

**TEXT PROBLEM
WITHIN THE
BOOK ONLY**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200686

UNIVERSAL
LIBRARY

AYURVĒDASARA

PART II. (Vol. 1.)

BY

P RAMAKRISHNAIYA, B. A.,

Retired District Registrar

ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ

ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ (ಪೂರ್ವಖಂಡ)

(ನಿಜಾನ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ)

ಮಾಜಿ ಜಿಲ್ಲಾ ರಜಿಸ್ಟ್ರಾರರಾದ

ಪ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯ್ಯ, ಬಿ. ಎ.,

ಇವರಿಂದ ರಚಿತವಾದದ್ದು

PUBLISHED BY THE AUTHOR

MANGALORE

1933

Price: Rs. 6-8-0]

All rights reserved

[ಕ್ರಿಯಾ ರಂ ೨-೮-೦

Copies can be had of

The Author,

1951

or

Checked 1965

*The Basel Mission Book and Tract Depository,
MANGALORE*

ಪ್ರತಿ ಬೇಕಾದವರು ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಿಗಾಗಲಿ,
ಮಂಗಳೂರಲ್ಲಿರುವ 'ಬಾಸೆಲ್ ಮಿಷನ್ ಬುಕ್ ಎಂಡ್ ಟ್ರಾಕ್ಟ್ ಡಿಪೋ'ನ ಮನೆಜರರಿಗಾಗಲಿ
ಬರಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಈ ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಾಳವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಅಂಗಭಾಷಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಮೂಡಿ ಬಹು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ್ಗೆ (ಆ ಜಾತಿಯವರಲ್ಲಿ ನನಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಒಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಬಿ. ಎ. ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೇರುಗಡೆವಟ್ಟಿದ್ದರಷ್ಟೆ), ಅನಾದಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವೃತ್ತಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪೌರೋಹಿತ ಮುಂತಾದ ವೈದಿಕವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಾತ್ವಿಕಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟವೆಂದ ಬೇವನ್ನ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನನ್ನ ತೀರ್ಥರೂಪ ತಂದೆ (ಸ್ವರ್ಗತ) ರಾಮಚಂದ್ರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆ ನವೀನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಸುವ ಹಾಗೆ ಭಗವಂತನು ("ಧಿಯೋ ಯೋ ನಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್") ಬುದ್ಧಿಪ್ರಚೋದನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಅವರ ಆ ಉದ್ಯಮವು ಸಫಲವಾಗುವಂತೆ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲತೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟ ದರಿಂದ, ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಾನು ಸರಕಾರಿ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆ ಪದವಿಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸರ್ವಶಃ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಶ್ರಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹೆಚ್ಚಳಿದ ನನ್ನ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ವೈದ್ಯದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಒದಗಿದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನೂ, 'ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾದ ಹೇತುಗಳನ್ನೂ, ಆ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಥಮ ಭಾಗದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತೇನೆ.

ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ತಗಲಿದ ಖರ್ಚು ಅದರ ಪ್ರತಿಗಳ ವಿಕ್ರಯದಿಂದ ನನಗೆ ಹುಟ್ಟಿಬಂದಲ್ಲಿ, ಆ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವೆ ನಾಗಿ ನಾನು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಆ ಭಾಗವನ್ನು ಬರೆಯುವದಕ್ಕೆ ನಾನು ಬೇಗನೆ ತೊಡಗಿದಾಗ್ಲೂ, ಅದನ್ನು ಮುಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಹು ವರ್ಷಗಳು ಬೇಕಾದವು. ಅದನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ, ಆರುನೂರೇ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದಾದರೂ, ಅದರ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೇನೇ ಸುಮಾರು 6300 ರೂಪಾಯಿ ಯಷ್ಟು ಖರ್ಚು ತಗಲಬಹುದೆಂತ ಕಂಡಿತು. ಒಂದನೇ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ತಗಲಿದ ಖರ್ಚನ್ನೂ ಅದರ ಪ್ರತಿಗಳ ವಿಕ್ರಯದಿಂದ ನನಗೆ ಕೂಡಿಬಂದ ಹಣದ ಮೊತ್ತವನ್ನೂ ನೋಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಖರ್ಚು ಭರ್ತಿಯಾಗುವದಕ್ಕೆ ರೂಪಾಯಿ 974ರಷ್ಟು ಬಾಕಿ ಇದೆ ಎಂತಲೂ ತೋರಿತು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ, ಕನ್ನಡ ವೈದ್ಯಮಂಡಲದ ಅಧವಾ ಬೇರೆ ಶ್ರೀಮಂತರ ದ್ರವ್ಯಸಹಾಯ ಸಾಕಷ್ಟು ದೊರೆಯುವ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ ತೋರಿದ ವಿನಾ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿದ್ಯಮಾನವನ್ನೂ, 1928ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ. ಅದರ ಅದರಿಂದ ನಾನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದ ಅಭಯ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ.

1923ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯಗೃಹಸ್ಥರಾಗಿ ಈ ಊರಲ್ಲಿದ್ದ ಉಳ್ಳಾಲ ಬಾಬುರಾಯರ ಪರಿಚಯ ನನಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು. ಅವರು ನನ್ನ ನಡತೆಗೂ, ನಾನು ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞಾನದ

ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಹಸಕ್ಕೂ ಮೆಚ್ಚಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಿಡುವವರಾದರು; ಮತ್ತು ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ, ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಗುಣಹೂಂದಿ ದವರೊಳಗೆ ಯಾರಾದರು ತಾವಾಗಿ ನನಗೆ ದ್ರವ್ಯಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ನಾನು ಅವರ ಆ ಸಹಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬಾರದೆಂತ ನನಗೆ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಆ ಆಲೋಚನೆಯು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಎಷ್ಟುಕ್ಕೂ ಹಿತವಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ನನಗಿಂತಲೂ ವಯೋವೃದ್ಧರೂ ಏದ್ಯಾವಂತರೂ ಆಗಿದ್ದ (ಅವರು ಬಿ ಎಲ್. ಪರೀಕ್ಷೆ ಪಾಸಾಗಿ, 'ಮುನ್ಸಿಫ' ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಪೆನ್ಸನ್ ಮೇಲೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದವರಾಗಿದ್ದರು) ಆ ಮಹಾಶಯರ ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ಬೋಧನ ಸಹ ಹರಿಪ್ರೇರಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಭಾವನೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಮೂಡಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ, ನಾನು "ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡಿಸಿ, ಆ ವೈದ್ಯದ ಚ್ಛಾನ ವನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ಸಫಲವಾಗುವಂತೆ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವದು ಪುಣ್ಯ ಕೆಲಸ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನಾವು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿದ್ದೇವೆ" ಎಂಬ ಶಿರೋಲೇಖವನ್ನು ವಂತಿಗೆ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಒರೆದು, ಅದನ್ನು ದಾತೃಗಳಾಗಲುಳ್ಳವರಿಗೆ ಓದಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅವರು ಆ ಭಾವನೆಯಿಂದಲ್ಲದೆ ನಾನು ಮಾಡಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಹಣ ಕೊಡುವದಲ್ಲ ಎಂತ ತೋರಿದರೆ ಮಾತ್ರ, ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ನಾನು ಪಡೆಯುವನೆಂದು ಕೊನೆಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಒಿಗೆ ಒಂದು ವಂತಿಗೆಪಟ್ಟಿಯು ತೆರೆಯಲ್ಪಡಲಾಯಿತು. ಆ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಉದಾರಪುರುಷರೇ ಒಂದನೇ ದಾತೃಗಳಾಗಿ ರೂಪಾಯಿ 250ನ್ನು ಒಡನೆ ಕೊಟ್ಟು ತನಗೆ ಮುಂದೆ ಸಿಕ್ಕುವ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳ ಪೆನ್ಸನ್ ಐವಜಿಯಿಂದ ರೂಪಾಯಿ 30ರಂತೆ ನನಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತೇನಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ನನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರೂ 70 ಕ್ರಯ ಬಾಳುವಷ್ಟು ಸಸ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ಕೊಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರ ಆ ವಾಗ್ದಾನ ಪ್ರಕಾರ ಅನಂತರದ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಪೆನ್ಸನ್‌ನಿಂದ ರೂಪಾಯಿ 30ನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಆ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವದರೊಳಗೆ, ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಿಂತು, ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಎಂಬ ಹಾಗಿ, ಅವರು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಕೊಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ಮುಂದಿನ ಕಂತುಗಳ ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವದಕ್ಕೆ, ಕಾಲಮಹತ್ವದಿಂದ ನನಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆ ಪಟ್ಟಿಯಮುಖವಾಗಿ ನನಗೆ ಈ ವರೆಗೆ ಒಟ್ಟು ರೂಪಾಯಿ 1280 ಕೂಡಿಬಂತು. ಅದರಿಂದ ನನ್ನ ಆಯುರ್ವೇದಸಾರದ ಪ್ರಥಮ ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ತಗಲಿದ ಖರ್ಚು ಭರ್ತಿಯಾದ ಹಾಗೆ ಆಯಿತು. ಸಾತ್ವಿಕಸುಖವು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಹಿಯಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಕೊನೆಗೆ ಅಮೃತವ್ರಾಯವಾಗುವದು ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ಗೀತಾವಚನಕ್ಕೆ ನನಗೊಂದು ಸಾದೃಶ್ಯವೆಂದು ಎಂತ ತಿಳಿದೆ. ಸತ್ತ್ವಗುಣಾಢ್ಯರಾದ ಆ ಮಹಾಶಯರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಚಿರಶಾಂತಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ನನ್ನಂತೆ, ನನ್ನ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯುವ ಅದರ ವಾಚಕರು ಸಹ, ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವದು ಯುಕ್ತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಅವರ ಆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟಾಗದಿದ್ದರೆ, ಈ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಸಂಭವ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನನಗೆ ದ್ರವ್ಯಸಹಾಯವನ್ನಿತ್ತ ಬೇರೆ ಗೃಹಸ್ಥರೊಳಗೆ ಒಬ್ಬರು

115 ರೂಪಾಯಿ, ಮತ್ತು ಮೂವರು ಒಂದು ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಪ್ರಕಾರ, ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವರ ಸಮ್ಮತಿ ಇಲ್ಲದರಿಂದ ಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು. ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದಾತೃಗಳಿಗೂ ಅವರ ಈ ಪ್ರವರ್ತನೆಯಿಂದ ಭಗವಂತನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ನನ್ನ 'ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ'ದ ಪ್ರಥಮ ಭಾಗವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಹೊರಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಎರಡನೇ ಭಾಗವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೋ? ಅದರ ಒಂದು ಪ್ರತಿಯನ್ನು ತನಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಬೇಕು, ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಪತ್ರಗಳು ನನಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಒಂದನೇ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡವರೊಳಗೆ ಬಹು ಮಂದಿ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡುವ ಕುತೂಹಲದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದಲ್ಲದೆ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಅಷ್ಟು ಹಾಕಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಅದನ್ನು ಬರೆಯುವದಕ್ಕೆ ನಾನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಶ್ರಮ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಸುಮಾರು 42 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮಶ್ರೀತಿಯಿಂದ ನಡಿಸಿ ವಡೆದ ಅನುಭವದ ಮೇಲೆ ನನ್ನಿಂದ ನವೀನವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹು ಫಲಕಾರಿಯಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದ ಮಾತ್ರ, ಲೇಹ, ತೈಲ, ಷರಬತ್ತು ಮುಂತಾದ ಔಷಧಗಳ ಯೋಗಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಷ್ಟಪ್ರಾಯವಾಗುವದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಆದರಣೀಯವಾದ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ರೋಗಗಳ ವರ್ಣನಗಳಿಗಾಗಲಿ, ವರಿಹಾರಗಳಿಗಾಗಲಿ, ವಿಶೇಷ ಗಮನಕೊಡದೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕಾದ ರೋಗದ ಹೇತುಗಳು, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೋಷಗಳು, ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಹತ್ತಾಗಿ ಸರಿಹಯವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನೇ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೋ, ಯೋಜಿಸಿಯೋ, ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಆ ರೋಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಗುಣಮಾಡಬಹುದೆಂಬದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವರ್ಣಿಸುವ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವು ಒಂದನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಹಾಯಕರವಾಗಬೇಕು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಆಲೋಚಿಸಿ, ವಂತಿಗೆಪಟ್ಟಿಯ ಮೂಲಕ ದೊರೆತ ಹಣ ಸೇರಿಯೋ, ನನ್ನ ದ್ರವ್ಯಾನುಕೂಲವು ಎರಡನೇ ಭಾಗವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಷ್ಟುಹಾಕಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯದಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಮೂರು ಪಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ, ಪ್ರಥಮದ ಒಂದು ಪಾಂಡವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವದಕ್ಕೆ ನಾನು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಬಾಸೆಲೆ ಮಿಶ್ರನ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನವರು ಇಂಥಾ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಳುಹುವ ಪ್ರತಿಫಲದ ದರಗಳನ್ನು, ನನ್ನ ಅವಸ್ಥೆ ನೋಡಿ, ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಗ್ಗಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಅವರಿಗೆ ತುಂಬ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಅವರ ಈ ಪ್ರವರ್ತನೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಬಹಳ ಉತ್ತೇಜನವಾಯಿತು.

ಮುದ್ರಣ-ಯಂತ್ರಾಲಯದಿಂದ ನನ್ನ ಶೋಧನೆಗೆ ಬಂದ ಮುದ್ರಿತವಾದ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಓದಿ ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ಸಹ ಜನಸಹಾಯ ದೊರೆಯದೆ, ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಾನೇ ಬರೆದು ಶೋಧಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ, ನನ್ನ ವಾರ್ಧಿಕ್ಯದ (ನನ್ನ ಪ್ರಾಯದ 72ನೇ ವರ್ಷ ಅಂತ್ಯವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಿಸಿತು.) ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನೂ, ಆಲೋಚಿಸಿ

ಸುವಾಗ್ಗೆ, ನಾನು ಎಷ್ಟು ಶ್ರಮಪಟ್ಟಾಗ್ಯೂ, ಇದರಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರವು ಎಂತ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಜನೋಪಕಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ತೊಡಗಿ ಪೂರಯಿಸಿದ ನನ್ನ ಈ ಉದ್ಯಮವನ್ನು ಭಗವಂತನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸದಿರಲಾರನು ಎಂತ ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

“ಹರಿಪ್ರೀತಿರಸ್ತು! ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಸುಖಿನೋ ಭವನ್ತು!”

ದೇವರು ಪ್ರೀತನಾಗಲಿ! ಸರ್ವ ಜನರು ಸುಖವಂತರಾಗಲಿ'

ಮಂಗಳೂರು,
(ಕಂಬಳದ ಹೊಸ ರಸ್ತೆ)
ತಾ 17ನೇ ಜನವರಿ 1933

P. Ramakrishnaiya.

ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ - ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ವಿಷಯ	ಪುಟ	ವಿಷಯ	ಪುಟ
ಉಪೋದ್ಯಾತ		19 ವಾತಾದಿ ಸ್ಥಾನಬೇದಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯ	
1 ರೋಗದ ಹೆಸರು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದಲ್ಲ	1	ಸದೆ ಮಾಡುವ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ	
2 ದೀಪಧವಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ .	2	ಪ್ರಯೋಜನ	25
3 ಆಯುರ್ವೇದದ ಮಹತ್ವ	2	20 ಧಾತು-ಮಲಾದಿಗಳ ಕ್ಷಯ-ವೃದ್ಧಿ-	
4 ದೈವ - ಪುರುಷಕಾರ ಎಂಬವುಗಳ		ದುಷ್ಪ್ರತಿಗಳ ಜ್ಞಾನ	27
ವಿಚಾರ	3	21. ದೋಷಗಳ ಮತ್ತು ರಸಗಳ ಸಮ	
5 ಹಿತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಿಯವನ್ನವ		ವಾಯುಭೇದಗಳು	28
ಲಂಬಿಸಬಾರದು	4	22 ದೋಷಗಳಿಗೂ ರಸಗಳಿಗೂ ಇರುವ	
6 ಕಾಲಮಹಿಮ	5	ಪರಸ್ಪರ ಮಿತ್ರತ್ವ-ಶತ್ರುತ್ವ	29
7 ಆಯುರ್ವೇದಸಾರದ ಮುಖ್ಯ ಉ		23 ಕಾರರುಚಿಯಲ್ಲಿಯ ವಿಶೇಷ ಗುಣ.	30
ದ್ದೇಶ	9	24 ರೋಗಗಳಿಗೆ ಔಷಧ ಕೊಡುವಲ್ಲಿ	
8 ಈಚಿತ್ತಭಾಗದ ಪರಿಗ್ರಹ (ಅಡಕ)	10	ವೈದ್ಯನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷ	
9 ರೋಗದ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ		ಯಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸಂಗ್ರಹ	31
ಮುಖ್ಯ ತತ್ವಗಳ ಜ್ಞಾನ	11	25 ಯೋಗಗಳ ಕಾರಿಕೆ(ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕರಣ	
10 ಒಂವೇ ಲಕ್ಷಣ ಎರಡು ದೋಷಗಳಿಗೆ		ವಿಧಾನ)ಗಳು	35
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು	12	26 ದ್ರವ್ಯಗುಣವಿಭಾಗ	38
ಗೊತ್ತುಮಾಡುವ ಉಪಾಯ	12	27 ಆಹಾರವರ್ಗದಲ್ಲಿ, ದೀಪಧವರ್ಗದಲ್ಲಿ,	
11 ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮ		ಚಿಕಿತ್ಸಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು	
ತಾಂತರ ವಿಚಾರ	13	ಕೆಲವು ಗುಣಕರ್ಮವಿಭಾಗ	
12 ನಾಡೀಗತ್ಯುಲ್ಲೇಖನ - ಯಂತ್ರದ್ವಾರ		ಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತ, ಅತ್ಯಂತ	
ಮಾಡಿದ ಪರಿಶೋಧನ	14	ಅಹಿತ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ಭೇದಗಳ	
13 ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಾನ್ದಿಯ ಕೆಲವು ದ್ರ		ವನ್ನು ಕುರಿತು ಚರಕನ ಉಪದೇಶ	38
ವ್ಯಾಂತಗಳು	15	28. ಔಷಧಗಳ ಪರಿಚಿತಿ	42
14. ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ವಿಧಾನ	18	29 ಔಷಧಸೇವನ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಪಥ್ಯ	
15. ನಾಡೀಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ		ಗಳ ವಿಚಾರ	51
ಕಾಣುವ ಭೇದಗಳು	19	30 ಔಷಧಪ್ರಮಾಣ, ಅನುಪಾನ ಮತ್ತು	
16 ದೋಷಗಳ ಕ್ಷಯ-ವೃದ್ಧಿಗಳ ವಿಧ		ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳ ವಿಚಾರ	53
ಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ		31 ಒಬ್ಬ ದೀರ್ಘರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾ	
ಗಳು	21	ಚರಿತದ ದೃಷ್ಟಾಂತ	55
17 ಅನೃದೋಷಸ್ಥಾನಗತ ದೋಷಗಳಿಗೆ		32. ಕಾಪಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ	
ಚಿಕಿತ್ಸೆ	24	ದಕ್ಕೆ ದಿವ್ಯಾ ಮೃತಾದಿ ಚೂರ್ಣದ	
18 ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವ		ಯೋಗ	62
ಕಫಗಳ ಪ್ರಕೋಪ	,		

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
1ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ — ದ್ರವ್ಯಗಣಗಳು.	
1. ವಿದಾರಿಗನ್ನಾದಿ . . .	65
2. ಅರಗ್ನಧಾದಿ . . .	65
3. ವರುಣಾದಿ . . .	66
4. ವೀರತರ್ವಾದಿ . . .	66
5. ಸಾಲಸಾರಾದಿ . . .	67
6. ರೋಧ್ರಾದಿ . . .	67
7. ಅರ್ಕಾದಿ . . .	68
8. ಸುರಸಾದಿ . . .	68
9. ಮುಷ್ಯಕಾದಿ . . .	68
10. ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ . . .	69
11. ಏಲಾದಿ . . .	69
12. (a) ವಚಾದಿ, (b) ಹರಿದ್ರಾದಿ . . .	70
13. ಶ್ಯಾಮಾದಿ . . .	70
14. ವ್ಯಹತಾದಿ . . .	71
15. ಪಟೋಲಾದಿ . . .	71
16. ಕಾಕೋಲಾದಿ . . .	71
17. ಊಷಕಾದಿ . . .	71
18. ಸಾರಿವಾದಿ . . .	72
19. ಅಂಜನಾದಿ . . .	72
20. ಪರೂಷಕಾದಿ . . .	72
21. ಪ್ರಿಯಂಗವಾದಿ . . .	72
22. ಅಮೃಷ್ಣಾದಿ . . .	73
23. ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ . . .	73
24. ಗುಡೂಚಾದಿ . . .	73
25. ಉತ್ಪಲಾದಿ . . .	74
26. ಮುಸ್ತಾದಿ . . .	74
27. ತ್ರಿಪಲಾ . . .	74
28. ತ್ರ್ಯಾಂಶು . . .	75
29. ಅಮಲಕ್ಕಾದಿ . . .	75
30. ತ್ರವಾದಿ . . .	75
31. ಲಾಕ್ಷಾದಿ . . .	75
32. ಕನೀಯ (ಪ್ರಸ್ತ) ಪಂಚಮೂಲ . . .	76
33. ಮಹತ್ (ಬೃಹತ್) ಪಂಚಮೂಲ . . .	76
ಮತ್ತು ದಶಮೂಲ . . .	76
34. ವಲ್ಲಿಪಂಚಮೂಲ . . .	76
35. ಕಂಟಕಪಂಚಮೂಲ . . .	77
36. ತೃಣಪಂಚಮೂಲ . . .	77

ವಿಷಯ	ಪುಟ
37. ತ್ರಿವೃತಾದಿಗಣ ಮತ್ತು ಗಣಗಳ ಉಪಯೋಗ . . .	78
2ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ — ಪ್ರತಿನಿಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು.	
1. ಚಿತ್ರಮೂಲ-ದನ್ನೀ-ಉತ್ತರಣೆಕ್ಕಾರ . . .	79
2. ಧನ್ವಯಾಸ-ದುರಾಲಭಾ . . .	79
3. ತಗರ-ಕುಪ್ಪ . . .	79
4. ಮೂರ್ವಾ-ಜಿಂಗಿಸಿ . . .	79
5. ಅಹಿಂಸ್ರಾ-ಮಾನಕನ್ನ . . .	79
6. ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ನೀಲಕಂಠರೀಮ . . .	79
7. ಬಕುಲ-ಕಹ್ಲಾರಾದಿ . . .	79
8. ನಿಲೋತ್ಪಲ-ಕುಮುದ . . .	80
9. ಜಾತೀಪುಷ್ಪ-ಲವಂಗ . . .	80
10. ಅರ್ಕಪರ್ಣಾದಿ ಹುಲು-ರಸ . . .	80
11. ವಾಷ್ಪರ-ಕುಪ್ಪ-ಲಾಂಗಲಿ-ಸ್ನಾಹಿ . . .	80
ಯ . . .	80
12. ಚವ್ಯ-ಗಡಹಿಪ್ಪಲಿ-ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ . . .	80
13. ಸೋಮರಾಜೀ-ಪ್ರಪುನ್ನಾಟ . . .	80
14. ದಾರುನಿಶಾ-ನಿರು . . .	80
15. ರಸಾಂಜನ-ದಾರ್ವಿ . . .	80
16. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರೀ-ಸ್ನಹಿಕಾ . . .	81
17. ತಾಳೀಸಪತ್ರೇ-ಸ್ವರ್ಣತಾಲಿ . . .	81
18. ಭಾಂಗೀ-ತಾಲೀಸ-ಕಂಟಕಾರೀ . . .	81
19. ರುಚಕ-ಪಾಂಶುಲವಣ . . .	81
20. ಮಧುಯಷ್ಟಿ-ಧಾತಕೀ . . .	81
21. ಅಮ್ಲವೇತಸ-ಚುಕ್ರ . . .	81
22. ದ್ರಾಕ್ಷಾ-ಕಾಶ್ಮೀರಿಫಲ-ಬಂಧೂಕ . . .	81
23. ಲವಂಗಕುಸುಮ-ನಖ . . .	82
24. ಕಸ್ತೂರಿ-ಕಂಕೋಲ-ಜಾತೀಪುಷ್ಪ . . .	82
25. ಸುಗಂಧಿಮುಸ್ತ-ಕರ್ಪೂರ . . .	82
26. ಕುಂಕುಮ-ಕುಸುಮ ಕುಸುಮ . . .	82
27. ಶ್ರೀಖಂಡ-ಕರ್ಪೂರ-ರಕ್ತಚಂದನ . . .	82
28. ರಕ್ತಚಂದನ-ಉಪ್ಪಿರ . . .	83
29. ಅತಿವಿಷಾ-ಮುಸ್ತಾ-ಅಣಿಲಿ-ನೆಲ್ಲಿ . . .	83
30. ನಾಗಪುಷ್ಪ-ಪದ್ಮಕೇಸರ . . .	83
31. ಅಷ್ಟವರ್ಗ-ವರೀ-ವಿದಾರೀ-ಅಶ್ವಗ . . .	83
ನ್ದಾ-ವಾರಾಹಿ . . .	83

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
32 ಭಲ್ಲಾತಕ-ರಕ್ತಚಂದನ-ಚಿತ್ರ-ನಲ- ಇಕ್ಷು	83
33. ಸುವರ್ಣ-ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕೆ	84
34. ತಾರಮಾಕ್ಷಿಕ-ರಜತ	84
35. ಮಾಕ್ಷಿಕ-ಸ್ವರ್ಣಗೃರಿಕ	84
36 ಸ್ವರ್ಣಭಸ್ಮ-ರಾಘವಭಸ್ಮ-ಕಾಂತಭಸ್ಮ- ತೀಕ್ಷ್ಣಭಸ್ಮ	84
37 ಮಾಕ್ಷಿಕ-ಮುಕ್ತಾರುಕ್ತಿ	84
38 ಜೇನು-ಜೀರ್ಣಗುಡ	84
39. ಮತ್ಸ್ಯಜ್ವೇ-ನಿಶಿತರಕ್ತರಾ	84
40 ಸಿತಾ-ಖಂಡಂ	85
41 ಕ್ಷೀರ-ಮಾಧ್ವರಸ-ಮಾಸೂರರಸ	85
42 ಸುವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ-ಕಂಕುಪ್ಪ	85
43 ಯೂಧಿಕಾ-ಜಾತೀ	85
44 ಮಯೂರ-ಶಶ-ಹಂಸ-ಅಮುಕ	86
45 ಬನ್ನೂಕ-ಪುನ್ನಾಗಪುಷ್ಪ	86
46 ತುಮ್ಮುರು-ಅರುಷ್ಕರ	86
47 ದಾಡಿಮ-ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲ	86
48 ಬೇರು-ತೊಗಟೆ	86
49 ಲತಾ-ಜಿಂಗಿನ	86
50 ನತ-ತಗರಪಾದಿ-ಕುಪ್ಪ	86
51. ಯುಂಜಾತ-ತಾಲಮುಸ್ತಕ	87

3ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ — ಸ್ನಾಯುಮಂಡಲದ
ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ.

(A) ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೀತ್ಯಾ

1 ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಸ್ನಾಯು ಗಳ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಶಾರೀರಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಆಧಾರ	88
2. ಸ್ನಾಯುಮಂಡಲದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	88
3 ನರಗಳ ದ್ವಿವಿಧ	88
1. ನರಗಳ ರಚನೆ	88
5 ಕೇಂದ್ರಭಾಗದ ಸಂಸ್ಥಾನ	89
6. ಪ್ರಧಾನನರದ ರಚನೆ	89
7 ಪ್ರಧಾನನರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಜೊತೆ ನರಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಧಿ ಕಾರ	89

ವಿಷಯ	ಪುಟ
8. ಪ್ರಧಾನನರದ ಅಧಿಕಾರ	90
9 ಪ್ರತಿಕ್ರೋಶಕಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಂಟಾಗುವ ಚೇಷ್ಟೆ (reflex action)	91
10. ಮಿದುಳಿನ ಸಂಸ್ಥಾನ	92
11 ಶಿರಸ್ಸಿನ ಜೊತೆನರಗಳು	93
12 ಪ್ರಧಾನನರಗಡ್ಡೆಯ ಅಧಿಕಾರ	94
13. ಮಿದುಳಿನ ಅರ್ಧಗೋಳಗಳ ಅಧಿ ಕಾರ	95
14 ಸಹಕಾರಿ ನರಗಳ ಪ್ರಸಾರ	96
15. ಬೋಧಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಗಪ್ರವೃತ್ತಿ	96
16 ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನ (touch)	97
17 ರುಚಿ (taste)	98
18. ವಾಸನ (smell)	98
19 ದೃಷ್ಟಿ (sight)	99
20 ಶ್ರವಣ (hearing)	99

(b) ನರಮಂಡಲದ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಧಿ
ಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದ

21. ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಆವ ಶ್ಯಕತೆ	100
22 ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಭೇದಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ	100
23 ನರಗಳಲ್ಲಿಯ ವೇಗಗಳೇ ವಾಯು	101
24 ನರಮಂಡಲವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸದಿರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ	102
25 ನರಮಂಡಲದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ವಾತ ಕ್ಕೂ ಭೇದ	104
26 ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೃದಯವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ವೆನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ	104

ನಾಲ್ಕನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ — ಸಂಶೋಧನ ಮತ್ತು
ಸಂಶಮನ ದ್ರವ್ಯಗಳು.

1 ವಮನೋಷಧಗಳು	106
2. ವಿರೇಚನ ಔಷಧಗಳು	106
3 ವಾಂತಿವಿರೇಚನಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಸುವ ಔಷಧಗಳು	107
4 ವಿರೋವಿರೇಚನ ಔಷಧಗಳು	107

ವಿಷಯ	ಪುಟ
5 ವಾತಸಂಶಮನ ವರ್ಗ . . .	108
6 ಪಿತ್ತಸಂಶಮನ ವರ್ಗ . . .	109
7. ಕಫಸಂಶಮನ ವರ್ಗ . . .	109
8. ಔಷಧಿಗಳ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಲ ವಿಚಾರ ಅಗತ್ಯ . . .	110

ಆ. ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದ ಪೂರ್ವಖಂಡ

ಅಧ್ಯಾಯ I.

ಉನ್ನಾದ (ಹುಚ್ಚು).

1. ಉನ್ನಾದದ ವೈತ್ಯತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಿ	113
2. ಉನ್ನಾದದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೇತು ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ . . .	114
3. ಉನ್ನಾದ ಭೇದಗಳು . . .	115
4. ಉನ್ನಾದದ ಪೂರ್ವರೂಪ	115
5. ಉನ್ನಾದದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	116
6. ವಾತೋನ್ನಾದದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	116
7. ಪಿತ್ತೋನ್ನಾದದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	117
8. ಕಫೋನ್ನಾದದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	117
9. ತ್ರಿದೋಷಜ ಉನ್ನಾದದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	117
10. ಸುಶ್ರುತನ ಶೋಕೋನ್ನಾದದ ನಿಧಾ ನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	118
11 ಸುಶ್ರುತನ ವಿಷೋನ್ನಾದದ ಲಕ್ಷಣ.	119
12 ಭೂತೋನ್ನಾದದ (ಆಗಂತುವಿನ) ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ . . .	119
13. ಉನ್ನಾದಕಾರಕ ಭೂತಗಳು ಉನ್ನಾ ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಧ . . .	119
14 ಉನ್ನಾದಕಾರಿಗಳಾದ ಭೂತಗಳ ಉ ದ್ದೇಶ . . .	120
15 ಉನ್ನಾದಕರ ಭೂತಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕಾ ಲಗಳು . . .	120
16 ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉನ್ನಾ ದದ ರೂಪ . . .	121

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
17. ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳ ಶಾಖದಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾದದ ರೂಪ . . .	122
18 ಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉನ್ನಾದದ ರೂಪ . . .	122
19. ಗಂಧವರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉನ್ನಾ ದದ ರೂಪ . . .	122
20 ಯಕ್ಷೋನ್ನಾದದ ರೂಪ . . .	122
21. ರಾಕ್ಷಸೋನ್ನಾದದ ರೂಪ . . .	123
22. ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸೋನ್ನಾದದ ರೂಪ . . .	123
23 ಪಿರಾಚೋನ್ನಾದದ ರೂಪ	123
24. ಅಸುರರ ಪೀಡೆಯ ಲಕ್ಷಣ . . .	124
25. ನಾಗಾವೇಶದ ಲಕ್ಷಣ	124
26 ದೇವಾದಿ ಭೂತಗಳು ಪೀಡಿಸುವ ದಿನ	124
27 ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರ	125
28 ಉನ್ನಾದಚಿಕಿತ್ಸಾಸಾಧನಗಳು	126
29 ಉನ್ನಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ತವ್ಯ . . .	126
30 ಸ್ನೇಹಪಾನ - ಸ್ನೇಹನ - ಶೋಧನಗಳ ಉಪಯೋಗ . . .	127
31 ವಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಿರೋವಿರೇಚನದ ಉಪ ಯೋಗ . . .	127
32 ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ	128
33 ಭಯಪಡಿಸುವುದು, ಗದರಿಸುವುದು, ಮುಂತಾದ್ದರ ಉಪಯೋಗ	128
34 ಶೋಕ(ಮನೋವೃದ್ಧಿ)ಜ ಉನ್ನಾ ದಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಾಸನಂದಿ ಪ್ರತಿ ಕ್ರಿಯೆ . . .	128
35 ವಿಷೋನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ . . .	129
36 ಉನ್ನಾದ ತಟ್ಟಲಾರದವರು	129
37 ಉನ್ನಾದಿಗಳ ರಕ್ಷಣವಿಶೇಷ . . .	129
38. ಅಂಜನಕ್ಕೆ ತದ್ರೂಪವಾದಿ ವಟಿಕೆ	129
39 ಶಿರೋಷಾದಿ ನಸು	130
40 ನಸ್ಯಾಂಜನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಾದಿ ಯೋಗ . . .	130
41. ಬ್ರಾಹ್ಮಾದಿಸ್ವರಸಗಳು . . .	131
42 ರತಾವರ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ	131
43 ಪಿಷ್ಪಲ್ಯಾದಿ ಕಲ್ಪ . . .	132
44 ಸಾರಸ್ವತ ಚೂರ್ಣ . . .	132

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
45 ಕೌಷ್ಠಾಂಡಘೃತ . . .	133
46. ಬ್ರೂಹ್ಮೀಘೃತ . . .	133
47 ಲಘುಬ್ರೂಹ್ಮೀಘೃತ . . .	134
48 ಕಲ್ಯಾಣಘೃತ . . .	134
49. ಹಳೇ ತುಪ್ಪದ ವರ್ಣನ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ . . .	135
50 ಅಪಸ್ಮಾರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಪ್ರಯೋಗ . . .	136
51. ಭೂತೋನ್ಮಾದಗಳಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮ ವಿಧಾನ . . .	136
52 ದೃಷ್ಟಫಲಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	137
ವಾತಾರಿ ಮಾತ್ರೈ ಕ್ರಮ . . .	138
ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಭೇದ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ರುದ್ಧಿ ಕ್ರಮ . . .	138
ಪಾದರಸದ ಶುದ್ಧಿ ಕ್ರಮ . . .	139
ಇಂಗುಳಿಕದಿಂದ ಪಾದರಸ ತೆಗೆಯುವ ಕ್ರಮ . . .	139
ಗಂಧಕರೂಢನ . . .	142
‘ವಾತಗಜಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ’ . . .	142
ಕಾಸಕನಬೀಜದ ರುದಿ . . .	142
ಕಾಸಿಸಾದಿ ಮಾತ್ರೈ . . .	143
ಅನ್ಯತಬಳಿಚೂರ್ಣ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ . . .	143
ಹಿರಾಕಾಸಿನ ರುದ್ಧಿ . . .	144
ದಶಮೂಲಾದಿಘೃತ . . .	145
ಧಾತ್ರಾದಿತ್ಯೈಲ . . .	145
53 ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತವಧಗಳು . . .	146
54 ಪಧವರ್ಗ . . .	146
55 ಅಸದ್ಯವರ್ಗ . . .	147

ಅಧ್ಯಾಯ II

ಅಪಸ್ಮಾರ ಮತ್ತು ಅತತ್ವಾಭಿನಿವೇಶ.

1 ‘ಅಪಸ್ಮಾರ’ನಿರುಕ್ತಿ . . .	148
2 ಅಪಸ್ಮಾರದ ಹೇತು . . .	148
3 ಅಪಸ್ಮಾರ ಲಕ್ಷಣ . . .	149
4 ಅಪಸ್ಮಾರದ ಪೂರ್ವರೂಪ . . .	149
5. ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳು . . .	150
6 ವಾತಾಪಸ್ಮಾರದ ಲಕ್ಷಣ . . .	150
7 ಪಿತ್ತಾಪಸ್ಮಾರದ ಲಕ್ಷಣ . . .	150
8 ಕಫಾಪಸ್ಮಾರದ ಲಕ್ಷಣ . . .	151

ವಿಷಯ	ಪುಟ
9. ಸ್ತಿದೋಷಾಪಸ್ಮಾರದ ಲಕ್ಷಣ . . .	151
10. ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ . . .	151
11 ವೇಗದ ಕಾಲಾಂತರ . . .	152
12. ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ ಆಗಂತುವಿನ ಅನುಬಂದ . . .	152
13. ಅಪಸ್ಮಾರಗಳ ರಕ್ಷಣ . . .	152
14 ದೀರ್ಘಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ . . .	153
15 ವಾಗಾಂತರ ರೋಗಿಯ ಕೂಡೆ ಸಂಭಾಷಣ . . .	153
16 ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಕ್ರಮ . . .	153
17. ಉನ್ನಾದೋಕ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಉಪಯೋಗ . . .	154
18 ಪಂಚಗವ್ಯಘೃತ . . .	154
19 ಅಮಲಕೀಘೃತ . . .	154
20 ಕೌಷ್ಠಾಂಡಘೃತ . . .	155
21 ಕೆಲವು ಸುಲಭ ದ್ರವಧಯೋಗಗಳು . . .	155
22. ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕೆ ಕಟಿಭೀತ್ಯೈಲ . . .	155
23 ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ ಘೃತ . . .	156
24. ತ್ರಿಕಟ್ಪಾದಿ ಕಷಾಯ . . .	156
25. ನಸ್ಯಗಳು . . .	156
26 ಲೇಪದೂಪಾದಿ ಯೋಗಗಳು . . .	157
27 ಯಷ್ಟೀಕಲ್ಮ . . .	157
28 ‘ಕಲ್ಯಾಣಘೃತ’ದ ಉಪಯೋಗ . . .	157
29 ವಚಾದಿಘೃತ . . .	157
30. ಜೀವನಿಯ ಯಮಕ . . .	158
31 ಅಪಸ್ಮಾರವು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ . . .	158
32 ಅತತ್ವಾಭಿನಿವೇಶದ ನಿವಾರಣೆ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	158
33 ಅತತ್ವಾಭಿನಿವೇಶದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	159
34 ದೃಷ್ಟಫಲಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	160
35 ಪದ್ಯಾಪಧ್ಯ . . .	160
36. ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತವಧಗಳು . . .	160

ಅಧ್ಯಾಯ III.

ಮೂರ್ಛಾ (ಮೂರ್ಛ).—(ಭ್ರಮ, ನಿದ್ರಾ, ತನ್ಮ್ರಾ, ಕ್ಲಮ, ಸನ್ಯಾಸ, ಮದ, ಮದ್ಯಜ ಮದ.) . . .	162
1. ಮೂರ್ಚೆಯ ನಿವಾರಣೆ . . .	162

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
2. ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಪೂರ್ವರೂಪ . .	162
3. ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣ . .	163
4. ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಭೇದಗಳು . .	163
5. ಸಾತಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣ . .	163
6. ಪಿತ್ತಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣ . .	163
7. ಕಫಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣ . .	164
8. ಸನ್ನಿಪಾತಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣ . .	164
9. ರಕ್ತಜಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಸಂಪ್ರಪ್ತಿ . .	164
10. ವಿಷಜಮೂರ್ಚ್ಛೆ - ಮದ್ಯಜಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ . .	165
11. ರಕ್ತಜ-ಮದ್ಯಜ-ವಿಷಜ-ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು . .	165
12. ಮದ-ಮೂರ್ಚ್ಛೆ-ಸನ್ನಾಸಗಳಿಗೆ ಸಾ ಮಾನ್ಯ ಹೇತು . .	165
13. ಮದದ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ಗಳು . .	166
14. ಮೂರ್ಚ್ಛಾ-ಭ್ರಮ-ತಂದ್ರಾ-ನಿದ್ರೆಗಳ ಲ್ಲಿ ದೋಷಭೇದ . .	167
15. ಭ್ರಮರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ . .	168
16. ತಂದ್ರಾ ಲಕ್ಷಣ . .	168
17. ಕ್ಷಮ ಲಕ್ಷಣ . .	168
18. ನಿದ್ರೆಯ ಲಕ್ಷಣ . .	168
19. ಸನ್ಯಾಸದ ಲಕ್ಷಣ . .	168
20. ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಉಪ ಕ್ರಮವಿಧಾನ . .	169
21. ಕೆಲವು ಕಲ್ಮಗಳು . .	169
22. ಎಚ್ಚರ ಬರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯ . .	170
23. ಶಿರೋವಿರೇಚನ-ವಮನಗಳ ಉಪ ಯೋಗ . .	170
24. ಪಿತ್ತಜ್ವರಹರ ಕಷಾಯಾದಿಗಳ ಉಪ ಯೋಗ . .	170
25. ಲೇಹಗಳು . .	171
26. ರಸಾಯನ ಯೋಗಗಳು . .	171
27. ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಕಷಾಯ . .	171
28. ಶುಂಠಾದಿ ಕಷಾಯ . .	171
29. ಹಸಿಶುಂಠಿಯ ಉಪಯೋಗ . .	171
30. ಚಂದ್ರನಾದಿ ಕಷಾಯ . .	172
31. ಅಮಲಕ್ಕಾದಿ ಲೇಹ . .	172

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
32. ಪಂಚಮೂಲಕಷಾಯ . .	172
33. ಜ್ವರಹರವಾದ ಮತ್ತು ವಿಷಹರವಾದ ಯೋಗಗಳ ಉಪಯೋಗ . .	172
34. ಕರಿಣವಾದ ಮದ-ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . .	173
35. ಕೋದ್ರವ ಮದಕ್ಕೆ . .	173
36. ಉನ್ಮತ್ತದ ಮದಕ್ಕೆ . .	173
37. ಅದಿಕೆಯ ಮದಕ್ಕೆ . .	173
38. ವಿಳ್ಯದಲೆಯ ಮದಕ್ಕೆ . .	173
39. ಜಾಯಿಕಾಯಿಯ ಮದಕ್ಕೆ . .	174
40. ಗಾಂತಿಕಾಯಿಯ ಮದಕ್ಕೆ . .	174
41. ಮದ್ಯದ ಮದಕ್ಕೆ . .	174
42. ರಕ್ತಜ ಮತ್ತು ಮದ್ಯಜ ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ . .	174
43. ಮದ್ಯಜ ಮದಕ್ಕೆ ಪುನರ್ನವಾದಿ ಘೃತ . .	174
44. ಭ್ರಮಪರಿಹಾರಕ ಯೋಗಗಳು . .	175
45. ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಗುಳಿಗೆ . .	175
46. ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಾಲುಕಷಾಯ . .	175
47. ತಂದ್ರೆಗೂ ಅತಿನಿದ್ರೆಗೂ ಪರಿಹಾರ ಗಳು . .	175
48. ಸನ್ಯಾಸಚಿಕಿತ್ಸೆ . .	176
49. ದೃಷ್ಟಿಫಲಚಿಕಿತ್ಸೆ . .	177
50. ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತಾಷಧಗಳು . .	178
51. ಪಥ್ಯವರ್ಗ . .	178
52. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ . .	179

ಅಧ್ಯಾಯ IV

ಪಾನಾಂಶ್ಲಯ.

1. ಮದ್ಯದ ಗುಣಗಳು . .	180
2. ನಿಯಮಿತ ಮದ್ಯಪಾನದ ಗುಣ . .	181
3. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಬಹಳ ಬಾಧಕ ಪಡದವರು . .	181
4. ಮದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಸುಶ್ರುತ) . .	181
5. ಮದಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಅವ ಸ್ಥಾತ್ರಯ . .	181
6. ಮದದ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯದ ಲಕ್ಷಣ ಗಳು . .	182

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
7 ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳು . . .	183
8. ಚತುರ್ವಿಧ ಪಾನಾತ್ಮಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು . . .	184
9. ಮದಾತ್ಮಯವು ವಿಷಕ್ಕೆ ಸದೃಶ . . .	185
10 ಪರಮದದ ಲಕ್ಷಣ . . .	185
11. ಪಾನಾಜೀರ್ಣದ ಲಕ್ಷಣ . . .	185
12. ಪಾನವಿಭ್ರಮದ ಲಕ್ಷಣ . . .	186
13. ಪಾನಾತ್ಮಯದ ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವಗಳು . . .	186
14 ದ್ವಂಸಕ, ವಿಘ್ನೋಕ್ತಿಯ, ಎಂಬ ರೋಗಗಳು . . .	186
15. ಸಾಧಾರಣ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಕ್ರಮವಿಧಾನ . . .	187
16 ಮದ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತೀಕಾರ . . .	187
17 ಮದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಧಾನ . . .	187
18 ಮದ್ಯದ ಪ್ರತೀಕಾರವು ಗುಣಕರವು ಗುಣದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ . . .	188
19 ಮದ್ಯದ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣವಿಶೇಷ . . .	188
20 ದೋಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕವಾದ ಮದ್ಯಗಳು . . .	189
21 ವಾತಿಕ ಪಾನಾತ್ಮಯದ ಚಿಕಿತ್ಸ . . .	189
22 ಪ್ರತಿಕ ಪಾನಾತ್ಮಯದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	190
23 ಕ್ಲೈಸ್ತಿಕ ಪಾನಾತ್ಮಯಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ . . .	191
24 'ಅಷ್ಟಾಂಗಲವಣ' . . .	192
25. ತ್ರಿದೋಷಜ, ದ್ವಂದ್ವಜ, ಮದಾತ್ಮಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾವಿಧಾನ . . .	192
26 ಮದ್ಯದ ಬದಲಾಗಿ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗ . . .	193
27 ದ್ವಂಸಕ-ವಿಘ್ನೋಕ್ತಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯ . . .	193
28. ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಕೊಡುವ ಮದ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಿಮಿತಿ . . .	194
29. ಕಫವಿತ್ತಪಾನಾತ್ಮಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ . . .	194
30 ಪಿತ್ತಜಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಉರಿಗೆ ಲೇಪಗಳು . . .	194
31 ಪಾನಾತ್ಮಯದ ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಪರಿಹಾರ . . .	195

ವಿಷಯ	ಪುಟ
32. ಖರ್ಜೂರಾದಿ ಮುನ್ನ . . .	195
33. ತ್ರಿಫಲಾಕುಂಬಿ ಉಪಯೋಗ . . .	196
34 ಶತಾವರೀ-ಪುನರ್ನವಾದಿ ಘೃತ . . .	196
35 ಪೃಥಗ್ನಿಗೋಕ್ತಾಷಧಗಳು . . .	196
36. ಪಧ್ಯವರ್ಗ . . .	196
37 ಅಪಧ್ಯವರ್ಗ . . .	196

ಅಧ್ಯಾಯ V

ರಾಜಯುಕ್ತ (ಶೋಷ, ಕ್ಷಯ).

1. ರೋಗದ ಮುತತ್ವ . . .	197
2 ರೋಗದ ಹೆತುಗಳು . . .	197
3 ರಾಜಯುಕ್ತದ ರೂಪಭೇದಗಳು . . .	199
4 ರಾಜಯುಕ್ತದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ . . .	201
5 ವ್ಯವಾಯಾದಿ ಕೆಲವು ಹೇತುಭೇದಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಣಭೇದಗಳು . . .	201
6 ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು . . .	203
7 ಪೂರ್ವರೂಪ . . .	204
8. ಪ್ರತಿಶ್ಯಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಯುಕ್ತದ ಲಕ್ಷಣ . . .	204
9 ಸ್ವರಭೇದದ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	205
10 ಅರುಚಿಯ ಭೇದಗಳು . . .	206
11 ವಾಂತಿಗೆ ಹೇತುಗಳು . . .	206
12 ವಾರ್ಧಕರೂಪಾದಿ ಇತರ ಉಪದ್ರವಗಳು . . .	206
13. ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳು . . .	207
ವಿರೇಚನ ನಿಷೇಧ . . .	207
ಮಲರೇತಸ್ಸುಗಳ ರಕ್ಷಣ . . .	207
ವಸ್ತಿ-ಶಿರೋವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ಬೃಂಹಣ ವಿಧಿಗಳು . . .	208
14 ವ್ಯವಾಯಾದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶೋಷಕ್ಕೆ . . .	208
15 ಕಫಕ್ಕೆ ವಮನಯೋಗಗಳು . . .	208
16 ಕಫಕ್ಕೆ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣ ಉಪಚಾರ . . .	208
17 ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಯೋಗಗಳು . . .	209
18. ಅನ್ನಪಾನಗಳು . . .	209

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
19. ನೆಗಡಿ ಮುಂತಾದ ಅರು ಉಪದ್ರವ ಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	209
ಷಡಂಗಯೋಜನ ವಿಧಾನ	210
20. ಶೂಲೆಗೆ ಶಾಕ	210
21. ಶೂಲೆಗಳಿಗೆ ಲೇಪಗಳು	211
22. ನಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉಪಯೋಗ	212
23. ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ	212
24. ದಶಮೂಲಾದಿಘೃತ	212
25. ಖರ್ಜೂರ-ದ್ರಾಕ್ಷೆಗಳ ಉಪಯೋಗ	213
26. ಹಾಲುಕಷಾಯಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಹೊಸ ತುಪ್ಪಗಳು	213
27. ಖರ್ಜೂರಾದಿ, ತ್ರಿಫಲಾದಿ, ವಿರಾದಿ, ನಾಗರಾದಿ, ಲೇಹಯೋಗಗಳು	213
28. ಸಿತೋಪಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	214
29. ವಾಸಾ-ಶತಾವರಿ-ಘೃತಗಳ ಉಪ ಯೋಗ	214
30. ಗೋಕ್ಷುರಾದಿ ಘೃತ	214
31. ಜೀವನ್ಮಾದಿ ಘೃತ	215
32. ಬಲಾದಿಘೃತ	215
33. ಶೋಷದ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಹಾರ	215
34. ಕಫ ಸುರಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ, ವಾಂತಿಗೂ ಪ್ರತಿಹಾರ	216
35. ರಕ್ತವಾಂತಿಗೆ ಉಪಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	216
36. ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಹಾರವಿಧಾನ	216
37. ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗಗಳು	217
38. ಬಾಯಿಶೋಧನಕ್ಕೆ ಯೋಗಗಳು	217
39. ತಾಳೀಸಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಅಥವಾ ಗುಳಿಗೆ	218
40. ಮಧ್ಯಪಾನದ ಉಪಯೋಗ	218
41. ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಉದ್ದತಗನ	219
42. ಅಶ್ವಗಂಧಿಯ ಯೋಗಗಳು	220
43. ಎಲಾದಿಮನ್ಥಘೃತ	220
44. ಕಕುಭಾದಿ ಚೂರ್ಣ	221
45. ಬಲಾಹ್ನಯಾದಿ ಹಾಲುಕಷಾಯ	221
46. ದಶಮೂಲಾದಿ ಕಷಾಯ	222
47. ಅರಗಿನ ಪ್ರಯೋಗ	222
48. ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮದ ಯೋಗ	222
49. 'ಅಗ್ನಿರಸ'	223
ಕಬ್ಬಿಣದ ಶುದ್ಧಿ	224

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
50. ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿಘೃತ	224
51. ಅಮೃತಾದಿಘೃತ	224
52. ಕೊಷ್ಠಾಂಡರಸಾಯನ	225
53. ಅಶ್ವಗಂಧರಸಾಯನ	227
54. ಅಶ್ವಗಂಧಾದಿ ಘೃತ	228
55. ಕೊಷ್ಠಾಂಡಘೃತ	229
56. ಚವ್ಯಾಂಶ್ವ ಮತ್ತು ಪಥ್ಯಾರಿಶ್ವ	230
57. ದೃಷ್ಟಪಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	231
ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರೆ	232
ಟಂಕಣಕಾರದ ಶುದ್ಧಿ	233
ಇಂಗುಳಿಕದ ಶುದ್ಧಿ	233
ಕರಿಲುಮೃತ್ತದ ಬೀಜದ ಶುದ್ಧಿ	233
ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮ	233
ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಸತ್ತ್ವ ತೆಗೆಯುವ ಕ್ರಮ	233
ವಾತುಳಂಗ ರಸಾಯನದ ಯೋಗ	234
58. ಪೃಥಗ್ಗೋಗೋಕ್ತಾ ಪಥಗಳು	234
59. ಪಥ್ಯವರ್ಗ	235
60. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ	235
61. ಪ್ರಕರಣಾನ್ತ ಟಿಪ್ಪಣಿ	235

ಅಧ್ಯಾಯ VI.

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು (ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ).

1. ಹಿಕ್ಕಾರ್ವಾಸಗಳ ಕಠಿಣ ಸ್ವಭಾವ	237
2. ಹಿಕ್ಕಾರ್ವಾಸಗಳ ನಿಧಾನ	237
3. ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ವಿವರಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ಗಳು	238
4. ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪೂರ್ವ ರೂಪ	240
5. ಅಸಾಧ್ಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು	240
6. ಹಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಲವು ಉಪಾಯಗಳು	240
7. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ರೋಧನದ ರ್ತು ಮುಖ್ಯ	241
8. ಶೋಧನಕ್ಕೆ ಹರಲ್ದವರ ವಿಷಯ	241
9. ಬೆವರಿಸುವದರ ಪ್ರಯೋಜನ	242
10. ಬೆವರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು	242
11. ಎದೆ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಬೆವ ರಿಸುವದು	243

ವಿಷಯ	ಪುಟ
12. ವಮನದ ಉಪಯೋಗ .	243
13. ನವಪ್ರರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೇದನ-ವಮನ-ಕರ್ಮಗಳು	243
14. ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ವಾತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕಾರ.	244
15. ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ .	244
16. ನಸ್ಯಯೋಗಗಳು .	244
17. ಫೂಮಪಾನಯೋಗಗಳು .	245
18. ಗಂಜಿಗೂ ಕಷಾಯಕ್ಕೂ ದಶಮೂಲಾದಿ ಯೋಗ	246
19. ಯೂಷಯೋಗಗಳು .	246
20. ಆದಿನ ಹಾಲಿನ ಮತ್ತು ಮಾದಳರಸದ ಉಪಯೋಗ	247
21. ಚೇನಿನ ಪ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಚರ್ಮಾಯೋಗಗಳು	247
22. ಶಬ್ಬಾದಿ ಚರ್ಣ	248
23. ಹರಿದ್ರಾದಿ ಲೇಪ	248
24. ಕಟುಕರೋಹಿನಿಚರ್ಣ	248
25. ಧಾತ್ರಾದಿ ಕಷಾಯ	249
26. ಸಿಪ್ಪಲಾದಿ ಕಷಾಯ	249
27. ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗದ ವಿಧಾನ	249
28. ಸ್ತನ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಸ್ಥೂತ	249
29. ತಗ್ಗೇರಿನ ಧಾರೆ ಮುಂತಾದ್ದು	249
30. ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ ಬೇರಿನ ಉಪಯೋಗ	250
31. ಎದೆಗಂಟಲುಗಳು ಒಣಗುವದಕ್ಕೆ	250
32. ಅಶ್ವತ್ಥದ ಕೆತ್ತೆಯ ಉಪಯೋಗ	250
33. ನಿದಾನವರ್ಷತಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ	250
34. ಉಪೇಕ್ಷೆಯ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮ	250
35. ಮಾವಿನಗೊರಟನ ಉಪಯೋಗ	250
36. ದೃಷ್ಟಿಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	251
ಮಾರ್ಕವಾವತಿಯದ ಯೋಗ	251
37. ಸ್ವಭಗ್ನೋಗೋಕ್ತಾಪಧಗಳು	252
38. ಪಥ್ಯವರ್ಗ	252
39. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ	252

ಅಭ್ಯಾಯ VII

ಉಬ್ಬಸ (ಶ್ವಾಸ).

1. ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಉಬ್ಬಸ	253
2. ಶ್ವಾಸದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	253

ವಿಷಯ	ಪುಟ
3. ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳು	253
1. ಶ್ವಾಸದ ಪ್ರಾಗ್ಭೂತ	253
5. ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣ	254
6. ತಮಕ ಶ್ವಾಸದ "	254
7. ಪ್ರತಮಕದ "	254
8. ತಮಕ-ಪ್ರತಮಕ-ಸಂತಮಕಗಳ ಕುರಿತು ಚರಕ	255
9. ಹಿನ್ನಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣ	256
10. ಮಹಾಶ್ವಾಸದ ,,	256
11. ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸದ ,,	257
12. ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರ	357
13. ರೋಧನದ ವಿಧಾನ	257
11 ಸ್ವೇದನ-ಫೂಮಪಾನಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ	257
15. ರುಂರಿರಸದ ಉಪಯೋಗ	258
16. ದಶಮೂಲಕಷಾಯ	258
17. ವಾರಾದಿ "	258
18. ಶೃಂಗ್ವಾದಿ ಚರ್ಣ	258
19. ಬೂದಿಕುಂಬಳದ ಬೇರಿನ ಉಪಯೋಗ	259
20. ರುಂರಿಚರ್ಣ	259
21. ಹಿಂಗ್ವಾದಿ ಚರ್ಣ	259
22. ಶೃಂಗ್ವಾದಿ ಚರ್ಣ	259
23. ಮುಸ್ತಾದಿ "	260
24. 'ಚಿಂತಾಮಣಿ'	260
25. ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ "	260
26. ಮರ್ಕಟೆ "	261
27. ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ಉಪಯೋಗ	261
28. ಗಂಧಕದ ಉಪಯೋಗ	261
29. ಗಂಧಕದ ರಸಾಯನ	261
ಗಂಧಕದ ಶುದ್ಧಿ	262
30. ಕುಲತ್ಕ-ಷಟ್ಪಲಘೃತ	262
31. ಕುಲಶ್ವಾದಿ ಘೃತ	263
32. ಸಾವರ್ಜಲಾದಿ ಘೃತ	263
33. ವಾಸಾವಲೇಪ	263
34. ಕುಲತ್ಕಗುಡ	264
35. ಭೃಂಗರಾಜತ್ವಲ	265
36. ಅಶ್ವಗಂಧಾ-ಬಲಾ-ಲಾಕ್ಷಾದಿತ್ವಲ	265

ವಿಷಯ	ಪುಟ
37. ದೃಷ್ಟ್ಯುಪಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	266
ಅತಿಸಾರಮೂಲಸ್ಥ ಮಾರ್ತ್ರಯ	
ಯೋಗ	266
ಕರ್ಪೂರಾದಿ ಮಾರ್ತ್ರಯ ಯೋಗ	267
ಕರ್ಪೂರದ ಶುದ್ಧಿ	267
ಅಫೀಮಿನ ಶುದ್ಧಿ	267
ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಶುದ್ಧಿ	268
38. ಪೃಥಗ್ದ್ರೋಗೋಕ್ತಾ ಷಧಗಳು	268
39. ಪಥ್ಯವರ್ಗ	268
40. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ	269
41. ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ	269

ಅಧ್ಯಾಯ VIII

ಕೆಮ್ಮು (ಕಾಸ)

1 ಕಾಸದ ಲಕ್ಷಣ	273
2 ಕಾಸದ ಪೂರ್ವರೂಪ	273
3 ಕಾಸದ ಹೇತುಗಳು	274
4. ಕಾಸದಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳು	274
5. ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ನಿವಾರಣೆ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	274
6. ಪಿತ್ತಜ " " " "	275
7 ಕಫಜ " " " "	275
8 ಕ್ಷತಜ " " " "	276
9. ಕ್ಷಯಜ " " " "	276
10. ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರ	277
11 ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮ	277
12. ಪಂಚಮೂಲಕಷಾಯ	278
13 ಕಂಟಕಾರ್ಯಾದಿ ಘೃತ	278
14. ಸಿಪ್ಪಲಾದಿ ಘೃತ	278
15. ವಿಡಂಗಾದಿ ಚೂರ್ಣ	279
16. ದುರಾಲಭಾದಿ ಚೂರ್ಣ	279
17 ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಚೂರ್ಣಯೋಗಗಳು	279
18. ಅಗ್ನಿಸ್ತು-ಹರಿತಕೀ-ರಸಾಯನ	280
19. ಭೃಗುಹರಿತಕೀಲೇಹ	283
20. ವಸಿಸ್ತುಹರಿತಕೀರಸಾಯನ	284
21. ಧನುಮಾನದ ವಿಧಾನ	287
22 ಧನುಮಯೋಗ	287
23. ಹಿಘ್ನಾಶ್ವಸೋಕ್ತ ಧನುಮಗಳ ಉಪಯೋಗ	288

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
24. ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ	288
25. ಪೈತ್ತಿಕ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮ	288
26. ಬಲಾದಿ ಕಷಾಯ	289
27 ಶರ್ಮಾದಿ "	289
28. ಕಂಟಕಾರ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ	289
29. ಶರ್ಕರಾದಿ ಚೂರ್ಣ	289
30 ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಚೂರ್ಣ	290
31 ತ್ವಗೇಲಾದಿ ಲೇಹ	290
32 ಕ್ಷೀರಘೃತ	290
33. ಅನ್ಯತಃ ಕ್ಷೀರಘೃತ	290
34. ವಿಜೂರಾದಿ ಲೇಹ	291
35 ಪೈತ್ತಿಕ ಕಾಸದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ	291
36 ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶೋಧನ	291
37. ಕಟ್ಟಲಾದಿ ಕಷಾಯ	291
38. ಪಾರಾದಿ ಚೂರ್ಣ	292
39 ನಾಗರಾದಿ ಚೂರ್ಣ	292
40 ಆದ್ರ್ಯಕಾದಿ ಲೇಹ	292
41 ಪಿಪ್ಪಲೀಯೋಗ	293
42 ಕೆಲವು ಲೇಹಯೋಗಗಳು	293
43 ದಶಮೂಲಾದಿಘೃತ	293
44 ಧನುಮಗಳು	294
45 ಸಂಸರ್ಗ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕಾರ	294
46 ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ನಿರ್ಗುಂಡೀಘೃತ	294
47 ಶಾಂತಿಕಾಯಯ ಯೋಗ	294
48 ಪ್ಲಾಸ್ಮಾದಿಘೃತ	294
49 ಲಘು ಲವಂಗಾದಿ ಚೂರ್ಣ	295
50 ಸಿಂಹಾಸ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ	295
51 ಅಡುಸೋಗೆರಸದ ಯೋಗ	295
52. ಕಂಟಕಾರೀಕಷಾಯ	295
53 ಪುನಃಸೋಪ್ಪಿನ ಕಷಾಯ	296
54 ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ	296
55 ಕ್ಷತಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮ	296
56 ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಲೇಹ	296
57 ಕ್ಷತಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಾಂತರ ವಿಚಾರ	297
58. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಲ್ಲಿಯೂ ನೆಕ್ಕುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಭೇದ	298

ವಿಷಯ	ಪುಟ
59. ಯಕ್ಷ್ಮದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಕೃತಜದಲ್ಲಿ .	298
60. ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಘೃತ .	298
61. ಛಾತ್ರಾದಿ ರಸಾಯನ .	299
62. ನಾಗಬಲಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಲ್ಪಗಳು	299
63. ಧೂಮಪಾನ	300
64. ವಾಸಾಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಾವಲೇಹ .	300
65. ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ .	301
66. ಕರ್ಕಟಕಾದಿ ಘೃತ .	302
67. ಗುಡೂಚಾದಿ ಘೃತ	302
68. ಕಾಸಮರ್ದಾದಿ ಘೃತ .	302
69. ಕೆಲವು ಚೂರ್ಣ-ಲೇಹಗಳ ಯೋಗಗಳು	303
70. ಜೀವನ್ಮಾದಿ ಚೂರ್ಣ	303
71. ಮೌಸಿನ ಲೇಹ .	304
72. ಬೊಗರಿಯಲಗಳ ಕಲ್ಪ	304
73. ಧೂಮಪಾನ	304
74. ಮಗೇಶಿಯ ಉಪಯೋಗ	304
75. ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿಶೇಷ .	305
76. ಮತ್ತಿಚೂರ್ಣದ ಲೇಹ	305
77. ಮರಿಚಾದಿ ಚೂರ್ಣ	305
78. ಮರಿಚಾದಿ ಗುಳಿಗ	306
79. ಅಶ್ವಗಂಧಾದಿ ಘೃತ	306
80. ಶುಂಠಾದಿ ಸಮಶರ್ಕರ ಚೂರ್ಣ	308
81. ಕಂಟಕಾರೀಘೃತ	308
82. ಬೃಹತ್ಕಂಟಕಾರೀಘೃತ	308
83. ಕಂಟಕಾರ್ಯಾದಿ ಲೇಹ	309
84. ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	309
‘ಜ್ವರಭೈರವ’ ಮಾತ್ರೆಯ ಕ್ರಮ .	310
ಜೀಪಾಳ ಶುದ್ಧಿ .	310
85. ಪೃಥಗ್ದ್ರೋಗೋಕ್ತ ಔಷಧಗಳು .	312
86. ಪಥ್ಯವರ್ಗ .	312
87. ಅವಧ್ಯವರ್ಗ .	313
88. ಪ್ರಕರಣಾನು ಟಿಪ್ಪಣಿ .	313

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
ಅಧ್ಯಾಯ IX.	
ಸ್ವರಭೇದ (ಸ್ವರಸಾದ, ಸ್ವರೋಪಸಾಹತ, ಸ್ವರಭಂಗ, ಸ್ವರಾಮಯ).	
1. ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ವಿಧ	318
2. ಸದ್ವಿಧ ಸ್ವರಭೇದದ ಲಕ್ಷಣಗಳು .	318
3. ಅಸಾಧ್ಯ ವರ್ಗ	319
4. ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಕ್ರಮದ ವಿಧಾನ	319
5. ವಾತಜ ಸ್ವರಭೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	320
6. ಬೊಗರಿಯಲೆಯ ಕಲ್ಪ .	320
7. ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಮಧುಕಾದಿ ತೈಲ	320
8. ಪೈತ್ರಿಕ ಸ್ವರಭೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	320
9. ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಬಲಾದಿ ಘೃತ	321
10. ತುಂಗಾದಿ ಘೃತ	321
11. ಹಾಲುತುಪ್ಪಗಳ ಪ್ರಯೋಗ .	321
12. ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	322
13. ಕಟ್ಟಿಲಾದಿ-ಪ್ರೋಷಾದಿ-ಚೂರ್ಣಗಳು	322
14. ಅಹಾರದೊಂದಿಗೆ ಔಷಧ ಮುಂತಾದ ಉಪಚಾರಗಳು .	322
15. ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	322
16. ಅಜಮೋದಾದಿ ಚೂರ್ಣ	322
17. ಫಲತ್ರಿಕಾದಿ ಚೂರ್ಣ	323
18. ಕವಲಪ್ರಯೋಗ .	323
19. ಮಾದೋಜ ಸ್ವರಭೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	323
20. ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯಜ ಸ್ವರಭೇದಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	323
21. ಗಟ್ಟಿಮಾತಿನಿಂದಾದ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ	323
22. ರಕ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	324
23. ತೈಗೇಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	324
24. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಹಾಲುಕಷಾಯ .	324
25. ಚವಿಕಾದಿ ಕಷಾಯ	324
26. ಕಾಕನಾಚೀಘೃತ .	325
27. ನಿರ್ದಿಕ್ತಾದಿ ಲೇಹ	325
28. ಚವ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ .	326
29. ಕಂಟಕಾರೀಘೃತ	326
30. ತಾರಕಾಯಿಚೂರ್ಣ	326
31. ಭೃಂಗರಾಜಾದ್ಯ ಘೃತ	326
32. ಪಧ್ಯಾದಿ ಘೃತ .	327

ವಿಷಯ	ಪುಟ
33. ಅಶ್ವಗಂಧಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . .	327
34. ಬ್ರೂಹ್ಮೀವಚಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . .	327
35. ಕಲ್ಯಾಣಕಾವಲೇಹ . . .	328
36. 'ಸಾರಸ್ವತ' ಘೃತ . . .	328
37. ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	329
'ಆನಂದಭೈರವಿ' ಮಾತ್ರಕ್ಕನು . . .	330
38. ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತಾಪಧಗಳು . . .	330
39. ಪಥ್ಯವರ್ಗ . . .	330
40. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ . . .	330
41. ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ . . .	330

ಅಧ್ಯಾಯ X.

ಬಾಯಾರಿಕೆ (ತೃಷ್ಣಾ, ತೃಪಾ, ಪಿಪಾಸಾ)

1 ತೃಷ್ಣೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ . . .	333
2. ತೃಷ್ಣೆಯ ವಿಧಗಳು . . .	333
3 ತೃಷ್ಣೆಯ ಪ್ರಾಗ್ರೂಪ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವ . . .	334
4 ವಾತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ ಲಕ್ಷಣ . . .	335
5. ಪಿತ್ತಜ " " . . .	335
6 ಅಮಜ " " . . .	335
7 ಕ್ಷಯಜ " " . . .	336
8 ಔಪಸರ್ಗಿಕ " " . . .	336
9 ಅನ್ನಪಾನಾದಿಜ ತೃಷ್ಣೆಗಳು . . .	336
10 ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ . . .	337
11 ತೃಷ್ಣೆಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ಉಪಚಾರಗಳು . . .	337
12 ವಾತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	339
13 ಪಿತ್ತಜ " " . . .	340
14. ಕಫಜ " " . . .	342
15. ಅಮಜ " " . . .	343
16. ಕ್ಷಯಜ " " . . .	343
17 ಕ್ಷತಜ " " . . .	344
18. ಗುರ್ವನ್ನಜ . . .	344
19. ಭಕ್ತೋಪರೋಧಜ (ಉಪವಾಸದ) ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಉಪಚಾರ . . .	345
20 ನೋಪಾನಜ ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಉಪಚಾರ . . .	345

ವಿಷಯ	ಪುಟ
21. ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ನದ ತೃಷ್ಣೆಗೆ . . .	345
22. ಮಧ್ಯಪಾನದ " " . . .	345
23. ಉಷ್ಣದ " " . . .	345
24 ಮೂರ್ಛೆಯ " " . . .	345
25. ಔಪಸರ್ಗಿಕದಲ್ಲಿ ತೃಷ್ಣಾಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ . . .	346
26 ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನೀರಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ . . .	346
27 ಬಿಸಿನೀರಿನ ಮತ್ತು ತಣ್ಣೀರಿನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಗಳು . . .	346
28 ತೃಷ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಗೆ ಲೀಪನಗಳು . . .	347
29 ಜೇನು ಮತ್ತು ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ವಮನ ಮಾಡಿಸುವದು . . .	347
30 ಆರಳುನೀರು ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರೀರಸ . . .	347
31 ತಣಿದ ಅನ್ನ . . .	348
32 ಅಮೃಜಮುಖ್ಯಕಷಾಯ . . .	348
33. ದಾಡಿವಾದಿ ಲೇಹ . . .	348
34. ಕೊಳ್ಳೆ ಅದ್ದಿದ ನೀರು . . .	348
35 ಶ್ರೇಗಂಧದ ನೀರು . . .	348
36 ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಿಪ್ಪಲಾರಾದಿ ಕಷಾಯ . . .	349
37. ಮುಸಾದಿ ಕಷಾಯ . . .	349
38. ಒಡ್ಡೆ ವಸ್ತ್ರದ ಉಪಯೋಗ . . .	349
39 ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಕಷಾಯ . . .	349
40 ಅಮಲಾದಿ ಗುಳಿಗೆ . . .	349
41. ಮಧುಕಾದಿ ಲೇಹ . . .	350
42 ಕೌಸ್ತುಂಬರ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯದ ನೀರು . . .	350
43 ಗಂಡೂವಗಳು . . .	350
44. ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತ ಔಷಧಗಳು . . .	350
45 ಪಥ್ಯವರ್ಗ . . .	351
46. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ . . .	351
47. ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ . . .	351

ಅಧ್ಯಾಯ XI

ಅರುಚಿ (ಅರೋಚಕ, ಭಕ್ತೋಪಸೌತ, ಭಕ್ತದ್ವೇಷ, ಸಭಕ್ತಚ್ಛಂದ, ಅಭಕ್ತಚ್ಛಂದ)

1. ಐದು ವಿಧವಾದ ಅರುಚಿಯ ನಿವಾಸ . . .	355
2 ಅರೋಚಕ, ಭಕ್ತದ್ವೇಷ, ಅಭಕ್ತಚ್ಛಂದ ಎಂಬವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ . . .	355

ವಿಷಯ	ಪುಟ
3. ವಾತಜ ಅರುಚಿಯ ಲಕ್ಷಣ .	353
4. ಪಿತ್ತಜ " " .	353
5. ಕಫಜ " " .	353
6. ತ್ರಿದೋಷಜ " " .	353
7. ಚಿತ್ತವಿಪರ್ಯಯಜ ಅರುಚಿಯ ಲಕ್ಷಣ . . .	354
8. ಅರುಚಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	354
9. ಅನ್ನಪಾನಗಳ ವಿಧಾನ .	354
10. ಅರುಚಿಗೆ ಶ್ವಾಸಕಾಸದ ಪಥ್ಯ, ಮಸ್ತು ಗಂಡೂಷಕ್ಕೆ ಕಾಲ	354
11. ದೋಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕವಾದ ಕವಲಗಳು	355
12. ವಾತಾರುಚಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ . .	355
13. ಪಿತ್ತಾರುಚಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರ .	355
14. ಕಫಜ ಅರುಚಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	356
15. ತ್ರಿದೋಷಜ ಅರುಚಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	356
16. ಆಗಂತು ವರ್ಗದ ಅರುಚಿಗೆ ಉಪ ಚಾರಕ್ರಮ .	356
17. ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವ ದಕ್ಕೆ ಔಷಧಗಳು	356
18. ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾನಕ್ಕೆ ಕಷಾಯ ಗಳು .	357
19. ತಾಳೀಸಾದಿ ಚೂರ್ಣ .	357
20. ಆದ್ರ್ಯಕಾದಿ ಲೇಹ	358
21. ಶುಂಠಿರಸದ ಉಪಯೋಗ	358
22. ಲವಣಾದ್ರ್ಯಕ ಭಕ್ಷಣ	358
23. ದಾಡಿನಾದಿ ಚೂರ್ಣ	359
24. ಲವಂಗಾದಿ ಚೂರ್ಣ	359
25. ಮಜಿಗೆಯ ಉಪಯೋಗ	360
26. ಶಿಖರಿಣೀ ಎಂಬ ಯೋಗದ ಉಪ ಯೋಗ	360
27. ಯವಾನೀ 'ಖಾಣ್ಣವ' ಚೂರ್ಣ	361
28. ದೃಷ್ಟಿಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	361
29. ಸೃಗ್ಧಗ್ರೋಗೋಕ್ತ ಔಷಧಗಳು	361
30. ಪಥ್ಯವರ್ಗ .	362
31. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ	362
32. ಪ್ರಕರಣಾನ್ತ ಟಿಪ್ಪಣಿ	362

ವಿಷಯ	ಪುಟ
ಅಧ್ಯಾಯ XII.	
ದಾಹ (ಉರಿ, ಸುಡುತ, ಜ್ವಾಲೆ).	
1. ದಾಹದ ಸ್ವವಿಧ .	363
2. ಮಧ್ಯಪಾನಜ ದಾಹದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	363
3. ರಕ್ತಜ ದಾಹದ ನಿವಾಸ	363
4. ತೃಷ್ಣೋದ್ಭವ ದಾಹದ ನಿವಾಸ .	364
5. ಪಿತ್ತಜ ದಾಹದ ನಿವಾಸಾದಿ .	364
6. ಧಾತುಕ್ಷಯಜ ದಾಹದ ಲಕ್ಷಣ	364
7. ಮರ್ಮಭಾತಜ ದಾಹ .	364
8. ರಕ್ತಪೂರ್ಣೋದರಜ ದಾಹ .	364
9. ದಾಹದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಕ್ಷ ಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	364
10. ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ .	365
11. ಕುಶಾದಿ ಕಷಾಯ .	366
12. ಪರ್ಪಟಾದಿ ಕಷಾಯ . .	366
13. ಚಂದನಾದಿ , , .	366
14. ಪಾನವಿಕೇಷಗಳು	366
15. ತಂಪಾದ ನೀರಿನ ಉಪಯೋಗ	366
16. ಪರ್ಣಸಂಸ್ಕರ . . .	367
17. ಒದ್ದೆ ವಸ್ತ್ರದ ಹೊದಿಕೆ . .	367
18. ಅಮಗಾಹನ ಸ್ನಾನ .	367
19. ಚಂದನಾದಿ ಲೇಪ .	367
20. ಜಂಬ್ವಾದಿ ಲೇಪ .	367
21. ಮಾದಳರಸದ ಲೇಪ	367
22. ಚಂದನ ಲೇಪ	368
23. ನೀರಿನ ಧಾರೆ .	368
24. ಒಳಗಿನ ಉರಿಗೆ ಪರಿಹಾರ	368
25. ಧಾತುಕ್ಷಯೋತ್ಪ ದಾಹಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ ಕಾರ .	368
26. 'ಮಹತ್ಕಲ್ಯಾಣಕ' ಪೃತ	369
27. ಅಮಲಕ್ಕಾದಿ ಖಂಡ .	370
28. ರಕ್ತೋದ್ರೇಕದ ದಾಹಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	370
29. ರಕ್ತಪೂರ್ಣಕೋಷ್ಠಜದ ದಾಹಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	370
30. ಸೃಗ್ಧಗ್ರೋಗೋಕ್ತ ಔಷಧಗಳು	371
31. ಪಥ್ಯವರ್ಗ .	371

ವಿಷಯ	ಪುಟ
32. ಅಪಧ್ಯವರ್ಗ .	371
33 ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ	372

ಅಧ್ಯಾಯ XIII

ಹೃದ್ರೋಗ.

1. ಹೃದ್ರೋಗದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಧಾನ	373
2 ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಉಪ ಪ್ರವರ್ಗಗಳು .	373
3. ಹೃದ್ರೋಗದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಧಗಳು	373
4 ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ .	374
5. ಪಿತ್ತಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	374
6. ಕಫಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ .	374
7. ತ್ರಿದೋಷಜ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗಗಳ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ .	375
8 ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ	375
9 ಪುನರ್ನಿವಾರಿ ತೈಲ	376
10 ಹರಿತಕ್ಯಾದಿ ಘೃತ	377
11 ಪುಷ್ಕರಾದಿ ಕಲ್ಪ . . .	377
12 ಪಾಷ್ಣರಾದಿ ಕಷಾಯ	377
13 ತಪ್ಪಿಷ್ಣನಾದಿ ಘೃತ	378
14 ಪಥ್ಯವಿಚಾರ	378
15 ಪಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತ ಸ್ನೇಹಗಳು	379
16. ಹಾಲುಕಷಾಯ	379
17 ಶಿಲಾಜತುವಿನ ಉಪಯೋಗ	379
18 ಪಿತ್ತಜ ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ	380
19 ಹಾಲುಕಷಾಯಗಳು	381
20 ಮತ್ತಿಚೂರ್ಣ	381
21. ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಘೃತ . . .	381
22. ಕಫಜ ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ .	381
23 ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . .	382
24 ಉದುಂಬರಾದಿ ಲೇಪ . . .	382
25. ಶಿಲಾಜತುವಿನ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಹರಿತಕೀಯ ಉಪಯೋಗ .	382

ವಿಷಯ	ಪುಟ
26. ಸೂಕ್ಷ್ಮಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . .	383
27. ತ್ರಿದೋಷಜ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	383
28 ಪಾಷ್ಣರ ಚೂರ್ಣ . . .	384
29. 'ಹಿಂಗುಪಂಚಕ' ಚೂರ್ಣ . . .	385
30. ಹಿಂಗುಗ್ರಗಂಧಾದಿ ಚೂರ್ಣ	385
31. ದಶಮೂಲಕಷಾಯ . . .	385
32. ಹರಿತಕ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ	385
33 ಶೃಂಗ ಭಸ್ಮ . . .	385
34. ಗೋಧೂಮಾದಿ ಅಡಿಗಿ	386
35 ವಲ್ಲಭ ಘೃತ	386
36 ಅರ್ಜುನ ಘೃತ . . .	386
37 ಬಲಾದಿ ಘೃತ	387
38 ಮಾದಳಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣ	387
39 ಸೈಂದವದ ಲೇಪ	387
40 ಸೈಂದವ-ಯವಕ್ಕಾರಗಳ ಪಾನ	387
41 ಹಿಂಗ್ವಾದಿ ಚೂರ್ಣ	387
42. ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	388
43 ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತಾಷವರ್ಗಗಳು	389
44 ಪಧ್ಯವರ್ಗ	389
45. ಅಪಧ್ಯವರ್ಗ	389
46 ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ . . .	389

ಅಧ್ಯಾಯ XIV.

ಕ್ಷತಕ್ರೀಣ (ಉರಃಕ್ಷತ).

1 ಕ್ಷತಕ್ರೀಣದ ನಿಧಾನ	394
2. ಕ್ಷತಕ್ರೀಣದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ರೂಪ . . .	394
3 ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರ	395
4 ಕ್ಷತದ ಸಂಧಾನಕರವಾದ ಔಷಧ ಯೋಗಗಳು . . .	395
5. ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಉರಿಯುಳ್ಳ ಕ್ಷತಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರ . . .	396
6 ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವಿರುವ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಉಪಚಾರ . . .	396
7 ಏಲಾದಿ ಗುಟಿಕಾ . . .	396
8 ರಕ್ತಕಾರಿದವನಿಗೆ ಉಪಚಾರ.	397

ವಿಷಯ	ಪುಟ
9 ರಕ್ತದ ಉಗುಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರಗಳು .	397
10 ಕ್ಷತಕ್ಕಯಕ್ಕೆ ಬಲಾಶ್ವಗಂಧಾದಿ ಚೂರ್ಣ .	397
11 ಯವಾದಿಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಮಾಂಸರಸ	
12 ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ಕ್ಷೀರಘೃತ .	398
13 ಯಷ್ಣಾಹ್ವಾದಿ ಘೃತ .	398
14 ಕೋಲಾದಿ ಘೃತ .	398
15 ಶಕ್ತುಪ್ರಯೋಗ .	399
16 ಧಾತ್ರಾದಿ ಘೃತ .	399
17 ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿಸರ್ಪಿಗುಂಡಕ (ಗುಳಿಗೆ)	400
18 ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಸಕ್ತಿಯ ಕ್ಷೀಣತೆಗೆ ಉಪಚಾರ	400
19 ಪಂಚಸಾರಕ್ಷೀರಪಾನ .	401
20 ಫಲಾಮ್ಲಾದಿ ಸಾರು	401
21 ಶಕ್ತುವಿನ ಮಂಥ	401
22 ಮಲ ಸಡಿಲಾದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	401
23 ಸ್ವೇದವಾದಿ ಚೂರ್ಣ .	402
24 ಸ್ನಾಹನ .	402
25 ನಾಗಬಲಾದಿ ಕಲ್ಪಗಳು	402
26 ಪದ್ಮಾನ್ನಪಾನಗಳು	403
27 ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	403
28 ಪ್ರಕರಣಾನ್ತ ಟಿಪ್ಪಣಿ .	404

ಅಧ್ಯಾಯ XV

ವಾಂತಿ (ಭರ್ದಿ, ವಮಿ).

1 ವಾಂತಿಯ ವಿಧಗಳು	405
2. ಆಗಂತು ಭರ್ದಿಯು ಬೇದ ಮತ್ತು ದೋಷವ್ಯವಸ್ಥೆ .	405
3 ಭರ್ದಿಶಬ್ದದ ನಿರುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಆ ರೋಗದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	405
4. ಭರ್ದಿಯು ಪೂರ್ವರೂಪ	406
5 ವಾತಭರ್ದಿಯ ಹೇತು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	406
6 ಪಿತ್ತಭರ್ದಿಯ " " "	406
7 ಕಫಭರ್ದಿಯ " " "	407
8 ತ್ರಿದೋಷಜಭರ್ದಿಯ ಹೇತು, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಅಸಾಧ್ಯವಸ್ಥೆ .	407
9 ತ್ರಿಸ್ವಾರ್ಥಸಂಯೋಜನ ಭರ್ದಿಯ ಲಕ್ಷಣ .	408

ವಿಷಯ	ಪುಟ
10 ಕ್ರಿಮಿಜ ಭರ್ದಿಯ ಲಕ್ಷಣ .	409
11 ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ .	409
12 ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಕ್ರಮದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಾನ .	409
13 ವಾತಭರ್ದಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	410
14 ಪಿತ್ತಭರ್ದಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	411
ಜಂಬವ್ಯಮಾದಿ ಕಷಾಯ	413
ಗುಡೂಚಾದಿ ಕಷಾಯ .	414
15 ಕಫಜ ಭರ್ದಿಚಿಕಿತ್ಸೆ .	415
16. ತ್ರಿದೋಷಜ ವಾಂತಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	416
ಏಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ .	417
ಶರ್ಮಾದಿ ಚೂರ್ಣ	418
ಪದ್ಮಕಾದಿ ಘೃತ .	419
ಬಿಲ್ಲಾದಿ ಕಷಾಯ .	419
ಪಾರಾದಿ ಕಷಾಯ .	419
ಕಾರ್ಪಾಸಾಸ್ತಮ್ನಾ ಚೂರ್ಣ	419
ಬಿಲ್ಲಾದಿ ಲೇಹ .	420
17 ಆಗಂತುಭರ್ದಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	421
18 ಆಮಜ ಭರ್ದಿ ಲಕ್ಷಣ	421
19 ಆಮಜ ಭರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	421
20 ಭರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರವಿಶೇಷ	422
21 ಭರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕೆಲವು ಘೃತಗಳು .	422
22 ಭರ್ದಿಯ ಉಪದ್ರವಗಳು	422
23 ನೀರ್ಘಕಾಲದ ಭರ್ದಿಗೆ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	423
24 ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	423
25. ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತೌಪದಗಳು	423
26. ಪಥ್ಯವರ್ಗ	424
27 ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ .	424
28 ಪ್ರಕರಣಾನ್ತ ಟಿಪ್ಪಣಿ	424

ಅಧ್ಯಾಯ XVI

ಜ್ವರ.

1. ಜ್ವರದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	426
2 " ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ .	426

ವಿಷಯ	ಪುಟ	ವಿಷಯ	ಪುಟ
3. ಜ್ವರದ ಪೂರ್ವರೂಪ	427	ರಕ್ತಪ್ರೀವಿಯು ಲಕ್ಷಣ	446
4. " ವಿಧಗಳು	427	ಭುಗ್ಗುನೇತ್ರದ "	446
5 ಶಾರೀರ-ಮಾನಸ ಭೇದ	428	ಅಭಿವ್ಯಾಸದ "	446
6 ಉಷ್ಣ-ಶೀತ ಭೇದ .	428	ಜಿಹ್ವಕದ "	447
7 ಅಂತರ್ವೇಗ-ಬಹಿರ್ವೇಗ ಭೇದ	428	ಸಂಧಿಗದ "	447
8 ಪ್ರಾಕೃತ-ವೈಕೃತ ಭೇದ	428	ಅಂತಕದ "	447
9 ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು .	429	ರುಗ್ಗೂಹದ	447
10 ಸಂತತಾದಿ ಪಂಚವಿಧ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ		ಚಿತ್ತವಿಘ್ನಮದ "	448
ಸಂತತ	429	ಕರ್ಣಗ್ರಹದ "	448
11 ಸಂತತಾದಿ ಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷಣಭೇದ	431	ಕಂಠಕುಬ್ಜದ "	448
12' ವಿಷಮನಿಪರೀತ ಜ್ವರಗಳು	431	28. ಶೀತಾಂಗಾದಿ ೧೩ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳ	
13 ಸಂತತಾದಿ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಸ್ಥಾನ	432	ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	448
14 ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ-ಚಾತುರ್ಧಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರ		29 ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ	
ವೇಗಕ್ಕೂ ಶಾಂತಿಗೂ ಕಾರಣ	432	ಕುಂತು ಚರಕ	449
15 ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ-ಚಾತುರ್ಧಿಕಗಳಲ್ಲಿ ದೋ		30 ೧೩ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮೋಚ	
ಷನಿಶ್ಚಯ	433	ನಕ್ಕೆ ಕಾಲಾವಧಿ	449
16 ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರಗಳ		31 ಆಗಂತುಜ್ವರದ ಭೇದಗಳು	450
ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಾಸಾ		32 ಅಭಿಘಾತಜ ಜ್ವರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು	
ಧ್ಯತೆ	433	ಲಕ್ಷಣ	450
17 ವಾತಜ್ವರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	435	33 ಅಭಿಷಂಗಜ ಜ್ವರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	450
18 ಪಿತ್ತಜ್ವರದ "	436	34 ಅಭಿಷಂಗಜರಗಳ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ	
19 ಕಫಜ್ವರದ " "	437	ಗಳು	451
20. ದ್ವಂದ್ವಜ, ತ್ರಿದೋಷಜ ಜ್ವರಗಳ		35 ಅಭಿಚಾರಜ ಮತ್ತು ಅಭಿಶಾನಜ	
ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷ		ಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು	452
ಣಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿರೂಪಣೆ	438	36 ಬೇರೆ ಜ್ವರಗಳು .	452
21 ವಾತಪಿತ್ತ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	439	37 ಸಾಮಜ್ವರ-ನಿರಾಮಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷಣ	
22 ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ " "	439	ಗಳು .	453
23 ಕಫಪಿತ್ತ " "	439	38. ಪಚನವಾಗುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	454
24 ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತ		39 ಜ್ವರದ ತರುಣ, ಮಧ್ಯ, ಜೀರ್ಣ	
ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು	440	ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳು	454
25 ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕುಂಭೀಸುಕಾದಿ ೧೩		40. ತರುಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯಗಳು	455
ಭೇದಗಳು	444	41 ಜ್ವರದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಂಘನವಿಧಿ	455
26 ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದೋಷ .	444	42 ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಲಂಘನಾರ್ಹರಲ್ಲ	
27 ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಶೀತಾಂಗಾದಿ ೧೩		ದವರು	456
ಭೇದಗಳು .	445	43 ಸರಿಯಾದ ಲಂಘನದ ಲಕ್ಷಣ	456
ಶೀತಾಂಗದ ಲಕ್ಷಣ	445	44 ಅತಿಯಾದ " "	456
ತಂದ್ರಿಕದ	445	45 ಹೀನವಾದ .	456
ಪ್ರಲಾಪಕದ	445	46. ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಆಹಾರನಿಯಮ	457

ವಿಷಯ	ಪುಟ
47. ಅನಶನಕ್ಕೆ ಕಾಲಾವಧಿ .	457
48. ತರುಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷಪಾಚನ ಗಳು .	458
49 ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಪಾನಗಳು	458
50 ಪದಂಗ ಕಷಾಯನೀರಿನ ಉಪ ಯೋಗ .	458
51 ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನತೆ	459
52 ವಮನದ ಪ್ರಯೋಗ .	459
53 ತರುಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಗಂಜಿಗಳ ಪಥ್ಯ	460
54 ಗಂಜಿಪಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು	460
55 ಜ್ವರದ ಮಧ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ ಚಾರ .	461
56 ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಔಷಧಾರಂಭಕಾಲ	462
57 ಅವಸ್ಥಾನುಸಾರ ವಿಶೇಷ ಉಪಚಾರ ಗಳು	463
58 ಘೃತಪಾನ	464
59 ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗ .	465
60 ಅಧ್ಯಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ನಾನಗಳಿಗೆ ಕಾಲ	465
61 ಧೂಪ ಮತ್ತು ಅಂಜನಗಳ ಪ್ರ ಯೋಗ	466
62 ಜ್ವರವಿಮೋಚನಲಕ್ಷಣ	466
63 ಜ್ವರವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ	466
64 ಜ್ವರವಿಮೋಚನಾನಂತರ ಮತ್ತು ಜ್ವರಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಪರಾಂಬರಿಕ .	467
65 ಜ್ವರರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪಥ್ಯವಾದ ಗಂಜಿ ಯೋಗಗಳು	468
66 ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳ ದೋಷಗಳಿಂದಂ ಟಾದ ದ್ವಂದ್ವಜ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿ ಪಾತಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	470
67 ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷಪಾಚನ ಕಷಾಯ ಗಳು	472
68 ವಾತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯಾದಿ	473
69 ಪಿತ್ತ	475
ಮಹಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಕಷಾಯ .	478
ಪಥ್ಯಾ ಲೇಹ	479
ಗಂಧೂಪಗಳು	479
ತಲಿಗೆ ಲೇಪ	479

ವಿಷಯ	ಪುಟ
ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ತಣ್ಣೀರಿನ ಉಪ ಯೋಗ	480
ಅಂತರ್ದಾಹಕ್ಕೆ ನೀತಲವಾದ ಯೋಗಗಳು	480
ಕಚೋರಾದಿ ಚೂರ್ಣ (ತಲಿಗಿಡು ವದಕ್ಕೆ)	481
70 ಕಫಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯಾದಿ .	481
ಚಾತುರ್ಭದ್ರಾವಲೇಹ	484
ಕಟ್ಟಲಾದಿ ಲೇಹ	484
ಏಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ .	485
ಕವಲಯೋಗ .	485
71 ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	485
ಮದುಕಾದಿ ಏಮ	487
ಪಥ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ .	487
72 ಕಫವಾತಜ್ವರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	488
ಅತಿಜಿವರಿಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	490
73. ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	490
ಪಟೋಲಾದಿಗಂ .	492
ಅಮೃತಾಷ್ಟಕ	492
ಭಾಂಗ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ	493
74 ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯಾದಿಗಳು	493
ಶಟ್ಟಾದಿ ಕಷಾಯ	495
ಬೃಹತ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ .	495
ದಶಮೂಲಾದಿ ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಕಷಾಯ .	496
ಬೃಹತ್ಚಟ್ಟಾದಿ ಕಷಾಯ	496
ದಾರ್ವಾದಿ ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಕ ಷಾಯ	496
ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ	496
ಶುಂಠ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ	497
75 ಏಕದೋಷೋಲ್ಬಣ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಕಷಾಯಗಳು	497
ಕಟ್ಟಲಾದಿ ಗಣದ ಕಷಾಯ .	497
76 ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಕ ಷಾಯ	499
77 ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮೋಲ್ಬಣ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಕಷಾಯ	499

ವಿಷಯ.	ಪುಟ	ವಿಷಯ	ಪುಟ
7ನಿ. ವಾತಕಘೋಲ್ಮಣ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಕ ಷಾಯ	499	94 ನಸ್ಯಯೋಗ	514
79 ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಷ್ಟವಿಧ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾ ಯಗಳು	500	94 ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಿಶೇಷ ಗಳು	515
80. ತ್ರಿದೋಷೋಲ್ಮಣ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಯೋಗರಾಜ ಕಷಾಯ	500	95 ಕವಲಯೋಗ (ಆದ್ರ್ವಕಾದಿ)	515
81. ಶೀತಾಂಗಸನ್ನಿಪಾತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಉದ್ವರ್ತನ	500	96 ನಸ್ಯಯೋಗ (ಮಧೂಕಸಾರಾದಿ)	516
82 ತಂದ್ರಿಕೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	501	97 ಉದ್ವಿಗ್ನಲನಯೋಗಗಳು	516
ನಸ್ಯಗಳು	501	ಮರಿಚಾದಿ	517
ಅಂಜನ	501	ಭೂನಿವ್ವಾದಿ	517
ಕಷಾಯಗಳು	501	98 ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಲೇಪಗಳು	517
83. ಪ್ರಲಾಪಕದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	502	99 ಕಾಶಶ್ವಾಸ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಅವಲೇಪ ಗಳು	517
84 ರಕ್ತಪ್ರೀವಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	503	ಅಷ್ವಾಂಗಾವಲೇಪ	518
ನಸ್ಯಗಳು	503	100 ಜೀರ್ಣಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯಯೋಗ ಗಳು	518
85. ಭುಗ್ಗುನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ	504	ಮ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಅಷ್ವಾದಶಾಂಗ ಕ ಷಾಯ	519
ನಸ್ಯ-ಕಷಾಯಗಳು	504	101. ಹಳೇಜ್ವರಕ್ಕೆ ಚೂರ್ಣಯೋಗಗಳು	519
86 ಅಭಿಷ್ಯಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	504	ಗುಡಪಿಪ್ಪಲೀಯೋಗ	519
ಶೃಂಗಾಧಿ ಕಷಾಯ	505	ಮಧುಪಿಪ್ಪಲೀ	520
ಕವಲ-ನಸ್ಯಗಳು	506	ಅಮಲಕ್ಕಾದಿ	520
87 ಜಹ್ನುಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	506	ವರ್ಧಮಾನ ಪಿಪ್ಪಲೀ	520
ಕಿರಾತಾದಿ ಕವಲ	506	102 ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಘೃತ	520
ಅವಲೇಹಯೋಗ	506	103 ವಾಸಾದಿ ಘೃತ	521
ಕಷಾಯಯೋಗಗಳು	507	104 ಗುಡೂಚಾದಿ ಘೃತ	521
88 ಸನ್ನಿಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	507	105 ಕಲಶಾದಿ ಘೃತ	521
89 ಅಂತಕ	508	106 ಪಟೋಲಾದಿ ಘೃತ	522
90 ರುಗ್ಧಾಹ	509	107 ಕ್ಷೀರಯೋಗಗಳು	522
91 ಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	510	108 ವಿಷಮಜ್ವರಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿ ತ್ಸಾ ವಿಧಾನ	523
ಅಂಜನ ಯೋಗ	510	109 ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಕಷಾಯಾದಿಗಳು	524
ನಸ್ಯಯೋಗ	511	ಪಂಚಿಸಾರಯೋಗ	530
ಧೂಪದ ಯೋಗ	511	110 ಪಂಚಿಗ್ವಘೃತ	531
ಕಷಾಯಗಳು	511	111 ಕ್ಷೀರಪಟ್ಟಿಲ ಘೃತ	532
92 ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	512	112 ಪಂಚತಿಕ್ತ ಘೃತ	532
ಲೇಪಗಳು	513	113 ಅಮೃತಾದಿ ಘೃತ	532
ನಸ್ಯ	513	114 ಉರಿಶೀತಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	533
ಕಷಾಯ ಯೋಗಗಳು	513	115 ಉರಿಗೆ ಶಿರೋಲೇಪಗಳು	535
93 ಕಂಠಕುಬ್ಜ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	514	116 ರಸಾದಿಧಾತುಗತ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	535
ಕಷಾಯಗಳು	514		

ವಿಷಯ.	ಪುಟ
117 ಪ್ರಾಕೃತಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	536
118 ಅಭಿಶಾಪಜ ಮುಂತಾದ ಅಗಂತು ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	537
119 ಭೂತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯ ಮತ್ತು ಮೂಲಕೆ	537
120 ಅಭಿಘಾತಜ, ಕ್ಷತಜ ಮತ್ತು ವ್ರಣಜ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	538
121 ಕಾಮಶೋಕಾದಿಜ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	538
122 ಸುಮಿತ್ರೀಸಂಗಜ)ಸನ್ನಿ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ	539
123. ವಿಷಮದೋಷಜ ಸನ್ನಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ	539
124 ವಿಷಮಶೀತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	540
125 ಶ್ರಮಾದಿಜ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	540
126 ಗಂಧಸಿಷಜ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	541
127 ಮದೋದ್ಭವ ಜ್ವರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	541
128 ಇತರ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	542
129 ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯಾದಿಗಳು	542
ಪಟೋಲಾದಿ ಕಷಾಯ	543
ಶುಂಠಿಕಷಾಯ	543
ಕಿರಾತಾರ್ ಚೂರ್ಣ	543
ಶುಂಠಾದಿ ಚೂರ್ಣ	543
ಹರಿತಕಾದಿ ಚೂರ್ಣ	543
130 ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದ ಜ್ವರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	543
131 ಜ್ವರೋಪಶಮನಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	545
ತಲೆಯುರಿ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ಶಿರೋಲೇಪ	546
ವಾಂತಿ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ಮಧೂಕಾದಿ ಚೂರ್ಣ	546
ಕೆಮ್ಮು-ಉಬ್ಬಸಗಳಿಗೆ ತ್ರಿಫಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	546
ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿಗೆ ಶಿರೋಲೇಪ .	546
ಅರುಚಿಗೆ (ರುಚಿವಿಕಾರಕ್ಕೆ) ಗಂಧೂಷ ಮುಂತಾದ್ದು	547

ವಿಷಯ	ಪುಟ
ತಲೆಶೂನ್ಯತೆಗೆ ನಸ್ಯ	547
ಊರ್ಧ್ವಗತ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ನಡುಕಿಗೆ ವಿರೇಚನ	547
ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆಗೆ . . .	547
ಮೂರ್ಛಗೆ	547
ಅರುಚಿಗೆ	548
ವಾಂತಿಗೆ	548
ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ	548
ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳಿಗೆ	548
ಮಲಬದ್ಧತೆಗೆ . . .	549
ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ	549
ಕಮ್ಮಿಗೆ	549
ಉರಿಜ್ವಾಲೆಗೆ	550
ಅನಿದ್ರೆಗೆ	550
132 ಬಲಾದಿ ಘೃತ	550
133 ಮಂಜಿಷ್ಠಾದಿ ಘೃತ . . .	551
134. 'ಅಷ್ಟಮಂಗಲ' ಘೃತ . . .	551
135 ಸೆಟ್ಟಲ ಘೃತ	552
136 ಲಾಕ್ಷಾದಿ ತೈಲ . . .	552
137 ಲಾಕ್ಷೋಶೀರಾದಿ ತೈಲ	553
138 ಬಲಾಶ್ಯಗಂಧಾದಿ ತೈಲ	554
139. ಸಹದೇವ್ಯಾದಿ ತೈಲ	554
140. ರಾಸ್ನಾದಿ ತೈಲ	555
141 'ಸುರ್ದರ್ಶನ' ಚೂರ್ಣ	555
142 'ನವಜ್ವರಹರ' ಮಾತ್ರ	557
143 'ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ' ಮಾತ್ರ	557
144. 'ಅನಂದಪುರವಿ' ಮಾತ್ರ	558
ಸನ್ನಿಪಾತಭೈರವಿ' ಮಾತ್ರೆಯ ಕ್ರಮ	558
145 'ಅಗ್ನಿಗುಮಾರ' ರಸ	559
146 'ಭುವನಕೀರ್ತಿ' ರಸ	560
147 'ಸ್ವಲ್ಪಕಸ್ತೂರಿ'ಮಾತ್ರ	560
148 'ಭಸ್ಮೇಶ್ವರ' ರಸ	560
149 'ದುರ್ಜಲಜೇತಾ' ರಸ	561
150 ದೃಷ್ಟಪಲಚಿಕಿತ್ಸೆ	562
'ಘೋಟಾಚೂಳಿ' ಮಾತ್ರೆಯುಯೋಗ	564
ತಾಳಕ ಶುದ್ಧಿ	564
151 ಪೃಥಗ್ನೋಗೋಕ್ತೌಷಧಿಗಳು	566

ವಿಷಯ	ಪುಟ
152. ಪಥ್ಯಾಪಥ್ಯ	566
153 ಪ್ರಕರಣಾನು ಟಿಪ್ಪಣಿ	567

ಅಧ್ಯಾಯ XVII

ಅತಿಸಾರ

1. ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇತು	572
2 ಅತಿಸಾರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ . . .	572
3. ಅತಿಸಾರದ ವಿಧಗಳು .	573
4. ಅತಿಸಾರದ ಪೂರ್ವರೂಪ	573
5. ವಾತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ	574
6. ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ	574
7 ಕಫಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ .	574
8. ತ್ರಿದೋಷಾತಿಸಾರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ .	575
9. ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	576
10 ಶೋಕಜ ಅತಿಸಾರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	577
11 ಭಯಜ ಅತಿಸಾರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	578
12 ಅಮಜ ಅತಿಸಾರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	578
13. ಅನು-ಪಕ್ವ ಎಂಬ ಭೇದ	578
14. ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಭೇದ .	579
15. ರಕ್ತಾತಿಸಾರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	580
16 ಇತರ ಅತಿಸಾರಗಳು .	581
17 ಸಾಧಾರಣ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	581
18 ಮಧ್ಯದೋಷದ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	583
19 ಕಫವಾತಅಮಾಚನ ಯೋಗಗಳು	583
20 ಅಮಾಚನ ವಿಧಿಗ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು .	585
21 ಅನ್ನಪಾನನಿಯಮ	585
22 ಖಡಯೂಷದ ಕ್ರಮ	587
23 ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಹಾಲುಕಷಾಯ	587
24 ಪಕ್ವಾತಿಸಾರದ ಶೂಲಿಗೆ ಘೃತದ ಉಪಯೋಗ . . .	587

ವಿಷಯ	ಪುಟ
25 ಪೈತ್ರಿಕ ಅಮಾಚನ ಯೋಗಗಳು	588
26 ಅಮಾತಿಸಾರದ ಶೂಲಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	589
27. ಚತುಷಮಾ ಗುಟಿಕಾ .	589
28 ಗುದ ಹೊರಗೆ ಬಂದದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ .	590
29 ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಚಾಂಗೇರೀಘೃತ	590
30. ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಚವ್ಯಾದಿ ಘೃತ .	590
31 ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಸ್ವೇದನಾನುವಾಸನ ಯೋಗಗಳು	590
32 ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಲೇಪಗಳು .	591
33 ಅತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ಲವಣನಿಷೇಧ	591
34 ಪಕ್ವ ವಾತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	591
35. ಪಕ್ವ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	592
36. ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಯ ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ .	594
37 ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಗೆ ಅಹಾರಾದಿ ಉಪಚಾರಕ್ರಮ	595
38 ಹಾಲಿನ ಪ್ರಯೋಗ	595
39 ರಕ್ತಾತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	596
40 ಗುದಸಂಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	599
41 ಕಫಾತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	601
42 ವಾತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ . . .	602
43 ವಾತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	603
44 ಕಫಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ .	603
45 ಕಫಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	604
46 ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ .	605
47 ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	605
48 ಸನ್ನಿವಾತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	606
49 ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	608
50 ಉಪದ್ರವಗಳ ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಅತಿಸಾರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	610
ಕಲ್ಪಾಣಕಾವಲೇಹ .	611
51 ರಕ್ತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ .	611
52 ಪುರೀಷಕ್ಷಯದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	611
53 ಭದ್ರಿಯುಕ್ತ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	612
54. ಶೋಧಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	613

ವಿಷಯ	ಪುಟ
55 ಸರ್ವಾತಿಸಾರಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ	
ಚಿಕಿತ್ಸೆ	613
ಅಂಕೋಟವಟೀ	613
ಶ್ಯೋನಾಕ (ಅನಮುಂಗಿನ) ಪುಟ	
ಪಾಕ	615
ಕುಟಿಜ ಪುಟಪಾಕ	615
ಶುಂಠಿಯ ಪುಟಪಾಕ	616
ಕುಟಿಜಾವಲೀಹ	617
ಸಮ್ರಂಗಘೃತ	618
ಲವಂಗಚತುಃಸಮಚರ್ಣ	618
'ಕನಕಸುಂದರ' ರಸ	618
'ರತಿಲೀಲಾ'ರಸ	619
56 ಅತಿಸಾರವಿಮೋಚನದ ಲಕ್ಷಣ	619
ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಜ ದೋಷಜ	
ಬೆದಗಳು	620
57 ವೃಷ್ಟಪಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	620
ಶುಂಠಿವಟಿಕದ ಕ್ರಮ	621
58 ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತಾಪದಗಳು	622
59 ಪದ್ಯವರ್ಗ	622
60 ಅಪದ್ಯವರ್ಗ	623

ಅಧ್ಯಾಯ XVIII

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ

1 ಜ್ವರಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ	624
2 ನಿಧಾನ	624
3 ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	624
'ಉತ್ಪಲಪಷ್ಪಕ' ಯೋಗ	625
4 ನಾಗರಾದಿ ಕಷಾಯ	625
5 ಕಷಾದಿ ಕಷಾಯ	625
6 ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ	626
7 ಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ	626
8 ನಾಗರಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ	626
9 ದರಮೂಲಾದಿ ಕಷಾಯ	626
10 ಪಾರಾದಿ ಕಷಾಯ	627
11. ಹ್ರೀಬೇರಾದಿ ಕಷಾಯ	627
12 ವತ್ಸಕಾದಿ ಮತ್ತು ಶ್ವದಂಷ್ಪಾದಿ	
ಕಷಾಯಗಳು	627

ವಿಷಯ	ಪುಟ
13 ಉಶೀರಾದಿ ಕಷಾಯ	627
14 ಮುಸ್ತಕಾದಿ ಕಷಾಯ	628
15. ಕಲಿಂಗಾದಿ ಕಷಾಯ	628
16 ಘನಾದಿ ಕಷಾಯ	628
17 ಮುಸ್ತಕ-ವಿಶ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ	628
18 ನಾಗರಾಮೃತಾದಿ ಕಷಾಯ	629
19 ಪಂಚಮೂಲಾದಿ ಕಷಾಯ	629
20 ಉಶೀರ-ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ಕಷಾಯ	629
21 ಉತ್ಪಲಾದಿ ಚರ್ಣ	629
22 ಸಮಂಗಾವಿ	630
23 ಪ್ಯೋಷಾದಿ	630
24 ಪಾರಾದಿ ಘೃತ	630
25 ಕಲಿಂಗಾದಿ ವಟಿಕ	631
26 ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ	631

ಅಧ್ಯಾಯ XIX.

'ಗ್ರಹಣೀ' ರೋಗ

1 ಗ್ರಹಣಯ ವರ್ಣನ	634
2 ಪೂರ್ವರೂಪ	636
3 ಗ್ರಹಣಿ ಭೇದಗಳು	636
4 ವಾತಗ್ರಹಣಿಯ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು	
ರೂಪ	636
5 ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣಿಯ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ರೂಪ	637
6 ಕಫಗ್ರಹಣಿಯ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ರೂಪ	637
7 ತ್ರಿದೋಷಗ್ರಹಣಿಯ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು	
ರೂಪ	638
8 ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣಿ	638
9 ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	638
10 ಅಮಗ್ರಹಣಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	639
11 ಅಮಪಾಚನಕ್ಕೆ ಕಷಾಯಾದಿಯೋಗ	
ಗಳು	640
12 ಚಿತ್ರಕಾದಿ ಗುಳಿಗೆ	641
ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುವ ವಿ	
ಧಾನ	641
ವಿಪ್ಪಲಾದಿ ಚರ್ಣ	642
ತ್ವಷ್ಟಕಾದಿ ಘೃತ	642
ಹಿಂಗ್ಲೆಷ್ಟಕ ಚರ್ಣ	642

ವಿಷಯ	ಪುಟ
ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ಕಷಾಯ	643
ಶುಂರಿಘೃತಗಳು	643
ಬೃಹತ್ಪಾಂಚೀರೀಘೃತ	643
ತಕ್ರಾರಿಷ್ಕ	644
13. ವಿತ್ತಗ್ರಹಣೀಚಿಕಿತ್ತೆ	644
ರಸಾಂಜನಾದಿ ಚೂರ್ಣ	644
ಪಾರಾದಿ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ಚೂರ್ಣ	645
ಸಾಗರಾದಿ ಚೂರ್ಣ	645
ಭೂನಿಮ್ನಾದಿ ಚೂರ್ಣ	645
ಗುಡಾಂಬು ಕ್ರಮ	646
ಪಾರಾದಿ ಚೂರ್ಣ	646
ಚಂದನಾದಿ ಘೃತ	646
14 ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣೀಯ ಚಿಕಿತ್ತೆ	647
ಶುಂರಿಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ	647
ಮಧ್ವಾಸನ	647
ಲಘುಮಧ್ವಾಸನ	648
ದ್ರಾಕ್ಷೇಕ್ಷುಖಜೂರಗಳ ಆಸನ	648
ಪಿಂಡಾಸನ	648
ಮಧ್ವರಿಷ್ಕ	649
ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ, ಘೃತ ಮುಂತಾದ್ದು	649
ತ್ರಿಫಲಾದಿ ಕ್ವಾರ	650
15. ತ್ರಿದೋಷಜ ಗ್ರಹಣೀಚಿಕಿತ್ತೆ	651
ರತಾನರ್ಯಾದಿ ಘೃತ	652
ಮುಸ್ತಕಾದಿ ಚೂರ್ಣ	652
ಬಿಲ್ವಾದಿ ಕ್ಷೀರ	652
16 ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀಚಿಕಿತ್ತೆ	653
ಲವಂಗಾದಿ ಚೂರ್ಣ	653
‘ಮೃತಸಂಜೀವನ’ ಚೂರ್ಣ	654
17 ಗ್ರಹಣಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ತೆ	654
ಬಾಲಬಿಲ್ವಾದಿ ಗಂಜಿ	654
ಶುಂರಿಯ ಉಪಯೋಗ	655
ಫುನರ್ನವಾದಿ ಕಷಾಯ	655
ಜಾತೀಫಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	655
ಭಂಗಿಯ ಶುದ್ಧಿ	655
ಮಹಾಕಲ್ಪಾಣಕಗುಡ	656
ಮುಸ್ತಾ-ಚಾಂಗೀರೀಘೃತ	657

ವಿಷಯ	ಪುಟ
ಕಪಿತ್ತಾಪ್ಪಕ ಚೂರ್ಣ	657
ಬೃಹದ್ದಾಡಿಮಾಪ್ಪಕಚೂರ್ಣ	658
18 ದೃಷ್ಟಸಲ ಚಿಕಿತ್ತೆ	658
19. ಪೃಥಗ್ದ್ರೋಗೋಕ್ತಾಪಧಗಳು	659
20 ಪಥ್ಯವರ್ಗ	659
21 ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ	660

ಅಧ್ಯಾಯ XX

ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ರ್ಯಾಜೀರ್ಣ.

(a) ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ರ್ಯ.

1 ಜರಗ್ನಿ ಭೇದಗಳು	661
2 ಅಗ್ನಿದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು	661
3 ಅಗ್ನಿದೋಷಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	662
4 ಗಂಜಿಯ ಯೋಗಗಳು	662
5 ಅಣಿಲಿಕಾಯಯ ಉಪಯೋಗ	662
6 ಸ್ಯಂಧವಾದಿ ಚೂರ್ಣ	663
7 ವಿಡಂಗಾದಿ ಲೇಹ	663
8 ಶುಂರೀಚೂರ್ಣ	663
9 ತ್ರಿಸಮಚೂರ್ಣ	663
10. ಕಾರಣವಿಶೇಷಗಳಿಂದಂಟಾದ ಮಂ ದಾಗ್ನಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	664
11 ಹಿಂಗ್ನಾದಿ ಚೂರ್ಣ	664
12 ವೃಕ್ಷಾದಿ ಚೂರ್ಣ	664

(b) ಅಜೀರ್ಣ

13 ಅಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳು	665
14. ಅಜೀರ್ಣದ ನಿದಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ	665
15 ಅಜೀರ್ಣದ ಉಪದ್ರವಗಳು	667
16. ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ	667
17 ಆಮಾಜೀರ್ಣದ ಚಿಕಿತ್ತೆ	667
18 ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣ ಚಿಕಿತ್ತೆ	668
19 ವಿಷ್ಯಬ್ಧ-ರಸಶೇಷಾಜೀರ್ಣಗಳ ಚಿಕಿತ್ತೆ	668
20 ಅಜೀರ್ಣಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ತೆ	668
21. ಸ್ನೇಹಾಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ತೆ	669
22 ‘ಹಿಂಗ್ನವೃಕ್ಷ’ ಚೂರ್ಣ	669

ವಿಷಯ	ಪುಟ	ವಿಷಯ	ಪುಟ
23 'ಅಗ್ನಿಮುಖಚೂರ್ಣ'	669	33 'ಮುಹೋದಧಿ' ಮಾತ್ರ . . .	676
24 'ಭಾಸ್ಕರಲವಣ'	670	34 ದೃಷ್ಟಿಪಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . .	676
25 'ನಡವಾನಲಚೂರ್ಣ'	671	35 ಪೃಥಗ್ದ್ರೋಗೋಕ್ತಾಪಧಗಳು .	677
26 'ವೃಷದ್ವಾದಶಕಚೂರ್ಣ'	671	36 ಪಥ್ಯವರ್ಗ .	677
27 'ವೈಶ್ವಾನರಕ್ಷಾರ'	671	37. ಅಪಥ್ಯವರ್ಗ . . .	678
28 ಮರಿಚಾದಿ ಘೃತ	672	38 ಪ್ರಕರಣಾಂತರ ಟಿಪ್ಪಣಿ .	678
29 ಧಾನ್ಯಜೀರಕ ಘೃತ	673	ಅರ್ಜುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ	
30 ಧಾನ್ಯಕ ಘೃತ	673	ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರ	
31 ಕ್ಷಾರಗುಡ .	674	(ಪಾಚನ)ಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ	
32 'ರಾಮಬಾಣ' ರಸ .	674	ಪುಟ .	680

ಈ ಗ್ರಂಥವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ.

(a) ಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂಥವು.

ಅ. (ಅರುಣದತ್ತ),—ಚ. (ಚರಕಸಂಹಿತೆ ಅಥವಾ ಚರಕ),—ಚಿ. ನಾ. ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾಸಾರ ಸಂಗ್ರಹ),—ಧ. (ಧನ್ವಂತರಿ),—ಧ. ನಿ. (ಧನ್ವಂತರಿ ನಿಘಂಟು) ಮತ್ತು ರಾ. ನಿ. (ರಾಜನಿಘಂಟು),—ನಿ. ರ., ಅಥವಾ ನಿ. ರತ್ನಾಕರ (ನಿಘಂಟು ರತ್ನಾಕರ),—ನಿ ಸಂ. ವ್ಯಾ. ಅಥವಾ ನಿ. ಸಂ. (ನಿಬಂಧಸಂಗ್ರಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ),—ಬೃ. ನಿ. (ಬೃಹದ್ನಿಘಂಟು),—ಭಾ. ಪ್ರ. (ಭಾವಪ್ರಕಾಶ),—ಭಾ. ಪ್ರ. ವ್ಯಾ. (ಭಾವಪ್ರಕಾಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ),—ಭೈ. ರ. (ಭೈಷಜ್ಯರತ್ನಾವಳಿ),—ರಾ. ವ., ಅಥವಾ ರಾ., ಅಥವಾ ರಾಜ ವಲ್ಲಭ (ರಾಜವಲ್ಲಭ ನಿಘಂಟು),—ವಾ (ವಾಗ್ಭಟನ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯಸಂಹಿತೆ, ಅಥವಾ ವಾಗ್ಭಟ),—ವೈ. ನಾ. ಸಂ. (ವೈದ್ಯಸಾರಸಂಗ್ರಹ),—ಶಾ (ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತಾ, ಅಥವಾ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ),—ಸ. ವ್ಯ. ವ. (ಸಹಸ್ರಾರ್ಥವೃಕ್ಷಗಳ ವರ್ಣನೆ),—ಸು (ಸುಶ್ರುತ ಎಂಬ ಸಂಹಿತಾ, ಅಥವಾ ಸುಶ್ರುತ),—ಹಾ. (ಹಾರೀತಸಂಹಿತಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪುಸ್ತಕ),—ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು 1ನೇ ಭಾಗದ XXXII-XXXIIIನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅ ಸಂ.—ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ ತ್ರಿಚೂರಲ್ಲಿ 1913ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಇಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾ’ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಒಡಗೂಡಿದ, ಮೂರು ಭಾಗಗಳ ಉಳ್ಳ ಗ್ರಂಥ. “ಅ. ಸಂ. II-134” ಎಂತ ಇದ್ದರೆ, ಆ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದ 134ನೇ ಪುಟ, ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆ. ದೀ —‘ಆಯುರ್ವೇದದೀಪಿಕಾ’ ಎಂಬ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 1922ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುರಂಗಜೀವಾಜಿ ಎಂಬವರು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ‘ಚರಕಸಂಹಿತಾ’ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವಂಥಾದ್ದು.

ಇಂ. ವ್ಯಾ.—ಇಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯೆ. ‘ಅ. ಸಂ.’ ಎದುರಿಗೆ ಬರದ ವಿವರ ನೋಡಿ.

ಕೃ. ನಿ.—ಕೃಷ್ಣ ನಿಘಂಟು. ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬವರು ಮಲಯಾಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ನಿಘಂಟು.

ಗೂ. ದೀ.—ಗೂಢಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ. ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು. 1920ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಪಾಂಡುರಂಗಜೀವಾಜಿಯವರು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ‘ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತಾ’ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ತೋರುವಂಥಾದ್ದು.

ದೀ.—ದೀಪಿಕಾ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತೆಯ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಮೇಲೆ ‘ಗೂ. ದೀ.’ ಎದುರಿಗೆ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥಾದ್ದು.

ನಾ. ನಿ.—ನಾಡಕರ್ಣಿಯವರ ನಿಘಂಟು. ಕೆ. ಎಮ್. ನಾಡಕರ್ಣಿಯವರು 1927ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ‘ಇಂಡ್ಯನ್ ಮೆಟೀರಿಯ ಮೆಡಿಕಾ’ (Indian Materia Medica) ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಿಘಂಟು.

ಮ. ನಿ.— ಮದನಪಾಲ ನಿಘಂಟು. ಮದನಪಾಲ ಎಂಬ ರಾಜರು ರಚಿಸಿ 'ಮದನ ವಿನೋದ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಸರ್ವ ಔಷಧಗಳ ನಾಮಗುಣಗಳ ನಿಘಂಟು. ಕಲ್ಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವಾನಂದ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರತಿ.

ಮ. ವ್ಯಾ. (ಅಥವಾ ಮಾ. ನಿ. ಮ ವ್ಯಾ.) — ಮಧುಕೋಶ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 'ಮಾಧವ ನಿಧಾನ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 'ಮಾ ನಿ' ಎದುರಿಗೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಿವರ ನೋಡಿ.

ಮಾ ನಿ.— ಮಾಧವ ನಿಧಾನ. ಈ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥ 1912ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಜೊಂಬಾಯಿ 'ನಿರ್ಣಯಸಾಗರ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, 'ಮಧುಕೋಶ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತವಾಗಿರುವ, ಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರತಿ.

ರ. ಜಿ — ರಸೇಂದ್ರ ಚಿಂತಾಮಣಿ | ಇವೆರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ರ. ರ.— ರಸರತ್ನಾಕರ. | ಜೀವಾನಂದ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರತಿ.

ವೈ ಜೀ. ದೀ — ವೈದ್ಯ ಜೀವನ ದೀಪಿಕೆ. ಈ ಹಸರಿನಿಂದ ಮೈಸೂರು ಪುಟ್ಟಸಾಮಯ್ಯರ 'ದೀಪಿಕೆ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡಾರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಲೋಲಂಬರಾಜರ 'ವೈದ್ಯಜೀವನೀ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರತಿ.

ಶಾ ನಿ.— ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ನಿಘಂಟು ಶಾಲಾಶಾಲಿಗ್ರಾಮಜೀಯವರ 'ಶಾಲಿಗ್ರಾಮೌಷಧ ಶಬ್ದಸಾಗರ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹಿಂದೀ ಅರ್ಥದ ನಿಘಂಟು, ಜೊಂಬಾಯಿ "ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಭಾವಖಾನಾ" ಎಂಬ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ವರ್ಷ 1952ನೇ ಮಾಘಮಾಸ ಬ. 2ನೇ ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವ ಪುಸ್ತಕ.

ಹಾ ಸಂ — ಹಾರೀತ ಸಂಹಿತಾ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ವಿವರ 1ನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಹಾ.'ದ ಎದುರಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(b) ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂಥವು.

ಅ, ಅಥವಾ ಅ. ಸೂ.— ಅಗಸ್ತ್ಯಸೂತರಾಜ ಮಾತೃ.

ಅತಿ., ಅಥವಾ ಅತಿಸಾರ., ಅಥವಾ ಅತಿಸಾರಮೂಲ.— ಅತಿಸಾರಮೂಲಘ್ನ ಮಾತೃ.

ಅ. ಶರ್ಕರಾ., ಅಥವಾ ಅ ಸ.— ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಶಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಸತ್ತ.

ಅ. ಸೂ.— ಮೇಲೆ 'ಅ.' ನೋಡಿ.

ಆ — ಆನಂದಭೈರವಿ ಮಾತೃ.

ಕ.— ಕರ್ಪೂರಾದಿ ಮಾತೃ.

ಕಾ. ಮುಲಾಂ.— ಕಾಚಿನ ಮುಲಾಮು

ಕಾ. ವಟಕ.— ಕಾಸೀಸಾದಿ ವಟಕ.

ಕಾ. ಷರಬತ್.— ಕಾಸೀಸ ಮಿಶ್ರ ಷರಬತ್ತು.

ಕಸ್ತೂರಿ.— ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರ.

ಗು. ವಟಕ.— ಗುಗ್ಗುಳ ವಟಕ.

ಘೋ.— ಘೋಟಾಚೂಳಿ ಮಾತ್ರ.

ಜಾ. ಘೃತ.— ಜಾತ್ಯಾದಿ ಘೃತ.

ಜ್ವ.— ಜ್ವರಭೈರವ ಮಾತ್ರ.

ತ್ರಿ.— ತ್ರಿಫಲಾಂಜನ ವಟಕ.

ತ್ಯೂ.— ತ್ಯೂಷಣಾದಿ ವಟಕ.

ದಾ. ಷರಬತ್.— ದಾಳಿಂಬದ ಷರಬತ್.

ಧಾ. ತೈಲ.— ಧಾತ್ರಾದಿ ತೈಲ.

ಪ್ರ. ಭಸ್ಮ.— ಪ್ರವಾಳ ಭಸ್ಮ.

ಬ. ಘೃತ.— ಬಲಾದಿ ಘೃತ.

ಬಿ. ಲೇಹ.— ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ.

ಭಂ.— ಭಂಗುರಾದಿ ವಟಕ.

ಭಾ.— ಭಾಂಗ್ಯಾದಿ ವಟಕ.

ಮ. ಜ್ವ.— ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ ಮಾತ್ರ.

ಮಾ. ರಸಾಯನ— ಮಾತುಳಂಗ ರಸಾಯನ.

ಮಾ. ಲೇಹ— ಮಾರ್ಕವಾವಲೇಹ.

ವ.— ವಚಾದಿ ಮಾತ್ರ.

ವಾ.— ವಾತಾರಿ ಮಾತ್ರ.

ವಾ. ಗ.— ವಾತಗಜಾಂಕುಶ ಮಾತ್ರ.

ಸಂ.— ಸನ್ನಿಪಾತಭೈರವ ಮಾತ್ರ.

(c) ಇತರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪದಗಳು

ಅ.— ಅಧ್ಯಾಯ.

ಉ.— (ಇದರಲ್ಲಿಯ) ಉಪೋದ್ಘಾತ.

ಉ. ಪ.— ,, ಉಪೋದ್ಘಾತದ ಪರಿಶಿಷ್ಟ.

ಫು.— ಫುಟ.

ಮಲ.— ಮಲಯಾಳ ಭಾಷೆ.

ಸಂ.— (ಇದರ ಅಧ್ಯಾಯಗಳೊಳಗಿನ) ವಿಷಯವಿಭಾಗದ ಸಂಖ್ಯೆ.

ತೂಕಳತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಂಕೇತಗಳು

(a) ತೂಕ.

(1) ದೇಶೀಯ.

ಉದ್ದಿನ ತೂಕ = ೧ ಗ್ರೈನ್.

ಗುಲುಗುಂಜಿ ತೂಕ = ೧|| ಗ್ರೈನ್.

ಮಂಜಟ್ಟಿ ತೂಕ = ೨ ಗುಲುಗುಂಜಿ ತೂಕ, ೩ ಗ್ರೈನ್.

ಹಣ ತೂಕ (ಹ. ತೂ.) = ೨ ಮಂಜಟ್ಟಿ ತೂಕ; ೬ ಗ್ರೈನ್.

ವರಹ ತೂಕ (ವ. ತೂ.) ಅಥವಾ ತೂಕ = ೯ ಹಣ ತೂಕ; ೫೪ ಗ್ರೈನ್.

ತೊಲೆ (ತೊ.), ಅಥವಾ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ = ೩೩ ತೂಕ, ೩೦ ಹ. ತೂ.; ೧೮೦ ಗ್ರೈನ್.

ಪಾವು, ಅಥವಾ ಕಾಲು ಸೇರು (ಸೇ. |) = ೬ ತೊಲೆ.

ಸೇರು (ಸೇ. ೧) = ೨೪ ತೊಲೆ.

ರಾತ್ನು (ರಾ ೧) = ೪೦ ತೊಲೆ

ಮಣ (ಮ. ೧) = ೮೬ ತೊಲೆ ಸೇರು.

} ತೋರಮಟ್ಟಿಗೆ.

ಈಗಳಿಗೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ತೂಕ(2)ದ ವಿವರಣೆ ಅಡಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ.

(2) ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ

ಗ್ರೈನ್ = ಒಂದು ಉದ್ದಿನ ತೂಕ.

ಡ್ರಾಂ = ೬೦ ಗ್ರೈನ್.

ಔನ್ಸ್ - ೮ ಡ್ರಾಂ; ಎರಡೂವರೆ ತೊಲೆಯೂ ಅರ್ಧ ಡ್ರಾಂ, (ತೋರಮಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ವರೆ ತೊಲೆ).

ರಾತ್ನು (ಪೌಂಡ್) = ೧೨ ಔನ್ಸ್ (ಔಷಧಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ); ೧೬ ಔನ್ಸ್ (ಇತರ ಸಾಮಾನ್ಯ ವದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ).

ಮಣ (ಮೋಂಡ್) = ೨೮ ಪೌಂಡ್ (ರಾತ್ನು).

ಪರಾ ಔನ್ಸ್ ಎಂಬುದು ಔಷಧಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ 480 ಗ್ರೈನ್ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ 437½ ಗ್ರೈನ್ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅನರ ಪ್ರಕಾರ ಮಣ ಎಂಬುದು 45½ ಅಥವಾ 49½ ಸೇರು ಆಗುತ್ತದೆ ತೋರಮಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಔನ್ಸ್ ಎಂಬುದು 2½ ತೊಲೆ (4೮೦ ಗ್ರೈನ್) ಮಾತ್ರ ಎಂತ ಎಣಿಸಿ, ಮಣ ಎಂದರೆ, ಮೇಲೆ ಬರೆದಂತೆ, 46½ ಸೇರು ಎನ್ನುವ ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮಣ ಎಂಬ ತೂಕ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿಕೆ ಇಲ್ಲವಂತೆ

(b) ಅಳತೆ.

(1) ದೇಶೀಯ.

(i) ನೀರಳತೆ - (ದ್ರವವದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ).

ಕುಡತೆ = ಕುತ್ತಿಯ ೨; ತೊಲೆ ೧೨½.

ಸೇರು (ಸೇ. ೧) = ೨ ಕುಡತೆ.

ಕುತ್ತಿ = ೯ ಕುಡತೆ. ೪|| ಸೇರು.

ಮಣ = ೧೦ ಕುತ್ತಿ.

(ii) (ಧಾನ್ಯಾದಿ)ಶುಷ್ಕದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ

ಕುಡತೆ, ಅಥವಾ ಪಾವು = ೨೦ ತೊಲೆ.

ಸೇರು, ಅಥವಾ ಹಾನೆ = ೪ ಪಾವು.

ಕಳಸಿಗೆ = ೧೪ ಸೇರು.

ಮುಡಿ = ೩ ಕಳಸಿಗೆ, ೪೨ ಸೇರು.

(2) ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ.

ಮಿನಿಂ=ಬಿಂದು, ತಟಕು.

ಡ್ರಾಂ=೬೦ ಮಿನಿಂ; ೧ ಚಾಚಮಜೆ.

ಔನ್ಸ್=೮ ಡ್ರಾಂ (ಕಾಲು ಕುಡತೆಗೆ ೧೬ ಡ್ರಾಂ ಕಡಿಮೆ).

ಪ್ಯಾಂಟ್ ಬಾಟ್ಲೆ=೨೦ ಔನ್ಸ್.

ಬಾಟ್ಲೆ (ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ)=೨೪ ಔನ್ಸ್.

(c) ಭಾಗಸೂಚಕ ಸಂಕೇತಗಳು.

• =ವೀಸ, $\frac{1}{2}$ ಅಂಶ; ತೊ. — ಎಂದರೆ ೧ ತೊಲೆಯ $\frac{1}{2}$, ೧೧| ಗ್ರೈನ್.

• = ಬೇಳೆ, $\frac{1}{4}$ ಅಂಶ; ತೊ. = ಎಂದರೆ ೨ ಆಣೆ ಪಾವಲಿಯ ತೂಕ; ೨೨|| ಗ್ರೈನ್.

• = ಮುರ್ವೀಸ, $\frac{1}{8}$ ಅಂಶ; ತೊ. = ಎಂದರೆ (೩ ಆಣೆ ತೂಕ), ೩೩|| ಗ್ರೈನ್

• = ಹಾಗ, ಕಾಲುಭಾಗ; ತೊ. • = ಎಂದರೆ ಕಾಲು ತೊಲೆ, ೪ ಆಣೆ ಪಾವಲಿಯ ತೂಕ, ೪೪ ಗ್ರೈನ್.

• = ಅಡ್ಡ, ಅರ್ಧಭಾಗ; ತೊ. • = ಎಂದರೆ ಅರ್ಧ ತೊಲೆ, ೯೦ ಗ್ರೈನ್.

• = ಮುಪ್ಪಾಗ, $\frac{1}{16}$ (ಮುಕ್ಕಾಲು)ಭಾಗ; ತೊ. || = ಎಂದರೆ ಮುಕ್ಕಾಲು ತೊಲೆ, ೧೩೪ ಗ್ರೈನ್.

ತೊ. ೧ = ಒಂದು ರೂಪಾಯಿಯ ತೂಕ; ೧೮೦ ಗ್ರೈನ್.

ಅ ಯು ವೇ ದ ನಾ ರ

ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ (ಪೂರ್ವಖಂಡ)

ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ — ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ

(ಪೂರ್ವಖಂಡ)

ಉಪೋದ್ಘಾತ.

ಓಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಾಯ ನಮಃ |

ಶುಕ್ಲಾ ಮ್ಬರಧರಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಶಶಿವರ್ಣಂ ಚತುರ್ಭುಜಮ್ |
 ಪ್ರಸನ್ನವದನಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ಸರ್ವವಿಘ್ನೋಪಶಾಂತಯೇ
 ಚಿಂತಾಶ್ರೇಣಿತರಂಗಸಂಕುಲಭವೋದಸ್ಪತ್ತ ಸನ್ನಾ ಜನಾಃ |
 ತನ್ಮುಕ್ತೈಃ ಬಹುಭೂತದೈವತಗಣಾನರ್ಚನ್ತಿ ತೇಽಜ್ಞಾ ನ ಕಿಮ್ ||
 ಖೇಚೋಽನ್ಯಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ ಸಂಹತಯಾ ಲೀಯೇತ ಕಾಚಿದ್ಭದಿ |
 ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತಕೃಪಾಂ ಪ್ರಸಕ್ತಶಮದಾಂ ಭಕ್ತ್ಯೇಕಸಾಧ್ಯಾಂ ವರೇ ||

ಸಂಸಾರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ಚಿಂತೆಯ ಸಾಲುಗಳು, ಸಮುದ್ರದ ತೆರಗಳಂತೆ
 ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ವಿಮೋಚನಕ್ಕಾಗಿ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನೋ
 ಭೂತಗಳನ್ನೋ ಅರ್ಚಿಸುವವರು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲವೇ? ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಕೆಲವು ಪು
 ಹಾರವಾದರೂ, ಬೇರೆ ಚಿಂತೆಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತವಷ್ಟೇ! ಆದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯ
 ಶಾಂತತೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭನ
 ಕೃಪೆಯನ್ನು ಪಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

1 ತ ಏವಾಪರಿಸಂಖ್ಯೇಯಾ ಭಿದ್ಯಮಾನಾ ಭವಂತಿ ಹಿ |
 ನಿದಾನವೇದನಾರ್ವಣ ಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥಾನನಾಮಭಿಃ ||
 ವ್ಯವಸ್ಥಾಕಾರಣಂ ತೇಷಾಂ ಯಥಾ ಸ್ವಾಲೇಷು ಸಂಗ್ರಹಃ |
 ತಥಾ ಪ್ರಕೃತಿಸಾಮಾನ್ಯಂ ಏಕಾರೇಷೂಪದಿಶ್ಯತೇ |
 ಏಕಾರನಾಮಾಕುಶಲೋ ನ ಜಪ್ರೀಯಾತ್ ಕದಾಚನ |
 ನ ಹಿ ಸರ್ವಏಕಾರಾಣಾಂ ನಾಮತೋಽಸ್ತಿ ಧ್ರುವಾ ಗತಿಃ ||
 ನ ಏವ ಕುಪಿತೋ ದೋಷಃ ಸಮುತ್ಥಾನವಿಶೇಷತಃ |
 ಸ್ನಾನಾಂತರಗತಶ್ಚೈವ ಜನಯತ್ಯಾಮಯಾನ್ ಬಹುನಾ ||
 ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶಾರದಪ್ರಕೃತೀರಧಿಸ್ತಾನಾಂತರಾಣಿ ಚ |
 ಸಮುತ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಂಶ್ಚ ಬುದ್ಧ್ವಾ ಕರ್ಮ ಸಮಾಚರೇತ್ ||
 ಯೋ ಹ್ಯೇತತ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾರಭತೇ ಫಿಷಕ್ |
 ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಂ ಯಥಾನ್ಯಾಯಂ ನ ಕರ್ಮಸು ನ ಮುಹ್ಯತಿ || (ಚ. 105)

ಮೇಗದ ಹೆಸರು
 ಮುಖ್ಯನಾದ
 ಧ್ವಜ

ನಿದಾನ, ವೇದನೆ, ವರ್ಣ, ಸ್ಥಾನ, ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಹೆಸರುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ರೋಗಗಳು ಲೆಕ್ಕಮಾಡಕೊಡದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಆಗುತ್ತವೆ. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬಗ್ಗಾಗಿ ತೋರಮಟ್ಟಿನ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಕಂಡುಬರುವ ರೋಗಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅವುಗಳು ಮತ್ತು ಸರ್ವವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಹೇತುಗಳು ಯಾವವು ಇದ್ದಾವೋ ಅವುಗಳು, ಉಪದೇಶಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ವ್ಯಾಧಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಕುಶಲತೆಯಿಲ್ಲದ ವೈದ್ಯನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ನಾಚಿಕೆಪಡಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಸರ್ವವಿಕಾರಗಳ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ ಕೋಪಗೊಂಡ ಒಂದೇ ದೋಷವು ಹೇತುವಿಶೇಷದಿಂದಲೂ, ನಾನಾ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದಲೂ, ಬಹಳ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಕಾರದ ಹೇತುಗಳನ್ನೂ, ದೋಷಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಾನಭೇದಗಳನ್ನೂ, ವಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದು ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಯಾವನು ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧದಿಂದ ರೋಗವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಆ ಕಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಗೆಡುವದಿಲ್ಲ.

ದೋಷಗಳಿಗೂ, ದೂಷ್ಯಗಳಿಗೂ (ರಸಾದ್ಯಧಿವ್ರಾತನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕೆಡಕುಗಳಿಗೂ), ನಿದಾನಗಳಿಗೂ ಪ್ರತಿವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದು ಯಾವದು ಉಂಟೋ, ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳು ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡದ ರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. (1ನೇ ಭಾಗದ XIX—91)

2. ಅನೇನ ನಿರ್ದರ್ಶನೇನ ನಾನೌಷಧೀಭೂತಂ ಜಗತಿ ಕಿಂಚಿದ್ವೈದ್ಯಮಸ್ತೀತಿ
 ಔಷಧವಲ್ಲದ ಕೃತ್ವಾ ತಂ ತಂ ಯುಕ್ತಿವಿಶೇಷಮರ್ಧಂ ವಾಙ್‌ಮಾಹ್ಯೈ ಸ್ವವೀರ್ಯ
 ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಗುಣಯುಕ್ತಾನಿ ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಕರ್ಮಕರಾಣಿ ಭವಂತಿ (ಪು. 152—3.)

ಆಯುರ್ವೇದದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ (ಸರ್ವ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮ ವಸ್ತುಗಳು ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾದದರಿಂದ) ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವಾದರೂ ಔಷಧೋಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ್ದು ಇಲ್ಲ ಎಂತ ತಿಳಿದು, ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ವಿಧದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನ ಉಂಟಾಗುವದು ಎಂಬದನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತಮ್ಮ ವೀರ್ಯದಿಂದಲೂ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಭರಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಆ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ, ಅವು ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

3. ಮೇಲಿನ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ, ಆಯುರ್ವೇದದ ಮಹತ್ತ್ವವು ಯಾರ ದೃಷ್ಟಿಗಾದರೂ ಹೊಳೆಯದಿರದು ವಾಶ್ವಾತ್ಮ್ಯವೈದ್ಯಸದ್ಧತಿಯಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕಾದ ರೋಗವು ತಮ್ಮ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದಕ್ಕೆ ಹೋಲುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು ಮತ್ತು ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೋ ಯಾರೋ ವೃತ್ತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿಟ್ಟ

ಔಷಧಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸದ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಳಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯಗಳ ರಸ-ವೀರ್ಯ-ವಿಪಾಕಾದಿ ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಲ್ಪ ಶ್ರಮದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೂ, ಆ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಔಷಧಗಳಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕೂ, ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡದ ರೋಗವಾದರೂ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣ, ಹೇತು, ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ, ದೋಷಭೇದ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ತಕ್ಕ ಔಷಧವನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಆ ರೋಗವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಹ ರೋಗಿಯ ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ, ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದಷ್ಟು ಸುಲಭ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಮೃತಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದು ಆಯುರ್ವೇದ ಎಂತ ಚರಕ-ಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವದು (ಕೆಳಗೆ 27ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ).

4 ಆಯುರ್ವೇದದ ಉದ್ಧಾರಕರೂ ಖ್ಯಾತಕರೂ ಪ್ರಚಾರಕರೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕ ಮಹಾಪುರುಷರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಸ್ತಿಕರಾಗಿದ್ದರು.

ದೈವ-ಪುರುಷ ಕಾರ ಎಂಬವುಗಳ ವಿಚಾರ ತತ್ರ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ನಾಸ್ತಿ ಕೈಬುದ್ಧಿಂ ಜಹ್ಯಾತ್ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾಂ ಚ | ಕಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಹೃಲ್ಪಮನ್ವಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಸ್ತಿ ಯದಾಗಮಾನುಮಾನ ಯುಕ್ತಿಭಿರವಲಭ್ಯತೇ (ಚ. 56)

ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ನಾಸ್ತಿಕನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ತನಗೆ ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮಗಳು ಇದ್ದವೋ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳು ಇರಬಹುದೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವನ್ನೂ, ಒಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದದ್ದು ಅಲ್ಪ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದ್ದು ಒಹಳ ಉಂಟು, ಎಂಬದು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಊಹೆಯಿಂದಲೂ (inference) ಯುಕ್ತಿ (reasoning) ಯಿಂದಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ನ ಹಿ ಕರ್ಮ ಮಹತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ಫಲಂ ಯಸ್ಯ ನ ಭುಜ್ಯತೇ |

ಕ್ರಿಯಾಘ್ನಾಃ ಕರ್ಮಜಾ ರೋಗಾಃ ಪ್ರಶಮಂ ಯಾನ್ತಿ ತತ್ ಕ್ಷಯಾತ್ ||

(ಚ. 317.)

(ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವಾಗಲಿ ಪಾಪಕರ್ಮವಾಗಲಿ) ಸ್ವಲ್ಪ ಮಹತ್ತಾದ ಕರ್ಮ ಯಾವದಾದರೂ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಆದನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಉಣ್ಣದಿರಲಾರ (ಪಾಪ) ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ರೋಗಗಳು ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಕಡಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದು, (ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಮಾಡಿಯಾಗಲಿ, ಕಾಲ ಕಳೆದದರಿಂದಾಗಲಿ) ಆ ಪಾಪವು ಕ್ಷಯವಾದ ಕೂಡಲೆ, ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚರಕನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ:—

ದೈವಮಾತೃಕೃತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಕರ್ಮ ಯತ್ ಪೂರ್ವದೈಹಿಕಮ್ |

ಸ್ಮೃತಃ ಪುರುಷಕಾರಸ್ತು ಕ್ರಿಯತೇ ಯದಿಹಾಪರಮ್ ||

ದೈವಂ ಪುರುಷಕಾರೇಣ ದುರ್ಬಲಂ ಹ್ಯವಹನ್ಯತೇ |
 ದೈವೇನ ಚೇತರತ್ ಕರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟೇನೋಪಹನ್ಯತೇ ||
 ಕರ್ಮ ಕಿಂಚಿತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಕಾಲೇ ವಿಪಾಕೇ ನಿಯತಂ ಮಹತ್ |
 ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಕಾಲನಿಯತಂ ಪ್ರತ್ಯಯೈಃ ಪ್ರತಿಬೋಧ್ಯತೇ || (ಪು. 253)

“ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿದ (ಕಿಂಚಿತ್ ಮಹತ್ತಾದ) ಕರ್ಮ ಯಾವ ದುಂಬೋ ಅದು ದೈವ, (ಅದಕ್ಕೇನೇ ಅದೃಷ್ಟ ಎನ್ನುವದು). ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವದು ಯಾವದೋ ಅದು ಪುರುಷಕಾರವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ದುದೈವವು ಬಲಹೀನವಾದದ್ದಾದರೆ, ಅದು ಪುರುಷಕಾರದಿಂದ (ಸದ್ಧರ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದರಿಂದ) ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ದುದೈವವು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಂತವಾಗಿದ್ದರೆ ಪುರುಷಕಾರವು ನಿಷ್ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ ದುದೈವದ ಫಲವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಿಲ್ಲ). ಕೆಲವು ಮಹತ್ತಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಪಾಕವಾಗತಕ್ಕವು (ಫಲ ಕೂಡತಕ್ಕವು) ಎಂತ ನಿಯಮವಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಕಾಲ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳು ತಮಗೆ ಸಹಾಯಕರವಾದ ಪುರುಷಕಾರಗಳಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಫಲಕಾರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ). ಹೀಗೆ ನಾವು ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲವು ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ, ಇಹಪರ ಸುಖಗಳ ಚಿಂತನೆಯುಳ್ಳವರು ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣೆಗೂ ಧನ ಸಂಪಾದನಕ್ಕೂ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವಂತೆ, ಪರಲೋಕದ ಹಿತವನ್ನು ಸಹ ಬಯಸಿ, ಪಾಪಕ್ಷಯ ಕರವಾದ ವ.ತ್ತು ಪುಣ್ಯಸಂಚಯಕರವಾದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರಬೇಕೆಂಬದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಪರಲೋಕೈಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮೂರು ಏಷಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. (1ನೇ ಭಾಗದ I — 1 ನೋಡಿ)

5. ಸುಖಾರ್ಥಾಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಮರ್ತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರವೃತ್ತಯಃ |

ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರಮಾರ್ಗಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತಯಃ ||

ಹಿತಮೇವಾನುರಂಧ್ಯಂತೇ ಪ್ರಸಮಾಕ್ಷ್ಯ ಪರೀಕ್ಷಕಾಃ |

ಹಿತವನು ಬಿಟ್ಟು ರಜೋವೋಹಾವೃತಾತ್ಮನಃ ಸ್ತ್ರಿಯಮೇವ ತು ಲೌಕಿಕಾಃ ||

ಪ್ರಿಯವನ್ನವಲಂಬಿಸುತ್ತಂ ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ಮೃತಿದಾರ್ಥ್ಯಂ ಧೃತಿರ್ಹಿತನಿಷೇವಣಮ್ |

ವಾಕ್ಯಶುದ್ಧಿಃ ಶನೋ ಧೈರ್ಯಮಾಶ್ರಯಂತಿ ಪರೀಕ್ಷಕಮ್ ||

ಲೌಕಿಕಂ ನಾಶ್ರಯಂತ್ಯೇತೇ ಗುಣಾ ಮೋಹತಮಃತ್ರಿತಮ್ |

ತನ್ಮೂಲಾ ಬಹುಲಾಶ್ಚೈವ ರೋಗಾಃ ಶಾರೀರಮಾನಸಾಃ || (ಚ. 188)

ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸರ್ವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು, (ಅಂದರೆ ಯತ್ನಗಳು, ಕರ್ಮಾಭಿಯೋಗಗಳು) ಸುಖಾರ್ಥಕ್ಕೆಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವವು ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ, ಆದರೆ ಅವುಗಳು ಜ್ಞಾನದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೂ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಪರೀಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ; ಲೌಕಿಕರು (ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣ ಜನರು) ರಜೋಗುಣಕ್ಕೂ ಮೋಹಕ್ಕೂ ಒಳಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನ

ದಿಂದ ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಬುದ್ಧಿ, ನೆನಪು, ದೃಢತ್ವ, ಧಾರಣ ಶಕ್ತಿ, ಹಿತವಾದದ್ದನ್ನೇ ಸೇವಿಸುವಿಕೆ, ಮಾತಿನ ಶುದ್ಧತ್ವ, ಶಾಂತತೆ, ಧೈರ್ಯ, ಈ ಗುಣಗಳು ಪರೀಕ್ಷಕನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ. ಲೌಕಿಕನಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣಗಳು ಆಶ್ರಯಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ದಿಲ್ಲ, ಮೋಹವೂ ತಮೋಗುಣವೂ ಅವನನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳೇ ಬಹಳವಾದ ಕಾಯಿಕ-ಮಾನಸಿಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲ.

ಯೇ ಹಿ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಜಾ ಭೋಗಾ ದುಃಖಯೋನಯ ಏವ ತೇ |

ಆದ್ಯಂತವನ್ತಃ ಕಾನ್ತೇಯ! ನ ತೇಷು ರಮತೇ ಬುಧಃ ||

ಶಕ್ನೋತೀಹ್ಯವ ಯಃ ಸೋಢುಂ ಪ್ರಾಕ್ಯರವಿಮೋಕ್ಷಣಾತ್ |

ಕಾಮಕ್ರೋಧೋದ್ಭವಂ ವೇಗಂ ಸ ಯುಕ್ತಃ ಸ ಸುಖೀ ನರಃ ||

(ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಅ. ೫-೨೨-೨೩.)

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗಿ ಯಾವ ಸುಖಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ ಅವು ಆದ್ಯಂತವುಳ್ಳವು (ಕ್ಷಣಿಕ), ಮತ್ತು ದುಃಖಕ್ಕನೇ ಹೇತುಗಳಾಗುತ್ತವೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ವಿನೋದವಡುವದಿಲ್ಲ. “ಯಾವನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಶರೀರತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಆಶ್ರಯಿಂದಾಗಲಿ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೇಗವನ್ನು ಸಹಿಸುವದಕ್ಕೆ (ನಿವಾರಿಸುವದಕ್ಕೆ) ಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೋ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಯೋಗಿ, ಅವನೇ ಸುಖೀ” ಎಂತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಈ ವಿಧವಾದ ಉಪದೇಶಗಳು ನಮ್ಮವರಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ವಿಷಯ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ ಇಡದೆ, ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಹಸದಿಂದ ನಡಿಸುತ್ತಾ, ಹಿಂದಿನ ಪಾಪಕ್ಷಯಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿಯೂ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಥಾ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಯಥಾಚೇತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ, ವ್ಯಸನಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ತಪ್ಪುವಂಥವಲ್ಲ ಎಂತ ತಿಳಿದು, ಅವುಗಳನ್ನು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸಹಿಸುತ್ತಾ, ಶಾಂತರಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವರಾಗಿದ್ದರು.

6. ಬಹು ವಿಧದಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಗಳಾದ ವಾಶ್ವಾತ್ಸರ ಸಂವರ್ಕವೂ ಅವರ ಕ್ರಮದ

ಕಾಲಮುಷಮಿ

ವಿದ್ಯಾವ್ರಸಾರವೂ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು, ಅವರು ನವೀನ

ವಾದ ಯಂತ್ರ, ತಂತ್ರ, ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿ, ಅವುಗಳ ಸಹಾಯ

ದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದ ಪರಿಶೋಧನಗಳ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವವನ್ನೂ ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿ ಬರೆದ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಬರೆದ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಆದರಣೀಯವೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯು ನಮ್ಮವರಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬುತ್ತಾ ಬಂದುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅಡಿಗೆ ಬಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿದ ಲೌಕಿಕ ವರ್ಗವೇ ಅಧಿಕವಾಗುವದಾಯಿತು, ಪರೀಕ್ಷಕರ ಸಾಲು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಾ ಬಂತು. ಕ್ಷಣಿಕ ವಿಷಯಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಪಶ್ಚಾದಿ ನೀಚವರ್ಗದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಹ ಇರುವಂಥಾದ್ದು, ಪಾರತ್ರಿಕ ಸುಖದ ಮೇಲೆ ಸಹ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು, ಹಿತವಲ್ಲದ ಪ್ರಿಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವರ್ತಿಸುವದು ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮ ಪಡೆದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಇದೇ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮವು ನಮಗೆ ದೊರೆಯುವದು ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದ, ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ

ಅಸ್ತವಾಗುತ್ತಾ ಬಂತು. ಈಗಿನ ಜನರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವ್ರತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಐಹಿಕಸುಖಕ್ಕಲ್ಲ ವಾದರೆ ಶ್ರಮವಡರು. ರೋಗ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ಯಾವದುಂಟೆಂಬದನ್ನೇ ಹುಡುಕುತ್ತಾರೆ. ಆ ರೋಗಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಪಂಡಿತನು, 'ಸಹದೇವಿರಸ 1 ಚಾಚಮಚಿ, ಶುಂಠೀರಸ $\frac{1}{4}$ ಚಮಚಿ, ಜೇನು $\frac{1}{4}$ ಚಮಚಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೇದಿ ಸೇವಿಸು' ಎಂದರೆ, ರೋಗಿಯು ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾನೆ. "ಸಹದೇವಿ ಎಂಬದು ಯಾವ ಗಿಡ? ಅದು ಎಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ" ಶುಂಠಿಗೂ, ಜೇನಿಗೂ ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕು, ಅಂಗಡಿಯವ ಎಂಥಾ ಜೇನನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ? ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದು ಜಜ್ಜಿ, ಅದರ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಸಿಸಿ, ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ನಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದು, ಮೇಲಿನ ರಸವನ್ನೇ ಕೂಡಬೇಕಂತೆ, ಈ ಪ್ರಕಾರ ದಿನಕ್ಕೂ ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಯಾದರೂ ಮಾಡಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಚಮಚಿ ಚಾಚಮಚಿಗೆ ದೊಡ್ಡದೋ, ಸಣ್ಣದೋ ನೋಡಬೇಕು. ಈ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ರಸಗಳನ್ನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವದಕ್ಕೂ ತಕ್ಕ ಜನಸಹಾಯ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿದೆ?" ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ, ಆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಂಥಾ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಕಡೆಗೇನೇ ದೃಷ್ಟಿ ಇಡುತ್ತಾನೆ ಅದಲ್ಲದೆ ದಿನ 1ರ 100-150 ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ವಿಧಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಾಪ್ಪತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದದ ಪ್ರಕಾರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸುವದು ಪೂರ್ಣ ಅಸಾಧ್ಯ. ಇಂಥಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಪಂಡಿತರು ಸಹ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರರಂತೆ ವರ್ತಿಸಿ, ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ವಿಧಿಸಿ, ಜನರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಾದರೆ ಅವರ ತಪ್ಪೇನು?

ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಕಾಲಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇತ್ತಲಾಗಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಸ್ಥೂಲಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ಹಲವು ವಿಧಗಳಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದದ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದೆಂಬದು ಇದೇ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುವ ತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು.

“ಎವಮವಯವೇನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕೃತ್ನೇ ಜ್ಞೇಯೇ ಜ್ಞಾನಮತಿ ಮನ್ಯವಾನಾಃ ಸ್ರಲಸ್ತಿ ವಿದಿತವೇದಿತವ್ಯಾಸ್ತು ಭಿಷಜಃ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವಥಾ ಯಥಾಸವ್ವಂ ಪರೀಕ್ಷ್ಯಂ ಪರೀಕ್ಷ್ಯಾಧ್ಯ-ವಸ್ಯಂತೋ ನ ಕ್ವಚನ ವಿಪ್ರತಿಪದ್ಯಂತೇ, ಯಥೇಷ್ಟಮರ್ಥಮಭಿನಿರ್ವರ್ತಯಂತಿ” ಚ. (ಚ. 268-269.)

ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುತ್ತಾ, ಅದರ ಒಂದು ಅವಯವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದದರಿಂದ ತಮಗಿಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯಿತೆಂತ ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರು ತಪ್ಪಿಬಿಳುತ್ತಾರೆ. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದ ವೈದ್ಯರು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಸರ್ವ ವಿಧದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದರಿಂದ, ಅವರು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕಂಗೆಡುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಕೃತ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ರೋಗಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಉಂಟಾಗಬಹುದು

ದಾದ ಭೇದಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಾಟ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಈಗಿನ ಸ್ಥೂಲವಾರ್ಗದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎಡೆಯಿಲ್ಲ ಎಂಬದು ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪ. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಲೇಹ, ಆಸವ, ಅರಿಷ್ಟ, ಅರ್ಕ, ಘೃತ, ತೈಲ, ರಸಾಯನಾದಿಗಳ ವಿಷಯ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಆಕ್ಷೇಪಕರವಾದದ್ದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ವ್ಯವಹಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಆದರ್ಶವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಮ್ಮವರು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿರುವ ಅನನ್ಯ ಯುಕ್ತಿಕ ಔಷಧಗಳ (patent medicines—ಪೇಟೆಂಟ್ ಮೆಡಿಸಿನ್ಸ್) ಉಪಯೋಗ. ಅದೇನೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಜನರಿಗೆ ಬಹು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ಹಾಗಿನ ಒಂದು ಔಷಧಯೋಗವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಯೋ, ಸಂಪಾದಿಸಿಯೋ ಗುಪ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ಯೋಗದಂತೆ ಜನರು ಹಿತವಾಗಿಯೂ ಸುಲಭವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಕ, ಗುಳಿಗೆ, ಚೂರ್ಣ, ಲೇಪ, ತೈಲ ಮುಂತಾದ ಯಾವದಾದರೊಂದು ರೂಪದ ಔಷಧವನ್ನು ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಖರ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ತಯಾರಿಸಿ, ಆ ಔಷಧವು ವಿರೇಷಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ ಎಂಬತ್ತಾದಿ ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಡಾಕ್ಟರರು, ವೈದ್ಯರು ಮುಂತಾದ ವೃಂದ ಪುರುಷಾನೇಕರಿಂದ ಪಡೆದು, ಅವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಆ ಔಷಧವು ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೆಂತ ಹಳ್ಳಿವಳ್ಳಿ ಜನರು ಸಹ ಮರುಳಾಗುವಂತೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಟನಪತ್ರಗಳನ್ನು ಉರೂರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಹರಡಿಸಿ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂಥಾ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಬಲವುಳ್ಳ ಅನೇಕರು ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಲೇಹಾದಿಗಳಾದರೆ, ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಅವುಗಳ ಯೋಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅವುಗಳ ಗುಣವೀರ್ಯಾದಿಗಳು ಹೀಗೆ ಇರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವು ಇಂಥಾ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ, ಇಂಥಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದವು ಎಂಬ ದನ್ನಾದರೂ ಊಹಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನನ್ಯಯುಕ್ತಿಕ ಯೋಗಗಳು ಗುಪ್ತವಾದದಿಂದ, ಅವುಗಳ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಹಾಗೆ ಊಹಿಸುವದಕ್ಕೂ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ. ಅವು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅಪಾಯಕರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸದೆ ಇರಲಾರವು. ಅದಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯರು ತಯಾರಿಸಿ ವಿಕ್ರಯಿಸುವ ಔಷಧವು ಯಾವದೇ ಆಗಲಿ, ಸರಿಯಾದ ಮತ್ತೆ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಯೋಜನದಿಂದಲೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂತಾಗಲಿ, ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದೆಂತಾಗಲಿ, ಕಾಲ ಕಳೆದು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟು ವೀರ್ಯಹೀನವಾಗಿ ಅಥವಾ ದೋಷಕರವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ ಎಂತಾಗಲಿ, ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಒಗೆ ಹೇಗೆ?

ಶೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅವರ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಕಷಾಯ, ಚೂರ್ಣ, ತೈಲ, ಘೃತ, ಲೇಹ, ಲೇಹಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯರು ಈಗಲೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಎರಳವಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಅವರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಷಾಯಾದಿಗಳ ಯೋಗಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ರೋಗದ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯ ಅವಸ್ಥಾಭೇದದ ಮೇಲೆ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಮಾಡುವಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವರು ಅವರೊಳಗೆ ಕಡಿಮೆ.

ಶಸ್ತ್ರಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಸಲಿಲಂ ಗುಣದೋಷಪ್ರವೃತ್ತಯೇ |
 ಪಾತ್ರಾಪೇಕ್ಷೀಣ್ಯತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥಂ ವಿಶೋಧಯೇತ್ |
 ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಂ ದರ್ಶನಂ ಬುದ್ಧಿರಾತ್ಮನಃ |
 ತಾಭ್ಯಾಂ ಭಿಷಕ್ ಸುಯುಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸನ್ ನಾಪರಾಧ್ಯತಿ || (ಚ. 51.)

(ಕತ್ತಿ, ಚೂರಿ, ಸೂಜಿ ಮುಂತಾದ) ಶಸ್ತ್ರಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ನೀರು, ಇವು ಪಾತ್ರದ ಅವಸ್ಥಾಭೇದದ ಮೇಲೆ ಗುಣಕರ ಅಥವಾ ದೋಷಕರ ಆಗುತ್ತವೆ, (ಅಂದರೆ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮಷವಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ನೀರು ಹೇಗೆ ದೋಷಕರವಾಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಜನವು ದುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯಾದರೆ ಅವು ದೋಷಕರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ). ಆದ್ದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು (ಸಫ್ತಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿ ಮತ್ತು ಸದ್ಗುರನೇವೆ ಮಾಡಿ) ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ) ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಬೆಳಕು ಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಣ್ಣು ಸ್ವಬುದ್ಧಿ — ಇವೆರಡು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನು ತಪ್ಪಿಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿದ್ಯಾ ಏತಕೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಸ್ಮೃತಿಸ್ತತ್ಪರತಾ ಕ್ರಿಯಾ |
 ಯಸ್ಯೋತೇ ಷಡ್ಗುಣಾಸ್ತಸ್ಯ ನ ಸಾಧ್ಯಮತಿವರ್ತತೇ || (ಚ. 51.)

ವಿದ್ಯೆ, ವಿಚಾರಶಕ್ತಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ನೆನಪು, ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸು, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿ ಪಡೆದ ಅನುಭವ, ಈ ಆರು ಗುಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೋ, ಅವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಯಾವ ರೋಗವಾದರೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಔಷಧಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯ ಪರಿಶ್ರಮವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ಡಾಕ್ಟರರು ಬೇರೆ ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಒಂದೊಂದು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಹು ಏಧವಾಗಿ ಪರಿಶೋಧಿಸಿ, ಅದರ ಗುಣವನ್ನೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ, ಅವರ ವೈದ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಅದು ಯಾವ ರೋಗದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸಿವಾರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಎಂತ ಆ ಶೋಧನದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಆ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಡಾಕ್ಟರರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಯುರ್ವೇದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾಂತರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇರ ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಯೋಜನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದರಿಂದ, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸಿಂಧು ವೈದ್ಯರ ವರ್ಗವು ಬೆಳೆದೇ ಆಯುರ್ವೇದವು ಉದ್ಭವವಾಗಬೇಕಲ್ಲದೆ, ಅನ್ಯಗತಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಕಾಲಪರಿವರ್ತನದಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಬೇಗನೇ ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸದೆ ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದರೆ, ಆಯುರ್ವೇದಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನರ್ಥವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು, ಆಯುರ್ವೇದದ ಮಹತ್ತ್ವವು ಪೂರ್ಣಮಾಚಂದ್ರನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವದರ ಬದಲಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣವಕ್ಷದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ದಿನೇ ದಿನೇ ಕಲಾಹೀನವಾಗುತ್ತಾ, ಕ್ರಮೇಣ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯೇ ತಗಲುವದು. ದಿನೇ ದಿನೇ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳುತ್ತಿರುವ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ ಈಗಿನ ಅಶುದ್ಧವಾದ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾ

ಕ್ರಮವು ಎದುರು ನಿಲ್ಲಲಾರದು. ಹಾಗೆ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟರೆ, ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ನಮಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ, ಅವರು ಅತಿಶ್ರಮದಿಂದ ಗಳಿಸಿದ, ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ನಿಧಿಯನ್ನು ನಾವು ನಮ್ಮ ಮೂಢತನದಿಂದಲೋ, ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದಲೋ, ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಆಗುವದು. ಅದು ನಮಗೆ ನಾಚಿಕೆ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಈ ಜನನಿಬಿಡವಾದ ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಹೇರಳ ನಷ್ಟ.

7. ಇಂಥಾ ವಿಚಾರಗಳೇ ನಾನು ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ ಎಂಬದನ್ನು ಅದರ ಒಂದನೇ ಭಾಗದ ಉಪೋದ್ಭೂತವನ್ನು ಓದಿದವರು ತಿಳಿದಿರಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿಷಯಗಳು ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವದನ್ನು ಕಂಡು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವನ್ನು ಕೆಲವರು ಆರೋಪಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ನಮಗೆ ಕಾಲಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಬದಗಿರುವ ದುರವಸ್ಥೆಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದ ವಿನಾ, ಅದರ ಪರಿಹಾರದ ಶ್ರಮವನ್ನು ಯಾರೂ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವ ಕಾಣದ್ದರಿಂದ, ಅಂಥಾ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಅಗತ್ಯ ಎಂತಲೇ ನೆನಸುತ್ತೇನೆ.

“ಇತ್ಯೇತೇ ಷಡಾಸ್ಥಾ ಪನಸ್ತನ್ದಾ ರಸತೋಽನುವಿಭಜ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ | ತೇಭ್ಯೋ ಭಿಷಗ್ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾತಮಪಿ ಯದ್ವ್ಯಮಯಾಗಿಕಂ ಮನ್ಯೇತ ತದಪಕರ್ಷಯೇತ್ | ಯದ್ ಯಚ್ಚಾನುಕ್ತಮಪಿ ಯಾಗಿಕಂ ವಾ ಮನ್ಯೇತ ತತ್ ತದ್ದದ್ಯತಾ | ವರ್ಗಮಪಿ ವರ್ಗೇಣ ಉಪಸಂಸ್ಪರ್ಶದೇಶಮೇಕೇನ ಅನೇಕೇನ ವಾ ಯುಕ್ತಿಂ ಪ್ರಮಾಣೀಕೃತ್ಯ | ಪ್ರಚರಣಮಿವ ಭಿಕ್ಷುಕಸ್ಯ ವೀಜಮಪಕರ್ಷಕಸ್ಯ ಸೂತ್ರಂ ಬುದ್ಧಿಮತಾಮಲ್ಪಮಪಿ ಅನ್ವಲ್ಪಜ್ಞಾನಾಯ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಬುದ್ಧಿಮತಾಮೂಹಾಪೋಹವಿತರ್ಕಾ ಮನ್ದಬುದ್ಧೇಸ್ತು ಯದೋಕ್ತಾನುಮಾನಮೇವ ಶ್ರೀಯಃ | ಯಥೋಕ್ತಂ ಏ ವಾರ್ಗಮನುಚ್ಛನ್ ಭಿಷಕ್ ಸಂಸಾಧಯತಿ ವಾ ಕಾರ್ಯಮನತಿಮಹತ್ತ್ವಾದನತಿಹ್ರಸ್ವತ್ವಾದುಹರಣಸ್ಥಿತಿ | ”

(ಚ. 307.)

“ಹೀಗೆ ಆಸ್ಥಾವನೋಪಯುಕ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯಸಮೂಹವನ್ನು ರಸಭೇದದ ಮೇಲೆ ಒಳ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಆರು ವರ್ಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಈ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು (ರೋಗಿಯ ಅವಸ್ಥಾಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ) ಯುಕ್ತವಾದ್ದಲ್ಲ ಎಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅದನ್ನು ಗಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬದರಿಂದ ಇಡದೆ ತೆಗೆದು ಬಿಡಬೇಕು, ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ ಯಾವ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅದನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಅಥವಾ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತತೆಯ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಗಣಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಗಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಒಂದು ದ್ರವ್ಯದ ಒದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಒಂದು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಭಿಕ್ಷುಕನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿ ಅಕ್ಕಿಯಂತೆ, (ಅಥವಾ) ಕೃಷಿಗಾರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಬೀಜದಂತೆ, ಸೂತ್ರವು ಅಲ್ಲ

ವಾದಾಗ್ಲೂ ಬುದ್ಧಿಮಂತನಿಗೆ ಅಲ್ಪವಲ್ಲದ (ವಿವುಲವಾದ) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಮಂತರಿಗೆ ಊಹೆ, ಆಲೋಚಿಸಿ ಸಂಶಯನಿವೃತ್ತಿಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಚಾರ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು; ಆದರೆ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ (ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡದೆ) ಅನುಸರಿಸುವದು ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. ಉದಾಹರಣವು ಅತಿಮಹತ್ವದ್ದಾಗಲೀ ಅತಿಸಂಕ್ಷೇಪದ್ದಾಗಲೀ ಆಗಿರುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ವೈದ್ಯನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗುವದರಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಯಾನು.”

ಈ ಉಪದೇಶವು ಆಸ್ಥಾಪನಾಷಧವರ್ಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾದಾಗ್ಲೂ, ಅದು ಚಿಕಿತ್ಸಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಔಷಧಯೋಗಗಳಿಗೂ ಒಪ್ಪುವಂಥಾದ್ದು ಒಟ್ಟಾರೆ, ಆಯುರ್ವೇದದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಪೂರ್ವಕರಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಸುಲಭ ಸಂಪಾದ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಯಾವಯಾವದರ ಗುಣದೋಷಗಳ ಪರಿಚಯವು ತನಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ, ಅವುಗಳನ್ನೇ ಆ ತತ್ತ್ವಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಕಲ್ಪನದಿಂದ ಯೋಚಿಸಿ, ರೋಗಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸುವದೇ ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದದ್ದು ಎಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಗಳಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬದು ನನ್ನ ಅನುಭವದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಎಧವಾದ ಮಾತ್ರೆಗಳು, ಆರೇಳು ವಿಧದ ಲೇಹಗಳು, ನಾಲ್ಕೈದು ವಿಧದ ತೈಲಗಳು, ಮೂರುನಾಲ್ಕು ಘೃತವಿಶೇಷಗಳು, ಎಂಟು ಹತ್ತು ಬಗೆ ಚೂರ್ಣ, ಷರಬತ್ತು ಮುಂತಾದವು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಪಾನಭೇದದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದದರಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಗೆ ಬರುವಷ್ಟು ಸಾಫಲ್ಯ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಅಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಿಂದ ರೋಗಿಯ ಸಂಕಷ್ಟಗಳು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತಲೂ ಬಹು ಜನರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ. ನಾನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬಂದ ಮಾತ್ರೆ, ಲೇಹ, ತೈಲಾದಿಗಳ ಯೋಗಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ನನ್ನ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಕಲ್ಪನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಹಾಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೀತಿಯ ಆಯುರ್ವೇದಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ನಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಮ್ಮವರಲ್ಲ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಮ್ಮ ವೈದ್ಯರಲ್ಲಿ, ಬೆಳೆಸಬೇಕೆಂಬದೇ ಈ ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

8. ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನವು ಪ್ರತಿ ರೋಗದ ಹೆಸರನ್ನೂ, ಆ ರೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ನಿದಾನ, ಪೂರ್ವರೂಪ, ಲಿಂಗ, ಉಪಶಯಗಳನ್ನೂ, ಸಂಖ್ಯಾ-ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ-ವಿಧಿ-ವಿಕಲ್ಪ-ಬಲ-ಕಾಲವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನೂ, ಪಥ್ಯಾಪಥ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಆ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉಪದ್ರವಗಳಾಗಿ ಒದಗುವ ಅನ್ಯವಿಕಾರಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಉಪಶಮನಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು (1ನೇ ಭಾಗದ XVII—11 ನೋಡಿ) ರೋಗಗಳು ಅಸಂಖ್ಯೇಯ, ಔಷಧಗಳು ಅಸಂಖ್ಯೇಯ; ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳು ಅಸಂಖ್ಯೇಯ, ಹಾಗಂದ ಮೇಲೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾಭಾಗ

ಈ ಚಿಕಿತ್ಸಾಭಾಗ
ಎ ಪಂಗ್ರಹ
(ಅಡಕ)

ವನ್ನು ಎಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದರೂ ಅದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಾಡುವದು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ; ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಭಾಗವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಆಯುರ್ವೇದದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ (ಸೂತ್ರ)ಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಅಥವಾ ಉದಾಹರಣವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಆ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವಿವರವಾಗಿ ಬಂದನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಭಾಗವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಬರೆದರೆ ಸಾಕೆಂತ ಯೋಚಿಸಿದ್ದೆನು. ಆದರೆ ಎರಡನೇ ಭಾಗ ಹೊರಡದ ವಿನಾ ಆಯುರ್ವೇದಸಾರದ ಬಂದನೇ ಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಎಂತ ಅನೇಕರು ಹೇಳುತ್ತಲೂ ಬರೆಯುತ್ತಲೂ ಇರುವದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಚರಕನಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಕಲ್ಪನದಿಂದ ರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಮಂದಬುದ್ಧಿಗಳು, ಅಥವಾ ಸಾಕಷ್ಟು ಉತ್ಸಾಹ ಮತ್ತು ವ್ಯವಸಾಯವಿಲ್ಲದವರು, ಈಗಿನ ವೈದ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅಂಥವರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೂ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗುವಂತೆ ಇದನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆಯುವರೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾಯಿತು ಅನೇಕ ಔಷಧಯೋಗಗಳು ಪುರಾತನದವು, ಮತ್ತು ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದು ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಬೇರಬೇರೆ ವೈದ್ಯಶಿರೋಮಣಿಗಳಿಂದ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅನುಮೋದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅಂಥಾ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ನವೀನವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಯೋಗಗಳು ಬಹಳ ಇವೆ ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾಗಿಯೂ ಕಂಡ ಅನೇಕ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದವು ಎಂಬದರಿಂದ, ಆಯಾ ರೋಗಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಯಿದೆ. ಯಾವ ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ವಿಶೇಷವಾದ ತತ್ತ್ವ ಅಡಗಿದ ಬೋಧಕಂಡಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿಯಿದೆ.

೧). ವೈದ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿಂ ಮುಂತಾದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿಯೂ, ರೋಗಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಕ್ರಮವು, ಆ ಆರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದರಿಂದ ಯಾವ ರೋಗದ ಪರಿಣಾಮ ಲಕ್ಷಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂಬದು, ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂಥಾದ್ದು ಯಾವದು, ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದು ಯಾವದು ಎಂಬದು, ರೋಗಿಯ ನಾಡೀ, ಮೂತ್ರ, ಮಲ, ನಾಲಿಕ, ಸ್ವರ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶನ, ರೂಪ, ದೃಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಷ್ಟವಿಧ ಪರೀಕ್ಷೆ, ಅವುಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯ ಲಕ್ಷಣ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷದಿಂದ ಅಥವಾ ಯಾವ ರೋಗದಿಂದ ಯಾವ ವಿಕಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬದು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಚ್ಛಾನವನ್ನು ಪದಯುವ ಸಾಧನಗಳು ಬಂದನೇ ಭಾಗದ XVIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೋಷಗಳ ನಿಜಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳ ಕೋಪ, ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರವಿಶೇಷಗಳು ಅವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಹಾಗೆಯೇ ರಸಾದಿ ಸ್ಪೃಧಾತುಗಳ ನಿಜಸ್ವರೂಪ ವ ಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ್ಗೆ ಅಥವಾ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ್ಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅಥವಾ ಅನಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಸೂಚನೆ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳು ಅದೇ ಭಾಗದ ಐದನೇ, ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತವನು ರೋಗ

ಇಂಥಾದ್ದು, ಮತ್ತು ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸಾನಾರ್ಥ ಇಂಥಾದ್ದು ಎಂಬದನ್ನು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ನಿರ್ಧಾರಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗುವನು ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯು ಅತಿ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದಾಗ್ಯೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲತೆ ಪಡೆಯಲಾರದವನು ಆ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಇತರ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನಾದರೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದವನು ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ವ್ಯಾಧಿಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಲಾರನು.

10. ಶೈತ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಷ್ಣಿ ವಾತದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಫದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಶೀತವಾಗಿ ಅಥವಾ ನಿರ್ಜೀವವಾಗಿ ಇರುವ ಅಂಗಭಾಗವು ದೊರಗಾಗಿ,

ಒಂದೇ ಲಕ್ಷಣ ಬಿಡ್ಡಿಲ್ಲದೆ ಒಣಗಿ, ಅಥವಾ ಅರುಣವರ್ಣವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ, ಆ ಶೈತ್ಯ ಅಥವಾ ಎರಡು ದೋಷ ಸುಷ್ಣಿ ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದೆಂತಲೂ, ಒದ್ದೆತರವಾಗಿ, ಬಿಡ್ಡುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾ ಅಥವಾ ಬಿಳುವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇದ್ದರೆ, ಅದು ಕಫದ ಲಕ್ಷಣವೆಂತಲೂ ತಿಳಿಯ ವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವ ಉಪಾಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು, ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ, ವಾಯು ತನ್ನ ರಕ್ತಿಯಿಂದ ತಡೆಯುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಕಫವು ಒಂದು ಗೋಡೆ ಅಥವಾ ಕಂಬದ ಹಾಗೆ ನಿಂತು ತಡೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆಂತಲೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಪಿತ್ತವು ಅಗ್ನಿರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ್ಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೇರುವ ಸ್ವಭಾವದ್ದಾಗುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ವಾತದ ಲಾಘವಗುಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಾತದ ಸ್ತಂಭನ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಸಿಡಿತ, ಶೂಲೆ ಮುಂತಾದ ವಾತದ ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವದರಿಂದಲೂ, ಕಫದ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯಲ್ಲ ವೇದನೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವದು, ಕಲ್ಪಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವದು ಮುಂತಾದ ಕಫದ ಅನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣುವದರಿಂದಲೂ, ಭೇದವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ತಂಭನದಿಂದ ಜಾವು ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ಆ ಬಾವನ್ನು ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಒತ್ತಿದ ಗುಳಿಯು ಕೂಡಲೇ ಅದೃಶ್ಯವಾದರ ಅದು ವಾತದ್ದು, ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದಾದರೆ, ಅದು ಕಫದ್ದು, ಅದಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾತದೋಷವಿರುವಲ್ಲಿ ಒತ್ತುವದರಿಂದ ಸುಖ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಕಫದ್ದಾದಲ್ಲಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಕಫದ ಸ್ನೇಹಗುಣವು ಸ್ವಲ್ಪಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಪಿತ್ತದಲ್ಲಯೂ ಉಂಟಾದಾಗ್ಯೂ, ಪಿತ್ತದಿಂದ ಸ್ನೇಹ ಕಾಣುವಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ, ಲಘುತ್ವ, ಶುಕ್ಲವೂ ಅರುಣವೂ ಅಲ್ಲದ ಇತರ ವರ್ಣ, ಮುಂತಾದ ಪಿತ್ತದ ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರುವದರಿಂದಲೂ, ಕಫದಿಂದ ಸ್ನೇಹ ಉಂಟಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಶೈತ್ಯ, ಗುರುತ್ವ, ಸ್ಥಿರತ್ವ, ಜಿಳೇವರ್ಣ, ಮುಂತಾದ ಕಫದ ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವದರಿಂದಲೂ, ಭೇದವನ್ನು ಊಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಲೇದವೂ ಕಫಪಿತ್ತಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾದದ್ದು, ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತುವಾದ ವಾತದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷತೆಯು ಕಫಕ್ಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವದು, ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷದ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

11. ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಒಂದನೇ ಭಾಗದ ಉಪೋದ್ಭೂತದ 30 — 31 — 32ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅಂದಿ ನಿಂದ ಈಗ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ವರ್ಷಕಾಲ ಕಳೆದಾಗ್ಯೂ, ಆ ಮತವು ಬಲ ಪಡುತ್ತಾ ಬಂದದೆ

ಅಲ್ಲದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳು ಸಂಭವಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಮೈಸೂರಲ್ಲಿ ಜರಗಿದ ನಿಖರ ಭಾರತೀಯ ಆಯುರ್ವೇದ ಮಹಾಸಂಘದ ಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಕವಿರಾಜ ಗಣನಾಥಸೇನ್ ಸರಸ್ವತಿಯವರು ಆ ನಾಡೀ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹಳ ತುಚ್ಛೀಕಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದ ರೆಂಬ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿ ಸಂಭವಿಸಿಯಿದೆ. ಆ ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮದ ತಥ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಶ್ರೀದೇವರು ದಯಪಾಲಿಸಿಲ್ಲ ಎಂತ ಅವರ ಭಾಷಣವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸಭಿಕರು ಮತ್ತು ಅದರ ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಓದಿದವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ, ಆ ಭಾಷಣದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಬಾಧಕ ವುಂಟಾಗಲಾರದು. ಆದರೆ ಆ ಗೃಹಸ್ಥರು ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣತೆ ಹೊಂದಿ ದವರಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವರಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ನಮ್ಮ ಆ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಕರೊಳಗೆ ಬಹುವಕ್ಷದವರು ಮೊದಲೇ ಶ್ರೀ ಸೇನರಂತೆ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯು ಒಂದು ರಕ್ತಿನ ಕಲ್ಪನೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದದ ರಿಂದಲೂ, ಆ ಭಾಷಣದ ಪರಿಣಾಮವು ಆಯುರ್ವೇದಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಬಹು ಹಾನಿಕರವಾಗಿ ಬಹುದೆಂಬದು ಅತ್ಯಂತ ಶೋಚನೀಯ ನಾನು ತಿಂಗಳು 1ರ ರೂಪಾಯಿ 350 ತಲಬು ಸಿಕ್ಕುವ ಸರಕಾರಿ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ಈಗ ತಿಂಗಳು 1ರ ರೂಪಾಯಿ 154ನ್ನು ಪೆನ್ಷನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದ ಪ್ರಕಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಸಡಿಲುತಾ ಬರುವಲ್ಲಿ, ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪ್ರತಿಫಲ ವನ್ನು ಬಯಸಿದ್ದಾಗಲಿ, ಪಡೆದದ್ದಾಗಲಿ, ಇಲ್ಲ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನನ್ನ ಔಷಧಗಳ ಒರ್ಚನ್ನು ಸಹ ನಾನೇ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ನಾನು ಅವಲಂಬನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ದೋಷಾರೋಪಣವನ್ನು ಶ್ರೀ ಸೇನರ ವರ್ಗದವರು ಮಾಡ್ಯಾರೋ ನಾನು ಊಹಿಸಲಾರೆ ನನಗಿಂತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಲೋಕೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರು ಬಹು ಮಂದಿ ಮೊದಲು ಇದ್ದರೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಶ್ರೀ ಸೇನರ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವೈದ್ಯರು ಗಳಲ್ಲಿ ಆ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆ ಬಲ್ಲವರು ಅನೇಕರು ಇರುತ್ತಾರಂತೆ ನಂಬುತ್ತೇನೆ. ಅದು ಹೇಗಾ ದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತವಾದ ಅನೇಕ ತತ್ತ್ವಗಳ ಚ್ಛಾನೋದ್ಭವವು (discovery). ಅಲ್ಲ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿ, ಅವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾರಿದದ್ದಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಾಕಿಕರು, ಸರಕಾರ ಸಹ, ಅವರನ್ನು ಹುಚ್ಚರಂತೆ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು, ಮತದಾರರ ಪದವಿಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡದೆ, ಶುದ್ಧಾಂತಃ ಕರಣದಿಂದ ಈ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸುವರೆಂತ ಕೋರುತ್ತೇನೆ.

12. ಮದ್ರಾಸ ಸರಕಾರಿ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರೋಗಿಗಳೊಳಗೆ ಇಬ್ಬರ ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟನ ಮೂಲದ ಕೆಳಗೆ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ (Sphygmograph) ಸ್ಪಿಗ್ಮೋಗ್ರಾಫ್ ಎಂಬ ನಾಡೀಗತ್ಯುಲ್ಲೇಖನ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಇಟ್ಟು ತೆಗೆದ ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಬಹು ಪ್ರಯಾ ಸದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದೆ. ಒಬ್ಬನ ಕಫಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಗತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ರೇಖಾಮಾಲೆ ಒಂದು, ವಾತ-ಪಿತ್ತ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ಗತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳು ಎರ

ಡೆರೆಡು, ಹೀಗೆ ಐದು ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ವಾತ-ಪಿತ್ತ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟ ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳು ಒಂದೊಂದು, ಕಫಸ್ಥಾನದ್ದು ಎರಡು, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳು, ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ಇದ್ದವು. ಎರಡನೇಯವನ ಕಫಸ್ಥಾನದ ರೇಖಾಮಾಲೆ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲಿನ ಸಾಲಿನ ಮಸ್ತಕಗಳು (apex of the primary or percussive wave) ಇವೇ ನಾಡೀಬಡಿತ ಎಂಬ ರಕ್ತದ ತೆರೆಯಲ್ಲಿಯ ಕೋಟಿ ಅಥವಾ ಕೊನ ಒಂದರಲ್ಲಿ 18, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ 21 ಇದ್ದವಲ್ಲದೆ, ಅವುಗಳ ಏರಿಕೆ ವಾತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯವಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಯೂ, ಕೊನೆಗಳು ಬಹುಶಃ ಚಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಮಾತ್ರ ಚೂಪಾಗಿಯೂ, ಒಂದರಿಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಮೀಪವಾಗಿ, ಕೆಲವು ದೂರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದವು. ವಾತಸ್ಥಾನದ ರೇಖಾಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಸ್ತಕಗಳು ಹದಿನಾರೇ. ಈ ನಾಡಿಯು ನೆಟ್ಟಗಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಏರಿದ್ದು, ಒಂದರಿಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಸಮದೂರದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಕಾಲಾಂತರ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ, ಇದ್ದದರಿಂದ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ, ಯಂತ್ರವನ್ನಿಟ್ಟ ಸ್ಥಾನ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ವಾತವು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಬಲವಾಗಿ ಬೇರೆ ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಇತ್ತೀಂತ ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಮಸ್ತಕಗಳು 18, ಅವಲ್ಲಾ ಚೂಪಾಗಿಯೇ ಇದ್ದವು. ಎ.ಕ್ಯುಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲ ಕಫನಾಡಿಯಂತೆಯೇ ಒಂದನೆಯವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳು ಐದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಸ್ತಕಗಳು 16 ಅಥವಾ 17 ಇದ್ದವು ಪಿತ್ತನಾಡಿಯ ಏರಿಕೆಗಳು ನೆಟ್ಟಗಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರಲಿಲ್ಲ. ವಾತ-ಕಫಗಳ ಏರಿಕೆರೇಖೆಗಳು ನೆಟ್ಟಗಾಗಿರುವ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಲಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಈ ಭೇದಗಳು ದೋಷಗಳ ಯಾವ ಅವಸ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಪ್ರಕೃತ ಅವಶ್ಯವಲ್ಲ ಯಂತ್ರವನ್ನು ವಾತಾದಿಗಳ ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬದು ನಿಶ್ಚಿತವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರವನ್ನಿಟ್ಟು ತೆಗೆದ ರೇಖಾಮಾಲೆಗಳೊಳಗೆ ಒಂದಕ್ಕ ಸರಿಸಮಾನವಾದದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ಇಲ್ಲ ಎಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ನಾಡೀ ಒಂದೇ, ಅದರ ಬಡಿತಗಳು ಹೃದಯದ ಬಡಿತವನ್ನನುಸರಿಸಿರತಕ್ಕಂಥವು, ಅದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಭೇದವಾದ್ದರಿಂದ ಬಡಿತಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದ ಉಂಟಾಗಲಾರದು ಎಂಬದೊಂದೇ ನಮ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಕ್ತೃದವರ ಯುಕ್ತವಾದ. ಅದು ಬರೇ ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ನಿಸ್ಸಾರವಾದದ್ದು ಎಂತ ಒಡೆದುತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ದೊರೆತ ಒಂಭತ್ತು ನಾಡೀರೇಖಾಮಾಲೆಗಳ ರೂಪಾಂತರಗಳು ಸಾಕಾಗಿದ್ದವು ಎಂತ ನಮಗೆ ತೋರಿದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ನಮಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಶ್ರಮವನ್ನು ವಡದ ಡಾಕ್ಟರರು ಆ ಭೇದಗಳೆಲ್ಲಾ ಯಂತ್ರದ ಒತ್ತುವಿಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದವು ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟರು. ಯಂತ್ರದ ಒತ್ತುವಿಕೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಆಗದಂತೆ ಅದನ್ನು ಇರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಾಯ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದಲ್ಲದೆ, ಒತ್ತುವಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಹಾಗೆ ನಾಡೀ ಮಸ್ತಕಗಳ ಏರಿಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾ, ಎರಡನೇಯವನ ವಾತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ರೇಖೆಗಳ ಏರಿಕೆಯು ಇತರ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ರೇಖೆಗಳ ಏರಿಕೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ವಾತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು ಇತರ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಇರಬೇಕಷ್ಟೆ. ಅಂದರೆ ನಾಡಿಗೂ ಯಂತ್ರಕ್ಕೂ

ಮಧ್ಯದ ಮಾಂಸಾದಿಗಳ ಹಾಳೆ ತೆಳ್ಳಗಾಗಿರಬೇಕಷ್ಟೆ! ಇಂಥಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುವಷ್ಟು ಸಹ ಸಮಾಧಾನ ಅವರಿಗೆ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಡಾಕ್ಟರರು ಒಮ್ಮೆ ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ನಾಡಿಯನ್ನು ನಾನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ವಾತಾದಿಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಕಂಡು, ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ನಾಡಿಯನ್ನೇ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡೆ. ಅವರು ಹಾಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ತಮಗೇನೂ ಭೇದ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ ಎಂದರು. ಬೇರೆಯವರು ಸಹ ನನಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಭೇದ ಕಾಣುವಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಆ ಭೇದಗಳು ಗೊತ್ತಾಗುವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದು ಉಂಟು. ಇದೆಲ್ಲ ನನಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಕಂಡರೂ, ನಾಡಿಯನ್ನು ಅವರು ಒತ್ತುವದು ಬಹು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ನಾಡೀಗತಿಭೇದಗಳು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದ ಹೋಗುವದಾಗಿರಬೇಕೆಂತ ಊಹಿಸುತ್ತೇನೆ

13. ಪ್ರಮಾಣ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಮನ್ನಿಸದಿರುವದು ಹೇಗೆ? ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಒಬ್ಬ 13 ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗನು ನನ್ನ ಹತ್ತರ ಬಂದು, ತನ್ನ ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಮಾಂಸಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ನೋವು ಉಂಟು ಆ ನೋವು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ತೊಡೆಸಂದಿನಲ್ಲಿ ಇತ್ತು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಯ ಧತ್ತೂರಾದಿತ್ಯಲವನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರಿಂದ ಗುಣಕಾಣಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ಹೇಳಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕೇಳಿದ. — ಆ ತೈಲ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲಿಂದ ಯಾವದಕ್ಕೋ ಕೊಂಡುಹೋದದ್ದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿದಿತ್ತಂತೆ — ನೋವಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬಾವು ವಗೈರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ ಅವನ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿ, ಪಿತ್ತಸ್ತಬ್ಧ, ಕಫಸ್ಥಾನಶ್ಯುತ, ಮತ್ತು ವಾತ ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಂಡಿತು. “ಮೂರು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷ ಕಾಣುವಾಗ್ಗೆ ನೀನು ನೋವಿನ ಲಕ್ಷಣ ಬಂದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿ. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕಾಹಿಲೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬೇರೆ ಕಾಣಬೇಕು” ಎಂತ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ತನಗೆ ಹಸಿವೆಯೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂತಲೂ, ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಡಾಕ್ಟರರು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಆರೋಗ್ಯ ಸರಿ ಇಲ್ಲ ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂತಲೂ ಹೇಳಿದ. ಅವನಿಗೆ ದನದ ಹಾಲು 1 ಡ್ರಾಮ್, ಶುಂಠಿ ರಸ 1 ಡ್ರಾಮ್ ಬೆರಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ವರಭೃತವ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಧದ ಪ್ರಕಾರ ತೇಡಿ, ಕಾಲು ಚಮಚ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಸೇವಿಸ ಹೇಳಿ, ಎರಡು ಸರ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮಾರಣೆ ದಿನ ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರ ಸೇವಿಸಿದ ರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ನೋವು ಹೋಗಿ ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತೆಂತ ತಿಳಿಯಿತು. ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದವರು ಅವನಿಗೆ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಲೇಪವನ್ನೋ, ವಿರೇಚನ ಔಷಧವನ್ನೋ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ನಾನು ವಿಧಿಸಿದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆಲ್ಲ ಎಂತ ನೆನಸುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆ ರೋಗಿ ಹೇಳಿದ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅವನ ನಾಡೀಗತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿ ಅವನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ್ಗೆ ರೋಗಿಯ ನಾಡೀಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯ ಮೇಲೆ ಅವನು ಇಂಥಾ ವಿಧವಾಗಿ ಆಪದ್ಭ್ರಮಾಡಿರಬೇಕೆಂತ ಊಹಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸರಿಜೇಳುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ಮುಳ್ಳುಸವತೆಕಾಯಿಯನ್ನು ತಿಂದಿರಬೇಕು, ನೀನು ಬಾಳೆಹಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದಿರಬಹುದು, ನೀನು ಕೋಳಿಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದಿರಬಹುದು, ನೀನು ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ತಿಂದಿರಬೇಕು, ನೀನು ನಿರ್ದ್ರೆಕಟ್ಟಿದ್ದಿ, ನೀನು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದಿ, ನೀನು ಹೇಳಿದಷ್ಟು ಹಾಲನ್ನು

ಸೇವಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂಬೀ ತರದ ಅವಧ್ಯದ ವಿವರವನ್ನು ಊಹಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸಹ ಅನೇಕ ಸರ್ತಿ ಸರಿಬಿದ್ದದೆ. ಅವಧ್ಯ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದನ್ನು ನಾನು ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುತ್ತೇನೆಂಬ ಭಯದಿಂದಲೇ ಅನೇಕರು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾರೆಂತ ಬಹು ಜನರು ನನ್ನ ಹತ್ತರ ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು. ಶ್ರೀ ಧನ್ವಂತರಿಯು ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಾಜ್ಞಾನವು ಬಹು ಅಲ್ಪವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರ ಗಮನಕ್ಕೆ ತರುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ಆಮೆಶಂಕೆ ರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ಕೃಷ್ಣಮತದ ಗೃಹಸ್ಥನು ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯನ್ನು ಸೇರಿ, ಒಬ್ಬ ದೀರ್ಘಾನುಭವವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಡೆದ ಡಾಕ್ಟರರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 20 ದಿನ ಇದ್ದನಂತೆ. ಆ ಡಾಕ್ಟರರು ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರೂ, ಅವನ ರೋಗವು ಶಮನವಾಗುವದರ ಬದಲಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಲೇ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಕಂಡು, ಧೈರ್ಯಕೆಟ್ಟು, ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ರೋಗಿಯ ಆಪ್ತಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದರು. ಆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಯುವದಕ್ಕೆ ಬಿಡುವದು ರೋಗಿಯ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಅವನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದರು. ಆ ಮೇಲೆ ನನ್ನನ್ನು ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ರೋಗಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಣೆಗೆ ಕರೆಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಡಾಕ್ಟರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆಯೇ ನನ್ನದೂ ಅಶುಭವಾಗಿರುವದೆಂತ ಅವರು ನೆನಪಿದ್ದರೆಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಂಡಿತು. “ಆಯುರ್ವೇದಕ್ರಮದಿಂದ ಈ ರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವದು ಸುಲಭ, ನೀವೆಲ್ಲ ನಾನು ಹೇಳುವಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದರೆ, ರೋಗಿಗೆ ಬೇಗನೇ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂತ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅವರು ನಂಬಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ಅವರ ಚರ್ಯದಿಂದ ಕಂಡಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನನ್ನಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದರು. ನಾನು ಹೇಳಿದ ರೀತಿ ಸಧ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವರು ಅಂಜಿದರು ಮೊಸರನ್ನವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಉಣ್ಣಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಿ ಎಂತ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದೆರಡು ದಿನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಅವರು ಮೊಸರನ್ನವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಎಂತಲೂ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರನಂತರ ಹೆದರಿ ಹೆದರಿ ಮೊಸರನ್ನವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಉಣ್ಣಿಸಿದರು. ಬರೇ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಕೊಡಬಾರದೆಂತ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಲೋಟಾ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂತಲೂ, ನಾನು ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಚರ್ಚೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚಾರಕ ಮತ್ತು ರೋಗಿ ಎಂಬ ಎರಡು ವಾದಗಳ ಸಹಕಾರ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಎರಡೇ ದಿನಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ರಕ್ತ ಹೋಗುವದು ನಿಂತಿತು; ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಲವು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸಿದ್ಧೋಷವಾಗಿ ಹೋಗುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ರೋಗಿಯು ಸ್ವಸ್ಥನಾದ.

ನಾನು ಪ್ರಥಮತಃ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವಾಗ ಕಂಡ ರೋಗಿಯ ನಾಡೀಗತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು

“ವಾತಪಿತ್ತಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ; ಕಫದ ತಲೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲ” ಎಂತ ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸಾರಿಜ್ಞಿಯಲ್ಲಿ ಬರಕೊಂಡದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವನ ಮಲವನ್ನು ಕುರಿತು ‘ರಕ್ತಮಾಂಸಮಿಶ್ರ’ ಎಂತ ಅದರಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದ ವಾತಾನುಬಂಧವುಳ್ಳ ಪಿತ್ತವೇ ರೋಗಿಯ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಎಂತಲೂ, ಕಫದ ದೋಷ ಅಲ್ಪ ಎಂತಲೂ ತಿಳಿಯಿತು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆಮಶಂಕೆಗೆ ಕೊಡುವ ನನ್ನ ‘ಅತಿಸಾರಮೂಲ’ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತಂಪಾದ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದು ಮತ್ತು ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಮೊಸರುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಈ ರೋಗಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಬಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಾ ಒರಬೇಕು, ಕಫದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಹಾಗಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಅವಗುಣ ಉಂಟಾಗದು. ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿ, ನಾನು ರೋಗಿಯ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯ ಕೊಟ್ಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸಾರಂಭದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ 15-20 ಸರ್ತಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನವಾಗುತ್ತಿತ್ತಂತೆ ಮಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕಾಣುವದು ಮೂರನೇ ದಿನದೊಳಗೆ ಸಂತಿತು. ಮತ್ತು ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸರ್ತಿ ದಿನೇ ದಿನೇ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂತು ಐದನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಬಂದು ಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರ ರೋಗಿಗೆ ಸೀ ಮೊಸರನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಲಿಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಎಂತ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದು. ಮಾರಣೇ ದಿನ ರೋಗಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಪಿತ್ತನಾಡಿಯು ಸ್ವಬ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಕಫದ ತಲೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವದು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಯೂ ಇತ್ತು. ತೆಳ್ಳಗಾದ ಮಲದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಂಬಳ ಇತ್ತು. ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆತೂಲೆ ಇರುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ನಾಲ್ಕು ಸರ್ತಿ ಮಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂತಲೂ ‘ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಮೊಸರನ್ನವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ರೋಗಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ಈ ಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗಿರದು ಎಂತ ಊಹಿಸಿ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಗದ್ದಲವನ್ನು ಎಚ್ಚಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ರೋಗಿಯ ಕಡೆಯವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ಮೊಸರನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಮಲ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂತು. ಆದ್ಯಂತದ ವರೆಗೂ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ರೋಗಿಯ ರಕ್ತಕರು ನಡೆಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಆ ರೋಗವು ಇನ್ನಷ್ಟು ಬೇಗನೆ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಡಾಕ್ಟರರು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ನಾನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಮಾತ್ರೆಯು ಉತ್ತಮವಾದದ್ದೆಂತ ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ನಾನು ಪ್ರಥಮ ಎರಡು ದಿನ ಅತಿಸಾರಮೂಲ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ, ರಕ್ತಸ್ತಾವ ನಿಂತ ಮೇಲೆ, ನಾಲ್ಕು ದಿನ ಕರ್ಪೂರಾದಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನೂ ಅತಿಸಾರಮೂಲ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನೂ ಕಲಸಿ, ಅನಂತರ ಪುನಃ ಅತಿಸಾರಮೂಲ ಮಾತ್ರೆಯೇ ಬಂದನ್ನೇ, ರೋಗದ ಅವಸ್ಥಾಭೇದದ ಮೇಲೆ ಅನುಪಾನ ಭೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ. ಹಾಗಾದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರೆಯು ಉತ್ತಮ ಎಂತ ಡಾಕ್ಟರರು ಎಣಿಸಿದ್ದು ಆಯುರ್ವೇದದ ಕ್ರಮ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಲ್ಲ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಪ್ರಥಮ ಎರಡು ದಿನ ಸುಟ್ಟ ನೀರುಳ್ಳಿ ರಸ ಒಂದು ಡ್ರಾಮು, ಜೇನು ಅರ್ಧ ಡ್ರಾಮು, ಬೆರಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು; ಮೂರನೇ ದಿನ ಆ ನೀರುಳ್ಳಿ ರಸವನ್ನು ಒಂದೂವರೆ ಡ್ರಾಮುಗ ಏರಿಸಿ, ಜೇನನ್ನು ಕಾಲು ಡ್ರಾಮಿಗೆ ತಗ್ಗಿಸಿದೆ, ನಾಲ್ಕನೇ ದಿನ ನೀರುಳ್ಳಿ ರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೀಮೊಸರು ಒಂದೂವರೆ ಚಮಚ (ಡ್ರಾಮು) ಕೊಡಿಸಿತು; ಐದನೇ ದಿನ

ಸೀಮೋಸರನ್ನು ಮೂರು ಡ್ರಾಮಿಗೆ ಏರಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಒಂದೆರಡು ಚಿಮಿಟಿ ಕೂಡಿಸ ಹೇಳಿತು. ಹೀಗೆ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದೆ. ಮಾತ್ರ ಎಷ್ಟು ಒಳ್ಳೆದಾದರೂ ಯುಕ್ತವಾದ ಅನುಪಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಾರದೆಂತ ನಿಸ್ಸಂದೇಹ ವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂಥಾ ಅನುಪಾನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ತ್ರಿದೋಷನ್ಯಾಯದ ಜ್ಞಾನ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಅವಸ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತ. ಆಯುರ್ವೇದದ ತ್ರಿದೋಷನ್ಯಾಯ ವನ್ನೂ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಅರಿಯದ ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಕಠಿಣವನ್ನೆ ಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಆ ರೋಗವನ್ನು ಹಾಗೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ, ವಾಸಿಮಾಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಾಗು ತ್ತಿದ್ದೋ ಎಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ಆಲೋಚಿಸಬಹುದು.

14. ನಾಡಿಯಲ್ಲಿಯ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಕನು ತನ್ನ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟೇ ಒತ್ತಿ, ದೋಷಗಳಲ್ಲಿಯ ಭೇದಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸವೇ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಫಿಡಿಲನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಫಿಡಿಲಿನ ಆರೋಹಣಾವರೋಹಣದ ರಿ, ಗ, ಮ, ಪ, ಧ, ನಿ, ಸ ಎಂಬ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಸುಣ್ಣದ ಬೊಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆಯೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಬಾರಿಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಸರಿಯಾದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಅವನಿಗೆ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದಿನಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ತಂತಿಯನ್ನು ಒತ್ತುವದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಹು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ತಪ್ಪಿದರೂ, ಅವಸ್ವರವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೈಯ ಮಣಿಗಂಟಿನ ಪೂರ್ವಪಾರ್ಶ್ವದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಅಂಗೈ ಬುಡದ ರೇಖೆಗೆ ಸಮಾನಾಂತರ ರೇಖೆಯಾಗಿ ಒಂದು ದಾರವನ್ನು ಕೈಗೆ ಸುತ್ತಿದರೆ, ಆ ದಾರವು ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ವಾತಸ್ಥಾನದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆಂತ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳ ಬಹುದು. ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಕನು ತನ್ನ ತರ್ಜನೀ (ತೋರು ಬೆರಳಿನ) ತುದಿಯನ್ನೂ, ಆ ಬೆರಳಿಗೆ ತಗಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಧ್ಯಮಾ (ನಡು ಬೆರಳಿನ) ತುದಿಯನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ತಗಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅನಾಮಿಕೆ (ಉಂಗು ರದ ಬೆರಳಿನ) ತುದಿಯನ್ನೂ, (ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟಿನೊತ್ತಿಗೆ ಇರುವ ಒಂದನೇ, ಎರಡನೇ, ಮೂರನೇ, ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಗಳನ್ನೂ) ಇಟ್ಟು ಒತ್ತಿದರೆ, ಅವನಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾತ- ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳ ಅವಸ್ಥೆ ಗೊತ್ತಾಗುವದು. ನಾಡಿಯಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತದ ತೆರೆಯ ಮಸ್ತಕವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೊಡುವದರಿಂದ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಗೊತ್ತಾಗಲಾರದು. ಆ ತೆರೆಗಳಿಂದ ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಏರಿಕೆ-ತಗ್ಗು ವಿಕೆಗಳು ಸಹ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ತರ್ಜನೀ-ಮಧ್ಯಮಾ-ಅನಾಮಿಕೆ ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಯಿಂದ ಒತ್ತಬೇಕು. ಆ ಒತ್ತುವಿಕೆಯು ನಾಡಿಯೊಳಗಿನ ರಕ್ತಪ್ರವಾಹದ ಗತಿಯನ್ನು ತಡೆಯುವಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಬಾರದು. ದೋಷಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಈ ಒತ್ತುವಿಕೆಯು ಸ್ಥೂಲಶರೀರದವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು, ಕೃಶರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪರೀಕ್ಷಕನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ತನ್ನ ತರ್ಜನ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಅವರಿಸಿ ಇಡಬೇಕಾ ಗಬಹುದು. ಫಿಡಿಲು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದು

ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀ
ಕ್ಷಿಸುವ ವಿಧಾನ.

ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಒತ್ತಿದ್ದು ಸರಿಯಾಯಿತೆಂಬದನ್ನು ಅವನು ಹೊರಡಿಸುವ ಸುಸ್ವರದಿಂದಲೇ ಹ್ಯಾಗೆ ನಿರ್ಧಾರಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಕನು ತನ್ನ ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟ ಸ್ಥಾನಗಳು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಅವನು ಒತ್ತಿದ್ದು ಸರಿಯಾಯಿತೆಂಬದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುವ ದೋಷ ಭೇದಗಳು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ತಾಳೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ ಎಂಬದರಿಂದಲೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಫಿಡಿಲು ಬಾರಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಸುಸ್ವರದಿಂದ ನಾನಾ ರಾಗಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಷ್ಟು ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಅವನ ಬೆರಳುಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂಬಂತೆ ಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬೇಕಾದಷ್ಟೇ ಒತ್ತುವ ಹಾಗೆ, ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಕನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಭ್ಯಾಸವಾದ ಮೇಲೆ ವಾತಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದರಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟೇ ಒತ್ತುವದ ರಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಲೇಶವಾದರೂ ಕಷ್ಟವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಆರಂಭ ದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದೇ ಯಾವನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು.

15. ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟ ನಮೂಲದ ಹಿಂದಿರುವ ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾತಾದಿ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಧಮನಿಯೊಳಗಿನ ರಕ್ತದ ತೆರೆಯು ನೆಟ್ಟಗಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಪರೀಕ್ಷಕನ ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಅಂದರೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ, ಏಕತಾಳದಂತೆ, ಅಂದರೆ ಕಾಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಮಿತವಾದ ಬಲದಿಂದ ಮತ್ತು ಮಿತವಾದ ವೇಗದಿಂದ, ಅಂದರೆ ಮಿನಿಟಿಗೆ ಸುಮಾರು 72 ಸರ್ತಿ, ಒತ್ತುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧಗಳಿಗೇನೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನಾಡಿಗಳನ್ನುವದು ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯಕದ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಂಶ ಕಡಿಮೆಹೋದ ಹಾಗೆ ತಲೆ ಚಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ತಲೆ ಇಲ್ಲದ್ದು ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶ ಹೋಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ ಪರೀಕ್ಷಕನ ಕೈ ಬೆರಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಗಲದಿರುವದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ, ವಿಕೆ ಇಲ್ಲದ್ದು ಲೋಪ, ಸ್ವ ಸ್ಥಾನ ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ಕೆಳಕ್ಕೆ (ಅಂದರೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ) ಒತ್ತುವದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಒಮ್ಮೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಮ್ಮೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉಯ್ಯಾಲೆಯಂತೆ ಇತ್ತಟ್ಟು ಒತ್ತುವದಕ್ಕೆ ದೋಲಾ, ಸಪೂರವಾಗಿಯೂ ಕರಿನವಾಗಿಯೂ ಕಾಣುವದಕ್ಕೆ ತಾನ್ವೀ (ಸುಗಮ ಹಾಗಿರುವದು), ಸಪೂರವಾಗಿಯೂ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂಥಾದ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀಣ, ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾಡಿಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನದ ಎಡಬಲದ ವಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆಗ್ನೇಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪೃಶ್ಯವಾಗುವದುಂಟು. ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಾಡಿಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಕೆಲವು ತಲೆಯಲ್ಲಿದೆ, ಕೆಲವು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೆಲವು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತವಾಗಿ ಇರುವದು, ಕೆಲವು ಸಾವಧಾನದಿಂದ, ಕೆಲವು ಬೇಗನೆ ದೃಶ್ಯವಾಗುವದು, ಕೆಲವು ಪಾಂಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೆಲವು ಪಾಂಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತವಾಗಿರುವದು, ಸಹ ಉಂಟು. ಈ ವಿಕಾರಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂಥವು, ಇತರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕೆಂತಿಲ್ಲ. ರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳ ನಾಡೀಗತಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾಗಿರುವದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಈ ನಾಡೀಗತಿವಿಶೇಷಗಳೊಳಗೆ ಯಾವಯಾವದು ಆಯಾ ದೋಷದ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ ಗುಣಮಾಡಿದ ರೋಗಿ

గళోళగి యావ యావనల్లి యావ యావ నాడిగతివిశేషగళు కండిద్దవు, అవు యావ యావ చికిత్సేయింద యావ యావ రూపాంతరగళన్న పడిదిద్దవు ఎంబ దన్నేల్లా నన్న రోగిగళ రిజిస్ట్రీయింద సంగ్రహిసి, అవుగళన్న ఇదరల్లి ముందే వ్రస్తాపిసచిక్కిరువ దోషగళ క్షయ-వృద్ధి-ప్రకారగళ లక్షణవిశేషగళిగే దృష్టి యిట్టు యుక్త్యనుమానగళింబ జ్ఞానసాధనగళింద జన్నాగి విమర్శమాడి, ఈ విషయదల్లి ఇన్నెష్టు జ్ఞానవన్న గళిసువదు సాధ్యవాగి కండరూ, హాగి మాడు వదక్కి బేకాదెష్టు బేరే అనుకూలగళు దోరేయద్దక్కి వ్యసనపడబేకాగిడ. మృశూరు హేస పండిత ఫిలమరాయరు తమ్మ పుస్తకదల్లి హేసరు హేళిద హారిక సహితీయాగలి దత్తాత్రేయ సహితీయాగలి ననగి దోరేయల్లి. వ్యాస, వసిష మత్తు అగస్త్య ఎంబ ఋషిగళు నాడినిర్ణయద కురితు గ్రంథగళన్న బరదిట్టి ద్దారే ఎంత ఇన్నొబ్బరు హేళుత్తార. ఆ గ్రంథగళు సహ ననగి సిక్కిల్లి. నాడి పరిశ్లేయల్లి కుశలతేయుళ్ళ బేరే వృద్ధ్యరు తమ్మ తమ్మ అనుభవగళన్న లోకూలప కారదృష్టియింద హిగి ప్రకటిసుత్తా బందరే మాత్ర, నాడిపరిశ్లా ప్రయోజనవు అభి వృద్ధిగిండు, ఆయుర్వేదవు నిస్సందేహవాగి అనుపమ ఖ్యాతియన్న పడేయువదు సాధారణవాగి వాతాదిగళ ఆయా స్థానదల్లి తోరువ నాడియ రూపాంతర గళు ఆయా దోషద అవస్థావిశేషగళన్న సూచిసుత్తవే ఎంతలూ, నాడియ తన్న స్థానదల్లి కుపితనాద అధవా బలాధిక్యపడేద దోషక్కింత అదక్కి తలీయిల్లదిరువ దోష, అదక్కింత నాడిస్తబ్దవాగిరువికే, అదక్కింత స్థానజ్యోతవాగిరువికే, హేజ్జు కేట్టద్దు ఎంత హేళబుదు. ఆదరే సన్నిపాతజ్వరదల్లి రోగియు సాయువదక్కి నాల్కీదు తాసుగళిగి ముంజే అవన మూరు నాడిగళూ స్థానగళిల్లియే కుపిత వాగియు, పుష్టవాగియు, వేగాధిక్యవిశేషవిల్లదే ఇద్ద బందు దృష్టాంత కండే. అవనిగి డాక్టరరు కేడుత్తిద్ద బ్రాండియూ, నిర్గల్లిన (ice) మత్తు తణ్ణిరిన ఒత్తడగళూ, నాడిగళ ఆ అవస్థగి కారణవాగిరబుదుంత ఊహిసుత్తేనే. అదు రక్తద ఒత్తువికే (Blood pressure)య లక్షణ. అవనల్లి మరణసామిష్య సూచకవాద బేరే లక్షణగళు ఊంటాగిద్దవు. యావ నాడియాదరూ తన్న స్థానదల్లియే అతి బలవంతవాగి కండరే, అదక్కి అధిష్టాత్మవాద దోషవు తన్న స్థానగళల్లి వృద్ధిగిండు నింతు ఊపద్రవకారియూగిదే ఎంతలూ, స్థాన జ్యోతవాగిద్దరే ఆ దోషవు కేలపగిండు వ్రసరిసి అన్యస్థానగళల్లి సహ ఊపద్రవకేడుత్తిరువదేంతలూ, తన్న స్థానదల్లి మస్తకవిల్లదే అధవా స్తబ్దవాగి ఇద్దరే, అదక్కి సంబంధపట్టి దోషవు క్షయిసి, అధవా ఇతర దోషగళ ఆతంక దింద తడేయల్పట్టు, తన్న కాయగళన్న క్రమవాగి నడిసువదిల్లి ఎంతలూ సాధారణ వాగి ఊహిసబుదుదాగి కాణుత్తదే. కేమ్మినింద పిడిసల్పడువ రోగియ కఫ నాడియ స్తబ్దవాగిద్దరే, అవనల్లి కఫవు సడిలాగి హేలగువదిల్లి ఎంత ఊహిసి, అదు హాదాదరే అవన వాతపిత్తగళల్లి దోష అల్పవాగిద్దరూ, అవనిగి ఆడుసోలగి

ರಸ, ಕಲ್ಪಸಕ್ತರೆ ಮುಂತಾದ ತಂಪಾದ ಔಷಧವನ್ನು, ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜೇನನ್ನೂ ಹುರಿದ ಹಿವ್ವಲಿ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟು ಕಫವನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿ ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಬೇಕಲ್ಲದೆ, ಶುಂಠೀರಸ ಮುಂತಾದ ಉಷ್ಣವೀರ್ಯದ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಅಂಧನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಕಫವು ಇನ್ನಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ, ಹೆಚ್ಚು ಉಷ್ಣದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

16. ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದು ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುವದು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಾಲದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಎಧವಾದದೋಷ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ಸಹ ತಿಳಿಯುವದು ಅಗತ್ಯ. ದೋಷಗಳ ಕ್ಷಯ-ವೃದ್ಧಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚರಕನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರಕೃತೇ*ಹರ್ವನಿರ್ವೃದ್ಧಿರ್ವಾಪಿ ವಿರೋಧಿನಾಮ್ |
ದೋಷಪ್ರಕೃತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಂ ನಿಯತಂ ವೃದ್ಧಿಲಕ್ಷಣಮ್ || (ಪು. 105.)

* : ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಕೃತಾದ್ವಾನಿ* ಎಂಬದು ಪಾರಾಂತರ

“ದೋಷದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಹಾನಿಯಾಗುವದು, ಅಥವಾ ಆ ದೋಷದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು, ದೋಷಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣ. ದೋಷದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ಮಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗುವದು ವೃದ್ಧಿಲಕ್ಷಣದ ನಿಯಮ.”

ಈ ವಚನದಿಂದ ದೋಷಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಣವಾದ ದೋಷದ ಸ್ವಂತ ಕರ್ಮಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗದೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಬಹುದೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ,

ದೋಷಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಃ ಸ್ವಂ ಲಿಂಗಂ ದರ್ಶಯಂತಿ ಯಥಾಬಲಮ್ |
ಕ್ಷೀಣಾ ಜಹತಿ ಲಿಂಗಂ ಸ್ವಂ ಸಮಾಃ ಸ್ವಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವತೇ || (ಸು. 96.)

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ದೋಷಗಳು ತಮ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಯಥಾಬಲವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ಷೀಣವಾದವು ತಮ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತವೆ. ಸಮವಾದ ದೋಷಗಳು ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಲ ಅಥವಾ ಪ್ರವೃದ್ಧ, ಒಂದು ಕ್ಷೀಣ, ಮೂರನೇದು ಸಮ, ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಆರು, ಎರಡೆರಡು ಬಲೀಯಾಗಿ ಒಂದು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಮೂರು, ಎರಡೆರಡು ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ಒಂದು ಬಲೀಯಾಗಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಮೂರು, ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ದೋಷಾವಸ್ಥಾಭೇದಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಭೇದಗಳನ್ನು ಚರಕನು ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದ ಹದಿನೇಳನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು, ಬಲೀಯಾದ್ದಕ್ಕೆ ಒ, ಕ್ಷೀಣವಾದ್ದಕ್ಕೆ ಒ, ಸಮವಾದ್ದೆಂಬದಕ್ಕೆ —, ಈ ಗುರುತುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡೋಣಾಗುತ್ತದೆ. —

ನಾಶ	ಪಿತ್ತ	ಕಫ	ರೋಗ ಲಕ್ಷಣ.
1. ಂ	—	ಁ	ಪಿತ್ತವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶರೀರದೊಳಗೆ ಹರಿದಾಡುತ್ತದೆ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಡೆತ ಮತ್ತು ಉರಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಶ್ರಮ ಮತ್ತು ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.
2. ಂ	ಁ	—	ಶೂಲೆ, ಶೈತ್ಯ, ಸ್ತಬ್ಧತೆ ಮತ್ತು ಮೈಭಾರ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ.
3. —	ಁ	ಁ	ದಾಹ ಮತ್ತು ಶೂಲೆ.
4. ಁ	ಁ	—	ತಂದ್ರೆ, ಭಾರ ಮತ್ತು ಜ್ವರ.
5. —	ಁ	ಁ	ಶೀತಸಂಬಂಧವಾದ ಭಾರ, ಮತ್ತು ಜ್ವರ.
6. ಁ	—	ಁ	ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಶಿರೋಗ್ರಹ, ಪ್ರಲಾಪ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಶರೀರ ಭಾರ, ಉಗುರು ಮುಂತಾದವು ಅರಸಿನವಾಗುವದು, ಕಫ-ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಉಗುಳುತ್ತಿರುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು.
7. ಁ	ಁ	ಁ	ಅರುಚಿ, ಅಜೇರ್ಣ, ಆಯಾಸ, ಭಾರ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಬಾಯಿಯಿಂದ ನೀರು ಸ್ರವಿಸುವದು, ನೋವು, ಬಿಳೀವರ್ಣ, ಮದ, ವಿಷಮ ವಾದ ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಷಮವಾದ ಅಗ್ನಿ.
8. ಁ	ಁ	ಁ	ತಡೆ, ಶೈತ್ಯ, ಶೂಲೆ, ಭಾರ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರದ್ಧೆ, ನಡುಕು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವು, ಉಗುರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಶುಕ್ಲವರ್ಣ, ಮತ್ತು ಮೈದೊರ ಗಾಗುವದು (ಬರಟು)
9. ಁ	ಁ	ಁ	ಭ್ರಮೆ, ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ, ಶೂಲೆ, ಉರಿ, ಒಡೆತ, ನಡುಕು, ಅಂಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಮರ್ದ (ಆರತ), ಸರ್ವಾಂಗ ಒಣಗುವದು, ನೋವು ಮತ್ತು ಹೊಗೆ ಬರುವದು.
10. ಁ	ಁ	ಁ	ಕಫವು ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತು, ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳ ನಾಶ ವನ್ನೂ, ಮೂರ್ಛೆಯನ್ನೂ, ಮಾತಿನ ತಡೆಯನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.
11. ಁ	ಁ	ಁ	ಪಿತ್ತವು ಸರ್ವಾಂಗ ಸಂಚರಿಸಿ, ಗ್ಲಾಸಿ (ಆಯಾಸ)ಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ದುರ್ಬಲತೆಯನ್ನೂ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ, ಮೂರ್ಛೆಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಕ್ಷಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.
12. ಁ	ಁ	ಁ	ವಾಯುವು ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನಡುಗಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ವಿವರಣದ ಚಿಂತನದಿಂದ ದೋಷಗಳೊಳಗಿನ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದ ಕುರಿತು ಅನೇಕ ತತ್ವಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಪಿತ್ತದ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಉರಿದಾಹಗಳು, ಕಫ ಕ್ಷೀಣವಾದ್ದಲ್ಲಿ, ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಉಂಟಾಗ

ಬಹುದು; ಕಫದೊಂದಿಗೆ ವಾತ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದರೆ, ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಕಾಣಲಾರವು (ವಾತ-ಕಫಗಳ ಲಕ್ಷಣವಾದ) ಶೈತ್ಯವು ಪಿತ್ತ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದರೆ, ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ವಾತ-ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಪಿತ್ತದೊಂದಿಗೆ ವಾತ ಕ್ಷೀಣವಾದರೆ ಕಫಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಶೈತ್ಯ ಕಾಣದಿರಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೈಭಾರವು ಪಿತ್ತ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದರೆ ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ವಾತ-ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಶೈತ್ಯದಂತೆ ಉಂಟಾಗಬಹುದು ಮತ್ತು ವಾತ ಕ್ಷೀಣವಾದರೆ ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಪಿತ್ತ ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ಛೆಯು, (ತಲೆಯೊಳಗಿನ ರಕ್ತಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವಂಥಾದ್ದು) ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕ್ಷೀಣವಾದರೆ ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ, ವಾತ ಕಫ ಕ್ಷೀಣವಾದರೆ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಇಂಥಾ ಭೇದಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಧಾರಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಚಿಕಿತ್ಸಾಯೋಗನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತ.

ಮತ್ತೊಬ್ಬರು, “ದೋಷಗಳ ಸಂಚಯ, ಪ್ರಕೋಪ, ಪ್ರಸಾರ, ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಭೇದ, ಈ ಆರು ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಯಾವನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ವೈದ್ಯನಾಗುವನು” ಎಂತ ಹೇಳಿ, (ಪು. 87.) ಆ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು (ಸೂತ್ರ 21, ‘ವ್ರಣವ್ರತ್ನಂ’ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ) ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ: “ದೋಷಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ (1ನೇ ಭಾಗದ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಂಚಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಸಂಚಯವಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿಕೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ (ವಾತದಿಂದ), ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅರಸಿನ ಛಾಯೆ ಉಂಟಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ (ಪಿತ್ತದಿಂದ), ಅಂಗಗಳು ಭಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ಮತ್ತು ಆಲಸ್ಯ (ಕಫದಿಂದ), ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಚಯದ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗ್ನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪ್ರಥಮಕಾಲ.

ಬಲವಂತವಾದ ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ಕುಸ್ತಿ, ಅತಿಯಾದ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮುಂತಾದ ವಾತ ಪ್ರಕೋಪ ಕಾರಣ (1ನೇ ಭಾಗದ V-14 ನೋಡಿ)ಗಳಿಂದ ವಾತವೂ, ಕ್ರೋಧ ಶೋಕಾದಿ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಕಾರಣ (1ನೇ ಭಾಗದ V-22 ನೋಡಿ) ಗಳಿಂದ ಪಿತ್ತವೂ, ದಿವಾಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಕಫಪ್ರಕೋಪಕಾರಣ (1ನೇ ಭಾಗದ V-30 ನೋಡಿ) ಗಳಿಂದ ಕಫವೂ, ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ಸಂಚಾರ (ವಾಯುವಿನಿಂದ), ಹುಳಿತೇಗು, ಜಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಂಗ ಉರಿ (ಪಿತ್ತದಿಂದ), ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಎದೆಯಿಂದ ನೀರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಅಂದರೆ ವಾಂತಿ ಬರುವ ಹಾಗಿನ ಸಂಕಟ (ಕಫದಿಂದ), ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಎರಡನೆ ಕಾಲ. (1ನೇ ಭಾಗದ V-46ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡ ದೋಷಗಳವೃದ್ಧಿ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.)

(ಕೋವಗೊಂಡ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಗಳು 1ನೇ ಭಾಗದ V-36ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.) ದೋಷಗಳ ಪ್ರಸರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಾತದಿಂದ ವಾಯುವು ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಶೂಲೆ ಕೂಡಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಪಿತ್ತದಿಂದ ಸುಡುತ, ಸೆಕೆ ಮತ್ತು ಮೈಯುರಿ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊಗೆ ಬರುವುದು ಮತ್ತು ಕಫದಿಂದ ಅರುಚಿ, ಅಜೀರ್ಣ, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ

ದಣುವು (ಸಾದ) ಮತ್ತು ವಾಂತಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗ್ಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಮೂರನೇ ಕಾಲ. ಹಾಗೆ ಅನ್ಯದೋಷದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವ ವಿಧವು ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 38ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಕೋವಗೊಂಡ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಸರಿಸಿ, ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. (ಅವುಗಳ ವಿವರವು ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 34ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.) ಹಾಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪವು ಆಯಾ ರೋಗಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಪೂರ್ವರೂಪದ ಕಾಣುವಿಕೆಯು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಕಾಲ.

ಅದರನಂತರ ಶೋಫ-ಅರ್ಬು-ಗ್ರಂಥಿ-ವಿದ್ರಧಿ-ವಿಸರ್ಪ ಮುಂತಾದ ಮತ್ತು ಜ್ವರ-ಅತಿ ಸಾರ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವು — ಅದು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಐದನೇ ಕಾಲ.

ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಶೋಫಾದಿಗಳು ಒಡೆದು ವ್ರಣ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವದು ಮತ್ತು ಜ್ವರ-ಅತಿಸಾರಾದಿಗಳ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅನುಬಂಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಆರನೇ ಕಾಲ. ಆಗಲೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದೆ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆ ರೋಗಗಳು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

(1ನೇ ಭಾಗದ XIX-30ರಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಶೋಧನದಿಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಶಮನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಶೋಧನ-ಸಂಶಮನ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಈ ಉಪೋದ್ಘಾತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ)

17. ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ 1ನೇ ಭಾಗದ V-38ನೇ ವಿಧಿಯಂತೆ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ನಿಂತ ವಾತಕ್ಕೆ (ವಾತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಹ) ಪಿತ್ತದಂತೆ, ಕಫಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿದ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ (ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಫಕ್ಕೆ ಸಹ) ಕಫದಂತೆ, ವಾತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತ ಕಫಕ್ಕೆ (ಕಫಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ವಾತಕ್ಕೆ, ಸಹ) ವಾತದಂತೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದು ಎರಡು ದೋಷಗಳು ಸಮ ಬಲವಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ದೋಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇನ್ನೊಂದರ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಂತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 40ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಬಲವಂತವಾದ ದೋಷಕ್ಕೆ, ಇತರ ದೋಷಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದೇ ಸರಿಯಾದದ್ದು.

18. ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ ದೋಷಗಳ ಮೇಳನವು ಸಂಸರ್ಗ ವಿಷಯ, ಸಂಯೋಗ ಬೇರೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಮುಂದೆ ವರ್ಣಿಸಲಾಗುವದು (21ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ). ದೀರ್ಘಕಾಲಾನುಬಂಧಿಯಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಸಂಯೋಗವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಗ್ಗೆ ಸಂಸರ್ಗದೋಷಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದೇ ದೋಷಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಫಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ಮತ್ತು ಕಫಹರವಾದವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ. ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಶಮನಕರ

ಅನ್ಯದೋಷಸ್ಥಾನ
ಗತ ದೋಷಗಳಿಗೆ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ದೀರ್ಘಕಾಲದ
ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ
ಕಫಗಳ ಪ್ರಕೋಪ

ವಾದ ಜೊಗರು ರುಚಿಯ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ವಾತಪ್ರಕೋಪಕರ. ವಾತವು ಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ ರೋಗವನ್ನು ಬೇಗನೇ ಗುಣಮಾಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ವಾತದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥಿರತೆ ದೋಷವಾದರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವದು ಅಪರೂಪ. ವಾತವನ್ನು ಪ್ರಕೋಪಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಧಿಯು ಇನ್ನಷ್ಟು ಬಲವಂತವಾಗುವದು. ಗತಿಯಿಲ್ಲದ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ಪ್ರಸರಕ್ಕೆ ವಾತದ ಸಹಾಯ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೆಂಬದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೀರ್ಘವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ವಾತಪ್ರಕೋಪಕರವಾಗದಂತೆ ಸಹ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಾತಪ್ರಕೋಪದ ಲಕ್ಷಣ ಸಹ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಧಿಸುವ ಔಷಧಸಮುದಾಯದ ವೀರ್ಯವು, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದ ಭಯ ಅಧಿಕವಾದಾಗ್ಗೆ ಸೌಮ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಕಫಪ್ರಕೋಪದ ಭಯ ಅಧಿಕವಾದಾಗ್ಗೆ ಉಷ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಅತಿ ಶೀತವಲ್ಲದ ಪಿತ್ತ ಹರವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಅತ್ಯುಷ್ಣವಲ್ಲದ ಕಫಹರವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲತ್ವದ ಮೇಲೂ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಗುಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವಗಳ ಮೇಲೂ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ, ಸಮುದಾಯದ ವೀರ್ಯವು ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಉಷ್ಣವೋ ಶೀತವೋ ಆಗುವಂತೆ ಯೋಚಿಸಿ, ಕಸಾಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಭವಶಾಲಿಯಾದ ನಿಪುಣ ವೈದ್ಯರು ಹಾಗೆ ಪ್ರಯತ್ನವಟ್ಟು ವಿಧಿಸಿದ ಔಷಧಯೋಗವು ಒಡನೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಅಭೀಷಿತ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವದು. ಅದು ರೋಗಿಯ ಸುದೈವ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಲ್ಲೊಮ್ಮೆಯಾದರೂ ರೋಗಿಯನ್ನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವನ ನಾಡೀಗತಿಯನ್ನು, ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟರೊಳಗುಂಟಾದ ಲಕ್ಷಣಭೇದಗಳನ್ನು ಗೋಚರಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು, ವಿಚಾರದಿಂದ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲತೆಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಿ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಭಾವಾದಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಿ ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ಗೊತ್ತು ಮಾಡುವದು ಅಶಕ್ಯವಷ್ಟೆ.

19. ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಸ್ಥಾನಭೇದದ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ನಾಡಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಗತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷಗಳನ್ನು

ವಾತಾದಿ ಸ್ಥಾನ
ಭೇದವನ್ನು ಲಕ್ಷ
ಸದೆ ಮಾಡುವ
ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ
ಪ್ರಯೋಜನ

1ನೇ ಭಾಗದ XVIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಬರೆದಿದೆ. ಆ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಕರಿಗೂ ಬಹು ಪ್ರಯೋಜನಕರ. ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಿಕ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವೆಂತ ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ವಾತಾದಿ ದೋಷ

ಭೇದದಿಂದ ನಾಡಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತಿ, ಹಂಸಗತಿ, ಕಪ್ಪೆಯ ಗತಿ, ಜಿಗಿಯ ಗತಿ, ಎಂಬೀ ತರದ ಭೇದಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವೆನ್ನಬೇಕು. ಕೆಲವು ರೋಗಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದದ್ದೆಂತಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಡೀಗತಿಯ ವರ್ಣನವು ಆಯಾ ರೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗಿ ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಾಂತ: ನಾಡೀಸ್ಫುರಣವು ಪಾಂಡುರೋಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಾಡೀಶೀರ್ಣ

తేయు కామిలారోగదల్లి విశేషవాగి హేళల్లట్టదే [1నే భాగద XVII-19 (s) (u)]. సాధారణవాగి పాండురోగద నాడియు మృదువాగియు, స్వస్థస్థితియదక్కింత స్వల్ప హేజ్జు వేగవుళ్ళదాగియు ఇరుత్తదే మత్తు కామిలయల్లి నాడిబడితగళ సంఖ్యయు మిసిటిగి 50 అధవా 40 రష్టు కడిమేయాగువదుంటు ఎంత ఒబ్బ పాశ్చాత్య డాక్టరరు అవర గ్రంథదల్లి బరెదద్దు కాణుత్తదే. ఆదరే ఒబ్బ దిఎఫ్ కాలద రోగియ నాడియు సాకష్టు బలవంతవాగిద్దు అదర బడితగళ సంఖ్యయు బహళ కడిమేయాగిద్దల్లి, నాను ఆ రోగియల్లి పాండురోగవిరబేకేంత ఊహిసి, అవన కణ్ణుగళ రేప్వేయ ఒళపక్వవన్ను వరెక్కి సుత్తేనే. హేజ్జిన పక్వ ఆ నన్న ఊహేయు సరియెగి కండదే. నాడియు సూక్ష్మ, క్షీణ మత్తు వేగాధిక్యవుళ్ళద్దు ఆగువదు బహళవాద అశక్తియింద. ఆ లక్షణవు ప్రకృతదల్లి కాణిసికొందిరువ రోగెగదింద సంభవసిద్దల్లవాదరే, రోగియు హిందక్కి కరినవాద జ్వర, రక్తాతిసార, రక్తపిత్త, రక్తస్రావ ముంతాద ధాతుక్లయకరవాద రోగెగళల్లి ఒందన్న అనుభవసిరబేకు, అధవా అవనల్లి మేఱ, స్వప్నేంద్రియ, క్షయ ముంతాద రోగెగళొళగి ఒందు ఇర బేకు ఎంత ఊహిసి, అవనిగి ప్రజ్ఞేమాడువదు సాధారణవాగి సార్థకవాగుత్తదే. నాడిగతిగళల్లి కాణబడుదాద అస్థిరతేయు మత్తు ఒందొందు లోఱన నరగళ దుర్బలతేయున్న సూజిసుత్తదే. లోఱవవు వాతాది మూరు స్థానగళల్లియు క్రమ వాగి కండరే, ఆ రోగియ హృదయద వ్యాపారదల్లి దోఱన ఊంటింత ఊహిస బడుదు. అంధా సందర్భదల్లి రోగిగి కేఱువ కషాయక్కి కడిరుబేరు, ఆసే కడిరుబేరు, జ్యేష్ఠమధు, ఇవుగళన్న ప్రమాణభేదదింద కేఱువ కేఱువద రింద అవన హృదయవు బలవట్టు, ఆ లక్షణ అడగువదుంటు. హృద్మోగెవిల్లదవన నాడిబడితవు మిసిటిగి అరువత్తక్కు కడిమేయాగిద్దరే, అవనిగి పిత్తవన్ను జురుకు మాడతక్కుంధ మత్తు స్వల్ప ఊత్తేజకవాద ఔషధవన్ను కేఱువరే, నాడియ వేగవు సాకష్టు ఏరుత్తదే. హేజ్జు హసవు ఊళ్ళవన నాడిబడితగళల్లి గలిబిలి కాణుత్తదే. సాధారణవాగి నాడియు పుష్టవాగియు, బలవంతవాగియు, మెల్లగి నడయువదు కఠాధిక్యదింద, విశేష పుష్టియాగలి కృతతేయాగలి ఇల్లదే వేగ దింద జలిసువదు పిత్తాధిక్యదింద, కృత (సహార)వాగి మత్తు కరినవాగి (మృదు వల్లదే) నడయువదు వాతాధిక్యదింద ఎన్నబడుదు. ఆదరే పుష్కత్తవు జ్వరద కాంసిందలూ, రక్తాధిక్యదిందలూ, ఊండిరువదు ముంతాద హేతుగళిందలూ, ఊంటాగ బడుదు. వేగాధిక్యవు జ్వరదిందలూ, ఆయాసదిందలూ, వ్యాయామ, దారినడికే ముంతాద్దర శ్రమదిందలూ, అశక్తి ముంతాద కారణగళిందలూ సంభవసిరబడుదు. కృతతే నరగళ దుర్బలతే, ధాతుక్లయ, రక్తస్రావ ముంతాద హేతుగళ లక్షణవాగిర బడుదు. స్థూలశరీరదవర నాడి స్వల్ప క్షీణ వ కృతవాగి, కృతరల్లి నాడి స్వల్ప పుష్టవాగి వ బలవాగి, నాడియ మేలిన మాంసాదిగళ హేదికేయ దప్పద భేద దింద, కాణబడుదు. ఆదదరింద రోగె ఇంధాద్దేంత వ్యవస్థేమాడువాగి ఆలోచిస

ಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ನಾಡೀಗತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದಾಗ್ಯೂ, ನಾಡೀಗತಿಯಿಂದಲೇ ರೋಗವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ನಾಡಿಯು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅತಿ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುವದು, ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಹೇತುವಿನಿಂದಲ್ಲ ದಿದ್ದರೆ, ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಹೀಗೆ ರೋಗಿಯ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅವನ ನಾಡಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗತಿವಿಶೇಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದರೂ, ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸಾರ್ಥಕ್ಕಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾವಶ್ಯಕವಾದ ದೋಷವೈಷಮ್ಯ ಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ವಾತಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ನಾಡೀಗತಿವಿಶೇಷವೇ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ರೋಗೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಧಾನ ದೋಷ ಯಾವದಾದರೂ, ಆ ರೋಗದಲ್ಲಿ ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜ ಎಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳಾದರೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವದು ಅಪರೂಪ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿರದು. ಆ ರೋಗಭೇದಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕಾದ ರೋಗವು ಸೇರಿದ್ದೆಂಬದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರೂ, ಅದು ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಾಕಾಗದು ದೋಷಗಳ ಪೀಡೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಏಕರೀತಿಯಾಗಿ ಇರದೆ, ಹವಾಭೇದದಿಂದಲೂ, ವರ್ಷೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯುಂಟಾದ ತಪ್ಪಿನಿಂದಲೂ, ಔಷಧದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ, ರೋಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ, ಬೇರೆ ಆಕಸ್ಮಾತ್ ಸಂಭವಿಸಿದ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೂ, ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಿನ ಭೇದಗಳನ್ನು, ಸಂಭವಿಸಿದ ಹಾಗೆ ತಿಳಿದು, ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ; ಹಾಗಿನ ಭೇದಗಳನ್ನು ವಾತಾದಿ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ನಾಡೀಗತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗುತ್ತದೆಂಬದೇ ನಾಡಿಪರೀಕ್ಷೆಯ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನ. ವಾತಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ನಾಡೀಗತಿಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ದೋಷವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ, ಅಥವಾ ಆ ನಾಡೀಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿದ್ದಿ ಮತ್ತು ಅನುಭವ ಇಲ್ಲದ, ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಪಂಡಿತರು ಮಾಡುವ ನಾಡಿಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾತ್ರ ಬರೇ ಜಂಬಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವದು ತಪ್ಪಲ್ಲ.

20. ರೋಗವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿ, ಕೋವ, ಕ್ಷಯ ಎಂಬ ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಆ ದೋಷಗಳು ಶರೀರದ ಯಾವ ಅಂಗವಿಭಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಧಾತು ಮಲಾದಿಗಳ ಕ್ಷಯ-ವೃದ್ಧಿ-ದುಷ್ಪ್ರತಿಗಳ ಜ್ಞಾನ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂಬದನ್ನೂ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದು ಎಷ್ಟು ಅಗತ್ಯವೋ, ಅಷ್ಟೇ ರಸಾದಿ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು, ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಬೆವರು, ರಜಸ್ಸು, ಸ್ತನ್ಯ, ಗರ್ಭ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯ, ವೃದ್ಧಿ ಅಥವಾ ದುಷ್ಪ್ರತಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿಯುವದು ಅವಶ್ಯಕ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ, ಕ್ಷಯಿಸುವ ಅಥವಾ ಶಮನ ಮಾಡುವ ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಕೆಲವು ಅಂಗವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರುವಂತೆ, ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳನ್ನೂ ಮಲಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಕ್ಷಯಿಸುವ ಅಥವಾ ಶುದ್ಧಪಡಿಸುವ ಗುಣಗಳು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಾತು ಮಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ವೃದ್ಧಿ-ಕ್ಷಯ-

ದುಷ್ಟತೆಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ, ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಹಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಹಾರವು ಸಫಲವಾಗುವದು ನಿಶ್ಚಯವಲ್ಲ. ಧಾತು ಮಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ವೃದ್ಧಿ-ಕ್ಷಯಗಳ ಬೇರೆಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರಮಾರ್ಗಗಳು 1ನೇ ಭಾಗದ Vನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳ ದುಷ್ಟತೆ (ಅಂದರೆ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡಿದ ಅಶುದ್ಧತೆ)ಯಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳು ಅದೇ ಗ್ರಂಥದ VIನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅದಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರಿಯಾಯತನ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅದೇ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಭೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಗ್ರಹಿಸಿದ ವೈದ್ಯನು ಮಾತ್ರ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ವಿಧಿಸುವದಕ್ಕೂ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವದಕ್ಕೂ, ಶಕ್ತನಾಗುವನು.

21. ವಾತಾದಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯ, ಕೋಪ ಎಂಬ ಅವಸ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಪಡೆದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಂಯೋಗವಾಗಿ, ಸಮತ್ವ, ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು, ಅಥವಾ ದೋಷಗಳ ಮತ್ತು ರಸಗಳ ಸಮ ವಾಯುಭೇದಗಳು ಅನೈಯೋಗ್ಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯ, ದುಷ್ಟತೆ ಎಂಬ ದೋಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಅಥವಾ ಯಾವದೊಂದು ಅಂಗವಿಭಾಗವನ್ನು, ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪೀಡಿಸಿ ನಿಂತು, ಶರೀರ ಬಲವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಬಲಾಬಲ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ (ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು) ನಾನಾ ವಿಧವಾದ, ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಂಯೋಗದಿಂದ, ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ಗುಣ, ವೀರ್ಯ, ವಿಪಾಕ, ಪ್ರಭಾವ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ, ಅನಂತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಾಗುತ್ತವೆ. ದೋಷಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವೈಷಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಜಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೇ ಕಾಣಿಸುವಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಸಂಸರ್ಗವಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವದು. ದೋಷಗಳು ವಿಷಮವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಲ್ಲಿ, ಆ ದೋಷಗಳು ಸಂಯೋಗವಾಗಿವೆ ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಸರ್ಗ ಎಂದೇ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸಮ-ಸಮವಾಯು; ಸಂಯೋಗ ಎಂಬದು ವಿಕೃತಿ-ವಿಷಮ-ಸಮವಾಯು. ಬಿಳಿ ನೂಲಿನ ಎಳೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಸ್ತ್ರವು ಬಿಳಿದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಬಿಳಿದಾದ ಸುಣ್ಣಕ್ಕೆ ಅರಸಿನ ವರ್ಣದ ಅರಸಿನದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿದರೆ, ಮಿಶ್ರವು ಕೆಂಪು ಆಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೇದು ಸಂಸರ್ಗಮೇಳನ ಎರಡನೇದು ಸಂಯೋಗ. ಸಿಹಿಯಾದ ಕಿರುಕಸಾಲೆ (ಕೈಹರುವೆ, ಕೆಲವರ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳು ಹರುವೆ)ಯಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹನ ವೈಷ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವದು ವಿಕೃತಿಸಮವಾಯುದಿಂದ ಎಂತಲೂ ಚೆಲಗರು, ಕಾರ, ಕಹಿ, ಮತ್ತು ಸೀ ರಸಗಳು ಎಳೆಸಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ, ಅದು ಪಿತ್ತ ಕಫಹಂ ಅಥವಾ ತ್ರಿದೋಷಹರವಾಗುವದರ ಬದಲಾಗಿ, ಪಿತ್ತ ಕಫಕಾರಕವಾಗಿರುವದು ವಿಷಮ

ಸಮವಾಯದಿಂದ ಎಂತಲೂ ಆ. ದೀ. (ಪು. 228). ಬದನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರ-ಕಹಿರಸವಿರುವದರಿಂದ ಅದು ವಾತವೃದ್ಧಿಕರವಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಆಗದೆ, ಅದು ವಾತಹರವಾಗಿರುವದು ಎಕ್ಕತಿ-ವಿಷಮ-ಸಮವಾಯದಿಂದ ಎಂತಲೂ ಅದೇ ಆ ದೀ. (ಪು. 232). ಇದು ಒಂದೊಂದು ದ್ರವ್ಯದೊಳಗಿನ ಗುಣಸಂಯೋಗದ ವಿಷಯ, ಹೀಗೆಯೇ ಬೇರೆಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹೊಸ ಗುಣ ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು. ಚರಕಾದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಒಂದನೇ ಭಾಗದ IV-42ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಉಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಚಾರವು ಅಡಗಿರುತ್ತದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವೀರ್ಯ, ವಿಪಾಕ, ಪ್ರಭಾವ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ರಸಗಳ ಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಬೇರೆಯಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಯೋಗಗಳ ವಿವರವು ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಅನೇಕ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮವಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ರಸಗುಣಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಗುಣ ಇರುವ ಅಥವಾ ಸಂಭವಿಸುವ ವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನವು ದೀರ್ಘಾನುಭವದಿಂದ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಲಭ್ಯ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಚರಕಾದಿಗಳ ಆದರಣೀಯವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅನೇಕಾನೇಕ ಔಷಧಯೋಗಗಳ ಪರಿಶೀಲನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವೈದ್ಯನು ತನ್ನ ಆ ವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಬರತಕ್ಕದ್ದು.

22. ಷಡ್ರಸಗಳೊಳಗೆ, ಕಾರವು ಕಫವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ವಾತ-ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತದೆ, ಕಹಿಯು ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ವಾತವನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತದೆ, ಚೂಗರು ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ವಾತವನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತದೆ, ದೋಷಗಳಿಗೂ ಸಿಹಿಯು ವಾತಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಕಫವನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತದೆ. ರಸಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಹುಳಿರಸವು ವಾತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತದೆ, ಉಪ್ಪು ವಾತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಕಾರದ ಶಮನಗುಣವು ಕಫಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಉಪ್ಪುಗಳ ಶಮನತ್ವವು ವಾತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ, ಕಹಿ ಚೂಗರುಗಳೆರಡು ದೋಷಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಗುಣವುಳ್ಳವು ಪಿತ್ತಕಫಹರ, ವಾತಕರ ಎಂತ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ

ರಸಗಳಿಗೂ ದೋಷಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಮಿತ್ರತ್ವ-ಶತ್ರುತ್ವಗಳನ್ನು ಚರಕನು ವರ್ಣಿಸಿರುವದು ಹೇಗೆಂದರೆ —

ಕಟುತಿಕ್ತಕಷಾಯಾ ವಾತಂ ಜನಯಂತಿ | ಮಧುರಾಮ್ಲಲವಣಾಸ್ತ್ವೇನಂ ಶಮಯಂತಿ |

ಕಟುಕಾಮ್ಲಲವಣಾಃ ಪಿತ್ತಂ ಜನಯಂತಿ | ಮಧುರತಿಕ್ತಕಷಾಯಾಃ ಪುನರೇನಂ ಶಮಯಂತಿ ||

ಮಧುರಾಮ್ಲಲವಣಾಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂ ಜನಯಂತಿ | ಕಟುಕಿತ್ತಕಷಾಯಾ-ಸ್ತ್ವೇನಂ ಶಮಯಂತಿ ||

ಅಂದರೆ: ಕಾರ-ಕಹಿ-ಚೋಗರುಗಳು ವಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ; ಸಿಹಿ-ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪುಗಳು ವಾತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಕಾರ-ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪುಗಳು ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ; ಸಿಹಿ-ಕಹಿ-ಚೋಗರುಗಳು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸಿಹಿ-ಉಪ್ಪು-ಹುಳಿಗಳು ಕಫವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ; ಕಹಿ-ಕಾರ-ಚೋಗರುಗಳು ಕಫವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಇದರಿಂದ ವಾತವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಮೂರು ರಸಗಳು ಕಫವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕ ವೆಂತಲೂ, ವಾತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಮೂರು ರಸಗಳು ಕಫವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ವೆಂತಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮಧುರಾಮ್ಲಲವಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವವೂ ಗುರುತ್ವವೂ ಇರುವದರಿಂದಲೂ, ಅಮ್ಲ-ಲವಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಗುಣ (ಉಷ್ಣತೆ) ಇರುವದರಿಂದಲೂ ಅವು ವಾತಹರ ಎಂತಲೂ, ಮಧುರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವ-ಗುರುತ್ವವಲ್ಲದೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೌಮ್ಯಗುಣ ಇರುವದರಿಂದ ಅದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಫವೃದ್ಧಿಕರ ಎಂತಲೂ, ಅಮ್ಲ-ಲವಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ಆಗ್ನೇಯ ಗುಣದ ದೇವಿಯಿಂದ ಅವು ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಕರ ಎಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಾರದಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ಲಘುತ್ವವಿರುವದರಿಂದ ಅದು ವಾತವೃದ್ಧಿಕರ ಎಂತಲೂ, ಆಗ್ನೇಯ ಗುಣವಿರುವದರಿಂದ ಅದು ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಕರ ಎಂತಲೂ, ಆ ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ಕಫಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರವು ಕಫಹರ ಎಂತಲೂ ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತಿಕ್ತ-ಕಸಾಯ ರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷತ್ವವೂ ಲಘುತ್ವವೂ ಇರುವದರಿಂದ, ಅವು ಕಫಹರ ಮತ್ತು ವಾತವೃದ್ಧಿಕರ ಎಂತಲೂ, ಸೌಮ್ಯಗುಣವಿರುವದರಿಂದ ಅವು ಪಿತ್ತಹರ ಎಂತಲೂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

23. ಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ರೂಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ಲಘುತ್ವ ವಾತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದರ ಆಗ್ನೇಯ ಗುಣವು ವಾತಕ್ಕೆ ಶಮನಕರವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರವು ವಾತದ ಗತಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿ, ಅದು ತನ್ನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಫಾದಿಗಳ ತಡೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ತಡೆಯನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಂಡು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಈ ವಿಚಾರದಿಂದಲೂ, ಮಧುರಾಮ್ಲಲವಣಗಳ ಬಲ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಫದೋಷ ಸಂಭವಿಸದ ಹಾಗೂ, ವಾತಹರವಾದ ಕಸಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಶುಂಠ್ಯಾದಿ ಕಾರ ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಲ್ಪಶಃ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಭಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿಯ ಬದಲಾಗಿ ಹಿವ್ವಲಿಯನ್ನೂ, ಪಿತ್ತದ ಉರಿತಾವಗಳು ಅಂಗದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಮೊದಲೇ ಕಾಣುತ್ತಿವೆಯಾದರೆ ಜೀರಿಗೆಯನ್ನೂ, ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ವ್ರಶಸ್ತ. ಕೆಲವು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಹರ ಗುಣವುಳ್ಳ ಕಾಳುಮೆಣಸು ಈ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ. ಕಸಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ದೇವದಾರು, ಅಗಿಲುಗಂಧ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಟುಪಾಕಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಸೇರಿರುತ್ತವಾದರೆ, ಶುಂಠ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿರಬಹುದು. ಹೀಗಿನ ವಿಚಾರದಿಂದಲೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಪಡಂಗಳಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿ ಸೇರಿರುವದು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಸಾಯವು ಪಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ) ಕಸಾಯಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ,

ಕಾರರುಚಿಯಲ್ಲಿ
ಯ ವಿಶೇಷ ಗುಣ

ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶುಂಠಿಯು ಒಂದು ಕಹಿವದಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಅದರ ತೀಕ್ಷ್ಣತಾದಿ ಗುಣಗಳು ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ, ಇತರ ಐದು ಕಹಿ-ಚೂಗರು ರುಚಿಯ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಶೀತವೀರ್ಯವುಳ್ಳವಾಗಿ, ಅವುಗಳ ಬಲವು ದೋಷದ ಬಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವಾದಲ್ಲಿ ಕಫ ಉಂಟಾದೀತು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಹಿರುಚಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು, ಕಹಿಯ ವಾಯ್ವಾಕಾಶ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಅವುಗಳ ಬಲ ಅಧಿಕವಾದಲ್ಲಿ, ವಾತ ಪ್ರಕೋಪವಗೊಳ್ಳುವದು ಎಂಬ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ, ಆ ದೋಷಗಳು ಸಂಭವಿಸದಂತೆ, ಕಫ-ವಾತಹರವಾದ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೀಪನ ಪಾಚನ ಗುಣವುಳ್ಳ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರಾಗಿ ಊಹಿಸಬೇಕು. ಕಫವಾಗಲಿ ಆಮದೋಷವಾಗಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಈ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವದಾದರೆ ಶುಂಠಿಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಮಪಾಚನಗುಣವುಳ್ಳ ಶುಂಠಿಯು ಈ ಕಷಾಯದ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವದರಿಂದಲೇ ಈ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂತಲೂ, ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಹ ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಈ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಕೊಡಬಹುದೆಂತಲೂ ಹೇಳುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

24. ಈ ಔಷಧಗಳ ಯೋಗದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು.

ರೋಗಿಗಳಿಗೆ
ಔಷಧ ಕೊಡುವಲ್ಲಿ
ವೈದ್ಯನು ಗಮನಿಸಿ
ಬೇಕಾದ ವಿಷಯ
ಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ
ಸಂಗ್ರಹ

ರೋಗಿಗೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು, ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಲಿ ಅತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹದ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನದ 'ಭೇಷಜಾವಚರಣೇಯ' ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಕೊಡುವದು ವಾಚಕರಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನಕರ ಎಂತ ಆಲೋಚಿಸಿ, ಆ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಬರೆ

ಯೋಗಾಗುತ್ತದೆ —

“ರೋಗಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು? ರೋಗವು ಉಂಟಾದದ್ದು ಎಲ್ಲಿ? ಅಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಆಹಾರವಿಹಾರ ಕ್ರಮಗಳು ಹೇಗೆ? ರೋಗಿಯ ಬಲ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅದೆ? ಸಾತ್ತ್ಯ ಹೇಗೆ? ಭಕ್ತಿ ಹೇಗೆ? ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಇಂಥವು, ಹಿತ ಇಂಥಾದ್ದು, ಅಹಿತ ಇಂಥಾದ್ದು ಎಂತ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ, ದೋಷವು ಯಾವ ನಿದಾನದಿಂದ ಇವನಲ್ಲಿ ಕೋಪಗೊಂಡದ್ದು? ಎಂಬದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು. ಒಂದೇ ದೋಷದ ಕೋಪಕ್ಕಾದರೂ ಬಹಳ ಹೇತುಗಳು ಇರಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ದೋಷದ ಲಕ್ಷಣ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅನಂತರ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದದ್ದು ಹೇಗೆಂದರೆ — ವಾಯು ಕೋಪಗೊಂಡದ್ದಾದರೆ ಅದು ಯಾವ ಆಹಾರದಿಂದ ಯಾವ ವಿಹಾರದಿಂದ (ಆಟ-ತಿರುಗಾಟ ಮುಂತಾದ ವಿನೋದದಿಂದ)? ಹಾಗೆಯೇ, ರೂಕ್ಷಣದಿಂದಲೋ, ಲಘುತ್ವದಿಂದಲೋ, ಶೀತದಿಂದಲೋ, ಸಾಹಸದಿಂದಲೋ, ಮಲಮೂತ್ರಾದಿವೇಗಗಳ ತಡೆಯಿಂದಲೋ, ಭಯದಿಂದಲೋ, ಶೋಕದಿಂದಲೋ, ಎಂತ ವಿಚಾರಿಸಿ ಹೇತುವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ, ಆ ಹೇತುವಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಬೇಗನೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ್ನಿ ಸೀ-ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪುಗಳು ಮತ್ತು ಕಾರ-ಕಹಿ-ಚೂಗರುಗಳು

ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರತಿವಕ್ಷ ಎಂತ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ತದನಂತರ ರೋಗಿಯು (ದೋಷದ) ನಿಧಾನವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ್ದು ಮೃದುವಾಗಿಯೋ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿಯೋ, ಅತಿಯಾಗಿಯೋ ಎಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು; ಯಾಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಧಿಯ ಹೇತು ಒಂದೇಯಾದರೂ ಅದರ ಮೃದ್ವಾದಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದೋಷಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಅಂಶಾಂಶರೀತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲ ಭೇದ ವಿಶೇಷದಿಂದ ರೋಗದ ಬಲಾಬಲವಿಶೇಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ್ಗೆ, ಅನೇಕ ದೋಷಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕ ರಸಗಳುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಒಂದೊಂದಾಗಿ ದೋಷದ ಅಥವಾ ರಸದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು, (ಅದರ ಫಲ ತಾಂಶನಾಗಿ) ವ್ಯಾಧಿಯ ಮತ್ತು ಔಷಧದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಅಲ್ಲ, ಯಾಕೆಂದರೆ: ವಿಷಮವಾಗಿ (ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ) ಅಥವಾ ವಿಕೃತಿಯಿಂದ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಕೂಡಿದಂಥ (ವಿಷಮ-ವಿಕೃತಿ-ಸಮವೇತಾನಾಂ), ಬಹುವಿಧವಾದ ಪರಸ್ಪರ ಪರತಂತ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಸಂಯೋಗವಾದ), (ಅಥವಾ) ಬೇರೆ (ದೇಶ, ಕಾಲ, ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿ) ವಿಕಲ್ಪಗಳಿಂದ ಬದಲಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ (ಆ ದ್ರವ್ಯದ, ಔಷಧದ, ಅಥವಾ ಯೋಗದ, ಅಥವಾ ದೋಷಗಳ) ಅವಯವಗಳ (ಒಂದೊಂದು ರಸದ ಒಂದೊಂದು ದ್ರವ್ಯದ ಅಥವಾ ಒಂದೊಂದು ದೋಷದ) ಪ್ರಭಾವದ ಮೇಲೆ ಉಂಟು ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರಭಾವದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಅಂಥಾ ಸಮುದಾಯವಿರುವಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ (ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಅನುಭವದಿಂದ) ತಿಳಿದು ವ್ಯಾಧಿಯ ಮತ್ತು ಔಷಧದ ಪ್ರಭಾವದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು (ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು) ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ (ದೋಷ-ಧಾತು-ಮಲ-ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳೊಳಗೆ) ಯಾವದರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ನಿಂತಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ನೋಡಬೇಕು, ಯಾಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಸಾರಹೊಂದಿದ ದೋಷವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಅಥವಾ ಶಿರಸ್ಸು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು (ಅನ್ಯಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು) ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯಾಗಿ ಆದರಿಸಿ ನಿಂತು ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದು (ಅದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ) ಔಷಧವಿಶೇಷವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು.

ಪರಾ ಅಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡದ ನರಮಂಡಲ (nervous system)ದ ಸ್ಥಾನ ರೂಪ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಶಾರೀರ ರಚನಾಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೂ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗಬಹುದೆಂಬಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಪೋದ್ಘಾತದ ಮೂರನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ, ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಅನಂತರ ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಈ ರೋಗವೂ ಈ ರೋಗಿಯೂ ಯೋಗ್ಯ ಎಂತ, ಯಾಕೆಂದರೆ, ದೋಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಔಷಧದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯಾಧಿಯ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯ ಬಲದ ಮೇಲೆ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಒಡನೆಯೇ ಅತಿಬಲವಾದ ಒಳ್ಳೇ ಶೋಧನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಆಗ್ನೇಯ-ವಾಯವ್ಯ (ಉಷ್ಣ) ಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅತಿ ಶೀತವಾದಂಥವುಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅತಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಗ್ನಿ-ಕರ್ಮ (ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಿಡುವುದು), ಕ್ಷಾರಕರ್ಮ (ಔಷಧದಿಂದ ಸುಡುವುದು) ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದರೆ, ಅಪ್ಪು ಸತ್ತವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳ ರೋಗಿಯನ್ನು ಅವು ಕೆಡವಿಹಾಕುವವು. ರೋಗದ ಬಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಶಮನ ಔಷಧ

ಗಳು ಆ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಪಶಮನಮಾಡಿ, ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕಂಗೆಟ್ಟ ರೋಗಿಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಬೇಗನೇ ತಂದೊಡ್ಡುವವು. ಶರೀರಬಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವಾದವು (ಸಂಶಮನಾಷ್ಠಗಳು), ಗಲ್ಲಾನಿ, ಮೂರ್ಛ, ಮದ, ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ಬಲಕ್ಷಯ, ಇವುಗಳನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಬಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವಾದವು ಗಲ್ಲಾನಿಯನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದಲ್ಲದೆ ಅತಿ ಸ್ಥೂಲನಾದ, ಅತಿಕೃಶನಾದ, ದುರ್ಬಲನಾದ, ಮಾಂಸ-ರಕ್ತ-ಎಲುಬು-ಅಂಗ-ಅವಯವಗಳ ಜೋಡಣೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲದ, ಅಲ್ಪಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪ ಆಹಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಸಾತ್ತ್ಯವಲ್ಲದ ಆಹಾರವನ್ನು ಭುಂಜಿಸುವ, ಕ್ಷೀಣನಾದ, ಅಧವಾ ಸಾರವಿಲ್ಲದ ರೋಗಿಯು ರೋಗದ ಬಲ ವನ್ನೇ ಸಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಹೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಅಂಧವನಿಗೆ ಪುನಃ ಈ ತರದ ವೇಗವುಳ್ಳ ಔಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವದು ಹೇಗೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಧವ ನನ್ನು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು, ಸಂಕಟಕರವಲ್ಲದ, ಮೃದುವಾದ, ಸುಖವಾದ, ಕ್ರಮೇಣ (ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ) ಗುರುವಾದ (ಅಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ), ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸುವ ಗುಣ ವಿಲ್ಲದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಚಂಚಲವುಳ್ಳ, ಮೃದುವಾದ ಮತ್ತು ಗಾಬರಿಪಡತಕ್ಕ ಹೃದಯವುಳ್ಳವರು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೋಮಲಶರೀರವುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಪರರನ್ನಾಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂಥವರು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಶುಗಳು ಈ ಗುಣ ಗಳುಳ್ಳವು. ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಧಿಯೂ ರೋಗಿಯೂ ಬಲವಂತವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ, ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳ ಅಧವಾ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದ ಔಷಧವು ಏನೂ (ಉಪಶಮನ) ಕಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲಾರದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ದೋಷವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ನೋಯಿಸಿ, ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಕೆದರಿಸಿತು.

“ಯೋಗ್ಯವಾದ ಔಷಧವನ್ನಾದರೂ ಹೀಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಇದು ಇಂಧ ರಸ- ಏರ್ಯ-ವಿಪಾಕವುಳ್ಳದ್ದು, ಇಂಧ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಇಂಧ (ಪಂಚಭೂತವಿಚಾರದಿಂದ) ದ್ರವ್ಯ, ಇದರ ಕರ್ಮ ಹೀಗೆ, ಇದರ ಪ್ರಭಾವ ಇಂಥಾದ್ದು, ಇದು ಇಂಥಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಇಂಥಾ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ, ಇಂಧ ಪ್ರಕಾರ, ಇದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದು, ಹೀಗೆ ಇಡ ಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಇದರ ವಿಹಿತತ್ವ ಹೀಗೆ, ಇದರ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವ ಹೀಗೆ, ಈ ಪ್ರಕಾರ ಇದಕ್ಕೆ (ಭಾವನಾದಿ) ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದೆ, ಇದರ ಸಂಯೋಗ ಹೀಗೆ, ಇದನ್ನು ಇಂಥಾ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದ ಇಂಥಾ ವಿಧದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಂಥಾ ವಿಧದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಇಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿನ ದೋಷವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುತ್ತದೆ ಅಧವಾ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಬೇರೊಂದು ಇದೇ ವಿಧದ ಔಷಧವಿತ್ತು, ಅದನ್ನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಧವಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅದು ಇಂಧ ಕಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಯದೆ, ಎಂತ ಯಾಕಂದರೆ ದೋಷ-ಔಷಧ-ದೂಷ್ಯ (ದೋಷಕ್ಕೂಳಪಟ್ಟ ರಸರಕ್ತಾದಿಗಳು),-ದೇಶ-ಕಾಲ-(ದೋಷದ, ವ್ಯಾಧಿಯ, ಮತ್ತು ರೋಗಿಯ) ಬಲ, ಅಗ್ನಿ ಬಲ, ಆಹಾರ, ರಸ, ಸಾತ್ತ್ಯ, ಸತ್ತ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯ, ಇವುಗಳ ಅವಸ್ಥಾಭೇದಗಳು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆಲೋಚಿಸದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ರೋಗಿಯು ಸಾಯುವನು. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆಲೋಚಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಚಿಕಿತ್ಸಕನಲ್ಲ ಸಹ (ಸಂದೇಹ ಹುಟ್ಟಿ) ಗಲಿಬಿಲಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಅಲ್ಪ ಬುದ್ಧಿಯವನ ಪಾಡೇನು? ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಕನು ಪದೇಪದೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಚಿಂತನೆಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ (ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸುತ್ತಾ ಪಡೆಯುವ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ) ತನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮನವನ್ನು

ಸಂಸ್ಕರಿಸಬೇಕು (ಅಂದರೆ ತಿದ್ದಿ ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು). ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ ಎಂತ ತೋರಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇತರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ದೋಷಾದಿಗಳ ಗುರುತ್ವ-ಲಘುತ್ವ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನೇ ಶಕ್ತನಾಗುವನು.

“ರೋಗಿಯ ಇಂಥಾ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಈ ಕಾಲವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಯುಕ್ತಕಾಲ ಬಾರದೆ ಅಥವಾ ಆ ಕಾಲ ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧವು ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಔಷಧ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಅಭಕ್ತ-ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತ-ಮಧ್ಯಭಕ್ತ-ಅಧೋಭಕ್ತ-ಸಭಕ್ತ-ಅನನ್ತರಭಕ್ತ-ಸಾಮುದ್ಗ-ಮಹುರ್ಮುಹು-ಸಗ್ರಾಸ-ಗ್ರಾಸಾನ್ತರ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ, ಹೀಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಕಾಲ. (1ನೇ ಭಾಗದ XXVIIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ. ಅಭಕ್ತ ಎಂದರೂ ನಿರ್ಭಕ್ತ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ. ಸುಶ್ರುತ ಹೇಳಿದ ಹತ್ತು ಕಾಲಗಳಲ್ಲದೆ ರಾತ್ರಿ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದನೇದು ಉಂಟೆಂಬದು ವಾಗ್ಭಟನ ಮತ ಎಂತ ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 11ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ವಾಚಕರು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು.)

* * * * *

“ಒಂದನೇ ಕಾಲ (ಅಭಕ್ತ)ದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿದ, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಕುಡಿದ, ಅರ್ಜೀತಿಯುಳ್ಳ ಹಸಿದ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಆಯಾಸವುಳ್ಳ ರೋಗಿಯು ಔಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಹಿತವಾದ, ಸಾತ್ಯವಲ್ಲದ, ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಅತಿ ಉಷ್ಣವಾದ, ತೀವ್ರ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ, ಔಷಧವನ್ನು ವರ್ಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ‘ಅಭಕ್ತ’ವನ್ನು ಬಲವಂತನಾದವನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತಸ್ಥಿನ (ಅನ್ನನಾಳದಲ್ಲಿಯೂ) ಕೆದರಿದ ಕಫವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವಲ್ಲಿ, ‘ಪ್ರಾತಃಕಾಲ’ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ‘ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗಿ ಒಂದು ಜಾಮದಲ್ಲಿ’ ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯೋದಯಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ ತೋಳಿದು, ಕಂಠಶೋಧನ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ‘ಅಭಕ್ತ’ ಔಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದೇ ಹಿತಕರ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಪುನಃ ಕೆಳಗೆ ಬರಲಿಕ್ಕಿದೆ.

“ಹೀಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ರೋಗವನ್ನು, ಅದರನಂತರ ಔಷಧವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಆ ಮೇಲೆ ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸಾಕರ್ಮವನ್ನು ಚ್ಚಾನುಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

“ವಾಸಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೂ ವ್ಯಾಧಿಯು ಅಲ್ಪಕಾರಣದಿಂದ ಪುನಃ ಬರುತ್ತದೆ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಿಯ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ದೋಷಾಂಶವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬೆಂಕಿಯ ಹಾಗೆ (ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಪುನಃ ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ). ಆದ್ದರಿಂದ, ರೋಗವಾಸಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಅವನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟು ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳೊಳಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಾದ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ದೃಢಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಕೊಡಬೇಕು. . . .

“ಒಂದು ಚಿಕಿತ್ಸಾಕರ್ಮವನ್ನು (ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು) ಏಳು ದಿನ ನಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣ ಸಿಕ್ಕದ್ದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು; ಆದರೆ ಮೊದಲಿನ ಕರ್ಮದ ವೇಗ ಶಾಂತ

ವಾಗಿರಬೇಕು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸುವದು (ಕ್ರಿಯಾಸಂಕರ) ಹಿತವಲ್ಲ. ಅಲ್ಪ ವಾದರೂ ಗುಣ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಅದನ್ನೇ ವಿಶೇಷ ಗುಣಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಷರಾ—ಯಾವ ಲಕ್ಷಣದಿಂದಾದರೂ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಅವಗುಣ ಮಾಡುತ್ತದೆಂತ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ತಕ್ಕ ವಿಚಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯೋಗ ದಿಂದ ಹಾಗೆ ವಿಶೇಷ ಅವಗುಣ ಆಗಲಾರದು ಅವಗುಣಾಂಶಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಯೋಗ ದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾಗಬಹುದಾದ ಅಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಅವಗುಣಾಂಶ ಹೋಗಿ, ಯೋಗವು ಗುಣಕರವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸದಿದ್ದರೆ, ಗುಣಾವಗುಣಗಳೆರಡೂ ಇಲ್ಲದ್ದಾಗು ತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿನಗಳನಂತರ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೋಡಬೇಕು.

“ಯಾವ ರೋಗಿಗೆ ಯಾವ ದೇಶವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಅದೇ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಬೆಳೆದ ಔಷಧವೇ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರು ವಾಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಆ ಔಷಧ ದೊರೆಯದಿದ್ದರೆ, ಅವನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ದೇಶ ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಔಷಧವನ್ನುಪಯೋಗಿಸುವದು ಹಿತ.

“ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸ್ವರಸಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಸರ್ತಿ ಭಾವನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಲಘುವಾದ ಮತ್ತು ರಸ, ಗಂಧ ಮುಂತಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ಔಷಧವು ತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಜೀರ್ಣವಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅಮೃತವಾಗಿ ಪರಿ ಣಮಿಸುತ್ತದೆ ”

25. ಕ್ಷಯ-ವೃದ್ಧಿ-ಪ್ರಕೋಪಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಏಕಾರ ಹೊಂದಿದ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ರೋಗಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ (ಸಮೀಪದ) ನಿಧಾನ, ಆ ದೋಷವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾದ ಮಿಥ್ಯಾಹಾರವಿಹಾರ-ಋತುಭೇದ-ಮುಂತಾದವು ರೋಗಕ್ಕೆ ವಿಪ್ರ ಕೃಷ್ಟ (ದೂರದ) ನಿಧಾನ, ಹೀಗೆ ದ್ವಿವಿಧವಾದ ನಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ದಲ್ಲದೆ, ರೋಗದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ (ದೋಷಗಳು ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಾನ) ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ವೈದ್ಯನು ರೋಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಯನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕಾಗಿ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ (ಹಿಂದೆ 1ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ)ಯೇ ಹೇಳಲಾಯಿತಷ್ಟೆ ಅಧಿ ಷ್ಠಾನ ವಿಶೇಷದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷಗಳು ಇವೆ ಎಂತಲೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ರೋಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಚುನಾ ಯಿಸುವದಕ್ಕೂ ಔಷಧಗಳ ಯೋಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವದಕ್ಕೂ ಸಹಾಯವಾಗುವಂತೆ ಚರಕನು ಔಷಧ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ

ಯೋಗಗಳ
ಕಾರಿಕೆ (ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ
ಕರಣ ವಿಧಾನ)
ಗಳು

ಜೀವನೀಯ-ಬೃಂಹಣೀಯ-ಲೇಖನೀಯ-ಭೇದನೀಯ-ಸಂಧಾನೀಯ-ದೀಪನೀಯ |
ಬಲ್ಯ-ವರ್ಣ್ಯ-ಕಂಠ್ಯ-ಹೃದ್ಯ | ತೃಪ್ತಿಘ್ನ-ಆಶೋಘ್ನ-ಕುಷ್ಠಘ್ನ-ಕಂಡೂಘ್ನ-ಕೃಮಿ
ಘ್ನ-ವಿಷಘ್ನ | ಸ್ತನ್ಯಜನನ-ಸ್ತನ್ಯಶೋಧನ-ಶುಕ್ರಜನನ-ಶುಕ್ರಶೋಧನ | ಸ್ವೇಹೋ
ಪಗ-ಸ್ವೇದೋಪಗ-ವಮನೋಪಗ-ವಿರೇಚನೋಪಗ-ಆಸ್ಥಾನೋಪಗ-ಅನುವಾ
ಸನೋಪಗ-ತಿರೋವಿರೇಚನೋಪಗ | ಛೇದನಿಗ್ರಹ-ತೃಷ್ಣಾನಿಗ್ರಹ-ಹಿಕ್ಯಾನಿಗ್ರ
ಹ | ಪುರೀಷಸಂಗ್ರಹಣೀಯ-ಪುರೀಷವಿರಜನೀಯ-ಮೂತ್ರಸಂಗ್ರಹಣೀಯ-ಮೂತ್ರ

ವಿರಜನೀಯ - ಮೂತ್ರವಿರೇಚನೀಯ | ಕಾಸಹರ-ಶ್ವಾಸಹರ - ಶೋಫಹರ-ಜ್ವರಹರ -
ಶ್ರಮಹರ | ದಾಹಪ್ರಶಮನ - ಶೀತಪ್ರಶಮನ - ಉದ್ದರ್ಪಪ್ರಶಮನ - ಅಂಗಮದ್ರವಪ್ರಶ
ಮನ-ಶೂಲಪ್ರಶಮನ | ಶೋಣಿತಾಸ್ಥಾಪನ-ವೇದನಾಸ್ಥಾಪನ-ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಾಪನ-ಪ್ರಜ್ಞಾ
ಸ್ಥಾಪನ - ವಯಸ್ಥಾಪನ | ಎಂತ

ಐವತ್ತು ವಿಧ ಎಂತ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾ ಕಷಾಯಗಳು ಐವತ್ತು ಎಂತ ಹೇಳಿ,
ಅವುಗಳ ಉದಾಹರಣವಾಗಿ ಐವತ್ತು ಕಷಾಯ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.
ಇವುಗಳೆಲ್ಲ 1ನೇ ಭಾಗದ XIXನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 86-87ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪ
ಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಐವತ್ತು ಮಹಾ ಕಷಾಯಗಳು ಮಹತ್ತಾದ ಕಷಾಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಉದಾ
ಹರಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು ಎಂತ ಚರಕನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಐವತ್ತು ಕಷಾಯಗಳು
ಯಾವ ಯಾವ ವಿಶೇಷ ಗುಣವುಳ್ಳವಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಆ ಗುಣಗಳು
ವಾತಾದಿ ದೋಷವರಿಹಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಚುನಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ
ವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕಂಥವಲ್ಲ. ಅವು ದ್ರವ್ಯವಿರೇಷಗಳಿಂದಲೂ ಯೋಗವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ
ದೊರೆಯತಕ್ಕಂಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವದಾದರೂ, ಆ
ಗುಣವಿಶೇಷಗಳೊಳಗೆ ಬಂದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಂದು ವಿಧಿಸುವ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ರಬೇಕಾದ ಅನಶ್ಯಕತೆ
ಬದಗುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಔಷಧವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಾಗ್ಗೆ
ರೋಗದ ನಿವಾಸಕ್ಕೂ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೂ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಆ ಐವತ್ತು
ಗುಣ ವಿಶೇಷಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದು ಆ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ರಬೇಕು ಎಂಬದಕ್ಕೂ ಮನಸ್ಸು ಕೊಡ
ಬೇಕೆಂಬದೇ ಆ ಮಹಾ ಕಷಾಯಗಳ ಉಪದೇಶದ ಉದ್ದೇಶ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ
ವಾದ ಕಷಾಯಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣವನ್ನು
ದೊರಕಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ,
ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿ ಜ್ವರಹರವಾದ ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ
ಕಾಣುತ್ತವೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಬಂದನ್ನಾಗಿಯೇ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ
ಕೊಡುವದರಿಂದ ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾದೀತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾರೂ ಮನ್ನಿಸ
ಲಾರರು. ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕಫ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿವಾಂದ್ಯ, ಅಣಿಲೆಯಿಂದ ಎರೇಚನ,
ತಾರೆಕಾಯಿಯಿಂದ ತಲೆತಿರುಕು, ಮುಂತಾದ ದೋಷವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆ.
ತಾರೆಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ವರಹರ ಗುಣ ಉಂಟೆಂತ ಯಾವ ಔಷಧ ಸಿಘಂಟೂ ಹೇಳುವದಿಲ್ಲ.
ಅಣಿಲೆ, ತಾರೆ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ತ್ರಿಫಲೆಯಲ್ಲಿ ಎಷಮಜ್ವರಹರ ಗುಣವಿರುತ್ತದೆಂತ
ಸುಶ್ರುತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ವಿರೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ
ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ, ಜ್ವರಭೈರವ ಮುಂತಾದ ಮಾತ್ರಗಳ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಫಲೆಯು ಸೇರಿ
ಸಲ್ಲಟ್ಟಿದೆ. ತ್ರಿಫಲೆಯು ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಲ್ಲವಾದರೂ, ಅದರ ದೋಷವನ್ನು ಆ ಮಾತ್ರೆ
ಗಳ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು
ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲಿಂಬೆ ರಸ, ಶುಂಠಿ ರಸ ಮುಂತಾದವೂ ಗೆಲ್ಲುತ್ತವೆ ಎಂಬ
ದರಿಂದ ಆ ಮಾತ್ರೆಗಳು ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ
ಮಾತ್ರೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಷಮಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ, ಹಳೇ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅನ್ಯವ್ಯಾಧಿಗನು

ಬಂಧವಾದ ಅಧವಾ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ವರಭೈರವ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಸ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಮಲಬದ್ಧತೆ ಅಧವಾ ಅಜೀರ್ಣಿಯಿರಬೇಕು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಆಮಾಶಯದ ದೋಷವೂ, ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಯೂ, ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಎಂಬ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಚರಕನ ಜ್ವರಹರ ಮಹಾಕಷಾಯದ ಯೋಗವು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆ ಯೋಗದ ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಧೇದದಿಂದ ಸೇರಬಹುದಾದದ್ದೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ. ಆ ಹತ್ತು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಒಟ್ಟು ಒಂದು ಪಲ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕೊಡುವದೆಂದರೆ, ತ್ರಿಫಲೆಯು ಸುಮಾರು ಮೂರು ವರಹತೂಕವಾಗುವದರಿಂದ ಆ ಕಷಾಯವು ಮೃದುಶೀರದವನಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವದೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಸುಶ್ರುತನ ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ (1 ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, 2 ಕಹಿಬೇವು, 3 ಕೂತ್ತುಂಬರಿ, 4 ತ್ರೀಗಂಧ, 5 ಪದ್ಮಕ) ಮತ್ತು ಅಮಲಕ್ಯಾದಿ (1 ನಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು, 2 ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪ, 3 ಪಿಪ್ಪಲಿ, 1 ಹರಳು ಬೇರು) ಗಣಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ವರಹರ ಗುಣ ಉಂಟಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಒಂಧತ್ತು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಣಿಲೆ ಅಲ್ಲದೆ, ಮಿಕ್ಕ ಯಾವದೂ ಚರಕನ ಜ್ವರಹರ ಮಹಾ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವದಿಲ್ಲ. ಆ ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿಯ ಐದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಜ್ವರಹರ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಾದರೂ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಶಕ್ತಿ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು. ತೋರಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೂಲೆ 1, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ತೂಲೆ 1, ಕಹಿಬೇವಿನ ನಾರು ತೂಲೆ 1, ತ್ರೀಗಂಧ ತೂಲೆ 1, ಪದ್ಮಕ ತೂಲೆ 1, ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ಅರ್ಧಾಂಗ ಪ್ರಕಾರ, ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಕಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೋ, ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೋ, ಬೆಲ್ಲವನ್ನೋ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಪಕ್ಷದ ಜ್ವರರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಒಿತವಾದೀತು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಮಲಕ್ಯಾದಿ ಯೋಗವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಾದರೆ, ಹರಳುಬೇರು ಅರ್ಧಪಲ (ತು 1 1/2), ನಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ಕಾಲುಪಲ (ಕರ್ಷ), ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಪಿಪ್ಪಲಿ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಪ್ರಕಾರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡುವುದು ಶೋಧನವಾಗಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಒಿತವಾಗಬಹುದು. ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ - ವ್ಯಾಧಿಯ ದ್ವಿವಿಧವಾದ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದ (ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ಗೆಲ್ಲತಕ್ಕ) ಅನಂತವಾದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಕಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳನ್ನೇ ಚುನಾಯಿಸಿ, ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ, ಕಷಾಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

26. ಹಾಗೆ ಕಾರಿಕೆಗೆ ಸಹದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸುಶ್ರುತನು 'ದ್ರವ್ಯಸಂಗ್ರಹಣೀಯ' ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೂಟ್ಟಿರುವ 'ವಿದಾರಿಗನ್ನಾಧಿ' ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತೇಳು ಗಣಗಳು ಚರಕನ ಮಹಾ ಕಷಾಯಯೋಗಗಳಷ್ಟು ಅಧವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಈ ಉಪೋದ್ಘಾತದ 1ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸೋಣಾಗುತ್ತದೆ. ಶತಶ್ಲೋಕಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ರೋಗಗಳ ಹಸರುಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸಿ, ಆಯಾ ರೋಗದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಔಷಧಗಳು

ನಾಮತಃ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಭಾವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಔಷಧನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಯಾವ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ

ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ
ವಿಭಾಗ.

ಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ, ಅದರ ಹೆಸರನ್ನು ಆ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ

ಯೋದರ ಹೆಸರಿನ ಕೆಳಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ, ಶತಶ್ಲೋಕಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಒಂದೇ

ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ

ವರ್ಗ ಮಾಡಿ, ಆ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಂಡ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಶತಶ್ಲೋಕಿಯಲ್ಲಿಯ ವರ್ಗಗಳೊಳಗೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಹಾಗೆ ಪುಷ್ಟಿಗೊಂಡ ಪ್ರತಿ ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಯಾ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಯೋಗಕಲ್ಪನಗಳಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತವಾದವು.

27. ಚರಕನು ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ ಇಂಧಾ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇಂಧಾದ್ದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ

ಅತ್ಯಂತ ಹಿತ, ಇಂಧಾದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅಹಿತ, ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ

ಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಧಾದ್ದು ಇಂಧಾ ಗುಣ

ದಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಇಂಧಾ ದುರ್ಗುಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಎಂಬ ಹೀಗಿನ

ವಿವರಗಳನ್ನು, ಪ್ರಧಾನವಾದವುಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಸ್ವಲ್ಪ

ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೇ ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಉಪಯುಕ್ತತೆ ವಿಚಾರ

ರದ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಲೋಪಿಸಿ,

ಮಕ್ಕುವುಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸೋಣಾ

ಗುತ್ತದೆ.

“ಶೂಕಧಾನ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಕೆಂಪು ಶಾಲಗಳು ಅತ್ಯಂತ ವಧ್ಯಗುಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಶಮೀ (ಕೋಡು) ಧಾನ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಹೆಸರು, ನೀರುಗಳೊಳಗೆ ಆಕಾಶದ ನೀರು, ಉಪ್ಪುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ತಂಧವ, ಶಾಕಗಳೊಳಗೆ ಜೀವಂತೀ, ಮೃಗಮಾಂಸಗಳೊಳಗೆ ಬೆಂಕಿದು, ಪಕ್ಷಿಗಳೊಳಗೆ ಲಾವ(ತಿತ್ತಿರಿ), ಬಿಲವಾಸಿಗಳೊಳಗೆ ಉಡು, ಮಾನುಗಳೊಳಗೆ ರೋಹಿತ, ತುಪ್ಪಗಳೊಳಗೆ ದನದ ತುಪ್ಪ, ಹಾಲುಗಳೊಳಗೆ ದನದ ಹಾಲು, ಸ್ಥಾವರ ಜಾತಿಯ ಎಣ್ಣೆಗಳೊಳಗೆ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಗಡ್ಡೆಗಳೊಳಗೆ ಶುರಿ, ಫಲಗಳೊಳಗೆ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಬ್ಬಿನ ವಿಕಾರಗಳೊಳಗೆ ಸಕ್ಕರೆ, ಸಹ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತವಾದ ಆಹಾರೋಪಯೋಗಿಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದವು.

“ಶೂಕಧಾನ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಯವಕವು ಅವಧ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಶಮೀಧಾನ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಉದ್ದು, ನೀರುಗಳೊಳಗೆ ಮಳೆಗಾಲದ ನದೀದು, ಉಪ್ಪುಗಳೊಳಗೆ ಔಷರ (ಸವಳು ಭೂಮಿಯದು), ಶಾಕಗಳೊಳಗೆ ಸಾಸಿವ ಸೊಪ್ಪು, ಮೃಗಮಾಂಸಗಳೊಳಗೆ ಗೋಮಾಂಸ, ಪಕ್ಷಿಗಳೊಳಗೆ ಕರಿ ಪಾರಿವಾಳ, ಬಿಲವಾಸಿಗಳೊಳಗೆ ಕಪ್ಪೆ, ಮಾನುಗಳೊಳಗೆ ಚಿಲಿಚಿಮ, ತುಪ್ಪಗಳೊಳಗೆ ಕುರಿ ತುಪ್ಪ, ಹಾಲುಗಳೊಳಗೆ ಕುರಿಹಾಲು, ಸ್ಥಾವರಜಾತಿಯ ಎಣ್ಣೆಗಳೊಳಗೆ ಕುಸುಬಿ ಎಣ್ಣೆ, ಗಡ್ಡೆಗಳೊಳಗೆ ಮೂಲಂಗಿ, ಫಲಗಳೊಳಗೆ ಹೆಬ್ಬಲಸು, ಕಬ್ಬಿನ ವಿಕಾರಗಳೊಳಗೆ ರವೆಬೆಲ್ಲ, ಸಹ ಆಹಾರೋಪಯೋಗಿಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಹಿತವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಅತಿ ನಿಶ್ಯಷ್ಟವಾದವು.

“ವುನಃ ಹಿತಾಹಿತಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರವಿಕಾರಗಳೊಳಗೆ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಯೋಗಿಕ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ:—ದೇಹರಕ್ಷಣಮಾಡುವಂಥವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವು (ಆಹಾರವು) ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಆಶ್ವಾಸಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ (ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುವಂಥವುಗಳಲ್ಲಿ) ನೀರು, ಶ್ರಮಸರಿಹರಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಸುರೆ(ಮದ್ಯ), ಜೀವನೀಯ(ಬದುಕಿಸುವಂಥವು)ಗಳೊಳಗೆ ಹಾಲು, ವೃಷ್ಟಿಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಮಾಂಸ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ (ಮಾಂಸ) ರಸ, ಆಹಾರದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ರುಚಿಕೊಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಉಪ್ಪು, ಹೃದ್ಯವಾದ (ಮನಸ್ಸಿಗೆಉಪ್ಪುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಂಥ)ವುಗಳೊಳಗೆ ಹುಳಿ, ಬಲಕೊಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಕೋಳಿಮಾಂಸ, ವೃಷ್ಯಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಮೊಸಳೆಯ ರೇತಸ್ಸು, ಕಫಪಿತ್ತ ಶಮನ ಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಜೀನು, ವಾತಪಿತ್ತ ಶಮನಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ತುಪ್ಪ, ವಾತಕಫ ಶಮನಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ (ತೈಲ), ಕಫ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ವಮನ, ಪಿತ್ತ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ವಿರೇಚನ, ವಾತಹರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ವಸ್ತಿಯ ಉಪಯೋಗ, ಮೃದು ಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವೇದ (ಬೆವರಿಸುವದು), ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ವ್ಯಾಯಾಮ (ಅಂಗಸಾಧನೆ) ಪುಂಸ್ತ್ವವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಕ್ಷಾರ, ಅನ್ನವಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ರುಚಿ ಕೊಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ತಿಂದುಕ, ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹಿತವಲ್ಲದವುಗಳೊಳಗೆ ಎಳೆ ಬೇಲದ ಕಾಯಿ, ಹೃದ್ಯವಲ್ಲದ(ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತ ಕಾಣದ)ವುಗಳೊಳಗೆ ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪ, ಶೋಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ, ಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸತಕ್ಕ, ಸಾತ್ತ್ಯ (ಹಿತ)ವಾದ, ರಕ್ತವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ (ನಷ್ಟವಾಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡತಕ್ಕ) ಮತ್ತು ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತಶಮನಕರವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಅಡಿನ ಹಾಲು, ಕಫಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಕುರಿಹಾಲು, ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಎಮ್ಮೆ ಹಾಲು, ಅಭಿಷ್ಯಂದಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಮಂದವಾದ (ಗಟ್ಟಿಯಾಗದ) ಮೊಸರು, ಕೃಶತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥ(ಕರ್ಷಣೀಯ)ವುಗಳೊಳಗೆ ಗವೇಭುಕಾ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯದ (ಕಾಡುಗೋದಿಯ) ಅನ್ನ, ಜಿಡ್ಡೆನ್ನು ಒಣಗಿಸತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಉದ್ದಾಲಕ (ಕಾಡುಹಾರಕ) ಎಂಬ ಧಾನ್ಯದ ಅನ್ನ, ಮೂತ್ರಕಾರಿಗಳೊಳಗೆ ಕಬ್ಬು, ಮಲಕಾರಿಗಳೊಳಗೆ ಯವೆಗೋದಿ, ವಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳೊಳಗೆ ನೇರಳೆಹಣ್ಣು, ಕಫಪಿತ್ತಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಶಷ್ಕುಲೀ (ಗೋದಿ ಸಜ್ಜಿಗೆಯ ಕರಿದ ರೊಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಪೂರಿ), ಅಮ್ಲಪಿತ್ತಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಹುರುಳಿ, ಕಫಪಿತ್ತಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಉದ್ದು, ವಮನಕ್ಕೂ, ಆಸ್ಥಾವನವಸ್ತಿಗೂ, ಅನುವಾಸನವಸ್ತಿಗೂ, ಉಪಯೋಗಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಮದನಫಲ (ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ), ಸುಖವಿರೇಚನಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ತಿಗಡೆ, ಮೃದುವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಕಕ್ಕೆಕಾಯಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಿರೇಚನಕಾರಿಗಳೊಳಗೆ ಕಳ್ಳಿಹಾಲು, ತಿರೋವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಉತ್ತರಣಿ, ಕ್ರಿಮಿನಾಶನಕಾರಿಗಳೊಳಗೆ ವಾಯುವಿಳಗ, ವಿಷನಾಶನಕಾರಿಗಳೊಳಗೆ ಬಾಗಿ ಮರ, ಕುಷ್ಠರೋಗ ನಾಶನಕಾರಿಗಳೊಳಗೆ ಖದಿರು (ಕಾಚಿನ ಮರ), ವಾತಹರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ರಾಸ್ಮೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಂಥವು(ಮೂದಿತನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವಂಥವು)ಗಳೊಳಗೆ ನೆಲ್ಲಿ, ಪಥ್ಯವಾದ(ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ)ವುಗಳೊಳಗೆ

ಅಣಿಲೆ, ವೃಷ್ಯ ಮತ್ತು ವಾತಹರ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಹರಳುಬೀರು, ದೀಪನಪಾಚನಕರ ವಾಗಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಹಿವ್ವಲೀಮೂಲ, ದೀಪನ ಕಾರಿಯಾಗಿ ಗುದದ ಶೂಲೆಯನ್ನೂ ಶೋಫವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಚಿತ್ರ-ಮೂಲ, ಬಿಕ್ಕಳನ್ನೂ, ಉಬ್ಬಸವನ್ನೂ, ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥವು ಗಳೊಳಗೆ ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, (ಮಲವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಂದರೆ ಕಟ್ಟಿಸುವ) ಸಂಗ್ರಾಹಕ, ದೀಪನ, ಪಾಚನ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ, ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಮಾಡುವ, ಮತ್ತು ವಾಂತಿ-ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಲಾವಂಚ, ಸಂಗ್ರಾಹಕ-ದೀಪನ-ಪಾಚನಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಆನೆಮುಂಗು, ಸಂಗ್ರಾ ಹಕ-ದೀಪನ-ರಕ್ತಪಿತ್ತವ್ರಶಮನಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ದೂರ್ವ (ಕದಿಕೆ), ಸಂಗ್ರಾಹಕ-ವಾತಹರ-ದೀಪನ-ಕಫರಕ್ತವ್ರಶಮನ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಕೃತ್ಯಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸಂಗ್ರಾಹಿ-ದೀಪನ-ವಾತಕಫವ್ರಶಮನಗುಣವುಳ್ಳವು ಗಳೊಳಗೆ ಬಿಲ್ಲಪತ್ರೆಬೀರು, ದೀಪನ-ಪಾಚನ-ಸಂಗ್ರಾಹಿ-ಸರ್ವ(ತ್ರಿ)ದೋಷಹರಗುಣ ವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಅತಿವಿಪಾ (ಅತಿವಿಡ), ಸಂಗ್ರಾಹಕ ಮತ್ತು ರಕ್ತಪಿತ್ತವ್ರಶಮನ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಕೆಂದಾವರೆ, ನೈದಿಲೆ ಮತ್ತು ತಾವರೆ, ಇವುಗಳ ಎಸಳುಗಳು, ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಒಳ್ಳೆತುರಚನ ಬೀರು, ರಕ್ತಪಿತ್ತಗಳು ಅತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ವ್ರಶಮನಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಗಂಧಪ್ರಿಯಂಗು, ಕಫಪಿತ್ತರಕ್ತ ಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಕಟ್ಟಿಸಿ) ಒಣಗಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕಿ, ರಕ್ತ ವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸು(ಕಟ್ಟಿಸು)ವ ಮತ್ತು ರಕ್ತಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಕಾಶ್ಮೀರ (ಶಿವನ್ವಿ—ಸುಲ ಕುಮಿಳ) ಹಣ್ಣು, ಸಂಗ್ರಾಹಕ-ವಾತಹರ-ದೀಪನಕರ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಯ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಹಿರಲೆಬೀರು, ವೃಷ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವ(ತ್ರಿ)ದೋಷಹರಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊ ಳಗೆ ಮೂವೆಲೆ ಬೀರು, ಸಂಗ್ರಾಹಕ-ಬಲಕರ ಮತ್ತು ವಾತಹರಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಕಲ್ಲಂಗ ಡಲೆ (ಕಡೀರು) ಬೀರು, ಮೂತ್ರಕೃತ್ಯವನ್ನೂ ವಾಯುವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಭೇದನ, ದೀಪನ, ಭೇದನ, ಅನುಲೋಮಿಕ ಮತ್ತು ವಾತಕಫ ವ್ರಶಮನ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಹಿಂಗು, ಭೇದನ-ದೀಪನ-ಅನುಲೋಮಿಕ ಮತ್ತು ವಾತಕಫ ವ್ರಶಮನಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಅಮ್ಲವೇತಸ (ಸುಕ್ಕೇಸೊವು) ಎಂಬ ಹುಳಿದ್ರವ್ಯ, ಸ್ರಂಸನ-ಪಾಚನ ಮತ್ತು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿನಾಶನ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಯವಕ್ಕಾರ, ಗ್ರಹಣೀದೋಷ, ಅರ್ಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಘೃತಪಾನದ ಆಪತ್ತು, ಇವುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡು ವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ, ಗ್ರಹಣೀದೋಷ. ರೋಷ ಮತ್ತು ಅರ್ಶಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಮಾಂಸಾಶೀ ವರ್ಗದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸದ ಅಭ್ಯಾಸ, ರಸಾಯನಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ತುಪ್ಪ-ಹಾಲುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ, ವೃಷ್ಯಗುಣವೂ ಉದಾವರ್ತ ರೋಗಹರ ಗುಣವೂ ಉಳ್ಳಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಸಕ್ಕುವನ್ನೂ (ಅರಳು ಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಯ ಹುರಿದ ಹಿಟ್ಟು) ಸಮವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸ, ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಬಲವನ್ನೂ ರುಚಿಯನ್ನೂ ಕೊಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯ ಗಂಡೂಷದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಉರಿಯನ್ನು ನೋದಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಶ್ರೀಗಂಧ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ, ಶೀತವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವ ಲೇಪ

ಗಳೊಳಗೆ ರಾಸ್ತೆ (ಅರತೆ) ಮತ್ತು ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಉರಿಯನ್ನೂ, ಚರ್ಮದೋಷವನ್ನೂ, ಬೆವರನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಲೇಪಗಳೊಳಗೆ ಅಮಂಚ ಮತ್ತು ಮುಡಿವಾಳ, ವಾತಹರವಾಗಿ ಅಭ್ಯಂಗನಕ್ಕೂ ಉಪನಾಹಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತ, ವೃಷ್ಯ, ತಲೆಕೂದಲಿಗೆ ಹಿತ, ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹಿತ, ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಹಿತ, ಬಲಕಾರಿ, ನಿರ್ಮಲ ಮಾಡುವ ರೋಪಣ, ಈ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಪ್ರಾಣ(ಶ್ವಾಸ)ಕ್ಕೂ, ಎಚ್ಚರಕ್ಕೂ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ವಾಯು, ಅಮ-ಸ್ತಂಭ(ತಡೆ)-ಶೀತ-ಶೂಲೆ-ನಡುಕು(ಅಧವಾ ಸಿಡಿತ)ಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಮನಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಬೆಂಕಿ, ಸ್ತಂಭನ (ತಡಿಸುವ) ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ನೀರು, ಅತಿಯಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಮನಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಸುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಯನ್ನು ಅದ್ದಿ ಹಸಿಸಿದ ನೀರು, ಅಮದ ವಿಶೇಷವಾದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಾದಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಅತಿಪ್ರಮಾಣದ ಊಟ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಅಗ್ನಿಬಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಉಣ್ಣುವದು, ಸೇವಿಸಬೇಕಾದವುಗಳೊಳಗೆ ತನ್ನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಿ ಕಂಡಷ್ಟು ಅಂಗಚೇಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಭೋಗಿಸುವದು, ಆರೋಗ್ಯಕರಗಾದಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಸಕಾಲ ಭೋಜನ, ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ (ಮೂತ್ರಾದಿಗಳ) ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ಆಹಾರದ ಗುಣಗಳೊಳಗೆ ತೃಪ್ತಿ, ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಮದ್ಯ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಧೃತಿ(ದೃಢತ್ವ)ಯನ್ನೂ, ನನಸನ್ನೂ ಅವಹರಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಮದ್ಯದ ದುರುಪಯೋಗ, ಪಚನಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಗುರುಭೋಜನ, ಸುಖಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ (ದಿನದಲ್ಲ) ಒಂದೇ ಊಟದ ಸೀಯಮ, ರೋಷರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ಸಂಗ, ಷಂಡತನವನ್ನು (ನವುಂಸಕತ್ವವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಶುಕ್ರವೇಗದ ಸಿಗ್ರಹ, ಅರ್ದೈದೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಪರಮನಯ ಅನ್ನ, ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಉಣ್ಣಿದಿರುವಿಕೆ, ಕೃತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವು(ಕಷ-ಣೀಯ)ಗಳೊಳಗೆ ಬಹಳ ಮಿತವಾದ (ಕಡಿಮೆಯಾದ) ಆಶನ, ಗ್ರಹಣೆಯನ್ನು ಕೆರಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಅರ್ಜೀಕರವಾದ ಮತ್ತು ಉಂಡದ್ದು ಬೇರ್ಣವಾಗದಿರುವಾಗ ಮಾಡಿದ ಆಶನ, ಅಗ್ನಿಯ ಎಷಮತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ವಿಷಮವಾದ ಆಶನ (1ನೇ ಭಾಗದ X—26 ನೋಡಿ), (ಕುಪಾದಿ) ಸಿಂದಿತ ಪ್ರಾಧಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ವಿರುದ್ಧ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳ ಆಶನ, ಪಧ್ಯಗಳೊಳಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಶಾಂತತ, ಸರ್ವ ಅಪಧ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಆಯಾಸ, ವ್ಯಾಧಿಮುಖಗಳೊಳಗೆ (ಆಹಾರ ಎಹಾರಗಳ) ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗ (ಅತಿಯಾಗಿ, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಅಧವಾ ವಿಷಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಿಕೆ), ಅಲಕ್ಷ್ಮೀ(ದಾರಿದ್ರ್ಯ)ಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ರಜಸ್ತಲೆಯ ಸಂಗ, ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ವೃಷ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಮನಃಸಂಕಲ್ಪ, ವೃಷ್ಯವಲ್ಲದವುಗಳೊಳಗೆ ಮನಸ್ಸು ಕೆಡುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಡೆಯುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಹ್ರಸ್ವಶ್ವಾಸವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಒಲಕ್ಕೆ ಮಾರಿದ ಪ್ರಾರಂಭ, ರೋಗವೃದ್ಧಿಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ವ್ಯಸನ, ಶ್ರಮಪರಿಹರಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ನಾನ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಹರ್ಷ, (ದೇಹವನ್ನು) ಒಣಗಿಸುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಶೋಕ, ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಸುಖ,

ತಂದ್ರೆ(ಜಾಡ್ಯ)ಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಅತಿಂದ್ರೆ, ಬಲಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ (ಮಧುರಾದಿ) ಸರ್ವರಸಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ, ದುರ್ಬಲತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದೇ ರಸದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಮೃದುವಾದ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರೊಳಗೆ ಬಾಲಕ, ಯಾವ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದವರೊಳಗೆ ಮುದುಕ, ತೀಕ್ಷ್ಣಷಧವನ್ನೂ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕಾದವರೊಳಗೆ ಗರ್ಭಿಣೀ, ಗರ್ಭಧಾರಣಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಒಳ್ಳೇ ಮನಸ್ಸು, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಕಷ್ಟವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಸನ್ನಿಪಾತ (ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಸೇರಿರುವ ವ್ಯಾಧಿ), ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಎಷಮವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಆಮ, ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಜ್ವರ, ದೀರ್ಘರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಕುಷ್ಠ, ರೋಗಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳವುಗಳೊಳಗೆ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾ, ಹಿಡಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರಮೇಹ, ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಜಿಗಳೆಗಳು, ತಂತ್ರ (ಕರ್ಮ)ಗಳೊಳಗೆ ವಸ್ತಿ, ಔಷಧಭೂಮಿಗಳೊಳಗೆ ಹಿಮಾಚಲ, ಆರೋಗ್ಯದ ದೇಶಗಳೊಳಗೆ ಮರುಭೂಮಿ (ತಣಸು ಇಲ್ಲದ ಗುಡ್ಡಸ್ಥಳ), ಅಹಿತವಾದ ದೇಶ (ಸ್ಥಳ)ಗಳೊಳಗೆ ಅನೂವ (ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೆಸರುಸ್ಥಳ), ರೋಗಿಯ ಗುಣಗಳೊಳಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಅಂಗಗಳೊಳಗೆ ವೈದ್ಯ, ವರ್ಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೊಳಗೆ ನಾಸ್ತಿಕ, ಸಂಕಷ್ಟಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಚಂಚಲಬುದ್ಧಿ, ಅನಿಷ್ಟಗಳೊಳಗೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ (ರೋಗಿ) ಮಾಡದಿರುವದು, ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ನಿರಾಶೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ (ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೊಳಗಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅನಿವೇದ), ವೈದ್ಯನ ಗುಣಗಳೊಳಗೆ ಯೋಗ (ಯುಕ್ತಿ), ಔಷಧಗಳೊಳಗೆ (ಅವುಗಳ) ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನ (ವಿಜ್ಞಾನ), ಸಾಧನಗಳೊಳಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಹಿತವಾದ ತರ್ಕ (ವಿಚಾರ), (ಋತ್ವಾದಿ) ಕಾಲಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೊಳಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ನಡೆಕೊಳ್ಳುವದು, ಅನುಷ್ಠಾನಕಾಲವನ್ನು ಆತಿಕ್ರಮಿಸುವ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಶಯಪರಿಹಾರಕರವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವಾನುಭವ (ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಅನುಭವ), ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳೊಳಗೆ (ತನಗೆ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳೊಳಗೆ ಆಯಾ ವಿದ್ಯೆಯ ಕುರಿತಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ, ಶಾಸ್ತ್ರ ತಿಳಿಯುವ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಆಚಾರ್ಯ (ಗುರು), ಅವೃತ (ಬೇವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವಂಥವು)ಗಳೊಳಗೆ ಆಯುರ್ವೇದ, ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರಬೇಕಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಸದ್ವಿಚಾರ, ಸರ್ವವಿಧದಿಂದಲೂ ಅಹಿತವಾದವುಗಳೊಳಗೆ ಅಸಂಬದ್ಧ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸು(ಹಿಡಕೊಳ್ಳು)ವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸುಖಗಳೊಳಗೆ ಸರ್ವಸನ್ಯಾಸ (ಸಕಾಮಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುವದು), ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಚ. 134 — 138.)

28. ಔಷಧಗಳ ರಸ-ವಿಪಾಕ-ಗುಣ-ಕರ್ಮಾದಿ ವರ್ಣನವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯೇ ರಚಿತವಾದ ಧನ್ವಂತರಿನಿಘಂಟು, ರಾಜನಿಘಂಟು, ಮದನಪಾಲನಿಘಂಟು ಮುಂತಾದ ಆದರಣೀಯವಾದ ಪುರಾತನ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು

ಔಷಧಗಳ
ಪರಿಚಿತ

ಪ್ರತಿವ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರು(ಪರ್ಯಾಯಪದ)ಗಳನ್ನು ನಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಂಬಂತೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಆ ಹೆಸರು

ಗಳೊಳಗೆ ಅನೇಕಪದಗಳು ಗುಣನಾಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಥವುಗಳಿಂದ ಆಯಾ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರೂಪ ಮತ್ತು ಎಲೆ, ಹೂವು, ಬೇರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆ ನಿಘಂಟುಗಳು ಮುಂತಾದ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ, ತನ್ನ

ವಿಶಾಲವಾದ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯನಾಗಿದ್ದ ಭಾವಮಿತ್ರ ಎಂಬ ಮಹಾಪುರುಷನು ತಾನು ರಚಿಸಿದ ಭಾವಪ್ರಕಾಶ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸಕರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಬಹುದಾದ ನಾನಾ ವಿಧದ ಬಹು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಗುಣಪಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಧಾನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗತಕ್ಕ ರೋಗವಿಭಾಗ ಪ್ರಕಾರ ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಅವಧಾನಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ಮಹಾ ಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಶತಶ್ಲೋಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಔಷಧನಾಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಿಲಿತ ಮಾಡಿ, ಆಯಾ ರೋಗ ಪ್ರಕರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿ ಅನುಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂತ ಹಿಂದೆ (26ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ.

ಗೋಪಾಲಾಸ್ತವಸಾ ವ್ಯಾಧಾ ಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ವನಚಾರಿಣಃ |

ಮೂಲಾಹಾರಾಶ್ಚ ಯೇ ತೇಭ್ಯೋ ಭೇಷಜವ್ಯಕ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ || (ಸು. 137-8.)

ಗೋವಳರು, ತಪಸ್ವಿಗಳು, ಬೇಡರು, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕಾಡುಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು, ಜೇರು-ಗಡ್ಡೆಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಂಥವರು, ಇವರಿಂದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಗುರುತು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ.

ಇಂಥಾ ವಸ್ತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇಂಥಾ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದರ ವಾಡಿಕೆಯ ಹೆಸರು ಇಂಥಾದ್ದೆಂಬದನ್ನು ಗೋವಳರು ಮುಂತಾದವರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಮತ್ತು ಆ ದ್ರವ್ಯದ ಗುರುತಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಆಕಾರ, ರುಚಿ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅರಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿನ ಜ್ಞಾನ ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಸಾಲದು.

ಔಷಧೀರ್ನಾಮರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಬಾನತೇ ಹ್ಯಬಪಾ ವನೇ |

ಅವಿವಾಶ್ಚೈವ ಗೋಪಾಶ್ಚ ಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ವನವಾಸಿನಃ ||

ನ ನಾಮಜ್ಞಾನಮಾಶ್ರೇಣ ರೂಪಜ್ಞಾನೇನ ವಾ ಪುನಃ |

ಔಷಧೀರ್ನಾಂ ಪರಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ಕಶ್ಚಿದ್ವೇದಿತುಮರ್ಹತಿ ||

ಯೋಗಜ್ಞಸ್ತಸ್ಯ ('ಎನ್ನಾಮು) ರೂಪಜ್ಞ ಸ್ತಾಸಾಂ ತತ್ತ್ವವಿದುಚ್ಯತೇ |

ಕಿಂ ಪುನರ್ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೀಯಾದೋಷಭೇಃ ಸರ್ವಧಾ ಭಿಷಕ್ || (ಚ. 10.)

ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಹಸರಿಂದಲೂ, ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಡು, ಕುರಿ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸಾಕುವವರು, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವನವಾಸಿಗಳು ಯಾರು ಇದ್ದಾರೋ ಅವರು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ (ಹಾಗೆ) ಹೆಸರುಗಳನ್ನಾಗಲೀ ರೂಪಗಳನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವುಗಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ (ಯೋಗ)ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ (ಅಪರೂಪವಾಗಿ) ಶಕ್ತನಾಗಬಹುದು. (ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಾಗೆ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಅಸಾಧ್ಯ) ಅವುಗಳ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ರೂಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅವುಗಳ ತತ್ತ್ವ ತಿಳಿದವ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಿರುತ್ತಾ, ಔಷಧಿಗಳನ್ನು (ಗುಣಕರ್ಮಾದಿ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ) ಸರ್ವ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಯಾವ ವೈದ್ಯನು ತಿಳಿಯುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಏನು ಹೇಳುವದು? (ಅದು ವೈದ್ಯನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣಗಳೊಳಗೊಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ.)

ಮೇಲಿನ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ಗದವರಲ್ಲದ ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ, ಅನೇಕ ಔಷಧವಸ್ತುಗಳ ಹೆಸರನ್ನೂ, ಕೆಲವು ಉಪಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ ಯುಳ್ಳ ಹಳೇ ಜನರು ಈಗಲೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರು ಹೇಳುವ ಹೆಸರುಗಳು ಯಾವದಾದರೊಂದು ದೇಶಭಾಷೆಯವು ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹೆಸರನ್ನು ಅವರು ಅರಿಯರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಚರಕನು ಹೇಳಿದಂತೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸರ್ವಧಾ ತಿಳಿಯದೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲ್ಲದವರು ಹೇಳುವ ಅನುಭವದ ಮೇಲೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಅವಾಯ ಸಂಭವಿಸಬಹುದು; ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದು ಶಾಸ್ತ್ರವಸ್ತುವಲ್ಲ. ಔಷಧಗಳ ನಾನಾ ಭಾಷೆಯ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಒರೆದ ಬೃಹನಿಘಂಟು, ಸಹಸ್ರಾರ್ಧವೃಕ್ಷಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆ (ಕನ್ನಡ), ನಾಡಕರ್ಣಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾರತೀಯ ಔಷಧನಿಘಂಟು (ಇಂಗ್ಲಿಷು), ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಇತ್ತಲಾಗೆ ಉಂಟಾಗಿವೆ ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದೇ ಆದರೂ ಆಧರಣೀಯ ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ ವಾದರೂ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲದರಿಂದಲೂ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಬಳ್ಳಿ, ಗಿಡ, ವೃಕ್ಷಾದಿ ಔಷಧವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಏನು ಹೆಸರುಗಳಿವೆ ಎಂಬದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಾಯ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳು ಆಧರಣೀಯ ವಾದ ಔಷಧನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅವುಗಳ ವರ್ಣನವು ಅವುಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತದೋ, ಎಂಬದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವದರಿಂದ, ಔಷಧೋಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವು ಕೆಲ ಮಟ್ಟಿ ಗಾದರೂ ಲಭ್ಯವಾಗಬಹುದು.

ಪುರಾತನವಾದ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೋರುವ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಃ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪರಿಚಿತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆ ಅಷ್ಟವರ್ಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಎಂಟು ದ್ರವ್ಯಗಳು ದೊರೆಯದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಾಡಿಕೆಯು ಸೌವರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಭಾವಮಿತ್ರನಿಗೂ ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನಾದ ವಂಗಸೇನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಅವುಗಳು ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ, ಅವುಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಇಂಧಿಧವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಂತ ಉಪದೇಶಿಸುವದು ಆಗತ್ಯ ಕಂಡು, ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ “ಪ್ರತಿನಿಧಿದ್ರವ್ಯಾಧಿಕಾರ” ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಕರಣವು ಅವನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ‘ಚಿಕಿತ್ಸಾಸಾರಸಂಗ್ರಹ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಅದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಪುರಾತನ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕೆಲವು ಔಷಧನಾಮಗಳು ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬದನ್ನು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಹೇಳುವದು ಪ್ರಯಾಸದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರೂಢಿ ಇರುತ್ತದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ.

ಕಾಸೀಸ ಎಂಬದು ಹಿರಾಕಾಸು (ಅನ್ನಭೇದಿ) ಎಂತ ಉತ್ತರದೇಶದವರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ನಭೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣ ಉಂಟು ಮತ್ತು ಪಾಂಡುರೋಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಅದು ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು ಎಂಬದು ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿದ ಸಂಗತಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದು ಪುರಾತನದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಸೀಸಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸುವದಕ್ಕೆ, ಕುಷ್ಠದ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ, ಭಗಂದರ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಹೊರಗಿನ ಲೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಅದರ ಗುಣವರ್ಣನವು ಸೀಸದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪು ವಂಥಾದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದ ವೈದ್ಯರೊಳಗೆ ಕೆಲವರು ಕಾಸೀಸ ಎಂದರೆ ಬೆಳೆಸೀಸ ಎನ್ನುವದು ನಿರಾಧಾರವಾದದ್ದೆಂತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವದು ಕಷ್ಟವೇ ಸರಿ. ಹಿರಾಕಾಸನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಅನ್ಯ ವೈದ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಇತ್ತೀಚೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ್ದೆಂತ ಎಣಿಸುವದೇ ಸರಿಯಾದದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಬಲಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ (ಕಡಿರ) ಗಿಡ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಬಹು ಅಪರೂಪ ಆಗಿರಬೇಕು 'ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಯಾವದೋ ಬೇರೊಂದು ಬೇರನ್ನು ಆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂಬದು ಹರ್ಷನಹಳ್ಳಿಯ ಒಬ್ಬ ವೈದ್ಯರಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಆ ವೈದ್ಯರು ತಾನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೇರೇ 'ಬಲಾ' ಎಂತಲೂ, ಅದನ್ನೇ 'ಬಲಾ' ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಿಂದ ಆ ಕಡೆಯವರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂತಲೂ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ನನ್ನ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯು ನಿರಾಧಾರವಾದದ್ದೆಂತಲೇ ತಿಳಿಕೊಂಡರು. ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾಗುವ ಶತಾವರ್ತನದ ಕ್ಷೀರಬಲಾದಿ ತೈಲವು ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಕ್ಷಾಘಾತಕ್ಕೆ, ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದೆಂತ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಹಾಲುಗಳಲ್ಲದೆ ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವದು ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಜೇರು ಮಾತ್ರ. ಹೀಗಿರುತ್ತಾ, 'ಬಲಾ' ಎನ್ನುವದು ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ(ಇಲ್ಲಿಯ ಕಡಿರಿ)ಗೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಈ ಪ್ರಾಂತದವರು ನಂಬ್ಯಾರೇ? ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ 'ಸಹದೇವಿ'ಯು, ಅದರ ಗುಣಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಲಾಚತುಷ್ಟಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಯ ಗುಣ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವದಲ್ಲದೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜ್ವರಹರಗುಣ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸ್ವರಸವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಔಷಧನಿಘಂಟುಗಳು 'ಮಹಾಬಲಾ' ಎಂಬದೇ ಸಹದೇವಿ ಎಂತಲೂ, ಅದರ ಹೂವು ಅರಸಿನವರ್ಣದ್ದೆಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಹದೇವಿಯ ಹೂವು ಕಪ್ಪೊತ್ತಿದ ಬಿಳಿ, ಅಥವಾ ಬೂದಿ ವರ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅರಸಿನ ಹೂವುಳ್ಳ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ದೊಡ್ಡದಾದ ಗಿಡವು ಹೆಗ್ಗಲ್ಲಂಗಡಲೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ 'ನಾಗಬಲಾ' (ಅನೇಕುರುಂತೊಟ್ಟಿ-ಮಲಯಾಳದಲ್ಲಿ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೆಗ್ಗಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಹೆಸರು 'ಮಹಾಬಲಾ'ಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದಾದರೂ ಮತ್ತು ಆ ಅರಸಿನ ಹೂವಿನ ಗಿಡದಲ್ಲಿ 'ಮಹಾಬಲಾ'ದ ಗುಣವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆನ್ನಬಹುದಾದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸಹದೇವೀ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಗಿಡ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಿರುವದರಿಂದ, 'ಮಹಾಬಲಾ' ಯಾವದು, 'ನಾಗಬಲಾ' ಯಾವದು ಎನ್ನುವದು ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವೇ ಸರಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಸಹದೇವಿಯ ಬೇರನ್ನು ಕಸಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪ

ಯೋಗಿಸುವ ವಾಡಿಕೆ ಕಡಿಮೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಅರಸಿನ ಹೂವುಳ್ಳ ಆನೆಕುರುಂತೊಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸ್ವರಸಮುಖದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಮುದ್ರಿತವಾದ ಒಂದು ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ನಕ್ಷೆ ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಚಿತ್ತಾರವನ್ನು ನೋಡಿದ ನೆನಪು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದು ಇಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆ ಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ನಕ್ಷೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗುಡೂಚೀ' (ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೊಂದು ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಾಡಿಕೆ ಬೇರ ದೇಶವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು ಎಂತ ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಿಜವಾದ ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿಯ ಹಾಗಿನ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಇನ್ನೊಂದು ಬಳ್ಳಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ಮರಅಮೃತಬಳ್ಳಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಎಲೆಗಳು ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಎಲೆಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ದಪ್ಪ ವಾಗಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಅವುಗಳ ಅಡಿತಲದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೋಮಗಳ ಆವರಣ ಇರುವದ ರಿಂದ, ಅವೆರಡರ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಸುಲಭ. 'ಚವ್ಯಂ' ಅಥವಾ 'ಚವಿಕಾ' ಎಂಬ ವಸ್ತುವಿಗೆ 'ಕೋಲವಲ್ಲಿ' ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದವಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಕೋಲಂ ಅಥವಾ ಕೋಲಃ ಎಂಬ ಪದವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿಗೂ, ಗಂಧಮೆಣಸಿನಕಾಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿ ಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದಲೂ, ಚವ್ಯ ಎಂಬದು ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕೆನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರುತ್ತದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಫಲವೇ ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರೇ ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ ಎಂತ ನಿಘಂಟುಗಳು ಹೇಳುವದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುವಲ್ಲಿ, ಚವ್ಯವು ಒಂದು ವಿಧದ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಜಾತಿಯ ಗಿಡ ಎಂತ ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದೊಡ್ಡ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳು ವಿಕ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಔಷಧಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲೀ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಸಣ್ಣ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲೀ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚವ್ಯ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಈ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಗುಣಕರ್ಮವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ದೋಷ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದರೆ, ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಗಳೊಳಗೆ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವ್ಯಕ್ತಿ (ಇಂಥಾದ್ದೇ ಎಂಬದನ್ನು) ಕುರಿತು ಸಂದೇಹ ಉಂಟಾ ಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ರಸ-ವೀರ್ಯ-ವಿಪಾಕ-ಪ್ರಭಾವಗಳ ವಿಚಾರದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ವಸ್ತು ವನ್ನು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಸಬಾರದು ಯಾವದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರತಿನಿಧಿದ್ರವ್ಯಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಈ ಉಪೋ ದ್ಘಾತದ ಎರಡನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಯದೆ.

ಮೇಲೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳ ಹಾಗಿನ ಸಂದೇಹಗಳಿಗೆ ಆಸ್ತದವಿಲ್ಲದ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ ಗಳೇ ಬಹಳವಾಗಿ ಇವೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಮತ್ತು ಬಹಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕನ್ನಡ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಹೆಸರು ಸಮೇತ, ಈ ಕೆಳಗೆ ಬರೆಯೋಣಾಗುತ್ತದೆ.

1. ಅಮಟೆಮರ = ಆಮ್ರಾತಕಃ.
2. ಅಗಿಲುಗಂಧ = ಅಗರು.
3. ಅಜಮೋದ = ಅಜಮೋದಾ (ಕಾಡು ಓಮ).
4. ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ = ಹರೀತಕೀ.
5. ಅತಿವಿಡೆ = ಅತಿವಿಷಾ.
6. ಅತ್ತಿಗಿಡ = ಉದುವ್ವರಃ.
7. ಅಫೀಮು = ಅಹಿಫೇನಂ.
8. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ = ಗುಡೂಚೀ.
9. ಅರಗು = ಲಾಕೃ.
10. ಅರಳು = ಲಾಜಾಃ.
11. ಅಲಸಂಡೆ = ರಾಜಮಾಷಃ.
12. ಅಶ್ವಗಂಧಿ = ಅಶ್ವಗಂಧಾ.
13. ಅಶ್ವತ್ಥ = ಅಶ್ವತ್ಥಃ.
14. ಆಡುಸೋಗಿ = ವಾಸಕಃ.
15. ಆನೆಮುಂಗು = ಸ್ಯೋನಾಕಃ.
16. ಇಂಗು (ಹಿಂಗು) = ಹಿಡ್ಗು.
17. ಇಪ್ಪೆ - ಮಧೂಕಃ.
18. ಉತ್ತರಣಿ = ಆಪಾಮಾರ್ಗಃ.
19. ಉದ್ದು = ಮಾಷಃ.
20. ಉಪ್ಪು = ಸಮುದ್ರಲವಣಂ.
21. ಉಮ್ಮತ್ತ = ಧತ್ತೂರಃ.
22. ಎಕ್ಕೆ = ಅರ್ಕಃ.
23. ಎಳ್ಳು = ತಿಲಃ.
24. ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ = ತೈಲಂ.
25. ಎಲಕ್ಕಿ = ಎಲಾ.
26. ಒಂದೆಲಗ (ತಿಮರೆ) = ಮಂಡೂಕ ಪರ್ಣೀ.
27. ಓಮ = ಯವಾನಿಕಾ.
28. ಓರೆಲೆ = ವೃಷ್ಟಿ ಪರ್ಣೀ.
29. ಕಕ್ಕೆಮರ = ಅರಗ್ವರಃ.
30. ಕಚೋರ = ಕರ್ಷಾರಃ.
31. ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ = ಕಟುಕೀ.
32. ಕಬ್ಬು = ಇಕ್ಷು.
33. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ = ಸಿತೋವಲಾ.
34. ಕಹಿಬೇವು = ನಿಂಬಃ.
35. ಕಾಡುಅತ್ತಿ = ಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾ.
36. ಕಾಡು ಉದ್ದು = ಮಾಷಪರ್ಣೀ.
37. ಕಾಡು ಹೆಸರು = ಮುದ್ದ ಪರ್ಣೀ.
38. ಕಾಳುಮೆಣಸು = ಮರೀಚಂ.
39. ಕಿರಿಗುಳ್ಳು = ಕಂಟಕಾರೀ.
40. ಕೊಡಸಿಗ = ಕುಟಜಃ.
41. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ = ಧಾನ್ಯಕಂ.
42. ಖದಿರೇ (ಕಾಚು) = ಖದಿರಃ.
43. ಗರುಗ = ಭೃಂಗರಾಜಃ.
44. ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೇ, ಶಂಖವೃಷ್ಟ = ಗಿರಿಕರ್ಣಿ ಕಾ, ಆಪರಾಜಿತಾ.
45. ಗುಳ್ಳು = ವಾರ್ತಾಕೀ.
46. ಗೋಳಿ = ವಟಿಃ.
47. ಚಗತೆ = ಚಕ್ರಮರ್ದಃ.
48. ಚಿತ್ರಮೂಲ = ಚಿತ್ರಕಃ.
49. ಚಿಲ್ಲಬೀಜ = ಕತಕಂ.
50. ಚಾಯಿಕಾಯಿ = ಚಾತೀಫಲಂ.
51. ಜೇರಿಗೆ = ಜೇರಕಃ.
52. ಜೇಸು = ಮಧು.
53. ಜೈಷ್ಠ್ಯಮಧು = ಯಷ್ಟೀಮಧುಕಂ.
54. ತಾರೆಕಾಯಿ = ವಿಭೀತಕಃ.
55. ತಾವರೆ = ಕಮಲಂ.
56. ತಿಗಡ = ತ್ರಿವೃತ.
57. ತುಪ್ಪ = ಘೃತಂ.
58. ತುಳಸೀ = ತುಳಸೀ.
59. ತೆಂಗಿನಮರ = ನಾರಿಕೇರಃ.
60. ತೊಂಡೆ = ಬಿನ್ನಾ.
61. ತೊಗರಿ = ಅಧಕೀ.
62. ದಾಳಿಂಬ = ದಾಡಿಮಃ.
63. ದೇವದಾರ = ದೇವದಾರು.
64. ದ್ರಾಕ್ಷೆ = ದ್ರಾಕ್ಷಾ.
65. ನೆರುವಲು = ಅಗ್ನಿಮನ್ಯಃ.

66. ನಾಗಕೇಸರ = ನಾಗಕೇಶರ.
 67. ನಾಮದ ಬೇರು = ಶಾರಿವಾ (ಸುಗಂಧಿ ಬೇರು).
 68. ನಿರ್ವಿಷ (ಗಂಟು ಭಾರಂಗಿ) = ಭಾರ್ಗವ.
 69. ನೀರುಳ್ಳಿ = ಪಲಾಣ್ಣು.
 70. ನೀಲದೂರ್ವ (ಕದಿಕೆ) = ನೀಲದೂರ್ವ.
 71. ನೀಲೀಗಿಡ = ನೀಲಿ.
 72. ನುಗ್ಗೆ = ಶೌಭಾಂಜನ.
 73. ನೆಕ್ಕಿ (ಕರೇ) = ನಿರ್ಗುಂಡೀ.
 74. ,, (ಬಿಳೇ) = ಸಿಂಧುವಾರ.
 75. ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು = ಗೋಕ್ಷುರ.
 76. ನೆಲಕುಂಬಳ = ವಿದಾರೀ.
 77. ನೆಲನೆಲ್ಲಿ = ಭೂಮ್ಯಾಮಲಕೀ.
 78. ನೆಲಬೇವು = ಕಿರಾತತಿಕ್ತ.
 79. ನೆಲ್ಲಿ = ಅಮಲಕೀ.
 80. ನೇರಳು = ಜಮ್ಮು.
 81. ಪಚ್ಚೆ ಕರ್ಪೂರ = ಕರ್ಪೂರ.
 82. ಪಡುವಲು = ಪಟೋಲ.
 83. ಪತ್ರೆ (ಜಾ) = ಚಾತೀ ಪತ್ರಿ.
 84. ಪರ್ಪಾಟಕ = ಪರ್ಪಟ.
 85. ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡ = ಪಾರಾ.
 86. ಪಾದರಿಮರ = ಪಾಟಲಿ.
 87. ಪಾಪಾಣಭೇದಿ (ಹಿಟ್ಟಳಿಕೆ) = ಪಾಪಾಣಭೇದಕ.
 88. ಪುತ್ರಬೇವಿ = ಪುತ್ರಬೇವ.
 89. ಪುನರ್ನವಿ = ಪುನರ್ನವಾ.
 90. ಬಜೆ = ವಚಾ.
 91. ಬದನೇ = ವೃನ್ತಾಕಂ.
 92. ಬಸುರಿಮರ = ಪ್ಲಕ್ಷ.
 93. ಬಳ್ಳಿತುರಿಜ = ದುರಾಲಭಾ (ಕೆಂಪು), ಯವಾಸ (ಬಿಳಿದು).
 94. ಬಾಗೆಮರ = ಶಿರೀಷ.
 95. ಬಾದಾಮು = ವಾತಾದ.
 96. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ = ಬಿಲ್ವ.
 97. ಬಿಳೇ ಮತ್ತಿ = ಅರ್ಜುನ.
 98. ಬೂದಿಕುಂಬಳು = ಕೂಷ್ಮಾಂಡಂ.
 99. ಬೆಂಡೆಕಾಯಿ = ಡಿಣ್ಣಿಶ.
 100. ಬೆಣ್ಣೆ = ನವನೀತಂ.
 101. ಬೆಲ್ಲ = ಗುಡ.
 102. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ = ಲತುನಂ.
 103. ಬೇಂಬಾ (ರಕ್ತಹೊನ್ನೆ) = ಅಸನ.
 104. ಬೊಗರಿ = ಬದರಂ.
 105. ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ = ಮುಸ್ತಕಂ.
 106. ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ = ಮದನ.
 107. ಮಜ್ಜಿಗೆ = ತಕ್ರಂ.
 108. ಮಜ್ಜೆಗಹುಲ್ಲು = ಭೂತೃಣಂ.
 109. ಮಲ್ಲಿಗೆ = ಮಲ್ಲಿಕಾ.
 110. ಮಾದಳ (ಅರೆ ಮಾದಳ) = ಬೀಜ ಪೂರ.
 111. ಮಾಯಿಫಲ (ಅಗ್ರದ ಕಾಯಿ) = ಮಾಚಿಕಾ.
 112. ಮಾವು = ಆಮ್ರ.
 113. ಮುಂಡುಕಳ್ಳಿ = ಸೇಹುಣ್ಣ.
 114. ಮುಡಿವಾಳ ಅಧವಾ ಇರುವೇರಿ = ಬಾಲಂ.
 115. ಮುಳ್ಳಂಕೋಲೆ (ಕೊಳವಳಿಕೆ) = ಕೋಕಿಲಾಕ್ಷ.
 116. ಮುಳ್ಳು ಹರುವ (ಅಧವಾ ಕೈ ಹರವೆ) = ತಣ್ಣಲೀಯ.
 117. ಮೂಲಂಗಿ = ಮೂಲಕಂ.
 118. ಮೂವೆಲೆ = ಶಾಲಪರ್ಣಿ.
 119. ಮಂತೆ = ಮೇಧಕಾ.
 120. ಮೂಸರು = ದಫಿ.
 121. ಯವೆಗೋದಿ (ಬಾರ್ಲಿ) = ಯವ.
 122. ರಕ್ತಚಂದನ = ರಕ್ತಚಂದನಂ.
 123. ರೆಂಜೆ = ಬಕುಲ.
 124. ರೇಣಿಕೆಬೀಜ = ರೇಣುಕಾ.

125. ಲವಂಗ = ಲವಂಗಂ.
 126. ಲವಂಗವಟ್ಟಿ = ತ್ವಕ್
 127. ಲಾವಂಚ = ಉಶೀರಃ
 128. ಲಿಂಬೆ = ನಿಮ್ಬುಕಃ
 129. ಲೋಳಿಸರ = ಕುಮಾರೀ
 130. ವಾಯುವಿಳಂಗ = ವಿಡಚ್ಛಾಂ.
 131. ವೀಳ್ಯದೆಲೆ = ನಾಗವಲ್ಲೀ.
 132. ಶುಂಠಿ = ಶುಂಠೀ.
 133. ಶ್ರೀಗಂಧ = ಶ್ರೀಋಣ್ಣಂ.
 134. ಸಂಪಿಗೆ (ಕೆಂಡ) = ಚಂಪಕಃ
 135. ಸಕ್ಕರೆ = ಶರ್ಕರಾ, ಸಿತಾ
 136. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ = ಶತಪುಷ್ಪಾ
 137. ಸಾಸಿವೆ (ಕೆಂಪು) = ಸರ್ಷಪಂ.
 138. ,, ಬಳೇ = ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಃ
 139. ಸಾಸಿವೆ (ಕರೀ) = ರಾಜೇ.
 140. ಸುಣ್ಣ = ಚೂರ್ಣಂ
 141. ಸೂರಣ = ಸೂರಣಃ
 142. ಸ್ವಂಧವಲವಣ = ಸ್ವಂಧವಂ
 143. ಸೋರೆಕಾಯಿ = ಅಲಾಬೂ.
 144. ಸೌತೆಕಾಯಿ = ಐರ್ವಾರುಃ.
 145. ಹತ್ತಿ = ಕಾರ್ಪಾಸೀ.
 146. ಹರುನೆಸೊಪ್ಪ = ಮಾರಿಷಃ.
 147. ಹಲವುಮಕ್ಕಳತಾಯಿ = ಶತಾವರೀ.
 148. ಹಲಸು = ಪನಸಃ
 149. ಹಸಿಶುಂಠಿ = ಆದ್ರ್ವಕಂ.
 150. ಹಾಲು = ದುಗ್ಧಂ
 151. ಹಾಲೆಮರ = ಸಪ್ತಪರ್ಣಃ

ಈ ವಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆ ಅನೇಕ ಅವೆ ಸನ್ನ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇ ಸಾಕೆಂತ ಯೋಚಿಸಿ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಡಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಇಂಥಾ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ರೂಪದಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಪರಿಚಯವಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಆಧರಣೀಯವಾದ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ, ಅವು ಯಾವ ದೋಷಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ, ಯಾವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸುತ್ತವೆ, ಯಾವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಯಾವ ರೋಗಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದವು, ಎಂತ ಆ ನಿಘಂಟುಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ, ಸುಶ್ರುತನ ವಿಚಾರಿಗನ್ನಾದಿ ಮೂವತ್ತೇಳು ಗಣಗಳೊಳಗೆ ಯಾವ ಗಣದಲ್ಲಿ ಆ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ, ಆ ಗಣದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಗುಣವನ್ನೂ ಸುಶ್ರುತನು ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಚರಕನ ಐವತ್ತು ಮಹಾ ಕಷಾಯಗಳೊಳಗೆ ಆ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಸೇರಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೋ, ಸೇರಿವೆಯಾದರೆ ಯಾವ ಕಾರಿಕೆ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ವೈದ್ಯನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಅವನಿಗೆ ಅವುಗಳ ಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವು ದೊರೆಯುವದು. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಜೀರ್ತಿಯಿದ್ದರೆ, ಅವನಲ್ಲಿ ಇಂಥಾ ದ್ರವ್ಯವು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಕಫವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಿಬಿಟ್ಟು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ವಾಯುವನ್ನು ಶಮಿಸಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ವಾಯುವಿನ ಗತಿಯನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಹುಳಿರಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಆ ಹುಳಿರಸವನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗದ ಕಾರ ರಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ಆ ಅಜೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಮಲದೋಷವಿದ್ದವನ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಥಾ ದ್ರವ್ಯವು ಹಿಡಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಲವನ್ನು ಜಾರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಆ ಮಲವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವದು,

ಇಂಥಾ ದ್ರವ್ಯವು ಅಂತ್ರಗಳ ಸ್ತೋತೃತ್ವವನ್ನು ಖಾಲಿವಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ತೆಳ್ಳಗಾದ ಮಲವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಮಲವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ರಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಮಲವು ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಮಲವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಅಸ್ತಿತ್ವಸ್ತೋತೃತ್ವನ ಆವರಣದ ಒಳ ತಲದಲ್ಲಿ ರಬಹುದಾದ ಬೀಗನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಅದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ಆಮ (ಸಿಂಬಳ)ವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ವ್ರಣವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ರಕ್ತವಾಗಲಿ ಕೀವಾಗಲಿ ಬರುವಂಥಾದ್ದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದು ಎಂಬ ಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಮೂತ್ರದೋಷಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂಥಾ ದ್ರವ್ಯವು ಮೂತ್ರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಮೂತ್ರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದ ಕೆಂಪನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಕೆಂಪನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಮೂತ್ರದ ಕಶ್ಮಲವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದರಿಂದ ಕೀವಿನ ಬಿರಿಕೆ ನಿಲ್ಲುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ವಾಯುವಿನ ತಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫದ ತಡೆಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು, ಎಂಬ ಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಆಲೋಚಿಸಿ ಕಾರಿಕೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ವೃದ್ಧನು ಆಯಾ ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಶ್ವಾಸಕಾಸಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾದಾಗ ಶ್ವಾಸಕಾಸ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವನ್ನು ಸಡಿಲಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ವಾಯುವಿನ ತಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಸ್ತೋತೃತ್ವನ ಬೀಗನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಸ್ತೋತೃತ್ವನ ಹುಣ್ಣನ್ನು ಒಣಗಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಆ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕ್ಷಯಿಸಿದ ಮಾಂಸಾದಿಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫದ ತಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ನರಮಂಡಲದ ದುರ್ಬಲತೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಹೀಗಿನ ವಿಚಾರದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಕಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಆ ಶ್ವಾಸಕಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ವಾತರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕಾದಲ್ಲಿ, ಇಂಥಾದ್ದು ವಾಯುವಿನ ಗತಿಯನ್ನು ಬಲವಡಿಸಿ ಅದು ತಡೆಯದೆ ಕ್ರಮದಂತೆ ನಡೆಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫದ ತಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕುಸಿದ ನರವನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಚಾಚಿದ ನರವನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಗಂಟುಕಟ್ಟಿದ ನರವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕೋವಗೊಂಡ ವಾತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಸುಪ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು, ಹೀಗಿನ ಕಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಆ ವಾತರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಪಾಂಡುರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಇಂಥಾ ದ್ರವ್ಯವು ಅಧಿಕವಾದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕೆದರಿದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡಿ ಮಂದವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ರಕ್ತವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ರಕ್ತವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು, ಇಂಥಾದ್ದು ಕಫವಾತಗಳ ಅನುಬಂಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವು, ಹೀಗಿನ ವಿಚಾರದಿಂದ ಕಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿ, ಆ ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ

ಇತರ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದ ಕಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸಾಕಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಿತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವೈದ್ಯನು ಯಾವ ರೋಗಕ್ಕಾದರೂ ಸಫಲವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗುವನೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಿಕೆಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬೇಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ದ್ರವ್ಯಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಣಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕಾರು ಸ್ವರಸಗಳನ್ನೂ, ಕೆಲವು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಕಷಾಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಪಾನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಒಂದೇ ಜಾತಿ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಬಹು ವಿಧವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ಉಪಾಯದಿಂದಲೇ ಬಹು ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಔಷಧಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳಿಗೂ ನಾನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮದಿಂದ ನಾನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ನನ್ನ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಕಲ್ಪಿತ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಾಚಕರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾದೀತು.

29. ವಮನ-ವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ, ಪೃತತ್ತಿಲಾದಿ ಸ್ನೇಹನ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ, ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಪೂರ್ವಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಕ್ತವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ ಇತರ ಔಷಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ನಿರ್ಭಕ್ತವಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ, ಸಂಜೆಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರಾಭಕ್ತವಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಎರಡು ಪಾಲು ಮಾಡಿ ಕೊಡುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ರೋಗಿಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಶಕ್ತರಾಗಿರುವದರಿಂದ, ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದ ಔಷಧವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಮ್ಮೆಯೇ ಅವರು ಹಸಿದಿರುವಾಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ, ಅದು ಅವರ ಬಲಕ್ಕೆ ಆತಿಯಾಗಿ, ಸಂಕಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಹುದು. ಎರಡನೆ ಸರ್ತಿಯ ಔಷಧವನ್ನು ರಾತ್ರಿಕಾಲ ಊಟದನಂತರ ಕೊಡುವಂತೆ ಕೆಲವು ವೈದ್ಯರು ವಿಧಿಸುವದುಂಟು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಔಷಧಕೊಡುವ ಕಾಲದೊಳಗೆ ರೋಗಿಗೆ ಬಹಳವಾದ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಅಥವಾ ಆಯಾಸ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಅಂಥಾ ಅವಸ್ಥೆ ಒದಗಿದಾಗ್ಗೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದೆಂತ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದಷ್ಟು. ಹಾಗೆ ಆಗದಿದ್ದರೂ, ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಒಂದೆರಡು ತಾಸು ಕಾಲ ಕಳೆಯದೆ, ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ರೋಗಿಯನ್ನು ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಘಂಟೆ

ಔಷಧ ಸೇವನ ಕಾಲ
ಮತ್ತು ವರ್ಷಗಳ
ವಿಚಾರ

ಕಾಲ ಉಪವಾಸದಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಉಪವಾಸ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅಪಾಯಕರವಾಗಬಹುದು ಎಂಬದೇ ಆ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ. ಅಂಥ ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ರೋಗಿಯು ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಔಷಧವು ಸೌಮ್ಯಗುಣದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ ಎರಡನೇ ಸರ್ತಿಯ ಔಷಧವನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಕೊಡಬಹುದು. ದೇಹವುಷ್ಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಇತರ ಔಷಧಗಳಂತೆ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸಹ ಎರಡು ಪಾಲುಮಾಡಿ ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಕೊಡಬಹುದು. ಗರ್ಭಿಣಿಯರು ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ನಿತ್ಯಾರೋಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಧಿಸುವ ಹಾಲುಕಷಾಯಾದಿ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ದಿನಕ್ಕೊಂದೇ ಸರ್ತಿ ರಾತ್ರಿ

ಮಲಗುವಾಗ್ಗೆ ಕೊಡುವದೇ ಒಳ್ಳೆದು. ಅಲ್ಪಾಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಾಹಾರವೇ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮುಂಜಾನೆಯ ಔಷಧ ಕಾಲ ಬರುವದರೊಳಗೆ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಅಥವಾ ಆಯಾಸ ಹೆಚ್ಚಾಗದಂತೆ ಅಪರರಾತ್ರಿ 2 ಘಂಟೆಯನಂತರ 4 ಘಂಟೆಯೊಳಗೆ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಹಾಲು, ಗಂಜಿನೀರು ಮುಂತಾದ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಹಿತವಾದ, ತೆಳು ಮತ್ತು ಲಘುವಾದ ಪದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಮ್ಮಿನ ಕಫವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ, ಗಂಟಲೊಳಗೆ ಉಂಟಾಗಿರಬಹುದಾದ ಕಫದ ಬೀಜುಗಳನ್ನು ಬಿವರಿಸಿ, ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಅತಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಭೇದನ ಮತ್ತು ಲೇಖನ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ ಮುಂತಾದ ಕಾರ ರುಚಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಜೆಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರ ವಲ್ಲದೆ, ಪ್ರತಿ ಊಟದನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಬಹಳ ಗುಣ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಔಷಧದಿಂದ ದಿನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕಾಲು ತೊಲೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾದರೂ, ಕಾಲು ತೊಲೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಕಾಲು ತೊಲೆ ಸಂಜೆಗೆ, ಮಿಕ್ಕ ಕಾಲು ತೊಲೆ ಭೋಜನಾನಂತರ ಮೂರು ಸರ್ತಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸೇವಿಸುವಂತೆ ವಿಧಿಸುವದು ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗಿ ಕಂಡದೆ.

ರೋಗಿಯು ಅನ್ನ, ರೊಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ (ಗಟ್ಟಿ) ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಹ್ಲ ಔಷಧ ಸೇವನಾನಂತರ ಹಸಿವು ಉಂಟಾಗಿದ್ದಾಗ ಅನ್ನದ ಅಗಳು ಸಮೇತವಾದ ಗಂಜಿ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಅನ್ನ, ಅಪರಾಹ್ಲದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದರೆ ಗೋದಿರೊಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಅಥವಾ ಹುರಿದ ಬಾರ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಪಾನಕ, ಕೊಡುವದು. ರೋಗಿಯು ಮಂಡ, ಪೇಯ, ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವಲ್ಲಿ, ಅಂಥಾ ಆಹಾರವನ್ನು 2-3 ಗಂಟೆಗೊಮ್ಮೆ ಮಿತ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬರತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಲನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಅಂದರೆ ಮೂರ್ತಾಹಾರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಕುಡಿಯುವದಾದರೆ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಪುಡಿಯನ್ನು, ಅಥವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುಸಿಂಹ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಹಾಲನ್ನು ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಉಣ್ಣಲಾರದವರಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಳೆಸಾರನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಲ್ಲದವರಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕಂಥ ಆಹಾರ, ಹಾಲು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಬೇಳೆಸಾರಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಆ ಸಾರಿಗೆ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಮೆಂತೆ ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೆಣಸು ಸೇರಿದ ಮಸಾಲೆಪುಡಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸುವದರಿಂದ ಆ ಸಾರು ರುಚಿಕರವಾಗುವದಲ್ಲದೆ ಬೇಗನೇ ಜೀರ್ಣವಾಗುವದಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಮಸಾಲೆಗೆ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಒಂದು ಅಳತೆ ಪಾವಷ್ಟು ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾದರೆ, ಇತರ ಮೂರು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಕೆಂಪಾಗುವ ತನಕ ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಹುರಿದು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ, ಎಲ್ಲಾ ಜೀನಸುಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರೆಕೆಯಾಗುವಷ್ಟು ನುಣ್ಣಾಗಾದ ಪುಡಿಯಾದ ಕೊಡಲೇ, ಆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕರಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂರು ತೊಲೆ ಆಗುವಷ್ಟು ತೊಗರಿಬೇಳೆ, ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಹೆಸರುಬೇಳೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕುದ್ಡೆಯಾಗುವಷ್ಟು ನೀರು ಹೊಯಿದು ಬೇಯಿಸಿ, ಬೇಳೆ ಮೆತ್ತಗಾದ ಮೇಲೆ, ಒಂದು ಚಾಚಮಚಿ(ವರಹತೂಕ)ಯಷ್ಟು ಮಸಾಲೆಪುಡಿಯನ್ನೂ, ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉಪ್ಪನ್ನೂ

ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ, ಮಗಚಿ, ಪುನಃ ಒಂದೆರಡು ಕುದಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಆ ಸಾರನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಬೆಂದ ಬೇಳೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮೇಲಿನ ಸಾರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಊಟಕ್ಕೆ, ಉಪಯೋಗಿಸುವದು.* ಉಪ್ಪಿನ ಬದಲಾಗಿ ಸೈಂಧವ ಉಪ್ಪನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಕೋಡುಮೇಣಸನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಹಿತ. ಹುಳಿ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಎಸಳುಹುಳಿ(ವಾಟೆಹುಳಿ)ಯನ್ನು ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸುವಲ್ಲಿಲ್ಲ ಅದಕ್ಕರ್ಧಾಂಶ ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಬಳಸಬೇಕು. ಜ್ವರಾದಿ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಕೂಡಿಸದ ಬರೇ ಗಂಜಿಯನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬಾರದು. ನಾತಹರವಾದ ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳು, ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಕದಿಕಹುಲ್ಲು, ಕಫಹರವಾದ ಹಸೀಶುಂಠ, ಇವು ಮೂರನ್ನು ಗಂಜಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವದು ಬಹು ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮ ಶಂಕೆ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರ ಗಾಯ ಅಥವಾ ವ್ರಣ ಇರುವ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಸೀಶುಂಠಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು ಮುಂತಾದ ಆಯಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಅಹಿತವಲ್ಲದ ಉಷ್ಣವೀರ್ಯದ ಒಂದು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಜಜ್ಜಿ, ಪುಡಿಮಾಡಿ, ಮಡಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಬೇಕು; ಕದಿಕೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುಕಟ್ಟಿ ಹಾಕುವದು, ಹಸೀ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಜಜ್ಜಿದರೆ ಸಾಕು. ಈ ಮೂರು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃನಾದ ರೋಗಿಗೆ ಕಾಲು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸಾಕು ಬೇರ್ಣಶಕ್ತಿ ಬಹು ಮಂದವಾಗಿದ್ದ ಜ್ವರಾದಿ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಗಂಜಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ, ಈ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದೆ ಕುತ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಯುಲಿಕ್ಕಿಡುವಾಗಲೇ, ಬೇರೊಂದು ನಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ನೀರು ಕುದಿಯುಲಿಕ್ಕಿಡಬೇಕು. ಎಸರು ಬಂದಕೂಡಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧ ಪಾವು ಆಗುವಷ್ಟು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದು ಹಾಕಿ, ಅಕ್ಕಿಕಾಳು ಸುರಿಯುವಷ್ಟು ಪಕ್ವವಾದ ಕೂಡಲೇ, ಆ ಅರ್ಧ ಬೆಂದ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇರ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಕುವದು. ಆ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಚನ್ನಾಗಿ ಮೆತ್ತಗಾಗುವ ತನಕ ಬೇಯಬೇಕು. ಹಾಗೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಂಜಿಯ ನೀರು ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಅಶಕ್ತರಾದ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಒಡಕ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

* ಸಾರಿಸ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XIV-3| ನೋಡಿ

೩೦. ಒಂದನೇ ಭಾಗದ XX-12ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಲ, ಮುಕ್ಕಾಲು ಪಲ, ಅಥವಾ ಅರ್ಧ ಪಲ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಒಂದು ಕುಡ್ಡೆ ಅಥವಾ ಅರ್ಧ ಕುಡ್ಡೆ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ದಿನಕ್ಕೊಂದೇ ಸರ್ತಿ ಔಷಧಕೊಡುವ ವಿಷಯ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಔಷಧಕೊಡುವ ದಾದರೆ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸಮ ಎರಡು ಪಾಲು ಮಾಡಿ, ಅರ್ಧಾಂಶ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮಾತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಪಾಸವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಬಗೆಗಳು ಸೇರುವಲ್ಲಿ, ಅವೆಲ್ಲ ಕೂಡಿ ಎರಡು ತೊಲೆ ತೂಕದಷ್ಟು ಆದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಕಷಾಯವನ್ನೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ತೂಕದ ಅರ್ಧಾಂಶ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆ, ಅಂದರೆ ಬೇರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು,

ಔಷಧ ಪ್ರಮಾಣ
ಅನುಪಾಸ ಮತ್ತು
ಪ್ರತ್ಯೇಕಗಳ
ವಿಚಾರ

ಮುಂತಾದ ಶಾಂತಗುಣದ ದ್ರವ್ಯವಾದರೆ ಅರ್ಧ ಪು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಓಮ, ಕಹಿಬೇವಿನ ನಾರು, ಮುಂತಾದ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಭಾವದ ದ್ರವ್ಯವಾದರೆ ಒಂದು ತೊಲೆ, ಶುರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಾಳು ಮೆಣಸು, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಮುಂತಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ದ್ರವ್ಯವಾದರೆ ಅರ್ಧ ತೊಲೆ, ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ದೇವದಾರು ಮುಂತಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕಷಾಯಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ್ದಲ್ಲಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಚಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕಷಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಪುಡಿಸಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮೂರು, ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು (ವೃದ್ಧ, ಮಧ್ಯ, ಕರಣ ಎಂಬ ಭೇದದ ಮೇಲೆ) ಕುಡ್ಡೆ ನೀರನ್ನು ಹೊಯಿದು, ಅರ್ಧಕುಡ್ಡೆ ಕಷಾಯಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ, ಅರ್ಧಾಂಶ (ಕಾಲುಕುಡ್ಡೆ) ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಕೊಡುವದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕ್ರಮ. ಹಾಗೆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿವಸ ಅವರಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೆ, ಅರ್ಧಾಂಶ ಸಂಜೆಯೊತ್ತು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಮಾರಣೇ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಾಂಶ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದು ಬಹಳ ಅನುಕೂಲ, ಯಾಕೆಂದರೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವದೆಂದರೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ವಿಘಂಬವಾಗಿ, ರೋಗಿಗೆ ಆಯಾಸ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಖವಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ದ್ರವ ಬೇಕಾಗುತ್ತದಾದಾಗ್ಯೂ, ಪೋಷಣಾಶೂಲಿ ಮುಂತಾದ ವಿರೇಚನಾಷಧಗಳಿಗೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದ್ರವವು ಅಧಿಕವಾದರೆ ಔಷಧ ವಾಂತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವ ಭಯವಿರುವದರಿಂದ, ಆ ದ್ರವವು ಹಾಲು, ಜೀರಿಗೆಕಷಾಯ ಮುಂತಾದ ಸೌಮ್ಯ ಮತ್ತು ಕೃದ್ಯ ವದಾರ್ಥವಾದರೂ ಕಾಲು ಕುಡ್ಡೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಬಾರದು. ಆ ಔಷಧವನ್ನು ಹಾಗೆ ಸೇವಿಸಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ಕಳೆದನಂತರ ಬಿಸಿಯಾದ ಹಾಲು, ಅಥವಾ ಜೀರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬಾರ್ಲಿ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾನಕವಿಶೇಷವನ್ನು, ಬೇಕಾದಷ್ಟು, ಒಂದು ಸತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕುಡ್ಡೆ ಮಿಗದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ಕುಡಿಯುವದು ಹಿತಕರವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸುನೌಷಧಗಳು ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು-ಕ್ಷಾರಗಳು ಸೇರಿದ ಕಷಾಯ-ಚೂರ್ಣಾದಿಗಳು ವಿಸಾ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಷಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹುಳಿ ಅಥವಾ ಕಹಿ ರುಚಿಯುಳ್ಳವುಗಳಿಗೆ, ಸಕ್ಕರೆ-ಜೇನುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಆ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ದೋಷವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಸಕ್ಕರೆಗಿಂತ ಬೆಲ್ಲ ಗುರುವಾದ್ದರಿಂದ, ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಮಲಶೋಧನಕ್ಕೂ ಸಿತ್ತಪರಿಹಾರಕ್ಕೂ ಗುಣ ಬಿಚ್ಚು; ಆದರೆ ಸುಣ್ಣ ಸೇರುವ ಊರಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಆ ಗುಣಗಳು ಕಡಿಮೆ. ಕಫದೋಷವಿರುವಲ್ಲಿ ಚೀನಿಸಕ್ಕರೆ ಬದಲಾಗಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಆ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-17ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಮಾತ್ರಗಳ ಸೇವನಕ್ಕೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ರಸಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಹಾಲಿಗೆ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾದ ಜೇನು ೨-೩ ತೆಟಕುಗಳು, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೀರಿಗೆ ಪುಡಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪುಡಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಪುಡಿ, ಅಥವಾ ಹಾಗಿನ ಬೇರೆ ಚೂರ್ಣ ೧-೨ ಚಿಮುಟಿ, ಇದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಮಾತ್ರಗೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕಷಾಯ ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಕಾಲುಕುಡ್ಡೆ

ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾದರೆ, ಜೀನನ್ನು ಕಾಲು-ಅರ್ಧ-ಮುಕ್ಕಾಲು ಅಥವಾ ಇಡೀ ಒಂದು ಚಮಚಿ(ಒಂದು ವರಹತೂಕ)ಯಷ್ಟು ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಬೆರಸಬಹುದು. ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೇದಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ನಾಲ್ಕೈದು ತಟಕು ಜೀನಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವದುಂಟು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ವರಸ, ಅಥವಾ ಹಾಲು, ಒಂದೆರಡು ಚಮಚಿಯಷ್ಟು ಇದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಅನೇಕ ರಸಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವದಾದರೂ, ರಸಗಳ ಒಟ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ಮೂರು ಚಮಚಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಇರುವದು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ. ಕೂಲೆರಾ ಎಂಬ ವಿಷಮಾಬೇರ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಶುಂಗೀರಸ ಮತ್ತು ಜೀನು ಒಂದೊಂದು ಚಮಚ, ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಂದೂವರೆ ಚಮಚ, ಇದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೇರಕಾದಿ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳು ಒಂದು ಶಾಣತೂಕವಾಗಬೇಕೆಂಬದು ಎರಡು ಹೊತ್ತಿನ ಕಪಾಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂಗತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನೇಕ ಬಗೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾದರೆ, ಅವುಗಳ ಸಮುದಾಯದ ತೂಕ ಒಂದು ಶಾಣಕ್ಕೆ ಮಿಗಿಲಾದದ್ದು.

31. ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಗಳಿಗೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾಗಿ ನನ್ನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದ ಅನೇಕ ದೀರ್ಘರೋಗಿಗಳೊಳಗ ಒಬ್ಬಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಗವು ಪಡೆದ ಅವಸ್ಥಾಭೇದಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಒದಗಿಸುತ್ತಾ ಒಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಯವಗಳನ್ನೂ ಕೊಲಂಕಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಟೀಕಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತೇನೆ. ವಾಚಕರು ಈ ಚರಿತವನ್ನು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಓದಿ, ತಿಳಿದು, ಅಲೋಚಿಸಿದರೆ ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡುವರಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ.

ರೋಗದ ಚರಿತ

1. ರೋಗಿ ಸ್ತ್ರೀ, ಪ್ರಾಯ 32 ವರ್ಷ, ಬಹಳ ಅಶಕ್ತಿ, ಕೃಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಹಳ ಬತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಿಂದ ರಾತ್ರಿ 8 ಘಂಟೆ ವರೆಗೆ ಮೈ ಬಿಸಿ ಹೆಚ್ಚು ಇರುತ್ತದೆ, ಅದು 100°ಗೆ ಮಿಗುವದಿಲ್ಲವಂತೆ; ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 96° ಅಥವಾ 97° ರಷ್ಟು ತಗ್ಗಿರುತ್ತದಂತೆ, ಕೆಮ್ಮು ಆಗಲಿ ಉಬ್ಬಸವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ. ಚಳಿ ಇಲ್ಲ; ನಿద್ರೆಬರುವದು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ; ಮಲ ದಿನಕ್ಕೆ 2 ಸರ್ತಿ; ಅದು ಸಡಿಲಾಗಿ ಇಲ್ಲ, ಕಾದು ಹೋಗುವದೂ ಅಲ್ಲ, ಅರಸಿನ ತರ; ಮೂತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚೇ, ಮೈಬವರುವದಿಲ್ಲ, ನಾಲಿಗೆ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಂಟು, ಬಾಯು

ಚಿಕಿತ್ಸಾವಯವ

1. ಕಡೀರ ಬೇರು ತೊಲೆ. ||. ಅಸೆ ಕಡೀರ ಬೇರು ತೊ. ||. ಬಿಲ್ಲವತ್ರಬೇರು ತೊ. |. ಒಣಶುಂಠ ತೊ. |. ಶ್ರೀಗಂಧ, ವರ್ವಾಟಕ, ಲಾವಂಚ ಮತ್ತು ಸುಗಂಧಿ (ನನ್ನಾರಿ) ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ತೊ = ಪ್ರಕಾರ, ಒಟ್ಟು ತೊ. ೨, ಇವುಗಳ ಕಪಾಯದ ಅರ್ಧಾಂಶದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಜ್ವರಾಂಕುಶ ||. ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ || ರಂತೆ, ಕಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆ ವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಪ್ರಕ್ಷೇಪ), ೮ ಸರ್ತಿಗೆ.

ರುಚಿ ಇಲ್ಲ; ಅಪರಾಧದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಹೆಚ್ಚು; ಮೊದಲು ತನಗೆ ಅಸೃಗ್ಧರ ಬಹಳವಾಗಿ ಇದ್ದದರಿಂದ ಈ ಅವಸ್ಥೆ ಉಂಟಾದದ್ದೆಂತ ರೋಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ; ಜಿಲ್ಲಾ ಸರ್ಜನ್ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸರಕಾರಿ ಕೆಲಸದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದ ಇವಳ ಮಾವ ಇವಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಶ್ವಾಸಕೋಶದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅದು ಹವೆಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸದೆ ಪರಿಹಾರವಾಗದು ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾರಂತೆ; ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಕ್ರಮದಂತೆ ಕಲಿತು, ಜಿರುದು ಪಡೆದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಒಬ್ಬರು ಪಂಡಿತರಿಂದ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ್ಯೂ, ಇವಳಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲವಂತೆ; ಶರೀರಕೃಶತೆ ಬಹಳ ಉಂಟು; ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂ ಅಸ್ತಿರ, ವಾತ ಪಿತ್ತಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗೆ ತಲೆಯಿಲ್ಲ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೋಷ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಉಂಟು.

2. ಅಶಕ್ತಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಣುತ್ತದೆಂತ ರೋಗಿಯ ಹೇಳಿಕೆ (ಇದು ಕಾಫಿ ಬಿಟ್ಟು ವಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ದದರಿಂದ ಕಾಣುವದಾಗಿರಬೇಕು); ಮೈಬಿಸಿ ನಿನ್ನೆ ಸಂಜೆ 100.2°, ರಾತ್ರಿ 8 ಘಂಟೆಗೆ 99°, ಈ ಹೊತ್ತು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 96° ಇತ್ತಂತೆ; ನಿನ್ನೆ ಮಲ ಹೋದದ್ದು ಒಂದೇ ಸರ್ತಿ; ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ 2 ಘಂಟೆಯನಂತರ ನಿద್ರೆ ಬಂದದಂತೆ; ನಿನ್ನೆ ಜ್ವರ ಬಿಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈಬಿಸರು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಡಿತ್ತಂತೆ, ಶ್ವಾಸ ಬಿಡುವಾಗ್ಗೆ ಎಡಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೋವು ಕಾಣುತ್ತದಂತೆ (ಇದು ಮೊದಲೇ ಇದ್ದದ್ದು), ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿಬರುವಿಕೆ ಇದ್ದದ್ದು ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ, ವಾತನಾಡಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಪಿತ್ತ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಕಫ, ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಮೀಪ ಉಂಟು; ರೋಗಿಗೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಸಕ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವಂತೆ.

3. ನಿನ್ನೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮೈಬಿಸಿ ನಾಲಿಗೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ 99.4° ಇತ್ತಂತೆ. ಬೇರೆ ಅವಗುಣ ನಿಲ್ಲ.

4. ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಮೊದಲಿನಷ್ಟು ಸ್ಥಾನ ದಿಂದ ದೂರ ಇಲ್ಲ, ಕೆಲವು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುತ್ತವೆ; ಕಫ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಲೆಯಿಲ್ಲ; ಮೈಬಿಸಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 99°, ಎರಕೆ 6 ಘಂಟೆಗೆ ಮಿಗುವದಿಲ್ಲ; ಮಲ ದಿನಕ್ಕೆ 2 ಸರ್ತಿ, ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳ್ಳಗೆ ತರವಂತೆ; ಬಾಯಿ ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ; ಪಕ್ಕದ ಶೂಲೆ ಕಡಿಮೆ ಆಗಿದೆ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಿದ್ರೆ ಹತ್ತಿದ ಕೂಡಲೆ ಎತ್ತಿ ಹಾಕಿದ ಹಾಗೆ ಆಗಿ, ಎಚ್ಚರವಾಗುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಅದರನಂತರ

2. ಕಸಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಜೈವ್ಯ ಮಧು ತೊ. = ಕೂಡಿಸುವದು; ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ೧, ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧ ಕೊಡುವದು, 4 ದಿನಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

3. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಇನ್ನು 3 ದಿನ, ತಬ್ಬಿಲು ಬೇಡ

1. ಕಸಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ ತೊ. = ಕೂಡಿಸುವದು ಮತ್ತು ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಜೇನು ಡ್ರಾಮ 1. ನ್ನು ಸಹ ಬೆರೆಸುವದು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ಮ. ಜ್ವ. ||, ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ||. ರಂತೆ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಊಟದನಂತರ ಕಾಸೀಸ (೧ ಗ್ರೈನ್) ಮಿಶ್ರವಿರುವ ಷರಬತ ಡ್ರಾಮ ೧ನ್ನು ೧ ಔನ್ಸ್ ಕುದಿಸಿ ತಣಿಸಿದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಡಡಿ ಕೂಡಿಯುವದು. ಔಷಧ 4 ದಿನಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅಭ್ಯಂಗನಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಬಾಬ್ತು ಧಾತ್ರಾದಿ ತೈಲ ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚುವರೆ

ನಿರ್ದ್ರೆ ಬರುವದಿಲ್ಲವಂತೆ; ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ.

5. ಗುಣವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವಗುಣವಿಲ್ಲ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೈಬಿಸಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ 99°, ಸಂಜೆ ಹೊತ್ತು 99 4° ಇರುತ್ತದಂತೆ.

6. ನಿನ್ನೆ ಮೈಬಿಸಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ 98°, ಸಂಜೆ 99.1° ಇತ್ತಂತೆ. ಸ್ರಾವ (ಬೆಳೇ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆಯಂತೆ. ನಿನ್ನೆ ತೈಲಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಅಭ್ಯಂಜನ ಮಾಡಿಸಿಯದೆ. ಅಪರಾಹ್ನ ರೋಗಿಯ ಮನೆಗೆ ನಾನು ಹೋದಾಗ್ಗೆ, ರೋಗಿ ಅಲ್ಲ ಇರಲಿಲ್ಲ. 3 ಘಂಟೆಗೆ ಸಾರಟಿನಲ್ಲ ಕುಳಿತು ಸಂತೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಿತು. 1 ಘಂಟೆಗೆ ವಾಪಸು ಬಂದಳು. ಆಗ್ಗೆ ಮೈಬಿಸಿ 99° ಇತ್ತು ಪಿತ್ತ ಕಫ ನಾಡಿಗಳಿಗೆ ತಲೆಯಿಲ್ಲ. ನಿರ್ದ್ರೆ ಅವರರಾತ್ರಿ 2 ಘಂಟೆ ವರಗೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ ಅನ್ನುತ್ತಾಳೆ

7 ಸುತ್ತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಕಫ ಅಸ್ಥಿರ (ಗಂಜೆ ಊಟದನಂತರ ಸರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದು) ತನಗ ಗುಣಾವಗುಣ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ ಪಕ್ಕದ ಶಾಲೆಯಾಗಲಿ ಕುತ್ತಿಗೆ ಎಂಬದಿಯ ವೇದನೆಯಾಗಲಿ ಇಲ್ಲ, ಸಿದ್ರೆ ಮೂದಲಿಸಂತೆ

8 ವಾತ ಅಸ್ಥಿರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ (ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹಸಿದಿರುವಾಗ್ಗೆ ನೋಡಿದ್ದು), ಪಿತ್ತ ನಾಡಿ ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಕಫದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಕಡಿಮೆ. ಮೈಬಿಸಿ 99°ಗೆ ಮಿಗುವ ದಿಲ್ಲವಂತೆ ನಿರ್ದ್ರೆ ಮೂದಲಿಸದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬರುತ್ತದೆ ಬೆಳೇ ಸ್ರಾವ ಹುಟ್ಟಿದೆ.

9. ನಿರ್ದ್ರೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಸ್ರಾವ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ; ಮೈಬಿಸಿ ಅಪರಾಹ್ನ 6 ಘಂಟೆಯೊಳಗೆ ನೋರ್ಮಲಿಗೆ (ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಿತಿದ್ಧಕ್ಕೆ) ಇಳಿಯುತ್ತದೆ; ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಅಬಲಿ.

ಕೊಟ್ಟದೆ; ಮೈಗೆ ಸವರುವರೆ ಬಲಾತ್ಯಗಂಧಾ ದಿ ತೈಲವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳ ಹೇಳಿದೆ.

5. ಅದೇ ರೀತಿ ಔಷಧ ಇನ್ನು 4 ದಿನ ಮಾಡುವದು.

6. ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಮಂಚ ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವದು. ಮಾತ್ರೆಯು ಮತ್ತು ಷರಬತ್ ಅದೇ.

7. ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಕಡೀರನ್ನು ತೊ 1. ಕೈ ತಗ್ಗಿಸಿ, ಆನೆಕಡೀರನ್ನು ತೊ. |||. ಕೈ ಪರಿಸುವದು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀಗಂಧ ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ತೊ 1, ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು ತೊ = ಕೂಡಿಸುವದು; ರಾತ್ರಿ ಮಲ ಗುವಾಗ್ಗೆ ಮಾತುಲಂಗರಸಾಯನ ತೊ. ||. ದಂತೆ ಸೇವಿಸಿ ಅರ್ಧ ಕುಡ್ಡೆ ಹಾಲನ್ನು ಅನು ಸಾನಸಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದು.

8. ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಖದಿರ ತಿರಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವದು ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನ್ನು ತೊ. = ಕೈ ತಗ್ಗಿಸಿ ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಪುನಃ ಕೂಡಿಸುವದು; ಸಂಜೆಹೊತ್ತು ಕೊಡುವ ಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ಬಿಟ್ಟು, ಅತಿಸಾರಮೂಲಮಾತ್ರೆ ||. ಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು; ಔಷಧ 8 ದಿನಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದೆ.

9. ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. = ಕೂಡಿಸುವದು ಮತ್ತು ಮಾತುಲಂಗ ರಸಾಯನದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೊ. |||. ಕೈ ಪರಿಸುವದು. ಔಷಧ 4 ದಿನಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದೆ.

10. ಅವಗುಣವಿಲ್ಲ; ಮುಟ್ಟಾಗಿ ನಿನ್ನೆ ಮಿಂದದ್ದು; ರಜಸ್ಸು ಹೋದದ್ದು ಅಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ತನಗೆ ಅಶಕ್ತಿ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ರೋಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳಂತೆ.

11. ಮಾರಣೆ ದಿನ ರೋಗಿಯನ್ನು ನೋಡಲಾಯಿತು. ನೀರುಳ್ಳ ತಂಬಿಗೆಯನ್ನು ಎತ್ತುವಾಗ ಎಡದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಕೊಳುವು (ಸಿಕ್ಕು) 3-4 ದಿನವಾದರೂ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ, ಪಿತ್ತಕಫನಾಡಿಗಳ ತಲೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲ, ಕಫದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು (ಅರ್ಧ ಘಂಟೆಗೆ ಮೊದಲು ರೋಗಿ ಉಂಡಿದ್ದಾಳು) ಕಳೆದ 3-4 ದಿನಗಳಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಊಟದನಂತರ ಯಾವದೋ ಮದುವೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದು ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವದಕ್ಕೆ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಳಂತೆ, ನಾಲಿಗೆ ಕೆಂಪಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಣಗಿ ಕೊಂಡು ಉಂಟು (ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ತಿಂದಿರಬಹುದು) ಮಲ ಸರಿ

12. 4 ದಿನಗಳನಂತರ ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವಗುಣವಿಲ್ಲ ಎಂದರು.

13. ಮುಟ್ಟಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ.

14. ಮೊನ್ನೆಯಿಂದ ಮೈಬಿಸಿ ರಾತ್ರಿ 11 ಘಂಟೆಗೆ 100 2° ವರೆಗೆ ಏರುತ್ತದಂತೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ನೋರ್ಮಲಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತದಂತೆ (ಅವಧ್ಯದ ದೋಷವಾಗಿರಬೇಕು); ಮುಟ್ಟಿನ ಸ್ರಾವ ಅತಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

15. ಮೈಬಿಸಿ 99° ಗೆ ಮಿಗುವದಿಲ್ಲವಂತೆ, ಅವಗುಣವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

16. ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ಬಿಟ್ಟರ ಮೈ ಬಿಸಿ 99.6° ಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತದೆಂತ ಆಲೋಚಿಸಿ, ಸಂಜೆಗೂ ಅತಿ ಬಿಟ್ಟು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾರಂತೆ; ಸುಮಾರು

15 ದಿನಗಳಿಂದ ಎಡಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ನೋವು ಉಂಟಂತೆ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಶೀತದಿಂದ ನೋವು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ, ಸೆಕೆ ಮತ್ತು ಬೆವರುವದು ಮೊದಲಿಲ್ಲದವು ಈಗ ಕಾಣುತ್ತವಂತೆ, ಮಲಮೂತ್ರ ಸರಿ, ಪಿತ್ತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಬಲಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷ ಇನ್ನೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಉಂಟು.

10. ಅದೇ ಕಸಾಯ, ಮಾತ್ರೆ, ಪರ ಬತ್ತು ಮತ್ತು ರಸಾಯನ ಇನ್ನು 7 ದಿನ ಸೇವಿಸುವದು.

11 ಸಂಜೆ ಹೊತ್ತು ಅತಿಸಾರಮೂಲ ಮಾತ್ರೆ ಬಿಡುವದು ಮತ್ತು ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಯನ್ನು ೧|| ಮಾತ್ರೆಗೆ ಏರಿಸುವದು

12. ರಸಾಯನದ ಸ್ತಮಾಣವನ್ನು ತೊ. ೧ಕ್ಕೆ ಏರಿಸ ಹೇಳಿದೆ

13. ಸಂಜೆಗೆ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ||, ಅತಿ || ದಂತೆ ಮೊದಲು ಸೇವಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರ.

14 ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮ. ಜ್ವ. ೧ ಮಾತ್ರೆಯಂತೆ ಸೇವಿಸುವದು.

15. ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ೧, ಮ ಜ್ವ || ರಂತೆ ಕೊಡುವದು.

16. ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಭಾಂ ಗ್ಯಾದಿ ವಟಕವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ, ಕುದಿಸಿ ಹಚ್ಚುವದು; ಬೇರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಇನ್ನು 4 ದಿನ ಮಾಡಿ ಬರಹಳಿದ.

17. ಕಂಠದ ನೋವು ಹೋಗಿದೆ, ವಕ್ರದ ನೋವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ, ಮೃದಿಸಿ 99.1° ರ ವರಗೆ ಏರುತ್ತದೆ.

18. 1ನೇ ದಿನ ನೋಡಲಾಯಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ನೆಗಡಿಯಾಗಿದೆ, ಕೆನ್ನೆಸಿಡಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ, ಪಕ್ಕದ ನೋವು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಂಟಂತೆ; ಪ್ರಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಬಗಲಿ ಮೆಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಬಂದದಂತೆ, ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಲಿ, ಪಿತ್ತ ಅಬಲಿ ಅಧನಾ ಸ್ತಬ್ಧ, ಕಫ ಅಬಲಿ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರ

19 ಹಿಪ್ಪಲಿವುಡಿ ಕೂಡಿಸಲಿಲ್ಲವಂತೆ, ನೆಗಡಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ, ಸೋಮದ ಸ್ರಾವ ಉಂಟು, ಮೂದಲನಷ್ಟು ಅಲ್ಲ ಅನ್ನತ್ತಾಳೆ.

20. 14 ದಿನಗಳನಂತರ ನೋಡಿದ್ದಲ್ಲಿ— ತನ್ಮದ್ಯ ಮುಟ್ಟುಗಿದ್ದಳು, ಸ್ರಾವಶೇಷವಿರಲಿಲ್ಲ, ಅಶಕ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ, ಎದದ ಮಗ್ಗಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಾಗಲಿ ವಕ್ರದಲ್ಲಿ ನೋವು ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಮೃದಿಸಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 97°, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ 99°, ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಅಬಲಿ, ಕಫ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಬಲಿ

21. 7 ದಿನಗಳನಂತರ — ನಿನ್ನೆಯಿಂದ ನೆಗಡಿಯಾಗಿದೆ, ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟು, ಪಿತ್ತಕ್ಕು ತಲೆ ಇಲ್ಲ, ಕಫ, ಸ್ತಬ್ಧ

22. 7 ದಿನಗಳನಂತರ— ಶೇಷ ಮುಗಿದು 3 ದಿನವಾಯಿತು; ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಬದಲಾಗಿ ಮ. ಜ್ಯ. ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಂತೆ; ಅಪರಾಹ್ನ 2½ ಗಂಟೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿನೋಡಲಾಗಿ, ನಾಲಿಗೆಯ ಅಡಿ ಬಿಸಿ ನೋರ್ಮಲೇ ಇತ್ತು; ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ.

17. ಕಪಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಖದಿರೆ ತಿರಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪರ್ಪಾಟಕವನ್ನು ತೊ. | ಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವದು.

18 ಕೆನ್ನೆಗಳಿಗೆ ಭಾ. ವಟಕವನ್ನು ಮೊದಲು ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ, ನೀರಿಸಿದ ತೇದಿ ಲೇಪಿಸುವದು. ನೆಗಡಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಕಪಾಯದ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿವುಡಿ ೧-೨ ಚಿಮಿಟಿ ಕೂಡಿಸುವದು.

19. ಕಪಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧಿ ಬೇರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕಹಿಬೇವಿನ ಬಳಸಾರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು, ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮತ್ತು ಮ. ಜ. |||. ರಂತೆ, ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ವುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡುವದು; ಮುಟ್ಟಾದರೆ ಮ ಜ್ಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸ ಹೇಳಿದೆ.

20. ಕಪಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಕಹಿ ಬೇವಿನ ಬಳಸಾರನ್ನು ತೊ. | ಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವದು

21. ಕಪಾಯದ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿವುಡಿ 2, 3 ಚಿಮಿಟಿ ಕೂಡಿಸ ಹೇಳಿದೆ

22. ಅದೇ ಕಪಾಯದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ೧೦ರಂತೆ, ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ 8 ಸರ್ತಿಗೆ.

23. ಮುಟ್ಟಾಗಿ ಇಂದಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ
ದಿನ. ಸ್ತ್ರಾವ ನಿನ್ನೆಯಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ.
3 ದಿನಗಳಿಂದ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರ
ಕೊಡಲಿಲ್ಲವಂತೆ.

23. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ
8 ಸರ್ತಿಗೆ.

24. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣ,
ಜ್ವರ ಇಲ್ಲ.

24. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ
8 ಸರ್ತಿಗೆ

25. ಡಿ. ಡಿ.

25. ಡಿ. ಡಿ.

ಹೀಗೆ, ಒಟ್ಟು 115 ದಿನಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತೆಂಬದ
ರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಇನ್ನಷ್ಟು ಪುಷ್ಟಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ, ಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಘೃತ
ವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡುವದು ಒಳ್ಳೆದೆಂತ ತಿಳಿಸಿದರೂ, ರೋಗಿಯ ಕಡೆಯವರಿಗೆ
ಅದು ಅಗತ್ಯವೆಂತ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ.

ನನಗಿಂತ ಮೊದಲು ಈ ರೋಗಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿದ ವಂಡಿತರು ಅವಳ ರೋಗ ಯಾವ
ದೆಂತ ಆಲೋಚಿಸಿ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರೋ, ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದ ಭನ್ನ
ವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬಂದ ರೋಗವು ಯಾವದೆಂತ ಮುಂದಾಗಿ
ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧಗಳೊಳಗೆ ಒಂದರನಂತರ
ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟುನೋಡುವ ಸಂಡಿತನು ಇಂಥಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗುವದು? ಈ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಅಸೃಗ್ಧರ, ಸೋಮರೂಪ, ಶೂಷ, ಜ್ವರ,
ವಾತ, ಸರಮಂಡಲದವ್ಯಾಧಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಈ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಎಲ್ಲಾ
ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸೇರಬಹುದಾಗಿ ಉಪದೇಶವಿರುವದು ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಅದಲ್ಲದೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಅವಧ್ಯಮಾಡಿ, ಬೇರೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಏಕಾರಸಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸು
ತ್ತಿದ್ದಳು. ಇಂಥಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವವಾದರೊಂದು ರೋಗವು ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದೆಂತ
ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ದೃಷ್ಟಿ ಇಟ್ಟು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದರೆ, ಅದು
ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವದೇ ಸರಿ. ನಾನು ಚಿಕಿತ್ಸಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಏಧಿಸಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ
ಔಷಧಗಳೊಳಗೆ ಕಡೀರು ಬಲವ್ರದ, ವಾತಹರ, ಪುಷ್ಟಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಅಸೃಗ್ಧರ ಶಮನಕಾರಿ
ಮತ್ತು ಆನೆ ಕಡೀರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧಾತುವೃದ್ಧಿಕರ. 'ಮಲಾಯತ್ತಂ ಬಲಂ' ಎಂಬದನ್ನು
ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರೋಗಿಯ ಮಲವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವದು ಅಗತ್ಯ ಎಂಬ
ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಬಿಲ್ಲಸತ್ರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿತು; ಅದು ಜ್ವರಶಾಂತಿಗೂ, ಎದೆ, ಕಂಠ
ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಕಫವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವದಕ್ಕೂ ಒಳ್ಳೆಯದು.
ಶ್ರೀಗಂಧವು ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಸರಮಂಡಲದ ದೋಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸೃಗ್ಧರದಲ್ಲಿಯೂ, ಸೋಮ
ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಕರವಾದದ್ದು. ಪಿತ್ತಶಾಂತಿಗೂ, ಜ್ವರೋಪಶಮನಕ್ಕೂ, ಜಿವರಿಸು
ವದಕ್ಕೂ ಪರ್ಪಾಟಕ ಮತ್ತು ಅಾಮಂಚವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿತು. ಸುಗಂಧಿಬೇರು ರಕ್ತಶುದ್ಧಿ
ಕರ, ವಾತಹರ, ಮೇಹಹರ ಮತ್ತು ಬಲವ್ರದ. ದೀಪನಪಾಚನಕ್ಕೂ, ವಾಯುಸಂಚಾರ
ವನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸುವದಕ್ಕೂ, ಇತರ ಸೌಮ್ಯಗುಣದ ಔಷಧಗಳ ಕಫವಾತದೋಷನಿವೃತ್ತಿ

ಗೂ ಒಣಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು. ಅದು ದೀಪನಪಾಚನಕರ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಕಫವನ್ನು ಕಡಿಯುವದಕ್ಕೂ ವಾತಸಂಚಾರವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುವದಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ ಮಾತ್ರೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಷಮಜ್ಜರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ವೇದನೆಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸನಾಳದಲ್ಲಿಯ ಕಫದ ತಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವ ಗುಣದ್ದು. ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶೋಷಹರ, ಬಲವ್ರದ, ಧೈರ್ಯವ್ರದ, ನರಮಂಡಲಶುದ್ಧಿಕರ, ವಾತಾನುಲೋಮನಕಾರಿ ಮತ್ತು ಶೂಲಹರ. ಅತಿಸಾರಮೂಲಮಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಂತ್ವನ ಗುಣವೂ, ನಿದ್ರೆಬರಿಸುವ ಗುಣವೂ, ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಗುಣವೂ, ವ್ರಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಕಫವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವ ಗುಣವೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮಲವನ್ನು ಬಿಗಿಯುವ ಗುಣವು ಈ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಾತುಲಂಗರಸಾಯನವು ಬೆಳ್ಳೆ ಪುಷ್ಟಿಕಾರಿ, ಬಲವ್ರದ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಶಾಂತಿಕರ. ಕಾಸೀಸ ಮಿಶ್ರ ಪರಬತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ತವೃದ್ಧಿಕಾರಿ; ಅದರಲ್ಲಿ ಧಾತುವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಗುಣವೂ, ಪಿತ್ತಹರಗುಣವೂ ಇರುತ್ತವೆ ಭಾಂಗ್ವಾದಿ ವಟಕವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಲೇಸಿಸುವದರಿಂದ ಕೆನ್ನೆಸಿಡಿತ, ತಲೆಭಾರ, ನೆಗಡಿ, ನೋವು ಮತ್ತು ಬೇಗು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. ಕಪಾಯದ ಸೌಮ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಪಿತ್ತಶಮನಗುಣವನ್ನೂ ಸಾಂತ್ವನ ಗುಣವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ನಿದ್ರೆಬರುವದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿತೆಂತ ಯೋಚಿಸಿ, ಎರಡನೇ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧುವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ್ದು ನಾಲ್ಕನೇ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳ್ಳೆ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಬಂದದಂತೆ ತಿಳಿದದ್ದರಿಂದ ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಅದರ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಛೇದನಗುಣಕ್ಕೆ ತಡೆಯಾಗಿ ಜೇನಿನ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು. ಜ್ವರ ಮೃದುವಾದ ಮೇಲೆ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಗೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಸೀಸ ಮಿಶ್ರ ಪರಬತ್ತನ್ನು ಅಲ್ಪವ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದಿನಕ್ಕೊಂದೇ ಸರ್ತಿ ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿತು, ಮತ್ತು ಯುಕ್ತವಾದ ತೈಲಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ಅಭ್ಯಂಗನ ಮಾಡಿಸುವದು, ರೋಗಿಯ ಅನಿದ್ರಾದಿ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ, ಹಿತವಲ್ಲದೆ ಬಾಧಕಕರವಾಗದಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿತು. ಆರನೇ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಕಫನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟೇ ದೋಷ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಲಾವಂಚವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು. ಏಳನೇ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ರೆಗೆ ಆತಂಕ ಮಾಡುವದು ವಾಯುವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂತ ಊಹಿಸಿ, ಸ್ರಾವವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ಶ್ರೀಗಂಧದ ಬದಲಾಗಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ-ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ರಾತ್ರಿಭೋಜನಾನಂತರ ಹಾಲಿನ ಅನುಪಾನದಿಂದ ಮಾತುಲಂಗರಸಾಯನವನ್ನು ಕೊಡಲು ಆರಂಭಿಸಿತು. ಅದರಿಂದ ನಿದ್ರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ್ಯೂ, ಸ್ರಾವ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನೂ ಬಿಲ್ಲವತ್ರೆಯನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು, ಏದಿರ ತಿರುಳನ್ನೂ ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನೂ ಎಂಟನೇ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು ಒಂಭತ್ತನೇ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರೋಗದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಶಾಂತವಾಗಿ ಕಂಡಾಗ್ಯೂ, ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಅಬಲವಾಗಿ ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ತ್ರಿದೋಷಹರವಾಗಿ ಕಹಿರವನೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ರಸಾಯನಗುಣವುಳ್ಳ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಅಲ್ಪವ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲಾಯಿತು ಮತ್ತು ಮಾತುಲಂಗರಸಾಯನದ ವ್ರಮಾಣವನ್ನು ಏರಿಸಿತು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ (ಸುಮಾರು ೬೦ ದಿನಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ) ರೋಗಿಯ ಸಂಕಷ್ಟಗಳೆಲ್ಲ

ವಾಸಿಯಾಗಿ, ಅವಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ದೇಹವುಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿತ್ತು. ಆ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯು ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸುವಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಷ್ಟು ಶ್ರದ್ಧೆ ಇಡದೆ, ತನ್ನ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಯತ್ನವನ್ನು ಸಡಿಲು ಮಾಡಿದರಿಂದ ಅವಧ್ಯವೇ ಹೇತುವಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೋಗಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಾ ಬರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ, ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ದೀರ್ಘವಾಗುವದಾಯಿತು.

ಮೇಲಿನ ಚಿಕಿತ್ಸಾದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವಯವ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಾಚಕರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮನಸ್ಸುಕೊಡುವರಾಗಿ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣದೋಷಗಳಿವೆ? ಆ ಗುಣದೋಷಗಳ ಶಕ್ತಿ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿನದು? ವಿಕಾರ ಪರಿಹಾರದ ಅಥವಾ ಕಾರಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಗುಣ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಔಷಧದಲ್ಲರ ಬೇಕು? ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯದಿಂದಾದರೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬ ದೋಷದ ಭಯನಿವಾರಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸೇರಿಸುವ ದ್ರವ್ಯದ ಶಕ್ತಿ ಆ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಷ್ಟೇ ಇದೆಯೋ? ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ವಿಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಆ ಯುಕ್ತಿಯು ಆಧರಿಸಿರುವಂಥಾದ್ದು ಈ ಜ್ಞಾನವು ಚರಕಾದಿಗಳ ಆಧರಣೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಮಾಣವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡಿ, ಆಲೋಚಿಸಿ, ಮಾತತಕ್ಕ ಉಪೋದೇಶವೂ, ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಗೆ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಲಕ್ಷಣ ಭೇದಗಳನ್ನು ದಿನೇ ದಿನೇ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿದು, ಆ ಭೇದಗಳು ಔಷಧಯೋಗದಿಂದಂಟಾಗಿರಬಹುದೇ? ವಧ್ಯದ ಗುಣದೋಷಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೇ? ಅಥವಾ ಹವಾ ಮುಂತಾದ ಅನ್ಯ ಹೇತುಗಳೇ? ಎಂಬದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನ.

32. ಕಾಫಿ, ಜಾ ಮತ್ತು ಕೋಕೋ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಾಸಕಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಜನರ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಕೆಡಕನ್ನು 1ನೇ ಭಾಗದ XII-5ನೇ ಸಂಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದಷ್ಟೆ. ಅದರ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ನಾನು ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸುವದರಿಂದ ಬಹು ಜನರು ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದಾರಂತೆ ನನಸಿ, ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಕಾಫಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ದಕ್ಕೆ ದಿವ್ಯ
ಮೃತಾಪಿ
ಚೂರ್ಣದ ಯೋಗ

ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನನಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಲೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಅದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾನು ಕೂತಿರುವಾಗ್ಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ್ಗೆ ನನ್ನ ತಲೆ ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕಾಗಿ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಆಗಿ, ನಾನು ಬಿದ್ದು ಸಾಯುವೆನೆಂಬ ಭಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆಯ ಅಥವಾ ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವ ಲಕ್ಷಣವೇನೂ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಲಕ್ಷಣ ಒಂದೆರಡು ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನಂತೆ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಾಲಕಳೆದ ಹಾಗೆ ಆ ವಿಕಾರಲಕ್ಷಣ ಬಲವಂತವಾಗುತ್ತಾ, ವ್ಯಾಧಿ

ದರ್ಶನದ ಕಾಲಾಂತರ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂತು. ಅದು ಯಾವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವದೆಂಬದನ್ನು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರಥಮತಃ ವೈದ್ಯ ಇಲಾಖೆಯ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬರು ದೊರೆಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಕೇಳಿಕೊಂಡೆ. ಅವರು ನನ್ನ ಶರೀರದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಮಾಡಿ, ಕಾಫಿಯ ಮತ್ತು ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಬೇಕೆಂತ ನನಗೆ ಹೇಳಿದರಲ್ಲದೆ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಇಂಥಾ ವ್ಯಾಧಿಯುಂಟೆಂತಾ ಗಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಇಂಥಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕೆಂತಾಗಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದನಂತರ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಕಲ್ಪೀರಿಯಾ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ಪ್ರಧಾನಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಡಾಕ್ಟರರಿಂದ ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡೆ. ಅವರು ನನ್ನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವಸ್ತ್ರದ ವಟ್ಟಿ (collar) ಬಿಗಿದು ನಿಲ್ಲದಂತೆ ಬಾಗುತ್ತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರು. ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಏನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಏರುಳು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಾಗಲೂ, ಮೆಟ್ಟಿಲುಳ್ಳ ಎತ್ತರ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವಾಗಲೂ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಸವುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಕೆಲಕಾಲಾನಂತರ ಮುಖ ಮೇಲಕ್ಕಾಗುವ ಹಾಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೊಗ್ಗಿಸಿದಾಗ ತಲೆತಿರುಕು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ವರ್ಯಾಲೋಜಿಸಿ, ನರಮಂಡಲದ ರೂಪಲತೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದದ್ದೋ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿಯುಂಟಾಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದು ನಾನು ಸರ್ಕಾರ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದ ಮೇಲೆ ತನ್ನಂತೆಯೇ ಕಟಮೆಯಾದೀತೆಂತ ಭಾವಿಸಿ ಐದಾರು ವರ್ಷ ಕಳೆದೆ. ಆದರೆ ನನಗೆ ಉದ್ಯೋಗದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದನಂತರ ನನ್ನ ವ್ಯಾಧಿಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಣಗುವದರ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಲವಂತವಾದ ಹಾಗೆ ಕಂಡಿತು. ಕವಚ ಮಲಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಮುಖವು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅವಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಾನು ಆ ಕೂಡಲೇ ಸಾಯುವೆನೆಂಬ ಭಯ ಉಂಟಾಗುವ ಲಕ್ಷಣ ತೋರಿತು. ಕೆಲಕಾಲದನಂತರ ಅದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಹಾಸಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದವನು ಮಗ್ಗಲು ಮಗಚುವಾಗ, ಅದಕ್ಕೂ ಕೆಲಕಾಲದನಂತರ ಸುಮ್ಮನೆ ಮಲಗಿರುವಾಗ, ಸಹ ನನ್ನನ್ನು ಮಗುಚಿ ಬೀಳಿಸುವ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣತೊಡಗಿತು. ಕಾಫಿಯ ಪಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಚಾ ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೆದಂತೆ ಒಬ್ಬರು ದೊರೆಗಳು ನನ್ನ ಹಿತಚಿಂತನೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿದೆ. ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿದುಗ್ಗಿಕರಂತೆ ಕಂಡರೂ, ಅದರಿಂದ ನನ್ನ ವ್ಯಾಧಿಯು ಶಮನವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಕಡೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಬಹುಕಾಲ ಕಷ್ಟವಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಕಾಫಿ-ಚಾಗಳ ಪಾನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು, ಅವುಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಹಿತವಾದ ಪಾನಕವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೊಳೆಯಿತು. ಹಾಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ "ದಿವ್ಯಾಮೃತಾದಿ" ಚೂರ್ಣದ ಪಾನಕವನ್ನು ಕಾಫಿಯ ಒದಲಾಗಿ ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸರ್ತಿ ಕುಡಿಯಲು ಆರಂಭಿಸಿದೆ. ಅದರಿಂದ ನನ್ನ ತಲೆ ತಿರುಕು ಬೀಗನೆಂತಿತು. ಅದರ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣದೆ ಈಗ ಹತ್ತು-ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕಾಲ ಕಳೆದಿರಬೇಕು.

“ದಿವ್ಯಾಮೃತಾದಿ” ಚೂರ್ಣದ ಯೋಗ ಹೇಗೆಂದರೆ — ಲವಂಗ 1 ಪಾಲು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ 1 ಪಾಲು, ಸುಗಂಧಿ(ಹಾಲುಬಳ್ಳಿ-ನನ್ನಾರಿ)ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ (ಮಾಂಸಭಾಗ) 8 ಪಾಲು, ಕೆಂಪು ಪುನರ್ನವಿಬೇರು 8 ಪಾಲು. ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಸಾನಕಕ್ಕೆ 1-2 ಚಾ ಚಮಚ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಪಾನಕದಲ್ಲಿ

ಅರ್ಧ ಬಟ್ಟಲು ಚೂರ್ಣದ ಕಷಾಯ, ಅರ್ಧ ಬಟ್ಟಲು ಹಾಲು, ಇರುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಸಕ್ಕರೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು. ಒಂದು ಕುಡ್ಡೆ ಅಂದರೆ ಅರ್ಧ ಬಟ್ಟಲು ನೀರಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ, 8-10 ನಿಮಿಷವಾದರೂ ಕುದಿಸುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಲನ್ನು ಬೆರಸುವಾಗ್ಗೆ ಎರಡೂ ಬಿಸಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಸಂಯೋಗ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಾರ್ಲಿಯ ಕಾಳನ್ನು, ಒಳಭಾಗ ಕೆಂಪಾಗುವ ತನಕ, ಹುರಿದು ಪುಡಿಮಾಡಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಆ ಪುಡಿಯಿಂದ ಒಂದು ಚಮಚೆಯನ್ನು ಚೂರ್ಣದ ಒಂದು ಚಮಚೆಯೊಂದಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಪಾನಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿದರೆ, ಪಾನಕದ ಸಂತರ್ಪಣ (ಆಹಾರ) ಗುಣವು ಹೆಚ್ಚುವದು ಮತ್ತು ಪರಿಮಳವು ಕಾಫಿಯ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೋಲುವದರಿಂದ, ಕಾಫಿಯ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಮರುಳಾದವರಿಗೆ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ಹಿತವಾಗಬಹುದು. ದಿವ್ಯಾವ್ಯತಾದಿ ಚೂರ್ಣದ ಪಾನಕವು ತ್ರಿದೋಷಹರವಾದದ್ದಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ.

ಲವಂಗವನ್ನು ಅದರ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಸುಮದ ಮೊಗ್ಗನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ತೂಕ ಮಾಡಬೇಕು. ಅವ್ಯತಬಳ್ಳಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ತೂಗಿ, ಬೇಕಾದಷ್ಟನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಚೂರಿಯಿಂದ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ತುಂಡುಮಾಡಿ, ಆ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ನೀರಿನ ಸೆಕೆ ಮೇಲಿಟ್ಟು, ಸ್ವಲ್ಪ ಮೃದುವಾಗುವ ತನಕ ಬೆವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು. ಪುನರ್ನವಿ ಬೇರನ್ನು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕಡಿದು ಸಣ್ಣಗಿನ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಔಷಧಗಳೂ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಒಳ್ಳೆ ಕಾದಿರುವಾಗಲೇ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುಟ್ಟಿ, ಗೋದಿ ಸಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಗಾಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಜಲ್ಲಡಿಯಿಂದ ಗಾಳಿಸಿ, ಸಿಕ್ಕಿದ ಸಜ್ಜೆಗೆಯ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮಿಗದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕರಡಿಗೆಯೊಳಗೆ ತುಂಬ, ತಣಸು ತಾಗದಂತೆ, ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡದರಿಂದ, ಅದು ಎಂಟೊಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಕಳೆದಾಗ್ಲೂ, ಕೆಡದೆ ಗುಣವುಣವಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆ

ಉಪೋದ್ಘಾತ

1 ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ.

ದ್ರವ್ಯಸಂಗ್ರಹ (ದ್ರವ್ಯಗಣಗಳು).

1. ಸಮಾಸೇನ ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶದ್ವೈವ್ಯಗಣಾ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಥಾ | ವಿದಾರಿಗನ್ತಾ ವಿದಾರೀ ಸಹ-
ದೇವಾ ವಿಶ್ವದೇವಾಃ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಪೃಥಕ್ಪರ್ಣೀ ಶತಾವರೀ ಸಾರಿವಾ ಕೃಷ್ಣ ಸಾರಿವಾ ಜೀವ-
ಕರ್ಷಭಕಾ ಮಹಾಸಪಾ ಕ್ಷುದ್ರಸಹಾ ವೃಹತ್ಯಾ ಪುನರ್ನವೈರಣ್ಡೋ ಹಂಸವಾದೀ ವೃತ್ತಿ-
ಕಾಲ್ಯಾಣಭೀ ಚೇತಿ.

ವಿದಾರಿಗನ್ತಾದಿರಯಂ ಗಣಃ ಪಿತ್ತಾನಿಲಾವಹಃ |

ಶೋಷಗುಲ್ಮಾಗಮದೋರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸಕಾಸವಿನಾಶನಃ (ಸು. 139-4)

ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯಗಣಗಳು ಮೂವತ್ತೇಳು ಆಗುತ್ತವೆ ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಮೂವೇಲೆ, ನೆಲಕುಂಬಳ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ, ಹಗ್ಗಲ್ಲಂಗಡಲೆ (ಆನೆಕಡೀರು), ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಓರೆಲೆ, ಶತಾ-
ವರೀ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಕರಿಸುಗಂಧಿ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಕಾಡು ಉದ್ದು, ಕಾಡು ಹೆಸರು, ಗುಳ್ಳ, ಕಿರುಗುಳ್ಳ, ಪುನರ್ನವಿ, ಹರಳುಗಿಡ, ಹಂಸವಾದೀ (ನವಿಲಡಿ-ಮಲ ಚುವನ್ನ ಚೆರು ಪುಳ್ಳಡಿ ಎಂತ ಕೃ. ನಿ. ನಿಲವರಣ್ಣ ಎಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಪುಸ್ತಕ), ಚೇಳುಬಾಲದ ಗಿಡ (ಮಲ. ತೇಲ್ಕಡ), ನಾಯಿಸೋಣಗು (ನಸುಗುನ್ನಿ) ಸಹ. ಈ ವಿದಾರಿಗನ್ತಾದಿ ಗಣವು ಸಿತ್ತವಾಯುಹರ, ಶೋಷ, ಗುಲ್ಮ, ಅಂಗಮರ್ದ, ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ, ಕಮ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು.

2 ಆರಗ್ವಧಮದನಗೋಪಘಾ(ಘೋ)ಂಟಾಕುಟಜಪಾರಾಕಣ್ಣಕೀಪಾಟಲಾಮೂ -
ವೇಗನ್ತ್ರಯವಸಪ್ತಪರ್ಣಾನಿಮ್ಮ ಕುರುಣ್ಣಕದಾಸೀಕುರುಣ್ಣಕಗುಡೂಚೇಚಿತ್ರಕಶಾರ್ಙ್ಗಾಪ್ಪಾಕ -
ರಂಜದ್ವಯಪಟೋಲಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಾನ್ ಸುಷವೀ ಚೇತಿ

ಆರಗ್ವಧಾಪಿರತ್ಯೇಷ ಗಣಃ ಶ್ಲೇಷ್ಣವಿಪಾಸಹಃ |

ಮೇಹಕುಷ್ಠಜ್ವರವಮಾಕಣ್ಡೋಘೋ ವ್ರಣಶೋಧನಃ || (ಸು. 139)

ಕಕ್ಕಮರ, ಮಂಗಾರಕಾಯಿ, ವಿಕಂಕತ (ಹಲಮಾಣಿಕ?), ಕೊಡಸಿಗ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಂಟಕಾರಿ (ಗುಡ್ಡಕಲ್ಲಂಜಿ-ಮಲ. ಪುತ್ರಚುಂದಾ, ಅಥವಾ ಕಿರಿಗುಳ್ಳ), ಪಾದರಿ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ. ಪೆರುನ್ಕುರುನ್ಪ), ಇಂದ್ರಜೀವ, ಹಾಲೆ (ವಿಳಲೆಬಾಳೆ), ಕಹಿಬೇವು, ಅರಸಿನ ಗೋರಚ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬೀಗದಮರ (ಗುಡ್ಡೆರಂಜಿ), ಹೊಂಗಿ (ನಾಯಿಪಲ್ಲಿ), ನಾರುವ (ಮುಳ್ಳು) ಹೊಂಗಿ (ಪೂತಿಕರಂಜ), ಕಹಿವಡುವಲ, ನೆಲಬೇವು, ಹಾಗಲಬಳ್ಳಿ ಸಹ. ಈ ಆರಗ್ವಧಾದಿ ಗಣವು ಕಫವನ್ನೂ ಎಷವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಪ್ರಮೇಹ, ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ತುರಿ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ಮತ್ತು ವ್ರಣ ಶೋಧನಕಾರಿ.

ಪರಾ 'ಶಾರ್ಙ್ಗಾಪ್ಪಾ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಪೀರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಬೀಗದ ಮರವು ಚಿತ್ರಮೂಲದಂತೆ ತೀವ್ರತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ, ವಿಷದೋಷಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು, ಅದನ್ನು ಮಿತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮುಳ್ಳುಳ್ಳು ಪೂತಿಕರಂಜಕ್ಕೂ, ಕರಂಜಕ್ಕೂ ಧಾ ಪ್ರ ದಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

3. ವರುಣಾರ್ತಗಲತಿಗ್ರುಮಧುಶ್ರಿಗ್ರುತರ್ಕಾರೀಮೇಷತ್ಯಜ್ಞೇಪೂತೀಕನಕ್ತಮಾಲ -
ಮೋರಟಾಗ್ನಿಮನ್ಥಸೈರೀಯಕದ್ವಯವಿಮಿಶ್ರವಸುಕವಸಿರಚಿತ್ರಕಶತಾವರೀಬಿಲ್ವಾಜತ್ಯಂಗೀದ -
ಭಾರ್ವಹತೀದ್ವಯಂ ಚೇತಿ.

ವರುಣಾದಿಗಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಕಫಮೇದೋನಿವಾರಣಃ |

ವನಿಹಂತಿ ತಿರಶೂಲಂ ಗುಲ್ಮಾಭ್ಯಸ್ತರವಿದ್ರಧೀನ್ || (ಸು. 139)

ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ, ನೀಲಗೋರಟೆ, ನುಗ್ಗೆ, ಕೆಂಪುನುಗ್ಗೆ, ಜಯಂತಿ, ಮೇಷತ್ಯಂಗಿ (ಮಲ. ಆಟ್ಟು ಕೊಟುವ್ವಾಲ), ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ (ಪೂತಿಕರಂಜ), ಹೊಂಗೆ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ, ನರುವಲು, ಅರ ಸಿನಗೋರಟೆ, ಕೆಂಪುಗೋರಟೆ, ತೊಂಡೆ, ವಸುಕ (ಕೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು?), ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ (ಮಂಗಳಿಪ್ಪಲಿ, ಹುಲ್ಲುಜಾತಿ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶತಾವರಿ. ಬಿಲ್ವವತ್ತೆಮರ, ಮೇಷತ್ಯಂಗಿ. ದರ್ಭೆ (ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿ, ಕುಶ), ಗುಳ್ಳ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ ಸಹ. ಈ ವರುಣಾದಿ ಗಣವು ಕಫವನ್ನೂ ಮೇದಸ್ಸನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸುವಂಥಾದ್ದು: ತಲೆತೂಲೆ, ಗುಲ್ಮ, ಆಭ್ಯಂತರವಿದ್ರಧಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಪರಾ: 'ಅರ್ತಗಲ' ಎಂಬುದು ಬಿಳಿಮುತ್ತಿ, 'ಸೈರೀಯಕದ್ವಯ' ಎಂಬುದು ನೀಲ ಮತ್ತು ಅರಸಿನ ಗೋರಟೆಗಳಿಗೆ. 'ವಸುಕ' ಎಂಬುದು ತಿವಮಲ್ಲಿ ಹೂವಿನ ಗಿಡ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. ದೇಳುತ್ತದೆ.

4. ವೀರತರುಸಹಚರದ್ವಯದರ್ಭಾವೃಕ್ಷಾದನೀಗುನ್ವಾನಲಕುಶಕಾಶಾಶ್ವಘೇದಕಾನ್ಮಿ -
ಮನ್ಥಮೋರಟಾವಸುಕವಸಿರಭಲ್ಲಾಕಕುರುಣ್ಣಕೇಂದ್ರೀವರಕಪೋತವಜ್ರಾಶ್ವದವಪ್ರಾಚೇತಿ.

ವೀರತರ್ವಾದಿರಿತ್ಯೇಷ ಗಣೋ ವಾತವಿಕಾರನುತ |

ಅಶ್ಮೀರೀಶರ್ಕರಾಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾಘಾತರುಚಾವಹಃ || (ಸು. 139)

ವಡುವಾರದಮರ (ವೇಲ್ಮಸ್ತರ, ಮಲ. ಎಡತ್ತಲ), ಬಿಳಿಗೋರಟೆ, ಕೆಂಪುಗೋರಟೆ, ದರ್ಭೆ, ಬಂದಣಿಕೆ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲು (ಗುಂದ್ರಾ, ದರ್ಭೆಜಾತಿ ಹುಲ್ಲು. ವಲ. ವಿರಂಪುಲ್ಲು). ವಾಟೆ ಬಿದಿರು, ಬಿಳಿ ದರ್ಭೆ (ಕುಶ), ಕಾಶದರ್ಭೆ (ಮಲ. ಆಟ್ಟುದರ್ಭೆ, ಗಲಗಿನ ಹುಲ್ಲು?), ಪಾಪಾಣಿ ಭೇದಿ, ನರುವಲು, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ, ವಸುಕ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಆನೆಮುಂಗು, ಅರಸಿನಗೋರಟೆ. ನೀಲತಾವರೆ, ಬಂದೆಲಗ ಮತ್ತು ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು. ಈ ವೀರತರ್ವಾದಿ ಗಣವು ವಾತವಿಕಾರ ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು; ಅಶ್ಮೀರಿ, ಶರ್ಕರಾ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಾಘಾತ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವು.

ಪರಾ: 'ನಲ' ಎಂದರೆ ದೇವನಾಲ, ಭಾರತೀಯ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಎಂತ ಬ್ರ. ನಿ., ಹುಳುಗಿಲು, ಹುಳುಗುಲುಗು, ಹುಳುಗಿಲ ಹುಲ್ಲು ಎಂತ ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ, ಮಲಯಾಳದಲ್ಲಿ 'ನಾಂದಣ ಪುಲ್ಲು' ಎಂತ ಕೆಲವರು, ದೂರ್ವಾಕಾರದ ಚಿಗುರುಳ್ಳ ಒಳಗೆ ರಂಧ್ರವಿರುವ 'ನಲ' ಎಂತಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವೃಕ್ಷ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. ಅದಕ್ಕೆ ವಂತಾನರ, ನಾಲ ವಂತ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು ರಾ. ನಿ. ನಲ್ಲಿ ಇರುವದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದು ವಾಟೆ ಬಿದಿರಿ ಆಗಿರಬೇಕೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವಂಚ ತೃಣಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತವೆ. 'ಕುಶ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಸ್ತದರ್ಭೆ (ಗಿಡ್ಡದರ್ಭೆ) ಮತ್ತು 'ಕಾಶ' ಎಂಬುದು ಚಾಮರಪುಷ್ಪವುಳ್ಳ ದರ್ಭೆ ಎಂತ ನಿ ಸಂ. ವ್ಯಾ. ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ದರ್ಭೆಯೇ ಕುಶ, ಅದು ಸೂಚ್ಯಗ್ರಃ (ತುಮಿ ಚೂಪಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು); ಅದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ ದೀರ್ಘಪತ್ರಃ (ಉದ್ದ ಎಲೆದು) ಮತ್ತು ಕ್ಷುರಪತ್ರಃ (ಹರಿತವಾದ ಧಾರೆಯುಳ್ಳ ಎಲೆದು) ಎಂತ ಧಾ. ಪು. (ಪು. 108). ಇವೆರಡರೊಳಗೆ ಮೊದಲನೇದು ಸಿಹದರ್ಭೆ (ಬಿಳಿ ದರ್ಭೆ), ಎರಡನೇದು ಹರಿದರ್ಭೆ (ಹಸರುದರ್ಭೆ), ಅವೆರಡರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ 'ದರ್ಭದ್ವಯಂ' ಎನ್ನುವದು ಎಂತ ರಾ. ನಿ. (ಪು. 181). 'ಕಾಶ'ಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತ-ಚಾಮರಪುಷ್ಪ, (ಬಿಳಿ ಚಾಮರದಾಕಾರದ ಹೂವುಳ್ಳದ್ದು), ಇಕ್ಷುಕುಸುಮ, (ಕಬ್ಬಿನ ಹೂವಿನ ಹಾಗಿನ ಹೂವುಳ್ಳದ್ದು),

మత్తు కాణ్డేశ్సు (గంటు కట్టు) ఎంబ దేసరుగళు డ. ని. (పు. 160)నల్లి కాణుత్తవే. ఆదత్తునుసారవాగి మలయాళదల్లి 'శురువిక్కరింపు' ఎంబ దేసరు బరదద్దు ఇరుత్తదే (కృ. ని) ఆదాగ్గొ ఈ ఊరుల్లి కాతక్క 'అట్టుదథు' ఎంబ మలయాళ దేసరిన ఒందు త్తణవన్ను టువయోగిసువదు దేజ్జు (కళగి 36 నే సంఖ్య) య ఆది పరావన్ను నోడి చసుకా ఎంబదు 'బకా' (తివమల్లి) మత్తు 'ఇందివర' ఎంబదు 'శురుణ్ణుకీ ఘేద' ఎంత సి సం వ్యా. (పు. 137).

5. సాలసారాజకణ్ణా విదిరకదరకాలస్థన్ద క్రముకభూజ్మమేషత్వజ్జితినిశఙ్-
న్దనశుజన్దనశింశపూతిరిపాసనధవాజ్జునతాలశాకనక్తమాలపూతిరికాత్వకణ్ణాగు-
రూణి కాలీయకం జేతితి.

సాలసారాదిరిత్తేష గణః కుష్మవిసాతనః |

మేఘపాణ్ణా మయహరః కఫమేదోవిశోషణః || (సు. 139)

రాళ, ధూపద మర (సందళికే), విదిరే (కాజిన) మర, బిళే కాజిన మర, శలి
జాలి మర, బిళే లోధ (మల. వేళుత్త పాజ్యోట్టి), భుజపత్తే, మేషత్వంగి
(మల. అట్టుకొట్టప్పాల), నేమి మర (మల. కొడుకార), త్రేగంధ, రక్తజందన,
అగరుబిటమర (పరిడి మర, శిష్టబాగే, మల. ఇరుప్పళ మరం), బాగే మర,
రక్తహొన్నే (మల బేంబ), డిడిగ మర (మల అమ, కృ. ని), బిళే మత్తి (మత్తి,
మల వేళుమరుతు), తాళి (దస) మర (మల. కరింపన), తేగ (త్యాగ, మల. తేక్క),
హొంగేమర, ముళ్ళుహొంగే, ఆసిసమర (డామర, మల పేరుమరుతు), కృష్ణాగరు
(మల. కారకల) మత్తు కుంకుమాగరు (మల పీతజన్దనం). ఈ నాలనారాది
గణవు కుష్మవిసారకారి, ప్రమేహవన్నొ పాండురొగవన్నొ పరిహరిసువంధాద్దు;
మత్తు కఫవన్నొ మేదవన్నొ ఆరిసువ గుణవుళ్ళద్దు

పరా 'క్రముక ఎందరి 'అడికి మర మత్తు 'మేషత్వంగి' ఎందరి 'కాకటత్వంగి' ఎంత సి సం వ్యా
(పు 137)

6 రోధ్రసాపరరొధ్రపలారకుటన్నటాశూకఫలజీకట్టలైవాలకపల్లకి-
జింగినిశకదమ్మసాలాః కదలీ జేతితి

విష రోధ్రాదిరిత్త్యక్తో మేదఃకఫహరొ గణః |

యోనిదోషహరస్తమ్భి వ్రణ్యో (*వణ్యో) విషవిసాతనః ||

* పారాంతర

(సు. 140)

లోధ్ర (కేంపు, మల. పాజ్యోట్టి), (బిళే) పట్టిలోధ్ర, పలార, ఆసేముంగు,
అశూకద మర, నిర్విష (గంటుభారంగి, మల. జేరుతేక్క), శిరుతివని (కట్టల, మల.
జేరుకుమిళు), సురుసురికే (విలావాలక), మాదిమర (విశేష ధూప, మల
పాలంగం), టిడిమర (మల. కాటిలవు), కడద మర (మల కటంపు), ఆసిస
మర మత్తు బాళి. ఈ గణవు రోధ్రాది విసమత్తదే. మేదస్సన్నొ, కఫవన్నొ,
యోనిదోషవన్నొ, పరిహరిసువంధాద్దు; స్తంభనకారి, వ్రణహర (వర్ణకారి)
మత్తు విషనాతనకారి.

7. ಅರ್ಕಾಲರ್ಕಕರಂಜದ್ರಯನಾಗದನ್ವೀಮಯೂರಕಭಾರ್ಗೀರಾಸ್ತೇನ್ವ ಪುಷ್ಪೀಕ್ಷುದ್ರ-
ಶ್ವೇತಾಮಹಾಶ್ವೇತಾವೃಶ್ಚಿಕಾಲ್ಯಲವಣಾಸ್ತಾಪಸವೃಕ್ಷಶ್ವೇತಿ.

ಅರ್ಕಾದಿಕೋ ಗಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಕಫಮೇದೋವಿಷಾಪಹಃ |

ಕೃಮಿಕುಪ್ರಪ್ರಶಮನೋ ವಿಶೇಷಾದ್ವ್ರಣಶೋಧನಃ || (ಸು. 140)

ಎಕ್ಕೆ (ಕೆಂಪು), ಬಿಳೇ ಎಕ್ಕೆ, ಹೊಂಗೆ, ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ, ನಾಗದಂತಿ, ಉತ್ತರಣೆ, ಗಂಟು
ಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ರಾಸ್ತೆ (ಮಲ. ಚಿಟ್ಟರತ), ಕೋಳುಕುಟುಮ (ಶಿವಶಕ್ತಿ), ಬಿಳೇ ಶಂಬ
ಪುಷ್ಪ (ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ), ನೀಲ ಶಂಬಪುಷ್ಪ, ಚೇಳುಬಾಲದ ಗಿಡ (ಚೇಳುಕೊಂಡಿ. ಮಲ.
ತೇಲ್ಕಡ), ಭವಂಗಬೀಜ (ಮಾಲಕಾಂಗುಣಿ) ಮತ್ತು ಇಂಗಳದ ಮರ (ಮಲ. ಓಡಮರಂ).
ಈ ಅರ್ಕಾದಿಗಣವು ಕಫವನ್ನೂ, ಮೇದಸ್ಸನ್ನೂ, ವಿಷವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಕೃಮಿ-
ಕುಪ್ಪಗಳ ಶಮನಕಾರಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ರಣಶೋಧನಕರವಾದದ್ದು.

ಷರಾ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಲವಣಾ'ಕ್ಕೆ 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತೀ' ಎಂತ ನ ಸಂ ವ್ಯಾ ಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
ಫ ನ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತೀ'ಗೆ 'ಲವಣಾ', ರಾ ನ. ನಲ್ಲಿ 'ತೇಜೋವತೀ'ಗೆ 'ಲವಣಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕಾಣುತ್ತದೆ
'ಅಲವಣಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಕ್ಕೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

8. ಸುರಸಾಶ್ವೇತಸುರಸಾಫಣಿಜ್ಜ ಕಾರ್ಪಕಭೂಸ್ತೃಣಸುಗನ್ಧಕಸುಮುಖಕಾಲಮಾಲ -
ಕಾಸಮರ್ದಕ್ಷವಕಖರವುಷ್ಣಾವಿಡಂಗಕಟ್ಟಲಸುರಸೀನಿರ್ಗುಣ್ಣೀಕುಲಾಹಲೋನ್ದುರುಕರ್ಣಿ -
ಕಾಫಜ್ಜೀವ್ರಾಚೇಬಲಕಾಕಮಾಜ್ಯೋ ವಿಷಮುಷ್ಟಿಕಶ್ವೇತಿ

ಸುರಸಾದಿಗಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಕಫಹೃತ್ಕೃಮಿಸೂದನಃ |

ವ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾರುಚಿಶ್ವಾಸಕಾಸಘ್ನೋ ವ್ರಣಶೋಧನಃ || (ಸು 140)

ತುಳಸಿ (ಕಂ), ಬಿಳೇ ತುಳಸಿ, ಮರುಗ (ಮಲ. ಕರ್ಪೂರ ತುಳಸಿ), ಬಿಳೇ ನಾಯಿ(ರಾಮ)
ತುಳಸಿ, (ಮಲ. ಜೆರುತುಳಸಿ), ಮಜ್ಜಿಗೆದುಲ್ಲ, ದವನ, ಕಾಡು ನಾಯಿತುಳಸಿ, ಕರೇ ನಾಯಿ
ತುಳಸಿ, ಎಲೆಯುರಿ (ತಗಜೆ ಮಲ ಪೊನ್ನಾಸ್ತಗರಂ), ಉತ್ತರಣೆ, ಕೆಂಪು ಉತ್ತರಣೆ, ವಾಯು
ವಿಳಂಗ, ಕಿರುತಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ನೆಕ್ಕಿ, ಕರಿನೆಕ್ಕಿ, ಹಿರಿಕರಂಡೆ ಗಿಡ, ಇಲಿಕಿವಿ, ನಿರ್ವಿಷ
(ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ), ಕಾಕಜಂಘ, ಗಣಿಕೆ (ಕಾಕೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ), ಕಡನೆಗೆ ಬಳ್ಳಿ (ಹಿಂದಿ
ಡೋಡೀ) ಸಹ ಈ ಸುರಸಾದಿಗಣವು ಕಫಹರ, ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂಥಾದ್ದು,
ನೆಗಡಿ, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂಥಾದ್ದು, ಮತ್ತು ವ್ರಣಶೋಧ
ನಕಾರಿ

ಷರಾ ಕ ಗಣದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಾರಾಗಿ ನ ಸಂ ವ್ಯಾ
ಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಪ್ರಾಚೇಬಲ, ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷ, ಕಾಕಜಂಘಾ ನದಿವೃತ್ತೀತ್ಯವರೇ' ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ನ ಸಂ ವ್ಯಾ
(ಪು 184) ಆದರೆ 'ಪ್ರಾಚೇಬಲ' ಶಬ್ದ ನಾನು ನೋಡಿದ ಅನೇಕ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

9. ಮುಷ್ಕಕವಲಾಶಧವಚಿತ್ರಕಮದನವೃಕ್ಷಶಿಂಶಪಾವಪ್ರವೃಕ್ಷಾಸ್ತಿಫಲಾ ಚೇತಿ.

ಮುಷ್ಕಕಾದಿಗಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಮೇದೋಘ್ನಃ ಶುಕ್ರದೋಷಹೃತಃ |

ಮೇಹಾರ್ಶವಾಣ್ಡುರೋಗಘ್ನಃ ಶರ್ಕರಾಶ್ಮರಿನಾಶನಃ || (ಸು. 140)

ಮಗ್ಗಾರ್ತಿಮರ, ಪಲಾಶ, ಡಿಂಡಿಗ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮಂಗಾರಿಮರ, ಅಗರುಬೀಟಿ ಮರ
(ಬಿರಿಡಿ), ಮುಂಡುಕಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿಫಲೆ ಈ ಮುಷ್ಕಕಾದಿ ಗಣವು ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ನಾಶ

ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು; ಶುಕ್ರದೋಷಹರ; ಪ್ರಮೇಹವನ್ನೂ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ, ಪಾಂಡು ರೋಗವನ್ನೂ, ಶರ್ಕರಾಶ್ಮರೀಗವನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ವೈಕ್ಯ (=ಕೊಡಸಿಗ) ಎಂಬದು ಬೇರೊಂದು ದ್ರವ್ಯ ಎಂತ ನ. ಸಂ ವ್ಯಾ

10. ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚವ್ಯಚಿತ್ರಕಶೃಂಗವೇರಮರಿಚಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀಹರೇಣುಕೈ -
ಲಾಜಮೋದೇಸ್ತ್ರಯವಸಾರಾಜೀರಕಸರ್ಷಪಮಹಾನಿವ್ವಫಲಹಿಂಗುಭಾರ್ಗೀಮಧುರಸಾತಿ -
ವಿಷಾವಚಾಪಿಡಂಗಾನಿ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ಚೇತಿ.

ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಃ ಕಫಹರಃ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾನಿಲಾರುಚೀಃ |

ನಿಹನ್ಯಾದ್ವಿವನೋ ಗುಲ್ಮಶೂಲಘ್ನಶ್ಚಾಮಪಾಚನಃ || (ಸು. 110)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಕಾಡುಮಣಸಿನ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಕಾಳು ಮೆಣಸು, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ರೇಣುಕೆ, ಎಲಕ್ಕಿ ಅಜಮೋದ ಇಂದ್ರಜೀವಿ (ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ), ಪಾಡಾವಳಿ ಗಡ್ಡೆ, ಜೀರಿಗೆ. ಸಾಸುವೆ (ಕೆಂಪು), ದೊಡ್ಡ ಬೇವು (ಹುಚ್ಚುಬೇವು, ಅರೆಬೇವು), ಮಂಗಾರಕಾಯಿ, ಹಿಂಗು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಹಗ್ಗುರುಟಿಗೆ, ಅತಿಬಜಿ (ಅತಿ ಎಡ), ಬಜಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ ಮತ್ತು ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ. ಈ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಗಳಿಗುವು ಕಫಹರ, ನೆಗಡಿ, ವಾಯು, ಅರುಚಿ, ಗುಲ್ಮ, ಶೂಲೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು; ದೀವನಕಾರಿ, ಮತ್ತು ಆಮಪಾಚನಕಾರಿ

ಷರಾ ನ. ಸಂ ವ್ಯಾ ಯಲ್ಲಿ 'ಮನಾನಿವ್ವಫಲ' (=ದೊಡ್ಡ ಬೇವಿನ ಕಾಯಿ) ಎಂಬದು ಒಂದೇ ಒಡವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಮಂಗಾರಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ.

11. ವಿಲಾತಗರಕಮ್ವಮಾಂಸೇಧ್ಯಾಮಕತ್ವೈಕ್ವತ್ರನಾಗವುಷ್ಟಪ್ರಿಯಂಗುಹರೇಣುಕಾ -
ವ್ಯಾಘ್ರನವಿಶುಕ್ತಿಚಕ್ಷಾಸ್ತಾಣೇಯಕ್ರೋವೇಷ್ಟಕಚೋಚಚೋರಕಬಾಲ(ಲು)ಕಗುಗ್ಗುಲು -
ಸರ್ಜರಸತುರುಷ್ಟಕುಸ್ತುರುಕಾಗುರುಸ್ಪೃಕ್ಕ್ವೋಲೀರಧದ್ರದಾರುಕುಂಕುಮಾನಿ ಪುನಶ್ಚಗ -
ಕೇಶರಂ ಚೇತಿ

ವಿಲಾತಿಕೋ ವಾತಕಸ್ತೌ ನಿಹನ್ಯಾದ್ವಿಷಮೇವ ಚ |

ವರ್ಣಪ್ರಸಾದನಃ ಕಣ್ಣೊಪಿಡಕಾಕೋರನಾಶನಃ || (ಸು 111)

ಎಲಕ್ಕಿ, ತಗರ, ಜಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಜಟಾಮಾಂಸೀ, ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲ (ಮಲ ನಾಸ್ತು ಕಪ್ಪುಲ್ಲ), ಲವಂಗವಟ್ಟ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ. ನಾಗಕೇಸರ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ರೇಣಿಕ, ದೊಡ್ಡನವಿ ಚಿಪ್ಪು, ನವಿಚಿಪ್ಪು, ಚಕ್ಷಾ (ಚೋರಕಬೀಜದ ಭೇದ), ಇಟ್ಟೀವು (ಮಲ. ತುಣಿಯಾನ್ಯಂ), ಸರಳ ಘೂವ, ಕಾಡುದಾಲ್ಚೀನಿ, ಚೋರಕ, ವಿಲಾಪಾಲುಕ, ಗುಗ್ಗುಲ (ಮಾಹಿಷಾಕ್ಷಿಗುಗ್ಗುಲ), ರಾಳ, ಶಿಲಾರಸ, ಲೋಭಾನ (ಮಲ ಕುಸ್ತುರುಕಂ), ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಸ್ಪೃಕ್ಕ್ವ (ಮಲ ಚೋನಕಪ್ಪು ಲ್ಲ), ಲಾಮಂಚ, ದೇವದಾರ, ಕುಂಕುಮಕೇಸರ ಮತ್ತು ಹೂನ್ನೆ (ಸುರಪೊನ್ನೆ) ಹೂವು ಈ ವಿಲಾದಿಗಳಿಗುವು ವಾತಕಫಗಳನ್ನೂ, ವಿಷವನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವದು, ವರ್ಣಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನಂಟು ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ತುರಿ, ಪಿಡಕ, ಕೋರರೋಗ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶನಮಾಡುತ್ತದೆ

ಷರಾ ಪತ್ರಂ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಮಲಯಾಳಿ ವೈದ್ಯರು 'ಪಚ್ಚಲ' (ಪಚ್ಚಿತನಿಗದ ಎಲೆ) ಎಂಬದನ್ನು ಉಪ ಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಸರಿಯಾದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ತೈಲಾವಿ ದಾಹ್ಯ ಉಪಯೋಗದ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಅದನ್ನು

ಉಪೋದ್ಭೂತವೆಂಬುದು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು ಹೊಬ್ಬಿಗೆ ಶೋಧಕತ್ವ ಯೋಗಗಳಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾರದು 'ಚಣ್ಡಾ' ಎಂದರೆ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಸ್ವಲ್ಪ ಕವ್ಯಾದ ಅಜಮೋದದ ಆಕಾರಾಗಿರುವ ಚೋರಕಛೇದ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. (ಪು. 138.) ಧ. ನಿ. ಪ್ರಕಾರ 'ಚಣ್ಡಾ' ಎಂಬುದು ಚೋರಕಛೇದೇ ಹೆಸರು 'ಪುನ್ಯಾಗಕೇತರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕೇತರಂ' ಎಂಬ ದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ (ರಂಜಿ) ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. ಅದು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ, ಯಾಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗಣಗಳ ವರ್ಣನದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ

12. (a) ವಚಾಮುಸ್ತುತಿವಿಪಾಭಯಾಭದ್ರದಾರೂಣಿ ನಾಗಕೇಶರಂ ಚೇತಿ.

(b) ಹರಿದ್ರಾ ದಾರುಹರಿದ್ರಾ ಕಲಶೀ ಕುಟಜಬೀಜಾನಿ ಮಧುಕಂ ಚೇತಿ.

ಎತೌ ವಚಾಹರಿದ್ರಾದೀ ಗಣೌ ಸ್ತನ್ಯವಿಶೋಧನೌ |

ಆಮಾತೀಸಾರಶಮನೌ ವಿಶೇಷಾಮ್ಲೋಷಪಾಚನೌ || (ಸು. 141)

(a) ಬಜಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಷ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ದೇವದಾರು ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ.

(b) ಅರಶಿನ, ಮರದರಶಿನ, ಓರೆಲೆ, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು. ಈ ವಚಾದಿ, ಹರಿದ್ರಾದಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಗಣಗಳು ಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ಶೋಧಿಸುವಂಥವು, ಆಮಾತಿಸಾರವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವಂಥವು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೋಷವನ್ನು ಪಾಚನ ಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳವು (ಆಮಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದು ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ತರುವಂಥವು).

ಪರಾ ಇವರಡನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗಣಗಳಾಗಿಯೂ, ಕ್ರಸ್ತಪಂಚಮೂಲ, ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲ ಎಂಬ ವರ್ಗಗಳು ದತ ಮೂಲ ಎಂಬ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗಣಗಳಲ್ಲ ಎಂತಲೂ, ಸಂಶೋಧನಾಪಥಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದ ತ್ರಿವೃತಾದಿ ಗಣವು ಈ ಪ್ರಕರಣದ ಗಣಗಳೊಳಗೆ ಸೇರತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಾಗಿಯೂ ಎಣಿಸಿ ಬಹು ಮೂವತ್ತೇಳು ಗಣಗಳೆಂತ ಸುತ್ರತ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು

13. ಶ್ಯಾಮಾಮಹಾಶ್ಯಾಮಾತ್ಯ('ತ್ರಿ)ವೃದ್ಧಸ್ತೀಶಂಪಿನೀತಿಲ್ಪಕಕಮ್ಪಿಲ್ಲಕರಮ್ಯುಕ -
ಕ್ರಮುಕಪುತ್ರಶ್ರೇಣೀಗವಾಕ್ಷೀರಾಜವೃಕ್ಷಕರಂಒದ್ವಯಗುಡೂಚೀಸಪ್ತಲಾಚ್ಛಗಲಾಸ್ತ್ರೀಸು -
ಧಾಃ ಸುವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ ಚೇತಿ.

ಉಕ್ತಃ ಶ್ಯಾಮಾದಿರಿತ್ಯೇಷ ಗಣೋ ಗುಲ್ಮವಿಪಾಕಹಃ |

ಆನಾಹೋದರವಿಡ್‌ಭೇದೀ ತಥೋದಾವರ್ತನಾಶನಃ || (ಸು 141)

ಕರಿತಿಗಡೆ, ಸುಗಂಧ (ನಾಮದು)ಬೇರು, ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ, ದಂತಿ(ಜಯಪಾಲಗಿಡದ) ಬೇರು, ಕಾಡುಪಾವಟಿ (ಮಣಿತೊಂಡೆ, ಸುತೆಂಗಿ) ಬಳ್ಳಿ, ಲೋಧ್ರದ ಪಚ್ಚ, ಕಾಂಪಿಲ್ಲ, ಕಪಿ ಪಡುವಲು, ಕಂಗು (ಅಡಿಕೆ ಮರ), ಕಾಡುಹರಳು, (ಗೋಲಂಬುಡ), ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಕಕ್ಕ ಮರ (ಕೊಂದೆ), ಹೊಂಗೆ (ನಾಯಿಪಲ್ಲಿ), ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ (ಹೊಂಗೆಬಾತಿ ಗಿಡ), ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, ಕೋಡುಕಳ್ಳಿ, ಅಜಾಸ್ತ್ರೀ (ಫರಂಗಿ ಚಕ್ಕೆ, ಚೇನಿಪಾವು), ಜಡೆಕಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅರಸಿನ ಉಮ್ಮತ್ತ. ಈ ಗಣಕ್ಕೆ 'ಶ್ಯಾಮಾದಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಗುಲ್ಮ ರೋಗವನ್ನೂ ವಿಷವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಆನಾಹ ಮತ್ತು ಉದರ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಭೇದಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು; ಮತ್ತು ಉದಾವರ್ತರೋಗನಾಶನಕಾರಿ.

ಪರಾ 'ಮಹಾಶ್ಯಾಮಾ' ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧವಾರಕ (ಚೀನಿಪಾವು) ಮತ್ತು 'ಫಗಲಾಸ್ತ್ರೀ' ಎಂಬುದು ಅದರ ಫೇದ ಎಂತಲೂ, 'ರಮ್ಯುಕ' ಎಂಬುದು 'ಮಹಾನಿವೃ' (ದೊಡ್ಡ ಪೇವು) ಎಂತಲೂ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. (ಪು 139) ಫಗಲಾಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬುದು 'ವೃಷ ಪೋಧಾ' ಎಂಬದರ ಪರ್ಯಾಯಪದ ಎಂತ ಧ. ನ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟದ 3ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ

14. ವೃಹತೀಕಂಟಕಾರಿಕಾಕುಟಜಫಲಸಾತಾ ಮಧುಕಂ ಚೇತಿ.

ಪಾಚನೀಯೋ ವೃಹತ್ಯಾದಿರ್ಗಣಃ ಪಿತ್ತಾಸಿಲಾವಹಃ |

ಕಫಾರೋಚಕಹೃಲ್ಲಾಸಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರರುಜಾಪಹಃ ||

ಗುಳ್ಳ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ, ಕೊಡಸಿಗನಬೀಜ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಜ್ವೇಷ್ಠಮಧು. ಈ ವೃಹತ್ಯಾದಿ ಗಣವು ಪಾಚನಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು; ಪಿತ್ತವಾಯುಹರ, ಕಫ, ಅರುಚಿ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

15. ಪಟೋಲಚಸ್ತನಕುಚಸ್ತನಮೂರ್ವಾಗುಡೂಚೀವಾರಾಃ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ಚೇತಿ.

ಪಟೋಲಾದಿರ್ಗಣಃ ಪಿತ್ತಕಫಾರೋಚಕನಾಶನಃ |

ಜ್ವರೋಪಶಮನೋ ವ್ರಣ್ಯಶ್ಚರ್ದಿಕಣ್ಡೂನಿಷಾವಹಃ ||

ಕಹಿಸಡುವಲು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆಬೀರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪಾಡಾವಳಿ ಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ಈ ಪಟೋಲಾದಿ ಗಣವು ಪಿತ್ತ-ಕಫ-ಅರುಚಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಜ್ವರವನ್ನು ಉಪಶಮನ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಹಿತ ವಾದದ್ದು. ವಾಂತಿ, ತುರಿ ಮತ್ತು ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು.

16. ಕಾಕೋಲೀಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀಜೀವಕರ್ಷಭಕಮುದ್ಗಪರ್ಣಿಮಾಸ(ಷ)ಪರ್ಣೀ - ಮೇದಾಮಹಾಮೇದಾಚ್ಚೈನ್ನರಹಾಕರ್ಕಟಶೃಂಗೀತುಗಾಕ್ಷೀರೀಪದ್ಮಕಪ್ರಪಾಂಡೀರೀಕರ್ಧಿವೃದ್ಧಿ ಮೃದ್ವೀಕಾಜೀವನ್ಮೋ ಮಧುಕಂ ಚೇತಿ ||

ಕಾಕೋಲಲ್ಯಾದಿರಯಂ ಪಿತ್ತಶೋಣಿತಾಸಿಲನಾಶನಃ |

ಜೀವನೋ ಜ್ಯಂಹಣೋ ವೃಷ್ಯಃ ಸ್ತನ್ಯಶ್ಲೇಷ್ಮಕರಸ್ತಥಾ ||

ಕಾಕೋಲೀ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಕಾಡುಹೆಸರು, ಕಾಡುಉದ್ದು, ಮೇದಿ, ಮಹಾಮೇದಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗೀ, ಬಿದಿರುಪು, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ (ಮಲ. ಪತಿ ಮುಕಂ), ಪುಂಡರೀಯಕ (ಮಲ. ಕಲ್ಪಾಮರಂ), ಖಂಢಿ, ವೃದ್ಧಿ, ದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಜೀವಂತಿ ಮತ್ತು ಜ್ವೇಷ್ಠಮಧು. ಈ ಕಾಕೋಲಲ್ಯಾದಿಯು ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ರಕ್ತವಾತ ನಾಶನಕಾರಿ; ಒದುಕಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಪುಷ್ಟಿಕರ, ವೃಷ್ಯಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಮತ್ತು ಮೇಲೆಹಾಲನ್ನೂ ಕಫವನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು

ಪರಾ ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ ಮೇದಿ, ಮಹಾಮೇದಿ, ಋದ್ಧಿ, ವೃದ್ಧಿ, ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಈ ಎಂಟು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಷ್ಠವರ್ಗ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಅವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜೀವಿಯುಂಥವಲ್ಲ ಪ್ರನಿಧಿ ಪ್ರಕರಣ ನೋಡಿ ಅಷ್ಟವರ್ಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಧು, ಜೀವಂತಿ, ಕಾಡುಹೆಸರು, ಕಾಡುಉದ್ದು ಸೇರಿದಾಗ್ಗೆ ಅದು ಜೀವನೀಯ ಗಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಫಾ ಪ್ರ 101) ಈ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಗಳೊಳಗೆ ಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಬಗೆ ಗಳು ಮಧುರ ವರ್ಗ (ಧ ಸ 102)

17 ಊಷಕಸೈನ್ದವಲಾಜತುಕಾಸೀಸದ್ವಯಹಿಂಗೂನಿ ತುತ್ವಕಂ ಚೇತಿ. ||

ಊಷಕಾದಿಃ ಕಫಂ ಹನ್ತಿ ಗಣೋ ಮೇದೋವಿಶೋಷಣಃ |

ಅಶ್ವೀರೀಶಕರಾಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಗುಲ್ಮಪ್ರಣಾಶನಃ ||

(ಸು. 142)

ಚವುಳು ಮಣ್ಣು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಶಿಲಾಜತು (ಮಲ. ಕನ್ಮದಂ), ಧಾತುಕಾಸೀಸ (ಅನ್ನ ಭೇದಿ, ಹಿರಾಕಾಸು), ಪುಷ್ಪಕಾಸೀಸ (ಅನ್ನಭೇದಿಯ ಭೇದ), ಹಿಂಗು, ಮಯಿಲುತುತ್ಥ (ಖರ್ಷರೀ ತುತ್ಥ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.). ಈ ಉಷಕಾದಿ ಗಣವು ಕಫವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ; ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ಒಣಗಿಸುತ್ತದೆ; ಅಶ್ಮರೀ, ಶರ್ಕರಾ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಗುಲ್ಮ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

18. ಸಾರಿವಾಮಧುಕಚ್ಛನ್ನನಕುಚ್ಛನ್ನನವದ್ಮಕಕಾಶ್ಮರೀಫಲಮಧೂಕಪುಷ್ಪಾಣ್ಣುಶೀರಂ ಚೇತಿ ||

ಸಾರಿವಾದಿಃ ಪಿಪಾಸಘ್ನೋ ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರೋ ಗಣಃ |

ಪಿತ್ತಜ್ವರಪ್ರಶಮನೋ ವಿಶೇಷಾದ್ಧಾಹನಾಶನಃ || (ಸು 142)

ಸುಗಂಧಿ (ನಾಮದ) ಬೇರು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ವದ್ಮಕಾಪ್ಯ, ಕಾಶ್ಮೀರ (ಕೂಲಿ) ಮರನ ಹಣ್ಣು, ಇವೈಹೂವು ಮತ್ತುಲಾವಂಜ. ಈ ಸಾರಿವಾದಿ ಗಣವು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು; ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರ, ಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉರಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

19. ಅಂಜನರಸಾಂಜನನಾಗಪುಷ್ಪಪ್ರಿಯಂಗುನೀಲೋತ್ಪಲನಲದನಲಿನಕೇಶರಾಣಿ ಮಧುಕಂ ಚೇತಿ ||

ಅಂಜನಾದಿರ್ಗಣೋ ಹ್ಯೇಷ ರಕ್ತಪಿತ್ತನಿಬರ್ಹಣಃ |

ವಿಷೋಪಶಮನೋ ದಾಹಂ ನಿವನ್ಮಾಘ್ನಸ್ತಂ ತಥಾ ||

ಸೌವೀರಾಂಜನ, ರಸಾಂಜನ, ನಾಗಸಂಪಿಗೆಹೂವು (ಅಧವಾ ನಾಗಕೇಸರ), ಪ್ರಿಯಂಗು ನೀಲತಾವರೆ, ಲಾವಂಜ, (ಜಟಾಮಾಂಸೀ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ.), ತಾವರೆಕೇಸರ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಈ ಅಂಜನಾದಿ ಗಣವು ರಕ್ತಪಿತ್ತವನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ವಿಷವನ್ನು ಉಪಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ದೇಹದೊಳಗಿನ ಉರಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

20. ಪರೂಷಕದ್ರಾಕ್ಷಾಕಟ್ಟಿಲದಾಡಿಮರಾಜಾದನಕತಕಫಲಶಾಕಫಲಾನಿ ತ್ರಿಫಲಾ ಚೇತಿ ||

ಪರೂಷಕಾದಿರಿತ್ಯೇಷ ಗಣೋಽನಿಲಪನಾಶನಃ |

ಮೂತ್ರದೋಷಹರೋ ಹೃದ್ಯಃ ಪಿಪಾಸಾಘ್ನೋ ರುಚಿಪ್ರಸಃ ||

ಪರೂಷಕಫಲ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಮಲ. ಚಿರುಕುಮಳು) ಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬ, ಖಿರಣಿ ಮರ (ರಾಜಾದನ,* ಮಲ. ಪಳಮುಳಾಪಾಲ)ನ ಹಣ್ಣು, ಚಿಲ್ಲಬೀಜ, ತ್ಯಾಗದ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿಫಲೆ ಈ ಪರೂಷಕಾದಿಗಣವು ವಾತನಾಶಕ; ಮೂತ್ರದೋಷಹರ, ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ರುಚಿಕರ

* ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸೀ ಹಣ್ಣಿನ ರೆಂ- ಚಾತಿಯ ಮರ (ನಾ 2. 566)

21. ಪ್ರಿಯಂಗುಸಮಂಗಾಧಾತಕೇಪುನ್ನಾಗರಕ್ತ*ಚ್ಛನ್ನನಕುಚ್ಛನ್ನನಮೋಚರಸರಸಾಂಜನಕುಂಭೀಕಸ್ರೋತೋಂಜನಪದ್ಮಕೇಸರಯೋಜನವಲ್ಯೋ ದೀರ್ಘಮೂಲಾ ಚೇತಿ

* ರಕ್ತಚನ ನ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ನಾಗಪುಷ್ಪಚನ್ನನ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರವಿದೆ

ಪ್ರಿಯಂಗು, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ, ಧಾತಕೀ ಕುಸುಮ, ಹೊನ್ನೆ (ಕುಂಕುಮದ) ಮರ, ನಾಗಕೇಸರ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಬೂರಲಮೇಣ (ಮಲ. ಇಲವಿನಾವಶ), ರಸಾಂಜನ, ಪಾದರಿಹೂವು, ಸ್ತ್ರೋತೋಂಜನ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿತುರಚಿಬೇರು. ಇದು ಪ್ರಿಯಂಗ್ವಾದಿ ಗಣ.

22. ಅಮೃಷ್ಠಾಧಾತಕೀಕುಸುಮಸಮಂಗಾಕಟ್ಟಂಗಮಧುಕವಿಲ್ವಪೇಶಿಕಾರೋಧ್ರಸಾ ವರರೋಧ್ರವಲಾಶನಸ್ಥೀವೃಕ್ಷವದ್ಮಕೇಶರಾಣಿ ಚೇತಿ

ಗಣೌ ಪ್ರಿಯಂಗ್ವಮೃಷ್ಠಾದೀ ಪಕ್ವಾತೀಸಾರನಾಶನೌ |

ಸನ್ಧಾನೀಯೌ ಹಿತೌ ಪಿತ್ತೇ ವ್ರಣಾನಾಂ ಚಾಪಿ ರೋವಣೌ || (ಸು. 142-3)

ಮಾಯಿಫಲ (ಲೂತಿಕಾಯಿ)-ಧಾತಕೀಕುಸುಮ-ನಾಚಿಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ-ಅನೇಮುಂಗು-ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು-ಎಳೇ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ-ಲೋಧ್ರ (ಮಲ. ಪಾಚ್ಚೋಟ್ಟಿ)-ಬಿಳೇ ಪಟ್ಟಿಲೋಧ್ರ-ವಲಾಶ, ಕಾಡು ಅಶ್ವತ್ಥ (ಮಲ. ಚಿಟ್ಟರಯಾಲ, ಕಾಶ್ಮೀರಿ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.) ಮತ್ತು ತಾವರೆ ಕೇಸರ. ಇದು ಅಮೃಷ್ಠಾದಿಗಣ.

ಪ್ರಿಯಂಗ್ವಾದಿ ಮತ್ತು ಅಂಬಷ್ಠಾದಿ ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಗಣಗಳು ಪಕ್ವಾತೀಸಾರನಾಶನ ಕಾರಿ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದವು, ಸಂಧಾನ (ಒಡಕನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ) ಗುಣವುಳ್ಳವು ಮತ್ತು ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ (ಹಣ್ಣು ಮಾಡಿಸುವ) ಗುಣವುಳ್ಳವು.

23 ನೈಗ್ರೋಧಾದಿರಗಣೋ ವ್ರಣ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಹೀ ಭಗ್ನಸಾಧಕಃ |
ಚೋರಕಪತ್ರಬಂಬೂದ್ರಯಪಿಯಾಲಮಧುಕರೋಹಿಣೀವಂಜುಲಕದಂಬವದೀತಿನ್ದಕೇಸ -
ಲ್ಪಕೀರೋಧ್ರಸಾವರರೋಧ್ರಧಲ್ಲಾತಕವಲಾಶಾ ಸ್ಥೀವೃಕ್ಷಶ್ಚೇತಿ.

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿರಗಣೋ ವ್ರಣ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಹೀ ಭಗ್ನಸಾಧಕಃ |

ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರೋ ದಾಹಮೇದೋಘ್ನೋ ಯೋನಿದೋಷಹೃತೌ || (ಸು. 143)

ಗೋಳಿಮರ, ಅತ್ತಿಮರ, ಅಶ್ವತ್ಥದಮರ, ಬಸರಿಮರ (ಮಲ. ಚುನನ್ಮಾಲ-ಇತ್ತಿ), ಇಪ್ಪೆ ಮರ, ಜೋಗಿಯರೆ ಮರ (ಪೂವರಸಿ ಮಲ. ಕಲ್ಲಲಾ, ಅಂಬು (ಆಮ್ರಾತಕ) ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಎಳೇಮುತ್ತಿ, ಮಾವು, ಕಾಡುಮಾವು (ಜೂರಿಮಾವು, ಮಲ. ಕುರುಟ್ಟುಮಾವು), ಆರಗಿನಮರ (ಚೋರಕಪತ್ರ, 'ಲಾಕವೃಕ್ಷ' ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.) ನೇರಳೆ, ಕುಂಟನೇರಳೆ, ಮೂರಂಟಿಮರ (ವೂರವಮರ-ಮಲ. ಮುರಕಾಮರಂ), ಇಪ್ಪೆಮರ, ಕಿರುತಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಚಿತ್ತ, ಕಡಹದಮರ, ಜೋಗರೀಮರ, ಹಯನೇ (ಒಂದದ)ಮರ, ಮಾದಿಮರ, (ಎಶೇಷಧೂಪ, ಮಲ. ಪಾಲಂಗಂ, 'ಈನ್ತಲಾ' ಎಂತ ಕ್ಯ. ನಿ., ಅಂದರೆ ಬೈನೆ ಮರವನ್ನು 'ಸಲ್ಲಕೀ'ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಇುಂಟಂತಾಗುತ್ತದೆ), ಲೋಧ್ರ, ಪಟ್ಟಿ (ಬಿಳೀ) ಲೋಧ್ರ, ಗೇರುಮರ, ವಲಾಶ ಮತ್ತು ಕಾಡು ಅಶ್ವತ್ಥ (ಮಲ. ಚಿಟ್ಟರಯಾಲ). ಈ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ಗಣವು ವ್ರಣಪರಿಹಾರಕರ, ಗ್ರಾಹಿ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಒಡಕನ್ನು (ಭಗ್ನವನ್ನು) ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ (ಕೂಡಿಸುತ್ತದೆ), ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರ, ಯೋನಿದೋಷಹರ ಮತ್ತು ಉರಿಯನ್ನೂ ಮೇದಸ್ಸನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

24. ಗುಡೂಚೀನಿವ್ವಕುಸ್ತುಮ್ಪುರುಚನ್ನನಾನಿ ಪದ್ಮಕಂ ಚೇತಿ

ಏಷ ಸರ್ವಜ್ವರಾನ್ ಹನ್ತಿ ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿನ್ಮು ದೀಪನಃ |

ಹೃಲ್ಲಾಸಾರೋಚಕವಮಾಪಿಸಾಸಾದಾಹನಾಶನಃ ||

(ಸು. 143)

ಅನ್ಯತಬಳಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ (ರಕ್ತಚಂದನ, ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.) ಮತ್ತು ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ. ಈ ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿವರ್ಗವು ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ; ದೀಪನ ಕಾರಿ; ಮತ್ತು ಹೃಲ್ಲಾಸ (ಬಿಕ್ಕಳು), ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಹೃಲ್ಲಾಸ ಎಂದರೆ 'ಘೋರಗಂಧ' ('ಘೋ'ಮಾಡುವದು, ಎಂಜಲು ಉಗಿಯುತ್ತಿರುವದು) ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ

25. ಉತ್ಪಲರಕ್ತೋತ್ಪಲಕುಮುದಸಾಗ್ಧಿ ಕಕುಮಲಯಪುಣ್ಣರಿಕಾಣಿ ಮಧುಕಂಜೇತಿ.

ಉತ್ಪಲಾದಿರಯಂ ದಾಹಪಿತ್ತರಕ್ತವಿನಾಶನಃ |

ಪಿಸಾಸಾವಿಷಹೃದ್ರೋಗಚ್ಛೇದಿಮೂರ್ಚ್ಛಾಹರೋ ಗಣಃ || (ಸು. 143)

ನೀಲನೈದಿಲಿ, ಕೆಂಪುನೈದಿಲಿ, ಬಿಳಿನೈದಿಲಿ(ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ), ನೀಲತಾವರೆ, ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ನೀಲತಾವರೆ (ನೀಲೋತ್ಪಲ), ಬಿಳೀತಾವರೆ (ಕಮಲ) ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು. ಈ ಉತ್ಪಲಾದಿ ಗಣವು ಉರಿಯನ್ನೂ ಪಿತ್ತರಕ್ತವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ-ವಿಷ-ಹೃದ್ರೋಗ-ವಾಂತಿ-ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು.

ಷರಾ ಉತ್ಪಲ, ಕುಮಲಯ ಮತ್ತು ಸಾಗ್ಧಿ ಸ್ಥಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ನೀಲತಾವರೆಗೂ ನೀಲನೈದಿಲಿಗೂ ಬರುತ್ತವೆ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ ಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಲ-ಎಂದರೆ ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕುಮುದ ಎಂಬದು ಬಿಳೀ ಉತ್ಪಲ, ಸಾಗ್ಧಿ ಎಂಬದು ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ವರ್ಣ ಇರುವ ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ಉತ್ಪಲ ಮತ್ತು ಕುಮಲಯ ಎಂಬದು ಕಿಂಚಿತ್ ನೀಲವುಳ್ಳ ಬಿಳಿ ವರ್ಣದ್ದು ಎಂತ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಅಂದರೆ 'ಪುಂಡರಿಕ' ಮಾತ್ರ ಬಿಳೀ ಕಮಲ, ಮಿಕ್ಕವುಗಳೆಲ್ಲ ನೈಋತಿಯ ಛೇದಗಣಿತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉತ್ಪಲ ಮತ್ತು ನೀಲೋತ್ಪಲ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ನೀಲತಾವರೆಯನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಅವ ದೊರೆಯುವದು ಅವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ನೀಲನೈದಿಲಿಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ

26. ಮುಸ್ತಾಹರಿದ್ರಾದಾರುಹರಿದ್ರಾಹರಿತಕ್ಯಾಮಲಕವಿಫೀತಕ ಕುಷ್ಠಹೈಮವತೀವ - ಚಾಪಾರಾಕಟುರೋಹಿಣೀಶಾರ್ಙ್ಗಸಾತ್ವತಿವಿಷಾದ್ರಾವಿಡಿಭಲ್ಲಾತಕಾನಿ ಚಿತ್ರಕರ್ಜೇತಿ.

ವಿಷ ಮುಸ್ತಾದಿಕೋ ನಾಮ್ನಾ ಗಣಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮನಿಷೂದನಃ |

ಯೋನಿದೋಷಹರಃ ಸ್ತನ್ಯಶೋಧನಃ ಪಾಚನಸ್ತಥಾ || (ಸು 143)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಸೆಲ್ಲಕಾಯಿ, ತಾರೆ (ಶಾಂತಿ)ಕಾಯಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಖುರಾಸಾನಿ (ಬಿಳೀ) ಬಜಿ, ಬಜಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ. ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಬೀಗದ (ರಾಹುಬೀಜದ) ಮರ ಅತಿಬಜಿ (ಅತಿವಿಡೆ), ಏಲಕ್ಕಿ, ಗೇರುಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರ ಮೂಲ. ಈ ಮುಸ್ತಾದಿ ಗಣವು ಕಫನಾಶನಕಾರಿ, ಯೋನಿದೋಷಹರ, ಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡ ತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಪಾಚನಕಾರಿ.

ಷರಾ 'ಶಾರ್ಙ್ಗ' ಎಂಬದರ ಕುರಿತು ಪಕ್ಷಾಂತರ ಉಂಟೆಂತಲೂ ಅದು ತನ್ನ ಮತದಲ್ಲಿಯವಕಶಿಕ್ತ (ಮನೆ ತೊಂಡೆ-ಕಾಡುಪಾವಳಿ), ಇನ್ನೊಂದು ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಕಜಂಘ, ಬೇರೆ ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಕಮಾ : (ಕಾಕ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ) ಎಂತಲೂ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ ಮೇಲೆ 2ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಬರೆದ ಷರಾ ನೋಡಿ

27. ಹರಿತಕ್ಯಾಮಲಕವಿಫೀತಕಾನಿ ತ್ರಿಫಲಾ ||

ತ್ರಿಫಲಾ ಕಫಪಿತ್ತಕ್ಷೀ ಮೇಹಕುಷ್ಠವಿನಾಶಿನೀ |

ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ ದೀಪನೀ ಚೈವ ವಿಷಮಜ್ಜರನಾಶಿನೀ ||

(ಸು 143)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ತಾರೆ (ಶಾಂತಿ) ಕಾಯಿ, ಇವು ಮೂರು ಸೇರಿದ್ದು ತ್ರಿಫಲೆ. ತ್ರಿಫಲೆಯು ಕಫಪಿತ್ತವನ್ನೂ, ಮೇಹವನ್ನೂ, ಕುಷ್ಠವನ್ನೂ, ವಿನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತ, ದೀಪನಕಾರಿ ಮತ್ತು ವಿಷಮಜ್ಜರನಾಶಕ.

28. ಪಿಪ್ಪಲೀಮರಿಚಶೃಂಗವೇರಾಣಿ ತ್ರಿಕಟುಕಮ್ ||

ತ್ಯೂಷಣಂ ಕಫಮೇದೋಘ್ನಂ ಮೇಹಕುಷ್ಠತ್ವಗಾಮಯಾನ್ |

ನಿಹನ್ಯಾದೀಪನಂ ಗುಲ್ಮಪೀನಸಾಗ್ನೈಲ್ಪತಾಮಪಿ || (ಸು. 143-1)

ಹಿಪ್ಪಲೀ-ಕಾಳುಮೆಣಸು-ಶುಂಠಿ, ಇವು ಮೂರು ಸೇರಿ ತ್ರಿಕಟು ಅಥವಾ ತ್ಯೂಷಣಂ. ತ್ರಿಕಟು ಕಫವನ್ನೂ ಮೇದಸ್ಸನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ಪ್ರಮೇಹ, ಕುಷ್ಠ, ಚರ್ಮದ ರೋಗಗಳು, ಗುಲ್ಮ, ಪೀನಸ, ಅಗ್ನಿಯ ಅಲ್ಪತೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು ಮತ್ತು ದೀಪನ ಕಾರಿ.

29. ಅಮಲಕೇಹರೀತಕೀಪಿಪ್ಪಲ್ಯಶ್ಚಿತ್ರಕರ್ಷೇತಿ |

ಅಮಲಕ್ಯಾದಿರತ್ಯೇಷ ಗಣಃ ಸರ್ವಜ್ವರಾವಹಃ |

ಚಕ್ಷುಷ್ಯೋ ದೀಪನೋ ವೃಷ್ಯಃ ಕಫಾರೋಚಕನಾಶನಃ ||

(ಸು. 144)

ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ-ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ-ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಮೂಲ. ಅಮಲಕ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ಈ ಗಣವು ಸರ್ವಜ್ವರಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತ, ದೀಪನಕಾರಿ, ವೃಷ್ಯಗುಣ ವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಕಫವನ್ನೂ ಅರುಚಿಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು.

30. ತ್ರಪುಸೀಸತಾಮ್ರರಜತಕೃಷ್ಣಲೋಹಸುವರ್ಣಾಸಿ ಲೋಹಮಲಂ ಚೇತಿ ||

ಗಣಸ್ತಸ್ಮಾದಿರತ್ಯೇಷ ಗರಕ್ರಿಮಿಹರಃ ಪರಃ |

ಸಿಪಾಸಾವಿಷಹೃದ್ರೋಗವಾಣ್ಣುಮೇಹಹರಸ್ತಥಾ || (ಸು. 144)

ತವರ-ಸೀಸ-ತಾಮ್ರ-ಬೆಳ್ಳಿ-ಕಬ್ಬಿಣ-ಚಿನ್ನ (ಧಂಗಾರ) ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟ ಈ ತ್ರವಾದಿ ಗಣವು ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷವನ್ನೂ ಕ್ರಿಮಿಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕ ಉತ್ತಮ; ಹಾಗೆ ಯೇ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಿಷ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಸಾಂಡು, ಪ್ರಮೇಹ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು ವಂಥಾದ್ದು.

31 ಲಾಕ್ಷ್ಮಿರೇವತಕುಟಜಾಶ್ವಮಾರಕಟ್ಟಲಹರಿದ್ರಾವ್ಯಯನಿವೃಷ್ಪಚ್ಛದಮಾಲತ್ಯು - ಸ್ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ಚೇತಿ ||

ಕಪಾಯಸ್ತಿಕ್ತಮಧುರಃ ಕಫಪಿತ್ತಾಶನಾಶನಃ |

ಕುಷ್ಠಕೃಮಿಹರಶ್ಚೈವ ದುಷ್ಪವ್ರಣವಿಕೋಧನಃ ||

(ಸು. 144)

ಅರಗು-ಕಕ್ಕೆಮರ (ಮಲ. ಕೊನ್ನ, ತುಳು. ಕೊಂದೆ) — ಕೊಡಸಿಗ-ಬಿಳೀ ಕಣಗಿಲು- ಕಿರುಕಿವನಿ (ಮಲ ಚೆರುಕುಮಳು)-ಅರಸಿನ-ಮರದರಸಿನ-ಕಹಿಬೇವು-ಹಾಲೆ (ಎಳೆಲೆ ಬಾಳೆ) ಮರ-ಜಾಜಿ ಮತ್ತು ತ್ರಾಯಮಾಣ. ಈ ಲಾಕ್ಷ್ಮಿರೇವತಕುಟಜಾಶ್ವಮಾರಕಟ್ಟಲಹರಿದ್ರಾವ್ಯಯನಿವೃಷ್ಪಚ್ಛದಮಾಲತ್ಯು -

ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ಕಫಪಿತ್ತರೋಗನಾಶನ, ಕುಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ದುಷ್ಟವ್ರಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

32. ಪಂಚ ಪಂಚಮೂಲಾನ್ಯತ ಉರ್ಧ್ವಂ ವಕರ್ಷ್ಯಮಃ | ತತ್ರ ತ್ರಿಕಂಟಕಬೃಹತೀ-
ದ್ವಯಪೃಥಕ್ ಪರ್ಣೋ ವಿಧಾರಿಗನ್ಧಾ ಚೇತಿ ಕನೀಯಃ |

ಕಷಾಯತಿಕ್ತಮಧುರಂ ಕನೀಯಃ ಪಂಚಮೂಲಕಮ್ |

ವಾತಘ್ನಂ ಪಿತ್ತಶಮನಂ ಬೃಂಹಣಂ ಬಲವರ್ಧನಮ್ || (ಸು. 144)

ಐದು ಪಂಚಮೂಲಗಳು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು-ಗುಳ್ಳು-ಕಿರಿಗುಳ್ಳು-ಹಿರಲೆ-ಮೂವೆಲೆ-ಇವು ಐದು ಸೇರಿ ಹ್ರಸ್ವ (ಸಣ್ಣ) ಪಂಚಮೂಲ. ಈ ಸಣ್ಣ ಪಂಚಮೂಲವು ಚೋಗರು, ಕಹಿ ಮತ್ತು ಸೀ ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ವಾತನಾಶಕರ, ಪಿತ್ತಶಮನಕರ, ಪುಷ್ಪಿಕರ ಮತ್ತು ಬಲವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

33. ಬಿಲ್ವಾಗ್ನಿಮನ್ಮಥುಣ್ಣುಕಪಾಟಲಾಕಾಶ್ಮರ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಮಹತ್ |

ಸತಿಕ್ತಂ ಕಫವಾತಘ್ನಂ ಪಾಕೇ ಲಘ್ವಗ್ನಿದೀಪನಮ್ |

ಮಧುರಾನುರಸಂ ಜೈವ ಪಂಚಮೂಲಂ ಮಹತಾ ಸ್ಮೃತಮ್ || (ಸು 144)

ಬಿಲ್ಲಪತ್ರಮರ, ನರುವಲು, ಆನೆಮುಂಗು, ಪಾದರಿಮರ, ಕಾಶ್ಮೀರಿ ಮರ (ಶಿವನಿ ಮಲ ಕುಮಳು). ಈ ಐದು ಸೇರಿ ಮಹತಾ (ದೊಡ್ಡ) ಪಂಚಮೂಲ

ಮಹತ್ಪಂಚಮೂಲವು ಕಹಿರಸಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಸೀ ರುಚಿ ಅನುರಸವಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು, ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಲಘು, ಕಫವಾತನಾಶಕ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪನಕಾರಿ.

ಅನಯೋರ್ಧಶಮೂಲಮುಚ್ಯತೇ.

ಗಣಃ ಶ್ವಾಸಹರೋ ಹ್ಯೇಷ ಕಫಪಿತ್ತಾನಿಲಾವಹಃ |

ಆಮಸ್ಯ ಪಾಚನಶ್ಚೈವ ಸರ್ವಜ್ವರವಿನಾಶನಃ ||

(ಸು. 144)

ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲ, ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲಗಳೆಂಬವು ಎರಡು ಸೇರಿದ ಗಣಕ್ಕೆ ದಶಮೂಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗಣವು ಶ್ವಾಸಹರ, ಕಫಪಿತ್ತವಾಯುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಆಮ ಪಾಚನಕಾರಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವ (ಸನ್ನಿಪಾತ) ಜ್ವರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

34. ವಿಧಾರೀಸಾರಿವಾರಜನೀಗುಡೂಜ್ಯೋಽಜಶ್ಯಂಗೀ ಚೇತಿ ವಲ್ಲಿರೇಂಜ್ಞಃ |

(ಸು. 144)

ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಸುಗಂಧಿ (ನಾಮದ) ಬೇರು, ಕರಿಕಚೋರ (ಮಲ. ಕರಿಬೃಚ್ಛೋಲಂ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮೇಷತ್ಯಂಗಿ (ಸಣ್ಣ ಗೆಸೆ ಹಂಬು, ಮಲ. ಆಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಪ್ಪಾಲಾ), ಇವುಗಳ ಮೂಲಗಳು ವಲ್ಲಿರೇಪಂಚಮೂಲ.

ಪರಾ "ರಜನೀ ಹರಿದ್ರಾ, ರಂಜನೀ ತಿರಹಲಾ" ಎಂತ ಸಿ ಸಂ ವ್ಯಾ ಯಲ್ಲಿರುವದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುವಾಗ್ಗೆ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ರಜನೀ' ಬೇರೆ 'ರಂಜನೀ' ಬೇರೆ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗಾದರೂ ಆರಸಿನವು ಬಳ್ಳಿ ಯಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ರಜನೀಯು 'ಪರ್ಪಟೇ' ಅಥವಾ 'ಜತುಕಾ' ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ಪರ್ಪಟೇ' ಎಂಬುದು ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ 'ಪದ್ಮಾವತೀ' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಎಂತ

ಧಾ. ಪ್ರಕಾಶವು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಬೃ. ನಿ. ನಲ್ಲಿ 'ಜತುಕಾ' ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತೋಟನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದರೆ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕರೆ ಹಿಡಿಯುವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಮರಾಟಿ ಧಾನ್ಯವು ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. 'ಮೇಷತ್ಯಂಗೀ' ಎಂದರೆ ಉಡುಮರ (Rhus odina) ಎಂತ ಬೃ. ನಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮೇಷತ್ಯಂಗಿಯು ಬಳ್ಳಿಜಾತದ್ದಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅದು (U. C. Dutt) ಯು. ಸಿ. ದತ್ತರು ಹೇಳುವ gymnima sylvestre ಆಗಿರಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ 'ಸಣ್ಣ ಗೆರ್ಸೆ ಹಂಬು, ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಹೆಸರಿರುತ್ತದಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಸರಕಾರಿ ಔಷಧಿಗಲ ತೋಟದ ಸುಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ಬರೆದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ

35. ಕರಮದ್ರಾತ್ರೀಕಂಟಕಸ್ಮೀರೀಯಕಶತಾವರೀಗೃಧ್ರನಖ್ಯ ಇತಿ ಕಣ್ಣಕಸಂಜ್ಞಾಃ.

ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರಾ ಹೈೇತಾ ಶೋಫತ್ರಯವಿನಾಶನಾ |

ಸರ್ವಮೇಹಹರಾ ಜೈವ ಶುಕ್ರದೋಷವಿನಾಶನಾ || (ಸು. 145)

ಕವಳಿಕಾಯಿ (ಕರಂಡೆಹುಳಿ), ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಬಿಳೇ ಗೋರಟೆ, ಹಲವು ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ (ಶತಾವರಿ), ಬೊಗರಿ, ಇವು ಐದು ಸೇರಿದ್ದು ಕಂಟಕಪಂಚಮೂಲ.

ಪರಾ 'ಗೃಧ್ರನಖೀ' ಎಂಬದು ಕಾಕಾದನೀ (ಕಾಕಮಂದಲಿ, ಕಿರಿಯ ಕಾಕತೊಂಡಿ) ವೃಕ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾಗಿದೆ ಈ ಎರಡು (ವಲ್ಲಿಪಂಚಮೂಲ ಮತ್ತು ಕಂಟಕಪಂಚಮೂಲ) ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರ; ದೋಷ ಜನ್ಯ, ಅಭಿಘಾತಜ, ವಿಷಜ ಎಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ಶೋಫಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತವೆ; ಸರ್ವಮೇಹ ಹರ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರದೋಷನಾಶನಕಾರಿ.

ಪರಾ ಇವೆರಡು ಕಫತಮನಕಾರಿ ಎಂತ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇವೆರಡು ಗುಣಗಳ ಗುಣ ಒಂದೇಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಅಗತ್ಯವೇನಿತ್ತು? ವಲ್ಲಿಪಂಚಮೂಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರ ಗುಣವೂ, ಕಂಟಕ ಪಂಚ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಶೋಫಹರ ಗುಣವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಗುಣಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟೆಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ

36 ಕುಶಕಾಶನಲದರ್ಭಕಾಣ್ಣೀಕ್ಷುಕಾ ಇತಿ ತೃಣಸಂಜ್ಞಾಕಃ |

ಮೂತ್ರದೋಷವಿಕಾರಂ ಚ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ತಥೈವ ಚ |

ಅನ್ಯೈಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಕ್ಷೀರೇಣ ಶೀಘ್ರಮೇವ ವಿನಾಶಯೇತ್ ||

ನಿಪಾಂ ವಾತಹರಾವಾದ್ಯಾವನ್ಯೈಃ ಪಿತ್ತವಿನಾಶನಃ |

ಪಂಚಕಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮಶಮನಾವಿತರಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ || (ಸು 145)

1. ಬಿಳೇ ದರ್ಭ (ಮಲ. ವೆಳುತ್ತದರ್ಭ, ಮೃದುವಾಗಿಯೂ, ಗಿಡ್ಡಾಗಿಯೂ, ಎಲೆಯ ತುದಿ ಚೂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವಂಥಾದ್ದೆಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.) 2. ಕಾಶದರ್ಭ (ಮಲ ಆಟ್ಟು ದರ್ಭ, ಚಾಮರಾಕಾರದ ಎಲೆಯುಳ್ಳದ್ದೆಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ) 3. ನಲ (ಮಲ ನಳಂ, ನಾಂಬಗಿ, ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಿರುವಂಥಾದ್ದು) 4 ದರ್ಭ (ಮಲ ವಲಿಯ ಅಂಪೊಟ್ಟಲ, ದೊಡ್ಡದು, ದೂರಗಾದ ಎಲೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾದದ್ದು ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.) 5. ಕಬ್ಬಿನ ದಂಟಿನ ಹುಲ್ಲು. ಇವು ಐದು ಸೇರಿದ್ದು ತೃಣಪಂಚಕ ಕಡೆದಾದ ಈ ತೃಣಪಂಚಕವನ್ನು ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಕೊಡುವದರಿಂದ ಮೂತ್ರದೋಷವಿಕಾರವೂ ರಕ್ತಪಿತ್ತವೂ ಬೇಗನೆ ನಾಶ ವಾಗುತ್ತವೆ

ಈ ಐದು ಪಂಚಮೂಲಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರಥಮದ ಎರಡು (ಪ್ರಸ್ತ ಮತ್ತು ಮಹತಾ) ವಾತ ಹರ, ಅಂತ್ಯದ್ದು (ತೃಣಪಂಚಮೂಲ) ಪಿತ್ತನಾಶನಕಾರಿ, ಇತರ ಎರಡು (ವಲ್ಲಿಪಂಚಮೂಲ ಮತ್ತು ಕಂಟಕಪಂಚಮೂಲ) ಕಫಶಮನಕಾರಿ ಎಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪರಾ ತೃಣಪಂಚಮೂಲ ಎಂಬದು ಯಾವದೊಂದನ್ನು ಕುರಿತು ಅನೇಕ ಪಕ್ಷಗಳಿವೆ ಎಂತ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದೆ ಯಷ್ಟು "ದರ್ಭಶರಕಾಶ್ವೇಕ್ಷುಕಾಲಯಃ" ಎಂತ ಧ ನಿ (ಪು 302), ಅಂದರೆ, 1 ದರ್ಭ. 2 ಶರ. 3 ಕಾಶ. 4 ಕಬ್ಬು 5 ಶಾಲಿಘತ್ತದ ಹುಲ್ಲು 'ಶರ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಮಲಯಾಳ ಧಾನ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಮವೇರು' ಎಂಬದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ

‘ಅಂಘ್ರಾಷ್ಟಲ’ ಎಂಬದನ್ನು ದಕ್ಷಿಣ ಮಲಯಾಳದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ‘ತರ’ ಎಂದರೂ ‘ಭಹ್ಮ ಮುಂಜ’ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ವಸ್ತು ಎಂತ ಧಾ ವ್ರ (ಪು. 105) ಸುಕ್ರುತನ ‘ಕುತ’ ‘ನಲ’ ಮತ್ತು ‘ಕಾಣ್ಡೇಕ್ಕು’ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ‘ತರ’, ‘ತಾಲಿ’ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸುವದಾಯಿತು

ಶಾ. ೧. ವ್ರಕಾರ ತ್ಯಜವಂಜಮೂಲ ಎಂದರೆ 1 ಕುತ. 2 ಕಾತ 3 ತರ. 4 ಕೃಷ್ಣೇಕ್ಕು 5 ತಾಲಿ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ‘ನಲ’ದ ಬದಲಾಗಿ ‘ತರ’ ಬೀಳುತ್ತದೆ ‘ದರ್ಭ’ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಾಲಿಯನ್ನು, ಕಾಣ್ಡೇಕ್ಕು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕರಿ ಕಬ್ಬನ್ನು, ಈ ಪಕ್ಷದವರು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆಂತ ಆಯಿತು

‘ದ್ವಿದರ್ಭಶರಕಾಶೇಕ್ಕು’ ಎಂಬವು ಉತ್ತರ ಮಲಯಾಳದವರ ಸಂವ್ರದಾಯ ಪ್ರಕಾರ ತ್ಯಜವಂಜಮೂಲ. ‘ದ್ವಿದರ್ಭ’ ಎಂದರೆ ದರ್ಭ ಮತ್ತು ಕುತ ಎಂತ ಅವರು ತಿಳಿಯುವದರಿಂದ, ಧ. ೧ ಹೇಳುವ ವಂಜತ್ಯಜಗಳೊಳಗೆ ತಾಲಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಕುತವನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆಂತಾಯಿತು ಮತ್ತು ಸುಕ್ರುತನ ವಂಜತ್ಯಜಗಳೊಳಗೆ ‘ನಲ’ದ ಬದಲಾಗಿ ತರವನ್ನೂ. ಕಾಣ್ಡೇಕ್ಕು ಬದಲಾಗಿ ಕಬ್ಬನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು

ಮೇಲೆ 4ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಬರೆದ ವರಾವನ್ನು ನೋಡಿ

37. ತ್ರಿವೃತಾದಿಕಮನ್ಯತ್ರೋಪದೇಕ್ಷ್ಯಾಮಃ.

ತ್ರಿವೃತಾದಿ ಗಣವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ (ಇದರ 1ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ) ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸಮಾಸೇನ ಗಣಾ ಹೈತೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತೇಪಾನ್ತು ಎಸ್ತರಮ್ |

ಚಿಕಿತ್ಸಿತೇಷು ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ದೋಷಬಲಾಬಲಮ್ ||

ವಿಭಿರ್ಲೇವಾನ್ ಕಸಾಯಾಂಶ್ಚ ತೈಲಂ ಸರ್ಪೀಂಷಿ ಪಾನಕಾನ್ |

ಪ್ರವಿಭಜ್ಯ ಯಥಾನ್ಯಾಯಂ ಕುರ್ವೀತ ಮತಿಮಾನ್ ಭಿಷಕ್ (ಸು. 115)

ಈ ಗಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅವುಗಳ ವಿಸ್ತಾರವು ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನಗಳೊಳಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು. ಇವುಗಳಿಂದ ದೋಷಾದಿಗಳ ಬಲಾಬಲ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು ಲೇವಗಳನ್ನೋ, (ಪಂಚವಿಧ) ಕಸಾಯಗಳನ್ನೋ, ತೈಲಗಳನ್ನೋ, ಘೃತಗಳನ್ನೋ, (ಸಾರು, ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದ) ಪಾನಕಗಳನ್ನೋ, ಬುದ್ಧಿಮಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ ತಯಾರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಉಪೋದ್ಘಾತ.

2 ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ

ಪ್ರತಿನಿಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು.

1. ಚಿತ್ರಮೂಲ-ದನ್ವೀ-ಉತ್ತರಣಿಕ್ವಾರ.

ಚಿತ್ರಕಾಠಭಾವತೋ ದನ್ವೀ ಕ್ವಾರಃ ಶಿಖರಿಜೋಽಧವಾ |

ಚಿತ್ರಮೂಲವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ದನ್ವೀ (ಜೀಪಾಳದ) ಬೇರನ್ನಾಗಲಿ, ಉತ್ತರಣಿಯ ಕ್ವಾರ ವನ್ನಾಗಲಿ ಹಾಕಬೇಕು.

2. ಧನ್ವಯಾಸ-ದುರಾಲಭಾ.

ಅಭಾವೇ ಧನ್ವಯಾಸಸ್ಯ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ್ಯಾ ತು ದುರಾಲಭಾ |

ಬಿಳೀ ಬಳ್ಳಿ ತುರಚಿ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಂಪು (ಸಣ್ಣ ಜಾತಿ) ತುರಚಿಯ ಬೇರನ್ನು ಹಾಕ ಬೇಕು.

ಷರಾ ಬಳ್ಳಿತುರಚಿ ಬೇರಿನ ಬದಲಾಗಿ ಪಚ್ಚರಂಗಿಗಿಡದ ಬೇರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾಗಿ ವಕ್ಷಾಂತರ ಉಂಟು 'ಧನ್ವನ್ ಎಂದರೆ ಗುಡ್ಡೆಸ್ತಳ ಧ ಸಿ ನಲ್ಲಿ ಧನ್ವಯಾಸ ಮತ್ತು ಯಾಸ ಎಂಬವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ವರ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಮೊದಲನೇದು ಬಳ್ಳಿತುರಚಿ, ಎರಡನೇದು ತುರಚಿ (ಪಚ್ಚರಂಗ) ಎಂತ ಆಲೋ ಂಸುವರೆ ಕಾರಣ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆದರೆ ದುರಾಲಭಾ 'ಧನ್ವಯಾಸದ ವೇದವಂತ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ವರ್ಗಿಸಿರುತ್ತದೆ

3. ತಗರ-ಕುಷ್ಠ

ತಗರಸ್ಯಾಭಾವೇ ತು ಕುಷ್ಠಂ ದದ್ಯಾದ್ಧಿವಗ್ವರಃ |

ತಗರವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠನು ಚಂಗಲಕೋಷ್ಪವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

4. ಮೂರ್ವಾ-ಬಿಂಗಿಸೀ

ಮೂರ್ವಾಭಾವೇ ತ್ವಚಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಜಂಗಿನೀಪ್ರಭವಾ ಬುಧ್ಯಃ ||

ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆಬೇರು ಇಲ್ಲದಾಗ ಉಡಿ (ಸಿಂಟಿ) ಮರದ ತೊಗಟನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು.

5. ಅಹಿಂಸ್ರಾ-ಮಾನಕನ್ದ.

ಅಹಿಂಸ್ರಾಯಾ ಅಭಾವೇ ತು ಮಾನಕನ್ದಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |

ಕಿರಿಕಾಕತೊಂಡ ಸಿಕ್ಕದಾಗ ಕರೀ ಮರಸಣಿಗೆ (ಮುಂಡಿ) ಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸ ಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

6. ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ-ನೀಲಕಂಠಶಿಖಾ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಯಾ ಅಭಾವೇ ತು ನೀಲಕಂಠಶಿಖಾ ಮತಾ ||

ಬಿಳಿನೆಲಗುಳ್ಳ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಮಯೂರಶಿಖೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾಗಿ ತಿಳಿ ವಿದ್ದಾರೆ.

7. ಬಕುಲ-ಕಹ್ಲಾರಾದಿ.

ಬಕುಲಾಭಾವತೋ ದೇಯಂ ಕಹ್ಲಾರೋತ್ಪಲಸಂಕಜಮಾ.

ರೆಂಜಿಹೂವಿಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಬಿಳೀ ನೈದಿಲೆ, ನೀಲತಾವರೆ, ಅಥವಾ ಬಿಳೀ ತಾವರೆ, ಹೂವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು.

8. ನೀಲೋತ್ಪಲ-ಕುಮುದ.

ನೀಲೋತ್ಪಲಸ್ಯಾಭಾವೇ ತು ಕುಮುದಂ ದೇಯಮಿಷ್ಯತೇ.

ನೀಲತಾವರೆ ಇಲ್ಲದಾಗ ನೈದಿಲೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ.

9. ಜಾತೀಪುಷ್ಪ-ಲವಂಗ.

ಜಾತೀಪುಷ್ಪಂ ನ ಯತ್ರಾಸ್ತಿ ಲವಂಗಂ ತತ್ರ ದೀಯತೇ |

ಜಾತಿಹೂವು ಎಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಲವಂಗವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

10. ಅರ್ಕಪರ್ಣಾದಿ ಹಾಲು-ರಸ.

ಅರ್ಕಪರ್ಣಾದಿಪಯಸೋ ಹ್ಯುಭಾವೇ ತದ್ರಸೋ ಮತಃ

ಎಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಾಲು ಇಲ್ಲದಾಗ ಅವುಗಳ ರಸವು ಯುಕ್ತ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

11. ಪೌಷ್ಕರ-ಕುಷ್ಠ-ಲಾಂಗಲೀ-ಸ್ಥಾಣೇಯ.

ಪೌಷ್ಕರಾಭಾವತಃ ಕುಷ್ಠಂ ತಥಾ ಲಾಂಗಲ್ಯುಭಾವತಃ |

ಸ್ಥಾಣೇಯಕಸ್ಯಾಭಾವೇ ತು ಭಿಷ್ಘ್ನಿರ್ದೀಯತೇ ಗದಃ ||

ಪುಷ್ಕರಮೂಲವಾಗಲಿ, ಕೋಳಿಕುಟುಮವಾಗಲಿ, ಇಟ್ಟೀವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಡಿತರು ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇವರಾ ಸ್ಥಾಣೇಯಕದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು ಇಟ್ಟೀವು (ಪರಲಿ) ಗಿಡಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುತ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಭೃ ನಿನಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೆರೆದಿರುವ ಲಾತಿನ ಹೆಸರು ಸ ವೈ ವ ಪ್ರಕಾರ ಇಟ್ಟೀವು ಗಿಡವನ್ನು ಅನರಿ ಮೂಲಯಾಳ ಪಂಡಿತರು ತಿಳಿದು ತುಣಿಯಾಣ್ಣಂ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯವು ಬೇರೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

12. ಚವ್ಯ-ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ-ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ.

ಚವಿಕಾಗಜಪಿಪ್ಪಲೈ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲವತ್ಸ ತೃತೌ |

ಚವ್ಯ ಮತ್ತು ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಕ್ಕೆ ಸಮಾನಗುಣವುಳ್ಳವಂತೆ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ

13. ಸೋಮರಾಜೀ-ಪ್ರಪುನ್ನಾಟ

ಅಭಾವೇ ಸೋಮರಾಜ್ಯಾಸ್ತು ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಫಲಂ ಮತಮ್ |

ಬಾವುಂಬೆಬೀಜ (ಮಲ ಕಾರ್ಕೋಲರಿ) ಇಲ್ಲದಾಗ ಚಗತೆಬೀಜವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಯುಕ್ತ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

14. ದಾರುನಿಶಾ-ನಿಶಾ.

ಯದಿ ನ ಸ್ಯಾದ್ದಾರುನಿಶಾ ತದಾ ದೇಯಾ ನಿಶಾ ಬುಧ್ಯಃ |

ಮರದರಸಿನ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಅರಸಿನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

15. ರಸಾಂಜನ-ದಾರ್ವೀ.

ರಸಾಂಜನಸ್ಯಾಭಾವೇ ತು ಸಮ್ಯಗ್ದಾರ್ವೀ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ |

ರಸಾಂಜನ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಮರದರಸಿನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಸರಿಯಾದದ್ದು.

16. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ-ಸ್ಥಟಿಕಾ.

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಭಾವತೋ ದೇಯಾ ಸ್ಥಟಿಕಾ ತದ್ಗುಣಾ ಜನ್ಯಃ |

ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಮಣ್ಣು (ಗೋಪೀಚಂದನ ಎಂತ ಶಾ. ೧) ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪಟಿಕಾರವನ್ನು ಜನರು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಪರಾ 'ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ'ಯ ಬದಲಾಗಿ 'ಪಟಿಸೀ' (ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣು)ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಚ ಸಾ ಸಂ (ಪು 972)

17. ತಾಳೀಸಪತ್ರಕಾ-ಸ್ವರ್ಣತಾಲೀ

ತಾಳೀಸಪತ್ರಕಾಭಾವೇ ಸ್ವರ್ಣತಾಲೀ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ.

ತಾಳೀಸಪತ್ರ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣತಾಲಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಪರಾ ಅನೇಕ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೂ, 'ಸ್ವರ್ಣತಾಲೀ' ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಹೆಚ್ಚು ಅವರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯ ವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಾಳೀಸಪತ್ರಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ವದೇ ವಚನದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರಬೇಕು

18. ಭಾಂಗೀ-ತಾಲೀಸಂ-ಕಂಟಕಾರೀ.

ಭಾಂಗೀಭಾವೇ ತು ತಾಲೀಸಂ ಕಂಟಕಾರೀಜಟಾಽದವಾ

ಭಾಂಗೀ (ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ-ನಿರ್ವಿಷ) ಇಲ್ಲದಾಗ ತಾಳೀಸಪತ್ರಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

19. ರುಚಕ-ಸಾಂಶುಲವಣ.

ರುಚಕಾಭಾವತೋ ದದ್ಯಾಲ್ಪವಣಂ ಸಾಂಶುಲ್ಪವರ್ತಮ್.

ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ತುವರ್ಚಲ-ಕರಿ ಉಪ್ಪು) ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಂಶುಲವಣವನ್ನು (ಮಣ್ಣು ಪ್ಪನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಪರಾ ಸೌವರ್ಚಲದ ಬದಲಾಗಿ ಬಿಡಾಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಾಗಿ ಚ ಸಾ ಸಂ (ಪು 972)

20. ಮಧುಯಷ್ಟೀ-ಧಾತಕೀ.

ಅಭಾವೇ ಮಧುಯಷ್ಟ್ಯಸ್ತು ಧಾತಕೀಂ ಚ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಧಾತಕೀ ಕುಸುಮವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

21. ಅಮ್ಲವೇತಸ-ಚುಕ್ರ.

ಅಮ್ಲವೇತಸಕಾಭಾವೇ ಚುಕ್ರಂ ದಾತವ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ.

ಅಮ್ಲವೇತಸವಿಲ್ಲದಾಗ ಹುಳಿ ಚಕ್ರೋತ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ.

22. ದ್ರಾಕ್ಷಾ-ಕಾಶ್ಮೀರೀಫಲ-ಬಂಧೂಕ.

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಯದಿ ನ ಲಭ್ಯೇತ ಪ್ರದೇಯಂ ಕಾಶ್ಮೀರೀಫಲಮ್ |

ತಯೋರಭಾವೇ ಕುಸುಮಂ ಬನ್ನೂಕಸ್ಯ ಮತಂ ಬುಧೈಃ ||

ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು ಲಭ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಕಾಶ್ಮೀರೀ (ಶಿವನೀ-ಮಲ. ಕುಮಳು) ಹಣ್ಣನ್ನೂ, ಅವೆರಡೂ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ ಕೇಸಲ(ಕಿಸ್ಸಾರ)ದ ಹೂವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬದು ಪ್ರಾಚ್ಛರ ಮತ.

ಷರಾ. 'ಬಂಧೂಕ' ಎಂಬದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿಗೆ ಅದರೆ ಕೇವಲಕ್ಕೂ 'ಬಂಧೂಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ ಎಂತ ನಾ. ಸಿ. ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರೀ ಹಣ್ಣಿನ ಪತ್ರಹರ ಗುಣವು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿಗೆಗಿಂತ ಕೇವಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದೆ ಎಂಬದು ನಿಸ್ಸಂಶಯ, ಆ ಗುಣ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂಬದೇ ಅನುಮಾನಾಸ್ಪದ ರಾ ಸಿ ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರ, ವಿವಿಧಗ್ರಹಪಿತಾಚತಮನಕರ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಕರ ಎಂತ ಅದರ ಗುಣ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯೂ ಕಾಶ್ಮೀರೀಫಲವೂ ದೊರೆಯದಿದ್ದರೆ ಇವೆ ಹೂವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಾಗಿ ಚ ಸಾ ಸಂ (ಸು 973)

23. ಲವಂಗಕುಸುಮ-ನಖ.

ಲವಂಗಕುಸುಮಂ ದೇಯಂ ನಖಸ್ಯಾಭಾವತಃ ಪುನಃ |

ನಖ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಕ್ಕೆ ಲವಂಗದ ಹೂವನ್ನು (ಲವಂಗವನ್ನು) ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

24. ಕಸ್ತೂರಿ-ಕಂಕೋಲ-ಜಾತೀಪುಷ್ಪ.

ಕಸ್ತೂರ್ಯಭಾವೇ ಕಂಕೋಲಂ ಕ್ಷೇವಣೀಯಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ |

ಕಸ್ತೂರಿ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗಂಧ(ಬಾಲ)ಮೆಣಸನ್ನು ಹಾಕಬೇಕೆಂತ ಪ್ರಾಚ್ಛರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಕಂಕೋಲಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇ ತು ಜಾತೀಪುಷ್ಪಂ ಪ್ರದೀಯತೇ |

ಗಂಧಮೆಣಸು ಸಹ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ, (ಕಸ್ತೂರಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ಜಾತಿ ಹೂವನ್ನು ಕೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

25. ಸುಗಂಧಿಮುಸ್ತ-ಕರ್ಪೂರ.

ಸುಗಂಧಿಮುಸ್ತಕಂ ದೇಯಂ ಕರ್ಪೂರಾಭಾವತೋ ಬುದ್ಧೈಃ |

ಕರ್ಪೂರಾಭಾವತೋ ದೇಯಂ ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣಂ ವಿಶೇಷತಃ ||

ಕರ್ಪೂರ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸುಗಂಧಿಮುಸ್ತವನ್ನು (ಸಣ್ಣ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು), ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣವನ್ನು, ಪ್ರಾಚ್ಛರು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಷರಾ ಕರ್ಪೂರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸಿಧಿ ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ (ತೃಣಜಾತಿಯ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ) ಎಂತ ಚ ಸಾ ಸಂ. (ಸು 971)

26. ಕುಂಕುಮ-ಕುಸುಮ್ಭ ಕುಸುಮ.

ಕುಂಕುಮಾಭಾವತೋ ದದ್ಯಾತ್ ಕುಸುಮ್ಭ ಕುಸುಮಂ ನವಮ್ |

ಕುಂಕುಮಕೇಸರ ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಹೊಸತಾದ ಕುಸುಮ್ಭ (ಕುಸುಬಿ) ಹೂವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

27. ಶ್ರೀಖಣ್ಣ-ಕರ್ಪೂರ-ರಕ್ತಚಂದನ

ಶ್ರೀಖಣ್ಣಚಂದನಾಭಾವೇ ಕರ್ಪೂರಂ ದೇಯಮಿಷ್ಯತೇ |

ಶ್ರೀಗಂಧ ಇಲ್ಲದಾಗ ಕರ್ಪೂರ(ವಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ)ವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಾವೇ ತ್ರೇತಯೋರ್ವೈದ್ಯಃ ಪ್ರಕ್ರಿಯೇದ್ರಕ್ತಚಂದನಮ್ |

ಕರ್ಪೂರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಗಂಧಗಳಿರದೂ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು (ಶ್ರೀಗಂಧದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ) ರಕ್ತಚಂದನವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

28. ರಕ್ತಚಂದನ—ಉಶೀರ.

ರಕ್ತಚಂದನಕಾಫಾವೇ ನಮೋಶೀರಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ |

ರಕ್ತಚಂದನ ಇಲ್ಲದಾಗ, ಹೊಸತಾದ ಲಾವಂಚವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಯುಕ್ತ ಎಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

29 ಅತಿವಿಸಾ-ಮುಸ್ತಾ-ಲವಾ-ಶಿವಾ.

ಮುಸ್ತಾ ಚಾತಿವಿಸಾಭಾವೇ ಶಿವಾಬಾವೇ ಶಿವಾ ಮತಾ |

ಅತಿವಿಡ (ಅತಿಬಿಬ) ಇಲ್ಲದಾಗ ಭದ್ರಮುಷ್ಠಿಯನ್ನೂ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಇಲ್ಲದ್ದಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಯುಕ್ತ ಎಂತ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

30 ನಾಗಪುಷ್ಪ-ವದ್ಮಕೇಸರ

ಅಭಾವೇ ನಾಗಪುಷ್ಪಸ್ಯ ವದ್ಮಕೇಸರಮಿಷ್ಯತೇ |

ನಾಗಸಂಸಿಗೆ ಹೂವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ತಾವರೆ ಕೇಸರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

31. ಅಷ್ಟವರ್ಗ-ನರೀ ವಿದಾರೀ-ಅಶ್ವಗಂಧಾ-ವಾರಾಹೀ

ಮೇದಾಜೀವಕಕಾಕೋಲೀಯುದ್ಧಿದ್ವಸ್ತ್ವೇಽಪಿ ವ್ಯಾಸತಿ |

ವರೀವಿದಾರ್ಯಶ್ವಗಂಧಾವಾರಾಹೀಶ್ಚಕ್ರಮಾತ್ ಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಮೇದಾದಿ ಅಷ್ಟವರ್ಗದ ಎಂಟು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ, ಮೇದೆ ಮತ್ತು ಮಹಾ ಮೇದಿಗಳಿಗೆ ಶತಾವರೀ ಜೀರನ್ನೂ, ಜೀವಕ-ಶುಷಭಕಗಳಿಗೆ ನೆಲಕುಂಬಳದ ಗಡ್ಡೆಯನ್ನೂ, ಕಾಕೋಲೀ-ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಗಂಧಿ(ಹಿರೇಮದ್ವು)ಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಋದ್ಧಿ-ವೃದ್ಧಿ ಗಳಿಗೆ ಹಂದಿಗಡ್ಡೆಯನ್ನೂ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಹಾಕಬೇಕು.

ಇತಿ ಛಾ ಪ್ರ ವಲ್ಲ ವಿದಾರೀ, ಕ್ಷೀರವಿದಾರೀ ಮತ್ತು ವಾರಾಹೀ ಎಂಬ ಮೂರು ಗಡ್ಡೆಗಳ ಗುಣಪಾರವು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿದಾರಿ(ನೆಲಕುಂಬಳ)ಯೇ ಈಸರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಾಗ ಅದರ ಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ರೋಮಗಳ ಹಾಗಿನ ಮುಳ್ಳುಗಳು ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ 'ವಾರಾಹೀ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಆಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬದು ಧಾವಮುಕ್ತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ ಇವುಗಳಲ್ಲ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಥ. ನಿ ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಬೃ ನಿ ನಲ್ಲಿ ವಾರಾಹಿಗೆ ಕೇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಲಾತಿನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅದು ಕುಂಟಗೇಸು ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ 'ವಾರಾ ಹೀ'ಯು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಯುವುದಾದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ಎಲೆಯು ನೀಳಬೆಲೆಯ ಆಕಾರದ್ದಂತಲೂ, ಅದರ ಗಡ್ಡೆಯು ವೃಷಾಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದಂತಲೂ ಬೃ ನಿ ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣನ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ರಾ ನಿ ಪ್ರಕಾರ 'ವಾರಾಹೀ'ಯ ಸರ್ಪಯುಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವನವಾಸೀ (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವಂಥಾದ್ದು)

ವಾರಾಹಿಗಡ್ಡೆಯು ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ತಲೆಯ ಹಾಗೆ ಇರುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಎಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ಪು 971) ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಸ್ತಂಭನ ಗುಣ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಮಂಜಪ್ಪ ಎಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ. (ಪು. 971)

32. ಭಲ್ಲಾತಕ-ರಕ್ತಚಂದನ-ಚಿತ್ರ-ನಲ-ಇಕ್ಶು.

ಭಲ್ಲಾತಕಾಸಹತ್ವೇ ತು ರಕ್ತಚಂದನಮಿಷ್ಯತೇ |

ಭಲ್ಲಾತಾಭಾವತಶ್ಚಿತ್ರಂ ನಲಶ್ಚೋಕ್ಷೋರಭಾವತಃ ||

ಗೇರುಕಾಯಿ ಸಹಿಸದಿದ್ದಾಗ ರಕ್ತಚಂದನವು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಗೇರುಕಾಯಿ ಇಲ್ಲ ದಾಗ ಚಿತ್ರಮೂಲವೂ, ಕಬ್ಬು ಇಲ್ಲದಾಗ ನಲವೂ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಗೇರುಕಾಯಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ರಕ್ತಚಂದನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಹಿತ ಎಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ 'ನಲ'ದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕುರಿತು 1ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟದ 4ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ.

33. ಸುವರ್ಣ-ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ.

ಸುವರ್ಣಾಭಾವತಃ ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇದ್ಬುಧಃ |

ಭಂಗಾರ (ಚಿನ್ನ)ವಿಲ್ಲದಾಗ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ (ಸುಲ. ಪೊನ್ನೀರಮಾಕ್ಷಿರ) ವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

34. ತಾರಮಾಕ್ಷಿಕ-ರಜತ.

ಶ್ವೇತಸ್ತು ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಬುಧೈ ರಜತವದ್ಭುವಮ್ |

ಬಿಳೀ (ತಾರ) ಮಾಕ್ಷಿಕವು (ಸುಲ. ನೆಳುತ್ತಮಾಕ್ಷಿರ) ಬಿಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದದ್ದೆಂತ ಪ್ರಾಚ್ಛರು ತಿಳಿಯಬೇಕು

35. ಮಾಕ್ಷಿಕ-ಸ್ವರ್ಣಗೃರಿಕ.

ಮಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇ ತು ಪ್ರದದ್ಯಾತ್ಸ್ವರ್ಣಗೃರಿಕಮ್ |

ಮಾಕ್ಷಿಕ(ಸ್ವರ್ಣ ಮತ್ತು ತಾರ)ವು ಸಹ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ (ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಬದಲಾಗಿ) ಸ್ವರ್ಣಕಾವಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

36. ಸ್ವರ್ಣಭಸ್ಮ-ರಾಪ್ಯಭಸ್ಮ-ಕಾಂತಭಸ್ಮ-ತೀಕ್ಷ್ಣಭಸ್ಮ

ಸುವರ್ಣಮಥವಾ ರಾಪ್ಯಂ ವೃತಂ ಯತ್ರ ನ ಲಭ್ಯತೇ |

ತತ್ರ ಕಾಂತೇನ ಕರ್ಮಾಣಿ ಭಿಷಕ್ಯುರ್ಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ |

ಕಾನಾಭಾವೇ ತೀಕ್ಷ್ಣಲೋಹಂ ಯೋಜಯೇದ್ವೈದ್ಯಸತ್ತಮಃ ||

ಭಂಗಾರದ ಭಸ್ಮ ಅಥವಾ ಬಿಳಿ ಭಸ್ಮ ಎಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವೈದ್ಯನು (ಅವುಗಳಿಂದಾಗತಕ್ಕ) ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಕಾಂತಲೋಹದ ಭಸ್ಮದಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಕಾಂತ(ಲೋಹದ ಭಸ್ಮ)ವು ದೊರೆಯದಾಗ ವೈದ್ಯೋತ್ತಮನು ತೀಕ್ಷ್ಣಲೋಹ (ಉಕ್ಕಿನ ಭಸ್ಮ)ವನ್ನು ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

37. ಮಾಕ್ಷಿಕ-ಮುಕ್ತಾಶುಕ್ತಿ.

ಅಭಾವೇ ಮಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯಾಪಿ ಮುಕ್ತಾಶುಕ್ತಿಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ಮುಕ್ತು ಇಲ್ಲದಾಗ್ಗೆ ಮುತ್ತಿನಚಿಪ್ಪನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

38. ಜೇನು-ಬೇರ್ಣಗುಡ.

ಮಧು ಯತ್ರ ನ ಲಭ್ಯತ ತತ್ರ ಬೇರ್ಣಗುಡೋ ಮತಃ |

ಜೇನು ಎಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲವು ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

39. ಮತ್ಸ್ಯಂಡೀ-ಸಿತಶರ್ಕರಾ.

ಮತ್ಸ್ಯಣ್ಡ್ಯಭಾವತೋ ದದ್ಯುರ್ಭಿಷಜಃ ಸಿತಶರ್ಕರಾಮ್ |

ಮುದ್ದೆಬೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ವೈದ್ಯರು ಬಿಳೀ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಾಕುವರು.

40. ಸಿತಾ-ಖಂಡಂ.

ಅಸಮ್ಭವೇ ಸಿತಾಯಾಸ್ತು ಬುದ್ಧ್ಯಃ ಖಂಡಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ |
ಚೇನಿಸಕ್ಕರೆ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

41. ಕ್ಷೀರ-ಮೌಢ್ಯ ಅಥವಾ ಮಾಸೂರ ರಸ.

ಕ್ಷೀರಾಭಾವೇ ರಸೋ ಮೌಢ್ಯೋ ಮಾಸೂರೋ ವಾ ಪ್ರದೀಯತೇ |
ಹಾಲು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಹೆಸರಿನ ಅಥವಾ ಚಾಣಂಗಿಯ ಸಾರು ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯ
ಸೂತ್ರಗಳು

ಅತ್ರ ಪ್ರೋಕ್ತಾನಿ ವಸ್ತುನಿ ಯಾನಿ ತೇಷು ಚ ತೇಷು ಚ |
ಯೋಜ್ಯಮೇಕತರಾಭಾವೇ ವರಂ ವೈದ್ಯೇನ ಚಾನತಾ |
ರಸವೀರ್ಯವಿಪಾಕಾದ್ಯೈಃ ಸಮಂ ದ್ರವ್ಯಂ ವಿಚಿನ್ತ್ಯ ಚ |
ಯುಂಚ್ಯಾದ್ವಿವಿಧಮನ್ಯಜ್ಞ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ರಸಾದಿವಿತ್ |
ಯೋಗೇ ಯದಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ಸಸ್ಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿರ್ಮತಃ |
ಯತ್ತು ಪ್ರಧಾನಂ ತಸ್ಯಾಪಿ ಸದೃಶಂ ನೈವ ಗೃಹ್ಯತೇ |
ವ್ಯಾಧಿರಯುಕ್ತಂ ಯದ್ರವ್ಯಂ ಗಣೋಕ್ತಮಪಿ ತತ್ಪ್ರಜೀತ್ |
ಅನುಕ್ತಮಪಿ ಯುಕ್ತಂ ಯದ್ಯೋಜಯೇತ್ತದ್ರಸಾದಿವಿತ್"

(ಭಾ. ಪು. 71-72.)

ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಆ ಜತೆ ವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ಇಲ್ಲದಾಗ ಇತರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬಲ್ಲಂಥ ವೈದ್ಯನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ದ್ರವ್ಯಗಳ ರಸಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ರಸವೀರ್ಯವಿಪಾಕಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಯಾವದೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ, ವಿವಿಧವಾದ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯ ಯಾವದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಎಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ದ್ರವ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದು ರೋಗಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲದಾದರೆ, ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು, ಹೇಳಲ್ಪಡದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನಾದರೂ, ರೋಗಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದರೆ, ರಸಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

42. ಸುವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ-ಕಂಕುಷ.

ದದ್ರ್ಯಾತ್ಕಂಕುಷಕಂ ವೈದ್ಯಃ ಸುವರ್ಣಕ್ಷೀರ್ಯಭಾವತಃ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 971.)

ಅರಸಿನ ಉಮ್ಮತ್ತ ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ವೈದ್ಯನು ಕಂಕುಷವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

ಪರಾ ಕಂಕುಷ ಎಂಬದು ಅರಿವಾಳದ ಹಾಗಿನ ಒಂದು ವಿಧದ ಕಲ್ಲು, ಮುರದಾರತಿಂಗಿ ಎಂತ ಕೆಲವರು, ಎಂತ ೨೦ ೧. ಅದು ವಿಷದ್ರವ್ಯ. ಹಿಮಾಚಲದ ಪಾದದ ತಿಖರದಲ್ಲಿ ಅಗುನಂಥಾದ್ದಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

43. ಯೂಥಿಕಾ-ಚಾತೀ.

ಯೂಥಿಕಾಭಾವತೋ ಜ್ಞೇಯಾ ಚಾತೀ ತದ್ಗುಣಕಾರಿಣೀ.

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 972.)

ಜೂಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಇಲ್ಲದಾಗ ಜಾಜಿಹೂವು ಅದೇ ಗುಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

44. ಮಯೂರ-ಶಶ-ಹಂಸ-ಅಮುಕ

ಮಯೂರಾಭಾವತೋ ದದ್ಯಾಚ್ಛಶಹಂಸಾಮುಕಾನಪಿ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 972.)

ನವಿಲಿನ ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ್ದಲ್ಲಿ ಮೊಲ, ಹಂಸ, ಇಲಿಗಳ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

45. ಬನ್ನೂಕ-ಪುನ್ನಾಗಪುಷ್ಪ.

ಬನ್ನೂಕಾಭಾವತೋ ದೇಯಂ ಪುಷ್ಪಂ ಪುನ್ನಾಗಸಮ್ಭವಮ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 972.)

ಕೇವಲಹೂವು (ಕಿಸ್ಗಾರ) ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಸುರಹೊನ್ನೆ(ಹೊನ್ನೆ)ಯ ಹೂವನ್ನು ಹಾಕ ಬೇಕು.

ಪರಾ. ಮೇಲೆ 22ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿಯ ಪರಾ ನೋಡಿ

46. ತುಮ್ಮುರು-ಅರುಷ್ಕರ.

ತುಮ್ಮುರುತೈಲಾಭಾವೇ ತು ಹಿತಮಾರುಷ್ಕರಂ ತಥಾ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 972.)

ತುಂಬುರುತೈಲ ಇಲ್ಲದಾಗ್ಗೆ ಗೇರೆಣ್ಣೆಯು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ತುಂಬುರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಿಮಾಚಲದ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವಂಥ ಒಂದು ಗಿಡವಂತೆ

47. ದಾಡಿಮ-ವೃಕ್ಷವೃಷ್ಣ.

ನ ಭವೇದ್ದಾಡಿಮಂ ಯತ್ರ ವೃಕ್ಷವೃಷ್ಣಂ ತತ್ರ ಯೋಜಯೇತ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 973)

ದಾಳಿಂಬವು ಎಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಮುರ್ಗಿನ ಹುಳಿ(ತುಳು. ಪುಣರ್ಪುಳಿ)ಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

48. ಬೇರು-ತೊಗಟೆ.

ಮೂಲಾಭಾವೇ ತ್ವಚಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 973.)

ಬೇರು ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ತೊಗಟೆಯನ್ನು (ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

49. ಲತಾ-ಬಿಂಗಿನೀ.

. . . . ಲತಾ ಬಿಂಗಿನ್ಯಸಮ್ಭವೇ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 973.)

ಉಡಿಮರ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧಿ(ನಾಮದ)ಬೇರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

50. ನತ-ತಗರಪಾದೀ-ಕುಷ್ಠ

ನತೇ ತಗರಪಾದೀ ಸ್ಯಾಧ್ಯಭಾವೇ ಕುಷ್ಠಮಿಷತೇ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 973.)

ಅನೇಮುಂಗಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಗರವನ್ನು, ಅದು ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಯವನ್ನು, ಅನೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾ 'ನತಮ'—ತಗರಮ್, ಸ್ತೋನಾಕಶ್ಚ" (ಥ ಸಿ 437)

51. ಯುಂಜಾತ-ತಾಲಮಸ್ತಕ.

ಯುಂಜಾತಃ (ತೇ?) ಪಶ್ಚಿಮೇ ಖ್ಯಾತಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ತಾಲಸ್ಯ ಮಸ್ತಕಮ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 973.)

ಯುಂಜಾತದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮದೇಶ (ಕರಾವಳಿ)ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ತಾಳೀ ಕೊಂಬನ್ನು (ಅಥವಾ ಎಳೆ ತಿರಿಯನ್ನು) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪರಾ ಯುಂಜಾತಕವು 'ಪಲಮೋಷ' (ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಣ್ಣು) ಎಂತ ಶ್ಲೋಕ ?

ಉಪೋದ್ಘಾತ.

3 ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ.

ನ್ವಾಯು (ನರ) ಮಂಡಲದ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ.

(The structure and functions of the Nervous System)

(a) ಸಾಶ್ವಾತ್ಯರೀತ್ಯಾ.

1. ಅನೇಕ ರೋಗಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ನರಗಳ ಸಂಸ್ಥಾನ (ರಚನೆ) ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ (ಕರ್ಮವಿಶೇಷ) ತಿಳಿದಿರುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದ್ದು, ಈ ವಿಜ್ಞಾನವು ಆಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಸಾಶ್ವಾತ್ಯ ಶರೀರಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧಾರದಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸೋಣಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಸ್ವಾಯುಗಳ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಶ್ವಾತ್ಯ ಶರೀರಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಅಧಾರ

2. ಮಿದುಳು, ಬೆನ್ನಿನ ಕೋಲೆಂಬಿನೊಳಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಧಾನ ನರ ಮತ್ತು ಇವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನರಗಳು, ಈ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನರಮಂಡಲ ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂಡಲದ ಕೇಂದ್ರ (ಮಧ್ಯಭಾಗ) ಮಿದುಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ನರ.

ಸ್ವಾಯುಮಂಡಲದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

3. ನರಗಳಲ್ಲಿ 'ಮೂಲಗ', 'ಅಂತಗ' ಎಂತ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ, ಮೂಲಗ ನರಗಳು ವೇಗಗಳನ್ನು ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಕಡೆಗೂ, 'ಅಂತಗ' ಎಂಬವು ನೇಗಗಳನ್ನು ಮೂಲಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೊನೆಯ ಕಡೆಗೂ ಸಾಗಿಸುವಂಥವು.

ನರಗಳ ದ್ವಿವಿಧ

4. ಪ್ರತಿ ನರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಎಳೆಗಳಿವೆ; ಅಂಥ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಎಳೆಯು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎರಡು ಹೊದಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ತಂತು. ಹೊರಗಿನ ಹೊದಿಕೆಯು ಬಹು ತೆಳ್ಳಗಾಗಿಯೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಹೊದಿಕೆಯೂ, ಎಳೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗವಾದ ತಂತುವೂ ಮೂಲದಿಂದ ಕೊನೆಯಾದ ಮಾಂಸಖಂಡ, ಚರ್ಮ, ಅಥವಾ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯದ ವರೆಗೂ ಒಂದೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಒಳಗಿನ ಹೊದಿಕೆಯು ಚರಬಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ, ಸುಮಾರು ಒಂದು ಇಂಚಿನ 4ನೇ ಶತಾಂಶದ ದೂರಕ್ಕೆ, ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನರದ ಎಳೆಯು ಬೆಳ್ಳಗೆ. ಕೆಲವು ಎಳೆಗಳಿಗೆ ಒಳಗಿನ ಹೊದಿಕೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಅಂಥವು ಬೂದಿಬಣ್ಣ. ಕೆಲವು ನರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂಲದ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ತುದಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಿ (ganglion) ಇರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಭೂತಕನ್ನಡಿಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ನರದ ಎಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನೇಕ ಜೀವಾಣುಕೋಶಗಳು (cells) ಕಲೆತಿರುವುದು ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಜೀವಾಣುಕೋಶಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು ಗೋಲವಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವು ಬೇರಿಕಾಯಿಯ (pear-shaped) ಆಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವು ದುಂಡಗೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ನರದ ದ್ವಿವಿಧ ಎಳೆಗಳು ಮತ್ತು

ನರಗಳ ರಚನೆ

ಬೇವಾಣುಕೋಶಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಪರೆಯೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಿದುಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಧಾನ ನರದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

5. ಪ್ರಧಾನ ನರವು ಬೆನ್ನಿನ ಕೋಲೆಲುಬಿನೊಳಗೆ ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆ ಮಿದುಳು ತಲೆ ಒಡನೆಲುಬುಗಳೊಳಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲುಬುಗಳ ಒಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ (ಹರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದ) ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಪರೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಮಿದುಳನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನ ನರವನ್ನೂ ಬೇರೊಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮತ್ತು ಸಿರೆಗಳುಳ್ಳ ಪರೆಯು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಪರೆಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೇದೋರುಪವಾದ ಒಂದು ದ್ರವ ಮತ್ತು ಒಂದು ಭಾಗ ಮುಚ್ಚಳಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗ ಒಳಗಿನ ಮಿದುಳು ಅಥವಾ ನರಕ್ಕೆ ಕೂಡಿರುವ ಮತ್ತು ಸಡಿಲಾಗಿರುವ ಜೋಡನೆ ಹೆಣೆಗೆಗಳು (connecting tissues) ಇರುತ್ತವೆ.

6. ಪ್ರಧಾನ ನರವು ಮಿದುಳಿಂದ ಬೆನ್ನ ಕೋಲೆಲುಬಿನೊಳಗಾಗಿ ಕೆಳಗೆ, ಸಾಧಾರಣವಾದ ಎತ್ತರವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ, ಸುಮಾರು ಹದಿನೆಂಟು ಇಂಚು ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಇಂಚು ಅಗಲವಾಗಿ, ಸೊಂಟದ ಎರಡನೇ ಎಲುಬಿನ ವರೆಗೆ ಇಳಿದು, ಅದರನಂತರ ಸವೂರವಾಗುತ್ತಾ ತಂತುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಆಳವಾದ ಗೀರುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಗೀರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ನರವು ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಧ, ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಎಂಬ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಿಂಭಾಗದ ಗೀರಿನ ಒಳಕೊನೆಯೂ ಮುಂಭಾಗದ ಗೀರಿನ ಒಳಕೊನೆಯೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಮಾಪವಾಗಿದ್ದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಧ ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವಂಥ ಒಂದು ಸವೂರವಾದ ಜಾಲಮಯ ಪರೆಯು ಸಂಕದೋಪಾದಿ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಕದ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ

ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಮಧ್ಯನಾಳವಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನ ನರವನ್ನು ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಕಡಿದರೆ, ಅದು ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಳೀದಾಗಿ ಕಾಣುವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದಲೂ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದಲೂ ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂತ ಕಾಣುವದು. ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಪ್ರತಿಯರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಗೀರುಗಳ ಪ್ರತಿ ವಕ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು (grey matter) ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು (white matter) ಸಮವಾಗಿ ಹಂಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ನರದ ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಧ ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳು ಭೇದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಆ ರೇಖೆಯ ಎದುರಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉರುಟಾದ ಕೊಂಬುಗಳು (anterior and posterior horns) ಇವೆ.

7. ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಉದ್ದದಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಎಡ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದೇ ಸಮಕ್ಕೆ ಎಡಭಾಗದಿಂದ ಒಂದು, ಬಲಭಾಗದಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಮೂವತ್ತೊಂದು ಜೊತೆನರಗಳು ಹೊರಟಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಅರುವತ್ತೆರಡು ನರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕವಲಾಗಿ ಒಡದು, ಒಂದು ಬೇರು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತೊಂದು ಬೇರು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಧಾನ ನರದೊಳಗೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಪ್ರತ್ಯರ್ಧದ ಬಿಳಿ ಹೊದಿಕೆಯು ಮೂರು

ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಒಂಟೆ ನರಗಳು, ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಧಿಕಾರ

ಅಂಶಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಜೊತೆನರಗಳು ಕವಲೊಡೆದ ಮೇಲೆ ಬೆನ್ನಕೋಲೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತುಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಅದರ ಅನಂತರದ್ದಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೇ ಇರುವ ಎಡೆಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಥಾನದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟು ಕೆಲವು ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೂ ಮುಂಡದ ಮತ್ತು ಕೈಕಾಲುಗಳ ಚರ್ಮವಿಭಾಗಗಳಿಗೂ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿ ನರದಲ್ಲಿರುವ ಎಳೆಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು ಮೂಲಗ; ಕೆಲವು ಅಂತಗ. ಈ ಎರಡು ಜಾತಿಯ ಎಳೆಗಳು ಮಾಂಸಖಂಡವನ್ನು ಅಥವಾ ಚರ್ಮವಿಭಾಗವನ್ನು ಸೇರುವಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಬುಡದಲ್ಲಿ ಮೂಲಗ ಎಳೆಗಳೆಲ್ಲ ಹಿಂಬದಿಯ ಬೇರಿಗಾಗಿಯೂ ಅಂತಗ ಎಳೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಂಬದಿಯ ಬೇರಿಗಾಗಿಯೂ ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ ಮೂಲಗ ಎಳೆಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ 'ಜ್ಞಾನವಾಹಿ' ಎಂತಲೂ, ಅಂತಗ ಎಳೆಗಳೊಳಗೆ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥವುಗಳಿಗೆ 'ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ' ಎಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ನರದ ಹಿಂಬದಿಯ ಬೇರು ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ಎಂತಲೂ ಮುಂಬದಿಯ ಬೇರು ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ಎಂತಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದ ಹೊರಟ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದರ ಹಿಂದಿನ ಬೇರು ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಅಥವಾ ಕಡಿದುಹೋದರೆ, ಆ ನರದ ತುದಿಭಾಗವಿರುವ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದರೆ ಅದರ ನೋವಾಗಲಿ, ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡದಿಂದ ಸುಟ್ಟರೆ ಆ ಸುಡತವಾಗಲಿ ತಿಳಿಯಲಾರದು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಆ ನರದ ಮೂಲಗ ಎಳೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕೂ ಇದ್ದ ಸಂಬಂಧ ಕಡಿದುಹೋದ್ದರಿಂದ, ಆ ನರದ ಜ್ಞಾನವಾಹಿವೇಗಗಳು ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಬೇರು ಸುರಕ್ಷಿತವಿರುವ ಪರಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು ಮೊದಲಿನಂತೆ ನರದ ತುದಿಯ ವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ನರದ ವ್ಯಾವಸ್ಥೆ ಮಾಂಸಖಂಡದ ಸಂಕೋಚನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಬೇರಿನ ಒದಲಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಬೇರಿಗೆ ಅಂಥಾ ಹಿಂಸೆ ಅಥವಾ ಕ್ಷತ ಉಂಟಾದರೆ, ಅಂತಗ ಎಳೆಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು ಸಂಚರಿಸಲಾರವಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ನರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಮಾಂಸಖಂಡದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ನಿಂತುಹೋಗಿ, ಆ ಭಾಗವು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗುವದು; ಆದರೆ ಜ್ಞಾನವಾಹಿವೇಗಗಳು ಆ ನರದ ಮೂಲಗ ಎಳೆಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಮಿದುಳಿಗೆ ಸೇರುವದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಂತರವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ಸ್ತಬ್ಧವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ನೋಯಿಸಿದರೆ, ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ.

8. ಬೆನ್ನಿನ ಕೋಲೆಲುಬು ಒಡೆದು ಪ್ರಧಾನ ನರವು ತುಂಡಾದಾಗ, ಅಥವಾ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಮಿದುಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ವೇಗಗಳು ಸಂಚರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದಾಗ ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಿವಿಧ ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಅಧಿಕಾರ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕಾಣುವವು. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಭಂಗವು ಬೆನ್ನಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದದ್ದಾದರೆ, ಆ ಭಂಗದ ಕೆಳಗೆ ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನರಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಶರೀರ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡಿದ ನೋವಾಗಲಿ, ಸುಡತವಾಗಲಿ ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅನುಭವವಾಗಲಾರದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಂಯೋಗವಾದಾಗ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೇಗಗಳನ್ನು ಮಿದುಳಿಗೆ ಒಯ್ಯು

ವದು ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಕರ್ಮಗಳೊಳಗೊಂದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನ ನರವು ಕಡಿದು ಹೋದಾಗ ಈ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾಲನ್ನು ಅಥವಾ ಇತರ ಅಂಗವಿಭಾಗವನ್ನು ಚಲಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾದಾಗ ವೇಗಗಳು ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಹೊರಟು ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕಾಗಿ ಇಳಿದು ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನರಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಮುಂಬದಿಯ ಬೇರುಗಳ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೊಕ್ಕು, ಆಯಾ ಶರೀರವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಂತಗ ಎಳೆಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟರೇನೇ ಆ ಇಚ್ಛೆಯು ಸಫಲವಾಗುವದು. ಪ್ರಧಾನ ನರದಲ್ಲಿ ಭಂಗ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದರ ಕೆಳಗಿರುವ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಮಿದುಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಪರ್ಕದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಿಂತುಹೋಗುತ್ತವೆ.

೧. ಮಿದುಳಿನ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಅಂಡಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪ್ರಧಾನ ನರದಲ್ಲಿ ಭಂಗ ಉಂಟಾದ ಮನುಷ್ಯನ ಪಾದಗಳ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಲಗುಳಿಮಾಡಿದರೆ, ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ಒಡನೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಚಕ್ಕಲಗುಳಿಯ ಬೋಧೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಇದು ಯಾವದರಿಂದ ಎಂದರೆ, ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ವೇಗಗಳು ನರಗಳ ಮೂಲಗಳ ಎಳೆಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಹಿಂಬದಿಯ ಬೇರಿನಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಬೂದಿವರ್ಣದ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹೊಸ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಆ ವೇಗಗಳು ಮುಂಬದಿಯ ಬೇರಿಗಾಗಿ ನರಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಕಾಲುಗಳ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಆ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ಸಂಕೋಚನ ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಮಿದುಳಿನ ಅಥವಾ ಇಚ್ಛೆಯ (ಮನಸ್ಸಿನ) ಸಹಾಯವಿಲ್ಲ. ಇಂಥಾ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ಲೇಪಶಕ್ತಿಯ ಕೆಲಸ (Reflex action) ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವದು ಬಹಳ ಸುಲಭ. ಕಪ್ಪೆಯ ಮಿದುಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ತೊಡದೆ ಬಟ್ಟರೆ, ಅದು ಯಾವ ಚಲನೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತದಾದರೂ, ಅದು ಒಣಗಿಹೋಗುವ ವರೆಗೆ ಅದರ ಹೃದಯವು ಬಡಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾಗಲಿ, ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಅದರ ಪಾದದ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿದರೆ ಕಾಲು ಎಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹುಳಿಮಿಶ್ರ (acid) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒತ್ತಡಕಾಗದದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ತುಂಡನ್ನು ಅಂಥಾ ಕಪ್ಪೆಯ ಕಾಲಿನ ಮೇಲಾಗಲಿ ಮಗ್ಗಲ ಮೇಲಾಗಲಿ ಇಟ್ಟರೆ, ಅದನ್ನು ಒರಸಿ ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಅದರ ಕಾಲುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಒರೆಸುವದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಬೂದಿಬಣ್ಣದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಹೊಸತಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು ಅನೇಕ ನರಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಅನೇಕ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಮ್ಮ ಅನೇಕ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಈ ಪ್ರತಿಕ್ಲೇಪದ ಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು. ತೀವ್ರವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಬಿಸಿ

ವಸ್ತು ತಗಲಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೈಯೆಳೆದುಹೋಗುವದು, ಫಕ್ಕನೆ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾದಾಗ ನಾವು ಬೆಚ್ಚಿ ಬಿದಿರುವದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಂಥವುಗಳೆಲ್ಲ ಇಚ್ಛೆಯ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ, ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ವೇಗಗಳು ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕಾಗಲೀ ಮಿದುಳಿಗಾಗಲೀ ತಗಲಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಲೇಪಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಜೇಷ್ಠವಾಹಿ ವೇಗಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರತಿಕ್ಲೇಪಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಹೊರಪಟ್ಟ ಉಚ್ಚಸ್ವ ಸನ್ನಿಶ್ಚಿತವಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

10. ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಬುಡವು ತಲೆಬುರುಡೆಯೊಳಗೆ ಒಂದು ಗಡ್ಡೆಯ ಆಕಾರವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿದ ಹಾಗೆ ಅಗಲವಾಗುತ್ತಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮಾಲಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಾಯ್ಡಲ್ ಬಲ್ಬ್ ಅಥವಾ ಮೆಡುಲ್ಲಾ ಒಬ್ಲೊಂಗೇಟಾ (Spinal bulb or Medulla oblongata), ಅಂದರೆ ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಗಡ್ಡೆ, ಎಂತ ಹೆಸರು. ಅದು ಮಿದುಳಿನ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಭಾಗ ಈ ಗಡ್ಡೆಯ

ಮಿದುಳಿನ
ಸಂಸ್ಥಾನ

ಮೇಲಿನ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಕಗಳಿಂದ ಹೊರಟು ಹಿಂದಿನ ಭಾಗವನ್ನು ತುಂಬಿ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಗೆ ಮುಂದರಿಸಿರುವ ಮಿದುಳಿನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕ ಮಿದುಳು (cerebellum) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಧಾನ ಮಿದುಳು (cerebrum) ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಎದುರಿಗಿರುವ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಚಿಕ್ಕ ಮಿದುಳಿನ ಮೇಲೆಯೂ ಹಾಸಿರುತ್ತದೆ. ತಲೆಬುರುಡೆಯೊಳಗಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶ ಅದೇ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಲದ್ದು ಎಡದ್ದು, ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಗೋಲಗಳು (cerebral hemispheres) ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಧಗೋಲಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ನರ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಚಪ್ಪೆಯಾದ ಹೆಣಿಗೆಯಿಂದ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಯಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯ ಬಿಳಿ ವಸ್ತುವಾದ ನರದ ಎಳೆಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು ಆ ಗಡ್ಡೆಯಿಂದ ಚಿಕ್ಕ ಮಿದುಳೊಳಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ, ಮಿಕ್ಕವು ಮೇಲಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಹೋಗಿ ಪ್ರಧಾನ ಮಿದುಳಿನ ಎದುರಿನ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಆ ಗಡ್ಡೆಗೂ ಸಂಬಂಧಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದ ಮುಂದುಗಡೆ ಆ ನರದೇಳೆಗಳ ಕಟ್ಟುಗಳು (crura cerebri) ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ಹಾಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಮಿದುಳಿನ ಅಡಿಯ ಇತ್ತಟ್ಟು ಹೊರಟು, ಪರಸ್ಪರ ದೂರವಾಗುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ, ಮಿದುಳಿನ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳಿಗೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳಿಗೂ ಮಿದುಳಿನ ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಸಂಪರ್ಕವಿರುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಿದುಳಿನ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳ ಮೇಲಿನ ತಲವು ಸುರುಳಿ ಗಳಾಗಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಸುರುಳಿಗಳ ನಡುವೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಆಳವುಳ್ಳ ಗಿರರುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಧಾನನರದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಳಿ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಬೂದಿವರ್ಣದ ವಸ್ತುಗಳ ಹಾಗಿನ ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ಬೂದಿವರ್ಣದ ಮತ್ತು ಮೆತ್ತಗಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಿದುಳು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮಿದುಳಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಒಂದು ಅರ್ಧಗೋಲದ ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಎಷ್ಟು ಇರುತ್ತದೋ ಇತರ ಅರ್ಧಗೋಲದ ತತ್ಪ್ರತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅದು ಅಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ಅರ್ಧಗೋಲದ ಹೊರಗಿನ ಆವರಣ ಬೂದಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಅಡಿ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು ಇರುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಿಳಿ ವಸ್ತು ಎನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು ನರಗಳ ಎಳೆಗಳು. ಈ ಎಳೆಗಳು ಮೇಲಿನ ಬೂದಿ

ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸುತ್ತಲು ಹೋಗುವದಲ್ಲದೆ, ಅರ್ಧಗೋಲದ ಅಡಿತಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುಗಳಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಮಿದುಳಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಭಾಗಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂವರ್ಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

11. ಶಿರಸ್ಸಿನ ನರಗಳು (ಕ್ರೇನಿಯಲ್ ನರ್ವ್ಸ್, Cranial nerves) ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಜೋಡು ನರಗಳು ಮಿದುಳಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿ ಜೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಡ ಪಕ್ಕದಿಂದ, ಇನ್ನೊಂದು ಬಲಪಕ್ಕದಿಂದ, ಹೊರಡುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಜೊತೆ ನರಗಳು ನರಜೋಡಿಗಳೊಳಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಗಿನ ಆರು ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯಿಂದ, ಅವುಗಳ ಮೇಲಕ್ಕಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಆ ಗಡ್ಡೆಯ ಮದರಿರುವ ಮಿದುಳಿನ ಭಾಗಗಳಿಂದ, ಹೊರಡುವಂಥವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಥಮ ಎರಡು (ಜೋಡು) ನರಗಳು ಮಿಕ್ಕ ನರಗಳ ಹಾಗಿನ ನರಗಳಲ್ಲ; ಅವು ಮಿದುಳಿನ ಎಳೆಗಳೇ.

1ನೆಯ ಜೋಡು—ಘ್ರಾಣವಹ, ಇದು ಮೂಗಿಗೆ ಹೋಗಿದೆ; ವಾಸನೆಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಅರ್ಧಗೋಳದ ಮದರಿಂದ ಹೊರಡುವಂಥಾದ್ದು.

2ನೆಯ ಜೋಡು—ದರ್ಶನಜ್ಞಾನವಾಹಿ, ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿದೆ; ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು.

3ನೆಯ, 4ನೆಯ, 6ನೆಯ ಜೋಡುಗಳು—ಕಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿನರಗಳು.

5ನೆಯ ಜೋಡಿ ನರ—ಇದು ಬಾಯಿಯ ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆಯ ಜ್ಞಾನವಾಹಿಯಾಗಿಯೂ, ಜಗಿಯುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೆ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

7ನೆಯ ಜೋಡಿ ನರ—ಇದು ಮುಖ, ಬಾಯಿ, ತುಟಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮುಖದ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಚಲನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಹರ್ಷದುಃಖಾದಿ ಅವಸ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಮುಖವು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

8ನೆಯ ಜೋಡು—ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದ (ಕಿವಿಯ) ನರ, ಶ್ರವಣಸಾಧಕವಾದದ್ದು.

9ನೆಯ ಜೋಡು—ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಬಾಯಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, 5ನೆಯ ಜೊತೆಯಂತೆ, ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ಮತ್ತು ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ಎಂಬೆರಡು ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ನರ. ಅದರ ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ಭಾಗವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ; ರುಚಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇದು ಮುಖ್ಯವಾದ ನರ. ಅದರ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ಭಾಗವು ಬಾಯಿಯ ಹಿಂಭಾಗದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಡಿಸುತ್ತದೆ.

10ನೆಯ ಜೋಡು—ಫುಫ್ಫುಸಗಳಿಗೂ, ಅಂದರೆ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸಕ್ಕೂ, ಆಮಾಶಯಕ್ಕೂ, ಅಂದರೆ ಆಹಾರಬೇರ್ಣಕ್ಕೂ, ಮುಖ್ಯವಾದ ನರ. ಈ ದೊಡ್ಡ ನರವು ತಲೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಕುತ್ತಿಗೆಗಾಗಿ ಎದೆಗೂ ಹೊಟ್ಟೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗ ಜ್ಞಾನವಾಹಿ, ಉಳಿದ ಭಾಗ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ. ಅದರ ಎಗಲುಗಳು (ಶಾಖೆಗಳು) ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಭಾಗ (larynx)ಕ್ಕೂ, ಫುಫ್ಫುಸಗಳಿಗೂ, ಹೃದಯಕ್ಕೂ, ಅನ್ನನಾಳಕ್ಕೂ, ಆಮಾಶಯಕ್ಕೂ ಅಂತ್ರಗಳಿಗೂ, ಯಕೃತ್ತಿಗೂ ಹೋಗಿ ಸೇರಿವೆ.

11ನೆಯ ಜತೆ—ಇದು ಚೇಷ್ಟಾ (ಕರ್ಮ)ಕಾರಿ. ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ

ಯ ಅನೇಕ ನರಮೂಲಗಳಿಂದ ಹೊರಟು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯ ಕೆಲವು ನರ ಎಳೆಗಳನ್ನು ಸಹ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಹತ್ತನೆಯ ಜೋಡಿ ನರದೊಂದಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶವು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಕೆಲವು ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

12ನೆಯ ಜೋಡು — ನಾಲಿಗೆಯ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ಜೇಷ್ಠಾಕಾರ.

12. ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯು ತಿರಸ್ಸಿನ ಅನೇಕ ನರಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ಬಹು ವಿಧದಿಂದ ಮಿದುಳಿನ ಒಂದು ಬಹಳ ಮಹತ್ತ್ವದ ಭಾಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮಿದುಳು ಉಚ್ಚಾಸನಶೀಲವಾದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಚಲನೆಗಳು ಇದನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಕೊಂಡಿವೆ. ಈ ನರಗಡ್ಡೆಗೆ ಹಿಂಸೆಯುಂಟಾದರೆ, ಶ್ವಾಸವು ನಿಂತು ಮರಣ ಸಂಭವಿಸುವದು. ಹೃದಯದ ಬಡಿತ ಸಹ ಈ ನರಗಡ್ಡೆಯಿಂದ ಹೊರ

ಡುವ ವೇಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ನುಂಗುವಿಕೆ, ಜೊಲ್ಲು ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿವೆ. ಮಿದುಳಿನ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳು ಮುಂತಾದ ತಲೆಯೊಳಗಿನ ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ವೇಗಗಳು ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕೂ ಅದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ನರಗಳಿಗೂ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಈ ನರ ಗಡ್ಡೆಯೇ ಹಾದಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದಾಗಲ, ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾದ ನರಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಹೊರಟ ವೇಗಗಳು ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅದೇ ಮಾರ್ಗ.

ಒಂದು ಬಹಳ ವಿಶೇಷವಾದ ಸಂಗತಿ ಯಾವದೆಂದರೆ ಜೇಷ್ಠಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳನ್ನು ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುವ ನರದ ಎಳೆಗಳು ಈ ನರಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮದರಿನ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಒಡನೆ ದಾಟುತ್ತವೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ, ಮಿದುಳಿನ ಬಲದ ಅರ್ಧಗೋಲದಿಂದ ಜೇಷ್ಠಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ನರದ ಎಳೆಗಳು ಅದರ ಅಡಿಯ ಕಂಬದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯ ಬಲ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಳಿದು, ಆ ಗಡ್ಡೆಯ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಎಡವಕ್ಕಕ್ಕೆ ದಾಟಿ, ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಎಡ ವಕ್ಕದ ಬಿಳಿ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಅದರಿಂದ ಮಿದುಳಿನ ಬಲ ಅರ್ಧ ಗೋಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತನಾಳ ಒಡದು ಹೋಗುವದು ಮುಂತಾದ ಹಿಂಸೆಗಳುಂಟಾದಾಗ, ಎಡಕ್ಕೆ, ಎಡಕಾಲು, ಮುಖದ ಅಧವಾ ಮುಂಡದ ಎಡಭಾಗ, ಈ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಎಡ ಅರ್ಧಗೋಲದಲ್ಲಿಯುಂಟಾದ ಅಂಥಾ ಹಿಂಸೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಶರೀರದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ (ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಎಡ) ಇಂದ್ರಿಯ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವಾಹಿನಿವೇಗಗಳು ಆಯಾ ನರಗಳ ಬಿಳಿ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನನರದ (ಎಡ)ವಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಕೆಲವು ಅಂಶ ಪ್ರಧಾನನರದಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಅಂಶ ಪ್ರಧಾನ ನರಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ (ಬಲ) ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ದಾಟಿ ಎದುರು ಪಾರ್ಶ್ವದ (ಬಲದ) ಅರ್ಧಗೋಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿ ಆಯಾ ತಿಳಿವ, ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಿದುಳಿನ ಬಲದ ಅರ್ಧಗೋಲಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಹಿಂಸೆಗಳು ಉಂಟಾಗಿದ್ದಾಗ ಶರೀರದ ಎಡವಕ್ಕದ ಚರ್ಮದಿಂದ ಹೊರಟ ವೇಗಗಳು ಮಿದುಳಿನಲ್ಲಿ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಾರದವಾಗುತ್ತವೆ. ಮಿದುಳಿನ ಒಂದು ಅರ್ಧಗೋಲದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಶರೀರದ ಇತರ

ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಘಾತ (ಅಂದರೆ ಚಲನಾಶಕ್ತಿಯ ಹಾನಿ) ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದ ನಾಶ, ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

13. ಮಿದುಳಿನ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ (ಬೋಧ ಅಥವಾ ಎಚ್ಚರ) ಕ್ಕೂ, ಬುದ್ಧಿಗೂ, ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ(ಸಂಕಲ್ಪ)ಗೂ ಅಧಿಪ್ತಾನ. ಇಡೀ ಮಿದುಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಬಿಟ್ಟಾಗಲೂ, ಅರ್ಧಗೋಲಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇತರ ಭಾಗಗಳ ಹಿಂಸೆ ಇಲ್ಲದೆ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟಾಗಲೂ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾಗಲಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಾಗಲಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ ಇಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವರಡು ಸ್ಥಿತಿಗಳ ಫಲ ಬಂದೇಯಾದರೂ ಜೀವ ಭೇದಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಇಡೀ ಮಿದುಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತೆಗೆದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಪ್ಪೆಯು ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಡ್ಡಬಿದ್ದು ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ, ಶ್ವಾಸವಿರುವದಿಲ್ಲ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಕಪ್ಪೆಯು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಪ್ಪೆಗಳು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಉಚ್ಛ್ವಾಸಸಿಶ್ನಾಸಗಳು ಮೂದಲಿನಂತೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ, ಮೆಲ್ಲಗಿನ ಸ್ಪರ್ಶನಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ನೇತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ನರಗಳು ಕೆಟ್ಟರದ್ದರೆ ಬೆಳಕಿನ ಪ್ರಭೆಗೆ, ಅದು ಚಲಿಸುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಚಲನೆಯುಂಟಾಗಿ ಅದರ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಅದನ್ನು ಕೆರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದರೆ, ಅದು ದಡ ಸಿಕ್ಕುವ ವರೆಗೂ ಈಡಾಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ದಡ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಅದನ್ನು ತೊಡುವ ವರೆಗೆ ಅದು ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಾಗುವದೇನೆಂದರೆ — ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚೇಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಮಿದುಳಿನ ಅರ್ಧಗೋಲಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾದರೂ, ಮೂಲಗವನಗಳು ಅಲ್ಪವಾದರೂ, ಉಂಟಾದರೆ, ಮಿದುಳಿನ ಇತರ ಭಾಗಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಣಿಯು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಷ್ಟೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದವುಗಳಂತೆ ಕಾಣುವ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು.

ಸಕಲ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಮಿದುಳು ಮೂಲವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದು (ಮಿದುಳು) ಜಡಸ್ವಭಾವದ್ದು, ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಅಥವಾ ನೋಯಿಸಿದರೆ, ಅಂಥಾ ಕರ್ಮದ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮಿದುಳನ್ನಾಗಲೀ, ಅದರ ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಲೀ ನೋವಿಲ್ಲದೆ ತೆಗೆದುಬಿಡಬಹುದು ಒಂದು ನಾಯಿಯ ಮಿದುಳಿನ ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟ ನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಆಹಾರ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಅದು ಅನೇಕ ತಿಂಗಳು ಬದುಕಬಹುದು. ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರವನ್ನು ಅದು ತಿನ್ನುವದು; ಆದರೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕಲಾರದು. ನೆನಪು ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಮಿದುಳಿನ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುವದಕ್ಕಾಗಲೀ, ನಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಲೀ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಅಂಗತ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ತಿರಿಗಿ ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ತಾನಾಗಿ ಚಲಿಸಲಾರದು, ಅದರ ಕೈ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಚಲನಾಶಕ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ, ಅದನ್ನು ಅದರ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೆ ಅದು ನಡುಗಿ ಬೀಳುತ್ತದಾದರೂ, ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

14. ಪ್ರಧಾನ ನರದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಟ್ಟು ತಲೆಯಿಂದ ಬುಡದ ವರೆಗೂ ನರ ಗ್ರಂಥಿಗಳ ಸಾಲು ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ನರದ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸರಪಳಿ

ಯಂತೆ ಪವಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ನರಗ್ರಂಥಿ ಸಾಲುಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿ ಸರಪಳಿಗಳು (Sympathetic chains) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದ ಹೊರಟ ನರಗಳು ಬೆನ್ನೆಲುಬನ್ನು ದಾಟಿದ ಸಹಕಾರಿ ನರಗಳ ಮೇಲೆ ಸಮಾವಧದಲ್ಲಿ ಕವಲೊಡೆದು ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಕವಲು ಆ ಪ್ರಸಾರ ಗ್ರಂಥಿಗಳೊಳಗೊಂಡಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಿಯಂತೆ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಸಹಕಾರಿ ಸರಪಳಿಯಿಂದ ನರಗಳ ಎಳೆಗಳು ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಿ ಹೊರಟು, ಎದೆಯ ಫ್ಲಿಯೂ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ನರಗಳು ಹೊರಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದ ಹೊರಟ ನರಗಳಿಗೂ, ಕೆಲವು ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಹೊರಟ ನರಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಧಾನ ನರದಿಂದಲೂ ಮಿದುಳಿನಿಂದಲೂ ಹೊರಟ ನರಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಸರಿಸಿವೆಯೋ, ಅಲ್ಲಿಯ ಕೈ, ಕಾಲು, ಮುಂಡ ಮುಂತಾದ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ತನಾಳಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿ ನರಗಳು ಹಂಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಒಳಗಿರುವ ಪುಷ್ಪನ, ಹೃದಯ, ಯಕೃತ್, ಪ್ಲೀಹ, ಮುಂತಾದ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳ ಮತ್ತು ರಕ್ತನಾಳಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿ ನರಗಳ ಪ್ರಸಾರವು ಅವಶ್ಯಕವಾದ್ದು. ಈ ಸಹಕಾರಿ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವೇಗಗಳು ನರಮಂಡಲದ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಹೊರಡುವಂಥವು ಅಲ್ಲದೆ ಸಹಕಾರಿ ನರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಿಲ್ಲ.

15. ಮೂಲಗ ವೇಗಗಳು ನರಮಂಡಲದ ಕೇಂದ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ತಲಪಿ, ಅಲ್ಲಿ ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು ಅಥವಾ ಒಸರುವಿಕೆ, ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಇತರ ಅಂತಗ ವೇಗಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆಂತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅಂಥಾ ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿ ಮೂಲಕವಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಯಾವ ಮೂಲಗ ವೇಗಗಳಾದರೂ ಉಂಟಾದದ್ದು ನಮಗೆ ತಿಳಿಯದೇನೇ, ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಮೂಲಗ ವೇಗಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಅನುಭವ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಬೋಧ (ತಿಳಿವು, sensation) ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಆಯಾಸ, ಅಸಮಾಧಾನ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಾಗಿನ ಕೆಲವು ಅನುಭವಗಳು ನಮ್ಮ ಶರೀರದೊಳಗೇನೇ ಉಂಟಾಗುವವು, ಮತ್ತು ಅವು ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥವು ಎಂತ ವಗೈರೆ ವರ್ಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವಷ್ಟು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೋಧಗಳು ಹೊರಗಿನ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥವು ಮತ್ತು ಇಂಥಾದ್ದರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ್ದೆಂತ ಒಡನೆ ತಿಳಿಯುವಷ್ಟು ನಿಶ್ಚಿತವಾದವು. ಇಂಥವು ಸ್ಪರ್ಶ, ರುಚಿ, ವಾಸನೆ, ಕೇಳುವಿಕೆ, ದೃಷ್ಟಿ, ಎಂಬ ನಮ್ಮ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಗಳು. ಹವೆಯ ಬಿಸಿಯ ತಿಳಿವು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು. ನಾವು 'ನೋವು' ಎನ್ನುವ ಅನುಭವ ವಿಶೇಷವು ಮತ್ತು ಮಾಂಸೋದ್ದಿಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಬೋಧಗಳನ್ನುವವು ಬೇರೆ ವಿಧವು. ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾನದ ಮುಖ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ನರಗಳ ತುದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಸಂಬಂಧವಾದ ವೇಗಗಳು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಆ ನರಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾನದ ಇತರ ಭಾಗಗಳು ಮುಖ್ಯ ಭಾಗವನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುತ್ತವೆ, ಅಥವಾ ಆ

ಬೋಧಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿ

ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಆ ಮುಖ್ಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

16. ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ನರಗಳ ತುದಿಗಳು ಎರಡನೆಯ ಚರ್ಮದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಕೆಲವು ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಎಳೆಗಳು ಒಂದನೆಯ ಚರ್ಮದ ಅಡಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಹೊರಗಿನ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಆ ನರಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಒಂದನೆಯ ಚರ್ಮವಾಗಲೀ ಅದರ ಹೊರಗಿನ ಭಾಗವಾಗಲೀ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ನರಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂಸ್ಪರ್ಶವಿಲ್ಲ; ಅದಲ್ಲದೆ ನರಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸ್ಪರ್ಶನದಿಂದ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನ
(touch)

ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಸುಟ್ಟಿಟ್ಟು, ಅದರ ಹೊರ ಭಾಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಸುಟ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ನೋವು ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬೋಧೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಗಲಿದ ಪದಾರ್ಥವು ದೊರಗಾಗಿದೆಯೋ ನುಣುಪಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಹಾಗಿನ ಎವರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಖದಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಚುರುಕಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಇತರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನ ಒಂದನೆಯ ಚರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚು ದಪ್ಪವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನವಾಹಿನರಗಳ ತುದಿಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯು ಅಷ್ಟು ಚುರುಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕೈವಾರದ (ಕಂಪಾಸಿನ) ಎರಡು ಒಡ್ಡು ತುದಿಗಳನ್ನು ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಪರಸ್ಪರ ಒಂದು ಅಂಗುಲ ದೂರಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುವ ಹಾಗೆ ಹಿಡಿದರೂ ಒಂದೇ ಸ್ಪರ್ಶದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಆ ಕೈವಾರದ ತುದಿಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಮೂರು ಅಂಗುಲ ದೂರಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲ ತೊಡುವಿಕೆಯ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವ ಬದಲಿಗೆ, ಒಂದೇ ಸ್ಪರ್ಶವಾದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶಬೋಧೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಮಂದ. ಕೈವಾರದ ತುದಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಒಂದಂಗುಲದ 1/10 ರಷ್ಟು ಸಮೀಪವಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೈಬೆರಳಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ತೊಡುವಿಕೆಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು. ಬಿಸಿ, ತಣುವು ಎಂಬ ಬೋಧೆಯು ಚರ್ಮದ ಬಿಸಿಯನ್ನಾಧರಿಸಿರುವಂಥಾದ್ದು. ಒಂದು ಕೈಯನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಣಿಸಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಆ ಕೈಗಳನ್ನು ಉಗುರು ಬೆಚ್ಚಗಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದರೆ ಆ ನೀರು ತಣ್ಣಗಾಗಿದ್ದ ಕೈಗೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೂ, ಬಿಸಿಯಾಗಿದ್ದ ಕೈಗೆ ತಣ್ಣಗಾಗಿಯೂ ತಗಲುತ್ತದೆ. ನರ ತುದಿಗಳ ರಚನಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಈ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಿಸಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ತಣುವನ್ನಾಗಲೀ ನರಗಳಿಗೇನೇ ತಗಲಿಸಿದರೆ, ನೋವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದಲ್ಲದೆ ಬಿಸಿ ತಣುವುಗಳ ಬೋಧೆಯುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಬಿಸಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಅಂಗೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಸದೃಶವಾಗಿ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಲ್ಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಚುರುಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಕೈಯನ್ನು ಮೇಚಿನ ಮೇಲೆ ಆಧರಿಸಿ, ಅಂಗೈ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಭಾರವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಭಾರದ ಒತ್ತು ಎಕೆ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ವಸ್ತು ಎಷ್ಟು ಭಾರವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಂದಾಜು

ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಜನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆ ಕೈಯನ್ನು ಎತ್ತಿಯೂ ತಗ್ಗಿಸಿಯೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಂಥಾ ಅಂದಾಜನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಚನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎವೇಚನ ಶಕ್ತಿಯು ಆ ಭಾರವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ಸಂಕೋಚನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಬೋಧೆಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

17. ರುಚಿಯ ತಿಳಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಂಗವು ಬಾಯಿಯ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ತಾಲುನಿನ ಕಫಾವರಣ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ, ಎರಡು ಪದರುಗಳಿವೆ. ಅಡಿಯ ಪದರು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೊನೆಗಳು ಉಂಟಾಗಿವೆ. ಈ ಮೊನೆಗಳು ಮೂರು ವಿಧ: 1ನೆಯದು ಸವೂರ ಮತ್ತು ಉದ್ದ, 2ನೆಯದು ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸವೂರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಲವಾಗಿ ಆಳಿಂಬೆ (ನಾಯಿಕೂಡೆ, ಲಾಂಬು)ಯ ಆಕಾರವಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು, 3ನೆಯದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಸುತ್ತಲು ಅಗಳುಳ್ಳ ದಿಣ್ಣೆಯ ಹಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು. ಇವುಗಳೊಳಗೆ 1ನೆಯ 2ನೆಯ ವಿಧವು ನಾಲಿಗೆಯ ಎದುರು ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಕಗಳ

ರುಚಿ (taste)

ಲ್ಲಿಯೂ, ನಿಜವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. 3ನೇ ವಿಧದ ಮೊನೆಗಳು ನಾಲಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ. ಆ ಸಾಲುಗಳು ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲುವಷ್ಟು ಸಮೀಪ ಇದ್ದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾ ದೂರದೂರವಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ. 3ನೆಯ ವಿಧದ ಮೊನೆಗಳ ಮತ್ತು 2ನೆಯ ವಿಧವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮೊನೆಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿಯ ಅಂಕುರಗಳೆಂಬ ಕಫಾವರಣದ ಕೋಶಗಳ ಗುಂಪುಗಳು ರುಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಅಂಕುರದಲ್ಲಿ ಎಲೆಗಳು ಇದ್ದಂತೆ ಪ್ರತಿ ರುಚಿಯ ಅಂಕುರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ರುಚಿಯ ಅಂಕುರ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಶಿರಸ್ಸಿನ 9ನೆಯ ನರದ ಎಳೆಗಳು ಆ ಅಂಕುರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ಕಾಣಬಹುದು. ಶಿರಸ್ಸಿನ 5ನೆಯ ನರದ ಒಂದು ಕೊಂಬೆಗೂ ರುಚಿಯ ಬೋಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೆ ಉಂಟು. ತಾಲುನಿನ ಕಫಾವರಣವು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾಲಿಗೆಯದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮೊನೆಗಳು ಅಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರುಚಿಯ ಅಂಕುರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಅಂಕುರಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿಯ ವಸ್ತು ತಗಲಿದೊಡನೆ ವೇಗಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಆ ವೇಗಗಳು ನರದ ಎಳೆಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಲಸಿ, ಆ ರುಚಿಯ ತಿಳಿವು ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರುಚಿಯ ಅಂಕುರಗಳ ದ್ವಾರವಾಗಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುವ ರುಚಿಗಳು ನಾಲ್ಕು: ಸಿಹಿ, ಕಹಿ, ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು. ಈ ರುಚಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರುವುಗಳು ಸೇರಿ, ಕಾರ, ಸುಟಿ ಮುಂತಾದ ಇತರ ರುಚಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನಾವು 'ರುಚಿ' ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ವದಾರ್ಥಗಳ ಪರಿಮಳ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಪರಿಮಳ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಮೂಗಿನೊಳಗಿನ ನರಗಳ ಸಹಾಯ ಅಗತ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೆಗೆಡಿಯಾದಾಗ ಅಥವಾ ಮೂಗನ್ನು ಒತ್ತಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡರೆ, ರುಚಿ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ನಾವು ಹೇಳುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

18. ವಾಸನೆಯ ಬೋಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಂಗವಿಭಾಗವು ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರಗಳ ಉರ್ಧ್ವಭಾಗದ ಕಫಾವರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಣುಕೋಶ(cell)ಗಳಿಗೆ ಶಿರಸ್ಸಿನ 1ನೆಯ ನರವಾದ ಘ್ರಾಣವಹ ನರದ ಶಾಖೆಗಳ ಎಳೆಗಳು ಬಂದು ವಾಸನೆ (smell) ಸೇರಿವೆ (1ನೇ ಭಾಗದ II-140 ನೋಡಿ). ವಾಸನೆಯ ಅಣುಗಳು

ಗಾಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳಿಂದ ಒಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಆ ಅಣುಕೋಶಗಳಿಗೆ ತಗಲಿ ದೊಡನೆ ವೇಗಗಳು ಉಂಟಾಗಿ, ಆಘಾತವಹ ನರದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ವಾಸನೆಯ ತಿಳಿವು ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಉಚ್ಚಾಸ್ಪನ್ನಿಶ್ಚಾಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ಒಳಕ್ಕೂ ಹೊರಕ್ಕೂ ಸಂಚರಿಸುವದು ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾಗದ ಕಫಾವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಅಣುಕೋಶಗಳ ರಚನೆಯು ಘಾತಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದ ಕಫಾವರಣದ ಅಣುಕೋಶಗಳ ರಚನೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

19. ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅನೇಕ ವಿಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ಕಣ್ಣುಗಳ ರಚನೆಯು 1ನೆಯ ಭಾಗದ II-139ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಎರಡನೆಯ ಜೊತೆನರಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನಂತರ ಪ್ರತಿ ಕಣ್ಣಿನ ಮೂರನೇ ಎರಡು ಅಂಶಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು, ಸುತ್ತಲು ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬಟ್ಟಲಿನ ಆಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನರಾವರಣ (Retina), ಎನ್ನುವದು. ಕಣ್ಣಿನ ಹೊರಬಾಗುಳ್ಳ ಶ್ವೇತಮಂಡಲ, ಒಳಗಿನ ದೃಷ್ಟಿಮಣಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ದ್ರವಗಳು, ಚಲನೆಯುಳ್ಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ಮುಂತಾದ ಅವಯವವಿಶೇಷಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹೊರಗಿನ ಬೆಳಕಿನ ಗತಿಯು ಕ್ರಮವಟ್ಟು ನರಾವರಣದ ಮೇಲೆ ಹೊರಗಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಬೀಳುವದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ನರ ಎಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೇಗಗಳು ಆ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಎರಡನೆಯ ನರಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವದರಿಂದ ನಮಗೆ ಆ ವಸ್ತುಗಳು ಕಾಣುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ನರಾವರಣದಲ್ಲಿಯ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಿ (sight). ಬೆಳಕಿನ ಗತಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣುಗಳೊಳಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿಸುವದು ಶಿರ

ಸ್ಸಿನ ಮೂರನೆ, ನಾಲ್ಕನೆ ಮತ್ತು ಆರನೆ ಜೊತೆಗಳಾದ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ನರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಬೆಳಕಿನ ಗತಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣುಗಳೊಳಗೆ ಕ್ರಮವಡಿ ಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ವೃದ್ಧರಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ ಪದಾರ್ಥ (irritation) ದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ವೇಗಗಳು ಶಿರಸ್ಸಿನ ಐದನೆಯ ಜೊತೆನರದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿಯೂ, ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು ಶಿರಸ್ಸಿನ ಏಳನೆಯ ಜೊತೆನರದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

20. ಕಿವಿಗಳ ರಚನೆಯೂ, ನಮಗೆ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಧವೂ ಒಂದನೆಯ ಭಾಗದ II-141ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಯಾವದೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಲಿ, ಅದ

ರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ಕಣಗಳಾಗಲಿ ಅಲಗಾಡುವದರಿಂದ ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಸುತ್ತಲಿನ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಬೆಳಕಿನ ತೆರೆಗಳು ದರ್ಶನ

ಶ್ರವಣ (Hearing).

ಜ್ಞಾನವಹ ನರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟ ಅಣುಕೋಶ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ತಗಲಿ ನಮಗೆ ದರ್ಶನಜ್ಞಾನ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆ ಶಬ್ದದ ತೆರೆಗಳು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ನರ(ಶಿರಸ್ಸಿನ ಎಂಟನೆಯ ಜೊತೆನರ)ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟ ಕೆಲವು ಅಣುಕೋಶ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ

ತಗಲಿ ನಮಗೆ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಸಂಭವಿಸುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ತೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ತೀವ್ರತೆಯೂ ಬಹುತ್ವ(ಸಂಖ್ಯಾವರಿಮಾಣ)ವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದವು ನಮಗೆ ಕೇಳಿಸದು.

(b) ನರಮಂಡಲದ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಧಿಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದ

21. ನರಮಂಡಲದ ಮೇಲಿನ ವರ್ಣನದಿಂದ ಅದು ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಅಂಗವಿಶೇಷಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಐಚ್ಛಿಕಾನ್ಯಜ್ಞಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವದಕ್ಕೂ, ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ, ಸುಖದುಃಖಾದಿ ಅನುಭವಗಳಿಗೂ, ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವೆಂತ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಮನಸ್ಸು ಜೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಉದಾಸೀನವಾಗಿದ್ದರೆ, ಇಂದ್ರಿಯ-ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳ ಸಂಗಮದ ಬೋಧೆಯು ನಮಗುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಚರಕನ “ಮನಃಪುರಃಸರಾಣೀಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯರ್ಥಗ್ರಹಣ ಸಮರ್ಥಾನಿ ಭವಂತಿ” (ಪು. 41), (ಅಂದರೆ, ಮನಸ್ಸಿನ ನಾಯಕತ್ವದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ.) ಎಂಬ ವಚನದಲ್ಲು ಅಡಗಿರುವ ವಿಚಾರಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೊಳೆಯದಿರಲಾರದು.

22. ಹಾಗೆಯೇ ಜೇರೆ ಜೇರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೇರೆ ಜೇರೆ ಬೋಧೆಗಳಿಗೂ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವೆಂತ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಭೇದಗಳು ನರಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಚರಕಾಚಾರ್ಯನು - “ಸಂಚೇಂದ್ರಿಯಬುದ್ಧಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಬುದ್ಧಾದ್ವಾದಿಕಾಃ (ಪು. 3) ಪುನರಿಂದ್ರಿಯೇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸ್ವ(ಸ)ತ್ಪ್ರಾಪ್ತೃನಸ್ತಿಕರ್ಷಣಾಃ | ಕ್ಷಣಿಕಾ ಸ್ವಚ್ಛಯಾತ್ಮಿಕಾಶ್ಚ” | (ಪು. 11) ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ದೃಷ್ಟಿಯ ಬೋಧೆ, ಶ್ರವಣದ ಬೋಧೆ ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಐದು ಇವೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ (ರೂಪ ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದ) ಅರ್ಥಗಳು, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಆತ್ಮ. ಇವುಗಳ ಸಂಗಮದಿಂದ ಆ ಪಂಚಬುದ್ಧಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು. ಬುದ್ಧಿಗಳು ಕ್ಷಣಿಕಾ, (ಬೇಗನೇ ನಾಶವಾಗುವಂಥವು, ಅಂದರೆ ಅಂಥಾ ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಇರುವಂಥವು) ಮತ್ತು ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಿಕಾ, (ಬೋಧೆಯು ದೃಢವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮುಂದೆ ಅದೇ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಅದೇ ಬೋಧೆಯುಂಟಾದಾಗ ಹಿಂದಿನದಕ್ಕೆ ಅದು ಸಮವೆಂತಲೂ, ಜೇರೆಯಾದಾಗ್ಗೆ ಜೇರೆ ಎಂತಲೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಷ್ಟು ನಿಶ್ಚಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವು) ಎಂತ ಎರಡು ವಿಧವಾದವು. ಸಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಭೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ರೂಪಾಂತರಗಳ ಸಮುದಾಯವಾಗಿದ್ದರೂ, ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು, ಕಿಮಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ, ಘ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು, ಸ್ಪರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ವಾಯು, ವಿಶೇಷ ಎಂತ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಹಾಭೂತವು ವಿಶೇಷವೋ ಆ ಇಂದ್ರಿಯವು ಆ ಮಹಾಭೂತ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸ್ವಭಾವವೂ ಇರುವಂಥಾದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸಿನ ಅರ್ಥವಾದ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚಿಂತೆಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯದ ಐದು ಅರ್ಥ

ಗಳು, ಸಂಕಲ್ಪಗಳು, ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ವೈಭಿಚಾರ ಕಾಣುವದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಅವು ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವಾಗಿ, ಒಮ್ಮೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಒಮ್ಮೆ ಸತ್ವಗುಣ, ಒಮ್ಮೆ ರಜೋಗುಣ, ಒಮ್ಮೆ ತಮೋಗುಣ, ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮನಸ್ಸುಗಳು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಂಡರೂ, ಮನಸ್ಸು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕ ಸಂಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇರಬೇಕಿತ್ತು ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮವೂ ಒಂದೇ.

ಇಷ್ಟಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶೋಧನಮಾಡಿದ ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಗೆ ನರಮಂಡಲದ ಮರ ಚಿತ್ರಿಯಿರಲಿಲ್ಲವೇ? ನರಮಂಡಲದ ಅಧಿಕಾರಸಂತ ಸಾಶ್ವತ್ಯ, ಪಂಡಿತರು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವ ಜೀವಂತ ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತುತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಆಯುರ್ವೇದ ಕಾರರು ಯಾವ ಅವಯವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬವು ಸಹಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು.

23. ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯು ಕೋವಗೊಳ್ಳದ ವಾಯುವು ಶರೀರದ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೂಂಡವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರಾಣೋದಾಸ-ಸಮಾನ-ವ್ಯಾಸ-ಅಪಾನ ರೂಪಗಳಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನೂ. ನರಗಳಲ್ಲಿಯೇನೇ ಗಳ ವಾಯು ಸಾಯಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವಂಥವ. ಶರೀರದ ಸರ್ವ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವ, ಶರೀರವನ್ನು ಜೋಡಿಸುವವ, ಮಾತನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವವ, ಸ್ಪರ್ಶ-ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ, ಕಿವಿಗೂ ಸ್ಪರ್ಶನಕ್ಕೂ ಮೂಲ, ಹರ್ಷಕ್ಕೂ, ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೂ, ಯೋಸಿ (ತಾಯಿ), ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉರಿಸುವವ, ದೋಷಗಳನ್ನು ಬಣಗಿಸುವವ; ಮಲಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವವ. ಅಣುರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ತೋರವಾದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಎಂಗಡಿಸುವವ, ಗರ್ಭಗಳ ಆಕಾರಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು (ಆಯಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ) ಒದುಕುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಕೋವಗೊಂಡ ವಾಯುವು ಒಲ, ವರ್ಣ, ಸುಖ, ಆಯುಷ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿರಿಗಿಸುತ್ತಾನೆ, ಧಯ, ಶೋಕ, ಭ್ರಮೆ, ದೃಢ, ಅತಿಹರಟುವಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು (ಉಚ್ಚಾಸ ಸನ್ನಿವೃತ್ತಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು) ತಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂತಲೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪು. 65). ಸುಶ್ರುತನು ಸಹ ದೋಷ, ಧಾತು, ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಮುತ್ತವನ್ನೂ, ಶಬ್ದದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ, ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಕ್ರಮವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಕೋವಗೊಳ್ಳದ ವಾಯುವು ನಡಿ ಸುತ್ತಾನೆಂತ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (1ನೆಯ ಭಾಗದ V-6). ಇದಲ್ಲದೆ ಚರಕನ ತ್ರಿಮರ್ವಿಯ ಸಿದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರಾಣವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳೂ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಿರಣಗಳು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ (ಮಿದುಳನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ ಎಂತ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ (1ನೆಯ ಭಾಗದ II-13). ಸಾಶ್ವತ್ಯರ ವರ್ಣನ ಪ್ರಕಾರ ಮೂಲಗ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಾಹಿ ವೇಗಗಳು ಮತ್ತು ಅಂತಗ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಜೇಷ್ಠಾಕಾರಿ ವೇಗಗಳು

ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ವಾಯುವು ಹಾಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂತಲೂ, ವೇಗಗಳೆಂಬುದು ವಾಯುವಿನ ವೇಗಗಳೆಂತಲೂ, ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ತಿಳಿದಿದ್ದರಿಂದ ಭಾವಿಸಿದರೆ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಚರಕ ಸುತ್ತುತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಶೋಧನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರಾಣವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಮಿದುಳು ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವೆಂತ ಚರಕ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅಂಥಾ ವಾಯುಗಳು (ವೇಗಗಳು) ಸಂಚರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು (ನರಗಳು) ಇರುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಅಂಥ ಸ್ತೋತಸ್ಸು(ನರ)ಗಳಿಗೆ ಮಿದುಳು ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವೆಂತಲೂ ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರಿಂದ ಸಹ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

24. ಚರಕಾಚಾರ್ಯನು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ವದಾರ್ಥವಿಶೇಷಗಳು (ಮೂರ್ತಿಮನ್ವೀ ಭಾವವಿಶೇಷಾಃ) ಎಷ್ಟು ಇರುತ್ತವೆ ಅಷ್ಟು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷಗಳು ಇವೆ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಸ್ತೋತಸ್ಸು, ತಿರೆ, ಧಮನೀ, ರಸವಾಹಿ, ಸರಮಂಡಲವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ನಾಡಿ, ಮಧಾ, ಮಾರ್ಗ, ಶರೀರಚ್ಛದ್ರ (ಬಟ್ಟೆ), ಸಂವೃತಸ್ಥಾನ, ಅಸಂವೃತ ಸ್ಥಾನ, ಆಶಯ, ಆಲಯ, ಮತ್ತು ಸಿಕೇತ, ಎಂಬವು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ ಧಾತುಗಳ ದೃಶ್ಯಾದೃಶ್ಯವಾದ ಎಡೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಎಂತಬರೆದಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಅದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣ, ಸಿರು, ಅನ್ನರಸ, ರಕ್ತ ಮಾಂಸ, ಮೇದಸ್ಸು, ಎಲ್ಲವು, ಮಜ್ಜೆ, ಶುಕ್ರ, ಮೂತ್ರ, ಮೂ ಮತ್ತು ಬೆವರು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇವೆ, ಇಷ್ಟೇ ವರ್ಣನ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಗೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡದ ಒಳುವಾದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದಿಂತ, ಮತ್ತು ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳು ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಚರಿಸುವವಾದ್ದರಿಂದ, ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗಗಳೇ ಎಂತಲೂ ಚರಕನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ವು 259-260) ಆಯುರ್ವೇದರಿತ್ಯಾ ತ್ರಿದೋಷಾಶ್ರಿತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ವಿಧಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವಾದ್ದಲ್ಲ ಎಂಬದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರಾಗಿ ಎಣಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಶಿರಾ ಧಮನೀ, ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ಎಂಬವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂತ ಸುತ್ತುತವು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ (1ನೆಯ ಭಾಗದ II-69), ಆ ಭೇದವು ಪ್ರಕೃತ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಉಪಕಾರಿಯಲ್ಲ ಸುತ್ತುತನೇ ಪಕ್ವಾಘಾತ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಕೋವಗೊಂಡ ವಾಯುವು ಮೇಲಕ್ಕೂ, ಅಡ್ಡಕ್ಕೂ ಕೆಳಕ್ಕೂ ಹೋಗುವ ಧಮನಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡಾಗ, ಒಂದು ಪಕ್ಷದ ಸಂದುಗಳು ಸಡಿಲಾಗಿ ಆ ಪಕ್ಷ ಸಾಯುತ್ತದೆ ಎಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾನಲ್ಲದೆ ನರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ.

ಸ್ನಾಯು ಶಿರಾಕಂಡರಯೋರ್ದುರ್ಮಾಃ ಕ್ಷಿಶ್ಣಂತಿ ಮಾನವಮಾ |

ಸ್ತವ್ವು ಸಂಕೋಚಖಲ್ಲಿಭಿಗ್ರಂಧಿಸ್ಪುರಣಸುಪ್ತಿಃ ||

ಸ್ನಾಯುವಿಜಾನಾಂ ಪ್ರಶಮೋ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ವಾತರೋಗಿಕೇ (ಚ. 187)

“ಸ್ನಾಯು, ಶಿರಾ, ಕಂಡರೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಕೆಟ್ಟಾಗ್ಗೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ಮುದುರುವಿಕೆ, ಕೈಕಾಲು ಮೋಟುವಿಕೆ, ಗ್ರಂಥಿ, ಸಿಡಿತ, ನಿರ್ಜೀವಸ್ಥಿತಿ, ಈ ಪೀಡೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪೀಡೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರವು ವಾತರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು ” ಚರಕನ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ರೀತ್ಯಾ ಸರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು ಎಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು

ವಾತರೋಗದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂತ ಬರೆದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಚರಕನ ಮತವೂ ಅದೇ ಆಗಿದೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸ್ನಾಯು, ಶಿರಾ, ಕಂಡರೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ದೋಷಗಳು ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿರೆಯೇ ಸ್ನಾಯುವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಆ ಸ್ನಾಯುವೇ ಕಂಡರೆಯಾಗುವದೆಂಬ ಉಪದೇಶವನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡತಕ್ಕದ್ದು (1ನೇ ಭಾಗ II-21-59). ಹೀಗೆಯೇ ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಗಳು, ಉಚ್ಚ್ವಾಸನಿಶ್ವಾಸಗಳು, ಆಕಳಿಕೆ, ಹಸಿವು, ನಗೆ, ಮಾತು, ಅಳುವಿಕೆ, ಮುಂತಾದ ಚೇಷ್ಟಾಪ್ರಶೇಷಗಳು ಉದ್ಭವಗಧಮನಿಗಳಿಂದ (ನರಗಳಿಂದ ಎನ್ನುವ ಬದಲಾಗಿ) ಎಂತಲೂ (1ನೇ ಭಾಗದ II-71), ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಸುವದು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಧ್ರಮೆ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಿರಿಸುವದು ತನ್ನ ಶಿರೆಗಳಲ್ಲಿ (ನರಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನುವ ಬದಲಾಗಿ) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂತಲೂ (1ನೆಯ ಭಾಗದ II-83), ಪ್ರಾಣವಾಹಿ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು (ನರಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾವೆ) ಎರಡು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ಹೃದಯ ಮತ್ತು ರಸವಾಹಿ ಧಮನಿಗಳು, ಆ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯವಾದರೆ ಕೂಗುವದು. ಬೊಗ್ಗುವದು, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಧ್ರಮೆ ಮತ್ತು ನಡುಕು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತಲೂ (1ನೇ ಭಾಗದ II-76) ಸುಶ್ರುತನ ಉಪದೇಶ. ಈಗ ಶರೀರದ ಯಾವ ಭಾಗವಾದರೂ ಬೇವದಲ್ಲರಬೇಕಾದರೆ, ಶಿರಾ, ಧಮನಿ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸೆಂಬ ಭೇದವುಳ್ಳ ನಾಳಗಳಿಂದ ಆಹಾರ ಸಿಕ್ತಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದು ಆದರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವದಕ್ಕೆ ನರಗಳು ಬೇಕು ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಆ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯು ಬೇಕು ಎಂಬದು ಆಯುರ್ವೇದಕಾರರ ಅಂಶೋಣ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ, ಶಿರಾ-ಧಮನಿಗಳು ವಾಯುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ಸರ್ವ ಛಾತುಗಳಿಂದ ಪ್ರೇಷಿಸುತ್ತವೆ ಎಂತ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಹೇಳಿದ್ದು (1ನೆಯ ಭಾಗದ II-91). ಆ ಶಿರಾಧಮನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ನರಗಳ (ವಾಯುವಿನ) ಸಹಾಯ ಅಗತ್ಯ, ಹಾಗೆಯೇ ನರಗಳು ಸಜೀವವಾಗಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಶಿರಾಧಮನಿಗಳಿಂದ ಸಿಕ್ತತಕ್ಕ ಆಹಾರ ಅಗತ್ಯ ಶಿರೆಗಳು ಸರ್ವಾಂಗ ದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ (1ನೆಯ ಭಾಗದ I-89), ವಾತಕ್ಯಾಗಲೀ, ಪಿತ್ತಕ್ಯಾಗಲೀ, ಕಫಕ್ಯಾಗಲೀ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಿರೆಯಿಲ್ಲ, ಶಿರೆಗಳು ಸರ್ವವಾಹಿಗಳು (1ನೆಯ ಭಾಗದ II-17), ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳು ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂಥವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳೂ ಮಾರ್ಗಗಳೇ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಬರೆದ ಚರಕನ ಮಾತು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಹೀಗೆ ನರಗಳು ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ ಮತ್ತು ಶಿರೆಗಳಂತೆ ಸರ್ವಾಂಗವ್ಯಾಪಿಗಳಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದರಲ್ಲೊಂದು ಕಲೆ ತಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಆ ಶಿರಾನಾಡಿಗಳಿಗೇನೇ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧಮನಿ ಎಂತಲೂ, ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸು ಎಂತಲೂ, ಹೇಳುವದಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಶಿರೆಗಳ ದೋಷಗಳಿಗೂ ವಾತ ದೋಷಕ್ಕೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು, ಅನುಬಂಧಿಗಳಾದ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು, ನಡೆಸುವದರಿಂದ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನರಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗತಕ್ಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸಹ, ನರಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸದೆ 'ನರ' ಎನ್ನಬೇಕಾದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾಯು, ಕಂಡರೆ, ಶಿರೆ, ಧಮನಿ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣವಾಹಿ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸು, ವಾತವಾಹಿ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸು, ಮನೋವಾಹಿ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸು, ಎಂತ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಾಮಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನು

ಸಾರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ರಕ್ತನಾಳಗಳಿಗೂ ನರಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಭೇದವನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದಕಾರರು ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ನೆನಸುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

25. ನರಮಂಡಲದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ, ರೋಗಗಳನ್ನೂ, ರೋಗಗಳ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ, ವಾತದ ಕ್ರಿಯೆ, ರೋಗ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥಗಳು ವ್ಯಾಕರಿಸುವದರಿಂದ, ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ನರಮಂಡಲ ಎಂದರೂ ವಾತವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ನರಮಂಡಲದ ಕರ್ಮ ಎಂತ ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕೃಷ್ಣ ವಾತಕ್ಕೂ ಭೇದ ತ್ರಿದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ವಾತ ಎಂದರೆ, ನರಮಂಡಲ ಎಂತಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರೋಗಗಳ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವಾತವಾಗಲೀ, ವಾತರೋಗಗಳೆಂಬ ಎಂಭತ್ತು ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ರೂಕ್ಷತೆ, ವಿಧ್ಯಹ, ಬದ್ಧವಿಟ್ಟತಾ, ಅಶ್ಯುದ್ಗಾರ, ಅಂತ್ರಕೂಜನ, ವಾತ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಆಧ್ಮಾನ, ಪ್ರತ್ಯಾಧ್ಮಾನ, ಶೀತತೆ, ಮುಂತಾದವುಗಳಾಗಲೀ, ನರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟವುಗಳಲ್ಲ. ವಾತಹರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವು ನರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಗುಣಕರವಾದವುಗಳಲ್ಲ; ಮತ್ತು ನರಮಂಡಲದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಮಿದುಳಿನ ದೋಷಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದ ಕಾಸಕನ ಜೀಜ, ಒಜಿ, ಶತಾವರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಒಂದೆಲಗ, ಉನ್ಮತ್ತ, ಭಂಗಾರ, ಪಾದರಸ, ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇವೆ. ಆದದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ನರಮಂಡಲದ ರಚನಾವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವದು ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಹು ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

26. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ (ವಾಸಸ್ಥಾನ) ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಂಟೋ, ಇದ್ದರೆ ಅದು ಯಾವದು, ಎಂಬದನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡುವದು ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮನೋಧಿಷ್ಠಾನವು ಮಿದುಳು ಎಂಬದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಮತವೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಆತ್ಮ ಸಹ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿವೆ ಎಂಬದು ಚರಕನ ಮತ (ಪು. 903). ಉನ್ಮಾದದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಕೆಟ್ಟು, ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಮನೋವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು (ನರಗಳನ್ನು) ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು. 607). ಈ ಮತ ಭೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಮಿದುಳಿಲ್ಲದ ಕಪ್ಪೆಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನವಾಗಲಿ, ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅದರ ಎದೆಯ ಬಡಿತ ನಿಲ್ಲುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೆಲವು ಅನೈಚ್ಛಿಕ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆಂತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯಷ್ಟೆ. ಹಾಗೆಂದ ಮೇಲೆ ಮಿದುಳು ತೆಗೆದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕಪ್ಪೆಯು ಸಾಯುತ್ತದೆನ್ನುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಎದೆ ಬಡಿತ ನಿಂತರೇನೇ ಸಾವು ಉಂಟಾಯಿತೆಂತ ಹೇಳಬೇಕಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮದ ಪ್ರಧಾನ (ಶ್ರೇಷ್ಠತಮ) ಮನೆಯು ಹೃದಯವೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಆತ್ಮದಂತೆ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾಗಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಇರತಕ್ಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಅವುಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಸಹ ಹೃದಯವೆಂತ ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಅದಲ್ಲ ವೆನ್ನುವದಾದರೆ ಸತ್ತ ಮೇಲೆಯೂ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಇರುತ್ತವೆನ್ನಬೇಕಾದೀತು. ಈ

ಮತವು ನರಮಂಡಲದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮಿದುಳು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗವೆನ್ನುವದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಉನ್ನಾದದ ಮನೋವಿಕಾರವು ಮನೋವಹ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಸೇರಿ ಉಂಟಾಗುವದೆಂತ ಚರಕ ಹೇಳಿದ್ದ ವಚನವನ್ನು ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡೆ. ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮನೆಗಳೂ, ಕೆಡುತ್ತವೆಂತ ಚರಕ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ತಲೆಯೊಳಗೆ ಇರುವ ಮಿದುಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಂಥವು ಎಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ, ಚರಕನು ವರ್ಣಿಸಿರುವದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮನೆಗಳು ಎಂದರೆ ಮಿದುಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ನರಮಂಡಲ, ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಿದುಳಿಗೂ ನರಮಂಡಲದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಆಹಾರಗಳಾಗಲಿ ದೋಷಗಳಾಗಲಿ, ಆ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಔಷಧವಾಗಲಿ, ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದಲೇ ಹೋಗತಕ್ಕವಾದ್ದರಿಂದ. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗಿ ನೋಡಿದರೂ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಮತದ ತಥ್ಯವು ಹೊಳೆಯುವದು.

ಉಪೋದ್ಭೂತ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟ.

ಸಂಶೋಧನ ಮತ್ತು ಸಂಶಮನ ದ್ರವ್ಯಗಳು

1. ಮದನಕುಟಜಜೀಮೂತಕೇಕ್ಷಾಕುಧಾಮಾರ್ಗವಕ್ಯತವೇಧನಸರ್ವವವಿಡಂಗೆಸಿ-
ವಪುನೌಷಧಗಳು ವ್ವಲೀಕರಂಜಪ್ರಪುನ್ನಾಡಕೋವಿದಾರಕರ್ಬುದಾರಾರಿಪ್ಪತ್ತೈಗನೃವಿದುಲ-
ಬನ್ಧಜೀವಕಶ್ವೇತಶಣಪುಷ್ಟೀವಿಮ್ಲಾವಚಾಮೃಗೇರ್ವಾರುಚಿತ್ರಚೇತ್ಯೂ
ಧ್ವಭಾಗಹರಾಣಿ | ತತ್ರ ಕೋವಿದಾರವೂರ್ವಾಣಾಂ ಫಲಾಸಿ | ಕೋವಿ
ದಾರಾದೀನಾಂ ಮೂಲಾನಿ. (ಸು. 145-6).

ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ, ಕೊಡಸಿಗ, ದೇವದಾಳಿ, ಕಹಿಸೋರೆ, ಉತ್ತರಣಿ, ಕಹಿಹೀರೆ, ಸಾಸಿವೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಹಿಪ್ಪಲೀ, ಹೊಂಗಿ, ಚಗತೆ, ಕೆಂಪುಮಂದಾರ (ಕಂಚಿಮಾಳ), ಚಳ್ಳೆ (ಮಣ್ಣಿಡಿಕ್ಕೆ), ಕಹಿಬೇವು, ಅಶ್ವಗಂಧಿ (ಹಿರೇಮದ್ದು), ಸಣ್ಣ ಬೆತ್ತ (ಮಲ. ಚುರಗಾವಳ್ಳಿ). ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಬಿಳೀ (ಮಿರಾಸಾನಿ) ಬಜಿ, ಗಿಲಿಗಿಜಿ (ಗಿಜಿಗಿಜಿ, ಮಲ ಕಿಲುಕಿಲುಪ್ಪ), (ಕಹಿ) ತೊಂಡೆ, ಬಜಿ, (ಬಿಳೀ) ಹಾವು ಮೆಕ್ಕು (ಮಲ ಕಾಟ್ಟುವೆಳ್ಳರಿ) ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಹಾವು ಮೆಕ್ಕು ಇವು ಉದ್ಭವಭಾಗದಿಂದ ಶೋಧಿಸು(ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸು)ವಂಧವು. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಕೋವಿದಾರ(ಕೆಂಪು ಮಂದಾರ)ಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನವುಗಳ ಫಲಗಳೂ, ಕೋವಿದಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೀರುಗಳೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅಂಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಪರಾ: 'ಧಾಮಾರ್ಗವ' ಎಂದರೆ ಅರಸಿನ ವರ್ಣದ ಹೂವಿನ ಹೀರೆ ಮತ್ತು 'ಕೃತವೇಧನ' ಎಂಬುದು ಹಿರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. (ಪು 142)

2. ತ್ರಿಪ್ತುತಾಶ್ಯಾವಾದನ್ವೀದ್ರವಸ್ತ್ರೀಸಪ್ತಲಾಶಬ್ಬಸೀವಿಪಾಣಿಕಾಗವಾಕ್ಷೀಚ್ಛಗಲಾಸ್ತ್ರೀ-
ಸ್ನುಕ್ಸುವರ್ಣಕ್ಷೀರೀಚಿತ್ರ ಕಕಿಣಿಹೀಕುಶಕಾಶತಿಲ್ಪಕಕಮ್ಪಿಲ್ಲಕರಮ್ಯಕಸಾಟಲಾವುಗಹರೀ-
ತಕ್ಯಾಮಲಕವಿಭೀತಕನೀಲಿನೀಚತುರಬ್ಬಿರಣ್ಣ ವೂತೀಕಮಹಾವೃಕ್ಷಸ
ವಿರೇಚನ ಔಷಧಗಳು ವ್ವಚ್ಛದಾರ್ಕಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಚ್ಛೈತ್ಯಧೋಭಾಗಹರಾಣಿ | ತತ್ರ ತಿಲ್ಪಕಪೂ-
ರ್ವಾಣಾಂ ಮೂಲಾನಿ | ತಿಲ್ಪಕಾದೀನಾಂ ಪಾಟಲಾನ್ತಾನಾಂ ತ್ವಚಃ |
ಕಮ್ಪಿಲ್ಲಕಫಲರಜಃ | ಪೂಗಾದೀನಾಮೇರಣ್ಣಾನ್ತಾನಾಂ ಫಲಾನಿ | ಪೂತೀಕಾರಗ್ವಧಯೋಃ ಪತ್ರಾಣಿ | ಶೇಷಾಣಾಂ ಕ್ಷೀರಾಣೀತಿ | (ಸು. 146).

(ಕೆಂಪು) ತಿಗಡೆ, ಕರಿತಿಗಡೆ, ಜೇಪಾಳ (ತುಳು. ಬ್ಯಾರಿಬಿತ್ತ), ಕಾಡುಹರಳು, ಮುಂಡು (ಕೋಡು)ಕಳ್ಳಿ (ಮಲ. ಚರ್ಮಲಸ್ತ), ಮಣಿತೊಂಡೆ (ಕಾಡುಪಾವಟಿ), ಮೇಷಶೃಂಗಿ (ಸಣ್ಣ ಗೆಸೆ ಹಂಬು), (ಸಣ್ಣ ಅಧವಾ ಬಿಳೀ) ಹಾವುಮೆಕ್ಕು, ಅಜಾನ್ವೀ (ಫರಂಗಿ ಚಕ್ಕೆ, ಚೀನಿಸಾವು), ಬೊಂತೆ (ಜಡೆ) ಕಳ್ಳಿ, ಅರಸಿನ (ಮುಳ್ಳು) ಉಮ್ಮತ್ತ, ಹರಳುಗಿಡ, ದಡ್ಡಲ, ಬಿಳೀ ದರ್ಭೆ, ಕಾಶದರ್ಭೆ, ಲೋಧ್ರ, ಕಮ್ಪಿಲ್ಲಕ (ಕುಂಕುಮದ ಮರ, ಮಲ. ಕಮ್ಪಿ ಪ್ಪಾಲ), ಹೆಬ್ಬೇವು (ಹುಚ್ಚುಬೇವು, ಮಲ. ಮಲವೇಪ್ಪು) ಅಧವಾ ಕಹಿಪಡುವಲು, ಪಾದರಿ ಮರ, ಅಡಿಕೆ (ಕಂಗು), ಅಣಿಲೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ತಾರೆ (ಶಾಂತಿ), ಸೀಲೀಗಿಡ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ಹರಳು,

ಬಿಳೀ(ಮುಳ್ಳು)ಹೊಂಗಿ, ಎಲೆಕಳ್ಳಿ, ಹಾಲೆ (ಎಳೆಲೆಬಾಳೆ), ಎಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ (ಮಾಲಕಾಂಗುಸಿ). ಇವು ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ ಶೋಧನ (ಭೇದಿ) ಮಾಡಿಸುವಂಥವು. ಅವು ಗಳೊಳಗೆ 'ತಿಲ್ಪಕ' (ಲೋಧ್ರ)ಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನವುಗಳ ಬೇರುಗಳು, 'ತಿಲ್ಪಕ' ಮೊದಲುಗೊಂಡು 'ವಾದರಿ' ವರೆಗಿನವುಗಳ ತೊಗಟು (ಸಿಪ್ಪೆ), ಕಂಪಿಲ್ಲಕದ ಕಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಧೂಳು (ಹಿಟ್ಟು), 'ಅಡಿಕೆ' ಮೊದಲುಗೊಂಡು 'ಹರಳು' ವರೆಗಿನವುಗಳ ಫಲಗಳು, ಪೂತೀಕ (ಬಿಳೀ ಹೊಂಗಿ) ಮತ್ತು ಕಕ್ಕೆಮರಗಳ ಎಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಉಳಿದವುಗಳ ಹಾಲುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡ ಬೇಕಾದ ಅಂಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಪಠಾ 'ಭಗಲಾಸ್ತ್ರೀ' ಎಂಬದು 'ವೃದ್ಧವಾರು' ಎಂತ ನೆ ಸಂ. ವ್ಯಾ (ಪು, 142) 'ವೃದ್ಧವಾರು' ಎಂದರೆ ಚೂರಿ ಪಾವು ಎಂತ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಲಯಾಲ ಸಂಹಿತೆ, ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶೋಧನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಇವು ಮೂರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳೆಂತ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. 'ಭಗಲಾಸ್ತ್ರೀ' ಎಂಬದು ಧ ನೆ ಸಲ್ಲಿ 'ವೃಷವೋಧಾ' ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮು ವಿದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಪಾತಿ ಬಳ್ಳಿ ಅದು 'ಕುರುಟಿಗೆಯ ಭೇದ' ಎಂತ ಧ ನೆ ಅದೇ ಸಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ 'ವೃದ್ಧ ವಾರು' ಎಂಬದರ ಕನ್ನಡ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ 'ಫರಂಗಿಚಕ್ಕಿ' ಎಂಬದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಹೆಸರು ಚೀನಿಪಾವಿಗೆ ಇರುವ ವಾಘಾದ್ವು ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಲಾತಿನ ಹೆಸರು 'ರೌರಿಯಾ ಸೆಂಟಲೋಯಿಡಿಸ' (Rourea Santaloides) ವೃದ್ಧವಾರುವಿಗೆ ಕನ್ನಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಲಾತಿನ ಹೆಸರಿನ ವಸ್ತು 'ಸಮುದ್ರಹಾಲಿ' ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಪಾಲಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಳ್ಳಿ (Elephant Creeper) ಎಂತ ಸ ವ್ಯ ವ ವಿದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಲಾತಿನ ಹೆಸರಿನ ವಸ್ತುವಿನ ಕನ್ನಡ ಹೆಸರು 'ಹುಳೆತಲ ಬಳ್ಳಿ' ಎಂತ ಹೆಳೆ ಅದರ ಮರಾಟೆ ಹೆಸರು ಬ್ಲ ನೆ ಸಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧವಾರುವಿಗೆ ಕನ್ನಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ವರಧಾರಾ' ಎಂತ ನಾ ನೆ ಸಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಚೀನಿಪಾವು' ಎಂಬದು ಪಾ ವ್ರ ದಲ್ಲಿ 'ವ್ವೀಶಾನ್ತರವಚಾ (ತೋವಚೀನಿ)' ಎಂತ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು ಎಂಬದು ನಾ ನೆ ಸಿಂದ ಬಲನಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹೆಸರೇ 'ಚೀನಿಪಾವು' ಎಂತ ಉಂಟು. ಅದಕ್ಕೆ 'ತೋವಚೀನಿ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹೆಸರುಂಟು. ತಾ ನೆ ಸಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಹೆಸರು (China root) ಸಾಯುರೋಟಿ ಮತ್ತು ಲಾತಿನ (Smilax Chinesensis) ಸ್ಪೀಲೋಸಾಯುರಿಸ್.

ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ತಿಲ್ಪಕ' ಹಿಡಿದು 'ಪಾಟಲಾ' ವರೆಗಿನವುಗಳ ತೊಗಟುಗಳು ಎಂತ ಹೆಳೆ, ತನ್ನವ್ಯವಿರುವ 'ಕಂಪಿ ಲ್ಪಕ'ದ ಕಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಹಿಟ್ಟು ಎಂತ ಪುನಃ ಹೇಳಿದ್ದು. ಅದರ ಆ ಎರಡು ಅಂಗಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದೊಂದನ್ನಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಆಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಕ್ಕೆಮರನ ಕಾಯಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಎಲೆಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಎರಡು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾಗಬೇಕು.

3. ಕೋಶಾತಕೀ ಸಪ್ತಲಾ ಶಬ್ದಿಸೀ ದೇವದಾಲೀ ಕಾರವೇಲ್ಲ ಕಾ ಚೇತ್ಯಭಯತೋ ಭಾಗಹರಾಣಿ | ಏಪಾಂ ಸ್ವರಸಾ ಇತಿ. (ಸು. 146).

ಕಹಿಪೀರೆ, ಮುಂಡುಕಳ್ಳಿ, ಮಣಿತೊಂಡೆ (ಕಾಡುಪಾವಟೆ), ದೇವ ಪಾತಿ-ಎರೇಚನಗಳೆರ ದಾಳಿ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣಹಾಗಲು. ಇವು ಉರ್ಧ್ವಭಾಗದಿಂದಲೂ ವಾಂತಿ-ಎರೇಚನಗಳೆರ ಅಧೋಭಾಗದಿಂದಲೂ ಶೋಧನ (ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಎರೇಚನ) ಮಾಡಿ ಸುವಂಥವು. ಇವುಗಳ ಸ್ವರಸಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದವು.

4. ಪಿಪ್ಪಲೀವಿಡಂಗಳಾವಾಮಾರ್ಗಶಿಗ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಧಕಶಿರೀಷಮರಿಷಕರವೀರವಿವ್ವಾಗಿರಿ - ಕರ್ಣಿಕಾಕಿಣಿಹೀವಚಾಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಕರಂಬಾರ್ಕಾರ್ಲಕಲಶುನಾತಿವಿಪಾಶ್ಯಭು ವೇರತಾಲೀಶ- ತಮಾಲಸುರಸಾರ್ಜಕೇಬ್ಬುದೀಮೇಷತ್ಯಜ್ಜೀಮಾತುಲುಬ್ಬೀಸುರಬ್ಬೀಪೀಲುಚಾತೀಶಾಲತಾ- ಲಮಧೂಕಲಾಕ್ತಾಹಿಬ್ಬುಲವಣಮದ್ಯುಗೋಶಕ್ಯದ್ರಸಮೂತ್ರಾಣೀತಿ ಶಿರೋವಿರೇಚನಾಸಿ | ತತ್ರ ಕರವೀರಪೂರ್ವಾಣಾಂ ಫಲಾಸಿ | ಕರವೀರಾದೀನಾಮರ್ಜಕಾನ್ತಾನಾಂ ಮೂಲಾಸಿ | ತಾ ಲೀಶಪೂರ್ವಾಣಾಂ ಕನ್ಡಾಃ | ತಾಲೀಶಾದೀನಾಮರ್ಜಕಾನ್ತಾನಾಂ ಪತ್ರಾಣಿ | ಇಬ್ಬುದೀ- ಮೇಷತ್ಯಜ್ಜೀ ತ್ವಚಾ | ಮಾತುಲುಬ್ಬೀಮುರುಬ್ಬೀಪೀಲುಚಾತೀನಾಂ ಪುಷ್ಪಾಣಿ | ಶಾಲತಾ-

ಲಮಧೂಕಾನಾಂ ಸಾರಾಃ | ಹಿಂಜ್ಜಲಾಕ್ಷೀ ನಿಯಾಸಾ | ಲವಣಾನಿ ಪಾರ್ಥಿವವಿಶೇಷಾಃ |
ಗೋಮೂತ್ರಶಕ್ಯದ್ರವೌ ಮಲಾವಿತಿ. (ಸು. 116).

ಹಿಂಜ್ಜಲೇ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಉತ್ತರಣೆ, ನುಗ್ಗೆ, ಬಿಳೇ ಸಾಸಿವೆ, ಬಾಗೆಮರ, ಕಾಳು ಮೆಣಸು, ಕಣಗಿಲು, (ಕಹಿ) ತೊಂಡೆ, ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ (ಶಂಖವುಷ್ಟ), ದದ್ವಾಲ (ದಡ್ವಾಲ), ಒಜೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಾಶೀ (ಮಾಲಬೀಜ-ಮಾಲಕಾಂಗುನಿ), ಹೊಂಗಿ, ಎಕ್ಕೆ, ಬಿಳೇಎಕ್ಕೆ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಅತಿ ಬಜೆ (ಅತಿವಿಡೆ), ಶುಂಠಿ, ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ, ಅಡವಿದಾಲ್ಚೀನಿ, ತುಳಸಿ, ಬಿಳೇ ರಾಮ (ನಾಯಿ) ತುಳಸಿ, ಇಂಗಳಗಿಡ (ಮಲ. ಓಡಮರಂ), ಮೇಷಶೃಂಗಿ (ಸಣ್ಣಗೆಸೆಹಂಚು), ಕಾಡು ಹುಳಿಮಾದಳ, ಕೆಂಪುನುಗ್ಗೆ, ಗೋಣಿಮರ (ಮಲ. ಉಕಮರಂ), ಜಾಜಿ, ಆಸಿನ (ರಾಳದ) ಮರ, ತಾಳಿಮರ, ಇಪ್ಪೆಮರ, ಅರಗು, ಹಿಂಗು, ಉಪ್ಪುಗಳು, ಮದ್ಯ, ದನದ ಸೆಗಣೆಯ ರಸ, ಮತ್ತು ಗೋಮೂತ್ರ; ಇವು ಶಿರೋವಿರೇಚನಕಾರಿಗಳು. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಕಣಗಿಲೆ(ಕರ ನೀರ)ಗೆ ಹಿಂದಿನವುಗಳ ಫಲಗಳು; ಕಣಗಿಲೆ ಮೊದಲೊಂದು ಎಕ್ಕೆ ವರೆಗಿನವುಗಳ ಬೇರು ಗಳು; ತಾಳೇಸಪತ್ರೆಗೆ ಹಿಂದಿನವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ(ಗಿಣಸು)ಗಳು; ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಬಿಳೇ ರಾಮತುಳಸಿ (ಅರ್ಜಿಕ) ವರೆಗಿನವುಗಳ ಎಲೆಗಳು; ಇಂಗಳಗಿಡದ ಮತ್ತು ಮೇಷ ಶೃಂಗಿಯ ತೊಗಟುಗಳು (ಸಿಪ್ಪೆ); ಕಾಡು ಹುಳಿಮಾದಳ, ಕೆಂಪುನುಗ್ಗೆ, ಗೋಣಿಮರ ಮತ್ತು ಜಾಜಿ, ಇವುಗಳ ಹೂವುಗಳು; ಆಸಿನ (ರಾಳದ) ಮರ, ತಾಳಿಮರ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪೆಮರಗಳ ತಿರುಳುಗಳು; ಹಿಂಗಿನ ಮತ್ತು ಅರಗಿನ ಮೇಣಗಳು; ಉಪ್ಪುಗಳು ಮಣ್ಣಿನ ಎಲೇಷಗಳು, “ಮದ್ಯಗಳು ಸಂಧಾನ(ಹುಳಿಸುವ ಕ್ರಮ)ದಿಂದ ಸಂಯೋಗವಾದವ (ಮದ್ಯಾನ್ಯಾಸುತ-ಸಂಯೋಗಾಃ);” *ಗೋಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಸೆಗಣೆರಸ ಮಲಗಳು.

*ಈ ವಚನ ಪಾರಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

೨. ಭದ್ರದಾರುಕುಷ್ಠಹರಿದ್ರಾವರುಣಮೇಷಶೃಂಗೀಒಲಾತಿಒಲಾತ್ಪಗಲಕಚ್ಚುರಾಸಲ್ಲ-
ಕೀಕುವೇರಾಕ್ಷೀನೀರತರುಸಹಚರಾಗ್ನಿಮಸ್ತವತ್ಸಾದಸ್ಯೇರಣ್ಣಾಶೃಙ್ಗೇದಕಾಲರ್ಕಾರ್ಕಶತಾವ-
ರೀಪುನರ್ನವಾವಸುಕವಸಿರಕಾಂಚನಕಭಾರ್ಗೀಕಾರ್ವಾಸೀವೃತ್ತಿಕಾಲೇಪ-
ತ್ತೂರ ಬದರಯವಕೋಲಕುಲತ್ಪ್ರಭೃತೀನಿ ವಿದಾರಿಗನ್ನಾದಿಚ್ಚ ದ್ವೇ ಚಾ-
ದ್ಯೇ ಪಂಚಮೂಲ್ಯಾ ಸಮಾಸೇನ ಪಾತಸಂಶಮನೋ ವರ್ಗಃ (ಸು. 117).

ಪಾತಸಂಶಮನ
ವರ್ಗ.

ದೇವದಾರ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅರಸಿನ, ವರುಣ (ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ), ಮೇಷಶೃಂಗಿ (ಸಣ್ಣ ಗೆಸೆಹಂಚು), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ (ಕಡೀರು), ತುತ್ತಿ (ಉರ್ಕಿ), ನೀಲಗೋರಟೆ (ಬಿಳೇ ಮುತ್ತಿ, ‘ಕಕುಭ’, ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ನಾಯಿಸೊಣಗು (ನಸುಗುನ್ನಿ), ಮಾದಿಮರ (ವಿಶೇಷ ಧೂಪ, ಮಲ. ಪಾಲಂಗಂ), ಗಜ್ಜಿಗ (ಬಿಳೇ ಪಾದರಿ ಮರ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಗೇರು (ಬಲ್ವನಾಸಿ ಕಾ? ಅಥವಾ ಕೆಲವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಶರ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಮುಳ್ಳು ಗೋರಟೆ, ನರುವಲು (ಸರ್ಜೋವೃಕ್ಷ? ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹರಳುಗಿಡ, ಪಾಪಾಣಭೇದಿ (ಹಿಟ್ಟೆಳಿಗೆ), ಬಿಳೇ ಎಕ್ಕೆ, ಎಕ್ಕೆ, ಶತಾವರಿ (ಹಲವುಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ), ಪುನರ್ನವಿ, ಶಿವಮಲ್ಲಿ (ಕೆನ್ನೆಗಿಲು, ಚನ್ನೆಗಿಡ), ಉತ್ತರಣೆ (ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಉಮ್ಮತ್ತ, ನಿರ್ವಿಷ (ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ), ಕಾಡುಹತ್ತಿ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿ (ಮಣಿ) ಗಿಡ. ಸಪ್ಪಂಗ (ಪತಂಗ), ಬೊಗರಿ, ಯವೆಗೋದಿ, ಗಂಧಮೆಣಸು, ಹುರುಳಿ, ಮುಂತಾದವು, ವಿದಾರಿಗನ್ನಾದಿಗಣ ಮತ್ತು

ಪ್ರಮಥದ ಎರಡು (ಪ್ರಸ್ತು ಮತ್ತು ಮಹತ್) ಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಾತ ಸಂಶಮನ ವರ್ಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 'ಹುರುಳಿ ಮುಂತಾದವು' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದ್ದು, ಎಳ್ಳು, ಅತಸ್ತೀ ಮುಂತಾದವು ಸೇರಿದವು ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. (ಪು 143)

6. ಚಸ್ತನಕುಚಸ್ತನಪ್ರೀವೇರೋಶೀರಮಂಜಿಪಾಂಪಯಸ್ಯಾವಿದಾರಿ(ರೀ)ಶತಾವರೀಗು -
ಸ್ಯಾ ಶೈವಾಲಕಹ್ಲಾರಕುಮುದೋತ್ಪಲಕದಲೀಕಸ್ತಲೀದೂರ್ವಾಮೂರ್ವಪ್ರಭೃತೀನಿ ಕಾ -
ಕೋಲ್ಯಾದಿನ್ಯಗ್ರೋಧಾದಿಸ್ತೃಣಪಂಚಮೂಲಮಿತಿ ಸಮಾಸೇನ ಪಿತ್ತ-
ಸಂಶಮನ ವರ್ಗ.

ಪಿತ್ತಸಂಶಮನ
ವರ್ಗ

(ಸು. 147).

ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ. ಮುಡಿವಾಳ, ರಾವಂಚ, ಮಂಜಿಪ್ಪ, ಕುಟುಂಬಿನೀ (ಶೆಲಗು ಪಾಲಕೂರ; ಕ್ಷೀರ ಕಾಕೋಲೀ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.) ಸೆಲಕುಂಬಳ, ಶತಾವರಿ (ಹಲವು ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ), ಪ್ರಿಯಂಗು ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ದರ್ಭ (ಕುಶ), ಹಾವಸೆ, ಬಿಳೀ ನೈದಿಲೆ, ನೀಲ ನೈದಿಲೆ, ನೀಲತಾವರ, ಕದಲೀ (ರಸಬಾಳೆ), ತಾವರೆಬೀಜ (ಒಂದು ಬಾತಿಯ ಗಡ್ಡೆ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ದೂರ್ವ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ. ಪರುಬ್ಬುರುಮ್ಮ), ಮುಂತಾದವುಗಳು, ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿಗಣ, ಸ್ಯಗ್ರೋಧಾದಿಗಣ ಮತ್ತು ತೃಣಪಂಚಮೂಲ, ಇವು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಪಿತ್ತಸಂಶಮನವರ್ಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಪಾಂಚತರದ್ವೈಕದಲೀ (ಬಾಳೆ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲ ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿ ಮತ್ತು ಸ್ಯಗ್ರೋಧಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಶ್ರಾವಣಾವರಂಜನಾದಿರುತ್ತದ್ದೆಂದು ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ. ಆ ಪ್ರಕಾರ ತಾವಾವದಿಗಣ, ಅಂಜನಾದಿಗಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾದಿಗಣ (13-19 ಮತ್ತು 25ನೇ ಗಾಂಗಳ) ಪಿತ್ತಸಂಶಮನವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು ಮೇಲಿನ ವಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕೆಲವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪಿತ್ತಸಂಶಮನವಿರುತ್ತವೆಂತ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳಿದಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. (ಪು 143)

7. ಕಾಲೇಯಕಾಗುರುತಿಲವರ್ಣೀಕುಷ್ಠಹರಿದ್ರಾಶೀತಶಿವಶತಪುಷ್ಪಾಸರಲಾರಾಸ್ತಾಪ್ರ -
ಕೀರ್ಯೋದಕೀರ್ಯೋಬ್ಬುದೀಸುಮನಃಕಾಕಾದನೀಲಾಂಗಲಕೀಹಸ್ತಿರ್ಕರ್ಣಮುಂಜಾತಕಲಾ -
ಮುಜ್ಜಕಪ್ರಭೃತೀನಿ ವಲ್ಲಿಕಣ್ಣಕಪಂಚಮೂಲ್ಯಾ ಪಿಪ್ಪಲಾಧಿವೃಂ ಹತ್ಯಾ -
ಕಫಸಂಶಮನ ವರ್ಗ ದಿರ್ಮುಷ್ಕಕಾದಿವರ್ಚಾದಿಃ ಸುರಸಾದಿರಾರಗ್ವಧಾದಿರಿತಿ ಸಮಾಸೇನ ಶ್ಲೇ -
ಷ್ಮಸಂಶಮನೋ ವರ್ಗ.

ಕಫಸಂಶಮನ
ವರ್ಗ

(ಸು. 147).

ಕುಂಕುಮಾಗರು, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಶಿರಿಕಾಳ (ತಿಲೋಣಿ, ಅಬಗನ್ನಾ, ಮಲ. ಕಾರವೇಲ), ಚಂಗಲಕೋಪ್ಪ, ಅರಸಿನ, ಬಡೇಸೋಪಿ (ಕರ್ಪೂರ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ತಿಗಡೆ, ರಾಸ್ತೆ, ಮುಳ್ಳು (ಬಿಳೀ) ಹೊಂಗೆ, ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಗೆ (ಹೊಂಗೆ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಇಂಗಳ ಮರ, ಬಾಜಿ, ಕಾಕತೊಂಡೆ (ಮಲ. ಕಾಕತೊಂಡಿ), ಕೋಳಿಕುಟುಮ (ಶಿವಶಕ್ತಿ; ಮಲ. ಮೆತ್ತೊನ್ನಿ), ಸೆಲಪಾಲಾಶ (ಅನೇಕವಿಪಾಲಾಶ), ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಹರಳುಗಿಡ, ಮುಂಜಾ ತಕ (ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಗಡ್ಡೆ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.; ಹೂ-ಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಒಂದು ಜಾತಿ ಎಂತ ಶಾ. ನಿ.) ಮತ್ತು ಅರಸಿನ ರಾವಂಚ ಮುಂತಾದವು, ವಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೂಲ, ಕಂಟಕಪಂಚಮೂಲ, ಪಿಪ್ಪಲಾದಿಗಣ, ಬೃಹತ್ಯಾದಿಗಣ, ಮುಷ್ಕಕಾದಿಗಣ,

ವಚಾದಿಗಣ, ಸುರಸಾದಿಗಣ ಮತ್ತು ಆರಗ್ವಧಾದಿಗಣ, ಇವು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕಥಸಂಶಮನ ವರ್ಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

8. ತತ್ರ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವಾಷಧಾನಿ ವ್ಯಾಧ್ಯಗ್ನಿಪುರುಷಬಲಾನ್ಯಭಿ
 ಔಷಧಗಳ ಉಪ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ವಿದಧ್ಯಾತ್ (ಸು. 147).
 ಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಲವ ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ, ರೋಗದ ಬಲ, ರೋಗಿಯ
 ಚಾರ ಆಗತ್ಯ. ಅಗ್ನಿಬಲ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯ ಬಲಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು,
 ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಅಂಥಾ ಬಲವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪಾಗುವ ದೋಷಗಳು ಉಪೋ
 ದ್ಘಾತದ 24ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ (ಪುಟ 32) ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಅ ಯು ವೇ ದ ಸಾ ರ

ದ್ವಿತೀಯಭಾಗದ ಪೂರ್ವಖಂಡ.

ಅಯುರ್ವೇದಸಾರ

ವೈದೀಯಭಾಗದ ಪೂರ್ವಖಂಡ.

(ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನ)

|| ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ||

ಸಮೋ ನೃಸಿಂಹದೇವಾಯ ಜನಾನಾಂ ಸುಖಹೇತವೇ |
ಯಃ ಪ್ರೀತಃ ಸ್ಯಾನ್ನಮಾನೇನ ಯತ್ನೇನ ರಮಯಾ ಸಹ
ಬುದ್ಧಿಶ್ಚ ಮರುತ್ಪತ್ತೋ ವಿಘ್ನಾಪಾರೇ ಗಜಾನನಃ |
ಧಸ್ತಸ್ತರಿಶ್ಚ ಜ್ಞಾನಾಯ ಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ತಸ್ತು ಮೇ ಧೃವಮ್
ಅಸುಗೃಹ್ಣಾತು ಮೇ ಶುದ್ಧಾಂ ಪ್ರತಿಭಾಂ ಚ ಸರಸ್ವತೀ |
ಯಸ್ಯಾಃ ಕೃಪಾಂ ವಿನಾ ನ ಸ್ಯಾದ್ವೈಶದ್ಯಂ ಚಾರ್ಥವರ್ಣನೇ |

ಅಧ್ಯಾಯ I

ಉನ್ನಾದ (ಹುಚ್ಚು)

(Insanity, Hypochondriasis, and Hysteria.)

1. ಮದಯನ್ಮುದ್ಗತಾ ದೋಷಾ ಯಸ್ಮಾದುನ್ನಾರ್ಗಮಾಶ್ರಿತಾಃ |
ಮಾನಸೋಽಯಮತೋ ವ್ಯಾಧಿರುನ್ನಾದ ಇತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ || (ಸು. 896)

(ಎಂತಾದಿ) ದೋಷಗಳು ಕೆದರಿ ಉನ್ಮುಖವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರ
ಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮದವನ್ನು (ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವಾದ್ದ
ರಿಂದ, ಮನಃಸಂಬಂಧವಾದ ಈ ರೋಗವು 'ಉನ್ನಾದ' ಎಂತ ಕರೆಯಲ್ಪ
ಡುತ್ತದೆ.

ಉನ್ನಾದಂ ಪುನರ್ಮನೋ-ಬುದ್ಧಿ-ಸಂಚ್ಛಾ-ಜ್ಞಾನ-ಸ್ಮೃತಿ-ಭಕ್ತಿ-ಶೀಲ-ಚೇಷ್ಟಾಚಾರ-
ವಿಭ್ರಮಂ ವಿದ್ಯಾತ || (ಚ. 229)

'ಉನ್ನಾದ' ಎಂಬುದು ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ಎಚ್ಚರ, ಜ್ಞಾನ, ನೆನಪು, ವಿಶ್ವಾಸ, ಶೀಲ (ನಡತೆ)-
ಚೇಷ್ಟೆ, ಆಚಾರ, ಇವುಗಳ ವಿಕಾರ, (ಭ್ರಾಂತಿ, ಸುಳಿಯುವಿಕೆ) ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು..

ಇಂತಹ ಹುಚ್ಚಿನ ಭೇದವಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಇಮ್ಮೆಸಿಲಿಟಿ
(Imbecility)-ಬುದ್ಧಿಹೀನತೆ-ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯು ಅವಸ್ಥಾರದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಅತಾ ಫಿನೀತ' ಎಂಬ ನಾಮದಿಂದ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

2. ವಿರುದ್ಧದುಷ್ಟಾಶುಚಿಭೋಜನಾನಿ ಪ್ರಧರ್ಷಣಂ ದೇವಗುರುದ್ವಿಜಾನಾಮ್ |
 ಉನ್ನಾದದ ಸಾ ಉನ್ನಾದಹೇತುರ್ಭಯಹರ್ಷಪೂರ್ವೋ ಮನೋಭಿಘಾತೇ (ತೋ) ವಿಷ
 ಮಾನ್ಯ ಹೇತು ಮಾಶ್ವಜೇಷ್ಠಾಃ ||
 ಮತ್ತು ಸಂ ತೈರಲ್ಪಸತ್ತಸ್ಯ ಮಲಾಃ ಪ್ರದುಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧೇರ್ನಿವಾಸಂ ಹೃದಯಂ ಪ್ರದೂಷ್ಯ |
 ಪ್ರಾಪ್ತ ಸ್ತೋತಾಂಸ್ತುಧಿಸ್ತಾಯ ಮನೋವಹಾನಿ ಪ್ರಮೋಹಯಂತೀಹ ನರಸ್ಯ ಚೇತಃ ||
 (ಚ. 607)

(ಹಾಲನ್ನೂ ವಾನನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದು ಮುಂತಾದ ಸಂಯೋಗ) ವಿರುದ್ಧವಾದ, (ವಿಷವದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದ್ದು ಸೇರಿ) ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ, ಮತ್ತು ಶುಚಿಯಲ್ಲದ ಭೋಜನಗಳು, ದೇವತೆ, ಗುರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದರ್ಶದಿಂದ ಅವಮಾನಿಸುವದು, ಭಯ-ಹರ್ಷಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಆಗುವದು (ಅತಿಯಾದ ಭಯ ಅಥವಾ ಅತಿಹರ್ಷ), ವಿಷ ಮವಾದ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳು, ಇವು ಉನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಅಲ್ಪ ಸತ್ತವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ (ನರಮಂಡಲದ ಅಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ) ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಬುದ್ಧಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ, ಮನೋವಹ ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳನ್ನು (ಮಿದುಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನರಗಳನ್ನು) ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮನುಷ್ಯನ ಚಿತ್ತವನ್ನು (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಭ್ರಮವಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಇಂತಹ ನರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾದ ಮಿದುಳು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಬೆನ್ನ ಕೋಶಿಲುಬಿನೊಳಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಧಾನನರಕ್ಕೂ ಆ ಮಂಡಲದ ಪರಿಧಿಯಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮೇದಲಾದ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯವಿದ್ದು ಚಿತ್ತಯ ತಂತಿಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ನರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಎಳೆಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳೊಳಗೆ 'ಮೂಲಗ' ಎಂಬ ವರ್ಗದ ಎಳೆಗಳಿಂದ ವೇಗಗಳು ಪರಿಧಿಯಿಂದ ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗುವದೆಂತಲೂ, ಇತರ 'ಅಂತಗ' ಎಂಬ ಎಳೆಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ವೇಗಗಳು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನದಿಂದ ಪರಿಧಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವದೆಂತಲೂ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಮಿದುಳೆಂತಲೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ತಾತ್ವಜ್ಞರ ನಿರ್ಣಯವಿರುತ್ತದೆ ನರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ವೇಗಗಳೆಂಬದು ವಾಯುವಿನ ವೇಗಗಳು. ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ಮುಖ್ಯ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ವಾಯುವು ನಾಯಕನು, ಆ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅತ್ಯುಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಹೃದಯ ಎಂಬದು ಅಯುರ್ವೇದೀಯ ಮತ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ 'ನರಮಂಡಲದ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ' ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಾಗ ನೋಡುವಂತೆ ಸರಿತಪ್ಪುವಾಗ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನೋವಹ ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳು ಎಂದದ್ದು ನರಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ಮಿದುಳಿನ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬದು ಅಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದದ್ದೇ ನರಗಳಿಗೂ ರಕ್ತಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹುರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರರು ಉನ್ನಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಒರೆವಿರುವದೇನೆಂದರೆ -

"There can be no question that the quantity and quality of blood play a weighty part in the pathology of Insanity. . it has been known that similar symptoms are produced by too much and too little blood in the brain In that continued active relation between the blood and the nervous element whereby due reparative material is brought and waste matter carried away, it amounts to much the same thing whether through stasis of the blood the

"ಉನ್ನಾದದ ಹೇತು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಪ್ರಮಾಣ ಮತ್ತು ಗುಣ (ತುದ್ಧಾರುಧೃತಿ) ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿರಲಾರದು. ಮಿದುಳಿನಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತದ ಅಧಿಕವಿಲ್ಲದಲೂ ಹೀನತೆಯಿಂದಲೂ ಸಮಾನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಂತ ತಿಳಿದುಬಂದದೆ. (ನರದಲ್ಲಿಯ) ಕ್ಷಯಿಸಿದೋದ ಅಂತವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮಲಾಂಶವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಕೆಲಸವು ನರವಾಗಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ನರ ಎಂಬ ಅಂಗಕ್ಕೂ ರಕ್ತಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಅಧಿಕಾರಭಂಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮಲಾಂಶ ಹೋಗಿ, ಬೇಕಾದಲ್ಲಿಗೆ ಸಾರಾಂಶ ಬಂಜೀಡಗದಿದ್ದರೂ, ರಕ್ತದ ಗುಣಹೀನತೆಯಿಂದಾಗಲೀ ರಕ್ತಸಂಚಾರದ ಕೊರತೆಯಿಂದಾಗಲೀ ಅದೇ ಫಲ ಸಂಭವಿಸಿದರೂ,

refuse is not carried away nor the supply brought to the spot where it is wanted or whether the like result ensues by reason of a defective blood or a deficient circulation" Dr Henry Maundsby (A system of medicine by Dr. J. R Reynolds volume II, pages 50 and 51.)

ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಎನ್ನಬೇಕು." ಇದರಿಂದ ರಕ್ತದ ತಿರಿಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯವು ಎಂತ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ಶುದ್ಧ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನ ಹೃದಯ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತ. ಅದರಿಂದ, ರಕ್ತದ ದೋಷದಂತೆ ಅದರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಿರಿಗಣಿಸುವಿಕೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುವಂಥಾ ಸರಗರ ದೋಷದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯವು ಹೆಚ್ಚುವದಕ್ಕೆ ಬಲ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಉನ್ನಾದದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವರ ಮಿದುಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅದರ ಸೂಲ (ತಾರೀರಿಕ) ರೂಪದಲ್ಲಿ ಎಕಾರ ಗಳೇನೂ ಕಾಣದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಅನೇಕ ಸ್ಥಳೀಯವೆ ಯಂತೆ ಅದರ ಅಧಿಕಾರದ ಎಕಾರವೇ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ

ಕಾಣುವಂಥಾದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂಲವಚನದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು (ಶುದ್ಧ ರಕ್ತದ ಮನೆಯಾದ) ಹೃದಯ ವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಮನೋವಹ ಸ್ವಾಧೀನಗೊಳಿಸುವ (ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಸರಗರನ್ನು) ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕೆಡಿಸಿ ಅಲ್ಲ) ಚಿತ್ರಪ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

3. ಇಹ ಖಲು ಪಂಚ ಉನ್ನಾದಾ ಭವಂತಿ | ತದ್ಭದ್ರಾ — ವಾತಪಿತ್ತಕಫಸನ್ನಿವಾತಾ-
ಗನ್ತುಸಿಮಿತ್ತಾಸ್ತತ್ರ ದೋಷನಿಮಿತ್ತಾಶ್ಚತ್ತಾರಃ (ಚ. 229)

ಉನ್ನಾದವು ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು, ಸನ್ನಿ
ಉನ್ನಾದಃ
ಗಲು ವಾತದಿಂದ ಒಂದು, ಆಗಂತು ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಐದು ವಿಧ. ಅವುಗಳೊ
ಳಿಗೆ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು ನಾಲ್ಕು.

ಪರಾ ಸುಕ್ರುತನು ದೋಷಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು, ಮನೋದುಃಖದಿಂದ ಒಂದು, ವಿಷದಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಉನ್ನಾದ ಗಳು ಆರು ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು. 896)

ಆ 5ನೇ, 6ನೇ ಉನ್ನಾದಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಸುಕ್ರುತನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸಹಕಳೆಗೆ ಬರೆಯೋಣಾಗುತ್ತದೆ ಉನ್ನಾದವು ಬಲವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದೆ ಹೋಗತಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ 'ಮದ' ಎನ್ನುವದು ಎಂತಲೂ ಸುಕ್ರುತ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ ಚರಕನು ಆಗಂತು ಎಂದದ್ದು ಘಟೋನ್ನಾದ ಅದು ದೇವತೆ-ಮುಖಗಳು-ಸಿತ್ತುಗಳು ಮುಂತಾದವರ ಕೋವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು ಈ ವಿಧದ ಘಟೋನ್ನಾದ ಸುಕ್ರುತನು 'ಅಮಾನುಷೋಪಸರ್ಗಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂಬ ತಿರೋನಾಮದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಪ್ರತೀಕಾರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಮನೋದುಃಖದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉನ್ನಾದವು ವಾತೋನ್ನಾದದಲ್ಲ ಸೇರಿದ್ದು ಮತ್ತು ವಿಷದಿಂದಂಟಾದ ಮನೋವಿಕಾರವು ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ, ಮೂರ್ಛೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿದ ಮದ-ಸನ್ನಾಸಗಳೊಳಗಾಗಲೀ ಸೇರುವಂಥಾದ್ದು, ಎಂತ ಚರಕನು ಅವುಗಳನ್ನು ಉನ್ನಾದ ವಿಧಗಳಾಗಲಿ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು ಅದಾಗ್ಯೂ ವಿಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮದವು, ದೀರ್ಘಕಾಲ ಸಂತು, ಸರಮಂಡಲವನ್ನು ದುರ್ಬಲಪಡಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ರೋಗಿಗೆ ಉನ್ನಾದಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡಿಸುವದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

4. ಪೋಯೋದ್ವೇಗಾ ಸ್ವನಃ ಶ್ರೋತ್ರೇ ಗಾತ್ರಾಣಾಮವಕರ್ಷಣಮ್ |
ಅತ್ಯುತ್ಸಾಹೋರುಚಿಶ್ಚಾನ್ನೇ ಸ್ವಪ್ನೇ ಕಲುಷಘೋಜನಮ್ |

ಉನ್ನಾದದ
ಪೂರ್ವರೂಪ ವಾಯುನೋನ್ಮಥನಂ ಚಾಪಿ ಭ್ರಮಶ್ಚ ಕ್ರಮತಸ್ತಥಾ |
ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಚಿರೇಣೈವಮುನ್ನಾದಂ ಸೋಽಛಿಗಿಚ್ಛತಿ (ಸು. 896)

ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಭಯ, ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದ, ಶರೀರವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅತಿಯಾದ ಉತ್ಸಾಹ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಅರುಚಿ, ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅನುಚಿಭೋಜನವಾಯುವು ಎದ್ದು ಸುಳಿಯುವುದು ಮತ್ತು ಕ್ರಮೇಣ ಭ್ರಾಂತಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ ಅವನು ಹಾಗೆಯೇ ಬೇಗನೇ ಉನ್ನಾದರೋಗವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

5. ಧೀವಿಭ್ರಮಃ ಸತ್ವವರಿಪ್ತವಶ್ಚ ವರ್ಯಾಕುಲಾ ದೃಷ್ಟಿರಧೀರತಾ ಚ |
ಅಬದ್ಧವಾಕ್ತ್ವಂ ಹೃದಯಂ ಚ ಶೂನ್ಯಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮುನ್ನಾದಗದಸ್ಯ

ಉನ್ನಾದದ
ಸಾಮಾನ್ಯ
ಲಕ್ಷಣ.

ಲಿಂಗಮ್ |
ಸ ಮೂಢಚೇತಾ ನ ಸುಖಂ ನ ದುಃಖಂ ನಾಚಾರಧರ್ಮಾ ಕುತ ಏವ
ಶಾಸ್ತ್ರಮ್ |

ವಿಸ್ಥತ್ಯುಪಾಸ್ತಸ್ಮೃತಿಬುದ್ಧಿಸಂಜ್ಞೋ ಭ್ರಮತ್ಸಯಂ ಚೇತ ಇತಸ್ತತ್ತ್ವ |

(ಚ. 607)

ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ, ಮನಶ್ಚಂಚಲತೆ, ಗಾಬರಿ ಅಥವಾ ಕಳವಳವಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ, ಪುಕ್ಕತನ, ಅಸಂಬದ್ಧ ಮಾತು, ಮನೋವಿಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ (ತಲೆ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ), ಇವು ಉನ್ನಾದ ರೋಗದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಅಂಧವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯೂ ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯೂ ಮೌಢ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವದರಿಂದ ಅವನು ಸುಖವನ್ನಾಗಲಿ ದುಃಖವನ್ನಾಗಲಿ ಪಡೆಯುವ ದಿಲ್ಲ. ಆಚಾರದ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ವಿಚಾರ ಅವನಿಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಸಮಾಧಾನ ಎಲ್ಲಿಂದ? ನೆನಪು, ಬುದ್ಧಿ, ಬೋಧ ಸಹ ಇವನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಇವನ ಮನಸ್ಸು ಅತಿತ್ತ ಸುಳಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

6. ರೂಕ್ಷಾಲ್ಪಶೀತಾನ್ವವಿರೇಕಧಾತುಕ್ಷಯೋಪವಾಸೈರನಿಲೋಽತಿವೃದ್ಧಃ |

ಚಿಂತಾದಿಬುಷ್ಟಂ ಹೃದಯಂ ಪ್ರದೂಷ್ಯ ಬುದ್ಧಿಂ ಸ್ಮೃತಿಂ ಚಾವೃಷಹನ್ತಿ
ಶೀಘ್ರಮ್ |

ವಾತೋನ್ನಾ
ದದ ನಿವಾಸ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ಅಸ್ಥಾನಪಾಸುತಸ್ಮೃತ್ಯಗೀತವಾಗಂಗವಿಕ್ಷೇಪಣರೋದನಾನಿ |

ವಾರುಷ್ಯಕಾರ್ಶ್ವಾರುಣವರ್ಣತಾ ಚ ಬೇರ್ಗೇ ಒಲಂ ಚಾನಿಲಜಸ್ಯ ರೂಪಮ್ ||

(ಚ. 608)

ರೂಕ್ಷಗುಣದ, ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಅಥವಾ ಶೀತವಾದ ಆಹಾರದಿಂದ, ವಿರೇಕ (ವಾಂತಿ ಅಥವಾ ಭೇದಿಯಿಂದ)ದಿಂದ ಧಾತುಕ್ಷಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಉಪವಾಸದಿಂದ ವಾಯುವು ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು, ಯೋಚನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಹಳವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ, ಬೇಗನೇ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ನೆನಪನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು ಅಯುಕ್ತವಾದ (ನಿಮಿತ್ತ ವಿಲ್ಲದ) ನಗುವಿಕೆ, ಮುಗುಳನಗೆ, ಕುಣಿಯುವಿಕೆ, ಹಾಡುವಿಕೆ, ಮಾತು, ಅಂಗಗಳ ಚಲನೆ ಮತ್ತು ಅಳುವಿಕೆ, ಶರೀರವು ದೊರಗು, ಕೃಶ ಮತ್ತು ಅರುಣ (ಕೆಂಪೇತ್ತಿದ ಕಪ್ಪು) ವರ್ಣ ವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಉಂಡ ಆಹಾರವು ಬೇರ್ಗವಾಗಿರುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ರೋಗವು) ಒಲ ಗೊಳ್ಳುವದು, ಇವು ವಾತಜ ಉನ್ನಾದದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಪರಾ ನಿಷ್ಕರವಾದ ಮಾತು, ಉಬ್ಬಸ, ಅಂಗಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ ನಡುಕು, ಚಟಿಕೆ ಹೊಡೆದು ಹಾಡುವದು ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಸು. 898) ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ದೋಷಸರ್ವಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರವಾಗುವವೆ

7. ಅಜೀರ್ಣಕಟ್ಟವ್ಲವಿದಾಹ್ಯಶೀತೈರ್ಬೋಜೈಶ್ಚಿತ್ತಿಂ ಪಿತ್ತಮುದೀರ್ಣವೇಗಮ್ |

ಉನ್ನಾದಮತ್ಯುಗ್ರಮನಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಹೃದಿ ಶ್ರಿಂತ ಪೂರ್ವವದೇವ ಕುರ್ಯಾತ್ ||

ಪಿತ್ತೋನ್ನಾ
ಪದ ಸಿದ್ಧಾನ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ಅಮರ್ಷಸಂರಂಭವನ್ನಗ್ನಭಾವಾಃ ಸನ್ನರ್ಜನಾಭಿದ್ರವಣೌಷ್ಣ್ಯರೋಷಾಃ |
ಪ್ರಚ್ಛಾಯಶೀತಾನ್ನಜಲಾಭಿಲಾಷಃ ಪೀತಾ ಚ ಭಾಃ ಪಿತ್ತಕೃತಸ್ಯ ಲಿಂಗಮ್ ||

(ಚ. 608)

ಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಾರವಾದ, ಹುಳಿಯಾದ, ವಿದಾಹಿಯಾದ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಯಾದ ತೀನಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾದ ಪಿತ್ತವು ವೇಗೋದ್ರೇಕವನ್ನು ಪಡೆದು, ಧೃತಿಯಿಲ್ಲದವನಲ್ಲಿ ಹೃದಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಕಠಿಣವಾದ ಉನ್ನಾಡ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು.

ಸಹನರಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆರ್ಧಜ (ಗದ್ದಲ), ಒತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವದು, ಗದರಿಸುವದು, ಓಡಿಸುವದು, ಮೈಬಿಸಿ, ಕೋಪ, ಶರೀರದ ಕಾಂತಿ ಅರಸಿನವಾಗುವದು, ಮತ್ತು ನೆರಳಿನ ಮತ್ತು ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಇಚ್ಛೆ, ಇವು ಪಿತ್ತಜ ಉನ್ನಾಡದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪರಾ ದಾಹಾರಿಕೆ ಬೆವರು ಮತ್ತು ಉರಿ ಬಹಳವಾಗಿರುವದು, ಅತಿ ಹಸಿವೆ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದು, ನೆರಳಲ್ಲಿ, ಗಾಳಿಯಿರುವಲ್ಲಿ, ನೀರಿನ ಮತ್ತು ತಂಪಾದ ಸ್ಥಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ತಿರುಗುತ್ತಿರುವದು, ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರು ತುಂಬಿರುವಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ ಇರಬಹುದೆಂಬ ಸಂದೇಹ, ಹಗಲಲ್ಲಿ ಸಕತ್ರಗಳನ್ನು ಕಾಣುವದು, ಇವು ಸಹ ಪಿತ್ತೋನ್ನಾಡದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂತ ಸು (ಪು. 196).

8. ಸಂಪೂರ್ಣೈರ್ಮನವಿಹೇಷ್ವನೈಶ್ಚ ಸೋಮಾ ಕಘೇ ಮರ್ಮಣಿ ಸಂಪ್ರವೃದ್ಧಃ
ಬುದ್ಧಿಂ ಸ್ಫುಟಿಂ ಚಾಪ್ಯವಹತ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಪ್ರಮೋಹಯನ್ ಸಂಜನಯೇದ್ವಿ
ಕಾರಮ್ ||

ಕಘೋನ್ನಾ
ಪದ ಸಿದ್ಧಾನ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ವಾಕ್ಯೇಷ್ಟಿತಂ ಮನ್ದಮರೋಚಕಶ್ಚ ನಾರೀವಿವಿಕ್ರಪ್ರಿಯತಾತಿನಿದ್ರಾ |

ಧವಿಶ್ಚ ಲಾಲಾ ಚ ಒಲಂ ಚ ಭುಂಕ್ತೇ ನಟಾದಿಶಾಕ್ಲ್ಯಂ ಚ ಕಘಾತ್ಮಕೇ
ಸ್ಯಾತ್ || (ಚ. 608)

ಪೊಟ್ಟಿಯೊರಕನಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯಾಯಾಮವಿಲ್ಲದರಿಂದಲೂ, ಬಿಸಿ ಯುಕ್ತವಾದ ಕಘವು ಬಹಳವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಹೃದಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ನೆನ ವನ್ನೂ ಕೆಳಿಸಿ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ (ಛತ್ರಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ), ಕಘಜ ಉನ್ನಾಡ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಾತು ಮತ್ತು ಚೇಷ್ಟೆ ಕಡಮೆಯಾಗುವದು, ಅರುಚಿ, ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಜನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೀತಿ, ಅತಿ ನಿದ್ರೆ, ವಾಂತಿ, ಬೊಲ್ಲು, ಉಂಡ ಮೇಲೆ ರೋಗವು ಬಲ ಗೊಳ್ಳುವದು ಮತ್ತು ಉಗುರು ಮುಂತಾದವು ಬೆಳಗಾಗಿರುವದು, ಇವು ಕಘಜ ಉನ್ನಾಡದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪರಾ ಅಗ್ನಿದಾಂಧ್ಯ, ಅಲಸ್ಯ ಕೆಮ್ಮು, ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಉಣ್ಣುವದು, ಬಿಸಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಗದ ಸೀಡೆ ಹಿಡ್ಡುವದು, ಇವು ಸಹ ಕಘೋನ್ನಾಡದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತ ಸು (ಪು. 897)

9. ಯಃ ಸನ್ನಿವಾತಪ್ರಭವೋ 5ತಿಘೋರಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಮಸ್ತೈಃ ಸ ತು ಹೇತುಭಿಃ

ಪ್ರದೋಷಃ
ಉನ್ನಾಡದ
ಸಿದ್ಧಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ.

ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ವಿಭರ್ತಿ ತಾಡ್ಯಗ್ನಿರುದ್ಧಭೈಷಜ್ಯವಿಧಿರ್ವಿವರ್ಜ್ಯಃ ||

(ಚ. 608)

ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡುಂಟುಮಾಡುವ ಉನ್ನಾದವು ಅತಿ ಘೋರವಾದ ವಾತಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವಂಥಾದ್ದು. ಅದರಲ್ಲಿ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅಂಥಾ ಉನ್ನಾದವು ದಿವ್ಯಧೋರವೋಗದ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು (ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ) ಬಿಟ್ಟುಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ತ್ರಿದೋಷಜ ಉನ್ನಾದವು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ಸು (ಫ. 897) ಇದೇ ಮತವೇ ಚರಕನದಾಗಿರಬೇಕು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಕಫಜ ಉನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಯುಕ್ತವಾದ (ಸೋಷಾ) ಕಫವು ಕರ್ತೃ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಗಲಿಬಿಲಿಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರು 'ಸೋಷಾ' ಎಂದರೆ ಅತಿ ತತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂತಲೂ, ಕೆಲವರು 'ಸೋಷಾ' ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದು ಕಫಸುತ್ತಗಳು ಕೂಡಿ ದ್ರವದ್ದು ಉನ್ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದುಂಭಿತ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಎಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಂತಲೂ, ಮ ವ್ಯಾ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಫ. 123) ಯಾವ ಉನ್ನಾದವಾದರೂ ತ್ರಿದೋಷಗಳ ವಿಶಾ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಭಾಗಗಳು ಪ್ರಬಲವಾದ ದೋಷಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾದಲ್ಪಟ್ಟವು ಎಂತ ತಿಳಿದರೆ ಅಂಥಾ ಗಲಿಬಿಲಿಗೆ ಎದೆ ಇರಲಾರದು ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೋರಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧಕಸುತ್ತ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (-ನೇ ಭಾಗದ V 17 ನೋಡಿ). ಉನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಉಂಟಾಗಿರಬೇಕು "ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಕ್ರಮವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ" ಸಂಪಾದಿಸುವಂಥಾದ್ದು ವಾಯುವು ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ (-ನೇ ಭಾಗದ V 8 ನೋಡಿ), ವಾಯುದೋಷವು ಉನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು "ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ಜಡವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವದರಿಂದ, ತನ್ನ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಇಂವಿಯುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತದೆ" (ಗೋ ಭಾಗದ V 25 ನೋಡಿ) ಇಂಥಾ ಕಫದೋಷ ಸಹ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿರುವದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಈ ಜಡ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ (ಮದುಳು ಬಣಗರ್ಭಿಕಾದರೆ) ಕಫವು ಬಿಸಿಯಾಗಬೇಕು, ಅಂದರೆ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸುತ್ತಸೇರಬೇಕು ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಫಜ ಉನ್ನಾದದ ನಿವಾರಣೆ ವರ್ಜಿಸುವಲ್ಲಿ 'ಸೋಷಾಕಫಃ' ಎಂತ ಚರಕನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕಫಜ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಮನದೊಂದಿಗೆ ವಿರೋಧನ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಕಳಗಿನ 30ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ)

10. ಚೋರೈರ್ನರೇಂದ್ರಪುರುಷೈರಿಭಿಸ್ತಧಾನ್ಯೈ-

ಎತ್ತಸ್ತಿಸಿತಸ್ಯ ಧನಬಾಂಧವಸಂಕ್ಷಯಾದ್ವಾ |

ಸುತ್ತುತನ ತೋ ಗಾಢಂ ಕ್ಷತೇ ಮನಸಿ ಚ ಪ್ರಿಯಯಾ ರಿಂಸೋ-

ಕೋನ್ನಾದದ

ನಿಶಾನ ಮತ್ತು ಜಾರ್ಯೇತ ಚೋತ್ಕಟತರೋ ಮನಸೋ ವಿಕಾರಃ ||

ಲಕ್ಷಣ.

ಚಿತ್ರಂ ಸ ಜಲ್ಪತಿ ಮನೋನುಗತಂ ವಿಸಂಜ್ಞೋ |

ಗಾಯತ್ಯಥೋ ಹಸತಿ ರೋದಿತಿ ಚಾಪಿ ಮೂಢಃ ||

(ಸು. 897)

ಕಳ್ಳರ, ರಾಜಪುರುಷರ, ಶತ್ರುಗಳ, ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಬೇರೆಯವರ ವಿಶೇಷವಾದ ಭಯ ಕೊಳ್ಳುವಟ್ಟವನಿಗೆ, ಅಥವಾ ವಿಶ್ವರ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಬಾಂಧವರನ್ನಾಗಲೀ ಕಳಕೊಂಡ ದೇಸೆಯಿಂದ, ಅಥವಾ ಕಾಮುಕನಾಗಿ ಬಯಸಿದ ಪ್ರಿಯಳು ದೊರೆಯದೆ ಹೋದ್ದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಗಿ ನೊಂದು, ಅತಿಕಠಿಣವಾದ ಮನೋವಿಕಾರವು ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಆಗ್ಗೆ ಅಂಥ ವನು ಮೂಢನಾಗಿ ವಿವಿಧವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಎಚ್ಚರ (ವಿಚಾರ)ವಿಲ್ಲದೆ ಹರಟುತ್ತಾನೆ, ಹಾಡುತ್ತಾನೆ, ನಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅಳುತ್ತಾನೆ.

ಪರಾ ಶರೀರಕೃತಃ, ಶ್ವಾಸ, ಮಂದಜ್ಞೇ, ಜ್ಞಾನತೂನ್ಯತೆ, ಮನಃಸಂಶಯ, ಇವು ಅಂಥ ಉನ್ನಾದದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. (ಫ. 828).

11. ರಕ್ತೇಕ್ಷಣೋ ಹತಬಲೇಂದ್ರಿಯಭಾಃ ಸುದೀನಃ |

ಸುಖ್ಯತನ ಎಷೋ ಶ್ಯಾವಾನನೋ ಎಷಕೃತೇನ ಭವೇದ್ವಿಸಂಜ್ಞಃ ||
ಢ್ನಾದದ ಲಕ್ಷಣ.

(ಸು. 897)

ವಿಷದಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳು ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗುವದು, ಬಲ, ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿ ಕೆಡುವದು, ಬಹಳವಾದ ದೈನ್ಯಭಾವ, ಮುಖ ಕಪಿತವರ್ಣವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಾ ಪೀವ್ರವಾದ ಉರಿ, ಪ್ರತಾಪ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉಷ್ಣತೆಸಾರ, ಸಿದ್ರಾಭಂಗ, ಕೃತಕ ಸಹ ವರ್ಷೋನ್ನಾದದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತ ವೈ ಸಾ ಸಂ (ಪು. 578)

12. ದೇವರ್ಷಿಗಂಧರ್ವಪಿಶಾಚಯಕ್ಷರಕ್ಷಃಪಿತ್ಯಾಣಾಮುಘಘರ್ಷಣಾಸಿ |

ಆಗಸ್ತುಹೇತುರ್ನಿಯಮವ್ರತಾದಿ ಮಿಥ್ಯಾ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಚ ಪೂರ್ವದೇಹೇ ||

ಭೂತೋನ್ಮಾದದ (ಆಗಂತು ಎನ) ಸಿದ್ರಾಸ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ
ಅಮರ್ತ್ಯವಾಗಿ ಕ್ರಮವೀರ್ಯಜೇಷ್ಠಾಜ್ಞಾನಾದಿವಿಜ್ಞಾನಜಲಾದಿಭರ್ಯಃ |
ಉನ್ನಾದಕಾಲೋ 5ನೆಯತತ್ತ್ವ ಯಸ್ಯ ಭೂತೋತ್ಥಮುನ್ನಾದಮುದಾಹ ರೇತ್ತಮ್ ||
ಅದೂಷಯಸ್ತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ದೇಹಂ ದೇವಾದಯಃ ಸ್ವೈಶ್ಚ ಗುಣಪ್ರಭಾವೈಃ |
ಎಶಸ್ತ್ಯದೃಶ್ಯಾಸ್ತರಸಾ ಯದೈವ ಛಾಯಾತನಾ ದರ್ಪಣಸೂರ್ಯಕಾಂತಾ ||

(ಚ. 608)

ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡಿದ ದೇವಿಯಿಂದ (೧) ದೇವತೆಗಳು. (೨) ಋಷಿಗಳು. (೩) ಗಂಧರ್ವರು. (೪) ಪಿಶಾಚಗಳು. (೫) ಯಕ್ಷರು. (೬) ರಾಕ್ಷಸರು (೭) ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರು ಮತ್ತು (೮) ಪಿತೃಗಳು ಆವೇಶವಾಗುವಂಥಾದ್ದು ಆಗಂತು ಉನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಹೇತು. ಮಾತು, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ, ಜೇಷ್ಠಗಳು, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಮತ್ತು (ಶಿಲ್ಪಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ) ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನದ ಬಲ ಮುಂತಾದವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಗಿರುವದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವದು ಮತ್ತು ಉನ್ನಾದದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಉಂಡಾಗ ಹೆಚ್ಚು, ಜೀರ್ಣವಾದಾಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು, ಎಂಬ ಹಾಗಿನ) ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಉನ್ನಾದವು ಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ್ದೆಂತ ಹೇಳಬೇಕು. ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುಣಪ್ರಭಾವಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರವನ್ನು, ಬೆಳಕು ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲು 'ಸೂರ್ಯಕಾಂತ' ಎಂಬ ರತ್ನವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡದೆ, ಒಡನೆ ವ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಪರಾ ಗ್ರಹಣ-ಧಾರಣ-ಸ್ಮರಣ-ಶಕ್ತಿಗಳು ಸಹ ಅಮಾನುಷವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚ. (ಪು. 231)
ಸುಖ್ಯತನ ಗ್ರಹಗಣಗಳು ಅಸಂಖ್ಯೇಯ, ಅವುಗಳ ವಿವಿಧಾಕಾರವುಳ್ಳ ಅಧಿಪತಿಗಳಲ್ಲಿ (೧) ದೇವತೆಗಳು. (೨) ದೇವತತ್ವಗಳು (ಅಸುರರು) (೩) ಗಂಧರ್ವರು (೪) ಯಕ್ಷರು (೫) ಪಿತೃಗಳು (೬) ಭುಜಂಗ (ಸರ್ಪಗಳು) (೭) ರಾಕ್ಷಸರು, ಮತ್ತು (೮) ಪಿಶಾಚಗಳು, ಎಂತ ಎಂಟು ವಿಧಗಳಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಆ ಎಂಟೂ ದೇವಗಣಗ್ರಹ ಎಂಬ ಜಾತಿಯವು, ಎಂತ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು. 887)

13. ಅವಲೋಕಯನ್ನೋ ದೇವಾ ಜನಯನ್ತಿ ಉನ್ನಾದಮ್ ಗುರುವೃದ್ಧಸಿದ್ಧರ್ಷ-

ಉನ್ನಾದಕಾರಕ ಭೂತಗಳು ಉನ್ನಾದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ವಿಧ
ಯೋಽಭಿತವಸ್ತಃ ಪಿತರೋ ಧರ್ಷಯಸ್ತಃ ಸ್ವೈಶ್ಚೋ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಸಮಾವಿಶನ್ತೋ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತ್ರಾಮಗಂಧಮಾಘ್ರಾಪಯಸ್ತಃ ಪಿಶಾಚಾಃ-
ಪುನರಧಿರುಹ್ಯ ವಾಹಯಸ್ತಃ || (ಚ. 231)

ದೇವತೆಗಳು ನೋಡುವದರಿಂದ, ಗುರುಗಳು, ವೃದ್ಧರು, ಸಿದ್ಧರು, ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳು ಶಪಿಸುವದರಿಂದ, ಪಿತೃಗಳು ಗದರಿಸುವದರಿಂದ, ಗಂಧರ್ವರು ಮುಟ್ಟುವದರಿಂದ, ಯಕ್ಷ-ರಾಕ್ಷಸರು ಆವೇಶಮಾಡುವದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಪಿಶಾಚಗಳು ಆಮದ (ಹಸಿಮಾಂಸಾದಿಗಳ) ವಾಸನೆಯನ್ನು ಮೂಗಿನೊಳಗೆ ಹೊಗಿಸುವದಲ್ಲದೆ ಶರೀರವನ್ನು ಏರಿ ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉನ್ನಾದರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

14. ತ್ರಿವಿಧವು ಖಲು ಉನ್ನಾದಕರಾಣಾಂ ಭೂತಾನಾಮುನ್ನಾದನೇ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಭವತಿ | ತದ್ಯಥಾ:—ಹಿಂಸಾ ರತಿರಭ್ಯರ್ಚನಂ ಚೇತಿ | ತೇಷಾಂ ತತ್ತ್ರಯೋಜನ-
 ಮುನ್ಮತ್ತಾಚರಣವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣೈವಿದ್ಯಾತ್ | ತತ್ರ ಹಿಂಸಾರ್ಥಮುನ್ನಾದ್ಯ-
 ಉನ್ನಾದಕರವಾದ ಭೂತಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಮಾನೋಽಗ್ನಿಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಅಪ್ಸ ವಾ ನಿಮಜ್ಜತಿ ಸ್ವಲಾತ್ ಶ್ವಘ್ರೇ ವಾ ನಿವ-
 ತತಿ ಶಸ್ತ್ರಕಸಾಕಾಷ್ಯಲೋಷ್ಪಮುಷ್ಪಿಭಿರ್ಹನತ್ರಾತ್ಮಾನಮನ್ಯಚ್ಚ ಪ್ರಾಣ-
 ವಧಾರ್ಥಮಾರಭತೇ | ಹಿಂಸಾರ್ಥಿನಮುನ್ಮತ್ತಮಸಾಧ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ | ಸಾಧ್ಯಾ ಪುನ-
 ದ್ವಾರ್ವವಿತರಾ (ಚ. 232)

ಉನ್ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭೂತ (ಜೀವಿ)ಗಳಿಗೆ ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವು ಮೂರು ವಿಧ. ಹೇಗೆಂದರೆ:—(೧) ಹಿಂಸೆ, (೨) ಕ್ರೀಡೆ, ಮತ್ತು (೩) ಪೂಜೆ. ಆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನ ನಡತೆಯ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಗೊತ್ತುಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಗಾಗಿ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಾನೆ, ಅಥವಾ ನೆಲದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕಣಿಗೆ ಹಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ, ಶಸ್ತ್ರ, ಕಸೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ, ಕೈಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಹೊಡೆಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಯತ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾಣವಧೆಗಾಗಿ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಉನ್ನಾದವು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

15. ಉನ್ನಾದಯಿಷ್ಯತಾಮಪಿ ಖಲು ದೇವರ್ಷಿಪಿತೃಗನ್ಧರ್ವಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಪಿಶಾಚಾನಾಂ ಗುರುವೃದ್ಧಸಿದ್ಧಾನಾಂ ವಾ ಏಷು ಅನ್ತರೇಷು ಅಭಿಗಮನೀಯಾಃ ಪುರುಷಾ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಥಾ:—ಪಾವಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾರಂಭೇ ಪೂರ್ವಕೃತಸ್ಯ ವಾ ಕರ್ಮಣಃ ಪರಿಣಾಮಕಾಲೇ ಏಕಸ್ಯ ವಾ ಶೂನ್ಯಗೃಹವಾಸೇ ಚತುಷ್ಟಧಾ-
 ಉನ್ನಾದಕರ ಭೂತಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಲಗಳು ಧಿವ್ಯಾಸೇ ವಾ ಸನ್ಧ್ಯಾವೇಲಾಯಾಮಪ್ರಯತಭಾವೇ ವಾ ಪರ್ವಸಂಧಿಷು ವಾ ಮಿಥುನಭಾವೇ ರಜಸ್ವಲಾಭಿಗಮನೇ ವಾ ವಿಗುಣೇ ವಾಧ್ಯಯನಬಲಮಂಗ-
 ಲಹೋಮಪ್ರಯೋಗೇ ನಿಯಮವ್ರತಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಭಂಗೇ ವಾ ಮಹಾಹವೇ ವಾ ದೇಶ-
 ಕುಲಪುರವಿನಾಶೇ ವಾ ಮಹಾಗ್ರಹೋಪಗಮನೇ ವಾಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ಪ್ರಜನನಕಾಲೇ ವಿವಿಧ-
 ಭೂತಾಶುಭಾಶುಚಿಷ್ಟಶರ್ವನೇ ವಾ ವಮನವಿರೇಚನರುಧಿರಸ್ತ್ರಾವೇ ವಾಶುಚೇರಪ್ರಯ-
 ತಸ್ಯ ವಾ ಚೈತ್ಯದೇವಾಯತನಾಭಿಗಮನೇ ವಾ ಮಾಂಸಮಧುತಿಲಗುಡಮದ್ಯೋಚ್ಚಿಷ್ಟೇ ವಾ ದಿಗ್ವಾಸಸಿ ವಾ ನಿತಿ ನಗರನಿಗಮಚತುಷ್ಟಧೋಪವನಶ್ಮಶಾನಾಯತನಾಭಿಗಮನೇ ವಾ ದ್ವಿಜಗುರುಸುರಪೂಜ್ಯಾಭಿಧರ್ಷಣೇ ವಾ ಧರ್ಮಾಖ್ಯಾನವ್ಯತಿಕ್ರಮೇ ವಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋಽಪ್ರಶಸ್ತಸ್ಯಾರಂಭೇ ವಾ ಇತ್ಯಾನ್ಯಾತಕಾಲಾಃ (ಚ. 232)

ಉನ್ಮಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲುಳ್ಳ ದೇವತೆ-ಋಷಿ-ಪಿತೃ-ಗಂಧರ್ವ-ಯಕ್ಷ-ರಾಕ್ಷಸ-ಪಿಶಾಚಗಳಾಗಲಿ, ಗುರು, ವೃದ್ಧ, ಸಿದ್ಧರಾಗಲಿ ಸಮಾಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಜನರು ಗುರಿಯಾಗುವ ಕಾಲಗಳು (ಸಂದರ್ಭಗಳು) ಯಾವವೆಂದರೆ:—ಪಾಪಕೆಲಸದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಆಚರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ), ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ (ಪಾಪ) ಕೃತ್ಯವು ಫಲಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಖಾಲಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏಕಾಕೆಯಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ, ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ಅಶುಚಿಯಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ವರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಹುಣ್ಣಿವೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ), ಮೈಥುನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ರಜಸ್ವಲೆಯ ಸಂಗ ಮಾಡುವಾಗ, ಅಧ್ಯಯನ, ಬಲಿಪ್ರದಾನ, ಮಂಗಲಕರ್ಮ, ಹೋಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ, ನಿಯಮ-ವ್ರತ-ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಗಳು ಭಂಗಪಟ್ಟಾಗ್ಗೆ, ಮಹಾಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ದೇಶವಾಗಲಿ, ಕುಲವಾಗಲಿ, ಪಟ್ಟಣವಾಗಲಿ ನಾಶವಾಗುವಾಗ್ಗೆ, (ಗ್ರಹಣಾದಿ) ಮಹಾಗ್ರಹಗಳ ಯೋಗದಲ್ಲಿ, ಸ್ತ್ರೀಯು ಹೆರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಭೂತಗಳನ್ನು ಅಶುಭಕರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಶುಚಿಯಾಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಮನ-ವಿರೇಚನ-ರಕ್ತ ಸ್ರಾವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ಅಶುಚಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ನಮ್ರಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಾಲಯಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ, ಮಾಂಸ, ಶರಾಬು, ಎಳ್ಳು, ಜಿಲ್ಲೆ, ಕಳ್ಳು ಮತ್ತು ಎಂಜಲಾದ ಪದಾರ್ಥ (ಉಚ್ಚಿಷ್ಟ), ಇವುಗಳು ಇರುವಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವಲ್ಲಿ), ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವಾಗ, ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣ, ಸಂತೆ, ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ, ತೋಟ, ಶ್ವಶಾನ, ಬಲಿಗೃಹ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಗುರುಗಳು, ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯರು, ಇವರನ್ನು ಧಿಕ್ಕಾರಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿಕ್ರಮ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ, ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಬೀರೆ ಯಾವದಾದರೂ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಾಗ್ಗೆ, ಇವು (ದೇವತಾದಿಗಳು) ಪೆಟ್ಟುಹೊಡೆಯುವ ಕಾಲಗಳು.

16. ಸೌಮ್ಯದೃಷ್ಟಿಂ ಗಂಭೀರಮಪ್ರದೃಶ್ಯಮಕೋಪನಮಸ್ತುಷ್ಣಮ್ ಅಭೋಜ-
 ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಾಭಿಲಾಪಿಣಮಲ್ಪಸ್ವೇದಮೂತ್ರಪುರೀಷವಾಚಂಶುಭಗಂಧಂ ಫುಲ್ಲವದ್-
 ಉಂಟಾದ ಉನ್ಮಾದದ ರೂಪ ವದನಮಿತಿ ದೇವೋನ್ಮತ್ತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 608)

ಸೌಮ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳ, ದರ್ಪಕ್ಕೊಳಪಡದ, ಕೋಪವಿಲ್ಲದ, ನಿದ್ರೆಮಾಡದ, ಭೋಜನದ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಬೆವರು-ಮೂತ್ರ-ಮಲ-ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅರಳಿದ ತಾವರೆಯಂತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳ ರೋಗಿಯ ಉನ್ಮಾದವನ್ನು ದೇವತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇವರ ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಇರುವದೂ ಇಲ್ಲ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವೇಶವಾಗುವದೂ ಇಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳ ಸಹಜ-ಕೋಟಿ-ಅಯುತ-ಪದ್ಮ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಚಾರಕರು ರಕ್ತ, ವಸಾ, ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಭುಂಜಿಸಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವೇಶವಾಗುತ್ತಾರೆ ಅವರೊಳಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಶುಚಿಯಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುವವರು ಇದ್ದಾರೆ ಅಂಥವರನ್ನು ದೇವಗ್ರಹ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ದಿವ್ಯಭಾವವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ, ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಕೊಳ್ಳುವವರೂ, ಹಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ ಅಂಥವರಿಗೆ ಭೂತಗಳನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಸು 889-90)

ಸಂತೋಷಪಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮತ್ತು ಗಂಧಮಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇದ್ದು, ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವ, ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ, ವರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ರೋಗಿಯು ದೇವಪ್ರೀತಿನಾದವನು ಎಂತ ಸು. (ಪು. 887)

17. ಗುರುವೃದ್ಧಸಿದ್ಧರ್ಪಿಣಾಮಭಿಶಾಪಾಭಿಚಾರಾಭಿಧ್ಯಾನಾನುರೂಪಾ-

ಹಾರಚೇವ್ಯವ್ಯಾಹಾರಂ ತೈರುನ್ಮತ್ತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 609)

ಯುಷ್ಯಾದಿಗಳ
ಶಾಪದಿಂದಂಟಾ
ದ ಉನ್ನಾಡದ
ರೂಪ.

ಗುರು, ಹಿರಿಯ, ಸಿದ್ಧ, ಪುಷಿ, ಇವರ ಶಾಪ, ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಅಭಿಲಾಷೆ ಹೇಗೋ (ಯಾವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತೋ) ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಆಹಾರ, ಚೇಷ್ಟೆ ಮತ್ತು ಮಾತು ರೋಗಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಗುರು, ವೃದ್ಧ, ಸಿದ್ಧ, ಪುಷಿಗಳಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾಡವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು

ಷರಾ ಈ ಜಾತಿಯ ಉನ್ನಾಡವನ್ನು ಸುಶ್ರುತನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ

18. ಅಪ್ರಸನ್ನದೃಷ್ಟಿಮವಶ್ಯಂತಂ ನಿದ್ರಾಲಂ ಪ್ರತಿಹತವಾಚಮನನ್ನಾಭಿಲಾಷಾರೋ-

ಚಕಾವಿಪಾಕಸರೀತಂ ಪಿತೃಭಿರುನ್ಮತ್ತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 609)

ಪಿತೃಗಳಿಂದ
ಉಂಟಾದ
ಉನ್ನಾಡದ
ರೂಪ

ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸನ್ನತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ನೋಡದಿರುವದು, ನಿದ್ರೆ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವದು, ಮಾತು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವದು, ಅನ್ನದ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಅರುಚಿ, ಅಜೀರ್ಣ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನ ರೋಗವನ್ನು ಪಿತೃಗಳಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾಡ

ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ ಎಡಕಚ್ಚೆಹಾಕಿ ವಸ್ತ್ರ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು, ತಾಂತನಾಗಿ, ಪಿಂಡಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೇತಗಳಿಗಾಗಿ ದರ್ಶನಹಾಸಿದ್ಧರ ಮೇಲೆ (ಅಥವಾ ಇತರ ಹಾಸಿಗೆ ಮುಂತಾದ್ದರ ಮೇಲೆ) ಬಿಡುವದು, ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆ, ಎಳ್ಳು, ಬೆಲ್ಲ, ಪಾಯಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ಇವು ಪಿತೃಬಾಧೆಯಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನಾದವನ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು. (ಪು 888)

19. ಚಂಡಂ ಸಾಹಸಿಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಗಂಭೀರಮಪ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಂ ಮುಖವಾದ್ಯನೃತ್ಯಗೀತಾ-

ಗಂಧರ್ವಂ ನೃಪಾನನ್ನಾನಮಾಲ್ಯಾಧೂಪಗಂಧರಕ್ತವಸ್ತ್ರಬಲಿಕರ್ಮಹಾಸ್ಯಕಥಾಯೋ-

ಗಪ್ರಿಯಂ ಶುಭಗಂಧಮಿತಿ ಗಂಧವೋನ್ಮತ್ತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

(ಚ. 609)

ಉಗ್ರಸ್ವರೂಪ, ಸಾಹಸ, ತೀವ್ರತೆ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಬಲಾತ್ಕಾರಕ್ಕೊಳಪಡದಿರುವಿಕೆ, ಮುಖವಾದ್ಯ-ಕುಣಿತ-ಗಾಯನ-ಅನ್ನಪಾನ-ಸ್ನಾನ-ಪಾನ-ಮಾಲೆ-ಧೂಪ-ಪರಿಮಳ-ಕೆಂಪುವಸ್ತ್ರ-ಬಲಿಕರ್ಮ-ಹಾಸ್ಯ-ಕಥೆಗಳ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶುಭವಾದ ವಾಸನೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಉನ್ಮತ್ತನ ರೋಗವು ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ಉಂಟಾದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವದು, ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವದು, ಅಲ್ಪನಾದ ಮಾತು, ಗಂಧರ್ವರ ಆಚಾರ, ಇವುಗಳು ಸಹ ಗಂಧರ್ವರ ಪೀಡೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 888).

20. ಅಸಕೃತ್ ಸ್ವಪ್ನರೋದನಹಾಸ್ಯಂ ನೃತ್ಯಗೀತವಾದ್ಯಕಥಾನ್ನಪಾನಸ್ನಾನಮಾಲ್ಯಾ-

ಧೂಪಗಂಧರತಿಂ ರಕ್ತವಿಪ್ಲವತಾಕ್ಷಂದ್ವಿಜಾತಿವೈದ್ಯಪರಿವಾದಿನಂ ರಹಸ್ಯಭಾಷಣ-

ಮಿತಿ ಯಕ್ಕೋನ್ಮತ್ತಂ ವಿದ್ಯಾತ್. || (ಚ. 609)

ಅನೇಕ ಸರ್ತಿ ನಿದ್ರಿಸುವದು, ಅಳುವದು ಮತ್ತು ನಗುವದು, ನರ್ತನ, ಹಾಡುವಿಕೆ, ವಾದ್ಯ, ಕಥೆ, ಅನ್ನ, ಪಾನ, ಸ್ನಾನ, ಮಾಲೆ, ಧೂಪ, ಪರಿಮಳ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮ, ಕೆಂಪಾದ

ಮತ್ತು ಕೆದರಿಕೊಂಡ ಕಣ್ಣು, ದ್ವಿಜರನ್ನೂ ವೈದ್ಯರನ್ನೂ ಬಯ್ಯುವದು, ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾತಾಡುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಉನ್ನಾದಿಯ ರೋಗವು ಯಕ್ಷರಿಂದುಂಟಾದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಕೆಂಪು ವಸ್ತ್ರಧರಿಸುವದು, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಚುರುಕು ಮನಸ್ಸು, ಅಲ್ಪಮಾತು, ಸಹನಶಕ್ತಿ, ತೇಜಸ್ಸು, ಮತ್ತು ಯಾರಿಗೆ ಯಾವದನ್ನು ನಾನು ಕೊಡುವದು^೧ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಿರುವದು, ಇವು ಸಹ ಯಕ್ಷನೀಡೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 888)

21. ನಷ್ಟನಿದ್ರಮನ್ನಪಾನದ್ವೇಷಿಣಮನಾಹಾರಮವ್ರತಿಬಲಿನಂ ಶಸ್ತ್ರಶೋಣಿತ -
ರಾಕ್ಷಸೋನ್ನಾ ಮಾಂಸರಕ್ತಮಾಲ್ಯಾಭಿಲಾಷಿಣಂ ಸನ್ನರ್ಜಕಮಿತಿ ರಾಕ್ಷಸೋನ್ನತಂ
ದದ ರೂಪ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 609)

ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಆಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಎದುರಿಲ್ಲದ ಬಲ. ಶಸ್ತ್ರ-ರಕ್ತ-ಮಾಂಸ-ಕೆಂಪುಮಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆ, ಗದರಿಸುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದುಂಟಾದ ಉನ್ನಾದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಮದ್ಯಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಇಚ್ಛೆ, ಲಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದು, ನಿಷ್ಕುರತೆ, ಆತಿಶಯ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವ, ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಎವಾರ, ಮಡಿಮೈಲಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಬಹಳ ಆಲೋಚನೆ, ಇವು ಸಹ ರಾಕ್ಷಸನೀಡೆಯೆಂದುಂಟಾದ ಉನ್ನಾದದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 888)

22 ಪ್ರಹಾಸನೃತ್ಯಪ್ರಧಾನಂ ದೇವವಿಪ್ರವೈದ್ಯದ್ವೇಷಾವಜ್ಞಾಭಿಷ್ಠತಿ ವೇದಮನ್ತ್ರಶಾ-
ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷ ಸ್ತ್ರೀದಾಹರಣೈಃ ಕಾಷ್ಠಾದಿಭಿರಾತ್ಮಪೀಡನೇನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸೋನ್ನತಂ
ಸೋನ್ನಾದದ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 609)
ರೂಪ

ನಗೆ ಮತ್ತು ನರ್ತನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವದು, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಅವಮರ್ಯಾದಾವೂರ್ವಕವಾದ ವರ್ಣನೆ, ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವದು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಪೀಡಿಸುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉನ್ನಾದರೋಗವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು.

ಷರಾ ಈ ಜಾತಿಯ ಉನ್ನಾದವನ್ನು ಸುತ್ತುತನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದಿಲ್ಲ.

23. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯಚಿತ್ತಂ ಸ್ಥಾನಮಲಭಮಾನಂ ನೃತ್ಯಗೀತಹಾಸಿನಂ ಬದ್ಧಾಬದ್ಧಪ್ರಭಾ-
ಪಿಶಾಚೋನ್ನಾ ಪಿಣಂ ಸಂಕಟಕೂಟಮಾಲಿನರಧ್ಯಾಚೇಲತೃಣೇಷು ಆರೋಹಣರತಿಂ ಸವ್ವಿನ್ನ-
ದದ ರೂಪ. ವರ್ಣರೂಕ್ಷಸ್ವರಂ ನಗ್ನಂ ವಿಧಾವಂತಂ ನೈಕತ್ರ ತಿಷ್ಠಂತಂ ದುಃಖಾನಿ ಆವೇ-
ದಯಂತಂ ನಷ್ಟಸ್ಮೃತಿಂ ಪಿಶಾಚೋನ್ನತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 609)

ಚಿತ್ತಚಂಚಲವಾಗಿರುವದು, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಕುಣಿಯುತ್ತಾ, ಹಾಡುತ್ತಾ, ನಗುತ್ತಾ ಇರುವದು, ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತುಗಳು ಬೆರೆತಿರುವದು, ಎರಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಬಿಟ್ಟದ ತುದಿಯನ್ನು, ಮಲಿನವಾದ ರಥಸಮೂಹವನ್ನು ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟ ಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿಯನ್ನು ಎರುವದರಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ, ವರ್ಣ ಕೆಟ್ಟಿರುವದು, ಸ್ವರ ಒಣಗಿರುವದು, ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವದು, ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಓಡುತ್ತಿರುವದು, ತನ್ನ ದುಃಖ

ಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು, ನೆನಪಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಪಿಶಾಚೋನ್ನಾದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ: ಕೈಂಪ್ರಿಕೊಂಡು, ಕೃತವಾಗಿ, ನಯವಿಲ್ಲದೆ, ಬಹಳ ಹರಟುತ್ತಾ ಇರುವುದು, (ತರೀರದಲ್ಲಿ) ದುರ್ಮಾಸನೆ, ಬಹಳ ಅತುಚಿತ್ತ, ಅತಿಯಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಆಶೆ, ಅತಿಯಾಗಿ ಉಣ್ಣುವುದು, ಜನಶೂನ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ, ಹಿಮ ಅಥವಾ ನೀರುಳ್ಳ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಕಾಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ನಾನಾ ಕುಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಳುತ್ತಾ ತಿರುಗುವುದು, ಇವು ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿದದ್ದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂತ ಸು (ಪು 888, 889)

24. ಸಂಸ್ಥೇದೀ ದ್ವಿಜಗುರುದೇವದೋಷವಕ್ತಾ,

ಅಸುರರ ಜಿಹ್ವಾಕ್ಷೋ ವಿಗತಭಯೋ ವಿಮಾರ್ಗದೃಷ್ಟಿಃ |

ಪೀಡೆಯ ಸಂತುಷ್ಟೋ ಭವತಿ ನ ಚಾನ್ನಪಾನಜಾತ್ಯೈ,

ಲಕ್ಷಣ ದುಃಪ್ರಾಪ್ತಾ ಭವತಿ ಚ ದೇವಶತ್ರುಜುಷ್ಠಃ || (ಸು. 887, 888)

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೈಬೆಸರುತ್ತಿರುವುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಗುರುಗಳ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು, ಓರೆಕಣ್ಣು, ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ನಾಸ್ತಿತ್ವ) ದೃಷ್ಟಿ, ಅನ್ನಪಾನಗಳ ರಾಶಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷವಾಗದಿರುವುದು, ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವ, ಇವು ದೇವ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ (ಅಸುರ ಅಥವಾ ದೈತ್ಯರಿಂದ) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

25. ಭೂಮೌ ಯಃ ಪ್ರಸರತಿ ಸರ್ಪವತ್ಕದಾಚಿತ್

ಸೃಕ್ಮಿಣ್ಯೌ ವಿಲಿಹತಿ ಜಿಹ್ವಯಾ ಪ್ರಸಕ್ತಮ್ |

ನಾಗಾವೇಶದ ನಿದ್ರಾಲುಗುರ್ಗಡಮಧುದುಗ್ಧಪಾಯಸೇವು

ಲಕ್ಷಣ ವಿಘ್ನೇಯೋ ಭವತಿ ಭುಜಂಗಮೇನ ಜುಷ್ಠಃ || (ಸು. 888)

ಷರಾ ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾರಂಭದ ಉಂಟು ಆದರೆ ಅರ್ಥಭೇದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ 'ನಿದ್ರಾಲಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕ್ರೋಧಾಲಃ', ಎಂದರೆ (ನಿದ್ರೆ ಬದಲಾಗಿ) ಸಿಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಮಾ. ನಿ 125).

ಕೆಲವು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪನಂತೆ ಹರಿದಾಡುವುದು, ವದೇವದೇ ಬಾಯಿಯ ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕುವುದು, ನಿದ್ರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು, ಬೆಲ್ಲ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಪಾಯಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ನಾಗನ ದೋಷವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು.

26. ದೇವಗ್ರಹಾಃ ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮಸುರಾಃ ಸನ್ಧ್ಯಯೋರಪಿ |

ದೇವಾದಿ ಭೂತ ಗಂಧರ್ವಃ ಪ್ರಾಯಶೋಽಷ್ಟವ್ಯಾಂ ಯಕ್ಷಾಂಶ್ಚ (? ಕ್ಷಾಶ್ಚ) ಪ್ರತಿವದ್ಯಧ ||

ಗಳು ಪೀಡೆ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷೇ ಚ ಪಿತರಃ ಪಂಚಮ್ಯಾಮಪಿ ಚೋರಗಾಃ |

ಸುವ ದಿನ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ನಿಶಿ ಪೈಶಾಚಾಶ್ಚತುರ್ದಶ್ಯಾಂ ವಿಶನ್ತಿ ಚ || (ಸು. 889)

ದೇವಗ್ರಹಗಳು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ, ಅಸುರರು ಎರಡು ಸಂಧ್ಯಾವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ, ಗಂಧರ್ವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಷ್ಟಮಿದಿನದಲ್ಲಿ, ಯಕ್ಷರು ಪಾಡ್ಯದ ದಿನದಲ್ಲಿ, ಪಿತೃಗಳು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಾಗಗಳು ಪಂಚಮಾ ದಿನ, ರಾಕ್ಷಸರು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಿಶಾಚಗಳು ಚತುರ್ದಶಿ ದಿನ (ಮನುಷ್ಯನನ್ನು) ಹೊಗುತ್ತಾರೆ.

ಷರಾ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಲಗಳು ರೋಗಾರಂಭ ಸೂಚಿಸುವಂಥವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ದೇವತೆಗಳು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದತಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಷಿಗಳು ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ನವಮಿಯಲ್ಲಿ, ಪಿತೃಗಳು ದಶಮಾ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ, ಗಂಧರ್ವರು ದ್ವಾದಶೀ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶಿಯಲ್ಲಿ, ಯಕ್ಷರು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಏಕಾದಶಿ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರು ಶುಕ್ಲಪಂಚಮಾ ಮತ್ತು ಪೌರ್ಣಮಿಯಲ್ಲಿ, ರಾಕ್ಷಸರೂ ಪಿಶಾಚಗಳು ಬಿದಿಗೆ, ತದಿಗೆ, ಅಷ್ಟಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆಂತ ಹರಕನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 809-810).

27. ಅವಾಂಚೇ ವಾಪ್ಯದಂಚೇ ವಾ ಕ್ಷೀಣಮಾಂಸಬಲೋ ನರಃ |

ಜಾಗರೂಕೋ ಹ್ಯಸಂದೇಹಮುನ್ನಾದೇನ ವಿನಶ್ಯತಿ || (ಮಾ. ನಿ. 124)

ಮುಖವೆತ್ತಿಕೊಂಡೇ ಅಥವಾ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇರುವ, ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ
ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರ ಯೂ ಬಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀಣನಾದ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ರೋಗಿಯು
ಉನ್ನಾದದಿಂದ ನಿಸಂದೇಹವಾಗಿ ಸಾಯುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವೇಷು ಅಪಿ ತು ಖಲು ಏಷು ಯೋ ಹಸ್ತಾವುದ್ಯಮ್ಯ ರೋಷಸಂರಂಭಾನ್ನಿಸಂಜ್ಞ-
ಮನ್ಯೇಷು ಆತ್ಮನಿ ವಾ ವಾತಯೇತ್ ಸ ಹಿ ಅಸಾಧ್ಯೋ ಜ್ಞೇಯಸ್ತಥಾ ಯಃ ಸಾಶ್ರು-
ನೇತ್ರೋ ಮೇಧ್ರಪ್ರವೃತ್ತರಕ್ತಃ ಕ್ಷತಜಿಹ್ವಃ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಸಿಕಶ್ಚಿದ್ಯಮಾನಮರ್ಮಾವೃತಿ-
ಹನ್ಯಮಾನವಾಣಃ ಸತತಂ ವಿಕೂಜನ್ ದುರ್ಮರ್ಣಸ್ತೃಪಾತಃ ಪೂತಿಗಂಧಿಶ್ಚ ಹಿಂ-
ಸಾರ್ಥೇ ಉನ್ಮತ್ತೋ ಜ್ಞೇಯಸ್ತಂ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ || (ಚ. 610)

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಣ್ಯಾದಿಗಳೊಳಗೆ ಯಾವನು ಸಿಟ್ಟಿನ ಉದ್ದೇಗದಿಂದ ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈ
ಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ವರರ ಮೇಲೆಯಾಗಲೀ ತನ್ನ ಮೇಲೆಯಾಗಲೀ ಬೀಳಿಸುತ್ತಾನೋ,
ಅವನ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯು
ತ್ತಿರುವದು, ಶಿನ್ನದಿಂದ ರಕ್ತ ಹೊರಡುವದು, ನಾಲಿಗೆ ಒಡದಿರುವದು, ಮೂಗು ಸ್ರವಿಸು
ತ್ತಿರುವದು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸೀಳಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು, ಕೈಗಳು ಸುಮ್ಮಗಿರಲಾರದಿರುವದು
(ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿರುವದು), ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಕಾರವಾಗಿ ಕೂಗು
ತ್ತಿರುವದು, (ದೇಹದ) ವರ್ಣ ಕೆಟ್ಟಿರುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ಪೀಡೆ, (ಶರೀರದಲ್ಲಿ) ದುರ್ವಾ
ಸನೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅಂಥವನ ಉನ್ನಾದವು ಕೊಲ್ಲುವದಕ್ಕಾಗಿ
ಉಂಟಾದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿದು (ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ) ಬಿಟ್ಟುಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು

ಪರಾ ಭೂತೋನ್ನಾದ ಯಾವ ಜಾತಿಯಾದರೂ ಹವಿಮೂರು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಕಳೆದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂತ
ಮಾ ನಿ (ಪ್ರ. 126)

ತೇ ತು ಖಲು ನಿಜಾಗಂತುವಿಶೇಷೇಣ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ಚ ಪ್ರವಿಧಜ್ಯ-
ಮಾನಾಃ ಪಂಚ ಸನ್ನೋ ದ್ವೌ ಏವ ಭವತಃ | ತೌ ವರಸ್ವರಮನುಬದ್ಧೀತಃ ಕದಾಚಿದ್ಯ-
ಧೋಕ್ತಹೇತುಸಂಸರ್ಗಾಚ್ಚ ತಯೋಃ ಸಂಸೃಷ್ಟಮೇವ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ಭವತಿ
ಸಂಸೃಷ್ಟಮೇವ ಲಿಂಗಂ ಚ | ತತ್ರ ಅಸಾಧ್ಯಸಂಯೋಗಂ ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯಸಂಯೋಗಂ
ವಾ ಅಸಾಧ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ | ಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯಸಂಯೋಗಂ ತಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ಸಾಧನ-
ಸಂಯೋಗಮೇವ ವಿದ್ಯಾದಿತಿ. (ಚ. 233).

ಪಂಚವಿಧವಾದ ಉನ್ನಾದಗಳು ನಿಜ-ಆಗಂತು ಎಂಬ ಭೇದದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯ-
ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಭೇದದ ಮೇಲೆ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವಾಗ್ಗೆ ಎರಡೇ ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ಎರಡು
ವಿಧದವು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವದುಂಟು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ
ಉನ್ನಾದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅಂಥಾ
ರೋಗದ ಪೂರ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದರದೊಂದಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದರದು
ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಎರಡು ಜಾತಿ ಉನ್ನಾದ
ಗಳು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಒಂದು ಜಾತಿ ಸಾಧ್ಯ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ ಅಸಾಧ್ಯ

ವಾಗಿದ್ದರೆ, ಬೆರೆತು ಉಂಟಾದ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬೆರೆತ ಎರಡು ಜಾತಿಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ರೋಗವು ಸಾಧ್ಯ, ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವು ಆಯಾ ಜಾತಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಗಮಾಡುವದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂತ ತಿಳಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ದೋಷಷಣ್ಣವಾದ ಸಾಲ್ಪ್ಯ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷದ್ವಯ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಸಾಧ್ಯ, ಮಿಕ್ಕ ಮೂರು ಸಾಧ್ಯವೆಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಮೇಲಿನ ೨ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಷರಾವನ್ನು ನೋಡಿ

28. ಸಾಧ್ಯಾನ್ಯಾಂ ತು ತ್ರಯಾಣಾಂ ಸಾಧನಾನಿ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಥಾ: ಸ್ನೇಹ-ಸ್ವೇದ-
ವಮನ - ವಿರೇಚನಾಸ್ಥಾಪನಾನುವಾಸನೋಪಶಮನ - ನಸ್ಯಕರ್ಮ - ಧೂಪ - ಧೂಮ
ಪಾನಾಂಜನಾವಪೀಡಪ್ರಧಮನಾಭ್ಯಂಗ-ಪ್ರದೇಹ - ಪರಿಷೇಕಾನುಲೇಪನ -
ಉನ್ನಾದಚಿಕಿತ್ಸೆ ಸಾಧನಗಳು
ವಧ - ಬಸ್ಥನಾವರೋಧನ - ವಿತ್ರಾಸನ - ವಿಸ್ಮಾಪನ-ವಿಸ್ಮಾರಣಾವತರ್ಪಣ-
ಶಿರಾವ್ಯ-ಧನಾನಿ | ಭೋಜನವಿಧಾನಂ ಚ ಯಥಾಸ್ವಂ ಯುಕ್ತಾನ್ಯ ಯಚ್ಚಾನ್ಯ
ದಪಿ ಕಿಂಚಿನ್ನಿದಾನವಿಪರೀತಮಾಪಧಂ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ ಸ್ಯಾದಿತಿ. (ಚ. 230-1)
ತಯೋಃ ಸಾಧನಾನಿ ಮನ್ತ್ರಾಪಧಿಮಣಿಮಂಗಲಬಲ್ಯುಪಹಾರಹೋಮನಿಯಮವ್ರತ-
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತೋಪವಾಸಸ್ವಸ್ತ್ರಯನವ್ರಣಿಪಾತಗಮನಾದೀನಿ ಇತಿ. (ಚ. 232)

ಸಾಧ್ಯವಾದ ಒಂದೊಂದೇ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೂರು ಉನ್ನಾದಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ:—ಸ್ನೇಹನಕ್ರಮ, ಸ್ವೇದನ (ಬೆವರಿಸುವ) ಕ್ರಮ, ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದು, ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವದು, ಆಸ್ಥಾವನವಸ್ತಿ, ಅನುವಾಸನವಸ್ತಿ, ಶಮನ ಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳು, ನಸ್ಯಕರ್ಮ, ಹೊಗೆಕೊಡುವದು, ಹೊಗೆಸೇರುವದು, ಅಂಜನ, ಅವ ಪೀಡನ ನಸ್ಯ, ಪ್ರಧಮನ ನಸ್ಯ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಪ್ರದೇಹ (ಲೇಪ), ಪರಿಷೇಕ (ನೀರುಧಾರೆ), ಅನು ಲೇಪನ, ಹೊಡೆಯುವದು, ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸುವದು, ತಡೆಯುವದು, ಭಯಪಡಿಸುವದು, ವಿಸ್ಮಯಗೊಳಿಸುವದು, ಮರೆಸುವದು, ಲಂಘನ ಮತ್ತು ಶಿರೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ರಕ್ತತೆಗೆಯುವದು, ಇವು ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಯಾ ದೋಷಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರನಿಯಮ ಮತ್ತು ಹೇತುವಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಔಷಧವೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಭೂತೋನ್ನಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಗಾಗಿ ಉಂಟಾದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ಜಾತಿ ಉನ್ನಾದಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಉಪಾಯಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ:—ಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧಿ, ಮಣಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವದು, ಮಂಗಲಾಚರಣ, ಬಲಿ, ನೈವೇದ್ಯ, ಹೋಮ, ನಿಯಮ, ವ್ರತ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಉಪವಾಸ, ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ (ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ), ಶರಣಾಗತನಾಗುವದು, ಮುಂತಾದವುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

29. ಉನ್ನಾದೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ತಪ್ರಸಾದನಮ್ ||

ಉನ್ನಾದಚಿಕಿತ್ಸೆ
ಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ
ಕರ್ತವ್ಯ

(ಮ. 899)
ಎಲ್ಲಾ ಉನ್ನಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

పరా ౧. మనుష్యును అల్ప సత్వవృద్ధివనాగుచును అందరే ఆవన విదుళి ప్రధానవాద నరమండలపు బల హీనవారువను ౧. వాతాది దోషగళింద దృవయపు బహుళవాగి శిడువదు అందరే రక్తపు హీన, అథవా అధిక, అథవా మలిననాగుచును. ౨. మనోజవన స్మృతిసన్గళు దోషాధానవాగువదు అందరే విదుళిగి సంబంధపట్టి నరగళ అధికారపు వికారవాగువదు ఈ మూరు అవస్థా విశేషగళు కడిశోకృపు వదు ఊన్మాదదల్లి ఊహాగువ డిత్తప్రసన్నతయ భంగళి సన్మితృప్తజేతు ఎంత మేలరే దోళల్పట్టి నిదానోత్తయింద (సం. ౨) తిళిదుబరుత్తదే నరమండలద అధికారళు మనస్సిగళు నాయకను వాయువాద్ధరింద వాతాది దోషగళిళిగి వాతద దోషగళు ఎల్లా ఊన్మాదగళిల్లియూ ఇరదోళు రక్తదోషగళి సాధారణ వాగి పితృడిత్యే దోళల్పట్టిరువదదంద రక్తదోషగళింద రుదోషగళిందరూ ఓందే ఎన్నబకుదు అద్ధరింద పితృదోషగళు ఎల్లా ఊన్మాదగళిల్లి ఇరువంధాద్ధిత తిళియబకుదు నరగళన్న బలవడిసు వదు, రక్తపు కడిమియొగిద్దరే కట్టిణియొక్తవాదదోష మోదలాద ఔషధగళన్న శోషి అదన్న భర్తి మాడువదు, అధికవాగిద్దరే తిరయన్న కుట్టిరక్తమోక్షణ మాడువదు మత్తు మలినవాగిద్దరే యొక్త వాద ఔషధగళన్న శోషి అదన్న శుద్ధవడిసువదు, వాతాదిదోషగళన్న క్రమవడిసువదు, విశేష వాగి శోషగళింద వాతవన్న పితృవన్న శమనమాడువదు, డింత-దుఃఖాది జేతుగళిద్దల్లి అవుగళ పరిహారళాగి విశ్లాసన (ఓశాయీసువదు), విశ్లాసణ (మరసువదు), ముంతాద బీరే ఊపయొక్తవాద సాధనగళన్న ప్రయోగిసువదు, ఇవే మోదలాద ఊపాయగళింద డిత్తప్రసన్నతయన్ను టుమాడువదరే ఊన్మాదద డిత్తయొగిరుత్తదే. సాధ్యవాద భూతానాదగళి ఇదే క్రమగళన్న నడిసత్కదాదరూ, ముందాగి దోషతాప్రాథమీ, మంత్ర, బలి, దోషమ, నియమ, వ్రాయత్తిత్తది సాధనగళిగి మనస్సు శోడతక్త ద్ధిబదు ఆయవేదద విధియొగిరుత్తదే

30.

ఊన్మాదే వాతదోషే పూర్వం స్నేహపానం విశేషవితో |

స్నేహ-పాన-
స్నేదన-శోధ
నగళ ఊప
యోగ

కుయార్దావృతమాగేర్ తు సస్నేహం మృదు శోధనమ్ ||

కఫపితృభవేష్యవ్యాధౌ వమనం సవిరేచనమ్ |

స్నిగ్ధస్త్వస్థ కర్తవ్యం శుద్ధే సంసర్జనక్రమః |

(భ. 610)

వాతఢ ఊన్మాదదల్లి మోదలొగి బల్లంధ వృద్ధిను యొక్తరితియింద స్నేహపాన వన్న మాడిసతక్కద్దు మత్తు స్మృతిసన్గళిల్లి తడే కండరే, స్నేహయొక్తవాద మృదు (వమన-విరేచన రూపవాద) శోధనవన్న శోడబేకు. కఫపితృగళిందుంటాద ఊన్మాదగళిల్లియూ, స్నేహన-స్నేదన క్రమగళన్న నడిసిద మేలరే ముందాగి విరే చనవల్లదే వమనవన్న మాడిసతక్కద్దు. ఈ క్రమగళింద దోష శుద్ధవాద మేలరే నిత్తద మల హోగువ హాగి ఔషధశోడువదు.

పరా కఫఢదల్లి వాంతి, పితృఢదల్లి విరేచన ఎంబ సామాన్యవిధియన్నే ఇల్లి దోళద్దొగి అర్థమాడు వదు ౮౦ కాణువదిల్లి సుత్తుతను ఎల్లా ఊన్మాదగళిల్లి తిళ్ళవాద వమన విరేచనగళన్న మాడిసబేకాగి దోళద్దొన (పు 897)

31.

నిరూహణస్నేహవస్త్రి తిరసత్త విరేచనమ్ |

వస్త్రి మత్తు
తిరొలవిరే
చనద ఊప
యోగ

తతః కుయార్ద్యధాదోషం తేషాం భూయస్త్యవ్రాజరేత్ ||

(భ. 610)

రొలగియ శోష శుద్ధవాద మేలరే అవనిగి నిరూహవస్త్రి-స్నేహ

వస్త్రి (అనువాసన)-తిరొలవిరేచనగళన్న మాడిసబేకు. దోష

బలవన్న నొలడికొండు అవుగళన్న పునః పునః మాడిసబకుదు.

32. ಶಬ್ದಕೇಶಾನ್ತಸನ್ದಾ ವಾ ಮೋಕ್ಷಯೇಜ್ ಜೋ ಭಿಷಕ್ ಶಿರಾಮ್ |

ಉನ್ನಾದೇ ವಿಷಮೇ ಚೈವ ಜ್ವರೇಽವಸ್ಥಾರ ಎವ ಚ ||

ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ

(ಚ 615)

(ಪಿತ್ತೋನ್ನಾದದಲ್ಲಿ) ಕೆನ್ನೆಗೂ ತಲೆಕೊದಲಿನ ಅಂಚಿಗೂ ಮಧ್ಯದ ಸಂಧಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಂಥ ವೈದ್ಯನು ಶಿರೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಇದು ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷಮ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅವಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಜನಕರ.

ಇದರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿ ಬಿಸಿ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಗುಣಕರವಾದೀತು ಈ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲದೆ, ಎದೆ, ಕಂಠ ಹೊರಮೂಲೆ (ಅಪಾಂಗ) ಮತ್ತು ಹಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಿರೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚ ಬಹುದಾಗಿ ಸು (ಪು 353)

33. ಅಧವಾ ರಾಜಪುರುಷಾ ಬಹಿನೀತಾ ಸುಸಂಯತಮ್ |

ಭಯಪಡಸು ತ್ರಾಸಯೇಯುರ್ವಧೇನೈನಂ ತರ್ಜಯನ್ನೋ ನೃಪಾಚ್ಚಯಾ ||

ವದು, ಗದರಿಸು

ವದು, ಮುಂತಾ

ದ್ದರ ಉಪಯೋಗ

ದೇಹದುಃಖಭಯೇಭ್ಯೋ ಹಿ ಪರಂ ಪ್ರಾಣಭಯಂ ಮಹತ್ |

ತೇನ ಯಾತಿ ಶಮಂ ತಸ್ಯ ಸರ್ವತೋ ವಿಪ್ಲವಂ ಮನಃ ||

(ಚ. 615)

ಅಧವಾ ಸರಕಾರದ (ರಾಜನ) ಕಡೆ ಜನರು ಆ ಉನ್ನಾದಿಯನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅರಸನ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತೇ ವೆಂದು ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಬೆದರಿಸಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ದೇಹಕ್ಕುಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಸಂಕಷ್ಟಗಳ ಭಯಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣ (ಹೋದೀಂತೆಂಬ) ಭಯವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ್ದರಿಂದ, ಅವನ ಸರ್ವತ್ರ ಉಕ್ಕಿ ಪರಸಿದ ಮನಸ್ಸು ಅದರಿಂದ ಶಮನವನ್ನು ಪಡೆಯುವದು.

ಆಶ್ವಾಸಯೇತ್ ಸುಹೃದ್ವಾ ತಂ ವಾಕ್ಯೈರ್ಧರ್ಮಾರ್ಥಸಂಹಿತೈಃ |

ಬ್ರೂಯಾದಿಷ್ಟವಿನಾಶಂ ವಾ ದರ್ಶಯೇದದ್ವೃತ್ತಾನಿ ವಾ || (ಚ. 615)

ಅಧವಾ ರೋಗಿಯನ್ನು ಆತನ ಸ್ನೇಹಿತನಾದವನು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಬೇಕು, ಅಧವಾ ಆತನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದದ್ದು ಯಾವದಾದ ರೊಂದು ನಾಶವಾಯಿತೆಂತ ಹೇಳಬೇಕು, ಅಧವಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸ ಬೇಕು.

34. ಇಷ್ಟದ್ರವ್ಯವಿನಾಶಾತ್ತು ಮನೋ ಯಸ್ಯೋಪಹಂಸ್ಯತೇ |

ಶೋಕ (ಮನೋ

ವೃಥಾದಿ) ಜ

ಉನ್ನಾದಗಳಲ್ಲಿ

ಆಶ್ವಾಸನಾದಿ

ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ

ತಸ್ಯ ತನ್ನದೃಶಪ್ರಾಪ್ತಿಸಾನ್ತ್ವಾಶ್ವಾಸೈಃ ಶಮಂ ನಯೇತ್ ||

ಕಾಮಶೋಕಭಯಕ್ರೋಧಹರ್ಷಪಾರ್ಶ್ವಲೋಭಸಂಭವಾನ್ |

ಪರಸ್ಪರಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವೈರೇಭಿರೇವ ಶಮಂ ನಯೇತ್ ||

(ಚ 615)

ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯ ನಾಶವಾದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಯಾರ ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ ಆತನಿಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಕಳೆದುಹೋದ ವಸ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂಬ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿ, ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅವನ ರೋಗವನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡಬೇಕು. ಕಾಮ, ಚಿಂತೆ, ಭಯ, ಸಿಟ್ಟು, ಹರ್ಷ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು, ದ್ರವ್ಯದ ಆಶೆ, ಇವುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾದಗಳನ್ನು

ಶಾಂತಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೇ ಆಯಾ ಹೇತುವಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಸರ್ವಾ ಕಾಮುಜವನ್ನು ಭಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ತಮನಮಾಡಬೇಕು, ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಉನ್ನಾದಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ತಮಿಸಬೇಕು

ಶೋಕಶಲ್ಯಂ ವ್ಯವಸಯೇದುನ್ಮಾದೇ ವಂಚಮೇ ಭಿಷಕ್ || (ಸು. 899)

ಶೋಕದಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ಶೋಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಹೇತು (ಬಾಣ) ವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು.

35. ವಿಷಜೇ ಮೃದುಪೂರ್ವಾಂ ಚ ವಿಷಘ್ನೇಂ ಕಾರಯೇತ್ಕ್ರಿ ಯಾಮ್ ||

ವಿಷೋನ್ನಾದಕ್ಕೆ

(ಸು. 899)

ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ

ವಿಷದಿಂದಂಟಾದ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷಸಂಹಾರಕವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮೃದುರೂಪವಾಗಿ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

36. ನಿವೃತ್ತಾಮಿಷಮದ್ಯೋ ಯೋ ಹಿತಾಶೀ ಪ್ರಯತಃ ಶುಚಿಃ |

ಉನ್ನಾದ ತಟ್ಟ

ನಿಜಾಗನ್ನುಭರುನ್ನಾದ್ಯೈಃ ಸತ್ವವಾನ್ ನ ಸ ಯುಜ್ಯತೇ ||

ಲಾರದವರು

(ಚ. 61b)

ಮಾಂಸವನ್ನೂ ಮಧ್ಯವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹಿತಕರವಾದದ್ದನ್ನೇ ಉಣ್ಣುವವನಾಗಿ, ಶುಚಿಯಾಗಿರಬೇಕು, ನಿಯತಿಯಿಂದ ನಡಕೊಳ್ಳುವವನಾಗಿಯೂ, ಸತ್ವವಂತನಾಗಿಯೂ, ಯಾರು ಇರುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ಸಿಜೋನ್ನಾದವಾಗಲೀ ಆಗಂತುವರ್ಗದ ಉನ್ನಾದವಾಗಲೀ ತಟ್ಟಲಾರದು.

ಸರ್ವಾ ಸತ್ವವಂತ' ಎಂದರೆ ನರಗಳ ಬಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡವ, ಜತೇಂದ್ರಿಯ

37 ಒಲಾಗ್ನಿದ್ರುಮಶೈಲೇಭ್ಯೋ ವಿಷಮೇಘಶ್ಚ ತಂ ಸದಾ |

ರಕ್ಷೇದುನ್ನಾದಿನಂ ಯತ್ನಾತ್ಸದ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಹರಂ ಹಿ ತತ್ |

ಉನ್ನಾದಗಳ

(ಭಾ. ಪ್ರ. 102)

ರಕ್ಷಣವಿಶೇಷ

ಅಪಾಯಕರವಾದ ನೀರಾಶ್ರಯ, ಬೆಂಕಿ, ಮರ, ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟ, ಇವುಗಳಿಂದ ಅಪಾಯ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಉನ್ನಾದಿಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಅವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗಬಹುದು.

38. ತ್ರ್ಯಾಷಣಂ ತ್ರಿಫಲಾ ಹಿಂಗು ಸೈಂಧವಂ ಕಟುಕಾ ವಚಾ |

ನಕ್ತಮಾಲಕಬೀಜಾನಿ ತಥಾ ಚ ಗೌರಸರ್ಷಪಾಃ ||

ಅಂಜನಕ್ಕೆ ತ್ರ್ಯಾಷ
ಣಾನಿ ವಟಕ

ವಸ್ತಮೂತ್ರೇಣ ಪಿಷ್ಪಾ ತು ಗುಟೀ ಛಾಯಾವಿಶೋಷಿತಾ |

ಅಂಜನಂ ಹನ್ತ್ಯಪಿಸ್ತಾರಮುನ್ನಾದಂ ಚೈವ ದಾರುಣಮ್ ||

ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶಭ್ರಮಾದೋಷಭೂತದೋಷವಿನಾಶನಮ್ |

ಏಕಾಹಿಕಂ ದ್ವ್ಯಾಹಿಕಂ ಚ ಜ್ವರಂ ಚಾತುರ್ಧಕಂ ಹರೇತ್ ||

ತಿಮಿರಂ ಪಟಲಂ ಹನ್ತಿ ರಾತ್ರೈಃ ಚ ತಿರೋರುಜಮ್ |

ಸನ್ನಿವಾತವಿಸ್ಮರಣಂ ಚೇತಯತ್ಯಾಶು ಮಾನವಮ್ ||

(ಹಾ. 217, 218)

ತ್ರಿಕಟು (ಒಣಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಬಿಳೇ ಕಾಳುಮೆಣಸು) ತ್ರಿಫಲೆ (ಅಣಲೆಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಶಾಂತಿಕಾಯಿ (ತಾರೇಕಾಯಿ) ಸಿಪ್ಪೆ, ನೆಲ್ಲಚಟ್ಟು), ಹಿಂಗು, ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಬಜಿ, ಕರಂಜದ (ಕಾಡುಹಲ್ಲೆ-ಹೊಂಗಿ-ಕೊರಂಗು) ಬೀಜ, ಬಿಳೇಸಾಸಿವೆ, ಇವುಗಳನ್ನು (ಒಂದೊಂದು ತೊಲೆಯಂತೆ) ಸರಿಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಹಿಂಗ(ತುವ್ವದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು, ಅದ)ನ್ನೂ, ಸ್ತಂಧವಲವಣವನ್ನೂ ನುಣ್ಣಗೆ ಪುಡಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಲ್ಲದೆ, ಮಿಕ್ಕ ಬೇಸು ಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, (ಹಿಂಗು, ಸ್ತಂಧವಲವಣ ಸಹ) ಎಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಮೂರು ಜಾಮು ಅರೆದು, ನುಣ್ಣ ಗಾದ ಮೇಲೆ, (ಗಜ್ಜಿಗದ ಬೀಜದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು, (ಆಯಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದಿ) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಹಾಕಲು ಅವ ಸ್ಮಾರ, ಕರಿಣವಾದ ಉನ್ನಾಡ, ಸ್ತೂತಿ ತಪ್ಪುವದು, ಭ್ರಮೆ, ಭೂತದೋಷ, ಪ್ರತಿದಿನ, ಅಥವಾ ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ, ಅಥವಾ ಎರಡು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು, ಬರುವ ವಿಷಮಜ್ಜರ, ಕಣ್ಣಿನ ಮಂಚು, ಕಣ್ಣಿನ ವರೆ, ರಾತ್ರಿಕುರುಡು, ತಲೆನೋವು, ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದ ಸ್ತೂತಿ ತಪ್ಪುವದು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪರಿ ಹರಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬೇಗನೇ ವಿಚಾರವಂತನಾಗಿ ಮಾಡುವದು.

39. ಶಿರೀಷೋ ಮಧುಕಂ ಹಿಂಗು ಲಶುನಂ ತಗರಂ ವಚಾಮ್ |

ಕುಷ್ಠಂ ವಸ್ತ್ರಮೂತ್ರೇಣ ಪಿಷ್ಟಂ ಸ್ಯಾನ್ನಾವನಾಂಜನಮ್ ||

ಶಿರೀಷಾದಿ ನಸ್ಯ

(ಚ. 613, 614)

ಬಾಗೆ ಮರದ ಬೀಜ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಹಿಂಗು, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ ಕಾಳು, ತಗರ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಅರೆದು ಉನ್ನಾಡದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯಕ್ಕೂ ಅಂಜನಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. (ಅದರಿಂದ ಉನ್ನಾದಿಯು ವಿಧೇಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.)

40. ಸಿದ್ಧಾರ್ಧಕೋ ವಚಾ ಹಿಂಗುಕರಂಜೇ ದೇವದಾರು ಚ |

ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ತ್ರಿಫಲಾ ಶ್ವೇತಾ ಕಟುಭೇತ್ವಕ್ ಕಟುತ್ರಿಕಮ್ ||

ನಸ್ಯಾಂಜನಾದಿ
ಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ
ಕಾದಿ ಯೋಗ

ಸಮಾಂಶಾನಿ ಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚ ಶಿರೀಷೋ ರಜನೀದ್ರಯಮ್ |

ವಸ್ತ್ರಮೂತ್ರೇಣ ಪಿಷ್ಟೋಽಯಮಗದಃ ಪಾನಮಂಜನಮ್ ||

ನಸ್ಯಮಾಲೇಪನಂ ಜೈವ ಸ್ನಾನಮುದ್ವರ್ತನಂ ತಥಾ |

ಅವಸ್ಮಾರವಿಷೋನ್ನಾಡಕೃತ್ಯಾಲಕ್ಷ್ಮೀಚ್ಛರಾವಹಃ ||

ಭೂತೇಭ್ಯಶ್ಚ ಭಯಂ ಹನ್ತಿ ರಾಜದ್ವಾರೇ ಚ ಶಸ್ಯತೇ |

ಸರ್ಪಿರೇತೇನ ಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಸಗೋಮೂತ್ರಂ ತದರ್ಧಕೃತ್ ||

(ಚ. 611)

ಬಿಳೇಸಾಸಿವೆ, ಬಜಿ, ಹಿಂಗು, ಹೊಂಗಿಬೀಜ, ದೇವದಾರ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಬಿಳೇ ಗಿರಿಕರ್ನಿಕೆ (ಶಂಖಪುಷ್ಪದ) ಬೇರು, ದದ್ದಾಲದ ಚಕ್ಕೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಬಾಗೆ ಚಕ್ಕೆ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಅರೆದು, ಪಾನ, ಅಂಜನ, ನಸ್ಯ, ಲೇಪನ, ಸ್ನಾನ, ಮೈತಿಕ್ಕುವದು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಈ ಔಷಧದ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಅವಸ್ಮಾರ, ವಿಷ, ಉನ್ನಾಡ,

ಕೃತ್ಯಾ' ಎಂಬ ಮಾಟದೇವತೆಯ ಬಾಧೆ, ಕಲಿ, ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ, ಭೂತಗಳ ಭಯ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ರಾಜದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತ ವಾದದ್ದು. ಈ ಯೋಗದ ಔಷಧಗಳಿಂದ (ಕಲ್ಕದಿಂದ) ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸ ಲ್ಲಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಅದೇ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು.

ಪರಾ 'ಕಟೀತೃಕ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಟೀ (ದದ್ದಾಲ) ಮತ್ತು ತೃಕ್ (ಲವಂಗಪದ್ಧಿ) ಎಂಬವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಎಂತ ಭಾ. ಪ್ರ. (ಪು. 403)

41. ಬ್ರಾಹ್ಮೀಕೂಷ್ಮಾಂಡೀಫಲಷಡ್ವೈನ್ಯಾಶಂಖವೃಷ್ಟಿಕಾಸ್ತರಸಾಃ |

ದೃಷ್ಟಾ ಉನ್ನಾದದೃಶ್ಯತಃ ಪೃಥಗೇತೇ ಕುಷ್ಠಮಧುಮಿಶ್ರತಃ ||

ದ್ರಾಹ್ಮ್ಯಾದಿ
ಸ್ತರಸಗಳು

(ಭಾ. ಪ್ರ. 403)

(೧) ಒಂದೆಲಗನ ರಸ, (೨) ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸ, (೩) ಬಜೆಯ ರಸ, (೪) ಕಟ್ಟವತ್ತಿಗೆ (ಶಂಖವೃಷ್ಟಿ) ರಸ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದೊಂದನ್ನಾ ದರೂ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠದ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಉನ್ನಾದ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆಂತ ಕಂಡದೆ.

ಪರಾ 'ಕೂಷ್ಮಾಂಡೀ' ಎಂತ ಇರುವದಕ್ಕೆ ಒಂದಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ಬೀಜದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತರಸ ಸಿಕ್ತದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮವಿರಬೇಕು ಹಸಿ ಬಜೆ ಮೂರೆಯದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಣಗಿದ ಬಜೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಶಂಖವೃಷ್ಟಿಯ ಗಿಡವಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ಬೇರಿನ ಸಿವೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಅದರೆ ಅದಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತರಸಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಸ್ತರಸ ೧ ಎಲ, ಜೇನು ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠದ ಚೂರ್ಣ ಕಾಲು ಕರ್ಷ, ಎಂತ ಅದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಸ್ತರಸ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಧಪಲ ಕೇಡುವದಾದರೂ, ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಮಾಣ ಕಾಲದಂತ ಅರ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಅದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವಾದರೆ ಅರ್ಧಕರ್ಷ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಇದು ಬಜೆ ಮತ್ತು ಶಂಖವೃಷ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯಾದದ್ದೇ. ಸಾಮಾನ್ಯ ವಚನಪ್ರಕಾರ ೧ ಕರ್ಷ ಕೇಡುವದು ಹೆಚ್ಚಾದೀತು. ಇದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಕಲ್ಕಕ್ಕಾದರೂ ಸಾಕು ಶಾರ್ದೂಲಧರಂಜಿತಯ ಗೂ ದೀ ಯಲ್ಲಿ ಜೇನು ಮತ್ತು ಕುಷ್ಠ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಅಥವಾ ಯಥಾಬಲವಾಗಿ, ಕೂಡಿಸುವ ದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಏಕೀಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಕುಂಬಳ ಸೊಪ್ಪು ಸಿಕ್ತದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರ ಕಾಯಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವದಾಗಿ ಉಪದೇಶ (ಪು. 140, 141) ಕಾಯಿಯ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ನೀರಿನ ಸೆಕೆಯಲ್ಲಿ ಜಿವರಿಸಿ ರಸ ತೆಗೆಯುವ ವಾದಿಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಚಕ್ರ ಎಲೆಗಳ ಒಂದು ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವದು ಮಲೆಯಾಳ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಂದೆಲಗವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದನ್ನು ತಿಂದರೆ ಬದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬದು ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಯ ಜನರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವರ್ಧದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿರುವ ವಿಷಯ (ಬೃ. ನಿ. ಸಂ. 160)

42. ಶತಾವರೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಚ ವಿದಾರೀಂ ಚ ಕಶೇರುಕಾಮ್ |

ಖರ್ಜೂರಂ ಮಧುಕಂ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಶರ್ಕರಾಂ ಚ ಘೃತಂ ತಥಾ ||

ಶತಾವರ್ಯಾಃ
ಚೂರ್ಣ

ಅಲೋಡ್ಯ ಪಾಯಯೇತ್ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ಸರ್ವೋನ್ನಾದವಿನಾಶನಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 529)

ಶತಾವರೀಬೇರು, ಪಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಸಣ್ಣ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಖರ್ಜೂರ, ಜೈಷ್ಠ ಮಧು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಜೇನನ್ನೂ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೃದ್ಧನು ಸರ್ವ ಉನ್ನಾದನಾಶನಕ್ಕಾಗಿ ರೋಗಿಗೆ ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ೨ ಪಾಲು ತುಪ್ಪ, ಸಮಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆ, ಅರ್ಧ ಪಾಲು ಜೇನು ಕೂಡಿಸುವದು. ದೋಷದ ಭೇದದ ಮೇಲೆಯೂ, ದೇಹಬಲದ ಮೇಲೆಯೂ, ಈ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಹುದು.

43. ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕತಕಾಸ್ಥಿನಿ ನಾರೀಕ್ಷೀರೇಣ ವೇಷಯೇತ್ |
ತಪ್ತಿಬೇತ್ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ ಪಿತ್ತೋನ್ನಾದಪ್ರಶಾಂತಯೇ |

ಪಿಪ್ಪಲಾಪಿಕ್ವ

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 530)

ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಚಿಲ್‌ಬೀಜದ ತಿರಳನ್ನು ಸ್ತ್ರೀ ಮೊಲೆಪಾಲಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಕಲ್ಕಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದ ಕೂಡಲೇ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ ಉನ್ನಾದವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

44. ಕುಷ್ಠಾಶ್ವಗಂಧೇ ಲವಣಾಜಮೋದೇ ದ್ವೇ ಜೀರಿಕೇ ತ್ರೀಣಿ ಕಟೂನಿ ಪಾರಾ |
ಮಾ(? ಮ)ಂಗಲ್ಯಪುಷ್ಟೀ ಚ ಸಮಾನ್ಯಮೂನಿ ಸರ್ವೈಃ ಸಮಾನಾಂ

ಸಾರಸ್ವತ ಚೂರ್ಣ.

ಚ ವಚಾಂ ವಿಚೂರ್ಣಾ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮೀರಸೇನಾಖಿಲಮೇವ ಭಾವ್ಯಂ ವಾರತ್ರಯಂ ಶುಷ್ಕಮಿದಂ ಹಿ
ಚೂರ್ಣಮ್ |

ಅಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಂ ಮಧುನಾ ಸ್ಫುತೇನ ಲಿಪ್ಯಾನ್ನರಃ ಸಪ್ತದಿನಾನಿ
ಚೂರ್ಣಮ್ ||

ಸಾರಸ್ವತಮಿದಂ ಚೂರ್ಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಿರ್ಮಿತಂ ಪುರಾ |

ಹಿತಾಯ ಸರ್ವಲೋಕಾನಾಂ ದುರ್ಮೇಧಾನಾಂ ವಿಚೇತಸಾಮ್ ||

ಏತಸ್ಯಾಭ್ಯಾಸತಃ ಪುಂಸಾಂ ಬುದ್ಧಿರ್ಮೇಧಾ ಧೃತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ |

ಸಂಪತ್ತಿಃ ಕವಿತಾಶಕ್ತಿಃ ಪ್ರವರ್ಧೇಚ್ಛೋತ್ತರೋತ್ತರಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ 403)

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಅಜಮೋದ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಶಂಖಪುಷ್ಟೀ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಒಟ್ಟು ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಬಜೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ನುಣ್ಣಾಗಿ ನವಸ್ತಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಶೋಧಿಸಿದ ಒಂದೆಲಗ (ತಿಮರೆ) ಸಮೂಲದ ರಸವನ್ನು ಹೊಯಿದು ಕಲಿಸಿ, ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ನೆನೆಯಿಟ್ಟು, ಮಾರಣೆ ದಿನ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸುವದು. ಈ ರೀತಿಯ ಭಾವನೆ ಮೂರು ಸರ್ತಿ ಮಾಡಿ, ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಚೂರ್ಣ ದಿಂದ ಒಂದು ಕರ್ಷತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ದನದ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಏಳು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಕೊಡುವದು. ಈ ಸಾರಸ್ವತ ಚೂರ್ಣವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿಹೀನರಾದ ಮತ್ತು ಮನೋವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ಜನರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು. ಇದರ (ಲಘುವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಸೇವಿಸುವ) ಅಭ್ಯಾಸ ದಿಂದ ಜನರ ಬುದ್ಧಿ, ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ, ಧಾರಣಶಕ್ತಿ, ನೆನಪು, ಸಂಪತ್ತು, (ಆರೋಗ್ಯ) ಮತ್ತು ಪಾಂಡಿತ್ಯ ದಿನೇ ದಿನೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬರುವವು.

ಸರಾ 'ಪಾರಾ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಅಗಲುತ್ತುಂ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಅನೇಕ ವೈದ್ಯಕ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅಗಲುತ್ತುಂಯು ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬೇರೊಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅದು ಪಾಡಾವಳಿಯಂತೆ ದಾಹ ವ್ರಣಾದಿಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದಲ್ಲ. ದ್ರಾಹ್ಮೀವಿಷಯ ಹಿಂದಿನ 41ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ. ಚೂರ್ಣ ಹೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸುವ ಜೇನು-ತುಪ್ಪಗಳು ಸಮಾನತೂಕವಾಗದಾರದು (೧ನೇ ಭಾಗದ IV-42ಲ್ಲಿ ಪುಟ 99 ನೋಡಿ) ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ನಾತವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಜೇನಿಗಿಂತ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮುಲಬದ್ಧತೆ

ಇರುವಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಪ್ರಮಾಣದ ಎರಡು ಪಾಲನ್ನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವದು (೧ನೇ ಭಾಗದ XX 25 ನೋಡಿ) ತುಪ್ಪದ ಪ್ರಮಾಣವು ರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಬಲಕ್ಕೆ ಮಿಗದ ಹಾಗೆ ಜಾಗ್ರತ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

೧ನೇ ಭಾಗದ ಉಪೋದ್ರಾತದ 55ನೇ ಪಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಉನ್ನಾದರೋಗದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿದ ಒಂದು ಸಕ್ರದೋಳಿಗೆ ಚಿತ್ರವಿಕಾರವು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಾಂತವಾಗಿತ್ತು. ಅಗಲೂ ಶಂಖ ಪುಷ್ಪೀಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಶಂಖಪುಷ್ಪದ (ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ) ಬೇರನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಪೂರ್ಣ ಸೌಖ್ಯವಾಗಿ ಈಗಲೂ ಅವಳು ಮನೋವಿಕಾರವೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಜೀವಂತಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ.

45. ಸಾಧಿತಂ ಪೋಡಶಗುಣೇ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಸ್ವರಸೇ ಘೃತಮ್ |

ಯಷ್ಟಿಕಲ್ಮಂ ಪಿಬೇತ್ರಾತ್ರರುನ್ಮಾದಾವಸ್ಮೃತಿರ್ಜಯೇತ್ ||

ಕೂಷ್ಮಾಂಡಘೃತ

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 531)

೧ ಪಾಲು ದನದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೧೬ ಪಾಲು (ಹಳೇ) ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸವನ್ನೂ (ಕಾಲುಪಾಲು) ಬೈಲಪ್ಪಮಧುವಿನ ಕಲ್ಮಸನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ, ವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ವಾತ್ರವನ್ನು ಇಳಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಒರಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಉನ್ನಾದಗಳೂ ಅವಸ್ಥಾರಗಳೂ ಅಡಗುವವು.

46. ಪ್ಲಾ ಪ್ರಸೌ ಸ್ವರಸಾದ್ ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಾ ಘೃತಪ್ಪದಂ ಚ ಸಾಧಿತಮ್ |

ಪ್ರಾಪ್ತಮ್

ಪ್ರೋಸ್ರಾಸ್ರಾಸ್ರಾತ್ರಿವೃದ್ಧನೀಶಂಖಪುಷ್ಪೀನೃಪದ್ರುಮೈಃ ||

ಸಸಪ್ತಲಾಕೃಮಹದೈಃ ಕಲ್ಪಿತ್ವಿರಕ್ಸಸಮ್ಮಿಶ್ರೈಃ |

ಸಲಪ್ಪದ್ವಾ ಪ್ರಯುಂಜೇತ ಪರಂ ಮಾತ್ರಾಚತುಷ್ಟಲಮ್ ||

ಉನ್ನಾದಕುಸ್ಮಾವಸ್ಥಾರಹರಂ ವನ್ದ್ಯಾಸ್ತುತಪ್ರದಮ್ |

ವಾಕ್ಸ್ವರಸ್ಮೃತಿಮೇಧಾಕೃದ್ವನ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಘೃತಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ||

(ಪಾ. 458, 459)

(ಸಮೂಲ) ಬಂದೆಲಗನ ರಸ ೨ ವ್ರಸ್ಥ, ದನದ ತುಪ್ಪ ೧ ವ್ರಸ್ಥ, (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ತ್ರಿಕಟು, ಕುಲತಿಗದ, ಸಾಗದಂತಿಬೇರು, ಶಂಖಪುಷ್ಪೀಬೇರು, ಕಕ್ಕೇಮರನ (ಕೊಂದೆ)ಬೇರು, ಎಳೆಲೆ ಬಾಳೆ (ಹಾಲೆ)ಬೇರು, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೧ ಪಲದಿಂದ ಓಡಿದು ೪ ಪಲದ ವರೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಏರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ, ಉನ್ನಾದ, ಕುಷ್ಠ, ಅವಸ್ಥಾರ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಬಂಜೆಯಾದವಳಿಗೆ ಮಗನು ಹುಟ್ಟುವನು; ಮಾತು, ಸ್ವರ, ನೆನಪು, ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವವು. ಸಂಪತ್ತರ ವಾದ ಈ ತುಪ್ಪವು 'ಬ್ರಾಹ್ಮೀಘೃತ' ಎಂತ ಹೆಸರುಗೊಂಡಿದೆ.

ಸರಾ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಗ್ನಿಬಲ ಒಳ್ಳೇ ಚುರುಕಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದು ತುಪ್ಪ ಜೀರ್ಣ ವಾಗದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಡರೆ ಅದರ ಸೇವನವನ್ನು ಆ ದೋಷಪರಿಹಾರವಾಗುವ ತನಕ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಪುನಃ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

47. ಬ್ರಾಹ್ಮೀರಸವಚಾಕುಷ್ಠಶಂಖವುಷ್ಟೀಭಿರೇವ ಚ |
ಪುರಾಣಂ ಘೃತಮುನ್ನಾದಾಲಕ್ಷ್ಯೈವಸ್ಮಾರವಾಪದಿತೆ ||

ಲಘುಬ್ರಾಹ್ಮೀ
ಘೃತ

(ಚ. 618)

ಹಳೇ ದನದ ತುಪ್ಪ, (೧ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ), ಒಂದೆಲಗನ ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಯ ರಸ (೪ ಪ್ರಸ್ಥ), ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶಂಖವುಷ್ಟೀಬೇರು, (ಇವು ೩ ಎರಡೆರಡು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ) ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮ ಬೆರೆಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ಹಳೇ ತುಪ್ಪವು, ಉನ್ನಾದ ಮತ್ತು ಅಪಸ್ಮಾರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು; (ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದ) ಕಲಿಯೂ ಪಾವವೂ ಈ ಘೃತಸೇವನದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಷಠಾ ದ್ರಾಹ್ಮೀ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಒಂದೆಲಗವನ್ನೂ, ಶಂಖವುಷ್ಟೀ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಬಿಳಿ ಗಿರಿಕರ್ಚಿಕೆ (ಶಂಖವುಷ್ಟವು)ಬೇರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಈ ಯೋಗದ ಘೃತವು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಕಂಡದೆ

48. ವಿಶಾಲಾ ತ್ರಿಫಲಾ ಕೌಸ್ಠೀ ದೇವದಾರ್ವೇಲವಾಲುಕಮಾ |
ಸ್ಥಿರಾನಂತಾ ರಜನ್ಯಾ ದ್ವೇ ಶಾರಿವೇ ದ್ವೇ ಪ್ರಿಯಂಗುಕಮಾ ||

ಕಲ್ಯಾಣಘೃತ

ನೀಲೋತ್ತಲೈಲಾ ಮಂಚಿಷ್ಠಾ ದ್ವೀ ದಾಡಿಮಕೇಸರಮಾ |

ತಾಲೀಶವತ್ತ್ರಂ ಬೃಹತೀ ಮಾಲತ್ಯಾಃ ಕುಸುಮಂ ನವಮಾ ||

ವಿಡಂಗಂ ವೃತ್ತಿಪರ್ಣಿ ಚ ಕುಸುಂ ಚಂದನವದ್ಯಕಾ |

ಕಲ್ಮೈಃ ಕರ್ಷಸಮೈರೇತೈರ್ವಿಂಶತ್ಯಾ (?ತ್ಯ)ಸ್ವಾಭಿರೇವ ಚ

ಚತುರ್ಗುಣೇ ಜಲೇ ಪಕ್ತ್ವಾಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |

ಅಪಸ್ಮಾರೇ ಜ್ವರೇ ಕಾಸೇ ಶ್ವಾಸೇ ಮಂದೇಽನಲೇ ಕ್ಷಯೇ ||

ವಾತರೋಗೇ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯೇ ತೃತೀಯಕಚತುರ್ಧಕೇ |

ಭದ್ರ್ಯಶೋಮೂತ್ರಕೃಘ್ರೇ ಚ ವಿಸರ್ಪೋಪಹತೇಷು ಚ ||

ಕಂಡುಪಾಂಡ್ವಾಮಯೋನ್ನಾದವಿಷಮೇಹಗದೇಷು ಚ |

ಭೂತೋಪಹತಚಿತ್ತಾನಾಂ ಗದ್ಗದಾನಾಮಚೇತಸಾಸು ||

ಶಸ್ತಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಚ ವನ್ದ್ಯಾನಾಂ ಧನ್ಯನಾಯುರ್ಬಲಪ್ರದಮಾ |

ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಪಾಪರಕ್ಷೋಷ್ಣಂ ಸರ್ವಗ್ರಹವಿಸಾಶನಮಾ |

ಕಲ್ಯಾಣಕಮಿದಂ ಸರ್ವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಪುನಃಪನೇಷು ಚ ||

(ಚ 611, 612)

ಹಾವುಮೆಕ್ಕಬೇರು (ಮಲ. ಕಾಟುಪೆಳ್ಳರಿ), ತ್ರಿಫಲೆ, ರೇಣಿಕೆ ಬೀಜ, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಎಲವಾಲುಕ (ಸುರಸುರಿಕೆ? ಮಲ. ವಾಲುಕಂ), ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚ(ಬೀಳು ವಚ್ಚೆರಂಗಿ)ನ ಬೇರು, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಬಿಳಿ ಸುಗಂಧಿ (ನಾಮದ ಬಳ್ಳಿ)ಬೇರು, ಕರಿ ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಪ್ರಿಯಂಗು, *ನೀಲತಾವರೆ ಹೂವು, ಎಲಕ್ಕಿ, ಮಂಚಿಷ್ಟ, ನಾಗದಂತಿಬೇರು, (ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ), ನಾಗಕೇಸರ, ತಾಳೀಸವತ್ರಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು (ಕಲ್ಲಂಟಿಬೇರು), ಹೊಸತಾದ ಜಾಜಿಹೂವು, ನಾಯುವಿಳಂಗ, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಇವು ೨೮ ಬಗೆಗಳು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು,

ಕುಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ ಪಲ ೭ (ತೊಲೆ ೨೧)ಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರನ್ನೂ ಬೆರಸಿ, ಕಾಯಿಸಿ ವಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನವು ಅಪ ಸ್ಮಾರ, ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಕ್ಷಯ, ವಾತರೋಗ, ಪೀನಸ, ತ್ರಾಸಹಿಕ ಜ್ವರ, ಚಾತುರ್ಧಿಕಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ವಿಸರ್ವದ ಬಾಧೆ, ಖಜ್ಜಿ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಉನ್ನಾದ, ವಿಷ, ಮೇಹರೋಗಗಳು, ಭೂತೋನ್ನಾದ, ಗದ್ಗದಮಾತು, ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯತೆ, ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು; ಬಂಜೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಹಿತವಾದದ್ದು; ಸಂವತ್ಕರ, ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ ಒಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು; ಕಲಿಯ, ಪಾವದ ಮತ್ತು ರಕ್ಷೋ ಗ್ರಹದ ಪೀಡಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವಗ್ರಹಬಾಧೆಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು. 'ಕಲ್ಯಾಣ ಘೃತ' ಎಂಬ ಈ ತುಪ್ಪವು ಸಂತತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು.

* ನೀಲೋತ್ತಲಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕುಮುದ(ನೈವಿಲೆ, ಮಲ ಅಮ್ಲ)ವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಿಧಿ ಇರುತ್ತದೆ

49) ವಿಶೇಷತಃ ಪುರಾಣಂ ಚ ಘೃತಂ ತಂ ವಾಯುಯೇದ್ವಿಷಕಾ |
 ತ್ರಿದೋಷಘ್ನಂ ವವಿತ್ರತ್ತಾತಾ ವಿಶೇಷಾದ್ಯಹಮೋಕ್ಷಣಮ್ ||
 ಹಳೇ ತುಪ್ಪದ
 ವರ್ಣನ ಮತ್ತು
 ಮಹತ್ವ
 ಗುಣಕರ್ಮಾಧಿಕಂ ಸ್ವಾನಾದಾಸ್ವಾದಾತ್ಪುಟಿಕ್ತಕಮ್ !
 ಉಗ್ರಗಂಧಂ ಪುರಾಣಂ ಸ್ಯಾದ್ಧಶವರ್ಷಸ್ತಿತಂ ಘೃತಮ್ ||
 ಲಾಕ್ಷಾರಸನಿಭಂ ಶೀತಂ ತದ್ಧಿ ಸರ್ವಗ್ರಹಾವಹಮ್ |
 ಮೇಘ್ಯಂ ವಿರೇಚನೇಷ್ಟಗ್ರ್ಯಂ ಪ್ರಪುರಾಣಮತಃ ಪರಮ್ ||
 ನಾಸಾಧ್ಯಂ ನಾಮ ತಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಯತಾ ಸ್ಯಾದ್ಧರ್ಷಶತಸ್ತಿತಮ್ |
 ದೃಷ್ಟಂ ಸ್ಪೃಷ್ಟಮುಧಾಘ್ರಾತಂ ತದ್ಧಿ ಸರ್ವಗ್ರಹಾವಹಮ್ ||
 ಅಪಸ್ಮಾರಗ್ರಹೋನ್ನಾದವತಾಂ ಶಸ್ತಂ ವಿಶೇಷತಃ ||

(ಚ. 613)

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉನ್ನಾದಪೀಡಿತನಾದವನಿಗೆ ವೈದ್ಯನು (ಬರೇ) ಹಳೇ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಸ ಬೇಕು. ಅದು ತ್ರಿದೋಷಹರ ಮತ್ತು ವವಿತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗ್ರಹಾವೇಶವನ್ನು ಬಿಡಿಸು ತ್ತದೆ. ಅದು ಕಾಲವಾದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಹಳೆದನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಅಂಥಾದ್ದು ರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ ಮತ್ತು ಕಪಿ ರುಚಿಗಳಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿಯೂ, ತೀವ್ರವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಅರ ಗಿನ ಕಪಾಯದ ವರ್ಣದ್ದಾಗಿಯೂ, ತೀತವಾಗಿಯೂ ಇರುವದು. ಅದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಸರ್ವಗ್ರಹಗಳೂ ದೂರ ಹೋಗುವವು. ಅದಕ್ಕೂ ಹಳೇದಾದ ತುಪ್ಪದಿಂದ ತಲೆ ಶುದ್ಧ ವಾಗುವದು. ಅದು ವಿರೇಚನ ಔಷಧಗಳೊಳಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ನೂರು ವರ್ಷ ಉಳಿದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬದು ಇಲ್ಲ ಅಂಥಾದ್ದನ್ನು ನೋಡುವದರಿಂದ, ಮುಟ್ಟುವದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಮೂಸುವದರಿಂದ ಸರ್ವಗ್ರಹಗಳು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವವು. ವಿಶೇಷ ವಾಗಿ ಅಪಸ್ಮಾರ ಮತ್ತು ಗ್ರಹೋನ್ನಾದ ರೋಗಗಳುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ವರ್ಷ: ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಕಳೆದ ತುಪ್ಪವು ಹಳೇ ತುಪ್ಪ ಎಂತ ಭಾ ವು (ಪು 181)

50. ಯಚ್ಛೋವದೇಕ್ಷ್ಯತೇ ಕಿಂಚಿದವಸ್ಮಾರೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತೇ |
ಉನ್ನಾದೇ ತಚ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸಾಮಾನ್ಯಾದೈತುದೂಷ್ಯಯೋಃ ||

ಅಪಸ್ಮಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
ಯ ಪ್ರಯೋಗ.

(ಚ. 616)

ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇತು ಮತ್ತು ದೋಷಕ್ಕೊಳ
ಪಟ್ಟ ಅಂಗ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಪಸ್ಮಾರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವದು ಬೇರೆ ಏನು
ಉಂಟೋ ಅದನ್ನು ಸಹ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಸಮರ್ಥೇತು ಎಂದರೆ ಮನೋದುಷ್ಟ, ದೂಷ್ಯ ಎಂಬದು ಹೃದಯ, ಮತ್ತು ಈ ಉಪದೇಶವು ದೈವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಉನ್ನಾದವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಎಂತ ಆ ದೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ (ಪು 415)

51. ರತ್ಯರ್ಚನಕಾಮೋನ್ನಾದಿನೌ ತು ಭಿಷಕ್ ಅಭಿಚಾರಾಭಿಶಾಸಾಭ್ಯಾಂ
ಬುದ್ಧ್ವಾ ತದಂಗೋಪಹಾರಬಲಿಶ್ರಮೇಣ ಮನ್ತ್ರಭೈಷಜ್ಯವಿಧಿನೌ ಉಪ-
ಕ್ರಮೇತ್ ||

ಭೂತೋನ್ನಾದ
ಗಳಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮ
ವಿಧಾನ

(ಚ 610)

ಬುದ್ಧ್ವಾ ದೇಶಂ ವಯಃ ಸಾತ್ಯಂ ದೋಷಂ ಕಾಲಂ ಬಲಾಬಲಮ್ |

ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮಿದಂ ಕುರ್ಯಾದುನ್ನಾದೇ ಭೂತದೋಷಜೇ ||

ದೇವರ್ಷಿಪಿತೃಗನ್ಧರ್ವೈರುನ್ಮತ್ತಸ್ಯ ತು ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ |

ವರ್ಜಯೇದಂಜನಾದೀನಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾನಿ ಕ್ರೂರಕರ್ಮ ಚ ||

ಸರ್ಪಿಷ್ಠಾನಾದಿ ತಸ್ಯೇಹ ವ್ಯುದುಭೈಷಜ್ಯಮಾಚರೇತ್ |

ಪೂಜಾಂ ಬಲ್ಯುಪಹಾರಾಂಶ್ಚ ಮನ್ತ್ರಾಂಜನವಿಧೀಂಸ್ತಥಾ ||

ಶಾಸ್ತ್ರೀಕರ್ಮೇಷ್ಟಿಹೋಮಾಂಶ್ಚ ಜಪ್ಯಸ್ವಸ್ತೃಯನಾನಿ ಚ |

ವೇದೋಕ್ತಾನ್ ನಿಯಮಾಂಶ್ಚಾಪಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾನಿ ಚಾಚರೇತ್ ||

ಭೂತಾನಾಮಧಿಪಂ ದೇವಮಾಶ್ವರಂ ಜಗತಃ ಪ್ರಭುಮ್ |

ಪೂಜಯನ್ ಪ್ರಯತೋ ನಿತ್ಯಂ ಜಯತ್ಯುನ್ನಾದಜಂ ಭಯಮ್ ||

(ಚ. 615, 616)

ಕ್ರೀಡೆಯ, ಅಂದರೆ ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥದ, ಬಯಕೆ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಯ ಆಸೆ ಇರುವ ಉನ್ನಾದ ರೋಗದವರ ರೋಗವು ಮಂತ್ರವಾದದ ಫಲವಾಗಿ ಅಥವಾ ಶಾಪದಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿದು, ವೈದ್ಯನು ಅದೇ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಣಿಕೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಮತ್ತು ಬಲ ಕೊಡುವ ಪರಿಹಾರಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವ ಶ್ರಮದಿಂದಲೂ, ಮಂತ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ದೇವಧ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸುವದರಿಂದಲೂ ಉಪಕ್ರಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು

ಭೂತೋನ್ನಾದದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಜನ್ಯ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿಯೂ ವೈದ್ಯನು ದೇಶ, ಕಾಲ, (ರೋಗಿಯ) ಪ್ರಾಯ, ಬಲಾಬಲ, ದೋಷ, ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಸಾತ್ಯವಾದ್ದು, ಈ ಭೇದ ಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು, ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕ ರೀತಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಶೇಷ ಗಳನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ, ದೇವತೆಗಳ, ಋಷಿಗಳ, ಪಿತೃಗಳ, ಅಥವಾ ಗಂಧರ್ವರ ಪೀಡೆಯಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಉನ್ನಾದಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಂಜ ನಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಕ್ರೂರಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಡಿಸಬಾರದು; ಅಂಥಾ ರೋಗಿಗೆ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನ

ಮುಂತಾದ ಮೃದುವಾದ ಔಷಧಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮತ್ತು ಪೂಜೆ, ಬಲಿದಾನ, ಕಾಣಿಕೆ, ಮಂತ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಂಜನಕ್ರಮಗಳು, ಶಾಂತಿ-ಯಜ್ಞ-ಹೋಮಗಳು, ಜಪ-ಸ್ತತ್ರಯನಗಳು, ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಡಿಸಬೇಕು. ಇದಲ್ಲದೆ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಭುವೂ, ಆಗಿರುವ ಈಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮದಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಬರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಉನ್ನಾದದ ಭಯವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನ ಚಾಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಪ್ರಯೋಗಂ ದೇವತಾಗ್ರಹೇ |
 ರುತೇ ಪಿಶಾಚಾದಸ್ಯೇಷು ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ನ ಚಾಚರೇತ್ ||
 ವೈದ್ಯಾತುರಾ ನಿಹನ್ಯಸ್ತೇ ಧೃವಂ ಕ್ರುದ್ಧಾ ಮಹಾಜನಃ |
 ಹಿತಾಹಿತವಿಧಾನಂ ಚ ನಿತ್ಯಮೇವ ಸಮಾಚರೇತ್ ||
 ತತಃ ಪ್ರಾವೃತ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿಂ ಚ ಯಶಶ್ಚ ವಿಪುಲಂ ಭಷಕ್ ||

(ಸು. 892)

ಉನ್ನಾದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಭೂತವು ದೇವತೆಯಾದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗೆ ಆಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು. ಪಿಶಾಚಗಳ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಭೂತೋನ್ನಾದಗಳಲ್ಲಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಯಾವದನ್ನಾದರೂ ಆಚರಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ರೋಗಿಯನ್ನೂ ವೈದ್ಯನನ್ನೂ ಕೊಂದುಬಿಡುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿತಾಹಿತ ವಿಚಾರದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಆಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಬಹಳವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

ಪರಾ ಭೂತಗಳಾದ ಎನ್ನುವದರಲ್ಲಿ ಈಗ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಆಯುಕ್ತವಾದ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಲಕ್ಷಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅದಕ್ಕೆ ರಕ್ತವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಶ್ವರ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಲಿ-ಹೋಮ ಮುಂತಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ನಡಿಸಬಲ್ಲವರು ಸಾದಾರಣವಾಗಿ ಈಗ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಉನ್ನಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಥಂಥಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲಾ ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ಒಂದು, ಡಾಕ್ಟರರು ಅತಿಶೈ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿರಾರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾದಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರ ಶ್ರಾದ್ಧವೆನಿಸುವ ಪ್ರತಿನಿಯಮವಾದ ಸಾಧನಗಳೊಳಗೆ ಯದಾಶಕ್ತಿ ಯಾವದನ್ನಾದರೊಂದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರ, ಸ್ವಲ್ಪ ಮನಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವೆಂಬದು ಒಂದು, ಅವರ ಪ್ರಯತ್ನವು ಫಲವಾಗಲಿ ಭೂತೋನ್ನಾದಗಳ ಇಷು ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೂಡಲಾಗಿದೆ ಹಾ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹವಿಧಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಮೂವ ಕೊಡುವದಲ್ಲದೆ, ರೋಗಿಯನ್ನು, ಮಂತ್ರ ಹೇಳಿ, ಹದರಿಸುವದಕ್ಕೆ 'ಭೂತೇಶ್ವರಮಂತ್ರ' ಎಂಬ ಮೊದ್ದದೊಂದು ಮಂತ್ರ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಪು. 96, 297)

೨2. 1. ಸ್ತ್ರೀ, ಪ್ರಾಯ 32 ವರ್ಷ, 5 6 ವರ್ಷಗಳಿಂದ ತಲೆ ಸರಿ ಇಲ್ಲ. ಅಡಗಿ ಕೊಳ್ಳುವದು, ಕೆರೆಬಾವಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದು ಮತ್ತು ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲ.

ವೈದ್ಯಪಂಚಿಕೆ ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಬಲೀ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಮತ್ತು ಕಫಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಲೀ—ಒಂದೆಲಗ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಶಂಖಪುಷ್ಪದ (ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ, ಬಿಳೆದು) ಬೇರು, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಬಜೆ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಹರಳಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೇ (ಕಡೀರು) ಬೇರು, ಸುಗಂಧಿ (ನನ್ನೂರಿ) ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಅರತೆ (ರಾಸ್ತೆ ಗಡ್ಡೆ), ಬಳ್ಳಿ ತುರಚನ (ಬೀಳುವಚ್ಚಿರಂಗಿ, ಅಕಿರೆ) ಬೇರು, ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ಶತಾವರಿ

ಬೇರು ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು || (ಅರ್ಧ) ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅರ್ಧತೊಲೆ ಪುಡಿಯ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾತಾರಿ ಮಾತ್ರ ೧, ವಾತಗಜಾಂಕುಶ ೧೦೦ತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಮೇಲ್ಪುಡಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಡು, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೧೪ ದಿನ, ತದನಂತರ ಅದೇ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ (ಮಾತ್ರೆಗಳಿಲ್ಲದೆ) ೭ ದಿನ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಅದರನಂತರ ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಸೀಸಾದಿ ಮಾತ್ರ ೧೦೦ತೆ ಅದೇ ಪ್ರಕ್ಷೇಪದಿಂದ ೧೪ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ಪೂರ್ಣಸೌಖ್ಯವಾಯಿತು. (ಹೆಂಗಸು ಅದರನಂತರ ಬಹು ವರ್ಷ ಬದುಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಮನೋಬುದ್ಧಿವಿಕಾರ ಪುನಃ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ.)

ಶುದ್ಧಶೂದ್ರವತ್ಸನಾಭಿ ತೊಲೆ ೪, ಶುದ್ಧವಾದರಸ ತೊ. ೧, ಶುದ್ಧ ಹವಳಸರಗಂಧಕ ತೊಲೆ ೧, ತ್ರಿಫಲೆ ಮತ್ತು ಲವಂಗ, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಜೇನಸುಗಳು ಅರ್ಧತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೊ ೨, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಪಾದರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಕ ಬಿಟ್ಟು, ಮಿಕ್ಕ ಐದು ಜೇನಸುಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದ ತೊಕಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪಾದರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಕ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮಾತರಿಮಾತ್ರ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಗಂಧಕ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮೂರು ಜಾಮು ಅರೆದು, ನುಣ್ಣುಗಾದ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನ (ಸುಮಾರು ಕಾಲುಗುಲಗುಂಜಿ ತೂಕ) ಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಮಾಡಿ, ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ೧, ೨ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅನುಪಾನ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೊಡಲು, ಉನ್ನಾದ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಮಧುಮೇಹ, ಕುಷ್ಠ ಮುಂತಾದ ಮಹಾರೋಗಗಳು ಮತ್ತು ರಕ್ತದೋಷದಿಂದ ಅಧವಾ ವಾತದೋಷದಿಂದ ಅಧವಾ ಕಫದೋಷದಿಂದಂಟಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು, ಹುಣ್ಣುಗಳು ಬೇಗನೇ ಒಣಗುವವು.

ವತ್ಸನಾಭಿ ಒಳ್ಳೆದಾಗಿರಬೇಕು. ಸಿಂಹವಾದ ವತ್ಸನಾಭಿಯ ಒಂದು ಚೂರನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ತುಂಡುಮಾಡಿ ಉಗುಳಿದರೆ, ಆ ವತ್ಸನಾಭಿಯ ತುಂಡು ನಾಲಿಗೆಗೆ ತಗಲಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮಿರಿಮಿರಿಯು (ಸ್ವರ್ತಜ್ವಾನವಿಶೇಷ) ೭೫ ತಾಸುಗಳ ವರೆಗೆ ಹೋಗದೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆ ಬೇರನ್ನು ಯಾವದೋ ಒಂದು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನನೆಸಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವಿಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ, ಬಜಾರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ವತ್ಸನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಮಿರಿಮಿರಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದೇ ರೂಪದ ಬೇರೆ ಬೇರನ್ನು ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದಂಟಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಮೋಸಕ್ಕೊಳಪಡದಂತೆ ಜಾಗೃತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಅವಶ್ಯಕ

ವತ್ಸನಾಭಿಯ
ಫೇದ, ಲಕ್ಕಣ
ಮತ್ತು ತುನಿಕ್ರಮ

ಯಃ ಕನ್ಧೋ (?ನೋ) ಗೋಸ್ತನಾಕಾರೋ ನ ದೀರ್ಘಃ ಪಂಚಸಾಂಗು

ಉತ್ |

ನ ಸ್ಥೂಲೋ ಗೋಸ್ತನಾದೂರ್ಧ್ವಂ ದ್ವಿವಿಧೋ ವತ್ಸನಾಭಕಃ ||

ಆಶುಕಾರೀ ಲಘುತ್ಯಾಗೀ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣೋಽನ್ಯಥಾ ಭವೇತ್ |

ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋ ರೋಗಹರಣೇ ಜಾರಣಾಯಾಂ ರಸಾಯನೇ ||

(ರಸೇಂದ್ರಚಿಂತಾಮಣಿ 42)

ಈ ಆಧಾರ ಪ್ರಕಾರ ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಗೋವಿನ ಮೊಲೆಯಾಕಾರವಾಗಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥೂಲ ವಲ್ಲದೆಯೂ, ಐದು ಅಂಗುಲಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕು ಉದ್ದವಿರದೆಯೂ, ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಗಿರಬೇಕು. ಕಪ್ಪುಜಾತಿದೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವದು. ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಕಠಿಣ ವಾದ ವಿಷ ಎಂಬದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ರೋಗಿಯನ್ನು ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಹಾಲು ತುಪ್ಪ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ ಹೇಳಬೇಕು.

ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಮೃದುವಾಗುವ ತನಕ ಅದನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನನೆಯಿಟ್ಟು, ಅನಂತರ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು, ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪ ಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಮೂತ್ರದ ವಾಸನೆ ಆಗದಿದ್ದರೆ, ದನದ ಅಥವಾ ಆಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದು, ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧ ಮಾಡಬಹುದು.

ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಪಾದರಸದಲ್ಲಿ ಸೀಸ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳು ಬೆರೆತಿರು

ಪಾದರಸದ
ತುಪ್ಪಿಕ್ರಮ

ವದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು ಬಹು ಪ್ರಯಾಸ. ಸಾಧಾರಣ

ವಾಗಿ ಹುಚಿನ ಅಥವಾ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿ, ಕೆಂಡದ ಮಸಿ ಅಥವಾ ಹೊಗೆ ಕರಿ ಮತ್ತು ಅರಸಿನದ ಪುಡಿ, ಇವುಗಳು ಮೂರು ಸೇರಿ ಪಾದರಸದ

ತೂಕಕ್ಕೆ ಹದಿನಾರನೇ ಒಂದು ಪಾಲು ಆಗುವಷ್ಟು ಪಾದರಸದೊಂದಿಗೆ ಹಾಕಿ ಒಂದು ಜಾಮ ಅರೆದು, ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಮಿಶ್ರವನ್ನು ಮಡಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸರ್ತಿ ಹಿಂಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಪಾದರಸವು ಶುದ್ಧವಾದದ್ದಂತೆ ನೆನಪಿ. ಮಾತ್ರಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಹಸಿ ಅರಸಿನ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅರಸಿನದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅರಸಿನದ ರಸ ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆಯುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಹಾಗೆ ಪಾದರಸವನ್ನು ಅರೆಯುವಾಗ ಕೆಲವರು ಲಿಂಬೇರಸವನ್ನು, ಕೆಲವರು ಲೋಳಿಸರದ ರಸವನ್ನು, ಕೆಲವರು ಹುಳಿ ಗಂಜಿನೀರನ್ನು, ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದುಂಟಂತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕೆಲಬತ್ತನ್ನು ಜನಿಯಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂತ ಕೆಲವರ ಮತ. ಹಾಗೆ ಜನಿ ಕೆಲಬತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಏದಿನಾರು ಬಗೆ ದ್ರವಗಳಿಂದ ಜೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪಾದರಸವನ್ನು ಅರೆದ ಮೇಲೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪಾದರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಸೀಸದ ಜಿರಿಕೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಂಡದೆ ಆ ದೋಷ ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥರ ಅಥವಾ ಡಮರು ಯಂತ್ರದಿಂದ ಉದ್ಧೃತಪಾತನವನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಮುಖ್ಯ. ಇಷ್ಟಲ್ಲಾ ಪ್ರಯತ್ನವತುವದರ ಒದಲಾಗಿ ಇಂಗಳೀಕದಿಂದ ಪಾದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವದು ಸುಲಭ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಲೋಹಗಳ ಬಿರಿಕೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ ಎಂಬದು ನಿಶ್ಚಯ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾ. ಪ್ರ. ಹೇಳುವದೇನೆಂದರೆ —

ಸಿಮ್ಭೂರಸೈರ್ನಿಮ್ಬವತ್ರಿರಸೈರ್ನಾ ಯಾಮಮಾತ್ರಕಮ್ |

ಘೃಷ್ಣಾಪ್ತ ದರದಮೂರ್ಧ್ವಂ ತು ಪಾತಯೇತ್ ಸೂತಯುಕ್ತವತ್ ||

ತತ್ರೋರ್ಧ್ವಪಿರೋಲಗ್ನಂ ಗ್ರಘ್ಣೀಯಾದ್ರಸಮುತ್ಸಮಮ್ |

ಶುದ್ಧಮೇವ ಹಿ ತಂ ಸೂತಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಸು ಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಪು. 209)

“ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ, ಅಥವಾ ಲಿಂಬೆ ಎಲೆಗಳ ರಸದಿಂದ ಇಂಗಳೀಕವನ್ನು ಒಂದು ಜಾಮ ಕಾಲ ಅರೆದು, ಪಾದರಸಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಉದ್ಧೃತಪಾತನ ಮಾಡಿ

ದ್ವಲ್ಲಿ, ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯ ಅಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾದರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಪಾದರಸವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾದ್ದು. ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಲಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ ಇಂಗಳೀಕವನ್ನು ಅರೆದು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ನಿಲ್ಲತಕ್ಕ ಎರಡು ಮಡಿಕೆಗಳೊಳಗೆ ಕೆಳಗಿನ ಮಡಿಕೆಯೊಳಗೆ ಆ ಇಂಗಳೀಕವನ್ನಿಟ್ಟು, ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಅಡಿಮಡಿಕೆಯ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚುವ ಹಾಗೆ ಇರಿಸಿ, ಸಂದಿಗೆ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದ ಹುತ್ತದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಲೇಪಿಸಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ, ಅದು ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಗಾಳಿಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಎಡೆ ಅಥವಾ ಒಡಕು ಉಳಿಯದಂತೆ ಪುನಃ ಮಣ್ಣಿನ ಲೇಪವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಒಣಗಿಸುವದು. ಆ ಮೇಲೆ ಈ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಉರಿಹಾಕುವದು. ಮೇಲಿನ ಗಡಿಗೆಯೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿ, ಆ ನೀರು ಬಿಸಿಯಾದ ಹಾಗೆ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಹೂಯ್ಯುತ್ತಿರಬೇಕು. ಬಿಸಿಯಾದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಳಿಗೆಯನ್ನು ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯ ವಕ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀಕಾದಷ್ಟೇ ರಂಧ್ರಮಾಡಿ ಅದರೊಳಗೆ ಹೊಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವದು ಉತ್ತಮ. ಅದು ಕಷ್ಟ ಕಂಡರೆ, ಮೇಲಿನ ಗಡಿಗೆಯೊಳಗಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದ ಚಿಂದಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿಟ್ಟು, ನೀರು ಬಿಸಿಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಚಿಂದಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಿಂಡಿ, ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ, ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ, ಆ ಮಡಿಕೆಗೆ ಪುನಃ ತಣ್ಣೀರು ಹೊಯಿದು, ಆ ಚಿಂದಿಯನ್ನು ಅದರೊಳಗೆ ಪುನಃ ಮುಳುಗಿಸಿಡುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಗಡಿಗೆಯ ನೀರು ವಿಶೇಷ ಬಿಸಿಯಾಗದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಈ ಯಂತ್ರ ಎರಡು ಜಾಮು ಕಾಲ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡತಕ್ಕದ್ದು. ಉರಿ ನಿಂತು ಮಡಿಕೆಗಳು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಬಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಸಂದುಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ನೋಡಿದರೆ ಅದರ ಅಡಿಗೆ ಪಾದರಸ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಕರಿ ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವದು ಕಾಣುವದು. ಆ ಪತಂಗವನ್ನು ಚೂರಿಯಿಂದ ಹರಿಸಿ ತೆಗೆದು, ಒಂದು ಸೀಮಲವಾದ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನೊಳಗಿಟ್ಟು ಹಿಂಡಿದರೆ, ಪಾದರಸವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವದು. ಮೂರು-ನಾಲ್ಕು ಸರ್ತಿ ಹಾಗೆ ಹಿಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕರಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಗಲ ಹೋಗಿ, ಪಾದರಸವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೇಲಿನ ಯಂತ್ರದ ಕೆಳಗಿನ ಮಡಿಕೆಯ ಅಡಿತಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹರಡಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಇಂಗಳೀಕದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಚಲ್ಲಿ, ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ, ಸಂದುಬಂಧ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಒಲೆ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಒಂದೇ ಬಾತಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಒಂದೂವರೆ ಜಾಮು ಗಾಢಾಗ್ಗಿ ಮಾಡಿ, ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಾದರಸವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ, ಒಂದು ತೊಲೆ ಇಂಗಳೀಕಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕಾಲು ತೊಲೆ ಪಾದರಸದಂತೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆಂತ ಹಿಂದಿನವರು ಬರೆದಿಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಅಂಗತವಾಗಿಟ್ಟು, ಅದರೊಳಗೆ ನೀರನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಇರಿಸಬೇಕೆಂಬದು ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ತೊಲೆ ಇಂಗಳೀಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲು ತೊಲೆ ರಸ ಸಿಕ್ಕುವದಾದರೆ, ಇಂಗಳೀಕದಲ್ಲಿ ಗಂಧಕವು ಕಾಲು ತೊಲೆಗೂ ಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕೆಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಂಗಳೀಕದಲ್ಲಿ ರಸವೂ ಗಂಧಕವೂ ಸಮಪಾಲು ಇರುತ್ತವೆಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ರಸಾಯನ

ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಂಗಲೀಕದಲ್ಲಿ ಗಂಧಕದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ರಸದ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚು ಇರಬಹುದೆಂಬುದೂ, ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಅಂಗತವಿಟ್ಟು ಅದರೊಳಗೆ ತಣ್ಣೀರು ಹೊಯಿದಿಡುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬುದೂ ಕೆಳಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ ನಾನು ಕಡೇ ಸರ್ತಿ ಇಂಗಲೀಕದಿಂದ ರಸ ತೆಗೆದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ:—

ಹದಿನೆಂಟು ತೊಲೆ ಒಳ್ಳೇ ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ (ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸ ಸಾಕಾಯಿತು) ಒಂದು ಜಾಮ ಅರೆದು, ಕಲ್ಲುವನ್ನು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ಆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಒಂದು ಕಾಗದದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಗಡಿಗೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು, ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಕವಚಿ ಇಟ್ಟು ಅಡಿಗೆಡಿಗೆಯ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿತು. ಮಧ್ಯೆ ಎಶೇಷ ಸಂದುಬಿಡದ ಹಾಗೆ, ಗಡಿಗೆಗಳ ಮುಖದ ಸುತ್ತಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಎತ್ತರತಗ್ಗುಗಳನ್ನು, ಹಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಳೀ ಕಲ್ಲಿನ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಪುಡಿ ಹರಡಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಆ ಗಡಿಗೆ ಅಂಚುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ, ಸಮಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿತ್ತು. ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯು ಅದರದಂತೆ ಎರಡು ಮಡಿಕೆಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸುತ್ತಲಿಹಗ್ಗದಿಂದ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಸಂದನ್ನು ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದ ಹುತ್ತದ ಮಣ್ಣಿನ ಲೇವದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ, ಆ ಮಣ್ಣು ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಒಂದು ಅದೇ ಮಣ್ಣಿನ ಲೇವವನ್ನು ಹಾಕಿತು. ಆ ಲೇವ ಸಹ ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಮಡಿಕೆಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆ ಅಂಶ ಪೂರಾ ಮುಚ್ಚುವ ಹಾಗೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮಣ್ಣನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಅದು ಒಣಗುವ ತನಕ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರವನ್ನಿಟ್ಟು, ಲೇವದಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಜಿರುಕು ಇಲ್ಲ ಎಂತ ಸಮಾಧಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಬಲೆ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಿ, ಧೂಪದ ಮರನ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಘಂಟೆ ಕಾಲ ಬಿಡದೆ ಉರಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಸುಮಾರು 12 ತಾಸು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೆಗಳ ಬಿಸಿ ಆರಿದ್ಧನ್ನು ಕಂಡು, ಲೇವವನ್ನೊಡೆದು ತೆಗೆದು ಸಂದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ನೋಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯೊಳ ಭಾಗದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಡಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಪಾದರಸವು ಬೆಳ್ಳಗಿನ ಲೇವವಾಗಿ ಹಿಡಕೊಂಡಿತ್ತು. ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹರಿಸಿ ತೆಗೆದು, ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸರ್ತಿ ಹಿಂಡಿದರಿಂದ ಹತ್ತು ತೊಲೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಪಾದರಸ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಸುಮಾರು ಒಂದು ತೊಲೆಯಾಗುವಷ್ಟು ಸುಡದೆ ಉಳಿದ ಇಂಗಲೀಕದ ಪುಡಿ ಇತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಐದು ಘಂಟೆಯ ಉರಿ ಸಾಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ನಿರ್ಧಾರವಾಯಿತು. ಇಂಗಲೀಕದಿಂದ ಇಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಅಂಶ ಪಾದರಸ ಮೊದಲು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ.

ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಒಂದು ಗೋಲಾಕಾರದ ಪೊಟ್ಟಣವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಹಳೇ ವಸ್ತ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ, ಮಧ್ಯೆ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಹರಿವಾಣದ ಮೇಲಿಟ್ಟು, ಗಾಳಿ ಬೀಸುವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ನಿರ್ಜನವಾದ ಒಂದು ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಹರಿವಾಣವನ್ನಿರಿಸಿ, ಪೊಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿ ಕಡ್ಡಿ ಗೀರಿ ಉರಿ ಹಚ್ಚುವದು. ಸುಮಾರು ಮೂರು ಘಂಟೆ ಕಾಲದನಂತರ ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದರೆ, ಇಂಗಲೀಕವು ಸುಟ್ಟು ಪಾದರಸವು ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಮಣಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿರುವದು ಕಾಣುವದು. ಅವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಿಂಡಿದರೆ ಶುಭ್ರವಾದ ರಸ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಇಂಗಲೀಕದ ತೊಕಕ್ಕೆ ಎರಡರಷ್ಟು ವಸ್ತ್ರದ

ತುಂಡುಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಸುತ್ತಬೇಕೆಂತಲೂ, ಹೊಗೆ ಹಾರಿ ಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಹಂಡೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಬೇಕೆಂತಲೂ ಒಬ್ಬರು ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮುಚ್ಚುವ ಪಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕದಾದರೆ ಒಳಗಿನ ಗಾಳಿ ಸಾಲದೆ ಬೆಂಕಿ ನೊಂದಿ, ಪೊಟ್ಟು ಸುಡದೆ ಉಳಿಯಬಹುದು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟ ಹೆಚ್ಚು ಒದಗುವ ಸಂಭವ ಉಂಟು.

ಗಂಧಕಕ್ಕೆ ಸಮತೂಕ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾವಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಿ, ಗಂಧಕದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಆ ಕಾದ ತುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಮಗು ಗಂಧಕಶೋಧನ ಚುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ಗಂಧಕವು ಕರಗಿ ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ದನದ ತಂಬಾಲನ್ನು ಒಂದು ಅಗಲ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಯಿದು, ಆ ಪಾತ್ರದ ಬಾಯಿಗೆ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಮತ್ತು ನಿರ್ಮಲವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಆ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಕರಗಿದ ಗಂಧಕವುಳ್ಳ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಂದೇ ಕಡೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಒಳಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಹೊಯ್ಯುವದು. ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಗಂಧಕವು ಹರಳುಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಆ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತೊಳದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ—

ಲೋಹಪಾತ್ರೇ ವಿನಿಕ್ಲಿಪ್ಯ ಘೃತಮಗ್ನಾ ಪ್ರತಾಮಯೇತ್ |

ತಪ್ತೇ ಘೃತೇ ತತ್ಸಮಾನಂ ಕ್ಲಿಪೇದ್ಧನ್ಧಕಜಂ ರಜಃ ||

ಗಂಧಕದ ಶುದ್ಧಿ ವಿದ್ರುತಂ ಗಂಧಕಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಸುವಸ್ತ್ರೇ ವಿನಿಕ್ಲಿಪೇತ್ |

ಯಥಾವಸ್ತ್ರಾದ್ವಿನಿಸ್ಸುತ್ಯ ದುಗ್ಧಮಧ್ಯೇಽಖಿಲಂ ಪತೇತ್ ||

ಎನಂ ಸ ಗಂಧಕಃ ಶುದ್ಧೋ (?ದ್ವಃ) ಸರ್ವಕರ್ಮೋಚಿತೋ ಭವೇತ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 209)

ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಳಿ ಕಾಳುಮೆಣಸು ತೊಲೆ ೧೨ ಪ್ರಕಾರ) ತೊಲೆ ೩. ತ್ರಿಫಲೆ (ಒಂದೊಂದು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ) ತೊಲೆ ೩, ಶುದ್ಧ ಕಾಸರ್ಕನ ಬೀಜ ತೊಲೆ ೨ ಶುದ್ಧ ಪಾದರಸ ತೊಲೆ ೨, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ ತೊಲೆ ೨, ಬಜೆ ತೊಲೆ ೧, ಪುತ್ರ ಜೀವಿ ಮಣಿ ತಿರಳು ತೊಲೆ ೧, (ಇವುಗಳೊಳಗೆ ತ್ರಿವಲೆ ತ್ರಿಕಟು ಬಜೆ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಜೀವಿಯನ್ನೂ ಶುದ್ಧಕಾಸರ್ಕನ ಬೀಜವನ್ನೂ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಲಿಂಬೀರಸದಿಂದ ಅರೆದು ಗುಂಚಾಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆರಳಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ರೋಗೋಕ್ತಾನುಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ೧, ೨ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡುವದರಿಂದ ಸಕಲ ವಾತರೋಗಗಳೂ, ಮನೋವಿಕಾರಗಳೂ, ನರದೋಷಗಳೂ, ರಕ್ತಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಕಾಸರ್ಕನ ಬೀಜ (ಕಾರಸ್ಕರ — ವಿಷತಂದುಕ)ಕ್ಕೆ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ವಿಷಮುಷ್ಟಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಷಮುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೊಂದು ಔಷಧವಿರುತ್ತದೆ ಕಾಸರ್ಕನ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಗಂಜಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಳೆ ದಿನ ನೆನೆ ಕಾಸರ್ಕನ ಬೀಜದ ಶುದ್ಧಿ ಯಿಟ್ಟರೆ ಅವು ಮೃದುವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಸೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಸಿಪ್ಪೆತೆಗೆದು, ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಒಣಗಿಸಿದನಂತರ ದನದ ತುಪ್ಪ ಸವರಿಕೊಂಡು, ಹೂಗೆಯಿಲ್ಲದ ಕೆಂಡದ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಹುರಿದು, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ತುಂಡುಗಳು ಸೌಟಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪುಡಿಯಾಗುವಷ್ಟರ ವರೆಗೆ ಕಾಯ

ಬೇಕು. ಆಗ್ಗೆ ಅವು ಕವ್ವಾಗುತ್ತವೆ. ೭ ದಿನ ಸನೆಯಿಡುವದರ ಬದಲಾಗಿ ಒಂದು ಗಂಟೆ ಕಾಲ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿದರೆ ಅವು ಮೃದುವಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತೆಗೆಯಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದರಸವನ್ನೂ ಗಂಧಕವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಬರೆದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ಮಾತ್ರೆಯೂ ೩ ಬಾಮ (೯ ಘಂಟ)ಗಳ ಅರೆತ ಬೇಕಾಗುವದು. ಯಾವ ಮಾತ್ರೆಯ ನ್ನಾದರೂ ಅರೆದದ್ದು ಸಾಕೆಂತ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, ಅದು ಮಾತ್ರೆಯ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಅಂಟಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ನುಣುಪಿನ ಮಿಂಚು ಹುಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕಷಾಯದಿಂದ ಅರೆದು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಔಷಧಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಮತೂಕವಾಗಿ ಕಷಾಯ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಮೃದುವಾಗಿದ್ದರೆ ೬ ಪಾಲು, ಕಠಿಣವಾಗಿದ್ದರೆ ೧೨ ಪಾಲು ನೀರು ಹೊಯಿದು ಒಂದೂವರೆ ಪಾಲು ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯ ಸಿಕ್ಕುವಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸುವದು ಸಾಧಾರಣ ಕ್ರಮ. ಮಾತ್ರೆಯ ಔಷಧಗಳು ಹಗುರ ವಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರವ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಬೇಕಾಗಬಹುದು. ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ೮ ಪಾಲೋ, ೧೬ ಪಾಲೋ ಕೂಡಿಸಿ ೨ ಪಾಲಾಗುವಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸುವದು.

ಶುದ್ಧಹಿರಾಕಾಸು (ಅನ್ನಭೇದಿ) ತೊಲೆ ೫, ನೀರಿನ ಸೆಕೆಯಿಂದ ಬೆವರಿಸಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊಲೆ ೨, ಸಿಪ್ಪೆಹರೆಸಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ತೊಲೆ ೨, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ (ದಾಲ್ಚೀನಿ ಕೆತ್ತಿ) ತೊಲೆ ೨, ಜೈಷ್ಠಮಧು ತೊಲೆ ೨, ಅರಸಿನ ತೊಲೆ ೧, ಶುದ್ಧ ಚಿತ್ರ ಮೂಲದ ಬೇರು ತೊಲೆ ೧, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಅನ್ನಭೇದಿ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ೬ ಒಗೆಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಶುಂಠಿಯ ಸುಣ್ಣ ತೆಗೆದ ರಸದಿಂದ ಅನ್ನಭೇದಿಯನ್ನು ಅರ್ಧ ಘಂಟಿಕಾಲ ಮುಂದಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರೆದ ನಂತರ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಅದೇ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ನುಣ್ಣಾಗಾಗಿ ಮಾತ್ರೆಯಾದಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಬೋಗರೇ ಹಣ್ಣಿನ ಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ತಣಸು ತಾಗ ದಂತೆ ಬಾಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ೫ ಗುಂಜಾ (೪|| ಗ್ರೆನ್) ತೂಕದ ಮಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ೧ ಗುಂಜಾ (೧|| ಗ್ರೆನ್ ತೂಕದಷ್ಟು) ಅನ್ನಭೇದಿ ಇರುವದು. ಇದು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಾಯಸ್ಥನಿಗೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ೧ ಮಾತ್ರೆಯಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ. ಈ ಮಾತ್ರೆಯ ಸೇವನದಿಂದ ರಕ್ತವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಂಡು, ಖಜ್ಜಿ, ಜಿಳೇ ಕುಷ್ಠ (ಶ್ರೀತ್ರ), ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿ.

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದು ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅರ್ಧಾಂಶ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಗಡಿಗೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಉರಿಹಾಕಿ ನೀರು ಕುದಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅರಂಭಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಆ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿಯ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಹರವಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಗಡಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಮುಚ್ಚಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನೋಡಲು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತುಂಡು ಗಳು ಬೆವರಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಧ ಘಂಟೆಯ ಕುದಿಯುವಿಕೆ ಸಾಕಾಗುವದು. ಆ ಕೂಡಲೇ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ,

ಕಾಸೀಸಾಯಿ
ಮಾತ್ರೆ

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ
ಚೂರ್ಣಮಾಡುವ
ಕ್ರಮ

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು, ಚಾವೆಯಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಗಾಜಿನ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಹರವಿ, ಬಿಸಿಲಿಗಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡುವದು. ಚೂರ್ಣ ಒಂದನ್ನೇ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕಲಸಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ತಲೆ ತಿರುಕು ಮುಂತಾದ ಪಿತ್ತ-ವಾಯು ದೋಷಗಳು, ಒಳಜ್ವರ, ಕಾಮಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಸೌಖ್ಯವುಂಟಾಗುವದು ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯು ತ್ರಿದೋಷಹರ.

ಹಿರಾಕಾಸಿನ ಶುದ್ಧಿ ಸಕ್ಕುಧ್ಗಂಗಾಮ್ಬುನಾ ಕ್ಲೆನ್ನಂ ಕಾಸೀಸಂ ನಿರ್ಮಲಂ ಭವೇತ್ |

(ಧ. ನಿ. ಟಿಪ್ಪಣೀ ಪು. 119)

ಈ ವಚನದಲ್ಲಿರುವ 'ಗಂಗಾಮ್ಬುನಾ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ 'ಭೃಂಗಾಮ್ಬುನಾ' ಎಂಬ ಪದವಿಟ್ಟು ಪಾರ ಅನೇಕ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಹಿರಾಕಾಸನ್ನು ಗರುಗನ ರಸದಿಂದ ತೊಳೆಯುವದಂತೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಗರುಗನ ರಸವನ್ನು ತಗಲಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿರಲಾರದು. ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಹಿರಾಕಾಸಿನಿಂದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಹಿಡಕೊಂಡಿರುವ ದೂಳು, ಕಿಲುಬು ಮುಂತಾದ ದೋಷ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಆ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ (ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಮಳೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಹಾಕಿ, ಒಡನೆ ಹಿಸಿಕಿ ತೆಗೆದು ಬಿಸಿಲಿಗಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ, ಆ ಪುಡಿ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಲಿಂಬೆ ರಸ ಹೊಯಿದು ಒಂದು ಚಾಮ ಅರೆದು, ಪುನಃ ಬಿಸಿಲಿಗಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸುವದು. ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಅರೆಯಬೇಕು. ಆಗ್ಗೆ ಅದು ಬಿಳಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಅಗಲ ಬಾಯಿಯ ಬಾಟಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ, ತಣಸು ತಾಗದಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ, ಬಹು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಅದು ಬಿಳಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಿರಾಕಾಸ ಉತ್ತಮಜಾತಿದಲ್ಲವಾದರೆ, ಅಧವಾ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಸ ಉಂಟಾದರೆ, ಆ ಪುಡಿಯು ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಹಸುರುಬಿಳಿ ಮಿಶ್ರವರ್ಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವದು. ಹಾಗೆ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡುವದರಿಂದ ದೋಷ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಶುದ್ಧವಾದ ಹಿರಾಕಾಸನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಸಕ್ಕರೆ-ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ೧ ಗುಂಜಾ (೧|| ಗ್ರೆನ್) ತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ದಿನಕ್ಕೆ 2 ಸರ್ತಿ ಕೊಡಬಹುದು. ಅದನ್ನು ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದಾದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಬಹುದು. ಆಗ್ಗೆ ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಣಲಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಚೋಗರು ವಿಶೇಷವುಳ್ಳವು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಜಾಗ್ರತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಚೋಗರಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸೇರಿದ ಕಷಾಯವು, ಆ ಪುಡಿಬಿದ್ದೊಡನೆ, ಶಾಯಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗುವದು. ಹಾಗೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶವು ದೇಹಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸದೆ ಮಲದೊಂದಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬಹುದು. ಕಾಸೀ ಸಾದಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಜಾಗ್ರತೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಕಬ್ಬಿಣ ಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಸೀಸ ಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಗಗಳು ಉತ್ತಮವಾಗುತ್ತವೆ. ಪಾಂಡುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರಕ್ತದ ಬಿಳುಪಿನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು.

2. ರೋಗಿ ಸ್ತ್ರೀ. ಪ್ರಾಯ 25 ವರ್ಷ—ಕೆಲವು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಂಕು. ಆಗ್ಗೆ ಉಟದ ಗೊಡವೆ ಇಲ್ಲ. ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನದಲ್ಲಿ ಹೇಸಿಕೆ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು

ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನೆ ನಗುತ್ತಿರುವುದು, ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸಮಯ ಅತಿ ಕ್ರೋಧ, ಸತ್ತು ಹೋಗಿದ್ದ ಅಕ್ಕನೇ ತಾನು ಎಂಬ ಭ್ರಮೆ. ಮೂರು ನಾಡಿಗಳೂ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ — ವಾತಾರಿ ಮಾತ್ರ || (೧) ರಂತೆ ಅರ್ಧ ಕುಡ್ಡೆ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಹೊತ್ತು, ಇನ್ನೊಂದು ಹೊತ್ತು ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತ ೧ ವರಹತೂಕ (೧ ಡ್ರಾಂ) ಪ್ರಕಾರ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು | (೧) ಡ್ರಾಂ. ಪ್ರಕಾರ ಬೆರಸಿ, ಹೀಗೆ ಔಷಧಸೇವಿಸುತ್ತಾ, ತಲೆಗೆ ಧಾತ್ರಾಸ್ತದಿ ತೈಲವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದದರಿಂದ, ತಲೆ ಶುದ್ಧವಾಯಿತು. ಆ ಮೇಲೆ ಕಾಸೀಸಾದಿ ಮಾತ್ರ ೧ ರಂತೆ ತುಪ್ಪ-ಜೇನುಗಳಲ್ಲಿ (ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಾಲಿನಷ್ಟು ಜೇನು) ತೇದಿ, 12 ದಿನ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಅದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು ದಶಮೂಲಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ (ಕಡೀರು)ಬೇರು, ಹರಳಬೇರು, ಶತಾವರಿಬೇರು, ತುಪ್ಪ ದೇವದಾರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಈ ೧೬ ಬೇಸಸುಗಳನ್ನು ಮೂರು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ೮ ಪ್ರಸ್ಥ (೪|| ಕುತ್ತಿ) ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ, ಕಾಲಂಶಕ್ತ ಬತ್ತಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯ ಪ್ರಸ್ಥ ೨ಕ್ಕೆ, ದನದ ತುಪ್ಪ (ಹಳೇದಾದಷ್ಟು ಒಳ್ಳೇದು) ೧ ಪ್ರಸ್ಥ (೨|| ಸೇರು- ೫ ಕುಡ್ಡೆ), ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸ ೨ ಪ್ರಸ್ಥ, ಕಲ್ಕವಾಗಿ, ಬಜಿ ತೊಲೆ ೧||, ಬಣಗಿಸಿದ ಒಂದೆಲಗ ಸಮೂಲ (ತಿಮರೆ) ತೊಲೆ ೧, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಬಿಳೇ ಶಂಖಪುಷ್ಪದ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳು ಮುಕ್ತಾಲು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಎಲಕ್ಕಿ, ವಾಯು ಎಳಂಗ, ಇವು ೮ ಬಗೆ ತೊಲೆ 1= (೩) ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ ಸಹ ಬೆರಸಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಘೃತವನ್ನು ಅನುಪಾನಭೇದದಿಂದ ಕೊಡಲು ಮಿದುಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಮನಃ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಉಂಟಾಗುವುದು, ನರಗಳಿಗೆ ಬಲವುಂಟಾಗುವುದು, ರಕ್ತ ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು, ಉನ್ನಾದರೋಗದಲ್ಲಿ ಬಹು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿ.

ಮೇಲೆ 41ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಷರಾದ 1ನೇ ಎಚ್ಚೇದದ ಕೊನೆ ಭಾಗ ನೋಡಿ.

ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ಸೇರು ೪, ಸಿಪ್ಪೆತೆಗೆದ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಸೇರು ೨, ಸೇರಿ ಸೇರು ೬ಕ್ಕೆ ೨೪ ಸೇರು ನೀರಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯ ಸೇರು ೬, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು (ಕಡೀರು) ಸೇರು ೨ನ್ನು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕಡಿದು, ಕುಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಪುಡಿಗೆ ೧೬ ಸೇರು ನೀರಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯ ಸೇರು ೨, ಗರುಗದ ರಸ ಸೇರು ೪, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಸೇರು ೪, ದನದ ಹಾಲು ಸೇರು ೪, ದನದ ತುಪ್ಪ ಸೇರು ||, ಕಲ್ಕವಾಗಿ:— ಲಾವಂಜ, ಮುಡಿವಾಳ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವ್ವೆಹೂವು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ತಾವರೆಹೂವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ವಜ್ಜೆಯಲೆ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಸುಗಂಧಿಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ತಕ್ಕೋಲ, ಶತಾವರಿಬೇರಿನ ಮಾಂಸ ಭಾಗ (ಮಧ್ಯದ ಕಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ಹೊರಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ಬಿಡಬೇಕು), ಕಚೋರ, ನಾಗಕೇಸರ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಸರಳದೇವದಾರ, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಜೀರಿಗೆ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ (ಸತಾವೆ)ಬೀಜ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಜಟಾಮಾಂಸ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ತಗರ ಮತ್ತು

ಪುನರ್ನವಿಬೇರು — ಈ ೩೬ ಬಗೆಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ವರಹತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಮೂರು ದಿನ ಕುದಿಸಿ, ಅನಂತರ ಖರಪಾಕ ಬಂದೊಡನೆ, ಕಂಚನ್ನು ಒಲೆ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇರಿಸಿ, ಮಡ್ಡನ್ನು ಬಿಸಿ ಆರುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಚಾಪರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಕಿ, ಬಲವಂತವಾಗಿ ಹಿಂಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ತೈಲಕ್ಕೆ ೧ ವರಹತೂಕ ಒಳ್ಳೆ ವಜ್ರಕರ್ಪೂರದ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಕುಂಕುಮಕೇಸರ ವರಹತೂಕ ೧ರ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಬೆರಸಿ, ತಣಸು ತಾಗದಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ತೈಲವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಅಭ್ಯಂಗನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ, ಕುತ್ತಿಗೆ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳೂ ಶಮನವಾಗುವವು; ಮಿದುಳಿಗೆ ಬಲಬರುವದು; ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಪಿತ್ತವಾತಗಳ ವಿಕಾರಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಈ ತೈಲವು ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು.

ನೆಗಡಿ, ಕಿವಿ ಸೋರುವದು ಮುಂತಾದ ಕಫದೋಷಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುವಂಥವರಿಗಾಗಿ ಈ ತೈಲವನ್ನು ಮಾಡುವದಾದರೆ, ನೆಲ್ಲಚಟ್ಟಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ೧ ಸೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ || ಸೇರು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆಬೇರು ಸೇರು ೧, ರಕ್ತಹೊನ್ನೆ (ಅಸನ, ಬೇಂಬ) ತಿರಳು ಸೇರು || , ಸಹ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರಿನೊಂದಿಗೆ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಿ, ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸುವದರಿಂದ ವಿಶೇಷಫಲ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಆಗ್ನಿ ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣದ ಭೇದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕಷಾಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

54. ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಒಂದೆಲಗ, ಕಂಪಿಲ್ಲಕ, ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು, ಕರ್ಪೂರ, ಗೋರೋಚನ, ಚೇನಿವಾವು (ದ್ವೀಪಾಂತರವಚಾ), ಜಡೆ(ಬೊಂತೆ)ಕಳ್ಳಿ, ಜೇನು, ಪೃಥಗ್ರೋಗೋಕ್ತ ಪಥಗಳು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಬಜೆ, ಬುದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಮೊಲೆಹಾಲು, ಶತಾವರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ ಮತ್ತು ಹುಲಿಮಾಂಸ.

ಪರಾ. ರೋಗಿಯು ಪುತು ಸರಿಯಿಲ್ಲದ ಯೌವನಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀರಿಗೆ, ಬಡನೋಸ, ಎಳ್ಳು, ಕಹಿಬೇವು, ಹಿಂಗು, ಮುಂತಾದ ಪುತುದೋಷತಮನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ಅವಕ್ಕೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವದು ಅಗತ್ಯವಾಗಬಹುದು

55. ಮಲಗಿಸುವದು, ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವದು, ನಿದ್ರೆ, ಬಹುಶೀತವಾದ ಲೇವಗಳು, ಗೋದಿ, ಹೆಸರು, (ಕೆಂಪು-ಕಪ್ಪು) ಅರುಣ ಶಾಲ್ಯಾಕ್ಯಗಳು, ಧಾರೋಷ್ಣ ಹಾಲು, ನೂರಿವಾರ್ತಿ ತೊಳೆದ ತುಪ್ಪ, ಹೊಸತುಪ್ಪ, ಹಳೇತುಪ್ಪ, ಆಮೆಯ ಮಾಂಸ, ಬಾಂಗಲಮಾಂಸದ ಪಥ್ಯವರ್ಗ. ರಸ, ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು, ಹಳೇ ಬುದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ವಡುವಲಕಾಯಿ, ಒಂದೆಲಗನ ಎಲೆ, ಚಕ್ಕೋತ ಸೊಪ್ಪು, ಕೈಹರುವೆ ಅಥವಾ ಮುಳ್ಳು ಹರುವೆ (ಕಿರುಕಸಾಲೆ), ಮಳೆ ನೀರು, ಎಳೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬ, ಹೊನ್ನೆ ಗನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಲಘುವಾಗಿಯೂ ಪಿತ್ತಹರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಬೇರೆ ವದಾರ್ಥಗಳು.

ಪರಾ ಮೇಲಿನ 28ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆ ಸಹ ನೋಡಿ.

56. ಮಧ್ಯ, (ಸಂಯೋಗ) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರ, ಗುರುವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮತ್ತು
 ಅಪಕ್ಯವರ್ಗ. ಬಿಸಿಯಾದ ಭೋಜನ, ನಿದ್ರೆ-ಹಸಿವೆ-ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳ ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆ
 ಯುವದು, ಮೈಥುನ, ಹಾಗಲಕಾಯಿ, ಸೊಪ್ಪುಗಳು, ಕಹಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು,
 ತೊಂಡೆಕಾಯಿ, ಏನು, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಉಪವಾಸ, ಶೋಕ ಮತ್ತು ಸಿಟ್ಟು.

ಷರಾ ಮೇಲೆ 6, 7, 8ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಧಾನವಿಶೇಷಗಳು, ಸಹ

ಅಧ್ಯಾಯ II

ಅವಸ್ಥಾರ (Epilepsy)

ಮತ್ತು ಅತತ್ವಾಭಿನವೇಶ (Imbecility, moral insanity)

1. ಸ್ಮೃತೇರವಗಮಂ ಪ್ರಾಹುರಪಸ್ತಾರಂ ಭಿಷಗ್ನಿದಃ |

ತಮಃಪ್ರವೇಶವೀಭತ್ಸಚೇಷ್ಟಂ ಧೀಸತ್ವಸಂಪ್ಲವಾತ್ || (ಚ. 616)

ಅವಸ್ಥಾರ ನಿರುಕ್ತಿ

ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಮುಣುಗಿಹೋಗುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯು ಪ್ರವೇಶವಾಗಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ಮೃತಿತಪ್ಪು ವಿಕೆಯನ್ನು ವೈದ್ಯ ಜ್ಞರು ಅವಸ್ಥಾರ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸರಾ 'ವಿಷ್ಣವ' ಎಂದರೆ 'ಸ್ವರೂಪ ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ' ಎಂತ ಆ ದೀ, 'ವಿನಾಶ' ಎಂತ ಇಂದು ವ್ಯಾ

ಸ್ಮೃತಿಭೂತಾರ್ಥವಿಜ್ಞಾನಮಪಶ್ಚ ಪರಿವರ್ಜನೇ |

ಅವಸ್ಥಾರ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಃ || (ಸು. 892)

ಅವಸ್ಥಾರ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ 'ಅವ' ಎಂದರೆ 'ಅಗಲುವಿಕೆ', 'ತಪ್ಪುವಿಕೆ' ಮತ್ತು 'ಸ್ಮೃತಿ' (ಸ್ಮಾರ) ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವಿಷಯದ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಅವಸ್ಥಾರ ಎಂದರೆ ಅಂಥಾ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅಗಲುವಿಕೆ.

2. ರಜಸ್ತಮೋಭ್ಯಾಮುಪಹತಚೇತಸಾಮುದ್ರಾನ್ತವಿಷಮಬಹುದೋಷಾಣಾಂ

ಅವಸ್ಥಾರದ
ಹೇತು

ಸಮಲವಿಕ್ಯತೋಷಹಿತಾನಿ ಅಶುಚೀನಿ ಅಭ್ಯವಹಾರಜಾತಾನಿ ವೈಷಮ್ಯ-

ಯುಕ್ತೇನ ಉಪಯೋಗವಿಧಿನೋಪಯುಂಜಾನಾನಾಂ ತನ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ-

ಮಪಿ ಚ ವಿಷಮಮಾಚರತಾಮನ್ಯಾಶ್ಚ ಶರೀರಚೇಷ್ಟಾ ವಿಷಮಾಃ ಸಮಾ-

ಚರತಾಮ್ ಅತ್ಯುವಕ್ಷೇಣದೇಹಾನಾಂ ವಾ ದೋಷಾಃ ಪ್ರಕುಪಿತಾ ರಜಸ್ತಮೋಭ್ಯಾ-

ಮುಪಹತಚೇತಸಾಮ್ ಅಸ್ತರಾತ್ಮನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮಮಾಯತನಂ ಹೃದಯಮುಪ-

ಸಂಗೃಹ್ಯ ವರ್ಯವತಿಷ್ಠಂತೇ ತಥಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಯತನಾನಿ | ತತ್ರ ಚಾವಸ್ಥಿತಾಃ ಸನ್ನೋ-

ಯದಾ ಹೃದಯಮಿನ್ದ್ರಿಯಾಯತನಾನಿ ಚೇರಿತಾಃ ಕಾಮಕ್ರೋಧಭಯಲೋಭ

ಮೋಹಹರ್ಷಶೋಕಚಿನ್ಮೋದ್ವೇಗಾದಿಭಿಃ ಭೂಯಃ ಸಹಸಾ ಅಭಿವೂರಯಂತಿ ತದಾ

ಜನ್ತುಃ ಅವಸ್ಥರತಿ || (ಚ. 233-34)

ಯಾರಲ್ಲಿ ರಜೋಗುಣ-ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಕಲಂಕಿತವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಯಾರಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡು, ವಿಷಮವಾಗಿ ಮತ್ತು ಬಹಳವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೋ, ಯಾರು ಮಲಯುಕ್ತವಾದ, ದುಷ್ಟವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ, ಮತ್ತು ಶುಚಿಯಲ್ಲದ ಆಹಾರ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಕ್ರಮಬಿಟ್ಟು ವಿಷಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೋ, ಯಾರು ವಿಷಮವಾಗಿ ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗವನ್ನು (ಕುಟುಂಬದ ಅಥವಾ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಕೆಲಸವನ್ನು) ನಡೆಸುತ್ತಾರೋ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವಿಷಮವಾದ ಶರೀರಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ಯಾರ ದೇಹವು ಅತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿರುತ್ತದೋ, ಅಂಥವರ ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡ ದೋಷಗಳು, ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಮಲಿನವಾದ* ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಜನರ ಅಂತರಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ ಹೃದಯವನ್ನು, ಹಾಗೆಯೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮನೆಗಳನ್ನು,

ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿರುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಆ ದೋಷಗಳು ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಭಯ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಹರ್ಷ, ಶೋಕ, ಚಿಂತೆ, ಇವುಗಳ ಉದ್ವೇಗ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಹೃದಯವನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮನೆಗಳನ್ನೂ ಪುನಃ ಯಾವಾಗ ಒಮ್ಮೆಯೇ ತುಂಬುತ್ತವೋ, ಆಗ್ಗೆ ಆ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಅಪಸ್ಕಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ *ಈ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ರಜಸ್ವಮೋಗುಣಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸತ್ವಗುಣ ಅಡಗಿರುವವರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರರಲ್ಲಿ ಈ ರೋಗವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಪಸ್ಕಾರವು ಉನ್ಮಾದದ ಹಾಗಿನದೊಂದು ಮನೋವ್ಯಾಧಿ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 2ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ

ಈ ರೋಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ 10 ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ 40 ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯದ ವರೆಗೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವದು ಹೆಚ್ಚಂತ ಒಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಈ ಕೆಳಗಣ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ —

ಪ್ರಾಯ	ಗಂಡು	ಹೆಣ್ಣು	ಜುಮ್ಮಾ ಸಂಖ್ಯೆ
10 ವರ್ಷದೊಳಗೆ	10	9	19
10 ವರ್ಷಕ್ಕೂ 20 ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ	66	40	106
20 ವರ್ಷಕ್ಕೂ 40 ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ.	25	20	45
45 ವರ್ಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ	1	1	2
	102	70	172

3. ಧಮನೀಭಿಃ ಶ್ರಿತಾ ದೋಷಾ ಹೃದಯಂ ಪೀಡಯಂತಿ ಹಿ |

ಅಪಸ್ಕಾರ ಲಕ್ಷಣ

ಸಮ್ರಾಡ್ಯಮಾನೋ ವ್ಯಥತೇ ಮೂಢೋ ಭ್ರಾಂತೇನ ಚೇತಸಾ ||

ಪಶ್ಯತ್ಯಸಂತಿ ರೂಪಾಣಿ ವತತಿ ಪ್ರಸ್ಪರತ್ಯಸಿ |

ಜಿಹ್ವಾಕ್ಷಿಭು(ಭ್ರೂ)ನ್ರವಲ್ಲಾಱೋ ಹಸ್ತಾ ಪಾದೌ ಚ ವಿಕ್ಷಿಪನ್ ||

ದೋಷವೇಗೇ ಚ ವಿಗತೇ ಸುವ್ರತೌ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಯತೇ || (ಚ. 617)

ದೋಷಗಳು ಧಮನಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೃದಯವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ಮೃತಿಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ, ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಕಷ್ಟ ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಇಲ್ಲದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ, ಬೀಳುತ್ತಾನೆ, ನಾಲಿಗೆಯನ್ನೂ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನೂ ಹಾರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಅತಿತ್ತ ಒಗೆಯುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ದೋಷಗಳ ವೇಗವು ನಿಂತ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾದಂತೆ ಬೋಧ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಹೃದಯವು ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧಿಪಾನ ಮುಂದೆ 16ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ

4. ಹೃತ್ಕವ್ವಃ ಶೂನ್ಯತಾ ಸ್ವೇದೋ ಧ್ಯಾನಂ ಮೂರ್ಛಾ ಪ್ರಮೂಢತಾ |

ಪೂರ್ವರೂಪ

ನಿದ್ರಾನಾಶಙ್ಕ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತು ಭವಿಷ್ಯತಿ ಭವನ್ತ್ಯಧ ||

(ಸು. 893)

ಎದೆನಡುಕು, ಶೂನ್ಯತೆ (ತಲೆ ಖಾಲಿ ಆಗಿರುವದು), ಬೆವರು, ಧ್ಯಾನ (ಯೋಚನೆ), ಮೂರ್ಛೆ, ಅತಿಮೂಢತನ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇವುಗಳು ಮುಂದೆ ಬರುವ ಅಪಸ್ಕಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಷರಾ ಹುಬ್ಬನ್ನು ವಿಕಾರವಾಗಿ ಹಾರಿಸುತ್ತಿರುವದು, ಕಣ್ಣುಗಳ ವಿಕಾರ, ಇಲ್ಲದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುವದು, ಹೊಟ್ಟು ಮತ್ತು ಸಿಂಹಳ ಸುರಿಯುವದು, ಊಟದ ಇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ಅರುಚಿ, ಅಜೀರ್ಣ, ಎದೆ ಒಡಕೊಳ್ಳುವದು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಬಲಹೀನತೆ, ಅಂಗಗಳ ಬಳಬುಕಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ಪೂರ್ವರೂಪ ಎಂತ ಚ (ಪು. 234)

5. ಪೃಥಗ್ದೋಷೈಃ ಸಮಷ್ಟೈಶ್ಚ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ಸ ಚತುರ್ವಿಧಃ ||

ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ
ಭೇದಗಳು

(ಚ. 617)

ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಕಫದಿಂದ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅಪಸ್ಮಾರವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

6. ಕಮ್ಪತೇ ದಶತೇ ದಂತಾನ್ ಫೇನೋದ್ರಾಮಾ ಶ್ವಸಿತ್ಯಪಿ |

ವಾತಾಪಸ್ಮಾರದ
ಲಕ್ಷಣ

ವರುಷಾಣಿ ಚ ಕೃಷ್ಣಾಣಿ ವಶ್ಯೇದ್ರೂಪಾಣಿ ಚಾನಿಲಾತಾ ||

(ಚ. 617)

ನಡುಗುವದು, ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚುವದು, ನೊರೆಕಾರುವದು, ಉಬ್ಬಸ ಬಿಡುವದು, ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಕವ್ಪುವರ್ಣದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುವದು, ಇವು ವಾತದಿಂದ.

ವೇಪಮಾನೋ ದಶೇದ್ದಂತಾನ್ ಶ್ವಸನ್ ಫೇನಂ ವಮಸ್ಸಪಿ |

ಯೋ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿಕೃತಂ ಸತ್ತ್ವಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಮಾಮನುಧಾವತಿ ||

ತತೋ ಮೇ ಚಿತ್ತನಾಶಃ ಸ್ಯಾತ್ಸ್ಲೋವಸ್ಯಾರೋನಿಲಾತ್ಮಕಃ ||

(ಸು. 893)

ಹಲ್ಲು ಕಚ್ಚುವದು, ನಡುಕು, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ನೊರೆಕಾರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವ ದಲ್ಲದೆ ಕವ್ಪಾದ ಮತ್ತು ವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸತ್ತ್ವವು ನನ್ನನ್ನು ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ, ಆ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ, ಎಂತ ಯಾವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ ಅವನ ಅಪಸ್ಮಾರವು ವಾತದೋಷಾತ್ಮಕವಾದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಷರಾ ನೋಡಿ ವಾತಚ ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ ಉಗುರು, ಕಣ್ಣು, ಮುಖ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಅಥವಾ ಕೆಂಪುತಿದ್ದ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮತ್ತು ದೊರಗಾಗಿ ಕಾಣುವವು, ಮತ್ತು ಬಹು ಸರ್ತಿ ಸ್ಮೃತಿ ತಪ್ಪುವದು, ಇನ್ನೇ ಇನ್ನೇ ಎಚ್ಚರವಾಗುವದು, ಮುಂತಾದ ದೇಹ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ವಾತದಿಂದ ಕಾಣುವವು ಎಂತ ಚ (ಪು. 234)

7. ಪೀತಫೇನಾಂಗವಕ್ತ್ರಾಕ್ಷಃ ಪೀತಾಸ್ಯಗ್ರಿವದರ್ಶನಃ |

ಪಿತ್ತಾಪಸ್ಮಾರದ
ಲಕ್ಷಣ

ಸತ್ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ನಲವ್ಯಾವೃತೋದರ್ಶೀ ಚ ಪೈತ್ತಿಕಃ || (ಚ. 617)

ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೊರೆ, ಶರೀರ, ಮುಖ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಅರಸಿನ ವಾಗಿರುವದು, ಅರಸಿನವಾದ ಅಥವಾ ರಕ್ತವರ್ಣದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ವ್ಯಾವೃತವಾದ ಊರನ್ನು ಕಾಣುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪಿತ್ತಾಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು.

ತೃಟಾವಸ್ತೇದಮೂರ್ಛಾರ್ತೋ ಧುನ್ವನ್ನಂಗಾನಿ ವಿದ್ವಲಃ |

ಯೋ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿಕೃತಂ ಸತ್ತ್ವಂ ಪೀತಂ ಮಾಮನುಧಾವತಿ ||

ತತೋ ಮೇ ಚಿತ್ತನಾಶಃ ಸ್ಯಾತ್ಸ ಪಿತ್ತಭವ ಉಚ್ಯತೇ || (ಸು. 893)

ಬಾಯಾರಿಕೆ, ತಾಪ, ಬೆವರು, ಮೂರ್ಛೆಗಳ ಪೀಡೆ, ಅಂಗಗಳನ್ನು ಒಗೆಯುವದು, ಸಂಕಟಪಡುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣುವದಲ್ಲದೆ, ಅರಸಿನ ವರ್ಣದ ಒಂದು ವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸತ್ವವು (ಪ್ರಾಣಿಯು) ನನ್ನನ್ನೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ, ಅನಂತರ ನನಗೆ ಸ್ತೂತಿಕವುತ್ವದೆ ಎಂತ ಯಾವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಅವನ ರೋಗವು ಪಿತ್ತದಿಂದಂಟಾದದ್ದೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಷರಾ 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿಯ ಷರಾ ನೋಡಿ

8. ಶುಕ್ಲಫೇನಾಂಗವಕ್ತ್ರಾಕ್ಷಃ ಶೀತಹೃಷ್ಣಾಂಗಜೋ ಗುರುಃ |
ಕಫಾಪಸ್ಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ವಶ್ಯನ್ ಶುಕ್ಲಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ಶ್ಲಿಷ್ಠಿಕೋ ಮುಚ್ಯತೇ ಚಿರಾತ್ ||
(ಚ. 617)

ಬಾಯಿನೊರೆ, ದೇಹ, ಮುಖ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವದು, ಶರೀರವು ತಣ್ಣಗಾಗಿ ರೋಮ ನೆಟ್ಟಗಾಗಿರುವದು, ದೇಹ ಭಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವದು, ಬಿಳಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುವದು, ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ಎಮೋಚನವಾಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಾಧಿಯು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದಂಟಾದದ್ದೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೀತಹೃಲ್ಲಾಸನಿದ್ರಾತ್ವಃ ಪತನ್ ಭೂಮೌ ವಮನ್ ಕಫಮ್ |

ಯೋ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿಕೃತಂ ಸತ್ವಂ ಶುಕ್ಲಂ ಮಾಮನುಧಾವತಿ ||

ತತೋ ಮೇ ಚಿತ್ತನಾಶಃ ಸ್ಯಾತ್ಸ್ರೋಪಸ್ಮಾರಃ ಕಫಾತ್ಮಕಃ || (ಸು. 893)

ಶೀತ, ಎದೆಹಾರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆಯ ಪೀಡೆ, ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಕಫವನ್ನು ವಾಂತಿ ಮಾಡುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣುವದಲ್ಲದೆ, ಬಿಳಿ ವರ್ಣದ ಒಂದು ವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸತ್ವವು ನನ್ನನ್ನು ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ, ಅನಂತರ ನನ್ನ ಸ್ತೂತಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಯಾವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಅವನ ಅವಸ್ಥಾರವು ಕಫಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು.

ಷರಾ 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿಯ ಷರಾ ನೋಡಿ

9. ಸರ್ವೈರೇತೈಃ ಸಮಸ್ತೈಸ್ತು ಲಿಂಗೈರ್ಜ್ಞೇಯಸ್ತಿದೋಷಜಃ |
ತ್ರಿದೋಷಾಪಸ್ಮಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಅವಸ್ಥಾರಃ ಸ ಚಾಸಾಧ್ಯೋ ಯಃ ಕ್ಷೀಣಸ್ಯಾ ನವತ್ವ ಯಃ ||
(ಚ. 617)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಾತ್ಮಕವಾದ ಅವಸ್ಥಾರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೋಗವು ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದಂಟಾದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕ್ಷೀಣನಾಗಿದ್ದರೆ ಅವನ ಅವಸ್ಥಾರವು, ಹೊಸತಲ್ಲವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಸನ್ನಿವಾತಜ ಅವಸ್ಥಾರ ಅಸಾಧ್ಯ.

ಷರಾ ವಾತಜದಲ್ಲಿ ಎದೆನೋವು, ಪಿತ್ತಜದಲ್ಲಿ ದಾಯಾರಿಕೆ, ಮತ್ತು ಕಫಜದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿ ಬರುವ ಹಾಗಿನ ವೇಗ (ವಶೇಷವಾಗಿ) ಇರುವದಲ್ಲದೆ, ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರರಾಪ (ಹರಟುತ್ತಿರುವದು), ನರಳುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸಂಕಟ ಇರುತ್ತವೆ (ಸು 893—4)

10. ಪ್ರಸ್ಫುರಂತಂ ಸುಬಹುಶಃ ಕ್ಷೀಣಂ ಪ್ರಚಲಿತಭ್ಯವಮ್ |
ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ನೇತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಚ ವಿಕುರ್ವಾಣಮಪಸ್ಮಾರೋ ವಿನಾಶಯೇತ್ ||

(ಮಾ. ನಿ. 128)

ಬಹಳವಾದ ಮೈನಡುಕು, ಕ್ಷೀಣತೆ, ಹುಬ್ಬುಹಾರಿಸುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ವಿಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನನ್ನು ಅವಸ್ಥಾರವು ಕೊಲ್ಲುವದು.

ಪರಾ ಹಿಂದಿನ 9ನೇ ಸಂಪ್ರದೇಶ

11. ಪಕ್ಷಾದ್ವಾ ದ್ವಾದಶಾಹಾದ್ವಾ ಮಾಸಾದ್ವಾ ಕುಪಿತಾ ಮಲಾಃ |
ವೇಗದ ಅವಸ್ಥಾರಾಯ ಕುರ್ವಂತಿ ವೇಗಂ ಕಿಂಚಿದಧಾನ್ವರಮ್ ||
ಕಾಲಾಂತರ

(ಚ. 617)

ಕೋಪಗೊಂಡ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಒಂದು ವಕ್ಷಕೊಮ್ಮೆ, ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ, ಅಥವಾ ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ, ಅವಸ್ಥಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವೇಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ವೇಗವು ಇರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಪಕ್ಷ ಎಂಬದು ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ, ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲವು ವಾತದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಫದಲ್ಲಿ, ಎಂತ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗಾದರೂ ಈ ಕಾಲನಿಯಮಕ್ಕೊಳಗಾಗದ ಅವಸ್ಥಾರ ರೋಗದವರು ಬಹಳ ವಾಗಿರುವದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧ 'ಕಿಂಚಿದಧಾನ್ವರಂ' ಎಂದರೆ 'ಉತ್ತಕಾಲದೊಳಗೆ ವೇಗ ಉಂಟಾಗುವದು ಉಂಟು' ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ

12. ತೇಷಾಮಾಗನ್ತು ರನುಬನ್ಧೋ ಭವತ್ಯೇವ ಕದಾಚಿತ್ | * * * |
ಅಪಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷವಿಜ್ಞಾನಂ ಯಥೋಕ್ತೈರ್ಲಿಂಗೈರ್ಲಿಂಗಾಧಿಕ್ಯಮದೋಷ
ಅಗಂತುವಿನ ಲಿಂಗಾನುರೂಪಂ ಕಿಂಚಿತ್ ||
ಅನುಬಂಧ

(ಚ. 235)

ಆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ದೋಷಜನ್ಯ ಅವಸ್ಥಾರದೊಂದಿಗೆ ಹೊರಗಿನ ಹೇತುವಿನದೊಂದು (ಅಗಂತು) ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವದುಂಟೆಂಬದೇ ಸರಿ. ಅದರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ದೋಷೋತ್ಪನ್ನವಾದ ಅವಸ್ಥಾರಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲದೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪ ವಲ್ಲದ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇರುವದರಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಅವಸ್ಥಾರವು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥಾದ್ದೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಪರಮತವನ್ನು ಸುಶ್ರುತನು ಖಂಡನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ಅಗಂತುವು ಅವಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವದುಂಟೆಂತ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಗ್ರಹೋ ಪಸ್ಥಾರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತವಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಅವಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ರುದ್ರದೇವರ ಮತ್ತು ಅವರ ಗಣಗಳ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತಲೂ, ಸುಶ್ರುತ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಪು 894) ವಾಗ್ಭಟನ ಆಪ್ಪಾಂಗಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಗಂತುವಿನ ಸೇರಿಕೆಯುಳ್ಳ ಅವಸ್ಥಾರದ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ಅಪ್ಪಾಂಗಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಚರಕನ ಮತಕ್ಕನುಸಾರವಾದ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕ ಉಂಟು —

ಭೂತಾನುಬಂಧೈಃಪಸ್ಥಾರೇ ದೋಷಲಿಂಗಾಧಿಕಾತ್ಮತಾ |

ಯುಜ್ಯಾದ್ಯಧಾನ್ವಂ ಭೂತೋಕ್ತಂ ಕ್ರಿಯಾಂ ದೈವವ್ಯಪಾತ್ರಯಾಮ್ ||

(III, 65)

"ಅವಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕವಾದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಭೂತಾನುಬಂಧ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅಯಾ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ದೈವಾತ್ರೆಯವನ್ನು ಗಳಿಸತಕ್ಕ (ಮಂತ್ರಾದಿ) ಪರಿಹಾರಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು "

13. ಜಲಾಗ್ನಿದ್ರುಮಶೈಲೇಭ್ಯೋ ವಿಷಮೇಭ್ಯಶ್ಚ ತಂ ಸದಾ |
ಅಪಸ್ಥಾರಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ರಕ್ಷೇದುನ್ಮಾದಿನಂ ಜೈವ ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಹರಾ ಹಿ ತೇ ||

(ಚ. 621)

ಅಪಾಯಕರವಾದ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯ, ಬೆಂಕಿ, ಮರ, ಬೆಟ್ಟಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅಪಸ್ತಂಬರೋಗದವನನ್ನೂ, ಉನ್ನಾದರೋಗದವನನ್ನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಪಾಡಬೇಕು; ಯಾಕಂದರೆ ಅವು ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವಂಥವು.

14. ದುಷ್ಟಕಿತ್ತೋ ಹ್ಯವಸ್ತಾರಶ್ಚಿರಕಾರೀ ಕೃತಾಸ್ವದಃ |
ದೀರ್ಘ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ತಸ್ಮಾದ್ರಸಾಯನ್ಯೇರೇನಂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||
ಅಪಶ್ಯುತಃ (ಚ. 621)

ಅಪಸ್ತಂಬರೋಗವು ಆಸ್ವದಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಇರುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಕಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ರೋಗವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಸಾಯನ ಗುಣದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

15. ಮುಕ್ತಂ ಮನೋವಿಕಾರೇಣ ತ್ವಮಿತ್ಥಂ ಕೃತವಾನಿತಿ |
ವೇಗಾಂತರ ರೋಗಿಯ ಕೂಡ ನ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿಷಯೈರಪೈಃ ಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ಚೇತೋಽಸ್ಯ ಭೃಂಹಯೇತ್ ||
ಸಂಧಾಪನ (ವಾ. 464)

ಮನೋವಿಕಾರ ನಿಂತ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯ ಕೂಡ ನೀನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಿ ಎಂತ ಹೇಳಬಾರದು. ಅವನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವನ ಶ್ರಮವೆಲ್ಲ ವನನ್ನನ್ನು ಪೋಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಬಲವಡಿಸಬೇಕು).

16. ತೈರಾವೃತಾನಾಂ ಹೃತ್‌ಸ್ತೋತೋಮನಸಾಂ ಸಮೃದ್ಭೋಧನಮ್ |
ಚಿಕಿತ್ಸಾಪಕ್ರಮ ತೀಕ್ಷ್ಣೈರಾದೌ ಭಿಷಕ್ಪರ್ಯಾತ್ ಕರ್ಮಭಿರ್ವಮನಾದಿಭಿಃ ||
ವಾತಿಕಂ ವಸ್ತಿಭೂಯಿಷ್ಯೈಃ ಪೈತ್ತಂ ಪ್ರಾಯೋ ವಿರೇಚನೈಃ |
ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಂ ವಮನಪ್ರಾಯೈರಪಸ್ತಾರಂ ಸಮಾಚರೇತ್ ||
ಸರ್ವತಃ ಸುವಿಶುದ್ಧಸ್ಯ ಸಮ್ಯಗಾಶ್ವಾಸಿತಸ್ಯ ಚ |
ಅಪಸ್ತಾರವಿಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಯೋಗಾನ್ ಸಂಶಮನಾನ್ ಶೃಣು ||
(ಚ. 617)

ಅಪಸ್ತಂಬದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಮನ (ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದು) ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರೋಗಿಯ ಮನಸ್ಸು, ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತಸ್ಸು (ಬುದ್ಧಿ, ಚಿತ್ತ, ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಧಮನೀ ಎಂತ ವಾ. 463), ಇವುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ, ಎಚ್ಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು, (ಸ್ವಸ್ಥಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರತಕ್ಕದ್ದು). ವಾತಾವಸ್ಥಾರಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಸ್ತಿಗಳಿಂದ, ಪಿತ್ತಾವಸ್ಥಾರಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿರೇಚನಗಳಿಂದ, ಕಫಾವಸ್ಥಾರಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದರಿಂದ, ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧಗಳಿಂದಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧನಮಾಡಿಸಿ, ಅದರ ಆಯಾಸ ಪರಿಹಾರವಾದನಂತರ, ಅಪಸ್ತಂಬದ ಬಿಡುಗಡೆಗಾಗಿ ಸಂಶಮನರೂಪವಾದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪದ ೧ನೆಯ ಛಾಂದ II 71-88ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಧಮನೀತಿರೆಗಳ ಅಧಿಕಾರದ ವರ್ಣನವನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಉನ್ನಾದದಂತೆ ವಾಯುಹರವಾಗಿಯೂ, ರಕ್ತಶುದ್ಧಿಹರವಾಗಿಯೂ, ವಾತಾದಿ ದೋಷವಾಹಿ

ಗಳಾದ ಧಮನೀತರಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಹೃದಯವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸತಕ್ಕವಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ವೈದ್ಯನ ಕರ್ತವ್ಯ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಶಾರೀರಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ನರಗಳು (nerves) ಎನ್ನುವ ನಾಳಗಳು ಈ ಧಮನೀತರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತವಾಗಿ ಇವೆ ಎಂಬದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಉಪೋದ್ಘಾತದ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ “ನರಮಂಡಲದ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ” ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಬೋಥಿ(ಎಚ್ಚರಿಕೆ)ಗೆ ಆಯುರ್ವೇದ ಪ್ರಕಾರ ಹೃದಯದ ಮತ್ತು ಮಿದುಳಿನ ಅಧಿಕಾರ ಅವತ್ಯಕ್ತವೆಂಬದು ಚರಕನ ಈ ಕೆಳಗಣ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು —

ಅಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಭಿಃ ಸಿದ್ಧಾಭಿಹೃದಯಂ ಸಮೃಬುಧ್ಯತೇ |

ಸ್ತೋತ್ರಾಂಸಿ ಜಾಸಿ ಶುದ್ಧಸ್ಮಿ ತತಃ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಸ ಎನ್ದತಿ ||

(ಘ. 620)

“ಈ (ಹಿಂದೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ) ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯವು ಸರಿಯಾಗಿ ಎಚ್ಚರವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಅದರಿಂದ ರೋಗಿಯು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಅಂದರೆ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು, ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ”

‘ಹೃದಯ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೃತ್ಪ್ರೀತವಲ್ಲದೆ, ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಹ ಎಲ್ಲಾ ಕೋಶಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮನಸ್ಸೆಂಬದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಹೇಳುವಂತೆ ಮಿದುಳನ್ನೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಂಥಾದ್ದಲ್ಲ. ಆಯುರ್ವೇದಪ್ರಕಾರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಹೃದಯ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಹ ನರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿಯದೆ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಶುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಿಂದ ಮಿದುಳು ಮುಂತಾದ ಅಂಗವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಧಮನಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಲಿತಿರುವ ನರಗಳ ಮತ್ತು ನರಮಂಡಲದ ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನಗಳ ಶುದ್ಧಿಯು ಅಡಗಿರುತ್ತದೆ. ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನರಗಡ್ಡೆ, ಪ್ರಧಾನನರದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ, ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದ್ವಿವಿಧನರಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವೆಂಟಾಗಿ, ಅವಸ್ಥಾರ ಸಂಭವಿಸುವದು ಎಂಬದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ಮತ.

17. ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೋ ವಿಧಿಃ ಸರ್ವೋ ಯ ಉನ್ಮಾದೇಷು ವಕ್ಷ್ಯತೇ |

ಉನ್ಮಾದೋಕ್ತ
ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಉಪ
ಯೋಗ

ಪುರಾಣಸರ್ಪಿಷಃ ಪಾನಮಧ್ಯಂಗಶ್ಚೈವ ವೂಚಿತಃ ||

ಉಪಯೋಗೋ ಗ್ರಹೋಕ್ತಾನಾಂ ಯೋಗಾನಾನ್ತು ವಿಶೇಷತಃ ||

(ಸು. 894)

ಉನ್ಮಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಧಿ ಸರ್ವವೂ ಅವಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು; ಹಳೇ ತುಪ್ಪದ ಪಾನ, ಅಭ್ಯಂಗ ಮತ್ತು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಗ್ರಹೋನ್ಮಾದಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗಗಳ ಉಪಯೋಗ ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಷರಾ ಉನ್ಮಾದರೋಗ ಸಹ ನರಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಧಿಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ಎಂತ ಮೊದಲೇ ಸೂಚಿಸಿ ಯದೆಯಷ್ಟೆ.

18. ಗೋಶಕ್ಯದ್ರಸದಧ್ಯಮ್ಲಕ್ಷೀರಮೂತ್ರೈಃ ಸಮೈರ್ಘ್ಯತಮ್ |

ಪಂಚಗವ್ಯ
ಘೃತ

ಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇದಪಸ್ಮಾರಕಾಮಲಾಚ್ಚರನಾಶನಮ್ ||

(ಚ. 618)

ದನದ ಸೆಗಣಿಯ ರಸ, ದನದ ಹುಳಿ ಮೊಸರು, ದನದ ಹಾಲು, ದನದ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ದನದ ಮೂತ್ರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಅವಸ್ಥಾರ, ಕಾಮಿಲೆ ಮತ್ತು ಚ್ಚರ ನಾಶವಾಗುವವು.

19. ಮಧುಕಾದ್ವಿಪಲೇ ಕಲ್ಮೇ ದ್ರೋಣೇ ಚಾಮಲಕೀರಸಾತ್ |

ಅಮಲಕೀ
ಘೃತ

ತದ್ವತ್ಸಿದ್ಧೋ ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಃ ಪಿತ್ತಾಪಸ್ಮಾರಭೇಷಜಮ್ ||

(ಚ. 619)

ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ನೆಲ್ಲಿರಸ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ ೨ ಪಲ, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಫೃತವು ಹಾಗೆಯೇ ಪಿತ್ತಾವಸ್ಥಾರಕ್ಕೆ ಔಷಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

20. ಕೂಷ್ಮಾಂಡಸ್ವರಸೇ ಸರ್ಪಿರಷ್ಟಾದಶಗುಣೇ ಶೃತಮ್ |
ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಫೃತ. ಯಷ್ಟೇಕಲ್ಪಮಪಸ್ತಾರಹರಂ ಧೀವಾಕಾಸ್ವರಪ್ರದಮ್ ||

(ವಾ. 464)

ದನದ ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, (ಹಳೇ) ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸ ೧೮ ಪ್ರಸ್ಥ, ಕಲ್ಪವಾಗಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ ೨ ಪಲ, ಇವುಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಫೃತವು ಅವಸ್ಥಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಮಾತನ್ನೂ, ಸ್ವರವನ್ನೂ ಕೊಡುವದು (ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು).

21. ಶೀಲಯೇತ್ತ್ಯೈಲಲಶುನಂ ವಯಸಾ ವಾ ಶತಾವರೀಮ್ |
ಕೆಲವು ಸುಲಭ ಬ್ರೂಹ್ಮೀರಸಂ ಕುಷ್ಪರಸಂ ವಚಾಂ ವಾ ಮಧುಸಂಯುತಮ್ ||
ಚಿಷಧಯೋಗ ಗಳು.

(ವಾ. 464)

ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಶತಾವರಿ ಬೇರನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಬರುವದು; ಅಧವಾ ಒಂದೆಲಗದ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠದ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಬಜಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದು (ಇದರಿಂದ ಅವಸ್ಥಾರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ).

ಪರಾ "ಕುಷ್ಪರಸಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಕುಷ್ಪಯುತಂ" ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದೆಲಗನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಮಾಡಬಹುದು ಅದರೆ ಒಂದೆಲಗನ ರಸವನ್ನು ಜೇನು ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಸರ್ವ ಅವಸ್ಥಾರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆಂತ ಚಿ ಸಾ. ಸಂ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಬಚಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಹಾಲನ್ನ ಪಥ್ಯದಲ್ಲಿರಲು ಮಹಾ ಘೋರವಾದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅವಸ್ಥಾರ ಸಹ ನಶಿಯವಾಗಿ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ಪು 312). ಮೇಲಿನ ಮೂಲವಚನವು ಚರಕನದು (ಪು 691) "ಶೀಲಯೇತ್" ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಪ್ರಯುಂಜ್ಯಾತ್" ಎಂತ ಇರುವದಷ್ಟೇ ಭೇದ

22. ಕಟಫೇನಿವ್ವ ಕಟ್ಟಂಗಮಧುಶಿಗ್ರುತ್ವಚಾಂ ರಸೇ |
ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಂ ಮೂತ್ರಸಮಂ ತೈಲಮಭ್ಯಂಗಾರ್ಥೇ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||
ಕಟಫೇತೈಲ

(ಚ. 619)

ದಡ್ಡಾಲ (ದದ್ಡಾಲ) ಮರನ ಕೆತ್ತಿ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಕೆತ್ತಿ, ಆನೆಮುಂಗುಮರನ ಕೆತ್ತಿ, ಸುಗ್ಗೆಕೆತ್ತಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು, (ಎಣ್ಣೆಗೆ) ಸಮಭಾಗ ಗೋಮೂತ್ರ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತೈಲವು (ಅಪಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ) ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಇದನ್ನು ಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದೇನೇ ಕಾಯಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯುಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರೆ ತೈಲ ಪ್ರಸ್ಥ ೧ಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಕೆತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಪಲಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಮೂರು ಮೂರು ಪಲಗಳನ್ನು ತೈಲದ ಮೂರು ಪಾಲು ಕಷಾಯಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಉಳಿದ ಒಂದೊಂದು ಪಲವನ್ನು ನುಣ್ಣಗೆ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಬಳ್ಳೀದು 'ಕಟಫೇ' ಎಂಬದು ತಂಖಪುಷ್ಪದ ಬೇರಿಗೂ ಹೆಸರಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅದರೆ ಅದರ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ೪ ಪಲ ವಾಗುವಷ್ಟು ಒದಗಿಸುವದು ಪ್ರಯಾಸ, ಅದಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಹೊರಗಿನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ

23. ಸುರದ್ವೈಮವಚಾಕುಷ್ಠಸಿದ್ಧಾರ್ಥವೈಷಯಿಂಗುಭಿಃ |
 ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ ಘೃತ ಮಂಜಿಷ್ಠಾರಜನೀಯುಗ್ಮಸಮಂಗಾತ್ರಿಫಲಾಂಬುದೈಃ ||
 ಕರಂಜಬೀಜಶೈರೀಷಗಿರಿಕರ್ಣಾಹುತಾಶನೈಃ |
 ಸಿದ್ಧಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಂ ನಾಮ ಸರ್ಪಿಮೂತ್ರಚತುರ್ಗುಣಮ್ ||
 ಕೃಮಿಕುಷ್ಠಗರಶ್ವಾಸಬಲಾಸವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ |
 ಸರ್ವಭೂತಗ್ರಹೋನ್ಮಾದಾನವಸ್ಮಾರಾಂಶ್ಚ ನಾಶಯೇತ್ || (ಸು. 895)

ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಬಿಳೀಸಾಸಿನೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಹಿಂಗು, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೇ ಬೇರು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹೊಂಗೆ (ನಾಯಿಹಲ್ಲಿ-ಕೊರಂಗು) ಬೀಜ, ಬಾಗೆಮರನ ಬೀಜ, ಶಂಖವುಷ್ಟದ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕ ದಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಘೃತಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ ಎಂತ ಹೆಸರು. ಈ ಘೃತವು ತ್ರಿವಿರೋಗ, ಕುಷ್ಠ, ವಿಷ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಫ ರೋಗ ಮತ್ತು ವಿಷಮಜ್ವರಗಳನ್ನೂ, ಸರ್ವಭೂತೋನ್ಮಾದಗಳನ್ನೂ, ಗ್ರಹೋನ್ಮಾದಗಳನ್ನೂ, ಅಪಸ್ತಂಬರಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಪಠಾ 'ಸಮಂಗಾ' ಎಂದರೆ ನಾಚಿಕೆಸೂಪ್ತನ ಗಿಡ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 694)

24. ತ್ರಿಕಟುತ್ರಿಫಲಾದಾರುಹಿಂಗುಸೌವರ್ಚಲಂ ವಚಾ |
 ತ್ರಿಕಟಾದಿ ಕಷಾಯ ಕಷಾಯಂ ಕ್ಷೌದ್ರಸಂಯುಕ್ತಮಪಸ್ತಂಬವಿನಾಶನಮ್ ||
 (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 537)

ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಹಿಂಗು, ಸೌವರ್ಚಲ (ಕರಿಲುಪ್ಪು), ಬಜಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಅಪಸ್ತಂಬ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

25. ಶಕ್ರರಸೋನವಚಾಮರುಗ್ಯಷ್ಟಿಭಿರಪಿ ಚಾಂಜನಂ ನಸ್ಯಮ್ |
 ನಸ್ಯಗಲು ಉನ್ಮಾದಾವಸ್ಮಾರೇ ಶಸ್ತಮಜಾಮೂತ್ರಪಿಷ್ಠಾಭಿಃ ||
 (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 541)

ಕೊಡಸಿಗನ ಕೆತ್ತಿ, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣಾಗಿ ಅರೆದು, ಅಂಜನವನ್ನೂ ನಸ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸುವದು ಉನ್ಮಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಸ್ತಂಬದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಯಷ್ಟಿಹಿಂಗುವಚಾದಾರುಶಿರೀಷಲಶುನಾಮಯೈಃ |

ಸಾಜಮೂತ್ರೇವಸ್ಮಾರೇ ಸೋನ್ಮಾದೇ ನಾವನಾಂಜನೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 311)

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಹಿಂಗು, ಬಜಿ, ದೇವದಾರ, ಬಾಗೆಮರನ ಬೀಜ, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ, ಇವುಗಳನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣಾಗಿ ಅರೆದು ಅಪಸ್ತಂಬದಲ್ಲಿಯೂ, ಉನ್ಮಾದ ದಲ್ಲಿಯೂ ನಸ್ಯವನ್ನೂ, ಅಂಜನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.

26. ಗೋಮೂತ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಶಿಗ್ನುಪಣೈಃ
ಲೇಪಧೂಪಾದಿ ರುದ್ವರ್ತನಂ ತೈರಧವಾ ಪ್ರಲೇಪಃ |
ಯೋಗಗಳು ಪೂತಿಶ್ಚ ಗೋಮತ್ಸ್ಯಕೃತೋಽತ್ರಧೂಮೋ
ನಸ್ಯಂ ಚ ತೀಕ್ಷ್ಣೈರವಬೋಧನಾರ್ಥಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 312)

ಬಿಳೇ ಸಾಸಿವೆ ಮತ್ತು ನುಗ್ಗೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ತಿಕ್ಕುವದು
ಅಧವಾ ಲೇಪಿಸುವದು, ಗೋಮತ್ಸ್ಯ ಎಂಬ ವಾನಿನ ದುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು
ಕೊಡುವದು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ನಸ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದು, ಈ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು
(ಅವಸ್ಥಾರ ರೋಗಿಗೆ) ಎಚ್ಚರ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ರಕ್ತನಾಳಗಳ ಸಂಕೋಚನ ಮುಂತಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ರಕ್ತವು ಮಿದುಳಿಗೆ ಹೋಗದೆ, ಮೂರ್ಛೆ
ಯುಂಟಾಗುವದಾದ್ದರಿಂದ ರಕ್ತವು ತಲೆಗೆ ಹರಿದುಬರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಈ ನಸ್ಯ ಧೂಪಾದಿಗಳು ವಿಹಿತವಾದವು
ಕಫವಾತಪರವಾದ ಉದ್ವರ್ತನ-ಲೇಪನಗಳನ್ನು ಹಣೆಗೂ, ನೆತ್ತಿಗೂ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಿರುವ ಪ್ರಧಾನನರದ
ಬುಡಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

27. ಕೂಷ್ಮಾಣ್ಡಕಫಲೋತ್ಥೇನ ರಸೇನ ಪರಿಪೇಷಿತಮ್ |
ಯಷ್ಟೇಕಲ್ಮ ಅವಸ್ಥಾರವಿನಾಶಾಯ ಯವ್ಯಾಹ್ವಂ ಸ ಪಿಬೇತ್ ತ್ರೈಹಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 312)

(ಹಳೇ) ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸದಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅರೆದು,
ಮೂರು ದಿನ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಅವಸ್ಥಾರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಹಪ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿನ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕಲ್ಮವನ್ನು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದರಿಂದ ನರದೋಷ
ಗಳು ಪರಿಹಾರವಾದಾವು

28. ಹೃತ್ಕಮ್ಪೋಽಕ್ಷೈರುಜಾ ಯಸ್ಯ ಸ್ತೇದೋ ಹಸ್ತಾದಿಶೀತತಾ |
ಕಲ್ಯಾಣಘೃತದ ದಶಮೂಲೀಜಲಂ ತಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣಾಜ್ಞಂ ಚ ಯೋಜಯೇತ್ ||
ಉಪಯೋಗ.

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 313)

ಎದೆ ನಡುಗುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣು ನೋವು, ಬೆವರು, ಹಸ್ತಾದಿಗಳು ಶೀತವಾಗು
ವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅಂಥವನಿಗೆ ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯ
ವನ್ನೂ ಕಲ್ಯಾಣಘೃತವನ್ನೂ ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ಕಲ್ಯಾಣಘೃತದ ಯೋಗ ಹಿಂದೆ ಉನ್ಮಾದಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

29. ವಚಾಶಮ್ಯಾಕಕೈರಣ್ಣ ವಯಸ್ಥಾಹಿಂಗುಚೋರಕೈಃ |
ವಚಾದಿಘೃತ ಸಿದ್ಧಂ ಪಲಂಕಸಾಯುಕ್ತೈರ್ವಾತಶ್ಲೇಷಾತ್ಮಕೇ ಘೃತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 315)

ಬಜಿ, ಕಕ್ಕೆಮರನ (ಕೊಂದೆ) ಬೇರು, ಹರಳುಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಿಂಗು, ಚೋರಕ
(ಕಾಟ್ಟುಕಚ್ಚೋಲಾ), ಗುಗ್ಗುಳ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ (ನಾಲ್ಕುಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ತಯಾ
ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಕಫವಾತಾತ್ಮಕವಾದ ಅವಸ್ಥಾರದಲ್ಲಿ (ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ).

ಪರಾ ಚರಕನ ಯೋಗದಲ್ಲಿ (ಪು 618) ಪೂರ್ವಾರ್ಧ —

‘ವಚಾಶಮ್ಯಾಕಕೈಃ ಪಲಂಕಸಾಯುಕ್ತೈರ್ವಾಹಿಂಗುಚೋರಕೈಃ’ ||

ಎಂತ ಉಂಟು. 'ಸಮ್ಮಾಕ್' ಎಂದರೂ 'ತಮ್ಮಾಕ್' ಎಂದರೂ ಒಂದೇ. ಹಾಗೆಯೇ 'ರೋಚಕ್' ಎಂದರೂ 'ಜೋರಕ್' ಎಂದರೂ ಒಂದೇ 'ಕೈಟರ್ಯ' ಎಂದರೆ ಪರ್ವತದ ಬೇವು (ಪುಚ್ಚು-ದೊಡ್ಡ-ಅರಿಬೇವು) ಎಂತ ಆ ದೀ. (ಪು. 467) ಅದು ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುತಿವನಿ, ಕರಿಕುಮಳ್)ಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಕಟ್ಟಲದಲ್ಲಿ ವಾತಕಪಹರ ಗುಣ ಉಂಟು.

30. ತೈಲಪ್ರಸ್ಥಂ ಫೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಜೀವನೀಯೈಃ ಪಲೋನ್ನಿತೈಃ |

ಜೀವನೀಯ ಕ್ಷೀರದ್ರೋಣೇ ಪಚೇತ್ಸಿದ್ಧಮಪಸ್ಮಾರವಿನಾಶನಮ್ || (ಚ. 618)

ಯಮುಕ

ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ದನದ ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ದನದ ಹಾಲು ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ,

ಜೀವನೀಯ ಗಣದ ೧೨ ಬಗೆ ಔಷಧಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ

ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಜೂರ್ಣದ ಕಲ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ, ವಾಕ ದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನದಿಂದ ಅವಸ್ಥಾರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಅಷ್ಟವರ್ಗ, ಜ್ವೇಷ್ಠಮಧು, ಜೀವಂತೀ, ಕಾಡುಹೆಸರು, ಕಾಡುಉದ್ದು, ಇವು ೧೨ ಸೇರಿದ್ದು ಜೀವನೀಯಗುಣ ಅಷ್ಟವರ್ಗವೆಂದರೆ ಜೀವಕ, ಪುಷ್ಪಕ, ಮೇದ, ಮಹಾಮೇದ, ಕಾಕೋಲೀ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀ, ಪುದ್ಗಿ, ವೃದ್ಧಿ, ಇವು ೯ ಸೇರಿದ್ದು (ಭಾ. ಪ್ರ 84-101) ಜೀವನೀಯಗುಣದ ಔಷಧಗಳ ಒಟ್ಟು ೧೨ ಪಲಗಳಲ್ಲಿ ೪ ಪಲದ ಅಂಶ ಮಾತ್ರ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು, ಮಿಕ್ಕೆ ೮ ಪಲಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೇರಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ (೧ನೇ ಛಾಂದ XX-38ನೆಯ ಅಡಿಸರಾ ನೋಡಿ) ಫೃತತೈಲಗಳ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ೨೦ ಪಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು

31. ತ್ವಗಕ್ಷಿರೋಗಾವಸ್ಥಾರರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಮಸೂರಿಕಾಃ |

ಅವಸ್ಥಾರವ ದರ್ಶನಾತ್ಸ್ವಶ್ವನಾದ್ಧಾನಾತ್ಸಂಕ್ರಾಮನ್ತಿ ನರಾನ್ಶರಮ್ ||

ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 377)

ಚರ್ಮರೋಗಗಳು, ನೇತ್ರರೋಗಗಳು, ಅವಸ್ಥಾರ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ, ಮತ್ತು ಮಸೂರಿಕೆ (ಮೈಲೆಗಜ್ಜೆ), ಈ ರೋಗವುಳ್ಳವರನ್ನು ಮುಟ್ಟುವದರಿಂದಲೂ, (ರೋಗದ ವೇಗ ಉಂಟಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ) ನೋಡುವದರಿಂದಲೂ, ಅಂಧವರಿಂದ ದಾನಪಡಕೊಳ್ಳುವದ ರಿಂದಲೂ ಅವು ಒಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಂಟುತ್ತವೆ (ಸೋಂಕುತ್ತವೆ).

ಪರಾ ೧ನೇ ಛಾಂದ VI-21 ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇತರ ಹೇತುಗಳು ಅವಸ್ಥಾರಾವಿಗಳಿಗೆ ಸಹ ಒಪ್ಪು ವಂಥವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು

32. ಮಲಿನಾಹಾರಶೀಲಸ್ಯ ವೇಗಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ ನಿಗೃಹ್ಣತಃ |

ಶೀತೋಷ್ಣಸ್ನಿಗ್ಧರೂಕ್ಷಾದ್ಯೈರ್ಹೇತುಭಿಶ್ಚಾತಿಸೇವಿತೈಃ ||

ಆತತ್ವಾಭಿನಿವೇಶದ ನಿಧಾನ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ಹೃದಯಂ ಸಮುಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಮನೋಬುದ್ಧಿವಹಾಃ ಶಿರಾಃ |

ದೋಷಾಃ ಸಂದೂಷ್ಯ ತಿಸ್ಯನ್ತಿ ರಜೋಮೋಹಾವೃತಾತ್ಮನಃ ||

ರಜಸ್ತಮೋಭ್ಯಾಂ ವೃದ್ಧಾಭ್ಯಾಂ ಬುದ್ಧಾ ಮನಸಿ ಚಾವೃತೇ |

ಹೃದಯೇ ವ್ಯಾಕುಲೇ ದೋಷೈರಧ ಮೂಢೋಲ್ಬಚೇತನಃ ||

ಕರೋತಿ ವಿಷಮಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯೇ ಹಿತಾಹಿತೇ |

ಆತತ್ವಾಭಿನಿವೇಶಂ ತಮಾಹುರಾಪ್ತಾಮಹಾಗದಮ್ || (ಚ. 621)

ರಜೋಗುಣ ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮವುಳ್ಳವನೂ, ಮಲಿನವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಶೀಲವುಳ್ಳವನೂ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ) ವೇಗಗಳು ಸಂಭವಿಸಿ

ದಾಗ್ಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತಡೆಯುತ್ತಿರುವವನೂ, ಆಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶೀತ-ಉಷ್ಣ-ಸ್ನಿಗ್ಧ-ರೂಕ್ಷ-ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಗಳು ಹೃದಯವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮನೋಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಶಿರಗಳನ್ನು (ನರಗಳನ್ನು) ಚನ್ನಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ರಜೋಗುಣ-ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಮನಸ್ಸೂ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು, ದೋಷಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಹೃದಯವು ಕಳವಳ ಪಟ್ಟಾಗ್ಗೆ, ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಮೂಢನೂ ಅಲ್ಪ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿ, ನಿತ್ಯ ಯಾವದೂ ಅನಿತ್ಯ ಯಾವದೂ ಮತ್ತು ಹಿತ ಯಾವದೂ ಅಹಿತ ಯಾವದೂ ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ವಿಷಮವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿಗೆ ಬಲ್ಲಂಧ ಮಹಾತ್ಮರು ಅತತ್ತ್ವಾಭಿನಿವೇಶ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಷರಾ ಈ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಸಂಭವಪಟ್ಟ ವಚನಗಳು ಮುಷ್ಪ್ರಣೀತವಲ್ಲ ಎಂತ ವೃದ್ಧರು ಹೇಳಿದ್ದರಾಗಿ ಆ ದೀ ವ್ಯಾಧ್ಯಾನ್, ಅದರೆ ಅಂಥಾ ವ್ಯಾಧಿಯೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಂಟೆಂಬದು ಅನುಭವಿಸಿದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೊರಲ್ ಇನ್‌ಸೇನಿಟಿ (moral insanity) ಅಂದರೆ ಧರ್ಮವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥ ಬುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಥವಾ ಇಮ್ಮೆಸಿಲಿಟಿ (imbecility) ಅಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯತೆ ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಇದನ್ನೂ ಉನ್ನಾದವನ್ನೂ ಇನ್ಸೇನಿಟಿ (insanity), ಅಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರೆ ನಮ್ಮ ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ ಮದದ ವೇಗ ಇರಬೇಕು. ಆ ವೇಗವು ತನ್ನಂತೆ ನಿಂತು ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಸ್ಥತೆಯುಂಟಾಗಬಹುದು ಹುಟ್ಟಿ ಬಹು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರಂತೆ ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಆ ಮೇಲೆ ಆ ರೋಗವು ಉಂಟಾಗುವದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಅತತ್ತ್ವಾಭಿನಿವೇಶ ಎಂಬದರಲ್ಲಿ 'ಅತತ್ತ್ವ' ಎಂದರೆ ಯಥಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು 'ಅಭಿನಿವೇಶ' ಎಂದರೆ ಇಡಿದಿರುವಿಕೆ. ಮಲಿ ನಾಪಾರಾದಿಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈ ರೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದಾದರೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾವಸ್ಥೆಯು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಆತ್ಮವು ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಮನೋಬುದ್ಧಿವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೆ ನರಮಂಡಲವು ಸ್ವಾಧಾವಿಕವಾಗಿ ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವದು ಹೆಚ್ಚು. ಅಪಸ್ಮಾರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನರಮಂಡಲವು ಬಹಳ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ಈ ರೋಗ ಕಾಣುವದುಂಟೆಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿಯೂ ಅದು ಸಂಭವಿಸಬಹುದು. ಅದರ ಅದು ಪುನಃ ಪುನಃ ಕಾಲಾಂತರದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥಾದ್ದಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆ (ಸ್ಮೃತಿ) ಕೆಟಿರುವದೇ ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಪಸ್ಮಾರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಗಿಸಿದು ಯುಕ್ತವೇ.

33. ಸ್ನೇಹಸ್ತೇದೋಪವನ್ಮಂ ತಂ ಸಂಶೋಧ್ಯ ವಮನಾದಿಭಿಃ |

ಕೃತಸಂಸರ್ಜನಂ ಮೇಧ್ಯೈರನ್ನಪಾನ್ಯೈರುಪಾಚರೇತ್ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ವರಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಂಚಗವ್ಯಮುದಾಹೃತಮ್ |

ತಸ್ತೇವ್ಯಂ ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ ಚ ಯಜ್ಞಸೇವ್ಯಂ ರಸಾಯನಮ್ ||

ಸುಹೃದಶ್ಚಾನುಕೂಲಾಸ್ತಂ ಸ್ವಾಪ್ತಧರ್ಮಾರ್ಥವಾದಿನಃ |

ಸಂಯೋಜಯೇಯುರ್ವಿಜ್ಞಾನಧೈರ್ಯಸ್ಮೃತಿಸಮಾಧಿಭಿಃ || (ಚ. 621)

ಅತತ್ತ್ವಾಭಿನಿವೇಶ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಸ್ನೇಹನ-ಸ್ತೇದನಕ್ರಮಾನಂತರ, ವಮನಾದಿಗಳಿಂದ ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕ್ರಮಪಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಧಾರಣಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ (ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯನ್ನು) ಬಲಪಡಿಸತಕ್ಕ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಅವನು ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಂಚಗವ್ಯಘೃತವನ್ನು ಒಂದೆಲಗನ ರಸವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ ಬೇರನ್ನು ಮತ್ತು ಯಾವದರಲ್ಲಿ ರಸಾಯನ ಗುಣವಿರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವವರೂ, ಒಳ್ಳೇ ಆಪ್ತರೂ, ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ, ಆದ ಸ್ನೇಹಿತರು ಲಾಕಿಕ ಜ್ಞಾನ, ಧೈರ್ಯ, (ಸ್ವಾನುಭವಗಳ) ನೆನಪು, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಯುಕ್ತವಾದ ಭಗವಚ್ಚಿಂತನೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕು.

ಷರಾ ಮೇಲಿನ 21ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಉಪದೇಶವು ಚರಕನಿಂದ ಆತತ್ವಾಭಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅವರಲ್ಲಿಯ ಯೋಗಗಳು ನರಗಳನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವಂಥವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದವುಗಳೇ.

34. ರೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಯ ೩೨ ವರ್ಷ, ೨ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಎರಡು ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ವೇಗ ಉಂಟಾಗುವದು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗಲಿಬಿಲಿ, ಮೂರು ನಾಡಿಕಳೂ ಅಸ್ಥಿರ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸಮಾಧಾತವು. ಧಾನಕರವಲ್ಲ—ಘೋಟಾಚೂಳಿ ಮಾತ್ರ ಗಿನ್ನು ಸೀಯಾಳದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಪಲಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಕೊಟ್ಟು ಮಲಶೋಧನವಾದನಂತರ, ಕಾಸೀಸಾದಿ ಮಾತ್ರ ಗಿರಂತೆ ಒಂದೆಲಗನ ರಸದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೧೨ ದಿನ; ತದನಂತರ ಶತಾವರಿ ತೊ. ||, ಒಂದೆಲಗ ತೊ. ||, ಬಜಿ ತೊ. |, ಬಿಳೇ ಶಂಖಪುಷ್ಪದ ಬೇರು ತೊ. |, ತುಪ್ಪ ದೇವದಾರ ತೊ. |, ಸುಗಂಧಿ (ನನ್ನಾರಿ) ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ (ಮಾಂಸ) ತೊ. |, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾತಾರಿ ಮಾತ್ರ || ಮತ್ತು ವಾತಗಜಾಂಕುಶ || ರಂತೆ— ಶತಾವರಿ ರಸ ೧ ತೊಲೆ (೩ ಡ್ರಾಮ್)ಯಲ್ಲಿ ಜೇನು ೧ ಡ್ರಾಮ್ ಬೆರೆಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ವಾತಾರಿ ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ದಿನ ವಾತಾರಿ ಮತ್ತು ವಾ. ಗ., ಎರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟಿತು.

ರೋಗಿಯು ಒಟ್ಟು ೨೦ ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಎಂತ ಹೇಳಬಹುದು. ಚಿಕಿತ್ಸಾರಂಭದ ೧ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ತಿ, ಅಂದಿನಿಂದ ೧೬೯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ, ಆ ಮೇಲೆ ೬೭ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ತದನಂತರ ೩೩೯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಅಪಸ್ಕೃತಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಒಂದನೇ ಸರ್ತಿಯ ವೇಗವು ಉಂಟಾದದ್ದು ವಾತಾರಿಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ವಾತಗಜಾಂಕುಶವನ್ನು ೯ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದ್ದನಷ್ಟೆ. ಎರಡನೇ ಸರ್ತಿ ಅಪಸ್ಕೃತಿ ಉಂಟಾಗುವಾಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರಸೇವನ ಬಿಟ್ಟು ೩೬ ದಿನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ೪ನೇ ಸರ್ತಿಯ ವೇಗವು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ೮೦ ದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದದ್ದು. ೩ನೇ ಸರ್ತಿಯ ಅಪಸ್ಕೃತಿಯುಂಟಾಗುವಾಗ್ಗೆ ರೋಗಿಗೆ ಆ ಎರಡು ಜಾತಿ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರು, ಪುನರ್ನವಿ ಬೇರು, ಬೀಜದ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಬೇರು, (ಚಂಗಲ) ಕೋಷ್ಠ, ಬಜಿ, ಬಿಳೇ ಶಂಖಪುಷ್ಪದ ಬೇರು, ಪುತ್ರಜೀವಿಮಣಿ, ಒಂದೆಲಗ, ಇವು ೯ ಬಗೆಗಳನ್ನು $\frac{1}{8}$ ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕಷಾಯವು ಶೀತವಾಗಿ, ಪಿತ್ತವನ್ನು ಮಂದಮಾಡಿ, ವಾತವನ್ನು ಪ್ರಕೋಪಿಸಿತು. ಈ ಚಿಕಿತ್ಸಾನುಭವದಿಂದ ಹಳೇ ಅಪಸ್ಕಾರ ರೋಗಿಗೆ ಮಧ್ಯಮಧ್ಯ ೧—೨ ಪಕ್ಷ ಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದು ಅಗತ್ಯ ಎಂತ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

35. ಉನ್ನಾದರೋಗಕ್ಕೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿಗಳೇ ಈ ರೋಗಕ್ಕೂ ಒಪ್ಪತಕ್ಕಂಥವು. ಸುಗ್ಗಿಕೋಡು, ಸಿಹಿ ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಮತ್ತು ತೈಲ ಪಧ್ಯ ಎಂತ ಪಧ್ಯಾಪಫಾಪಫ್ಯ ಪಧ್ಯವಿಚಾರ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಕಿರುಕಸಾಲೆ ಸೊಪ್ಪು ಅಲ್ಲಿಯ ಪಧ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

36. ಒಂದೆಲಗ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಕಿರಿಕರಂಡೆ ಬೇರು, ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ, ಚೀನಿಪಾವು, ಪೃಥ್ವೀಗೋ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ಮಾಲಬೀಜ), ತಗರ, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕೌಷ್ಠಕಗಳು. ನೆಕ್ಕಿ, ಪಂಚಗವ್ಯ, ಬಜಿ, ಬಿಳೇ ಶಂಖಪುಷ್ಪದ ಬೇರು, ಬಿಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಶತಾವರಿ

ಬೇರು, ಸುಗಂಧಿ (ನನ್ನಾರಿ) ಬೇರು, ಹೊಂಗೆ, ಮತ್ತು ಕುದುರೆ, ನರಿ, ಆನೆ, ಮುಂಗುಲಿ, ಬೆಕ್ಕು, ಉಡು, ದನ, ಇವುಗಳ ಪಿತ್ತ. ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪಿತ್ತ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಹೊಂಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ ನಸ್ಯಕೈಂತಲೂ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಸೊವ್ವು ಧೂವಕೈಂತಲೂ ಶತಶ್ಲೋಕೀ (ಪು. 34).

ಅಧ್ಯಾಯ III.

ಮೂರ್ಛಾ-ಮೂರ್ಛೆ (Fainting, Syncope)

(ಫ್ರಮ Vertigo, giddiness
ನಿದ್ರಾ Sleepiness, drowsiness
ತನ್ಮ್ರ Collapse, prostration
ಕ್ಲಮ Fatigue, exhaustion
ಸನ್ಯಾಸ Apoplexy
ಮದ Delirium
ಮದ್ಯಜ ಮದ Delirium Tremens ಇವು ಸಹ)

1. ಕ್ಷೀಣಸ್ಯ ಬಹುದೋಷಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಾಹಾರಸೇವನಃ |
ಮೂರ್ಛೆಯ ನಿವಾರಣೆ ವಿಘಾತಾದಭಿಘಾತಾದ್ವಾ ಹೀನಸತ್ವಸ್ಯ ವಾ ಪುನಃ ||
ಕರಣಾಯತನೇಷೂಗ್ರಾ ಬಾಹ್ಯೇಷ್ಟಾಭ್ಯಂತರೇಷು ಚ |
ನಿವಿಶನ್ತೇ ಯದಾ ದೋಷಾಸ್ತದಾ ಮೂರ್ಛ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾಃ ||
(ಸು. 828)

ಕ್ಷೀಣನಾದವನಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚು ದೋಷವುಳ್ಳವನಿಗೆ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸು ತ್ತಿರುವವನಿಗೆ, ಅಥವಾ ಸತ್ವ (ನರಬಲ) ಕಡಿಮೆಯಾದವನಿಗೆ, ಮಲಾದಿವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಗ್ರವಾದಂಥಾ ದೋಷಗಳು ಮನಸ್ಸಿನ ಹೊರಗಿನ ಮನೆಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ (ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ) ಒಳಗಿನ ಮನೆ ಗಳಾದ ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಪ (ನರ)ಗಳನ್ನೂ ಹೊಕ್ಕು ಯಾವಾಗ ನಿಂತಿರುತ್ತವೋ, ಆಗ್ಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಮೂರ್ಛೆಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾ 'ವಿಘಾತಾದಭಿಘಾತಾದ್ವಾ ಹೀನಸತ್ವಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವೇಗಾಘಾತಾದಭಿಘಾತಾದ್ವೀನಸತ್ವಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪರ ಅನೇಕ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅರ್ಥ ಒಂದೇ

2. ಹೃತ್ಪೀಡಾ ಜೃಂಭಾಂ ಗ್ಲಾನಿಃ ಸಂಜ್ಞಾನಾಶೂನ್ಯಬಲಸ್ಯ ಚ |
ಮೂರ್ಛೆಯ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪೂರ್ವರೂಪಾಣಿ ಯಥಾಸ್ವಮುಪಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ್ |
(ಸು. 828)

ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಪೀಡೆ, ಆಕಳಿಕೆ, ಬಳಲಿಕೆ, ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬಲಹಾನಿ, ಇವುಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ಛೆಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು. ಅನಂತರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಾತಾದಿ ದೋಷ ಗಳ ಮೇಲೆ ಭಿನ್ನವಾಗುವದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ: 4ನೇ ಚರಣದ ಪಾರಾಂತರ — 'ಯಥಾಸ್ವಂತಾವಿಧಾವಯೇತ್' (ಮಾ. ನಿ 110) ಈ ಪಾರಾಂತರದಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಭೇದವಾಗುವದಿಲ್ಲ "ಸಂಜ್ಞಾನಾಶೂನ್ಯಬಲಸ್ಯ" ಎಂಬದಕ್ಕೆ "ಸಂಜ್ಞಾದೌರ್ಬಲ್ಯಮೇವ" ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯು ಬಲಹೀನವಾಗುವದು, ಎಂಬದು ಅದರ ಅರ್ಥ ಅದೇ ಸರಿಯಾದದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

3. ಸಂಜ್ಞಾವಹಾಸು ನಾಡೀಷು ಪಿಹಿತಾಸ್ತನಿಲಾದಿಭಿಃ |
 ತಮೋಭ್ಯುಪೈತಿ ಸಹಸಾ ಸುಖದುಃಖವ್ಯವೋಹಕೃತ್ ||
 ಸುಖದುಃಖವ್ಯವೋಹಾಚ್ಚ ನರಃ ಪತತಿ ಕಾಷ್ಠವತ್ |
 ಮೋಹೋ ಮೂರ್ಛೇತಿ ತಾಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಷಡ್ವಿಧಾ ಸಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ ||
 (ಸು. 828)

ಸಂಜ್ಞೆ(ಎಚ್ಚರಿಕೆ)ಗೆ ಆಧಾರವಾದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ (ನರಗಳಲ್ಲಿ) ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಮುಚ್ಚಿ ತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದಾಗ್ಗೆ, (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ತಮೋಗುಣವು ಒಡನೆ ಬಂದು ಸೇರಿ ಸುಖದುಃಖಗಳ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು, ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಕಟ್ಟಿಗೆಯಂತೆ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ರೋಗಕ್ಕೆ “ಮೋಹ” ಎಂತಲೂ, “ಮೂರ್ಛೆ” ಎಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆರು ವಿಧವೆಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಂಡದೆ.

4. ವಾತಾದಿಭಿಃ ಶೋಣಿತೇನ ಮಧ್ಯೇನ ಚ ವಿಷೇಣ ಚ |
 ಮೂರ್ಛೇಯಲ್ಲಿ ಫಲಗಲು ಷಟ್ಸ್ವಪಿ ತಾಸು ಪಿತ್ತಂ ಹಿ ಪ್ರಭುತ್ವೇನಾವತಿಸ್ಯತೇ ||
 (ಸು. 829)

ಮೂರ್ಛೆಯು ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಕಫದಿಂದ, ರಕ್ತದಿಂದ, ಮಧ್ಯದಿಂದ, ವಿಷದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಆರು ವಿಧ. ಆ ಆರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಭು(ಮುಖ್ಯ)ವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಕೆಳಗೆ 1 : ನೇ ಸಂಪ್ರಿಯಡಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ

5. ನೀಲಂ ವಾ ಯದಿ ವಾ ಕೃಷ್ಣಮಾಕಾಶಮಧವಾರುಣಮ್ |
 ವಶ್ಯಂಸ್ತಮಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ತೀಘ್ರಂ ಚ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಯತೇ ||
 ವೇಷಧುಶ್ಚಾಂಗಮದೃಶ್ಚ ಪ್ರಪೀಡಾ ಹೃದಯಸ್ಯ ಚ |
 ಕಾಶ್ಯಂ ಶ್ವಾವಾರುಣಾ ಚ್ಛಾಯಾ ಮೂರ್ಛಾರ್ಥಯೇ ವಾತಸಂಭವೇ ||
 (ಚ. 129)

ನೀಲ, ಕಪ್ಪು, ಅಥವಾ ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುವದು, ಬೇಗನೇ ಎಚ್ಚರವಾಗುವದು, ಮೈನಡುಕು, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೆಳೆತ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಪೀಡೆ, ಕೃಶತೆ (ತೆಳ್ಳಗಿನ ದೇಹ), ದೇಹದ ಛಾಯೆಯು ಕಪಿತ ಅಥವಾ ಕಪಿಲ ವರ್ಣ ಆಗಿರುವದು, ಇವು ವಾತಜ ಮೂರ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

6. ರಕ್ತಂ ಹರಿತವರ್ಣಂ ವಾ ವಿಯತ್ಪ್ರೀತಮಧಾಪಿ ವಾ |
 ವಶ್ಯಂಸ್ತಮಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಸಸ್ತೇದಶ್ಚ ಪ್ರಬುಧ್ಯತೇ ||
 ಸಪಿಪಾಸಃ ಸಸನ್ನಾಪೋ ರಕ್ತಪೀತಾಕುಲೇಕ್ಷಣಃ |
 ಸಂಭಿನ್ನವರ್ತಾಃ ಪೀತಾಭೋ ಮೂರ್ಛಾರ್ಥಯೇ ಪಿತ್ತಸಂಭವೇ ||
 (ಚ. 129)

ಕೆಂಪು, ಅಥವಾ ಹಸುರು, ಅಥವಾ ಹಳದಿ ವರ್ಣದ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾ ಮೂರ್ಚ್ಛಹೋಗುವದು, ಎಚ್ಚರವಾಗುವಾಗ್ಗೆ ಮೈಬೆವರುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಅರಸಿನವಾಗಿ ವ್ಯಥೆಪಟ್ಟಿರುವದು, ಮಲ ಒಡೆದು ತೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವದು, ಅರಸಿನ ಛಾಯೆ, ಇವು ಪಿತ್ತಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

7. ಮೇಘಸಂಕಾಶಮಾಕಾಶಮಾವೃತಂ ವಾ ತಮೋಘನೈಃ |

ವಶ್ಯಂಸ್ತಮಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಚಿರಾತ್ ಪ್ರತಿಬುಧ್ಯತೇ ||

ಕಫಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ
ಲಕ್ಷಣ

ಗುರುಭಿಃ ಪ್ರಾವೃತೈರಂಗೈರ್ಯಥೈವಾದ್ರೇಣ ಚರ್ಮಣಾ |

ಸಪ್ರಸೇಕಃ ಸಹ್ಯಲ್ಲಾಸೋ ಮೂರ್ಚ್ಛಾಯೇ ಕಫಸಂಭವೇ ||

(ಚ. 129)

(ಶುಭ್ರವಾದ) ಮೋಡದ ಹಾಗಿನ, ಅಥವಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದಲೂ ಮೋಡಗಳಿಂದಲೂ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾ ಮೂರ್ಚ್ಛಹೋಗುವದು, ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾಗುವದು, ಒದ್ದೆಯಾದ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಂತೆ ಭಾರವಾಗಿರುವ ಅಂಗಗಳಿಂದ ನೀರು ಒಸರುವದು, ಎದೆಯ ಕುಣಿತ ಅಥವಾ ತಲ್ಲಣ, ಇವು ಕಫಜಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

8. ಸರ್ವಾಕೃತಿಃ ಸನ್ನಿಪಾತಾದವಸ್ಮಾರ ಇವಾಗತಃ |

ಸನ್ನಿಪಾತ
ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ
ಲಕ್ಷಣ

ಸ ಜಂತುಂ ಪಾತಯತ್ಯಾಶು ವಿನಾ ಭೀಭತ್ಸಚೇಷ್ಟಿತೈಃ |

(ಚ. 119)

ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದಂಟಾದ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿರುವವು. ಅದು ಅವಸ್ಮಾರದಂತೆ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಬೇಗನೇ ಬೀಳಿಸುವದು; ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಮಾರದ ಭಯಂಕರವಾದ (ನೊರೆಕಾರುವದು ಮುಂತಾದ) ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಇರುವದಿಲ್ಲ.

ಷರಾ ಸುತ್ತತನ ವಿವರಣದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಪಾತಃ ಮೂರ್ಚ್ಛ ಇಲ್ಲ

9. ಪೃಥಿವ್ಯಂಭಸ್ತಮೋರೂಪಂ ರಕ್ತಗನ್ನತ್ತ ತನ್ಮಯಃ |

ರಕ್ತಃ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ
ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ

ತಸ್ಮಾದ್ರಕ್ತಸ್ಯ ಗನ್ನೇನ ಮೂರ್ಚ್ಛಂತಿ ಭುವಿ ಮಾನವಾಃ ||

ದ್ರವ್ಯಸ್ವಭಾವ ಇತ್ಯೇಕೇ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಯದಭಿಮುಹ್ಯತಿ |

(ಸು 829)

(ವಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳೊಳಗೆ) ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಲದಲ್ಲಿಯೂ (ಕತ್ತಲೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ) ತಮೋಗುಣವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದು, ರಕ್ತದ ವಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ಪೃಥ್ವೀಜಲಗಳು ತುಂಬಿರುವದರಿಂದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ವಾಸನೆಯಿಂದ (ಪೃಥ್ವೀಭೂತವೇ (ತಾಮಸಗುಣವೇ) ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ) ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ರಕ್ತವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂರ್ಚ್ಛಹೋಗುವದು ದ್ರವ್ಯದ ಸ್ವಭಾವವೆಂತ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

10. ಗುಣಾಸ್ತ್ರೀವ್ರತರತ್ವೇನ ಸ್ಥಿತಾಸ್ತು ವಿಷಮದ್ಯಯೋಃ |

ವಿಷಜಮೂರ್ಛೆ
ಮದ್ಯಜಮೂರ್ಛೆ
ಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ

ತ ಏವ ತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯಸ್ತೇ ತಾಭ್ಯಾಂ ಮೋಹಾ ಯಥೇರಿತಾಃ ||

(ಸು. 829)

ವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಮದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಒಂದೇ ಗುಣಗಳು. ಅವೇ ಮದ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ವಿಷಜಮೂರ್ಛೆ, ಮದ್ಯಜಮೂರ್ಛೆ ಎಂಬವು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರ್ವಾ *ತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯೇತ ತಾಭ್ಯಾಂ ಮೋಹೋ ಯಥೇರಿತ* ಎಂಬ ಪಾರಾಂತರವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಲಘು, ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಹುಳಿ, ವಹಾಯಿ, ಅತುಗ, ರೂಕ್ಷ, ವಿಕಾಸ, ವಿಶದ, ಈ ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗುಣಗಳು ಮದ್ಯದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಒಡಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಗುರು, ಸೀತ, ಮೃದು, ತ್ವಕ್ಷ್ಣ, ಬಹಲ, ಮಧುರ, ಸ್ಥಿರ, ಪ್ರಸನ್ನ, ಬಿಚ್ಚಲ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಎಂಬ ದಶಗುಣಗಳು ಹತವಾಗಿ ಮದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತಲೂ ಹರಕ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 584) ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಘಾದಿ ದಶಗುಣಗಳೊಳಗೆ ಆಮ್ಲ(ಹುಳಿ)ರಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯರಸ (ಅಂದರೆ ಇಂಥಾದ್ದೇ ಎಂತ ಹೇಳಲೂದದ ರಸ) ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರ ಒಂಭತ್ತು ಗುಣಗಳು ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು ವಿಷದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂತಲೂ ಹರಕನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 724) ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಗುಣಗಳು ವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ, ಅವುಗಳ ದೇಶಿಯಿಂದ ಮದಮೂರ್ಛೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ವಿಷದಲ್ಲಿ ಆ ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ತೀವ್ರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಹಾನಿ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬ ಆರಕನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಅಥರಸುತ್ತದೆ (1ನೇ ಭಾಗ III 2 ನೋಡಿ)

11. ಸ್ವಬ್ಧಾಂಗದೃಷ್ಟಿಸ್ಪೃಶ್ಯಜಾ ಗೂಢೋಚ್ಛಾಸಶ್ಚ ಮೂರ್ಛೈತಃ |

ರಕ್ತಜ, ಮದ್ಯಜ,
ವಿಷಜ, ಮೂರ್ಛೆ
ಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಮದ್ಯೇನ ವಿಲಸನ್ ಶೇತೇ ನಷ್ಟವಿಭ್ರಾಂತಮಾನಸಃ ||

ಗಾತ್ರಾಣಿ ವಿಕ್ಷಿಪನ್ ಭೂಮೌ ಜರಾಂ ಯಾವನ್ನ ಯಾತಿ ತತ್ |

ವೇವಧುಸ್ತವ್ಯತೃಪ್ತಾಃ ಸ್ಯುಃ ಸ್ತಂಭಶ್ಚ ವಿಷಮೂರ್ಛೈತೇ |

ವೇದಿತವ್ಯಂ ತೀವ್ರತರಂ ಯಥಾಸ್ವಂ ವಿಷಲಕ್ಷಣೈಃ || (ಸು. 829)

ಅಂಗಗಳು ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಚಲನ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ಶ್ವಾಸವು ಅಡಗಿರುವದು (ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವದು), ಇವು ರಕ್ತಜಮೂರ್ಛೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಮದ್ಯದಿಂದ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದವನು, ಆ ಮದ್ಯ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ತನಕ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದೆ (ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದೆ), ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಹರಟುತ್ತಾ, ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಗೆಯುತ್ತಾ, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲ ಗಿರುತ್ತಾನೆ. ವಿಷದ ಮೂರ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಮೈನಡುಕು, ನಿದ್ರೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಗಚಲನ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು; ಅದು ಮದ್ಯಜ ಮೂರ್ಛೆಗಿಂತ ಕಠಿಣ ವಾದದ್ದು; ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಆಯಾ ವಿಷದ (ಅಂದರೆ ವಿಷಭೇದಗಳ ವಿಶೇಷದ) ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮೇಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

12. ರಜೋಮೋಹಾಹಿತಾಹಾರವರಸ್ಯ ಸ್ಯುಸ್ತ್ರಯೋ ಗದಾಃ |

ಮದಮೂರ್ಛಾ
ಸನ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ
ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೇತು

ರಸಾಸೃಕ್ ಚೇತನಾವಾಹಿಸ್ತ್ರೋರೋಧಸಮುದ್ಭವಾಃ ||

ಮದಮೂರ್ಛಾರ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಾ ಯಥೋತ್ತರಬಲೋತ್ತರಾಃ ||

(ವಾ. 205)

ರಜೋಗುಣ-ತಮೋಗುಣಗಳೇ ಯಾರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತವೋ ಮತ್ತು ಯಾರು ಅಹಿತವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾನೋ, ಅವನಲ್ಲಿ ರಸ-ರಕ್ತ-ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು

ಸಾಗಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆ ಉಂಟಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮದ-ಮೂರ್ಛಾ-ಸನ್ಯಾಸಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಯಥೋತ್ತರ (ಮದಕ್ಕಿಂತ ಮೂರ್ಛೆ, ಮೂರ್ಛೆಗಿಂತ ಸನ್ಯಾಸ) ಬಲವುಳ್ಳವುಗಳಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ.

ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಚೇತನವಾಹಿ ಅಥವಾ ಮನೋವಾಹಿ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ತುಗಳೆಂದರೆ ನರಗಳು (13ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪರಾ ನೋಡಿ) ಅವುಗಳನ್ನು ಚರಕವನ್ನು ಸಂಚಾರವು ಸ್ತೋತ್ರಸ್ತುಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

13. ಮದೋತ್ತಮೋಷ್ಠೈಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚ ರಕ್ತಮದ್ಯವಿಷೈರಪಿ |
 ಸಕ್ತಾಃ ಸ್ವಲ್ಪದ್ರುತಾಭಾಷಶ್ಚಲಃ ಸ್ವಲಿಖಚೇಷ್ಟಿತಃ ||
 ಮದದ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳು
 ರೂಕ್ಷಶ್ಯಾವಾರುಣತನುರ್ಮದೇ ವಾತೋದ್ಭವೇ ಭವೇತ್ |
 ಪಿತ್ತೇನ ಕ್ರೋಧನೋ ರಕ್ತಪೀತಾಭಃ ಕಲಹಪ್ರಿಯಃ ||
 ಸ್ವಲ್ಪಾಸಂಬದ್ಧವಾಕ್ಪಾಂಡುಃ ಕಫಾದ್ಧ್ಯಾನವರೋಽಲಸಃ |
 ಸರ್ವಾತ್ಮಾ ಸನ್ನಿಪಾತೇನ ರಕ್ತಾತ್ ಸ್ವಬ್ಧಾಂಗದೃಷ್ಟಿತಾ ||
 ಪಿತ್ತಲಿಂಗಂ ಚ ಮದ್ಯೇನ ವಿಕೃತೇಹಾಸ್ವರಾಂಗತಾ |
 ವಿಷೇ ಕಂಪೋಽತಿನಿದ್ರಾ ಚ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಭ್ಯಧಿಕಸ್ತು ಸಃ |
 ಲಕ್ಷಯೇಲ್ಲಕ್ಷಣೋತ್ಕರ್ಷಾದ್ವಾತಾದೀನ ಶೋಣಿತಾದಿಷು ||

(ವಾ. 205)

ಮದವು ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಕಫದಿಂದ, ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ, ರಕ್ತದಿಂದ, ಮದ್ಯದಿಂದ, ವಿಷದಿಂದ, ಹೀಗೆ ೭ ವಿಧವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದು. ವಿರಳವಲ್ಲದ, ಅಲ್ಪವಲ್ಲದ ಮತ್ತು ತ್ವರಿತವಾದ ಮಾತು, ಮೈನಡುಕು, ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳು, ಶರೀರವು ಕಪಿತ ಅಥವಾ ಕಪಿಲವರ್ಣದ್ದಾಗಿ ಒಣಗಿಕೊಂಡು ಇರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಾತಜ ಮದದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಿಟ್ಟು, ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಮೈವರ್ಣವು ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಅರಸಿನ ವಾಗಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪಿತ್ತಜ ಮದದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಲ್ಪವಾದ ಮತ್ತು ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು, ಮೈ ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವದು, ಆಲಸ್ಯ, ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಫಜ ಮದದಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಮದದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾಣುವವು. ರಕ್ತಜ ಮದದಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳು ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಸ್ವಬ್ಧವಾಗಿರುವವು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಜಮದಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು. ಮದ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಮದದಲ್ಲಿ ಚೇಷ್ಟೆ, ಸ್ವರ ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳು ವಿಕಾರಹೊಂದಿರುವವು. ನಡುಕು ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ನಿದ್ರೆ ವಿಷಜ ಮದದ ಲಕ್ಷಣಗಳು; ಆ ವಿಷಜಮದವು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಮದಗಳಿಗಿಂತ ಕಠಿಣವಾದದ್ದು. ರಕ್ತಜಮದದಲ್ಲಿಯೂ ಮದ್ಯಜಮದದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಷಜಮದದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವಾತಾದಿದೋಷ ಭೇದವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಇದರ ಮೇಲಿನ ದೋಷಜನ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ಮದಗಳ ಲಕ್ಷಣನಿರ್ದೇಶವು ಚರಕಾಚಾರ್ಯನ ಮತವನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಚರಕನು ರಕ್ತಜ, ಮದ್ಯಜ, ವಿಷಜ, ಎಂಬ ಮದಗಳು ವಾತಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಂಥವಲ್ಲ ಎಂತ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ; ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ. ಸುತ್ತಂತನು ಮದಗಳ ನಿಧಾನ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸದೆ, ಚಿಕ್ಕೆಯದ (ಅಂದರೆ ಲಘುವಾದ, ಹೊಸತಾದ) ಉನ್ನಾದವೇ ಮದ ಎಂತ ಉನ್ನಾದಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಷಜ ಉನ್ನಾದ ಎಂಬ

ದನ್ನು ಉನ್ನಾಧಭೇದಗಳೊಳಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ, (ಹಿಂದೆ ಉನ್ನಾಧ ಪ್ರಕರಣದ 3ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ), ಅವನು ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸಹ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೋಗವನ್ನಾಗಿ ಗಣಿಸದೆ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯ ಕರಣವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯ ರೂಪವನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ, (19ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪಠಾ ನೋಡಿ), ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಿಯನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ತ್ರಿದೋಷವು ಮೂರ್ಚ್ಚೆ ಎಂಬುದು ಸಹ ಸುಶ್ರುತನ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯ ವಿಧಾಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಸುಶ್ರುತನ ಮೂರ್ಚ್ಚಾವಿಧಾಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಾಣುವ ರಕ್ತಜ, ಮಧ್ಯಜ, ಮತ್ತು ವಿಷಜ, ಎಂಬವು ಚರಕನ ಮೂರ್ಚ್ಚಾವಿವರಣದಲ್ಲಿ ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮದಭೇದಗಳೊಳಗೆ ರಕ್ತಜ, ಮಧ್ಯಜ, ವಿಷಜ, ಎಂಬ ಮೂರು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರು ವಂಥವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಗಣಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲವೆಂತ ತಾನು ಹೇಳಿರುವ ನ್ಯಾಯದ ಮೇಲೆ, ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯ ವಿಧಗಳು ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಹೇತುವಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದಾದರೂ ಸನ್ನಿಹೃಷ್ಟ ಹೇತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಧಾಸುನಾಗೆ ನಾಲ್ಕೇ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬದರಿಂದ, ಸುಶ್ರುತನ ರಕ್ತಜಾದಿ ಮೂರು ಮೂರ್ಚ್ಚಾ ಭೇದಗಳನ್ನು ಚರಕನು ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂತ ಊಹಿಸಬಹುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚರಕನ ಲೌಕಿಕ ಮದಕ್ಕೂ ಸುಶ್ರುತನ ರಕ್ತಜ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಗೂ ಕಾರಣವು ಒಂದೇ ಎಂತ ನೆನಸದಾರದು ಲೌಕಿಕ ಮದವು ರಕ್ತದ ಹೀನಾಧಿಕ್ಯ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು, ರಕ್ತಜ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯು ರಕ್ತವನ್ನು ನೋಡುವದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅದರ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಘ್ರಾಣಿಸುವದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥಾದ್ದು ವಾಗ್ಬಟನ ಅನಂತರದ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಮಾಧವಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಸುಶ್ರುತನ ವಿಧಾಗಳುಮುವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಇವೆ ವಾಗ್ಬಟನು ಮದ-ಮೂರ್ಚ್ಚಾ-ಸನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು “ಮದಾತ್ಮಯ ಸಿದ್ಧಾಂತಂ” ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವನ್ನು “ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ” ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ “ಮದಾತ್ಮಯ”ಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯವಿದೆ. ಸುಶ್ರುತನು ಅದಕ್ಕೆ “ಪಾನಾತ್ಮಯ” ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾನೆ (5ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ). ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಮದ-ಮೂರ್ಚ್ಚಾ-ಸನ್ಯಾಸಗಳು ಸೇರಿದವು ಎಂತಲೂ, ಮಲಿನವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಭುಂಜಿಸುವ ತೀಲ ಉಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವು ರಜೋಗುಣ ತನೋಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು, ಕೋಪಗೊಂಡ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿರಾಗಲೀ ಒಟ್ಟಾಗಿರಾಗಲೀ ರಕ್ತವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳನ್ನೂ (blood vessels), ರಸವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳನ್ನು (lymphatic vessels), ಸಂಜ್ಞಾವಾಹಿ ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳನ್ನೂ (nerves), ಕೆಡಿಸಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಂತಾಗ ಮದ ಮೂರ್ಚ್ಚಾಸನ್ಯಾಸ ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ ಎಂತಲೂ, ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದಗಳಾಗಲೀ ಮೂರ್ಛೆಗಳಾಗಲೀ ವೇಗಾಂತದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮಂತೆ ತಾಂತವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದವು ಎಂತಲೂ, ತ್ರಿದೋಷವು ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯು ಅವಸ್ಥಾರದ ಹಾಗೆ ಕಂಡರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಾರದ ಭಯಂಕರವಾದ (ಭೇದಿತ್) ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ (ತ 128, 129), ಉನ್ನಾಧ, ಅವಸ್ಥಾರ, ಮದಾತ್ಮಯದ ಮದ, ಇವುಗಳಿಗೂ, ಮದ-ಮೂರ್ಚ್ಚಾ-ಸನ್ಯಾಸಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಗಳು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಗಳು ಅಥವಾ ಮದಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ನರಗಳು ದುರ್ಬಲವಾಗಿಯೂ ಒತ್ತದ ಅಥವಾ ರಕ್ತದ ದೋಷವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆಯೋ, ಅಂಥವರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ತೋರದೆ, ಉಂಟಾಗಿ ತಾಂತವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದವು ಆಗಿರುತ್ತವೆ ಮುಳದ ಉಪದ್ರವ, ಎದೆಯ ರೋಗ, ತೋಧನವಿಧಿ, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೀ, ವಿಷಪಾನ, ಮದ್ಯಪಾನ, ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ಮದಮೂರ್ಚ್ಚೆಗಳಿಗೆ ಸಹ, ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ, ಆಯಾ ರೋಗೋಪಶಮನ ವಿಧಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗದಂತೆ, ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಬಹುದು

14.

ಮೂರ್ಚ್ಚಾ ಪಿತ್ತತಮಃಪ್ರಾಯಾ ರಜಃಪಿತ್ತಾ ನಿಲಾದ್ಭ್ರಮಃ |

ತಮೋವಾತಕಫಾತ್ಮಂದ್ರಾ ನಿದ್ರಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮತಮೋಭವಾ ||

(ಮಾ. ನಿ. 113)

ಮೂರ್ಚ್ಚಾ-ಭ್ರಮ-
ತಂದ್ರಾ-ನಿದ್ರೆ-ಗ
ಳಲ್ಲಿ ದೋಷಭೇದ

ಕತ್ತಲೆರೂಪವಾದ ತಮೋಗುಣಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಚ್ಚೆ, ವಾತ

ಕಫ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ತಂದ್ರಾ, ಕಫ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಭ್ರಮವು

ರಜೋಗುಣಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತವಾಯುಗಳು ಸೇರಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಠಾ ಮೂರೂ ಸೇರಬೇಕೆಂತಲೂ, ಬರೇ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಉತ್ಪನ್ನ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂತ ಭಾ. ಪ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಪು 389) ಆದರೆ, ನಾಯು ಸೇರದ ಎನಾ ಭ್ರಮ ಉಂಟಾಗದು ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ ವಾದದ್ದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

15. ಚಕ್ರವದ್ಭುಮತೋ ಗಾತ್ರಂ ಭೂಮೌ ಪತತಿ ಸರ್ವದಾ |
ಭುಮರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ. ಭುಮರೋಗ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯೋ ರಜಃಪಿತ್ತಾನಿಲಾತ್ಮಕಃ ||

(ಮಾ. ನಿ. 113)

ಚಕ್ರದಂತೆ (ತಾನೂ, ಸುತ್ತಲಿನ ವಸ್ತುಗಳೂ), ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಂಡು, ಶರೀರವು ಕೆಳಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಲಕ್ಷಣವು ಯಾವಾಗಲೂ ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತವಾಯುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡುಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು. ಅದು ಭುಮರೋಗ ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

16. ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥೇಷ್ವಸಂವಿತ್ತಿರ್ಗೌರವಂ ಜ್ಯುಭಣಂ ಕ್ಲಮಃ |
ತನ್ಮಾ ಲಕ್ಷಣ ನಿದ್ರಾರ್ತಸ್ಯೇವ ಯಸ್ಯೇಹಾ ತಸ್ಯ ತಂದ್ರಾಂ ಎನಿದಿಶೇತ್ ||

(ಮಾ. ನಿ. 113)

ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶರೀರ ಭಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವದು, ಆಕಳಿಕೆ, ದಣಿಕೆ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನ ಹಾಗಿನ ಚೇಷ್ಟೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ ಅವನನ್ನು ತಂದ್ರಾರೋಗಿ ಎಂತ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು.

17. ಯೋನಾಯಾಸಃ ಶ್ರಮೋ ದೇಹೇ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ ಶ್ವಾಸಸಂಗತಃ |
ಕ್ಲಮಃ ಸ ಇತಿ ವಿಜ್ಞೇಯ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಪ್ರಬಾಧಕಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 390)

ಆಯಾಸದ ಕೆಲಸಮಾಡದೇನೇ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ದಣಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯ(ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ)ಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆ (ಬಾಧೆ), ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕ್ಲಮ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

18. ಯದಾ ತು ಮನಸಿ ಕ್ಲಾಂತೇ ಕರ್ಮಾತ್ಮನಃ ಕ್ಲಮಾಸ್ತಿತಾಃ |
ನಿद्रಿಯ ಲಕ್ಷಣ ವಿಷಯೇಭ್ಯೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ತದಾ ಸ್ವಪಿತಿ ಮಾನವಃ || (ಚ. 117)

ಯಾವಾಗ ಮನಸ್ಸು ದಣಿಯುವದರಿಂದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ದಣಿಕೆ ಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡದೆ, ನಿಂತಿರುತ್ತವೋ, ಆಗ್ಗೆ ಮನುಷ್ಯನು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪಠಾ 1ನೇ ಭಾಗ XI-35 ನೋಡಿ.

19. ದೋಷೇಷು ಮದಮೂರ್ಛಾರ್ಥಾಃ ಕೃತವೇಗೇಷು ದೇಹಿನಾಂ |
ಸನ್ಯಾಸದ ಲಕ್ಷಣ ಸ್ವಯಮೇವೇಶಶಾಮ್ಯಂತಿ ಸನ್ಯಾಸೋ ನೌಷಧೈರ್ವಿನಾ ||
ವಾಗ್ದೇಹಮನಸಾಂ ಚೇಷ್ಟಾಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾತಿಬಲಾ ಮಲಾಃ |

ಸನ್ಯಾಸಂ ಸನ್ನಿವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಾಣಾಯತನಸಂಶ್ರಯಾಃ ||

ಕುರ್ವಂತಿ ತೇನ ಪುರುಷಃ ಕಾಷ್ಠಭೂತೋ ಮೃತೋಪಮಃ |

ಮ್ರಿಯೇತ ತೀಘ್ರಂ ತೀಘ್ರಂ ಜೇಚ್ಛಿಕಿತ್ಸಾ ನ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ||

ಅಗಾಧೇ ಗ್ರಾಹಬಹುಲೇ ಸಲಿಲೌಘ ಇವಾತಪೇ |

ಸನ್ಯಾಸೇ ವಿನಿಮಜ್ಜಂತಂ ನರಮಾಶು ನಿವರ್ತಯೇತ್ || (ವಾ. 206)

ಮದ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಎಂಬ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ದೋಷಗಳ ವೇಗವು ತೀರ ದೊಡನೆ, ಆ ರೋಗಗಳು (ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ತಾವಾಗಿ ಶಾಂತವಾಗುವವು. ಆದರೆ ಸನ್ಯಾಸವೆಂಬ ರೋಗವು ಔಷಧಗಳಿಂದಲ್ಲದೆ ಶಮನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಅತಿ ಬಲವಂತವಾಗಿ, ಪ್ರಾಣದ ಮನೆಯಾದ ಹೃದಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಮಾತಿನ, ದೇಹದ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಸನ್ಯಾಸವೆಂಬ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಸತ್ತವನಂತೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ಆಗಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಬೇಗನೇ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಬೇಗನೇ ಸಾಯುವನು. ಆಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಮೊಸಳೆಗಳಿರುವ ಮತ್ತು ದಡ ಕಾಣದ ನೀರಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಂಥಾ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೇಗೂ, ಹಾಗೆ ಸನ್ಯಾಸ ಎಂಬ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಂತವ (ಸಾಯುವಂತವ) ನನ್ನು ಬೇಗನೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ ಬದುಕಿಸಬೇಕು).

ಷರಾ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದಲೂ, ಅಂಧಕಾರದ ಅತಿರೇಕದಿಂದಲೂ, ಕಠಿಣವಾದ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗಿ, ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟತನಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಎಚ್ಚರ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂಥವನಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವದು ಅತಿ ಪ್ರಯಾಸವೆಂತ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಮತ್ತು ನೀರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ನೆನೆದ ಮುಳ್ಳಿನ ಹೆಂಡಿಯನ್ನು, ಕರಗಿಹೋಗುವದರೊಳಗೇನೇ, ಹೇಗೆ ತೆಗೆಯತಕ್ಕದ್ದೋ, ಹಾಗೆ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ ಹೊಡತದಿಂದ ಯಾವ ನೋವನ್ನೂ ಅರಿಯದೆ ಯಮನವತ ಹೋಗುವಂಥವನಿಗೆ ಬೇಗನೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಸುಶ್ರುತ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸ್ವ 830)

ಚಿಕಿತ್ಸೆ

20). ಸೇಕಾವಗಾಹೌ ಮಣಯಃ ಸಹಾರಾಃ ಶೀತಾಃ ಪ್ರದೇಹಾ ವ್ಯಜನಾನಿಲಾಶ್ಚ |
ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಳಿಗೆ ಶೀತಾನಿ ಪಾನಾನಿ ಚ ಗಂಧವಂತಿ ಸರ್ವಾಸು ಮೂರ್ಚ್ಛಾಸ್ವನಿವಾರಿತಾನಿ ||
ಸಾಮಾನ್ಯ ಉಪಕ್ರಮ ವಿಧಾನ (ಸು. 829)

ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವದು, ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸುವದು, (ಚಂದ್ರ ಕಾಂತಾದಿ) ಮಣಿಗಳು, (ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದವುಗಳ) ಸರಗಳು, ಶೀತಕರವಾದ (ಚಂದನಾದಿ) ಲೇಪಗಳು, ಬೀಸಣಿಕೆಯ ಗಾಳಿ, ತಂಪಾದ ಮತ್ತು ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಪಾನಕಗಳು, ಇವುಗಳು ಯಾವ ಜಾತಿಯ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓತಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆ.)

ಷರಾ ತಣ್ಣೀರು ಚಿಮುಕಿಸಬೇಕಾದದ್ದು ಹಾಗೆ

21. ಭುಜಂಗವುಷ್ಪಂ ಮರಿಚಾನ್ಯಶೀರಂ ಕೋಲಸ್ಯ ಮಧ್ಯಂ ಚ ಪಿಚೇತ್ಸ-
ಮಾನಿ |

ಕೆಲವು ಕಲ್ಕಗಳು ಸತೀನ* (?ಶೀತೇನ) ತೋಯೇನ ಬಿಸಂ ಮೃಣಾಲಂ ಕೌಡ್ರೇಣ ಕೃಷ್ಣಾಂ
ಸಿತಯಾ ಚ ಪಥ್ಯಾಮ್ || (ಸು. 830)

ನಾಗಕೇಸರ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಲಾವಂಜ, ಬೊಗರಿ ಬೀಜದ ತಿರುಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಯುವದು; ಅಥವಾ ತಾವರೆ ದಂಟು ಮತ್ತು ಲಾವಂಜಗಳನ್ನು ಶೀತವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು

ಕುಡಿಯುವದು, ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಕ್ಕುವದು. (ಈ ಯೋಗಗಳು ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ.)

*‘ಶೀತೇನತೋಯೇನ’ ಎಂಬ ಪಾರವೇ ಬಹಳವಾಗಿ ಉಂಟು “ಸತೀನತೋಯ” ಎಂದರೆ ಪುಟಾಣಿ ಕಡಲೇ ನೀರು ಬರೇ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಸೇವಿಸಬಹುದು ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ) ಆದರೆ ‘ಮೃಣಾಲಾದಿ’ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ತೇನಿನಿಂದ ನೆಕ್ಕಬೇಕು ಎಂತ ವಾ (ಮುಂದಿನ ಸಂ 25 ನೋಡು) ಅದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ

22. ಕುರ್ಯಾಚ್ಚ ನಾಸಾವದನಾವರೋಧಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪಿಬೇದ್ವಾವೃಧ ಮಾನು
ಪೀಣಾಂ | (ಸು. 830)

ಎಚ್ಚ ರಬರಸು
ವದಕ್ಕಿ ಉಪಾಯ

ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿಯೂ (ಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ) ತಡೆಯ
ನುಂಟುಮಾಡಿ ನೋಡಬೇಕು, ಅಥವಾ ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ ಹಾಲನ್ನು

ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಇವರಾ ಸ್ತ್ರೀಯ ಮೊಲೆ ಹಾಲಿನಿಂದ ನಕ್ಕುಮಾಡುವದು ಸಹ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯುಂಟಾಗಿವಾಗ್ಗೆ ಹಿತ ಎಂತ ವಾ (ಪು 305) ಬಾಯಿ ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವದರಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸಿ (ಒಗ್ಗಿಸಿ) ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ. (ಪು 634-5)

23. ಮೂರ್ಚ್ಛಾಂ ಪ್ರಸಕ್ತಾಂ ತು ಶಿರೋವಿರೇಕೈರ್ಜಯೇದಧೀಕ್ಷಂ ವಮನೈಶ್ಚ
ತಿಕ್ಷೇಲ್ಯೈಃ | (ಸು. 830)

ತಿರೋವಿರೇಚನ
ವಮನಗಳ ಉಪ
ಯೋಗ

ಹಿಡಕೊಂಡಿರುವ (ಪದೇ ಪದೇ ಬರುತ್ತಿರುವ) ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯನ್ನು ಶಿರೋ
ವಿರೇಚನಗಳಿಂದಲೂ, ಬಹು ಸರ್ತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಮನಾಷಧಗಳಿಂದ
ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಜಯಿಸಬೇಕು.

ಇವರಾ ಪ್ರಥಮ ಚರಣದಲ್ಲಿ “ಮೂರ್ಚ್ಛಾಂ ಪ್ರಸಕ್ತಾಮ್ಬು” ಎಂತ ಶಾರವಿರುವಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ
ನೀರಿನಿಂದ (ರಸಗಳಿಂದ) ತಿರೋವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಿ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಪಾಠ ಸರಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ

24. ಹರೀತಕೀಕ್ವಾಧಘೃತಂ ಪಿಬೇದ್ವಾ ಧಾತ್ರೀಫಲಾನಾಂ ಸ್ವರಸೈಃ ಕೃತಂ ವಾ |
ದ್ರಾಕ್ಷಾಸಿತಾದಾಡಿಮಲಾಜವಂತಿ ಶೀತಾನಿ ನಿಲೋತ್ಪಲಪದ್ಮವಂತಿ ||
ಪಿಬೇತಾ ಕಷಾಯಾಣಿ ಚ ಗಂಧವಂತಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಯಾನಿ ಶಮಂ ನಯಂತಿ |
(ಸು. 830)

ಪಿತ್ತಜ್ವರಕರ ಕಷಾ
ಯಾದಿಗಳ ಉಪ
ಯೋಗ.

ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಕಷಾಯದಿಂದ ಅಥವಾ ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣಿನ ರಸಗಳಿಂದ
ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಮೂರ್ಚ್ಛಾರೋಗಿಯು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ದಾಳಿಂ
ಬದ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಲಾವಂಜ ಸೇರಿದ, (ಅಥವಾ) ನೈದಿಲಿ ಮತ್ತು ತಾವರೆ ಸೇರಿದ, (ಅಥವಾ)
ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳು ಸೇರಿದ, ಪಿತ್ತಜ್ವರಶಮನಕರವಾದ ಶೀತವಾದ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಅವನು
ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಇವರಾ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗಿನ ಜ್ವರಕರ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎಂತ ಅ ಸಂ. (II-177)
ಮತ್ತು ರ. ರ. (ಪು. 336)

25. ಮೃಣಾಲಬಿಸಕೃಷ್ಣಾ ವಾ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೌದ್ರೇಣ ಸಾಭಯಾಃ |

ಲೀಕಗಳು ದುರಾಲಭಾಂ ವಾ ಮುಸ್ತಾಂ ವಾ || (ವಾ. 305)

ಲಾವಂಚ, ತಾವರೆದಂಟು, ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ, ಅಥವಾ ಕೆಂಪುಬಳ್ಳಿತುರುಚದ ಬೇರಿನ, ಅಥವಾ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ ಮೂರ್ಛೆ ಪರಿಹಾರ.)

26. ಕಲ್ಯಾಣಕಂ ಮಹಾತಿಕ್ತಂ ಷಟ್ಪಲಂ ಪಯಸಾಗ್ನಿಕಃ |

ರಸಾಯನ ಸಿಪ್ಪಲೋ ವಾ ಶಿಲಾಹ್ವಂ ವಾ ರಸಾಯನವಿಧಾನತಃ |

ಯೋಗಗಳು ತ್ರಿಫಲಾ ವಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ಸಘೃತಕ್ಷೌದ್ರಶರ್ಕರಾ || (ವಾ. 305)

(ಉನ್ನಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಕಲ್ಯಾಣಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ, (ಕುಷ್ಠ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಮಹಾ ತಿಕ್ತಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ, (ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಷಟ್ಪಲ ಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ, ಹಾಲಿನಿಂದ ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರನ್ನಾಗಲೀ, ರಸಾಯನಕ್ರಮದಿಂದ ಹಿವ್ವಲಿ ಅಥವಾ ಶಿಲಾಜತುವನ್ನಾಗಲೀ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ರಿಫಲೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. (ಇವುಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.)

27. ಮೃದ್ವೀಕಾಮಧುಕಮಧೂಕಸಿಪ್ಪಲೀಛಃ

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ದಿ ಖರ್ಜೂರೈರ್ಮಲಯಜಶಾರಿಬಾಜಲಾಚ್ಛೈಃ |

ಕಷಾಯ ಸೋಶೀರೈಃ ಶೃತಮಧವಾ ಸುಶೀತಮಮ್ಬೈಃ

ಸ್ಫೋಣಿಷ್ಠಾಫಮದಮತಿವಿಭವಾನಿರಸ್ತೇತ್ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 192)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಖರ್ಜೂರ. ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಮುಡಿವಾಳ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಲಾವಂಚ, ಇವುಗಳ ಕುದಿಸಿದ ಅಥವಾ ಶೀತಕಷಾಯವು ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮದ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಪರಾ ಇಪ್ಪೆಹೂವಿನ ಬದಲಾಗಿ ಇಪ್ಪೆ ತಿರುಳನ್ನು ಹಾಕುವ ವಾಡಿಕೆಯು ಸರಿಯಲ್ಲ, 'ತಾರಿಬಾಜಲಾಚ್ಛೈಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ "ತಾರಿಬಾಜಲಾಚ್ಛೈಃ" ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟು ಲಾವಂಚ ಮತ್ತು ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಬದಲಾಗಿ ತಾವರೆದಂಟು ಮತ್ತು ಅರಳು ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರದಿರುವದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಲಾವಂಚ ಮತ್ತು ಮುಸ್ತಾ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವು ಫಲಕಾರಿಯಾಗಿ ಕಂಡದೆ

28. ಮಹಾಷಧಾಮೃತಾ ಕ್ಷುದ್ರಾ ಪೌಷ್ಕರಂ ಗ್ರಂಥಿಕೋದ್ಭವಮ್ |

ಶುಂಠಾದಿ ಪಿಬೇತ್ಕಣಾಯತಂ ಕ್ವಾಧಂ ಮೂರ್ಛಾರ್ಹೇಷು ಮದೇಷು ಚ ||

ಕಷಾಯ

(ರ. ರ. 366)

ಬಣತುಂಬಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದಬೇರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಮೋಡಿ (ಹಿವ್ವಲಿ ಮೂಲ), ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮೂರ್ಛೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕುಡಿಯಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಗುವದು.)

29. ಪ್ರಾತರ್ಗರ್ಹಾದ್ರೂಪಕಂ ಖಾದೇತ್ತಥಾ ಮಧುಲಿಹನ್ನಿತಿ |

ಹಸಿಶುಂಠಾಯ ಮೂರ್ಛೋನ್ನಾದಮದಂ ಕಾಸಂ ಸಪ್ತಾಹಾತ್ವಧ್ಯಭುಕ್ ಜಯೇತ್ ||

ಉಪಯೋಗ

(ರ. ರ. 368)

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹಸಿಶುನಿಯನ್ನು ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ತಿನ್ನುತ್ತಾ, ರಾತ್ರಿ ಜೇನನ್ನು ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ, ಏಳು ದಿನ ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಉನ್ಮಾದ, ಮದ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

30. ಚಂದ್ರನಂ ಪದ್ಮಕೋಶೀರಮಧುಕಂ ಪದ್ಮಕೇಸರಂ |

ಚಂದ್ರನಾದಿ

ಕಸಾಯ

ಮಧುಕತ್ರೀಫಲೇ ಚ ದ್ವೇ ಜಲೇ ನೀಲಮಧೋತ್ಪಲಮ್ ||

ಕ್ವಾಧೋಽಯಂ ಶಿಶಿರೋವಾಧ ಶರ್ಕರಾಮಧುಯೋಜಿತಃ |

ಪೀತಃ ಪಿತ್ತಾನಿಲಮದತ್ಯಷ್ಟಾಂ ಮೂರ್ಛಾಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 19)

ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪದ್ಮಕ, ಲಾವಂಜ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಇರುವೇರಿದಂಟು, ನೀಲತಾವರೆ (ಅಥವಾ ನೈದಿಲೆ), ಇವುಗಳ ಪಕ್ವಕಸಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಶೀತ ಕಸಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಲು, ಪಿತ್ತವಾಯು, ಮದ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

31. ಸ್ವಿನ್ನಮಾಮಲಕಂ ಪಿಷ್ಪಾ ದ್ರಾಕ್ಷಯಾ ಸಹ ಸಂಸ್ಪರ್ಶೇತ್ |

ಅಮಲಕಾದಿ

ಲೇಹ

ವಿಶ್ವಭೇಷಜಸಂಯುಕ್ತಂ ಮಧುನಾ ಸಹ ಲೇಹಯೇತ್ ||

ತೇನಾಸ್ಯ ಶಾಮ್ಯತೇ ಮೂರ್ಛಾ ಶ್ವಾಸಃ ಕಾಸಸ್ತಧೈವ ಚ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 291)

ಹಸಿ ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣನ್ನು ಸೆಕೆಯಿಂದ ಬೆರೆಸಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಅನಂತರ ಒಣಶುನಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಜೇನನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಲೇಹಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

32. ಪಂಚಮೂಲಕಸಾಯಂ ಚ ಮಧುನಾ ಸಿತಯಾ ಪಿಬೇತ್ ||

ಪಂಚಮೂಲ

ಕಸಾಯ

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 291)

(ಹ್ರಸ್ವ) ಪಂಚಮೂಲಗಳ ಕಸಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ ಮೂರ್ಛೆ ಪರಿಹಾರ.)

33. ಯಥಾಸ್ಥಂ ಚ ಜ್ವರಘ್ನಾನಿ ಕಸಾಯಾಣ್ಯುಪಯೋಜಯೇತ್ |

ಜ್ವರಹರವಾದ

ಮತ್ತು ವಿಷಹರ

ವಾದ ಯೋಗಗಳ

ಉಪಯೋಗ

ಸರ್ವಮೂರ್ಛಾಪರಿತಾನಾಂ ವಿಷಜಾನಾಂ ವಿಸಾಪಹಮ್ ||

(ಸು. 831)

ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ಛಾ ರೋಗದವರಿಗೂ ಆಯಾ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ದೋಷಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಕಸಾಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ವಿಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮೂರ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

34. ಮದೇಷ್ಟತಿಪ್ರವೃದ್ಧೇಷು ಮೂರ್ಛಾರ್ಥೇಷು ಚ ಯೋಜಯೇತ್ |

ಕಾಣವಾದ ಮದ
ಮೂರ್ಚ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿ
ಸನ್ಯಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಸನ್ಯಾಸವಹಿತಂ ವಿಷಘ್ನಂ ವಿಷಜೇಷು ಚ ||

(ವಾ. 305)

ಮದಗಳಾಗಲಿ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಗಳಾಗಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಸನ್ಯಾಸರೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು; ಮತ್ತು ವಿಷಜ ಮದಮೂರ್ಚ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿ (ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ) ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

35. ಸಗುಡಃ ಕೂಷ್ಮಾಂಡರಸಃ ಶಮಯತಿ ಮದಮಾಶು ಕೋದ್ರವಜಮ್ |

ಕೋದ್ರವ ಮದಕ್ಕೆ

(ಭಾ. ಪ್ರ. 397)

ಕೋದ್ರವ (ಹಾರಕ) ಎಂಬ ಧಾನ್ಯದ ಮದವು ಬೂದಿಕುಂಬಳ ರಸವನ್ನು ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

36. ದತ್ತೂರಜಂ ಚ ದುಗ್ಧಂ ಸಶರ್ಕರಂ ಚಾಶು ಪಾನೇನ

ಉನ್ನತದ ಮದಕ್ಕೆ

(ಭಾ. ಪ್ರ. 397)

ಉನ್ನತಗಿಡದ ಬೀಜ ಮುಂತಾದ್ದರ ಸೇವನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮದವು ಬೇಗನೇ ಹಾಲನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಶಮನವಾಗುವದು.

ಇದಾ ಮುಂದೆ ವಿವರಚಿಕಿತ್ಸೆ ನೋಡಿ

37. ಸಚ್ಛರ್ದಿಮೂರ್ಛಾರ್ತಿಸಾರಂ ಮದಂ ಪೂಗಫಲೋದ್ಭವಮ್ |

ಅಡಿಕೆಯ ಮದಕ್ಕೆ

ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಶಮಯೇತ್ಪ್ರೀತಮಾತ್ಮಪ್ರೇವಾರಿ ತೀತಲಂ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 397)

ಅಡಿಕೆಯನ್ನು ತಿಂದು ಉಂಟಾದ ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಚ್ಚೆ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡ ಮದವು ತಣ್ಣೀರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವ ತನಕ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಕೂಡಲೆ ಶಮನ ವಾಗುವದು.

ವಸ್ಯಕರೀಷಘ್ರಾಣಾಜ್ಜಲಪಾನಾಲ್ಲವಣಭಕ್ಷಣಾದಪಿ ಚ |

ಶಾಮ್ಯತಿ ಪೂಗಫಲೋದ್ಭವಮದಃ ಸಶೂಲಃ ಸಶರ್ಕರಾಕವಲಾತ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 397)

ಗೋವುಗಳು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕಿ ಒಣಗಿದ ಸೆಗಣೆಯ ವಾಸನೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದ ರಿಂದಲೂ, ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ, ಉಪ್ಪನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದಲೂ, ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದಲೂ, ಶೂಲಸಹಿತವಾದ ಅಡಿಕೆ ಸೊಕ್ಕಿದ ಮದವು ಶಮನ ವಾಗುವದು.

38. ತತಾಕ್ಷಣಾನ್ಮೃದಿತಂ ಚೂರ್ಣಂ ಸಮಾಘ್ರಾತಂ ಪ್ರಣಾಶಯೇತ್ |

ಎಳ್ಳಡಲೆಯ
ಮದ

ತಾಂಬೂಲೋತ್ಥಂ ಮದಂ ಪುಂಸಾಮೇಕಮೇವ ಸ್ವಭಾವತಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 397)

సుణ్ణి ఒందన్నీ వుడిమాడి (అథవా హిసుకి), అదర వాసనీయన్న ముగి నింద సరియಾಗಿ సేళకోళ్ళవదరింద ఆ క్షణదల్లి వీళ్ళదేలీయిందుంటాద మదవు స్రాభావికవాగి వాసియాగువదు.

39. జాతీఫలమదం శీఘ్రం హస్తి పథ్యా నిషేవితా |
జాయికాయాయ మదక్కే శీతత్యోయావగాహత్త శర్కరా దధియోజితా ||

(భా. ప్ర. 397)

జాయికాయాయ భక్షణదిందుంటాద మదవు అణిలేకాయాయన్న సేవిసువద రిందలూ, తణ్ణీర స్రానదిందలూ, సక్కరే కూడిసి మోసరన్న కుడియువదరిందలూ, బీగనీ పరిహారవాగుత్తదే.

40 విభితమదశాంత్యధ్రమేతదేవ మతా పునః ||
శాంతికాయాయ మదక్కే

(భా. ప్ర. 397)

మేలే జాయికాయాయ మదక్కే హేళల్పట్ట ప్రయోగగళే శాంతి కాయాయ మదవన్న శమనమాడువవేంత తిళిదిద్దారే.

41. మద్యం పీత్వా యది నా తతా క్షణమవలేధి శర్కరాం సఘృతామ్ |
మద్యద మదక్కే జాతు న మదయతి మద్యం మనాగపి ప్రధితవిర్యమమ్ ||

(భా. ప్ర. 397)

మనుష్యును మద్యవన్న కుడిదు ఆ క్షణదల్లియే సక్కరేయన్న తుప్పదల్ల కలసి నేక్కిదరే, అవనిగే ఆ మద్యవు, ఎప్పు విర్యవుళ్ళద్దాదరూ, స్వల్పమాత్రక్యా అమలన్నంటుమాడలారదు.

42. రక్తజాయాన్తు మూర్ఖాయాం హితః శీతక్రియావిధిః |
రక్తజ మత్తు మద్యజ మూర్ఖే గే ప్రతిక్రియ. మద్యజాయాం వమేన్మద్యం నిద్రాం సేవేద్యధా సుఖమ్ ||

(ర. ర. 366)

రక్తజమూర్ఖేయల్లి శీత్యోవజారగళ విధియు హితవాదద్దు. మద్యదిందు టాద మూర్ఖేయల్లి మద్యవన్న వాంతిమాడిసి, సుఖవాగి నిద్రేమాడిసబీకు.

43. పయఃపునర్నవాక్తాధే యష్టికల్పవ్రసాధితమ్ |
మద్యజ మదక్కే పునర్నవాది ఘృత మద్యపానహతాజసమ్ (?సః) ||

(ర. ర. 368)

పునర్నవిరబీరిన కషాయవన్నూ హాలన్నూ కూడిసికొండు, జ్యేష్ఠమధువిన కల్పింద, పాకమాడిద తుప్పద పానవు మద్యపానద దీసీయింద ధాతు కేట్టవనిగే పుష్టికర.

44. ಪಿಬೇದ್ವರಾಲಭಾಕ್ವಾಥಂ ಸಘೃತಂ ಭ್ರಮಶಾಂತಯೇ |
 ಭ್ರಮಪರಿಹಾರಕ
 ಯೋಗಗಳು. ತ್ರಿಫಲಾಯಾಃ ಪ್ರಯೋಗೋ ವಾ ಪ್ರಯೋಗಃ ವಯಸೋಽಪಿವಾ ||
 (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 290)

ಭ್ರಮರೋಗದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಬಳ್ಳಿ ತುರಚನಬೇರಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಬೇಕು; ಹಾಗೆಯೇ ತ್ರಿಫಲೆಯ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಲೀ ದನದ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗವಾಗಲೀ (ಹಿತಕಾರಿಯಾಗುವದು).

45. ಕೃಷ್ಣಾಶತಾಹ್ವಶುಂಠೀನಾಂ ಸಾಭಯಾನಾಂ ಪಲಂ ಪಲಂ |
 ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಿಪ್ಪಕ್ಕಾ
 ದಿ ಗುಳಿಗೆ ಗುಡಸ್ಥ ಪಟ್ಟಲಾಸ್ಟೇಷಾ ಗುಟಿಕಾ ಭ್ರಮನಾಶಿನೀ ||
 (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 291)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಬೀಜ (ಸತಾಪಿ), ಒಣಶುಂಠಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಸಣ್ಣನಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಅದು ಪಲ ಹಳೀ ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

46. ಶತಾವರೀಬಲಾಮೂಲದ್ರಾಕ್ಷಾಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇತ್ಪಯಃ |
 ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಾಲು
 ಕಷಾಯ ಸಘೃತಂ ಭ್ರಮನಾಶಾಯ ಬೀಜಂ ವಾಟ್ಯಾಲಕಸ್ಯ ವಾ ||
 (ರ. ರ. 367)

ಶತಾವರೀಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಸಿಹಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಲ ಕಷಾಯವು ಭ್ರಮನಾಶಕ. ತುತ್ತಿ (ಉರ್ಕಿ) ಬೀಜದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮನಾಶವಾಗುವದು.

ಷರಾ “ವಾಟ್ಯಾಲಕ” ಎಂದರೂ “ಬಲಾ” ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಎಂತ ಸಿಂಹಂಟು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಕಡೀರಿನ ಬೀಜವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವದಾಗಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾಗಲಿ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಇಲ್ಲ ಬಲಾಪಂಚಕದಳ್ಳಿ ಸೇರಿದ ತುತ್ತಿಯ ಬೀಜ ಅಗಿರಬಹುದು

47. ಸೈಂಧವಂ ಶ್ವೇತಮರಿಚಂ ಸರ್ಷಪಾಃ ಕುಷ್ಮಮೇವ ಚ |
 ತಂಪ್ರಿಗೂ ಅತಿ
 ಸಿದ್ಧಿಗೂ ಪರಿಹಾರ ಗಳು ಬಸ್ತಮೂತ್ರೇಣ ಸಂಪಿಷ್ಟಂ ನಸ್ಯಂ ತನ್ವಾನ್ರಿವಾರಣಮ್ ||
 (ಭಾ. ಪ್ರ. 391)

ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಸಾಸಿವೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಇವುಗಳನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ನಸ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಂದ್ರೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಷರಾ ‘ಶ್ವೇತಮರಿಚಂ’ ಅಂದರೆ ನುಗ್ಗೆಬೀಜ ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿದೆ ತ್ರ್ಯುಷಣಾದಿ ವಟಿಕವನ್ನು ಅಂಜನ ಹಾಕು ವದರಿಂದ ತಂದ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಸಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣ ಕಾಣುವದು.

ಶುಂಠೀಕಣೋಗ್ರಾಲವಣೋತ್ತಮಾನಿ ನಸ್ಯೇನ ತನ್ವಾನ್ರಿವಾರಣಮ್ |
 ಕ್ಷುದ್ರಾಮೃತಾಪೌಷ್ಕರನಾಗರಾಣಿ ಭಾಗೀಶಿವಾಭ್ಯಾಂ ಕ(’ಶ್ವ)ಥಿತಾನಿ-
 ಪಾನಾತ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 391—392)

ಒಣಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಬಜೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದ ನಸ್ಯದಿಂದ ತಂದ್ರೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ಕಿರಿಗುಳ್ಳ(ಕಲ್ಲಟ್ಟಿ)ದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಒಣಶುಂಠಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು(ಚೆರುತೇಕ್ಕ) ಮತ್ತು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ತಂದ್ರೆಯು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

ಮುಸ್ತಕಂ ಸೈಂಧವಂ ಚೈವ ಬೃಹತೀಫಲಮೇವ ಚ |

ಯಷ್ಟೀಮಧುಸಮಾಯುಕ್ತಂ ನಸ್ಯಂ ತನ್ಮಾತ್ರಾ ವಿನಾಶನಮ್ || (ರ. ರ. 368)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಫಲ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ತಂದ್ರಾ ಪರಿಹಾರ.

ನಿದ್ರಾತಿಯೋಗೇ ವಮನಂ ಹಿತಂ ಸಂಶೋಧನಾನಿ ಚ |

ಲಂಘನಂ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಶ್ಚ ಮನೋವ್ಯಾಕುಲತಾಪಿ ಚ || (ನಿ. ರ.)

ನಿದ್ರೆ ಅತಿಯಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದು, ಶೋಧನ ಮಾಡಿಸುವದು, ಲಂಘನ, ರಕ್ತ ತೆಗೆಯುವದು, ಮನೋವ್ಯಥೆ ಸಹ ಹಿತ.

48. ಆಶು ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ಸನ್ಯಾಸೇ ಸುತೀಕ್ಷ್ಣಂ ನಸ್ಯಮಂಜನಂ |

ಸನ್ಯಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಧೂಮಪ್ರಧಮನಂ ತೋದಃ ಸೂಚಿಭಿಶ್ಚ ನಖಾಂತರೇ ||

ಕೇಶಾನಾಂ ಲುಂಚನಂ ದಾಹೋ ದಂಶೋ ದಶನವೃತ್ತಿಕೈಃ |

ಕಟ್ಟಮ್ಲಗಾಲನಂ ವಕ್ತ್ರೇ ಕಪಿಕಚ್ಚ ವಘರ್ಷಣಮ್ ||

ಉತ್ತಿತೋ ಲಬ್ಧಸಂಜ್ಞಶ್ಚ ಲಶುನಸ್ತರಸಂ ಪಿಬೇತ್ |

ಖಾದೇತ್ಸವ್ಯೋಷಲವಣಂ ಬೀಜಪೂರಕಕೇಸರಮ್ ||

ಲಘುನ್ನಂ ಪ್ರತೀಕ್ಷೋಷ್ಣ ಮದ್ಯಾತ್ಮೋತೋವಿತುಧ್ಧಯೇ |

ವಿಸ್ಮಾವನೈಃ ಸಂಸ್ಕರಣೈಃ ಪ್ರಿಯತ್ರವಣದರ್ಶನೈಃ ||

ವಟುಭಿರ್ಗೀತವಾದಿತ್ರಶಬ್ದೈರ್ವ್ಯಾಯಾಮಶೀಲನೈಃ |

ಸ್ತಂಸನೋಲ್ಲೇಖನೈರ್ಧೂಮೈಃ ಶೋಣಿತಸ್ಯಾವಸೇಚನೈಃ ||

ಉಪಾಚರೇತ್ತಂ ಪ್ರತತಮನುಬಂಧಭಯಾತ್ಪನಃ |

ತಸ್ಯ ಸಂರಕ್ಷಿತವ್ಯಂ ಚ ಮನಃ ಪ್ರಲಯಹೇತುತಃ || (ವಾ. 305-306)

ಸನ್ಯಾಸರೋಗದಿಂದ ಬೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಬಿದ್ದಿರುವವನಿಗೆ ಬೇಗನೇ ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ (ನೆಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಮುಂತಾದ) ನಸ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಅಂಜನಗಳನ್ನೂ, ಧೂಮಗಳನ್ನೂ, (ತ್ರಿಕಟು ಚೂರ್ಣ ಮುಂತಾದವುಗಳ) ಪ್ರಧಮನಗಳನ್ನೂ, ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಉಗುರುಗಳ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೋಯಿಸುವ ಹಾಗೆ ಸೂಜಿಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ, ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು, (ಅಂಗಾಲು ಮತ್ತು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ) ಸುಟ್ಟಿಟ್ಟು, ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದಲೋ ಚೇಳುಗಳಿಂದಲೋ ಕಡಿದು, ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಕಾರವಾದ ಅಥವಾ ಹುಳಿಯಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಅಥವಾ ನಾಯಿಸೋಗಿನ ಕೋಡಿನಿಂದ (ಮೈಯನ್ನು) ತಿಕ್ಕಿ, ಬೋಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕು. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಎದ್ದ ಮೇಲೆ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಮಾದಲಹಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಕುಸುಮವನ್ನು ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣದ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ತಿನ್ನ

ಕೊಡಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಲಘುತರವಾದ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣತರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಉಣ್ಣಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂಥಾ ರೋಗಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಮಾತು ಮತ್ತು ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಅಂಧವುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅಂಧವರನ್ನು ತೋರಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಅಂಧವುಗಳ ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಮನೋಹರವಾದ ಗೀತವಾದ್ಯಗಳ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಯಾಮದ ಅಭ್ಯಾಸಗಳಿಂದಲೂ, ವಮನ, ವಿರೇಚನ, ಧೂಮಗಳಿಂದಲೂ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಉಪಚರಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ಅನಂತರವೂ ಪುನಃ ಆ ವ್ಯಾಧಿಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣದಂತೆ, ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡೆಕಿನ ಹೇತುವಿನ (ಕ್ಲೇಶದ) ದೆಸೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಂ ನಸ್ಯ, ಅಂಜನ, ಧೂಮ, ಮತ್ತು ಪ್ರಥಮನ ವಿಧಗಳ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಘಟಕದ 24-25-26ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ 'ನುಪಾಂತರೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆಘಾನ್ತರೇ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದ್ದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚುವದು, ಸುಟ್ಟಿರುವದು ಮುಂತಾದ ಪೀಡೆಗಳನ್ನು ಮೃದ್ವ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತಲೂ ಚುಚ್ಚುವದನ್ನು ಉಗುರುಸಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲವೆಂತಲೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೂರ್ಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ರಕ್ತವು ಮೆದುಳಿಗೆ ಸಂಚರಿಸುವದಕ್ಕೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಫಲಿಸುವದೊಂದು, ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಅತಿಯಾಗಿ ಶೇಖರಿಸುವದರಿಂದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೆದುಳಿನೊಳಗಿನ ಯಾವವಾದರೊಂದು ರಕ್ತದ ನಾಳ ಅಥವಾ ತೆರೆ ಒಡೆಯುವದರಿಂದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದೊಂದು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ವರ್ಗಗಳಿವೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದನೇ ವರ್ಗದ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಖೆ, ಎರಡನೇ ವರ್ಗದ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ಯಾಸ ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ಖೆಯೇ ಬಲವಂತವಾದರೆ ಸನ್ಯಾಸದ ಪರಿಣಾಮ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬದರಿಂದ, ಅಂಥಾ ಮೂರ್ಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬೋಧ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಸ್ಯವು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಸು 34) ಹೇಗಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ಗಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದು ಅವಶ್ಯಕ, ಯಾಕೆಂದರೆ, ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲೂ ಆ ಭೇದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡುವದು ಮುಖ್ಯ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ, ರಕ್ತವಿಮೋಚನವು ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತಾಘಾತದ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷಕರವಾಗಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಸೇಕಾವಗಾಹಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮೂರ್ಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಿತವೆಂತ ಹೇಳಲಿಬ್ಬಗೂ ಒಂದನೇ ತರಗತಿಯ ಮೂರ್ಖೆಯ ವೇಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಖಕ್ಕೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಣೆಗೆ, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ತಾಗುವಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವದು ಮೂತ್ರವೇ ಆತ ಎರಡನೇ ತರಗತಿಯ ಮೂರ್ಖೆ ಅಥವಾ ಸನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ, ಅಲ್ಲವಾದರ ಮಲಗಿದಲ್ಲಿಯೂ ತಲೆಗಿಂಜಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರಿಸಿಟ್ಟು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಸಪೂರವಾದ ಧಾರೆಯಾಗಿ ಕಡಿಯದೆ ಎಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಬೇಗುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದಿಂದ ಹೊಯ್ದು ತಿರುಬೇಕು. ಲಾವಂಜ, ತ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಬಜ್ಜೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಿಸಿಸೇರು ಕಾಯಿಸಿ, ತಣಿಸಿದ್ದು ಇದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೇದು, ಆದು ಬಹು ತಣ್ಣಿಗಾಗಿದೆಯೆಂದಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಬೇಗನೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವದು ಕಷ್ಟ. ಕೈಕಾಲುಗಳು ಚೆಟ್ಟಿಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿ ಕೈಗಳಿಂದ ಉಜ್ಜುವದು ಮತ್ತು ಬಿಸಿಸೇರು ತುಂಬಿದ ಬಾಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಚೀಲಗಳಿಂದ ಅಂಗಾಲುಗಳಿಗೆ ತಾಕಕೊಡುವದು ಸಹ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಈ ಕ್ರಮಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಒಂದನೇ ತರಗತಿಯ ಮೂರ್ಖೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಒಂದನೇ ತರಗತಿಯ ಮೂರ್ಖೆಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಹಣೆ ಮತ್ತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೃಗಂತ ಬಿಸಿ ಕೂಸಿಮೆಯಾಗಿ, ಮುಖದ ಭಾಯೆ ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳು ಬಿಳುಪುತ್ತಿರುವವು ನಾಡಿಯು ಅಬಲವಾಗಿರುವದಲ್ಲದೆ, ತ್ವಾಸದ ಸಂಸ್ಥೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವದು ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೇ ತರಗತಿದರಲ್ಲಿ ಹಣೆ ಮತ್ತು ತಲೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೋ, ಮುಖ ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳ ವರ್ಣವು ಕೆಂಪುತ್ತಿದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವವು, ತ್ವಾಸವು ಮೆಲ್ಲಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೊರಕಿ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವದು, ನಾಡಿಯು ಬಲವಾಗಿಯೂ ಪುಂಡಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

49 (1) ರೋಗಿ 60 ವರ್ಷದ ಮುದುಕೆ. ಅನ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ವ ಅಶಕ್ತಿ ಇರುವಾಗ್ಗೆ ಏಕಾದಶಿಗೆ ತೀತವಾದ ಫಲಾಹಾರ ಮಾಡಿ ಕಿಟಕಿಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಮಲಗಿದ್ದವಳನ್ನು ಬೆಳಗ್ಗೆ ನೋಡುವಾಗ್ಗೆ ಅವಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲ; ಕಣ್ಣು ಬಿಡಿಸುವದಿಲ್ಲ — ವಾತಾರಿಗಿ, ದೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥೂಲ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಸಾತಧೈರವಿ (ಜ್ವರೋಕ್ತ) ಇನ್ನು ಶುಂಠೀರಸ ಮತ್ತು ಸರಿಸಾಲು

ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಎಚ್ಚರವಾಯ್ತು, ಆದರೆ ನಾಲಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲ; ಬಲಭಾಗ ಸಹ ಸ್ವಾಧೀನ ಇಲ್ಲ. ಕ್ರಮೇಣ ವಾತೋಕ್ತ ಕಲ್ಯಾಣಕ ಜೂರ್ಣವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಗುಣವಾಯ್ತು.

(2) ರೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಯ 8 ವರ್ಷ. 5, 6 ತಿಂಗಳಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಚೆ, ಬಿಸಿನೀರಿ ನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಅಶಕ್ತಿ, ರಕ್ತ ಕಡಿಮೆ, ಅರುಚಿ, ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂ ಅಸ್ಥಿರ, ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವದು ಕಡಿಮೆ.—ಶತಾವರೀ ರಸ || ಡ್ರಾಮ್, ಶುಂಠಿ ರಸ | ಡ್ರಾಮ್, ಕಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ | ಡ್ರಾಮ್, ಇದರಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ | ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೧೨ ಸರ್ತಿ; ಅನಂತರ ಶತಾವರಿ ರಸ || ಡ್ರಾಮಿನಲ್ಲಿ ಕಾಸೀಸಾದಿ | ರಂತೆ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ೩೦ ಸರ್ತಿ; ಅನಂತರ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ ತೊ = ರಂತೆ ಸೇವಿಸಿ, | ಕುಡುತೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವದು ೧೬ ಸರ್ತಿ. ಅನಂತರ ಮೈಪುಷ್ಟಿಗೆ ಮಾತುಲುಂಗರಸಾಯನ ತೊ = (1) ರಂತೆ ೨೪ ಸರ್ತಿ. ಔಷಧ ಆರಂಭಿಸಿದ ಲಾಗಾಯಿತು ಮೂರ್ಚೆ ಇಲ್ಲ.

(3) ಅಪಸ್ಮಾರದಂತೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮೂರ್ಚೆಯು 27ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬರದ ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಕಷಾಯದಿಂದ ವರಿಹಾರವಾಗಿದೆ.

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾದ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ದನದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೋಗೋಕ್ತ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಮದಮೂರ್ಚಾಸನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಿಗುವದು. ಹಾಗೆಯೇ ವಾತಾರಿಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ರಕ್ತವು ಶುದ್ಧವಾಗುವದಲ್ಲದೆ ಅದರ ಚಲನೆಯು ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುವದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಕ್ಷೇಮವಾಗುವದು. ಸರಗಳು ಅಥವಾ ಹೃದಯ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಾರಿಮಾತ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ವಾತ ಗಜಾಂಕುಶವನ್ನಾಗಲೀ, ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು.

50. ಅರಳು, ಇವ್ವೆಹೂವು, ಕಬ್ಬು, ಕರೀತಿಗಡೆ, ಕಲ್ಲುಹೂವು (ಶೈಲೇಯ), ಖರ್ಜೂರ, ಗುಲುಗುಂಜಿಬೇರು, ಜೇವಂತಿ ಗಡ್ಡೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿ, ತುಪ್ಪ, ತ್ರಿಫಲೆ, ದಾಳಿಂಬ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನಾಗಕೇಸರ, ನೀಲಿಗಿಡದ ಬೇರು, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ, ಬಳ್ಳಿತುರಚದ ಬೇರು, ಬಾಳೆ ಹಣ್ಣು, ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಬೊಗರೇಬೀಜ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಮೊಲೆಹಾಲು, (ದನದ ಸಿಹಿ) ಮೊಸರಿನ ನೀರು ಮತ್ತು ಕೆನೆ, ಲಾವಂಜ, ಸೀಯಾಳದ ಸ್ವಹಗೋಗೋಕ್ತ ಔಷಧಗಳು ನೀರು, ಸಕ್ಕರೆ, ಸರಳದೇವದಾರ, ಹಾಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ; (ಭ್ರಮಕ್ಕೆ) ಕಾಶ್ಮೀರಿ (ತಿವನ್ನಿ), ಗುಲುಗುಂಜಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಸೀಲಿಬೇರು, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಬನ್ನಿಮರ, ಬಳಿತುರಚ, ಸಿಹಿ ಮಾದಳ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು (ನನ್ನಾರಿ) ಮತ್ತು ಹೆಬ್ಬೇವು (ಅರೆಬೇವು).

51. ಮೃದು ಮತ್ತು ಕಹಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಅರಳುಗಂಜಿ, ಹಳೇದಾದ ಯವೆಗೋದಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿ, ಹತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಹಳೇದಾದ ತುಪ್ಪ, ಹೆಸರು ಸಕ್ಕರೆ, ದನದ ಹಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಪಡುವಲ

ಕಾಯಿ, ಬಾಳೇಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಸೀಯಾಳದ ನೀರು, ಇವ್ವೆಹೂವು, ಕಿರುಕಸಾಟೆ (ಕೈಹರಿವೆ)ಸೊವ್ವು ಮತ್ತು ಲಘುವಾದ ಆಹಾರ. (ಒಳಗೆ 20-22-23ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇಕಾವಗಾಹಾದಿಗಳು ಸಹ.)

52. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೊವ್ವುಗಳು, ಖಾರ ವದಾರ್ಥಗಳು, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ತಾಂಬೂಲ, ಅಸಹ್ಯವರ್ಗ ಮೈಥುನ, ಚಿವರಿಸುವದು, ನಿದ್ರಾಭಂಗ, ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ತಡೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ IV

ಪಾನಾತ್ಮಯ (Alcoholism).

ಷರಾ ಈ ರೋಗವು ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮದಾತ್ಮಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ 'ಪಾನಾತ್ಮಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಾನ' ಎಂಬದು ಮದ್ಯಪಾನ, 'ಮದಾತ್ಮಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮದ' ಎಂಬದು 'ಮದ್ಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಅತ್ಮಯ' ಎಂದರೆ ವಿಕಾರ, ವ್ಯಾಧಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿಕ್ರಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು 'ಪಾನಾತ್ಮಯ' ಎಂದರೂ 'ಮದಾತ್ಮಯ' ಎಂದರೂ ಕ್ರಮ ಬಿಟ್ಟು ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರ ಎಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಾದಾರಣವಾಗಿ 'ಮದ' ಶಬ್ದವು ಮನೋಬುದ್ಧಿ ಹಂಕಾರಗಳ ದೋಷವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಮದ್ಯಪಾನವಿಂದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದಾದರೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಅಂಥಾ ಮದಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ್ದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತುತ್ತಲು ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಪಾನಾತ್ಮಯ' ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮವೇ ಉಚಿತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹಿಂದಿನ IIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 13ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಷರಾವನ್ನು ನೋಡಿ) ಮದ್ಯಪಾನದ ಕೀವ್ರತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರ್ಛೆಯು (Acute alcoholic delirium or delirium tremens) ಮೂರ್ಛೆಗಳೊಳಗೆ (IIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯ) ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ದುರಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋವಿಕಾರವು (chronic alcoholism or Dementis) ಉನ್ನಾದಗಳೊಳಗೆ (Iನೇ ಅಧ್ಯಾಯ) ಸೇರುತ್ತದೆ

1. ಮದ್ಯಮುಷ್ಣಂ ತಥಾ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ವಿಶದಮೇವ ಚ |
ರೂಕ್ಷಮಾಶುಕರಂ ಜೈವ ವ್ಯವಾಯು ಚ ವಿಕಾಶಿ ಚ ||
ಮದ್ಯದ ಗುಣಗಳು
ಜಿಷ್ಣಾನ್ವಿಚ್ಛೇತೋಪಚಾರಂ ತತ್ತ್ವೈಕ್ಯಾನ್ವಿಧ್ವನ್ತಿ ಮನೋಗತಿಮ್ |
ವಿಶತ್ಯವಯವಾನ್ ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯಾದ್ವೈಶದ್ಯಾತ್ಮಕಶುಕ್ರನುತ್ ||
ಮಾರುತಂ ಕೋಪಯೇದ್ರೌಕ್ಷ್ಯಾದಾಶುತ್ಪಾದಾಶುಕ್ರಮುಕ್ಯುತ್ |
ಹರ್ಷದಂ ಚ ವ್ಯವಾಯುತ್ಪಾದಿಕಾಶಿತ್ವಾದ್ವಿಸರ್ವತಿ ||
ತದಮ್ಲಂ ರಸತಃ ಪೋಕ್ತಂ ಲಘುರೋಚನದೀಪನಮ್ |
ಕೇಚಿಲ್ಲವಣವಜ್ಯಾಂಸ್ತು ರಸಾನತ್ರಾದಿಶಸ್ತು ಹಿ |

(ಸು. 831)

ಮದ್ಯವು ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ವಿಶದ, ರೂಕ್ಷ, ಆಶುಕರ, ವ್ಯವಾಯು, ಮತ್ತು ವಿಕಾಸಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಅದರ ಉಷ್ಣತೆ ದೇಸೆಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೀತೋಪಚಾರಗಳು ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ; ಅದರ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಗತಿಯೂ, ವಿಶದತ್ವದಿಂದ ಕಫ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವೂ ಕೆಡುತ್ತವೆ; ಅದರ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯಿಂದ ಅದು ಅವಯವಗಳನ್ನು ಹೊಗುತ್ತದೆ; ಅದರ ರೂಕ್ಷತೆಯ ದೇಸೆಯಿಂದ ಅದು ವಾಯುವನ್ನು ಕೋಪಿಸುವದು; ಆಶುತ್ವದಿಂದ ಆಶು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದು, ವ್ಯವಾಯುತ್ಪಾದಿಂದ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು; ಮತ್ತು ವಿಕಾಶಿತ್ವದಿಂದ ಪಸರಿಸುವದು. ಅದು ರಸದಲ್ಲಿ ಹುಳಿಯಾಗಿ, ಲಘು, ರುಚಿಕರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ದೀಪನಕಾರಿ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಲವರು ಅದರಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ವಿನಾ ಮಿಕ್ಕ ಏನು ರಸಗಳಿವೆ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಷರಾ ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗುಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ Iನೇ ಮಾಗದ III, 2 ನೋಡಿ

2. ಸ್ನಿಗ್ಧೈಸ್ತದನ್ವೈವಾರ್ಷ್ವೈಶ್ಚ ಭಕ್ಷ್ಯೈಶ್ಚ ಸಹ ಸೇವಿತಮ್ |
ಭವೇದಾಯುಃಪ್ರಕರ್ಷಾಯ ಬಲಾಯೋಪಚಯಾಯ ಚ ||

ಕಾಮ್ಯತಾ ಮನಸಸ್ತುಷ್ಟಿದೈರ್ಯಂ ತೇಜೋಽತಿವಿಕ್ರಮಃ |
ನಿಯಮಿತ ಮಧ್ಯ ಕಾನದ ಗುಣಃ |
ವಿಧಿವತ್ಸೇವ್ಯಮಾನೇ ತು ಮಧ್ಯೇ ಸನ್ನಿಹಿತಾ ಗುಣಾಃ ||

(ಸು. 831)

ಸ್ವಿಗ್ಧವಾದ ಅನ್ನ, ಮಾಂಸ, ಭಕ್ಷ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಬಲವೂ ಪುಷ್ಟಿಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ಆಯುಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸದೆ (ಅಂದರೆ, ಕಾಲ, ಪ್ರಕೃತಿ, ದೋಷ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ) ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಮವೃದ್ಧಿ (ಅಥವಾ ಕಾಮಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ರೂಪ), ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಷ್ಟಿ, ದೈರ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ (ಅಥವಾ ತೇಜಸ್ಸು) ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ಪೌರುಷ, ಈ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

3. ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಾನಲ್ಪಪಿತ್ತಾಂಶ ಸ್ವಿಗ್ಧಾನ್ಯಾತ್ಮೋಪಸೇವಿನಃ |
ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದ ಬಹಳ ದಾಧಕವಾದ ದವರು ಪಾನಂ ನ ಬಾಧತೇಽತ್ಯರ್ಥಂ ವಿಪರೀತಾಂಸ್ತು ಬಾಧತೇ ||

(ಸು. 832)

ಕಫಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೂ, ಪಿತ್ತಕಡಿಮೆಯುಳ್ಳವರಿಗೂ, ಸ್ವಿಗ್ಧ ಶರೀರದವರಿಗೂ, ಮಿತವಾಗಿ (ಮಧ್ಯವನ್ನು) ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವವರಿಗೂ, ಮಧ್ಯಪಾನ ಅತಿಯಾಗಿ ಬಾಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಸರಿವಿರುದ್ದವಾದ ಲಕ್ಷಣದವರಿಗೆ ಅದು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

4. ತದೇವಾನನ್ನಮಜ್ಞೇನ ಸೇವ್ಯಮಾನಮಮಾತ್ರಯಾ |
ಮದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಸುತ್ತುತ) ಕಾಯಾಗ್ನಿನಾ ಹೃಗ್ನಿಸಮಂ ಸಮೇತ್ಯ ಕುರುತೇ ಮದಮ್ |

(ಸು. 831)

ಅದೇ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಹೆಡ್ಡನು ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ, ಮಿತತಪ್ಪಿ ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮವಾದ ಆ ಮಧ್ಯವು ದೇಹದೊಳಗಿನ ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

5. ರಸಧಾತ್ವಾದಿಮಾರ್ಗಾಣಾಂ ಸತ್ಪಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಾತ್ಮನಾಮ್ |
ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೌಜಸಶ್ಚೈವ ಹೃದಯಂ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ ||
ಅತಿಪೀತೇನ ಮಧ್ಯೇನ ವಿಹತೇನೌಜಸಾ ಚ ತತ್ |
ಮದಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯ ಹೃದಯಂ ಯಾತಿ ವೈಕೃತ್ಯಂ ತತ್ರಸ್ಥಾ ಯೇ ಚ ಧಾತವಃ ||
ಓಜಸ್ಯವಿಹತೇ ಪೂರ್ವೋ ಹೃದಿ ಚ ಪ್ರತಿಬೋಧಿತೇ |
ಮಧ್ಯಮೋ ವಿಹತೇಽಲ್ಲೇ ಚ ವಿಹತೇ ತೂತ್ತಮೋ ಮದಃ |

(ಚ. 584)

ರಸ, (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಎಂಬ) ಧಾತುಗಳು, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಆತ್ಮ. ಇವುಗಳಿಗೂ, ಪ್ರಧಾನ ಧಾತುವಾದ ಓಜಸ್ಸಿಗೂ ಹೃದಯವು ಸ್ಥಾನವೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಧ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಓಜೋಧಾತು ಕೆಟ್ಟು, ಆ ಹೃದಯವೂ ಅಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಗಳೂ ವಿಕಾರವನ್ನು

ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಮದದ ಪ್ರಥಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಓಜಸ್ಸು ನಷ್ಟವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಹೃದಯವು ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಓಜಸ್ಸು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಕಡೇ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಓಜಸ್ಸು (ವಿಶೇಷವಾಗಿ) ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇರಾ 'ರಸಭಾತ್ವಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ರಸಸಾತ್ವಾದಿ' ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರವೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಧಾತ್ವಾದಿ' ಎಂಬ ಪದವಿರುವದಿಲ್ಲ ರಕ್ತನಾಳಗಳು ಮತ್ತು ಮನೋವಾಹಿನಿಯಾದ ನರಗಳು 'ಅವಿ'ತ್ವದಿಂದ ಸೂಚಿತ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು

6. ಪೀಯಮಾನಸ್ಯ ಮಧ್ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾತವ್ಯಾಸ್ತ್ರಯೋ ಮದಾಃ |
 ಪ್ರಥಮೋ ಮಧ್ಯಮೋಽನ್ತಃಶ್ಚ ಲಕ್ಷಣೈಸ್ತಾನಿ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯತೇ |
 ಪ್ರಹರ್ಷಣಃ ಪ್ರೀತಿಕರಃ ಪಾನಾನನ್ನಗುಣದರ್ಶಕಃ |
 ವಾದ್ಯಗೀತಪ್ರಹಾಸಾನಾಂ ಕಥಾನಾಂ ಚ ಪ್ರವರ್ತಕಃ |
 ನ ಚ ಬುದ್ಧಿಸ್ಮೃತಿಹರೋ ವಿಷಯೇಷು ನ ಚಾಕ್ಷಮಃ |
 ಸುಖನಿದ್ರಾಪ್ರಬೋಧಶ್ಚ ಪ್ರಥಮಃ ಸುಖದೋ ಮದಃ ||
 ಮುಹುಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಮುಹುರ್ಮೋಹೋ ವ್ಯಕ್ತಾ ಸಜ್ಜತಿ ವಾಯುತುಃ |
 ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಪ್ರಲಾಪಶ್ಚ ಪ್ರಸಲಾಯನಮೇವ ಚ |
 ಸ್ಥಾನಪಾನಾನನ್ನಸಾಂಕರ್ಥ್ಯೇ ಯೋಜನಾ ಸವಿಪರ್ಯಯಾ |
 ಲಿಂಗಾಸ್ಯೇತಾನಿ ಜಾನೀಯಾದಾವಿಷ್ಟೇ ಮಧ್ಯಮೇ ಮದೇ ||
 ಮಧ್ಯಮಂ ಮದಮುಕ್ತೃವ್ಯ ಮದಮಪ್ರಾಪ್ಯ ಚೋತ್ತಮಮ್ |
 ನ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಶುಭಂ ಕುರ್ಯುರ್ನರಾ ರಾಜಸತಾಮಸಾಃ |
 ಕೋ ಮದಂ ತಾದೃಶಂ ವಿದ್ವಾಸುನ್ಮಾದಮಿವ ಪಾರುಣಮ್ |
 ಗಚ್ಛೇದಧ್ವಾನಮಸ್ವಂತಂ ಬಹು ದೋಷಮಿವಾಧ್ಯಗಃ |
 ತೃತೀಯಸ್ತು ಮದಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಭಗ್ನದಾರ್ವವ ನಿಷ್ಟುಯಃ |
 ಮದಮೋಪಾವೃತಮನಾ ಜೀವನ್ನಪಿ ಮೃತ್ಯೈ ಸಮಃ ||
 ರಮಣೀಯಾನ್ ಸ ವಿಷಯಾನ್ ನ ವೇತ್ತಿ ನ ಸುಹೃಜ್ಜನಮ್ |
 ಯದರ್ಥಂ ಪೀಯತೇ ಮಧ್ಯಂ ರತಿಂ ತಾಂ ಚ ನ ವಿಂದತಿ ||
 ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಂ ಸುಖಂ ದುಃಖಂ ಲೋಕೇ ಯಚ್ಚ ಪಿತೃಹಿತಮ್ |
 ಯದವಸ್ಥೋ ನ ಜಾನಾತಿ ಕೋಽವಸ್ಥಾಂ ತಾಂ ವ್ರಜೇದ್ವಿಧಃ ||
 ಸ ದೂಷ್ಯಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ನಿಂದ್ಯಶ್ಚಾಗ್ರಾಹ್ಯ ಏವ ಚ |
 ವ್ಯಸನಿತ್ವಾದುದರ್ಕೇ ಚ ಸದುಃಖಂ ವ್ಯಾಧಿಮಶ್ನುತೇ

(ಚ 585)

ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ಮದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಂತ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಪ್ರಥಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಅಧಿಕವಾದ ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಗುಣ ತೋರಿಸುವಿಕೆ, ವಾದ್ಯ, ಹಾಡು, ನಗೆ, ಕಥೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಬುದ್ಧಿಯಾಗಲೀ, ನೆನಪಾಗಲೀ, ವಿಷಯಭೋಗದ ಶಕ್ತಿಯಾಗಲೀ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲ, ನಿದ್ರೆಯೂ ಎಚ್ಚರವೂ ಸುಖವಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಥಮಾವಸ್ಥೆಯ ಮದವು ಸುಖ

ವ್ರದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಮಯ ಸ್ವೃತಿ ಇರುವದು, ಕೆಲವು ಸಮಯ ಸ್ವೃತಿ ತಪ್ಪುವದು; ಮಾತು ಕೆಲವು ಸಮಯ ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿ, ಕೆಲವು ಸಮಯ ವಿರಳವಲ್ಲದೆ ಇರುವದು; ಕೆಲವು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲದೆ ಹರಟುವದು; ಓಡುವದು; ನಿಲ್ಲುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಕುಡಿಯುವದರಲ್ಲಿಯೂ, ಉಣ್ಣುವದರಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಭಾಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತಿಕ್ರಮವಿರುವದು; ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮದದ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು. ರಾಜಸ-ತಾಮಸಗುಣಭರಿತ ರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಮದದ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಅಂತ್ಯದ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಹೋಗದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಶುಭವಲ್ಲದ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಲಾರರು. ವ್ರಯಾಣಸ್ಥನು ಬಹು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಸಮವಾದ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೋದ ಹಾಗೆ, ಉನ್ನಾದದ ಹಾಗಿನ ಭಯಂಕರವಾದ ಅಂಧಾ ಮದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಹೋದಾನು? ಮದದ ಮೂರನೇ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಕಡಿದು ಬಿದ್ದ ಮರನ ತುಂಡಿನಂತೆ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಮದ-ಮೋಹಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮತ್ತು ಬದುಕಿದ್ದರೂ ಸತ್ತವರಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಇರುವನು, ವಿನೋದಕರವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಿತಜನವನ್ನು ಅವನು ತಿಳಿಯನು; ಯಾವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಮದ್ಯವಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆ ಉಲ್ಲಾಸ ಅವನಿಗೆ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು-ಮಾಡಬಾರದ್ದು, ಸುಖ-ದುಃಖ, ಹಿತ-ಅಹಿತ, ಎಂಬವುಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲಾರನೋ, ಅಂಧಾ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಹೋದಾನು? ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳೊಳಗೆ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೂ, ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೂ, ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆಯೇ ಸರಿ ಆ ವ್ಯಸನದ ಸರಿ ಣಾಮವಾಗಿ ಅವನು ಮುಂದೆಯೂ ಸಂಕಷ್ಟಕರವಾದ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ

ಪರಾ ಮಾ ನಿಧಾನಕಾರನು ಕಡೇ ಅವಸ್ಥೆ ನಾಲ್ಕನೇದು, ಅದಕ್ಕೂ ಎರಡನೇ ಅವಸ್ಥೆಗೂ ಮಧ್ಯದ್ದು ಮೂರನೇದು, ಎಂತ ಬರೆದು, ಆ ಮೂರನೇ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಪಿಸ ಬಾರದವರನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವದು, ಗುರುಗಳನ್ನು ಎದುರಾಡುವದು, ತಿನ್ನಬಾರದವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದು, ಸಂಕ್ಷೇಪಗಳೊಂದಿರುವದು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಬಿಡುವದು, ಬುದ್ಧಿವಂತತ್ವವಿಲ್ಲವಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು ಎಂತ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 115)

7. ನಿರ್ಭಕ್ತಮೇಕಾಂತತ ಏವ ಮದ್ಯಂ

ನಿಷೇವ್ಯಮಾಣಂ ಮನುಜೇನ ನಿತ್ಯಮ್ |

ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ
ಉಂಟಾಗುವ
ರೋಗಗಳು

ಉತ್ಪಾದಯೇತ್ಯಷ್ಟತಮಾನ್ವಿಕಾರಾನ್

ಆಪಾದಯೇಚ್ಛಾಪಿ ಶರೀರಭೇದಮ್ ||

ಕ್ರುದ್ಧೇನ ಭೇತೇನ ಪಿಪಾಸಿತೇನ

ಶೋಕಾಭಿತಪ್ತೇನ ಬುಭುಕ್ಷಿತೇನ |

ವ್ಯಾಯಾಮಭಾರಾದ್ವಪರಿಕ್ಷತೇನ

ವೇಗಾವರೋಧಾಭಿತಪ್ತೇನ ಚಾಪಿ ||

*ಅತ್ಯಮೃತಭಕ್ತ್ಯಾವತತೋದರೇಣ

ಸಾಜೀರ್ಣಭುಕ್ತೇನ ತಥಾಒಲೇನ |

ಉಪಾಭಿತಪ್ತೇನ ಚ ಸೇವ್ಯಮಾನಂ

ಕರೋತಿ ಮದ್ಯಂ ವಿವಿಧಾನ್ವಿಕಾರಾನ್ |

ಪಾನಾತ್ಮಯಂ ಪರಮದಂ ಪಾನಾಜೀರ್ಣಮಥಾಪಿ ವಾ |

ಪಾನವಿಭ್ರಮಮುಗ್ರಂ ಚ ತೇಷಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷಣಮ್ ||

(ಸು. 832)

ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬರೇದಾಗಿ (ತೀನಿಯಿಲ್ಲದೆ) ಮಧ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟವಾದ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಶರೀರವು ನಾಶವಾಗುವದು. ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡಾಗ್ಗೆ, ಹೆದರಿಕೊಂಡಾಗ್ಗೆ, ಬಾಯಾರಿದಾಗ್ಗೆ, ವ್ಯಸನದ ಜ್ವಾಲೆಯಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಹಸಿವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಗೆ, ದೇಹದಂಡನೆಯಿಂದ, ಭಾರಹೊತ್ತದಿಂದ, ಅಥವಾ ದಾರಿ ನಡೆದುದರಿಂದ ನೊಂದಿರುವಾಗ್ಗೆ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳ ತಡೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಅತಿ ಹುಳಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಅಜೀರ್ಣಕರವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಬಲಹೀನವಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, (ಬಿಸಿಲು ಮುಂತಾದ) ಬಿಸಿಯಿಂದ (ದೇಹವು) ಕಾದಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಮಧ್ಯವು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು, ಅಂದರೆ, ಪಾನಾತ್ಮಯ, ಪರಮದ, ಪಾನಾಜೀರ್ಣ, ಮತ್ತು ಉಗ್ರವಾದ ಪಾನವಿಭ್ರಮ, ಇವುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೆಳಗೆ ಉಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

*'ಅತ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅತ್ಯಮ್' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗ್ಗೆ ಅತಿಯಾದ ನೀರಿನಿಂದಲೂ, ಭಕ್ಷ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯು ಉಬ್ಬಿರುವಾಗ್ಗೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

8. ಸ್ವಮ್ನಾಂಗಮರ್ದಹೃದಯಗ್ರಹತೋದಕಮ್ನಾಃ

ಪಾನಾತ್ಮಯೇಽನಿಲಕೃತೇ ಶಿರಸೋ ರುಜಶ್ಚ |

ಚತುರ್ವಿಧ ಪಾನಾತ್ಮಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು

ಸ್ವೇದಪ್ರಲಾಪಮುಖಶೋಷಣದಾಹಮೂರ್ಛಾಃ

ಪಿತ್ತಾತ್ಮಕೇ ವದನಲೋಚನಸೀತತಾ ಚ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತ್ಮಕೇ ವಮಧುಶೀತಕಫವ್ರಸೇಕಾಃ

ಸರ್ವಾತ್ಮಕೇ ಭವತಿ ಸರ್ವವಿಕಾರಸಮ್ಪತ್ ||

(ಸು. 832)

ಜಡತ್ವ, ಮೈಸೆಳವು, ಎದೆಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದು, ಮೈನೋವು, ನಡುಕು, ತಲೆಶೂಲೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಾತಜ ಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆವರು, ಅಸಂಬದ್ಧ ಮಾತು, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವದು, ಉರಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮುಖ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳು ಅರಸಿನ ವರ್ಣವಾಗಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪಿತ್ತಜ ಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಂತಿ, ಶೀತ, ಕಫ ಸುರಿಯುವದು, ಇವು ಕಫಾತ್ಮಕ ಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಕಾರಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯು ತ್ರಿದೋಷಜ ಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವವು.

ಇವಾ ಚರಕನ ಪ್ರಕಾರ ವಾತಜದಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬು, ತಲೆನಡುಕು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಜಾಗರ, ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಲಾಪ ಕಾಣುವವು, ಪಿತ್ತಜದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ, ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಭ್ರಮೆ ಸಹ ತೋರುವವು, ಕಫಜದಲ್ಲಿ ಅರುಚಿ, ಗುರುತ್ವ, ಹೃಲ್ಲಾಸ (ಬಿಕ್ಕುಳು ಅಥವಾ ಎದೆ ಕುಣಿತ), ತಂದ್ರೆ ಸಹ, ಲಕ್ಷಣಗಳು (ಚ 588-589) ಕೆಳಗಿನ 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

9

ವಿಷಸ್ಯ ಯೇ ಗುಣಾ ದೃಷ್ಟಾಃ ಸನ್ನಿವಾತವ್ರತೋಪಹಾಃ |

ತ ಏವ ಮದ್ಯೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ ವಿಷೇತು ಬಲವತ್ತರಾಃ ||

ಮಹಾತ್ಯಯವು
ವಿಷಕ್ಕೆ ಸದೃಶ.

ಹನ್ತ್ಯಾಶು ಹಿ ವಿಷಂ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ರೋಗಾಯ ಕಲ್ಪತೇ |
ಯಥಾ ವಿಷಂ ತಥೈವಾನೋ ಜ್ಞೇಯೋ ಮದ್ಯಕೃತೋ ಮದಃ ||
ತಸ್ಮಾತ್ತಿದೋಷಜಂ ಲಿಂಗಂ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಮದಾತ್ಯಯೇ |
ದೃಶ್ಯತೇ ರೂಪವೈಶೇಷಾತ್ ವೃಧಕ್ತ್ವಂ ಚಾಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ||

(ಚ. 589)

ತ್ರಿದೋಷಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೋಪಿಸತಕ್ಕ ಯಾವ ಗುಣಗಳು ವಿಷದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಆ ಗುಣಗಳೇ ಮದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವಿಷದಲ್ಲಿ ಆ ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಂತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ವಿಷಗಳು ಕೊಲ್ಲುತ್ತವೆ, ಬೇರೆ ಕೆಲವು ವಿಷಗಳು ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮದ್ಯದಿಂದಂಟಾಗುವ ಕಡೇ ಅವಸ್ಥೆಯ ಮದವು ವಿಷದ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ನಿವಾತದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮದಾತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ, ಅವುಗಳೊಳಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮೇಲೆ ಮದಾತ್ಯಯದ (ನಾಲ್ಕು) ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

10. ಉಷ್ಣಾ(ವ್ಯಾ)ಶರೀರಗುರುತಾ ವಿರಸಾನನತ್ತಂ

ಕ್ಷೇಷ್ಣಾಧಿಕತ್ವಮರುಚಿರ್ಮಲಮೂತ್ರಸಂಗಃ |

ಪರಮದದ ಲಕ್ಷಣ

ಲಿಂಗಂ ಪರಸ್ಥ ತು ಮದಸ್ಯ ವದಂತಿ ತಜ್ಞಾ

ಸ್ತೃಷ್ಣಾ ರುಜಾ ಶರಸಿ ಸನ್ನಿಷು ಚಾಪಿ ಭೇದಃ ||

(ಸು. 833)

ಮೈಬಿಸಿ, ಶರೀರ ಭಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವದು, ಮುಖ ಬಾಡಿರುವದು, ಕಘಾಧಿಕ್ಯ, ಅರುಚಿ, ಮಲಮೂತ್ರ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ತಲೆನೋವು, ಮತ್ತು ಸಂದುಗಳ ಕಡತ, ಇವು ಪರಮದದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತ ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾ ಮಾಧವನದಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತೆಯು ಪರಮದದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪಾಠಾಂತರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ 'ಉಷ್ಣಾಶರೀರ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಕ್ಷೇಷ್ಣಾಚ್ಚ ಯೋಽಂಗಂ' ಎಂತ ಮಾ ನಿ (ಪು 118) ಶ್ಲೋಕೋಚ್ಚ ಯವನ್ನು ಮೂಗಿನ ಸ್ವರವ ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

11. ಆಧ್ಮಾನಮುದ್ಗೀರಣಮವ್ಲರಸೋ ವಿರಾಹೋ

ಽರ್ಜೀರ್ಣಸ್ಯ ಪಾನಜನಿತಸ್ಯ ವದಂತಿ ಲಿಂಗಮ್ |

ಪಾನಾಜೀರ್ಣದ
ಲಕ್ಷಣ

ಜ್ಞೇಯಾನಿ ತತ್ರ ಭಿಷಜಾ ಸುನಿವಿತ್ತಿತಾನಿ

ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನಿತಾನಿ ಚ ಕಾರಣಾನಿ ||

(ಸು. 833)

ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ವಾಂತಿ, ಬಾಯಿ ಹುಳಿಯಾಗಿರುವದು, ಮೈಯುರಿ, ಇವು ಪಾನಾಜೀರ್ಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತ (ಬಲ್ಲವರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕಾರಣಗಳು (ಲಕ್ಷಣಗಳು) ಸಹ ಇರುತ್ತವೆಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

12. ಹೃದ್ರಾತ್ರತೋದವಮಧುಜ ರಕಂಠಧೂಮ-

ಮೂರ್ಛಾಕಫಸ್ರವಣಮೂರ್ಧ್ವರುಜೋ ವಿರಾಹಃ |

ಪಾನವಿಭ್ರಮದ
ಲಕ್ಷಣ

ದ್ವೇಷಃ ಸುರಾನ್ಮವಿಕೃತೇಷು ಚ ತೇಷು ತೇಷು
ತಂ ಪಾನ ವಿಭ್ರಮಮುಶ್ನಸ್ಯಖಿಲೇನ* ಧೀರಾಃ ||

(ಸು. 833)

* 'ಅಖಿಲೇಷು' ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಹಾಗಿದ್ದರೆ, ಮದ್ಯವಿಕಾರಗಳೊಳಗೆ ಎಂತ ಅರ್ಥ.

ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ (ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ) ನೋವು, ವಾಂತಿ, ಜ್ವರ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಬಂದ ಹಾಗಿನ ಪೀಡೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಕಫ ಸುರಿಯುವದು, ತಲೆಶೂಲೆ, ಉರಿ, ಆಯಾ (ನಾನಾ ವಿಧವಾದ) ಮದ್ಯಭೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆಹಾರಭೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವೇಷ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಪಾನವಿಭ್ರಮ ಎಂತ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಡಿತರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

13.

ಹೀನೋತ್ತರಾಷ್ಟ್ರಮತಿಶೀತಮಮನ್ದದಾಹಂ

ಪಾನಾತ್ಮಯದ
ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ
ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವ
ಗಳು

ತೈಲಪ್ರಭಾಸ್ಯಮತಿಪಾನಹತಂ ವಿಜಹ್ಯಾತ್ |

ಜಿಹ್ವಾಷ್ಠದನ್ವಮಸಿತಂ ತ್ವಧವಾಪಿ ನೀಲಂ

ಪೀತೇ ಚ ಯಸ್ಯ ನಯನೇ ರುಧಿರವ್ರಭೇ ಚ ||

ಹಿಕ್ಮಾಜ್ವರಾವಮಧುವೇಪಧುಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಾಃ

ಕಾಸಭ್ರಮಾವಪಿ ಚ ಪಾನಹತಂ ಭಜನ್ತೇ |

(ಸು 833)

ಮೇಲಿನ ತುಟಿ ತಗ್ಗಿ (ಜೋತಾಡಿದ ಹಾಗೆ) ಇರುವದು, ಮೈ ತಣ್ಣಗೆ, ಒಳಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಉರಿ, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಸವರಿದ ಹಾಗಿನ ಪ್ರಭೆ, ನಾಲಿಗೆ, ತುಟಿ, ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ನೀಲವರ್ಣವಾಗಿರುವದು, ಮತ್ತು ಒಣ್ಣುಗಳು ಅರಸಿನ ಅಥವಾ ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವ ಅತಿಯಾದ ಮಧುಪಾನದಿಂದ ನೊಂದ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅಂಥವನ ಆಶೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಮೈನಡುಕು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಕೆಮ್ಮು, ತಲೆತಿರುಕು, ಈ ವಿಕಾರಗಳು ಸಹ ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಕೆಡುಕು ಹೊಂದಿದವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

14.

ವಿಚ್ಛಿನ್ನಮದ್ಯಃ ಸಹಸಾ ಯೋತಿಮದ್ಯಂ ಸಿಷೇವತೇ |

ಧ್ವಂಸಕ ವಿಹ್ವ
ಕ್ಷಯ ಎಂಬ
ರೋಗಗಳು

ಧ್ವಂಸಕೋ ವಿಟ್ಟ್ವಯಶ್ಚೈವ ರೋಗಸ್ತಸ್ಯೋಪಚಾಯತೇ ||

ವ್ಯಾಧ್ಯುಪಕ್ಷೀಣದೇಹಸ್ಯ ದುಶ್ಚಿತ್ತಸ್ಯತಮಾ ಮತೌ |

ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ರಕೋಪಃ ಕಂಠಸ್ಯ ಶೋಷಃ ಶಬ್ದಾಸಹಿಷ್ಣುತಾ |

ತನ್ದ್ರಾ ನಿದ್ರಾಭಿಯೋಗಶ್ಚ ಜ್ಞೇಯಂ ಧ್ವಂಸಕಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಹೃತ್ಕಂಠರೋಗಃ* ಸಮೋಹಶ್ಚರ್ದಿರಂಗರುಚಾ ಜ್ವರಃ |

ತ್ಯಸ್ತಾ ಕಾಸಃ ಶಿರಃಶೂಲಮೇತದ್ವಿಟ್ಕ್ಷಯಲಕ್ಷಣಮ್ ||

(ಚ. 597)

ಮದ್ಯಪಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯನು ಒಡನೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಧ್ವಂಸಕ, ವಿಹ್ವಕ್ಷಯ ಎಂಬ ರೋಗಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕ್ಷೀಣವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಈ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾದರೆ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟ ಎಂತ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕಫಪ್ರಕೋಪ, ಗಂಟಲ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಹಿಸ

ಕೂಡದಿರುವಿಕೆ, ತನ್ಮೈ, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಇವು ಧ್ವಂಸಕದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎದೆ ರೋಗ, ಕಂಠರೋಗ, ಮೂರ್ಛ, ವಾಂತಿ, ಮೈನೋವು, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು, ತಲೆ ಶೂಲೆ, ಇವು ವಿಟ್‌ಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

* ಪರಾ 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೋಧಃ' ಎಂಬ ಪಾರಾಂತರ ಅ ಸಂ (II-40)ದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ 'ಎವೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ತದೆ' ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

15 ಸರ್ವಂ ಮದಾತ್ಮಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ತ್ರಿದೋಷಮಧಿಕಸ್ತು ಯತ್ |

ಸಾಧಾರಣ ಚಿಕಿತ್ಸಾ
ತೋಷಕಮ ಏಕಿ

ದೋಷಂ ಮದಾತ್ಮಯೇ ವಶ್ಯೇತ್ ತಸ್ಯಾದೌ ಪ್ರತಿಕಾರಯೇತ್ ||

ಕಫಸ್ಥಾನಾನುವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಚ ಕ್ರಿಯಾ ಕಾರ್ಯಾ ಮದಾತ್ಮಯೇ |

ಪಿತ್ತಮಾರುತಸರ್ಯಸ್ತಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಹಿ ಮದಾತ್ಮಯಃ (ಚ. 590)

ಎಲ್ಲಾ ಮದಾತ್ಮಯಗಳು ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದಾದ್ದರಿಂದ ವಾತಾದಿ ಮೂರು, ದೋಷಗಳೊಳಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವದು ಯಾವದಂದು ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಮುಂದಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಕಫಸ್ಥಾನ (ವಾದ ಆಮಾಶಯ)ವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ, ಕಡೆಗೆ ವಾತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ, ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದಾದ್ದರಿಂದ, (ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಸಮವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಫಾದಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ತ್ರಿದೋಷಪರಿಹಾರಕರವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷಪರಿಹಾರವು ತಕ್ಕ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ಈ ಉಪದೇಶವು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ

16 ಮಿಥ್ಯಾತಿಹೀನಪೀತೇನ ಯೋ ವ್ಯಾಧಿರುವಚಾಯತೇ |

ಮಧ್ಯಮಿಂದ
ಪ್ರತೀಕಾರ

ಸಮಪೀತೇನ ತೇನೈವ ಸ ಮಧ್ಯೇನೋಪಶಾಮ್ಯತಿ || (ಚ. 90)

ತಪ್ಪಾದ ಯೋಗದಿಂದ, ಅಥವಾ ಅತಿಯಾಗಿ, ಅಥವಾ ಹೀನವಾಗಿ, ಮಧ್ಯಪಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ರೋಗ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅದು ಅದೇ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಕುಡಿಸುವದರಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

17 ಜೀರ್ಣಾಮಮಧ್ಯದೋಷಾಯ ಮಧ್ಯಮೇವ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ |

ಮಧ್ಯವಸ್ತು
ಕೊಡುವ ವಿಧಾನ

ಪ್ರಕಾಂಕ್ಷಾಲಾಘವೇ ಜಾತೇ ಯದ್ಯದಸ್ಮೈ ಹಿತಂ ಭವೇತ್ ||

ಸೌವರ್ಚಲಾನುಸಂವಿದ್ಧಂ ಶೀತಂ ಸವಿಡಸ್ಯಂಧವಮ್ |

ಮಾತುಲುಂಗಾದ್ರ್ವಕೋಪೇತಂ ಜಲಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿತ್ |

(ಚ. 590)

(ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದಂಥವನ) ಮಧ್ಯದಿಂದಂಟಾದ ಆಮದೋಷವು (ಅಂದರೆ ಆರಂಭದ ತೀವ್ರ ವಿಕಾರವು) ಜೀರ್ಣವಾಗಿ, (ಮಧ್ಯದ) ಅತ್ಯಾಶೆಯು ಲಘುವಾದ ಮೇಲೆ, ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಮಧ್ಯವು (ದೋಷವಿಚಾರದಿಂದ) ಹಿತವೋ, ಅದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ಕರೀ ಉಪ್ಪು), ಬಿಡಾಲವಣ, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಶುಂಠೀರಸ, ನೀರು, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಶೀತವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

18.

ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಟ್ರೇನಾತಿಮೋಶ್ರೇಣ ಪೀತೇನಾವೃವಿದಾಹಿನಾ |

ಮದ್ಯೇನಾನ್ನರಸಕ್ಲೇದೋ ವಿದಗ್ಧಃ ಕ್ಷಾರತಾಂ ಗತಃ ||

ಅಸ್ತ ದಾರ್ಢ್ಯಂ ಜ್ವರಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಪ್ರಮೋಹಂ ವಿಭ್ರಮಂ ಮದಮ್ |

ಜನಯ ತ್ಯಾಶು ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೈಃ ಮದ್ಯಮೇವ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||

ಮದ್ಯವು ಪ್ರತಿಃ
ಕಾರವು

ಕ್ಷಾರೋ ಹಿ ಯಾತಿ ಮಾಧುರ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಮವ್ಲೋಪಸಂಸ್ಕೃತಃ |

ಶ್ರೇಷ್ಠಮವ್ಲೇಷು ಮದ್ಯಂ ಚ ಯೈರ್ಗುಣೈಸ್ತಾನ್ ಪರಂ ಶೃಣು ||

ಮದ್ಯಸ್ಯಾವಸ್ಥಭಾವಸ್ಯ ಚತ್ವಾರೋನುರಸಾಃ ಸ್ವೃತಾಃ |

ಮಧುರಶ್ಚ ಕಷಾಯಶ್ಚ ತಿಕ್ತಃ ಕಟುಕ ಏವ ಚ ||

ಗುಣಾಶ್ಚ ದಶ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಸ್ತೈಶ್ಚ ತುರ್ದಶಭಿರ್ಗುಣೈಃ |

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮದ್ಯಮಮ್ಲಾನಾಮುಪಯುಕ್ತಪರಿ ತಿಷ್ಠತಿ || (ಚ. 590)

ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಉಷ್ಣವಾದ, ಹುಳಿಯಾದ, ಉರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಾತಿರೇಕವಾಗಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಅನ್ನರಸದ ದ್ರವವು ಅತಿಯಾಗಿ, ವಾಕವಾಗಿ ಕ್ಷಾರವಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಒಳಗೆ ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ ಭ್ರಾಂತಿ, ಮದ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಇವುಗಳ ಶಮನಕ್ಕೆ ಮದ್ಯವನ್ನೇ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಕ್ಷಾರವು ಯುಕ್ತವಾದ ಹುಳಿಯ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಬೇಗನೇ ಸಿಹಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹುಳಿಪದಾರ್ಥಗಳೊಳಗೆ ಮದ್ಯವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು; ಯಾವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ:— ಹುಳಿ ಸ್ವಭಾವದ ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಚೊಗರು, ಕಹಿ, ಕಾರ, ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅನುರಸಗಳು ಇವೆ; ಇವು ನಾಲ್ಕು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹತ್ತು ಕೂಡಿ (ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಹುಳಿಯಾದ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೇಲೆ ಇರುವಂಥಾದ್ದು ಅತಿ (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು) ಮದ್ಯ

19.

ಮದ್ಯೋತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟೇನ ದೋಷೇಣ ರುದ್ಧಃ ಸ್ತೋತಸು ಮಾರುತಃ |

ಕರೋತಿ ವೇದನಾಂ ತೀವ್ರಾಂ ಶಿರಸ್ಸಸ್ಥಿಷು ಸನ್ನಿಷು ||

ದೋಷವಿಷ್ಣುಸ್ಥನಾರ್ಧಂ ಹಿ ತಸ್ಮೈ ಮದ್ಯಂ ವಿಶೇಷತಃ |

ಮದ್ಯದ ಹುಳಿ
ಯಲ್ಲಿ ಗುಣ
ವಿಶೇಷ

ವ್ಯವಾಯಿತೀಕ್ಷೋಷ್ಟ್ರತಯಾ ದೇಯಮವ್ಲೇಷು ಸತ್ಸ್ವಪಿ ||

ಸ್ತೋತೋವಿಬದ್ಧಮುನ್ಮಥ್ಯ ಮಾರುತಸ್ಯಾನುಲೋಮನಮ್ |

ರೋಚನಂ ದೀಪನಂ ಚಾಗ್ನೇರಭ್ಯಾಸಾತ್ಪ್ರಾತ್ಯಮೇವ ಚ ||

ರಸಸ್ತೋತಸ್ಯರುದ್ಧೇಷು ಮಾರುತೇ ಚಾನುಲೋಮಿತೇ |

ನಿವರ್ತನೇ ಏಕಾರಾಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯಂತ್ಯಸ್ಯ ಮದೋದಯಾಃ* ||

(ಚ. 590-91)

ಮದ್ಯದಿಂದ ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷದಿಂದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ತಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆ ದೋಷವನ್ನು ಹರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಬೇರೆ ಹುಳಿಗಳು ಇದ್ದರೂ. ವ್ಯವಾಯಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತೆ ಗುಣಗಳಿರುವ ಮದ್ಯವನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅದು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳೊಳಗಿನ ತಡೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತುತೆಗೆದು, ವಾಯುಸಂಚಾರವನ್ನು

ಕ್ರಮಪಡಿಸಿ, ರುಚಿಯನ್ನೂ ಅಗ್ನಿದೀವನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಹಿತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ರಸವಾಹಿಸ್ತೋತ್ರಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದು, ವಾಯು ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಕಾರಗಳೂ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅವನ ಪಾಠಾತ್ಮಯರೋಗಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಇಂತ 'ಮುದಾದಯ' ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರವಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಮದ ಮತ್ತು ದಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟ ರೋಗಗಳು' ಎಂತ ಅರ್ಥ.

20.

ತತ್ರ ವಾತೇ ಹಿತಂ ಮಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಯಃ ಪೈಷ್ಟಿಕಗೌಡಿಕಮ್ |

ದೋಷಗಳಿಗೆ
ತಕ್ಕವಾದ ಮಧ್ಯ
ಗಳು

ಪಿತ್ತೇ ಸಾಮ್ನೋ ಮಧು ಕಫೇ ಮಾದ್ವೀಕಾರಿಷ್ಟಮಾಧವಮ್ |

(ಪಾ. 304-305)

ಮಧ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಬೆಲ್ಲದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ಮಧ್ಯವು ವಾತದೋಷ ಅಧಿಕವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ, ಜೀನು ಮತ್ತು ನೀರು ಕೂಡಿದ (ಅದೇ) ಮಧ್ಯವು ಪಿತ್ತಾಧಿಕವುಳ್ಳವನಿಗೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯವು ಕಫಾಧಿಕವುಳ್ಳವನಿಗೆ, ಸಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

21.

ಮಧ್ಯಸ್ತು ಚುಕ್ರಮರಿಚಾರ್ದ್ರಕದೀಪ್ಯಕುಷ್ಠ -

ಸೌವರ್ಚರಾಯುತಮಲಂ ಪವನಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೇ |

ಸಾಂಕ ಪಾಠಾತ್ಮ
ಯದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವೃದ್ಧೀಕದೀಪ್ಯಕಮಹೌಷಧಹಿಂಗುಘರ್ವಾ

ಸೌವರ್ಚಲೇನ ಚ ಯುತಂ ಏತರೇತ್ಸುತಾಯ ||

ಅಮ್ರತಕಾಮ್ರಫಲದಾಡಿಮಮಾತುಲುಂಗೈಃ

ಕುರ್ಯಾಚ್ಚುಭಾನ್ಯಸಿ ಚ ಪಾಡವಪಾನಕಾನಿ || (ಸು. 823-34)

ಹುಳಿ, ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಓಮ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಕರೀಲುಪ್ಪು, ಇವುಗಳು ಸೇರಿದ ಮಧ್ಯವು ವಾತವನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸಾಕಾದ್ದು; ಅಥವಾ ಕರಿಜೇರಿಗೆ, ಓಮ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಂಗು, ಕರೀಲುಪ್ಪು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ (ವಾತ ಶಾಂತವಾಗಿ), ಸುಖವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮೃತಹಣ್ಣು, ಮಾವಿನಹಣ್ಣು, (ಹುಳಿ) ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಮಾದಳಿ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಒಳ್ಳೇ ಸಾರುಗಳನ್ನೂ, ಪಾನಕಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸಿ ಕುಡಿಯ ಕೊಡಬೇಕು.

ಇಂತ 'ಪಾಡವ' ಎಂದರೆ ಬೆಲ್ಲ-ಹುಳಿ ಸಾರಿನ ಹಾಗಿನ ಸಾರು ಆದರಲ್ಲಿ ಹುಳರಸವೂ, ಸೀರಸವೂ ಪ್ರಧಾನ ನಾಗಿಯೂ, ಕಾರ-ಕೋಗರು-ಉಪ್ಪುಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿಯೂ, ಕಪಿರಸವಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಇರಬೇಕು

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾತೋಚ್ಚಣಂ ಲಿಂಗಂ ರಸೈಶ್ಚೈನಮುಪಾಚರೇತ್ |

ಲಾವತಿತ್ತಿರದಕ್ಷಾಣಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂ ಶಿಖಿನಾಮಪಿ ||

ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ಮೃಗಮತ್ಸ್ಯಾನಾಮಾನೂಪಾನಾಂ ಚ ಸಂಸ್ಕೃತೈಃ |

ಭೂಶಯವ್ರಸಕಾನಾಂ ಚ ರಸೈಃ ಶಾಲೋದನೇನ ಚ || (ಚ. 591)

ವಾತ ಅಧಿಕವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಂಡು, ಪಕ್ಷಿಗಳೊಳಗೆ ಲಾವ, ತಿತ್ತಿರ, ಕೋಳಿ, ನವಿಲು, ಇವುಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾಗಿ ತಯಾ

ರಿಸಿ, ಅನೂಪವರ್ಗದ ಮೃಗಮಾನುಗಳ ಮತ್ತು ಭೂಶಯ (ಗುಹಾಶಯ, ಬಿಲೇಶಯ)—ಪ್ರಸಹ ವರ್ಗಗಳ ಜಂತುಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರಯುಕ್ತವಾಗಿ (ಒಗ್ಗರಣೆ, ಮಸಾಲೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ) ತಯಾರಿಸಿ, ರೋಗಿಗೆ ಶಾಲ್ಯನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಉಪಚರಿಸಬೇಕು.

ಷರಾ 1ನೇ ಭಾಗದ XV, 2-5-14-15 ಮತ್ತು 17 ನೋಡಿ

ಭಕ್ತೇನ ವಾರುಣೇಮಣ್ಣಂ ದದ್ಯಾತ್ವಾತುಂ ಪಿಪಾಸವೇ |

ದಾಡಿಮಸ್ಯ ರಸಂ ವಾಧ ಜಲಂ ವಾ ವಾಂಚಮೂಲಿಕಮ್ |

ಧಾನ್ಯನಾಗರತೋಯಂ ಚ ದಧಿಮಂಡಮಧಾಪಿ ವಾ | (ಚ. 591)

ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ವಾರುಣೇ ಎಂಬ ಮಧ್ಯವಿಶೇಷದ ಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನು, ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು, ಅಥವಾ ವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನು, ಅಥವಾ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನು, ಅಥವಾ (ಹುಳಿ) ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುಕೊಡಬಹುದು.

ಷರಾ ("ಪುನರ್ನವಾಶಾಲಿಸಿಷ್ಟೈರ್ವಿಘಾತಾವಾರುಣೇಮತಾ") ಪುನರ್ನವ ಮತ್ತು ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಹುಳಿಸಿದ ಮಧ್ಯವು ವಾರುಣೇ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮ. ಸಿ 109) ತಾಳಿ ಮತ್ತು ಒರ್ಜರಗಳ ರಸ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಧ್ಯಕ್ಕೂ ವಾರುಣೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಎಂತ ಬಾ ಪು (ಪು 185)

22. ಪಿತ್ತಾತ್ಮಕೇ ಮಧುರವರ್ಗಕಪಾಯಮಿಶ್ರಂ, ಮಧ್ಯಂ ಹಿತಂ ಸಮಧುಶರ್ಕರ-
ಮಿಷ್ಟಗಂಧಮ್ | ಪೀತ್ತಾ ಚ ಮಧ್ಯಮಪಿ ಚೇಕ್ಷುರಸಪ್ರಗಾಢಂ, ನಿಶೇ-
ಷತಃ ಕ್ಷಣಮವಸ್ಥಿತಮುಲ್ಲಿಖೇಚ್ಛ | ಲಾವಣ್ಯೇತಿತ್ತಿರಿರಸಾಂಶ್ಚ ಪಿಬೇದ
ಸಮ್ನಾನ್, ಮೌದ್ಗಾನ್ ಸುಖಾಯ ಸಘೃತಾನ್ ಸಸಿತಾಂಶ್ಚ ಯೂಷಾನ್ ||
(ಸು 831)

ಸೈತ್ರಿಕ ಪಾನಾತ್ಮ
ಯದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಸೈತ್ರಿಕ ಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಮಧುರವರ್ಗದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಪಾಯಮಿಶ್ರವಾದ ಮಧ್ಯ ವನ್ನು ಜೇನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಾದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾನಮಾಡುವದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿನಹಾಲನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿದು, ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅದು ನಿಂತ ಮೇಲೆ, ಅದನ್ನು ನಿಶೇಷವಾಗಿ (ಗಂಟಲಿಗೆ ಬೆರಳನ್ನೋ ಬತ್ತಿಯನ್ನೋ ಹಾಕಿ) ವಾಂತಿಮಾಡಬೇಕು. ಲಾವ, ತಿತ್ತಿರಿ ಎಂಬ ವಕ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಕರಿ ಜಿಂಕೆ, ಇವುಗಳ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸದೆ ತಯಾರಿಸಿದ ರಸಗಳನ್ನೂ, ಹೆಸರಿನ ಸಾರನ್ನೂ, ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಸುಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ. ಕಫಪಿತ್ತ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ದ್ರಾಕ್ಷಿರಸವನ್ನೂ ನೀರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ರೋಗಿಗೆ ಕುಡಿಯುಕೊಟ್ಟು, ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ಚ (ಪು. 592)

ಮಧುರವರ್ಗ. — ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿ (ಉಪೋದ್ಧಾತದ 1ನೇ ಪರಿತಿಪ್ಪದ 16ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ವಸ, ಮಜ್ಜೆ, ಅರುವತ್ತು ದಿನಗಳ ಬೆಳಕೆಯ ಭತ್ತದ ಶಾಲ್ಯನ್ನ, ಯವಗೋದಿ, ಗೋದಿ, ಉದ್ದು, ಬಳ್ಳಿನೀರಾಟಕಾಯಿ, ಸೇಕಿನ ಗಡ್ಡೆ, ಮುಳ್ಳುಸವುತೇಕಾಯಿ, ದೊಡ್ಡ ಸವುತೇಕಾಯಿ, ಕಾಶಿಕುಂಬಕಾಯಿ, ಸೋರಿಕಾಯಿ, ಬಜ್ಜಂಗಾಯಿ,

ಚಲ್ಲಬೇಜ, ಗಿಡೋಡ್ಯ, ಮೊರವೇಬೇಜ, ತಾವರೆಬೇಜ, ಶಿವನೀ (ಕಾಶ್ಮೀರಿ) ಹಣ್ಣು, ಇವೆ ಹೂವು ದ್ರಾಕ, ಖರ್ಜೂರ, ಹಾದರಿ ಮರನ ಹಣ್ಣು (ಮಲ ಪಳಮುಣ್ಣಾಲ), ತಾಳಿಹಣ್ಣು, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದ) ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ, ತುತ್ತಿ (ಉರ್ಕ), ನಸುಗುನ್ನಿ (ನಾಯಿಸೋಣಗು), ನೇಲಕುಂಬಳ, ನೆನೆಯಕ್ಕನೋವು (ಕುಟುಂಬಿನೀ, ಅರ್ಕಪ್ಪುನೀ ನೇಲಕುಂಬಳದ ಭೇದ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ), ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಹಾಲು, ಹಾಲಿನ ನೀರು (ಎಳು ದಿನ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲು), ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ ವೆರುಂಕುರುಂಬ), ಬೀದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದವು ಮಧುರ ವರ್ಗದ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಸಂಗ್ರಹ (ಸು 158)

ಮಧ್ಯಂ ಖರ್ಜೂರಮೃದ್ವೀಕಾವರೂಷಕರಸೈರ್ಯುತಮ್ |

ಸದಾಡಿಮರಸಂ ಶೀತಂ ಶಕ್ತುಭಿಃ ಸ್ವವಚೂರ್ಣಿತಮ್ ||

ಸಶರ್ಕರಂ ಶಾರ್ಕರಂ ವಾ ಮಾದ್ವೀಕಮಧವಾಪರಮ್ |

ದದ್ಯಾತ್ ಬಹೂದಕಂ ಕಾಲೇ ಪಾತುಂ ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಯಯೇ ||

(ಚ. 592)

ಪಿತ್ತಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಖರ್ಜೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪರೂಷಕ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆರೆಸಿ, ಸಕ್ತುವನ್ನು (ಹುರಿದ ಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿ ಹಿಟ್ಟನ್ನು) ಚನ್ನಾಗಿ ತಳೆದು, ಅದನ್ನು ಶೀತವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಧ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಜೇರಿ ಮಧ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಯಥೇಷ್ಟ ನೀರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಯುಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಕೊಡಬೇಕು.

23

ವಮನದ್ರವ್ಯಸಂಯುಕ್ತಂ ಮಧ್ಯೇನೋಲ್ಲೇಖನಂ ಹಿತಮ್ |

ಸಾನರೋಗೇ ಕಫೋದ್ಭೂತಂ ಲಂಘನಂ ಚ ಯಥಾ ಬಲಮ್ ||

ಕೃಷ್ಣಕ ಸಾನಾ
ಶಯಕ್ಕೆ ಉಪ
ಕಮ

ದೀಪನೀಯೌಷಧೋಪೇತಂ ಪಿಬೇನ್ಮಧ್ಯಂ ಸಮಾಹಿತಃ |

ತ್ರಿಫಲಾಯಾ ರಸೋ ವಾಪಿ ವ್ಯೋಷಚೂರ್ಣಸಮಸ್ತತಃ ||

ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಜೋ ಯೂಷಃ ಕೌಲತ್ಥೋ ವಾ ಮಧೂತ್ಪಟಃ |

ಯವಾನ್ನವಿಕೃತಿಯೋಜ್ಯಾ ಜಾಂಗಲಾನ್ನಕೃತಾನಿ ಚ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 295)

ಕಫಪ್ರಕೋಪವುಳ್ಳ ಪಾನಾತ್ಮಯರೋಗದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಔಷಧವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕೂಟ್ಟು ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕವಾಗಿ ಲಂಘನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುವದು ಹಿತವು. ವಾಂತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ದೀಪನಕರವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಧ್ಯ ವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ ತ್ರಿಫಲೆಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಲ್ಲಂಗಿಗಡ್ಡೆಯ ಅಥವಾ ಹುರುಳಿಯ ಸಾರನ್ನು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗಲೀ, ಕುಡಿಯಕೊಡುವದು; ಮತ್ತು ಯವೆಗೋದಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ನಾನಾ ಆಹಾರಗಳನ್ನೂ, ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರ ಗಳನ್ನೂ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಯವಾನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿ ಧಾ ಪ್ರ. (ಪು 396) ಉಪಕ್ತ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಲ್ಲಂಗಿಯ ಸಾರಿಗೂ, ಹುರುಳಿಯ ಸಾರಿಗೂ, ಕಾರ, ಹುಳಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿಯೂ, ಅದು ತೆಳ್ಳಗಾಗಬೇಕಾಗಿಯೂ ಚ (ಪು. 594).

24. ಸೌವರ್ಚಲಮಜಾಜೇ ಚ ವೃಕ್ಷಾನ್ವಂ ಸಾಮ್ನವೇತಸಮ್ |

ಅಷ್ಟಾಂಗಲವಣ.

ತ್ವಗೇಲಾಮರಿಚಾದ್ಧಾಂಶಂ ಶರ್ಕರಾಭಾಗಯೋಜಿತಮ್ ||

ಏತಲ್ಲವಣಮಷ್ಟಾಂಗಮಗ್ನಿಸನ್ನೀಪನಂ ಪರಮ್ |

ಮದಾತ್ಮಯೇ ಕಫಪ್ರಾಯೇ ದದ್ಯಾತ್ ಸ್ತ್ರೋತೋವಿಶೋಧನಮ್ ||

ಏತದೇವ ಪುನರ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಮಧುರಾಮೈದ್ರವೀಕೃತಮ್ |

ಗೋಧೂಮಾನ್ನಯವಾನ್ನಾನಾಂ ಮಾಂಸಾನಾಂ ಚಾತಿರೋಚನಮ್ ||

(ಚ. 595)

ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ಕರಿಲುಪ್ಪು), ಕರಿಜೇರಿಗೆ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ಅಮ್ಲವೇತಸ. ಸಕ್ಕರೆ, ಇವು ಐದು ಸರಿ ಭಾಗ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಎಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವು ಮೂರು ಅರ್ಧಾಂಶ ಪ್ರಕಾರ, ಹೀಗೆ ಎಂಟು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಲವಣ ಎಂತ ಹೆಸರು. ಅದು ಅಗ್ನಿದೀಪನಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು; ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಶೋಧನಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಕಫಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅದನ್ನೇ ಮಧುರ ಮತ್ತು ಅಮ್ಲವರ್ಗಗಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ ರಸ ಅಥವಾ ಕಷಾಯ ಕೂಡಿಸಿ ತೆಳ್ಳಗೆಮಾಡಿ, ಗೋದಿಯ ಆಹಾರಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಯವೆಗೋದಿಯ ಆಹಾರಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಮಾಂಸಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಅತಿರುಚಿಕರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇವರ 'ಮಧುರವರ್ಗ'ವನ್ನು ಹಿಂದೆ 22ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಅಮ್ಲವರ್ಗದ ವಿವರ — ಹುಳಿದಾಳಂಬದ ಹಣ್ಣು, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣು, ಮಾದಳಹಣ್ಣು, ಅಮೆಚಿಹಣ್ಣು, ಬೀಲದಹಣ್ಣು, ಕವಳಿಕಾಯಿ (ಕರಂದೆ), ಬೊಗರ ಹಣ್ಣು, ಸೀರ್ನೆಲ್ಲಿ, ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು, ಜೂರಿಮಾವಿನಹಣ್ಣು, ಪಾರಿಪುಳಿ, ಸಣ್ಣಲಿಂಬೆಹಣ್ಣು, ಚಿತ್ರದ ಗಿಡದ ಹುಣ್ಣು, ವಾಟಿ ಹುಳಿ (ಅಥವಾ ಹೆಬ್ಬಲಸಿನಹಣ್ಣು), ಅಮ್ಲವೇತಸ, ದೊಡ್ಡಹುಳಿ, (ಹುಳಿ) ಮೊಸರು, ಮಜಿಗೆ, ಹೆಂಡ, ಶುಕ್ತ (ಸಿರ್ಕಾ) ಯವೆಗೋದಿಯ ಹುಳಿಸಿದ ಗಂಟಸೀರು, ಹುಳಿಕಲಗಜ್ಜು, ಧಾನ್ಯದ ಹುಳಿ ಸೀರು ಮುಂತಾದವು ಹುಳಿವರ್ಗದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಸಂಗ್ರಹ (ಸು. 158)

25. ಕುರ್ಯ್ಯಾಚ್ಚ ಸರ್ವಮಥ ಸರ್ವಭವೇ ವಿಧಾನಂ |

ದ್ವಂದ್ವೋದ್ಭವೇ ದ್ವಯಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಯಥಾಪ್ರಧಾನಮ್ (ಸು. 834)

ತ್ರಿದೋಷಜ,

ದ್ವಂದ್ವಜ, ಮದಾ

ತ್ವಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ

ಕ್ರಿಯಾವಿಧಾನ.

ತ್ರಿದೋಷಜ ಪಾನಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ (ಬೇಕಾದ

ಹಾಗೆ ಯೋಜಿಸಿ) ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ದ್ವಂದ್ವಜದಲ್ಲಿ ಯಾವ

ಎರಡು ದೋಷಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆಯೋ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು

ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಇವರ ಲಕ್ಷಣವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ವಾತಾವಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮೂರು, ಸನ್ನಿಪಾತವಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮದಾತ್ಮಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸುಶ್ರುತನ ಮತದಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವಜ ಬೇರೆ ಇವೆ ಎಂತ ಈ ಶ್ಲೋಕ ದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಚರಕನು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯುವಲ್ಲಿ ವಾತಸತ್ತಜ ಮತ್ತು ಕಫಸತ್ತಜ ಮದಾತ್ಮಯಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ (592-593) ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಮದಾತ್ಮಯಗಳು ಸನ್ನಿಪಾತವಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಮತಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ, ಒಂದೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಯಾವದೂ ಉಂಟೋ ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಶವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಸಂಜಿವನ ಯೋಜನತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ಬರೆದಿರುವದರಿಂದ, ಅವನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ ವಾತಸತ್ತಜ ಮತ್ತು ಕಫಸತ್ತಜ ಮದಾತ್ಮಯಗಳು ದಶವಿಧ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ದೋಷ ಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಪ್ರಕೃತಿ-ಸಮವಾಯು ಕ್ರಮದ್ವಂದ್ವರಿಂದ ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡದ್ದಾಗಿ ರಬೇಕು ದಶವಿಧ ಸನ್ನಿಪಾತ ಎಂದದ್ದು ಸನ್ನಿಪಾತದ ಹದಿಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದೋಷ ಬಲವಂತವಾಗಿರುವ ಮೂರು ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ಮೂರು ಒಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ತತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗರ ಬೇಕು

ಉಪೋದ್ಧಾತದ 16ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರವೃದ್ಧ-ಸಮ-ಕ್ಷೀಣ ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆಯಷ್ಟೆ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರಥಮ ಅರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಮ' ಎಂಬದನ್ನು 'ಮಧ್ಯ', 'ಕ್ಷೀಣ' ಎಂಬದನ್ನು 'ಹೀನ', ಎಂತ ತಿಳಿದರೆ, ಅವು ಪ್ರವೃದ್ಧ-ಮಧ್ಯ-ಹೀನಗಳಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿಪಾತದ ಭೇದಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಇತರ ಅರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ 'ಹೀನ' ಎಂಬದನ್ನು 'ಮಂದ' ಎಂತ ತಿಳಿಕೊಂಡರೆ, 7ನೇ, 8ನೇ, 9ನೇಯವು ಒಂದು ದೋಷ ಮಂದ ಮತ್ತು ಎರಡು ದೋಷ ಬಲವಂತ ಆಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರು ಸನ್ನಿಪಾತ ಭೇದಗಳು, ಮತ್ತು 10ನೇ, 11ನೇ, 12ನೇಯವು ಎರಡು ದೋಷಗಳು ಮಂದ ಮತ್ತು ಒಂದು ದೋಷ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಮೂರು ಸನ್ನಿಪಾತ ಭೇದಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳಿರುವುದು ಆ 10ನೇ, 11ನೇ ಮತ್ತು 12ನೇ ವರ್ಗದ ಮದಾತ್ಮಯಗಳಿಗೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

26.

ಆಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಭಿಃ ಸಿದ್ಧಾಭಿಃ ಶಮಂ ಯಾತಿ ಮದಾತ್ಮಯಃ |

ಮಧ್ಯದ ಬದಲಾಗಿ
ಹಾಲಿನ ಉಪ
ಯೋಗ

ನ ಚೇನ್ಮದ್ಯವಿಧಿಂ ಹಿತವ್ರ ಕ್ಷೀರಮಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಲಂಘನೈಃ ಪಾಚಸೈಶ್ಲೈವ ದೋಷಸಂತೋಧನೈರಪಿ |

ವಿಮದ್ಯಸ್ಯ ಕಫೇ ಕ್ಷೀಣೇ ಜಾತೇ ದಾರ್ಬಲ್ಯಲಾಭಾವೇ |

ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯವಿದಗ್ಧಸ್ಯ ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕಸ್ಯ ವಾ |

ಗ್ರೀಷ್ಮೋವತಪ್ತಸ್ಯ ತರೋರ್ಯಥಾ ವರ್ಷಂ ತಥಾ ವಯಃ ||

ವಯಸಾಭಿಹೃತೇ ರೋಗೇ ಒಲೇ ಜಾತೇ ನಿವರ್ತಯೇತ್ |

ಕ್ಷೀರಪ್ರಯೋಗಂ ಮಧ್ಯಂ ಚ ಕ್ರಮೇಣಾಲ್ಪಾಲ್ಪಮಾಚರೇತ್ |

(ಚ. 596)

ಹೀಗೆ (ಮಧ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ) ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಮದಾತ್ಮಯವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಆಗದಿದ್ದರೆ, ರೋಗಿಗೆ ಮಧ್ಯವನ್ನುಪಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಲಂಘನಗಳಿಂದಲೂ, ಪಾಚನಾಷಧಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದಲೂ, ದೋಷಶೋಧನ ಮಾಡಿಸಿದರಿಂದಲೂ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯವು ಹೋಗಿ, ಕಫವು ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ, ಬಲಹೀನತೆಯು ಲಘುತ್ವವೂ ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ, ಮಧ್ಯದಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅವನ ಶರೀರಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ವಾತಪಿತ್ತ ದೋಷಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಹಾಲು, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಬಾಡಿದ ಮರಕ್ಕೆ ಮಳೆಯಂತೆ, ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ರೋಗವು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಲವುಂಟಾದ ಮೇಲೆ (ಮಧ್ಯಸಾತ್ಮ್ಯವಾದ ರೋಗಿಯಾದರೆ), ಹಾಲನ್ನೂ ಮಧ್ಯವನ್ನೂ ಅಲ್ಪಾಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದು ಕ್ರಮೇಣ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕು. (ಒಡನೇ ಹಾಲನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಮಧ್ಯವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಲು ತೊಡಗಬಾರದು.)

27.

ತಯೋಃ ಕರ್ಮ ತದೇವೇಷ್ಟಂ ವಾತಿಕೇ ಯನ್ಮದಾತ್ಮಯೇ |

ತೌ ಹಿ ಪ್ರಕ್ಷೀಣಾದೇಹಸ್ಯ ಜಾಯ(ಯೇ)ತೇ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ವಾ ||

ವ್ಯಂಸಕ ಮತ್ತು
ವಿಕ್ಷೇಪ ಯಗಳಿಗೆ
ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ

ವಸ್ತಯಃ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪಾನಂ ಪ್ರಯೋಗಃ ಕ್ಷೀರಸರ್ಪಿಷೋಃ |

ಅಭ್ಯಂಗೋದ್ವರ್ತನಸ್ನಾನಾನ್ಯನುಪಾನಂ ಚ ವಾತನುತ ||

ಧ್ವಂಸಕೋ ವಿಟ್ಕ್ಷಯಶ್ಚೈವ ಕರ್ಮಣಾನೇನ ಶಾಮ್ಯತಿ |

ಯುಕ್ತಮಧ್ಯಸ್ಯ ಮದ್ಯೋತ್ತೋ ನ ವ್ಯಾಧಿರುವಜಾಯತೇ ||

(ಚ. 597)

ಧ್ವಂಸಕ ಮತ್ತು ವಿಘ್ನಕೃತ್ಯ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕ್ಷೀಣನಾದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಬಲಹೀನನಾದವನಿಗೆ ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವಾತಿಕ ಮದಾತ್ಮಯಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರತೀಕಾರವೇ ಹಿತವಾದದ್ದು. (ವಾತಹರವಾದ) ವಸ್ತಿಗಳು, ಘೃತ ಪಾನ, ಹಾಲುತುಪ್ಪಗಳ ಉಪಯೋಗ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಮೈತಿಕ್ಕುವದು, ಸ್ನಾನ, ಮತ್ತು ವಾತಹರ ವಾದ ಅನುಪಾನ, ಈ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಆ ರೋಗಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಧ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವಂಥವನಿಗೆ ಆ ಮಧ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಧಿ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ.

28. ಅನುತರ್ಷಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾ ಸಾ ಯಯಾ ನೋ ಹನ್ಯತೇ ಮನಃ |

ದಾಯಾರಿಕ ತೃಷ್ಯತೇ ಮಧ್ಯಮಲ್ಪಾಲ್ಪಂ ಪ್ರದೇಯಂ ಸ್ಯಾದ್ವಹೂದಕಮ್ ||
ಕೊಡುವ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ತೃಷ್ಣಾ ಯೇನ ಚ ಸಂಶಾಮ್ಯೇನ್ಮದಂ ಯೇನ ಚ ನಾಪ್ನುಯಾತ್ ||
ಪರಿಮತಿ (ಚ. 593)

ಉಣ್ಣುವಾಗ್ಗೆ ಕುಡಿಯಕೊಡುವ ಮಧ್ಯವು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಡಿಸದಷ್ಟು (ತಲೆಗೆ ಹತ್ತದಷ್ಟು) ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಮಧ್ಯಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀರು ಕೊಡಿಸಿ, ಮದ ಉಂಟಾಗದ ಹಾಗೂ, ಬಾಯಾರಿಕ ಶಮನವಾಗುವ ಹಾಗೂ, ಅಲ್ಪಾಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

29. ಕಾಸೇ ಸರಕ್ತನಿಷ್ಟೀವೇ ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ತನರುಜೋಸ್ತಥಾ |

ತೃಷ್ಯತೇ ಸವಿದಾಹೇ ಚ ಸೋತ್ಪ್ಲೇಶೇ ಹೃದಯೋರಸಿ ||
ಕಫಪಿತ್ತ ಪಾನಾ ಗುಡೂಚೀಭದ್ರಮುಸ್ತಾನಾಂ ಪಟೋಲಸ್ಯಾಧವಾ ಭಿಷಕ್ |
ತ್ವಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀ ಕಾರ ರಸಂ ಸನಾಗರಂ ದದ್ಯಾತ್ ತಿತ್ತಿರಿವ್ರತಿಭೋಜನಮ್ ||

(ಚ. 592-593)

(ಕಫಪಿತ್ತ ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ವಾಂತಿಯಾಗಿ ಹೋಗದೆ ಶೇಷ ಉಳಿದು), ಕೆಮ್ಮು, ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾದ ಉಗುಳು, ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೊಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಾಂತಿ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಆಗುವದು, ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉರಿ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಕಹಿ ಪಡುವಲ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ, ವೈದ್ಯನು ಕುಡಿಯಕೊಡಬೇಕು. ಹಸಿವೆಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಊಟಕ್ಕೆ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

30. ಫಲಿನೀಸೇವ್ಯಲೋಧ್ರಾಮ್ಬುಹೇಮಪತ್ರಂ ಕುಟನ್ನಟಮ್ |

ಕಾಲೀಯಕರಸೋಪೇತಂ ದಾಹೇ ಶಸ್ತಂ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ |
ಪಿತ್ತ ಪಾನಾತ್ಮಯ ಬದರೀಪಲ್ಲವೋತ್ಥಾಶ್ಚ ತಥೈವಾರಿಷ್ಟಕೋಛವಾಃ |
ದಲ್ಲಿ ಉಂಗೆ ಲೇಪಗಳು. ಫೇನಿಲಾಯಾಶ್ಚ ಯಃ ಫೇನಸ್ತೈರ್ದಾಹೇ ಲೇಪನಂ ಶುಭಮ್ |

(ಚ. 594)

ಪ್ರಿಯಂಗು, ಲಾವಂಜ, ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ನಾಗಸಂಪಿಗೆಯೆಲೆ, ಕೈವರ್ತ ಮುಸ್ತ, * ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಕುಂಕುಮಾಗರುಗಂಧದ ಕಷಾಯದಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸುವದು ಉರಿಶಾಂತಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಬೊಗರಿ ಎಲೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪನ್ನಾಗಲಿ, ನೊರೆಕಾಯಿಯನ್ನಾಗಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಹಿಂಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕಡ ಗೋಲಿನಿಂದ ಕಡೆದಲ್ಲಿ, ಬರುವ ನೊರೆಯನ್ನು ಲೇಪಿಸುವದರಿಂದ ಉರಿ ಶಾಂತವಾಗಿ ಶುಭ ವಾಗುತ್ತದೆ.

* ಇದು ಸಣ್ಣ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಹೆಸರಿತ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಅದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ತುಂಗಿ ಗಡ್ಡೆ, ಒಂದು ಚಾಕಿ ಹಾವಸೆ ಎಂತ ಧ. ನಿ, ಅದು ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಆಕಾರವಾಗಿರುವ ವಿಶುನ್ವಕ ವೃಕ್ಷದ ತೊಗಟು ಎಂತ ಭಾ ಪ್ರ (ಪು 97)

31. ತೃಷ್ಯತೇ ಸಲಿಲಂ ಚಾಸ್ತೈ ದದ್ಯಾದ್ ಪ್ರೀವೇರಸಾಧಿತಮ್ |
 ಬಲಾಯಾಃ ಪ್ರಶ್ನಿವರ್ಣ್ಯಾ ವಾ ಕಣ್ವಿಕಾಯಾರ್ಯಧವಾ ಶೃತಮ್ |
 ಸನಾಗರಾಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿರ್ಜಲಂ ವಾ ಕೃತಶೀತಲಮ್ |
 ದುಸ್ವರ್ತಿತೇನ ಮುಸ್ತೇನ ಮುಸ್ತಪರ್ವಟಕೇನ ವಾ ||
 ಜಲಂ ಮುಸ್ತೈಶೃತಂ ವಾಪಿ ದದ್ಯಾದ್ಧೋಷವಿಪಾಚನಮ್ |
 ಏತದೇವ ಚ ಪಾನೀಯಂ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಮದಾತ್ಮಯೇ |
 ನಿರತ್ಯಯಂ ಪೀಯಮಾನಂ ಪಿಪಾಸಾಜ್ವರನಾಶನಮ್ || (ಚ. 594)

ಪಾನಾತ್ಮಯದ
 ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ
 ಪರಿಹಾರ

(ಕಫಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ ವಮನ-ಲಂಘನಾನಂತರ) ಬಾಯಾರಿದವನಿಗೆ ಮುಡಿವಾಳ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನಾಗಲಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರನ್ನೂ ಒರೆಲೆ ಬೇರನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನಾಗಲಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನಾಗಲಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಔಷಧ ಗಳೊಂದಿಗೆ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನಾಗಲಿ, ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಕುಡಿಯಕೊಡ ಬೇಕು. ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ಮತ್ತು ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಥವಾ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪರ್ವಟಕ, ಅಥವಾ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಒಂದನ್ನೇ, ಹಾಕಿ, ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು; ಅದ ರಿಂದ ದೋಷ ವಾಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಪಾನೀಯವನ್ನೇ ಎಲ್ಲಾ ಮದಾತ್ಮಯ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಕ್ರಮ ಮೀರದೆ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಜ್ವರವೂ ನಾಶವಾಗುವವು.

32. ಖರ್ಜೂರದಾಡಿಮಾದ್ರಾಕ್ಷಾತಿನ್ನಿಡೀಕಾಮ್ಲಿಕಾಮಲೈಃ |
 ಖರ್ಜೂರಾದಿ ಮುಸ್ತೈಃ ಕೃತೋ ಮುಸ್ತಃ ಸರ್ವಮದ್ಯವಿಕಾರನುತ್ ||
 (ಶಾ. 56)

ಖರ್ಜೂರ, ದಾಳಿಂಬ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ಹುಣಸೆಹುಳಿ, ನೆಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು, ಪರೂಷ ಕದ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂಧವು ಸರ್ವ ಮದ್ಯವಿಕಾರಗಳನ್ನೂ ಪರಿ ಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು.

ಷರಾ 'ಮಂಥ'ವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XX 23 ನೋಡಿ

33. ಮಧುನಾ ಹನ್ತುಪಯುಕ್ತಾ ತ್ರಿಫಲಾ ರಾತ್ರೌ ಗುಡಾರ್ಧಕಂ ಪ್ರಾತಃ |
 ತ್ರಿಫಲಾಶುಂಠ ಉಪಯೋಗ ಸಪ್ರಾಹಾತ್ ಪಥ್ಯಭುಜೋ ಮದಮೂರ್ಛಾಕಾಮಲೋನ್ಮಾದಾನ್ ||
 (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 295-6)

ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವಾಗ್ಗೆ ತ್ರಿಫಲೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಹಸಿಶುಂಠಿಯನ್ನು ಬಿಲ್ಲು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅರೆದು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಬರುವದು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಏಳು ದಿನ ಮಾಡಿ ಪಥ್ಯದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಮದ, ಮೂರ್ಛೆ, ಕಾಮಲೆ ಮತ್ತು ಉನ್ಮಾದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

34. ಶತಾವರೀಸವೃಶ್ಚಿ ಕಯಷ್ಟೀಕಲ್ಪೈ ಶೃತಂ ಘೃತಮ್ |
 ಪಯಃಪುನರ್ನವಾಕ್ವಾಧೇ ಪಾನಾತ್ಮಯಮಪೋಹತಿ |
 ಶತಾವರೀ ಪುನರ್ನ ವಾದಿಘೃತ ಘೃತಂ ಪುಷ್ಟಿಕರಂ ಪಾನಾನ್ಮದ್ಯಪಾನಹತೌಜಸಃ ||
 (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 296)

ಪುನರ್ನವೀಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ಶತಾವರಿಬೇರು, ಪುನರ್ನವೀಬೇರು ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ, ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಪಾನಾತ್ಮಯ ರೋಗ ವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ದುರ್ಬಲನಾದವನಿಗೆ ಈ ಘೃತದ ಪಾನದಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಒಂದನ್ನೇ ಕಲ್ಪವಾಗಿ ಹಾಕಿ ಈ ಘೃತವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವ ವಾದಿಕೆಯು ಉಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರ ರ 368) 'ವೃತ್ತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ಔಷಧ ಉಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ವರ್ಣನ ಅಥವಾ ಗುಣಪಾರ ವೈದ್ಯನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ 'ವೃತ್ತಿ' ಎಂದರೆ 'ಪಕ್ಷರಂಗಿಡ' ಎಂತ ಬೃ. ಸಿ (ಪು. 29)

35. ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೇ.
 ಪೃಥಗ್ಗೋಗೋ ಕ್ಲೌಷಧಗಳು

36. ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳ ಬೆಳಿಕೆಯ ಅಕ್ಕಿ, ಅರ್ವತ್ತು ದಿನಗಳ ಬೆಳಿಕೆಯ ಅಕ್ಕಿ, ಯವೆಗೋದಿ, ಹೆಸರು, ಉದ್ದು, ಗೋದಿ, ಬಿಂಕೆ-ತಿತ್ತಿರಿ-ಲಾವಪಕ್ಷಿ-ಅಡು-ಕೋಳಿ-ನವಿಲು-ಮೊಲಗಳ ಮಾಂಸ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಮಧ್ಯ, ಹಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ, ಕಿರುಕಸಾಲೆ(ಮುಳ್ಳುಹರಿವೆ ಅಥವಾ ಕೊಳ್ಳುಹರಿವೆ)ಸೊಪ್ಪು, ಪಡುವಲಕಾಯಿ, ಮಾದಳ ಹಣ್ಣು, ಪರೂಷಕದ ಹಣ್ಣು, ಖರ್ಜೂರ, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣು, ಸೀಯಾಳ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು, ಹಳೇ ತುಪ್ಪ, ಪಚ್ಚೆ ಕರ್ಪೂರ, ತಣ್ಣೀರು, ಗಂಧಲೇಪನ ಮತ್ತು ಸ್ನಾನ.

37. ಬಿವರಿಸುವದು ಅಂಜನ, ಧೂಮಪಾನ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ತಾಂಬೂಲ, ಅಪಹ್ಯವರ್ಗ ಹಲ್ಲು ಉಣ್ಣುವದು ಮತ್ತು ನಸ್ಯಕರ್ಮ.

ಅಧ್ಯಾಯ v.

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ (ಶೋಷ, ಕ್ಷಯ).

(Consumption, Phthisis, Tuberculosis)

1. ಅನೇಕರೋಗಾನುಗತೋ ಬಹುರೋಗವುರೋಗಮಃ |
 ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯೋ ದುರ್ನಿವಾರಃ ಶೋಷೋ ವ್ಯಾಧಿರ್ಮಹಾಬಲಃ |
 ಸಂಶೋಷಣಾದ್ರಸಾದೀನಾಂ ಶೋಷ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ |
 ಕ್ರಿಯಾಕ್ಷಯಕೃತತ್ವಾಚ್ಚ ಕ್ಷಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಪುನಃ ||
 ರಾಜಶ್ವಪ್ತ ಮಸೋ ಯಸ್ಮಾದ್ಭೂದೇಷ ಕಿಲಾಮಯಃ |
 ತಸ್ಮಾತ್ತಂ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮತಿ ಕೇಚಿದಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ || (ಸು. 796)

ರೋಗದ
ಮಹತ್ವ.

ಶೋಷರೋಗವು ಅನೇಕರೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವಂಥಾ, ಬಹು ರೋಗಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳು ಆದ, ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೂ, ನಿವಾರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಕಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಮಹಾಬಲವಂತವಾದ ವ್ಯಾಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದೇಹದ ರಸಾದಿಧಾತುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಒಣಗಿಸುವ ದೇಹದಿಂದ ಶೋಷ ಎಂತಲೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವದರಿಂದ ಕ್ಷಯ ಎಂತಲೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ರಾಜನಾದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ರೋಗವು ಸಂಭವಿಸಿ ತೈಂಬದರಿಂದ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎಂತ ಕೆಲವು ವಂಡಿತರು ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಂ ಸರ್ವರೋಗಾಣಾಂ ಕಷ್ಟತಮಂ ಮತ್ವಾ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾಣಮಾಚಕ್ಷತೇ ಭಿಷಜಃ |
 ಯಸ್ಮಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವಮಾಸೀದ್ಭಗವತಃ ಸೋಮಸ್ಯೋಡುರಾಜಸ್ಯ ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾತಿ ||
 (ಚ. 227-8)

ಸರ್ವರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಅದು ಅತಿ ಕಷ್ಟವಾದದ್ದೆಂಬದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಂಡಿತರು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ; ಅಥವಾ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗಳೊಡೆಯನಾದ ಭಗವಚ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅದು ಉಂಟಾಗಿತ್ತೆಂಬದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎಂತ ಹೆಸರು.

ಷಡಾ ಯಕ್ಷ್ಮ ಎಂದರೆ ರೋಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮದಿಂದ ಚರಕನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿಧಾನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಶೋಷನಿಧಾನಂ' ಎಂದೇ ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಇದೆ. ಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲದೆ, ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ರೋಗರಾಜ (ರೋಗರಾಜ) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸಹ ಉಂಟೆಂತಲೂ, ದೇಹವನ್ನು ಔಷಧವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬದರಿಂದ ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಕ್ಷಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂತಲೂ ವಾ (ಪು 198); ಆವನು ಸಹ ಈ ರೋಗವನ್ನು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮವಿಟ್ಟೇ ವರ್ಣಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಸುಶ್ರುತನು 'ಶೋಷಪ್ರತಿಷೇಧಂ' ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮದಿಂದ ಈ ರೋಗದ ನಿಧಾನಾದಿ ಪೂರ್ಣ ವಿವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ಷಯಶೋಷಗಳಿಂದ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಉಂಟಾಗುವದು ಮತ್ತು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕ್ಷಯ ಶೋಷಗಳು ಉಂಟಾಗುವದು ಸಹವಾದರೂ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಶೋಷಗಳಿಲ್ಲ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮವೆನ್ನುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕೆಳಗಿನ 5ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ರೋಗವು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳೊಳಗೊಂದು ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಅ II-31 ನೋಡಿ

2. ಸಾಹಸಂ ವೇಗಸಂರೋಧಃ ಶುಕ್ರಾಜಃ ಸ್ನೇಹಸಂಕ್ಷಯಃ |

ರೋಗದ
ಹೇತುಗಳು.

ಅನ್ನವಾನವಿಧಿತ್ಯಾಗಶ್ಚ ತ್ವಾರಸ್ತಸ್ಯಹೇತವಃ ||
 ತೈರುದೀರ್ಘೋಽನಿಲಃ ಪಿತ್ತಂ ಕಫಂ ಚೋದೀರ್ಯ ಸರ್ವತಃ |
 ಶರೀರಸನ್ನಿನಾವಿತ್ಯ ಶಾನ್ ಶಿರಾಶ್ಚ ಪ್ರಪೀಡಯನ್ ||

ಮುಖಾನಿ ಸ್ತ್ರೋತಸಾಂ ರುದ್ಧಾಸ್ತು ತಥೈವಾತಿವಿವೃತ್ಯ ಚ |
ಸರ್ಪನ್ನೂರ್ಧ್ವಮಧಸ್ತೀರ್ಯಗೃಧಾಸ್ತಂ ಜನಯೇದ್ಗದಾನ್ ||

(ವಾ. 199)

ಸಾಹಸ, (ವಾಯು, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಲದ) ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದು, (ದೇಹದ) ಶುಕ್ರ, ಓಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹ, ಇವುಗಳ ಕ್ಷಯ, ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವದು, ಇವು ನಾಲ್ಕು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳು. ಅವುಗಳಿಂದ ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸಿ, ಶರೀರದ ಸರ್ಪ ಸಂದುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ, ಅವುಗಳನ್ನೂ ಶಿರಾನಾಳಗಳನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಿ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಮುಖಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಅಥವಾ ಅತಿಯಾಗಿ ಅರಳಿಸಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಕ್ಕೆ ಹರಿದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ.

ಷರಾ 'ಸಾಹಸ' ಎಂದರೆ ತನಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನೊಂದಿಗೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದು (ಗುದ್ಧಾಡುವದು), ಮಹತ್ತಾದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಎತ್ತುವದು, ಅತಿಯಾಗಿ ಹರಟುವದು, ಅತಿಯಾದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವದು, ನೀರೋಳಿಗೆ ಅತಿ ದೂರ ಈಜಿ ಹೋಗುವದು, ಅತಿ ಬಲವಾಗಿ ಮೈ ತಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಅಥವಾ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಅತಿ ದೂರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಸರದಿಂದ ನಡೆಯುವದು, ಬೀಳುವದು, ಪೆಟ್ಟಿಗೊಳಗಾಗುವದು, ಅಥವಾ ಓಗಿನ ಬೇರೆ ವಿಷಮವಾದ ಅಥವಾ ಅತಿಯಾದ ಯಾವದೊಂದು ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅಂಥಾ ಸಾಹಸದಿಂದ ವಾಯುವು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಫವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ, ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತದೆ ಅದರ ಯಾವ ಅಂಶವು ಶರೀರದ ಸಂದುಗಳನ್ನು ಹೊಗುತ್ತದೋ, ಅದರಿಂದ ಆಕಳಕ್ಕೆ, ಮೈನೋವು, ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಆಮಾಶಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ ವಾಯುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ಎದೆ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ವಾಯುವು ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದರಿಂದ ಕಂಠಸ್ವರದ ತಿರಿಗನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಸ್ವರದ ದುರ್ಬಲತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪ್ರಾಣವಾಹಿ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉಬ್ಬುವೂ ನೆಗಡಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ವಾಯುವು ತಲೆಯೊಳಗೆ ನಿಂತು ತಲೆನೋವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವೇಗಸಂರೋಧದಿಂದಲೂ ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುವದರಿಂದ ತೂಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಮಲ ಒಡೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಬದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಹೆಗಲಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಠದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಡಿತ, ಎದೆ ಹಾರುವಿಕೆ, ತಲೆನೋವು, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಜ್ವರ, ಸ್ವರ ಭೇದ ಮತ್ತು ನೆಗಡಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಈ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಅವನು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಒಣಗುತ್ತಾನೆ.

ಕ್ಷಯದಿಂದ ಶೋಷ ಉಂಟಾಗುವದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಯಾವದಾದರೂ ಚಿಂತತೋಕಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡರೆ, ಅಥವಾ ಮತ್ತರ, ಭಯ, ಸಿಟ್ಟು, ಅಥವಾ ಆಶೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಅವೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ, ಒಣಗಿದ ಶರೀರದವನಾಗಿರುತ್ತಾ ರೂಕ್ಷವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದರೆ, ಬಲಹೀನನಾಗಿರುತ್ತಾ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದರೆ, ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ತಧಾತು ಕ್ಷಯವಾಗುವದರಿಂದ ಅವನು ಬಹಳ ಬಹುಶ್ವಾಸ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕಾರ ಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಯಾವಾಗ ಮನುಷ್ಯನು ಅತಿ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಅವನ ಶುಕ್ರವು ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಇಚ್ಛೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗದೆ ಅತಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು, ಅತಿಯಾದ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಮೈಥುನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ರೇತಸ್ಸು ಅತಿ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದ ದೇಹಿಯಿಂದ ಶುಕ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಗದೆ, ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ವಾಯುವು ರಕ್ತವಾಹಿನಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ವಾತದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಶುಕ್ರಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸುರಿಸುತ್ತದೆ ಆ ಶುಕ್ರ ಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ, ರಕ್ತಪ್ರವರ್ತನದಿಂದಲೂ ಅವನ ದೇಹದ ಸಂದುಗಳು ಸಡಿಲಾಗಿ, ದೇಹವು ರೂಕ್ಷವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು, ಬಲಹೀನನಾಗಿ ಬಹಳವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ಶರೀರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿಕೊಂಡು, ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ, ಕಫಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ, ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಹೆಗಲಡಿಗಳನ್ನು ಒಡಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಕಂಠಸ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ತಲೆಯೊಳಗಿನ ಕಫವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತಲೆಯೊಳಗೆ ಕಫವನ್ನು ತುಂಬಿಸುತ್ತದೆ, ಸಂದುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತದೆ, ಮೈನೋವನ್ನೂ, ಅರುಚಿಯನ್ನೂ, ಅಜೀರ್ಣಿಯನ್ನೂ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ವಾಯುವಿನ ಪ್ರತಿಶೋಮುಕತಿಯಿಂದಲೂ, ಕಫಪಿತ್ತಗಳ ಕೆದರುವಿಕೆಯಿಂದಲೂ ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು

ನೆಗಡಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಶೋಷಣಕರವಾದ ಈ ಉಪದ್ರವಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವನು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬತ್ತುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾನೆ

ಅನ್ನ, ಪಾನ, ಭಕ್ಷ, ಲೇಹ್ಯಗಳನ್ನು ದೇಶ, ಕಾಲ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ಕರಣ, ಸಂಯೋಗ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಇರುವ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಾತವಿತ್ರಕಫಗಳು ವಿಷಮವಾಗಿ, ಶರೀರದೊಳಗೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸಿ ಸ್ಫೋತಸ್ಥಗಳ ಮುಖಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ ಆಗ್ಗೆ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಅಹಾರಾದಿಗಳು ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಶರೀರಧಾತುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಪೋಷಣೆ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು ವಿಷಮಾಶನದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ದೋಷಗಳು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಿ, ಒಣಗಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತವೆ ವಾತವು ತೂಲಿಯನ್ನೂ, ಮೈನೋವನ್ನೂ, ಕಂಠಧ್ವಂಸವನ್ನೂ, ವಕ್ರತೂಲಿಯನ್ನೂ, ಹೆಗಲಡಿಗಳ ನೋವನ್ನೂ ಸ್ವರಭೇದವನ್ನೂ, ನೆಗಡಿಯನ್ನೂ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪಿತ್ತವು ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಉರಿಯನ್ನೂ ತರುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಕಫವು ನೆಗಡಿಯನ್ನೂ, ತಲೆಭಾರವನ್ನೂ, ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ, ಅರುಚಿಯನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಆಗ್ಗೆ ಆ ಕೆಮ್ಮಿನಿಂದ ಎದೆಯೊಳಗೆ ಒಡಕು ಉಂಟಾದರೆ, ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತಬರುತ್ತದೆ, ಹಾಗೆ ರಕ್ತ ಹೋಗುವದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬಲಹೀನತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಶೋಷಣಕರವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಅವನು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬತ್ತುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾನೆ ವಿಷಮಾಶನದಿಂದ ಸಂಚಯವಾದ ದೋಷಗಳು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮರೋಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು ಹೀಗೆ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಚ 224-27).

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಹೆತು ಯಾವದಾದರೂ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳೊಳಗೆ ಆಡಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಸರ್ವಸ್ತ್ರಿದೋಷಜೋ ಯಕ್ಷ್ಮಾ ದೋಷಾಣಾಂ ಬಲಾಬಲಮ್ |

ಪರೀಕ್ಷಾನ್ವಸಿಂಹತಂ ವೈದ್ಯಃ ಶೋಷಣಂ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||

(ಚ. 523)

ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗಗಳೆಲ್ಲ (ವಾತಾದಿ) ಮೂರು ದೋಷಗಳ ಸೇರಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು. ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಶೋಷರೋಗದವನನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

3. ಭಕ್ತದ್ವೇಷೋ ಜ್ವರಃ ಶ್ವಾಸಃ ಕಾಸಃ ಶೋಷಿತದರ್ಶನಮ್ |

ಸ್ವರಭೇದಶ್ಚ ಜಾಯಂತೇ ಷಡ್ರೂಪೇ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಣಿ ||

ಸ್ವರಭೇದೋಽನಿಲಾಚ್ಛಲಂ ಸಂಕೋಚಶ್ಚಾಂಸವಾರ್ತ್ವಯೋಃ |

ಜ್ವರೋ ದಾಹೋಽತಿಸಾರಶ್ಚ ಪಿತ್ತಾದ್ರಕ್ತಸ್ಯ ಚಾಗಮಃ |

ಶಿರಸಃ ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವಮಭವ(ಕ್ತ)ಚ್ಛನ್ದ ಏವ ಚ |

ಕಾಸಃ ಕಂಠಸ್ಯ ಚೋಧ್ವಂಸೋ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಕಫಕೋವತಃ ||

ಏಕಾದಶಭಿರೇತೈರ್ವಾ ಷಡ್ಧಿರ್ವಾಪಿ ಸಮಸ್ತಿತಮ್ |

ಕಾಸಾತಿಸಾರಪಾರ್ಶ್ವಾರ್ತ್ರಿಸ್ವರಭೇದಾರುಚಿಜ್ವರೈಃ ||

ತ್ರಿಭಿರ್ವಾ ಪೀಡಿತಂ ಲಿಂಗೈರ್ಜ್ವರಕಾಸಾಸ್ಯಗಾಮಯೈಃ |

ಜಹ್ಯಾಚ್ಛೋಷಾದ್ವಿಫಲಂ ಜನ್ತುಮಿಚ್ಛನ್ ಸುನಿಪುಲಂ ಯಶಃ ||

(ಸು. 797)

ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು (ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ) ರಕ್ತಕಾಣುವಿಕೆ, ಸ್ವರಭೇದ, ಈ ವಿಕಾರಗಳು ಆರು ರೂಪದ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ವಾಯುವಿನಿಂದ ಸ್ವರಭೇದ, ಹೆಗಲಡಿಗಳ ಮತ್ತು ವಕ್ರಗಳ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ಶೂಲೆ; ಪಿತ್ತದಿಂದ ಜ್ವರ, ಉರಿ, ಅತಿಸಾರ ಮತ್ತು ರಕ್ತಬರುವದು, ಕಫದಿಂದ ತಲೆಭಾರ, ಅರುಚಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಕಂಠಧ್ವಂಸ (ಗಂಟಲು ಒಡೆಯುವದು); ಉಂಟಾಗುವದೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪ

ಗಳುಳ್ಳ, ಅಥವಾ, ಕೆಮ್ಮು, ಅತಿಸಾರ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಸ್ವರಭೇದ, ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ಜ್ವರ, ಈ ಆರು ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ, ಅಥವಾ, ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ರಕ್ತವ್ಯಾಧಿ, ಈ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಶೋಷದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನನ್ನು ವಿಶಾಲವಾದ ಯಶಸ್ಸಿನ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಡಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಅಂಥಾ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಗಳು ಅಸಾಧ್ಯ).

ತೇಷಾಮುಪದ್ರವಾನ್ ವಿದ್ಯಾತ್ ಕಣ್ಧ್ಯಂವಮುರೋರುಜಮ್ |

ಜ್ಯಮ್ಭಾಂಗಮರ್ಧನಿಷ್ಠೀವವಹ್ನಿಸಾದಾಸ್ಯಪೂತಿತಾಃ || (ವಾ. 199)

ಗಂಟಲು ಒಡೆಯುವದು, ಎದೆನೋವು, ಆಕಳಿಕೆ, ಮೈನೋವು, ಉಗುಳುತ್ತಿರುವಿಕೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮತ್ತು ಬಾಯಿವಾಸನೆ, ಇವು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳ ಉಪದ್ರವಗಳಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ ವಾಗ್ಭಟನು ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತನ ದಾಹ, ರಕ್ತಾಗಮ ಮತ್ತು ಕಂರೋಧ್ಯಂಕ ಎಂಬವುಗಳ ಬದಲಾಗಿ, ಪೀನಸ, ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಛರ್ಧಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕಂರೋಧ್ಯಂಕವನ್ನು ಉಪದ್ರವಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚರಕನು ನಿಧಾನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳಿಗೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೇದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಂಗಾವಮರ್ಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂಸತಾಪ, ಅತಿಸಾರದ ಬದಲಾಗಿ ಕೋಷ್ಠಾಮಯ (ಇದರಲ್ಲಿ ಮಲಬದ್ಧತೆ ಸಹ ಸೇರಿತು), ಶೋಣಿತಪ್ರೀವನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶೋಣಿತ ಛರ್ಧಿ (ರಕ್ತವಾಂತಿ), ತಿರೇಪರಿಪೂರಣ ಎಂದಲ್ಲಿ ತಿರೋರುಜ (ತಲೆನೋವು) ಎಂತ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಸುತ್ತುತನ ಹೇಳಿದ ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ದಾಹ ಎಂಬವುಗಳನ್ನು ಚರಕನು ಆ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಟ್ಟು, ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಣ ಛರ್ಧಿ ಎಂಬವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಆರು ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಲ್ಲಿಯೂ ಚರಕನು ಸುತ್ತುತನದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಶೋಣಿತರ್ದನ ಎಂಬವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ ಮತ್ತು ವರ್ತೋಗದ (ಮಲದೋಷ) ಎಂಬವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಚರಕನ ಮತದಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಅಂಸಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉರಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಂಗಜ್ವರ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಸುತ್ತುತನೇ ಪದ್ರವವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ವಾಸವು ಅವನ ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳೊಳಗೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಮೂರು, ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದು ಅಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಾಗಿರಬೇಕು. ಚರಕನ ಮತದಲ್ಲಿ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ, ಮಾಂಸಗಳ ಮತ್ತು ಬಲದ ಕ್ಷಯ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದು), ಮಾಂಸಬಲಗಳ ಕ್ಷಯ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮವು ಮೂರು ರೂಪಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವದಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಡಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ). (ಕೆಳಗಿನ 6ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಇದರಿಂದ ಮಾಂಸಬಲಗಳ ಕ್ಷಯ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಬೇಕೆಂತಿಲ್ಲ ಎಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಸುತ್ತುತನ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ರೂಪಗಳಾದ ಜ್ವರ-ಕಾಸ-ರಕ್ತಾಗಮಗಳೊಳಗೆ, ಅವನ ಮತಪ್ರಕಾರವೇ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ರಕ್ತಾಗಮ ಪಿತದಿಂದ ಮತ್ತು ಕಾಸ ಕಫದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾತದೋಷದ ಲಕ್ಷಣ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಇಲ್ಲ. ಚರಕನು ಹೇಳಿದ ತ್ರಿರೂಪ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮೂರೂ ಪಿತಜನ್ಯ, ವಾತ-ಕಫಜನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮವು ತ್ರಿದೋಷಜನಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೂರು ದೋಷಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಇರಬೇಕು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಲೋಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ರೂಪಗಳಾಗಿ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅದರ ಆರಂಭಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಇರುವಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹು ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುವಂಥವು ಎಂತ ಅಲ್ಲದೆ, ಆ ಮೂರೇ, ಆರೇ, ಅಥವಾ ಹನ್ನೊಂದೇ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥವು ಎಂತಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎನ್ನುವದು ಶ್ವಾಸಕೋಶದೊಳಗೆ ಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತ, ಅಥವಾ ಕೆವು ಕಾಣುವದು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಹೆಗಲಿಡಿಯ ನೋವು, ಜ್ವರ, ಸ್ವರಭಂಗ, ಬಾಯಿವಾಸನೆ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವಾದರೂ ಶ್ವಾಸಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಆ ವಿಕಾರದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವವು. ಮಾಂಸಬಲಗಳ ಕ್ಷಯವಿರುವ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದು ಕಂಡಾಗ್ಯೂ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಶಂಕೆ ಉಂಟಾಗಬೇಕು. ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಜ್ವರವು ಶ್ವಾಸಕೋಶದೊಳಗಿನ ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಅಥವಾ ವಿಪಾಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಾದರೆ ಬಲವಂತವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಈ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ನರಗಳ ದುರ್ಬಲತೆ ಹಠಕೆ ಉಬ್ಬಸ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪ ಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂಥಾದ್ದು.

4. ಯಧಾಸ್ತೇನೋಷ್ಮಣಾ ಪಾಕಂ ಶಾರೀರಾ ಯಾನ್ತಿ ಧಾತವಃ |

ಸ್ತ್ರೋತಸಾ ಚ ಯಧಾಸ್ತೇನ ಧಾತುಃ ಪುಷ್ಯತಿ ಧಾತುನಾ ||

ರಾಜಯಕ್ಷದ
ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ

ಸ್ತೋತ್ರಸಾಂ ಸನ್ನಿರೋಧಾಚ್ಚ ರಕ್ತಾದೀನಾಂ ಚ ಸಂಕ್ಷಯಾತ್ |
ಧಾತೂಷ್ಮಣಾಂ ಚಾಪಚಯಾದ್ರಾಜಯಕ್ಷಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||
ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಪಚತ್ಯಗ್ನಿಯದನ್ನಂ ಕೋಷ್ಯಮಾಶ್ರಿತಮ್ |
ಮಲೀಭವತಿ ತತ್ರಾಯಃ ಕಲ್ಪತೇ ಕಿಂಚಿದೋಜಸೇ ||
ತಸ್ಮಾತ್ಪುರೀಷಂ ಸಂರಕ್ಷಂ ವಿಶೇಷಾದ್ರಾಜಯಕ್ಷೈಃ |
ಸರ್ವಧಾತುಕ್ಷಯಾರ್ತಸ್ಯ ಬಲಂ ತಸ್ಯ ಹಿ ವಿಧ್ವಲಮ್ || (ಚ. 521-22)

ಶರೀರದ (ಸಪ್ತ) ಧಾತುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಿಸಿಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಕವಾಗಿ, ಆಯಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ (ಶಿರಾರೂಪವಾದ) ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಸುಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಧಾತು ಎನಿಂದ ಧಾತು ಕ್ರಮವಾಗಿ (ರಸದಿಂದ ರಕ್ತ, ರಕ್ತದಿಂದ ಮಾಂಸ, ಹೀಗೆ) ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆಯುಂಟಾಗುವದರಿಂದಲೂ, ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಯಾಗುವದರಿಂದಲೂ, ಧಾತುಗಳ (ಪಾಕರೂಪವಾದ) ಬಿಸಿಯು ಕ್ಷಯಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ರಾಜಯಕ್ಷರೋಗವು ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿ ನಿಂತ ಆಹಾರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಪಚನಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶ ಮಲವಾಗಿ, ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಸಾರವಾಗಿ ಶರೀರಪೋಷಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಜಯಕ್ಷರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಲವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವಧಾತುಗಳ ಕ್ಷಯ ದಿಂದ ಸಂಕಷ್ಟವಡುವ ಆ ರೋಗಿಗೆ ಮಲಬಲವೇ ಬಲ

ಇಂತಹ ರೋಗಿಯ ಮಲದಲ್ಲಿ ಸಾರಭೂತವಾದದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಉಳಿಯುವದರಿಂದ ಮಲವು ಸಾಕಷ್ಟು ಕಾಲ ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಂತರೆ, ಆ ಸಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಅಂಶ ದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವ ಉಂಟೆಂಬದರಿಂದ ಅವನ ಮಲ ಸಡಿಲಗಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡಬಾರದೆಂಬದಾಗಿರಬೇಕು ಶೋಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ 2ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಆಹಾರವು ಮೃಗ ಸೇರದಿರುವ ಲಕ್ಷಣ ವಿಷಮಾತನ ಶೋಷದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಯೇ ಕಾಣುವದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದು ಕ್ರಮೇಣ ಇತರ ಮೂರು ಜೀತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಾಜಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬದು ಈ ವಿಚನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ

5. ವೈವಾಯಶೋಕಸ್ಥಾವರ್ಯ್ಯಾಯಾಮಾಧ್ಯೋವನಾಸತಃ |
ವ್ರಣೋರಃಕ್ಷತಪೀಡಾಭ್ಯಾಂ ಶೋಷಾನಸ್ಯೇ ವದಂತಿ ಹಿ ||
ವೈವಾಯಶೋಷಃ ಶುಕ್ರಸ್ಯ ಕ್ಷಯಲಿಂಗೈರುಪದ್ರುತಃ |
ಪಾಂಡುರೋಹೋ ಯಥಾವಾರ್ವಂ ಕ್ಷೀಯಂತೇ ಚಾಸ್ಯ ಧಾತವಃ ||
ವ್ರಥ್ಯಾನಶೀಲಃ ಸ್ರಸ್ತಾಂಗಃ ಶೋಕಶೋಷ್ಯಪಿ ತಾದೃಶಃ |
ವಿನಾ ಶುಕ್ರಕ್ಷಯಕೃತ್ಪ್ರೇಕಾರೈರಭಿಲಕ್ಷಿತಃ ||
ಜರಾಶೋಷೀ ಕೃಶೋ ಮನ್ದಸ್ವಲ್ಪಬುದ್ಧಿಬಲೇನ್ದ್ರಿಯಃ |
ಶ್ವಸನೋ ಽರುಚಿಮಾನ್ ಭಿನ್ನಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರಹತಸ್ವರಃ ||
ಷ್ಠೀವತಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಾ ಹೀನಂ ತಥ್ಯವಾರತಿಪೀಡಿತಃ |
ಸಮೃಸ್ತತಾಸ್ಯನಾಸಾಕ್ಷಃ ಶುಷ್ಕರೂಕ್ಷಮಲಚ್ಛವಿಃ ||
ಅಧ್ವಪ್ರಶೋಷೀ ಸ್ರಸ್ತಾಂಗಃ ಸಂಭ್ರಷ್ಟವರುಷಚ್ಛವಿಃ |
ಪ್ರಸುಪ್ತಗಾತ್ರವಯವಃ ಶುಷ್ಕಕೋಮಗಲಾನನಃ ||

ವೈವಾಯಾಽಽ
ಕಲವು ಹೇತು
ಘಟಗಳಿಂದ
ಲಕ್ಷಣಭೇದಗಳು

ವ್ಯಾಯಾಮಶೋಷೀ ಭೂಯಿಷ್ಯಮೇಭಿರೇವ ಸಮನ್ವಿತಃ |
 ಉರಃ ಕ್ಷತಕೃತ್ಯೈರ್ಲಿಂಗೈಃ ಸಂಯುಕ್ತಶ್ಚ ಕ್ಷತಾದ್ವಿನಾಃ ||
 ರಕ್ತಕ್ಷಯಾದ್ವೇದನಾಭಿಸ್ತಥೈವಾಹಾರಯನ್ತ್ರಣಾತ್ |
 ಪ್ರಣಿತಸ್ಯಭವೇಚ್ಛೋಷಃ ಸ ಚಾಸಾಧ್ಯತಮಸ್ತ್ವತಃ ||
 ವ್ಯಾಯಾಮಭಾರಾಧ್ಯಯನ್ಮರಭಿಘಾತಾತಿಮೈಧುನೈಃ |
 ಕರ್ಮಣಾ ಚಾವ್ಯುರಸ್ಯೇನ ವಕ್ಶ್ಯೋ ಯಸ್ಯ ವಿದಾರಿತಮ್ ||
 ತಸ್ಯೋರಸಿ ಕ್ಷತೇ ರಕ್ತಂ ಪೂಯಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಚ ಗಚ್ಛತಿ |
 ಕಾಸಮಾನಶ್ಚರ್ದಯೇಚ್ಛ ಪೀತರಕ್ತಾಸಿತಾರುಣಮ್ ||
 ಸನ್ನಪ್ತವಕ್ಷಾಃ ಸೋಽತ್ಯರ್ಥಂ ದೂಯನಾತ್ಪರಿತಾಮೃತಿ |
 ದುರ್ಗಂಧವದನೋಚ್ಛ್ವಾಸೋ ಭಿನ್ನವರ್ಣಸ್ತರೋ ನರಃ ||
 ಕೇಷಾಂಚಿದೇವ ಶೋಷೋ ಹಿ ಕಾರಣೈರ್ಭೇದಮಾಗತಃ |
 ನ ತತ್ರ ದೋಷಲಿಂಗಾನಾಂ ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ನಿಪಾತನಮ್ ||
 ಕ್ಷಯಾ ಏವ ಹಿ ತೇ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಧಾತುಸಂಕ್ಷಯಾತ್ |
 ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ತೇಷಾಂ ಹಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತೇ ಧಾತುಸಂಕ್ಷಯೇ || (ಸು. 797-8)

ಮೈಧುನ, ಶೋಕ, ಮುದಿತನ, ಸಾಧಕ, ದಾರಿನಡಿಯೋಣ, ಉಪವಾಸ, ವ್ರಣದ ಮತ್ತು
 ಉರಃಕ್ಷತದ ಪೀಡೆಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ಶೋಷಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯೆವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
 ಮೈಧುನದಿಂದಂಟಾದ ಶೋಷದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಧಾತುಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಉಪದ್ರವಗಳು
 ಕಾಣುವದಲ್ಲದೆ, ಮೈವಾಂಡುವರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳು ಹಿಂದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದರನಂತರ
 ಒಂದು (ಶುಕ್ರದನಂತರ ಮಜ್ಜೆ, ಅದರನಂತರ ಎಲುಬು, ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ) ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತವೆ.
 ಶೋಕಜ ಶೋಷದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ವಿಶೇಷದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶೀಲವುಳ್ಳವನೂ, ಸಡಿ
 ಲಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವನೂ (ಬಲಹೀನನೂ), ಶುಕ್ರಕ್ಷಯವಿಲ್ಲದೆ ಶುಕ್ರಕ್ಷಯದಿಂದಂಟಾಗುವ
 ವಿಚಾರಗಳುಳ್ಳವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಮುದಿತನದ ಶೋಷದಲ್ಲಿ ಕೃಶತೆ (ಮೈಬತ್ತಿರುವದು), ಬುದ್ಧಿ
 ಯೂ, ಬಲವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಮಂದವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಅರುಚಿ,
 ಒಡೆದ ಕಂಚಿನಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದ ಹಾಗಿನ ಸ್ವರ, ಕಫವಿಲ್ಲದೆ ಉಗಿಯುತ್ತಿರುವದು, ರತಿಶಕ್ತಿ
 ಯಿಲ್ಲದ ಪೀಡೆ, ಬಾಯಿ, ಮೂಗು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೀರು ಬರುವದು, ಒಣಗಿ ಬಿಡ್ಡಿಲ್ಲದ
 ಹಾಗಿನ ಮಲ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು. ದಾರಿನಡಿಕೆಯಿಂದಂಟಾದ ಶೋಷದಲ್ಲಿ ಅಂಗ
 ಗಳು ಸಡಿಲಾಗುವದು, ಮೈಬಣ್ಣವು ಹುರಿದ ಹಾಗೆ ದೊರಗಾಗಿ ಕಾಣುವದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು
 ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವದು, ಕ್ಷೋಮವೂ, ಗಂಟಲೂ, ಬಾಯಿಯೂ
 ಒಣಗಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು. ಸಾಧಕದಿಂದಂಟಾದ ಶೋಷದಲ್ಲಿ ಇವೇ ಲಕ್ಷಣ
 ಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇರುವದಲ್ಲದೆ, ಕ್ಷತ (ಗಾಯ ಅಥವಾ ಒಡಕು)ವಿಲ್ಲದೆ ಉರಃಕ್ಷತದ ಲಕ್ಷಣ
 ಗಳು ಉಂಟಾಗಿರುವವು. ವ್ರಣರೋಗಿಗೆ ರಕ್ತಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ, ನೋವಿನಿಂದಲೂ, ಆಹಾರನಿಯ
 ಮದಿಂದಲೂ ಶೋಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಧಿ. ವ್ಯಾಯಾಮ
 (ಸಾಧಕ), ಭಾರ ಹೊರುವದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವದು, ಪೆಟ್ಟುಬೀಳುವದು,
 ಅತಿಮೈಧುನ, ಎದೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ, ಈ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಯಾರ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಯ

ವಾಗುತ್ತದೋ, ಅವನಲ್ಲಿ ಎದೆಯ ಗಾಯ(ಉರಃಕ್ಷತ)ದಿಂದ ರಕ್ತ, ಕೀವು ಮತ್ತು ಕಫ ಹೊರಡುತ್ತವೆ; ಅವನು ಕೆಮ್ಮಿಸುತ್ತಾ ಅರಸಿನ, ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು, ಅಥವಾ ಅರುಣೋದಯದ ವರ್ಣದ ವಾಂತಿ ಮಾಡುವನು ಮತ್ತು ಬಹಳವಾದ ಎದೆಯ ಉರಿಯಿಂದಲೂ, ನೋವಿನಿಂದಲೂ ಸಂಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಾನೆ; ಅವನ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ದುರ್ಗಂಧ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅವನ ವರ್ಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಈ (ವ್ಯವಾಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ) ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಕಾರಣಭೇದಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶೋಷದ ಭೇದಗಳು. (ಆದರೆ) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೋಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸೇರುವದಿಲ್ಲ (ಆದ್ದರಿಂದ ಶೋಷವಲ್ಲ). ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧಾತುಕ್ಷಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದಾದ್ದರಿಂದ ಅವು ಕ್ಷಯಗಳೆಂತಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಶೋಷವಲ್ಲ). ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹಿಂದೆ ಧಾತುಕ್ಷಯದ ವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. (1ನೇ ಭಾಗದ V-44 ನೋಡಿ.)

ಇದರ ಈ ಉರಃಕ್ಷತ ಶೋಷದ ನಿವಾರಣೆ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳು ಮುಂದೆ XIVನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ “ಕೃತಕ್ಷಣಚಿಕಿತ್ಸೆ” ಎಂಬ ತಿರೋನಾಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶೋಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮೇಲಿನ ವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪವಾಸದ ಶೋಷ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಇಲ್ಲ ಎಂತ ಅರೋಚಿಸಿ, “ವ್ಯಾಯಾಮಾಧ್ಯಾಪನಾಸತಃ” ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ “ವ್ಯಾಯಾಮಾಧ್ಯಾಪ್ರಶೋಷಿತಾನ್” ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಉಪವಾಸದ ಶೋಷದ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ಕಾರ್ತವರ್ಣನದಲ್ಲಿ (1ನೇ ಭಾಗದ IX-5ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಅಡಗಿಯವೆ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ ಚರಕನಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷಯದ ರಾಜಯಕ್ಷದ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಉಪವಾಸವು ಸೇರುತ್ತದೆ

6. ಸರ್ವೈರದೈಃ ಸ್ತ್ರೀಭಿರ್ವಾಪಿ ಲಿಂಗೈರ್ಮಾಂಸಬಲಕ್ಷಯೇ |

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಯುಕ್ತೋ ವರ್ಜ್ಯಶ್ಚಿಕಿತ್ಸ್ಯಸ್ತು ಸರ್ವರೂಪೋಽಪ್ಯತೋ ನೃಧಾ ||

(ಚ. 522)

ಶೋಷದಲ್ಲಿ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರಲಿ, ಆರು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರಲಿ, ಅಥವಾ ಮೂರೇ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರಲಿ, ದೇಹದ ಮಾಂಸವೂ, ಬಲವೂ ಕ್ಷಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದು ಅಸಾಧ್ಯ (ಅಂಥಾ ಶೋಷರೋಗಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ). ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾದರೂ, ಬಲಮಾಂಸಗಳು ಕ್ಷಯವಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕು.

ಇದರ ಕ್ಷೀಣನಾಗಿ ವ್ಯಾಧಿಯ ಮತ್ತು ಔಷಧದ ಬಲವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದವನನ್ನು ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬೇಕು (ನಾ 200)

ಮಹಾಶನಂ ಕ್ಷೀಯಮಾಣಮತೀಸಾರನಿಪೀಡಿತಮ್ |

ಶೂನಮುಷ್ಣೋದರಂ ಚೈವ ಯಕ್ಷ್ಮಿಣಂ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ ||

(ಸು. 799)

ಬಹಳವಾಗಿ ಉಂಡಾಗ್ಯೂ ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತಾ ಬರುವ, ಅತಿಸಾರದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಮತ್ತು ಅಂಡವೂ ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಊದಿಕೊಂಡಿರುವ, ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದವನನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.

ಇದರ 1ನೇ ಭಾಗದ XVIII-12 ನೋಡಿ

ಸ ಜೀವೇಚ್ಛತುರೋ ಮಾಸಂ ಪಣ್ಣಾಸಂ ವಾ ಬಲಾಧಿಕಃ |

ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ಚ ಪ್ರತೀಕಾರೈಃ ಸಹಸ್ರಾಹನ್ನು ಜೀವತಿ ||

ಸಹಸ್ರಾತ್ ಪರತೋ ನಾಸ್ತಿ ಜೀವಿತಂ ರಾಜಯಕ್ಷಿಣಃ |
 ಗತಪ್ರಾಣಬಲೌಜಶ್ಚ ಕ್ಷೀಣಶ್ಚ ಏಕಲೇನ್ದ್ರಿಯಃ ||
 ನ ಭವೇತ್ ಪುನರುಚ್ಛ್ರಾಯೋ ಯಾಪ್ಯರೋಗಶ್ಚ ಮುಂಚತಿ |
 ಯಸ್ತದಾಯಾಸಸಂಪನ್ನೋ ಭೂಯೋಪಿ ಕಾಸನಾ ಭವೇತ್ ||
 ತದಾ ಪ್ರಾಣಾವಹಾರೀ ಸ್ಯಾತ್ ರಾಜಯಕ್ಷಾತ್ತಿದಾರುಣಃ |
 ತ್ರಿಭಿರ್ಮಾಸೈಶ್ಚ ಷಣ್ಮಾಸೈರ್ವರ್ಷೈಶ್ಚಾಪಿ ತ್ರಿಭಿಃ ಪುನಃ ||

(ಹಾ. ಸಂ. 176, 177)

ರಾಜಯಕ್ಷತ್ರವನು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಬದುಕಿಯಾನು, ಒಳ್ಳೇ ಬಲವುಳ್ಳವನಾದರೆ ಆರು ತಿಂಗಳು, ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಒಂದು ಸಹಸ್ರದಿನ ಬದುಕು ತ್ರಾನೆ. ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ದಿನಗಳನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಆಯುಷ್ಯವಿಲ್ಲ. ರೋಗವು ಯಾಪ್ಯ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆದು (ಉಪಕಾರ ಬಲದಿಂದ) ಬಿಟ್ಟುಗ್ಯೂ ರೋಗಿಯು ಸತ್ತ, ಬಲ, ಓಜಸ್ಸುಗಳು ಹೋಗಿ, ಕ್ಷೀಣನಾಗಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯದ ಕಲೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ಎಳೆಗೆ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಅವನು ಆಯಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವಾಗ್ಗೆ, ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾದರೆ, ರಾಜಯಕ್ಷತ್ರವು ಅತಿ ಕಠಿಣವಾಗಿ, ಪುನಃ ಮೂರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ, ಆರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಒಂದು ವರ್ಷದನಂತರ ಉರಃಕ್ಷತವು ಯಾಪ್ಯ ಎಂತಲೂ, ತೋಷವು 1000 ದಿನಗಳನಂತರ ವಾಸಿಯಾಗುವದು ಸಂದೇಹಾಸ್ತದ ಎಂತಲೂ ಭಾವಪ್ರಕಾಶ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

7. ಶ್ವಾಸಾಂಗಸಾದಕಫಸಂಸ್ತವತಾಲುಶೋಷ-

ಚೈದ್ಯಗ್ನಿಸಾದಮದಪೀನಸಕಾಸನಿದ್ರಾಃ |

ಪೂರ್ವರೂಪ

ಶೋಷೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಭವಂತಿ ಸ ಚಾಪಿ ಜನ್ತುಃ

ಶುಕ್ಲೇಕ್ಷಣೋ ಭವತಿ ಮಾಂಸವರೋ ರಿರಂಸುಃ || (ಸು. 798)

ಉಬ್ಬಸ, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ದಣುವು, ಕಫ ಉಗಿಯುತ್ತಿರುವದು, ತಾಲು ಒಣಗುವದು, ವಾಂತಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮದ, ಪೀನಸ (ನೆಗಡಿ), ಕೆಮ್ಮು, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಕಣ್ಣುಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವದು, ಮಾಂಸದ ಆಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಮೈಧುನದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಯಾದ ಇಚ್ಛೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಶೋಷರೋಗ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು.

ಸರಾ ದುರ್ಬಲತೆ, ನಿರ್ಜೀವವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷ ಕಾಣುವದು, ಉಂಡಾಗ್ಯೂ ಬಲಮಾಂಸಗಳು ಕ್ಷಯಿಸುವದು, ಮುಖಭಾಯ ಕೆಡುವದು, ಮುಂತಾದವು ಸಹ ಪೂರ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು ಎಂತ ಚ (ಪು. 521)

8. ಘ್ರಾಣಮೂಲೇ ಸ್ಥಿತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ರುಧಿರಂ ಪಿತ್ತಮೇವ ವಾ |

ಮಾರುತಾಧ್ಯಾತಶಿರಸೋ ಮಾರುತಂ ಶ್ವಾಸತೇ ಪ್ರತಿ ||

ಪ್ರತಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ವ
 ಕವಾದ ಯಕ್ಷತ್ರ
 ಲಕ್ಷಣ

ಪ್ರತಿಶ್ವಾಸಸ್ತತೋ ಘೋರೋ ಜಾಯತೇ ದೇಹಕರ್ತನಃ |

ತಸ್ಯ ರೂಪಂ ಶಿರಃಶೂಲಂ ಗೌರವಂ ಘ್ರಾಣವಿಪ್ಲವಃ ||

ಜ್ವರಃ ಕಾಸಃ ಕಫೋತ್ಕ್ಲೇಶಃ ಸ್ವರಭೇದೋಽರುಚಿಃ ಕ್ಲಮಃ |

ಇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಮಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಯಕ್ಷಾತ್ ಚಾತಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||

ಪಿಚ್ಚಲಂ ವಹಲಂ ಎಸ್ಸಂ ಹರಿತಂ ಶ್ರೇತಪೀತಕಮ್ |

ಕಾಸಮಾನೋ ರಸಂ ಯಕ್ಷ್ಮೀ ನಿಷ್ಕೀವತಿ ಕಫಾನುಗಮ್ ||

ಅಸಪಾರ್ಶ್ವಾಭಿತಾವಶ್ಚ ತಾಪಃ ಪಾದಕರಸ್ಯ ಚ |

ಜ್ವರಃ ಸರ್ವಾಂಗಗರ್ಜ್ಜೀತಿ ಲಕ್ಷಣಂ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಣಃ || (ಚ. 522)

ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ವಾಯು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಮೂಗಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಕಫ, ರಕ್ತ ಅಥವಾ ಪಿತ್ತವು ವಾಯುವಿಗೆ ಎದುರು ಹೋಗುವದರಿಂದ, ಶರೀರವನ್ನು ಒಣಗಿಸತಕ್ಕ ಘೋರವಾದ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ (ನೆಗಡಿ) ಎಂಬ ರೋಗವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ತಲೆ ಶೂಲೆ, ತಲೆಭಾರ, ಮೂಗಿನೊಳಗೆ ಉಪದ್ರವ, ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಕಫ ಉಗಿಯುವದು, ಸ್ವರ ಭೇದ, ಅರುಚಿ, ಕ್ಲಮ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇವು ಆ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಅದರಿಂದ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ್ಗೆ ಪಿಚ್ಚಲವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಹಸಿಮಾಂಸದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಹಸುರು, ಬೆಳ್ಳಗೆ, ಅರಸಿನ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ರಸವನ್ನು ಕೆಮ್ಮುವಾಗ್ಗೆ ಕಫದೊಂದಿಗೆ ಅವನು ಉಗಿಯುತ್ತಾನೆ. ಭುಜಗಳ ಅಡಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಕೈ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಂಗ ಜ್ವರ, ಇವು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ ಇವು ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸೇರಿದ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗವು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.)

9. ವಾತಾತ್ ಪಿತ್ತಾತ್ ಕಫಾತ್ ರಕ್ತಾತ್ ಕಾಸವೇಗಾತ್ ಸಪೀನಸಾತ್ |

ಸ್ವರಭೇದೋ ಭವೇತ್ ವಾತಾತ್ ರೂಕ್ಷಃ ಕ್ಷಾಮಶ್ಚಲಃ ಸ್ವರಃ ||

ಸ್ವರಭೇದದ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ತಾಲುಕಂಠರಪರಿವ್ಲೋಷಃ ಪಿತ್ತಾತ್ ವಕ್ತುಮಸೂಯತೇ |

ಕಫಾತ್ ಮನೋ ವಿಬದ್ಧಶ್ಚ ಸ್ವರಃ ಖುರುಖುರಾಯತೇ ||

ಸದ್ಯೋ ರಕ್ತವಿಬಂಧತವಾತ್ ಸ್ವರಃ ಕೃಚ್ಛಾತ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ |

ಕಾಸಾತಿವೇಗಾತ್ ಕರು(ಸ)ಣಃ ಪೀನಸಾತ್ ಕಫವಾತಿಕಃ ||

(ಚ. 522-3)

ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಕಫದಿಂದ, ರಕ್ತದಿಂದ, ಕೆಮ್ಮಿನ ವೇಗದಿಂದ, ಮತ್ತು ಪೀನಸದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಆರು ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ವರಭೇದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದರಲ್ಲಿ ಸ್ವರವು ಒಣಗಿಕೊಂಡು, ಬಲಹೀನವಾಗಿ, ಮತ್ತು ನಡುಕುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾದರಲ್ಲಿ ತಾಲು ಮತ್ತು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಸುಡತ, ಮತ್ತು ಮಾತಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಸೂಯೆ (ಮಾತನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡದಿರುವದು) ಉಂಟಾಗುವವು. ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಸ್ವರವು ಮಂದ, ತಡೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಖುರುಖುರು ಶಬ್ದವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುತ್ತದೆ. ರಕ್ತದ ತಡೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದರಲ್ಲಿ ಸ್ವರವು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಕೆಮ್ಮಿನ ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಉಂಟಾದರಲ್ಲಿ ಗಂಟಲತುರಿಕೆ, ಮತ್ತು ಪೀನಸದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಕಫದೋಷದಕ್ಕೂ ವಾತದೋಷದಕ್ಕೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಕಾಣುವವು.

ಪರಾ 'ಸದ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸನ್ನಃ' ಮತ್ತು 'ಕರುಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಷಣಃ' ಎಂಬ ಪಾರಾಂತರಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ ಅವೇ ಸರಿಯಾದವು ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯವು ನಾಸಾ ರೋಗದ ಭೇದವಾಗಿ, ಸ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು ಅರುಚಿ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಅವುಗಳ ವರ್ಣನವನ್ನು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ

ಸ್ವರಭೇದವು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮೂರು, ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಒಂದು, ಕ್ಷಯದಿಂದ ಒಂದು, ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಆರು ಎಫ ಎಂತ 'ಸ್ವರಭೇದ' ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಗ್ಬಟನು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವರಭೇದ ರೋಗದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವರ್ಣನ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮುಂದೆ IXನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು

10. ಪೃಥಗ್ದೋಷೈಃ ಸಮಸ್ತ್ವೈರ್ವಾ ಜಿಹ್ವಾಹೃದಯಸಂತ್ರಿತೈಃ |
ಜಾಯತೇಽರುಚಿರಾಹಾರೈರ್ದುಷ್ಪೃಶ್ಯೈರಧೈಶ್ಚ ಮಾನಸೈಃ ||
ಅರುಚಿಯ
ಭೇದಗಳು
ಕಸಾಯತಿಕ್ತಮಧುರೈರ್ವಿದ್ಯಾನ್ಮುಖರಸೈಃ ಕ್ರಮಾತ್ |
ವಾತಾಧ್ಯೈರರುಚಿಂ ಜಾತಾಂ ಮಾನಸೀಂ ದೋಷದರ್ಶನಾತ್ ||

(ಚ. 523)

ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಹೃದಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ, ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಮನೋವ್ಯಥೆಯಿಂದಲೂ ಅರುಚಿ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಯಿಯ ರುಚಿಯು ವಾತದೋಷದಲ್ಲಿ ಚೋಗರು, ಪಿತ್ತದೋಷದಲ್ಲಿ ಕಹಿ, ಕಫದೋಷದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದರಿಂದ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಮಾನಸಿಕ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿ ತಿಳಿಯುವದು.

ಷರಾ ಮುಂದಿನ XIನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು 'ಅರುಚಿ'ಯ ಕುರಿತಾದದ್ದು.

11. ಅರೋಚಕಾತ್ ಕಾ*ಸವೇಗಾದ್ಧೋಷೋತ್ಕ್ಲೇಶಾದ್ಧಯಾದಪಿ |
ಭದ್ರಿಯಾ ಸಾ ವಿಕಾರಾಣಾಮನ್ಯೇಷಾಮವ್ಯುಪದ್ರವಃ || (ಚ. 523)
ವಾಂತಿಗೆ ಹೇತು
ಗಳು.
ಅರುಚಿಯಿಂದಲೂ, ಕೆಮ್ಮಿನ ವೇಗದಿಂದಲೂ, ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ, ಅಸಹ್ಯಪಡುವದರಿಂದಲೂ, ಭಯದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ವಾಂತಿಯು (ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾದಿ) ಬೇರೆ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪದ್ರವವಾಗಿ ಕಾಣುವದು.

*'ಕಾಸ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸಾಮ' ಎಂಬ ಪಾಠ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗ್ಗೆ 'ಅಜೀರ್ಣದ ವೇಗ' ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ
ಷರಾ: ಮುಂದಿನ XVನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು 'ವಾಂತಿಯ' ವಿಷಯವಾದದ್ದು

12. ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಂ ತ್ವನಿಯತಂ ಸಂಕೋಚಾಯಾಮಲಕ್ಷಣಮ್ |
ಶಿರಃಶೂಲಂ ಸಸನ್ನಾಸಂ ಯಕ್ಷಿಣೀ ಸ್ವಾತ್ ಸಗೌರವಮ್ ||
ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಾದಿ
ಋತರ ಉಪದ್ರವ
ಗಳು
ಅತಿವಿನ್ನೇ ಶರೀರೇ ತು ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿಷಮಾಶನಾತ್ |
ಕಂಠಾತ್ಯ ವರ್ತತೇ ರಕ್ತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಚೋತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟಸಂಚಿತಃ ||
ರಕ್ತಂ ವಿಬದ್ಧಮಾರ್ಗತ್ವಾತ್ ಮಾಂಸಾದೀನ್ ನಾನುಪದ್ಯತೇ |
ಆಮಾಶಯಸ್ಥಮುತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ಬಹುತ್ವಾತ್ ಕಂಠಮೇತಿ ವಾ ||
ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಬಂಧತ್ವಾದುರಸಃ ಶ್ವಾಸಮೃಚ್ಛತಿ |
ದೋಷೈರುಪಹತೇ ಚಾಗ್ನೌ ಸಪಿಚ್ಛಮತಿಸಾರ್ಯತೇ || (ಚ. 523)

ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆಯು ಎದೆಯ ಕುಗ್ಗುವ ಹಿಗ್ಗುವ (ಸಂಕೋಚನ ಪ್ರಸರಣ) ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ತಲೆಶೂಲೆ

ಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯೂ, ಭಾರವೂ, ಕೂಡಿರುವವು. ವಿಷಮಾಶನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಯಕ್ಷರೋಗದವನ ಶರೀರವು (ಕೆಮ್ಮಿನಿಂದ) ಅತಿಯಾಗಿ ನೊಂದಲ್ಲಿ, ಕೆದರಿ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ಕಫದೊಂದಿಗೆ ರಕ್ತವು ಕಂರದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತವು ತನ್ನ ಮಾರ್ಗ ಮುಚ್ಚಿಹೋದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮಾಂಸಾದಿ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಸೇರದೆ ಹೆಚ್ಚಾದ್ದರಿಂದ, ವಾಂತಿಯಾಗುವ (ವಾಕರಿಕೆ) ಸಂಕಟ ಉಂಟಾಗಿ ಕಂರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ. ಎದೆಯಲ್ಲಿ (ಶ್ವಾಸಕೋಶದಲ್ಲಿ) ಉಂಟಾಗುವ ವಾತ-ಕಫಗಳ ತಡೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಬ್ಬುವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ದೋಷಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವದರಿಂದ, (ಉಕ್ಕು ತಿಳಿಹಾಗಿ) ಪಿಚ್ಚೆಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

13. ಬಲಿನೋ ಬಹುದೋಷಸ್ಯ ಸ್ಥಿಗ್ಧಸ್ಥಿನ್ನಸ್ಯ ಶೋಧನಮ್ |

ಉಧ್ವಾರ್ಥೋ ಯಕ್ಷಿಣಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸನ್ನೇಹಂ ಯನ್ನಕರ್ತನಮ್ ||

ಚಿಕಿತ್ಸೋಪ

ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ

ಪಂಚಕರ್ಮಗಳು.

(ವಾ. 283)

ಯಕ್ಷರೋಗದವನು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರೆ, (ಸ್ನೇಹನಸ್ತೇದನ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ) ಸ್ನೇಹಹಚ್ಚಿ ಬೆವರಿಸಿ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ಬತ್ತಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಲ್ಲದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಕೆಳಕ್ಕೂ ಶೋಧನ (ವಾಂತಿ ವಿರೇಚನಗಳನ್ನು) ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಶೋಷೀ ಮುಂಚೆ ಗಾತ್ರಾಣಿ ಪುರೀಷಸ್ರಂಸನಾದಪಿ |

ವಿರೇಚನದ

ನಿಷೇಧ.

ಅಬಲಾಪೇಕ್ಷಿಣೀಂ ಮಾತ್ರಾಂ ಕಿಂ ಪುನರ್ಯೋ ವಿರಿಚ್ಯತೇ ||

(ಚ. 525)

ಶೋಷರೋಗದವನಿಗೆ ಅವನ ದೇಹದ ದುರ್ಬಲತೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಶೋಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಲವನ್ನು (ಸಡಿಲಾಗಿ) ಹೊರಪಡಿಸಿದಾಗಲೂ, ಅವನು ಕೈಕಾಲು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಕ್ಷೀಣನಾಗುತ್ತಾನೆ); ಹಾಗಿರುವಾಗ ಅವನಿಗೆ (ಎಲ್ಲವರಂತೆ) ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಿದರೆ ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (ಅವನು ಸಾಯುವದು ನಿಶ್ಚಯ.)

ಬಲಿನೋ ಬಹುದೋಷಸ್ಯ ಪಂಚಕರ್ಮಾಣಿ ಕಾರಯೇತ್ |

ಮಲರೇತಸ್ಸುಗಳ

ರಕ್ಷಣೆ.

ಯಕ್ಷಿಣೋ ಕ್ಷೀಣದೇಹಸ್ಯ ತತ್ಕೃತಂ ಸ್ಯಾದ್ವಿಷೋಪಮಮ್ ||

ಮಲಾಯತ್ತಂ ಬಲಂ ಪುಂಸಾಂ ಶುಕ್ರಾಯತ್ತಂ ಚ ಜೀವಿತಮ್ |

ತಸ್ಮಾದ್ಯುತ್ಥೇನ ಸಂರಕ್ಷ್ಯೇದ್ಯಕ್ಷಿಣೋ ಮಲರೇತಸೀ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 368)

ಬಹುದೋಷವುಳ್ಳ ಯಕ್ಷರೋಗದವನು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ವಮನಾದಿ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಆ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳು ಕ್ಷೀಣದೇಹದವನಿಗೆ ನಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಿಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವವು. (ಅದರಿಂದ ಅವು ತ್ಯಾಜ್ಯ.) ಜನರ ಬಲವು ಮಲವನ್ನು ಮತ್ತು ಬದುಕುವಿಕೆಯು ಶುಕ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವದರಿಂದ, ಯಕ್ಷರೋಗದವನ ಮಲವನ್ನೂ ಶುಕ್ರವನ್ನೂ ಯತ್ನವೆಟ್ಟು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಆಸ್ಥಾಪನಂ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ಶಿರಸ್ತತ್ ವಿರೇಚನಮ್ |
 ವಸ್ತಿ, ಶಿರೋವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ಬೃಂಹಣ ವಿಧಿಗಳು ಯವಗೋಧೂಮಶಾಲೀಶ್ಚ ರಸೈರ್ಭುಂಜೀತ ಶೋಧಿತಃ ||
 ದೃಢೇಽಗ್ನೌ ಬೃಂಹಯೇಚ್ಛಾಪಿ ನಿವೃತ್ತೋಪದ್ರವಂ ನರಮ್ ||
 (ಸು. 799)

(ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ವಿರೇಚನಗಳನಂತರ) ಮೃದುವಾಗಿ ಆಸ್ಥಾಪನವನ್ನೂ ಶಿರೋವಿರೇಚನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಶೋಧನಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನು ಯವೆ, ಗೋದಿ, ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿ, ಇವುಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಂಸರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಣ್ಣಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವಾಗಿ ಉಪದ್ರವಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರವಾದ ಮೇಲೆ, ಅವನಿಗೆ (ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಆಹಾರವಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು) ಬೃಂಹಣವಾಡಬೇಕು.

14. ವ್ಯವಾಯಶೋಷಣಂ ಪ್ರಾಯೋ ಭಜನ್ತೇ ವಾತಜಾ ಗದಾಃ |
 ವ್ಯವಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶೋಷಕ್ಕೆ ಬೃಂಹಣೇಯೋ ವಿಧಿಸ್ತಸ್ಮೈ ಹಿತಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋನಿಲಾವಹಃ ||
 (ಸು. 799)

ಮೈಥುನದಿಂದುಂಟಾದ ಶೋಷರೋಗದವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾತದೋಷದ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ವಾತಹರವಾದ ಬೃಂಹಣವಿಧಿಯು ಅವನಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

15. ಕಫಪ್ರಸೇಕೇ ಬಲವಾನ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಶ್ಚರ್ಧಯೇನ್ನರಃ |
 ಕಫಕ್ಕೆ ವಮನ ಯೋಗಗಳು ಪಯಸಾ ಫಲಯುಕ್ತೇನ ಮಧುರೇಣ ರಸೇನ ವಾ ||
 ಸರ್ಪಿಷ್ಠತ್ಯಾ ಯವಾಗ್ವಾ ವಾ ವಮನೀಯೋಪಸಿದ್ಧಯಾ ||
 (ಚ. 528)

ಮಂಗಾರಿಕಾಯು ಚೂರ್ಣಕೂಡಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು, ಅಥವಾ ಅದೇ ಫಲವನ್ನೂ ಸೀವರ್ಗದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು, ಅಥವಾ ವಮನಮಾಡಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿದ ಯವಾಗೂ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಬಲವಂತನಾದ ಕಫಪ್ರಕೃತಿಯ ಶೋಷರೋಗದವನಿಗೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಫ ಉಗಿಯುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಕೊಟ್ಟು ವಾಂತಿಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

16. ಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋತಿಪ್ರಸೇಕೇ ತು ವಾಯುಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಮಸ್ಯತಿ |
 ಕಫಕ್ಕೆ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣ ಉಪಚಾರ ಕಫಪ್ರಸೇಕಂ ತಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣೇನೈವ ನಿರ್ಜಯೇತ್ ||
 (ಚ. 528)

ಕಫ ಹೋಗುವದು ಅತಿಯಾದಾಗ್ಗೆ, ಆ ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವದು ವಾಯು ವಾದ್ದರಿಂದ, ಪಂಡಿತನಾದವನು ಅಂಥಾ ಕಫಪ್ರಸೇಕವನ್ನು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಾದ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದಲೇ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

17. ವಿರೇಚನಂ ದದ್ಯಾತ್ ತ್ರಿವೃಚ್ಛಾಮಾನ್ಯಪದ್ಧುಮಾನ್ |
 ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಶರ್ಕರಾಮಧುಸರ್ಪಿರ್ಭಿಃ ಪಯಸಾ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ||
 ಯೋಗಗಳು ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಿದಾರಿಕಾಶ್ಮರ್ಯಮಾಂಸಾನಾಂ ವಾ ರಸೈರ್ಯುತಾನ್

(ವಾ 284)

ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಬಿಳೀತಿಗಡೆ, ಕರೀತಿಗಡೆ, ಕಕ್ಕಮರನಕಾಯಿ, ಇವುಗಳೊಳಗೊಂದನ್ನು, ತುಪ್ಪ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ತರ್ಪಣಕರ ವಾದ ಕಪಾಯ, ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದ್ದರೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಕಾಶ್ವೀ ರದ ಹೆಣ್ಣು, ಮಾಂಸ ಇವುಗಳಲ್ಲೊಂದರ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಶರ್ಕರಾದಿಗಳೊಳಗೆ ಪಿತ್ತ ವಿಶೇಷವಿರುವಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ, ಕಫ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದಾಗ ಜೇನನ್ನೂ, ವಾತ ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಾಗ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಕೊಡುವದು

18. ಶುದ್ಧಕೋಷ್ಠಸ್ಯ ಯುಂಜೇತ ವಿಧಿಂ ಬೃಂಹಣದೀವನಮ್ |
 ಅನ್ನಪಾನಗಳು ಹೃದ್ಯಾನಿ ಚಾನ್ನಪಾನಾನಿ ವಾತಘ್ನಾನಿ ಲಘುನಿ ಚ ||
 ಶಾಲಿಷಷ್ಟಿಕಗೋಧೂಮಯವಮುಧ್ಗಂ ಸಮೋಷಿತಮ್ |
 ಆಜಂ ಕ್ಷೀರಂ ಘೃತಂ ಮಾಂಸಂ ಕ್ರವ್ಯಾನ್ಮಾಂಸಂ ಚ ಶೋಷಜಿತ್ ||

(ವಾ 284)

(ವಾಂತಿ-ವಿರೇಚನಗಳಿಂದ) ಹೊಟ್ಟೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ, ಬೃಂಹಣರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀವನಕರವಾದ ವಿಧಿಯನ್ನೂ, ವಾತಹರವಾದ, ಲಘುವಾದ ಮತ್ತು ಹಿತವಾದ ಅನ್ನ ಪಾನಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಹಳೇದಾದ ಶಾಲ್ಯಕ್ಕೆ, ಷಷ್ಟಿಕ ಅಕ್ಕಿ (60 ದಿನಗಳ ಬೆಳೆಕೆಯದು), ಗೋದಿ, ಯವಗೋದಿ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಹೆಸರು, ಆಡಿನ ಹಾಲು, ಆಡಿನ ತುಪ್ಪ, ಆಡಿನ ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಾಶಿವರ್ಗದ ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸ, ಇವು ಶೋಷರೋಗವನ್ನು ಗೆಲ್ಲತಕ್ಕಂಥವು.

ಷರಾ ನವಿಲಿನ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ನವಿಲು ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಹದ್ದುಗೂಳಿಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ತಿತ್ತಿರಿ ಎಂತ ಹೇಳಿ. ಕಾಗೆಯ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ನೊಲ ಎಂತ ಹೇಳಿ ನರಿಯ ಮರಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಜಂಕಿ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಮಾಂಸಾಶಿ ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಎಮ್ಮೆ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಅನೆ, ಖಡ್ಗಮೃಗ, ಕುದುರೆಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಓಗೆ ಮಾಂಸವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ಮೃಗವಸ್ತುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ರೋಗಿಯು ಅಸಹ್ಯಪಡದ ಹಾಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ನೆವನ ದಿಂದ ಹುರಿದೋ, ಸೂಪ (ತೋವೆ) ಮಾಡಿಯೋ, ಚಟ್ಟಿ ಮಾಡಿಯೋ, ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಂತ ಚರಕ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಪು 530).

19. ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯೇ ಶಿರಃಶೂಲೇ ಕಾಸೇ ಶ್ವಾಸೇ ಸ್ವರಕ್ಷಯೇ |
 ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೇ ಚ ವಿವಿಧಾಃ ಕ್ರಿಯಾಃ ಸಾಧಾರಣೇಃ ತೃಣಾ ||
 ನಗಡಿ ಮುಂತಾದ ಆರು ಉಪದ್ರವಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃಯ ಪೀನಸೇ ಸ್ವೇದಮಭ್ಯಂಗಂ ಧೂಮಮಾಲೇಪನಾನಿ ಚ |
 ಪರಿಷೇಕಾವಗಾಹಾಂಶ್ಚ ಯಾವಕಂ ವಾಟ್ಸಮೇವ ಚ ||
 ಲವಣಾಮ್ಲಕಟೂಷ್ಣಾಂಶ್ಚ ರಸಾನ್ ಸ್ನೇಹೋಪಸಂಹಿತಾನ್ |
 ಲಾವತಿತ್ತಿರಿದಕ್ಷಾಣಾಂ ವರ್ತಕಾನಾಂ ಚ ಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
 ಸಪಿಪ್ಪಲೀಕಂ ಸಯವಂ ಸಕುಲತ್ಥಂ ಸನಾಗರಮ್ |
 ದಾಡಿಮಾಮಲಕೋಪೇತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಜಂ ರಸಂ ಪಿಬೇತ್ ||

ತೇನ ಷಡ್ವಿನಿವರ್ತಸ್ತೇ ವಿಕಾರಾಃ ಪೀನಸಾದಯಃ |
 ಮೂಲಕಾನಾಂ ಕುಲತ್ಥಾನಾಂ ಯುಷ್ಮೈರ್ವಾ ಸೂಪಕಲ್ಪಿತೈಃ ||
 ಯವಗೋಧೂಮಶಾಲ್ಯಾನ್ವೈರ್ಯಧಾಸಾತ್ಯಮುಪಾಚರೇತ್ |
 ಪಿಬೇತ್ಪ್ರಸಾದಂ ವಾರುಣ್ಯಾ ಜಲಂ ವಾ ಪಂಚಮೂಲಿಕಮ್ ||
 ಧಾನ್ಯನಾಗರಸಿದ್ಧಂ ವಾ ತಾಮಲಕ್ಯಾಧ ವಾ ಶೃತಮ್ |
 ಪರ್ಣನೀಭಿಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಭಿಕ್ಷುನ ಚಾನಾನಿ ಕಲ್ಪಯೇತ್ || (ಚ. 525-524)

ನೆಗಡಿ, ತಲೆಶೂಲೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಸ್ವರಕ್ಷಯ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಇವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ನೆಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೆವರಿಸುವದು, ಅಭ್ಯಂಗ, ಧೂಮಪಾನ, ಲೇಪ, ಪರಿಷೇಕ, ಸ್ನಾನ ಸಹ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿಸಬೇಕು; ಮತ್ತು ಯವೆಗೋದಿಯ ವಡೆಯನ್ನೂ, ಲಾವ, ತಿತ್ತಿರಿ, ದಕ್ಷ (ಕೋಳಿ), ವರ್ತಕ (ಚಾತು), ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸದಿಂದ ಉಪ್ಪು-ಹುಳಿ-ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ ರಸಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವದು; ಹಿವ್ವಲಿ, ಯವೆಗೋದಿ, ಹುರುಳಿ, ಶುಂಠಿ, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹ ಇವುಗಳ ಕೂಡಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಡಿನ ಮಾಂಸದ ರಸ(ಷಡಂಗಯೂಷ)ವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಇದರಿಂದ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ) ನೆಗಡಿ ಮುಂತಾದ ಆರು ವಿಕಾರಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವವು. ಮುಲ್ಲಂಗಿಗಡ್ಡೆ ಅಥವಾ ಹುರುಳಿಯಿಂದ ಚಂದವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಸಾರುಗಳಿಂದ ಯವೆ, ಗೋದಿ, ಶಾಲ್ಯಾಕ್ತಿ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದು ಹಿತವೋ ಅದರ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಕೊಡಬೇಕು. ವಾರುಣೀ ಎಂಬ ಮಧ್ಯದ (ಮೇಲಿನ ನೀರು) ಮಂಡವನ್ನಾಗಲಿ, (ಬೃಹತ್) ಪಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಕೊತ್ತಂಬರಿಗಳನ್ನೂ, ಅಥವಾ ನೆಲನೆಲ್ಲಿಯನ್ನೂ, ಅಥವಾ ಓರೆಲೆ ಬೇರು, ಮೂವೆಲೆ ಬೇರು, ಕಾಡು ಹಸರಿನ ಬೇರು, ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಬೇರು, ಇವು ನಾಲ್ಕನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನಾಗಲಿ ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಉಣ್ಣಿಸಬೇಕು.

ಷಡಂಗಯೂಷದ ದ್ರವ್ಯತೋ ದ್ವಿಗುಣಂ ಮಾಂಸಂ ಸರ್ವತೋಽಷ್ಟಗುಣಂ ಜಲಮ್ |
 ವಿಧಾನ ವಾದಸ್ಥಂ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಚಾಜ್ಯಂ ಷಡಂಗೋ ಯೂಷ ಉಚ್ಯತೇ ||

(ಚಿ ಸಾ. ಸಂ. 223)

ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಾಲು ಮಾಂಸ, ಎಲ್ಲದಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಪಾಲು ನೀರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಲುಪಾಲು ಉಳಿಯುವ ಹಾಗೆ ಬೇಯಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಿನ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಡುವದು. ಇದು ಷಡಂಗಯೂಷ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪಿಪ್ಪಲಾಕ್ಷಿ ಷಡಂಗಯೂಷವನ್ನು ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಬೇಕು 'ವಾರುಣೀ'ಯ ವರ್ಣನೆ ಹಿಂದೆ 'ಪಾನಾತ್ಮಯ' ಅಧ್ಯಾಯದ 21ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ

20. ಕೃಶರೋತ್ಕಾರಿಕಾಮಾಷಕುಲತ್ಥಯವಪಾಯಸೈಃ |
 ತುಲಿಗೆ ಶಾಕ ಸಂಕರಸ್ವೇದವಿಧಿನಾ ಕಂಠಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮುರಃ ಶಿರಃ ||
 ಸ್ವೇದಯೇತ್ |

(ಚ. 524)

ಕೃಶರಾ, ಉತ್ತಾರಿಕಾ, ಮತ್ತು ಉದ್ದಿನ ಅಥವಾ ಹುರುಳಿಯ ಅಥವಾ ಯವೆಯ ಪಾಯಸ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆ, ಪಕ್ಕಗಳು, ಎದೆ ಮತ್ತು ತಲೆ, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕರ ಸ್ತೇದಕ್ರಮದಿಂದ ಬೆವರಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ: ಕೃಶರಾ, ಉತ್ತಾರಿಕಾ, ಸಂಕರಸ್ತೇದ, ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು 1ನೇ ಭಾಗ XIX-74ರ ಅಡಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ.

21. ಶತಪುಷ್ಪಾ ಸಮಧುಕಂ ಕುಷ್ಠಂ ತಗರಚಂದನಮ್ |
ಆಲೇಪನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸಘೃತಂ ಶಿರಃಪಾಶ್ವಾಸಶೂಲನುತ್ ||
ಬಲಾರಾಸ್ನಾತಿಲಾಃ ಸರ್ಪಿರ್ಮಧುಕಂ ನೀಲಮುತ್ಪಲಮ್ |
ಪಲಂಕಪಾ ದೇವದಾರು ಚಂದನಂ ಕೇಶರಂ ಘೃತಮ್ ||
ವೀರಾ ಬಲಾ ವಿದಾರೀ ಚ ಕೃಷ್ಣಗಂಧಾ ಪುನರ್ನವಾ |
ಶತಾವರೀ ವಯಸ್ಯಾ ಚ ಕತ್ತೃಣಂ ಮಧುಕಂ ಘೃತಮ್ ||
ಚತ್ವಾರ ಏತೇ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೈಃ ಪ್ರದೇಹಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ |
ಶಸ್ತ್ರಾಃ ಸಂಸೃಷ್ಟದೋಷಾಣಾಂ ಶಿರಃಪಾಶ್ವಾಸಶೂಲನಾಮ್ ||

(ಚ. 524-525)

ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಬೀಜ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ತಗರ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅರದು (ಆಲೇಪವಾಗಿ) ಲೇಪಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಲೆಶೂಲೆ, ಪಾಶ್ವಾಸಶೂಲೆ, ಮತ್ತು ಹೆಗಲ ಅಡಿಯ ಶೂಲೆ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು (ಕಡೀರಬೇರು), ಅರತೆ (ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ), ಎಳ್ಳು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ನೀಲತಾವರೆ, ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಗುಗ್ಗುಳ, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ನಾಗಕೇಸರ, ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಕ್ಷೀರಕಾ ಕೋಲಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ನೆಲಕುಂಬಳ ಗಡ್ಡೆ, ನುಗ್ಗಿಬೇರು, ಪುನರ್ನವಿ, ಇವುಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಶತಾವರೀ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಪ್ರದೇಹಲೇಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು; ಈ ಯೋಗಗಳು ಮಿಶ್ರದೋಷಗಳುಳ್ಳ ತಲೆಶೂಲೆ, ಪಾಶ್ವಾಸಶೂಲೆ, ಹೆಗಲಡಿಸೂಲೆ, ಇವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವು.

ಪರಾ: ಆಲೇಪ, ಪ್ರದೇಹಗಳ ಭೇದಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XXIII-14 ನೋಡಿ. 'ಕೇಸರ'ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಭಟನು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಅ. ಸಂ. II-154).

- ಪ್ರದೇಹಃ ಸಘೃತಶ್ಚೇಷ್ಟಃ ವದ್ಯಕೋಶೀರಚಂದನೈಃ |
ದೂರ್ವಾಮಧುಕಮಂಜಿಷ್ಠಾಕೇಶರೈರ್ವಾ ಘೃತಾಪ್ಲತೈಃ ||
ಪ್ರಪಾಂಡರೀಕನಿಗುಂಡೀವದ್ಯಕೇಶರಮುತ್ಪಲಮ್ |
ಕಶೀರುಕಾಃ ವಯಸ್ಯಾ ಚ ಸರ್ಪಿಷ್ಠಂ ಪ್ರಲೇಪನಮ್ ||
ಚಂದನಾದ್ಯೇನ ತೈಲೇನ ಶತಧಾತೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ |
ಅಭ್ಯಂಗಃ ಪಯಸಾ ಸೇಕಃ ಶಸ್ತ್ರಶ್ಚ ಮಧುಕಾಂಬುನಾ || (ಚ. 525)

ವದ್ಯಕ, ಲಾವಂಜ, ಚಂದನ, ಇವುಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ದೂರ್ವ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ನಾಗಕೇಸರ, ಇವುಗಳಿಂದ, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರದೇಹಲೇಪವು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

పుండరీక, కరినుక్కి, తావరీకేసర, నిలతావరీ, పేకిన గడ్డి (మల. నిరముత్తంబ), క్షీరకాకొలీ, ఇవుగళ జూణమాడి, తుప్పదల్లి అరదు లేపిసువదు,—జందనాది త్రేలదింద అధవా నూరు సర్తి తోళిద తుప్పదింద అభ్యంగమాడువదు,—అధవా హాలినింద అధవా జ్యేష్ఠమధువిన కషాయనిరినింద ధారే హిడియువదు,—ఇవు సక మేలీ హేళల్పట్ట తోలీగళ పరిహారక్కి ప్రశస్తవదవు.

షరా తుప్పవన్ను కరగిసి, అదక్కి తన్మేరు కూడిసి గట్టియద మేలీ నీరన్ను తగదుబిసువదు, ఈ రీతి బందు నూరు సర్తి తోళిదద్దు 'తతథాతథ్యత'.

22. నావనం ధుమపానాని స్నేహాశ్లోత్తరభక్తికాః |

నస్యదిగళ
ఊపయోగ

త్రేలాన్యభ్యంగయోగగాని బస్తికర్మ తథా పరమ్ || (జ. 525)

నస్య, ధుమపానగళు, ఊటవదనంతర ఊపయోగిసల్పడువ స్నేహగళు, త్రేలగళు, అభ్యంగ యోగగళు మత్తు బస్తికర్మ,

(త్రివిధ తోలీ నివారణక్కి) లుత్తమ.

నస్యక్కి బలాది
ఘృత

బలాదివారిగన్ధాభ్యాం విదాయోర్మ మధుకేన జ |

సిద్ధం సలవణం సర్పిన్సస్యం స్వయమనుత్తమమ్ || (వా. 287)

కల్లంగడలే బీరెరు, మొవేలే బీరెరు, సలకుంబళగడ్డి మత్తు జ్యేష్ఠ మధు, ఇవుగళ కషాయదింద స్వేధవలవణ కూడిసి తయారింపి తుప్పవన్ను నస్యమాడు వదు స్వరదోషద పరిహారక్కి లుత్తమవదద్దు.

23. జహికాలాబుత్యంగ్యిర్వా ప్రదుష్టం వృధనేన వా |

రక్తమోక్షణ

శిరఃపాశ్వాంసశూలేషు రుధిరం తస్య నిర్హరేత్ || (జ. 525)

తలేశూలే, పాశ్వాశూలే, హేగలడిశూలే సంగతియల్లి జిగళి, సోరేకాయీ, అధవా కేలడన్ను కట్టిసి, అధవా జుజ్జువదరింద, కేట్టరక్తవన్ను తేగేదు బిడదేకు.

షరా: రక్తమోక్షణక్రమ 1 నే ధాగద XXVII నే అధ్యాయదల్లి వర్ణిసల్పట్టదే శిత్తదోషపద్ధల్లి జిగళియన్నొ, కఫదోషపద్ధల్లి సోరేకాయీయన్నొ, వాతదల్లి కేలబన్నొ ఊపయోగిసతక్యద్దు 1 నే ధాగద XXVII-2 నోడి

24. శిరఃపాశ్వాంసశూలఘ్నం కాసశ్వాససంహరణమ్ |

దశమూలది
ఘృత

ప్రయుజ్యమానం బదుశోల ఘృతం జ్యోత్తరభక్తికమ్ ||

దశమూలేన పయసా సిద్ధం మాంసరసేన జ |

బలాగభం ఘృతం సద్యో రోగానోతాన్ ప్రబాధతే ||

(జ. 525-526)

(తక్కుదాద) తుప్పవన్ను కాయసిట్టుకొండు వదీపదీ ఊటదనంతర ఊపయోగి సుత్తా బందల్లి, తలేయ, పాశ్వాగళ మత్తు హేగలడియ తోలీగళు పరిహారవాగుత్త వల్లదే కేమ్ము మత్తు ఊబ్బస కడిమేయగువవు. దశమూలగళ కషాయ, హాలు, మాంసరస, ఇవుగళన్నొ, (కల్కవాగి) కల్లంగడలే బీరెన్నొ, కూడిసి కాయసిద తుప్పవు మేలీ హేళిద రోగగళన్నొ కూడలే బాధిసుత్తదే.

25. ಘೃತಂ ಖರ್ಜೂರಮೃದ್ವೀಕಾಶರ್ಕರಾಕ್ಷಾದ್ರಸಂಯುತಮ್ |

ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷೆ
ಗಳ ಉಪಯೋಗ

ಸಪಿಪ್ಪಲೀಕಂ ವೈಸ್ವರ್ಯಕಾಸಶ್ವಾಸನಿಬರ್ಹಣಮ್ ||

(ಚ. 526)

ಖರ್ಜೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಜೇನು, ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರದು ಹಿಪ್ಪಲಿಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಸ್ವರಭಂಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಸಹ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವವು.

26. ದಶಮೂಲಶೃತಾತ್ ಕ್ಷೀರಾತ್ ಸರ್ಪಿಯದುದಿಯಾನ್ನವಮ್ |

ಶಾಲಕಾಯ
ಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ
ಹೊಸ ತುಪ್ಪಗಳು

ಸಪಿಪ್ಪಲೀಕಂ ಸಕ್ಷಾದ್ರಂ ತತ್ಪರಂ ಸ್ವರಬೋಧನಮ್ ||

ಶಿರಃಪಾಶ್ವಾಂಸಶೂಲಘ್ನಂ ಕಾಸಶ್ವಾಸಜ್ವರಾವಹಮ್ |

ಪಂಚಭೂಷ ಪಂಚಮೂಲೈರ್ವಾ ಶೃತಾದ್ಯದುದಿಯಾದ್ ಘೃತಮ್ ||

(ಚ. 526)

ಹಾಲಿಗೆ ದಶಮೂಲಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಸತುಪ್ಪವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿಪುಡಿಯನ್ನೂ ಜೇನನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದು ಬಿದ್ದ ಸ್ವರವನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಶಿರಃಪಾಶ್ವಾಂಸ ಶೂಲೆ ಗಳನ್ನೂ, ಕೆಮ್ಮು-ಜ್ವರ-ಉಬ್ಬಸಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಪಂಚವಿಧವಾದ ಪಂಚಮೂಲ ಗಳನ್ನು ಹಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಅದೇ ರೀತಿ ತೆಗೆದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೂ ಅದೇ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಷರಾ ಪಂಚ ಪಂಚಮೂಲಗಳ ವಿವರಣೆಗೆ ಉಪೋದ್ರಾತದ ಒಂದನೇ ಪರಿತಿಪ್ಪದ ಸಂ 32-36 ನೋಡಿ

27. ಖರ್ಜೂರಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ವಧ್ಯಾ ಶೃಂಗೀ ದುರಾಲಭಾ |

ಖರ್ಜೂರಾಬಿ, ತ್ರಿ
ಫಲಾದಿ, ನೀರಾದಿ,
ನಾಗರಾದಿ, ಅೀಶ
ಯೋಗಗಳು

ತ್ರಿಫಲಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮುಸ್ತಂ ಶೃಂಗಾಟೀಗುಡಶರ್ಕರಾಃ ||

ನೀರಾ ಶಟೀ ಪುಷ್ಕರಾಘ್ನಂ ಸುರಸಃ ಶರ್ಕರಾ ಗುಡಃ |

ನಾಗರಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಲಾಜಾಃ ಪಿಪ್ಪಲಾಘ್ರಮಲಕಂ ಗುಡಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವಿಹಿತಾನೇತಾನ್ ಲಿಪ್ಯಾನ್ಮ ಮಧುಸರ್ಪಿಷಾ |

ಕಾಸಶ್ವಾಸಾವಹಾನ್ ಸ್ವರ್ಯಾನ್ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಾವಹಾನ್ಸ್ತಥಾ ||

(ಚ. 526)

1. ಖರ್ಜೂರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಬಳ್ಳಿ ತುರಚನ ಬೇರು; (2) ತ್ರಿಫಲೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶೃಂಗಾಟಿಕ (ಬಳ್ಳಿನೀರಾಟದ ಕಾಯಿ), ಸಕ್ಕರೆ, ಬೆಲ್ಲ, (3) ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಸಣ್ಣಕಚೋಲ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಬೂರು ಗದ ಮೇಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬೆಲ್ಲ; (4) ಶುಂಠಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಅರಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ; ಈ ನಾಲ್ಕು ಯೋಗಗಳ ಔಷಧಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಸ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

28. ಸಿತೋಪಲಾಂ ತುಗಾಕ್ಷೀರೀಂ ಪಿಸ್ಪಲೀಂ ಬಹುಲಾಂ ತ್ವಚಮ್ |
 ಅನ್ತ್ಯಾದೂರ್ಧ್ವಂ ದ್ವಿಗುಣಿತಂ ಲೇಹಯೇನ್ಮಧುಸರ್ಪಿಷಾ ||
 ಸಿತೋಪಲಾದಿ ಚೂರ್ಣಂ ವ್ರಾಶಯೇದ್ವಾ ತತ್ ಶ್ವಾಸಕಾಸಕಘಾತುರಮ್ |
 ಸುಪ್ತಬಹ್ವಾರೋಚಕಿನಮಲ್ಪಾಗ್ನಿಂ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಿನಮ್ || (ಚ. 526)

ಒಂದು ಪಾಲು ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಎರಡು ಪಾಲು ಏಲಕ್ಕಿ, ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಹಿವ್ವಲಿ, ಎಂಟು ಪಾಲು ಬಿದಿರುಪ್ಪ, ಹದಿನಾರು ಪಾಲು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಉಬ್ಬಿಸಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಕಘಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನಿಗೂ, ನಾಲಿಗೆ ನಿರ್ಜೀವವಾದವನಿಗೂ, ಅರುಚಿಯುಳ್ಳವನಿಗೂ, ಅಗ್ನಿಬಲ ಕಡಿಮೆಯಾದವನಿಗೂ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಿಯುಳ್ಳವನಿಗೂ, ತುಪ್ಪ-ಜೇನುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಚೂರ್ಣವನ್ನೇ ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು.

29. ಹಸ್ತಪಾದಾಂಗದಾಹೇಷು ಜ್ವರೇ ರಕ್ತೇ ತಥೋರ್ಧ್ವಗೇ |
 ವಾಸಾಘೃತ-ಶತಾ ವಾಸಾಸರ್ಪಿಃ ಶತಾವರ್ಯ್ಯಾ ಸಿದ್ಧಂ ವಾ ವರಮಂ ಹಿತಮ್ ||
 ವರೇ ಘೃತಗಃ ಉಪಯೋಗ (ಚ. 526-7)

ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉದಿಕಂಠಾಗ್ನಿ, ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಮೇಲಕ್ಕೆ (ಬಾಯಿಗೆ) ಬಂದಾಗ್ನಿ, (ರಕ್ತಪಿತ್ತವ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ವಾಸಾಘೃತವು, ಅಥವಾ (ಸ್ತ್ರೀ ರೋಗವ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ) ಶತಾವರೀಘೃತವು ಅತ್ಯಂತ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

30. ದುರಾಲಭಾಂ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಂ ಚ ಚತಸ್ತಃ ಪರ್ಣನೀರ್ಬಲಾಮ್ |
 ಭಾಗಾನ್ ವಲೋನ್ವಿತಾನ್ ಕೃತ್ವಾ ಪಲಂ ವರ್ಪಟಕಸ್ಯ ಚ ||
 ಸಜ್ಜೇದ್ದಶಗುಣೇ ತೋಯೇ ದಶಭಾಗಾವಶೇಷಿತೇ |
 ರಸೇ ಸುಪೂತೇ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಮೇಷಾಂ ಕಲ್ಪಾನ್ ಸಮಾವಯೇತ್ ||
 ಶಬ್ದಾಃ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಸ್ಯ ಪಿಸ್ಪಲೀತ್ರಾಯಮಾಣಯೋಃ |
 ತಾಮಲಕಾಃ ಕಿರಾತಾನಾಂ ತಿಕ್ತಸ್ಯ ಕುಟಬಸ್ಯ ಚ ||
 ಫಲಾನಾಂ ಶಾರಿವಾಯಾಶ್ಚ ಸುಪಿಷ್ಪಾನ್ ಕರ್ಷಸಮ್ನಿತಾನ್ |
 ತತಸ್ತೇನ ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಕ್ಷೀರದ್ವಿಗುಣಿತಂ ಪಚೇತ್ |
 ಜ್ವರಂ ದಾಹಂ ಭ್ರಮಂ ಕಾಸಮಂಸಪಾರ್ಶ್ವಶಿರೋರುಜಮ್ |
 ತೃಷ್ಣಾಂ ಭದಿರ(ಮ)ತೀಸಾರಮೇತಾನ್ ಸರ್ಪಿರಪೋಹತಿ || (ಚ. 527)

ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಮೂನೆಲೆಬೇರು, ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಬೇರು, ಕಾಡು ಹೆಸರಿನ ಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ವರ್ಪಟಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ೧ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ, ೧೦ ಪಾಲು ನೀರಿಟ್ಟು, ೧೦ನೆಯ ಒಂದು ಪಾಲು ಉಳಿಯುವಷ್ಟು ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ೨ ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಕಲ್ಮವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಕಚ್ಚೂರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಹಿವ್ವಲಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಕಹಿಪಡುವಲ, ಇಂದ್ರಬೇವಿ, ನಾಮದಬೇರು (ಸುಗಂಧಿ), ಇವುಗಳನ್ನು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು

ಕುಟ್ಟಿ, ನುಣ್ಣಗಿನ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನದಿಂದ ಜ್ವರ, ಉರಿ, ತಲೆತಿರುಕು, ಕೆಮ್ಮು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಹೆಗಲಡಿಶೂಲೆ, ತಲೆಶೂಲೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಾಂತಿ, ಅತಿ ಸಾರ, ಇವುಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಸರ್ವಾ 'ತ್ರಾಯಮಾಣ'ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದುಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

31. ಬೇವನ್ನೀಂ ಮಧುಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಫಲಾನಿ ಕುಟಿಜಸ್ಯ ಚ |
ಶಬೀಂ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ವ್ಯಾಘ್ರೀಂ ಗೋಕ್ಷುರಕಂ ಬಲಾಮ್ ||
ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ತಾಮಲಕೇಂ ತ್ರಾಯಮಾಣಾಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ |
ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಚ ಸಮಂ ಪಿಪ್ಪಾಸ್ವ ಘೃತಂ ವೈದ್ಯೋ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |
ಏತದ್ವ್ಯಾಧಿಸಮೂಹಸ್ಯ ರೋಗೇಶಸ್ಯ ಸಮುತ್ಥಿತಮ್ |
ರೂಪಮೇಕಾದಶವಿಧಂ ಸರ್ಪಿರಗ್ರ್ಯಂ ವ್ಯವೋಹತಿ || (ಚ. 527)

ಬೇವನ್ನಿಗಡ್ಡೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಸಣ್ಣಕಜ್ಜೂರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ನೀಲತಾವರೆ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣದ ಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ವೃದ್ಧನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಿಸಬೇಕು. ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತುಪ್ಪವು ವ್ಯಾಧಿ ಸಮೂಹದ ಅರಸನಾದ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾ ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ದ್ರವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿವಿಧಕಾರ 4 ಪಾಲನ್ನು ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು (1 ಸೇ ಫಾಗ XX, 40 ಸೇಡಿ) ಒಬ್ಬ ವಾಪಾಂತರಕಾರನು ನಾಲ್ಕು ಪಾಲನ್ನು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸುವವಾಗಿ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಔಷಧಗಳ ಸಾರ ಒಳ್ಳೆಯವಾಗಿ ಹೊರಟು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಸೇರುವದಕ್ಕೆ ನೀರು ಅಗತ್ಯ.

32. ಒಲಾಂ ಸ್ಥಿರಾಂ ಪೃಥ್ವಿವರ್ಣೇಂ ಒೃಹತೀಂ ಸನಿಧಿೃಕಾಮ್ |
ಸಾಧಯಿತ್ತಾ ರಸೇ ತಸ್ಮಿನ್ ವಯೋ ಗವ್ಯಂ ಸನಾಗರವಾ? ||
ದ್ರಾಕ್ಷಾಖರ್ಜೂರಸರ್ಪಿರ್ಭಃ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾ ಚ ಶೃತಂ ಸಹ |
ಸಕ್ಲೌದ್ರಂ ಜ್ವರಕಾಸಘ್ನಂ ಸ್ಪರ್ಯ್ಯಂ ಚೈತತ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಚ 527)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ, ದನದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು, ಶುಂಠಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಖರ್ಜೂರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮಡೊಂದಿಗೆ, ಕಾಯಿಸಿ, ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಜ್ವರ-ಕೆಮ್ಮುಗಳ ನಾಶನಕ್ಕೂ, ಸ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

33. ಜ್ವರಾಣಾಂ ಶಮನೀಯೋ ಯಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಃ ಕ್ರಿಯಾವಿಧಃ |
ಯಕ್ಷ್ಮಿಣಾಂ ಜ್ವರದಾಹೇಷು ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠಃ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ || (ಚ. 527)

ಶೋಷದ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ

ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಶಮನಕರವಾದ ಪ್ರತೀಕಾರ ವಿಧಿಯಾದುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದನ್ನು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಯಕ್ಷ್ಮಶೋಗದವರ

ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

‘ಸರ್ಪಿಷ್ಠ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಸ ಸರ್ಪಿಷ್ಠ’ ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರ ನಿ. ರ ದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಶೇಷ ವಿಧ ಇಲ್ಲ ಎಂತ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಸಂಯಾಗಿರಬೇಕು ಜ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ರೋಗೋಕ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆಂತ ಆ ಸಂ (ಪು II-155) ಹೇಳುತ್ತದೆ

34.

ಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋಽತಿಪ್ರಸೇಕೇ ತು ವಾಯುಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಮಸ್ಯತಿ |

ಕಫ ಸುರಿಯುವ
ಪಕ್ಕಾ ನಾಂತಿಗೂ
ಪ್ರತೀಕಾರ

ಕಫಪ್ರಸೇಕಂ ತಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ್ಥಿಗ್ಧೋಷ್ಟೇನೈವ ನಿರ್ಜಯೇತ್ ||

ಕ್ರಿಯಾ ಕಫಪ್ರಸೇಕೇ ಯಾ ವಮ್ಯಾಂ ಸೈವ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ |

ಹೃದ್ಯಾನಿ ಚಾನ್ವಪಾನಾನಿ ವಾತಘ್ನಾನಿ ಲಘುನಿ ಚ || (ಚ. 528)

ಕಫವು ಅತಿಯಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಎಸೆಯುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಕಫಪ್ರಸೇಕವನ್ನು ಪಂಡಿತನು ಸ್ಥಿಗ್ಧವೂ ಉಷ್ಣವೂ ಆದ ಪ್ರತೀಕಾರದಿಂದ ಗೆಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು. ಕಫಪ್ರಸೇಕಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತೀಕಾರವೇ ನಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅನ್ವಪಾನಗಳು ಇಷ್ಟ, ವಾತಹರ, ಮತ್ತು ಲಘು ಆಗಿರಬೇಕು.

ಪಿಬೇದ್ವಾನ್ತಿಪ್ರಶಾನ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಕ್ಷಾದ್ರಂ ಛಿನ್ನರುಹಾರಸಮ್ |

ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ಮೂಲಂ ವಾ ಲಾಜಾಚೂರ್ಣಂ ಸಸೈನ್ಧವಮ್

ಪಿಪ್ಪಲೀಮಧುಸಂಯುಕ್ತಂ ಖಾದೇದ್ವಾನ್ತಿವಿವೃತ್ತಯೇ | (ನಿ ರ)

ನಾಂತಿಯ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಮಾದಳದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಭತ್ತದ ಅರಳಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಸೈನ್ಧವಲವಣದ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ತಿಂದಲ್ಲಿ ನಾಂತಿ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

35.

ಉತೀರಂ ತಗರಂ ಶುಂಠೀ ಕಂಕೋಲಂ ಚಂದನದ್ವಯಮ್ |

ಲವಂಗಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಕೃಷ್ಣೈಲಾ ನಾಗಕೇಸರಮ್ ||

ರಕ್ತವಾಂತಿಗೆ ಉತೀ
ರಾದಿ ಚೂರ್ಣ

ಮುಸ್ತಾಮಲಕಕರ್ಪೂರಂ ತವಕ್ಷೀರಂ ಚ ಪತ್ರಕಮ್ |

ಕೃಷ್ಣಾಗರುಸಮಂ ಚೂರ್ಣಂ ಸಿತಾ ಸ್ಯಾದಷ್ಟಮಾಂಶತಃ ||

ರಕ್ತವಾನ್ತಿಂ ಚ ಹೃತ್ತಾಪಂ ನಾಶಯೇನ್ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ | (ನಿ. ರ.)

ಲಾವಂಜ, ತಗರ, ಶುಂಠಿ, ಗಂಧ (ಬಾಲ) ಮೇಣಸು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಲವಂಗ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ, ಬಿದಿರುಪ್ಪ, ಅಡವಿದಾಲ್ಚೀನಿಯೆಲೆ (ಲವಂಗವತ್ರಿ), ಕೃಷ್ಣಾಗರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದ ತೂಕದ ಎಂಟನೇ ಒಂದು ಪಾಲಷ್ಟು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಎದೆಯುರಿ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

36.

ಪ್ರಾಯೇಣೋಪಹತಾಗ್ನಿತ್ವಾತ್ ಸಪಿಚ್ಛಮತಿಸಾರ್ಯತೇ |

ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀ
ಕಾರವಿಧಾನ

ಪ್ರಾಪ್ತೋತ್ಯಾಸ್ಯಸ್ಯ ವೈರಸ್ಯಂ ನ ಚಾನ್ವಮಭಿನಂದತಿ ||

ತಸ್ಯಾಗ್ನಿದೀವನಾನ್ ಯೋಗಾನತೀಸಾರನಿಬರ್ಹಣಾನ್ |

ವಕ್ತ್ರಶುದ್ಧಿಕರಾನ್ ಕುರ್ಯಾದರುಚಿಪ್ರತಿಬಾಧಕಾನ್ || (ಚ. 528)

ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಕೆಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಪಿಚ್ಚ (ಅನ್ನದ ಉಕ್ಕುತಳಿ ಹಾಗಿನದು) ಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ್ನಿ ರೋಗಿಗೆ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷವಿರುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅವನ ಬಾಯಿರುಚಿಯು ವಿಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥವನಿಗೆ ಅಗ್ನಿದೀಪನಕರವಾದ, ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ ಅರುಚಿಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾ ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

37.

ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ
ಯೋಗಗಳು

ಸನಾಗರಾನಿನ್ದ್ರಯವಾನ್ ಪಿಬೇದ್ವಾ ತಂಡುಲಾಂಬುನಾ |
ಸಿದ್ಧಾಂ ಯವಾಗೂಂ ಜೇರ್ಣೀ ಚ ಚಾಂಗೀರಿತಕ್ರದಾಡಿಮ್ಯುಃ ||
ಪಾರಾಂ ಬಿಲ್ವಂ ಯಮಾನೀಂ ಚ ಪಾತಪ್ಪಂ ತಕ್ರಸಂಯುತಮ್ |
ದುರಾಲಭಾಂ ಶೃಂಗವೇರಂ ಪಾರಾಂ ಚ ಸುರಯಾ ಸಹ ||
ಜಮ್ಬಾಪ್ರಮದ್ಧ್ಯಂ ಬಿಲ್ವಂ ಚ ಸಕಪಿತ್ಥಂ ಸನಾಗರಮ್ |
ಪೇಯಮಂಡೇನ ಪಾತಪ್ಪಮತೀಸಾರನಿವೃತ್ತಯೇ ||
ಏತಾನೇವ ಚ ಯೋಗಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ ಪಾರಾದೀನ್ ಕಾರಯೇತ ಖಡಾನ್ |
ಸಸೂಪಧಾನ್ಯಾನ್ ಸಸ್ನೇಹಾನ್ ಸಾಮ್ಲಾನ್ ಸಂಗ್ರಹಣಾನ್ ಪರಾನ್ ||
(ಚ. 528)

ಶುಂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಮತ್ತು ಜೇರ್ಣವಾಗಿ ಹಸಿವು ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ, ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚಿ (ಪುಳಿಯಾರಲ) ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ಸಿಪ್ಪೆ (ಅಥವಾ ಎಳೆಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಸೊಪ್ಪು) ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಯವಾಗೂ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಪಾಡಾವಳಿ ಗಡ್ಡೆ, ಬಿಲ್ವವತ್ತೆಕಾಯಿ, ಓಮ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ (ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು) ಕುಡಿಯುವದು; ಅಥವಾ ಬಳ್ಳಿತುರುಚನ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಕಳ್ಳು ಕೂಡಿಸಿ (ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಳ್ಳಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ) ಕುಡಿಯುವದು; ಅಥವಾ ಜಂಬುನೇರಳೆ ಚಕ್ಕೆ (ಅಥವಾ ಚಿಗುರು), ಮಾವಿನ ಗೊರಟು, ಎಳೆ ಬಿಲ್ವವತ್ತೆಕಾಯಿ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗಂಜಿನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಕುಡಿಯುವದು; ಈ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಅತಿಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕಡೇ ಮೂರು ಯೋಗಗಳ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ತೋವೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳು, ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಖಡಿ(ವಳಿದ್ಯು)ಗಳು ಮಲ ಕಟ್ಟಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ.

ಪರಾ ಈ 'ಖಡ'ಕ್ಕೆ ಉಪ್ಪನ್ನು ಸಹ ಕೂಡಿಸಬೇಕು (ಸಂ II-154) ಅತಿಸಾರಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣಿಗೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧಗಳು ರಾಜಯಕ್ಷಿಯ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಓತವಾಗುತ್ತವೆ (ವಾ 289)

38.

ಪಾಯೋಧನಕ್ಕೆ
ಯೋಗಗಳು

ತ್ವಜಿಮುಸ್ತಮೇಲಾಧಾನ್ಯಾಸಿ ಮುಸ್ತಮಾಮಲಕಂ ತ್ವಚಮ್ |
ದಾರ್ವೀ ತ್ವಚೋ ಯಮಾನೀ ಚ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಸ್ತೇಜವತ್ಯಪಿ ||
ಯಮಾನೀ ತಿನ್ದಿಡೀಕಂ ಚ ಪಂಚೈತೇ ಮುಖಧಾವನಾಃ |
ಶ್ಲೋಕಪಾದೇಷು ವಿಹಿತಾ ರೋಚನಾ ಮುಖಶೋಧನಾಃ ||
ಗುಲಿಕಾಂ ಧಾರಯೇದಾಸ್ಯೇ ಚೂರ್ಣೈರ್ವಾ ಶೋಧಯೇನ್ಮುಖಮ್ |
ವಿಷಾಮಾಲೋಡಿತಾನಾಂ ವಾ ಧಾರಯೇತ ಕವಲಗ್ರಹಾನ್ || (ಚ. 529)

(1) ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, (2) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು, ದೊಡ್ಡ ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, (3) ಮರದರಸಿನ, ದೊಡ್ಡ ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಓಮ, (4) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭವಂಗಬೀಜ (ಮಲ. ಚರುಪುನ್ನರಿ), (5) ಓಮ, ಹುಣಸೇ ಸೊಪ್ಪು (ಅಥವಾ ಸೊಪ್ಪಿನ ಕಡ್ಡಿ), ಈ ಐದು (ಚೂರ್ಣ) ಯೋಗಗಳು ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತ ವಾದವು; ಬಾಯಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕಂಥವು; ಮತ್ತು ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವು. ಅವು ಗಳನ್ನು (ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ) ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಕದಡಿ ಕವಳವಾಗಿ ಬಾಯಿಯೊಳಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

39

ತಾಂಜೀಸಾದಿ
ಚೂರ್ಣ ಅಥವಾ
ಗುಳಿಗೆ

ತಾಲೀಸಪತ್ರಂ ಮರಿಚಂ ನಾಗರಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶುಭಾ |
ಯಧೋತ್ತರಂ ಭಾಗವೃದ್ಧ್ಯಾ ತ್ರಗೇಲೇ ಚಾರ್ಧಭಾಗಿಕೇ
ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಷ್ಟಗುಣಾ ಚಾತ್ರ ಪ್ರದೇಯಾ ಸಿತಶರ್ಕರಾ |
ಕಾಸಶ್ವಾಸಾರುಚಿಹರಂ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ದೀವನಂ ಪರಮ್ |
ಹೃತ್ತಾಂಡುಗೃಹಣೇದೋಷಶೋಷಪ್ಲೀಹಜ್ವರಾವಹಮ್ |
ಎಮ್ಬತೀಸಾರಶೂಲಘ್ನಮೂರ್ಘವಾತಾನುಲೋಮನಮ್
ಕಲ್ಪಯೇದ್ಗುಟಿಕಾಂ ಚೈವ ಚೂರ್ಣಂ ಪಕ್ವಾಸ್ತಾ ಸಿತೋಪಲೈಃ |
ಗುಟಿಕಾ ಹ್ಯಗ್ನಿಸಂಯೋಗಾಚ್ಚೂರ್ಣಾಲ್ಪಘೃತರಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ

(ಚ. 530)

ಒಂದು ಭಾಗ ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಎರಡು ಭಾಗ ಬೆಳ್ಳೆ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಮೂರು ಭಾಗ ಶುಂಠಿ, ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಐದು ಭಾಗ ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಏಲಕ್ಕಿ, ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಎಂಟು ಭಾಗ (ಅಂದರೆ ೩೨ ಭಾಗ) ಬೆಳ್ಳೆ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅರದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಆರುಚಿ, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಆ ಚೂರ್ಣವು ಉತ್ತಮ ವಾದ ಅಗ್ನಿದೀಪನಕಾರಿ; ಎದೆಯರೋಗ, ಪಾಂಡು, ಗ್ರಹಣೇದೋಷ, ಶೋಷರೋಗ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ ಮತ್ತು ಜ್ವರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಪಾಂತಿಯನ್ನೂ ಅತಿ ಸಾರವನ್ನೂ ಶೂಲೆಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು; ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವದು. ಅದೇ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ, ಅಗ್ನಿಸಂಯೋಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಚೂರ್ಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗುಳಿಗೆಗಳು ಲಘುವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

40.

ಮಧ್ಯಪಾನದ
ಉಪಯೋಗ

ಪ್ರಸನ್ನಾಂ ವಾರುಣೀಂ ಶೀಘ್ರಮರಿಷ್ವಾನಾಸವಾನ್ಮಧು |
ಯಥಾರ್ಹಮನುಪಾನಾರ್ಥಂ ಪಿಬೇನ್ಮಾಂಸಾನಿ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ||
ಮಧ್ಯಂ ತೈಕ್ಕೋಷ್ಣೈಃ ಪೈಶದ್ಯಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾತ್ ಸ್ರೋತಸಾಂ ಮುಖಮ್ |
ಪ್ರಮಥ್ಯ ವಿವೃಣೋತ್ಯಾಶು ತನ್ಮೋಕ್ಷಾತ್ ಸಪ್ತಧಾತವಃ ||
ಪುಷ್ಯಂತಿ ಧಾತುಪೋಷಾಜ್ಞ ಶೀಘ್ರಂ ಶೋಷಃ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ | (ಚ 531)

ಪ್ರಸನ್ನಾ (ಸುರೆಯ ತಿಳಿನೀರು) ವಾರುಣೀ, ತೀಧು (ಕಚ್ಚಿನ ರಸದ ಕಳ್ಳು), ಅರಿಷ್ಟ, ಆಸವ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಮದ್ಯ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ವಿಶದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಗುಣಗಳಿರು ವುದರಿಂದ ಮದ್ಯವು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಬಿಡಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ತಡೆಯಿಂದ ವಿಮೋಚನೆವಡುವದರಿಂದ, (ಶರೀರದ) ಏಳು ಧಾತುಗಳು ಪುಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಧಾತುಪುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶೋಷರೋಗವು ಬೇಗನೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

41. ಸ್ನೇಹಕ್ಷೀರೇಷುಮ್ಭುಕೋಷ್ಠೇ ತಂ ಸ್ವಭ್ಯಕ್ತಮವಗಾಹಯೇತ್ |
 ಸ್ತೋತೋವಿಬಂಧಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಬಲಪುಷ್ಟ್ಯರ್ಥಮೇವ ವಾ ||
 ಉತ್ತೀರ್ಣಂ ಮಿಶ್ರಕೈಃ ಸ್ನೇಹೈಃ ಪುನರು(ರ)ಕ್ತೈಃ ಸುಖೈಃ ಕರೈಃ |
 ಮೃದ್ವೀಯಾತ್ ಸುಖವಾಸೀನಂ ಸುಖಂ ಚೋತ್ಸಾದಯೇನ್ನರಮ್ |
 ಜೀವಂತೀಂ ಶತವೀರ್ಯಾಂ ಚ ವಿಕಸಾಂ ಸಪುನರ್ನವಾಮ್ |
 ಅಶ್ವಗಂಧಾಮಪಾನಾಗಂ ತರ್ಕಾರೀಂ ಮಧುಕಂ ಒಲಾಮ್ |
 ವಿಧಾರೀಂ ಸರ್ಷಪಂ ಕುಷ್ಠಂ ತಂಡುಲಾನತಸೀಫಲಮ್ |
 ಮಾಸಾಂಸ್ತಲಾಂಶ್ಚ ಕಿಣ್ವಂ ಚ ಸರ್ವಮೇಕತ್ರ ಚಾರ್ಣಯೇತ್ |
 ತ್ರಿಗುಣಂ ಯವಚೋರ್ಣೇನ ದಧ್ನಾ ಯುಕ್ತಂ ಸಮಾಕ್ಷೇಪಮ್ |
 ಏತದುತ್ತಾದನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಪುಷ್ಟಿವರ್ಣಒಲಪ್ರದಮ್ (ಚ. ೨೩೨)

ರೋಗಿಯ ಮೈಗೆ (ರೋಗೋಕ್ತ) ತೈಲವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ, ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಬೆರೆಸಿದ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಮೈ-ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಸ್ತೋತ ಸ್ಸುಗಳ ತಡೆಯು ಹೋಗಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಅವನಿಗೆ ಬಲವೂ ಪುಷ್ಟಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅವನು ಪಾತ್ರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ, ಅವನನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಕೂತುಕೊಳ್ಳಿಸಿ, ಬೇರೆ ಯವರು ಮಿಶ್ರಕಷ್ಣೇಹವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಕೊಂಡು, ಆ ಕೈಗಳಿಂದ ರೋಗಿಯ ಶರೀರ ವನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ತಿಕ್ಕಬೇಕು. ಅನಂತರ ಮೈಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬರದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಜ್ಜ ಬೇಕು. ಜೀವಂತೀ, ಶತಾವರೀ, ಮಂಚಿಷ್ಠ, ಪುನರ್ನವಿ, ಅಶ್ವಗಂಧ, ಉತ್ತರಣಿ, ನರುವಲು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಸಾವಿವೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅಕ್ಕಿ, ಅತಿಸೀಬೀಜ (Lan seed), ಉದ್ದು, ಎಳ್ಳು, ಸುರಾಬೀಜ (ಸುರಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೀಜ), ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಚಾರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚಾರ್ಣಕ್ಕೆ ಮೂರು ಪಾಲು ಯವೆಗೋದಿ ಯ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಬರಸಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಆ ಮುದ್ದೆ ಯಿಂದ ರೋಗಿಯ ಮೈಯನ್ನು ಒರಸಬೇಕು. ಈ ಉತ್ಸಾದನ (ಉಜ್ಜುವ) ಯೋಗದಿಂದ ಪುಷ್ಟಿ, ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಬಲ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದರ ಉತ್ಸಾದನಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಂಧ, ಯವೆ ಮತ್ತು ದ್ವಿಸಂಘ ಪುನರ್ನವಿ, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣವು ಸುತ್ತುತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾ ಗಿದೆ, ಸು. (೨೦೦) ಸ್ನೇಹ ಅಥವಾ ಹಾಲು ಅಥವಾ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಗಾಹನ ಮಾಡಿಸುವದಾಗಿ ಬಬ್ಬರು ಘಾಂಶತರಕಾರರು ಬರದದ್ದು ಸರಿಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. 'ಪುನರಕ್ತೈಃ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಪುನರಕ್ತಂ' ಎಂತ ಅ. ಸಂ (II-151)ದಲ್ಲಿ ಘಾಂಶತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗ್ಗೆ ಮಿಶ್ರಕ ತೈಲವನ್ನು ರೋಗಿಯ ಮೈಗೆ ಪುನಃ ಹಚ್ಚುವದು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ, ತಕ್ಕುವರ ಕೈಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಆ ಪರಮೇ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

42.

ಘೃತೇನ ಚಾಜೇನ ಸಮಾಕ್ಷಿ ಕೇನ

ತುರಂಗಗನ್ಧಾತಿಲಮಾಷಚೂರ್ಣಮ್ |

ಸಿತಾಶ್ಯಗಂಧಾಮಗಧೋದ್ರವಾನಾಂ

ಅಶ್ವಗಂಧಿಯು
ಯೋಗಗಳು

ಚೂರ್ಣಂ ಘೃತಂ ಕ್ಷೌದ್ರಯುತಂ ಪ್ರಲಿಹ್ಯಾತ್ ||

ಕ್ಷೀರಂ ಪಿಬೇದ್ವಾಪ್ಯಧ ವಾಚಿಗನ್ಧಾ-

ವಿಪಕ್ವಮೇವಂ ಲಭತೇ ಚ ಪುಷ್ಪಮ್ |

ತದುತ್ಥಿತಂ ಕ್ಷೀರಘೃತಂ ಸಿತಾಧ್ಯಂ

ವ್ರಾತಃ ಪಿಬೇದ್ವಾಪ್ಯಧ ಪಯೋನುಪಾನಮ್ |

(ಸು. 800)

ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಎಳ್ಳು ಮತ್ತು ಉದ್ದು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಬೇಕು, ಅಥವಾ ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಮಾಡುವದ ರಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಆ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು ತುಪ್ಪಬರುವ ತನಕ ಬತ್ತಿಸಿ ತೆಗೆದ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರತಿ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸೇವಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಷರಾ ಹಾಲುಕಷಾಯದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-33 ನೋಡಿ 'ಸಿತಾ' ಎಂಬದನ್ನು ಕೆಲವು ಸ್ಥಂಭುಗಳು ಬಿಳಿ ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಚೀನಿಸಕ್ಕರೆ ಎಂತಲೂ, ಕೆಲವು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಎಂತಲೂ, ವರ್ಗಿಸಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯೇ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಾರಕವಾದ್ದು

43

ಸಿಲಾಜಮೇದಾಮಲಕಾಭಯಾಕ್ಷ-

ಗಾಯತ್ರೈರಿಷ್ಟಾಸನಶಾಲಸಾರಾನ್ |

ವಿಡಂಗಭಲ್ಲಾತಕಚಿತ್ರಕೋಗ್ರಾ-

ಕಟುತ್ರಿಕಾಮ್ಲೇದಸುರಾಷ್ಟ್ರಬಾಂಶ್ಚ ||

ವಕ್ರಾಸ್ತ ಜಲೇ ತೇನ ಪಚೇದ್ ದ್ವಿಸರ್ಪಿ-

ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಸುಸಿದ್ಧೇ ತ್ವವತಾರಿತೇ ಚ |

ಎಲಾದಿಮನ್ದಘೃತ

ತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಾನ್ಯತ್ರ ಸಿತೋವಲಾಯಾ

ದತ್ತಾ ತುಗಾಕ್ಷೀರಿಪಲಾನಿ ಷಟ್ ಚ ||

ಪ್ರಸ್ಥೇ ಘೃತಸ್ಯ ದ್ವಿಗುಣಂ ಚ ದದ್ಯಾತ್

ಕ್ಷೌದ್ರಂ ತತೋ ಮನ್ದಹತಂ ವಿದಧ್ಯಾತ್ |

ಪಲಂ ಪಲಂ ವ್ರಾತರತಃ ಪ್ರಲಿಹ್ಯಾತ್

ಪಶ್ಚಾತ್ತಿಬೇತ್ಕ್ಯೀರಮತಸ್ಥಿ ತಶ್ಚ ||

ಏತದ್ಧಿ ಮೇಧ್ಯಂ ಪರಮಂ ಪವಿತ್ರಂ

ಚಕ್ಷುಷ್ಯಮಾಯುಷ್ಯಮಧೋ ಯಶಸ್ಯಮ್ |

ಯಕ್ಷಾತ್ರೂಮಾಶು ವ್ಯಪಹನ್ತಿ ಚೈತತ್

ಸಾಂಘ್ರಾಮಯಂ ಚೈವ ಭಗಂದರಂ ಚ |

ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಹಸ್ತಿ ಸ್ವರಭೇದಕಾಸ-

ಹೃತ್‌ಪ್ಲೀಹಗುಲ್ಮಗ್ರಹಣೀಗದಾಂಶ್ಚ |

ನ ಚಾತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ಪರಿವರ್ಜನೀಯಂ

ರಸಾಯನಂ ಚೈತದುಪಾಸ್ಯಮಾನಮ್ ||

(ಸು. 801-2)

ಎಲಕ್ಕ, ಅಜವೋದ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಶಾಂತಿಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಕಾಚಿನ (ಕದಿರೆ) ತಿರುಳು, ಕಹಿಬೇವಿನ ಒಳನಾರು, ಬೇಂಬದ (ರಕ್ತಹೊನ್ನೆ) ತಿರುಳು, ಅಸಿನ (ಡಾಮರ) ಮರದ ತಿರುಳು, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಗೇರುಕಾಯಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬಜೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕರೀಹೆಸರು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ (ದನ ಮತ್ತು ಆಡಿನ) ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಮೂವತ್ತು ಪಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ, ಆರು ಪಲ ಬಿದಿರುಪ್ಪಿನ ಚೂರ್ಣ ಸಹ ಅದರೊಳಗೆ ಹಾಕಿ, ಎರಡು ಪ್ರಸ್ಥ ಜೇನುತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಗೋಲಿನಿಂದ ಕಡದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಒಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ನೆಕ್ಕಿ ಅನಂತರ ಕೂಡಲೆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು, ಇದು ಅತಿ ಪವಿತ್ರವಾದದ್ದು; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತವಾದದ್ದು, ಯಕ್ಷರೋಗವನ್ನು ಬೇಗನೇ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಪಾಂಡುರೋಗ, ಭಗಂದರ, ಉಬ್ಬಸ, ಸ್ವರಭೇದ, ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆರೋಗ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಗ್ರಹಣೀ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಈ ಔಷಧ ಸೇವನದಲ್ಲಿ ವಧ್ಯ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ರಸಾಯನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 'ಸುರಾಸ್ವಚಾ' ಅಂದರೆ 'ತುಪ್ಪರಮುಕ್ತಿಕಾ' (ಚೂಗರು ಮಣ್ಣು, ಗೋಪೀಚಂದ್ರನ) ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು. 610) ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ 'ಸುರಾಸ್ವಚಾನ್' ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗವದಕ್ಕೆ ಆ ಅರ್ಥ ಬರುವುದಿಲ್ಲ 'ಪಚೇದ್ವಿಸರ್ಪಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಚೇದ್ವಿಸರ್ಪಿ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು ಆಗ್ಗೆ ಒಂದೇ ಚಾತಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

11. ಕಕುಭತ್ವಬ್ಬಾಗಬಲಾ ವಾನರೀಬೀಜಾನಿ ಚೂರ್ಣಿತಂ ವಯಸಿ |

ಕುಧಾವಿ ವಕ್ಷಂ ಮಧುಘೃತಯುಕ್ತಂ ಸಸಿತಂ ಯಕ್ಷ್ಮಾದಿಕಾಸಹರಮ್ |

ಚೂರ್ಣ

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 221)

ಬಿಳೇಮತ್ತಿಕೆತ್ತಿ, ಆನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಮತ್ತು ನಾಯಿಸೋಗಿನಬೀಜ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಯಕ್ಷರೋಗ ಮುಂತಾದ್ದರ ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಈ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಪಾಲುಕಸಾಯ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಮಧು-ಘೃತ-ಸಕ್ಕರೆಯೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೆದು

45. ಬಲಾಹ್ವಯಂ ಗೋಕ್ಷರಕೋ ಬೃಹತ್ಯಾ ನಿಃಕ್ವಾಧ್ಯ ದುಗ್ಧೇನ ಕಣಾ-
ಸಮೇತಮ್ |

ಬಲಾಹ್ವಯಾದಿ
ಪಾಲುಕಸಾಯ.

ವಾನಂ ಹಿತಂ ಸ್ಯಾನ್ನಧುನಾ ಸಿತಾಧ್ಯಂ ವಿನಾಶನಂ ಕಾಮಲಕ*-

ಕ್ಷಯಸ್ಯ ||

ಮೇಹಸ್ಯ ತೃಪ್ಣಾಮಯನಾಶಕಾರಿ ಕ್ಷೀಣೇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಬಲಮಾ-

ತನೋತಿ || (ಹಾ. ಸಂ. 172)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರೀಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಾಮಲೆ, ಕ್ಷಯ, ಮೇಹ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಇವುಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಕ್ಷೀಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಬಲವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

* 'ಕಾಮಲಕಂ ಕ್ಷಯಂ ವಾ' ಎಂತ ಮೂಲವಿರುತ್ತದೆ

46. ದ್ವಿಪಂಚಮೂಲೀಮಗಧಾಧಾನ್ಯನಾಗರಜಂ ಜಲಮ್ |

ದಶಮೂಲಾದಿ

ಕಷಾಯ

ಚಾತುರ್ಜಾತಕಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಿಬೇನ್ನಿತ್ಯಂ ಕ್ಷಯಾತುರಃ ||

ಕಾಸಜ್ವರಾದಿಶಮನಂ ಬಲಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 221)

ದಶಮೂಲಗಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಚಾತುರ್ಜಾತಕದ ಚೂರ್ಣ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಕ್ಷಯರೋಗದವನು ನಿತ್ಯವೂ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶಮನವಾಗುವವಲ್ಲದೆ, ಬಲವೂ, ಪುಷ್ಟಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು.

ಷರಾ ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಎಲೆ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ, ಈ ನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ 'ಚಾತುರ್ಜಾತಕ' ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಎಲೆಯ ಬದಲಾಗಿ 'ಪಚ್ಚಿಲಿ'ಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಲಾಯಾ ಸಂಪ್ರದಾಯ.

47. ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಫಲೋತ್ಥೇನ ರಸೇನ ಪರಿಪೇಷಿತಮ್ |

ಆರಗನ

ಪ್ರಯೋಗ

ಲಾಕ್ಷಾಕರ್ಷದ್ವಯಂ ಪೀತ್ವಾ ಜಯೇದ್ರಕ್ತಕ್ಷಯಂ ಸರಃ

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 221)

ಎರಡು ಕರ್ಷ ಕಡ್ಡಿಅರಗನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ, (ಹಳೇ) ಬೂದಿಕುಂಬಳ ಕಾಯಿಯ ರಸದಿಂದ ಅರದು, ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಮನುಷ್ಯನು ರಕ್ತಕ್ಷಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವನು.

ಷರಾ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ಹೋಳನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ಸೆಕೆಯಿಂದ ಬೇಯಿಸಿ, ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು.

48. ವೈೋಷಂ ಶತಾವರೀ ತ್ರೀಣಿ ಫಲಾನಿ ದ್ವೇ ಬಲೇ ತಥಾ |

ಕಪ್ಪಿಣದ ಭಸ್ಮದ
ಯೋಗ

ಸರ್ವಾಮಯಹರೋ ಯೋಗಃ ಸೇವೈೋ ಲೋಹರಜೋನ್ವಿತಃ

ಏತದ್ವೈೋಕ್ಷತಂ ಹಸ್ತಿ ಕಂಠಜಾಂ ವಿವಿಧಾಂ ರುಜಮ್ |

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾಣಮತ್ಯುಗ್ರಂ ಬಾಹುಸ್ತಂಭಮಧಾರ್ದಿತಮ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 221)

ತ್ರಿಕಟು, ಶತಾವರೀ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಆನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು (ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ), ಕಪ್ಪಿಣದ ಭಸ್ಮ ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವಿಸುವದು. ಈ ಯೋಗವು ಸರ್ವ ರೋಗಹರವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಉರಃಕ್ಷತವನ್ನೂ, ಕಂಠದ ನಾನಾ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನೂ, ಅತಿ ಕಠಿಣವಾದ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ, ಬಾಹುಸ್ತಂಭ, ಅರ್ಧಿತ, ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವದು.

ಷರಾ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನುಗಳಲ್ಲಿ, ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಬಹುದು.

49. ಶುದ್ಧಂ ಸೂತಂ ದ್ವಿಧಾ ಗಂಧಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಖಲೈನ ಕಜ್ಜಲೀಮ್ |

ತಯೋಃ ಸಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಚೂರ್ಣಂ ಮರ್ದಯೇತ್ಯನ್ಯಕಾದ್ರವ್ಯೈಃ ||

ದ್ವಿಯಾಮವಾತವೇ ಗೋಲಂ ತಾಮ್ರಪಾತ್ರೇ ನಿಧಾಪಯೇತ್ |

ಆಚ್ಛಾದ್ಯೈರಂಧಪತ್ರೇಣ ಸ್ಯಾದುಷ್ಣಂ ಯಾಮಯುಗ್ಮತಃ ||

ಅಗ್ನಿರಸ

ಧಾನ್ಯರಾಶೌ ನ್ಯಸೇತ್ಪಲ್ವದಷ್ಟರಾತ್ರತ್ತದುಧರೇತ್ |

ಸಂಚೂರ್ಣ್ಯ ಗಾಲಯೇದ್ವಸ್ತ್ರೈಃ ಸತ್ಯಂ ವಾರಿತರಂ ಭವೇತ್ ||

ತ್ರಿಕಟುತ್ರಿಫಲೈರಾಭರ್ಜಾತೀಫಲಲವಂಗಕೈಃ |

ನವಭಾಗೋನ್ಮಿತ್ಯೈರೇಭಿಃ ಸಮೈರೇಷ ರಸೋ ಭವೇತ್ ||

ನಿಷ್ಕದ್ವಯಮಿತಂ ನಿತ್ಯಂ ಮಧುನಾ ಸಹ ಲೇಹಯೇತ್ |

ಆಯಮಗ್ನಿರಸೋ ನಾಮ್ನಾ ಕಾಸಕ್ಷಯಹರಃ ಪರಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 371)

ಶುದ್ಧ ವಾದರಸ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ೨ ಭಾಗ ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಲ್ಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅರದು ಕಜ್ಜಲಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸರಿಪಾಲು ಹಳೇ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಅರದಿಂದ ಉಜ್ಜಿ ತೆಗೆದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಿಂದ ಪೂರ್ವಾಹ್ಲ ಎರಡು ಜಾಮು ಜಿಡದೆ ಅರದು ಮುದ್ದೆಮಾಡಿ, ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು, ಸಣ್ಣ ಹರಳು ಗಿಡದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ, ಒಳ್ಳೇ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ, ಎರಡು ಜಾಮುದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಮುಚ್ಚಳದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ, ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು, ಎಂಟು ರಾತ್ರಿಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಿಂದ ತೆಗೆದು, ಆ ಗಟ್ಟಿಯನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಸಿಕ್ಕುವ ಭಸ್ಮವು ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವದು. ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸರೀ ಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಪ್ರಥಮ ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಗಳ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಬೆರೆಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ನಿತ್ಯದಲ್ಲ ಎರಡು ನಿಷ್ಕತುಕ ಪ್ರಕಾರ ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿರಸ ಎಂತ ಹೆಸರು ಇದು ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ, ಕ್ಷಯವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು.

ಪರಾ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಜಾಮು ಇಟ್ಟರೆ ಸಾಕೆಂತ ತಾ ಎರಡು ಜಾಮು ಕಾಲ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿಲು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಮೇಲೆ ದೊರಕುವದು ಆಸಾಫ್ಯ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟ ಮುದ್ದೆಯು ಒಳ್ಳೆ ಬಿಸಿಯಾಗುವದು ಮುಖ್ಯ ಆ ಬಿಸಿಯು ತಣಿಯುವದಕ್ಕೆ ವೇದಲೇ ಅದನ್ನು ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿಡತಕ್ಕದ್ದು. ಭಸ್ಮವು ಶುದ್ಧ ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಒಟ್ಟು ಆಗಬೇಕು ಮುದ್ದೆಯು ಒಟ್ಟಿನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ್ಯೂ, ಕೆಂಪಾಗಬಿರುವದುಂಟು ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ತಾಮ್ರದ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಹರವಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಹರಿವಾಣವನ್ನು ಬಿಸಿಮಾಡಿದರೆ, ಭಸ್ಮವು ಕೆಂಪಾಗುತ್ತದೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯ ಬಿಸಿ ಮುದ್ದೆಗೆ ಸಾಲದೆ ದೋಗಿ, ಅಥವಾ ಅದನ್ನು ಅನಂತರ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಪಾಡದೆ, ಆ ಸ್ಥಿತಿ ಯುಂಟಾಗುವದೆಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟಕಾಣುತ್ತದೆ ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಪಾತ್ರಾತ್ಮರಸಾಯನ ತಾಪ್ತಜ್ವರಿಂದ ಶೋಧನಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಲೋಳಿಸರದ ಅಂತವಲ್ಲದೆ, ರಸದ ಅಂತವಾಗಲೀ ಗಂಧಕದ ಅಂತವಾಗಲೀ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ತಿಳಿದುಬಂದದೆ ಪಾದರಸದ ಅಥವಾ ಗಂಧಕದ ಅಂತ ಉಳಿಯದ ಹಾಗೆ, ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಹರವಿ, ಒಂದೆರಡು ಮಿನಿಟಿನ ಸಣ್ಣ ಉರಿ ಕೊಟ್ಟು, ಹರಿವಾಣ ಬಿಸಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಮಗಚುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೇದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ತಾ ಹೇಳುವಂತೆ ಒಂದು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯಾದ ಮುದ್ದೆಯನ್ನಿರಿಸಿದರೆ ಸಾಲದು ಅದನ್ನು ಎಂಟು ದಿನ ಇರಿಸುವದು ಅಗತ್ಯ.

ಅದಲ್ಲದೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕ ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮಪಾಲಾಗಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡಬೇಕೆಂತಲೂ, ಹಾಗಿನ ಅಗ್ನಿರಸವನ್ನು ಎರಡು ನಿಷ್ಕ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡಬೇಕೆಂತಲೂ ತಾ (ಪು. 126) ಹಾಗಂದರೆ ಭಸ್ಮದ ಪ್ರಮಾಣ

ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿಷ್ಕ ಎಂತಾಯಿತು. ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಕೊಡುವದು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಲ್ಲ. ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ವರವಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕಭಸ್ಮವನ್ನು ಕೊಡಲೇದಾರದು ಧಾ. ಪ್ರ. ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿರಸದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೇ ಅಂಶ ಮಾತ್ರ ಭಸ್ಮವಿರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ಒಂದು ನಿಷ್ಕದಿಂದ ಎರಡು ನಿಷ್ಕದ ವರೆಗೆ ಪ್ರತಿ ದಿನ ಕೊಡಬಹುದು.

ಕತ್ತರಿಸಿದ ಲೋಳಿಸರದ ತುಂಡುಗಳೊಂದಿಗೆ ಭತ್ತದ ಉಮಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೂಡಿಸಿ ಹಿಸುಕಿ ಹಿಂದಿದರೆ, ತಿಳಿಯಾದ ರಸ ಬರುತ್ತದೆ

ತಪ್ಪಾನಿ ಸರ್ವಲೋಹಾನಿ ಕದಲೀಮೂಲವಾರಿಣಿ |
ಕಜ್ಜಿಣದ ಶುದ್ಧಿ ಸಪ್ತಧಾಫಿನಿಷಿಕ್ತಾನಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಯಾನ್ತ್ಯನುತ್ತಮಾಮಾ || (ರ. ಚಿ. 35)

ಎಲ್ಲಾ ಲೋಹಗಳನ್ನು ತಗಡುಗಳಾಗಿ ಬಡಿದು, ಕಾಯಿಸಿ ಬಾಳೆಗಡ್ಡೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ದುವದು, ಅಥವಾ ಆ ರಸವನ್ನು ತಗಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿಮುಕಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತಣಿಸುವದು, ಈ ರೀತಿ ಏಳು ಸರ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಶುದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮೂರು ಮೂರು ಸರ್ತಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಮುಂಗಿ, ಹುಳಿಗಂಜನೀರು, ಗೋಮೂತ್ರ, ಮತ್ತು ಹುರುಳಿಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಬೇಕೆಂತ ಧಾ. ಪ್ರ. (ಪು 203)

50. ದ್ರಾಕ್ಷಾಯಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಮೇಕಸ್ತು ಮಧುಕಸ್ಯ ಸಲಾಷ್ಟಕಮ್ |
ವಚೇತ್ತೋಯಾಧಕೇ ಶುದ್ಧೇ ವಾದಶೇಷೇಣ ತೇನ ತು ||
ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿಘೃತ ವಲಿಕೇ ಮಧುಕದ್ರಾಕ್ಷೇ ಪಿಪ್ಪೇ ಕೃಷ್ಣಾಪಲದ್ವಯಮ್ |
ಪ್ರದಾಯ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪಚೇತ್ಕ್ವೀರೇ ಚತುರ್ಗುಣೇ ||
ಸಿದ್ಧೇ ಶೀತೇ ಸಲಾಸ್ತುಷ್ಪಾ ಶರ್ಕರಾಯಾಃ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ |
ಏತದ್ರಾಕ್ಷಾಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಕ್ಷತಕ್ಷೇಣಸುಖಾವಹಮ್
ವಾತಂ ಪಿತ್ತಂ ಜ್ವರಂ ಶ್ವಾಸಂ ವಿಸ್ಫೋಟಕಹಲೀಮಕಾನ್ |
ಪ್ರದರಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚ ಹನ್ಯಾನ್ಮಾಂಸಬಲಪ್ರದಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 370)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಪುಡಿ ೮ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ೧ ಆಢಕ ಸೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿದಾಗ್ಗೆ ಹಿಂಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಪುಡಿ ೧ ಪಲ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೧ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು, ಅದನ್ನೂ, ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ ೨ ಪಲವನ್ನೂ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲನ್ನೂ ಬೆರಸಿ. ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿ, ತುಪ್ಪವು ತಣಿದ ಮೇಲೆ, ಅದಕ್ಕೆ ೮ ಪಲ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ದ್ರಾಕ್ಷಾಘೃತವು ಕ್ಷತಕ್ಷೇಣ ರೋಗದವರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ; ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ವಿಸ್ಫೋಟ, ಹಲೀಮಕ, ಪ್ರದರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಈ ರೋಗಗಳು ಇದರ ಸೇವನದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಮಾಂಸವೂ, ಬಲವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

51. ಗುಡೂಚೇ ಶಾರಿವಾ ಹ್ರಸ್ವಾ ವಂಚಮೂಲೀ ಒಲಾ ವೃಷಮ್ |
ಸಮೂಲಪತ್ರಶಾಖಂತು ಪೃಥಗ್ಗೃತಪಲಾನಿ ಚ ||
ಅಮೃತಾದಿಘೃತ ಜಲದ್ರೋಣೇ ವಿಸಕ್ತವ್ಯಂ ಯಾವತ್ಪಾದಾವಶೇಷಿತಮ್ |
ಪಿಪ್ಪಲೀ ಚಂದನಂ ಲೋಧಂ ಹ್ರೀವೇರೋಶೀರಪರ್ಪಟಮ್ ||
ಪಾರಾಭೂನಿವ್ವಯಷ್ಟಾಹ್ವತ್ರಯನ್ತ್ರೀ ನೀಲಮುಪ್ಪಲಮ್ |
ಮುಸ್ತಕೇನ್ದ್ರಯವಾಃ ಶುಂಠೀ ಕಟುಕಂ ಸದುರಾಲಭಮ್ ||

ತ್ವಕ್ಷತ್ರಂ ವೃಷಮೂಲಂ ಚ ಕಲ್ಪೈರರ್ಧಪಲ್ಯಭಿಷಕ್ |
ಅಜಾಕ್ಷೀರೇಣ ತತ್ಪುಲ್ಕಂ ಘೃತವಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ಹಸ್ತಿ ಯಕ್ಷ್ಮಾಣಮತ್ಯುಗ್ರಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ತ್ರಿದೋಷಜಮ್ |

ಶ್ವಾಸಕಾಸಕೃತ್ಕ್ಷೀಣದಾಹಶೋಧರುಜಾಪಹಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 228)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸುಗಂಧಿ(ನಾಮದ)ಬೇರು, ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆಯ ಬೇರು, ಎಲೆ ಮತ್ತು ಶಾಖೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಸೇರಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ, ೧ ದ್ರೋಣ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಬತ್ತಿಸಿ, ೨ ಪ್ರಸ್ಥ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲೋಧ್ರ, ಮುಡಿವಾಳ, ಲಾಮಂಚ, ವರ್ಪಟಕ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತ್ರಾಯಮಾಣದ ಬೇರು, ನೀಲತಾವರೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಬೇವಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಕೆತ್ತೆ (ದೊಡ್ಡ ಲವಂಗವಟ್ಟಿ), ಆಡುಸೋಗೆಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಧಪಲ ತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಕ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ಮತ್ತು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಅಡಿನ ಹಾಲು, ಹಾಕಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಅತಿಉಗ್ರವಾದ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ, ತ್ರಿದೋಷದಿಂದಂಟಾದ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಕೃತಕ್ಷೀಣ, ಉರಿ, ಶೋಫ, ಈ ರೋಗಗಳು ದೂರವಾಗುವವು.

52.

ಕೂಷ್ಮಾಂಡ
ರಸಾಯನ

ವೀತತ್ವಗಸ್ಥಿಕೂಷ್ಮಾಂಡತುಲಾಂ ಛಿನ್ನಾಂ ಪುನಃ ಪಚೇತ್ |
ಭರ್ಜಯನ್ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥೇ ಕ್ಷೌದ್ರವರ್ಣೇತ್ ನಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
ಖಂಡಾಚ್ಚತಂ ಕಣಾಶುಂಝೇದ್ವಿಪಲಂ ಜೀರಕಾದಪಿ |
ತ್ರಿಜಾತಂ ಧಾನ್ಯಮರಿಚಂ ವೃಧಗರ್ಧಪಲಾನ್ವಿತಮ್ ||
ಅವತಾರ್ಯಾರ್ಧ ಶ್ರೀತೇಸ್ವಿನ್ ದತ್ತಾ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಘೃತಾರ್ಧಕಮ್ |
ವಕ್ಷಂ ಧಾನ್ಯೇ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಚ ತನ್ನಿಹಸ್ತ್ಯಪಯೋಜಿತಮ್ ||
ಕಾಸಪಿಧ್ಮಾರುಚಿಶ್ವಾಸಾನ್ (ನ್) ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಷತಕ್ಷಯಾತ್ (ನ್) |
ಉರಃಸನ್ನಾನಜನನಂ ಮೇಧಾಸ್ತ್ಯತಿಬಲಪ್ರದಮ್ ||
ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ವಿಹಿತಂ ಹೃದ್ಯಂ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕರಸಾಯನಮ್ |
ದೀಪ್ತಾಗ್ನೌ ವಿಧಿರೇಷಸ್ಯಾನ್ಯಂದೇ ದೀಪನಪಾಚನಃ ||
ಯಕ್ಷೋತ್ತಿಕ್ವಯಿಣಾಂ ಶಸ್ತ್ರೋ ಗ್ರಾಹೇ ಶಕೃತಿ ತು ದ್ರವೇ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 166)

ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ಹೊರಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನೂ, ಒಳಗಿನ ಬೆಂಡನ್ನೂ, ತೆಗೆದು ಬಿಟ್ಟು, ಮಧ್ಯದ ತಿರುಳನ್ನು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿ, ೧೦೦ ಪಲ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಕುದಿಯುವ ನೀರಿನ ಸೆಕೆಯಿಂದ ಬೆವರಿಸಿ, (ಒಂದು ಕವಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಅರ್ಧಾಂಶ ನೀರು ತುಂಬಿ, ಬಾಯಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಕಟ್ಟಿ ಆ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಹರಡಿ, ಮುಚ್ಚಿ ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ಕುದಿಸಿದರೆ ಸಾಕಾದೀತು, ಹೋಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೃದುವಾಗಬೇಕು.) ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸುವದು. ಒಂದು ತಾವುದ ಬಾಣಲೆಯಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಕಂಚಿನ ಉರುಳಿಯಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಲಿಕ್ಕಿಟ್ಟು, ಅದು

ಕಾದ ಮೇಲೆ, ಆ ತಿರುಳ ಬಾಳಕವನ್ನು ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಹಾಕಿ ಹುರಿಯುವದು. ಕಾಳುಗಳ ವರ್ಣ ಜೇನಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಕೂಡಲೇ, ಪಾತ್ರವನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ತೇಲುವ ಆ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಸೊಟ್ಟಿನಿಂದ ತೆಗೆದು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಕುಟ್ಟಿ, ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದಲ್ಲದೆ, ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬೇರೆ ಇರಿಸುವದು. ೧೦೦ ಪಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ವುಡಿನಾಡಿ, ಆ ವುಡಿಯನ್ನೂ ಎರಡು ಪ್ರಸ್ತ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸವನ್ನೂ (ಅದೇ ದಿನ ಕುಂಬಳ ಕಾಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದಾದರೆ ಬೆವರಿಸಿದ ಹೋಳುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದಿಟ್ಟಿದ್ದ ರಸ ಆಗಬಹುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಬೇರೆ ಕುಂಬಳ ಹೋಳನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿ ಬೆವರಿಸಿ ರಸ ತೆಗೆಯಬೇಕು) ಹಾಕಿ ಪಾಕ ಮಾಡುವದು. ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಬೇರಿಗೆ ೨ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ತ್ರಿಬಾತಕ, ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಮತ್ತು ಬೆಳೆ ಕಾಳುಮೇಣಸು, ಇವುಗಳು ಅರ್ಧ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ೨ ಬಗೆ ಜೇನಸುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಕುಂಬಳ ಹೋಳುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಿಟ್ಟು ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಬೆರಸಿ, ಬೇಯಿಸಿ, ಪಾಕನೋಡಿ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸುವದು. ಪಾಕಷ್ಟು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧ ಪ್ರಸ್ತ ಜೇನನ್ನು ಬೆರಸುವದು. ಆ ಮೇಲೆ ರಸಾಯನವನ್ನು ತೆಗೆದು ಭರಣಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿ, ೧ ವಕ್ಷಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಅಕ್ಕಿ ರಾಶಿ ಅಥವಾ ಬತ್ತದ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗದಿಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಈ ರಸಾಯನವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ರಕ್ತವಿತ್ರ, ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣ ಸಹ ವರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಕ್ಕೂ, ಬುದ್ಧಿ, ನೆನಪು ಮತ್ತು ಒಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಈ ರಸಾಯನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ, ಅದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಮತ್ತು ಮನೋಹರವಾದದ್ದು; ಅಗ್ನಿ ಚುರುಕುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅದು ಒಳ್ಳೇ ರಸಾಯನ, ಅಗ್ನಿ ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ, ಈ ರಸಾಯನವು ದೀವನ, ಪಾಚನಶಕ್ತಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು, ಮತ್ತು ರಾಜಯಕ್ಷ ರೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸಿದವರ ಮುಖ ತೆಳುಗಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ಪರಾ ಈ ಯೋಗವು ನಾನು ಅಸ್ತಾಂಗಕ್ಯದಿಂದ 'ಕಾಸಕಿತ್ತಂ' ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂಥಾದ್ದೇ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಇದ್ದಾಗಲೂ, ಅರ್ಥಭೇದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು ಇಲ್ಲ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಬೆವರಿಸಿದ ಹೋಳನ್ನು ಪುನಃ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಹೋಳು ತೇಸಿನ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲೇ, ಅದಕ್ಕೇನೇ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೂ, ಒಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದ ಧಿವ್ಯವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಪಾಕದೇಶಿತಲ್ಲದೆ, ಹೋಳನ್ನು ಒಂದಬೇಕಂತಾಗಲೇ, ಬಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಒಣಗಿಸ ಬೇಕಂತಾಗಲೇ, ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದ್ರವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಂತಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ. (ಪು ೧೭೪) ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೆವರಿಸಿದ ಹೋಳನ್ನು ತಿರಿವಿ, ತುಪ್ಪಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು, ಹೋಳಿನ ವರ್ಣ ಕೆಂಪಾದ ಕೂಸಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಪಾಕಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಬಹಳವಾಗಿ ಉಂಟು.

ಶಾ ದಲ್ಲಿ (ಪು 82-3) ಕಾಣುವ ಕೂಸಾಂಡಾವಲೇಖ ಯೋಗದ ವಿವರಗಳು ಇವೇ ಆದರೆ, ಕುಂಬಳ ಕಾಯಿಯ ಹೋಳಿಗೆ ಎರಡು ಪಾಲು ನೀರಿಟ್ಟು ಅರ್ಧಾಂತ ಬತ್ತಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಅನಂತರ ಹೋಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಒಂಡಿ, ಬಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಹೋಳುಗಳನ್ನು (ಸುಟ್ಟುಗದ ತಲೆಯಿಂದ ಅಥವಾ) ತೂಲಿಯ ಕೊನೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದು ತುಂಡುಮಾಡಿದನಂತರ ಅದನ್ನು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಪಲ (ಪ್ರಸ್ತವಲ್ಲ) ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸ್ವಲ್ಪ (ಕೆಂಪಾಗುವತನಕವು) ಹುರಿದು, ಅನಂತರ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದೆ ಬೇಳದ ಕುಂಬಳ ಹೋಳಿನ ನೀರನ್ನೂ (ಒಂಡಿದ ನೀರು ಸಮೇತ ಎಂತ ಆಗಿರಬೇಕು) ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೇಯಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಒಳ್ಳೇ ಪಾಕ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಎರಡು ವಿಧಾನಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಇವೆಯವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು ಹಾಗೆ ಪಾಕ ಮಾಡಿದ ಲೇಖವು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಕೆಡದೆ ಒಳ್ಳೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಅಡವಿ ದಾಲ್ಚೀನಿಯ ಎಲೆ, ಇವು ಮೂರು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಿಷಾತ್' ಎನ್ನುವದು ಪಾಲೀನಿ ಎಲೆಯ ಬದಲಾಗಿ ಪಚ್ಚಿಲಿ, ಎಂಬ (ಪಚ್ಚಿ ತೆನೆ ಗಡದ) ಎಲೆಯನ್ನು ಮಲಯಾಳ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ಅರ್ಧಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಆ ಎಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಯುವಿಳಿಗವನ್ನೂ, ಜೀರಿಗೆಯನ್ನು ಒಂದು ಪಲಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿಸಿ ಒಂದು ಪಲ ತುಣ್ಣ ಅತ್ತ ಗಂಧಿಯನ್ನೂ, ಸೇರಿಸಿದರೆ ರಸಾಯನದ ಗುಣವು ಹೆಚ್ಚುವದು ಈ ರಸಾಯನ ಸೇವಿಸಿದೊಡನೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಮುಕ್ಕಾಲು, ಅರ್ಧ, ಅಥವಾ ಕಾಲು, ಕುದ್ದ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಮಾತಾದಿ ದೋಷವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಗೆ ಕುಡಿಯ ಹೇಳುವದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಗತ್ಯವಾದ್ದು

‘ರಕ್ತಪಿತ್ತ’ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ‘ಖಂಡಕೂಪ್ಪಾಂಡಕಾವಲೇಹ’ದ ಮತ್ತು ‘ಕಾಸ’ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ‘ನಾಸಾ ಕೂಪ್ಪಾಂಡಕಾವಲೇಹ’ದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ನೋಡಿ

೧೩. ಪಲಂ ವಿಂಶತ್ಯುತ್ವಗನ್ಧಾಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಂ ಕಾರಯೇತ್ |
 ದ್ರೋಣದ್ವಯಂ ಗಮಾಂ ಕ್ಷೀರಂ ಗೋಘೃತಂ ಪ್ರಸ್ಥಮಾತ್ರಕಮ್ |
 ಸರ್ವಮೇಕೀಕೃತಂ ಪಾತ್ರೇ ಶಸ್ಯವೃದ್ಧಗ್ನಿನಾ ಪಚೇತ್ |
 ಚಿಕ್ಕಣಂ ಪಕ್ಷಮಾಯಾತೇ, ಸಿತಾ ದಶಪಲಂ ತಥಾ |
 ಚಾತುರ್ಬಾರತಕಥಾನ್ಯಾಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಿರ್ಜೂರಚಸ್ಥನಮ್ |
 ಬಾತೀಫಲಂ ಶರೀ ಗ್ರಂಥಿಸ್ತುಗಾಕ್ಷೀರಕಟುತ್ರಯಮ್ |
 ಪ್ರೀಜೇರಂ ದೇವಕುಸುಮಂ ಗ್ರಸ್ಥಿಕಂ ಚವ್ಯಚಿತ್ರಕಮ್ |
 ವ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕರ್ಷಮಾತ್ರಸ್ತು ಘೃತಾರ್ಧಂ ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಕ್ಷೀಪೇತ್ |
 ವೀತೀಫಲತಂ ನಿಧಾತವ್ಯಂ ಧಾನ್ಯೇ ಪಕ್ಷುಂ ತದ್ವೈವ ಚ |
 ಸಾಯಂ ಪ್ರಾತಶ್ಚ ಸೇವೇತ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚಾಗ್ನಿಬಲಂ ನರಃ |
 ಸುಡ್ವಿಧಾಂಶ್ಚ ಕ್ಷಯಾನಾ ಹಸ್ತಿ ತಥೈಕಾದಶರೂಪಿಣಃ |
 ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚಾಪ್ಲಸಿತ್ತಂ ಕಾಮಲಾಂ ಪಾಂಡುತಾಮಸಿ |
 ಅಸ್ಥಿಜ್ವರಂ ಪುರಾಣಂ ಚ ನಾಶಯೇನ್ನಾತ್ರಸಂಶಯಃ |
 ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಕರಂ ಜ್ಯವ ಹ್ಯೂಜೋಜೋಬಲವರ್ಧನಮ್ ||
 ಗರ್ಭಣೀವೃದ್ಧಬಾಲಾನಾಂ ಸೌಕುಮಾರ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ |
 ಕೈರಾನಾಂ ಪುಂಹಣಂ ಬಲ್ಯಂ ಕ್ಷೀಣವೀರ್ಯಪ್ರವರ್ಧನಮ್ |
 ಭಾಷಿತಂ ಕಾಮದೇವಸ ನೈಶ್ವಗಂಧರಸಾಯನಮ್ ||

(ಇಂದ್ರಕಣ್ಠವಲ್ಲಭ ರಚಿತ ವೈದ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿ)

(ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ) ಅಶ್ವಗಂಧಿ ೨೦ ಪಲನನ್ನು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ೧೬ ಕುತ್ತಿ ದನದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ೫ ಕುಡತ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ. ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಕುದಿಸುವದು. ಚಿಕ್ಕಣ ಸಾಕ ಬಂದಾಗ ಕೂಡಿಸತಕ್ಕ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ. ಚಾತುರ್ಬಾರತಕ, ಕೊತ್ತಂಬರಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಖರ್ಜೂರ, ತ್ರೀಗಂಧ, ಬಾಯಿಕಾಯಿ, ಕಚೋರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ತ್ರಿಕಟುಗಳು, ಮುಡಿವಾಳ, ಲವಂಗ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಲುಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತುಗಾಲಿತ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಹತ್ತು ಪಲ ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ, ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ, ಸಾಕಷ್ಟು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ೨|| ಕುಡತ ಬೇಸನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು. ಈ ರಸಾಯನವನ್ನು ಒಂದು ವಕ್ಷ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು, ಅನಂತರ ತನ್ನ ಅಗ್ನಿಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗ್ಗೆಯೂ ಸಂಜೆಯೂ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದು. ಅದರಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾದ ಅಧವಾ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಕ್ಷಯಗಳು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ, ಕಾಮಿಲೆ, ಪಾಂಡು, ಅಸ್ಥಿ

ಜ್ವರ, ಹಳೇಜ್ವರ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿದೀಪನವಾಗಿ ಓಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಲ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು; ಎಳೇ ಶರೀರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೂ, ಮುದುಕರಿಗೂ, ಬಾಲಕರಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತ; ಒಣಗಿದ ದೇಹವನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ಬಲ ಕೊಡುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಕ್ಷೀಣವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅಶ್ವಗಂಧಿ ರಸಾಯನದ ಯೋಗವು ಕಾಮದೇವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು.

ಸಂಘ 'ಚಕ್ಷುಃ'ಪಾಕದ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-44(b) ನೋಡಿ.

54. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ('ನಾಥ')ಬಲಾಭೀರುಸ್ಥಿರಾಜೀವನ್ತಿಗೋಕ್ಷುರಾನ್ |
ಶಿಫಾಂ ಪಚೇಜ್ಜಲೇ ದ್ರೋಣೇ ತ್ವಷ್ಟಭಾಗಾವಶೇಷಿತೇ ||
ಸರ್ಪಿಸ್ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪಚೇದೇತೈಃ ದ್ವಿಗುಣಕ್ಷೀರಸಂಯುತಮ್ |
ಚಂದ್ರನೋತ್ಪಲಯಷ್ಟಾಹವಾಕ್ಯಪ್ಲಾಹಾಶ್ಚೈರಭಿಃ ||
ದ್ವಿಮೇದಾದಾರುಮಂಜಿಸ್ತಾತುಕಾವುಂಧ್ರಕಸದ್ಭುಕ್ತೈಃ |
ದುರಾಲಭಾವ್ಯಪಟೇಶ್ಯಂಗಿ(?ಗೀ)ಭಾರ್ಗವಪುನರ್ನವೇ |
ಅಗರ್ವತಿವಿಷಾಪಾರಾವಾಲಕೋಶೀರನಾಗರಮ್ |
ಸರ್ಪಿಃ ಪಕ್ವಂ ಪರಂ ಸ್ವರ್ಯಂ ರಕ್ತಮಾಂಸಬಲಪ್ರದಮ್ ||
ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಮಹಾರಕ್ತಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ವಿಸ್ಪೋಟತೃಘ್ನ(?ವಿಭ)ಮಾನ್ |
ವಿಸರ್ಪಕಾಮಂಗದಾಹಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಛಿದ್ರಿಂ ಚ ದುರ್ಜಯಾಮ್ ||
ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಂ ಶೋಷಾ(?ಷ)ಶೋಷಾ(?ಷ)ಕೃತಾ-
ಮಯಾನ್ |
ಪಾನವಸ್ತ್ರಾದಿಭಿಃ ಶೀಘ್ರಂ ಜಯೇತ್ಯಾಸ್ತಿವರಪ್ರದಮ್ ||
ವಸ್ತ್ರಿಯೋನಿರುಜಸ್ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಮೇಹಾಂಶ್ಚ* ವಿನಾಶಯೇತ್ |
ಕ್ಷಯಕ್ಷೀಣಶರೀರಾಣಾಂ ನಾಸ್ತ್ಯನ್ಯತ್ ಶರಣಂ ನೃಣಾಮ್ ||
(ವೈ. ಸಂ. ಸಂ. 167 8)

*“ವಸ್ತ್ರಿಯೋನಿರುಜಸ್ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಮೇಹೇನ” ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವವನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿದೆ

ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಒರೆಲೆಬೇರು, ಶತಾವರಿಬೇರು, ಬೇವಂತಿಗಡ್ಡೆ, ಆನೆಗೆಲೆ ಬೇರು ಮತ್ತು ನೈದಿಲೆಗಡ್ಡೆ (ಎಳು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ೧೮ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು ೨ ಪ್ರಸ್ಥ ಕಸಾಯ ಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಸಾಯಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ೨ ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲು ಮತ್ತು (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕೆಂದಾವರೆ (ಅಥವಾ ನೈದಿಲೆಗಡ್ಡೆ), ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸೇಕಿನಗಡ್ಡೆ (ಕಶೇರು), ಮೇದೆ, ಮಹಾಮೇದೆ, ತುಪ್ಪ ದೇವದಾರ, ಮಂಜಿಸ್ತ, ಬಿದಿರುಪು, ಪುಂಡರೀಕ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಅಡು ಸೋಗೆಬೇರು, ಕಚ್ಚಾರ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಪುನರ್ನವಿ ಬೇರು, ಅಗಿಲು ಗಂಧ, ಅತಿವಿಡೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಲಾಮಂಚ, ಶುಂಠಿ, ಇವು (೧ ವರಹ ತೂಕ = ತೊಲೆ ೨ ಪ್ರಕಾರ)ಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡ ತುಪ್ಪವು, ಸ್ವರವನ್ನೂ, ರಕ್ತವನ್ನೂ, ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವದು; ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರದರವ್ಯಾಧಿ, ವಿಸ್ಪೋಟ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ತಲೆತಿರುಕು, ವಿಸರ್ಪ, ಅಂಗ

ಗಳ ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕರಿಣವಾದ ವಾಂತಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ನೆಗಡಿ, ಶೋಷ, ಶೋಷ ದಿಂದುಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಸಹ, ಪಾನದಿಂದಲೂ ವಸ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿ ಸುವದರಿಂದಲೂ, ಬೇಗನೇ ಗೆಲ್ಲುವದು; ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು; ಮೂತ್ರಕೋಶ ಮತ್ತು ಯೋನಿಯ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಮೇಹಗಳನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುವದು, ಕ್ಷಯ ದಿಂದ ಕ್ಷೀಣವಾದ ಶರೀರ ಉಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕಾಪಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಇಲ್ಲ.

59. ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಂ ಸಮಾದಾಯ ಜಲದ್ರೋಣೇ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |

ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಘೃತ

ಚತುರ್ಭಾಗಾವಶಿಷ್ಟೇಽಸ್ತಿನಾ ಕಲ್ಪದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಪೇಷಯೇತ್ ||

ಕಾಕೋಲೀ ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀ ಸಾಶ್ವಗಂಧಾ ಚ ಪಿಪ್ಪಲೀ |

ಪರ್ಪಟಂ ಮುಸ್ತಕಂ ರಾಶ್ನಾ (ಸಾ) ಶುಂಠಿ ಭಾರ್ಜುಣ ಮಧೂಲಿಕಾ ||

ಸ್ಯಂಧವಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ |

ವೃಧಗರ್ಧಪಲಾನೇತಾನ್ ದತ್ತಾ ಸರ್ಪಿಶ್ಚತುರ್ಗುಣೇ ||

ಕ್ಷೀರೇ ಚೇಕ್ಷುರಸೇ ತದ್ವತ್ ಶನೈರ್ಮೃದ್ವಗ್ನಿನಾ ಪಚೇತ್ |

ಏತತ್ಸರ್ಪಿಃ ಪ್ರಿಯಂ ಮಾನಂ (ಸ್ಯಂ) ಸರ್ವಕ್ಷಯವಿನಾಶನಮ್ ||

ವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರಿತ್ವಜಂ ಶೋಷಂ ಗುಲ್ಮಂ ಚ ವಿಷಮಜ್ಜರಮ್ |

ಹಸ್ತಿ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಘೃತಂ ಏತದ್ವರ್ಣಬಲವ್ರದಮ್ ||

(ವೈ ಸಾ. ಸಂ. 169)

ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಗಳಕಾಯಿಯ (೮ ಸೇರು) ಹೋಳನ್ನು ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಏನೇ ೧ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ, ಸಿಕ್ಕುವ ಕಸಾಯ ಪ್ರಸ್ಥ ೪ಕ್ಕೆ, ತುಪ್ಪ ಪ್ರಸ್ಥ ೧. ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಪ್ರಸ್ಥ ೪, ಹಾಲು ಪ್ರಸ್ಥ ೪, ಮತ್ತು ಕಾಕೋಲೀ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪರ್ಪಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರತೆ (ರಾಶ್ಮಿ), ಶುಂಠಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು (ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ), ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಧ ವಲ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಸಹ ಬೆರೆಸಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪವು ಕ್ಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿನಾಶಮಾಡುವದು; ಹಿತವೂ ಪೂಜ್ಯವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಿತ್ತ ದಿಂದುಂಟಾದ ಶೋಷವನ್ನೂ, ಗುಲ್ಮವನ್ನೂ, ವಿಷಮಜ್ಜರವನ್ನೂ ಈ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಘೃತವು ಜಯಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ರೋಗಿಗೆ ಬಲವನ್ನೂ ವರ್ಣವನ್ನೂ ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಕುಂಬಗಳಕಾಯಿಯ ಹೋಳನ್ನು 128 ಹಲ, ಅಂದರೆ 16 ಸೇರು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ದ್ರೋಣವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬರೆದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ 32 ಪಲದ ಪ್ರಸ್ಥ 16, ಮತ್ತು ಕುಂಬಗಳ ಹೋಳು ಹಸಿ ಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತೂಕದಲ್ಲೆ ದುಪಾಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಎಂಬ ವಿಧಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದರೆ ಅದು ಸರಿ ಆದರೆ ಅಷ್ಟು ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಘೃತದ ಗುರುತ್ವ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ

ರಾಜಾಪಾಯಸನಾರ್ಕೇಲಸಲಿಲಂ ಮೂತ್ರಂ ಜಲಂ ಕಾಂಜಕಮ್ |

ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಿತಂ ತದರ್ಧಮುದಿತಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ರಸೇ ಔಷಧೇ ||

ತ್ಯಲಕೌದ್ರಘೃತೇ ಚ ವಿಂತಿಪಲೋ ಕ್ಷೀರೇ ಚ ತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಮ್ |

ದದ್ಧಃ ಪಂಚಕಪಂಚಕಂ ಗುಡವಲಾ ಚಾಪ್ಪಾದಿತಂ ಚೋಕ್ಷತೇ || (ವೈ ಸಾ. ಸಂ 122)

ಭತ್ತದ ಅರಳು, ಪಾಯಸ, ಸೀಯಾಳದ ನೀರು, ಗೋಮೂತ್ರ, ನೀರು, ಹುಳಿಗಂಜಿ ನೀರು, ಇವುಗಳ ಪ್ರಸ್ಥ ಎಂದರೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ವಲ, ಸ್ವರಸದ ಔಷಧದ ಪ್ರಸ್ಥ ಹದಿನಾರು ವಲ, ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನು, ಇವುಗಳ ಪ್ರಸ್ಥ ಇವತ್ತು ವಲ, ಹಾಲಿನ ಪ್ರಸ್ಥ ಮೂವತ್ತು ವಲ, ಮೊಸರಿನ ಪ್ರಸ್ಥ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಲ, ಬೆಲ್ಲದ ಪ್ರಸ್ಥ ಹದಿನೆಂಟು ವಲ, ಎಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ

56.

ಚನ್ನಾರಿಷ್ಟ ಮತ್ತು
ಪಠ್ಯಾರಿಷ್ಟ

ಚವಿಕಾಯಾಸ್ತುಲಾರ್ಧಂ ಸ್ವಾತ್ಮತ್ವಮಂ ಕಂಟಕಾರಿಕಾ |
ಕೃಷ್ಣಾ ತನ್ಮೂಲಮರಿಚಶೃಂಗಿ(?ಗೀ)ಭಾರ್ಬೇರುಟುವಚಾಃ ||
ಅಧಯಾ ಪುಷ್ಕರಜಟಾ ದಶಮೂಲಂ ಸುರದ್ರುಮಮ್ |
ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಸವೃದ್ವೀಕಾ ಕುಂಡಲ್ಯಾಲರ್ಕವಲ್ಯಪಿ ||
ವಾಶಾ ಕುಲೀರಶೃಂಗೀ ಚ ವೃತ್ತಿಕಾಲೀ ಚ ಚಿತ್ರಕಮ್ |
ಏತೇಷಾಂ ಷಟ್ಪಲಂ ಚಾಪಿ ವೃಧಗೇವ ಸಮಾಹರೇತ್ ||
ತತ್ಸರ್ವಮೇಕತಃ ಕೃತ್ವಾ ಜಲದ್ರೋಣೇಷು ಸಸ್ತಸು |
ಅಷ್ಟಭಾಗಾವಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ಯಾದ್ಯಾವತ್ತಾವದ್ವಿವಾಚಯೇತ್ ||
ಕಸಾಯೇಸ್ತಿಸ್ತಸುಘಾ(?ಪೂ)ತೇ ತು ಗುಳ(?ಡ)ಮರ್ಧತುಲಾಂ

ಕ್ಷೀಪೇತ್ |

ಸುಪಾಕಂ ಸಾಧಯಿತ್ತಾ ತು ವಂಚವಿಂಶತ್ಪಲಂ ಕ್ಷೀಪೇತ್ |
ಚೂರ್ಣೇಕೃತಯಾಃ ಪಿಷ್ಪಲ್ಯಾಃ ಶೀತೇಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧುರೇ(?ಪಿ)ಕ್ಷೀಪೇತ್ |
ಪ್ರಸ್ಥಾ(?ಪ್ಥಂ) ಸುಗುವಂ ಸ್ವಾತವ್ಯಂ ಮಾಸಂ ವಾ ಪಕ್ಷಮೇವ ವಾ ||
ಚಿರಕಾಲಂ ಸ್ಥಿತಂ ಶೋಷಂ ಲೇಹಯತ್ತ್ರೇನ(?ನಾತ್ಸಸ್ಯ) ಸಾಧಯೇತ್ |
ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ವಸುಂ ಹಿಕ್ವಾಂ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಂ ಗುದಾಂಕುರಮ್ ||
ಗ್ರಹಣೀಮಗ್ನಿಸಾದಂ ಚ ಪ್ಲೀಹಂ ಚ ಜಲಕೂರ್ಮಕಮ್ |
ಗುಲ್ಮಾಂಶ್ಚಾಪ್ಪಾ ಉದಾವರ್ತಜರಶ್ವಯಧುಕ್ರಿಮಾನ್ ||
ವಿಶುದ್ಧಿಂ ಸ್ತೋತಸಾಂ ಕೃತ್ವಾ ರಸಧ್ಯಾ(ಕೃಷ್ಣಾ)ಪ್ರಶರೀರಿಣಾಮ್ |
ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾದಿಧೂತಾನಾಂ ಛುಡಿತ್ವೇ(?ತ್ಯೇ)ನ ನಿವರ್ತಕಃ ||
ಅನೇನೈವ ತು ಕಲ್ಪೇನ ಪಥ್ಯಂ ವಾ ಸಾಧಯೇತ್ಸುಧೀಃ ||

(ವೈ ಸಾ ಸಂ 174)

ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು ಪಲ ೫೦, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ(ಕಲ್ಲಂಟ)ದ ಬೇರು ಪಲ ೫೦, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಅತಿವಿಡೆ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು (ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ), ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಬಜೆ, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಜಟಾನಾಂಸಿ, ದಶಮೂಲಗಳು, ದೇವದಾರ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನಾಯಿಸೋಣಗಿನ (ನಸುಗುನ್ನಿ) ಬೇರು, ಬಿಳೀ ಎಕ್ಕೆಯ ಹೂವು, ಆಜಮೋದ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಚೇಳುಬಾಲಗಿಡದ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಲ ೬, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕುಟ್ಟಿ, (ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಹಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ) ಏಳು ದೋಣ (೧೧೨ ಪ್ರಸ್ಥ) ನೀರು ಹೊಯಿದು, ಕುದಿಸಿ ಲನೇ ೧ ಅಂಶ ಉಳಿಯುವ ವರೆಗೆ ಬತ್ತಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಕಸಾಯಕ್ಕೆ ೫೦ ವಲ ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲದ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕ

ಮಾಡಿ, ಸರಿಯಾದ ವಾಕಬರುತ್ತಲೇ, ೨೫ ಪಲ ಹಿವ್ವಲಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಮತ್ತು, ತಣೆದ ಮೇಲೆ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಜೇನನ್ನು ಹಾಕಿ, ಮಗುಚಿ (ಆ ವಾಕವನ್ನು ಒಂದು ಬಾನೆ ಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಾಯಿಕಟ್ಟಿ), ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಅಥವಾ ಒಂದು ವಕ್ಷಕಾಲ ಹುಗಿದಿಡುವದು. ಆ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ತೆಗೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ಅರಿಷ್ಟವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದರಿಂದ, ಬಹುಕಾಲದ ಶೋಷರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ವಾಂತಿ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ನೆಗಡಿ (ಪೀನಸ), ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆ, ಗ್ರಹಣೀ, ಅಗ್ನಿವಾಂದ್ಯ, ಸ್ಲೀಹ ವ್ಯಾಧಿ, ಜಲಕೂರ್ಮ ಎಂಬ ಗಡ್ಡೆವ್ಯಾಧಿ, ಎಂಟು ವಿಧವಾಸ ಗುಲ್ಮ, ಉದಾವರ್ತ, ಉದರ ವ್ಯಾಧಿ, ಶ್ವಯಂಧು, ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು, ಮತ್ತು ಅದು ಕಫ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಶರೀರದವರ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಮುಂತಾದ ಭೂತಗಳನ್ನು ಬೇಗನೇ ಬಿಡಿಸುವದು. ಇದೇ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ (ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರಿನ ಬದಲಾಗಿ ಅಣೆಲಿಕಾಯಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ) ವಧ್ಯಾರಿಷ್ಟವನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತನು ತಯಾರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ ಪಿಪ್ಪಲೇಮೂಲಂ, ೨ ಚವಿಕಾ (ಚವ್ಯಂ), ೩ ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಥ ೧, ರಾ ೧ ಮತ್ತು ಬಾ ಪ್ರ. ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವರ್ಣನಗಳಿಂದ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ ಎಂಬದು ಚವಿಕೆಯ ಫಲ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಆ ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವವು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಆಸ್ಪದ ಉಂಟು. ಇತ್ತಲಾಗಿ ನಗ್ರಂಥ ಕಾರರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಪಿಪ್ಪಲೇಮೂಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಡುಪಿಪ್ಪಲಿಯ ಬಳ್ಳಿ, ಚವಿಕಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತಿ ತಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಫಲ, ಹೀಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಈ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚವಿಕಾ ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಕೋಹಲವಲ್ಲೇ' ಎಂತ ನಾಮಾಂತರವಿರುವದರಿಂದ ಅದು ಒಂದು ಚಾತಿಯ ಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬಾಷ್ಪ, ಕುಸ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಇರಬಹುದಾದ ಶೋಫ, ಗುಲ್ಮ, ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ಚವ್ಯ ಕ್ಷಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ಗುಣ ಸಿಗುತ್ತದೆಂಬದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧ.

57. (1) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 23 ವರ್ಷ, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಕೆಮ್ಮು, ಕಫದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಕ್ಷೀಣತೆ, ವಾತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಸ್ತಬ್ಧ. —

ಕಡೀರುಬೇರು, ಆನೆಕಡೀರುಬೇರು, ಬಿಲ್ಲವತ್ತಿಬೇರು, ಆಡುಸೋಗಿಯ ಹಸಿ ದೃಷ್ಟಫಲಚಿಕಿತ್ಸೆ ಯೆಲೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನಬೇರು, ಕರಿಗುಳ್ಳದಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರ ಚನ(ಬೀಳುವಚ್ಚಿರಂಗ)ಬೇರು, ಇವು ತುಲೆ | ರಂತೆ, ಅರ್ಧಾಂಶ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರಮೂಲಮಾತ್ರ |||, ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ |||ರಂತೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಬೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೮ ದಿನ, ಅನಂತರ ೧೫ ದಿನ ಅತಿಸಾರಮೂಲಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೇ ರೀತಿ ಸೇವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(2) ರೋಗಿಗೆ 28 ವರ್ಷ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೈಬಿಸಿ, ವಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ನೋರೆಕೂಡಿದ ಕಫ ಬರುವದು; ವಾತನಾಡಿಯು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ. — ಆಡುಸೋಗಿ ಯೆಲೆರಸ ೨ ಡ್ರಾಂ (ಚಮಚೆ), ನೀರುಳ್ಳಿ ರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು ೧ ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮ. ಜ್ವ. ೧ ರಂತೆ, ಸಂಜೆಗೆ ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ೧ ರಂತೆ, ೨ ಚಿಮಿಟಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪುಡಿ, ೪ ಚಿಮಿಟಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಅಥವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ, ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(3) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 37 ವರ್ಷ, ಕಂಠಸ್ವರಬಿದ್ದದೆ, ಲ ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಪಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಲಿಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಜ್ವರ, ಭಳಿಯುಂಟು; ಸಿತ್ತಕಫನಾಡಿಗಳು ಅಸ್ಥಿರ. — ಅಡು ಸೋಲಿಗೆ ಎಲೆ ರಸ ೨ ಡ್ರಾಂ, ನೀರುಳ್ಳಿ ರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿ ರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಜೀನು || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ೧ ರಂತೆ, ಜ್ವರ ಹೆಚ್ಚು ಇರುವಾಗ್ಗೆ ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ ೧ ರಂತೆ; ಗಂಜಿಗೆ ಹಸಿ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು; ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುದಿಸಿದ ನೀರನ್ನು, ಹಾಲು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಿಸಿ, ಕುಡಿಯಕೊಡುವದು — ಈ ಪ್ರಕಾರ ಲ ದಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ತನಗೆ ಕೆಮ್ಮು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಾಸಿಯಾಗಿದೆ, ಹಗಲು 1-2 ಕೆಮ್ಮು ಬರುತ್ತದಷ್ಟೆ; ಹಸಿವೆ ಹೆಚ್ಚಿದೆ; ನಿದ್ರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ; ಹಗಲು ಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರ, ಹೊತ್ತು ತಪ್ಪಿ, ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮೃಕಾಯುತದೆ, ಆಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಳಿ ಇರುತ್ತದೆಂತಹೇಳಿದ - ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ತುಳಸೀರಸ ಅರ್ಧ ಡ್ರಾಂ ಕೂಡಿಸಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧ ರಂತೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ವರ ನಿಶೇಷವಾಗುವ ತನಕ, ಇತರ ವೇಳೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ೧ ರಂತೆ ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಭಳಿ ನಿಂತರೆ ತುಳಸೀರಸವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂತಲೂ, ಹೇಳಿ ಲ ಮ ಜ್ವ. ಮತ್ತು ೨೪ ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಗುಣ ವಾಯಿತೆಂಬದು ರೋಗಿಯು ಪುನಃ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಾರದ್ದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ನಮಗೆ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ದೂರ ಗ್ರಾಮದ ನಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದ. ಗುಣವಾದ್ದು ಸಾಕೆಂತ ಯೋಚಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿರಬೇಕು.

(4) ಬೆಳೆದ ಅನೇಕ ದೀರ್ಘ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಭೇದಗಳು ತೋರಿದ ಹಾಗೆ ಔಷಧಯೋಗವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಾ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವದು ಅಗತ್ಯವಾಗುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂಥಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಛೇದಿಸುವದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಅಂಥಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉಪೋದ್ಘಾತದ 31ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬಹುದಾದಂಥಾದ್ದು. ಆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಸಲ್ಲಟ್ಟ ಧಾತ್ರಾದಿ ತೈಲದ ಯೋಗವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಉನ್ನತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಬಲಾತ್ಸಗಂಧಾದಿ ತೈಲದ ಕ್ರಮವು ಮುಂದೆ ಜ್ವರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (XVI ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ) ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವದು. ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಯೋಗ ಹೇಗೆಂದರೆ —

(1) ಕಸ್ಮೂರಿ, (2) ಶುದ್ಧ ಪಾದರಸ, (3) ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ, (4) ಶುದ್ಧ ಇಂಗೆಳಿಕ, (5) ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ, (6) ಶುದ್ಧ ಕಾಸರ್ಕನ ಬೀಜ, (7) ಶುದ್ಧ ಟಂಕಣಕಾರ, (8) ಪುತ್ರಜೀವಮಣಿಯ ತಿರುಳು, (9) ಕಹಿಬೇವಿನ ಒಣ

ಕಸ್ಮೂರ್ಯಾದಿ
ಮಾತ್ರ.

ಗಿಸಿದ ಎಲೆ, (10) ಜಾಯಿಕಾಯಿ, (11) ಜಾವತ್ರೆ, (12) ಬಿಳೇ ಕಾಳುಮೆಣಸು, (13) ಹಿಪ್ಪಲಿ, (14) ಒಣಶುಂಠಿ, (15) ಲವಂಗ, (16) ಶುದ್ಧ ಕರೀಲುಮ್ಮತ್ತನ ಬೀಜ, (17) ತ್ರೀಗಂಧ, (18) ಬಜಿ, (19) ಆಕಳಕರೆ, (20) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, (21) ಬಳ್ಳಿತುರಚನ (ಬೀಳುವಜ್ಜರಂಗಿಯ)ಬೇರು, (22) ಸಬ್ಬಸಿಗೆ (ಸತಾಪಿ), (23) ವಜ್ಜಿಕರ್ಪೂರ, (24) ಕುಂಕುಮಕೇಸರ, (25) ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, (26) ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, (27) ತಾರೆ (ಶಾಂತಿ) ಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, (28) ನೆಲ್ಲೆಚಟ್ಟು, (29) ಎಲಕ್ಕಿ, (30) ಜೀರಿಗೆ, (31) ಕರಿಜೀರಿಗೆ, (32)

ಓಮ, (33) ಗಂಧ(ಬಾಲ)ಮೇಣಸು, (34) ಬಿದಿರುಪ್ಪ, (35) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಸತ್ಯ, (36) ಶುದ್ಧ ಅತ್ತಗಂಧಿ, (37) ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮ, (38) ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, (39) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣೀ, (40) ವಾಯುವಿಳಂಗ, (41) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮ ತೊಲೆ ೧, ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ವತ್ತು ಬಗೆಗಳು ತೊ. || ರಂತೆ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಅರೆದು, ಗುಲಗುಂಜೇ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಂದೆರಡು ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ರೋಗಕ್ಕೂ ದೋಷಗಳಿಗೂ ಯುಕ್ತವಾದ ಅನುಪಾನದಿಂದ ಕೊಡಲು ಶೋಷ, ಉಬ್ಬಸ, ಅಶಕ್ತಿ, ಉದರವಾಯು, ವಾಯುವಿನ ಸಿಕ್ಕು, ಗರ್ಭಶೂಲೆ, ಮೂರ್ಛೆ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಬಲವೂ ಪುಷ್ಟಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವವು; ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪ್ರಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯು ಲಘುವಾಗಿ, ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸವವಾಗುವರು; ಪ್ರಸವದ ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇದು ಉತ್ತಮ.

ಟಂಕಣಕಾರವನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಹುರಿದು, ಅರಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಣ್ಣೆ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟಂಥಾದ್ದಾದರೆ, ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದಲೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಉಜ್ಜಿ, ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು.

ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ಒಂದು ಗಾಜಿನ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಅದು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಸ್ತ್ರೀಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ಹೊಯಿದು, ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು, ಮಾರಣೆ ದಿನ ಆ ಹಾಲನ್ನು ಬಸಿದು ತೆಗೆದು, ಬೇರೆ ಹಾಲನ್ನು ಹೊಯ್ಯಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ದಿನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಇಂಗಲೀಕದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವದು.

ಕರೀಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜವನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿನ ದನದ ಹುಳಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿಟ್ಟು, ಆ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಿಸುವದು.

ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮ ತೆಗೆದು 'ಅಗ್ನಿರಸ'ದ ವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವದು.

ಬೆಳೆದ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಚನ್ನಾಗಿ ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿದ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ, ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಇಟ್ಟು, ಮಾರಣೇ ದಿನ ಹಿಸುಕಿ ಚರಟವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಉಳಿದ ಅಂಶವನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ, ಆ ನೀರನ್ನು ಹನಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಪಾತ್ರದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಣ್ಣದ ಹಾಗಿನ ಬೆಳೇ ಸತ್ಯ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಇದರೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತಿರುವ ಇತರ ಬಳ್ಳಿಯ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮೂರು ಸರ್ತಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಮಾಡುವದು ಮತ್ತು ಐದಾರು ಸರ್ತಿ ಹನಿಸುವದು ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಬಹುದು. ಆ ಶಂಖವರ್ಣದ ಮಡ್ಡನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಅರೆದು ಬಾಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ, ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಬೆರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಸತ್ಯವು, ಬಹು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದಾಗ್ಯೂ, ಕೆಡದೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಸತ್ಯಕ್ಕೇನೇ ಅಮೃತಕರ್ಕರೆ ಎನ್ನುವದು.

ಮಾತುಳಂಗ
ರಸಾಯನದ
ಯೋಗ.

ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನೂ ಒಳಗಿನ ಬಿಂಡನ್ನೂ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಮಧ್ಯದ ತಿರುಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಳುಗಳಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುವದು. ಆ ಬಿಂಡನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡಿ, ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಹೋಳುಗಳ ಭಾರ ತೊ. ೧೦೦ಕ್ಕೆ ದನದ ಹಾಲು ಕುಡ್ಡೆ ೨, ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ತೊ. ೧೦೦, ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯ ರಸ ಕುಡ್ಡೆ ೧, ಜೇನು ಕುಡ್ಡೆ ೧, ದನದ ತುಪ್ಪ ಕುಡ್ಡೆ ೨, ಮತ್ತು ಶುದ್ಧ ಅಶ್ವಗಂಧಿ ತೊ. ೩, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ತೊ. ೩, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ತೊ. ೩, ಬಾದಾಮಿನ ಬೀಜ ತೊ. ೩, ವಾಯುವಿಳಂಗ ತೊ. ೧||, ಬಿದಿರುಪ್ಪ ತೊ. ೧, ಜಾಯಿಕಾಯಿ ತೊ. ೧, ಹಿಪ್ಪಲಿ ತೊ. ||, ಒಣಶುಂಠಿ ತೊ. |, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ತೊ. ||, ಲವಂಗ ತೊ. |, ಬಿಳೇ ಕಾಳುಮೆಣಸು ತೊ. ||, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಸತ್ವ ತೊ. |, ಎಲಕ್ಕಿ ತೊ. | = ($\frac{2}{3}$), ಲವಂಗವಟ್ಟಿ ತೊ. | =, ನಾಗಕೇಸರ ತೊ. | =, ಮತ್ತು ದಾಲ್ಚೀನಿಯ ಒಣಗಿಸಿದ ಎಲೆ ತೊ. | =; ಇವು ಗಳೊಳಗೆ ಬಾದಾಮಿ ಬೀಜವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಸಿಪ್ಪೆತೆಗೆದು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಅಶ್ವಗಂಧಿಬೇರನ್ನು ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಕಡಿದು, ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಹಾಲು ಆರುವ ವರೆಗೆ ಬೇಯಿಸಿ, ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಮುಂತಾದ ಇತರ ಬೇಸಸುಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯನ್ನು, ಸಿಪ್ಪೆತೆಗೆದು, ಕುಟ್ಟಿ, ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಿಂಡಿ ರಸ ತೆಗೆದು ಹನಿಯಲಿಕ್ಕಿಟ್ಟು, ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮೇಲಿನ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು; (ಒಂದು ಸೇರು ಒಳ್ಳೇ ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯಿಂದ ಒಂದು ಕುಡ್ಡೆ ರಸ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ.); ಹಣ್ಣಿನ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ ಬೇಯಿಸಬೇಕು; ಹೋಳುಗಳು ಮೆತ್ತಗಾದ ಮೇಲೆ, ಆ ಹೋಳುಗಳನ್ನೂ ಬಾದಾಮಿ ಬೀಜದ ಚೂರನ್ನೂ ತಿರುವುಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ನುಣ್ಣುಗಾಗುವ ತನಕ ಅರೆಯಬೇಕು; ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶುಂಠಿರಸವನ್ನೂ, ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ಬಿಂಡಿನ ರಸ ೨ ಕುಡ್ಡೆಯನ್ನೂ, ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಕಲಸಿ ಕಂಚಿನ ಉರುಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಇಡಬೇಕು. ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹಣ್ಣನ್ನು ಅದರೊಳಗೆ ಹಾಕಿ, ಮಗಚಿ, ಬೇಯಿಸುವದು. ಅದು ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಕೊಟ್ಟು, ಸರಿಯಾದ ಲೇಹ್ಯ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲೇ, ಉರುಳಿಯನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿರಿಸಿ, ಸಾಕಷ್ಟು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಬೇಸನ್ನು ಹೊಯಿದು, ಕಲಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ರಸಾಯನವನ್ನು ಒಂದು ಪಕ್ಷಕಾಲ ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿಡುವದು ಒಳ್ಳೆದು. ಈ ರಸಾಯನದಿಂದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅರ್ಧ ತೊಲೆಯಿಂದ ಒಂದೂವರೆ ತೊಲೆ ವರೆಗೆ ಕೊಡಬಹುದು. ಅದು ವೀರ್ಯ ವೃದ್ಧಿಗೂ ದೇಹವೃಷ್ಟಿಗೂ ಉತ್ತಮ, ಪಿತ್ತವಾತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ತೊಲ ಗಿಸುವದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶೋಷರೋಗದವರಿಗೆ ಹಿತವಾದದ್ದು.

58.

ಪೃಥಗ್ಗೋಗೋ
ಕ್ತಾಷ್ಠಗಲು

ಅಮೆಟಿಹಣ್ಣು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅಶೋಕ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಅಷ್ಟವರ್ಗ (ಬೇವ ಕಾಡಿ), ಆಡಿನ ಹಾಲು, ಅಡುಸೋಗೆ, ಆನೆಕಡೀರು(ಹೆಗ್ಗಲ್ಲಂಗಡಲೆ)ಬೇರು, ಆನೆಬೇಲ, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಎವೆಮುರಿಸೊಪ್ಪು, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಕಾಡುಉದ್ದಿನ ಬೇರು, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಡುಹೆಸರಿನ ಬೇರು, ಕಾಶದರ್ಭಿ,

ಕಾಶ್ಮೀರೀ (ಶಿವನಿ), ಸುರಗಿ (ಕಿಂಕಿರಾತ), ಕೆಂಪು ಮಂದಾರ, ಖರ್ಜೂರ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಗುಲಗುಂಜಿ ಬೇರು, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜೀವಂತಿಗಡ್ಡೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ತುತ್ತಿ(ಉರ್ಕಿ)ಬೇರು, ತುಪ್ಪ, ದೇವದಾಳಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, ನೆಲಕುಂಬಳದ ಗಡ್ಡೆ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಪರೂಷಕ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಬಿದಿರುಪ್ಪ, ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಬೆಣ್ಣೆ, ಬೊಗರಿ ಹಣ್ಣು, ಮಾದಳಹಣ್ಣು, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಲವಂಗ, ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣು, ಶತಾವರಿ(ಹಲವು ಮಕ್ಕಳತಾಯಿ)ಬೇರು, ಶಿಷ್ಮಬಾಗಿ (ಮಲ. ಇರುಪ್ಪಳ ಮರಂ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸಹದೇವಿ, ಸೀ ಲಿಂಬೆ, ಸುಗಂಧಿ(ನಾಮದ)ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ. ಪೆರು ನ್ನುರುನ್ನ).

59.

ಬೇರಿಗೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಲಾವ ಮತ್ತು

ಪಥ್ಯವರ್ಗ

ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳು, ಗೋದಿ, ಯವೆಗೋದಿ, ಅರುಣ ವರ್ಣದ ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಅವತ್ತು ದಿನಗಳ ಬೆಳಕೆಯ ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಹೆಸರು, ಕಡಲೆ, ಆಡಿನ ಮಾಂಸ-ಬೆಣ್ಣೆ-ಹಾಲು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ, ಮಾಂಸಾಶಿ ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸ, ಕುರಂಗ, ಕೃಷ್ಣಜಿಂಕೆ, ಮೊಲ, ಬಾಂಗಲಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳು, ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ, ಸಿಹಿರಸ (ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಮುಂತಾದ್ದು), ಬಾಳೆಯ-ಹೆಬ್ಬಲಸಿನ ಮತ್ತು ಮಾವಿನ ಪಕ್ಷವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳು, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣು, ಖರ್ಜೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ನುಗ್ಗೆಕೋಡು, ಚಿಂಚಿಮಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಆಡಿನ-ಗೋವಿನ-ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಯ ತುಪ್ಪ, ಕರ್ಪೂರ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ, ಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸ-ಕಾಸ-ಸ್ವರಭೇದಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಪಥ್ಯವರ್ಗ.

60.

ಮಲಶೋಧನ, ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ವೇಗಗಳ ತಡೆ, ಶ್ರಮ, ಮೈಧನ, ಬೆವ

ಅಪಕ್ವವರ್ಗ

ರಿಸುವದು, ಅಂಜನಕರ್ಮ, ಜಾಗರ, ಅತಿಸಾಹಸದ ಕೆಲಸ, ರೂಕ್ಷಗುಣ ವುಳ್ಳ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ವಿಷಮವಾದ ಛೋಜನ, ತಾಂಬೂಲ, ಬಜ್ಜಂಗಾಯಿ, ಹುರುಳಿ, ಉದ್ದು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಬಿದಿರಿನ ಮೂಳೆಕೆ, ಹಿಂಗು, ಹುಳಿ-ಕಹಿ-ಮತ್ತು ಚೋಗರು ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಗಳು, ಸೊಪ್ಪು ಶಾಕಗಳು, ಕತ್ತಿರ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಭೋಜನ, ಅವರೆ, ಹೀರೆಕಾಯಿ, ವಿದಾಹಿದ್ರವ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಕರಿತುಳಸಿ (ಕೃಷ್ಣಕರಿಲ್ಲಕಂ).

ಷರಾ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಎಳ್ಳಿನ ಝರ್ಣ, ಹೊಸಧಾನ್ಯ, ಅಲಸಂದೆ, ಕಡಲೆ, ನುಗ್ಗೆಕೋಡು, ಬಾಳೆಕಾಯಿ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕುರಿಮಾಂಸ ಸಹ ಅಪಕ್ವ ಎಂತ ಬೇರೊಂದು ಗ್ರಂಥ(ವೈ ಸಾ ಸಂ 176)

61.

ಶ್ವಾಸಕೋಶದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕ್ರಮೇಣ ಶ್ವಾಸಕೋಶಕ್ಕೂ

ಬಾಯಿಗೂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳುಗಳು (grains), ಮತ್ತು

ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಅಥವಾ ಗಡ್ಡೆಗಳು (nodules or tubercles) ಎಂಬ

ಪ್ರಕರಣಾನು
ಟಿಪ್ಪಣಿ

ಹಾಗಿನ ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬಿಳಿಕೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದು ಈ

ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಟ್ಯೂಬರ್ಕ್ಯುಲೋಸಿಸ್

(tuberculosis) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತ್ತಲಾಗಿ ವಾಡಿಕೆಗೆ ಬಂದದೆ.

ಆ ಬಿಳಿಕೆಗಳು ಬರೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರಬಹುದು. ಅವು 'ಬೆಸಿಲ್ಲಸ್ ಟ್ಯೂಬರ್ಕ್ಯುಲೋಸಿಸ್'(bacillus tuberculosis) ಎಂಬ ಒಂದು ಬಾತಿ ಅಣುಜೀವಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ

ಎಂತಲೂ, ಆ ಅಣುಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ವಕ್ಷಿಜಾತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸುವಂಥವು, ಬಾಹುವಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂಥವು, ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವಂಥವು, ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧ ಉಂಟೆಂತಲೂ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮರೋಗಪೀಡಿತರಾದ ಮನುಷ್ಯರೊಳಗೆ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಶತಾಂಶದವರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಣುಜೀವಿಗಳು ಜಾನುವಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಜಾತಿಯವೇ ಎಂತಲೂ, ಒಬ್ಬರು ಡಾಕ್ಟರರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಧೈಸಿಸ (phthisis) ಅಥವಾ ಕನ್ಸಂಪ್ಷನ್ (consumption ಅಂದರೆ ಕ್ಷಯ) ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಂಥದ್ದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತಾ ಬರುವದೇ ಈ ರೋಗದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬದರಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರು ಆ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದದ್ದು. ಈ ರೋಗದ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಇತ್ತಲಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದ ಆ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವದುಂಟು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಹು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಆ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತಗಾಗಿ ಹುಣ್ಣಾಗುವದು ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅವು ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಮತ್ತು ನಾಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಯಕೃತ್ತು, ಪ್ಲೀಹ, ಕರುಳುಗಳು, ಹೃದಯ ಮುಂತಾದ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೆ, ಹೃದಯ ಬಹಳ ಮುರುಟುತ್ತದೆ. ಕರುಳುಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಸಂಭವಿಸಿ ಕರುಳುಗಳ ಹೊದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೂತು ಬಿದ್ದರೆ, ಬೇಗನೇ ಮರಣ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಹಿಂದಾಗಲೀ ಮುಂದಾಗಲೀ ಬಹಳ ಅಶಕ್ತಿ, ಅಲ್ಪ ಶ್ರಮದಿಂದ ಉಬ್ಬಸ ಉಂಟಾಗುವದು, ದೇಹ ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತ ಬರುವದು, ರಕ್ತವು ಕೆಡುವದು ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು ಮತ್ತು ಉಂಡ ಆಹಾರದ ಸಾರ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜಿಡ್ಡಿನ ಅಂಶ, ಮೈಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸದೆ ಹೋಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು. ಒಬ್ಬ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದವನನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು, ರಸಾಯನಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷಧದೊಂದಿಗೆ, ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ದಿನ ಆರು ತೊಲೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದು, ಒಂದು ತಿಂಗಳನಂತರ ರೋಗಿಯನ್ನು ತೂಗಿ ನೋಡಿದಾಗ, ದೇಹದ ಭಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಆದರೂ ಏರಿದ್ದು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಈ ರೋಗವುಳ್ಳವನು ಕೆಮ್ಮಿಸಿ ಉಗುಳಿದ ಎಂಜಲನ್ನು ಭೂತಕನ್ನಡಿಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಶ್ವಾಸಕೋಶದಲ್ಲಿಯ ಗಾಳಿ ಚೀಲಗಳು ಕರಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅಂಶಗಳು ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಎಂಬದರಿಂದ, ಹಾಗೇ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವದೇ ಈ ರೋಗೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೆಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರರು ಎಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ VI

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು (ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ) – (Hiccup, Hiccough, Singultus.)

1. ಕಾಮಂ ಪ್ರಾಣಹರಾ ರೋಗಾ ಬಹವೋ ನ ತು ತೇ ತಥಾ |
 ಯಥಾ ಶ್ವಾಸಶ್ಚ ಹಿಕ್ಕಾ ಚ ಪ್ರಾಣಾನಾಶು ನಿಕ್ಕಂತತಃ ||
 ಹಿಕ್ಕಾಶ್ಚ ಸರ್ಗ ಕರಣ ಸ್ವಭಾವ ಅನ್ಯೈರಪ್ಯುಪಸೃಷ್ಟಸ್ಯ ರೋಗೈರ್ಜನೋಃ ಪೃಥಗ್ವಿಧೈಃ |
 ಅನ್ತೇ ಸಂಜಾಯತೇ ಹಿಕ್ಕಾ ಶ್ವಾಸೋ ವಾ ತೀವ್ರವೇದನಃ ||
 ಕಫವಾತಾತ್ಮಕಾವೇತಾ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಸಮುದ್ಭವೌ |
 ಹೃದಯಸ್ಯ ರಸಾದೀನಾಂ ಧಾತುನಾಂ ಚೋವಶೋಷಣೌ |
 ತಸ್ಮಾತ್ಸಾರಣಾವೇತೌ ಮತೌ ಸಮಸುದುರ್ಜಯೌ ||
 ಮಿಥ್ಯೋವಚರಿತೌ ಕ್ರುದ್ಧೌ ಹತಾವಾಶೀವಿಪಾವಿವ || (ಚ. 686-687)

ಪ್ರಾಣಹರವಾದ ರೋಗಗಳು ಬಹಳ ಇವೆ ಎಂತ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸವು ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಡೆದುಬಿಡುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆ ಅನ್ಯ ರೋಗಗಳು ಅಲ್ಲ. ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಬೇರೆ ರೋಗಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಅಂತ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಾಗಲೀ, ಕರಣ ಸಂಕಷ್ಟಕರವಾದ ಉಬ್ಬಸವಾಗಲೀ, ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ರೋಗಗಳು ಕಫವಾತದೋಷಗಳುಳ್ಳವು; ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನದಿಂದ (ಆಮಾಶಯದಿಂದ) ಹೊರಡುವಂಥವು; ಮತ್ತು ರಸಾದಿ (ಸವ್ತ) ಧಾತುಗಳನ್ನೂ, ಹೃದಯವನ್ನೂ ಒಣಗಿಸ ತಕ್ಕಂಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವೆರಡು ಸಮಾನವಾದವು ಎಂತಲೂ, ಜಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಮಕಷ್ಟ ವುಳ್ಳವು ಎಂತಲೂ ಎಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ತಪ್ಪಾಗಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಅವುಗಳು ಕೋವಗೊಂಡು ಆಶೀವಿಷದಂತೆ (ತೀಘ್ರವಾಗಿ) ಕೊಲ್ಲುವವು.

2. ರಜಸಾ ಧೂಮವಾತಾಭ್ಯಾಂ ತೀತಸ್ಥಾನಾಮ್ಪಸೇವನಾತ್ |
 ವ್ಯಾಯಾಮಾದ್ರ್ಯಾ ಮೃಧರ್ಮಾದ್ವಿರೂಕ್ಷಾನ್ಮವಿಷಮಾಶನಾತ್ ||
 ಸಿದ್ಧಾನ್ ಆಮವ್ರದೋಷಾದಾನಾಹಾದ್ರಾಕ್ಲ್ಯಾದತ್ಯವತರ್ಪಣಾತ್ |
 ದೌರ್ಬಲ್ಯಾನ್ತರ್ಮಣೋ ಘಾತಾತ್ ದ್ವಂದ್ವಾತ್ ಶುದ್ಧೈತಿಯೋಗತಃ ||
 ಅತೀಸಾರಜ್ವರಚ್ಛರ್ದಿಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಕ್ಷತಕ್ಷಯಾತ್ |
 ರಕ್ತಪಿತ್ತಾದುವಾತಾರ್ದಿಸೂಚ್ಯಲಸಕಾದಪಿ ||
 ಪಾಂಡುರೋಗಾದ್ವಿಪಾಚ್ಛೈವ ಪ್ರವರ್ತೇತೆ ಗದಾವಿಮೌ |
 ನಿಷ್ಪಾವಮಾಸ(?ಷ) ಪಿಣ್ಯಾಕತಿಲತೈಲನಿಷೇವಣಾತ್ ||
 ಪಿಷ್ಟಶಾಲೂಕಪಿ(?ವಿ)ಷ್ಟವ್ವಿದಾಹಿಗುರುಭೋಜನಾತ್ |
 ಜಲಜಾನೂವಪಿಶಿತದಧ್ಯಾಮಕ್ಷೀರಸೇವನಾತ್ ||
 ಅಭಿಷ್ಯಂದ್ಯುಪಚಾರಾಚ್ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಾನಾಂ ಚ ಸೇವನಾತ್ |
 ಕಂರೋರಸೋಃ ಪ್ರತೀಘಾತಾದ್ವಿಬಂಧೈಶ್ಚ ಪೃಥಗ್ವಿಧೈಃ ||

ಮಾರುತಃ ಪ್ರಾಣವಾಹಿನಿ ಸ್ತೋತಾಂಸ್ಯಾವಿಶ್ವ ಕುಪ್ಯತಿ |
 ಉರಃಸ್ಥಃ ಕಫಮುದ್ದಿಯ ಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸಾನ್ ಕರೋತಿ ಸಃ ||
 ಘೋರಾನ್ ಪ್ರಾಣೋಪರೋಧಾಯ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಂಚ ಪಂಚ ಚ | (ಚ. 687)

ದೂಳು, ಹೊಗೆ, ಗಾಳಿ, ತೀತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವದು, ತೀತವಾದ ನೀರನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡುವದು, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಮೈಧುನ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, ರೂಕ್ಷವಾದ ಆಹಾರ, ವಿಷಮ ವಾದ ಅಶನ, ಆಮ(ಅಜೀರ್ಣ)ದೋಷ, ಆನಾಹ, (ಶರೀರದ) ರೂಕ್ಷತ್ವ, ಅತಿಯಾದ (ಲಂಘನಾದಿ) ಅವತರ್ಪಣ, ದುರ್ಬಲತೆ, ಮರ್ಮದ ಕೇಡು, ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶೋಧನ ಗಳ (ವಮನ ವಿರೇಚನಗಳ) ಅತಿಯಾದ ಉಪಯೋಗ, ಅತಿಸಾರ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ನೆಗಡಿ, ಕ್ಷತದ ಕ್ಷಯ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಉದಾವರ್ತ, ವಿಸೂಚಿ, ಅಲಸಕ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ವಿಷ, ಈ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸ ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವರೆ, ಉದ್ದು, ಹಿಂಡಿ, ಎಳ್ಳಣ್ಣಿ, ಇವುಗಳ ಸೇವನದಿಂದಲೂ, ಹಿಟ್ಟು, ಕುಮ್ಮದ (ನೈದಿಲಿ) ಮುಂತಾದ ನೀರೊಳಗೆ ಬೆಳೆದ ಗಡ್ಡೆಗಳು, ಇವುಗಳ ಅಧವಾ ವಿಷ್ಣುಭಿಷಗವಾದ, ವಿದಾಹಿ ಯಾದ, ಅಧವಾ ಗುರುವಾದ, ಭೋಜನದಿಂದಲೂ, ಜಲವಾಸಿ ಮತ್ತು ಆನೂಪಚಾತಿ ಪ್ರಾಣಿ ಗಳ ಮಾಂಸಗಳ ಅಧವಾ ಮೊಸರಿನ ಅಧವಾ ಹಸಿಯಾದ ಹಾಲಿನ ಸೇವನದಿಂದಲೂ, ಅಭಿಷ್ಯಂದಿಕರವಾದ ಉಪಚಾರದಿಂದಲೂ, ಕಫವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದಲೂ, ಕಂಠದ ಮೇಲೆ ಅಧವಾ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಪೆಟ್ಟು ತಗಲುವದರಿಂದಲೂ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಂಧ ಗಳಿಂದಲೂ, ವಾಯುವು ಕೋವಗೊಂಡು, ಪ್ರಾಣವಾಹಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು, ಕಫವನ್ನು ಕೆದರಿ, ಘೋರವಾದ ಐದು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನೂ, ಐದು ಉಬ್ಬಸ ವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಗಾಗಿ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

3. ಅನ್ನಜಾಂ ಯಮಲಾಂ ಕ್ಷುದ್ರಾಂ ಗಂಭೀರಾಂ ಮಹತೀಂ ತಥಾ |

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ವಿಧಗಳು
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳು

ಕಫೇನಾನುಗತೋ ವಾಯುಃ ಪಂಚಹಿಕ್ವಾಃ ಕರೋತಿ ಹಿ ||
 ಪಾನಾನ್ವೇರಿತಸಂಯುಕ್ತ್ಯಃ ಸಹಸಾ ಪೀಡಿತೋಽನಿಲಃ |
 ಹಿಕ್ವಯತ್ಕೂರ್ಧ್ವಗೋ ಭೂತ್ತಾ ತಾಂ ವಿದ್ಯಾದನ್ನಜಾಂ ಭಿಷಕ್ ||
 ಚಿರೇಣ ಯಮಲೈರ್ವೇಗೈರ್ಯಾ ಹಿಕ್ವಾ ಸಂಪ್ರವರ್ತತೇ |
 ಕಮ್ಮಯಂತೀ ಶಿರೋಗ್ರೀವಂ ಯಮಲಾಂತಾಂ ವಿನಿರ್ದಿಶೇತ್ ||
 ವಿಕೃಷ್ಟಕಾಲ್ಪೇರ್ಯಾ ವೇಗೈರ್ಮನ್ವೈಃ ಸಮಭಿವರ್ತತೇ |
 ಕ್ಷುದ್ರಿಕಾ ನಾಮ ಸಾ ಹಿಕ್ವಾ ಜತ್ರುಮೂಲಾತ್ಪ್ರಧಾವಿತಾ ||
 ನಾಭಿಪ್ರವೃತ್ತಾ ಯಾ ಹಿಕ್ವಾ ಘೋರಾ ಗಮ್ಭೀರನಾದಿನೀ |
 ಶುಷ್ಕಾಷ್ಟಕಂಠಬಿಹ್ವಾಶ್ವಾಸವಾರ್ತರುಜಾಕರೀ ||
 ಅನೇಕೋಪದ್ರವಯುತಾ ಗಮ್ಭೀರಾ ನಾಮ ಸಾ ಸ್ಫುತಾ |
 ಮರ್ಮಾಣ್ಯಾಪೀಡಯಂತೀವ ಸತತಂ ಯಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||
 ದೇಹಮಾಯಮ್ಯ ವೇಗೇನ ಘೋಷಯತ್ಕೃತಿತ್ಯಷ್ಟತಃ |
 ಮಹಾಹಿಕ್ವೇತಿ ಸಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಸರ್ವಗಾತ್ರಪ್ರಕಮ್ಪಿನೀ || (ಸು. 819)

ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ವಾಯುವು ಅನ್ನಜಾ, ಯಮಲಾ, ಕ್ಷುದ್ರಾ, ಗಂಭೀರಾ, ಮಹಾಹಿಕ್ಕಾ, ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳ ಐದು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಯಾಗಿಯೂ, ಅವಸರದಿಂದಲೂ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು, ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ, ಉಂಟುಮಾಡುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು ಪಂಡಿತನು 'ಅನ್ನಜ' ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಂತೆ ತಿಳಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು. ತಲೆಯನ್ನೂ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೂ ನಡುಗಿಸುತ್ತಾ, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಜೋಡು ಜೋಡಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು 'ಯಮಲಾ' ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಬುಡ ದಿಂದ ಹೊರಡುವಂಥ ಮತ್ತು ಮಂದವಾದ ವೇಗದಿಂದ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು 'ಕ್ಷುದ್ರಾ' ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ, ಗಂಭೀರ ವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ತುಟಿ, ಗಂಟಲು, ನಾಲಿಗೆ, ಮತ್ತು ಬಾಯಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸುವಂಥ, ಉಬ್ಬಸವನ್ನೂ ಪಕ್ಕಗಳ ಶೂಲೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥ, ಅನೇಕ ವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಮತ್ತು ಘೋರವಾದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು 'ಗಂಭೀರಾ' ಎಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾ, ಅತಿಯಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ದೇಹದ ನೀಡುವಿಕೆಯನ್ನೂ, ವೇಗದಿಂದ ಮಹಾಶಬ್ದವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ ಗಳನ್ನು ಹಿಸಿಕಿಡುಕುತ್ತವೋ ಎಂಬ ಹಾಗಿನ ಮತ್ತು ಬಿಡದೆ ಬರುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು 'ಮಹಾ ಹಿಕ್ಕಾ' ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಚರಕನ ಪ್ರಕಾರ ಅನ್ನಜ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಅತಿಯಾದ ಅಮಲನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ಮದ್ಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು ವದು ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ಅನ್ನಪಾನ ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅತಿಯಾದ ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುವದು, ಮಾತಾಡುವದು, ಹಾರಿ ನಡೆಯು ವದು, ಧಾರ ಹೊರುವದು ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಇವು ಸಹ ಹೇತುಗಳು, ಅದು ಮರ್ಮಗಳಿಗಾಗಲೀ, ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳಿಗಾಗಲೀ, ಪಾಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಲ್ಲ, ಮತ್ತು ನೀರು ಕುಡಿದರೆ, ಅಥವಾ ಉಂಡರೆ ಅದು ಶಾಂತವಾಗು ತದೆ ವೈಶೇತಾ (ಅಥವಾ ಯಮಿಕಾ) ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗಿ ಆಹಾರಪಾಕದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪುನಃ ಬಲವಡುತ್ತದೆ, ಪ್ರಲಾಪ (ಹರಟುವದು), ವಾಂತಿ, ಅತಿಸಾರ, ಹಾಯಾಂತಿಕೆ, ಇವುಗಳ ಪೀಡೆ, ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವದು, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸೀರು ತುಂಬುವದು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರಿಸುವದು, ಆಕ ಳಿಸುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಬುಡ (ಚಿತ್ರಮೂಲ)ದಿಂದ ಹೊರಡುವ ವೈಶೇತಾ ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತಡೆಯತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಕ್ಷುದ್ರಾ ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಅತಿಸಂಕಷ್ಟವಾ ಗಲೀ, ಎದೆ, ತಲೆ, ಮರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪಾಧಕವಾಗಲೀ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಶ್ವಾಸದ ಮತ್ತು ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆಯಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವದಿಲ್ಲ, ಆಯಾಸವಹ್ಯಾಗೆ ಅದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ, ಉಂಡಕೂಡಲೇ ಮೃತು(ಬಲಹೀನ)ವಾಗುತ್ತದೆ, ಅದು ಯಾವದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹೊರಡುತ್ತದೋ, ಅದರಿಂದಲೇ (ಹೇತುನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಅದು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಅದು ಹೃದಯ, ಕ್ಲೋಮ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ತಾಲು, ಇವುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂಥಾದ್ದು, ಮತ್ತು ಮೃದು ವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯರೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗಂಭೀರಾ ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪಶ್ಚಾತ್ತಯದಿಂದಾಗಲೀ, ನಾಭಿಯಿಂದಾಗಲೀ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಅದು ವೃದ್ಧನಾದ, ಕೃಶನಾದ ಹುತ್ತು ಕಂಗಾಲಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾದಾಗ ಕ್ಷಯ ಸಿಹ ಎದೆಯಿಂದ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದ ಹೊರಡುತ್ತದೆ ಅವನು ಆಕಳಿಸುತ್ತಾ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಗೆ ಯುತ್ತಾ ನೀಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅದು ದೇಹವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕುಲಗಿಸುತ್ತದೆ, ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕಷ್ಟ ಪಡಿಸು ತ್ತದೆ, ಶ್ವಾಸಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಬಲವೂ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯೂ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ, ಅದು ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕವಾದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಮಹಾಹಿಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಒಂದೊಂದಾಗಿ, ಎರಡೆರಡಾಗಿ, ಅಥವಾ ಮೂರುಮೂರಾಗಿ ಬರುವದು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ ಕೂಡಿರುವದು, ಪ್ರಾಣವಾಯು ಮರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀತಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಮೈಬಿಸಿಯನ್ನೂ ತಡದು ಸಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಡದು, ಸ್ವಲ್ಪತಿ ಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಸಿ, ಕೆನ್ನೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಾಡಿ, ಹುಬ್ಬುಗಳ ಸ್ಥಾನ ತಪ್ಪಿಸಿ, ವಿರಳ ವಲ್ಲದ ಹರಟುವಿಕೆಯನ್ನೂ, ನರಳುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗದ ಮಹಾಪ್ರತಾಪ, ಮಹಾವೇಗ, ಮಹಾ ಶಬ್ದ, ಮಹಾಬಲವುಳ್ಳ, ಮಹಾಹಿಕ್ಕೆಯ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು (ಚ. 68-89). ಚರಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಯಮಿಕಾ ಅಥವಾ ವೈಶೇತಾ ಎಂಬ ಹಿಕ್ಕೆಯು ಸುತ್ತುತನ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ 'ಯಮಲಾ' ಎಂಬದೇ ಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬದನ್ನು ಕುರಿತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಯಮಲಾ ಎಂಬ ಹಿಕ್ಕೆಗೇನೇ 'ವೇಗಿನೇ' ಎಂತ

ಲೂ 'ಪರಿಣಾಮವತೀ' ಎಂತಲೂ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ ಎಂತ ವಾಗ್ಭಟ ಹೇಳಿದ್ದಾನಲ್ಲದೆ, ಚರಕನ 'ಯಮಿಕಾ' ಅಥವಾ 'ವ್ಯಪೇತಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಐದು ವಿಧ ಎಂಬದೂ, ಆ ಐದು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನ್ನಜಾ, ಕ್ಷುದ್ರಾ, ಮಹಾಹಿಕ್ಮಾ (ಅಥವಾ ಮಹತೀ) ಮತ್ತು ಗಂಭೀರಾ ಎಂಬವು ಹೆಸರುಗಳು ಎಂಬದೂ ಸರ್ವಸಮೃತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ, ಯಮಿಕಾ, ಯಮರಾ, ವ್ಯಪೇತಾ, ವೇಗಿನೀ, ಪರಿಣಾಮವತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೆಲ್ಲ ಉಳಿದ ಐದನೇ ವಿಧಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಅದರ ರೂಪಾಂತರಗಳಿಗೆ ಆಗಿರಬೇಕೆಂತ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಸಹ ಉಚ್ಛ್ವಾಸ-ನಿಶ್ಚಾಸಗಳ ಎಕಾರ. ಪದೇ ಪದೇ, ತಟ್ಟನೆ, ವೇಗದಿಂದ ಮತ್ತು ಬಲವಂತವಾಗಿ ವಸಾವಹನದ ಸಂಕೋಚನದಿಂದ, ಉಚ್ಛ್ವಾಸವು ಶಬ್ದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ನಿಶ್ಚಾಸವು ಕ್ಷುದ್ರವಾಗುವದು, ಆಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ರೋಗವು ಪ್ರಧಾನ ನರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭಕೋಶದ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಸಹ ಕಾಣುವದುಂಟು.

4. ಮುಖಂ ಕನಾಯಮರತಿಗಾರಮಂ ಕಣ್ಣವಕ್ಷನೋಃ |

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪೂರ್ವರೂಪ ಪೂರ್ವರೂದಾಣಿ ಹಿಕ್ಮಾನಾಮಾಟೋಪೋ ಜರರಸ್ಯ ಚ || (ಸು. 849)

ಬಾಯಿ ಜೊಗರಾಗುವದು, ಹರ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಂಠದಲ್ಲಿಯೂ ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಾರಕಾಣುವದು ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು.

5. ಅತಿಸಂಚಿತದೋಷಸ್ಯ ಭಕ್ತಫೇದಕೃಶಸ್ಯ ಚ |

ಅಸಾಧ್ಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಗಳು. ವ್ಯಾಧಿಭಿಃ ಕ್ಷೀಣದೇಹಸ್ಯ ವೃದ್ಧಸ್ಯಾತಿವ್ಯವಾಯಿನಃ ||
ಆಸಾಂ ಯಾ ಸಾ ಸಮುಪ್ಪನ್ನಾ ಹಿಕ್ಮಾ ಹನ್ತ್ಯಾಶು ಜೀವಿತಮ್ |

ಯಮಿಕಾ ಚ ಪ್ರಲಾಪಾತ್ಪ್ರಿತ್ಯಷ್ಣಾಮೋಹಸಮನ್ವಿತಾ ||

ಅಕ್ಷೀಣಶ್ಚಾವ್ಯದೀನಶ್ಚ ಸ್ಥಿರಧಾತ್ವಿನ್ವಿಯಶ್ಚ ಯಃ |

ತಸ್ಯ ಸಾಧಯತುಂ ಶಕ್ಯಾ ಯಮಿಕಾ ಹನ್ತ್ಯತೋಽನ್ಯಥಾ || (ಚ. 689-90)

ದೋಷವು (ಆಮದೋಷ ಎಂತ ವಾ.) ಅತಿಯಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹವಾದವನಲ್ಲಿ, ಅನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಕೃಶನಾದವನಲ್ಲಿ, ರೋಗಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ದೇಹಕ್ಷೀಣತೆಯುಂಟಾದವನಲ್ಲಿ, ಮುದುಕನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅತಿ ಮೈಥುನಶೀಲವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದು ಅವನ ಜೀವವನ್ನು ಬೇಗನೇ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ; ಪ್ರಲಾಪದ ಪೀಡೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆಯುಕ್ತವಾದ ಯಮಿಕಾ ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಹಾಗೆಯೇ. ಕ್ಷೀಣನಾಗದ, ಕಂಗೆಡದ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಯಮಿಕೆಯನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವದು ಶಕ್ಯ; ಈ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅದು ಕೊಲ್ಲುವದು.

ಪರಾ ಅನ್ನಜಾ, ಕ್ಷುದ್ರಜಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಸಾಧ್ಯ; ಗಂಭೀರಾ ಮಹತೀ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಸಾಧ್ಯ, ಸರ್ವಲಕ್ಷಣ ಯುಕ್ತವಾದ ವೇಗಿನಿಯೂ ಅಸಾಧ್ಯ, ಸಂಚಿತಅಮದೋಷ ಮುಂತಾದ (ಮೇಲಿನ ಒಂದನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳೂ ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ವಾ. (ಪು. 198) ಅಂದರೆ, ಅಂಥಾ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷುದ್ರಾ, ಅನ್ನಜಾ ಎಂಬವು ಸಹ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಚಾಚುವದು, ದೃಷ್ಟಿ ಮೇಲೆ ಆಗುವದು ಮತ್ತು ಬಹಳವಾದ ಸಂಕಟ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಲೀ, ಕ್ಷೀಣತೆ, ಅನ್ನದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಲೀ ಕಾಣುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು (ಮಹತೀ, ಗಂಭೀರಾ ಎಂಬವುಗಳಲ್ಲವಾದರೂ) ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ಸು. (ಪು. 849).

6. ಶೀತಾಮ್ಬುಸೇಕಃ ಸಹಸಾ ತ್ರಾಸವಿಕ್ಲೇಸಭೀಶುಚಃ |

ಒಕ್ಕೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷೇಷ್ಣೋಚ್ಛ್ವಾಸಸಂರೋಧಾ ಹಿತಂ ಕೀಟೈಶ್ಚ ದಂಶನಮ್ || (ವಾ. 283.)

ಸುವದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಉಪಾಯಗಳು.

ತಟ್ಟನೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವದು, ಗದರಿಸುವದು, ಗಾಬರಿಪಡಿಸುವದು, ಭಯವನ್ನು, ದುಃಖವನ್ನು, ಹರ್ಷವನ್ನು ಅಥವಾ ಮತ್ಸರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು,

ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ಹುಳಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿಸುವದು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲ (ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ) ಹಿತ.

ಇದೇ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚುವದು ಸಹ ಹಿತ ಎಂತ ಸು (ಪು 849) ವಿಸ್ಮಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ಮತ್ತು ಸಿಟ್ಟು ಬರಿಸುವದು ಸಹ ಹಿತ ಎಂತ ಚ (ಪು 697) ಎದೆಗುಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದ ಮಡಿವನ್ನು (ಒತ್ತೆ=pad) ಇಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರದ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಎದೆಯ ಸುತ್ತ ಸುತ್ತಿ ಜಿಗಿಯುವ ದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲವಂತವಾದ ಒತ್ತುವಿಕೆಯಿಂದಲೂ, ಗಂಟಲ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಜತ್ತುವಿನ (collar) ಎಲುಬುಗಳ ತುದಿ(ಗಳು) ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದಾರದಂತೆ ಅವುಗಳ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹದ್ದಿಟ್ಟನ್ನು ಇಟ್ಟು ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತುವದಿಂದಲೂ, ನೀರುಗಟ್ಟಿಯ (ice) ಒಂದು ಚೂರನ್ನು ನುಂಗುವದರಿಂದಲೂ, ಕೆಲವು ಸರ್ತಿ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಿಲ್ಲುವದಂಚೆಂತ ಒಬ್ಬರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರ್‌ರು ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

7. ಎತೇ ಹಿ ಕಫಸಂರುದ್ಧಗತಿಪ್ರಾಣಪ್ರಕೋಪಬಾಃ |

ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ
ಶೋಧನದ
ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ

ತಸ್ಮಾತ್ತನ್ಮಾರ್ಗಶುದ್ಧೈರ್ಧಮೂರ್ಧ್ವಾಧಃ ಶೋಧನಂ ಹಿತಮ್ ||

ಉದೀರ್ಯತೇ ಭೃಶತರಂ ಮಾರ್ಗರೋಧಾದ್ವಹಜಲಮ್ |

ಯಥಾನಿಲಸ್ತಥಾ ತಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಮಸ್ಯಾದ್ವಿಶೋಧಯೇತ್ ||

ಅಶಾನ್ತಾ ಕೃತಸಂಶುದ್ಧೈರ್ಧೂಮೈರ್ಲೀನಂ ಮಲಂ ಹರೇತ್ | (ಪಾ 280)

ತನ್ನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಫ ನಿಂತು ತಡೆಯುವದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಕೋಪಗೊಂಡು, ಈ ರೋಗಗಳು (ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸ) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ವಾಯುವಿನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ರೋಗಿಗೆ ವಾಂತಿಯನ್ನೂ ವಿರೇಚನವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಸುವದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹರಿಯುವ ನೀರಿನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಹಾಕಿದರೆ, ಆ ನೀರುಕ್ಕೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಉಕ್ಕುತ್ತದೆ ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆ ವಾಯುವು ಕಫದ ತಡೆಯಿಂದ ಕೆದರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಮಾರ್ಗದ ತಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗೆ ಶೋಧನ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಹಿಡಕೊಂಡು ನಿಂತ ದೋಷವನ್ನು ಧೂಮಪಾನಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

8. ಹಿಕೃಶ್ವಾಸಾಮಯಾ ಹೈಕೋ ಬಲವಾನ್ ದುರ್ಬಲೋಽವರಃ |

ಶೋಧನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹ
ರಲ್ಲದವರ ವಿಷಯ

ಕಫಾಧಿಕಸ್ತುಧೈವೈಕೋ ರೂಕ್ಷಬಹ್ವನಿಲೋಽವರಃ ||

ಕಫಾಧಿಕೇ ಬಲಸ್ಥೇ ಚ ವಮನಂ ಸವಿರೇಚನಮ್ |

ಕುರ್ಯಾತ್ ಪಥ್ಯಾಶಿನೇ ಧೂಮಲೇಹಾದಿಶಮನಂ ತತಃ ||

ವಾತಿಕಾನ್ ದುರ್ಬಲಾನ್ ಬಾಲಾನ್ ವೃದ್ಧಾಂಶ್ಚಾನಿಲಸೂದನೈಃ |

ತರ್ಪಯೇದೇವ ಶಮನೈಃ ಸ್ನೇಹಯೂಷರಸಾದಿಭಿಃ ||

ಅನುತಾ ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಫಾಸ್ತಿನ್ನದುರ್ಬಲಾನಾಂ ವಿಶೋಧನಾತ್ |

ವಾಯುರ್ಲಬ್ಧಾಸ್ತದೋ ಮರ್ಮ ಸಂಶುಷ್ಕಾಶು ಹರೇದಸೂನ್ ||

ದೃಢಾನ್ ಬಹುಕಫಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ರಸ್ತೈರಾನೂಪವಾರಿಜೈಃ |

ತ್ಯವ್ರಾನ್ ವಿಶೋಧಯೇತ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ ಬೃಂಹಯೇದಿತಿರಾನ್ ಭಿಷಕ್ ||

(ಚ. 693)

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಉಬ್ಬಿಸ ರೋಗದವರಲ್ಲಿ ಬಲವಂತನಾದವನು ಒಬ್ಬ, ಬಲಹೀನನಾದವನು ಬೇರೊಬ್ಬ, ಹಾಗೆಯೇ ಕಫಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳವನು ಒಬ್ಬ, ರೂಕ್ಷಶರೀರದವನೂ ಬಹಳ

ವಾಯುವುಳ್ಳವನೂ ಆದವನು ಬೇರೊಬ್ಬ. ಬಲವಂತನಾದವನಿಗೂ ಕಘಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳವನಿಗೂ ವಮನವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಅವನನ್ನು ಪಧ್ಯದ ಊಟದಲ್ಲಿರಿಸಿ, ಧೂಮಪಾನ, ಲೇಹ ಮುಂತಾದ ಶಮನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ವಾತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳವರಿಗೆ, ದುರ್ಬಲರಿಗೆ, ಬಾಲಕರಿಗೆ, ಮತ್ತು ಮುದುಕರಿಗೆ ವಾತಹರವಾದ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತ ಸಾರು, ಮಾಂಸರಸ ಮುಂತಾದ ಶಮನ ಯೋಗಗಳಿಂದ ತರ್ಪಣಕ್ರಮವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಕಘ ಎದ್ದ ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಬೆವರಿಸಲ್ಪಡದ ಮತ್ತು ದುರ್ಬಲರಾದ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಶೋಧನ (ವಮನ ವಿರೇಚನ) ಮಾಡಿಸುವದರಿಂದ ವಾಯು ಆಸ್ವದಪಡೆದು, ಮರ್ಮ (ಹೃದಯಾದಿ)ವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಬೇಗನೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅವಹರಿಸುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಢ ಕಾಯರಾಗಿ, ಬಹುಕಘವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಆನೂಪ ಮತ್ತು ಜಲವಾಸಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದ ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಬೆವರಿಸಿ, ಶೋಧನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಇತರರಿಗೆ ವೈದ್ಯನು ಬೃಂಹಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

9. ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾರ್ದಿತಂ ಸ್ಥಿಗ್ಧೈರಾದೌ ಸ್ವೇದೈರುಪಾಚರೇತ್ |
 ಆಕ್ಷಂ ಲವಣತೈಲೇನ ನಾಡೀವ್ರಸ್ತರಸಂಕರೈಃ ||
 ಜಿವಿಸುವದರ ಪ್ರಯೋಜನ ತೈರಸ್ಯ ಗ್ರಧಿತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಸ್ತೋತಃಸ್ವಭಿವಿಲೀಯತೇ |
 ಖಾನಿ ಮಾದ್ರವಮಾಯಾಸ್ತಿ ತತೋ ವಾತಾನಲೋಮತಾ ||
 ಯಥಾದ್ರಿಕುಂಜೇಷ್ವಕಾಂಶುತಪ್ತಂ ವಿಷ್ಯಸ್ತತೇ ಹಿಮಮ್ |
 ಸ್ಥಿರಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಶರೀರಸ್ತಃ ಸ್ವೇದೈರ್ವಿಷ್ಯಸ್ತತೇ ತಥಾ || (ಚ. 692)

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಉಬ್ಬಿಸದಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುವವನಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಬೆವರಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಉಪಚಾರಮಾಡಬೇಕು. ಉಪ್ಪುಕೂಡಿದ ತೈಲವನ್ನು ರೋಗಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ, ನಾಡೀಸ್ತೇದ, ವ್ರಸ್ತರಸ್ತೇದ, ಅಥವಾ ಸಂಕರಸ್ತೇದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬೆವರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ಸ್ತೇದನ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಕಘವು ಕರಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನಾಡಿಗಳು ಮೃದುವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ವಾತದ ಗತಿಯು ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಪೊದರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಮವು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಹೇಗೆ ಕರಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಕಘವು ಬೆವರಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದರಿಂದ ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಹರಿದಾಡುತ್ತದೆ.

10. ನ ಸ್ತೇದ್ಯಾಃ ಪಿತ್ತದಾಹಾರ್ತಾ ರಕ್ತಸ್ತೇದಾತಿವರ್ತಿನಃ |
 ಜಿವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು ಕ್ಷೀಣಧಾತುಬಲಾ ರೂಕ್ಷಾ ಗರ್ಭಿಣ್ಯಶ್ಚಾಪಿ ಪಿತ್ತಲಾಃ || (ಚ. 693)

ಪಿತ್ತದ ಅಥವಾ ಉರಿಯ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವರು, ರಕ್ತ ಅಥವಾ ಬೆವರು ಅತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವರು, ಧಾತುಕ್ಷೀಣತೆ ಮತ್ತು ಬಲಹೀನತೆಯುಳ್ಳವರು, ರೂಕ್ಷಶರೀರದವರು, ಗರ್ಭಿಣಿಯರು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತವ್ರಕೃತಿಯವರು ಬೆವರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲ (ಅಂಧವರನ್ನು ಬೆವರಿಸಬಾರದು).

11. ಕೋಷ್ಠೈಃ ಕಾಮಮುರಃಕಣ್ಣಂ ಸ್ನೇಹಸೇಕೈಃ ಸಶರ್ಕರೈಃ |

ಎದಿ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿ
ಗಯನ್ನು ಬೆವರಿ
ಸುವದು

ಉತ್ತಾರಿಕೋವನಾಹೈಶ್ಚ ಸ್ನೇದಯೇನ್ಮೃದುಭಿಃ ಕ್ಷಣಮ್ ||

ತಿಲೋಮಾಮಾಸಗೋಧೂಮಚೂರ್ಣೈರ್ವಾತಹರೈಃ ಸಹ |

ಸ್ನೇಹೈಶ್ಚೋತ್ತಾರಿಕಾ ಸಾಮ್ನ್ಯೈಃ ಸಕ್ಷೇರೈರ್ವಾ ಕೃತಾ ಹಿತಾ || (ಚ. 693)

(ಬೆವರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರಿಗೆ ಸಹ) ಎದೆಯನ್ನೂ, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೂ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿದ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಸ್ನೇಹಸೇಕ(ಸ್ನೇಹಗಳ ಧಾರೆ)ಗಳಿಂದಲೂ, ಮೃದುವಾದ ಉತ್ತಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉಪನಾಹಗಳಿಂದಲೂ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಬೆವರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪವಿಲ್ಲ. ಎಳ್ಳು, ಅತಿಸೀಬೀಜ (ಲನ್‌ಸೀಡ್, Linseed), ಉದ್ದು, ಗೋದಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ವಾತಹರವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು, (ಕಫವಾತ ಪ್ರಧಾನವಾದಲ್ಲಿ) ಹುಳೀರಸ ಅಥವಾ ದ್ರವಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ (ಪಿತ್ತವಾತ ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಲ್ಲಿ) ಹಾಲನ್ನು, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಉತ್ತಾರಿಕೆಯು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹ ಉತ್ತಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉಪನಾಹ ಸ್ನೇಹಗಳ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XIX—74 ನೋಡಿ ಕುತ್ತಿಗೆಗೂ ಎದಿಗೂ ಮುಂದಾಗಿ ವಾತಹರವಾದ ಯಾವವಾದರೊಂದು ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಸವರಿ, ಆ ಮೇಲೆ ಹಿಟ್ಟು, ದ್ರವಗಳ ಚೂರ್ಣ, ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ದ್ರವ ಬೆರೆಸಿ ಕುದಿಸಿದ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ತಕ್ಕಗಿನ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ, ಬಿಸಿಯಾಗುವ ಆ ಪೊಟ್ಟಿಂದ ಒಂದು ಕಣಕಾಲ ಬೆವರು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಒತ್ತುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಹಾಗೆ ಬಿಸಿಮಾಡಿದ ಸ್ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಒಡನೆ ತಗ್ಗಿಯದಂತೆ, ಉಣ್ಣೆಯ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಡುವದು ಅವಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಒಕ್ಕಾ ರೋಗದವರ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂತ್ರಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಉರಃಕಂಠಗಳನ್ನು ಬೆವರಿಸುವದು ಅವಶ್ಯವೆಂತ ವಾ (ಪು. 240)

12. ತತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಿ ಸಂರುದ್ಧೇ ವಮನಂ ಪಾಯಯೇತ್ತು ತಮ್ |

ವಮನದ
ಉಪಯೋಗ

ಸಿಪ್ಪಲೀಸ್ಯಂಧವಕ್ಶಾದ್ರೈರ್ಯುಕ್ತಂ ವಾತಾವಿರೋಧಿ ಯತ್ ||

ನಿರ್ಹೃತೇ ಸುಖಮಾಪ್ನೋತಿ ಸ ಕಫೇ ದುಷ್ಪವಿಗ್ರಹೇ |

ಸ್ತ್ರೋತಸು ಚ ವಿಶುದ್ಧೇಷು ಚರತ್ಯನಿಹತೋಽನಿಲಃ || (ಚ. 692)

(ಬೆವರಿಸಿ ಉಣ್ಣಿಸಿದ ಮೇಲೆ) ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಕಫದ ತಡೆ ಕಂಡರೆ, ಅವನಿಗೆ ಸ್ಯಂಧವ ಲಸಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿದ ವಾಂತಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅದು ವಾತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಆ ದೋಷದ ವಿಗ್ರಹವಾದ ಆ ಕಫವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ, ರೋಗಿಯು ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾದಾಗ್ಗೆ ವಾಯು ಆತಂಕವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ.

13. ನವಜ್ವರಾಮದೋಷೇಷು ರೂಕ್ಷಸ್ವೇದಂ ವಿಲಂಘನಮ್ |

ನವಜ್ವರಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಸ್ವೇದನ ವಮನ
ಕರ್ಮಗಳು.

ಸಮಾಕ್ಷೋಲ್ಲೇಖನಂ ವಾಪಿ ಕಾರಯೇಲ್ಲವಣಾಮ್ಬುನಾ ||

(ಚ. 693)

ಹೊಸ ಜ್ವರ ಅಥವಾ ಅಮದೋಷ ಇರುವ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ರೂಕ್ಷವಾಗಿ (ಸ್ನೇಹ ಕೂಡಿಸದೆ) ಬೆವರಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಲಂಘನ ಮಾಡಿ(ಸಿ ಕಫವನ್ನು ಆರಿ)ಸಬೇಕು; ಅಥವಾ ಸ್ಥಿತಿ ನೋಡಿ ಕೊಂಡು, (ವಮನ ಅಗತ್ಯ ಕಂಡರೆ) ಉಪ್ಪು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಹಾ. ಅಮದೋಷ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಮಕ್ಕೆ ಉತ್ತವಾದ (ಲಂಘನ ಪಾಚನಾದಿ) ಕ್ರಮ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂತ ವಾ. (ಪು. 280).

14. ಅತಿಯೋಗೋದ್ಧತಂ ವಾತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾತಹರೈರ್ಭಿಷಕ್ |
 ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ವಾತ ರಸಾದ್ಯೈರ್ನಾತಿಶೀತೋಷ್ಣೈರಭ್ಯಂಗೈಶ್ಚ ಶಮಂ ನಯೇತ್ ||
 ಕ್ಷ ಪ್ರತೀಕಾರ (ಚ. 693)

ಶೋಧನ ಲಂಘನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದು ಅತಿಯಾಗಿ ವಾತವು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡದ್ದನ್ನು ಕಂಡರೆ, ವೈದ್ಯನು ವಾತಹರವಾದ ಮತ್ತು ಅತಿ ಶೀತ ಅಥವಾ ಅತಿ ಉಷ್ಣ ಅಲ್ಲದ, ಮಾಂಸ ರಸಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅಭ್ಯಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

15. ಯತ್ಕ್ವಚಿತ್ ಕಫವಾತಘ್ನಮುಷ್ಣಂ ವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ |
 ಭೇಷಜಂ ಪಾನಮನ್ನಂ ವಾ ತದ್ಧಿತಂ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಮನೇ ||
 ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ ವಾತಕೃದ್ವಾ ಕಫಹರಂ ಕಫಕೃದ್ವಾ ನಿಲಾಪಹಮ್ |
 ಕಾಯ್ಕಂ ನೈಕಾನ್ತಿಕಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಯಃ ಶ್ರೇಯೋಽನಿಲಾಪಹಮ್ ||
 ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬೃಂಹಣೈರ್ಹೃಲ್ವಃ ಶಕ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಾಯಶೋ ಭವೇತ್ |
 ನಾತ್ಯರ್ಧಂ ಶಮನೋಪಾಯೋ ಭೃಶೋಽಶಕ್ಯಂ ಚ ಕರ್ತನೇ ||
 ತಸ್ಮಾಚ್ಚದ್ಧಾಶಶುದ್ಧಾಂಶ್ಚ ಶಮನೈರ್ಬೃಂಹಣೈರಪಿ |
 ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾದ್ವಿತಾನ್ ಜನ್ಮನ್ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||
 (ಚ. 698)

* 'ತಮನೋಪಾಯೋ' ಎಂಬ ವಾ ನ ಪುರ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಪುಟ 283) ಅದು ಸ್ವಪ್ನಾರ್ಥ.

ಔಷಧವಾಗಲೀ, ಪಾನವಾಗಲೀ, ಆಹಾರವಾಗಲೀ, ಯಾವದು ಕಫವಾತಹರ, ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ವಾತದ ಗತಿಯನ್ನು ಕ್ರಮವಡಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಲ್ಲಿಯೂ, ಉಬ್ಬಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದನ್ನಾಗಿ, ಕಫಹರವಾದರೂ ವಾತ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದನ್ನಾಗಲೀ, ವಾತಹರವಾದರೂ ಕಫವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದನ್ನಾಗಲೀ, ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾತಹರವಾದದ್ದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಒಟ್ಟಾರೆ, ಬೃಂಹಣ (ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದವು)ಗಳಿಂದ ಅವಾಯವು ಅಲ್ಪ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರೋಗವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ; ತಮನಗಳಿಂದ ಅತಿಯಾದ ದೋಷ ಬರುವದಿಲ್ಲ; ಕರ್ತನ(ಕೃತತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಗ)ಗಳಿಂದ ಅವಾಯ ಬಹಳ ಮತ್ತು ರೋಗವು ಅಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಉಬ್ಬಸ ವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ, ಶೋಧನಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವರಾಗಲೀ, ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದವರಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶಮನಕರವಾದ ಪ್ರತೀಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಬೃಂಹಣ ಕರವಾದವುಗಳಿಂದಲೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಚಾರಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

16. ಯಸ್ಯಾಹ್ವಂ ವಾ ಮಾಕ್ಷಿಕೇಣಾವಪೀಡಃ
 ಪಿಪ್ಪಲೈಃ ವಾ ಶರ್ಕರಾಚೂರ್ಣಯುಕ್ತಾಃ ||
 ನಾರೀಪಯಃಪಿಷ್ಠಮಶುಕ್ಲಚಂದ್ರನಮ್
 ಘೃತಂ ಸುಖೋಷ್ಣಂ ಚ ಸಸೈನ್ದವಂ ತಥಾ ||
 ಚೂರ್ಣೈಕೃತಂ ಸೈನ್ದವಮಮ್ಬಸಾ ತಥಾ
 ನಿಹನ್ತಿ ಹಿಕ್ಕಾಂ ಚ ಹಿತಂ ಚ ನಸ್ಯತಃ ||
 (ಸು. 849-50)

ಜೈಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಅವಿವೇಕವಾಗಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿವುಡಿಯನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ರಕ್ತಚಂದನವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ, ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ತುವವನ್ನು ಬರೆದಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ವಂಧವಲವಣದ ವುಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಥವಾ ಸ್ವಂಧವಲವಣದ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿ, ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ, ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 'ಅವಮೀಡ' ನಸ್ಯದ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XXVI—12 ನೋಡಿ

ಲತುನಸ್ಯ ವಲಾಣೋದ್ವಾರ್ ಮೂಲಂ ಗೃಂಜನಕಸ್ಯ ವಾ |

ನಾವಯೇಚ್ಛ ನ್ಧನಂ ವಾಪಿ ನಾರೀಕ್ಷೀರೇಣ ಸಂಯುತಮ್ || (ಚ 696)

ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಅಥವಾ ನೀರುಳ್ಳಿಯ ಅಥವಾ ಅರಸಿನ (ಅಡವೀ) ಮೂಲಂಗಿಯ ಗಡ್ಡೆಯನ್ನು, ಅಥವಾ ರಕ್ತಚಂದನವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ, ನಸ್ಯಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ 'ಗೃಂಜನ' ಎಂದರೆ ಕೆಂಪು ನೀರುಳ್ಳಿ ಎಂತ ಅ ದೀ (ಪು 528)

ಆಬಾವಿಮೂತ್ರಮಾಘ್ರಾಯ ಹಿಧ್ಮಾವಾನ್ ಸುಖಮಾಪ್ನುಯಾತ್ |

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 157)

ಆಡಿನ ಅಥವಾ ಕುರಿಯ ಮೂತ್ರವನ್ನು ಮೂಸುವದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ರೋಗವುಳ್ಳವನು ಸುಖವನ್ನು ವಡೆಯುವನು.

ತಿಂತ್ರಿಣೇಪತ್ರಸಾರೇಣ ನಸ್ಯಂ ಹಿಕ್ಕಾಸು ಶಸ್ಯತೇ | (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 157)

ಹುಣಿಸೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನು ನಸ್ಯಮಾಡುವದು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಪರಾ ಎಲೆಗಳ ರಸದ ಬದಲಾಗಿ ಎಲೆಕಡ್ಡಿಗಳ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

17. ಯುಂಜ್ಯಾದ್ಧವಂ ಶಾಲನಿಯರ್ಸಜಾತಂ

ಸೈಪಾಲಂ ವಾ ಗೋವಿಪಾಣೋದ್ಧವಂ ವಾ |

ಘಾಮಪಾನ
ಯೋಗಗಳು

ಸರ್ಪಿನ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಚರ್ಮಬಾಲ್ಯೈಃ ಕೃತಂ ವಾ

(ಸು. 850)

ರಾಳದ, ಮಣಿಶಿಲೆಯ, ದನದ ಕೊಂಬಿನ, ಅಥವಾ ತುವ ಹಜ್ಜಿದ ಗೋವಿನ ಚರ್ಮದ ಅಥವಾ ರೋಮದ. ಹೊಗೆಯನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಶಲ್ಲಕೀಂ ಗುಗ್ಗುಲಂ ಲೋಹಂ ವದ್ಮಕಂ ವಾ ಘೃತಪ್ಲತಮ್ | (ವಾ. 280)

ಶಿಲಾರಸ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಅಗಿಲುಗಂಧದ ಚಾರ್ಣ, ವದ್ಮಕದ ಚಾರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ತುವ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ ಬೆರೆಸಿ, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರ.

ಪರಾ ಬರೇ ಗುಗ್ಗುಳದ ಹೊಗೆ ಸಹ ಫಲಕಾರಿ ಎಂತ ವಾ (ಪು. 280).

ನಿರ್ಧೂಮಾಂಗಾರನಿಕ್ಷಿಪ್ತಹಿಂಗುಮಾಷರಜೋಭವಃ |

ಹಿಕ್ಕಾಃ ಪಂಚಾಪಿ ಹನ್ತ್ಯಾಶು ಧೂಮಃ ಪೀತೋ ನ ಸಂಶಯಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 376)

ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದ ಬಿಂಕಿಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿಯನ್ನೂ, ಉದ್ದಿನ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿ, ಅದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದುವದರಿಂದ ಐದು ವಿಧದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳೂ ನಿಲ್ಲುವದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಲೀನಶ್ಲೇಷದೋಷಶೇಷಃ ಸ್ಯಾದ್ಧೂಪೈಸ್ತಂ ನಿರ್ಹರೇದ್ಬುಧಃ |
ಹರಿದ್ರಾವತ್ಪ್ರಮೈರಣ್ಮೂಲಂ ಲಾಕ್ಷಾಂ ಮನಃಶಿಲಾಮ್ ||
ಮಾಂಸೀಂ ಸದೇವದಾರ್ವೇಲಾಂ* ಪಿಷ್ತಾ ವರ್ತಿಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ |
ತಾಂ ಘೃತಾಕ್ರಾಂತಂ ಪಿಬೇದ್ಧೂಮಂ ಯಮೈರ್ವಾ ಘೃತಸಂಯುತೈಃ ||

(ಚ. 692)

(ಬೆವರಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೂ) ದೋಷದ ಶೇಷ ಹಿಡಕೊಂಡುಂಟಂತಾದರೆ, ಅದನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಧೂಸಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು. ಅರಸಿನ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ, ಹರಳು ಬೇರು, ಅರಗು, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, ಎಲಕ್ಕಿ,* ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಕ್ರಮದಂತೆ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ಸವರಿ, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ವಾಸ ಮಾಡಬೇಕು; ಅಥವಾ ಯವೆಗೋದಿಯ ಚರ್ಣಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಅದರ ಹೂಗೆಯನ್ನು ಸೇದತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ *‘ದಾರ್ವಲಂ’ ಎಂತ ಪಾರವಿರುವದೇ ಸರಿಯಾಗಿರಬೇಕು ‘ಅಲಂ’ ಎಂದರೆ ‘ಅರಿವಾಳ’ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳಿಗೆ 1ನೇ ಛಾಂದ ೨೫, 4 ಮತ್ತು ೨ ನೋಡಿ

18. ದಶಮೂಲೀಶಬೇರಾಸ್ತಾಪಿಸ್ವಲೀಮೂಲಪಾಷ್ಕರೈಃ |

ಗಂಜಿಗೂ ಕಸಾ
ಯಕ್ಕಾ ದಶಮೂ
ಲಾಪಿ ಯೋಗ

ಶೃಂಗೀತಾಮಲಕೀಭಾಂಗೀಗುಡೂಚೇನಾಗರಾಮ್ಬುಭಿಃ |

ಯವಾಗ್ನಿಂ ವಿಧಿನಾ ಸಿದ್ಧಾಂ ಕಸಾಯಂ ವಾ ಪಿಬೇನ್ನರಃ |

ಕಾಸಪ್ಯದ್ರಹಪಾರ್ಶ್ವಾತ್ಪಿಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸಪ್ರಶಾಂತಯೇ || (ಚ. 691)

ದಶಮೂಲಗಳು, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ರಾಸೈ (ಅರತೆ), ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ನೆಲನಲ್ಲಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಮುಡಿಮಾಳ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ತಯಾರಿಸಿದ ಯವಾಗ್ನಿ ಗಂಜಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಕಸಾಯವನ್ನಾಗಲೀ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆ ಹಿಡಕೊಂಡದ್ದು, ಪಕ್ಕಗಳ ಶೂಲೆ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ವಾ ನು ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಡಿಮಾಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಬಿಲ್ಲಪತ್ರಿ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಮೊದಲಾಗಿ ಕಸಾಯವನ್ನು ಕುಡಿದು, ಅದು ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಬರೆ ದಶಮೂಲಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗಂಜಿ ಸಹ ಅಗಬಹುದೆಂತಲೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ (ಛ 281)

19. ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಂ ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಂ ಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಾಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ |

ಯೂಷಯೋಗ
ಗಳು.

ತ್ರಿಕಣ್ವಕಂ ಗುಡೂಚೀಂ ಚ ಕುಲತ್ಥಾಂಶ್ಚ ಸಚಿತ್ರಕಾನ್ ||

ಜಲೇ ವಕ್ತ್ವಾ ರಸಃ ಪೂತೋ ಪಿಸ್ವಲೀಘೃತಭರ್ಜಿತಃ |

ಸನಾಗರಃ ಸಲವಣಿ[†] ಸ್ಯಾದ್ಧೂಷೋ ಭೋಜನೇ ಹಿತಃ ||

[†] ‘ಸಲವಣಶ್ಲೇಷಃ’ ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವದನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿದೆ

ರಾಸಾಂ ಬಲಾಂ ಪಂಚಮೂಲಂ ಹೃಸ್ವಂ ಮುದ್ರಾನ್ ಸಚಿತ್ರಕಾನ್ :
ಪಕ್ವಾಮ್ಬಸಿ ರಸೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಯೂಷಃ ಸಾಧ್ಯಶ್ಚ ಪೂರ್ವವತ್ ||

(ಚ. 694)

ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆಕಾಯಿಯ ತಿರಳು, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಮತ್ತು ಹುರುಳಿ, ಅಧವಾ ರಾಸ್ಮೆ (ಅರತೆ), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಹೃಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಮತ್ತು ಹೆಸರು, ಈ ಎರಡು ಯೋಗಗಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾರನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ಪನ್ನೂ, ಶುಂಠಿಯನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಒಗ್ಗರಿಸಿದ ಸಾರು ಊಟಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ್ದು.

ಕಾಸಮರ್ದಕವತ್ರಣಾಂ ಯೂಷಃ ಶೋಭಾಂಜನಸ್ಯ ಚ |

ಶುಷ್ಕಮೂಲಕಯೂಪಾಶ್ಚ ಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸನಿವಾರಣಃ || (ಚ. 694)

ಎಲೆಹುರಿಸೊಪ್ಪು, ನುಗ್ಗಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಣಗಿದ ಮೂಲಂಗಿ, ಇವುಗಳ ಸಾರುಗಳು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನೂ, ಉಬ್ಬಿಸುವನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸುವವು.

ಸರ್ವಾ ಈ ಸಾರುಗಳಿಗೆ ಉಪ್ಪು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಸಾರಿನ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 1 ನೇ ಘಟಕ XIV—36 ನೋಡಿ

20. ಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸ್ಯ ಪಯಶ್ಚಾಗಂ ಹಿತಂ ನಾಗರಸಾಧಿತಮ್ |

ಮಧುಸಾವರ್ಚಲೋಪೇತಂ ಮಾತುಲುಂಗರಸಂ ಪಿಬೇತ್ ||

ಅಡಿನ ಹಾಲಿನ
ಮತ್ತು ಮಾದ-
ರಸದ ಉಪ-
ಯೋಗ

(ಭಾ. ಪ್ರ 376)

ಶುಂಠಿ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಅಡಿನ ಹಾಲು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಹಿತವು. ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ಬೆಂಡಿನ ರಸಕ್ಕೆ ಜೀನನ್ನೂ ಕರೀ ಉಪ್ಪು (ಸಾವರ್ಚಲವ)ನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

21. ಅಪ್ಯಸಾಧ್ಯಾ ನಯತ್ಯಸ್ತಂ ಹಿಕ್ವಾ ಕ್ಷೌದ್ರಾವಲೇಹನಾತ್ |

ಸದ್ಯ ಏವ ಮಹಾಯೋಗಃ ಕಾಶಮೂಲಭವಂ ರಚಃ ||

ಜೀನ ಪ್ರಯೋ-
ಜನ ಮತ್ತು ಕೆಲವು
ಚೂರ್ಣಯೋಗ-
ಗಳು

ಹಿಕ್ವಾತೋ ಮಧುನಾ ಲಿಹ್ಯಾಚ್ಛಂಘ್ರೀಧಾತ್ರೀಕಣಾಸ್ತಿತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 260)

ಜೀನನ್ನು ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಾದರೂ ಕೂಡಲೇ ಅಡಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಹಾಯೋಗ. ಕಾಶದರ್ಭ(ಮಲ. ಆಟ್ಟದರ್ಭ)ಯ ಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಜೀನಿ ನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನು ನೆಕ್ಕಬೇಕು.

ವಿಶ್ವಾತಿವಾಕಣಾಚೂರ್ಣಸ್ಸತಿತ್ಸಮಧುಃ ಸ್ವೃತಃ |

ತದ್ವದ್ಧಿ ವಿಶ್ವಗುಡಯೋರ್ಹಿಕ್ವಾಧಿಕಾರಕಾರಕಃ || (ವೈ. ಜೀ. ದೀ. 82)

ಶುಂಠೀ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಶುಂಠಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ದೂರವಾಗುವದು.

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶಿಖಿಪಿಚ್ಛಸ್ಯ ಭೂತಿರ್ದಧುಸಮನ್ವಿತಾ |

ಹಿಕ್ಕಾಂ ಹಸ್ತಿ ತಥಾಶ್ವಾಸಂ ಲೀಢಾ ದಿವಸಪಂಚಕಾತ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 158)

ಹಿವ್ವಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ನವಿಲು ಗರಿಯ ಬಾದಿಯನ್ನೂ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬರಲು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ಐದು ದಿವಸಗಳೊಳಗೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

22. ಶಟೀಚೋರಕಜೀವನ್ವೀತ್ವಬ್ಬಿಸ್ತಂ ಪುಷ್ಕರಾಪ್ಪಯಮ್ |

ತಜ್ಜಾದಿ ಚೂರ್ಣ

ಸುರಸಂ ತಾಮಲಕೈಲಾ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಗುರು ನಾಗರಮ್ ||

ಬಾಲಕಂ ಚ ಸಮಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕೃತ್ವಾಷ್ಟಗುಣಶರ್ಕರಮ್ |

ಸರ್ವಧಾ ತಮಕೇ ಶ್ವಾಸೇ ಹಿಕ್ಕಾಯಾಂ ಚ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಚ. 696)

ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಚೋರಕ, ಜೀವಂತಿಗಡ್ಡೆ, ಲಂವಗವಟ್ಟಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತುಳಸೀ, ನೆಲನಲ್ಲಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಶುಂಠಿ ಲಾವಂಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮ ಭಾಗವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ (ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಔಷಧದ ಪ್ರಮಾಣದ) ಎಂಟು ಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬೆರಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ತಮಕ ಎಂಬ ಉಬ್ಬಸದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುರೋಗದಲ್ಲಿ (ಪಾನಭೋಜನಾದಿ) ಎಲ್ಲಾ ವಿಧಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಚೋರಕ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಕರ್ಪೂರಶುಂಠಿ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮಲಯಾಲದಲ್ಲಿ ಅಡವಿ ಕಚೋರ (ಕಾಡುಕಚೋರ) ಎಂಬದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚೋರಕ ಎಂಬದು ಗ್ರಂಥಿವರ್ಣದ ಫೇದ ಎಂತ ಥಾ ಪ್ರ. (ಪು 96) ಗ್ರಂಥಿವರ್ಣ ಆಸ್ತಾನಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆಂತ ಬ್ಲಿ ಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಚೋರಕ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪುಷ್ಕರ' ಎಂತ ಪಾಠವಿದೆ ಆ ಸಾರ ಪ್ರಕಾರ ತಾವರೆಮೂಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗುವದು

23. ಹರಿದ್ರಾ ಮರಿಚಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಗುಡಂ ರಾಸ್ನಾ ಕಣಾ ಶಟೀ |

ಲಿಹ್ಯಾತ್ಮೈಲೇನ ವಿಲಹನ್ (?ವಿಲಯನ್) ಶ್ವಾಸಂ ಪ್ರಾಣಹರಾಮಪಿ ||

ಹರಿದ್ರಾದಿ ಲೇಹ

ಹಿಕ್ಕಾಂ ಹರತಿ ಪ್ರಬಲಾಂ ಶ್ವಾಸಾತಿವ್ರಭೂತಂ ನಿವಾರಯತಿ || (ನಿ. ರ.)

ಅರಸಿನ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಬೆಲ್ಲ, ರಾಸ್ನಿ (ಅರತೆ), ಹಿವ್ವಲಿ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅದು ಉಬ್ಬಸ ವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಣಹರವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು ಮತ್ತು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಉಬ್ಬಸವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವದು.

24. ಮಧುನಾ ಕಟುಕಾಚೂರ್ಣಂ ಲೀಢಂ ಹಿಕ್ಕಾನಿವಾರಣಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ

ಚೂರ್ಣ.

ಕಟುಕರೋಹಿಣಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು,

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

25. ಧಾತ್ರೀ ಚ ಮಾಗಧೀ ಶುಂಠೀ ಕ್ವಾಧಶ್ಚೈಷಾಂ ಸಿತಾಯುತಃ |

ಧಾತ್ರಾಂ
ಕಷಾಯ

ಹಿಂಸ್ರಿ ಹೃದಯೋದ್ಭೂತಾಂ ಹಿಕ್ಕಾಂ ಪ್ರಾಣಾವರೋಧಿನೀಮ್ ||

(ನಿ. ರ.)

ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸಲು, ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಟ ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಡೆಯು ವಂಧಾ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

26. ಸಿವ್ವಲೀಧಾನ್ಯಕೋಶೀರನಿಯೂಹಸ್ಸಸಿತಾಮಧುಃ |

ಸಿವ್ವಲಾಂ
ಕಷಾಯ

ಪೀತಃ ಪ್ರಮಥಯತ್ಯಾಶು ಹಿಕ್ಕಾಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಚ ದುರ್ಜಯಾಮ್ |

(ವೈ ಸಾ. ಸಂ 157)

ಹಿವ್ವಲಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಲಾವಂಚ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಜಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

27. ಸಕೃದುಷ್ಟಂ ಸಕೃಚ್ಛೇತಂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಾದ್ವಿಕ್ಕಿನಾಂ ವಯಃ |

ಹಾಲಿಸ ಉಪ
ಮೋಗದ ವಿಧಾನ

ಪಾನೇ ನಸ್ತಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ವಾ ಶರ್ಕರಾಮಧುಸಂಯುತಮ್ ||

(ಚ. 697)

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನವರಿಗೆ ಪಾನಕಾಂಗಳಿ, ನಸ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಾಗಲೀ ಹಾಲನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು ವಲ್ಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ಅದನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿ, ಒಮ್ಮೆ ತಣ್ಣಗಾಗಿ (ಕಾಯಿಸಿ ತಣಿಸಿ), ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು

ಏಕಾ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಾರದು (ಆ ಡೀ 523)

28. ಸ್ತ್ರೀಯಾಃ ಸ್ತನ್ಯೇನ ಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಸರ್ಪಿರ್ಮಧುರಕೈರಪಿ |

ಸ್ತನ್ಯೇನ ಸ್ತುತ

ಪೀತಂ ನಸ್ತೋ ನಿಷಿಕ್ತಂ ವಾ ಸದ್ವೋ ಹಿಕ್ಕಾಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ ||

(ಚ. 697)

ಸ್ತ್ರೀಯ ಮೊಲೆಹಾಲಿನಿಂದ, (ಕಲ್ಕವಾಗಿ) ಮಧುರ(ಜೀವನೀಯ)ವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ (ನಸ್ಯ ವಾಗಿ) ಮೂಗಿನೊಳಗೆ ಬಿಡುವದರಿಂದ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಒಡನೆ ಅಡಗುತ್ತದೆ.

29. ಹಿಕ್ಕಾಯಾಮತಿವೃದ್ಧಾಯಾಂ ಭ್ರೂವೋರ್ಮಧ್ಯೇ ನಿಷೇಚಯೇತ್ |

ತಣ್ಣೀರಿನ ಧಾರೆ
ಮುಂತಾದ್ದು

ಶೀತಲೇನಾಮ್ಚನಾ ಸ್ನಾನಂ ಧೂಮಂ ವಾ ಗುಗ್ಗುಲೋಃ ಪಿಚೇತ್ ||

(ವೈದ್ಯಮನೋರಮಾ)

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ್ಗೆ ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವೆ ತಣ್ಣೀರಿನ ಧಾರೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಗುಗ್ಗುಲದ ಹೊಗೆ ಸೇದಬೇಕು.

30. ಕೂಷ್ಮಾಣ್ಡಪ್ರಭವಂ ಮೂಲಂ ಪೀತ್ವಾ ಭಕ್ತಸ್ಯ ವಾರಿಣಾ |

ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ
ಬೇರಿನ ಉಪ
ಯೋಗ

ಅಜಸ್ರಮುಕ್ತಿತಾಹಿಕ್ಕಾಶಾನ್ತಿರ್ಭವತಿ ತತ್ ಕ್ಷಣಾತ್ || (ರ. ರ. 352)

ಒಂದಿಕ್ಕುಂಬಳದ ಬೇರನ್ನು ಅನ್ನದ ಉಕ್ಕುತ್ತೆಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇದಿ ಅಥವಾ
ಅರೆದು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ಬಿಡದೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಆಕ್ಷಣ

ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

31. ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಾನುಬನ್ಧಾ ಯೇ ಶುಷ್ಕೋರಃಕಂಠತಾಲುಕಾಃ |

ಎದೆಗಂಟಲುಗಳು
ಒಣಗುವದಕ್ಕೆ

ವ್ರಕೃತ್ಯಾ ರೂಕ್ಷದೇಹಾಶ್ಚ ಸರ್ಪಿರ್ಭಿಸ್ತಾನುಪಾಚರೇತ್ || (ಚ. 697)

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಉಂಟಾದ
ಎದೆ, ಗಂಟಲು, ತಾಲುಗಳ ಒಣಗುವಿಕೆಗೆ ಮತ್ತು ವ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ
ರೂಕ್ಷ (ಬೆಡ್ಡಿಲ್ಲದ) ಶರೀರಗಳಾದವರಿಗೆ ತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಉಪಚಾರಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

32. ಅಶ್ವತ್ಥವಲ್ಕಲಂ ಶುಷ್ಕಂ ದಗ್ಧಂ ನಿರ್ವಾಪಿತಂ ಜಲೇ |

ಅಶ್ವತ್ಥದ ಕೆತ್ತಯ
ಉಪಯೋಗ

ತಜ್ಜಲಂ ಪಾನಮಾತ್ರೇಣ ಹಿಕ್ಕಾಂ ಭದ್ರಿಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ || (ನಿ. ರ.)

ಅಶ್ವತ್ಥದ ಕೆತ್ತೆಯನ್ನು (ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ) ಒಣಗಿಸಿ ಸುಟ್ಟು, ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು
ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ, ಆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು

ವಾಂತಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು

33. ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸವಿಕಾರಾಣಾಂ ನಿದಾನಂ ಯತ್ರ ಕೀರ್ತಿತಮ್ |

ನಿದಾನ ವರ್ಜ್ಯ
ತಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ

ವರ್ಜ್ಯಮಾರೋಗ್ಯಕಾಮೈಸ್ತದ್ವಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸವಿಕಾರಭಿಃ || (ಚ. 697)

ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಯಾವದು ನಿದಾನವಾಗಿ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದನ್ನು ಆರೋಗ್ಯದ ಆಶೆಯುಳ್ಳ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ರೋಗದವರೂ
ಉಬ್ಬಸ ರೋಗದವರೂ ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬೇಕು.

34. ಏಷಾಂ ಪ್ರಾಣಹರಾ ವರ್ಜ್ಯಾ ಘೋರಾಸ್ತೇ ಹ್ಯಾಶುಕಾರಿಣಃ |

ಉಪೇಕ್ಷೆಯ
ದುಷ್ಪರಿಣಾಮ

ಭೇಷಜೈಃ ಸಾಧ್ಯಯಾಪ್ಯಾಂಸ್ತು ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಭಷಗುಪಾಚರೇತ್ ||

ಉಪೇಕ್ಷಿತಾ ದಹೇಯುರ್ಹಿ ಶುಷ್ಕಂ ಕಕ್ಷಮಿವಾನಲಾಃ || (ಚ. 692)

(ಪಂಚವಿಧವಾದ) ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವವು ಪ್ರಾಣ
ಹರವೋ (ಅಸಾಧ್ಯವೋ), ಅವುಗಳನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು
ಅವು ಘೋರವಾದವು ಮತ್ತು ಬೇಗನೇ ಕೊನೆಗಾಣಿಸತಕ್ಕಂಥವು. ಸಾಧ್ಯವಾದ (ಎರಡು)
ಜಾತಿಯವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಾವ್ಯವಾದ (ಒಂದು) ಜಾತಿಯನ್ನೂ ಬೇಗನೇ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು;
ಯಾಕೆಂದರೆ ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವು, ಒಣಗಿದ ಕಾಡನ್ನು ಉರಿಗಳಂತೆ, ರೋಗಿಗಳನ್ನು
ಸುಟ್ಟುಬಿಡುವವು.

35. ಮಾವಿನ ಗೊರಟನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಿನ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ

ಮಾವಿನ ಗೊರಟಿನ
ಉಪಯೋಗ

ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

(ವೃದ್ಧವೈದ್ಯಾನುಭವ)

36. (1) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 25 ವರ್ಷ. 3-4 ದಿನಗಳಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, 8 ದಿನಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಕೆಮ್ಮಿಸಿದರೆ ನೋರೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಆರಂಭದಲ್ಲಿ 2 ದಿನ ಜ್ವರ ಬಂದಿತ್ತಂತೆ; ನಾಡಿ ಗಳೊಳಗೆ ವಾತ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಪಿತ್ತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಗೆಯೇ, ಕಫ ಅಸ್ಥಿರ.—
 ದೃಷ್ಟಫಲಚಿಕಿತ್ಸೆ ಆಡುಸೋಗಿಯ ರಸ || ಡ್ರಾಂ, ತುಳಸೀ ರಸ || ಡ್ರಾಂ, ನೀರುಳ್ಳಿರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧೦ರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಸೇವಿಸಿದರಿದರಲೇ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಪರಿಹಾರ ಪಧ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ತೊ. | ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿ ಹೇಳಿತ್ತು.

(2) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 10 ವರ್ಷ. 3 ದಿನಗಳಿಂದ ಬಿಡದೆ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ನೆಗೆಡಿಯಾಗಿದೆ; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆ ಇಲ್ಲ, ಪಿತ್ತ ಸ್ತಬ್ಧ, ಕಫಕ್ಕೆ ತಲೆ ಇಲ್ಲ — ಮಾತುಳಗ ರಸಾಯನ ತೊ. || ರಂತೆ ಸೇವಿಸಿ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ || ಕುಡ್ಡೆ ಹಾಲು. ಈ ಪ್ರಕಾರ 1 ಸರ್ತಿಯ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(3) ಪ್ರಾಯ 30 ವರ್ಷ. 7-8 ದಿನಗಳಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ, ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತಪಿತ್ತಗಳು ಸ್ತಬ್ಧ ಯಾ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ; ಕಫದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ ತಲೆ ಅಬಲ — ಮಾರ್ಕವಾವಲೇಖ ತೊ. || ರಂತೆ ಸೇವಿಸಿ, ||| ಕುಡ್ಡೆ ಹಾಲನ್ನು ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕುಡಿಯ ಹೇಳಿ 4 ಸರ್ತಿಗೆ ಔಷಧ ಕೊಟ್ಟು, ಪುನರ್ನವಿ ಬೇರು (ಕೆಂಪು), ಕರಿಕೆಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ಹಸಿಶುಂಠಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಹಾಲು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಉಣ್ಣೆ ಹೇಳಲಾಯಿತು — ಗುಣ ಉಂಟು, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಕ್ಕಳು ಬರುತ್ತದಂತೆ, ಸಿನ್ನೆ ಮಲ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ, ಪಿತ್ತ ಕಫ ನಾಡಿಗಳು ಸ್ತಬ್ಧತರ; ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಮ್ಮೂ ನೆಗೆಡಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತವೆ. — ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು ೨ ಡ್ರಾಂ, ಆಡುಸೋಗಿ ಎಲೆಯ ರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಜ್ವರಘ್ನರವ ಮಾತ್ರ ೧ ರಂತೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ೨ ಚಿಮಿಟಿ ಕೂಡಿಸಿ, ೬ ಸರ್ತಿಗೆ. — ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ನಿಂತದೆ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸರಿ. ನೆಗೆಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿದದರಿಂದಲೂ ಪಿತ್ತಕಫನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಕಂಡದರಿಂದಲೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮುಂದುವರಿಸಿಯದೆ.

ಗರುಗನ ರಸ ಕುತ್ತಿ || (ಕುಡ್ಡೆ ೪||), ಕಜ್ಜನ ರಸ ಕುತ್ತಿ ||, ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಳ ಕಾಯಿಯಿಂದ ಬೆವರಿಸಿ ತೆಗೆದ ರಸ ಕುತ್ತಿ ||, ನೆಲ್ಲಿರಸ ಕುತ್ತಿ ||, (ಹಸಿ
 ಮಾರ್ಕವಾವ ಲೇಖದ ಮೋಗ ನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ಸೇರು ೧|೨ ಕಷಾಯ), ಕಿರಿಗುಳ್ಳ (ಕಲ್ಲುಬೈ) ಬೇರು ಸೇರು ೧|, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ಸೇರು ೧|, ಇವುಗಳೆರಡರ ಅಷ್ಟಾವಶೇಷ ಕಷಾಯ ಕುತ್ತಿ||, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯ ಪುಡಿ ಮಣ |, ದನದ ತುಪ್ಪ ಕುತ್ತಿ||, (ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ) 1. ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, 2. ತುಪ್ಪದೇವದಾರ, 3. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, 4. ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, 5. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, 6. ವಾಯುವಿಳಗ, 7. ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, 8. ಶುದ್ಧಅತ್ತಗಂಧಿ, 9. ಮರದರಸಿನ, 10. ಅರಸಿನ, 11. ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, 12. ಬಳ್ಳಿತುರಚನ (ಬೀಳುಪಚ್ಚರಂಗಿ) ಬೇರು, 13. ತಾವರೆ ದಂಟು, 14. ಇಂದ್ರಬೇವಿ, 15. ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, 16. ಓಮ, 17. ಬಡೇಸೋಪಿ, 18. ತಾಳೀಸಪತ್ರ, 19. ಹಾವುಮೆಕ್ಕಬೇರು (ಸಿಕ್ಕದಾಗ್ಗೆ ಕಾಯಿ), 20. ಸುಗಂಧಿ (ನನ್ನೂರಿ) ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವು ೨೦ ಬಗೆಗಳು ತೊ. ೩ರಂತೆ, 21. ಬಣಶುಂಠಿ ತೊ. ೬, 22. ಹಿಪ್ಪಲಿ ತೊ. ೬, 23. ಬಿಳೇ ಕಾಳುಮೆಣಸು ತೊ. ೧||, 24. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ

ತೊ. ೧||, 25. ಜೀರಿಗೆ ತೊ. ೧||, 26. ಲವಂಗವಟ್ಟಿ ತೊ. ೧, ಈ 26 ಬಗೆಗಳ ವಸ್ತ್ರ
ಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣ.— ದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕಲಸಿ, ಪಾಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು, ಪಾಕ
ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ
ಮಗಚಿ, ಕಾಯಿಸಿ, ಸರಿಯಾದ ಲೇಹಪಾಕ ಬರುತ್ತಲೇ, ಪಾತ್ರವನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ,
ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಲೇಹವನ್ನು ಮಗಚುತ್ತಾ ಇರಬೇಕು. ಈ ಲೇಹವನ್ನು ಒಂದು ಪಕ್ಷಕಾಲ
ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿಟ್ಟರೆ ಗುಣ ಹೆಚ್ಚುವದು. ಈ ಲೇಹದಲ್ಲಿ || ತೊಲೆಯಿಂದ ೧||
ತೊಲೆ ವರೆಗೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಸೇವಿಸಿ, ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಅನು
ಪಾನವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದು. ಅದರಿಂದ ಕಾಮಿಲೆ, ಪಾಂಡು, ಗ್ರಹಣೆ, ಶೋಫೆ, ಅತಿಸಾರ,
ಗುಲ್ಮ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಕ್ಷಯ, ಕಟಿಗ್ರಹ, ಪಾರ್ಶ್ವಗ್ರಹ, ನರಗಳ ದುರ್ಬಲತೆ
ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಅನೇಕ ವಾತವಿತ್ತ ವಿಕಾರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

37. ಅಜಮೋದ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅರಗು, ಕರೀತುಳಸಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳೆ,
ವೃಹಗ್ರೋಗೋ ಗಣಿಕೆ (ಕಾಗೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ), ಜೇನು, ದೇವದಾರ, ದೇವದಾಳಿ, ನವಿಲು
ಕ್ಷೌಪಧಗಳು ಗರಿಯ ಬೂದಿ, ಪಾದರಿಮರ, ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚಿ (ಪುಳಿಯಾರಲೆ), ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ,
ಬೇಲದಹಣ್ಣು, ಬೊಗರಿಬೀಜ ಮಣ್ಣುಮಳಲುಗಳ ಸುಟ್ಟ ವಾಸನೆ,
ಮಾದಳ (ಸೀ) ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ (ಶಬೀ ಅಧವಾ ಸಬೀ). (ಉಬ್ಬಸ ರೋಗದ
ಆದಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿ ನೋಡಿ)

38. ನಿದ್ರೆ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಲಘುವಾದ ಆಹಾರಗಳು, ಉಪ್ಪುಗಳು, ಹಳೆಯವಾದ
ಪ್ರವರ್ಗ ಹುರುಳಿ, ಗೋದಿ, ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಯವೆಗೋದಿ, ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ
ಜಾಂಗಲ ವರ್ಗದ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸಗಳು, ವಕ್ಷವಾದ ಬೇಲದಹಣ್ಣು,
ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಪಡುವಲಕಾಯಿ, ಮದಿರಾ (ಮದ್ಯ), ಜಿಸೀರು, ಕಫವಾತಹರವಾದ ಅನ್ನಪಾನ
ಗಳು, ಎಳೆ ಮೂಲಂಗಿ, ಎಳೆ ಬಾಳೆಕಾಯಿ, ಬೂದಿಕುಂಬಳದ ಬೆಳೆದ ಕಾಯಿ, ಆಡಿನ
ಹಾಲು, ಎಲೆಮುರಿಸೊಪ್ಪು, ಚೊಗರು ಮತ್ತು ಕಪಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು.

39. ಮಲ-ಮೂತ್ರ-ಕೆಮ್ಮು-ತೇಗು-ವಾಯುಗಳ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ದೂಳು,
ಪ್ರವರ್ಗ ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು, ವಿರುದ್ಧಾಶನ, ವಿಷ್ಣುಂಭಕರವಾದ, ವಿದಾಹಿಕರವಾದ,
ರೂಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತು ಕಫಕರವಾದ ಆಹಾರಗಳು, ಅವರೆ, ಹಿಟ್ಟು,
ಉದ್ದು, ಹಿಂಡಿ, ಅನೂಪವರ್ಗದ ಮಾಂಸ, ಕುರಿಯ ಹಾಲು, ಮಾನು, ಸಾಸಿವೆ, ಹುಳಿ,
ತೊಂಡೆಕಾಯಿ, ಗಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳು, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಹುರಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಬಸಳೆ (ಬಜ್ಜಲು
ಸೊಪ್ಪು), ಗುರು ಮತ್ತು ಶೀತವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ದೋಸೆ, ಸೋರೆಕಾಯಿ, ಬದನೆ, ಎಣ್ಣೆ,
ತಣ್ಣೀರಿನ ಪಾನ ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮಜಿಗೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ VII.

ಉಬ್ಬಸ (ಶ್ವಾಸ). Dyspnœa, asthma

1. ಯೈರೇವ ಕಾರಣೈಃ ಕ್ಷಾ ಬಹುಭಿಃ ಸಮ್ಪ್ರವರ್ತತೇ |
ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಕಾರಣ ತೈರೇವ ಕಾರಣೈಃ ಶ್ವಾಸೋ ಘೋರೋ ಭವತಿ ದೇಹಿನಾಮಾ |
ಗಳಿಂದಲೇ (ಸು. 852)
ಉಬ್ಬಸ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬಹು ವಿಧಗಳಾದ ಯಾವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು
 ರೋಗ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಆ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಘೋರವಾದ ಉಬ್ಬಸರೋಗವು ಉದ್ಭವ
 ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 'ಶ್ವಾಸ್ಯಕರ್ತೃಪ್ರಾಗ್ರಾಸಮಾಪ್ತಾಪ್ರಕೃತಿಸಂತ್ರಯಾಃ ಓಘಾಃ' ಎಂತ ನಾ (ಪು 197), ಅಂದರೆ
 ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೂ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೂ, ಹೇತು, ಪ್ರಾಗ್ರಾಸ, ವಿಭಾಗ ಸಂಖ್ಯೆ, (ಸಮಾಸದ) ಕಾರಣ, ಅತ್ರಯಸ್ತಾನ, ಒಂದೇ ಚರಕ
 ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲ (ಪು 692) 'ಕಾರಣಸ್ಥಾನಮೂಲ್ಯಕಾದೇಕಮೇವಚಿತ್ತಿತಮಾ' ದ್ವಯೋರಪಿ', ಅಂದರೆ ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೂ,
 ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣ, ಅತ್ರಯಸ್ತಾನ ಮತ್ತು ಮೂಲ ಒಂದೇಯಾದ್ದರಿಂದ ಚಿತ್ತಿಯೂ ಒಂದೇ ಈ ಮತಕ್ಕನುಸಾರ
 ವಾಗಿ ಚರಕನೂ, ವಾಗ್ಭಟನೂ, ಆ ರೋಗಗಳೆರಡಕ್ಕೆ ನಿವಾನ್ಮಾದಿಚಿಕಿತ್ಸಾಂತವರೆಗಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿ
 ವ್ವಾರೆ ಮಾಧವನಿವಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಎರಡು ರೋಗಗಳ ನಿವಾನ್ಮಾದಿಗಳು ಒಂದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿವೆ ಸುತ್ತಿತನು
 ಮಾತ್ರ ಎರಡು ರೋಗಗಳ ಕಾರಣಗಳು ಒಂದೇ ಎಂತ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಾಗ್ಗೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಆ ಎರಡು
 ರೋಗಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅದಾಗ್ಯೂ ಒಕ್ಕೆಯ ನಿವಾನ ಬರೆಯುವಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಆ ಎರಡು
 ರೋಗಗಳಲ್ಲದೆ ಕೆಮ್ಮು ಸಹ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ ಇವೆಲ್ಲ ತೋರಮಟ್ಟಿನ ವಿಚಾರಗಳಂತಲೇ
 ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಪ್ರಕರಣಾನವ ಟಿಪ್ಪಣಿ ನೋಡಿ ನಿವಾನದ ಸವಿಸ್ತಾರ
 ನಾದ ವರ್ಣನವ ಓದಿನ VIನೇ (ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ) ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
2. ವಿಹಾಯ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋಽಧ ಕಫಸಂಯುತಃ |
ಶ್ವಾಸದ ಶ್ವಾಸಯತ್ಕೂರ್ಛಗೋ ಭೂತ್ವಾ ತಂ ಶ್ವಾಸಂ ಪರಿಚಕ್ಷತೇ || (ಸು. 852)
ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕಫವನ್ನು ಕೂಡಿ
 ಕೊಂಡು, ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಶ್ವಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ
 ಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಸವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.
3. ಕ್ಷುದ್ರಕಸ್ತಮಕಠ್ಠಿನೋ ಮಹಾನೂರ್ಧ್ವಜ್ಜ ಪಂಚಧಾ |
ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಭಿದ್ಯತೇ ಸ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿಃ ಶ್ವಾಸ ಏಕೋ ವಿಶೇಷತಃ || (ಸು. 852)
ಘಟಗಳು ಉಬ್ಬಸ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ
 ಕ್ಷುದ್ರಕ, ತಮಕ, ಛಿನ್ನ, ಮಹಾಶ್ವಾಸ, ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ, ಎಂಬದಾಗಿ ಐದು
 ಭೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
4. ಪ್ರಾಗ್ರೂಪಂ ತಸ್ಯ ಹೃತ್ತೇಡಾ ಭಕ್ತದ್ವೇಷೋಽರತಿಃ ಪರಾ |
ಪ್ರಾಗೂಪ ಅನಾಹಃ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ ಶೂಲಂ ವೈರಸ್ಯಂ ವದನಸ್ಯ ಚ ||
(ಸು. 852)

ಹೃದಯದ ಪೀಡೆ, ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಅತಿಯಾದ ಅಸಂತೋಷ, ಆನಾಹ, ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಶೂಲೆ, ಬಾಯಿರುಚಿ ಕೆಟ್ಟಿರುವದು, ಇವು ಉಬ್ಬಸದ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಸರಾ ತ್ವಾಸದ ಗತಿಯು ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವದು ಸಹ ಚರಕನ ಪ್ರಕಾರ, ಕೆನ್ನಿಸಿಡಿತ ಸಹ ವಾಗ್ಭಟನ ಪ್ರಕಾರ, ಪೂರ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು.

5. ಕಿಂಚಿದಾರಭಮಾಣಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಶ್ವಾಸಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ |

ಕ್ವದ್ರತ್ವಾಸದ
ಲಕ್ಷಣ

ನಿಷಣ್ಣಸ್ಯೃತಿ ಶಾಂತಿಂ ಚ ಸ ಕ್ವದ್ರ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿತಃ || (ಸು. 852)

ಯಾವದೊಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಉಬ್ಬಸ ಉಂಟಾಗುವದು ಮತ್ತು ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂತಾಗ್ಗೆ ಅದು ಶಾಂತವಾಗುವದು, ಅಂಥಾ

ಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ 'ಕ್ವದ್ರ' ಎಂತ ಹೆಸರು.

ಸರಾ ರೂಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಆಯಾಸದಿಂದ ಹೊಚ್ಚೆಯಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ವಾಯುವು ಕೆದರಿ ಕ್ವದ್ರತ್ವಾಸವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅದು ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಕಷ್ಟಕೊಟ್ಟು ಅತಿಯಾಗಿ ವೀಡಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಇತರ ಶ್ವಾಸಗಳಂತೆ ಶರೀರವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಸಂಕಟಕಾರಿಯಲ್ಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗತಿಗೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಯಾವ ತರದ ರೋಗವನ್ನಾದರೂ ಅದು ಉಂಟುಮಾಡಲಾರದು, ಎಂತ ಚ (ಪು 691)

6. ತೃಟ್ಸ್ವೇದವಮಧುವ್ರಾಯಃ ಕಂಠಘುರ್ಘುರಿಕಾನ್ತಿತಃ |

ತಮಕತ್ವಾಸದ
ಲಕ್ಷಣ

ವಿಶೇಷಾದ್ಧುರ್ದಿನೇ ತಾಮ್ರೋಚ್ಚ್ವಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ (ಸ ತ) ಮಕೋ ಮತಃ |

ಘೋಷೇಣ ಮಹತಾವಿಷ್ಟಃ ಸಕಾಸಃ ಸಕಘೋ ನರಃ |

ಯಃ ಶ್ವಸಿತ್ಯಬಲೋಸ್ತದ್ವಿಟ್ ಸುಪ್ತಸ್ತಮಕಪೀಡಿತಃ ||

ಸ ಶಾಮ್ಯತಿ ಕಘೇ ಹೀನೇ ಸ್ವವತಶ್ಚ ವಿವರ್ಧತೇ | (ಸು. 852)

ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬೆವರು ಮತ್ತು ವಾಂತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವದು, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಗುರ್ಗುರು ಶಬ್ದ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೋಡ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕಷ್ಟ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಉಬ್ಬಸವು 'ತಮಕ' ಎಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅಂಥಾ ತಮಕ ಎಂಬ ಉಬ್ಬಸದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಬಲಹೀನನಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಇರುತ್ತಾನೆ; ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ್ಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗಿ ಎದ್ದು, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಘ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ ಉಬ್ಬಸಬಿಡುತ್ತಾನೆ; ಕಘ ಕಟಮೆಯಾದ ಕೂಡಲೇ ಅದು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪುನಃ ಮಲಗಿದಾಗ್ಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

7. ಮೂರ್ಛಾಽಪ್ಯರಾಭಿಭೂತಸ್ಯ ಜ್ವೇಯಃ ಪ್ರತಮಕಸ್ತು ಸಃ | (ಸು. 852)

ಪ್ರತಮಕದ
ಲಕ್ಷಣ

ಮೂರ್ಛೆ ಮತ್ತು ಜ್ವರಗಳ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳ ತಮಕವನ್ನು ಪ್ರತಮಕ ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಪ್ರತಮಕವು ತಮಕದ ಭೇದವೇಯಾದ್ದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸದ ವಿಧಗಳು ಎದ್ದೇ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಂತಮಕ' ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಭೇದವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದು ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ವಾಗ್ಭಟದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. (ಕೇಳಿದ 8ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಅದು ತಮಕದ ಇನ್ನೊಂದು ಭೇದ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂತಮಕವು ಪ್ರತಮಕವೇ ಎಂತಲೂ, ಬೇರೆಯವರು ಅದು ಪ್ರತಮಕದ ಉಪಸರ್ಗ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂತಲೂ ಮ. ವ್ಯಾ (ಪು 100).

8. ಪ್ರತಿಲೋಮಂ ಯದಾ ವಾಯುಃ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ಪ್ರತಿವದ್ಯತೇ |
 ಗ್ರೀವಾಂ ತಿರಶ್ಚ ಸಂಗೃಹ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂ ಸಮುದೀರ್ಘ್ಯ ಚ ||
 ತಮಕ, ಪ್ರತಮಕ, ಸಂತಮಕಗಳ ಕುರಿತು ಚರಕ
 ಕರೋತಿ ಪೀನಸಂ ತೇನ ರುದ್ಧೋ ಘುಘೂರಕಂ ತಥಾ |
 ಅತೀವ ತೀವ್ರವೇಗಂ ಚ ಶ್ವಾಸಂ ಪ್ರಾಣಪ್ರಪೀಡಕಮ್ ||
 ಪ್ರತಾಮ್ಯತ್ಯಂತಿವೇಗಾಚ್ಚ ಕಾಸತೇ ಸನ್ನಿರುದ್ಯತೇ |
 ಪ್ರವೋಹಂ ಕಾಸಮಾನಶ್ಚ ಸ ಗಚ್ಛತಿ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ||
 ಶ್ಲೇಷ್ಮಣ್ಯಮುಚ್ಯಮಾನೇ ಚ ಭೃಶಂ ಭವತಿ ದುಃಖಿತಃ |
 ತಸ್ಯೈವ ಚ ವಿಮೋಕ್ಷಾಂತೇ ಮುಹೂರ್ತಂ ಲಭತೇ ಸುಖಮ್ ||
 ಅಧಾಸ್ಯೋದ್ವಂಸತೇ ಕಂಠಃ ಕೃಚ್ಛ್ರಾ ಚ್ಛಕ್ನೋತಿ ಭಾಷಿತುಮ್ |
 ನ ಚಾಪಿ ನಿದ್ರಾಂ ಲಭತೇ ಶಯಾನಂ ಶ್ವಾಸಪೀಡಿತಃ ||
 ಪಾರ್ಶ್ವೇ ತಸ್ಯಾವಗೃಹ್ಣಾತಿ ಶಯಾನಸ್ಯ ಸಮಾರಣಃ |
 ಆಸೀನೋ ಲಭತೇ ಸೌಖ್ಯಮುಷ್ಣಂ ಜೈವಾಘನಂದತಿ ||
 ಉಚ್ಛ್ರಿತಾಕ್ಷೋ ಲರಾಟೇನ ಸ್ವಿದ್ಯತಾ ಭೃಶಮರ್ತಿಮಾನ್ |
 ಏಶುಷ್ಕಾಸ್ಯೋ ಮುಹುಃಶ್ವಾಸೋ ಮುಹುಶ್ಚೈವಾವಧಮ್ಯತೇ ||
 ಮೂಘಾಮ್ಬುಪೀತಪ್ರಾಗ್ವಾತೈಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲೈಶ್ಚಾಭವಧೃತೇ |
 ಸ ಯಾಸ್ಯಸ್ತಮಕಃ ಶ್ವಾಸಃ ಸಾಧ್ಯೋ ವಾ ಸ್ಯಾನ್ನಮೋಕ್ಷಿತಃ ||
 ಜ್ವರಮೂರ್ಛಾರ್ಪಣೀತಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾತ್ಮತಮಕನ್ನು ತಮ್ |
 ಉದಾವರ್ತರಜೋಜೀರ್ಣಕ್ಲೆನ್ನಕಾಯನಿರೋಧಜಃ ||
 ತಮಸಾ ವರ್ಧತೇತ್ಯರ್ಥಂ ತೀತ್ಯಶ್ಚಾಶು ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ |
 ಮಜ್ಜತಸ್ತಮಸೀವಾಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾತ್ಮಸ್ತಮಕನ್ನು ತಮ್ ||

(ಚ. 690-691)

ವಾಯುವು ವ್ಯತಿಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೂ ತಲೆಯನ್ನೂ ಹಿಡಕೊಂಡು, ಕಫವನ್ನು ಕೆದರಿಸಿ, ನೆಗಡಿಯನ್ನೂ, ಕಫದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಘುಘೂರ ಶಬ್ದವನ್ನೂ, ಬಹಳವಾಗಿ ತೀವ್ರವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಪೀಡಿಸ ತಕ್ಕಂಥಾ ಉಬ್ಬಸವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾನೆ, ಅತಿವೇಗ ದಿಂದ ಕೆಮ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ, ಕಫದ ತಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಕೆಮ್ಮಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಕಫಹೋಗದಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಕಫ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ಸುಖ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಕಂಠಬಿದ್ದು ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಮಲಗಿದರೆ ಉಬ್ಬಸದ ಪೀಡೆಯುಂಟಾಗುವದ ರಿಂದ ನಿದ್ರೆಬರುವದಿಲ್ಲ, ಮಲಗಿದಾಗ್ಗೆ ವಾಯುವು ಪಕ್ಕಗಳನ್ನು ಹಿಡಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಕೂತು ಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸುಖ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ರೋಗಿಗೆ ಬಿಸಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷವಿರುತ್ತದೆ, ಕಣ್ಣುಗಳು ಮೇಲಕ್ಕಾಗಿ, ಹಣೆಗಳು ಬೆವರುತ್ತಾ, ಬಹಳವಾದ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಒಣಗಿದ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಪದೇ ಪದೇ ಶ್ವಾಸಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪದೇ ಪದೇ (ಆನೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡಿದವನಂತೆ) ಸರ್ವಾಂಗವನ್ನು ಚಲಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮೋಡ, ಮಳೆ, ಶೀತ, ಮೂಡುಗಳಿ

ಮತ್ತು ಕಫಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಧಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥಾ ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೆ 'ತಮಕ' ಎಂತ ಹೆಸರು. ಅದು ಯಾವ್ಯ ಅಥವಾ ಹೊಸತಾದರೆ ಸಾಧ್ಯ. ತಮಕ ಉಬ್ಬಸದಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆ ಕಂಡರೆ, ಅದನ್ನು 'ವ್ರತಮಕ' ಎಂತ ತಿಳಿಯ ಬೇಕು. ಉದಾವರ್ತರೋಗ, ದೂಳು (ಒಳಗೆ ಸೇರುವದು), ಅಜೀರ್ಣ, ಶರೀರ ಒದ್ದೆ ಯಾಗುವದು (ಧಂಡಿ), (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ) ವೇಗನಿರೋಧ, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿತ್ತು, ಕತ್ತಲೆ ಸಮಯ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು, ತೀತವಾದವು(ತಂಪಾದವು)ಗಳಿಂದ ಬೇಗನೇ ಶಮನವಾಗುವದು, ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಆಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ತಮಕ ಉಬ್ಬ ಸವು 'ಸಂತಮಕ' ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಕಡೆ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ 'ಮಜ್ಜಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಜ್ಜಾತಃ' ಎಂತಲೂ, 'ತಮಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎಂತಲೂ, ಮೂಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮಾಘವನಿದಾನದ ಪಾರವೇ ಸರಿಯಾದ್ದೆಂಬ ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ. 'ಕ್ಷಿನ್ನ' ಎಂಬರೆ ವಿಡಗ್ಧ (ವಿಷಮವಾಗಿ ಪತನವಾದ) ಎಂದು ಅರ್ಥವೆಂತಲೂ, ಅಥವಾ 'ಕ್ಷಿನ್ನಕಾಯ' ಎಂದರೆ ಮುದುಕರು ಎಂತಲೂ ಮಧುಕೋಶ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಆದರೆ 'ಕ್ಷಿಪ್' ಎಂದರೆ 'ಒದ್ದೆ ಯಾಗು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ ವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸಂತಮಕ ಪ್ರತಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಿತ್ತ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ತೀತೋಪಚಾರ ಓತ

9. ಆಧ್ಯಾತ್ಮೋ ದಹ್ಯಮಾನೇನ ವಸ್ತಿನಾ ಸರುಜಂ ನರಃ |

ಫಿನ್ನಶ್ವಾಸದ
ಲಕ್ಷಣ.

ಸರ್ವಪ್ರಾಣೇನ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಶ್ವಸ್ಯಾಚ್ಛಿನ್ನಸ್ತಮಾದಿಶೇತ್ || (ಸು. 852)

ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಮೂತ್ರಕೋಶದ ಜ್ವಾಲೆ, (ಮರ್ಮದಲ್ಲಿ) ನೋವು, ಶ್ವಾಸ ತಡೆದಿರುವದು (ನಿಂತು ನಿಂತು ಶ್ವಾಸ ಬಿಡುವದು), ಶ್ವಾಸ ಬಿಡು ವಾಗ್ಗೆ ಪೂರ್ಣ ಬಲವನ್ನುವಯೋಗಿಸುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೆ 'ಫಿನ್ನ' ಎನ್ನಬೇಕು.

ಷರಾ ಫಿನ್ನಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ಮ ಕಡಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವಿನ ಪೀಡೆ, ಬೆವರು, ಮೂರ್ಚೆ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು, ರಕ್ತವರ್ಣದ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಸ್ತುತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ಬಾಯಿ ಒಣಗಿರುವದು, ವರ್ಣವಿಕಾರವಾಗಿರುವದು, ನರಳುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ಇರುವವು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ರೋಗಿಯು ಬೇಗನೇ ಪ್ರಾಣಬಿಡುವನು ಎಂತ ಚ (ಪು. 690)

10. ನಿಃಸಂಜ್ಞಃ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಾರ್ತಃ ಶುಷ್ಕಕಂಠೋಽತಿಘೋಷವಾನ್ |

ಮಹಾಶ್ವಾಸದ
ಲಕ್ಷಣ

ಸಂರಬ್ಧನೇತ್ರಸ್ತಾಸ್ವಯಮ್ಯ ಯಃ ಶ್ವಸ್ಯಾತ್ ಸ ಮಹಾನ್ ಸ್ತೂತಃ ||

(ಸು. 852-853)

ಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಕಂಠ ಒಣಗಿರುವದು, ಅತಿ ಯಾದ ಶಬ್ದ, ಗಾಬರಿಯಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು, ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ (ತಡೆಯುಕ್ತವಾಗಿ) ಶ್ವಾಸಬಿಡು ವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೆ 'ಮಹಾಶ್ವಾಸ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಷರಾ ಮದಬಂದ ಎತ್ತಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಬಿಡದೆ ಮತ್ತು ತಡೆಯಿಂದ ಶ್ವಾಸಬಿಡುವದು, ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಬದ್ದತೆ, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮುಖ ವಿಕಾರವಾಗುವದು, ಆಯಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಕಟ ಸಹ ಮಹಾಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣಗಳೇಗಳೆ ಸೇರಿದವು ಎಂತ ಚ (ಪು. 690)

11. ಮರ್ಮಸ್ವಾಯಮ್ಯಮಾನೇಷು ಶ್ವಸನ್ಮೂಢೋ ಮುಹುಶ್ಚ ಯಃ |

ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸದ
ಲಕ್ಷಣ.

ಉರ್ಧ್ವಪ್ರೇಕ್ಷೇ ಹತರವಸ್ತಮೂರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸಮಾದಿಶೇತ್ || (ಸು. 853)

ಯಾರು (ಹೃದಯಾದಿ) ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗಳು ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವಾಗ್ಗೆ, ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮೂಢನಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಬೇಗಬೇಗನೇ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನ ಉಬ್ಬಸವು 'ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ' ಎನ್ನಬೇಕು.

ಇದರ ಶ್ವಾಸವನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಮೊರಗೆ ಬಿಡುವದಲ್ಲದೆ ಒಳಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವದನ್ನು, ಅತಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವದನ್ನು, ಸಂಕಟಪಡುವದನ್ನು ಸಹ ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದವು ಎಂತ ಚ (ಸು. 690) ಮೂಡ ಎಂದರೆ 'ಸಿತ್ತೇಷ್ಟ' (ಅಂಗಚೀಷ್ಟೆ ಇಲ್ಲದ) ಎಂತ ಲಿ. ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 655)

12. ಕ್ಷುದ್ರಃ ಸಾಧ್ಯತಮಸ್ತೇಷಾಂ ತಮಕಃ ಕೃಚ್ಛ್ರ ಉಚ್ಯತೇ |

ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ
ವಿಚಾರ

ತ್ರಯಃ ಶ್ವಾಸಾ ನ ಸಿದ್ಧ್ಯಂತಿ ತಮಕೋ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಚ || (ಸು. 853)

ಎದು ವಿಧವಾದ ಉಬ್ಬಸಗಳೊಳಗೆ 'ಕ್ಷುದ್ರ' ಎಂಬದು ಅತ್ಯಂತ ಸಾಧ್ಯವು; 'ತಮಕ' ಎಂಬದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ; ಮಿಕ್ಕವು ಮೂರು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಬಲಹೀನನಾದವನ ತಮಕವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಇದರ ತಮಕವು ಯೇಕತಾದರೆ ಸಾಧ್ಯ, ಹಳೇದಾದರೆ ಯಾವ್ಯ (ಹಿಂದೆ ಸಂ 8 ನೋಡಿ) ಯಾವ ಜಾತಿಯ ಉಬ್ಬಸವಾದರೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯ (ಚ 691-692)

13. ಸ್ನೇಹವಸ್ತಿಂ ವಿನಾ ಕೇಚಿದೂರ್ಧ್ವಂ ಚಾಧಶ್ಚ ಶೋಧನಮ್ |

ರೋಧನದ
ವಿಧಾನ

ಮೃದು ಪ್ರಾಣವತಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಶ್ವಾಸಿನಾಮಾದಿಶ್ಚ ಹಿ || (ಸು. 853)

ಉಬ್ಬಸವ್ಯಾಧಿಯವರು ಬಲವಂತರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸ್ನೇಹವಸ್ತಿ ಬಿಟ್ಟು, ಇತರ ವಿಧವಾಗಿ ಮೃದುವಾದ ವಮನವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದು ಉತ್ತಮ ಎಂತ ಕೆಲವರು ಎಫಿಸುತ್ತಾರೆ

ಬಲೀಯಸಿ ಕಫಗ್ರಸ್ತೇ ವಮನಂ ಸವಿರೇಚನಮ್ |

ದುರ್ಬಲೇ ಚೈವ ರೂಕ್ಷೇ ಚ ತರ್ಪಣಂ ಹಿತಮುಚ್ಯತೇ || (ಸು. 856)

ಕಫ ಹಿಡಕೊಂಡ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೆ ವಮನ-ವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದು ಹಿತ. ಬಲಹೀನನಾದವನಿಗೂ, ರೂಕ್ಷಶರೀರದವನಿಗೂ ತರ್ಪಣ ಉಪಚಾರಗಳೇ ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಇದರ ವಮನ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚರಕನ ಉಪದೇಶವನ್ನು Vನೇ ಚಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಯದೆ ಕಫದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಿರೇಚನ (ಶೋಧನ) ಮಾಡಿಸಬಹುದು

14. ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ವಾವರಿಗತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಸ್ವೇದೈರುಪಾಚರೇತ್ |

ಸ್ವೇದನ-ಘನು
ಪಾನಗಳ ಪ್ರಯೋ
ಜನ

ಯುಕ್ತೈರ್ಲವಣತೈಲಾಭ್ಯಾಂ ತೈರಸ್ಯ ಗ್ರಧಿತಃ ಕಫಃ ||

ಸ್ವಸ್ಥೋ ವಿಲಯನಂ ಯಾತಿ ಮಾರುತಶ್ಚಾಸ್ಯ ಶಾಮ್ಯತಿ |

ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತತಶ್ಚೈವ ಭೋಜಯಿತ್ವಾ ರಸಾದನಮ್ |

ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಬನ್ಧೋ ('ಸ್ಥೇ) ವಾ ಭಿಷಗ್ಗೂಮಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಸು. 855-856)

ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ತೈಲ(ಸೈಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳಿಣ್ಣೆ)ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಂಧ ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದಂಧ ಬೆವರಿಸುವ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಿಂದ ಅವನ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಫವು ಕರಗುವದು ಮತ್ತು (ತಡೆಹೋದ್ದರಿಂದ) ಅವನಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಶಾಂತವಾಗುವದು. ಸ್ನೇಹನವಾಯಿತೆಂತ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಂಸರಸದೊಂದಿಗೆ ಉಣ್ಣಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ವಾತಕಫದ ತಡೆಯ ಶೇಷ ಉಳಿದದೆಂತ ಕಂಡರೆ, ವೈದ್ಯನು ಅವನಿಗೆ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚರಕನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.

15. ಸ್ವರಸಂ ಶೃಂಗಬೇರಸ್ಯ ಮಾಕ್ಷಿಕೇಣ ಸಮನ್ವಿತಮ್ |

ಶುಂಠಿ ರಸದ
ಉಪಯೋಗ

ಪಾಯಯೇಚ್ಛಾಸ್ವಕಾಸಘ್ನಂ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಕಫಾವಹಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 379)

ಶುಂಠಿರಸವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿಸಲು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗೆಡಿ ಮತ್ತು ಕಫ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

16. ದಶಮೂಲಸ್ಯ ವಾ ಕ್ವಾಧಃ ಪಾಷ್ಕರೇಣಾವಚೂರ್ಣಿತಃ |

ದಶಮೂಲ
ಕಷಾಯ

ಶ್ವಾಸಕಾಸಪ್ರಶಮನಃ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲನಿವಾರಣಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 379)

ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲದ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಶಮನವಾಗುವ ದಲ್ಲದೆ ಪಕ್ಕಗಳ ಶೂಲೆಯ ನಿವಾರಣವಾಗುವದು.

17. ವಾಶಾಹರಿದ್ರಾಧನಿಕಾಗುಳೂಚೇಭಾಬ್ಜೇ ಕಣಾನಾಗರರಿಂಗೀನಾಮ್ * |

ವಾಶಾದಿಕಷಾಯ

ಕ್ವಾಧೇನ ಮಾರೀಚರಜೋನ್ವಿತೇನ ಶ್ವಾಸಾ ಕ್ಷಯಂ ಯಾನ್ತಿ ನ ಕಸ್ಯ

ಪುಂಸಃ || (ವೈ ಜೀ. ದೀ. 53)

ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು, ಅರಸಿನ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷದ) ಬೇರು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು,* ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಬಿಳೀ ಕಾಳು ಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನ ಉಬ್ಬಸಗಳು ಕ್ಷಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ?

* 'ರಿಂಗೀ' ಎಂಬದು ಮೂಲವದೇತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಶೈವರ್ತಿಕಾ' ಎಂಬ ಬಳ್ಳಿ ಆಗಿರಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ವಾಸಹರಗುಣ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದು ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ ಗುಳ್ಳದ ಬೇರನ್ನಾಗಲೀ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು 'ರಿಂಗೀ'ಗೆ 'ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ' ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆದಿರುವದು ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅದರ ಮಾತ್ರ ಸರಿ ಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿಗೂ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿಗೂ, ಕಫವಾತಹರ ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸಹರ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

18. ಶೃಂಗೀಮಹಾಷಧಕಣಾಘನಪೌಷ್ಕರಾಣಾಂ

ಚೂರ್ಣಂ ಶಬೇಮರಿಚಯೋಶ್ಚ ಸಿತಾವಿಮಿಶ್ರಮ್ |

ಶೃಂಗಾಧಿ
ಚೂರ್ಣ

ಕ್ವಾಧೇನ ಪೀತಮಮೃತಾವೃಷಪಂಚಮೂಲ್ಯಾಃ

ಶ್ವಾಸಂ ತ್ರ್ಯಹೇಣ ವಿನಿಹಂತಿ ಹಿ ಘೋರರೂಪಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 379)

ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳನ್ನು (ಸರೀವಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ (೧೪ ಪಾಲು) ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿ, ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅವ್ಯತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು ಮತ್ತು ಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು, ಘೋರವಾದ ಉಬ್ಬಸವ್ಯಾಧಿಯು ಮೂರು ದಿನ ಗಳೊಳಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವದು.

ಸರಾ ಪಿತ್ತ ಬಲವಾಗಿದ್ದ (ಪ್ರತಮಕದಲ್ಲ) ಹೃಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳನ್ನೂ ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತ ಬಲವಾಗಿದ್ದ (ಇತರ ಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿ) ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

19. ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಶಿಫಾಚೂರ್ಣಂ ಪೀತಂ ಕೋಷ್ಟೇನ ವಾರಿಣಾ |

ಬೂದಿಕುಂಬಳದ
ಬೇರಿನ ಉಪ
ಯೋಗ

ಶೀಘ್ರಂ ಶಮಯತಿ ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಚಾಪಿ ಸುದಾರುಣಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 379)

ಬೂದಿಕುಂಬಳ ಬಳ್ಳಿಯ ಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಕುದಿಯಿಸಲು, ಉಬ್ಬಸವೂ, ಕೆರಿಣವಾದ ಕೆಮ್ಮೂ ಬೇಗನೇ ಶಮನವಾಗುವವು.

20. ತುಚ್ಛಂ ಗುಡಂ ನಾಗರಂ ಚ ಭಕ್ಷ್ಯಯೇನ್ನಾನಯೇತ ವಾ || (ವಾ. 282)

ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣ.

ಒಣಶುಂಠಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸರೀ ಪಾಲು ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸಲು, ಅಥವಾ ನಸ್ಯಮಾಡಲು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

21. ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಂ ಚಾಮಲಕಪ್ರಮಾಣಾಂ, ಹಿಂಗ್ವರ್ಧಯುಕ್ತಾಂ

ಹಿಂಗ್ವಾದಿ ಚೂರ್ಣ

ಮಧುನಾ ಸುಯುಕ್ತಾಮ್ | ಲಿಹನ್ಯರಃ ಶ್ವಾಸನಿಪೀಡಿತೋ ಹಿ,

ಶ್ವಾಸಂ ಜಯತ್ಯೇವ ಬಲಾತ್ ತ್ರೈಜೇಣ || (ಸು 856)

(ತುಪ್ಪ ಸವರಿಕೊಂಡು ಹುರಿದ) ಹಿಂಗಿನ ಚೂರ್ಣ ೧ ಪಾಲಿಗೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣ ೨ ಪಾಲು ಸೇರಿಸಿ, ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಲಸಿ, ಒಂದು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಪ್ರಮಾಣ ಸೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬರಲು, ಮೂರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಸರೋಗವು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಅಡಗುತ್ತದೆನ್ನು ವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಸರಾ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಲೇಹವಾಗುವಂತೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕದಡಿಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು ಬಲಹೀನರಾದವರು ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಬಿಳಿಗೆ, ಅರ್ಧ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಿ ನೋಡುವದು ಒಳ್ಳೇದು

22. ಶೃಂಗೀಕಟುತ್ರಯಫಲತ್ರಯಕಣ್ವಕಾರೀ

ಶೃಂಗ್ವಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಭಾರ್ಗೀ ಸಪುಷ್ಕರಜಟಾ ಲವಣಾನಿ ಪಂಚ |

ಚೂರ್ಣಂ ಪಿಪೇದತಿಶಿರೇಣ ಜಲೇನ ಹಿಕ್ವಾ-

ಶ್ವಾಸೋರ್ಧ್ವವಾತಕಸನಾರುಚಿಪೀನಸೇಷು ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 266)

ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳೆ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ವಂಚ ಲವಣಗಳು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಣ್ಣಗಲ್ಲದ (ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪಾನಮಾಡಲು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಊರ್ಧ್ವವಾಯು, ಕೆಮ್ಮು. ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ಪೀನಸರೋಗಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಪರಾ. ವಂಚ ಲವಣಗಳು ಎಂದರೆ, ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು, ಸ್ಥಂಭವ ಉಪ್ಪು, ವಿಡಾಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲ (ಕರೀಉಪ್ಪು) ಮತ್ತು ಕಾಚಲವಣ (ರಾ ನಿ 306). 'ಕಾಚಲವಣ' ಎಂದರೆ 'ಬಿಳೀ ಉಪ್ಪು' ಎಂತ ಹೇಳಿ ಅಂಗದಿಗಾರರು ಒಂದು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ ಧ ನಿ ನಲ್ಲಿ 'ಕಾಚ'ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ರೋಮಕ' ಉಂಟು ರಾರ್ಥಧರ ಸಂ ಯಲ್ಲಿ (ಪು. 61) ಐದನೇ ಉಪಾಧಿ 'ಗಡ' ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮ ನಿ (ಪು 46) ರೋಮಕಕ್ಕೆ 'ಗಣ್ಡ' ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಸುತ್ತುತನ ಲವಣವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಪು 222-23) 'ಕಾಚ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಉಪ್ಪನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲ, 'ರೋಮಕ'ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸುತ್ತುತನ ವಂಚ ಲವಣಗಳಲ್ಲಿ ರೋಮಕವಲ್ಲದೆ ಕಾಚಲವಣ ಸೇರಲು ವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ತಾ ಸಂಹಿತೆಯ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರೂಳಿಗೆ ಒಬ್ಬರು ಸೌವರ್ಚಲವೇ ಕಾಚ ಎಂತಲೂ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ವಿಡಾಲವಣವೇ ಕಾಚ ಎಂತಲೂ, ಬರೆದಿರುವುದು ನಿರಾಧಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಕಾಚಕ್ಕೆ ಕಫಪಾತಹರ ಗುಣ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ರೋಮಕದಲ್ಲಿ ಭೇದಿಗುಣ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಕಾರಿ ಗುಣ ವಿಶ್ಲೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

23.

ಮುಸ್ತಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಘನವಿಶ್ವತಿವಾಗುಡಬಾ ಘಟಿಕಾ ತ್ರಿದಿನಂ ವದನಾಮ್ಬುಜಮಧ್ಯದೃತಾ |
ಹರತಿ ಶ್ವಸನಂ ಕಸನಂ || (ವೈ ದೀ. ದೀ. 51)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ, ಆ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಮೂರು ದಿನ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

24.

ಚಿಂತಾಮಣಿ
ಚೂರ್ಣ

ರಾಸ್ನಾಬಲಾವದ್ಯಕದೇವದಾರುಫಲತ್ರಿಕತ್ರೋಷಣವೇಲ್ಲಚೂರ್ಣಃ |
ಚಿಂತಾಮಣಿಃ ಕ್ಷಾದ್ರಘೃತೋಪವನ್ಃ ಶ್ವಾಸಾಂಶ್ಚ ಕಾಸಾಂಶ್ಚ ನಿರಾಕ
ರೋತಿ || (ವೈ ಬೀ. ದೀ. 52)

ರಾಸ್ನೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಪದ್ಮಕ, ತುಪ್ಪದೇವ ದಾರ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ವಾಯುವಿಳಗ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ದೂರ ಹೋಗು ವವು. ಈ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ 'ಚಿಂತಾಮಣಿ' ಎಂತ ಹೆಸರು.

25.

ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ
ಚೂರ್ಣ

ಸೇವಿತಂ ಮಧುಖಣ್ಡಾಭ್ಯಾಂ ಚೂರ್ಣಂ ಮರಿಚಚಂ ಯದಿ |
ಕಿಮರ್ಧಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಚಿಂತಾ ಶ್ವಾಸಕಾಸವರಾಜಿತ್ಯೈ ||

(ವೈ ಬೀ. ದೀ. 55)

ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಬೇನಿ ನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿದರೆ, ಉಬ್ಬಸದಿಂದಲೂ ಕೆಮ್ಮಿನಿಂದಲೂ ಸೋತವರು ಚಿಂತೆ ಮಾಡುವದು ಯಾಕೆ? (ಅವು ವಾಸಿಯಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

26. ಮರ್ಕಟೀನಾನ್ತು ಬೀಜಾನಾಂ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾರ್ಕ್ತಿಕಸರ್ಪಿಷಾ |

ಮರ್ಕಟೀ
ಚೂರ್ಣ

ಪ್ರಲಿಹ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾತರುತ್ತಾಯ ಶ್ವಾಸಾರ್ತಃ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ||
(ನಿ. ರ.)

ನಾಯಿಸೋಣಗಿನ (ನಸುಗುನ್ನು) ಬೀಜವನ್ನು (ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ) ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸದ ಪೀಡೆ ಯುಳ್ಳವನು ಸ್ವಸ್ತನಾದಾನು.

27. ಶ್ವಾಸಾಯಾಸವಿನಾಶಾರ್ಥಮಾಶಯೇತ್ಕದಲೀಫಲಮ್ |

ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ
ಉಪಯೋಗ

ಶೃತಂ ಮೂತ್ರೇಽಧವಾ ಭೃಷ್ಟಮಧವಾಂಗಾರಪಾಚಿತಮ್ ||
(ವೈದ್ಯಮನೋರಮಾ)

ಉಬ್ಬಸದ ಆಯಾಸ ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಳೆಹಣ್ಣನ್ನು ಗೋ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಅಧವಾ (ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ) ಹುರಿದು, ಅಧವಾ ಬೆಂಕಿ ಕೆಂಡದಿಂದ ಸುಟ್ಟು ತಿನ್ನಬೇಕು.

28. ಗಂಧಕಂ ಮರಿಚಂ ಸಾಚ್ಯಂ ಪಿಬೇದ್ವಾತಕಫಾವಹಮ್ |

ಗಂಧಕದ
ಉಪಯೋಗ

ಗಂಧಕಂ ಘೃತಪಾನೇನ ಶ್ವಾಸಯಕ್ಷ್ಮಕ್ಷಯಾಪಹಮ್ || (ರ. ರ. 355)

ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಗಂಧಕದ ಪುಡಿಯನ್ನೂ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ವಾತಕಫ ಪರಿ ಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಘೃತಪಾನದಿಂದ ಗಂಧಕವು ಉಬ್ಬಸ, ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಽ ಯೋಗಗಲ್ಫಃ ಘೃತಪಾನ ಅವತ್ಯಕ

29. ಧ್ಯಂಗಿ(? ಗ) ವಾಶಾವೃತ್ತಿ ಕಾಲೀಕುಣ್ಡಲೀಕಾಕಮಾಚಿಕಾ-

ಗಂಧಕದ
ರಸಾಯನ

ನಿರ್ಗುಣ್ಡಿ ಕಾಸಹಾವ್ಯಾಘ್ರರಸೈಶ್ವಾರ್ದ್ರಕಸಂಭವೈಃ |

ತ್ರಿಫಲಾಫೂಕುರವಕಚಿತ್ರಕಾಗ್ನಿಕಮಾಯಕೈಃ ||

ಏಕವಿಂಶತಿಧಾ ಸವ್ಯಕ್ ಧ (? ಗಾಘ) ಮೇಫ ಸಂಶೋಷ್ಯ ಯತ್ನತಃ |

ವೃಧಗ್ವಿಭಾಗಿ(? ಪಿ) ತಂ ಗಂಧಂ ಮಧುನಾ ಲೇಹಯೇತ್ತತಃ ||

ಕಾಸಶ್ವಾಸಂ (? ಸ) ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಂ(? ಯ) ಪಿಠ್ಯಾವೃಷ್ಟಯವಾತಚಿತ್ |

ಮಂಡಲಾರ್ಥಪ್ರಯೋಗೇನ ಕಫಚಾಡ್ಯಾಮಯಾಪಹ(? ಹಮ್) ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 150)

ಗರುಗನ ರಸ, ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆ ರಸ, ಚೇಳುಬಾಲದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಎಲೆ ರಸ, ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ (ಗಣಿಕೆಯ) ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕರೇನುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಲೋಳಿಸರದ ರಸ, ಹರಳುಗಿಡದ ಎಲೆ ರಸ, ಹಸಿಶುಂರಿ ರಸ, ಮತ್ತು ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ಕೆಂಪು

ಗೋರಟೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಎಲೆಹುರಿಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಗಳು, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಗಂಧಕವನ್ನು ಅರೆದು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸುವದು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿ ದ್ರವದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸರ್ತಿ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿದ ಗಂಧಕವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬರಲು, ಅರ್ಧಮಂಡಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ) ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಪೀನಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಸ್ವರಭಂಗ ಮತ್ತು ವಾತ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವಲ್ಲದೆ, ಕಫ ಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲ ದೂರ ಹೋಗುವವು.

ಷರಾ ಭೂ(ಅವನೀ) ಎಂಬದು ತ್ರಾಯಮಾಣ ಆಗಿರಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ 'ನೆಲಗುಳ್ಳ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಗಂಧಕದ ಶುದ್ಧಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕ್ರಮವು ಒಂದೆ 1ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗಂಧ ಕವನ್ನೇ ಹೊಟ್ಟಿಗೆ ಸೇವಿಸುವದಾದರೆ, ಅದನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಬರೆದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು

ಗಂಧಕದ ಶುದ್ಧಿ. ಸಾಜ್ಯಂ ಭಾಣ್ಡೇ ಪಯಃ ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾ ಮುಖಂ ವಸ್ತ್ರೇಣ ಬಂಧಯೇತ್ |
ತತ್ಪ್ರೌಷ್ಟೇ ಚೂರ್ಣಿತಂ ಗಂಧಂ ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾ ಶ್ರಾವೇಣ ಬೋಧಯೇತ್ ||
ಭಾಣ್ಡಂ ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ಭೂಮ್ಯಂತ ಉದ್ವೇಗ ದೇಯಂ ಪುಟಂ ಲಘು |
ತತಃ ಕ್ಷೀರೇ ದ್ರುತಂ ಗಂಧಂ ಶುದ್ಧಂ ಯೋಗೇಷು ಯೋಜಯೇತ್ ||
(ರ. ರ. 174)

(ಆಗಲ ಬಾಯಿ ಉಳ್ಳ) ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯೊಳಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ, ಅದರಲ್ಲಿ (ಅರ್ಧಾಂಶ ತುಂಬುವಷ್ಟು) ಆಕಳ ಹಾಲನ್ನು ಹೊಯಿದು, (ತೆಳುವಾದ) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅದರ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚುವ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಿ, ಆ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಗಂಧಕದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಮಡಿಕೆಯ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನಿಟ್ಟು ಸಂದಿಗೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮಣ್ಣನ್ನು ಮೆತ್ತಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಆ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ (ಕುತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಹಾಗೆ) ಹುಗಿದು, ಸುತ್ತಲೂ ಮೇಲೂ ಬೆರಣಿಗಳ ಚೂರುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಲಘುವುಟವಿಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಗಂಧಕವು ಕರಗಿ ಮಡಿಕೆಯೊಳಗಿರುವ ಹಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಕಾಳುಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವವು ಆ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು; ಅದು ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದಾದದ್ದು.

30. ಕುಲತ್ಫಾದೃಶಮೂಲಾಚ್ಚ ಭಾಗ್ಯಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ |
ಕೃತ್ವಾಧಯಿತ್ತಾ ಜಲದ್ರೋಣೇ ಪಾದಶೇಷೇ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ಕುಲತ್ಫ ಪಟ್ಟಲ ಘೃತ ದ್ವಿಕ್ಷೀರಂ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಕ್ವಾರೈಃ ಪಂಚಕೋಲಕೈಃ |
ಪಲಿಕೈಸ್ತೈರ್ಜಯೇತ್ಸಿದ್ಧಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಸಪೀನಸಮ್ ||
ಸ್ಲೇಹಹಿಕ್ವಾಗ್ರಹಣ್ಯಶೋಗುಲ್ಮಾಂಶ್ಚ ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ |
ಕುಲತ್ಫಪಟ್ಟಲಂ ಸರ್ಪಿರ್ಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿದೀಪನಮ್ || (ರ. ರ. 353)

ಹುರುಳಿ ಸೇರು ೨, ದಶಮೂಲಗಳು ಸೇರಿ ಸೇರು ೨, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಸೇರು ೨, ಇವುಗಳಿಗೆ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು, ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ಆ (ಶೋಧಿಸಿದ) ಕಷಾಯಕ್ಕೆ

ಆಕಳ ತುವ್ವ ಸೇರು ೨||, ದನದ ಹಾಲು ಪ್ರಸ್ಥ ೨, (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ಯವಕ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಪಂಚ ಕೋಲ(ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು (ಚವ್ಯ) ಮತ್ತು ಚಿತ್ರ ಮೂಲ)ಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುವ್ವದ ಸೇವನದಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಪೀನಸ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಗ್ರಹಣೀರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮ ಜ್ವರಗಳು ಅಡಗುವದಲ್ಲದೆ, ಅಗ್ನಿಯೂ, ಬಲವೂ, ವರ್ಣವೂ ಹೆಚ್ಚುವವು. ಇದಕ್ಕೆ ಕುಲತ್ಥ ಷಟ್ಪಲ ಎಂತ ಹೆಸರು.

31. ಕುಲತ್ತರಸಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಂಚಕೋಲಶೃತಂ ಘೃತಮ್ |

ಕುಲತ್ಪಾದಿ ಘೃತ ದೀವನಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಘ್ನಂ ಕಫವ್ಯಾಧಿಹರಂ ಪರಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 267)

ಹುರುಳಿಯ ಕಪಾಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚಕೋಲಗಳ (ಸಂ 30 ನೋಡಿ) ಕಲ್ಮದಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ತುವ್ವವು ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಕಫರೋಗಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು.

32. ಸೌವರ್ಚಲಯವಕ್ಷಾರಕಟುಕಾವ್ಯೋಷಚಿತ್ರಕೈಃ |

ಸೌವರ್ಚಲಾದಿ ಘೃತಂ ವಚಾವಿಡಂಗೈಶ್ಚ ಸಾಧಿತಂ ಶ್ವಾಸಶಾನ್ತಯೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 267)

ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ (ಕರೀಳುಪ್ಪು), ಯವಕ್ಷಾರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬಜಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುವ್ವವು ಉಬ್ಬಸವನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸಾ ಪ್ರವ ಹೇಳಲ್ಪಡದ್ದರಿಂದ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು, 1ನೇ ಭಾಗದ XX-40 ನೋಡಿ

33. ವಾಸಾತುಲಾಮಷ್ಟಗುಣೇ ಚ ನೀರೇ ವಿಪಾಚ್ಯ ತಾಂ ಪಾದಜಲೇನ

ಸಾಕಮ್ |

ವಾಸಾಪಲೇಪ. ಕ್ಷುಣ್ಣಾಧಕಂ ತದ್ವಿವಚೇಚ್ಛಿವಾನಾಂ ಖಣ್ಣಾ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ಸಕಲಸ್ಯ ತುಲ್ಯಾ ||

ತತಃ ಸಮುತ್ತಾರ್ಯ ಪಲಾನಿ ಚಾಷ್ಟಾ ಕ್ಷೌದ್ರಸ್ಯ ಚ ದ್ವೇಕಿಲ ವಂಶ

ಜಾಯಾಃ |

ಕ್ಷಿಪೇತ್ತಥಾ ಮಾಗಧಿಕಾವಲಾರ್ಧಂ ಪಲಂ ಚತುರ್ಜಾತಧವಂ ಪ್ರಯೋ- ಜ್ಯಮ್ ||

ಯೋಜ್ಯಂ ಪಲಾರ್ಧಂ ಶ್ವಸನೇ ಚ ಕಾಸೇ ಕ್ಷಯೇಽಪ್ರಪಿತ್ತೇ ಕಫ-

ಪೀನಸೇ ಚ |

ಹೃದ್ರೋಗಕಾರ್ಶ್ಯಂ ಕಿಲ ವಿದ್ರಧೌ ಚ ಉರಃಕ್ಷತೇ ಶೋಣಿತವಾಂತಿ-

ಕೋಪೇ || (ನಿ. ರ.)

೧೦೦ ಪಲ ಆಡುಸೋಗಿ ಬೇರನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡಿ ಕುಟ್ಟಿ, ಲ ಪಾಲಷ್ಟು ನೀರು ಹೊಯಿದು, ಕುದಿಸಿ, ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಲ ಸೇರು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ೨೦|| ಸೇರು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಬೇಯಿಸುವದು. ಲೇಹಪಾಕ ಬಂದೊಡನೆ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ತಣೆದ ಮೇಲೆ ಲ ಪಲ ಜೇನನ್ನೂ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪಲ || , ಬಿದಿರುಪ್ಪು ಪಲ ೨, ನಾಗಕೇಸರ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಸೇರಿ ಪಲ ೧, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರ ಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಕಲಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅರ್ಧಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಪೀನಸ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕೃಶತೆ, ವಿದ್ರಧಿ, ಉರಗ್ಗತ, ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಲೇಹ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಬೆರೆಸಿ, ಜೇನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ತಣೆದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ

34.

ಕುಲತ್ಕಗುಡ

ಕುಲತ್ಥಂ ದಶಮೂಲಂ ಚ ತಥೈವ ದ್ವಿಜಯಷ್ಟಿಕಾ |
ಶತಂ ಶತಂ ಚ ಸಂಗೃಹ್ಯ ಜಲದ್ರೋಣೇ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ಪಾದಾವಶೇಷೇ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತು ಗುಡಸ್ಯಾರ್ಧತುಲಾಂ ಕ್ಷಿಪೇತ್ |
ಶೀತೀಭೂತೇ ಚ ಪಕ್ಷೇ ಚ ಮಧುನೋಽಪ್ಪಾ ಪಲಾನಿ ಚ ||
ಷಟ್ಪಲಾನಿ ತುಗಾಕ್ಷೀರ್ಯಾಃ ಪಿಪ್ಪಲಾಶ್ಚ ಪಲ್ಲವಮ್ |
ತ್ರಿಸುಗಂಧಿಕಯುಕ್ತಂ ಚ ಪಾದೇದಗ್ನಿಬಲಂ ಪ್ರತಿ ||
ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಜ್ವರಂ ಹಿಕ್ಮಾಂ ನಾಶಯೇತ್ತಮಕಂ ತಥಾ |
ಯೋಗಸಂದರ್ಶನಾದತ್ರ ವೃದ್ಧವೈದ್ಯೋಽವದೇಶತಃ ||
ಜಲಂ ಚತುರ್ಗುಣಂ ದೇಯಂ ಸ್ವಲ್ಪತ್ವಾದ್ ದ್ರೋಣವಾರಿಣಾ |
ಮಾನಸಾನ್ನಿಧ್ಯಸಂವಾದಾದ್ವಿಪಲಂ ತ್ರಿಸುಗಂಧಿನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 269)

ಹುರುಳಿ ೧೦೦ ಪಲ, ದಶಮೂಲಗಳು ಸೇರಿ ೧೦೦ ಪಲ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ಸಿರ್ವಿಷ) ೧೦೦ ಪಲ, ಇವುಗಳಿಗೆ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ೫೦ ಪಲ ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲ ಹಾಕಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ, ಅದು ತಣೆದ ಮೇಲೆ ಎಂಟು ಪಲ ಜೇನನ್ನೂ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು ೬ ಪಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೨ ಪಲ, ತ್ರಿಸುಗಂಧಿ (ಎಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ ಮತ್ತು ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ಸೇರಿ) ೨ ಪಲ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಬೆರೆಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಅಗ್ನಿಬಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ತಮಕಶ್ವಾಸ ನಾಶವಾಗುವವು. ಯೋಗದ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ, ವೃದ್ಧ ವೈದ್ಯರ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ, ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ದ್ರೋಣ ನೀರು ಸಾಲದಂತ ಕಾಣುವದರಿಂದ, ನೀರನ್ನು (ಜೇನುಗಳಿಗೆ) ೪ ಪಾಲಷ್ಟು ಹಾಕಬೇಕು. ತ್ರಿಸುಗಂಧಿ ಯನ್ನು ಸಮಾವದ ದ್ರವ್ಯದ (ಹಿಪ್ಪಲಿಯ) ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ೨ ಪಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ೧೦೦ ಪಲಕೆ, ೫ ಪ್ರಸ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ, ಹುರುಳಿ, ದಶಮೂಲ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಾಪ, ಮೂರರ ತೂಕ ೧೫|| ಪ್ರಸ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು, ಎಂದರೆ ೩೫ ಪ್ರಸ್ಥ, ನೀರು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬದು ವಿಶೇಷ ಉಪದೇಶ ಎಂತಾ ಯಿತು ರ ರ (ಪು 353-4)ಲ್ಲಿ “ಕ್ಯಾಥಕ್ರಯೇ ಜಲದ್ರೋಣತ್ರಯಮೇವ” ಮತ್ತು “ಏವ್ವಲೀಮಾನನಾನ್ವಿಧ್ಯಾ ತ್ರಿಷು ಗಣ್ಣಿ ಪಲದ್ವಯಂ” ಎಂತಲೂ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ “ಮೂರು ಕಪಾಯಗಳಿಗೆ ನೀರು ೩ ದ್ರೋಣವೇ” ಮತ್ತು “ಏವ್ವಲಿಯ ತೂಕ ಸಮಾನವಿರುವದರಿಂದ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಗಂಧಿಪಲ ಎರಡು” ರ ರ. ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ಕಪಾಯಗಳನ್ನು, ಒಂದೊಂದು ದ್ರೋಣ ಪ್ರಕಾರ ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ, ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಾಡುವದಾದರೆ, ಹುರುಳಿಯ ಕಪಾಯ ವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಾದಾವಶೇಷ ಮಾಡಿ, ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ಕಪಾಯಗಳನ್ನು ಅಸ್ಥಾವಶೇಷ ಮಾಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ ಬಿಲ್ಲದ ತೂಕ ೫೦ ಪಲ ಮಾತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಪಾಯ ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ದಶಮೂಲಗಳು ಸೇರಿ ೧೦೦ ಪಲ ಎಂತ ಹೇಳಿದಂತೆ, ತ್ರಿಸುಗಂಧಿಗಳು ಸೇರಿ ಎರಡು ಪಲ ಎಂತಲೇ ತಿಳಿಯುವದು ಸರಿಯಾದದ್ದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಕಪಾಯಯುಕ್ತವಾದ ಬಿಲ್ಲ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಒಂದ ಕೂಡಲೇ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಜೇನು ಬೆರೆಸುವಾಗ್ಗೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಹ ಬೆರೆಸುವದಾಗಿ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡರೂ, ಚೂರ್ಣ ವನ್ನು ಪಾಕ ಬಿಸಿಯಿರುವಾಗಲೇ ಕೂಡಿಸಿದರೆ, ಆ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಜರಾಂಶವು ಆರುವದರಿಂದ, ದೀಪಧವು ಕೆಡದೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಜೇನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಸಿ ಆರುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬೆರೆಸ ದಾರದು

35. ತೈಲಂ ದಶಗುಣೇ ಸಿದ್ಧಂ ಭೃಂಗರಾಜರಸೇ ಶುಭೇ |

ಭೃಂಗರಾಜತೈಲ ಸೇಯಮಾನಂ ಯಥಾನ್ಯಾಯಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸೌ ವ್ಯಪೋಹತಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 268)

ಹತ್ತು ಪಾಲು ಬಳ್ಳೀ ಗುರುಗರಸದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ತೈಲವನ್ನು ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತವೆ.

36. ಅಶ್ವಗಂಧಂ(ನಿನ್ನಾ) ಬಲಾ ಲಾಕ್ಷಾ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ವೃಧಕ್ ಪೃಧಕ್ |

ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಒಂದಾ-
ಲಾಕ್ಷಾ ಬಿಲ್ಲ

ಬಂದ್ರೋಣೇ ವಿಪಕ್ವವ್ಯಂ ಚತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷಿತಮ್ ||

ತೈಲಂ ತ್ರಿಮಾನಿಕಂ ಜೈನ ದಧಿಮಸ್ತು ಚತುರ್ಗುಣಮ್ |

ಅಶ್ವಗಂಧಾಬಲಾಲಾಕ್ಷಾಕೌಸ್ಥಿ(ನಿನ್ನೀ)ಕುಪ್ಪಾಬ್ಜಚಂದ್ರನೈಃ ||

ನಿಶಾ ತಿಕ್ತ(ಕತ್ತಾ)ಶತಾಯುಷಾ ಚ ರಾಸ್ನಾಮೂರ್ವಾಚ(ಬಿ)ಮೂಲಕೈಃ |

ಸುರದಾರು ಸಮಂಜೆಪ್ಪಾ ಮಧೂಕೋಶೀರಶಾರಿಬಾ ||

ಸಮಭಾಗಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ತೈಲಂ ಸಮ್ಯಗ್ವಿಪಾಚಯೇತ್ |

ಸರ್ವಜ್ವರಹರಂ ವಧ್ಯಂ ಶೋಫಘ್ನಂ ಪ್ಯಂಹಣಂ ವರಮ್ ||

ಕಾಸಶ್ವಾಸಹರಂ ಜೈವ ಸಪ್ತಧಾತುವಿವರ್ಧನಮ್ |

ಏತದಭ್ಯಂಜನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ನಿರ್ಮಿತಂ ಪುರಾ ||

(ವೈ ಸಾ. ಸಂ. 121)

ಅಶ್ವಗಂಧಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ (೨ ಸೇರು), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಕಡ್ಡಿಅರಗು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಇವುಗಳ ಪುಡಿಗಿ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು ಹೊಯಿದು ಕುದಿಸಿ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿದ ಕಪಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದೂವರೆ ಪ್ರಸ್ಥ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ, ೬ ಪ್ರಸ್ಥ ಮೊಸರ ನೀರನ್ನೂ (ಕಲ್ಕ ವಾಗಿ) ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಕಡ್ಡಿಅರಗು, ರೇಣಿಕೆ ಬೀಜ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಅರಸಿನ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಬೀಜ, ರಾಸ್ತೆ (ಅರೆತೆ), ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ ಬೇರು, ದೇವದಾರು, ಮಂಜೆಪ್ಪ, ಜೈಷ್ಠ್ಯಮಧು, ಲಾಮಂಚ, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರು,

ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ (೧|| ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಬೆರೆಸಿ, ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ತೈಲವು ಸರ್ವಜ್ವರಹರ, ಪಥ್ಯ, ಶೋಫಹರ, ಒಳ್ಳೇ ಪುಷ್ಟಿಕರ, ಕೆಮ್ಮು-ಉಬ್ಬಸಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನಾಹಾರಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಂಗನಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಈ ತೈಲವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು.

ಸರಾ ಸಹಸ್ರಯೋಗ(ಪು 19-20)ದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಲಾತ್ಯಗಂಧಾದಿ ತೈಲಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ, ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೇದ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅತ್ತಗಂಧ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ, ಅರಗು, ಕಟುಕರೋಹಿನೀ, ಹೆಗ್ಗುರುಬೆಗ್ಗ, ಇವು ಐದರ ಬದಲಾಗಿ ದೂರ್ವ, ಕಜೋರ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ನೈದಿಲೆ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಕೇಸರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ವದೇ ವದೇ ಕಾಸಶ್ವಾಸಗಳ ಪೀಡೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಶರೀರದವರಿಗೆ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ ವೇಳೆ ಮೈಗೆ ಸವರುವದಕ್ಕೆ ಈ ತೈಲವು ಬಹಳ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು ಅರಗು ಕಷಾಯಪಾತ್ರದ ಅಡಿ ಹಿಡಿಯದ ಹಾಗೆ, ಅದರ ಪುಡಿಯನ್ನು ತೆಳ್ಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಪಾಕುವದು ಒಳ್ಳೆದು.

37.

(1) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ ೪೧ ವರ್ಷ. 1½ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಬ್ಬಸ

ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ತೊಡಗುವದು, ಕ್ಷೀಣತೆ, ಪಿತ್ತಕಫನಾಡಿಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ-

ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಆಡುಸೋಗಿ ಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆ ಬೇರು, ಅಮೃತ

ಬಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ (ಬೀಳುವಜ್ಜರಂಗಿ) ಬೇರು, ಪಿಪ್ಪಲಿ ಸಹ ತೊ. |ರಂತೆ, ಕಷಾಯದ

ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರಮೂಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ೧ರಂತೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ

ಪ್ರಕಾರ ೧೨ ದಿನ; ಅನಂತರ ಆ ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಆನೆಕಡೀರು (ಹೆಗ್ಗಲ್ಲಂಗಡಲೆ)

ಬೇರು ತೊ. |ನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನೇ (ಮಾತ್ರೆಯಿನಾ) ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ

ಕೊಂಡು, ಕೆಲವು ದಿನ; ಅದರನಂತರ ಕೂಪ್ತಾಂಡರಸಾಯನ. ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ರೋಗಿಗೆ

ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ, ಶುದ್ಧ ಕರಿ ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜ, ಶುದ್ಧ ಇಂಗುಳೀಕ, ಟಂಕಣಕಾರದ

ಅರಳು, ಇವೈಹೂವು, ಲವಂಗ, ಸಮುದ್ರಶೋಕಿಬೀಜ, ಅತಿವಿಡೆ, ಈ

ಅತಿಸಾರಮೂಲವನ್ನು
ಮಾತ್ರೆಯ ಯೋಗ

ಎಂಟು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು,

ಇಂಗುಳೀಕ ಮತ್ತು ಟಂಕಣವಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕ ೬ ಬಗೆ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರ

ಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ ಇಂಗುಳೀಕವನ್ನೂ ಟಂಕಣದ

ಅರಳನ್ನೂ ನಯವಾಗುವಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಅರೆದ ಮೇಲೆ, ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ,

ಒಟ್ಟಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಜಾಮ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು, ಗುಲುಗುಂಜಿಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ,

ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರಸ ಅಧವಾ ಕಷಾಯ

ಮುಂತಾದ್ದರಲ್ಲಿ ೧-೨ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೇದಿ ಕೊಡಲು, ಪ್ರವಾಹಾತಿಸಾರ, ಆಮಾತಿಸಾರ, ಗ್ರಹ

ಣೀರೋಗ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಕುಕ್ಷಿಶೂಲೆ, ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಕ್ರಿಮಿಶೂಲೆ, ಮುಂತಾದ

ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧ, ಯಾವ

ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ರಕ್ತಹೋಗುವದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಈ ಮಾತ್ರೆಯ ಕಟ್ಟಿಸುವದು. ಇದರ ಲೇಪದಿಂದ

ಜೇಳಿನ ಕಡಿತದ ಶೂಲೆ ಒಡನೇ ಶಾಂತವಾಗುವದು. ಪಿತ್ತದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇದು ಚುರುಕು

ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅರಸಿನಮುಂಡಿಗೆ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು. ಅತಿಸಾರವನ್ನು

ನಿಲ್ಲಿಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಲವನ್ನು ಒಳಗೆ ನಿಲ್ಲಿಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡದೆ, ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವದು. ಸರಿಯಾದ ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಮಲಬದ್ಧತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಇದು ಈ ಮಾತ್ರೆಯ ವಿಶೇಷ ಗುಣ ಎನ್ನಬಹುದು.

ವತ್ಸನಾಭಿಯ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮ Iನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜ, ಇಂಗಳೀಕ ಮತ್ತು ಟಂಕಣದ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮಗಳು Vನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ.

ಕರಿ ಉಮ್ಮತ್ತದ ಹಸೀ ಬೇರು ೧೬ ತೊಲೆಗೆ ೧೨ ಕುಡ್ಡೆ ನೀರಿಟ್ಟು, ೧|| ಕುಡ್ಡೆಗೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯವು ಮೇಲಿನ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರೆಯುವದಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವದು.

(2) ರೋಗಿಗೆ 55 ವರ್ಷ. ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು, ಕಫ ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಸ—ನೀರುಳ್ಳಿರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರ. ಮಾತ್ರೆಯ ಗರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೭ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ

(3) ರೋಗಿಗೆ 20 ವರ್ಷ. ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು, 7-8 ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ, ನಾಡಿಕಳೊಳಗೆ ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಅಬಲ.—ಶುಂಠಿರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ನೀರುಳ್ಳಿರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು ೧ ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಪೂರಾದಿ ಗರಂತೆ ೭ ದಿನ—ಇದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರ ಆಶಕ್ತಿನಿವೃತ್ತಿಗೂ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೂ ಅನಂತರ ಕಾಸೀಸಾದಿ ಗರಂತೆ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ೬ ದಿನ, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ.

ಆರತಿ (ಚೇನಿ) ಕರ್ಪೂರ, ಶುದ್ಧ ಇಂಗಳೀಕ, ಟಂಕಣಕಾರದ ಅರಳು, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ (ಇಂದ್ರಜೇವಿ), ಅಫೀಮು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಈ ಎಳು ಬಗೆಗಳನ್ನು ೧ ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ಸಮ ಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಾಮ ಅರೆದು, ಗುಂಜಾವ್ರಮಾಣದ ಮಾತ್ರೆಯ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಾಸ, ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದು. ಅರೆಯುವದಕ್ಕೆ ರಸ ಮುಕ್ಕಾಲು ಕುಡ್ಡೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಪೂರವನ್ನು ದನದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ತ್ರಿಫಲೆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಗರುಗನ ರಸದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಜಾಮ ಅರೆದರೆ, ಅದು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಉಪದೇಶ ಕರ್ಪೂರದ ಶುದ್ಧಿ ಉಂಟು. ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಗರುಗನ ರಸದಿಂದ ಅರೆಯುವದಾದ್ದರಿಂದ, ಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ.

ಅಫೀಮನ್ನು ಹಸಿಶುಂಠಿರಸದಿಂದ ೨೧ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಶುದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಶುದ್ಧಮಾಡುವದರಿಂದ ರಕ್ತಾತಿಸಾರ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧೆ ಉಂಟಾದೀತು. ಅದಲ್ಲದೆ ಆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಫೀಮು ಅಫೀಮಿನ ಶುದ್ಧಿ. ನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಬಹುದಾದ ಕಸ ಮುಂತಾದ ಅನೈದ್ರವ್ಯಗಳು ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಅಫೀಮು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕರಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೆರಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ಶುದ್ಧವಾದ ಅಫೀಮನ್ನೇ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವದು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು.

(ಬಣಗಿದ್ದಾದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿಕೊಂಡು) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಕರಿಸಿವೈ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಶುಧ್ಧಿ ಯನ್ನು ಹೆರಸಿ ತೆಗೆದು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಅಫೀಮು, ಭಂಗಿ ಮುಂತಾದ ಅಮಲುದ್ರವ್ಯಕೂಡಿದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ದಿವಸಗಳ ವರೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಕೊಡಬಾರದು. ಉಬ್ಬಸದ ವೇಗ ಶಾಂತವಾದ ಕೂಡಲೇ, ಪುನಃ ರೋಗ ಕಾಣದ ಹಾಗೆ ದೋಷವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಧಾತು ವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡ ತಕ್ಕದ್ದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನರಗಳನ್ನು (nerves) ಬಲಪಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

(4) ರೋಗಿಗೆ 13 ವರ್ಷ. 3 ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಬ್ಬಸ; ಈ ಸರ್ತಿ 3 ದಿನ ಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಸಹ ಉಂಟು. ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು ತೊಲೆ ೧, ತ್ರಿಕಟು ತೊಲೆ.=(ಅರ್ಧ ಪಾವಲಿ ಅಂದರೆ ೨ ಅ. ಪಾವಲಿತೂಕ) ರಂತೆ ಕಸಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರ. ಮಾತ್ರೆಯ ರಂತೆ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಗುಣ.

ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆಯ ರಸ ೧-೨ ಡ್ರಾಂ ಚಮಚಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತೇದಿ, ಬೇನನ್ನೂ ಹಿವ್ವಲಿಯ ಅಧವಾ ತ್ರಿಕಟುವಿನ ಜೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೂ. ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುವದು ಅನುಕೂಲ.

38. ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಎಳೆಲೆಬಾಳೆ (ಹಾಲೆ), ಎಕ್ಕೆಹೂವು, ಇವೈಹಣ್ಣು, ಎಲಕ್ಕಿ, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಕಚೋರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಾಡು ಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ, ರಾಸ್ಮಗಡ್ಡೆ, ವೃಷಗೋಗೋಕ್ಷ ಔಷಧಗಳು (ಅರತೆ), ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಿಜೂರ್. ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ, ಗರುಗ, ಗುಲುಗುಂಜಿ, ಗುಳ್ಳದಬೇರು, ಚಗತೆ, ಬಾಪತ್ರಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ತುಂಬೆ, ದ್ರಾಕ್ಷ, ನೀರುಳ್ಳಿ, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಪಾದ್ರಿ, ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ಪುರುಷರತ್ನ, ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚಿ (ಮಲ ಪುಳಿಯಾರಲ), ಒನ್ನಿಮರ (ಶಮಾ), ಬಾವಂಜಿ (ಮಲ ಕಾಕೋಲರಿ), ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ಮಾದಳ, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಮೇಷಶೃಂಗಿ, ಯವಕ್ಕಾರ, ರಾಳ, ಶರಪುಂಖ, ಸೀಮಾದಳ, ಶಂಠಿ, ಸಣ್ಣ ಎಲಕ್ಕಿ (ಮಲ. ಚಿತ್ತೇಲಾ), ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ (ಗಂಧ ವಲಾಶೀ), ಸಣ್ಣ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ (ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ), ಹರಳುಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಹೆಬ್ಬೇವು (ಶತಶ್ಲೋಕಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮಿಗೂ, ಉಬ್ಬಸಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಔಷಧಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.)

39. ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಹಳೇಯವಾದ ಅಕ್ಕಿ, ಗೋದಿ, ಹುರುಳಿ ಮತ್ತು ಯವೆ, ಹಳೇತುಪ್ಪ, ಆಡಿನ ಹಾಲು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ, ಜೇನು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ, ವಡುವಲಕಾಯಿ, ಪಠ್ಯವರ್ಗ. (ಎಳೆ) ಬದನೆ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ನಿಂಬೇಹಣ್ಣು, ತೊಂಡಿಕಾಯಿ, ಮಾದಳಹಣ್ಣು, ದ್ರಾಕ್ಷ, ಸಣ್ಣ ಎಲಕ್ಕಿ, ಬಿಸಿನೀರು ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟು.

40. ಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ನಸ್ಯ, ವಸ್ತಿ, ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಹಲ್ಲು
 ಉಬ್ಬುವದು, ದೇಹದಂಡನೆ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವದು, ಭಾರ ಹೊರುವದು,
 ಅಪಘ್ನವರ್ಗ ದೂಳು, ಬಿಸಿಲು, ಮೈಥುನ, ವಿಷ್ಣುಭಿಷದಾರ್ಥಗಳು, ವಿದಾಹಿಪದಾರ್ಥ
 ಗಳು, ಅನೂಪವರ್ಗದ ಮಾಂಸ, ಅವರೆ, ಕಫಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಉದ್ದು, ರಕ್ತ
 ಮೋಕ್ಷಣ, ವಾತುಗಳು, ಗಡ್ಡೆಗಳು, ಸಾಸಿವೆ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷವಾದ, ಗುರುವಾದ ಮತ್ತು
 ಕಫಕರವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು.

ಪರಾ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ವರ್ಧ್ಯಪಠ್ಯಗಳು ಎಕರೀತಿಯಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪ
 ಟ್ಟಿವೆ ಒಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪಠ್ಯಪಠ್ಯಗಳು ವಿವರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ

41. ಶ್ವಾಸವಿಕಾರವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ — (1) ಶ್ವಾಸದ
 ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಿತಿದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಆಗುವದು.
 ಪ್ರಕರಣಾನ್ವ
 ಟ್ಟವಸ್ತು (2) ಉಚ್ಚ್ವಾಸದಿಂದ ಒಳಗೆ ಸೇರುವ ಅಥವಾ ನಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹೊರಗೆ
 ತಳ್ಳುವ ವಾಯುವಿನ ಪ್ರಮಾಣವು ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಿತಿದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಥವಾ
 ಕಡಿಮೆ ಆಗುವದು. ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ, ನಿಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವ ಮತ್ತು
 ಉಚ್ಚ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವ ಗಾಳಿಯ ಪರಿಮಾಣವು ಸುಮಾರು ೩೦ ಘನ
 ಇಂಚು ಎಂತಲೂ, ನಿಶ್ವಾಸಾನಂತರ ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಗಾಳಿಯ ಪರಿ
 ಮಾಣವು ೧೦೦ ಘನ ಇಂಚು ಎಂತಲೂ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೆಳೆಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಅಥವಾ
 ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಬಹುದಾದ ಗಾಳಿಯ ಪರಿಮಾಣವು ೧೦೦ ಘನ ಇಂಚು ಎಂತಲೂ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ
 ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಇಂಚು ಉದ್ದ, ಒಂದು ಇಂಚು ಅಗಲ ಮತ್ತು ಒಂದು
 ಇಂಚು ಎತ್ತರದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ಘನ ಇಂಚು ಎನ್ನುವದಾಗಿ
 ರುತ್ತದೆ (3) ಕಂಠದಿಂದ ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳೊಳಗಿನ ವಾಯುಚೀಲಗಳ ವರೆಗಿನ ಶ್ವಾಸ
 ಸಂಚಾರದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿ, ಅಥವಾ ಶ್ವಾಸದ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕ್ರಮದಂತೆ
 ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾದ ಯಾವ ಅಂಗವಿಶೇಷವಾದರೂ ಸಹಕರಿಸದರಿಂದ,
 ಉಚ್ಚ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ನಿಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಸಂಕಷ್ಟ ಉಂಟಾಗುವದು. ಈ ಮೂರು
 ವಿಧದ ಶ್ವಾಸವಿಕಾರದ ರೂಪಗಳು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಂಚವಿಧ ಶ್ವಾಸಗಳೊಳಗೆ
 ಅಡಗಿಯವೆ.

ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯಾವಿಚಾರವು Iನೇ ಭಾಗದ XVII — 26ರಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ವಾಸದ ವ್ಯಾಪಾ
 ರಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾದ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳ ವಿಷಯವು ಅದೇ ಪುಸ್ತಕದ II — 125
 ರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಿಕ್ಕು ಇರುವ ದಣುವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಆರೋಗ್ಯ
 ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚುವದು. ಆ ವಿಕಾರವು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತನ್ನಂತೆ
 ಅಡಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಯಾಸವಾಗಲಿ ರೂಕ್ಷತೆಯಾಗಲಿ ವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ,
 ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರ ಹಾಲು, ಸೀಯಾಳದ ನೀರು, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ ಮುಂತಾದವು
 ಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ತರ್ಪಣಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸುವದು
 ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರದ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನರಮಂಡಲದ, ಬಲವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದವನಲ್ಲಿ

ಈ ವಿಕಾರವು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಣುವದು. ಅಂಧವನ ಬಲವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೋಷವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ, ತಕ್ಕ ಬೃಂಹಣೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇಂಥಾ ಶ್ವಾಸವೇ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೃದ್ರೋಗವಿರುವವನಲ್ಲಿ, ಆ ವ್ಯಾಧಿಯ ಇತರ ಲಕ್ಷಣ ಯಾವದೂ ತೋರದೆ, ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವದುಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನ ಹೃದಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು. ಮೂರು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪದೇ ಪದೇ ಲೋಪ ಕಾಣುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರಬೇಕೆಂಬ ಶಂಕೆ ಉಂಟಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ನರಮಂಡಲದ ದುರ್ಬಲತೆಯಿಂದಲೇ ಆ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣುವದುಂಟು. ಪಾಂಡುರೋಗವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ ಕಾಣುವದು ಹೆಚ್ಚಾದ್ದರಿಂದ, ರೋಗಿಯ ಕಣ್ಣಿನ ಕೆಳಗಿನ ರೆಪ್ಪೆಯ ಅಂಚನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊರಗೆ ಎಳೆದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಪಾಂಡುರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ರೆಪ್ಪೆಯ ಒಳಭಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಿಳಿಗಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾರಾಂಶ: ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ ಕಾಣುವಲ್ಲಿ ಅದು ಅಸ್ಯವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದ್ದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬದನ್ನು ವಿಚಾರದಿಂದ ಮುಂದಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು. ಅಸ್ಯವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವಾದಲ್ಲಿ, ಆ ವ್ಯಾಧಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದಲೇ ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸದ ಲಕ್ಷಣವೂ ಅಡಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಕ್ಷಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಬೃಂಹಣ ಅಥವಾ ರಸಾಯನ ರೂಪವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಪಾಂಡು, ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ದೌರ್ಬಲ್ಯಕರವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಅಂತಿಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಕ್ರಮೇಣ ಏರುತ್ತಾ ಬಂದು, ಪ್ರಾಣೋತ್ತಮಣಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ತಗ್ಗುತ್ತಾ ಬರುವದುಂಟು. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರೀತತ್ವ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಬರುವಾಗ್ಗೆ, ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೊನ್ನೆ ಮಿನಿಟಿಗೆ 26 ಇದ್ದದ್ದು, ನಿನ್ನೆ 28ಕ್ಕೆ, ಈ ಹೊತ್ತು 30ಕ್ಕೆ ಏರಿದೆಯಾದರೆ, ಆ ರೋಗಿಯು ಇನ್ನು ಐದಾರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯುತ್ತಾನೆಂತ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮಿನಿಟಿಗೆ 40-45ಕ್ಕೆ ಮಿಗುವದಿಲ್ಲ. ಅದು 40ಕ್ಕೆ ಏರಿ, ತಗ್ಗಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ಅದರನಂತರ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ಮಿಕ್ಕು ಅವನು ಬದುಕುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೇ ದಿನ ಮಾತ್ರ ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆ ಏರುವದುಂಟು. ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಏರಿಕೆಯು ಕ್ರಮವಾಗಿದ್ದರೆ, ಆ ರೋಗಿ ಇಂತಿಷ್ಟು ಘಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಯುವನೆಂತ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ದಣುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶ್ವಾಸಸಂಖ್ಯಾಧಿಕ್ಯವು ಪ್ರಯೋಜನದ್ದಲ್ಲ. ಅದಲ್ಲದೆ, ಶ್ವಾಸಸಂಚಾರದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನಿವಾರಣೀಯವಾದ ತಡೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಶ್ವಾಸದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮಿನಿಟಿಗೆ 50-60ರ ವರೆಗೆ ಏರಿದ್ದರೂ, ಅದು ಅಶುಭ ಸೂಚನೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಛಿನ್ನಶ್ವಾಸ, ಮಹಾಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಉದ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ ಎಂಬ ಮೂರು ರೋಗಿಯ ಅಂತಿಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶ್ವಾಸದ ಭೇದಗಳು. ಮಹಾಶ್ವಾಸದ ನಿಃಸಂಚ್ಚತ್ವವೂ, ಉದ್ಧ್ವಶ್ವಾಸದ ಮೂಢತೆಯೂ ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತಲೂ, ಮಹಾಶ್ವಾಸದ ಶುಷ್ಕಕಂಠಕ್ಕೆ ರಸಧಾತುವಿನ ಕ್ಷಯ, ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಫದ ತಡೆ, ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವಶಾಲಿಗೆ ಶ್ವಾಸ

ಕೋಶದ ದೋಷ, ಕಾರಣ ಎಂತಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಛಿನ್ನಶ್ವಾಸವು ಉಂಡುಕದ ಅಧವಾ ಮೂತ್ರಾಶಯದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯದರಿಂದ ಮೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ವಿಸರ್ಜನ ವಾಗತಕ್ಕ ಮಲಾಂಶವು ರಕ್ತದೊಳಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಭವಿಸುವದಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಮೂರು ಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಬೋಧವಿರಬಹುದು. ಈ ಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ವಾಸವಿಕಾರದ ಮೂರು ರೂಪಗಳೂ ತಮಕಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲಿತಿರಬಹುದಾದರೂ, ಮೂರನೇ ವಿಧವು ತಮಕ, ಛಿನ್ನ ಮತ್ತು ಮಹಾಶ್ವಾಸ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವಂಥಾದ್ದು.

ಶ್ವಾಸಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವಾದ ಕಂಠದಿಂದ ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳೊಳಗಿನ ವಾಯುಚೀಲಗಳ ವರೆಗಿನ ನಾಳಗಳ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕಫ, ದೂಳು, ಮುಂತಾದ ಅನ್ಯವದಾರ್ಥ ಗಳು ಹೊಕ್ಕು ನಿಲ್ಲುವದರಿಂದಾಗಲಿ, ವಾತದೋಷಾದಿ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಆ ನಾಳಗಳು ಅಧವಾ ವಾಯುಚೀಲಗಳು ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಬಾವು, ಗ್ರಂಥಿ, ವ್ರಣ ಮುಂತಾದ್ದು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದರಿಂದಾಗಲಿ, ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳ ಹೊರವಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಅಧವಾ ವಪಾವಹನದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷ ಉಂಟಾಗಿ, ಅವು ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಚಲಿಸದೆ ಶ್ವಾಸಕೋಶದ ಸಂಕೋಚನ-ವಿಕಾಸನ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಡೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವದರಿಂದಾಗಲಿ, ಉಬ್ಬಸ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ದೋಷಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷದ ಮೇಲೆ ವಿಭಾಗಿಸಿ, ಉಬ್ಬಸವೇ ಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವ ಆ ವಿಕಾರ ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ ಅವು ಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಯಶಃ ಆಯುರ್ವೇದದ ತಮಕ, ಪ್ರತಮಕ, ಸಂತಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ 'ಉಬ್ಬಸ' ಎನ್ನುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯಾಧಿಯು, ಅವಸ್ಥಾರಾದಿಗಳಂತೆ, ಕಾಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಒಂದು ಆವೇಶದ ಹಾಗಿನ ವೇಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಶ್ವಾಸವನ್ನು ಬಲವಂತ ವಾಗಿ ತಡೆದು, ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುವಂಥ ರೋಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ತರದ ಸ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ವಾಸವು ಹೊರಗಾಗಲಿ ಒಳಗಾಗಲಿ ಸಂಚರಿಸದೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಪೀಡೆಯು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದು. ಅನಂತರ ತನ್ನಂತೆ ಅಧವಾ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಅಂಥಾ ವೇಗ ತೊಡಗುವ ವರೆಗೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಉಚ್ಚ್ವಾಸ-ನಿಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ಕಾಣದಿರಬಹುದು. ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳೊಳಗಿನ ವಾಯುಚೀಲ ಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ತೊಟ್ಟುಗಳ ಹಾಗಿನ ನಾಳದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೊನೆಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯೇ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವಂತೆ ಕೆಲವರು, ಶ್ವಾಸದ ಕ್ರಮವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕ ವಾದ ವಪಾವಹನದ ಚಲನೆಯು ಅದರ ಅಡಿ ಇರುವ ಅನ್ನಾಶಯ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗವಿಭಾಗ ಗಳ ದೋಷದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದೆಂತ ಕೆಲವರು, ಹೀಗೆ ವಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಮತಭೇದ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆ ಎರಡು ವಕ್ಷದವರು ಹೇಳುವ ಹೇತುಗಳು ಸೇರಿ ಉಬ್ಬಸವ್ಯಾಧಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡ ನೇದು ಪ್ರಥಮದ್ದು ಎಂಬದು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಮತ ಎಂತ ಉಬ್ಬಸವು ವಾತಕಫಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಪಿತ್ತದಿಂದ ಎಂಬ ಉಪದೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕಫ

ಹೊರಗೆ ಬರುವ ಲಕ್ಷಣದ ಮೇಲೆ ಉಬ್ಬಸವು ಕಫದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದೆಂತ ನೆನಸಬಾರದು. ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಳಗಿನ ತಡೆಯಿಂದ ಕಫವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ ಎಂತ ಒಬ್ಬ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರು ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ “ವಾಯು ಕೋಪಗೊಂಡು ಪ್ರಾಣ ವಾಹಿಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಎದೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಫವನ್ನು ಕೆದರಿಸಿ, ಘೋರವಾದ ಐದು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ, ಐದು ಉಬ್ಬಸಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ” ಎಂಬ ಚರಕನ ವರ್ಣನವು ಎಷ್ಟು ಸರಿಯಾದದ್ದೆಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ವರ ಕಾಣುವ ಪ್ರತಮಕದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸ ಸಂಚಾರದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಾವು, ವ್ರಣ ಮುಂತಾದ ದೋಷವಿಶೇಷ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉಬ್ಬಸದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸದ ತಡೆ ಯಾವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನವೂ ವಾತಕಫಗಳೇ ಬಲವಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವೂ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿರುವದರಿಂದ, ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲಕ್ಕೂ, ಶ್ವಾಸದ ತಡೆಯ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ, ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಉಪಕ್ರಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು

ಅಧ್ಯಾಯ VIII.

ಕೆಮ್ಮು (ಕಾಸ Cough).

ಷರಾ ಪಾತ್ರಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅನ್ಯವಿಕಾರಗಳ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲ. ನಾದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಆ ಅನ್ಯವಿಕಾರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಸದ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮಗಳು ಎದೆ, ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳು, ಶ್ವಾಸನಾಳ, ಗಂಟಲು, ಇವೆ ಮತ್ತು ಮೂಗು, ಈ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸಾವಸರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಆಮಾಶಯದ ದೋಷ, ಯಕೃತ್ತಿನ ವಿಕಾರ, ಪ್ರೀಯರ ಗರ್ಭದೋಷ, ಮಕ್ಕಳ ದಂತೋದ್ಭವ, ಮುಂತಾದ ಬಹಳ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕಾಣುವುದುಂಟು ಎಂತ ಅವರ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕ ಹೇಳುತ್ತದೆ (Moore's Family Medicine pp 136-7) ಈಳಿಗೆ ಪ್ರಕರಣಾನು ಟಿಪ್ಪಣಿ ನೋಡಿ

1. ಅಧಃಪ್ರತಿಹತೋ ವಾಯುರೂರ್ಧ್ವಸ್ತ್ರೋತಃ ಸಮಾಶ್ರಿತಃ |

ಉದಾನಭಾವಮಾವನನ್ನಃ ಕಂಠೇ ಸಕ್ತಸ್ತಥೋರಸಿ ||

ಕಾಸದ ಲಕ್ಷಣ

ಆವಿಶ್ಯ ತಿರಸಃ ಖಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪ್ರತಿಪೂರಯನ್ |

ಆಭಂಜನ್ನಾಕ್ಷಿಪನ್ ದೇಹಂ ಹನುಮಸ್ಯೇ ತಥಾಕ್ಷಿಣೀ ||

ನೇತ್ರೇ ಪೃಷ್ಠಮುರಃಪಾರ್ಶ್ವೇ ನಿರ್ಭುಜ್ಯ ಸ್ತವ್ಘಯಂಸ್ತತಃ |

ಶುಷ್ಕೋ ವಾ ಸಕಫೋ ವಾಪಿ ಕಸನಾತ್ಮಾಸ ಉಚ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಘಾತವಿಶೇಷೇಣ ತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಸರಂಹಸಃ |

ವೇದನಾಶಬ್ದವೈಷಮ್ಯಂ ಕಾಸಾನಾಮುಪಜಾಯತೇ || (ಚ. 699)

ಕೆಳಗಿನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯು ಉರ್ಧ್ವಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಉದಾನರೂಪ ವನ್ನು ತಾಳಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಟಿಕೊಂಡು, ತಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ತಿರೆಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ತುಂಬಿ, ದೇಹವನ್ನೂ, ದವಡೆಗಳನ್ನೂ, ಮನೈಗಳನ್ನೂ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಬಾಧಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ದೂಡಿ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ, ಬಿನ್ನನ್ನೂ, ಎದೆಯನ್ನೂ ವಕ್ರಗಳನ್ನೂ, ಬಗ್ಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಆ ಮೇಲೆ ಕಫಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗಲಿ, ಒಣಗಿದ್ದಾಗಿ ಆಗಲಿ, ಕೆಮ್ಮಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಕಾಸ (ಕೆಮ್ಮು) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವೇಗದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಆ ವಾಯುವಿನ ರಭಸದಿಂದ (ಅಥವಾ ಪೆಟ್ಟಿನ ವಿಶೇಷದಿಂದ) ಕೆಮ್ಮುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಮತ್ತು ಶಬ್ದದ ವಿಕಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

2. ಭವಿಷ್ಯತಸ್ತಸ್ಯ ತು ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣುಭೋಜೋಪರೋಧೋ ಗಲತಾಲುಲೇಪಃ |

ಕಾಸದ ಪೂರ್ವ ರೂಪ

ಸ್ತಶಬ್ದವೈಷಮ್ಯಮರೋಚಕೋಗ್ನಿಸಾದಕ್ಷ ಲಿಂಗಾನಿ ಭವನ್ತ್ಯಮೂನಿ ||

(ಸು. 857)

ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ತುರಿಕೆ, ಆಹಾರದ ತಡೆ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತಾಲುವಿನಲ್ಲಿ ಲೇಪ (ಅಗ್ರ), ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕಂಠಸ್ವರದಲ್ಲಿ ವಿಷಮತ್ವ, ಅರುಚಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಇವು ಕೆಮ್ಮಿನ ಪೂರ್ವ ರೂಪ.

ಷರಾ. ಕಾಸದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಠಸ್ವರವು ಒಪ್ಪಿದುಹೋದ ಕಂಚಿನ ತಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆಂತ ಸು. (ಪು 857)

3. ಉಕ್ತಾ ಯೇ ಹೇತನೋ ನೈಷಾಂ ರೋಗಯೋಃ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಯಯೋಃ |

ಕಾಸದ ಹೇತುಗಳು ಕಾಸಸ್ಯಾಪಿ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾಸ್ತು ವಿವೋತ್ತತಿಹೇತವಃ || (ಸು. 857).

ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಏಕ್ಕುಟ್ಟು ರೋಗಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಹೇತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಅವೇ ಕೆಮ್ಮುರೋಗ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೂ ಹೇತುಗಳೆಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಹೊಗೆಯ ಅಥವಾ ದೂಳಿನ ಸುಟ್ಟು, ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಸೀನಿನ ತಡೆ, ಆಹಾರವು ಒಳಗೆ ಮಾರ್ಗತಪ್ಪಿ ಹೋಗುವದು, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷವಾದ ಆಹಾರಗಳ ಸೇವನ, ಇವು ಕಾಸಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳಾಗಿ ಸುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ (ಸು 857)

4. ಸ ವಾತಪಿತ್ತವ್ರಭವಃ ಕಫಾಚ್ಚ ಕ್ಷತಾತ್ಪ್ರಧಾನ್ಯಃ ಕ್ಷಯಜೋಃ 5ವರಶ್ಚ |

ಕಾಸದಲ್ಲ ಫೇದಗಳು ಸಂಚಪ್ರಕಾರಃ ಕಥಿತೋ ಭಿಷಗ್ವಿರ್ವವರ್ಧಿತೋ ಯಕ್ಷ್ಮವಿಕಾರಕೃತ್ಸಾಸ್ತಿತ್ || (ಸು. 857)

ಕೆಮ್ಮುರೋಗವು ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಕಫದಿಂದ, ಕ್ಷಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಐದು ಪ್ರಕಾರ ಎಂತ ವಂದಿತರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದರೆ, ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡೀತು.

ಸರಾ: ಕಾಸವನ್ನು ವೇಗನೇ ಗುಣಮಾಡದೆ ಬಿಚರೆ, ಶ್ವಾಸ, ಕ್ಷಯ, ವಾಂತಿ, ಸ್ವರ ವೇದ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂತ ವಾ. (ಪು 196)

5. ರೂಕ್ಷ ಶೀತಕಸಾಯಾಲ್ಪಪ್ರಮಿತಾನಶನಂ ಸ್ತ್ರಿಯಃ |

ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ನಿದಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ವೇಗಧಾರಣಮಾಯಾಸೋ ವಾತಕಾಸಪ್ರವರ್ತಕಾಃ ||

ಹೃತ್ಪ್ರಾಶ್ವೋರಃಶಿರಃಶೂಲಸ್ವರಭೇದಕರೋ ಧೃಶಮ್ |

ಶುಷ್ಕೋರಃಕಂಠವಕ್ತ್ರಾಸ್ಯಹೃಷ್ಣಲೋಮ್ನಃ ಪ್ರತಾಮೃತಃ ||

ನಿಘೋಷದೈನ್ಯಕೃಮಸ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಕ್ಷಯಮೋಹಕೃತ್ |

ಶುಷ್ಕಕಾಸಃ ಕಫಂ ಶುಷ್ಕಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಾನ್ಮುಕ್ತಾಲ್ಪತಾಂ ಪ್ರಜೇತ |

ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಮೃಲವಣೋಷ್ಣಶ್ಚ ಭುಕ್ತಮಾತ್ರೇ ಪ್ರಶಾಮೃತಿ !

ಉರ್ಧ್ವವಾತಸ್ಯ ಜೀರ್ಣೋನ್ನೇ ವೇಗವಾನ್ಮಾರುತೋ ಭವೇತ ||

(ಚ. 699)

ರೂಕ್ಷವಾದ, ಶೀತವಾದ, ಮತ್ತು ಚೂಗರು ರುಚಿಯ ಆಹಾರಗಳು, ಅಲ್ಪವ್ರವಾಣದ (ಅರ್ಧಹೊಟ್ಟೆಯ) ಆಹಾರ, ಉಪವಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳ ತಡ ಮತ್ತು ಆಯಾಸ, ಇವು ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಹೃದಯ, ಪಕ್ಕಗಳು, ಎದೆ, ತಲೆ, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರಭೇದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಎದೆ, ಕಂಠ, ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಮುಖ ಒಣಗಿ, ರೋಮಗಳು ನೆಟ್ಟಗಾಗಿ, ಬಹಳ ಸಂಕಷ್ಟವಡುವ, ಬಹಳ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ದೀನನಾದ ಮತ್ತು ಕೃಶನಾದ ಕೆಮ್ಮುರೋಗದವನಿಗೆ ದುರ್ಬಲತೆ, ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಒಣಗಿದ ಕಫವನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ, ಹೊಟ್ಟು ಕೆಮ್ಮು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಹುಳಿಯಾದ,

ಉಪ್ಪಾದ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಆಹಾರವನ್ನು ಉಂಡಕೂಡಲೇ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಪಾತವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ವಾಯುವು ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹಾ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕನ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಶೂಲಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತ ಸು (ಪು 857)

6. ಕಟುಕೋಷ್ಣವಿದಾಹ್ಯಮ್ಲಕಷ್ಣಾರಾಣಾಮತಿಸೇವನಮ್ |

ಪಿತ್ತಕಾಸಕರಂ ಕ್ರೋಧಃ ಸನ್ಮಾಸಶ್ಚಾಗ್ನಿಸೂರ್ಯಜಃ ||

ಪಿತ್ತಜ ಕೆಮ್ಮಿನ
ಸಿದಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ಪೀತನಿಷ್ಪೀವನಾಕ್ಷತ್ವಂ ತಿಕ್ತಾಸ್ತತ್ವಂ ಸ್ವರಾಮಯಃ |

ಉರೋಧೂಮಾಯನಂ ತೃಷ್ಣಾ ದಾಹೋ ಮೋಹೋ ಸರುಚಿರ್ಭ್ರಮಃ ||

ಪ್ರತತಂ ಕಾಸವಾನಶ್ಚ ಜ್ಯೋತಿರಂಪೀವ ಚ ವಶ್ಯತಿ |

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂ ಪಿತ್ತಸಂಸ್ಪೃಷ್ಣಂ ನಿಷ್ಪೀವತಿ ಚ ಪೃತ್ತಿಕೇ || (ಚ 699)

ಕಾರ, ಉಷ್ಣ, ಎದಾಹಿ, ಹುಳಿ, ಕ್ಷಾರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ, ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಸೂರ್ಯರ ಎಶೇಷವಾದ ತಾವದಿಂದ ಪಿತ್ತಜ ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಮ್ಮಿನ ಉಗುಳಿದ್ದು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳು ಅರಸಿನವಾಗಿರುವದು, ಬಾಯಿ ಕಹಿ, ಸ್ವರ ಭೇದ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯುಂಟಾಗುವಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಅರುಚಿ, ತಲೆ ತಿರುಕು, ದೀರ್ಘಕಾಲ ಕೆಮ್ಮಿನ ಜ್ಯೋತಿಗಳ ಹಾಗಿನವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವದು ಮತ್ತು ಹೊರಗೆ ಉಗುಳಿದ ಕಫದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ ಕೂಡಿರುವದು, ಇವು ಪೃತ್ತಿಕ ಕೆಮ್ಮುರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಸಹಾ ಜ್ವರ, ಬಾಯಿ ಬಣಗುವಿಕೆ ಸಹ ಕಾಣುವವು ಎಂತ ಸು (ಪು. 857)

7. ಗುರ್ವಭಿಷ್ಯನ್ಧಿಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ತಪ್ನಾಽಪಿಚೇಷ್ಟನೈಃ |

ವೃದ್ಧಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾನಿಲಂ ರುದ್ಧಾಸ್ತ ಕಫಕಾಸಂ ಕರೋತಿ ಹಿ ||

ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮಿನ
ಸಿದಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ಮನ್ದಾಗ್ನಿತ್ವಾ ರುಚಿಚ್ಛೇದಿ ಪೀನಸೋತ್ಕ್ಲೇಶಗಾರವೈಃ |

ಲೋಮಹರ್ಷಾಸ್ಯಮಾಧುರ್ಯಕ್ಲೇದಸಂಸದನ್ವೈರ್ಯುತಮ್ ||

ಬಹುಲಂ ಮಧುರಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ನಿಷ್ಪೀವತಿ ಘನಂ ಕಫಮ್ |

ಕಾಸಮಾನೋಽತಿರುಗ್ತಕ್ಷಃ ಸಂಪೂರ್ಣಮಿವ ಮನ್ಯತೇ ||

(ಚ. 699, 700)

ಗುರು, ಅಭಿಷ್ಯನ್ಧಿ, ಸಿಹಿ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ಅತಿಯಾದ ನಿದ್ರೆಯನ್ನೂ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಮತ್ತು ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಕಫವು ವಾಯುವನ್ನು ತಡೆದು ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ನೆಗೆಡಿ, (ವಾಂತಿಬರುವ ಹಾಗಿನ) ವಾಕರಿಕೆ, ಗುರುತ್ವ, ರೋಮ ನೆಟ್ಟಗಾಗುವಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿ, ಬಾಯಿಂದ ನೀರು ಬರುವದು, ಆಯಾಸ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಸಿಹಿಯಾದ ಕಫವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಉಗುಳುವದು, ಕೆಮ್ಮಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಎದೆನೋವು ಮತ್ತು ಎದೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು.

ಸಹಾ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಆಗ್ರ, ತಲೆನೋವು ಸಹ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು ಎಂತ ಸು. (ಪು 957)

8.

ಅತಿವ್ಯವಾಯುಭಾರಾಧ್ಯಯುದ್ಧಾತ್ವಗಜವಿಗ್ರಹೈಃ |

ರೂಕ್ಷಸ್ಯೋರಾಕ್ಷತಂ ವಾಯುಗೃಹೀತ್ವಾ ಕಾಸಮಾವಹೇತ್ ||

ಕ್ರತುಜ ಕೆಮ್ಮಿನ
ನಿದಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ಸ ಪೂರ್ವಂ ಕಾಸತೇ ಶುಷ್ಕಂ ತತಃ ಪ್ರೀವೇತ್ಸತೋಣಿತಮ್ |

ರುಜಮಾನೇನ ಕಂಠೇನ ವಿರುಗ್ನೀನೈವ ಚೋರಸಾ ||

ಸೂಚೀಭಿರಿವ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಭಸ್ತುಧ್ಯಮಾನೇನ ಶೂಲಿನಾ |

ದುಃಖಸ್ವಶೇನ ಶೂಲೇನ ಭೇದಪೀಡಾಭಿತಾಪಿನಾ ||

ಪರ್ವಭೇದಜ್ವರಶ್ವಾಸತೃಷ್ಣಾವೈಸ್ವರ್ಯಪೀಡಿತಃ |

ಪಾರಾವತ ಇವಾಕೂಜನ್ ಕಾಸವೇಗಾತ್ ಕ್ಷತೋದ್ಭವಾತ್ | (ಚ 700)

ಅತಿಯಾದ ಮೈಥುನ, ಭಾರ ಹೊರುವಿಕೆ, ದಾರಿ ನಡೆ, ಯುದ್ಧ, ಕುದುರೆ-ಆನೆಗಳ ಸವಾರಿ ಮತ್ತು ಕುಸ್ತಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ರೂಕ್ಷನಾದವನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಾಕ್ಷತ(ಎದೆಯ ಬಡಕು)ವನ್ನು ವಾಯು ಹಿಡಕೊಂಡು ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಣಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾಗಿ, ಕ್ರಮೇಣ ಉಗುಳಿನೊಂದಿಗೆ ರಕ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ್ಗೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನೋವು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಿದ ಹಾಗಿನ (ಅಥವಾ) ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ಸೂಜಿಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದ ಹಾಗಿನ ಶೂಲೆ, (ಅಥವಾ) ಮುಟ್ಟಿಕೂಡದಷ್ಟು ಸೀಳಿದ, ಒತ್ತಿದ ಅಥವಾ ಸುಡುವ ಶೂಲೆ, ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಡಾದ ಹಾಗಿನ ನೋವು, ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಸ್ವರವಿಕಾರದ ಪೀಡ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಾಗಿನ ಕೂಗು, ಇವು ಕ್ಷತದಿಂದುಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮಿನ ವೇಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಸರ್ವ ಉರಾಕ್ಷತದ ಜೇತುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಎಂತ ಸು (ಪು 857)

9.

ವಿಷಮಾಸಾತ್ಯೋಭ್ರಾತಿವ್ಯವಾಯಾದ್ವೇಗನಿಗ್ರಹಾತ್ |

ಘೃಣಿಸಾಂ ಶೋಚತಾಂ ನೃಣಾಂ ವ್ಯಾಪ್ನೇಃಗ್ನೌ ತ್ರಯೋ ಮಲಾಃ ||

ಕ್ರಯಜ ಕೆಮ್ಮಿನ
ನಿದಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ಕುಸಿತಾಃ ಕ್ಷಯಜಂ ಕಾಸಂ ಕುರ್ಯುರ್ದೇಹಕ್ಷಯಪ್ರದಮ್ |

ದುರ್ಗಂಧಂ ಹರಿತಂ ರಕ್ತಂ ಪ್ರೀವೇತ್ಪ್ರಯೋವಮಂ ಕಫಮ್ |

ಸ್ಥಾನಾದುತ್ತಾಸಮಾನಶ್ಚ ಹೃದಯಂ ಮನ್ಯತೇ ಚ್ಯುತಮ್ |

ಅಕಸ್ಮಾದುಷ್ಣಶೀತಾತೋರ್ ಬಹ್ವಾಶೀ ದುರ್ಬಲಾಃ ಕೃಶಾಃ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಾಚ್ಛಮುಖವರ್ಣತ್ವಕ್ ಶ್ರೀಮದ್ದರ್ಶನಲೋಚನೈಃ |

ಪಾಣಿಪಾದತಲಾ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಾ ಸತತಾಸೂಯಕೋ ಘೃಣೀ ||

ಜ್ವರೋ ಮಿಶ್ರಾಕೃತಿಸ್ತಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವರುಕ್ಮೇನಸೋಽರುಚಿಃ |

ಭಿನ್ನಸಂಘಾತವರ್ಚಸ್ತ್ವಂ ಸ್ವರಭೇದೋನಿಮಿತ್ತತಃ ||

ಇತ್ಯೇಷಃ ಕ್ಷಯಜಃ ಕಾಸಃ

| (ಚ. 700)

ವಿಷಮವಾದ ಮತ್ತು ತನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಹಿತವಲ್ಲದ ಭೋಜನ, ಅತಿ ಮೈಥುನ ಮತ್ತು ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ಇವುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಶೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಕೆಟ್ಟಾಗ್ಗೆ ವಾತಾದಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಕೋವಗೊಂಡು, ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ದೇಹದ ಕ್ಷಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಕೆಮ್ಮುಳ್ಳ

ವನು ದುವರ್ವಸನೆಯುಳ್ಳ, ಹಸುರು (ಅಥವಾ) ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ಅಥವಾ ಕೀವಿನ ಹಾಗಿನ, ಕಫವನ್ನು ಉಗುಳುವನು; ಕೆಮ್ಮಿಸುವಾಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಹೃದಯ ಅದರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಜಾರಿತು ಎಂತ ನೆನಸುತ್ತಾನೆ; ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಒಮ್ಮೆ ಉಷ್ಣದ ಪೀಡೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಶೀತದ ಪೀಡೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ; ಬಹಳ (ಉಣ್ಣುವ-ತಿನ್ನುವ) ಅಶೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ದುರ್ಬಲನಾಗಿಯೂ, ಕೃಶನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ; ಜಿಡ್ಡುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಮುಖದ ವರ್ಣವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಚೆಲುವಾದ ರೂಪ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಇರುತ್ತಾನೆ; ಅವನ ಹಸ್ತವಾದಗಳ ತಲಗಳು ನುಣುಪಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸೂಯೆ ಪಡುತ್ತಾ ಬೇಜಾರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಜ್ವರ, ಪಕ್ಷಗಳ ನೋವು, ನೆಗಡಿ, ಅರುಚಿ, ಮಲಕೂಡಿಕೊಂಡು ಒಡೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ಸ್ವರಭೇದ ಸಹ ಕಾಣುವವು; ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

10. ಇತ್ಯೇಷಃ ಕ್ಷಯಜಃ ಕಾಸಃ ಕ್ಷೀಣಾನಾಂ ದೇಹನಾಶನಃ |

ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ
ಮಹಾರ

ಯಾವೋ ಬಲವತಾಂ ವಾ ಸ್ಯಾದ್ ಯಾವ್ಯಸ್ತ್ವೇವಂ ಕ್ಷತೋತ್ತಿತಃ ||

ಕದಾಚಿದಪಿ ಸಿದ್ಧೇತಾಮೇತೌ ಪಾದಗುಣಾನ್ವಿತೌ |

ಸ್ವವಿರಾಣಾಂ ಜರಾಕಾಸಃ ಸರ್ವೋ ಯಾಪ್ಯಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ||

ತ್ರೀನ್ಸಾಧ್ಯಾನ್ಸಾಧಯೇತ್ಯುರ್ವಾನ್ ಪಧ್ಯುರ್ಯಾಪ್ಯಾಂಶ್ಚ ಯಾವ-
ಯೇತ್ || (ಚ. 700-1)

ಈ ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮು ಕ್ಷೀಣರಾದವರ ದೇಹವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು. ಬಲವಂತರಾದವರಲ್ಲಿ ಅದು ಯಾವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷತರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮು ಯಾವುದು. ಈ ಎರಡು ವಿಧದ ಕೆಮ್ಮುಗಳು ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಇದ್ದರೆ, ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದುಂಟು. ಮುದುಕರಲ್ಲಿ ಮುದಿತನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮು ಎಲ್ಲವು ಯಾವುದು ಎಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೊದಲಿನ (ವಾತಜ-ಪಿತ್ತಜ-ಕಫಜ) ಮೂರು ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕ ಪಧ್ಯಗಳಿಂದ ತಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಕ್ಷಯಜ ಎಂದರೆ ಶುಕ್ರಾ ವಿ ಧಾತುಕ್ಷಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂತಲ್ಲದೆ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಂತೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂತ ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ (ಪುಟ 94) ಆದರೆ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ರೋಗದವನಲ್ಲಿ ವಾತವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡು ಕೆಮ್ಮನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂತ ವಾ.ನು ಹೇಳಿ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಕಾಯಜ ಕಾಸದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಆ ಕೆಮ್ಮು ಕಂಡನಂತರ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಎಲ್ಲ ರೂಪಗಳು ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತವೆಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 195)

11. ರೂಕ್ಷಸ್ಯಾನಿಲಜಂ ಕಾಸಮಾದೌ ಸ್ನೇಹೈರುಪಾಚರೇತ್ |

ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ
ಉಪಕ್ರಮ

ಸರ್ಪಿರ್ಭಿರ್ವಸ್ತ್ರೈಃ ಪೇಯಾಯುಷಕ್ಸೀರರಸಾದಿಭಿಃ ||

ವಾತಘ್ನಸಿದ್ಧೈಃ ಸ್ನೇಹಾದ್ಯೈರ್ಧೂಮೈರ್ಲೇಹೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಿತಃ |

ಅಧ್ಯಂಗೈಃ ಪರಿಷೇಕೈಶ್ಚ ಸ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಸ್ನೇದೈಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||

ವಸ್ತ್ರೈಃ ಪರ್ಪಿರ್ಭಿರ್ದ್ರವಿದ್ರವೈಶ್ಚ ಶುಷ್ಕಾರ್ಧ್ರಂ ಚೋರ್ಧ್ರಭಕ್ತಿಶ್ಚೇ |

ಘೃತೈಃ ಸಸಿತ್ತಂ ಸಕಫಂ ಜಯೇತ್ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನೈಃ || (ಚ. 701)

ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ರೂಕ್ಷನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ವಾತಹರವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ತುಪ್ಪಗಳಿಂದಲೂ, ವಸ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗಂಜಿ-ಸಾರು-ಹಾಲು-ಮಾಂಸರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಧೂಮದ ಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ಲೇಹಗಳಿಂದಲೂ, ಅಭ್ಯಂಗನಗಳಿಂದಲೂ, ಪರಿಷೇಕ(ಧಾರೆ)ಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಬೆವರಿಸುವ ಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ (ಸಂಗತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ) ಉಪಚಾರ ಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಮಲವನ್ನು ಬದ್ಧಮಾಡಿದ ವಾತವನ್ನು ವಸ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಒಣಗಿಕೊಂಡು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವ ವಾತವನ್ನು, ಪಿತ್ತಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಊಟದನಂತರ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ನೆಕ್ಕಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಕಫಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನಗಳಿಂದಲೂ, ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಕೆಳಗಿನ 58ನೇ ಪಂಕ್ತಿ ನೋಡಿ ಪಿತ್ತಯುಕ್ತವಾದ ವಾತಜಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಹಾಲುಗಳು ಸಹ ಪಿತ ಮಿತ ವಾ (ಪು 265)

12. ವಂಚಮೂಲೀಕೃತಕ್ವಾಧಃ ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುತಃ |

ವಂಚಮೂಲ
ಕಸಾಯ

ರಸಾರ್ಧಮಶ್ವತೋ ನಿತ್ಯಂ ವಾತಕಾಸಮುದಸ್ಯತಿ || (ರ. ರ. 338)

ಹ್ರಸ್ವವಂಚಮೂಲಗಳ ಕಸಾಯವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಸಾರಿನ ಬದಲಿಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ

ಬಂದಲ್ಲಿ, ವಾತಕಾಸವು ಅಡಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ.

13. ಕಂಟಿ(?)ಕಾರೀಗುಡೂಚೇಭ್ಯಾಂ ವೃಧಕ್ರಿಂಶತ್ಪಲಾದ್ರಸೇ |

ಕಂಟಿಕಾರ್ಯಾದಿ
ಘೃತ

ಪ್ರಸ್ಥಃ ಸಿದ್ಧೋ ಘೃತಾದ್ವಾತಕಾಸಸುದ್ವಿಗ್ನಿರಪನಃ || (ಚ 701)

ಕಿರೀಗುಳ್ಳದ ಬೇರು 30 ಪಲದ (ಅಷ್ಟಾವಶೇಷ) ಕಸಾಯ, ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ ೩೦ ಪಲದ (ಚಾತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷ) ಕಸಾಯ, ಈ ಕಸಾಯ

ಗಳಲ್ಲಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಒಂದಲ್ಲಿ ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪನವಾಗುವದು.

14. ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚವ್ಯಚಿತ್ರಕನಾಗರೈಃ |

ಪಿಪ್ಪಲೀಘೃತ

ಧಾನ್ಯಪಾರಾವಚಾರಾಸ್ನಾಯಸ್ಪ್ಯಾಪ್ತಕ್ವಾರಹಿಂಗುಭಃ ||

ಕೋಲಮಾತ್ರೈರ್ಘೃತವ್ರಸ್ತಾದ್ಧಶಮೂಲೀರಸಾಧಕೇ |

ಸಿದ್ಧಾಂ ಚತುರ್ಧಿಕಾಂ ಪೀತ್ತಾ ವೇಯಾಮಂಡಂ ಪಿಬೇದಸು ||

ತಚ್ಚಾಸಕಾಸಹೃತ್ವಾಶ್ವಗ್ರಹಣೀದೋಷಗುಲ್ಮನುತ್ |

ಪಿಪ್ಪಲಾಢ್ಯಂ ಘೃತಂ ಚೈತದಾತ್ರೇಯೇಣ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಮ್ ||

(ಚ 701)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, (ಶುದ್ಧ) ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬಜಿ, ಅರತೆ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಯವಕ್ಷಾರ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಇವು ಮುಕ್ಕಾಲು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಪ.

(೮ ಸೇರು) ದಶಮೂಲಗಳ (ಅಷ್ಟಾವಶೇಷ) ಕಷಾಯ ಪ್ರಸ್ಥ ೪, ದನದ ತುಪ್ಪ ಪ್ರಸ್ಥ ೧, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನು ೧ ವಲ ಪ್ರಕಾರ ಸೇವಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಗಂಜಿಯ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆತೂಲೆ, ಸಕ್ಕಗಳ ತೂಲೆ, ಗ್ರಹಣೇದೋಷ, ಗುಲ್ಮ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಇದು ಆತ್ರೇಯನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಗೊಂಡ ಪಿಪ್ಪಲಾದಿಘೃತ

15. ವಿಡಂಗಂ ನಾಗರಂ ರಾಸ್ಮಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಹಿಂಗುಸ್ಯಂಧವೈಃ |

ವಿಡಂಗಾಮಿ
ಚೂರ್ಣ

ಭಾರ್ಗೀ ಕ್ಷಾರಶ್ಚ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಪಿಪ್ಪಲಾದ್ವಾ ಘೃತಮಾತ್ರಯಾ ||

ಸಕಫೇ ನಿಲಜೇ ಕಾಸೇ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಯಾಹತಾಗ್ನಿಷು || (ಚ. 702)

ವಾಯುವಿಳಗ, ಶುಂಠಿ, ಅರಶೆ (ರಾಸ್ಮೆ), ಹಿಪ್ಪಲಿ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷದ) ಬೇರು, ಯವಕ್ಷಾರ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಕಫ ಕೂಡಿದ ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

16 ದುರಾಲಭಾಂ ಶಬೀಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಶೃಂಗವೇರಂ ಸಿತೋಪಲಾಮ್ |

ದುರಾಲಭಾಮಿ
ಚೂರ್ಣ

ಲಿಹ್ಯಾತ್ಕರ್ಕಟಶೃಂಗೀಂ ಚ ಕಾಸೇ ತೈಲೇನ ವಾತಜೇ || (ಚ. 702)

ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಸಣ್ಣ ಕಚೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶುಂಠಿ, ಕರ್ಕಟ

ಶೃಂಗಿ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಣ್ಣ

ಯಲ್ಲ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕತಕ್ಕದ್ದು.

17 ದುಸ್ವಶಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಮುಸ್ತಾಂ ಭಾಯ್ಗೀಂ ಕರ್ಕಟಕೀಂ ಶಬೀಮ್ |

ಜೀರಿ ಕೆಲವ
ಚೂರ್ಣ ಯೋಗ
ಗಳು

ಪುರಾಣಗುಡತೈಲಾಭ್ಯಾಂ ಚೂರ್ಣಿತಾನ್ಯವಲೇಹಯೇತ್ ||

ತದ್ವತ್ಸಕೃಷ್ಣಾಂ ಶುಂಠೀಂ ಚ ಸಭಾಯ್ಗೀಂ ತದ್ವದೇವ ಚ |

ಪಿಪ್ಪಲೇಚ್ಛ ಕೃಷ್ಣಾಂ ಕೋಷ್ಠೇನ ಸಲಿಲೇನ ಸಸ್ಯಂಧವಾಮ್ ||

ಮಸ್ತುನಾ ಸಸಿತಾಂ ಶುಂಠೀಂ ದಧ್ನಾ ವಾ ಕಣಿರೇಣುಕಾಮ್ |

(ವಾ. 266)

ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಕರ್ಕಟ ಶೃಂಗಿ, ಕಚೂರ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ-ಶುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ-ಶುಂಠಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಹಳೇ ಬಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳಣ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದು. ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂಧವಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣ ವಾದ ನೀರಿನಿಂದ, ಅಥವಾ ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮೊಸರನೀರಿನಿಂದ, ಅಥವಾ ಕಾಡು(ಕಾಳ)ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ರೇಣಿಕೆ ಬೀಜಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೊಸರಿನಿಂದ, ಕುಡಿಯುವದು.

ಸ್ಯಂಧವಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಭಾರ್ಗೀಂ ಶೃಂಗವೇರಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ |

ದಾಡಿಮಾಮ್ಲೇನ ಕೋಷ್ಠೇನ ಭಾರ್ಗೀನಾಗರಮಂಬುನಾ ||

ಪಿಪ್ಪಲೇಚ್ಛದಿರಸಾರಂ ವಾ ಮದಿರಾದಧಿಮಸ್ತುಭಿಃ |

ಅಥವಾ ಪಿಪ್ಪಲೀಕಲ್ಮಂ ಘೃತಘೃಷ್ಣಂ ಸಸ್ಯೆಂದವಮ್ ||

(ಚ 703)

ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿವ್ವಲೀ, ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ (ನಿರ್ವಿಷ), ಶುಂರಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹುಳಿದಾಳೆಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ-ಶುಂರಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಕಾಚಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದ ಹಿವ್ವಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೈಂಧವಲವಣಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೆಂಡ, ಮೊಸರು, (ಅಥವಾ) ಮೊಸರ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

18. ದಶಮೂಲೀಂ ಸ್ವಯಂಗುಪ್ತಾಂ ಶಂಖಪುಷ್ಪೀಂ ಶಟೀಂ ಬಲಾಮ್ |

ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲ್ಯಪಾಮಾರ್ಗಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕಾನ್ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯ ಹರಿತಕೀ
ರಸಾಯನ

ಭಾಂಗೀಂ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ದ್ವಿಪಲಾಂಶಂ ಯವಾಧಕಮ್ |

ಹರಿತಕೀಶತಂ ಚೈಕಂ ಜಲವಂಚಾಧಕೇ ಪಚೇತ್ ||

ಯವೇ ಸ್ತಿಸ್ತೇ ಕಷಾಯಂ ತಂ ಪೂತಂ ತಚ್ಚಾಭಯಾಶತಮ್ |

ಪಚೇದ್ಗುಡತುಲಾಂ ದತ್ತಾ ಕುಡವಂ ಚ ವೃಧಕ್ ಘೃತಾತ್ ||

ತೈಲಾತ್ಸಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಾತ್ಸಿದ್ಧಶೀತೇ ಚ ಮಾಕ್ಷಿಕಾತ್ |

ಲಿಪ್ಯಾದ್ವೈ ಚಾಭಯೇ ನಿತ್ಯಮತಃ ಪಾದೇದ್ರಸಾಯನಾತ್ ||

ತದ್ವಲೀಪಲಿತಂ ಹಸ್ತಿ ವರ್ಣಾಯುರ್ಬಲವೃದ್ಧನಮ್ |

ಪಂಚ ಕಾಸಾನ್ ಕ್ಷಯಂ ಕಾ(ಶ್ವ)ಸಂ ಹಿಕ್ಮಾಂ ಸವಿಷಮಜ್ವರಾಮ್ ||

ಹನ್ಯಾತ್ತಧಾಶೂರ್ಗ್ರಹಣೀಹೃದ್ರೋಗಾರುಚಿಪೀನಸಾನ್ |

ಅಗಸ್ತ್ಯವಿಹಿತಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ರಸಾಯನಮಿದಂ ಶುಭಮ್ || (ಚ 703)

ದಶಮೂಲಗಳು (ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ), ನಾಯಿಸೋಣಗಿನ ಬೀಜ (ಅಥವಾ ಬೇರು), ಬಿಳೀ ಶಂಖಪುಷ್ಪದ ಬೇರು, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೇ ಬೇರು, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಉತ್ತರಣಿ ಬೇರು, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಶುದ್ಧ ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷದ) ಬೇರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಯವೆಗೋದಿ ೧ ಅಧಕ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ೧೦೦, ನೀರು ೫ ಅಧಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವದು; ಯವೆಗೋದಿ ಬೆಂದು ಮೆತ್ತಗಾದ ಮೇಲೆ (ನೀರು ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿದಾಗ) ಶೋಧಿಸಿ, ಆ ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ೧೦೦ನ್ನೂ, ೧೦೦ ಪಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ೧ ಕುಡವ ತುಪ್ಪ, ೧ ಕುಡವ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ೧ ಕುಡವ ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಪಾಕಮಾಡುವದು; ಲೇಹವಾಕ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಒಲೆ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ ಮಗಚುತ್ತ, ಲೇಹ ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ೧ ಕುಡವ ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಅದರಿಂದ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನ ತಿಂದು, ರಸಾಯನಭಾಗವನ್ನು ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಚರ್ಮದ ನೆರಿ, ಹಣ್ಣು ಕೂದಲು, ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮುಗಳು, ಕ್ಷಯ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ವಿಷಮ ಜ್ವರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣೀರೋಗ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ಪೀನಸ ನಾಶವಾಗುವ ವಲ್ಲದೆ, ವರ್ಣ, ಆಯುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಬಲ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು. ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಶುಭಕರವೂ ಆದ ರಸಾಯನವು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಗಳು ಕಷಾಯಪಾಕದಲ್ಲಿ ಬೆಂದ ಮೇಲೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಲೇಹಪಾಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ, ಗೊರಟನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕೆಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬರು ಹಾಗೆ ಬೆಂದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಸೂಜಿ, ದಬ್ಬಣ ಮುಂತಾದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತಲು ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯ ಮಾಡಿ, ರಸಾಯನ ಪಾಕದ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಗೊರಟನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬದು ಅವರ ಮತ ಎಂತ ಅದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಈ ಎರಡು ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಎತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಗೊರಟನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಸಿಪ್ಪೆಭಾಗವನ್ನು, ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ತೈಲದಲ್ಲಿ ಹುರಿದುಕೊಂಡು, ರಸಾಯನ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಎರಡನ್ನು ತಿಂದು ರಸಾಯನವನ್ನು ಸಕ್ಕಬೇಕೆಂತ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ನೆಕ್ಕಬೇಕಾದ ರಸಾಯನ ಎಷ್ಟು ಎಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಪಲದಷ್ಟು ರಸಾಯನ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕೆಂತ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಒಂದು ಪಲದಷ್ಟು ರಸಾಯನವನ್ನು ನೆಕ್ಕಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬದು ಕೆಲವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ಮತ. ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ತಿನ್ನಬೇಕಾದ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟೇ ನೆಕ್ಕಬೇಕಾದ ರಸಾಯನದ ಪಲ ತೂಕ, ಅಂದರೆ ಎರಡು ಪಲ, ಎಂತ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ ರಸಾಯನದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು, ರೋಗಿಯ ಬಲಾಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ವೈದ್ಯನು ಸಂಗತ್ಯಾಸುಸಾರವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ರಸಾಯನ ಪಾಕಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಕಾಯಿಗಳ ಗೊರಟುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟರೆ, ಆ ಕಾಯಿಗಳ ಮಾಂಸಭಾಗಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಡಿಯದೆ ಮತ್ತು ಪುನಃ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕರಗದೆ ಎಣಿಕೆಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪಾಕಾನಂತರ ಸಿಕ್ಕುವದು ಕಷ್ಟ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಹುರಿದರೆ ಬಿಲ್ಲದ ಪಾಕವು ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಂಟುವದು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದು. ಸಿಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಕಡಿಯದಂತೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡುವದಕ್ಕೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಿಕ್ಕಲಾರದು. ಹಾಗೆ ಗೊರಟನ್ನು ತೆಗೆಯುವದಾಗಲಿ, ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹುರಿಯುವದಾಗಲಿ, ಯೋಗಕರ್ತೃಗಳ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಡಿಯಾಗಿಯೇ ಇರಿಸಿ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿ ಒಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದ ರಸಾಯನಾಂಶವು ಆ ಸಿಪ್ಪೆಗಳೊಳಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದು ಒಳ್ಳೆದು ಮತ್ತು ನಿರಾಕ್ಷೇಪವಾದದ್ದು.

ರಸಾಯನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ೧೦೦ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ತಿಗೆ ೨೦ಂತೆ ತಿನ್ನಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದರಿಂದ, ರಸಾಯನವೆಲ್ಲ ೫೦ ಸರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಲ್ಲ ಪಲ ೧೦೦, ಘೃತತೈಲಮಧುಹಿಪ್ಪಲಿಗಳ ಪಲ ೨೮ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಜೀನಸುಗಳು ಪಲ ೧೨೦ರ ಸಾರ, ಸೇರಿರುವ ರಸಾಯನದ ಭಾರವು ಸುಮಾರು ೧೫೦ ಪಲವಿರಬಹುದೆಂತ ಗಣಿಸಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ೫ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ರಸಾಯನವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯು, ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದ ರಸಾಯನಾಂಶ ಸೇರಿ, ಅರ್ಧ ಪಲ ಇರಬಹುದೆಂತ ಎಣಿಸಿದರೆ,

ಎರಡು ಅಣಿಲೆಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ೧ ಪಲ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುವದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ರಸಾಯನದಿಂದ ಎರಡು ಪಲ ತೂಕ ನೆಕ್ಕಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಸೇವಿಸಿದ ೩ ಪಲ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸತ್ತ ಅರ್ಧ ತೊಲೆ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಇರಬೇಕು. ವಿರೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯನ್ನು ಕಷಾಯರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣ ಕರ್ಷ, ಅರ್ಧಪಲ ಅಥವಾ ಪಲ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಡುವದಾದರೆ, ಅದರ ಅರ್ಧ ತೂಕ ದಷ್ಟು, ಅಂದರೆ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಎರಡು ಕರ್ಷ, ಮೃದು, ಮಧ್ಯ, ಕ್ರೂರ ಎಂಬ ಶರೀರಭೇದದ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕೆಂತ ವಿಧಿಯುಂಟು (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 927). ವಿರೇಚನಾಷಧದ ಪ್ರಮಾಣವು ಉತ್ತಮವಾದರೆ ೩೦ ಸರ್ತಿ, ಮಧ್ಯಮವಾದರೆ ೨೦ ಸರ್ತಿ, ಹೀನವಾದರೆ ಹತ್ತು ಸರ್ತಿ, ಭೇದಿಯಾಗುವದು ಎಂತ ಭಾ. ಪ್ರ. (ಪು. 217). ಈ ಕ್ರಮದ ವಿರೇಚನವು ೩ ಪಲ ಅಗಸ್ತ್ಯಹರಿತಕೀರಸಾಯನ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಉಂಟಾಗಲಾರದಾದರೂ, ಅದು ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಷ್ಟು ಭೇದಿಯನ್ನು ಈ ಕಾಲದ ಅಲ್ಪ ಬಲ ವುಳ್ಳ ರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಮಾಣದ ಕಾಲು ಭಾಗ ದಷ್ಟು ರೋಗಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿ, ವೈದ್ಯನು ರೋಗಿಗೆ ಸುಖಕರವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಕಷಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಡಿಲಾಗಿ ಪೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಒಳ್ಳೆದೇ.

ಈ ರಸಾಯನಕ್ಕೆ ಚಾತುರ್ಜಾತ, ಅಂದರೆ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ-ಲವಂಗಪತ್ರೆ-ಎಲಕ್ಕಿ-ನಾಗ ಕೇಸರಗಳನ್ನು ಕಾಲು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣದ ೧ ಪಲವನ್ನು (ಪರಿಮಳಕ್ಕಾಗಿ) ಕೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 255). ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಪಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಲೇಹಪಾಕ ಒಂದು ಪಾತ್ರವನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸುವ ಸಮ ಯದಲ್ಲಿ ಬೆರಿಸುವದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಚಾತುರ್ಜಾತದ ಪರಿಮಳವೂ ಪಿಪ್ಪಲಿಯ ಕಾರವೂ ಹೆಚ್ಚು ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಚೂರ್ಣಗಳು ಲೇಹದೊಂದಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಲಿತು ಚನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಯಾಗುವದು ಔಷಧ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯ.

19. ಸಮೂಲವಲ್ಕಚ್ಛದಕಂಟಕಾರ್ಯಾಃ—

ಸ್ತುಲಾಂ ತತೋ ದ್ರೋಣಮಿತಂ ಜಲಂ ಚ |
 ಭೃಗುಹರಿತಕಿ-
 ಲೇಹ ಹರಿತಕೀನಾಂ ಶತಮೇಕಪಾತ್ರೇ,
 ವಿಪಾಚ್ಚ ಕುರ್ಯಾಚ್ಚ ರಣಾಂಬುಶೇಷಮ್ ||
 ತಸ್ಮಿನ್ಯಸಾಯೇ ತನುವಸ್ತವೂತೇ,
 ಹರಿತಕೀಭಿಃ ಸಹಿತಂ ಗುಡಸ್ಯ |
 ತುಲಾಂ ಎನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ಪಚೇತ್ಸವಕ್ವ,—
 ಮೇತತ್ಸಮುತ್ತರ್ಯ ಸುಶೀತಲಂ ಚ ||
 ಪಲಂ ಪಲಂ ಚಾಪಿ ಕಟುತ್ರಯಂ ಚ,
 ತಥಾ ಚತುರ್ಜಾತವಲಂ ವಿಚೂರ್ಣ್ಯ |

ಪಲಾನಿ ಪಟ್ ಪುಷ್ಪರಸಸ್ಯ ಚಾಪಿ,
 ನಿನ್ನಿ ಪೇತ್ತತ್ತ ವಿಮಿಶ್ರಯೇಚ್ಚ ||
 ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೋ ವಿಧಿನ್ಯೇಷಲೇಹೋ,
 ಯಥಾಬಲಂ ಚಾಪಿ ಯಥಾಸಲಂ ಚ |
 ವಾತಾತ್ಮಕಂ ಪಿತ್ತಕೃತಂ ಕಫೋತ್ಥಂ ತ್ರಿದೋಷಜಾತಾನ್ಯಪಿ ಚಾತ್ರಿ-
 ದೋಷಮಾ ||
 ಕ್ಷತೋದ್ಭವಂ ಚ ಕ್ಷಯಜಂ ಚ ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಹನ್ಯಾತ್ಸಹಪೀನಸೇನ |
 ಯಕ್ಷಾಣ್ಮೇಕಾದಶರೂಪಮುಗ್ರಂ,
 ಹರಿತಕೀ ಯಾ ಭೃಗುಣೋಪದಿಷ್ಟಾ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 374)

ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಸಿಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಸೊಪ್ಪು ಕೂಡಿ ೧೦೦ ಪಲ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ೧೦೦, ಇವುಗಳನ್ನೂ, ೧ ದ್ರೋಣ ನೀರನ್ನೂ, ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿ, ೧ ಆಡಕಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿದ ಕೂಡಲೇ, ತೆಳ್ಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ, ೮ ಕಪಾಯವನ್ನೂ, ೮ ನೂರು ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನೂ, ೧೦೦ ಪಲ (ಹಳೇ) ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಕೂಡಿಸಿ ಪುನಃ ಬೇಯಿಸುವದು, ಪಾಕ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ (ದ್ರಾವಕವನ್ನು) ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಟ್ಟು, ಆರಿದ ಮೇಲೆ ಶುಂಠಿ ಪಲ ೧, ಹಿವ್ವಲಿ ಪಲ ೧, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಪಲ ೧, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ ಕರ್ಷ ೧, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ ಕರ್ಷ ೧, ಎಲಕ್ಕಿ ಕರ್ಷ ೧, ನಾಗಕೇಸರ ಕರ್ಷ ೧, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ೬ ಪಲ ಜೀನನ್ನೂ ಬೆರಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಕ್ರಮವುಕಾರ ರೋಗಿಯ ದೇಹಬಲಕ್ಕೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಬಲಕ್ಕೂ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ವಾತಜಕೆಮ್ಮು, ಪೈತ್ತಿಕೆಮ್ಮು, ಕಫಜಕೆಮ್ಮು, ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮು, ದ್ವಂದ್ವದೋಷಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮುಗಳು, ಕ್ಷತಜಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಪೀನಸ, ಹನ್ನೊಂದು ರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಉಗ್ರವಾದ ಯಕ್ಷರೋಗ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಈ ಹರಿತಕೀ ಲೇಹವು ಭೃಗುಮುನಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಹಿಂದಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಕಾಣುವ ಪರಾ ನೋಡಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಜಪ, ಒಳಗಿನ ಜೀಜಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಲ್ಲ ಪಾಕಮಾಡುವಾಗ ೨೯೦ರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕೀಸ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ತ್ರಿದೋಷಜ ಮತ್ತು ದ್ವಂದ್ವಜ ಕೆಮ್ಮುಗಳಂದರೆ 'ಪ್ರಕೃತಿ-ಸಮ-ಸಮವಾಯು' ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

20. ಯವಾಧಕೇ ಸಪ್ತಜಲಾಧಕಾನಿ,
 ಹರಿತಕೀನಾನ್ತು ಶತಂ ಗುರೂಣಾಮಾ |

ವಸಿಷ್ಠಹರಿತಕೀ
 ರಸಾಯನ

ಲೋಹೇ ಕಟಾಹೇ ಸಮಧಿಶ್ರಯಿತ್ವಾ,
 ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಚೈತಾನಿ ಸಮಾದಧೀತ ||
 ದಸ್ತ್ಯಶ್ಚಗಂಧಾಚರಬಿಲ್ವಮೂಲಂ ಭಲ್ಲಾತಕಂ ಬಿಲ್ವಫಲಂ ಸತಂ ಚ |
 ಉಭೇ ಹರಿದ್ರೇ ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ ಚ,
 ಪತ್ರಾಣಿ ಮೂಲಾನಿ ಚ ಚಿತ್ರಕಸ್ಯ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೃಪಾಮಾರ್ಗಮಧಾತ್ಮಗುಪ್ತಾ.

ಸರ್ವಾಣಿ ಕುರ್ಯಾತ್ಪಲಸಂಮಿತಾನಿ |
 ಏಕತ್ರ ಸರ್ವಾಣಿ ಭಿಷಗ್ವಿದಗ್ಧಾ (ಽಧ್ಯಾ)ದ್,
 ದ್ವಿಪಂಚಮೂಲೀಂ ಚ ಯವಪ್ರಮಾಣಾಮ್ ||
 ಮೃದೂನಿ ಸುಸ್ವಿನ್ನಯವಾನ್ವಿದಿತ್ವಾ,
 ಶನೈಃ ಪ್ರಯತ್ನಾದವತಾರಯೇಚ್ಛ |
 ಎಸ್ರಾವ್ಯ ತೇನೈವ ಜಲೇನ ಸಾರ್ಧಂ,
 ವಚೇತ್ಪುರಾಣಸ್ಯ ಶತಂ ಗುಡಸ್ಯ ||
 ಭೂಯೋ ಗುರೂಣಾಮಪಿ ತತ್ರ ದದ್ಯಾ,-
 ಧರೀತಕೇನಾಂ ಚ ಸಹಸ್ರಮಸ್ಯತ್ |
 ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪುರಾಣಸ್ಯ ಘೃತಸ್ಯ ದದ್ಯಾ,-
 ನ್ನವಸ್ಯ ತೈಲಸ್ಯ ಚ ತಾವದೇವ ||
 ಶೀತೇ ಮಧು ಸ್ನೇಹಸಮನ್ತು ದದ್ಯಾ,-
 ತ್ವಲಾನಿ ಚಾಪ್ಪಾವಧ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಮ್ |
 ಸಾ ಕಲ್ಪಮಿಶ್ರಾ ತ್ವಧ ಸೇವ್ಯಮಾನಾ,
 ಸರ್ವಾನ್ ಜ್ವರಾನ್ಶಾಶಯತೀಹ ಮಾಸಾತ್ ||
 ಮಾಸದ್ವಯೇನೈವ ಚ ನೇತ್ರರೋಗಾ,-
 ನ್ನಿಹಸ್ತ್ಯಪೂರ್ವಾಂ ಚ ಕರೋತಿ ದೃಷ್ಟಿಮ್ |
 ಕುಸ್ಮಾನಿ ಮಾಸತ್ರಯತೋ ನಿಹನ್ತಿ,
 ಪ್ರಭನ್ನಕರ್ಣಾಂಗುಲಿನಾಸಿಕಾನಿ ||
 ಭಗಂದರಂ ಶ್ಲೀವದವಾತಗುಲ್ಮಂ,
 ಶ್ವಾಸಂ ತಥಾ ಮಾಸಚತುಷ್ಟಯೇನ |
 ಸಂಭಕ್ಷಿತಾ ಪಂಚಭಿರೇವ ಮಾಸೈಃ,
 ಕರೋತಿ ಕೇಶಾನ್ ಭ್ರಮರಾಂಜನಾಭಾನ್ ||
 ಷಡ್ಭಿಷ್ಟು ಮಾಸೈಃ ಪಿಲು ಸಾಪಿ ಕುರ್ಯಾತ್,
 ಕೇಶಾನ್ ಸುನೀಲಾನ್ ಘನಕುಂಚಿತಾಗ್ರಾನ್ |
 ಸಹಸ್ರವಧ್ಯಾಮಧ ಚೋಷಯುಂಜ್ಯ,
 ಬಲಂ ಭವೇದುತ್ತಮಕುಂಜರಸ್ಯ |
 ಸ್ವರಂ ಮಯೂರಸ್ಯ ಹಯಸ್ಯ ವೇಗಂ,
 ಶರಚ್ಛಶಾಂಕಸ್ಯ ಪರಾಂ ಚ ಕಾನ್ತಿಮ್ |
 ಸೌಭಾಗ್ಯಮೇಧಾಸ್ಮೃತಿಸತ್ವಯುಕ್ತೋ,
 ಬಲಾನ್ವಿತಃ ಪದ್ಮದಲಾಯತಾಕ್ಷಃ ||
 ಜೀವೇತ್ಸಮಾನಾಂ ಚ ಸಹಸ್ರಮಗ್ರ್ಯಂ,
 ಪ್ರಯೋಗಕಾಲಾದಿತಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಮ್ |

ಸಮಾಕ್ಷ್ಯ ಕಲ್ಪಾಂಸ್ತು ಚಕಾರ ಯೋಗಂ,

ಹಿತಾಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಮುನಿರ್ವಸಿಷ್ಠಃ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸ 256-257)

೨ ಅಧಕ ಯವೆಗೋದಿ, ೨ ಅಧಕ ನೀರು, ೧೦೦ ಭಾರವುಳ್ಳ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಗಳು, ದಂತಿ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಹೊಂಗೆ (ನಾಯಿಹಲ್ಲೆ) ಬೇರು, ಗೇರುಕಾಯಿ, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆಕಾಯಿ, ತಗರ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು ಮತ್ತು ಎಲೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಉತ್ತರಣಿ ಬೇರು, ನಾಯಿಸೋಣಗಿನ (ಸಸುಗುನ್ನಿಯ) ಬೀಜ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ೧ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ದಶಮೂಲಗಳು (ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ) ೨ ಅಧಕ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಯವೆಯು ಚನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದು, ಮೃದುವಾದ ಮೇಲೆ, ಕಟಾರವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ೧೦೦ ಪಲ ಹಳೇ ಬಿಲ್ಲವನ್ನೂ, ಭಾರವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಒಂದು ಸಹಪ್ರವನ್ನೂ, ಹಳೇ ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥವನ್ನೂ, ಹೊಸ ಎಳ್ಳೆಣೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಪುನಃ ಬೇಯಿಸುವದು; ಪಾಕ ಬಂದ ಮೇಲೆ ವಾತ್ರವನ್ನು ಬಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ, ತಣಿದ ಮೇಲೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಜೀನನ್ನೂ, ೮ ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಜೋಣವನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಕಲ್ಕಮಿಶ್ರವಾದ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದು. ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಬಾತಿಯ ಜ್ವರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ನೇತ್ರರೋಗಗಳು ಹೋಗಿ ಅವೂರ್ವವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಕಿವಿ ಮೂಗು ಬೆರಳುಗಳು ಸಹ ಒಡದು ಕೊಳೆತಿರುವ ಕುಷ್ಠರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು; ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಭಗಂದರ, ಶ್ಲೀವದ, ವಾತಗುಮ್ಮ, ಉಬ್ಬಸ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಐದು ತಿಂಗಳು ಸೇವಿಸಿದರೆ ತಲೆಕೂದಲುಗಳು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳದ ಮತ್ತು ಅಂಜನದ ಹಾಗೆ ಕಪ್ಪಾಗುವವು; ಆರು ತಿಂಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ತಲೆಕೂದಲುಗಳು ದಪ್ಪ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೇ ನೀಲವಾಗುವದಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುರುಳು ಉಂಟಾಗುವವು; ಒಂದು ಸಾವಿರ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಪೂರಾ ಸೇವಿಸಿದರೆ, ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆನೆಯ ಬಲ ಬರುವದಲ್ಲದೆ, ಅವನ ಸ್ವರವು ನವಿಲಿನ ಹಾಗೆ, ಓಟವು ಕುದುರೆಯ ಹಾಗೆ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಯು ಶರತ್ಕಾಲದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಉತ್ತಮ, ಸಹ ಆಗುವವು; ಮತ್ತು ಅವನು ಸಂವತ್ಸ, ಬುದ್ಧಿ, ನೆನಪು, ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಬಲಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ತಾವರೆಹೂವಿನ ಎಸಳುಗಳಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಿಂದ ಒಂದು ಸಾವಿರ ವರ್ಷದ ಪರಮಾವಧಿ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಬದುಕುವನೆಂಬದು ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು. ವಸಿಷ್ಠಪುಷ್ಪಿಗಳು ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಲೋಕದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ೬ ಔಷಧದ ಫಲಶ್ರುತಿವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತದಾದರೂ, ಔಷಧವು ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗುವದೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಒಂದೆ 18 ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ ಸೇರಿನ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಧಕವು ೧೫೮ ಪಲದ್ದು. ಯವೆ ಮುಂತಾದ ಒಣಗಿಲು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಧಕವು ೭೪ ಪಲದ್ದು, ಎಂತ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ, ೪೪ ಅಧಕ ನೀರು ಸಾಲದು ವಾಗ್ಗುಟ್ಟನು ವಸಿಷ್ಠನಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ರಸಾಯನ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಬರೆದಿರುವ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಗಳನ್ನೂ, ೨ ಅಧಕ ಯವೆಯನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿಯೂ, ೮ ಪಾಲು ನೀರನ್ನು ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿಯೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಂದ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಲ್ಲದ ಪಾಕದ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ, ಅಗ್ರಸ್ಥಿಹರಿತಕೇರಸಾಯನದಂತೆ ತಯಾರಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ವಸಿಷ್ಠೋಕ್ತರಸಾಯನವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪು 275-6)

ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಪಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದ ನೂರು ಅಂಶಿಕಾಯಗಳನ್ನು ಎರಡನೆ ಲೇಹಪಾಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪಾಯದವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಗ್ಬಟ ಹೇಳುವ ರಸಾಯನ ಯೋಗಕ್ಕೂ, ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೂ ಬಹಳ ಭೇದಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ಯಹರಿತಕೇ, ವಸಿಷ್ಠಹರಿತಕೇ ಎಂಬ ಎರಡು ರಸಾಯನ ಯೋಗಗಳು 'ಶ್ವತಕ ಯಜಕಾಸಚಿಕಿತ್ತಂ' ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಪು II-137) 'ಕಾಸಚಿಕಿತ್ತಂ' ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮದ ಅಧ್ಯಾಯ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಂಟು. ಗೇರುಕಾಯಿಯು ವಿಷವಾರ್ಧವಾ ದರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ.

21. ಶಿರಸಃ ಸದನೇ ಸ್ರಾವೇ ನಾಸಾಯಾ ಹೃದಿ ತಾಮ್ಯತಿ |

ಮೂವುಪಾಸದ
ನಿವಾಸ

ಕಾಸಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯವತಾಂ ಧೂಮಂ ವೈದ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ದಶಾಂಗುಲೋನ್ಮಿತಾಂ ನಾಡಿಂ ಅಧವಾಷ್ಟಾಂಗುಲೋನ್ಮಿತಾಮ್ |

ಶರಾವಸಂಪುಟಚ್ಛಿದ್ರೇ ಕೃತ್ವಾ ಜಿಹ್ವಾಂ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||

ವೈರೇಚನಂ ಮುಖೇನೈವ ಕಾಸಸಾನ್ ಧೂಮಮಾಪಿಬೇತ್ |

ತಮುರಃ ಕೇವಲಂ ಸ್ರಾವಂ ಮುಖೇನೈವೋದ್ಧಮೇತ್ಪುನಃ ||

ಸ ಹ್ಯಸ್ಯ ತೈಕ್ಯಾದ್ವಿಕ್ಲಿಪ್ತೈಶ್ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಮುರಸಿ ಸ್ಥಿತಮ್ |

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯ ಶಮಯೇತ್ಕಾಸಂ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಸಮುದ್ಭವಮ್ || (ಚ. 703-704)

ಕಮ್ಮುಸೂಂದಿಗೆ ನೆಗೆಡಿ, ತಲೆನೋವು, ಮೂಗಿನಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹೃದಯದ ಪೀಡೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ಹೊಗೆಯ ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಸಂಪುಟಾಕಾರವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲಿಕ್ಕಾಗುವ ಎರಡು ಗಡಿಗಳಿಗೊಳಗೆ, ಮುಚ್ಚಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಂಗುಲ ಅಧವಾ ಎಂಟು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದದ ಒಂದು ನಳಿಗೆಯ ಕೆಳತುದಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕೆಳಗಿನ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ವಿಷಧವನ್ನೂ ಬೆಂಕಿಕಂಡಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿ, ಮುಚ್ಚಳದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದಲ್ಲಿ ನಳಿಗೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಕೆಮ್ಮುರೋಗದವನು ತನ್ನ ಬಾಯಿಂದ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು, ಮತ್ತು ಎದೆಯೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕ ಆ ಹೊಗೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಾಯಿಂದಲೇ ಹೊರಗೆ ಬಿಡಬೇಕು. ಆ ಹೊಗೆಯು ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಕಫವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿ, ವಾತಕಫಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಸಾಶಮಾಡುವದು.

ಸೂ 1ನೇ ಭಾಗದ XXV, 1-2 ನೋಡಿ

22. ಮನಃಶಿಲಾಲಮಧುಕಮಾಂಸೇಮುಸ್ತೇಂಗುದೈಃ ಪಿಬೇತ್ |

ಫೂಮಯೋಗ

ಧೂಮಂ ತಸ್ಯಾಸು ಚ ಕ್ಷೀರಂ ಸುಖೋಷ್ಣಂ ಸಗುಡಂ ಪಿಬೇತ್ ||

ವಿಷ ಕಾಸಾನ್ ಪೃಥಗ್ದೋಷಸನ್ನಿವಾತೋದ್ಭವಾನ್ ಜಯೇತ್ |

ಪ್ರಸಹ್ಯಾಪರಿಸಂವಿದ್ಧಾನ್ಸಸ್ಯೋರ್ಗತತ್ಪ್ರೇಪಿ || (ಚ. 704)

ಮಣಿಶಿಲೆ, ಅರಿಹಾರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂಗಳದ ಮರನ ಹೂವು, ಇವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಜಿಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ವಾತಾದಿ ಒಂದೊಂದು ದೋಷದಿಂದಂಟಾದದ್ದಾಗಲಿ, ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದಂಟಾದದ್ದಾಗಲಿ, ಬೇರೆ ನೂರಾರು ಯೋಗಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಈ ಹೊಗೆಯು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಸೂ ಮಣಿಶಿಲೆ, ಅರಿಹಾರ ಸಹ ವಿಷವಸ್ತುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಯೋಗವನ್ನು ಶ್ರಮವಾಗಿ ನಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತೆಬೇಕು

23. ಕಾಸೇ ಸಪೀನಸೋ ಧೂಮಂ ಸ್ವೈಹಿಕಂ ವಿಧಿನಾ ಪಿಬೇತ್ |

ಹಿಧಾತ್ವಾ ಸೋಕ್ತ
ಧೂಮಗಳ ಉಪ
ಯೋಗ

ಹಿಧಾತ್ವಾ ಸೋಕ್ತ ಧೂಮಾಂಶ್ಚ ಕ್ಷೀರಮಾಂಸರಸಾಶನಃ |

(ವಾ. 266-67)

ಕೆಮ್ಮಿನೊಂದಿಗೆ ನೆಗಡಿ ಇರುವಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಹೊಗೆಯನ್ನು
ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು-ಉಬ್ಬಸಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೊಗೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿವ್ರಕಾರ ಪಾನ
ಮಾಡಿ, ಹಾಲಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಮಾಂಸರಸದಿಂದ ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ವಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕದ್ದು

24. ಮಸ್ತೈಕುಕ್ಯುಟವಾರಾಹೈರಾಮಿಷ್ಠವಾಃ ಘೃತಾನ್ವಿತೈಃ |

ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ
ಪಥ್ಯ

ಸಿದ್ಧಾಂ ಸಸ್ಯಂಧವಾಂ ಪೇಯಾಂ ವಾತಕಾಸೇ ಪಿಬೇನ್ನರಃ || (ಚ. 704)

ಮೀನು, ಕೋಳಿ, ಕಾಡು ಹಂದಿ, ಇವುಗಳ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ತುಪ್ಪ
ಮತ್ತು ಸ್ಯಂಧವಲವಣಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪೇಯಾ ಎಂಬ ಗಂಜಿಯನ್ನು
ವಾತಕಾಸಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ವಾಸ್ತುಕಂ ವಾಯುಸೀಶಾಕಂ ಮೂಲಕಂ ಸುನಿಷ್ಠಾಕಮ್ |

ಸ್ನೇಹಾಸ್ತೈಲಾದಯೋ ಭಕ್ಷ್ಯಾಃ ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುರಸಗಾಡಿಕಾಃ |

ದಧ್ಯಾರನಾಲಾವ್ಲಫಲಪ್ರಸನ್ನಾಪಾನಮೇವ ಚ |

ಶಸ್ಯತೇ ವಾತಕಾಸೇ ತು ಸ್ವಾದ್ವವ್ಲವಣಾನಿ ಚ || (ಚ. 705)

ವಾಸ್ತುಕಶಾಕ, ಕಾಗೇಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು, ಮೂಲಂಗಿ, ಸುನಿಷ್ಠಾಕ (ಗೊರಬೆ
ಸೊಪ್ಪು), ಸ್ನೇಹಗಳು, ತೈಲ ಮುಂತಾದವು, ಹಾಲು-ಕಬ್ಬಿನರಸ-ಬಿಲ್ಲಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ
ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು, ಮೊಸರು, ಗೋದಿಯ ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರು, ಹುಳಿಹಣ್ಣುಗಳು (ಮಾಡಳ, ದಾಳಿಂಬ
ಮುಂತಾದವು), ಮಧ್ಯದ ಮೇಲಿನ ನೀರು, ಇವುಗಳು ಸೇರಿದ ಪಾಸಕಗಳು, ಸಿಪಿ, ಹುಳಿ
ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಾದ ಆಹಾರಗಳು, ಸಹ ವಾತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವು.

25. ಪೈತ್ರಿಕೇ ಸಕಫೇ ಕಾಸೇ ವಮನಂ ಸರ್ಪಿವಾ ಹಿತಮ್ |

ಪೈತ್ರಿಕ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ
ಉಪಕ್ರಮ.

ತಥಾ ಮದನಕಾಶ್ಮರ್ಯಮಧೂಕಕ್ವಧಿತ್ವೈರ್ಘ್ರೈಃ ||

ಯಷ್ಪಾಪ್ತಫಲಕಲ್ಪೈರ್ವಾ ವಿದಾರೀಕ್ಷುರಸಾಯು(ಃ?)ತ್ವೈಃ |

ಹೃತದೋಷಸ್ತತಃ ಶೀತಂ ಮಧುರಂ ಚ ಕ್ರಮಂ ಭಜೇತ್ ||

ಪೈತ್ರೇ ತನುಕಫೇ ಕಾಸೇ ತ್ರಿವೃತಾಂ ಮಧುರೈರ್ಯುತಾಮ್ |

ದದ್ಯಾದ್ಧನಕಫೇ ತಿಕ್ತ್ವೈರ್ವರೇಕಾರ್ಥೇ ಯುತಾಂ ಭಿಷಕ್ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತಸ್ತನುಕಫೇ ರೂಕ್ಷಶೀತಃ ಕಫೇ ಘನೇ |

ಕ್ರಮಃ ಕಾಯಃ ಪರಂ ಭೋಜ್ಯೈಃ ಸ್ನೇಹೈರ್ಲೇಹೈಶ್ಚ ಶಸ್ಯತೇ ||

(ಚ. 705)

ಕಫ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಪಿತ್ತಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಯ ಔಷಧವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದು
ಹಿತ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ, ಕಾಶ್ಮೀರಿಹಣ್ಣು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಇವುಗಳ ಕಸಾಯ
ನೀರನ್ನು, ಅಥವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಮತ್ತು ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿಯನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನೆಲ

ಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕದಡಿ ಕುಡಿದು, ವಮನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ಹೊರಗೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಶೀತವಾದ ಮತ್ತು ಸಿಹಿಯಾದ (ಉಪಚಾರ) ಕ್ರಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಪಿತ್ತಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಕಫವು ತೆಳ್ಳಗಾಗಿದ್ದರೆ ತಿಗಡೆಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಿಹಿಯಾದ ದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ, ಕಫವು ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಹಿಯಾದ ದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ, ಕಲಸಿ ಪಂಡಿತನು ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಕಫವು ತೆಳ್ಳಗಾಗಿದ್ದಾಗ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಶೀತವಾದ, ಕಫವು ದಪ್ಪವಿದ್ದಾಗ ರೂಕ್ಷ ಮತ್ತು ಶೀತವಾದ (ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದ) ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ತಿಂಡಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದಲೂ, ಲೇಹಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಚರಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಸಿತ್ತಕಾಸದಲ್ಲಿ ಕಫವು ನೀರಾಗಿದ್ದರೆ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಯ ವಿಷಭವನ್ನು ಕೊಡುವದಾಗಿ ರ ರ (ಪ 339)

26. ಒಲಂದ್ವಿಬೃಹತೀದ್ರಾಕ್ಷಾವಾಸಾಭಿಃ ಕ್ವಧಿತಂ ಜಲಮ್ |

ಬಲಾದಿ ಕಷಾಯ ಪಿತ್ತಕಾಸಾಸಹಂ ಪೇಯಂ ಶರ್ಕರಾಮಧುಯೋಜಿತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 212)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ ಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು. ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಜಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

27. ಶಬೀಪ್ರೀಜೇರಬೃಹತೀ ಶರ್ಕರಾ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |

ಶರಾದಿ ಕಷಾಯ ಪಕ್ವಾಸ್ವ ರಸಂ ಪಿಬೇತ್ಸ್ವಾತಂ ಸಫುತಂ ಪಿತ್ತಕಾಸನುತಾ ||

(ಚಿ ಸಾ. ಸಂ. 242)

ಕಚೋರ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿದಂಟು), ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜಕೆಮ್ಮು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಪರಾ 'ಪ್ರೀಜೇರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮುಡಿವಾಳ' (ಕಾೀಮುಡಿವಾಳ)ವನ್ನು ಕೆಲವು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, 'ಇರುವೇರಿ' ದಂಟನ್ನು ಬೇರೆ ಕೆಲವು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ

28. ಕಂಟಕಾರೀಯುಗಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ವಾಸಾಕಚೂರ್ವಾಲಕೈಃ |

ಕಂಟಕಾರ್ಯಾಫದಿ ನಾಗರೇಣ ಚ ಪಿಪ್ಪಲಾ ಕ್ವಧಿತಂ ಸಲಿಲಂ ಪಿಬೇತ್

ಕಷಾಯ ಶರ್ಕರಾಮಧುಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಿತ್ತಕಾಸಹರಂ ಪರಮ್ || (ಭಾ. 373)

ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು, ಕಚೋರ, ಇರುವೇರಿ (ಅಥವಾ ಮುಡಿವಾಳ), ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅದು ಪಿತ್ತಜಕೆಮ್ಮಿನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

29. ಶರ್ಕರಾಚನ್ನದ್ರಾಕ್ಷಾಮಧುಧಾತ್ರೀಫಲೋತ್ಪಲೈಃ |

ಶರ್ಕರಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಮೈತ್ರೇ ಸಮುಸ್ತಮರಿಚಃ ಸಕಫೇ ಸಫುತೋಽನಿಲೇ ||

(ಚ. 705)

ಶ್ರೀಗಂಧದ ಚೂರ್ಣ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟಿನ ಚೂರ್ಣ, ನೀಲತಾವರೆಗಡ್ಡೆಯ ಚೂರ್ಣ. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆದು, ಬರೇ ಪೈತ್ರಿಕಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ, ಕಫ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಪೈತ್ರಿಕದಲ್ಲಿಯೆಕದರೆ ಕಾಳುಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾತ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಪೈತ್ರಿಕದಲ್ಲಿ ಯಾದರೆ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕುವದು.

30. ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಲಕಖರ್ಜೂರ(?ರಂ) ಪಿಪ್ಪಲೀಮರಿಚಾನ್ವಿತಮ್ |

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಚೂರ್ಣ ಪಿತ್ತಕಾಸಹರಂ ಹೈತಲ್ಲಿಹ್ಯಾತಾ ಮಾಕ್ಷಿ ಕಸರ್ಪಿಷಾ || (ರ. ರ. 339)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಖರ್ಜೂರ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಕಾಸ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

31. ತ್ವಗೇಲಾವ್ಯೋಷಮೃದ್ವಿಕಾಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಪಾಷ್ಕರ್ಯೈಃ |

ತ್ವಗೇಲಾದಿ
ಲೇಹ

ಲಾಜಾಮುಸ್ತಶಟೀರಾಸ್ನಾಧಾತ್ರೀಫಲವಿಭೇತಕೈಃ ||

ಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿರ್ಭರ್ಲೇಹಃ ಕಾಸವಿನಾಶನಃ |

ಶ್ವಾಸಂ ಹಿಕ್ಮಾಂ ಕ್ಷಯಂ ಜೈವ ಹೃದ್ರೋಗಂ ಚ ಪ್ರಣಾಶಯೇತಾ ||

(ಚ. 705-6)

ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ತ್ರಿಕಟು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಭತ್ತದ ಅರಳು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಚೋರ, ಅರತಿ (ರಾಸ್ತೆ), ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಶಾಂತಿಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಲೇಹವು ಕೆಮ್ಮು ನಾಶನ ಕಾರಿ ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಕ್ಷಯ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

32. ಕ್ಷೀರಿವೃಕ್ಷಾಂಕುರಕ್ವಾಥೇ ಪಕ್ಷಂ ಕ್ಷೀರಸಮಂ ಘೃತಮ್ |

ಕ್ಷೀರಿಘೃತ

ನಾಯಯೇತ್ಪಿತ್ತಕಾಸಾರ್ತಂ ಮಧುನಾ ವಾವಲೇಹಯೇತಾ ||

(ಅ. ಸಂ. II-125)

ಹಾಲುಮರಗಳ ಚಿಗುರುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಸಮ ಪಾಲು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕಾಯಿಸಿ (ಶೋಧಿಸಿ), ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಿತ್ತಕಾಸದ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕುಡಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು.

ಸರ್ವಾ ಪಂಚ ಕ್ಷೀರ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಹಾಲುಮರಗಳು) ಎಂದರೆ 1 ಅತ್ತಿ, 2 ಅತ್ತಕ್ಕ, 3 ಆಲ (ಗೋಳಿ), 4 ಕಲ್ಲಾಲ (ಹೂವರಸಿ), ಮತ್ತು 5 ಬಸುರಿ. ಕಲ್ಲಾಲದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದಾಗೆ ಮರವನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ವೇತಸ(ಚಿತ್ರ)ವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂತೆ ಈ ಪಂಚವೃಕ್ಷಗಳ ಕೆತ್ತಗಳಿಗೆ ಪಂಚವೃಕ್ಷ ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯುವದು ವಾತಪರಿಹಾರಕ್ಕೂ, ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕುವದು ಪಿತ್ತಪರಿಹಾರಕ್ಕೂ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಕ್ಕುವದು ಕಫಪರಿಹಾರಕ್ಕೂ, ಪ್ರಶಸ್ತ.

33. ಆವೋಧ್ಯ ಕ್ಷೀರಿಣಾಂ ಶೃ(?ಶು)ಂಗಾನ್ ಪಚೇತಾ ಕ್ಷೀರಚತುರ್ಗುಣೇ |

ಆಸ್ಯತಾ ಕ್ಷೀರಿಘೃತ.

ದ್ರಾಕ್ಷಾಕಲ್ಮೇ ಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಲಿಹ್ಯಾಪಿತ್ತಕಾಸನುತಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 243)

ಕ್ಷೀರವೃಕ್ಷ(ಹಾಲುಮರ)ಗಳ ಚಿಗುರುಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಕಲ್ಮದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಕಾಸ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಹಾಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಲಂತಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಚಿಗುರುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಚಿಗುರುಗಳ ಸಮತುಲ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಕಾಲುಪಾಲು ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ, ಕಾಯಿಸುವದು

34. ಏರ್ಜೂರಪಿಪ್ಪಲೇದ್ರಾಕ್ಷಾಸಿತಾಲಂಬಾ(?ಚಾಃ) ಸಮಾಂಸಿ(?ಶಿ)ಕಾಃ |

ಏರ್ಜೂರಾದಿ
ಲೇಹ

ಮಧುಸರ್ಪಿಯುತೋ ಲೇಹಃ ಪಿತ್ತಕಾಸಹರಃ ಪರಃ || (ರ. ರ. 339)

ಏರ್ಜೂರ, ಹಿವ್ವಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಭತ್ತದ ಅರಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಲೇಹವು ಪಿತ್ತಕಾಸ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು.

35. ಮಧುರೈರ್ಜಾಂಗಲರಸ್ಯಃ ಶ್ಯಾಮಾಕಯವಕೋದ್ರವಾಃ |

ಪೈತ್ತಿಕಕಾಸದಲ್ಲಿ
ಪದ್ಧ

ಮುದ್ಗಾದಿಯೂಷ್ಮೈಃ ಶಾಕೈಶ್ಚ ತಿಕ್ತಕೈರ್ಮಾತ್ರಯಾ ಹಿತಾಃ

ಘನಶ್ಲೇಷ್ಮಣಿ ಲೇಹಾಸ್ತು ತಿಕ್ತಕಾ ಮಧುಸಂಯುತಾಃ |

ಶಾಲಯಃ ಸ್ಯುಸ್ತನುಕಫೇ ಷಷ್ಟಿಕಾಶ್ಚ ರಸಾದಿಭಿಃ ||

ಶರ್ಕರಾಮ್ಲೋಽನುಪಾನಾರ್ಥೇ ದ್ರಾಕ್ಷೈಕ್ಕೂಣಾಂ ರಸಾನ್ ಪಯಃ |

ಸರ್ಪಂ ಚ ಮಧುರಂ ಶೀತಮವಿದಾಹಿ ವ್ರಶಸ್ಯತೇ || (ಚ. 706)

ಜಾಂಗಲಮಾಂಸಗಳ ಮಧುರವಾದ (ಹುಳಿ ಸೇರದ) ರಸಗಳಿಂದ, ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಾರಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಕಹಿಯಾದ ಶಾಕಗಳಿಂದ, ಶ್ಯಾಮಕ್ಕಿ, ಯವೆಗೋದಿ, ಅಥವಾ ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯ, ಇವುಗಳ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದು ಪೈತ್ತಿಕಕಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿತ. ಕಫವು ಗಟ್ಟಿಯಾದಾಗ್ಗೆ ಕಹಿಯಾದ ಲೇಹಗಳನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿ ಶಾಲ್ಯನ್ನು ಉಣ್ಣಬೇಕು. ಕಫವು ತೆಳ್ಳಗಾದಾಗ್ಗೆ 60 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು (ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸಗಳ ಮಧುರವಾದ) ರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಉಣ್ಣುವದು. ಪಾನಕ್ಕೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಪಾನಕ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ರಸಗಳು ಮತ್ತು ಹಾಲು, ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ವಿದಾಹಿಯಲ್ಲದ್ದು, ಶೀತವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ್ದು ಎಲ್ಲವೂ ಪೈತ್ತಿಕಕಾಸದಲ್ಲಿ ವ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

36. ಬಲಿನಂ ವಮನೈರಾದೌ ಶೋಧಯೇತ್ಕಫಕಾಸಿನಮ್ || (ಚ. 707)

ಕಫಜಕಮ್ಮಿಗೆ
ಚಿತ್ತಾರಂಭದಲ್ಲಿ
ಶೋಧನ

ಕಫಜಕಮ್ಮಿನ ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಮನಕ್ಕೆ

ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶೋಧನ (ವಾಂತಿ) ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

37. ಕಟ್ಟಲಂ ಕತ್ತೂಣಂ ಭಾರ್ಗೀಂ ಮುಸ್ತಂ ಧಾನ್ಯಂ ವಚಾಭಯಾ |

ಕಟ್ಟಲಾದಿ
ಕಷಾಯ

ಶಂಠೀ ವರ್ಪಟಕಃ ಶೃಂಗೀ ಸುರಾಹ್ವಂ ಚ ಶೃತಂ ಜಲೇ ||

ಮಧುಹಿಂಗುಯುತಂ ಪೇಯಂ ಕಾಸೇ ವಾತಕಫಾತ್ಮಕೇ |

ಕಂಠರೋಗೇ ಮುಖೇ ಶೂಲೇ ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ವಾಚ್ಚರೇಷು ಚ || (ಚ. 707)

ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕರಿಂಕುಮಳ), ಕತ್ತೃಣ (ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲು), ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಜೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಪರ್ಪಟಕ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ದೇವ ದಾರ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ವಾತಕಫಗಳಿಂದಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮು, ಕಂಠರೋಗ, ಮುಖ(ಬಾಯಿ)ರೋಗ, ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಜ್ವರ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಸರಾ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ಘ. 244)ದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಯೋಗವನ್ನು ಬರೆಯುವಲ್ಲಿ ಬಜೆಯ ಬದಲಾಗಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

38. ಪಾರಾಂ ಶುಂಠೀಂ ಶಟೀಂ ಮೂರ್ವಾಂ ಗವಾಕ್ಷೀಂ ಮುಸ್ತಪಿವ್ವಲೀಮ್ |
ಪಾರಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಪಿಷ್ತಾಷ್ಟ್ವ ಘರ್ವಾಂಬುನಾ ಹಿಂಗುಸ್ಯಂಧವಾಭ್ಯಾಂ ಯುತಂ ಪಿಬೇತ್ ||
(ಚ 707)

ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಕಚೋರ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಪೆರುನ್ನುರುಂಬ), ಪಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಹುರಿದ ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಂಧವಲುಪ್ಪಿನ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು. (ಇದರಿಂದ ಕಫಜಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.)

39. ನಾಗರಾತಿವಿಸಾಮುಸ್ತಶೃಂಗೀಕರ್ಕಟಕಸ್ಯ ಚ |
ನಾಗರಾದಿ ಚೂರ್ಣ. ಹರಿತಕೀಂ ಶಟೀಂ ಜೈವ ತೇನೈವ ವಿಧಿನಾ ಪಿಬೇತ್ || (ಚ. 707)
ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕಚೋರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. (ಅಂದರೆ, ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಬಿಸಿ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು, ಹುರಿದ ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಂಧವಲವಣದ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದರೆ ಕಫಜಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರ.)

40. ಆದ್ರ್ಯದರ್ಧತುಲಾ ಗುಡಾದಪಿ ತಥಾರ್ಥಾವ್ರಂ ಚ ಕುಸ್ತುಂಬರೀ
ದೀಪ್ಯಾಯೋಜರಣತ್ರಿಜಾತಜಲದಾದೇತತ್ವಚೇದ್ಯುಕ್ತಿತಃ |
ಆದ್ರ್ಯಕಾದಿ ಲೇಹ ಲೇಹೋ ರತ್ನಕಳೇ ತವೈವ ಕಥಿತಃ ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯಾಯಾ ಮಯಾ
ಕಾಸಾಶೋಜ್ವರಪೀನಸಶ್ವಯಧುರುಗ್ಗುಲ್ಮಕ್ಷಯಧ್ವಂಸನಃ ||
(ವೈ. ಬೇ. ದೀ. 51)

ಹಸಿಶುಂಠಿಯ ರಸ ೫೦ ಪಲ, (ಹಳೇ) ಬೆಲ್ಲ ೫೦ ಪಲ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಓಮ, (ಶುದ್ಧ) ಕಬ್ಬಿಣ, ಜೀರಿಗೆ, ತ್ರಿಜಾತ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣ ಸಹ, ಸೇರಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ಲೇಹದ ಸೇವನದಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಜ್ವರ, ಪೀನಸ, ಶೋಫವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಕ್ಷಯ, ಇವುಗಳು ಧ್ವಂಸವಾಗುವವು.

ಸರಾ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ 'ಅಯಃ' ಅಂದರೆ 'ಅರವುಡಿ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಅದರ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದೇ ಪ್ರಶಸ್ತ ಕೆಳಗೆ 70ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಸರಾ ರೋದಿ

41. ತೈಲಭೃಷ್ಟಂ ಚ ಪಿಪ್ಪಲಾಃ ಕಲ್ಮಾಕ್ಷಂ ಸಸಿತೋಪಲಮ್ |
 ಪಿಪ್ಪಲೇ ಯೋಗ ಪಿಪ್ಪಲೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಕಾಸಘ್ನಂ ಕುಲತ್ಕರಸಸಂಯುತಮ್ || (ಚ. 707)
 ಒಂದು ಕರ್ಷ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ,
 ಕಲ್ಮಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಹುರುಳಿ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಕಫಜಕೆಮ್ಮು
 ನಾಶವಾಗುವದು.

42. ದೇವದಾರು ಶಬೀ ರಾಸನ್ನಾ ಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಾ ದುರಾಲಭಾ |
 ಪಿಪ್ಪಲೇ ನಾಗರಂ ಮುಸ್ತಂ ಪಥ್ಯಾಧಾತ್ರೀಸಿತೋಪಲಾಃ ||
 ಕೆಲವು ಲೇಹ ಮೂಲಗಳನ್ನು
 ಮಧುತೈಲಯುತಾವೇತಾ ಲೇಹಾ ವಾತಾನುಗೇ ಕಫೇ |
 ಪಿಪ್ಪಲೇ ಪಿಪ್ಪಲೇಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೇ ||
 ಪಥ್ಯಾ ತಾಮಲಕೇ ಧಾತ್ರೀ ಭದ್ರಮುಸ್ತಾನಿ ಪಿಪ್ಪಲೇ |
 ದೇವದಾರ್ವಭಯಾ ಮುಸ್ತಂ ಪಿಪ್ಪಲೇ ಎತ್ತಭೇಷಜಮ್ ||
 ಎಶಾಲಾ ಪಿಪ್ಪಲೇ ಮುಸ್ತಂ ತ್ರಿವೃತಾ ಚೇತಿ ಲೇಹಯೇತ್ |
 ಚತುರೋ ಮಧುನಾ ಲೇಹಾನ್ ಕಫಕಾಸಹರಾನ್ ಭಿಷಕ್ ||
 (ಚ 707-708)

ದೇವದಾರ, ಕಚೋರ, ಅರತಿ (ರಾಸ್ತೆ), ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಒಳ್ಳೆತುರಚಿ ಬೇರು, ಇವುಗಳ
 ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಕಲ್ಮ
 ಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಬೇನು ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾತ ಕೂಡಿ
 ಕೊಂಡ ಕಫದ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕುವದು.

(1) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ,
 (2) ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ,
 (3) ದೇವದಾರ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ,
 (4) ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ತಿಗಡೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ, ಈ ನಾಲ್ಕು ಚೂರ್ಣ
 ಯೋಗಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನ್ನು ಬೇರನ್ನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ವೈದ್ಯನು ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ಕಫದ
 ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರ

43. ದಶಮೂಲಾಧಕೇ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಘೃತಸ್ಯಾಕ್ಷಸಮೈಃ ಪಚೇತ್ |
 ಪುಷ್ಕರಾಪ್ತಶಬೀಬಿಲ್ವಸುರಸೈರ್ನೈರ್ಮಹಿಂಭಿಃ
 ದಶಮೂಲಾದಿ ಘೃತ ಪೇಯಂ ಪೇಯಾನುಪಾನಂ ತತ್ ಕಾಸೇ ವಾತಕಫಾತ್ಮಕೇ |
 ಶ್ವಾಸರೋಗೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಕಫವಾತಾತ್ಮಕೇಷು ಚ (ಚ. 708)

ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯ ೧ ಅಧಕದಲ್ಲಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, (ಕಲ್ಮಕ್ಕೆ) ಪುಷ್ಕರ
 ಮೂಲ, ಕಚೋರ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಬೇರು, ತುಳಸಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಹಿಂಗು, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು
 ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು
 (ಪೇಯಾ ಎಂಬ) ಗಂಜಿಯ ಅನುಪಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸಲು, ವಾತಕಫಾತ್ಮಕವಾದ ಕೆಮ್ಮು
 ಮತ್ತು ಕಫವಾತಾತ್ಮಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಉಬ್ಬಸರೋಗಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವವು.

44. ಧೂಮಾಂಸ್ತಾನೇವ ದದ್ಯಾಚ್ಚ ಯೇ ವೈಶ್ವೇಶ್ವಾ ವಾತಕಾಸಿನಾಮ್ |
ಧೂಮಗಲು ಕೋಶಾತಕೀಫಲಾನ್ಯಧ್ಯಂ ಪಿಬೇದ್ವಾ ಸಮನಃಶಿಲಮ್ ||

(ಚ. 708-709)

ವಾತಜಕೆಮ್ಮಿನವರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೊಗೆಗಳನ್ನೇ ಕಫಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಕಹಿಹೀರೆಕಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಮಧ್ಯದ ನಾರಿನೊಂದಿಗೆ ಮಣಿಶಿಲೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

45. ತಮಕಃ ಕಫಕಾಸೇ ತು ಸ್ಯಾಚ್ಚೇತ್ಪಿತ್ತಾನುಬನ್ಧಜೇ |
ಪಿತ್ತಕಾಸಕ್ರಿಯಾಂ ತತ್ರ ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
ಸಂಸರ್ಗ ದೋಷ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕಾರ ವಾತೇ ಕಫಾನುಬನ್ಧೇ ತು ಕುರ್ಯಾತ್ಕಫಹರಿಂ ಕ್ರಿಯಾಮ್ |
ಪಿತ್ತಾನುಬನ್ಧಯೋರ್ವಾತಕಫಯೋಃ ಪಿತ್ತನಾಶಿನಮ್
ಆದ್ರೇಫ ವಿರೂಕ್ಷಣಂ ಶುಷ್ಕೇ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಾತಕಫಾತ್ಮಕೇ |
ಕಾಸೇ ಽನ್ವಪಾನಂ ಕಫಜೇ ಸಪಿತ್ತೇ ತಿಕ್ತಸಂಯುತಮ್ || (ಚ. 709)

ಪಿತ್ತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ಕಫಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ 'ತಮಕ' ಶ್ವಾಸವು ಕಂಡರೆ, ಪಿತ್ತಜಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಕಫವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ವಾತದೋಷದಲ್ಲಿ ಕಫಹರವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಪಿತ್ತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ವಾತಕಫದೋಷಗಳಿಗೆ ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ವಾತಕಫಾತ್ಮಕವಾದ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಕಫವು ಹಸಿ (ಸಡಿಲು) ಆಗಿದ್ದರೆ ರೂಕ್ಷಣಗುಣವುಳ್ಳ ಅನ್ನಪಾನ ಗಳನ್ನೂ, ಕಫವು ಬಣಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡ ಕಫಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಕಹಿಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನೂ, ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

46. ನಿಗುಂಡಿಪತ್ರಸ್ವರಸೇನ ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿಃ ಕಫೋತ್ಥಂ ವಿನಿಹನ್ತಿ ಕಾಸಮ್ ||
ಕಫಜಕೆಮ್ಮಿಗೆ ನಿಗುಂಡೀಫೃತ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 241)
ಕರೀನುಕ್ಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಫೃತವು ಕಫದಿಂದಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

47. ವಿಭೇತಕಂ ಫೃತಾಭ್ಯಕ್ತಂ ಗೋಶಕೃತ್ಪ್ರವೇಷ್ಟಿತಮ್ |
ಶಾಂತಿಕಾಯಿಯ ಸ್ವಿನ್ನಮಗ್ನೌ ಹರೇತ್ಯಾಸಂ ಧ್ರುವಮಾಸ್ಯವಿಧಾರಿತಮ್ ||
ಯೋಗ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 244)

(ಹಸಿ) ಶಾಂತಿಕಾಯಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ, ಗೋವಿನ ಸಗಣೆಯನ್ನು ಮೆತ್ತಿ, ಕೆಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಗಿದು ಬೇಯಿಸಿ, ಆ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ, ಕೆಮ್ಮು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

48. ವೈಶೇಷಾಜಮೋದಚಿತ್ರಕಚೀರಕಷ್ಕಧ್ನಿ ಕಚವ್ಯಕ್ತಿತಮ್ |
ವೈಶೇಷಾದಿಫೃತ ಸರ್ಪಿಃ ಕಪಕಾಸಹರಂ ನಾಸಕರಸಸಾಧಿತಂ ಸಮಧು |
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 244)

ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆಗಳ ರಸದಲ್ಲಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಅಜಮೋದ. ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಜೇರಿಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ ಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೀರು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ, ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಫಜಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

49. ಲವಂಗಚಾತೀಫಲಪಿಪ್ಪಲೀನಾಂ ಭಾಗಾನ್ತ ಕಲ್ಪ್ಯಾಕ್ಷಸಮಾನಮಾ-

ಪಾಮ್ |

ಒಳುಲವಂಗಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಕರ್ಷಾರ್ಧಮೇಕಂ ಮರಿಚಸ್ಯ ದದ್ಯಾತ್ಪಲಾನಿ ಚತ್ವಾರಿ ಮಹಾಷಧಸ್ಯ
ಸಿತಾಸಮಂ ಚೂರ್ಣಮಿದಂ ಪ್ರಸಹ್ಯ ರೋಗಾನಿಮಾಂಸು ಪ್ರಬಲಾನ್ತಿ-
ಹನ್ತಿ |

ಕಾಸಜ್ವರಾರೋಚಕಮೇಹಗುಲ್ಮಶ್ವಾಸಾಗ್ನಿಮಾಂಡ್ಯಗ್ರಹಣೀಗದೇಷು ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 245)

ಲವಂಗ, ಬಾಯಿಕಾಯಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಒಂದೂ ವರ ಕರ್ಷ, ಶುಂಠಿ ೪ ವಲ, (ವೊತ್ತಕ್ಕೆ) ಸರೀಸಾಲು ಸಕ್ಕರೆ, ಈ ಚೂರ್ಣವು ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಅರುಚಿ, ಮೇಹ, ಗುಲ್ಮ, ಉಬ್ಬಸ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಗ್ರಹಣೀ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ದ್ವಿಗುಣ್ಯ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಸರ್ವ ಮೇಹಸು ಅರ್ಧ ಪಲ ಎಂತ ವಾ ಪ್ರ (ಶ್ಲ 374) ಮತ್ತು 3 ಸಾ ಸಂ ದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ (ಪು 251)

50. ಸಿಂಹಾಸ್ಯಾಮೃತಸಿಂಹೀನಾಂ ಕ್ವಾಧಂ ಮಧುಸಮಾಯುತಮ್ |

ಸಿಂಹಾಸ್ಯಾದಿ
ಕಸಾಯ

ವಿಬೇತ್ಸಪಿತ್ತೇ ಕಫಜೇ ಕಾಸೇ ಶ್ವಾಸೇ ಜ್ವರೇ ಕ್ಷಯೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 245)

ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು, ಅಮೃತಒಳ್ಳಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಪಾ ಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಕೂಡಿದ ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

51. ವಾಸಕಃ ಸ್ವರಸಃ ಪೇಯೋ ಮಧುಯುಕ್ತೋ ಹಿತಾಶಿನಾ |

ಆಡುಸೋಗೆ ರಸದ
ಯೋಗ

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಕೃತೇ ಕಾಸೇ ರಕ್ತಪಿತ್ತೇ ವಿಶೇಷತಃ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 245)

ಪಿತ್ತಕಫಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ, ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆಗಳ ರಸವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿ, ಹಿತವಾದ ಆಹಾರದಲ್ಲಿರಬೇಕು.

52. ಕಂಟಕಾರೀಕೃತಃ ಕ್ವಾಧಃ ಸಕೃಷ್ಣಃ ಸರ್ವಕಾಸಹಾ | (ರ. ರ. 339)

ಕಂಟಕಾರೀ
ಕಸಾಯ

ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಕಪಾಯವನ್ನು, ಹಿವ್ವಲಿಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಿದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಸಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

53. ತಿನ್ನಿಡೀವತ್ರಜಃ ಕ್ವಾಧೋ ಹಿಂಗೂ(ಗು)ಸ್ಥಂಧವಸಂಯುತಃ |
ದುಷ್ಟಕಾಸಂ ಜಯೇದಾಶು ಘನವೃಂದಮಿವಾನಿಲಃ ||

ಹುಣಸೇಸೊಪ್ಪಿನ
ಕಪಾಯ

(ರ. ರ. 339-340)

ಹುಣಸೇಸೊಪ್ಪಿನ ಕಪಾಯವು, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಂಧವಲುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಗಾಳಿಯು ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆ ಅದು ದುಷ್ಟ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಬೇಗನೇ ಜಯಿಸುವದು.

54. ಯವಾನ್ಮೈಃ ಕಟುರೂಕ್ಷೋಷ್ಣೈಃ ಕಫಘ್ನೈಶ್ಚಾಪ್ಯವಾಚರೇತ |
ಸಿಪ್ಪಲೀಕ್ಷ್ಮಾರಿಕೈರ್ಯೂಷೈಃ ಕೌಲತ್ಥೈರ್ಮೂಲಕಸ್ಯ ಚ ||
ಕಫಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ
ಪಘ್ನ ಲಘೂನ್ಯನ್ನಾನಿ ಭುಂಜೇತ ರಸೈರ್ವಾ ಕಟುಕಾನ್ವಿತ್ಯೈಃ |
ದಾನ್ತವೈಲ್ವ(ಲ)ರಸೈರ್ಲೇಹ್ಯೈಃ ತಿಲಸರ್ಷಪಬಿಲ್ವಜೈಃ ||
ಮಧ್ವಮ್ಲೋಷ್ಣಾಮ್ಲುತಕ್ರಂ ವಾಮದ್ಯಂ ವಾ ನಿಗದಂ ಪಿಬೇತ || (ಚ. 707)

(ಕಫಕಾಸದವನಿಗೆ) ಕಟು, ರೂಕ್ಷ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ಕಫಹರವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸೇರಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯವಾನ್ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಸಿಪ್ಪಲೀಯವಕ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುರುಳಿಸಾರಿನಿಂದ, ಅಥವಾ ಮೂಲಂಗಿಸಾರಿನಿಂದ, ಕಟುದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಜಾಂಗಲ ಮತ್ತು ಬಿಲೇಶಯ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಾಂಸಗಳ ರಸಗಳಿಂದ, ಎಳ್ಳು, ಸಾಸಿವೆ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಲೇಹಗಳ ಸಮೇತ ಲಘುವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅವನು ಉಣ್ಣಬೇಕು; ಮತ್ತು ಪಾನಕ್ಕೆ ಜೇನು ಅಥವಾ (ಮಾದಕ ಮುಂತಾದ) ಹುಳಿರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರನ್ನು, ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು, ಅಥವಾ ಮಜಿಗೆಯನ್ನು, ಅಥವಾ (ಶುದ್ಧವಾದ) ಮದ್ಯವನ್ನು, ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಎಳ್ಳು, ಸಾಸಿವೆ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲೇಹಗಳಿಂದ (ಚಟ್ಟಿಯಿಂದ) ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಎಳ್ಳು, ಸಾಸಿವೆ, ಬೇವುಗಳ ಎಣ್ಣೆಗಳಿಂದ' ಎಂತ ವಾ. (ಪು 288)

55. ಕಾಸಮಾತ್ಸಯಿಕಂ ಮತ್ವಾ ಕ್ಷತಜಂ ತ್ವರಯಾ ಜಯೇತ |
ಮಧುರೈರ್ಜೀವನೀಯೈಶ್ಚ ಬಲಮಾಂಸವಿದ್ಧಸೈಃ || (ಚ. 709)

ಕ್ಷತಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ
ಉಪಕ್ರಮ

ಕ್ಷತಜಕೆಮ್ಮು ಅವಾಯಕರ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಬಲವನ್ನೂ ಮಾಂಸವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಸತಕ್ಕಂಥ ಮಧುರವರ್ಗದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಜೀವನೀಯಗಳಿಂದಲೂ, ಆ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಬೇಗನೇ ಜಯಿಸಬೇಕು.

ಕಾಸ ಜೀವನೀಯ ಮತ್ತು ಮಧುರವರ್ಗಗಳ ಎವರಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ 71ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ 16ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿಯ ಪರಾ ನೋಡಿ

56. ಸಿಪ್ಪಲೀಮಧುಕಂ ಪಿಷ್ಟಂ ಕಾರ್ಷಿಕಂ ಸಸಿತೋವಲಮ್ |
ಪ್ರಾಸ್ಥಿಕಂ ಗವ್ಯಮಾಜನ್ನು ಕ್ಷೀರಮಿಕ್ಚುರಸಸ್ತಥಾ ||
ಸಿಸ್ತಾಾದಿ ಲೇಹ ಯವಗೋಧೂಮಮೃದ್ವೀಕಾಚೂರ್ಣಮಾಮಲಕೇರಸಃ |
ತೈಲಂ ಚ ಪ್ರಸೃತಾಂಶಾನಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ಮೃದುನಾಗ್ನಿನಾ ||

ಸಿಸ್ತಾಾದಿ ಲೇಹ

ಪಚೇಲ್ಲೇಹಂ ಘೃತಕ್ಷೌದ್ರಯುಕ್ತಃ ಸ ಕ್ಷತಕಾಸನುತ್ |

ಶ್ವಾಸಹೃದ್ರೋಗಕಾಸೇಷು ಹಿತೋ ವೃದ್ವಾಲ್ಪರೇತಸೇ || (ಚ. 709)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ಹಾಲು, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಆಡಿನ ಹಾಲು, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಕಬ್ಬಿನ ರಸ, ಯವೆಗೋದಿ, ಗೋದಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಎರಡು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ನೆಲ್ಲಿರಸ ೨ ಪಲ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ೨ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ, ಮೃದುವಾದ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಬೇಯಿಸಿ ಲೇಹ ಮಾಡಿ, ಆ ಲೇಹವನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಿದರೆ ಕ್ಷತಜಕೆಮ್ಮು ನಾಶವಾಗುವದು; ಉಬ್ಬಸ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಈ ರೋಗದವರಿಗೂ, ಮುದುಕರಿಗೂ, ರೇತಸ್ಸು ಕಡಿಮೆಯಾದವರಿಗೂ ಈ ಲೇಹವು ಹಿತಕರವಾದದ್ದು.

ಒಂದು ದ್ರವವದಾರ್ಥದ ಮೂನ ಒಣಗಲಿನದಕ್ಕಿಂತ ದುಬಾರಿಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ವಚನ ಕುದವಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೂನಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ವ್ರಸ್ತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬಾರದು (ಆ ಸಂ. ಇಂ ವ್ಯಾ II-131)

೨7.

ಕ್ಷತಕಾಸಾಭಿಭೂತಾನಾಂ ವೈತ್ರಿಃ ಸ್ವಾಪ್ತಿತ್ತಕಾಸಿಕೇ |

ಕ್ಷೀರಸರ್ಮಿರ್ಮಧುವ್ರಾಯಾ ಸಂಸರ್ಗೇ ತು ವಿಶೇಷಣಮ್ ||

ವಾತಪಿತ್ತಾದಿತ್ವೇ ಅಭ್ಯಂಗೋ ಗಾತ್ರಭೇದೇ ಘೃತೈರ್ಹಿತಃ |

ತೈಲೈರ್ವಾರುತರೋಗಘ್ನೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನೇ ಚ ವಾಯುನಾ ||

ಹೃತ್ತಶ್ವಾಸಾರ್ತಮು ಪಾನಂ ಸ್ವಾಚ್ಛೇವನೀಯಸ್ಯ ಸರ್ಮಿಷಃ |

ಸದಾಹಂ ಕಾಸಿನೋ ರಕ್ತಂ ಪ್ಪೀವತಃ ಸಬಲೇ ನನಲೇ ||

ಮಾಂಸೋಚಿತೇಭ್ಯಃ ಕಾಸಿಭ್ಯೋ ಲಾವಾದೀನಾಂ ರಸಾ ಹಿತಾಃ |

ತೃಷ್ಣಾರ್ತಾನಾಂ ವಯಶ್ಚಾಗಂ ಶರಮೂಲಾದಿಭಿಃ ಶೃತಮ್ ||

ರಕ್ತೇ ಸ್ತ್ರೋತೋಭ್ಯ ಆಸ್ಯಾದ್ರಾಪ್ಯಾಗತೇ ಕ್ಷೀರಜಂ ಘೃತಮ್ |

ನಸ್ಯಂ ಪಾನಂ ಯವಾಗೂರ್ವಾ ಶ್ರಾನ್ತೇ ಕ್ಷಾಮೇ ಹತಾನಲೇ ||

ಸ್ತಂಭಾಯಾಸೇಷು ಮಹತೀಂ ಮಾತ್ರಾಂ ವಾ ಸರ್ಮಿಷಃ ಪಿಬೀತ್ |

ಕುರ್ಯಾದ್ರಾ ವಾತರೋಗಘ್ನಂ ಪಿತ್ತರಕ್ತಾವಿರೋಧಿ ಯತ್ ||

(ಚ. 709-710)

ಕ್ಷತಜಕೆಮ್ಮಿನವರಿಗೆ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ವೈತ್ರಿಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ದೋಷಗಳು ಸಂಸರ್ಗವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವೇನೆಂದರೆ:-ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ಪೀಡೆಯಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಒಡೆದ ಹಾಗಿನ ನೋವು ಇರುವಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿಸುವದು ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನ ಪೀಡೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ವಾತ ರೋಗಹರವಾದ ತೈಲಗಳಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿಸುವದು ಹಿತ; ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಇರುವ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ, ರೋಗಿಯು ಉರಿಯೊಡನೆ ರಕ್ತವನ್ನು ಉಗುಳುತ್ತಿರುವದಕ್ಕೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ಜೀವನೀಯ ವರ್ಗದ ಔಷಧಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಆವನಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿಸುವದು ಹಿತ; ಮಾಂಸದ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಕೆಮ್ಮುರೋಗದವರಿಗೆ

ಲಾವಾದಿಗಳ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಸಗಳು ಹಿತವಾಗುವವು; ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುವವರಿಗೆ ಶರಾದಿವಂಚತ್ಯುಣಗಳ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಅಡಿನ ಹಾಲು ಹಿತ; ಸ್ತ್ರೀತಸ್ಸುಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಬಾಯಿಯಿಂದಾಗಲಿ ರಕ್ತವು ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ, (ಆ ವಂಚಮೂಲಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆಯ ತುಪ್ಪವನ್ನು ನಸ್ಯಕ್ಕೂ, ಪಾನಕ್ಕೂ, ಉಪಯೋಗಿಸುವದು; ಅಗ್ನಿಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಬಳಲಿ ಕಂಗಳೂ ಆದವನಿಗೆ (ಬೃಂಹಣ-ದೀವನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿದ) ಯವಾಗೂ ಗಂಜಿಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಕೊಡುವದು; ವಾಯು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಆಯಾಸವಡುವ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲ ತುಪ್ಪವನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸುವದು, ಅಥವಾ ವಾತರೋಗಹರವಾಗಿ ಪಿತ್ತರಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಕರವಲ್ಲದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವದು.

ನರಾ ಎದೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಇರುವಲ್ಲಿ ಬೇವಸೀಯ ಸ್ವಾತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಪಿತ್ತರಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ ವಾತರೋಗನಾಶಕವಾದ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ ನಾ (ಪು 272)

58. ಫೃತನ್ನು ಪಿತ್ತೇ ಽಭ್ಯಧಿಕೇ ಲಿಹ್ಯಾದ್ವಾತಾಧಿಕೇ ಪಿಬೇತ್ |

ಲೀಧಂ ನಿರ್ವಾಪಯೇತ್ಪಿತ್ತಮಲ್ಪತ್ವಾದ್ಧಸ್ತಿ ನಾಸಲಮ್

ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಕ್ಕವದರಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಬೇಧ

ಆಕ್ರಾಮತ್ಯನಿಲಂ ಪೀತಮೂಷಾಣಾಂ ಪಿರುಣದ್ಧಿ ಚ || (ವಾ. 274)

ಪಿತ್ತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಾಗ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸಕ್ಕಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಕಡಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು). ವಾತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಾಗ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು (ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು). ಸಕ್ಕವದರಿಂದ ತುಪ್ಪವು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಒಲವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಕುಡಿದಂಥ ತುಪ್ಪವು ವಾಯುವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದಾದರೂ, (ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ) ಅಗ್ನಿಯ(ಪ್ರಸಾರ)ವನ್ನು ತಡೆಯುತ್ತದೆ.

59. ವಿಧಿಶ್ಚ ಯಕ್ಷ್ಮವಿಹಿತೋ ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಕ್ಷತೇ ಹಿತಃ | (ವಾ. 276)

ಯಕ್ಷ್ಮದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಕ್ಷತದಲ್ಲಿ

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಧಿಯು ಕ್ಷತಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ನಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗುವದು.

ನರಾ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕೂಷ್ಠಾಂಶರಸಾಯನವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಬಟನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (ಪು 274)

60. ಮಧುಕಾಷ್ಠಪಲದ್ರಾಕ್ಷಾಪ್ರಸ್ಥಕೃಧೇ ವಚೇದ್‌ಫೃತಮ್ |

ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿಫೃತ

ಪಿಪ್ಪಲೃಷ್ಪವಲೇ ಕಲ್ಕೇ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಿದ್ಧೇ ಚ ತೀತಲೇ |

ಪೃಥಗಷ್ಟಪಲಂ ಕ್ಷಾದ್ರಶರ್ಕರಾಭ್ಯಾಂ ವಿವಿಶ್ರಯೇತ್ |

ಸಮಸಕ್ತು ಕ್ಷತಕ್ಷೇಣರಕ್ತಗುಲ್ಮೇಷು ತದ್ಧಿತಮ್ || (ವಾ. 273)

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಪಲಲ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ೮ ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಸಾಕವಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು ತಣ್ಣಗಾದ

ಮೇಲೆ, ಲ ಪಲ ಜೇನನ್ನೂ ಲ ಪಲ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಈ ಘೃತವನ್ನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಸಮಪಾಲು ಹುರಿದ ಅರಳುಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟನ್ನು (ಸಕ್ಕು) ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಸೇವಿಸುವದು. ಇದು ಕ್ಷತದಿಂದ ಕ್ಷೇಣರಾದವರಿಗೂ, ರಕ್ತಗುಲ್ಮರೋಗದವರಿಗೂ, ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

61. ಧಾತ್ರೀಫಲವಿದಾರೀಕ್ಷುಜೀವನೀಯರಸಾದಾ ಘೃತಾತ್ |
ಗವ್ಯಾಜಯೋಶ್ವಪಯಸೋಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |
ಸಿದ್ಧಶೀತೇ ಸಿತಾಕ್ಷಾದ್ರದ್ವಿಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿನಯೇತ್ತತಃ |
ಯಕ್ಷಾಪ್ರಸಾರಪಿತ್ತಾಸೃಕ್ಶಾಸಮೇಹಕ್ಷಯಾವಹಮ್ |
ವಯಃಸ್ಥಾವನಮಾಯುಷ್ಯಂ ಮಾಂಸಶುಕ್ರಬಲಪ್ರದಮ್ |

ಧಾತ್ರೀಫಲ
ರಸಾಯನ,

(ಅ. ಸಂ. II 133)

ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣಿನ ರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಜೀವನೀಯಗಣದ ಕಪಾಯ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ದನದ ಹಾಲು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಆಡಿನ ಹಾಲು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಜೇನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ತುಪ್ಪವು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ, ಅವಸ್ಥಾರ, ಪಿತ್ತರಕ್ತ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೇಹ, ಕ್ಷಯ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು, ದೇಹದಾಧ್ಯವನ್ನು (ವಯಸ್ಸನ್ನು) ಕಾಪಾಡಿ, ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸುವದು ಮತ್ತು ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಶುಕ್ರವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು.

ಸರ್ವಾ ಜೇನನ್ನ ದುಬಾರಿಯಾಗಿ ಲ ಪಲ ಕೂಡಿಸಿತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಇಂ ವ್ಯ

62. ಪಿಬೇನ್ನಾಗಬಲಾಮೂಲಸ್ಯಾರ್ಧಕರ್ಪಾಫಭವರ್ಧಿತಮ್ |
ಪಲಂ ಕ್ಷೀರಯುತಂ ಮಾಸಂ ಕ್ಷೀರವೃತ್ತಿರನನ್ವಭುಕ್ ||
ಏಷ ಪ್ರಯೋಗಃ ಪುಷ್ಪಾಯುರ್ಬಲವರ್ಣಕರಃ ಪರಮ್ |
ಮಂಡೂಕಕರ್ಪಾಃ ಕಲ್ಪೋಽಯಂ ಯಪ್ಪಾಢ್ಯ ವಿಶ್ವಾಷಧಸ್ತು ಚ

ನಾಗಬಲಾ
ಮೊದಲಾದವುಗಳ
ಕಲ್ಪಗಳು

(ವಾ. 274)

ಆನೆಕಡೀರಿನ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಪ್ರಥಮ ದಿನ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಎರಡನೆಯ ದಿನ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಒಂದೂವರೆ ಕರ್ಷ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಎರಡು ಕರ್ಷ, ಈ ರೀತಿ ದಿನಕ್ಕೆ || ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಲನೆ ದಿನದಿಂದ ೧ ಪಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರದು, ಪ್ರತಿ ದಿನ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ತನಕ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ, ಅನ್ನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲನ್ನೇ ಕುಡಿಯುತ್ತಾ, ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವದು. ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ದೇಹವನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಮಾಡಿ, ಆಯುರ್ಬಲವರ್ಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು. ಇಡೀ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೆಲಗವನ್ನೂ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧುವನ್ನೂ, ಶುಂಠಿಯನ್ನೂ ಸೇವಿಸಲು ಅವೇ ಗುಣಗಳು ಸಿಕ್ಕುವವು.

ಸರ್ವಾ ಈ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಅನ್ನಿಬಲವನ್ನೂ ರೋಗದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ನಾಲ್ಕು ಔಷಧಗಳ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಫಲವಿದೆ

63. ನಿವೃತ್ತೇ ಕ್ಷತದೋಷೇ ತು ಕಫೇ ವೃದ್ಧ ಉರಃ ಶಿರಃ |
 ಧೂಮಪಾನ ದಾಲ್ಯೇತೇ ಕಾಸಿನೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಧೂಮಾನ್ ನಾ ಪಿಬೇದಿಮಾನ್ ||
 ದ್ವೇ ಮೇದೇ ಮಧುಕಂ ದ್ವೇ ಚ ಬಲೇ ತೈ ಕ್ಷೌಢುಲಕ್ತಕೈಃ |
 ವರ್ತಿಸ್ತೈರ್ಧೂಮಮಾಪೀಯ ಜೀವನೀಯಘೃತಂ ಪಿಬೇತ್ ||
 ಮನಃಶಿಲಾಪಲಾಶಾಜಗಂಧಾತ್ವಕ್ಕ್ಷೀರಿನಾಗರೈಃ |
 ಭಾವಯಿತ್ವಾ ಪಿಬೇತ್ ಕ್ಷೌಮಂ ಶರ್ಕರೇಕ್ಷುಗುಡೋದಕಮ್ ||
 ಪಿಷ್ಪಾನ್ವ ಮನಃಶಿಲಾಂ ತುಲ್ಯಾದ್ರ್ಯಾ ವಟಶುಂಗಯಾ |
 ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠಂ ಪಿಬೇದ್ಧೂಮಂ ತಿತ್ತಿರಿವ್ರತಿಭೋಜನಮ್ | (ಚ. 710)

ಕ್ಷತದೋಷ ವಾಸಿಯಾದ ಮೇಲೆ, ಕಫವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ, ಕೆಮ್ಮಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಎದೆ ಮತ್ತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೇಳಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು ಉಂಟಾದರೆ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಹೊಗೆಗಳನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮೇದಿ, ಮಹಾಮೇದಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ ಬೇರು, ಆನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು (ನೀರು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಆರೆದು) ಒಂದು ನಾರಿನ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ, (ಬಣಗಿಸಿ) ಬತ್ತಿಮಾಡಿ, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಿ, ಜೀವನೀಯ ಘೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡ ಬೇಕು; (ಅಥವಾ) ಮಣಿಶಿಲೆ, ಪಲಾಶದಬೀಜ, ಅಜಮೋದ, ಬಿದಿರುಪು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು (ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ) ನಾರಿನ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ, ಬತ್ತಿಮಾಡಿ, ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಿ, ಸಕ್ಕರೆ ನೀರು, ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಯಬೇಕು; (ಅಥವಾ) ಮಣಿಶಿಲೆಗೆ ಸಮಪಾಲು ಹಸಿ ಗೋಳಿ ಚಿಗುರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಎರಡನ್ನು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಆರೆದು, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬೇಕು. ಧೂಮಪಾನಾನಂತರ ತಿತ್ತಿರಿ ವಕ್ಟೆಯ ಮಾಂಸರಸದಿಂದ ಭೋಜನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ಶಿರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷತೇ', 'ದಾಲ್ಯೇತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದಾಲ್ಯತೇ' ಎಂತ ಇರುವದನ್ನು ಪಾರಾಂತರ ಪ್ರಕಾರ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿದೆ.

64. ಪಂಚಾಶಚ್ಚ ವಲಂ ಸ್ವಿಸ್ತಂ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಾತ್ ಪ್ರಸ್ಥಮಾಚ್ಛತಃ |
 ಸಕ್ತಂ ವಲಶತಂ ಖಂಡಂ ವಾಸಾಕ್ವಾಧಾಧಕೇ ವಚೇತ್ |
 ಶುಭ್ರಾ-ಧಾತ್ರೀ-ಘನಾ-ಭಾಂಗೀ-ತ್ರಿಸುಗಂಧೈಶ್ಚ ಕಾರ್ಷಿಕೈಃ |
 ಪಿಪ್ಪಲೀಕುಡವಂ ಚೈವ ಮಧುಮಾನಂ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ |
 ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕ್ಷಯಂ ಹಿಕ್ವಾಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಹಲೀಮಕಮ್ |
 ಹೃದ್ರೋಗಮಮ್ಲಪಿತ್ತಂ ಚ ಪೀನಸಂ ಚ ವ್ಯವೋಹತಿ |
 ಯುಕ್ತಸರ್ಪಿಷಿ ಕೂಷ್ಮಾಂಡೇ ಪಾಕೇ(ಕಃ) ಗಂಧೇನ ಮುದ್ರಯಾ |
 (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 247)

೫೦ ವಲ ಹಳೇ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಹೋಳುಗಳನ್ನು (ಅರ್ಧಾಂಶಕ್ಕೆ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ, ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ, ಸೆಕೆಯಿಂದ) ಬೆವರಿಸಿ, ಮತ್ತೆಗಾದ ಆ ಹೋಳುಗಳನ್ನು (ಆರೆದ ಮೇಲೆ) ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವದು; (೮ ಸೇರು ಆಡುಸೋಗಿ ಬೇರನ್ನು ಜಜ್ಜಿ, ಅದಕ್ಕೆ ೪ ಅಡಕ ನೀರನ್ನು ಹೊಯಿದು,

ಮಾಡಿದ) ಆಡುಸೋಗಿಕಸಾಯ ೧ ಅಧಕಕ್ಕೆ ೧೦೦ ಪಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನುಹಾಕಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ, ಅದು ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಅದರೊಂದಿಗೆ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿಟ್ಟ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯನ್ನೂ, ಬಿದಿರುಪು, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ಸಿರ್ವಿಷದ) ಬೇರು, ಎಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿಯಲೆ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೪ ಪಲ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಕಲಸಿ, ಸರಿಯಾದ ಲೇಹಪಾಕದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿ, ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧ ಪ್ರಸ್ಥ ಜೇನನ್ನು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ಲೇಹವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಕ್ಷಯ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಹಲೀಮಕ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಪೀನಸ ದೂರವಾಗುವವು. ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿದ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಪಾಕವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಿಮಳದಿಂದಲೂ, ಅದರಲ್ಲಿ (ಒತ್ತಿದ ಬೆರಳಿನ) ಮುದ್ರೆ ಕಾಣುವದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪಂ. ಹಿಂದೆ Vನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೨೨ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ ಕೂಷ್ಮಾಂಡರಸಾಯನದ ಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ, ಕುಂಬಳ ಜೋಳನ್ನು ಬೆವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅರೆದು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಕೂಡಿಸುವದರ ಬದಲಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ದಾಳಕವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗುವ ತನಕ ಹುರಿದು ಕುಟ್ಟಿ, ಕೂರ್ಣಮಾಡಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಈ ಲೇಹದ ಮೋಗವು ರ ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ಪು. ೧11) ಅಲ್ಲಿ “ಐಲೀಯವಿಶ್ವಧಾನ್ಯಾಕಮರಿಚ್ಛಿಕ್ತ ಪಲಾಂ ತಿಕ್ತೈಃ” ಎಂತ ಎರಡನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಥ ಹೆಸರಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕೂಷ್ಮಾಂಡರಸಾಯನದ ವಿಷಯವಾದ ಕಡೇ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ. ಎರಡನೇ ಶ್ಲೋಕ (ಸುರಸುರಿತಿ), ತುಂಬ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೆಣಸು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಕೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಆ ಪಾಠದಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಯೋಗದ ಕೆಳಗೆ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯ ರಸವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಉಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡುವದೇ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

65. ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪಂ ಕ್ಷಯಜಂ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |

ನಪೂರ್ಣತಂ ಬಲವತಃ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಚರೇತ್ ಕ್ರಿಯಾಮ್ |

ತಸ್ಮೈ ಬೃಂಹಣಮೇವಾದೌ ಕುರ್ಯಾದಗ್ನೀಶ್ಚ ವರ್ಧನಮ್ |

ಬಹುದೋಷಾಯ ಸನ್ನೇಹಂ ಮೃದು ದದ್ಯಾದ್ವಿರೇಚನಮ್ ||

ಶಂಪಾಕೇನ ತ್ರಿವೃತಯಾ ಮೃದ್ವೀಕಾರಸಯುಕ್ತಯಾ |

ತಿಲ್ವಕಸ್ಯ ಕಪಾಯೇಣಾ ವಿದಾರೀಸ್ವರಸೇನ ಚ |

ಸರ್ಪಿಃ ಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇದ್ಯುಕ್ತಾಕ್ಷೀಣದೇಹೋ ವಿಶೋಧನಮ್ |

ಹಿತಂ ತದ್ದೇಹಬಲಯೋರಸ್ಯ ಸಂರಕ್ಷಣಂ ಮತಮ್ || (ಚ. 710)

ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ ವಿಧಾನ

ಬಲಹೀನನಾದವನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದೆ ಬಿಡಬೇಕು. ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿ ರೋಗವು ಹೊಸ ತಾಗಿದ್ದರೆ, ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದು ಕಷ್ಟ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡಿಸಬೇಕು. ಅಂಥವನಿಗೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ (ಬೃಂಹಣ) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳನ್ನೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ದೋಷಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಮೃದು ವಿರೇಚನೌಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಕಕ್ಕೆಮರನ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ (ಅಥವಾ ಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣ), ತಿಗಡೆ ಚೂರ್ಣ, ದ್ರಾಕ್ಷೀಹಣ್ಣಿನ ರಸ (ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾಕಸಾಯ), ಲೋಧಚಕ್ಕೆಯ ಕಸಾಯ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆಯ ರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು (ಅಥವಾ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದವನ್ನು

ವಿಚಾರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಘೃತವನ್ನು, ಕ್ಷೀಣದೇಹದವನು ಶೋಧನಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹಬಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಘೃತವು (ಆ ಕ್ಷೀಣದೇಹದವನಿಗೆ) ಹಿತ ಮತ್ತು ಅವನ ದೇಹವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಕಾಪಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಎಂತ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ.

66. ಪಿತ್ತೇ ಕಫೇ ಚ ಸಂಕ್ಷೇಣೇ ಪರಿಕ್ಷೇಣೇಷು ಧಾತುಷು |

ಘೃತಂ ಕರ್ಕಟಕೀಕ್ಷೀರದ್ವಿಬಲಾಸಾಧಿತಂ ಪಿಬೇತ್ || (ಚ 710)

ಕರ್ಕಟಕಾಡಿ
ಘೃತ.

ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಬಹಳ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ, (ವಾತದ ಪ್ರಬಲತೆಯಿಂದ) ಧಾತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಹಾಲು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ಮತ್ತು ಅನೇಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳಿಂದ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಪರಾ ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿಯನ್ನು ಕೃತ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಎರಡು ಜಾತಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಗಳ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ, ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವದು

67. ಗುಡೂಚೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಮೂರ್ವಾಂ ಹರಿದ್ರಾಂ ಶ್ರೇಯಸೀಂ ವಚಾಮ್ |

ಸಿದ್ಧಿಗೃಹಾಂ ಕಾಸಮದರ್ಶಂ ಪಾರಾಂ ಚಿತ್ರಕನಾಗರಮ್

ಗುಡೂಚಾಡಿ
ಘೃತ

ಜಲೇ ಚತುರ್ಗುಣೇ ಪಕ್ವಾಸ್ತಿ ಪಾದಶೇಷೇಣ ತತ್ಸಮಮ್ |

ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿಃ ಪಿಬೇದ್ಗುಲ್ಮಶ್ವಾಸಾತಿಕ್ಷಯಕಾಸನುತ್ || (ಚ. 711)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹೆಗ್ಗುರುಬೆಗೆ (ಪೆರುಂಕುರುಂಬ), ಅರಸಿನ, ರಾಸ್ಮೆ (ಅರತೆ), ಬಜೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಎಲೆಹುರಿ ಬೇರು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ನೀರಿಟ್ಟು ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ತುಪ್ಪದ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಗುಲ್ಮ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಠಿಣವಾದ ಕ್ಷಯಕಾಸ, ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

68. ಕಾಸಮದಾರ್ಭಯಾಮುಸ್ತಾಪಾರಾಕಟ್ಟಲನಾಗರೈಃ |

ಪಿಪ್ಪಲಾಃ ಕಟುಕಾದ್ರಾಕ್ಷಾಕಾಶ್ಮಯೈಃ ಸುರಸೇನ ಚ ||

ಕಾಸಮದಾರ್ಭ
ಘೃತ

ಅಕ್ಷಮಾತ್ರೈಃಪೂತವ್ರಸ್ಥಂ ಕ್ಷೀರದ್ರಾಕ್ಷಾಋಸಾಧಕೇ |

ವಚೋಞ್ಜೀಷಜ್ವರಸ್ಥೀಹಸರ್ವಕಾಸಹರಂ ಶಿವಮ್ || (ಚ. 711)

ಎಲೆಹುರಿ ಬೇರು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕರಿಂಕುಮಲ), ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶಿವನಿ (ಕುಮಳು), ತುಳಸಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ೧ ವ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ೨ ವ್ರಸ್ಥ ಹಾಲು, ೨ ವ್ರಸ್ಥ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ರಸ, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ಶುಭವಾದ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನದಿಂದ ಶೋಷ, ಜ್ವರ, ಸ್ಥೀಹ, ಸರ್ವ ಕೆಮ್ಮುಗಳು, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

69. ಏರಂಡಪತ್ರಕ್ಕಾರಂ ವಾ ವ್ಯೋಷತೈಲಂ ಗುಡಾನ್ವಿತಮ್ |

ಲಿಹ್ಯಾದೇತೇನ ವಿಧಿನಾ ಸುರಸೈರಂಡಪತ್ರಜಮ್ ||

ಕೆವ್ವ ಹೂಣ
ಲೇಹಗಳ ಯೋಗ
ಗಲು

ದ್ರಾಕ್ಷಾವದ್ಯಕವಾರ್ತಾಕಪಿಪ್ಪಲೀಃ ಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ |

ಲಿಹ್ಯಾತ್ಪ್ರೋಷಣಚೂರ್ಣಂ ವಾ ಪುರಾಣಗುಡಸರ್ಪಿಷಾ

ಚಿತ್ರಕಂ ತ್ರಿಫಲಾಜಾಜೀರ್ಣಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಂ ಕಟುತ್ರಿಕಮ್ |

ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಚ ಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿಭ್ಯಾಂ ಲಿಹ್ಯಾದವ್ಯಾದ್ಗುಡೇನ ವಾ ||

(ಚ. 712)

ಹರಳೆಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಮಾಡಿ, ಆ ಬೂದಿಯನ್ನು ಜೀನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣವನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಬಿಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ನೆಕ್ಕುವದು; ಅಥವಾ ತುಳಸೀಎಲೆ ಮತ್ತು ಹರಳೆಗಳ ಸುಟ್ಟಬೂದಿಯನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿ (ಬಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ತೈಲ ಕೂಡಿಸಿ) ನೆಕ್ಕುವದು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೀನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ನೆಕ್ಕುವದು; ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಳೇ ಬಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ತ್ರಿಕಟು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೀನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ನೆಕ್ಕುವದು, ಅಥವಾ ಬಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ತಿನ್ನುವದು.

ಪಂಃ 'ವ್ಯೋಷತೈಲಂ ಗುಡಾನ್ವಿತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವ್ಯೋಷತೈಲಗುಡಾನ್ವಿತಂ' ಎಂತ ವಾ (ಪು. 271) ಅದೇ ಸಂಯಾದ ಪಾಠವಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಕಾರ ಮೇಲಿನ ಒಂದನೇ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ 'ಹರಳೆಲೆ ಬೂದಿಯನ್ನು ತೈಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ತುಳಸಿಯ ಮತ್ತು ಹರಳೆಲೆಯ ಬೂದಿಯನ್ನು ನೆಕ್ಕುವೆ'ಕು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

70. ಜೀವನ್ವೀಂ ಮಧುಕಂ ಪಾರಾಂ ತ್ವಕ್ಕ್ಲೇರೀಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ಶಬೀಮ್ |

ಮುಸ್ತೈಲೇ ಪದ್ಮಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ದ್ವೇ ಬೃಹತ್ಯಾ ವಿತುನ್ನಕಮ್ ||

ಜೀವನ್ವೀಂ
ಚೂರ್ಣ

ಶಾರಿರಾಂ ಪೌಷ್ಕರಂ ಮೂಲಂ ಕರ್ಕಟಾಖ್ಯಂ ರಸಾಂಜನಮ್ |

ಪುನರ್ನವಾಂ ಲೋಹರಜಸ್ತ್ರಾಯಮಾಣಾಂ ಯಮಾನಿಕಾಮ್ ||

ಭಾರ್ಗೀಂ ತಾಮಲಕೇಮೃದ್ಧಿಂ ವಿಡಂಗಂ ಧನ್ವಯಾಸಕಮ್ |

ಕ್ಷಾರಚಿತ್ರಕಚವ್ಯಾಮ್ಲವೇತಸವ್ಯೋಷದಾರು ಚ ||

ಚೂರ್ಣಕೃತ್ಯ ಸಮಾಂಶಾನಿ ಲೇಹಯೇತ್ ಕ್ಷೌದ್ರಸರ್ಪಿಷಾ |

ಚೂರ್ಣಾತ್ಪ್ರಾಣಿತಲಂ ಪಂಚ ಕಾಸಾನೇಷ ವ್ಯಪೋಹತಿ

(ಚ. 712-713)

ಜೀವಂತಿಗಡ್ಡೆ, ಜ್ಯೋಷ್ಠಮಧು, ಪಾಡುವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಚೋರ, ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರೀಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ (ವಿತುನ್ನಕ), ಹಾಲುಬಳ್ಳಿ ಬೇರು (ಸುಗಂಧಿ), ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ರಸಾಂಜನ, ಪುನರ್ನವಿ ಬೇರು, (ಶುದ್ಧ) ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ಓಮ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಋದ್ಧಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಯವಕ್ಷಾರ, (ಶುದ್ಧ) ಚಿತ್ರಮೂಲ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಅವ್ಲವೇತಸ (ಇರಂಜಿಪುಳಿ), ತ್ರಿಕಟು, ದೇವದಾರ,

ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ೧ ಕರ್ಪ ಪ್ರಮಾಣ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮುಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಪರಾ 'ಎತುನ್ನಕ' ಎಂತ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ ಉಂಟೆಂತಲೂ, ಅದರ ತೊಗಟೆ 'ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತಾ' ಎಂತಲೂ ಭಾ. ಪ್ರ. (ಪು. ೧೭) 'ತ್ರಾಯಾಮೋಷಾ' ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರಿಗೆ ಕೆಲವರು ಕಹಿದರಸಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. 'ಅಮ್ಲವೇತಸ'ದ ಬದಲಾಗಿ ಪುಳ್ಯಂಪುರಜೆ(ಮಲ ಪುಳಿಯಾರ್ಲ)ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಅಮ್ಲವೇತಸ ಎಂತ ಒಂದು ಹುಳುರುಚಿಯ ಜೇರನ್ನು ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಯಿರುತ್ತಾರೆ.

'ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ' ಅಥವಾದಲ್ಲಿ ಎವರಸಲ್ಲಟ್ಟ ಅಗ್ನಿರಸವು ರಸರತ್ನ ಕರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಜಕಾಸಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲೋಹಭಸ್ಮವನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿಯ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು.

71. ಲಿಹ್ಯಾನ್ಮರಿಚಚೂರ್ಣಂ ವಾ ಸಘೃತಕ್ಷೌದ್ರಶರ್ಕರಮ್ |

ಮಣಸಿನ ಲೇಹ ಸರ್ವಕಾಸಹರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಲೇಹಂ ಕಾಸಾರ್ದಿತೋ ನರಃ || (ಚ. 713)

ಕೆಮ್ಮಿನ ಪೀಚೆಯುಳ್ಳವನು ಕಾಳುಮಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ, ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಸರ್ವ ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಇದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲೇಹ.

72. ಬದರೀವತ್ಸಕಲ್ಮಂ ವಾ ಘೃತಭೃಷ್ಟಂ ಸಸೃಂಧವಮ್ |

ಬೊಗಂ ಎಲೆಗಳ ಕಲ್ಮ ಸ್ವರಭೇದೇ ಚ ಕಾಸೇ ಚ ಲೇಹಮೇತತ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

(ಚ. 713)

ಹಸಿ ಬೊಗರಿ ಎಲೆಗಳನ್ನೂ ಸಸೃಂಧವ ಉಪ್ಪನ್ನೂ ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಮವನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಬೇಯಿಸಿ, ನೆಕ್ಕಲು ಸ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರ

73. ಕ್ಷತಕಾಸೇ ಚ ಯೇ ಧೂಮಾಃ ಸಾಢುಪಾಢಾ ನಿರ್ದರ್ಶಿತಾಃ |

ಧೂಮಪಾನ ಕ್ಷಯಕಾಸೇ ಽಪಿ ತಾನೇವ ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

(ಚ. 713)

ಕ್ಷತಜಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಯಾವ ಹೊಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅನುಪಾನಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ಅವುಗಳನ್ನೇ ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

74. ಬದರೀದಲಮಾಲಿಪ್ತಂ ಶಿಲಯಾತಪಶೋಷಿತಮ್ |

ಮಣಿಶಿಲೆಯ ಉಪಯೋಗ. ತದ್ಗೂ ಮುಪಾಢಂ ಸಕ್ಷೇರಂ ಮಹಾಕಾಸನಿವಾರಣಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 373)

ಬೊಗರೇ ಎಲೆಗೆ ಮಣಿಶಿಲೆಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿ, ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಅದರ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಿ ಕ್ಷೇರಪಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಮಹಾಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

75. ದೀವನಂ ಬೃಂಹಣಂ ಚೈವ ಸ್ತೋತಸಾಂ ಚ ವಿಶೋಧನಮ್ |
 ವ್ಯತ್ಯಾಸಾತ್ ಕ್ಷಯಕಾಸಿಭ್ಯೋ ಬಲ್ಯಂ ಸರ್ವಂ ಮಿತಂ ಹಿತಮ್ ||
 ಸನ್ನಿವಾತಭವೋ ಽಪ್ಯೇಷ ಕ್ಷಯಕಾಸಃ ಸುದಾರುಣಃ |
 ಸನ್ನಿವಾತಹಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ಸದಾ ಕಾರ್ಯಂ ಭಿಷ್ಗಿತಮ್ ||
 ದೋಷಾನುಬಲಯೋಗಾಚ್ಚ ಹರೇದ್ರೋಗಬಲಾಬಲಮ್ |
 ಕಾಸೇಷ್ಟೇಷು ಗರೀಯಾಂಸಂ ಜಾನೀಯಾದುತ್ತರೋತ್ತರಮ್ ||

ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮುನ
 ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ
 ಯುಕ್ತವಿಶೇಷ

(ಚ. 713)

ಅಗ್ನಿದೀವನಕಾರಿಯಾದ, ಬೃಂಹಣವಾದ, ಮತ್ತು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಬಲಪ್ರದವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು (ಉಪಚಾರಗಳು), ಮಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮಿನವರಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವದು. ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮು ಸಹ ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದ್ದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸನ್ನಿವಾತಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ದೋಷದ ಬಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ರೋಗದ ಬಲಾಬಲದ ವಿಚಾರದಿಂದ, ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಕೆಮ್ಮುಗಳೊಳಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ (ಅಂದರೆ ವಾತಚಕ್ರಿಂತ ಪೈತ್ರಿಕ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಫಜ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕ್ಷತಜ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕ್ಷಯಜ) ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಂತವಾದ್ದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

76. ಚೂರ್ಣಂಕಾಕುಭಮಿಷ್ಟಂ ವಾಸಕರಸಭಾವಿತಂ ಬಹುವಾರಾನ್ |
 ಮಧುಘೃತಸಿತೋಪಲಾಭಿರ್ಲೇಹ್ಯಂ ಕ್ಷಯಕಾಸರಕ್ತಹರಮ್ ||

ಮತ್ತಿಚೂರ್ಣದ
 ಲೇಹ

(ಭಾ. ಪ್ರ. 373)

ಮತ್ತಿಕೆತ್ತೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಡುಸೋಗೆಎಲೆಗಳ ರಸದಲ್ಲಿ ಬಹು ಸರ್ತಿಯಿಂದ ಭಾವನೆಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಜೇನು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ನೆಕ್ಕತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಲೇಹವು ಕ್ಷಯಜಕೆಮ್ಮನ್ನು ಮತ್ತು ರಕ್ತವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

77. ಕರ್ಷಃ ಕರ್ಷಾಂಶವಲಂ ಪಲ್ಲದ್ಯಯಂ ಸ್ವಾತ್ತೋ ಽರ್ಧಕರ್ಷಂ ಚ |
 ಮರಿಚಸ್ಯ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಂ ದಾಡಿಮಗುಡಯಾವಶೂಕಾನಾಮ್ ||
 ಸರ್ವಾಷಫಿಭರಿಸಾಧ್ಯಾಃ ಕಾಸಾ ಯೇ ವೈದ್ಯನಿರ್ಮುಕ್ತಾಃ |
 ಅಪಿ ಪೂಯಾಂ ಛಿದ್ರಯತಾಂ ತೇಷಾಮಿದಮಾಷಠಂ ಪರಮ್ ||

ಮರಿಚಾದಿ
 ಚೂರ್ಣ

(ಭಾ. ಪ್ರ. 374)

ಕಾಳುಮೆಣಸು ೧ ಕರ್ಷ, ಪಿಪ್ಪಲಿ || ಕರ್ಷ, ದಾಳಿಂಬದ ಸಿಪ್ಪೆ ೧ ಪಲ, ಬೆಲ್ಲ ೨ ಪಲ, ಯವಕ್ಕಾರ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವು ಬೇರೆ ಸರ್ವ ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯರಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಮ್ಮುಗಳಿಗೆ, ಕೀವನ್ನು ಉಗುಳುವಂಥವರಿಗೆ ಸಹ, ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧ.

ಇಂತ ಕರ್ಷಾಂಶ ಎಂದರೆ ೨ ಕರ್ಷ ಎಂತ ನ್ಯಾಯಾನ ಬರದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇದೇ ಯೋಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಚಿ ಸಾ. ಸಂಗ್ರಹವು 'ಕರ್ಷಾರ್ಧ' ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಪಾರಾಂಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಪು 252) ರಸರತ್ನಾ ಕರದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಉಂಟು (ಪು 340)

78. ಮರಿಚಂ ಕರ್ಷಮಾತ್ರಂ ಸ್ಯಾತ್ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕರ್ಷಸಮ್ಮಿತಾ |
 ಅರ್ಧಕರ್ಷೋ ಯವಕ್ಷಾರಃ ಕರ್ಷಯುಗ್ಮಂ ಚ ದಾಡಿಮಮ್ ||
 ಮುಚಾದಿ ಗುಳಿಗೆ
 ಎತಚ್ಛೋರ್ಣೀಕೃತಂ ಯುಂಜ್ಯಾದಷ್ಟಕರ್ಷಗುಡೇನ ಹಿ |
 ಶಾಣಪ್ರಮಾಣಾಂ ಗುಟಿಕಾಂ ಕೃತ್ವಾ ವಕ್ತ್ರೇ ವಿಧಾರಯೇತ್ ||
 ಅಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಭಾವಾತ್ಸರ್ವೇಽಪಿ ಕಾಸಾ ಯಾನ್ತ್ಯೇವ ಸಂಕ್ಷಯಮ್ ||
 (ಭಾ ಪ್ರ. 374)

ಕಾಳುಮೆಣಸು ೧ ಕರ್ಷ, ಹಿವ್ವಲಿ ೧ ಕರ್ಷ, ಯವಕ್ಷಾರ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ೨ ಕರ್ಷ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ೮ ಕರ್ಷ ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಶಾಣ (ಕರ್ಷದ ಕಾಲುಭಾಗ) ಪ್ರಮಾಣದ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಂದೊಂದು ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ, ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯ ಕೆಮ್ಮುಗಳು ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತವೆ.

79. ಶುಭೇಽಹ್ನಿ ಸುದೇಶಸಂಭೂತಂ ಮೂಲಶತಂ ಸಮ್ಯಗತ್ತಗನ್ಧಾಯಾಃ |
 ಪುಣ್ಯೇಽಹನಿ ಸಂಕ್ಷುಣ್ಣಂ ವಿವಚೇದ್ದೋಣೇಽಮೃಷಿ ಚ ವಿದ್ವಾನ್ ||
 ಅತ್ತಗಂಧಾದಿ ಸ್ಯುತ
 ಜ್ಞಾತ್ವಾಷ್ಟಭಾಗಸಿದ್ಧಂ ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ತದ್ರಸಂ ಸುಪರಿಪೂತಮ್ |
 ದ್ವೇ ಚೈವಾತ್ರ ಪಲಶತೇ ದದ್ಯಾಚ್ಛಾಗಸ್ಯ ಮಾಂಸಸ್ಯ ||
 ಸರ್ಪಿಃ ಪ್ರಸ್ಥಮಧೈಕಂ ಗವ್ಯಂ ಚ ವಯಶ್ಚತುರ್ಗುಣಂ ದದ್ಯಾತ್ |
 ಕಲ್ಪಾಸಕ್ತಸಮಾನಾನೂರ್ಧ್ವಮತಃ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ||
 ಕಾಕೋಲೀದ್ವಯಮೃದ್ಧೀ ಮೇದೇ ದ್ವೇ ಜೇರಕಂ ಸ್ವಯಂಗುವ್ರಾಮ್ |
 ವೃಷಭಕಮೇಲಾಂ ಮಧುಕಂ ಮೃದ್ವೀಕಾಂ ಯಾಸಪಿಪ್ಪಲೌ ||
 ಜೇವನ್ತೀಮುವಕುಲ್ಯಾಂ ಬಲಾಂ ವಿದಾರೀಂ ಶತಾವರೀಂ ಚಾತ್ರ |
 ದತ್ತಾ ಸಮ್ಯಗ್ವಿವಚೇತ್ಸರ್ಪಿರಥೋದ್ಧೃತ್ಯ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಚ ||
 ಮಧುಶರ್ಕರಯೋಃ ಕುಡವಂ ದತ್ತಾ ಭಾಂಡೇ ಶುಭೇ ಸ್ಥಿತಂ ಮೃದಿ-
 ತಮ್ |

ಲೀಡ್ವಾ ತತ್ಪಾಣಿತಲೇ ಯಥೇಷ್ಟಮಾಹಾರಮಶ್ವೀಯಾತ್ ||
 ಕ್ಷೀಣಕ್ಷತತಿಶುವೃದ್ಧಾಃ ಕ್ಷೀಣೇಂದ್ರಿಯಹೀನಬಲವರ್ಣಮಾಂಸಾಶ್ಚ |
 ಪ್ರಾಶ್ಯ ಪ್ರಕುರ್ಯಾತ್ಸದ್ಯಃ ಪುಷ್ಟಿಬಲಾರೋಗ್ಯತೇಜಾಂಸಿ ||
 ಉಪಯುಜ್ಯ ಸರ್ಪಿರೇತತ್ಸಪ್ತತಿವರ್ಷೋ ಯುವೇವ ಪುನರ್ಭೂತ್ವಾ |
 ಬಹುಶಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋಽಧಿಗಚ್ಛೇತ್ ನ ಚಾತ್ರ ಶುಕ್ರಕ್ಷಯಂ ಲಭತೇ ||
 ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನೀ ಚ ನಾರೀ ಲಭತೇ ಪುತ್ರಾನ್ ವಯಸ್ಕತೀತೇಽಪಿ |
 ವನ್ಧ್ಯಾ ಲಭತೇ ಪುತ್ರಂ ಪ್ರಾಶ್ಯೇದಂ ಚಾಶ್ವಗಂಧಾದ್ಯಮ್ ||
 ಉಪಭುಂಕ್ತೇ ಯಃ ಪುರುಷೋ ಮಾಸತ್ರಯಂ ದ್ವಿಮಾಸಂ ಮಾಸಂ ವಾ |
 ನಾರೀಶತಂ ಸ ಗಚ್ಛೇನ್ನೈವ ಭಜೇದ್ಯೋಷಿತಾಂ ತೃಪ್ತಿಮ್ ||

ಖಾಲಿತ್ಯು ಬಲೀಪಲಿತೈರ್ನ ಚಾಸ್ಯ ದೇಹೋ ಽಭಿಭೂಯತೇ ಕ್ಷಿಪ್ರಮ್ |
 ವಾತವ್ಯಾಧಿರಾತ್ರಸ್ತಥೈವ ಹೃದ್ವಸ್ತಿರೋಗಾರ್ತಃ ||
 ನ ಚಿರಾದಪಿ ರೋಗಾರ್ತಾ ಭುಂಜಾನಾಃ ಸರ್ಪಿರರೋಗಾ ಭವನ್ತಿ |
 ಅತೋ ಜಗದ್ಧಿತಾರ್ಥಿ ಸರ್ಪಿರಿದಂ ವಾಚಿಗಂಧಾಯಾಃ ||
 ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ವಾಚೀಕರಣಂ ನಿರ್ದೃಷ್ಟ್ವಾಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಬಹುಶಃ |
 ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವೃಷ್ಯಂ ಬಲ್ಯಂ ಕ್ಷಯಕಾಸಹರಂ ಪುಷ್ಟಿಕರಂ ಚ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 248-249)

ಒಳ್ಳೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಒಳ್ಳೇ ಅಶ್ವಗಂಧಿಯ ಬೇರನ್ನು ಶುಭದಿನದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು, ತೊಳೆದು, ಒಣಗಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ೧೦೦ ವಲ ಬೇರನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿ, ೨ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿದ ಕೂಡಲೇ, ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ, ೨೦೦ ವಲ ಆಡಿನ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ಹಾಲನ್ನೂ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಲ್ಪಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಕ ಮಾಡುವದು. ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ: ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಋದ್ಧಿ, ವೃದ್ಧಿ, ಮೇದೆ, ಮಹಾ ಮೇದೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ನಸುಗುನ್ನಿ (ನಾಯಿಸೋಣಗಿನ) ಬೀಜ, ವೃಷಭಕ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಸಣ್ಣ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜೀವಂತಿ ಗಡ್ಡೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡೆ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ನೆಲಕುಂಬಳ ಗಡ್ಡೆ, ಶತಾವರೀ ಬೇರಿನ ಮಾಂಸಭಾಗ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸುವದು. ಪಾಕ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ, ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪವು ತಣೆದ ಮೇಲೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ೧ ಕುಡವ ಜೇನನ್ನೂ, ೧ ಕುಡವ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಹಾಕಿ, ಕಡದು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ಒಳ್ಳೇ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ(ಭರಣಿಯಲ್ಲಿ)ಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪ್ರತಿ ದಿನ ೨ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ಸೇವಿಸಿ, ಇಷ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಉಂಡುತಂದು ಇರುವದು. ಕ್ಷೀಣರಾದವರೂ, ಕ್ಷತರೂ, ಶಿಶುಗಳೂ, ವೃದ್ಧರೂ, ಇಂದ್ರಿಯ ಕ್ಷೀಣತೆಯುಳ್ಳವರೂ, ವರ್ಣ-ಬಲ-ಮಾಂಸಗಳ ಹೀನತೆಯುಳ್ಳವರೂ ಈ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿ, ಬಲ, ಆರೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವವು. ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದ ಮುದುಕನಾದರೂ ಈ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಪುನಃ ಯೌವನಸ್ಥನಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪಡೆಯುವನು; ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಶುಕ್ರಕ್ಷಯವು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಘೃತದ ಸೇವನದಿಂದ ಪುತ್ರಸಂತತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀಯು, ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದವಳಾದರೂ, ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆಯುವಳು. ಬಂಜೆ ಸ್ತ್ರೀಯೂ ಈ ಅಶ್ವಗಂಧಾಧಿ ಘೃತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಪುತ್ರವತಿಯಾಗುವಳು. ಮೂರು ತಿಂಗಳು, ಎರಡು ತಿಂಗಳು, ಅಥವಾ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ವರೆಗೆ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ನೂರು ಹೆಂಡಂದಿರ ಸಂಭೋಗಮಾಡಿದರೂ ಅವನಿಗೆ ಹೆಂಗಸರ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಾರದು; ಕೂದಲು ಉದುರುವದು, ನರಿ, ನೆರಿ ಸಹ ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ಕಾಣಲಾರವು. ಈ ಘೃತಸೇವನದಿಂದ ವಾತವ್ಯಾಧಿ ಪೀಡಿತರು, ಹೃದ್ರೋಗ-ವಸ್ತಿರೋಗಗಳಿಂದ ಸಂಕಷ್ಟವಡುವವರು ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಿಗಳು ಬೇಗನೇ ರೋಗಗಳಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರಾಗಿ ಆರೋಗ್ಯವಂತರಾಗುವರು. ಈ ಅಶ್ವಗಂಧಿಘೃತವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ವಾಡೇಕರಣ, ವೃಷ್ಟ, ಬಲಕಾರಿ, ಕ್ಷಯಕಾಸಹರ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಟಿಕರ ಎಂತ, ಅದನ್ನು ಬಹು ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ, ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಯೋಗವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಈ ಯೋಗದ ಮಹತ್ತ್ವವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಅತಿತಯೋಕ್ತಿಗಳು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೊಳೆಯದೆ ಹೋಗಲಾರವು ಅದರಿ ಯೋಗಪ್ರಕಾರ ತಯಾರಿಸಿದ ಫೃತವು ಕ್ಷಯಾದಿಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿ ಎಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಎರಡಾವರ್ತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ದುಡಾರಿಯಾಗಿ (೨ ಕರ್ಷ) ಕೂಡಿಸುವದರ ಬದಲಾಗಿ, 'ಪಿಪ್ಪಲಿ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಸಣ್ಣಹಿಪ್ಪಲಿ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರಿದದೆ, ಅದರಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಾರಾಂತರವು ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಬೇರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಧ 371-2).

80. ಶುಂಠೀಕಣಾಮರಿಚನಾಗದಲತ್ವಗೇಲಂ

ಶುಂಠಾದಿ ಸಮ ಚೂರ್ಣಚೂರ್ಣ ಚೂರ್ಣೈಕೃತಂ ಕ್ರಮವಿವರ್ಧಿತಮೂರ್ಧ್ವಮನ್ತ್ರಾತ್ |
ಶರ್ಕರಚೂರ್ಣ ಶುಂಠೀದಿದಂ ಸಮಸಿತಂ ಗುದಜಾಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ-

ಗುಲಾರುಚಿಶ್ವಸನಕಂಠಹೃದಾಮಯೇಷು || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 251)

ಏಲಕ್ಕಿ ೧ ಪಾಲು, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ೨ ಪಾಲು, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ ೩ ಪಾಲು, ನಾಗಕೇಸರ ೪ ಪಾಲು, ಕಾಳುಮೆಣಸು ೫ ಪಾಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೬ ಪಾಲು, ಶುಂಠಿ ೭ ಪಾಲು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಗುಲ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಂಠದ ವ್ಯಾಧಿ, ಹೃದ್ರೋಗ ಸಹ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವವು.

81. ಘೃತಂ ರಾಸ್ನಾಬಲಾವಧ್ಯಾಶ್ವದಂಷ್ಪ್ರಾಕಲ್ಮಪಾಚಿತಮ್ |

ಕಂಟಕಾರೀ ಘೃತ. ಕಂಟಕಾರೀರಸೇ ಸರ್ಪಿಃ ಪಂಚಕಾಸನಿಸೂದನಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 253)

ರಾಸ್ನೈ (ಅರತೆ), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ರಸದಲ್ಲಿ (ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ) ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

82. ಸಮೂಲವತ್ರೆತಾಖಾಯಾಃ ಕಂಟಕಾರ್ಯಾಸ್ತುಲಾಂ ಶುಭಾಮ್ |

ಬೃಹತ್ಕಂಟಕಾರೀ ಘೃತ. ಕ್ಷುಣ್ಣಾಂ ವಚೇಜ್ಜಲದ್ರೋಣೇ ಚತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷಿತೇ ||
ಮಿಶ್ರಿತೇ ತತ್ಕಷಾಯೇ ಸಸ್ಮಿನ್ ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಏಪಾಚಯೇತ್ |
ಕಲ್ಯಾನ್ ಬಿಲ್ವಪ್ರಮಾಣಾಂಶ್ಚ ತತ್ರೇಮಾನಿ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕೋ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ |
ಸೌವರ್ಚಲಂ ಯವಕರ್ಷಾರೋ ರಾಸ್ನಾ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ವಚಾ ||
ಏತತ್ಸರ್ಪಿಃ ಪ್ರಶಂಸನ್ತಿ ಪಂಚಕಾಸನಿವಾರಣಮ್ |
ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಕಾಸಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||
ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಘೃತಮಿದಂ ನ ವ್ಯಾಧಿರತಿವರ್ತತೇ |
ಜಾತಶೂಲೋ ಽಪಿ ಸಂವೃದ್ಧೋ ದೇವಸೇನಾಮಿವಾಸುರಾಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 253)

ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಬೇರು, ಎಲೆ, ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ೧೦೦ ಪಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜಜ್ಜಿ, ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಒತ್ತುವ ವರೆಗೆ ಕುದಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿವ್ವಲೀಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಯವಕ್ಕಾರ, ರಾಸ್ಮೆ (ಅರತೆ), ತ್ರಿಕಟು, ಬಜೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಕಲ್ಕವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪವು ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವೆಂತ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಸೇವನದಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ, ಕಫಜ ಕಾಸ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು. ವ್ಯಾಧಿಯು ಬೆಳೆದು ಶೂಲೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು, ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಗೆ ಹೇಗೆಯೋ ಹಾಗೆ, ಈ ಘೃತಕ್ಕೆ ಎದುರುನಿಲ್ಲಲಾರದು.

83. ಕಂಟಕಾರ್ಯಾಸ್ತುಲಾಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ವಲದ್ರೋಣೇ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |
ಪಾದಾವಶೇಷಿತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಕಲ್ಮಾಸೇತಾನ್ ಪ್ರದಾವಯೇತ್ ||
ಕಂಟಕಾರ್ಯಾದಿ ಲೇಹ
ದುರಾಲಭಾ ಛಿನ್ನರುಹಾ ಭಾರ್ಗೀ ಕರ್ಕಟಕಾಹ್ವಯಾ |
ರಾಸ್ಮಾ ಮುಸ್ತಂ ಶಬೀ ಚವ್ಯಂ ಚಿತ್ರಕಂ ತ್ರ್ಯೂಷಣಂ ತಥಾ |
ಪಲಾಂಶಾನಿ ಪಲಾನ್ಯತ್ರ ಶರ್ಕರಾಯಾಸ್ತು ವಿಂಶತಿಃ |
ಘೃತತೈಲಪಲಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಪಾಪವಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರದಾವಯೇತ್ ||
ಕಲ್ಮೀಕೃತ್ಯ ಘೃತೇ ಶೀತೇ ಮಧುನೋ ಽಪ್ಪಪಲಂ ಕ್ಷೈವೇತ್ |
ಚತುಃಪಲಂ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಂ ತುಗಾಕ್ಷೀರ್ಯಾಶ್ಚತುಃ ಪಲಮ್ ||
ವಿಷ ಲೇಹಃ ಶಮಯತಿ ಪಂಚಕಾಸಾಂಶ್ಚಿರೋತ್ತಿತಾನ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 254)

ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ೧೦೦ ಪಲವನ್ನು ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ರಾಸ್ಮೆ (ಅರತೆ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಚೋರ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ತ್ರಿಕಟು, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ವಸ್ತುಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ೨೦ ಪಲ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ, ೮ ಪಲ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ೮ ಪಲ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಅದರೊಂದಿಗೆ, ತಣಿದ ಮೇಲೆ, ೮ ಪಲ ಜೇನನ್ನೂ, ೪ ಪಲ ಹಿವ್ವಲಿಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ೪ ಪಲ ಬಿದಿರುಪ್ಪಿನ ಹುಡಿಯನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ಲೇಹದ ಸೇವನದಿಂದ ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮುಗಳು, ದೀರ್ಘಕಾಲದ್ದಾದರೂ, ಶಮನ ವಾಗುವವು.

84. (1) ರೋಗಿಗೆ 54 ವರ್ಷ. 1 ವರ್ಷದಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಕಫ ಸಡಿಲು ಉಂಟು, ನಿದ್ರೆ ಕಡಿಮೆ, ಮಲ ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಕವ್ವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ; ಪಿತ್ತಕಫ ನಾಡಿಗಳು ವಾತದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆ. — ಕುಂಠಿ ರಸ ೧|| ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು ೧|| ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧, ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ

ಗರಂತೆ ೭ ದಿನ, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ;—ಅನಂತರ ಅತಿ. ೧, ಮ. ಜ್ವ. ಗರಂತೆ ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಅದೇ ರಸಗಳಲ್ಲಿ; ಕ್ಷೇಮ.

(2) ರೋಗಿಗೆ 47 ವರ್ಷ. ಕೆಮ್ಮು ರಾತ್ರಿ ಹೆಚ್ಚು, ಕಫ ಕಡಿಮೆ, ನಿద್ರೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ, ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಸಿಡತ ಮತ್ತು ತುರಿಕೆ, ಮಲ ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ.—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊಲೆ ೧, ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು ತೊಲೆ |, ಹಿವ್ವಲಿ ತೊಲೆ |, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ತೊಲೆ |, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಜ್ವರಭೈರವ ಗರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೫ ದಿನ; ಕಿವಿಯ ಸಂದಿಗೆ ಹೊರಗಿನಿಂದ (ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆದ) ಸಾಸಿವೆ ಲೇಪ; ಇದರಿಂದ ಸಾಖ್ಯ.

ತ್ರಿಕಟುತ್ರಿಫಲಾಟಂಕವಿಷಗಂಧಕಪಾರದಮ್ |

ಜಯಪಾಲಸಮಂ ಮಧ್ಯಂ ದ್ರೋಣಪುಷ್ಪೀರಸೈರ್ದಿನಮ್ ||

ಜ್ವರಭೈರವ
ಮಾತ್ರೆಯ ಕ್ರಮ

ತಾಂಬೂಲೇನ ಸಮಂ ಹ್ಯೇತತ್ಪ್ರಾದೇದ್ಗಂಜಾಮಿತಾಂ ವಟೀಮ್ |

ಮುದ್ಗಯೂಷಂ ಶಿಖರಿಣೀ ವಧ್ಯಂ ದೇಯಂ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ||

ನವಜ್ವರಂ ತ್ರಿದೋಷೋತ್ಥಂ ಜೇರ್ಣಂ ಚ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ |

ದಿನೈಕೇನ ನಿಹನ್ತ್ಯಾಶು ರಸೋ ಯಂ ಜ್ವರಭೈರವಃ ||

(ರಸರಾಜಸುಂದರ)

ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಶುದ್ಧ ಟಂಕಣಖಾರ, ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧ ವಾದರಸ, ಶುದ್ಧ ಜೇಪಾಳದ ಬೀಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ತುಂಬೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ೪ ಜಾಮ ಅರೆದು, ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಮಾತ್ರ ಕಟ್ಟಿ, ನೆಳಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತಾಂಬೂಲದ ಎಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಿನ್ನಲು, ಹೊಸಜ್ವರ, ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರ, ಜೇರ್ಣ(ಹಳೆ)ಜ್ವರ, ವಿಷಮಜ್ವರ ಸಹ ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವವು. ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ವರಭೈರವ ಎಂತ ಹೆಸರು. ಹೆಸರುಸಾರು ಮತ್ತು ಶಿಖರಿಣೀ ವಧ್ಯ

ಷರಾ ಜೇಪಾಳದ ತೂಕವನ್ನು ಮಿಕ್ಕ ೧೦ ಬಗೆಗಳ ತೂಕದ ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ಸಮ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾದರೂ, ಅಷ್ಟು ಜೇಪಾಳವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ, ಮಾತ್ರೆಯು ವಿರೇಚನ ಔಷಧವೇ ಆಗುವದು ನಾನು ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತುಂಬೇ ರಸ, ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಅನುಪಾನಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮೆಣಸಿನಕಾಳಿನ ಗಾತ್ರ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ರಮವಾದ ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರಾದ ರೋಗಿಗಳ ಮಲಬದ್ಧತೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಮಲಬದ್ಧತೆಯುಳ್ಳ ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು

ಜೇಪಾಳದ ಬೀಜವನ್ನು ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದು, ಎಮ್ಮೆಯ ಸಗಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಮೂರು ದಿನ ಇಡು

ವದು; ಅಥವಾ ಗೋಮಯದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಮ ಬೇಯಿಸುವದು;

ಜೇಪಾಳ ಶುದ್ಧ

ಅಥವಾ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಪೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ, ಒಂದು ಗಡಿಗೆಯೊಳಗೆ

ಅರ್ಧಾಂತ ದನವಿನ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ, ಆ ಗಡಿಗೆಬಾಯಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯ ನ್ನಿಟ್ಟು, ಪೊಟ್ಟಣವು ಗಡಿಗೆಯ ಬುಡಕ್ಕೆ ತಾಗದೆ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೇಲುವ ಹಾಗೆ ಅದನ್ನು ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಡ್ಡಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ, ಆ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಒಂದು ಜಾಮ ಬೇಯಿಸುವದು. ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡೆಸಿದನಂತರ ಜೇಪಾಳದ ಬೀಜವನ್ನು

ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವದು; ಅನಂತರ ಆ ಬೀಜಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ಸೀಳಿ, ಬೀಳಿಗೆ ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೊಳಕೆಯ ಅಂಶವನ್ನು ಚೂರಿಯಿಂದ ಹೆರಸಿ ಸರಿಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು; ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಬೀಳೆಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಬೀಳೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಣ್ಣೆಯ ಅಂಶ ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಹೊಸ ಮಡಿಕೆಗೊ, ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿಗೊ ಹಚ್ಚಿ, ಸಿಕ್ಕುವ ವುಡಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕ್ರಮ ನಡೆಸಿದರೆ, ಬೆಷಧದ ಶಕ್ತಿಯು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು. ಮಾತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಅಷ್ಟು ನಿರ್ವೀರ್ಯದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ. ಅಂಕುರಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತೆಗೆಯುವದೇ ಅತಿ ಮುಖ್ಯ.

(3) ರೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಯ 50 ವರ್ಷ. 3 ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಸಮಯ ಉಬ್ಬಸ ಆರಂಭಿಸುವದು, 15 ದಿನಗಳಿಂದ ಉಬ್ಬಸವೂ ಉಂಟು; ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂ ಅಸ್ಥಿರ, ವಾತದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು.—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊಲೆ ||, ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆ ತೊಲೆ ||, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ತೊಲೆ ||, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ತೊಲೆ ||, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ತೊಲೆ ||, ಹಿವ್ವಲಿ ತೊಲೆ =, ಶುಂಠಿ ತೊಲೆ =, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು ತೊಲೆ =; ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧, ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ || ರಂತೆ, ಜೀನು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆ ವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಗಿದೆ.

(4) ರೋಗಿಗೆ 29 ವರ್ಷ. ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಸಂಜೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೈಕಾವು, ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ ಮತ್ತು ಕುಸಿತ, ಪಿತ್ತ ಅಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು ಅಬಲಿ, ಕಫ ಮತ್ತಷ್ಟು ಅಬಲ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸ್ತಬ್ಧ. ಮಲ ಸರಿ.—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ||, ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆ ತೊ. ||, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ತೊ. ||, ಶುಂಠಿ ತೊ. ||, ಹಿವ್ವಲಿ ತೊ. =, ಬಿಳೀಕಾಳು ಮೆಣಸು ತೊ. =, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾ. ಗ. || ಮತ್ತು ಅತಿ. ೧ ರಂತೆ, ಜೀನು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆ ವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(5) ರೋಗಿಗೆ 40 ವರ್ಷ. 12 ದಿನಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಪ್ರಥಮ 2 ದಿನ ಜ್ವರವಿತ್ತಂತೆ, ಈಗ ಮೂರು ದಿನಗಳಿಂದ ಬಲಪಕ್ವದಲ್ಲಿ ಕೊಳಕೆಬಿದ್ದ ಹಾಗಿನ ಶೂಲೆ, ನಾಲಿಗೆಯ ಅಡಿ ನೀಲ, ಮೂತ್ರ ಕೆಂಪು, ಅರುಚಿ, ಮಲ ಗಟ್ಟಿ, ಮತ್ತು ಅಶಕ್ತಿ.—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ||, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ತೊ. ||, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು ತೊ. ||, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ತೊ. ||, ಹಿವ್ವಲಿ ತೊ. ||, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ೧ ರಂತೆ, ಜೀನು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಸಕ್ಕರೆ ವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(6) ರೋಗಿಗೆ 35 ವರ್ಷ. 1 ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಮೊದಲು ಮೈಲಿಗೆ ರೋಗ ಆಗಿತ್ತಂತೆ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕಡಿಮೆ, ಅಶಕ್ತಿ; ಮೂರು ನಾಡಿಗಳೂ ಅಸ್ಥಿರ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ.—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ೧, ಶುಂಠಿ ತೊ. ||, ಕಷಾಯ ಅರ್ಧ ಕುದ್ಡೆಯನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅರ್ಧ ಚಾಚಮಚೆ (ಡ್ರಾಂ) ಜೀನು ಮತ್ತು ೩ ಗ್ರೈನ್ (೨ ಗುಲುಗುಂಜಿ) ತೂಕ ಶುದ್ಧ ಅನ್ನಭೇದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕರಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅರ್ಧಾಂಶ (ಕಾಲು ಕುದ್ಡೆ) ಪ್ರಕಾರ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಸೇವಿಸುವದು. ಈ ರೀತಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(7) ರೋಗಿಗೆ 25 ವರ್ಷ. 4 ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಅಶಕ್ತಿ, ಹಸಿವೆ ಕಡಿಮೆ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ವಾಂತಿ; ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂ ಅಸ್ಥಿರ, ಪಿತ್ತ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದು ಅವರೂಪ.— ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಆನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಬಿಲ್ಲವತ್ರಿ ಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಜನ ಬೇರು, ಹಿವ್ವಲಿ, ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ಇವು ತೋ. ||ರಂತೆ, ಶುಂಠಿ ತೋ. =, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ, ಅತಿ. ||, ಮತ್ತು ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ||ರಂತೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(8) ರೋಗಿಗೆ 45 ವರ್ಷ. ಕೆಲವು ದಿನಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆಯುರಿ, ಅಶಕ್ತಿ. — ಮಾತುಳಂಗರಸಾಯನ ತೋ ||ರಂತೆ ೯ ದಿನ, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ, ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

85. ಅಂಕೋಲೆ ಬೀಜ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆರಗು, ರಾಸ್ತೆ (ಅರತಿ), ಅರಸಿನ, ಅರಸಿನ ಗೋರಬೆ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಆದಿತ್ಯಭಕ್ತ, ಸ್ವರ್ಗಗೋಕ್ಷಾಪಕಗಳು ಆನೆಮುಂಗು, ಎಕ್ಕೆಬೇರು, ಎಕ್ಕೆಹೂವು, ಎಲೆಹುರಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಎಳೆಲೆ ಬಾಳೆ (ಹಾಲೆ), ಒಂದೆಲಗ, ಓಮ, ಕಕ್ಕೆಮರ, ಕಚೋರ, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣೀ, ಕತ್ತಣ (ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲು, ಮಲ. ನಾನ್ಮುಕವುಲ್ಲು), ಕರಿಜೇರಿಗೆ, ಕರೀ ತುಳಸಿ, ಕರಿನೆಕ್ಕಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಕಾಚಿನ ಮರ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ, ಕೆಂಪು ಗೋರಬೆ (ಕುರುವಕ), ಕೆಂಪು ಮಂದಾರದ ಹೂವು, ಕೋಲಾಂಜನ (ದೊಡ್ಡ ದುಂಪರಾಸ್ತೆ), ಖರ್ಜೂರ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಗರುಗ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಚಂಗಲಕೋಸ್ಟ, ಚಾತುರ್ಬಾರತಕಗಳು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜಾಪತ್ರಿ, ಜೇರಿಗೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕತಿ (ಭವಂಗ ಬೀಜ—ಮಲ. ಚರಿಪುನ್ನರಿ), ತಾಳೀಸಪತ್ರಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ದಶಮೂಲಗಳು, ದೇವದಾರು, ದೊಡ್ಡಿ ಹುಳಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಧನ್ವಂಗ (ತಡಸಲುಮರ), ನೀರುಳ್ಳಿ, ನೀಲೀಗಡ, ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳು, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ನೆಲಮುಜ್ಜಳ (ಗೋಜಿಹ್ವಾ), ಪುರುಷರತ್ನ, ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚೆ (ಪುಳಿಯಾರಲ), ಬಜೆ, ಬಳ್ಳಿತುರಜೆ, ಬಿದಿರುಪು, ಬಾಕುಚೀ (ಬಾವುಂಚಿ, ಮಲ. ಕಾಕೋಲರಿ), ಬಾಗೆಮರ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಮಣಿತಿಲೆ, ಮಧ್ಯ, ಮುತ್ತುಗ, ಮುರಾ (ಅಂಗಾರಕನ ಗಿಡ?), ಮೂಲಂಗಿ, ಮೂವೆಲೆ, ಮೇಷಶೃಂಗಿ, ಮೋಡಿ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಲವಂಗ, ಶವಿಾ (ಬನ್ನಿ), ಶರಪುಂಖ (ಕಾಡುನೀಲಿ), ಶಾಂತಿ(ತಾರೆ) ಕಾಯಿ, ಶಾಖೋಟ (ಮಿಟ್ಟಿಮರ), ಶುಂಠಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಸಣ್ಣ ಎಲಕ್ಕಿ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ (ಗಂಧ ಪಲಾಸಿ), ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಸರಳದೇವದಾರ, ಸಾಸಿವೆ, ಸಿಹಿಮಾದಲ, ಸುರಸುರಿಕೆ (ಎಲವಾಲುಕಂ), ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ, ಹತ್ತಿಮಲೆ, ಹರಳ ಬೇರು, ಹಾಲು, ಹಾಲುಬಳ್ಳಿ (ಸುಗಂಧಿ), ಹಾವುಮೆಕ್ಕ, ಹಿಂಗು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹುರುಳಿ ಮತ್ತು ಹುಳಿಮಾದಳ.

86. ಶಾಲ್ಯನ್ನ, 60 ದಿನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನ, ಗೋದಿ, ಶಾಮಕ್ಕಿ, ಯವೆಗೋದಿ, ಸಹ್ಯಸರ್ಗ ಉದ್ದು-ಹೆಸರು-ಹುರುಳಿಗಳ ಸಾರು, ಆನೂಪ ಮತ್ತು ಚಾಂಗಲ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ವಿವಿಧವಾದ ಮಾಂಸಗಳು, ಕಳ್ಳು, ಹಳೇ ತುಪ್ಪ, ಆಡಿನಹಾಲು, ಆಡಿನ ತುಪ್ಪ, ಚಕ್ಕೋತುಸೊಪ್ಪು, ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ (ಗಣಿಕೆ) ಸೊಪ್ಪು, ಗುಳ್ಳದಕಾಯಿ, ಪಡುವಲ ಕಾಯಿ, ಎಳೆ ಮೂಲಂಗಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳ, ಎಳೆ ಪಾಳೆಕಾಯಿ, ಎಲೆಹುರಿಸೊಪ್ಪು, ಜೇವಂತೀ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ,

ಬೆಳೆದ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ತೊಂಡೆ, ಮಾದಳ, ತಾವರೆ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಸಣ್ಣ ಏಲಕ್ಕಿ, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಒಗರು-ಕಾರ-ಕಹಿವಸ್ತುಗಳು, ಕಿರುಕಸಾಲೆ, ಕೊಹರಿವೆ (ಅಥವಾ ಮುಳ್ಳು ಹರಿವೆ), ತ್ರಿಕಟು, ಬಿಸಿನೀರು, ಜೀನು, ಅರಳು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಲಘುವಾದ ಆಹಾರ, ಸ್ವೇದ, ವೀರೇಚನ, ವಮನ, ಧೂಮಪಾನ, ಬರಗುಧಾನ್ಯ (ಹಾರಕ).

ಷರಾ ಇವು ಎಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯ ಕೆಮ್ಮುಗಳಿಗೂ ಪಥ್ಯವಲ್ಲ. ಎಂಬದು ಹಿಂದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ ಪಥ್ಯದ ಎವರಣದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು.

87. ವಸ್ತಿ, ನಸ್ಯ, ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಹಲ್ಲು ಉಜ್ಜುವದು, ಬಿಸಿಲು, ಕೆಟ್ಟ
ಅಪಘ್ರವರ್ಗ ಗಾಳಿ, ದೂಳು, ದಾರಿ ನಡಿಕೆ, ಎಷ್ಟುಭಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ವಿದಾಹಿ
ಪದಾರ್ಥಗಳು, ರೂಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಗಳು, (ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳ ತಡೆ,
ದೋಸೆ, ವಿನಾಸ, ಗಡ್ಡೆ, ಸಾಸಿವೆ, ಬಸಳೆ (ಬಚ್ಚಲು) ಸೊವ್ವು, ಸೋರಿಕಾಯಿ, ಬದನೆ, ಎಣ್ಣೆ,
ಹುಳಿ, ತಣ್ಣೀರು, ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು-ಮೊಸರು-ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮಜಿಗೆ, ದುಷ್ಟವಾದ, ವಿರುದ್ಧ
ವಾದ, ಗುರುವಾದ ಮತ್ತು ಶೀತವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು.

ಷರಾ ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಿ, ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಛಾಗವಾಗಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಹೇಳಿದೆ

88. ಕಾಸದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಉಚ್ಚಾಸ್ವದ ಮೂಲಕ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇದಿಕೊಂಡ
ಗಾಳಿಯು ಒಡನೆ ಹೊರಮುಖವಾಗಿ ರಭಸದಿಂದ ಹೊರಟು, ಶ್ವಾಸ
ಪ್ರಕರಣಾನ್ವಿತವಾದ ನಾಳದ ಬಾಗಿಲಿನಂತಿರುವ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಕಿರುನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು,
ಅದನ್ನು ಚಾಚಿ, ತನ್ನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಸ್ಯವಸ್ತು ಅಥವಾ
ಕಫವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಂಡು, ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತದೆ
ಆಗ್ಗೆ ಕಸ ಕಸ ಶಬ್ದವಾಗುವ ಲಕ್ಷಣದ ಮೇಲೆ ಈ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಕಾಸ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.
ಕಾಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪೀಡೆಗಳು ಚರಕನ ಕಾಸಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಕಾಸವು ಬೇರೆ ರೋಗಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೊಂಡಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದೊಂದು ರೋಗ
ವಲ್ಲ ಎಂಬದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರ ಮತ ಎಂತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆಯುರ್ವೇದ
ದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಫಜ್ವರ, ವಾತಗ್ರಹಣೀ, ವಾತಿಕಅರ್ಶಸ್ಸು, ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಅರ್ಶಸ್ಸು, ಕಫಜಶೋಷ,
ಕ್ಷತ, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ವಾತಿಕಫರ್ದಿ, ಆಮಾಶಯದ ವಾತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಶೂಲೆ ಮುಂತಾದ
ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೊಂಡಾಗಿಯೂ, ಕುಂಭಕಾಮಿಲೆ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ತೃಷ್ಣಾ,
ಪಾನಹತ, ಉದಾವರ್ತ ಮುಂತಾದ ಬಹು ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗವ್ಯಾಧಿಯಾ
ಗಿಯೂ ಕಾಸವು ಉತ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ವಾಸನಾಳವು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಟ್ಟಿರುವ ಶ್ವಾಸಕೋಶ
ಗಳಿಗೆ ಸೇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಕವಲೊಡೆಯುವ ಸ್ಥಾನ (ಶ್ವಾಸಕೋಶದ ಮೂಲ)ದಿಂದ
ಮುಂದಿನ ಭಾಗವಾದ ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಕವಲುಗಳು (Bronchi ಬ್ರೂಂಕಾಯಿ), ಎಂದರೆ ಕಫಾ
ಶಯ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಉರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದವಹ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದ
ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಆಧ್ಯಭಾಗ (Larynx ಲಾರಿಂಕ್ಸ್), ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೇ ಇರುವ ಮೃದ್ವ
ಸ್ಥಿಗಳ ಪ್ರಾಕಾರವುಳ್ಳ ಕೆಳಕುತ್ತಿಗೆ (Trachea ಟ್ರೀಕಿಯಾ), ಹೀಗೆ ಶ್ವಾಸನಾಳದಲ್ಲಿ

ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳ ಒಳಗಿನ ಕಛಾವರಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶೋಫ ಯುಕ್ತವಾದ ಪಾಕದ ಹೇತುವಿನ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ (Bronchitis) ಬ್ರೊಂಕಾಯಿಟಿಸ್, (Laryngitis) ಲಾರಿಂಜಾಯಿಟಿಸ್, (Trachitis) ಟ್ರೇಕಿಯಾಯ್ಡಿಸ್, ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಲಾರಿಂಜಾಯಿಟಿಸ್ ಮತ್ತು ಟ್ರೇಕಿಯಾಯ್ಡಿಸ್ ಎಂಬವು ಆಯುರ್ವೇದದ ಮುಖರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಗಲರೋಗದ ವಿಶೇಷಗಳು ಎಂತ ಕೆಲವರು ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದರೂ, ಬ್ರೊಂಕಾಯಿಟಿಸ್ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯು ಕಾಸಶ್ವಾಸಗಳಲ್ಲಿಯಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಆಯುರ್ವೇದಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ, ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾಗೇಂದ್ರ ನಾಥ ಸೇನಗುಪ್ತರು ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಆಯುರ್ವೇದಿಕ ಔಷಧದ ಕ್ರಮ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಕಾಸವು 'ಬ್ರೊಂಕಾಯಿಟಿಸ್' ಎಂತ ನಾಮಾಂಕಿತವಾದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಸ್ವರಘ್ನವೇ ಮೊದಲಾದ ಗಲರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮಿಸುವದು ನಿತ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದರಿಂದಲೂ, ಕಾಸದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಎದೆಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವದು (ತಡೆ) ಮತ್ತು ಅದರ ಪೂರ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಲತಾಲು ಲೇಪ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಕ್ಷತಜ-ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮುಗಳು ಸಹ ಕಾಸದ ವಿಭಾಗಗಳಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಶ್ವಾಸದ ಹೇತುಗಳೇ ಕಾಸಕ್ಕೂ ಹೇತುಗಳೆಂತ ಬೋಧಿಸಿರುವದರಿಂದಲೂ, ವಾತಿಕ ಕಾಸದಲ್ಲಿ ಹೃದಯ, ಪಕ್ಕಗಳು. ಎದೆ, ತಲೆ, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರಭೇದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಂತ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಯುಂಟಾದರೂ ಕೆಮ್ಮು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ತಡೆಯುಂಟಾಗದೆ ಕಾಸದ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ ಎಂಬದೇ ಆಯುರ್ವೇದದ ಮತವೆಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಶ್ವಾಸನಾಳದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಬಾವು, ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣು ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಚಿಕಿತ್ಸಾಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಅಂತಹ ಬಾವು, ಗಾಯ, ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣು ಉಂಟಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ವಾತಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗಿನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ, ಪಿತ್ತಜ ಕಾಸಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧವುಳ್ಳ ಕಫಜ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ (ಅಧ್ಯಾಯದ 25ನೇ, 45ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ) ಉಪಚಾರಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಯಥಾಸ್ಥಿತಿ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಕಾಸದ ವೇಗವು ಹತ್ತನೇ ಶಿರೋನರದ ಮತ್ತು ಅದರ ಕವಲುಗಳ (ಉಪೇದಾತ್ಮಕದ 3ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟದ ಸಂ. 11 ನೋಡಿ) ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಶಬ್ದವಹ ಕಂಠನಾಳದಿಂದ, ಕಛಾಶಯದಿಂದ, ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳಿಂದ, ಅವುಗಳ ಹೊದಿಕೆಯಿಂದ, ಅಥವಾ ಹೊರಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಆ ನರದ ಕವಲುಗಳಿಂದ, ಹೊರಟು ಹೊರಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆಂತ ಒಬ್ಬರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಮ್ಮಿನ ಹಾಗಿನ ವೇಗವು ಉಂಟಾಗಿ, ಅದು ಶ್ವಾಸನಾಳವನ್ನು ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುವದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ಬಾಯಿಯ ಹಿಂಭಾಗವು ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಸೀನು (ಕ್ಲವ) ಎನ್ನುವದು. ಆ ವೇಗವು 5ನೇ ಶಿರೋನರದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು (ಹಕ್ಕಾ) ಎಂಬದರಲ್ಲಿ ವೇಗವು ಅಮಾಶಯದಿಂದ ಹೊರಟು ಅದೇ 10ನೇ ಶಿರೋನರದ ಪರಿ

ಮುಖವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ; ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಉಚ್ಚಾಸಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಿರುನಾಲಿ ಗೆಯು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅದು ವಸಾವಹನದ ಕ್ಷೋಭದಿಂದ ಆರಂಭಿಸು ವಂಧಾದ್ದು.

ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು, ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೆಕೆಮ್ಮು (Whooping cough ಹೂಪಿಂಗ್ ಕಾಫ್) ಎಂಬುದು ಕೆಮ್ಮಿನಂತೆ ಇತರ ರೋಗಗಳ ಲಕ್ಷಣವೆಂತ ಗಣಿಸಲ್ಪಡದೆ, ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೋಗ ವಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಒಂದು ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯದ ನಂತರ ಎಂಟು ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯದೊಳಗಿನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯ ಪ್ರಬು ದ್ಧರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಒಮ್ಮೆ ಈ ರೋಗದಿಂದ ಎಮೋಚನ ಹೊಂದಿ ದವರಲ್ಲಿ ವುನಃ ಅದೇ ರೋಗ ಉಂಟಾಗುವದು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಅಪರೂಪ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಬರುವ ಕಫದಲ್ಲಿ 'ಬೆಕ್ಟೀರಿಯಮ್ ಪರ್‌ಟುಸಿಸ್' (Bacterium Pertu-ssis) ಎಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿ ಅಣುರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಮಿ ಇರುತ್ತದೆಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಕಂಡು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕಫದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಈ ರೋಗವು ಮಗುವಿನಿಂದ ಮಗುವಿಗೆ ಅಂಟಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂತೆ. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಊರಿನ ಬಹು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಈ ರೋಗವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಋತುವಿಶೇಷದ ಹೇತುವಿರಬಹು ದೆಂತ ಅನೇಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಈ ರೋಗ ತಗಲು ವದು ಹೆಚ್ಚಂತೆ.

ಈ ರೋಗವು ನೆಗಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭಿಸಿ, ನೆಗಡಿ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲ ಅಡಗಿದ ಮೇಲೆ, ತನ್ನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಗುವಿಗೆ ಒಂದು ಆವೇಶ ಉಂಟಾದ ಹಾಗೆ ಆಗಿ, ಸೆಳವು ಉಂಟಾಗಿ, ಕೆಮ್ಮುಗಳು 15-20ರ ವರೆಗೆ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ತ್ವರೆಯಾಗಿ ವೇಗದಿಂದ, ಉಸುರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಒಂದು, ಅನಂತರ ಒಂದು ದೀರ್ಘವಾದ ಉಚ್ಚಾಸ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಉಂಟಾ ಗುತ್ತದೆ. ಆ ಉಚ್ಚಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷತರದ ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ಕಂರದಿಂದ ಹೊರ ಡುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೂಪಿಂಗ್ ಕಾಫ್' (ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ಕೆಮ್ಮು) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಶಬ್ದ ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದಿರುವದು ಉಂಟು. ಹೀಗೆ ಸಾಲು ಕಟ್ಟಿ ಬರುವ ಕೆಮ್ಮಿನ ಎರಡು ಮೂರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಆವರ್ತಿಗಳು ಒಂದೇ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು. ಕೊನೆಗೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ತೆಳ್ಳಗಾದ ಮತ್ತು ನೂಲಾಗಿ ಕಾಣು ವಷ್ಟು ಅಂಟುಳ್ಳ ಕಫ ಹೊರಗೆ ಬಂದು, ಅಥವಾ ವಾಂತಿಯಾಗಿ, ಒಮ್ಮೆತೊಡಗಿದ ಫೀಡೆಯು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥಾ ಆವೇಶವು ಕಠಿಣಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಘಂಟೆಗೆ ಒಂದೆರಡು ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆವೇಶದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗುವಿನ ಮುಖವು ಕೆಂಪಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಊದಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಕಣ್ಣುಗಳು ಗಾಬರಿವಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದು, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಉಸುರು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಿಂತ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವದುಂಟು. ಆಯಾಸದಿಂದ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೆವರಿ ತಣ್ಣಗಾಗುವದುಂಟು. ತನ್ನಂತೆ ಮಲ ಹೊರಡುವದುಂಟು. ಕೆಲ ಸರ್ತಿ ಮೂಗಿನಿಂದ, ಬಾಯಿಯಿಂದ, ದವಡೆಯೊಳಗಿನ ಹಲ್ಲುಗಳ ವಸಡುಗಳಿಂದ (ನಿಜಿಗಳಿಂದ), ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಗಳ ಸಂದುಗಳಿಂದ ಮುಂತಾಗಿ ರಕ್ತ ಬರುವದುಂಟು. ವುನಃ ಆವೇಶ ತೊಡಗುವ ವರೆಗಿನ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಶಕ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ರೋಗಲಕ್ಷಣ ಯಾವದೂ

ಕಾಣದೆ ಮಗುವು ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಆಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬ ಉಂಡರೆ, ಅತ್ತರೆ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡರೆ, ಅಥವಾ ಆಯಾಸವಟ್ಟರೆ, ಒಡನೆ ಆವೇಶ ಉಂಟಾಗುವದು ಹೆಚ್ಚು. ಅಶಕ್ತಿಯು ಕ್ರಮೇಣ ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ರೋಗದ ಆದ್ಯ ಅವಸ್ಥೆಯ ನೆಗಡಿಯು ಎರಡು-ಮೂರು ಹಪ್ಪೆ, ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮೂರು-ನಾಲ್ಕು ಹಪ್ಪೆ, ಕಡೇ ಅವಸ್ಥೆಯಾದ ಸಾಧಾರಣ ತರದ ಕೆಮ್ಮು, ಅಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷ ವಿಲ್ಲದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಕೆಲವು ದಿನ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹಪ್ಪೆ ಕಾಲ, ಇರುವದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು ಕೋರ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು. ಈ ರೋಗದ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಜೇಷ್ಠ, ಶ್ವಾಸನಾಳದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವದು, ಕಫಾಶಯದ ಪಾಕ ಅಥವಾ ಶೋಫ, ಶ್ವಾಸಕೋಶದೊಳಗಿನ ಕೆಲ ಭಾಗಗಳು ನಿರ್ಜೀವ ಆಗುವದು, ಜ್ವರ, ಶ್ವಾಸ, ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಸಂಭವಿಸುವದುಂಟು. ಆವೇಶರೂಪವಾದ ಕೆಮ್ಮುಗಳು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಿರಾಮಕಾಲದ ಮಗುವಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಅಂಥಾ ಅನುಬಂಧ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹು ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಅಶಕ್ತವಾದ ಮಕ್ಕಳಿಗಲ್ಲದೆ ಇತರರಿಗೆ ಅನುಬಂಧ ರೋಗಗಳು ಸಂಭವಿಸಿರದ ವಿಠಾ ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು ಅನಿಷ್ಟಕರವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಯಿಕೆಮ್ಮಿನ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಿರ್ದೇಶ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ನೆಗಡಿಯನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಬೆಳೆಯಲು ಬಿಟ್ಟರೆ ದುಷ್ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಅದರಿಂದ ನಾಸಾ ರೋಗಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆಂತಲೂ, ರಕ್ತಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ ಎಂಬದೊಂದು ರೋಗ ಉಂಟೆಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದಾದರೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮು ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾರೀತಸಂಹಿತಾ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಾತಿಕ, ಪೈತ್ತಿಕ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕ, ಸನ್ನಿಪಾತಿಕ, ವಾತಪಿತ್ತಜ, ಕಫಪಿತ್ತಜ, ರಕ್ತಜ, ಕ್ಷಯಜ, ಎಂತ ಕೆಮ್ಮು ಅಷ್ಟ ವಿಧ ಎಂತಲೂ, ಬಾಲಕರ ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕ್ಷತಜಕೆಮ್ಮು ಸಹ ಬೇರೆ ಎಂತಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಬಾಲಾನಾಂ ಜಾಯತೇ ಕಾಸೋ ಧಾತುವೈಕಲ್ಯಾಯೋಗತಃ |

ವಿತೇ ಕಾಸಾಃ ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಾ ದಶಭಿರ್ಭಿಷಗೋತ್ತಮೈಃ || (ಹಾ. 199-200)

ಅಂದರೆ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಧಾತುವಿಕಾರ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಹೀಗೆ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಲ್ಲಿಯೂ ಮಕ್ಕಳ ಕೆಮ್ಮಿನ ವರ್ಣನ ಬೇರೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು ಸೇರಿದ್ದರೆ ಅದರ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗದೆ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕೆಮ್ಮು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂತಲೇ ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. “ಹದಿನೇಳನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಯಾವ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥವಾದರೂ ಅದನ್ನು (ಕಪ್ಪೆಕೆಮ್ಮನ್ನು) ವರ್ಣಿಸದೆ ಇರುವದರಿಂದ, ಈ ರೋಗವು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಆ ಕಾಲದನಂತರ ಆ ರೋಗದ ಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣವಾದ ‘ಹೂಫ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿರಬೇಕು, ಎಂತ ನಾವು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂತ ಎಡ್ವರ್ಡ್‌ಸ್ಮಿತ್ ಎಂಬ ಡಾಕ್ಟರರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ (Reynold's System of Medicine, Vol. I., p. 52).

ಹೊಸತಾದ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಸಹ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುವ ಹಾಗೆ ತ್ರಿದೋಷನ್ಯಾಯವು ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಸಹ ಯುಕ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದು ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕಷ್ಟವಲ್ಲ.

ಅಧ್ಯಾಯದ 45ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳ ಸಂಸರ್ಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಉಪಚಾರವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಇಡುವದು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು—ನಾಯಿಕೆಮ್ಮಿನ ಆರಂಭದ ಅವಸ್ಥೆಯಾದ ನೆಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು, ವಾತಾನುಬಂಧ ಸೇರಿ, ಅದು ಸಂಕಷ್ಟಕರವಾದ ಎರಡನೇ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆಂತ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ವಾತಾನುಬಂಧ ಬಲವಾದ ಹಾಗೆ ನರಗಳ ದುರ್ಬಲತೆಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ವಿಷಮವಾಗಬಹುದು. ಪಿತ್ತಾನುಬಂಧವಿರುವಲ್ಲಿ ಆಡುಸೋಗಿ ಎಲೆಯ ರಸ, ಸಂಚಾರಬಳ್ಳಿ (ದೊಡ್ಡಿ ಪತ್ರ-ಕರ್ಪೂರವಲ್ಲಿ) ರಸ, ಜೀನು, ಇವುಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶವನ್ನು ಕೊಡುವದು, ಜ್ವರ ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ಜೀನಿನ ಬದಲಾಗಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸುವದು, ಕಫ ಕಡಿದುಹೋಗದೆ ಕಷ್ಟಪಡುವಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪುಡಿಯನ್ನು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಸಹ ಓತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾತಾನುಬಂಧ ವಿಶೇಷ ವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ಹಾಲನ್ನಾಗಲಿ, ನೀರುಳ್ಳಿರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೊಡಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರಮೂಲಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವದು ಸಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೀಣತೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಡರೆ, ಅತಿಸಾರ.ಮಾತ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಅದರ ಬದಲಾಗಿ, ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು. ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದನ್ನಾದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡಕೊಡದು. ಬಳ್ಳಿತುರಚಿಯ ಬೇರನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಕೊಡಿಸಿ ಕುಡಿಯ ಕೊಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಆ ಆಹಾರ ಸಾಲದ್ದಲ್ಲಿ ಯವೆಗೋದಿಗಂಜಿಯ ನೀರನ್ನು ಅದೇ ಹಾಲು ಕೊಡಿಸಿ ಕೊಡಬಹುದು. ಒಳಗೆ ಹುಣ್ಣು, ಅಥವಾ ಗಾಯ, ಅಥವಾ ಬಾವು ಇರುವಲ್ಲಿ, ಅದನ್ನು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅತಿಸಾರ. ಮಾತ್ರೆ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಆಗ್ಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು; ಕಫವನ್ನು ಕಡಿದು ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬದಲಾಗಿ ನೀರುಳ್ಳಿರಸವನ್ನು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಅಂಥಾ ಅನುಬಂಧರೋಗ ಗಳಲ್ಲದೆ, ವಾತ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಕಂಟಕಾರೀಘೃತವನ್ನಾಗಲಿ, ಕಂಟಕಾರ್ಯಾದಿ ಲೇಹವನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಡುವದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಿಕ್ಕಬಹುದು.

ಅಧ್ಯಾಯ IX.

ಸ್ವರಭೇದ (ಸ್ವರಸಾದ, ಸ್ವರೋಪಶಾತ, ಸ್ವರಭಂಗ, ಸ್ವರಾಮಯ)

Hoarseness; Suppression, loss, or disease of the voice.

1. ಅತ್ಯುಚ್ಚಭಾಷಣವಿಷಾಧ್ಯಯನಾಭಿಘಾತ-

ಶೀತಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಕುಪಿತಾಃ ಪವನಾದಯಸ್ತು |

ನಿದಾನ ಮತ್ತು
ವಿಧ

ತೇ ಶಬ್ದವಾಹಿಧಮನೀಷು ಗತಾಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ

ಹನ್ಯುಃ ಸ್ವರಂ ಭವತಿ ಚಾಪಿ ಹಿ ಷಡ್ವಿಧಃ ಸಃ || (ಸು. 863)

ವಾತಾದಿಭಿಃ ವೃಧಕ್ಸರ್ವೈರ್ಮೇದಸಾ ಚ ಕ್ಷಯೇಣ ಚ || (ಮಾ ನಿ. 101)

ಅತಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವದು, ವಿಷ, ಅಧ್ಯಯನ (ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಾಠ ಮಾಡುವದು), ಪೆಟ್ಟು, ಶೀತ, ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ಶಬ್ದವಾಹಿ ಧಮನಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ನಿಂತು, ಸ್ವರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು. ಅದು (ಸ್ವರಭೇದ ರೋಗವು) ಆರು ವಿಧ: ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮೂರು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಒಂದು, ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಂದು, ಕ್ಷಯದಿಂದ ಒಂದು ಸಹ.

ಷರಾ: ಶಬ್ದವಾಹಿ ಧಮನಿಗಳು ಎರಡು (1ನೇ ಛಾಂದ II-71 ನೋಡಿ)

2. ವಾತೇನ ಕೃಷ್ಣನಯನಾನನಮೂತ್ರವರ್ಷಾ

ಭಿನ್ನಂ ಶನೈರ್ವದತಿ ಗರ್ದಭವತ್ಸ್ವರಂ ಚ |

ಷಡ್ವಿಧ ಸ್ವರ
ಭೇದದ ಲಕ್ಷಣ
ಗಳು

ಪಿತ್ತೇನ ಪೀತವದನಾಕ್ಷಿಪುರೀಷಮೂತ್ರೋ

ಭ್ರೂಯಾದ್ಗಲೇನ ಚ ವಿದಾಹಸಮನ್ವಿತೇನ ||

ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ಕಘೇನ ಸತತಂ ಕಫರುದ್ಧಕಣೋ

ಮನ್ದಂ ಶನೈರ್ವದತಿ ವಾಪಿ ದಿವಾ ವಿಶೇಷಾತ್ |

ಸರ್ವಾತ್ಮಕೇ ಭವತಿ ಸರ್ವವಿಕಾರಸಮ್ಪ-

ದವ್ಯಕ್ತತಾ ಚ ವಚಸಸ್ತಮಸಾಧ್ಯಮಾಹುಃ ||

ಧೂಷ್ಯೇತ ವಾಕ್ ಕ್ಷಯಕೃತೇ ಕ್ಷಯಮಾಘ್ನಯಾಚ್ಛ

ವಾಗೇಷ ವಾಪಿ ಹತವಾಕ್ವಿವರ್ಜನೀಯಃ |

ಅನ್ತರ್ಗತಸ್ವರಮುಲಕ್ಷ್ಯವದಂ ಚಿರೇಣ

ಮೇದೋನ್ವಯಾದ್ವದತಿ ದಿಗ್ಗಲಾಷ್ಟತಾಲುಃ || (ಸು. 863-4)

ವಾತಜ(ಸ್ವರಭೇದ)ದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು, ಮುಖ, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಲ ಕವ್ವಾಗಿ, ರೋಗಿಯು ಒಡಕುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ) ಮತ್ತು ಕತ್ತೆಯ ಹಾಗಿನ ಸ್ವರದಿಂದ (ಕ್ರೂರವಾಗಿ) ಮೆಲ್ಲಗಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪಿತ್ತಜದಲ್ಲಿ ಮುಖ, ಕಣ್ಣು, ಮಲ, ಮೂತ್ರ ಸಹ ಅರಸಿನವಾಗಿ, ರೋಗಿಯು ಗಂಟಲೊಳಗಿನಿಂದ ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಉರಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಕಫಜದಲ್ಲಿ ಕಫವು ಯಾವಾಗಲೂ ರೋಗಿಯ ಕಂಠವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಇರುವ

ದರಿಂದ, ಅವನು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೆಲ್ಲಗಾಗಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೆ. (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ.) ತ್ರಿದೋಷಜದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ವಿಕಾರಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಮಾತು ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ್ದಾಗುತ್ತದೆ; ಅದು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷಯದಿಂದಂಟಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಮಾತು ಹೊಗೆಯ ಹಾಗೆ (ಬಿಸಿಯಾಗಿ) ಹೊರಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ; ಅಂಥಾ ಮಾತು ಹೊರಡದ ಸ್ವರಭೇದವು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದೆ ಬಿಡಬೇಕಾದಂಥಾದ್ದು. ಮೇದೋಷದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಗಂಟಲು, ತುಬಿ ಮತ್ತು ತಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಲೇವ (ಅಗ್ರ)ವಿದ್ದು, ಅವನು ಒಳಗೆಳೆದು ಹೊದ ಸ್ವರದಿಂದ, ಗೊತ್ತಾಗದ ಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ ಮಾತನ್ನು ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ಆಡುತ್ತಾನೆ.

ಇಂತ ಸುತ್ತುತನ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನೇ ವಾಗ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚರಕನ ಸ್ವರ ಭೇದ ವಿಭಾಗವು ಹಿಂದೆ Vನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 9ನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮತಭೇದದ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಈ ಪ್ರಕರಣಾಂತ್ಯದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದು.

1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ವರಂ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಖರಂ'. 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಮಂದಂ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವಲ್ಪಂ', 5ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ವಾಬಿ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಜಾಬಿ', ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಪಾರಭೇದಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಭೇದವಿಲ್ಲ.

3. ಕ್ಷೀಣಸ್ಯ ವೃದ್ಧಸ್ಯ ಕೃಶಸ್ಯ ಚಾಪಿ ಚಿರೋತ್ತಿತೋ ಯಶ್ಚ ಸಹೋವ

ಚಾತಃ |

ಅಸಾಧ್ಯವರ್ಗ

ಮೇದಸ್ವಿನಃ ಸರ್ವಸಮುದ್ಭವಶ್ಚ ಸ್ವರಾಮಯೋ ಯೋ ನ ಸ ಸಿದ್ಧಿ

ಮೇತಿ || (ಸು. 864)

ಬಲಹೀನವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಿಗೆ, ಮುದುಕನಿಗೆ ಮತ್ತು ಒಣಗಿದ ದೇಹದವನಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ ಇರುವ ಸ್ವರಜಾಡ್ಯವು, ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಉಂಟಾದದ್ದು, ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಮತ್ತು ಮೇದಸ್ಸು ಅಧಿಕವಾದವನದು, ಸಹ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ.

4. ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ ಸ್ವರಾತುರನರಾನಪಕೃಷ್ಣದೋಷಾನ್

ಸಂಯೋಜಯೇದ್ವಮನರೇಚನವಸ್ತಿಭಿಶ್ಚ |

ಚಿಕಿತ್ಸೇವ
ಕ್ರಮದ ವಿಧಾನ

ನಸ್ಯಾವಪೀಡಮುಖಧಾವನಧೂಮಲೇಹೈಃ

ಸಮ್ನಾದಯೇಚ್ಛ ವಿವಿಧೈಃ ಕಬಲಗ್ರಹೈಶ್ಚ ||

ಯಃ ಶ್ವಾಸಕಾಸವಧಿರಾದಿತ ಏವ ಚೋಕ್ತ-

ಸ್ತಂ ಚಾಪ್ಯಶೇಷಮವತಾರಯಿತುಂ ಯತೇತ ||

(ಸು. 864)

ಸ್ವರ ರೋಗದವನ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸ್ನೇಹನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಮನ-ವಿರೇಚನ-ವಸ್ತಿ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದರಿಂದ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟನಂತರ, ನಸ್ಯ, ಅವಪೀಡ, ಮುಖಧಾವನ, ಧೂಮಪಾನ, ಲೇಹ, ಇವುಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದಲೂ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕವಲಗ್ರಹಗಳಿಂದಲೂ (ರೋಗದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು) ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅದಲ್ಲದೆ ಶ್ವಾಸಕಾಸ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ನಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

5. ಸ್ವರೋಪಪಾತೇ ಽನಿಲಜೇ ಭುಕ್ತೋಪರಿ ಘೃತಂ ಪಿಬೇತ್ |
 ಕಾಸಮರ್ದಕವಾರ್ತಾಕಮಾರ್ಕವಸ್ವರಸೈರ್ಯುತಮ್ ||
 ವಾತಜ ಸ್ವರಭೇದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಪೀತಂ ಘೃತಂ ಹಸ್ತ್ಯನಿಲಂ ಸಿದ್ಧಮಾರ್ತಗಲೇ ರಸೇ |
 ಯವಕ್ಕಾರಾಜಮೋದಾಭ್ಯಾಂ ಚಿತ್ರಕಾಮಲಕೇಷು ವಾ ||
 ದೇವದಾರ್ವಗ್ನಿಕಾಭ್ಯಾಂ ವಾ ಸಿದ್ಧಮಾಜಂ ಸಮಾಕ್ಷಿಕಮ್ |
 ಸುಖೋದಕಾನುಪಾನೋ ವಾ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠೋ ಗುಡಾದನಃ || (ಸು. 864)

ವಾತಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಎಲೆಹುರಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಬದನೆಕುಡಿ ರಸ ಮತ್ತು ಗರುಗನ ರಸ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಊಟದನಂತರ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ನೀಲ ಗೋರ ಟಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ವಾತ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ರಮೂಲ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಯವಕ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಅಜಮೋದ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ, ಅಥವಾ ದೇವದಾರು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಡಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಜೇನು ಸಮೇತವಾಗಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಂಡು ಅನುಪಾನಕ್ಕೆ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದ ರಿಂದ, ವಾತದೋಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ 'ಆರ್ತಗಲ' ಎಂದರೆ 'ಕಕುಥ' (ಬೀಳೆಮುತ್ತಿ) ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 665). 'ಹಿಂತಾಲ' (ಮುಳ್ಳುತಾಳಿ) ಎಂತ ಇಂ ವ್ಯಾ (ಅ ಸಂ II-151) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ 'ಆರ್ತಗಲ'ಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಲಗೋರದಿ ಎಂತಲೇ ಸ್ವಘಂಟುಗಳು ಅರ್ಥ ಬರೆದಿರುತ್ತವೆ ಪಾಯಸವನ್ನು ಉಣ್ಣುವದು ಸಹ ವಾತಿಕ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ ಹಿತ ಎಂತ ವಾ (ಪು 385)

6. ಬದರೀಪತ್ರಕಲ್ಪಂ ವಾ ಘೃತಭೃಷ್ಟಂ ಸಸೈನ್ಧವಮ್ || (ವಾ. 286)
 ಬೊಗರಿ ಎಲೆಯ ಬೊಗರಿ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು, ಸೈಂಧವ ಉಪ್ಪನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಲ್ಕ ಅದರ ಕಲ್ಪವನ್ನು (ಊಟದನಂತರ) ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಾತಜ ಸ್ವರ ಭೇದವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಷರಾ ಹಸಿ ಬೊಗರೆಯೆಲೆಗಳನ್ನು ಅರೆದರೆ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಇಂ ವ್ಯಾ (ಅ ಸಂ II-151) ಅದರೆ ಅದನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದರೆ, ಅದರ ದ್ರವ ಆರಿಹೋಗುವದು ಕಲ್ಕಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ಪಲ ದ್ರವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ವಾಗ್ಭಟನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (1ನೇ ಛಾಂದ XX-20 ನೋಡಿ)

7. ತೈಲಂ ವಾ ಮಧುಕದ್ರಾಕ್ಷಾಪಿಪ್ಪಲೀಕೃಮಿನುತ್ಫಲೈಃ |
 ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಮಧು ಕಾದಿ ತೈಲ. ಹಂಸಪಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಮೂಲೇನ ಪಕ್ವಂ ಸಸ್ತ್ರೋ ನಿಷೇಚಯೇತ್ ||
 (ವಾ. 286)

ಜೈಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗದ ಕಾಳು, ಹಂಸ ಪಾದಿಯ ಬೇರು, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೈಲವನ್ನು ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾತಜ ಸ್ವರಭೇದವು ವಾಸಿಯಾಗುವದು.

8. ಕ್ಷೀರಾನುಪಾನಂ ಪಿತ್ತೇ ತು ಪಿಬೇತ್ಸರ್ಪಿರತನ್ವಿತಃ |
 ಸ್ವೈತ್ರಕಸ್ವರಭೇದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಅಶ್ವೀಯಾಶ್ಚ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠಂ ಯಷ್ಟೀಮಧುಕಸಾಯಸಮ್ ||
 ಲಿಪ್ಯಾನ್ಮಧುರಕಾಣಾಂ ವಾ ಚೂರ್ಣಂ ಮಧುಘೃತಾಪ್ಲವಮ್ |
 ಶತಾವರೀಚೂರ್ಣಯೋಗಂ ಬಲಾಚೂರ್ಣಮಧಾಪಿ ವಾ || (ಸು. 864)

ಪಿತ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಘೃತವಾನಮಾಡಿ ಅನುವಾನಕ್ಕೆ ಹಾಲನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ಚುರು ಕಾಗಿರಬೇಕು (ಘೃತವಾನಕ್ಕೆ ನಿಧ್ರೆ ಅವಧ್ಯ); ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಡು ಉಣ್ಣಬೇಕು. ಮಧುರವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಶತಾವರಿ ಸೇರಿದ ಯೋಗದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು.

ಷರಾ ಚ ಸಾ ಸಂ. (ಪು 271)ದ ಷರ ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಫಲಯಸದ ಬದಲಾಗಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉಣ್ಣಬಹುದು ಮಧುರವರ್ಗ ಎಂದರೆ ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿ ಎಂತ ಸಿ ಸಂ ವ್ಯಾ. (ಪು 685) ಪಾನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಹಾಲುಮರಗಳ ಚಿಗುರುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಎಂತ ವಾ (ಪು 286) ಕೆಳಗಿನ 10ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

9. ಬಲಾವಿದಾರಿಗನ್ಧಾಭ್ಯಾಂ ವಿದಾರ್ಯಾ ಮಧುಕೇನ ಚ |

ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಬಲಾವಿದಾರಿ ಸಿದ್ಧಂ ಸಲವಣಂ ಸರ್ಪಿರ್ನಸ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಯಮನುತ್ರಮಮ್ || (ವಾ. 287)
ಘೃತ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಮೂವಲೆ ಬೇರು, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ, ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ಸ್ವರ ಉಂಟಾಗುವದು. ಇದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಯೋಗ.

10. ಶುಂಗಾಂಸ್ತ್ವಚಂ ಕ್ಷೀರವತಾಂ ದ್ರುಮಾಣಾಂ

ಸಂಕುಶ್ಯ ದುಗ್ಧೇ ಎವಚೇತ್ತು ತೇನ |

ತುಂಗಾಧಿ ಘೃತ ಕಲ್ಪೇನ ಯಷ್ಟೀಮಧುಕಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಃ
ಸಿದ್ಧಂ ಪಿಬೇತ್ತಸ್ಥೂಶರ್ಕರಾಕ್ತಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 271)

ಹಾಲುಮರಗಳ ಕೊಡುಗಳನ್ನೂ ಕೆತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕುಟ್ಟಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಆ ಹಾಲು ಕಷಾಯದಿಂದಲೂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಲ್ಮದಿಂದಲೂ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾನಮಾಡಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.)

ಷರಾ 8ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಷರಾ ನೋಡಿ

11. ಪೈತ್ತಿಕೇ ತು ವಿರೇಕಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಯಶ್ಚ ಮಧುರೈಃ ಶೃತಮ್ |

ಹಾಲು ತುಪ್ಪಗಳ ಸರ್ಪಿರ್ಗುಡಾ(ಡೋ) ಬೇವನೀಯಂ ವಾಸಾನಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ತಥಾ ||
ಪ್ರಯೋಗ (ಚ. 766)

ಪೈತ್ತಿಕ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನ, ಮಧುರವರ್ಗದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪಬೆಲ್ಲಗಳು, ಬೇವನೀಯವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪ, ಮತ್ತು ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪ ಸಹ, ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಷರಾ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ, 'ಸರ್ಪಿರ್ಗುಡೋ ಘೃತಂ ತಿಕ್ತಂ ಜೀವನೀಯಂ ವೃಷಸ್ಯ ವಾ,' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು ಅದರ ಪ್ರಕಾರ "ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ, ತಿಕ್ತಘೃತ, (ವಾತ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಜೀವನೀಯಘೃತ, ಅಥವಾ (ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ) ವೃಷಘೃತ" ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಅದರ 'ಸರ್ಪಿರ್ಗುಡಾದನ'ವನ್ನು ಸುಶ್ರುತನು ವಾತಜ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (ಮೇಲಿನ 5ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ)

12. ಪಿಬೇತ್ಕಟೂನಿ ಮೂತ್ರೇಣ ಕಫಜೇ ಸ್ವರಸಂಕ್ಷಯೇ |

ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಲಿಹ್ಯಾದ್ವಾ ಮಧುತೈಲಾಭ್ಯಾಂ ಭುಕ್ತ್ವಾ ಖಾದೇತ್ಕಟೂನಿ ಚ ||

(ಸು. 765)

ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಕಾರ ರಸದ ವಸ್ತುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಗೋ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ಜೇನು ಮತ್ತು ತೈಲ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಕ್ಕಬೇಕು; ಮತ್ತು ಊಟದನಂತರ ಕಾರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು.

13. ಕಟ್ಟಲಾಮಲಕವ್ಯೋಷಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ತ್ಯೈಲಮಧುಪ್ಲತಮ್ |

ಕಟ್ಟಲಾದಿ ವ್ಯೋಷಾದಿ
ಚೂರ್ಣಗಳು

ವ್ಯೋಷಕ್ವಾರಗ್ನಿಚವಿಕಾಭಾರ್ಗೀಪಧ್ಯಾಮಧೂನಿ ವಾ || (ವಾ. 287)

ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುತಿವನಿ), ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ತ್ರಿಕಟು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟು, ಯವ ಕ್ಷಾರ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷದ) ಬೇರು, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.)

14. ಯವೈರ್ಯವಾಗೂಂ ಯಮಕೇ ಕಣಧಾತ್ರೀಕೃತಾಂ ಪಿಬೇತ್ |

ಅಹಾರದೊಂದಿಗ
ಔಷಧ ಮುಂತಾದ
ಉಪಚಾರಗಳು

ಭುಕ್ತ್ವಾದ್ಯಾತ್ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಶುಣ್ಣೀಂ (ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ವಾ ವಮನಂ ಭಜೇತ್) |

(ವಾ. 287)

ಪಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟಿನಿಂದ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ಯವೆಗೋದಿಯ ಯವಾಗೂ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅಥವಾ ಉಂಡ ಕೂಡಲೇ ಹಿಪ್ಪಲಿ-ಶುಂಠಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. (ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಂತಿಯ ಔಷಧವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.)

ಷರಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತಿರೋವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ಧೂಮಪಾನ ಸಹ ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ ಎಂತ ಚ (ಸು 766)

15. ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಮರಿಚಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |

ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಪಿಬೇನ್ಮೂತ್ರೇಣ ಮತಿಮಾನ್ ಕಫಜೇ ಸ್ವರಸಂಕ್ಷಯೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 271)

ಕಫಜ ಸ್ವರಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

16. ಅಜಮೋದಾಂ ನಿಶಾಂ ಧಾತ್ರೀಂ ಕ್ಷಾರಂ ವಕ್ಷಿಂ ವಿಚೂರ್ಣ್ಯ ಚ |

ಅಜಮೋದಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಮಧುಸರ್ಪಿಯುತಂ ಲೀಡ್ವಾ ಸ್ವರಭೇದಂ ವ್ಯಪೋಹತಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 271)

ಅಜಮೋದ, ಅರಸಿನ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಯವಕ್ಷಾರ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವುದರಿಂದ ಸ್ವರಭೇದವು ದೂರವಾಗುವದು.

17. ಫಲತ್ರಿಕತ್ರಯೋಷಣಯಾವಶೂಕಚೂರ್ಣಂ ಚ ಹನ್ಯಾತ್ಸ್ವರಭೇದಮಾಶು |

ಫಲತ್ರಿಕಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಕಿಂ ವಾ ಕುಲತ್ಥಂ ವದನಾನ್ತರಸ್ಥಂ ಸ್ವರಾಮಯಂ ಹನ್ಯಾತ್ ಪೌಷ್ಕರಂ
ವಾ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 271)

ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಯವಕ್ಷಾರ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಹುರುಳಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಪುಷ್ಕರಮೂಲದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸ್ವರಭೇದವು ಬೇಗನೇ ನಾಶವಾಗುವದು.

18. ವಾತೇ ಸಲವಣಂ ತೈಲಂ ಪಿತ್ತೇ ಸರ್ಪಿಃ ಸಮಾಕ್ಷಿಪಮ್ |

ಕವಲ
ಪ್ರಯೋಗ

ಕಫೇ ಸಕ್ಷಾರಕಟುಕಂ ಕ್ವಾದ್ರಂ ಕವಲ ಇಷ್ಯತೇ ||
ಗಲೇ ತಾಲುನಿ ಚಿಹ್ವಾಯಾಂ ದಂತಮೂಲೇಷು ಚಾತ್ರಿತಃ |
ತೇನ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯತೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಸ್ವರಶ್ಚಾಶು ಪ್ರಸೀದತಿ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 380-81)

ವಾತದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿದ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಕೂಡಿದ ತುಪ್ಪ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಯವಕ್ಷಾರ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟು ಕೂಡಿದ ಜೇನು, ಇವುಗಳ ಕವಲ ಸ್ವರಭೇದ ರೋಗದ ವರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಗಂಟಲು, ತಾಲು, ನಾಲಿಗೆ, ಹಲ್ಲುಗಳ ಬುಡ, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ಕಫವು ಹೊರಗೆ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ಸ್ವರವು ಬೇಗನೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವದು.

19. ಸ್ವರೋಪಘಾತೇ ಮೇದೋಜೇ ಕಫವದ್ಧಿಧಿಷ್ಯತೇ || (ಸು. 865)

ಮೇದೋಜ ಸ್ವರ
ಭೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ, ಕಫಜ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

20. ಸರ್ವಜೇ ಕ್ಷಯಜೇ ಚಾಪಿ ವ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಚರೇತ್ಪ್ರಿಯಾಮ್ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಜ
ಮತ್ತು ಕ್ಷಯಜ
ಸ್ವರಭೇದಗಳ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

(ಸು 865)

ಸನ್ನಿಪಾತೇ ಹಿತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಕ್ರಿಯಾ ನ ತು ಶಿರಾವಿಧಿಃ || (ಚ. 766)

ತ್ರಿದೋಷಜ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯಜ ಸ್ವರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ, ರೋಗವು ಗುಣವಾಗುವಂಥಾದ್ದು ಅಲ್ಲ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ತ್ರಿದೋಷಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಹಿತ, ಆದರೆ ರಕ್ತವೋಕ್ಷಣ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

21. ಶರ್ಕರಾಮಧುಮಿಶ್ರಾಣಿ ಶೃತಾನಿ ಮಧುರೈಃ ಸಹ |

ಗಟ್ಟಿಮಾತಿನಿಂದಾ
ದ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ

ಪಿಬೇತ್ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಯಸ್ಯೋಚ್ಛ್ರೇವದತೋ ಽಭಿಹತಃ ಸ್ವರಃ ||

(ಸು. 865)

ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾವನ ಸ್ವರವು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿಯದೋ ಅವನಿಗೆ ಮಧುರವರ್ಗದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಹಾಲುಗಳನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯ ಕೊಡಬೇಕು.

22. ರಕ್ತಜೇ ಸ್ವರಭೇದೇ ತು ಸಘೃತಾ ಜಾಂಗಲಾ ರಸಾಃ |

ರಕ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ದ್ರಾಕ್ಷಾವಿದಾರೀಕ್ಷುರಸಾಃ ಸಘೃತಕ್ಷೌದ್ರಶರ್ಕರಾಃ ||

ಯಜ್ಞೋಕ್ಷಂ ಕ್ಷಯಕಾಸಘ್ನಂ ತಜ್ಜ ಸರ್ವಂ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ |

ಪಿತ್ತಜಸ್ವರಭೇದಘ್ನಂ ಶಿರಾವೇದಧ್ವ ರಕ್ತಜೇ ||

(ಚ. 766)

ರಕ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಜಾಂಗಲ ವರ್ಗಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು, ಮತ್ತು ದ್ರಾಕ್ಷೇರಸ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ ರಸ, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು (ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ) ತುಪ್ಪ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾನಮಾಡುವದು, ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮಿನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಿಲ್ಲ, ಪೈತ್ತಿಕ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಹಾರಗಳು, ಮತ್ತು ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ ಸಹ ರಕ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದವು.

23. ತ್ವಗೇಲಾಪಿವ್ವಲೀಭಾಂಗೀಶರ್ಕರಾ ದ್ವಿಗುಣೋತ್ತರಾಃ |

ತ್ವಗೇಲಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಮಧ್ವಾಜ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಲಿಹೇದ್ಧನ್ರಿ ಸ್ವರಭೇದಾರುಚಿಕ್ಷಯಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 176)

ಲವಂಗವಟ್ಟಿ ೧ ಪಾಲು, ಎಲಕ್ಕಿ ೨ ಪಾಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೪ ಪಾಲು, ಗಂಟು ಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ) ಬೇರು ೮ ಪಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ ೧೬ ಪಾಲು, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರಥಮ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬೆರಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಭಿನ್ನಾಂಶ) ಜೇನು-ತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಸ್ವರಭೇದ, ಅರುಚಿ, ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

24. ಸ್ವರೋವಘಾತಂ ಹನ್ಯಾಜ್ಜ ಕ್ಷೀರಂ ವಾ ಸಕಣಿಂ ಶೃತಮ್ |

ಹಿಪ್ಪಲಿಯ
ಹಾಲು ಕಸಾಯ.

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 177)

ಹಿಪ್ಪಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲಿನ ಪಾನದಿಂದ ಸ್ವರಧಂಗವು ನಾಶವಾಗುವದು.

25. ಚವಿಕಾ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಶೃಂಗೀ ಭಾಂಗೀ ಝಟಾ ಬಲಾ |

ಚವಿಕಾದಿ ಕಸಾಯ

ಗುಳೂಚೇ ಪೌಷ್ಕರಂ ಮೂಲಂ ಸಿಂಹೀ ದಾರುನಿಶಾ ಶಟೀ ||

ಕೋ(?ಕು)ರಣ್ಣಮಜವೋದಂ ಚ ಯವಾನೀ ಸೈಂಧವಂ ತಥಾ |

ಬಿಲ್ವಂ ಚ ಶರವುಂಖಂ ಚ ಕ್ವಾಧಯೇತ್ಪ್ರಿಪ್ರಿದೋಷಜಿತಂ ||

ಸ್ವರ್ಯಂ ಕಂಠ್ಯಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಗಾಯಕಾನಾಂ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ |

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 177)

ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷ), ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು (ಕಡೀರು), ಆಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಮರದರಸಿನ, ಸಣ್ಣ ಕಡೋರ, ಅರಸಿನ ಗೋರಂಟಿ ಬೇರು, ಅಜವೋದ, ಓಮ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆ ಬೇರು, ಶರವುಂಖದ (ಕಾಡುನೀಲಿಯ) ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯವು ತ್ರಿದೋಷಹರ, ಕಂಠವನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿ ಸ್ವರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಾನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ಷರಾ ಜೇನನ್ನೂ, ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದವರು ಕೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಯಂಧವಲನ ಸೇರಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಅದು ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

26. ಕಾಕಮಾಚೀದಲರಸೇ ಷಡ್ಗುಣೀ ವಿವಚೇದ್ಭೃತಮ್ |

ಕಾಕಮಾಚೀ
ಘೃತ

ಪಿಪ್ಪಲಾಧಿಪ್ರತೀವಾಪಂ ವೈಸ್ವರ್ಯಶ್ವಾಸಕಾಸಜಿತಃ ||

(ವೈ ಸಾ. ಸಂ. 176)

ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ (ಗಣಿಕೆ) ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ೬ ಪಾಲು, ತುಪ್ಪ ೧ ಪಾಲು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ ಹಿಂಡಿತೆಗೆದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಹಿಪ್ಪಲೀ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣ (ತುಪ್ಪದ ಕಾಲಂಶ) ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಸ್ವರಭೇದ, ಉಬ್ಬಸ, ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಷರಾ ತುಪ್ಪ ಕಾಯಿಸುವಾಗ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

27. ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾವಲಶತಂ ತದರ್ಧಂ ಗ್ರಂಥಿಕಸ್ಯ ಚ |

ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾದಿ ಲೇಹ

ಚಿತ್ರಕಸ್ಯ ತದರ್ಧಂ ಚ ದಶಮೂಲಂ ಚ ತತ್ಸಮಮ್ ||

ದ್ರೋಣದ್ವಯೇ ಸಾಂ ನಿಃಕ್ವಾಧ್ಯ ಕಷಾಯಾಧಕಮಾಹರೇತ್ |

ಪೂತೇ ಕ್ಷಿಪೇತ್ತದರ್ಧಂ ಪುರಾಣಸ್ಯ ಗುಡಸ್ಯ ಚ ||

ಸರ್ವಮೇಕತ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಚ ಲೇಹವತ್ಸಾಧು ಸಾಧಯೇತ್ |

ಅಪ್ಪಾ ಪಲಾನಿ ಪಿಪ್ಪಲಾಸ್ತ್ರಜಾತಕವಲಂ ತಥಾ ||

ಮರಿಚಾನಾಂ ಪಲಸ್ತ್ವೇಕಂ ಸರ್ವಮೇಕತ್ರ ಚೂರ್ಣಿತಮ್ |

ಮಧುನಃ ಕುಡವಂ ದತ್ತಾ ತದಶ್ವೀಯಾದ್ಯಧಾನಲಮ್ ||

ಸ್ವರಭೇದಹರಂ ಮುಖ್ಯಂ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಹರಂ ಪರಮ್ |

ಶ್ವಾಸಕಾಸಾಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಾಶೋ ಗುಲ್ಮಮೇಹಗಲಾಮಯಾನ್ ||

ಆನಾಹಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾಣಿ ಹನ್ಯಾದ್ರನ್ಯೈರ್ಬುದಾನಿ ಚ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 271-272)

೧೦೦ ಪಲ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ೫೦ ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ೨೫ ಪಲ ಚಿತ್ರಮೂಲ, ೨೫ ಪಲ ದಶಮೂಲಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ೩೨ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ೩೨ ಪಲ ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲ ಹಾಕಿ ಲೇಹದಂತೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಆ ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ, ಇವು ಮೂರು ಬಗೆ ಸೇರಿ ೧ ಪಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ೧ ಪಲ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ, ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿರಿಸಿ, ಆ ಲೇಹವು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಅದರೊಂದಿಗೆ ೧ ಕುಡವ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅಗ್ನಿಬಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವದು. ಈ ಲೇಹವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವರಭೇದಹರ; ನೆಗೆಡಿ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ, ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಮೇಹ, ಗಂಟಲರೋಗಗಳು, ಆನಾಹ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಗ್ರಂಥಿ, ಅರ್ಬುದ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾಶಮಾಡುವದು.

28. ಚವ್ಯಾಮ್ಲವೇತಸಕಟುತ್ರಯತ್ಪ್ರಿಡಿಂಕಂ

ಚವ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ

ತಾಲೀಶಜೀರಕತುಗಾದಹನೈಃ ಸಮಾಂಶೈಃ |

ಚೂರ್ಣಂ ಗುಡಪ್ರಮೃದಿತಂ ತ್ರಿಸುಗಂಧಿಯುಕ್ತಂ

ವೈಸ್ವರ್ಯಪೀನಸಕಫಾರುಚಿಷು ಪ್ರಶಸ್ತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 272)

ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಅಮ್ಲವೇತಸ (ಸುಕ್ಕೇಸೊಪ್ಪು, ಇದು ಸಿಕ್ಕದ್ದಲ್ಲಿ ಪುಳ್ಳಂಪುರುಚಿ), ತ್ರಿಕಟು, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ತಾಳೀಸವತ್ರ, ಜೀರಿಗೆ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ನುಣ್ಣಾಗಿನ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಎಲಕ್ಕ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಸಮೇತವಾಗಿ, ಸೇವಿಸುವದು. ಇದು ಸ್ವರವಿಕಾರ, ಪೀನಸ, ಕಫ, ಅರುಚಿ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

29. ವ್ಯಾಘ್ರೀಸ್ವರಸವಿವಕ್ತಂ ರಾಸ್ವಾವಾಟ್ಯಲಗೋಕ್ಷುರವ್ಯೋಷೈಃ |

ಕಂಠಕಾರೀಘ್ರತ

ಸರ್ಪಿಃ ಸ್ವರೋವಘಾತಂ ಹನ್ಯಾತ್ಕಾಸಂ ಚ ವಂಚವಿಧಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 272)

ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಸ್ವರಸ(ಅಥವಾ ಕಷಾಯ)ದಲ್ಲಿ, ಅರತೆ (ರಾಸ್ತೆ), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳು, ತ್ರಿಕಟು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಸ್ವರಭೇದವನ್ನೂ, ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು

ಇದರ ಸ್ವರಸ ದೊರಕದ್ದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿದ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ೪ ಪಾಲು ನೀರಿಟ್ಟು, ಕಾಲಂತಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಅದರ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ, ಸಮಪಾಲು ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ, ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ನೆನೆದ ಮೇಲೆ, ಮಾರಣ ದಿನ ಹಿಸುಕಿ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾಗಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

30. ಕಲಿತರುಫಲಸಿಂಧುಕಣಾಚೂರ್ಣಂ ತಕ್ರೇಣ ಲೀಢಮವಹರತಿ |

ತಾರೇಕಾಯಿ

ಚೂರ್ಣ.

ಸ್ವರಭೇದಂ ಗೋವಯಸಾ ಪಿಬತಿ ವಾಮಲಕಚೂರ್ಣಮ್ ||

(ರ. ರ. 357)

ತಾರೇಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದಲೂ, ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದನದ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವರಭೇದವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

31. ಭೃಂಗರಾಜಾಮೃತಾವಲ್ಲೀವಾಸಕದಶಮೂಲಕಾಸಮರ್ಧರಸೈಃ |

ಭೃಂಗರಾಜಾಧ್ಯಘೃತ

ಸರ್ಪಿಃ ಸಪಿಪ್ಪಲೀಕಂ ಸಿದ್ಧಂ ಸ್ವರಭೇದಕಾಸಜಿನ್ಮಧುನಾ || (ರ. ರ. 358)

ಗರುಗ ಸಹಮೂಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ದಶಮೂಲಗಳು,

ಎಲೆಹುರಿ, ಇವುಗಳ ರಸ(ಅಥವಾ ಕಷಾಯ)ದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲೀ ಕಲ್ಪದಿಂದ

ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು, ಸ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರ.

ಇದರ ೪ ಪಾಲು ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ೧ ಪಾಲು ತುಪ್ಪ, ಕಾಲುಪಾಲು ಹಿಪ್ಪಲೀ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಪ ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ಗರುಗದ ಸ್ವರಸವನ್ನೂ ಮಿಶ್ರವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೇದು ಅಗ್ಗಿ ಸ್ವರಸ ಮತ್ತು ಕಷಾಯ ಸೇರಿ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೪ ಪಾಲು ಅದರೆ ಸಾಕು

32. ಪಥ್ಯಾ ಪಾರಾ ಕಣಾ ಶುಂಠೀ ಸೈನ್ಧವಂ ಮರಿಚಂ ವಚಾ |
 ಪಥ್ಯಾದಿ ಘೃತ ತಿಗ್ರು(?ಗ್ರುಃ) ಪ್ರತಿಪಲಂ ಕಲ್ಕಂ ಘೃತಂ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತಂ ಪಲಮ್ ||
 ಘೃತಾಚ್ಚ ತುರ್ಗುಣಂ ಕ್ಷೀರಂ ಆಜಂ ಸರ್ಪಿವಾಚಯೇತ್ |
 ಘೃತಶೇಷಂ ಪಿಬೇನ್ನಿತ್ಯಂ ವಾಬ್ರೋಧಾಸ್ತುತಿಬುದ್ಧಿ ಕೃತ್ ||
 (ರ. ರ. 358)

ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಬಜೆ, ನುಗ್ಗೆಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ೩೨ ಪಲ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಆ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಆಡಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನದಿಂದ, ಮಾತು, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ನೆನಪು, ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು.

33. ಅಶ್ವಗಂಧಾಜಮೋದಾ ಚ ಪಾರಾ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ತ್ರಿಕಮ್ |
 ಅಶ್ವಗಂಧಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಶತಪುಷ್ಪಂ ಬ್ರಹ್ಮಬೀಜಂ ಸೈನ್ಧವಂ ಚ ಸಮಂ ಸಮಮ್ ||
 ಏತದರ್ಧಂ ವಚಾ ಜೈವ ಚೂರ್ಣಿತಂ ಮಧುಸರ್ಪಿಷಾ |
 ಭಕ್ಷಯೇತ್ಕರ್ಷಮಾತ್ರಂ ಜೀರ್ಣಾಗ್ನಿ(?ಗ್ನಿಃ) ಕ್ಷೀರಭೋಜನಮ್ ||
 ಸಹಸ್ರಗ್ರನ್ಥಧಾರೀ ಸ್ಯಾನ್ಮೃತೋ ವಾ ವಾಕ್ವತಿರ್ಭವೇತ್ ||
 (ರ. ರ. 358)

ಶುದ್ಧ ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಅಜಮೋದ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆಬೀಜ, ಪಲಾಶ(ಮುತ್ತುಗ)ದ ಬೀಜ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ, ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಒಟ್ಟಿನ ತೂಕಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಾಂಶ ಬಜೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ (ಫಿನ್ನಾಂಶ) ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು; ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಹಸಿವು ಉಂಟಾದ ಮೇಲೆ, ಹಾಲಿನಿಂದ ಊಟಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಯೋಗದಿಂದ ಸಹಸ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಅಥವಾ ಮೃತನಾದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಆಚಾರ್ಯನಾಗುವನು.

ಪರಾ ಪರಾತದ ಬೀಜವನ್ನು ದನದ ಮಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ನೆನೆಯಿಟ್ಟು ಮಾರಣ್ ದಿನ ಅದರ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು

34. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ವಚಾಭಯಾ ವಾಸಾ ಪಿಪ್ಪಲೀಮಧುಸಂಯುತಾ |
 ಬ್ರಾಹ್ಮೀವಚಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಅಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಾತ್ಸಪ್ತಾಹಾತ್ಪಿನ್ನರೈಃ ಸಹ ಗೀಯತೇ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 381)
 ಒಂದೆಲಗ, ಬಜೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬರಲು, ಒಂದು ವಾರದಲ್ಲಿ ಕಿನ್ನರರೊಂದಿಗೆ ಹಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಬರುವದು.

35. ಸಹರಿದ್ರಾ ವಚಾ ಕುಷ್ಠಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |
 ಅಜಾಜೇ ಚಾಜಮೋದಾ ಚ ಯಷ್ಟೀಮಧುಕಸೈಂಧವಮ್ ||
 ಕಲ್ಯಾಣಕಾವಲೇಹ
 ವಿಶಾನಿ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಶ್ವಕ್ಷುಚೂರ್ಣಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ |
 ತಜ್ಜೂರ್ಣಂ ಸರ್ಪಿಸಾಲೋಧ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಹಂ ಭಕ್ಷಯೇನ್ನರಃ ||
 ಏಕವಿಂಶತಿರಾತ್ರೇಣ ಭವೇತ್ ಶ್ರುತಿಧರೋ ನರಃ |
 ಮೇಘದುಂದುಭಿನಿಘೋಷೋ ಮತ್ತ ಕೋಕಿಲನಿಸ್ವನಃ ||
 ಜಡಗದ್ಗದಮೂಕತ್ವಂ ಲೇಹಃ ಕಲ್ಯಾಣಕೋ ಜಯೇತ್ ||

(ರ. ರ. 358-9)

ಅರಸಿನ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಅಜಮೋದ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ) ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಪ್ರತಿ ದಿನ ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬರಲು, ೨೧ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಪಾರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ; ಸ್ವರವು ಗುಡುಗಿನ ಮತ್ತು ಮದ್ದಳೆಯ ಹಾಗೆ ಗಂಭೀರ, ಮತ್ತು ಮದಗೊಂಡ ಕೋಕಿಲೆಯಂತೆ ಕೋಮಲ, ಆಗುವದು; ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಬಾರದ್ದು, ಗದ್ಗದ ಮಾತು, ಮತ್ತು ಜಾಡ್ಯ, ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ಈ ಕಲ್ಯಾಣಕ ಲೇಹವು ಜಯಿಸುವದು.

36. ಸಮೂಲವತ್ರಮಾದಾಯ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ಪ್ರಕ್ಷಾಲ್ಯ ವಾರಿಣಾ |
 ಉದೂಖಲೇ ಕ್ಷೋದಯಿತ್ವಾ ರಸಂ ವಸ್ತ್ರೇಣ ಗಾಲಯೇತ್ ||
 ಸಾರಸ್ವತ ಘೃತ.
 ರಸೇ ಚತುರ್ಗುಣೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |
 ಔಷಧಾನಿ ತು ಪೇಷ್ಯಾಣಿ ತಾನೀಮಾನಿ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
 ಹರಿದ್ರಾ ಮಾಲತೀ ಕುಷ್ಠಂ ತ್ರಿವೃತಾ ಸಹರಿತಕೇ |
 ಏತೇಷಾಂ ಪಲಿಕಾನ್ ಭಾಗಾನ್ ಶೇಷಾಣಿ ಕಾರ್ಪಿಕಾನಿ ಹ ||
 ಪಿಪ್ಪಲಾ(?ಲ್ಯ)ಧ ವಿಡಂಗಾನಿ ಸೈನ್ಧವಂ ಶರ್ಕರಾ ವಚಾ |
 ಸರ್ವಮೇತತ್ಸಮಾಲೋಧ್ಯ ಶನೈರ್ಮೃದ್ವಗ್ನಿನಾ ಪಚೇತ್ ||
 ಏತತ್ಪಾಶಿತಮಾತ್ರೇಣ ವಾಗ್ವಿಶುದ್ಧಿಶ್ಚ ಚಾಯತೇ |
 ಸಪ್ತರಾತ್ರಪ್ರಯೋಗೇಣ ಕಿನ್ನರೈಃ ಸಹ ಗೀಯತೇ ||
 ಅರ್ಧಮಾಸಪ್ರಯೋಗೇಣ ಸೋಮರಾಜವಪುರ್ಭವೇತ್ |
 ಮಾಸಮೇಕಪ್ರಯೋಗೇಣ ಶ್ರುತಮಾತ್ರಸ್ತು ಧಾರಯೇತ್ ||
 ಹಸ್ತ್ಯಷ್ಟಾದಶ ಕುಷ್ಠಾನಿ ಅರ್ಶಾಂಸಿ ವಿವಿಧಾನಿ ಚ |
 ಪಂಚ ಗುಲ್ಮಾನ್ ಪ್ರಮೇಹಾಂಶ್ಚ ಕಾಸಂ ಪಂಚವಿಧಂ ಜಯೇತ್ ||
 ವನ್ಧ್ಯಾನಾಂ ಚೈವ ನಾರೀಣಾಂ ನರಾಣಾಮ್ಬುರೇತಸಾಮ್ |
 ಘೃತಂ ಸಾರಸ್ವತಂ ನಾಮ ಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿವರ್ಧನಮ್ || (ರ. ರ. 359)

ಒಂದೆಲಗ(ತಿಮರಿ)ವನ್ನು ಎಲೆ ಮತ್ತು ಬೇರು ಸಮೇತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಒರಳಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಿ, ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ತೊರೆದಿ, ಆ ರಸದ

೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹೊಯಿದು, (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ಆರಸಿನ, ಜಾಜೆಸೊಪ್ಪು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಕ, ತಿಗಡೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವು ೧ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಸ್ಥಂಧವಲವಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಜಿ, ಇವು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ಹತ್ತು ಬಗೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅದೇ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಲಸಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಪಾಕಮಾಡುವದು. ಈ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಮಾತು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ; ಏಳು ದಿನ ಸೇವಿಸಿದರೆ, ಕಿನ್ನರರಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗಾನಮಾಡಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ; ಅರ್ಧ ತಿಂಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ದೇಹವು ಚಂದ್ರನ ಹಾಗೆ ಆಗುವದು; ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯು ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಜಿತಪಾರವಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಠ, ವಿವಿಧವಾದ ಅಶ್ವಸ್ಥಿ, ಐದು ವಿಧವಾದ ಗುಲ್ಮ ಪ್ರಮೇಹಗಳು, ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. ಬಂಜೆಯರಾದ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ, ಅಲ್ಪವೀರ್ಯವುಳ್ಳ ಗಂಡಸರಿಗೂ, ಈ ಸಾರಸ್ವತ ಎಂಬ ಘೃತವು ಬಲ-ವರ್ಣ-ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು.

37. (1) ರೋಗಿಗೆ 48 ವರ್ಷ. ಸ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು, ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನೆಗಡಿ ಮತ್ತು ಮೈಕಾವು ಇತ್ತಂತೆ.—ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ರಸಾಯನವನ್ನು ತೋ. 1=ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ೩ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು

(2) ರೋಗಿಗೆ 45 ವರ್ಷ. ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಸ್ವರಭೇದ, ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ ಸರಿ ಇಲ್ಲ.—ಆಡುಸೋಗೆ ಎಲೆ ರಸ ೨ ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ೧೦ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೬ ಸರ್ತಿ; ಕುಡಿಯುವ ಹಾಲಿಗೆ, ಕುಡ್ಡಿಗೆ ಕಾಲ ತೋಲೆ ಪ್ರಕಾರ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು.

(3) ರೋಗಿಗೆ 55 ವರ್ಷ. ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವರಭಂಗ, ಮೈಬೆರರುತ್ತಿರುವದು, ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ ಸರಿಯಿಲ್ಲ, ರಾತ್ರಿಕಾಲ ಉಬ್ಬಸ; ಪಿತ್ತಕಫನಾಡಿಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು.—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೋ. ||, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಬೇರು ತೋ. ||, ಬಳ್ಳಿತುರಚಿ ಬೇರು ತೋ. ||, ಹಿಪ್ಪಲಿ ತೋ. ||, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಜ್ವರಭೈರವ ೧೦ರಂತೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೨ ದಿನ. ಅನಂತರ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ವಾತಾರಿ ||, ಅತಿ. ೧೦ರಂತೆ ೪ ದಿನ.

(4) ರೋಗಿಗೆ 43 ವರ್ಷ. ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವರಭೇದ, ಅಶಕ್ತಿ, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಸಿಡಿತ, ನಿದ್ರೆ ಕಡಿಮೆ, ಉಂಡರೆ ಉಬ್ಬಸ, ಕಫ ಅಂಟಾಗಿರುವದು; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತ ಅಸ್ಥಿರ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಮೂರೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ—ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಆನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವು || ತೋಲೆ ಪ್ರಕಾರ; ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಆಡುಸೋಗೆ ಬೇರು ಸಹ ತೋ. 1೨ ಪ್ರಕಾರ; ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ೧, ಆನಂದಭೈರವಿ ||ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೮ ದಿನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ; ಅನಂತರ ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ವಾತಗಜಾಂಕುಶ ೧೦ರಂತೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ.

ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ, ಶುದ್ಧ ಇಂಗಳೀಕ, ಟಂಕಣಕಾರದ ಅರಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಳೀ ಕಾಳು
 ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಲವಂಗ, ಈ ಏಳು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತವಾಗಿ ತೆಗೆದು
 ಅನಂದಭೈರವ
 ಮಾತ್ರ ಕೊಂಡು, ಇಂಗಳೀಕ ಮತ್ತು ಟಂಕಣ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕವುಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ
 ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ೭ ಬಗೆಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ
 ರಸದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜಾಮು ಅರೆದು, ಗುಲುಗುಂಜೀ ಪ್ರಮಾಣದ ಮಾತ್ರೆಯಾಡಿ, ನೆಳ
 ಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ೧-೨ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಶುಂಠಿ ರಸ ಮುಂತಾದ ಆಯಾ
 ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವಾದ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಜ್ವರ, ಅಜೀರ್ತಿ, ಅತಿ
 ಸಾರ, ಕೆಮ್ಮು, ಶೂಲೆ, ಪಿತ್ತವಿಕಾರ, ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.
 ಲವಂಗದ ಹೂವಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಸುಮವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಭಾಗವನ್ನು ಪ
 ಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ರಸ
 ಮುಂತಾದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

(5) ರೋಗಿಗೆ 24 ವರ್ಷ. ಸ್ವರಭಂಗ, ಗಂಟಲುನೋವು; ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ,
 ಕಫವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಗೆಯೇ. — ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ ತೊಲೆ || ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ
 ಸೇವಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು || ಕುದ್ದೆ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಖ್ಯ.

38. ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಅರತೆ (ರಾಸ್ಮೆ), ಆಡುಸೋಗೆ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಒಂದೆಲಗ
 (ತಿಮರಿ), ಕರಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ (ಗಣಿಕೆ) ಗಿಡ, ಕಾಡು
 ಪೈಕಿಗೋಗೋ
 ಕೌಷ್ಠಭಗು ಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕೋಲಾಂಜನ
 (ದೊಡ್ಡ ದುಂಪರಾಸ್ಮೆ), ಗರುಗ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜೇನು,
 ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತಾರೆ(ಶಾಂತಿ)ಕಾಯಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನಿರ್ವಿಷ (ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ), ನೆಲಕುಂಬಳ
 ಗಡ್ಡೆ, ಲವಂಗ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಲವಂಗಪತ್ರ (ಅಡವಿ ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ), ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು
 ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ.

39. ಯವೆಗೋದಿ, ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿ, ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ (ಗಣಿಕೆ) ಸೊಪ್ಪು, ಜೇವಂತಿ, ಎಳೇ
 ಸಹ್ಯವರ್ಗ ಮೂಲಂಗಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮಾದಳಹಣ್ಣು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಹಸಿ ಶುಂಠಿ, ಉಪ್ಪು, ವೀಳ್ಯ
 ದೆಲೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ.

40. ಎಳೇ ಬೇಲದಕಾಯಿ, ಚೊಗರಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ವಮನ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ ಮತ್ತು
 ಅಪಹ್ಯ ಹರಟುವಿಕೆ.

ಸಂಘಾ "ಶ್ವಾಸಕಾಸಹಿತ್ಯಾವತಃ ಸ್ವರಸಾದೇ ಪಥ್ಯಾವಧ್ಯೇ" (ವೈ ಸಾ. ಸಂ 178) ಅಂದರೆ ಉಬ್ಬಿಸ, ಕೆಮ್ಮು
 ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಎಂಬ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪಥ್ಯಾವಧ್ಯಗಳೇ 'ಸ್ವರಭೇದ' ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪಥ್ಯಾವಧ್ಯಗಳಾಗಿ
 ಗಿರುತ್ತವೆ.

41. ಕಿರುನಾಲಿಗೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸನಾಳದ ದ್ವಾರ(qlottis)ಕ್ಕೆ ಆವರಣವಾಗಿ
 ರುವ ಮೃದ್ವಸ್ಥಿ (cartilage)ಗಳ ಒಳಮೈಯ ಕಫಾವರಣವನ್ನೇ ತಿಪ್ಪಿ
 ಪ್ರಕರಣಾನ್ವ
 ಟಿಪ್ಪಣೀ (ತಿರಿಚಿ) ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗಿ ತೋರುವ, ಉರುಟು ಮತ್ತು ದವ್ವವಾದ,
 ಎರಡು ಹುರಿಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವರವಾಹಿ ತಂತಿಗಳು (vocal

cords) ಎಂತ ಹೆಸರು. ಮಾತಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವಾಗ್ಗೆ ಈ ತಂತಿಗಳ ಮುಂದಿನ ತುದಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಮಾಸವಾಗಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ತುದಿಗಳು ದೂರವಾಗಿಯೂ ನಾಳದ ಮಧ್ಯರೇಖೆಯ ಇತ್ತಟ್ಟು ಇರುವದರಿಂದ, ಈ ತಂತಿಗಳ ಆಕಾರವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷು ಬರಹದ 'ಎ' (v) ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಶ್ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ತಂತಿಗಳ ಹಿಂದಿನ ತುದಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಗಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವಾಗ ಆ ಹಿಂದಿನ ತುದಿಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಹತ್ತರಿಸಿ, ತಂತಿಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎಡೆಯು ಒಂದು ನೆಟ್ಟಗಿನ ರೇಖೆಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಕಾಯಿಸಲಿಕ್ಕೂ, ಸಡಿಲುಬಿಡುವದಕ್ಕೂ, ಹಿಂದಿನ ತುದಿಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ದೂರಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಮಧ್ಯದ ಎಡೆಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವದಕ್ಕೂ, ಸಮಾಪದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ಮತ್ತು ಮೃದ್ವಸ್ಥಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ, ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಿಟಲಿನ ತಂತಿಗಳಿಂದ ತಾರಕ, ಪಂಚಮ, ಮಂದರಾದಿ ಸ್ವರಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವಂತೆ ಜನರು ತಮ್ಮ ಕಂಠದಿಂದ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆ, ತುಟಿಗಳು, ಬಾಯಿಯ ಹಿಂದಿನ ಭಾಗ, ತಾಲು, ಹಲ್ಲುಗಳು, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ, ಭೇದಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ನಾವು ಮಾತಾಡುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಂಠದಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬಲವಂತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಲಘುವಾಗಿ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವದಕ್ಕೂ, ಸ್ವರವಾಹಿ ತಂತಿಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಮೃದ್ವಸ್ಥಿ, ಮಾಂಸಖಂಡಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ನಡೆಯುವದಕ್ಕೂ ನರಮಂಡಲದ (ವಾತದ) ಆರೋಗ್ಯವು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು.

ಗತಿಯು ವಾಯುವಿನ ಆತ್ಮರೂಪಗಳೊಳಗೆ ಒಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ (1ನೇ ಭಾಗದ V-10 ನೋಡಿ); ವಾಯುವಿನ ಎರಡು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಒಂದು, ಮತ್ತು ಮಾತು, ಗಾನಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದು ಉದಾನವಾಯುವಿನಿಂದ (1ನೇ ಭಾಗದ V-6 ನೋಡಿ), ತಲೆಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವದರಿಂದ ಮೂಕತ್ವ, ಗದ್ಗದತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ವರಹಾನಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ (1ನೇ ಭಾಗದ II-101 ನೋಡಿ), ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಉದ್ಧ್ವಗ ಧಮನಿಗಳಿಂದ ಶಬ್ದ, ನಗೆ ಮತ್ತು ಮಾತು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ (1ನೇ ಭಾಗದ II-7 ನೋಡಿ), ಮಿನ್ನಿನತ್ವ, ಗದ್ಗದ ಮತ್ತು ಮೂಕತ್ವ 80 ವಾತಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದವು (1ನೇ ಭಾಗದ VII-88 ನೋಡಿ); ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಭೇದ ಉಂಟಾಗುವದು ವಾತದೋಷದಿಂದ; ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೋಪ ಘಾತ ಉಂಟಾಗುವದು ವಾತದಿಂದ; ಇಂಥಾ ಅನೇಕ ಆಯುರ್ವೇದದ ವಚನಗಳು ಸ್ವರಕ್ಕೂ, ಮಾತಿಗೂ ನರಮಂಡಲದ ಆರೋಗ್ಯಸ್ಥಿತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೆಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತವೆ.

ಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮೇದೋರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ನರಮಂಡಲದ ದುರ್ಬಲತೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಕಫಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ವಾಯುವಿನ ಗತಿಗೆ ಭಂಗಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಶ್ರುತನ ಸ್ವರಭಂಗರೋಗದ ವಿಭಜನವೇ ಸಮರ್ಪಕವಾದ್ದು. ಅದನ್ನೇ ವಾಗ್ವಿಟಾದಿಗಳು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚರಕನು ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ವರಭೇದದ

ಎಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಿತದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಭೇದಕ್ಕೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ ಸ್ವರಭೇದವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಚರಕನ ರಕ್ತಜ ಸ್ವರಭೇದವು ಸುಶ್ರುತನ ಪೈತ್ತಿಕದಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಜ ಮತ್ತು ಕಾಸಜ ಎಂಬವು ಸುಶ್ರುತನ ವಾತಾದಿದೋಷಜ ಸ್ವರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಅಡಗಿವೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ ವಾಸಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಸ್ವರಭೇದವಿರುವುದುಂಟಾದ್ದರಿಂದ, ಕ್ಷಯಜ ಸ್ವರಭಂಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಂಟೆಂಬ ಸು.ನ ಮತವೇ ಸರಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸ್ವರಭೇದವಾದಾಗ್ಯೂ, ಕಂಠದ ಉದ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಷಣಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೋಷವುಂಟಾಗಿ ಅದು ಸಂಭವಿಸುವದೆಂತಲೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರಮಾಡುವಲ್ಲಿ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳ ಬಾಧೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಲ್ಲದೆ, ನರಮಂಡಲದ ಬಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವದಕ್ಕೂ, ವಾತದ ಗತಿಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವದಕ್ಕೂ, ಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಅಗತ್ಯ ಎಂತಲೂ ವೈದ್ಯರು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧ್ಯಾಯ X.

ಬಾಯಾರಿಕೆ (ತೃಷ್ಣಾ, ತೃಷಾ, ಪಿಪಾಸಾ), Thirst.

1.

ತೃಷ್ಣೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿರ್ದಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ

ಕ್ಷೋಭಾಧ್ಯಯಾಚ್ಛ್ರಮಾದಪಿ ಶೋಕಾತ್ಪ್ರೋಧಾದ್ವಿಲಂಘನಾನ್ಮದ್ಯಾತ್ |
 ಕ್ಷಾರಾಮ್ಲಲವಣಕಟುಕೋಷ್ಠರೂಕ್ಷಶುಷ್ಕಾನ್ನಸೇವಾಭಿಃ ||
 ಧಾತುಕ್ಷಯಗದಕರ್ಷಣವಮನಾದ್ಯತಿಯೋಗಸೂರ್ಯಸನ್ನಾಪೈಃ |
 ಪಿತ್ತಾನಿಲೌ ಪ್ರವೃದ್ಧೌ ಸೌಮ್ಯಾನ್ ಧಾತುಂಶ್ಚ ಶೋಷಯತಃ ||
 ರಸವಾಹಿನೀಶ್ಚ ನಾಡೀರ್ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಗಲತಾಲುಕ್ಲೋಮ್ನಃ |
 ಸಂಶೋಷ್ಯ ನೃಣಾಂ ದೇಹೇ ಕುರುತಸ್ತೃಷ್ಣಾಂ ಮಹಾಬಲಾವೇತೌ ||
 ಪೀತಂ ಪೀತಂ ಹಿ ಜಲಂ ಶೋಷಯತಸ್ತಮತೋ ನ ಯಾತಿ ಶಮಮ್ |
 ಘೋರವ್ಯಾಧಿಕೃಶಾನಾಂ ಪ್ರಭವತ್ಯುಪಸರ್ಗಭೂತಾ ಸಾ ||

(ಚ. 718)

ಕ್ಷೋಭೆ (ಕಳವಳ), ಭಯ, ಶ್ರಮ, ಶೋಕ, ಸಿಟ್ಟು, ಉಪವಾಸ, ಮದ್ಯಪಾನ, ಕ್ಷಾರ-ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪು-ಕಾರ-ಉಷ್ಣ-ರೂಕ್ಷ-ಒಣಗಲು ಆಹಾರಗಳ ಸೇವನ, ಧಾತುಕ್ಷಯ, ರೋಗದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕ್ಷೀಣತೆ, ವಮನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಅತಿಯಾದ ಉಪಯೋಗ, ಸೂರ್ಯನ ಸಂತಾಪ, ಇವುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಪಿತ್ತವಾಯುಗಳು ಅತಿಯಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು, ಸೋಮಗುಣವೇ ಅಧಿಕವಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ, ನಾಲಿಗೆಯ ಬುಡ, ಗಂಟಲು, ತಾಲು ಮತ್ತು ಕ್ಷೋಮಗಳಿಗೆ ರಸವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ನಾಡಿಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ಗೆ ಮಹಾ ಬಲವಂತನಾದ ಆ ಪಿತ್ತವಾಯುಗಳು ಕುಡಿದ ಕುಡಿದ ನೀರನ್ನು ಆರಿಸಿಬಿಡುವದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಶಾಂತವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಕರಿಣವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೃಶವಾದವರಲ್ಲಿ ಅದು ಉಪಸರ್ಗವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

2.

ತಿಸ್ರಃ ಸ್ತೃತಾಸ್ತಾಃ ಕ್ಷತಜಾ ಚತುರ್ಥಿ

ತೃಷ್ಣೆಯ ವಿಧಗಳು

ಕ್ಷಯಾತ್ತಧಾನ್ಯಾಮಸಮುದ್ಭವಾ ಚ |

ಸ್ಯಾತ್ಸಪ್ತಮಾ ಭಕ್ತನಿಮಿತ್ತಜಾ ತು

ಲಿಂಗಾನಿ ತಾಸಾಂ ಶೃಣು ಚೌಷಧಾನಿ ||

(ಸು. 841)

ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಗಳು ಮೂರು, ೪ನೇದು ಕ್ಷತಜ, ೫ನೇದು ಕ್ಷಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ೬ನೇದು ಆಮದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದದ್ದು, ೭ನೇದು ಊಟದ ನಿಮಿತ್ತವಾದದ್ದು, ಹೀಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ೪ಳು ವಿಧ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಷರಾ ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಆಮದಿಂದ, ಕ್ಷಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಉಪಸರ್ಗಜ (ಬೇರೆ ರೋಗಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟುವಂಥಾದ್ದು), ಹೀಗೆ ತೃಷ್ಣೆಯು ಐದು ವಿಧ ಎಂತ ಚ (ಪು 718) ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ರಸಧಾತುವು ಅತಿಯಾಗಿ ಕಾದಿರಬೇಕು ಅಥವಾ ಆರಿರಬೇಕು ಅದು ಕಾಯುವದಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತದ ಬಿಸಿಯು ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಆರುವದಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತದ ಸಹಾಯವುಳ್ಳ ವಾತ ಹೇತು ಆದ್ದರಿಂದ ಪಿತ್ತ ಅಥವಾ ವಾತದ ವಿಘಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಕಫವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಫವನ್ನೂ, ಭಕ್ತನಿಮಿತ್ತವಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗದೆ

ನಿಂತ ಆಹಾರವನ್ನೂ ನಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದೊಂದು ವಿಶೇಷವಲ್ಲದೆ, ಮಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಅಮಜ ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರವೇ ಕ್ಷತಜವು ಕ್ಷಯಜದಂತೆ ಉಪಚಾರಾರ್ಹವಾದ್ದು ಅದ್ದರಿಂದ ಕಫಜ, ಭಕ್ತನಿಮಿತ್ತಜ ಮತ್ತು ಕ್ಷತಜ ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಧಗಳನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಚ.ನ ಮತ ಉಪಸರ್ಗಜ ತೃಣ್ಣೆಯು ಯಾವ ರೋಗದ ಅವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿಯದೋ ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಭೇದಮಾಡಿ ಪರಿಹಾರ ವಾಗತಕ್ಕದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಧವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸು ನ ಮತವಾಗಿರಬೇಕು. ನಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮೂರು, ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಒಂದು, ರಸಕ್ಷಯದಿಂದ ಒಂದು, ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ತೃಣ್ಣೆಯು ಆರು ವಿಧ ಎಂತ ವಾ. (ಪು. 202)

3.

ಪ್ರಾಗ್ರೂಪಂ ಮುಖಶೋಷಂ ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಸರ್ವದಾಮ್ಬುಕಾಮಿತ್ವಮ್ |

ತೃಷ್ಣಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಲಾಘವಮವಾಯಃ ||

ತೃಣ್ಣೆಯ ಪ್ರಾಗ್ರೂಪ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವ

ಮುಖಶೋಷಸ್ವರಭೇದಭ್ರಮಸನ್ನಾಪಪ್ರಲಾಪಸಂಸ್ತಂಭಾನ್ |

ತಾಲೋಷ್ಯಕಣ್ಣಿಬೆಹ್ವಾಕರ್ಕಶತಾಂ ಚಿತ್ತನಾಶಂ ಚ ||

ಜಿಹ್ವಾನಿರ್ಗಮಮರುಚಿಂ ಬಾಧಿಯಂ ಮರ್ಮದೂಯನಂ ಸಾದಮ್ |

ತೃಣ್ಣೇದ್ಭೂತಾ ಕುರುತೇ ವಂಚವಿಧಾ ಲಿಂಗತಃ ಶೃಣು ತಾಮ್ ||

(ಚ. 718)

ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ ತೃಣ್ಣೆಯ ಪ್ರಾಗ್ರೂಪ; ಸದಾಕಾಲ ನೀರಿಗೆ ಆಶೆಪಡುವಿಕೆ ಅದರ ಸ್ವಂತ (ನಿಜ) ಲಕ್ಷಣ; ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ತೃಣ್ಣೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಅಗಲಿಕೆ ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಿತಿ (ಅಂದರೆ ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವಾದರೂ ತೃಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವದಿಲ್ಲ). ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಸ್ವರಭೇದ, ಭ್ರಮೆ, ಉರಿ, ಪ್ರಲಾಪ (ಅನರ್ಥಮಾತು), ಸ್ವಬ್ಧತೆ, ತಾಲು-ತುಟಿ-ಕುತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆ ದೊರಗಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನೋವೃತ್ತಿಯ ನಾಶ, ನಾಲಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಬರುವದು, ಅರುಚಿ, ಕಿವುಡುತನ, ಮರ್ಮ(ಹೃದಯ)ದಲ್ಲಿ ನೋವು ಮತ್ತು ಕ್ಷೀಣತೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಐದು ವಿಧವಾದ ತೃಣ್ಣೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮೇಲೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಮೂಲವಚನದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸೀಸಂದೇಹವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿದೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ವಾಗ್ಗಟಿ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತರದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ತೃಣ್ಣೆಯ ಪೂರ್ವರೂಪದ ಪ್ರಸ್ತಾವನನ್ನು ಎತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ ಮುಖಶೋಷಾದಿ ವಿಕಾರಗಳು ಎಲ್ಲಾ ತೃಣ್ಣೆಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ವಾ (ಪು 202) ಅವು ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದರೆ ಉಪದ್ರವಗಳು, ಸಾಧಾರಣವಾದರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂತ ಅ ದೀ (ಪು 550) ಬಿಡದೆ ನೀರು ಕುಡಿಯುವದು, ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದಿರುವದು ಮತ್ತು ಪುನಃ ನೀರಿನ ಆಶೆಳ್ಳಿ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅವನಿಗೆ ತೃಷ್ಣಾ ರೋಗ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂತ ಹೇಳಿ, ತಾಲು, ತುಟಿ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಉರಿ, ಸೆಕೆ, ಮೂರ್ಛ, ತಲೆತಿರುಕು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಲಾಪ, ಇವು ತೃಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತೋರುವ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು ಎಂತ ಸುಶ್ರುತನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 841) 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಪದವಾದ 'ಅಪಾಯಃ'ಕ್ಕೆ 'ದೇಹನಾಶ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಲಕ್ಷಣಗಳ 'ವಿಶ್ಲೇಷಃ' (ಅಗಲುವಿಕೆ) ಎಂತ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವದು ಸಮ ಕಾಣುತ್ತದೆ ನಾತಾದಿ ದೋಷಜ ತೃಣ್ಣೆಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲದೆ, ತೃಣ್ಣೆಯ ಸ್ವಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಸರ್ವದಾಮ್ಬುಕಾಮಿತ್ವ' ಮಾತ್ರ ಇದ್ದದರಿಂದ ಈ ರೋಗ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಾರದು, ಆ ಸ್ವಲಕ್ಷಣ ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿರುವವರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು ಎಂತ ತಿಳಿಸುವದೇ ಆ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರಬೇಕು ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, 'ಹೇತು, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಉಪದ್ರವ, ಐದು ತೃಣ್ಣೆಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಪರಿಹಾರ' 'ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು' ಎಂತ ಚರಕನು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಬೇರೆ ಉಪದ್ರವಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಮುಖಶೋಷಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ತೃಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುವದೇ ಸರಿಯಾದ್ದು

4. ಅಬ್ಧಾತುಂ ದೇಹಸ್ಥಂ ಕುಸಿತಃ ಪವನೋ ಯದಾ ವಿಶೋಷಯತಿ |

ತಸ್ಮಿನ್ ಶುಷ್ಕೇ ಶುಷ್ಯತ್ಯಬಲಸ್ತೃಷ್ಯತ್ಯಧ ವಿಶುಷ್ಯನ್ ||

ವಾತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಲಕ್ಷಣ

ನಿದ್ರಾನಾಶಃ ಶಿರಸೋ ಭ್ರಮಸ್ತಧಾ ಶುಷ್ಯವಿರಸಮುಖತಾ ಚ |

ಸ್ತೋತೋಽವರೋಧ ಇತಿ ಚ ಸ್ವಾಲ್ಲಿಂಗಂ ವಾತತ್ಯಷ್ಟಾಯಾಃ ||

(ಚ. 718)

ಕೋಪಗೊಂಡ ವಾಯು ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಆರಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ್ಗೆ ಮನುಷ್ಯನು ಆ ಶೋಷಣದಿಂದ ಅಬಲನಾಗಿ ಬಹುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಬಹುತ್ತಾ ಬರುವಾಗ್ಗೆ, (ರಸಧಾತುವಿನ ಕ್ಷಯದಿಂದ) ಅವನಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉಂಟಾದ ವಾತತ್ಯಷ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ತಲೆತಿರುಕು, ಬಾಯಿ ಒಣಗಿ ರುಚಿ ಕೆಟ್ಟಿರುವುದು, ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಕೆನ್ನೆ(ಕಣತಲೆ)ಗಳಲ್ಲಿ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನೋವು, ಮತ್ತು ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು, ಸಹ ವಾತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದವು ಎಂತ ಸು (ಪು 842). ಸ್ತೋತೋ ನಿರೋಧ ಎಂದರೆ ರಸವನ್ನೂ ನೀರನ್ನೂ ಸಾಗಿಸುವ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆ ಎಂತಲೂ, ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಎಂತಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವಾ ನು ಸ್ತೋತಸ್ಸಿನ ನಿರೋಧ ಅಥವಾ ಅವರೋಧ ಎಂಬ ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಶ್ರವಣಾಂಗದ ಮತ್ತು ಬಲದ ಕ್ಷಯ, ವರಿಮಳ ತಿಳಿಯಲಾರದಿರುವುದು, ಕೃತಕ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯ ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನ್ನ ಸೀರುಗಳನ್ನು ನುಂಗಿ ಕೆಳಗೆ ಸಾಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುವ ಹಾಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಸ್ತೋತಸ್ಸಾದ ಅನ್ನನಾಳದಲ್ಲಿಯೆ ತಡೆಯು ಸ್ತೋತೋನಿರೋಧದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

5. ಪಿತ್ತಂ ಮತಂ ಕುಸಿತಮಾಗ್ನೇಯಂ ಕುಸಿತಂ ತಾವಯತ್ಯಪಾಂ

ಧಾತುಮ್ |

ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಲಕ್ಷಣ

ಸನ್ನವ್ಯಃ ಸ ಹಿ ಜನಯೇತ್ತ್ಯಷ್ಟಾಂ ದಾಹೋಲ್ಪಣಾಂ ನೃಣಾಮ್ ||

ತಿಕ್ತಾಸ್ಯತ್ವಂ ಶಿರಸೋ ದಾಹಃ ಶೀತಾಭಿನಂದತಾ ಮೂರ್ಛಾ |

ಪೀತಾಕ್ಷಿಮೂತ್ರವರ್ಚಸ್ತ್ವಮಾಕೃತಿಃ ಪಿತ್ತತ್ಯಷ್ಟಾಯಾಃ || (ಚ. 718)

ಕೋಪಗೊಂಡ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಗುಣ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಪಗೊಂಡ ಪಿತ್ತವು (ದೇಹದ) ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಕಾಯಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾದಂತ ಜಲಧಾತುವು ಜನರಿಗೆ ಉರಿ ಬಹಳ ವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪೀಗೆ ಉಂಟಾದ ಪಿತ್ತಜತ್ಯಷ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಯಿ ಕಹಿ, ತಲೆಉರಿ, ಶೀತದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ, ಮೂರ್ಛೆ, ಕಣ್ಣು-ಮೂತ್ರ-ಮಲ ಸಹ ಅರಸಿನ ವಾಗಿರುವುದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು.

ಸರಾ: ಆರುಚಿ, ಪ್ರಲಾಪ, ಕಂಠದಿಂದ ಹೊಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದು, ಮತ್ತು ಎದೆಬಿಡದ ಉರಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣ ಗಳು ಸಹ ಕಾಣುವವಂತ ಸು (ಪು 842)

6. ತೃಷ್ಣಾಯಾ ಽಮಪ್ರಭವಾ* ಸಾಸ್ಯಾಗ್ನೇಯಾಮಪಿತ್ತಜನಿತತ್ವಾತ್ |

ಆಮಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಲಕ್ಷಣ

ಲಿಂಗಂ ತಸ್ಯಾಶ್ಚಾರುಚಿರಾಧ್ಯಾಸಕಫಪ್ರಸೇಕೌ ಚ || (ಚ. 718)

ಆಮಜ ತೃಷ್ಣೆಯು ಸಹ ಅಗ್ನಿಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು.

ಯಾಕಂದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತು ಆಮವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಪಿತ್ತವಾಗಿರು ತ್ತದೆ. ಅರುಚಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಮತ್ತು ಕಫ ಸುರಿಯುವುದು ಆಮಜ ತೃಷ್ಣೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

* ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ತೃಷ್ಣಾಯಾ ಽಮಪ್ರಭವಾ' ಎಂತ ಉಂಟು

ಸರಾ ದೇಹದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಫವು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಹಬೆ (ಸೆಕೆ) ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿ, ಅದರಿಂದ ಕಫಜತ್ಯಾಸ್ತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ತಲೆಧಾರ, ಅತಿಸ್ರವೆ, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವದು, ಅತಿಯಾಗಿ ಬಾಯಿ ಒಣಗುವದು, ಮೈತಿಲತ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಜರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉರಿ ಮತ್ತು ಅತಿಯಲ್ಲದ ನೀರಿನ ಇಚ್ಛೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು ಎಂತಲೂ, ಅಮುಚ್ಚತ್ಯಾಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲದೆ, ಎದೆತೂರಿ, ಎಂಟಲು ಬರುತ್ತಿರುವದು, ಆಯಾಸ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು ಎಂತಲೂ ಸು (ಪು. 842). ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳು ಏಳುವದು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಅರ್ಜೀನ ಸಹ ಕಫಜತ್ಯಾಸ್ತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತಲೂ, ತ್ರಿದೋಷಜದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕಾಣುವವು ಎಂತಲೂ ವಾ. (ಪು 202)

7. ದೇಹೋ ರಸಜೋ ಮುಘ್ನೋ ರಸಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಕ್ಷಯಾಚ್ಚ ತೃಷ್ಣೇತ್ತು |
ಕ್ಷಯಜತ್ಯಾಸ್ತಯ ದೀನಸ್ವರಃ ಪ್ರತಾಮ್ಯನ್ ಸಂಶುಷ್ಕಹೃದಯಗಲತಾಲುಃ ||
ಲಕ್ಷಣ (ಚ. 718)

ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವು ರಸಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು. ಆ ರಸಧಾತು ನೀರಿನಿಂದ ಉದ್ಭವವಾಗುವಂಥಾದ್ದು. ಅದರಿಂದ ರಸಧಾತು ಕ್ಷಯವಾದಾಗ್ಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಸ್ವರದ ದೀನತೆ (ದುರ್ಬಲತೆ), ಸಂಕಟ, ಹೃದಯ (ಎದೆ)-ಗಂಟಲು-ತಾಲುಗಳ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು.

ಸರಾ ಕ್ಷತ(ಗಾಯವಟ್ಟ)ನಿಗೆ ನೋವಿನಿಂದಲೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತಸುಂದು ಹೋಗುವದರಿಂದಲೂ ತೃಷ್ಣೆಯುಂಟಾಗಿ, ರಾತ್ರಿದುಳು ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ದುಃಖ (ಸಂಕಷ್ಟ) ವದುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ, ಅದು ಕ್ಷತಜ ತೃಷ್ಣೆ, ರಸಕ್ಷಯದಿಂದ ಅದೇ ಸಂಕಷ್ಟ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅದು ಕ್ಷಯಜತ್ಯಾಸ್ತೆ, ಅದು ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದೆಂತ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ದೇಹದ ರಸಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ, (ಅಂದರೆ 1 ನೇ ಭಾಗದ V-44ರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಹೃತ್ತಿಲೆ, ನಡುಕು, ತೋಷ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತರಿ, ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆ), ಆ ಕ್ಷಯಜತ್ಯಾಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು, ಇದೆಲ್ಲ ಸುಶ್ರುತನ ಹೇಳಿಕೆ (ಪು 842).

8. ಭವತಿ ಖಲು ಸೋವಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಸಾ ಶೋಷಣೀ ಕಷ್ಟಾ |
ಜ್ವರಮೇಹಕ್ಷಯಶೋಷಶ್ಚಾಸಾದ್ಯುಪಸೃಷ್ಟದೇಹಾನಾಮ್ ||
ಔಪಸರ್ಗಕ ತೃಷ್ಣಯ ಲಕ್ಷಣ ಸರ್ವಾ ಸ್ತುತಿಪ್ರಸಕ್ತಾ ರೋಗಕೃಶಾನಾಂ ವಮಿಪ್ರಸಕ್ತಾನಾಮ್ |
ಘೋರೋಪದ್ರವಯುಕ್ತಾಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಮರಣಾಯ ವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ||
(ಚ. 719)

ತೃಷ್ಣೆಯು ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ (ಅನ್ಯವ್ಯಾಧಿಯ ಉಪದ್ರವವಾಗಿ) ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದು ಜ್ವರ, ಮೇಹ, ಕ್ಷಯ, ಶೋಷ, ಉಬ್ಬಸ, ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವರಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ಒಣಗಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಅನ್ಯರೋಗದಿಂದ ಕೃಶರಾದವರಿಗೂ, ವಾಂತಿ ಉಂಟಾದವರಿಗೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ಬಿಡದೆ ಪೀಡಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ತೃಷ್ಣೆಗಳು ಮತ್ತು ಕಠಿಣವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ತೃಷ್ಣೆಗಳು ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸರಾ ಔಪಸರ್ಗಕ ವ್ಯಾಧಿಯ ಎವರಣಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XIX-27 ನೋಡಿ

9. ನಾಗ್ನಿಂ ವಿನಾ ಹಿ ತರ್ಷಣಿ ವವನಾದ್ವಾ ತಾ ಹಿ ಶೋಷಣೀ ಹೇತೂ |
ಅಬ್ಧತೋರತಿವೃದ್ಧಾವಪಾಂ ಕ್ಷಯೇ ತೃಷ್ಣೇತೇ ನರೋ ಹಿ ||
ಅನ್ನಪಾನಾವಿಜ ತೃಷ್ಣೆಗಳು ಗುರ್ವನ್ನಪಯಃ ಸ್ನೇಹೈಃ ಸಮ್ನೋರ್ಜ್ಯಧಿವಿದಾಹಕಾಲೇ ಚ |
ಯಸ್ತೃಷ್ಣೇದ್ಯುತಮಾರ್ಗೇ ತತ್ರಾಪ್ಯನಿಲಾನಲೌ ಹೇತೂ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣ ರೂಕ್ಷಭಾವಾನ್ಮದ್ಯಂ ಪಿತ್ತಾನಿಲೌ ಪ್ರಕೋಪಯತಿ |
 ಶೋಷಯತೋ ಽಪಾಂ ಧಾತುಂ ತಾವೇವ ಮದ್ಯಶೀಲಾನಾಮ್ ||
 ತಪ್ತಾಸ್ತವ ಸಿಕತಾಸು ಹಿ ತೋಯಮಾಶುಷ್ಯತಿ ಕ್ಷಿಪ್ತಮ್ |
 ತೇಷಾಂ ಸನ್ತಪ್ತಾನಾಂ ಹಿಮಜಲಪಾನಾದ್ಭವತಿ ಶರ್ಮ ||
 ಶಿಶಿರಸ್ತಾತಸ್ಯೋಷ್ಮಾ ರುದ್ಧಃ ಕೋಷ್ಠಂ ಪ್ರವದ್ಯ ತರ್ಷಯತಿ |
 ತಸ್ಮಾನೋಷ್ಣಃ ಕ್ಲಾನ್ತೋ ಭಜೀತ ಸಹಸಾ ಜಲಂ ಶೀತಮ್ ||
 ಲಿಂಗಂ ಸರ್ವಾಸ್ತೇತಾಸ್ತನಿಲಕ್ಷಯಾತ್ತಿತ್ತಜಂ ಭವತ್ಯಥ ತು | (ಚ. 719)

ಅಗ್ನಿ (ಪಿತ್ತ), ಅಧವಾ ವಾಯು ಇಲ್ಲದೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಅವೆರಡು ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಆರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳು. ಅವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ನೀರು ಕ್ಷಯಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗುರುವಾದ ಅನ್ನ, ಹಾಲು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಗಳು ಕರಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಪಾಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅವು (ಬಿಸಿಯಾದ ಹಬೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವಂತೆ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಯಾವ ನಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಗೂ ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳೇ ಹೇತು ಗಳು. ಮದ್ಯವು ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷ ಸ್ವಭಾವದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಪಿತ್ತವಾಯುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೋಪಿಸುತ್ತದೆ; ಅವುಗಳೇ ಮದ್ಯಪಾನದ ಶೀಲವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಜಲಧಾತುವನ್ನು ಆರಿಸುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಕಾದಂಧ ಮಳಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರು ಬೇಗನ ಆರಿ ಹೋಗುವಂತೆ, ಕಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಆ ಮದ್ಯಪಾನಶೀಲದವರಿಗೆ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಸುಖ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ತಣ್ಣೀರಿನ ಸ್ನಾನದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹದ ಸೆಕೆಯು ಒಳಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ, ಅದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಳಲಿ ದೇಹ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಮನುಷ್ಯನು ಒಡನೆ ಶೀತವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಬಾರದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವು ಕ್ಷಯಿಸುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಷರಾ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಉಣ್ಣುವದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಸು (ಪು 842) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವ ರಸವಾದರೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ಅದನ್ನು ಪಚನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಸಾಮ್ಯಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವದಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನ ಅವೇಕ್ಷೆ (ಬಾಯಾರಿಕೆ) ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ

10. ಕ್ಷೀಣಂ ವಿಚಿತ್ತಂ ಬಧಿರಂ ತೃಷ್ಣಾರ್ತಂ ವಿವರ್ಜಯೇನ್ನಿರ್ಗತಚಿಪ್ತ-

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ

ಮಾಶು || (ಸು. 842)

ಕ್ಷೀಣನಾದ, ಬುದ್ಧಿವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ, ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದ ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದ ತೃಷ್ಣಾರೋಗಿಯನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಚರಕನ ಮತವು ಹಿಂದಿನ 8ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

11.

ತೃಷ್ಣಗಳಿಗೆ
ಸಾಧಾರಣ ಉಪ-
ಚಾರಗಳು

ಅಪಾಂ ಕ್ಷಯಾದ್ಧಿ ತೃಷ್ಣಾ ಸಂಶೋಷ್ಯ ನರಂ ಪ್ರಣಾಶಯೇದಾಶು |
 ತಸ್ಮಾದೈನ್ದ್ರಂ ತೋಯಂ ಸಮಧು ಪಿಬೇತ್ತದ್ಗುಣಂ ವಾ ಽನ್ಯತ್ ||
 ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರವರಾನುರಸಂ ತತ್ರ ಲಘು ಶೀತಲಂ ಸುಗಂಧಿ ಸುರಸಮ್ |
 ಅನಭಿಷ್ಯಂದಿ ಚ ಯತ್ತತ್ ಕ್ಷಿತಿಗತಮಪೈನ್ದ್ರವಜ್ಜೀಯಮ್ ||

ಶೃತಂ ಶೀತಂ ಸಸಿತೋಪಲಮಧವಾ ಶರವೂರ್ವಪಂಚಮೂಲೇನ |
 ಲಾಜಾಶಕ್ತೂನ್ ಸಿತಾಕ್ತಾನ್ ಮಧುಯುತಮೈಸ್ತ್ರೇಣ ವಾ ಮನ್ಥಮ್ ||
 ವಾಟ್ಸ್ಯಂ ವಾಮಯವಾನಾಂ ಶೀತಂ ಮಧುಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತಂ ದದ್ಯಾತ್ |
 ಪೇಯಾಂ ವಾ ಶಾಲೀನಾಂ ದದ್ಯಾದ್ವಾ ಕೋರದೂಷಾಣಾಮ್ ||
 ಪಯಸಾ ಶೃತೇನ ಭೋಜನಮಧವಾ ಮಧುಶರ್ಕರಾಯುತಂ
 ಭೋಜ್ಯಮ್ || (ಚ. 719)

ತೃಷ್ಣಾಸು ವಾತಸಿತ್ತಘ್ನೋ ವಿಧಿಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಯುಜ್ಯತೇ |
 ಸರ್ವಾಸು ಶೀತೋ ಜಾಹ್ಯಾನ್ತಸ್ತಥಾ ಶಮನಶೋಧನಮ್ ||
 (ವಾ. 294)

ಶೀತೇನ ಶೀತವೀರ್ಯೈಶ್ಚ ದ್ರವೈಃ ಸಿದ್ಧೇನ ಭೋಜನಮ್ |
 ಹಿಮಾಮ್ಬುಪರಿಷಿಕ್ತಸ್ಯ ಪಯಸಾ ಸಸಿತಾಮಧು ||
 ರಸೈಶ್ಚಾನಮ್ಲಲವಣೈರ್ಜಾಂಗಲೈರ್ಘೃತಭರ್ಜಿತೈಃ |
 ಮುದ್ಗಾದೀನಾಂ ತಥಾ ಯೂಷ್ಮೇರ್ಜೀವನೀಯರಸಾನ್ವಿತೈಃ || (ವಾ. 295)
 ತೃಷ್ಣಾಭಿವೃದ್ಧಾವುದರೇ ಚ ಪೂರ್ಣೇ ತಂ ವಾಮಯೇನ್ಮಾಗಧಿಕೋದ-
 ಕೇನ |

ವಿಲೇಪನಂ ಚಾತ್ರ ಹಿತಂ ವದಂತಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾಡಿಮಾಮ್ರಾತಕವಾತುಲುಂಗೈಃ ||
 ತೃಷ್ಣಾ ಪ್ರಯೋಗೈರಿಹ ಸಾ ನಿವಾರ್ಯಾ
 ಶೀತೈಶ್ಚ ಸಮ್ಯಗ್ರಸವೀರ್ಯಜಾತೈಃ |
 ಗಣ್ಡುಷಮವ್ಲೈರ್ವಿರಸೇ ಚ ವಕ್ತ್ರೇ
 ಕುರ್ಯಾಚ್ಛುಭೈರಾಮಲಕಸ್ಯ ಚೂರ್ಣೈಃ ||
 ಸುವರ್ಣರೂಪ್ಯಾದಿಭಿರಗ್ನಿತಪ್ತೈಃ-
 ಲೋಷ್ಣೈಃ ಕೃತಂ ವಾ ಸಿಕತೋಪಲೈರ್ವಾ |
 ಜಲಂ ಸುಖೋಷ್ಣಂ ಶಮಯೇತ್ತು ತೃಷ್ಣಾಂ
 ಸಶರ್ಕರಂ ಕ್ಷುದ್ರಯುತಂ ಹಿಮಂ ವಾ || (ಸು. 843)

ಜಲಧಾತುವಿನ ಕ್ಷಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಣಗಿಸಿ ಬೇಗನೆ ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾರದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಅದೇ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ನೀರನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಬೇರೆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್ತು ಚೊಗರು ರಸ ಕೂಡಿರುವ, ಹಗುರವಾದ, ಶೀತಲವಾದ, ಪರಿಮಳ ವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆ ರುಚಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಯಂದ ಗುಣವಿಲ್ಲದ ನೀರು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ದಂಧಾದ್ದಾದರೂ, ಆಕಾರದ ನೀರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದದ್ದಿಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು

ಸರ್ವಾ 'ಅಭಿಷ್ಯಂದಿ'ಯ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಹಾಗದ III-3 (24) ನೋಡಿ

ಅಥವಾ ತೃಣಪಂಚಮೂಲಗಳ ಬೇರುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ ಒತ್ತಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ತಣಿಸಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಅರಳಿನ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ

ಕೊಂಡು ಆಕಾಶದ ನೀರಿನ ಯೋಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಂಧವನ್ನು (ಕಡೆದು ಮಾಡಿದ ಪಾನಕ ವನ್ನು), ಅಥವಾ ಹಸಿ ಯವೆಗೋದಿಯನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಸವರಿಕೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಹುರಿದು, ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿಯ ನೀರನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿಯ ಅಥವಾ ಹಾರಕಧಾನ್ಯದ ಪೇಯಾ ಎಂಬ ಗಂಜಿಯ ನೀರನ್ನು, ಅವನಿಗೆ ಕುಡಿಯ ಕೊಡಬೇಕು; ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ತಣಿಸಿದ ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವನು ಉಣ್ಣಬೇಕು.

ತೃಷ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾತಪಿತ್ತಹರವಾದ ವಿಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ತೃಷ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿಗೂ ಒಳಗಿಗೂ ಶೀತವಾದ ವಿಧಿ, ಶಮನ-ಶೋಧನಗಳು, ತಣ್ಣೀರಿನ ಪರಿಷೇಕ (ಸ್ನಾನ ಅಥವಾ ಸರ್ವಾಂಗ ಆ ನೀರಿನ ಧಾರೆ), ಶೀತವೀರ್ಯವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ತಣಿಸಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, (ಅಥವಾ) ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸದೆ ಮಾಡಿದ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸದ ರಸಗಳಿಂದ, ತುಪ್ಪದ ಒಗ್ಗರಣೆ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಹಾಗೆಯೇ ಹಸರು ಮೊದಲಾದ (ಹಸರು, ಚಾಣಂಗಿ ಮತ್ತು ಕಡಲೆ ಎಂತ ಚ.) ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಾರುಗಳಿಂದ (ಅಥವಾ) ಜೀವನೀಯ ವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾರುಗಳಿಂದ ಭೋಜನ ಸಹ ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರ್ವಾ ಎಲ್ಲ ತೃಷ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೆ 'ಎನಾ ಶಾಂತಿ ಇಲ್ಲ (ಸು 641)

ತೃಷ್ಣೆಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಅಂಧವನಿಗೆ ಹಿವ್ವಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅವನಿಗೆ (ಹುಳಿ) ದಾಳಿಂಬ ಅಥವಾ ಅಮಟಿಹಣ್ಣು ಅಥವಾ ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ಕುಸುಮವನ್ನು (ನಾಲಿಗೆಗೆ) ಲೇಪಿಸುವದು ಹಿತ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಾ ಕೆಲವರು 'ವಿಶೇಷನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಿಶೋಷನಂ' ಎಂತ ಪದವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ರೋಗಿಯ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಬರುವ ಹಾಗೆ ಅವನ ಮುಂದೆ ಬೇರೆಯವರು ಆ ಹುಳಿಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದು ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ರಸದಿಂದಲೂ ವೀರ್ಯದಿಂದಲೂ ಶೀತವಾದ ಯೋಗಗಳಿಂದ ನಿವಾರಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ 'ತೃಷ್ಣಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಿತ್ತ' ಎಂತಲೂ 'ಸಾನಿವಾಯರ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸನ್ನಿವಾಯರ್ಯ' ಎಂತಲೂ ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೂರು ತೃಷ್ಣೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶೀತಪ್ರಯೋಗಗಳು ಹಿತ ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಬಾಯಿ ರಸವಿಲ್ಲದೆ ಒಣಗಿದ್ದರೆ, ಹುಳಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆ ನೆಲ್ಲಿಯ ಚೂರ್ಣ ಗಳಿಂದ ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಟೆಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ ಬಿಳೇ (ರಂಗವಲ್ಲಿ) ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ನೀರನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಅದನ್ನು ತಣಿಸಿ ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

12. ವಾತಘ್ನಮನ್ನಪಾನಂ ಮೃದು ಲಘು ಶೀತಂ ಚ ವಾತತೃಷ್ಣಾಯಾಃ |

ವಾತಘ್ನ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮೃದು ಮತ್ತು ಲಘು ಗುಣವುಳ್ಳ ವಾತಹರವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು

ಶೀತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ವಾತಜ ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತಕಾಸದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕೂಡಿದ ಔಷಧಗಳು ವಾತತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವು.

ಸರಾ ಕ್ಷತಕಾಸಹರವಾದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿದು ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವದು ಎಂತ ಒಬ್ಬರು ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಘೃತಂ' ಎಂತ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥ ಎನ್ನಬಹುದಿತ್ತು.

ವಂಚಾಂಗಿಕಾಃ ವಂಚಗಣಾ ಯ ಉಕ್ತಾಸ್ತೇಷ್ವಮ್ಬುಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಥಮೇ ಗಣೇ ವಾ |

ಪಿಬೇತ್ಸಖೋಷ್ಣಂ ಮನುಜೋ ಽಲ್ಪಶಸ್ತು ತೃಷ್ಣೋ ವಿಮುಚ್ಯೇತ ಹಿ ವಾತ-

ಜಾಯಾಃ || (ಸು. 813)

(ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲ, ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲ, ವಲ್ಲಿಪಂಚಮೂಲ, ಕಂಟಕಪಂಚಮೂಲ, ತೃಣಪಂಚಮೂಲ ಎಂಬ) ಐದೈದು ದ್ರವ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಐದು ಗಣಗಳು ಯಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೋ ಅವುಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮ ಗಣದ ಔಷಧಗಳನ್ನು. ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ವಾತದಿಂದಂಟಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಒಂದನೇ ಗಣ ಎಂದರೆ 83 ಗಣಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನೇದಾದ ವಿವಾರಿಗಂಧಾವಿ ಎಂತ ನಿ ಸಂ. ಪ್ಯಾ (ಪು 646) ಆ ಗಣದ ಔಷಧಗಳ ನೀರು ವಾತಜತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ ಎಂತ ವಾಗ್ಭಟನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 295) ಆದರೆ ಪಂಚ ಪಂಚಮೂಲಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನೇದಾದ ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲವು ವಿವಾರಿಗಂಧಾಯುಷ್ಯೇ, ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು, ತೃಷ್ಣೆಯ ಶಾಂತಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಅಲ್ಪಶಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಚಿರೇಣ' ಎಂತ ಇರುವ ಪರಾಂ ತರವು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಅಲ್ಪವಾಗಿಯೇ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂಬದು ಮುಖ್ಯ ಉಪದೇಶ. ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಕುಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಕಸಾಯದ ನೀರನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು 1ನೇ ಭಾಗದ XX-30ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ

ತೃಷ್ಣಾಯಾಂ ಪವನೋತ್ಥಾಯಾಂ ಸಗುಡಂ ದಧಿ ಶಸ್ಯತೇ || (ವಾ. 295)

ವಾತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿದ ಮೊಸರು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಸರಾ ಇದನ್ನು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ನೇರದಪೇಕು ಉಪದ್ರವಗಳು ಸೇರುವಲ್ಲಿ ಅದು ಅಹಿತವಾಗಬಹುದು

13. ಪಿತ್ತಘ್ನವರ್ಗೇಣ ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ಸಶರ್ಕರಃ ಕ್ಷಾದ್ರಾಯುತಃ ಸುಶೀತಃ |

ಪೀತಸ್ತೃಪಾಂ ಪಿತ್ತಕೃತಾನ್ವಿ(೧೦೦)ಹಸ್ತಿ ಕ್ಷೀರಂ ಶೃತಂ ವಾಷ್ಯಧ ಜೀವ

ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ನೀಯೈಃ || (ಸು. 813)

ಪಿತ್ತನಾಶನ ವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿಧ್ಧವಾದಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಶೀತವಾದ ಮೇಲೆ ಜೀನನ್ನೂ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತ ದಿಂದಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯು ನಾಶವಾಗುವದು; ಅಥವಾ ಜೀವನೀಯವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದು.

ಸರಾ ಪಿತ್ತಘ್ನವರ್ಗ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಲಾದಿ, ಸಾರಿನಾದಿ ಮತ್ತು ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿ ಔಷಧಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವ ನೀಯಗಳು ಎಂದರೆ ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿ ಗಣ ಎಂತ ನಿ ಸಂ. ಪ್ಯಾ. (ಪು 646) ಆದರೆ ಇದರ ಉಪೋದ್ವಾತದ 4ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟದ 6ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ, 1ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟದ 16ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಪರಾವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಜೀವನೀಯಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು ಚರಕನು ವಾತಪಿತ್ತಜತೃಷ್ಣೆಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮೈತ್ರೇ ದ್ರಾಕ್ಷಾಚಂದನಖರ್ಜೂರೋಶೀರಮಧುಯುತಂ ತೋಯಮ್ ||

(ಚ. 720)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಖರ್ಜೂರ, ಲಾವಂಜ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ (ಕಷಾಯದ) ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವದು ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖಕರ.

ವಟಮಾತುಲಂಗವೇತಸಪಲ್ಲವಕುಶಕಾಶಮೂಲಯಷ್ಪಾಪ್ತೈಃ |

ಸಿದ್ಧೇ ಽವ್ವಸ್ಯಗ್ನಿನಿಭಾಃ ಕೃಷ್ಣಮೃದಃ ಕೃಷ್ಣಸಿಕತಾ ವಾ ||

ತಪ್ತಾನಿ ಸರ (೧)ವ) ಕಪಾಲಾನ್ಯಧವಾ ನಿರ್ವಾಪ್ಯ ಪಾಯಯೇತಾಚ್ಛಮ್ |

ಅಲ್ಪಪಕ್ವಶರ್ಕರಾಮೃತವಲ್ಯುದಕಂ ವಾ ತೃಷಂ ಹಂತಿ ||

ಕ್ಷೀರವತಾಂ ಮಧುರಾಣಾಂ ಶೀತಾನಾಂ ಶರ್ಕರಾಮಧುವಿಮಿಶ್ರಾಃ |

ಶೀತಕಷಾಯಾ ಮೃದ್ಭೃಷ್ಣಸಂಯುತಾಃ ಪಿತ್ತತೃಷ್ಣಾಘ್ನಾಃ ||

(ಚ. 721)

ಗೋಳಿಯ, ಮಾದಳದ ಮತ್ತು ಬೆತ್ತದ ಕುಡಿಗಳು, ದರ್ಭೆಯ ಮತ್ತು ಕಾಶದರ್ಭೆಯ ಬೇರುಗಳು ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು, ಕೆಂಡದ ವರ್ಣವಾದ ಕರಿಮಣ್ಣನ್ನು ಅಥವಾ ಕರಿರೇತಿಯನ್ನು, ಅಥವಾ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೊಸ ಮಡಿಕೆಯ ಓಡುಗಳನ್ನು ಅದ್ದಿ, ಹನಿದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು; ಅಥವಾ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು, ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹಾಲುಮರಗಳಿಂದ, ಮಧುರವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳಿಂದ, ಮತ್ತು ಶೀತ ವೀರ್ಯದ ಔಷಧಗಳಿಂದ, ತಯಾರಿಸಿದ ಶೀತಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿಯನ್ನು ಅದ್ದಿ, ಆ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೋಛಾಗಮಹಿಷೀಕ್ಷೀರಂ ಶೀತಂ ಶರ್ಕರಯಾ ಯುತಮ್ |

ಪಾನಾಶನಾಪ್ತಿತ್ತೃಷ್ಣಾಂ ಜಯೇದ್ವಾ ಕ್ಷಾರಸೋ ಽಧವಾ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 188)

ದನದ, ಆಡಿನ ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ತಣಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದಕ್ಕೂ, ಊಟಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ಪಿತ್ತಜ ತೃಷ್ಣೆಯು ಅಡಗುವದು.

ದ್ರಾಕ್ಷಾಚಂದನಖರ್ಜೂರೀ (೧)ರ) ಶೀತಂ ಮಧುಯುತಂ ಜಲಮ್ |

ತೃಷ್ಣಾಹರಂ ಪಿಬೇದ್ವಾಪಿ ಮಧುನಾ ತಣ್ಣಲೋದಕಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 285 — 6)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ರಕ್ತಚಂದನ ಮತ್ತು ಖರ್ಜೂರ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು (ಅಥವಾ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನು), ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಕಾಶ್ಮಯಂ ಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತಂ ಚನ್ನನೋಶೀರಧಾನ್ಯಕಮ್ |
ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಧುಕಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಿತ್ತತರ್ಷೇ ಜಲಂ ಪಿಬೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 285)

ಶಿವನಿಯ (ಕುಮಳ) ಹಣ್ಣು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾವಂಚ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಿತ್ತಜ ತೃಷೆಯಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಪಿತ್ತಜಾಯಾಂ ಸಿತಾಯುಕ್ತಃ ಪಕ್ವೋದುಮ್ಬರಜೋ ರಸಃ |

ತತ್ಪ್ಲವಧೋ ವಾ ಹಿಮಸ್ತದ್ವತ್ಸಾರಿವಾದಿಗಣಾಮ್ಬು ವಾ || (ವಾ. 295)

ಪ್ರೈತ್ಯಿಕ ತೃಷೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಜೂರದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು, ಅಥವಾ ಅದರ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾರವಾದಿ ಗಣದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು.

14. ಕಫೋದ್ಭವಾಯಾಂ ವಮನಂ ನಿವ್ವವ್ರಸವವಾರಿಣಾ |

ಬಿಲ್ವಾಢಕೀವಂಚಕೋಲದರ್ಭಪಂಚಕಸಾಧಿತಮ್ ||

ಕಫಜ ತೃಷೆಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಜಲಂ ಪಿಬೇದ್ರಜನ್ಯಾಂ (?ನ್ಯಾ) ವಾ ಸಿದ್ಧಂ ಸಕ್ಷಾದ್ರಶರ್ಕರಮ್ |

ಮುದ್ಗಯೂಷಂ ಚ ಸಮ್ರೋಷಪಟೋಲೀನಿವ್ವಪಲ್ಲವಮ್ ||

ಯವಾನ್ನಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕವಲನಸ್ಯಲೇಹಾಂಶ್ಚ ಶೀಲಯೇತ್ ||

(ವಾ. 295-6)

ಕಫದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ತೃಷೆಯಲ್ಲಿ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಚಿಗುರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ, ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದು. ಅನಂತರ ಬಿಲ್ಲವತ್ರೇ ಬೇರು, ತೊಗರಿ, ಪಂಚಕೋಲಗಳು ಮತ್ತು ತೃಣವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ, ಅಥವಾ ಅರಸಿನ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ, ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು (ತಣಿಸಿ), ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು; ತ್ರಿಕಟು, ಕಹಿಪಡುವಲು ಮತ್ತು ಕಹಿಬೇವಿನ ಕುಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹೆಸರಿನ ಸಾರಿನಿಂದ ಯವೆಗೋದಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಬೇಕು; ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕವಲವನ್ನೂ, ನಸ್ಯವನ್ನೂ, ಲೇಹಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬರಬೇಕು.

ಸರಾ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗಗಳು ಸುತ್ತುತದಲ್ಲಿರುವಂಥವು ಅಲ್ಲಿ ವಂಚಕೋಲಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಟಕವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಹೃಸ್ವವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಾರಗಳು ಇವೆ ವಂಚಕೋಲಗಳು, ಪಿತ್ತಶಮನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ, ಉಚಿತವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪಕ್ಷ ಉಂಟು ಆದರೆ ಕಫಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧಗಳು ಅವಶ್ಯ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೆಸರಿನ ಸಾರಿನಿಂದ ಉಣ್ಣುವ ಬದಲಾಗಿ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯಬಹುದು.

ತಕ್ರಂ ದ್ರವಂ ಚ ಕಟ್ಟಮ್ಲಂ ಕಫತೃಷ್ಣಾನಿಬಹ್ವಣಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 286)

ಮಜ್ಜಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಾರ-ಹುಳಿ ದ್ರವ್ಯಗಳ (ಕಷಾಯಾದಿ) ದ್ರವಗಳು ಕಫಜ ತೃಷೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತವೆ.

15.

ಅಮಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವೈಶೇಷವಚಾಭಲ್ಲಾತಕತಿಕ್ತಕಷಾಯಾಸ್ತಧಾಮತ್ಯಷ್ಟಾಯಾಮ್ |
ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಕಫಜಾಯಾಂ ವಮ್ಯಾಂ ತಚ್ಚೈವ ಕಾಯ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ||
ಸ್ತಮ್ಭಾರುಚ್ಯವಿಪಾಕಾಲಸ್ಯಭದ್ರಿಮ ಕಫಾಸುಗಾಂ ತೃಷ್ಣಾಮ್ |
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ದಧಿಮಧುತರ್ಪಣಲವಣೋಷ್ಣಬಲೈರ್ವಮನಮಿಷ್ಟಮ್ ||
ದಾಡಿಮಮದನಫಲಂ ವಾಪ್ಯಸ್ಯತಮಕಷಾಯಮಧ ಲೇಹಮ್ |
ಪೇಯಮಧವಾ ಹರಿದ್ರಾಮ್ಬು ಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಸಂಯುಕ್ತಮ್ (ಚ. 721)

ತ್ರಿಕಟು, ಬಜಿ, ಗೇರುಕಾಯಿ, ಕಹಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯಗಳು ಅಮಜ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಿತ; ಮತ್ತು ಕಫದ ವಾಂತಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರತೀಕಾರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ಸಹ ಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ಅರುಚಿ, ಅಜೀರ್ಣ, ಆಲಸ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಂತಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡರೆ ತೃಷ್ಣೆಯು ಕಫವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬಂದದ್ದೆಂತ ತಿಳಿದು, ಮೊಸರು, ಜೇನು, (ದ್ರವರೂಪವಾದ) ತರ್ಪಣ, ಉಪ್ಪು ನೀರು, ಬಿಸಿನೀರು, ಇವುಗಳೊ(ಳಗೊಂದರೊ)ಂದಿಗೆ ವಮನ ಔಷಧವನ್ನು ಅಥವಾ ದಾಳಿಂಬ ಮತ್ತು ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿಯನ್ನು (ಅವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು) ಕೊಡುವದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ಬೇರೆ (ಕಫಜವಾಂತಿ ನಿಲ್ಲಿಸತಕ್ಕ) ಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಲೇಹವನ್ನು ಕೊಡುವದು, ಅಥವಾ ಅರಸಿನದ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವಾ ಈ ಅರಸಿನದ ನೀರಿನ ಯೋಗವನ್ನು ವಾ ನು ಕಫಜ ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

ಆಮೋಘವಾಂ ಬಿಲ್ವವಚಾಯುತಾನಾಂ ಜಯೇತ್ಕಷಾಯೈರಧ ದೀಪ-
ನಾನಾಮ್ |

ಅಮ್ರಾತಭಲ್ಲಾತಒಲಾಯುತಾನಿ ಪಿಬೇತ್ಕಷಾಯಾಣ್ಯಧ ದೀಪನಾನಿ ||

(ಸು. 841)

ಅಮಜತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಮತ್ತು ಬಜಿ ಸೇರಿದ ದೀಪನಕರವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ಅಮಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಗೇರುಕೆತ್ತೆ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ಸೇರಿದ ದೀಪನಕರವಾದ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವೈರಾಮಾಚ್ಚ ತದ್ಗುಣೈಃ ಕ್ರಿಯೇಷ್ವಾ ವಮನಂ ತಥಾ ||

(ವಾ. 296)

ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಆಮದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ, ತ್ರಿದೋಷಗಳನ್ನೂ ಆಮವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯೂ ವಮನವೂ ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

16.

ಕ್ಷಯಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಕ್ಷಯಜಾಯಾಂ ಕ್ಷಯಹಿತಂ ಸರ್ವಂ ಬೃಂಹಣಮೌಷಧಮ್ |

ಕೃಶದುರ್ಬಲರೂಕ್ಷಾಣಾಂ ಕ್ಷೀರಂ ಛೇದನಂ ರಸೋಽಧವಾ ||

ಕ್ಷೀರಂ ಚ ಸೋಧ್ಯವಾತಾಯಾಂ ಕ್ಷಯಕಾಸಹರೈಃ ಶೃತಮ್ |

(ವಾ. 296)

ಕ್ಷಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಬೃಂಹಣ ಗುಣವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಔಷಧಗಳು ಹಿತ. ಕೃಶರೂ, ದುರ್ಬಲರೂ, ರೂಕ್ಷಶರೀರದವರೂ ಆದವರಿಗೆ ಹಾಲು ಅಥವಾ

ಆಡಿನ ಮಾಂಸರಸವು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಊರ್ಧ್ವವಾಯು ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯದ ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರಕರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು ಹಿತ.

ಕ್ಷಯಕಾಸೇನ ತು ತುಲ್ಯಾ ಕ್ಷಯತೃಷ್ಣಾ ಗರೀಯಸೀ ಯಾ
ನೃಣಾಮ್ |

ಕ್ಷೀಣಕ್ಷತಶೋಷಹಿತ್ವೈಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ತಾ ಭೇಷಜೈಃ ಶಮಯೇತ್ ||
(ಚ. 721)

ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಜ ತೃಷ್ಣೆಯು ಕ್ಷಯದ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೂ ಕರೀಣವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಯ, ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣ ಮತ್ತು ಶೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಗಳನ್ನು ಆ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾದ ತಕ್ಕ (ತೃಷ್ಣಾ ಪರಿಹಾರಕರವಾದ) ಔಷಧಗಳಿಂದ ಉಪಶಮನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಕ್ಷಯೋತ್ತಿತಾಂ ಕ್ಷೀರಜಲಂ ನಿಹನ್ಯಾನ್ಮಾಂಸೋದಕಂ ವಾಮಧುರೋದಕಂ
ವಾ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 387)

ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರು, ಮಾಂಸದ ನೀರು (ರಸ), ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾನಕವು ಕ್ಷಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಪರಾ 'ಮಧುರೋದಕಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಧುಕೋದಕಂ' ಎಂತ ಪಾರ ಉಂಟು. ಸಡಿಲಾದ ಕಫವಿರುವಲ್ಲಿ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರನ್ನು, ಕಫ ಒಣಗಿರುವಲ್ಲಿ ಜೈಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು, ಪಾನಕದ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

17. ಕ್ಷತೋದ್ಭವಾಂ ರುಗ್ವಿನಿವಾರಣೇನ ಜಯೇದ್ರಸಾನಾಮಸೃಜಶ್ಚ ಪಾನ್ಯೈಃ ||
(ಸು. 844)

ಕ್ಷತಜ ತೃಷ್ಣೆಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಕ್ಷತದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಆ ಕ್ಷತದ ನಿವಾರಣದಿಂದಲೂ, ಮಾಂಸರಸಗಳ ಅಥವಾ (ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ರಕ್ತದ ಪಾನಗಳಿಂದಲೂ, ಜಯಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ಎಂದಿನ 16ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

18. ಗುರ್ವನ್ನಜಾತಾಂ ವಮನೈರ್ಜಯೇಜ್ಜ ಕ್ಷಯಾದೃತೇ ಸರ್ವಕೃತಾಶ್ಚ
ತೃಷ್ಣಾಃ || (ಸು. 844)

ಗುರ್ವನ್ನಜ
ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಗುರುಭೋಜನದಿಂದುಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನೂ, ಕ್ಷಯದಿಂದುಂಟಾದದ್ದೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ತೃಷ್ಣೆಗಳನ್ನೂ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದರಿಂದ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು.

ಪರಾ 'ಸರ್ವಕೃತಾಶ್ಚ ತೃಷ್ಣಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಕೃತಾಶ್ಚತೃಷ್ಣಾಂ' ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟು ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಅಮುಜತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದದ್ದು ಉಂಟು ಆದರೆ ಕಫಜದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಸುತ್ತತನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ ರೋಗಿಯು ಸಾಕಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದರೆ ಯಾವ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ ವಮನವು ಗುಣಕರವಾಗುವದು ಎಂಬದೇ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಕೆಳಗೆ 29ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

ಗುರುಭೋಜನದಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ, ಉಂಡ ಆಹಾರವನ್ನು ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕು ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾದರೆ, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿದು ಗಂಟಲಿಗೆ ಬೆರಳು ಅಥವಾ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ವಾಂತಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಚ (ಪು 721)

19. ಭಕ್ತೋಪರೋಧಾತ್ಪ್ರಸಿತೋ ಯವಾಗೂಮುಷ್ಣಾಂ ಪಿಬೇನ್ಮನ್ಥಮಧೋ
ಹಿಮಂ ಚ || (ಸು. 844)

ಭಕ್ತೋಪರೋಧಾ
(ಉಪವಾಸದ)
ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಉಪಚಾರ

ಅನ್ನ ಬಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೃಷ್ಣೆಯುಳ್ಳವನು ಬಿಸಿಯಾದ ಯವಾಗೂ
ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿದು ಅನಂತರ ತಣ್ಣಗಾದ ಮಂಧವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸರಾ ಮಂಥದ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-23 ನೋಡಿ ತಳುವಾದ ಯವಾಗೂವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂತ
ಚ (ಪು 721)

20. ಯಾ ಸ್ನೇಹಪೀತಸ್ಯ ಭವೇಚ್ಚ ತೃಷ್ಣಾ ತತ್ರೋಷ್ಣಮವ್ಯುಃ
ಪ್ರಪಿಬೇನ್ಮನುಷ್ಯಃ || (ಸು. 845)

ಸ್ನೇಹಪಾನದ
ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಉಪಚಾರ

ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿದವನಿಗೆ ತೃಷ್ಣೆಯುಂಟಾದಾಗ್ಗೆ, ಅವನು ಬಿಸಿನೀರನ್ನು
ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಈ ತೃಷ್ಣೆಗೂ ತಳುಗಾದ ಯವಾಗೂವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂತ ಚ (ಪು 721).

21. ಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಸ್ನೇ ಭುಕ್ತೇ ಯಾ ತೃಷ್ಣಾ ಸ್ಯಾತ್ತಾಂ ಗುಡಾಮ್ಬನಾ
ಶಮಯೇತ್ || (ಚ. 722)

ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ನದ
ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಉಪಚಾರ

ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಂಡಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಯಾರಿಕೆ
ಯನ್ನು ಬೆಲ್ಲದ ನೀರಿನಿಂದ ಉವಶಮನಮಾಡಬೇಕು.

22. ಮದ್ಯೋದ್ಭವಾಮರ್ಥಜಲಂ ನಿಹಂತಿ ಮದ್ಯಂ ತೃಪಾಂ ಯಾಪಿ ಹಿ
ಮದ್ಯವಸ್ಯ || (ಸು. 845)

ಮದ್ಯಪಾನದ
ತೃಷ್ಣೆಗೆ ಉಪಚಾರ

ಮದ್ಯಪಾನದ ಶೀಲವಿದ್ದವನಲ್ಲಿ ಮದ್ಯದಿಂದ ತೃಷ್ಣೆ ಉಂಟಾದರೆ,
ಅದು ಅರ್ಥಾಂತ ನೀರು ಬೆರೆಸಿದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ
ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಆ ಮದ್ಯದ ನೀರು, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ್ದಾಗಬೇಕೆಂತ ಚ. (ಪು 721)

23. ಉಷ್ಣೋದ್ಭವಾಂ ಹಂತಿ ಜಲಂ ಸುಶೀತಂ ಸಶರ್ಕರಂ ಚೇಕ್ಷುರಸಂ
ತಥಾವ್ಯುಃ || (ಸು. 845)

ಉಷ್ಣದ ತೃಷ್ಣೆಗೆ
ಉಪಚಾರ

ಉಷ್ಣದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿದ ಒಳ್ಳೆ ತಣ್ಣ
ಗಾದ ನೀರು, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಮತ್ತು (ಬರೇ) ನೀರು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಉಷ್ಣದಿಂದಂಟಾದದ್ದು ಎಂದರೆ ಹೃದೋಗದಿಂದ ನೊಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಡೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದಂತ
ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 648) ಆದರೆ ಸಕೇಲದ, ಬಿಸಿಲಿನ, ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯ ಸಕೆಯ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದಂತ
ಅರ್ಥಮಾಡಬಾರದೇಕೆ?

24. ತರ್ಷಂ ಮೂರ್ಚ್ಛಾಭಿಹತಸ್ಯ ರಕ್ತಪಿತ್ತಾಪಹೈರ್ಹನ್ಯಾತ್ | (ಚ. 722)

ಮೂರ್ಚ್ಛೆಯ
ತೃಪೆಗೆ ಪರಿಹಾರ

ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ರಕ್ತ
ಪಿತ್ತಹರಗಳಾದ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

25.

ಔಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ
ತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ
ಪ್ರಧಾನ್ಯತೆ

ಪೂರ್ವಾಮಯಾತುರಃ ಸನ್ನೀನಸ್ತೃಷ್ಣಾರ್ದಿತೋ ಜಲಂ ಕಾಂಕ್ಷನ್ |
ನ ಲಭೇತ ಸ ಚೇನ್ಮರಣಮಾಶ್ವೇವಾಪ್ನುಯಾದ್ವೀರ್ಘರೋಗಂ ವಾ ||
ತಸ್ಮಾದ್ಧಾನ್ಯಾಂ ಪಿಬೇತ್ತ್ಯುಷ್ಣನ್ ರೋಗೀ ಸಶಕರಾಕ್ಷಾದ್ರಮಾ |
ಯದ್ವಾ ತಸ್ಯಾನ್ಯತ್ಸ್ಯಾತ್ಸಾತ್ಮ್ಯಂ ರೋಗಸ್ಯ ತಚ್ಚೇಷ್ಟಮ್ ||
ತಸ್ಯಾಂ ವಿನಿವೃತ್ತಾಯಾಂ ತಜ್ಜನ್ಯೋಪದ್ರವಃ ಸುಖಂ ಜೇತುಮ್ |
ತಸ್ಮಾತ್ತ್ಯುಷ್ಣಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಜಯೇತ್ ಬಹುಭೋಜ್ಯೇ ಽಪಿ ರೋಗೇಭ್ಯಃ ||
(ಚ. 722)

ಮೊದಲು ಉಂಟಾದ ರೋಗದಿಂದ ಕಂಗೆಟ್ಟು, ತೃಷೆಯುಂಟಾಗಿ, ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ರೋಗಿಗೆ ನೀರು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಬೇಗನೇ ಮೃತ್ಯುವಶನಾಗುವನು, ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಪೀಡಿಸತಕ್ಕ ಬೇರೆ ರೋಗ ಉಂಟಾಗುವದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಶಾಂತಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅವನು ಕೊತ್ತುಂಬರಿನೀರನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ಅವನ ರೋಗಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಸಾತ್ವ್ಯವಾದ ಬೇರ (ಕಷಾಯಾದಿ) ಯಾವದಾದರೊಂದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅವನ ಆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಪರಿಹಾರವಾದಲ್ಲಿ, ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಉಪದ್ರವವು ಗೆಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿ ತೃಷೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

26.

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ
ನೀರಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ

ತೃಷಿತೋ ಮೋಹಮಾಯಾತಿ ಮೋಹಾತ್ಪ್ರಾಣಾನ್ ನಿಮುಂಚತಿ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಾಸ್ತವಸ್ಥಾಸು ನ ಕ್ವಚಿತ್ಪಾರಿ ವರ್ಜಯೇತ್ ||
ಅನ್ನೇನಾಪಿ ವಿನಾ ಜನ್ತುಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಧಾರಯತೇ ಚಿರಮ್ |
ತೋಯಾಭಾವೇ ಪಿಪಾಸಾರ್ತಃ ಕ್ಷಣಾತ್ಪ್ರಾಣೈರ್ವಿಮುಚ್ಯತೇ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 288)

ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆ (ಅಥವಾ ಮೂರ್ಛ) ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಆ ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮರಣ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರಿಗಾದರೂ ನೀರನ್ನು ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬಾರದು. ಪ್ರಾಣಿಯು ಅನ್ನಬಿಟ್ಟಾದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬದುಕಬಹುದು; ಆದರೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ನೀರು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲೆ ಅವನ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುತ್ತದೆ

27.

ಬಿಸಿ ನೀರಿನ ಮತ್ತು
ತಣ್ಣೀರಿನ ಉಪ
ಯೋಗಕ್ಕೆ
ಸಂದರ್ಭಗಳು

ಶೀತಮುಷ್ಣಂ ಚ ಜಲಂ ಕುತ್ರ ದೇಯಂ ವರ್ಜ್ಯಂ ವಾ ಕುತ್ರೇತ್ಯಾಹ |
ಭರ್ಧ್ಯಮ್ಲದಾಹಮೂರ್ಛಾತಮಃಕ್ಷಮಮದಾತ್ಮಯಾಸ್ತವಿಷಪಿತ್ತೇ ||
ಶಸ್ತಂ ಸ್ವಭಾವಶೀತಂ ಶೃತಶೀತಂ ಸನ್ನಿವಾತೇ ಽಮ್ಬುಃ |
ಹಿಕ್ಮಾಶ್ವಾಸನವಜ್ವರಪೀನಸಘೃತಪೀತಪಾರ್ಶ್ವಗಲರೋಗೇ ||
ಕಫವಾತಕೃತೇ ಸ್ತ್ರಾನೇ ಸದ್ಯಃ ಶುದ್ಧೇ ಹಿತಮುಷ್ಣಮ್ |
ಪಾಂಡೂದರಪೀನಸಮೋಹಗುಲ್ಮಮನ್ಶಾತಿಸಾರೇಷು ||
ಪ್ಲೀಹಿ ಚ ತೋಯಂ ಹಿತಂ ಕಾಮಮಶಕ್ಯಂ ಪಿಬೇದಲ್ಪಮ್ ||
(ಚ. 722)

ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಯಾವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು? ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕೊಡ ತಕ್ಕದ್ದು? ಯಾವಾಗ ನೀರನ್ನು ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬೇಕು? ಎಂಬದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: ವಾಂತಿ, ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ, ಉರಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಕ್ಷಮ, ಮದಾತ್ಮಯ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ವಿಷ, ಪಿತ್ತ, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವಿಕವಾದ ತಣ್ಣೀರು ಪ್ರಶಸ್ತ; ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ತಣಿಸಿದ ನೀರು ಪ್ರಶಸ್ತ; ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಹೊಸಜ್ವರ, ಪೀನಸ, ಘೃತಪಾನ ಮಾಡಿರುವದು, ಪಾರ್ಶ್ವ ಶೂಲ, ಗಲರೋಗ, ಕಫ-ವಾತದಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಆಗಲೇ (ನಿರೇಚನಾದಿ) ಶೂರ್ಧನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು, ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ಹಿತ; ಪಾಂಡುರೋಗ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಪೀನಸ, ಪ್ರಮೇಹ, ಗುಲ್ಮ, ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಅತಿಸಾರ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಹಿತವಾದ ನೀರನ್ನಾದರೂ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕುಡಿಯಕೂಡದು, ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕುಡಿಯ ಬೇಕು.

28. ಚಿಹ್ವಾತಾಲುಗಲಕ್ಲೋಮಶೋಷೇ ಮೂರ್ಧಸಿ ದಾವಯೇತ |

ತೃಷ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಗೆ
ಲೇಪನಗಳು

ಕೇಸರಂ ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ಘೃತಸೃಂಧವಸಂಯುತಮ್ ||

ದಾಡಿಮಂ ಬದರಂ ಲೋಧ್ರಂ ಕಪಿತ್ಥಂ ಬೀಜವೂರಕಮ್ |

ಪಿಪ್ಪಾ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಪ್ರಲೇಪಶ್ಚ ಪಿಸಾಸಾದಾಹನಾಶನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 287)

ನಾಲಿಗೆ, ತಾಲು, ಗಂಟಲು ಮತ್ತು ಕ್ಲೋಮ ಒಣಗಿದಾಗ್ಗೆ ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ಕುಸುಮ ವನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸೃಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಅರೆದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಲೇಪ ಹಾಕಬೇಕು. ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ, ಬೊಗರಿ ಬೀಜ, ಲೋಧ್ರ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, (ಹುಳಿ) ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ಕುಸುಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪ ಹಾಕುವದರಿಂದಲೂ ತೃಷ್ಣೆ ಮತ್ತು ಉರಿ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

ಮುಸ್ತಕಂ ಚಸ್ತನೋಶೀರಪದ್ಮಕಂ ರಕ್ತಚಂದನಮ್ |

ಎತೈಃ ಶಿರಸಿ ಲೇಪೇನ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತೃಷ್ಣಾಮುದಸ್ಯತಿ || (ರ. ರ. 365)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾವಂಜ, ಪದ್ಮಕ ಮತ್ತು ರಕ್ತಚಂದನ, ಇವುಗಳನ್ನು (ನೀರಿ ನಿಂದ) ಅರೆದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪ ಹಾಕುವದರಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಬೇಗನೇ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

29. ವಾರಿ ಶೀತಂ ಮಧುಯುಕ್ತಮಾಕಂರಾದ್ವಾ ಪಿಸಾಸಿತಮ್ |

ಜೇನು ಮತ್ತು
ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ
ಪಮನ ಮಾಡಿಸು
ವದು

ಪಾಯಯೇದ್ವಾಮಯೇಚ್ಛಾಪಿ ತೇನ ತೃಷ್ಣಾ ಪ್ರಶಾಂಯತಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 287)

ಬಾಯಾರಿದವನಿಗೆ ಕುತ್ತಿಗೆ ವರೆಗೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

30. ಲಾಜೋದಕಂ ಮಧುಯುತಂ ಶೀತಂ ಗುಡವಿಮದ್ವಿತಮ್ |

ಅರಳುನೀರು
ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರಿ
ರಸ

ಕಾಶ್ಮೀರ್ಯಾಃ ಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತಂ ಪಿಬೇತ್ತ್ಯುಷ್ಣಾದಿತೋ ರಸಮ್ ||

(ರ. ರ. 364)

ಅರಳನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದು, ಆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಕದಡಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು, ಅಥವಾ ಕಾಶ್ಮೀರಿ (ಶಿವನ್ವಿ) ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ತೃಷೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

31. ಓದನಂ ರಕ್ತಶಾಲೀನಾಂ ಶೀತಂ ಮಾಕ್ಷಿಕಸಂಯುತಮ್ |

ತಣಿವ ಅನ್ನ ಭೋಜಯೇತ್ತೇನ ಶಾಮ್ಯೇತ ಭದ್ರಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಚಿರೋಕ್ಥಿತಾ ||

(ರ. ರ. 364)

ಕೆಂಪು ಶಾಲಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಶೀತವಾಗಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಣ್ಣುವದ ರಿಂದ ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ತೃಷ್ಣೆ ಶಮನವಾಗುವವು.

32. ಆಮ್ರಜಮ್ಬುಕಪಾಯಂ ವಾ ಪಿಬೇನ್ನಾಕ್ಷಿಕಸಂಯುತಮ್ |

ಆಮ್ರಜಂಬು
ಕಪಾಯ.

ಭದ್ರಿಂ ಸರ್ವಾಂ ಪ್ರಣುದತಿ ತೃಷ್ಣಾಂ ಚೈವಾಪಕರ್ಷತಿ || (ರ. ರ. 364)

ಮಾವಿನ ಮತ್ತು ನೇರಳೆಯ ಕೆತ್ತೆಗಳ (ಅಥವಾ ಚಿಗುರುಗಳ) ಕಪಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಾಂತಿ ಗಳು ಮತ್ತು ತೃಷ್ಣೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

33. ದಾಡಿಮಸ್ಯ ತು ಬೀಜಾನಿ ಜೀರಕಂ ನಾಗಕೇಸರಮ್ |

ದಾಡಿಮಾಡಿ ಲೇಪ. ಚೂರ್ಣಂ ಸಶರ್ಕರಾಕ್ಷಾದ್ರೋ ಲೇಹಸ್ತೃಷ್ಣಾನಿವಾರಣಮ್ ||

(ರ. ರ. 364)

ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ, ಜೀರಿಗೆ, ನಾಗಕೇಸರ, ಬಾಲಮೆಣಸು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಬೆರೆಸಿ, ನೆಕ್ಕುವದು. ಇದರಿಂದ ತೃಷ್ಣೆ ಪರಿಹಾರ.

ಸರಾ 'ಚೂರ್ಣಂ' ಎಂಬದು ಕಂಕೋಲಕ್ಕೆ ಉಂಟಿಂತ ಧ ನಿ, ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜವನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸುವದು ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯ.

34. ಶುಷ್ಕಂ ಸ್ಯಗ್ರೋಧಕಾಷ್ಠಂ ಚ ದಗ್ಧ್ವಾ ನಿರ್ವಾಪಯೇಜ್ಜಲೇ |

ಕೊಳ್ಳಿ ಅದ್ದಿದ
ನೀರು

ತಜ್ಜಲಂ ಪಾನಮಾತ್ರೇಣ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತೃಷ್ಣಾ ವಿನಶ್ಯತಿ || (ರ. ರ. 365)

ಬಣಗಿದ ಗೋಳಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ, ಆ ನೀರನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದಲೇ ತೃಷ್ಣೆಯು ಬೇಗನೇ ನಾಶವಾಗುವದು.

35. ಪಲೈಕಂ ಚನ್ನನಂ ತೋಯೈದ್ವಾರ್ತೃಶದ್ಗುಣಿತ್ತೈಃ ಪಚೇತ್ |

ತ್ರಿಗಂಧದ ನೀರು.

ಅರ್ಧಶೇಷಂ ಪಿಬೇನ್ನಿತ್ಯಂ ದಾಹತೃಷ್ಣಾಜ್ವರಾಪಹಮ್ || (ರ. ರ. 365)

ಒಂದು ಪಲ ತ್ರೀಗಂಧದ ಪುಡಿಗೆ ೩೨ ಪಾಲು ನೀರಿಟ್ಟು, ನೀರು ಅರ್ಧಾಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತುವ ವರೆಗೆ ಕುದಿಸಿ, ಆ ನೀರನ್ನು (ಶೋಧಿಸಿ) ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

36. ದ್ರಾಕ್ಷಾಖರ್ಜೂರಕೋಲಾನಾಂ ಪ್ರತಿ ಪಂಚ ಪಲಂ ಭವೇತ್ |

ದ್ರಾಕ್ಷಾಖರ್ಜೂರ
ರಾವಿ ಕಷಾಯ

ಪಚೇದಷ್ಟಗುಣೇ ತೋಯೇ ಪಾದಶೇಷಂ ಸುಶೀತಲಮ್ ||

ತ್ವಗೇಲಾಪತ್ರಕಂ ಚೂರ್ಣಂ ಪ್ರತಿ ನಿಷ್ಕದ್ವಯಂ ಕ್ಷೀಪೇತ್ |

ಕ್ಷುದ್ರಂ ಚ ಪಲಚತ್ವಾರಿ ಪಾನಾತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತಶೋಷಜಿತ್ ||

(ರ. ರ. 365)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಖರ್ಜೂರ, ಬೊಗರೀ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಐದೈದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು, (ದ್ರವ್ಯಸಮುದಾಯದ) ಎಂಟು ಪಾಲಷ್ಟು ನೀರು ಹೂಯಿದು, ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ನೀರು ಬತ್ತುವ ವರೆಗೆ ಕುದಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಷಾಯವು ತಣಿದ ಮೇಲೆ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ, ಎಲಕ್ಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಜೇನನ್ನೂ ಆ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪಾನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ರಕ್ತಸಿತ್ತ ಮತ್ತು ಶೋಷ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

37. ಮುಸ್ತಪರ್ವಟಕೋದೀಚ್ಯಭತ್ತ್ರಾಯೋಶೀರಚಸ್ಥನೈಃ |

ಮುಸ್ತಾದಿ
ಕಷಾಯ

ಶೃತಂ ಶೀತಂ ಜಲಂ ದದ್ಯಾತ್ಪ್ರೌಢಾದಾಹಜ್ವರಶಾಂತಯೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 387)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪರ್ವಟಕ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊತ್ತಂಬರಿ, ಲಾವಂಜ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ತಣಿಸಿ ಕೊಡಲು ತೃಷೆ, ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಸಹ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

38. ಆಸ್ತರಣಮಾರ್ದ್ರವಾಸಃ ಪ್ರಾವರಣಂ ಚಾರ್ದ್ರವಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ |

ಒಡ್ಡವಸ್ತ್ರವ
ಉಪಯೋಗ

ತೇನ ಪಿಪಾಸಾ ಶಾಮ್ಯತಿ ದಾಹಶ್ಚೋಗ್ರೋಽಪಿ ದೇಹಿನಾಂ ನಿಯತಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 387)

ಒಡ್ಡವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿಕೊಂಡು, ಒಡ್ಡವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದ್ದು ಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಜನರ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಮತ್ತು ಉರಿ, ಕರಿಣವಾದದ್ದಾದಾಗ್ಯೂ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

39. ಪ್ರಾತಃ ಶರ್ಕರಯೋಪೇತಃ ಕ್ವಾಧೋ ಧಾನ್ಯಾಕಸಂಭವಃ |

ಕೊತ್ತಂಬರಿ
ಕಷಾಯ

ಜಯೇತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ತಥಾ ದಾಹಂ ಭವೇತ್ಪ್ರೀತೋವಿಶೋಧನಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 387)

ಕೊತ್ತಂಬರಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಲು ತೃಷ್ಣೆಯೂ, ಉರಿಯೂ, ಪರಿಹಾರವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುವವು.

40. ಆಮಲಂ ಕಮಲಂ ಕುಷ್ಠಂ ಲಾಜಾಶ್ಚ ವಟರೋಹಕಮ್ |

ಆಮಲಾದಿ
ಗುಳಿಗ

ಏತಚ್ಚೂರ್ಣಸ್ಯ ಮಧುನಾ ಗುಟಿಕಾಂ ಧಾರಯೇನ್ಮುಖೇ ||

ತೃಷ್ಣಾಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಂ ಹಸ್ತೇಷಾ ಮುಖಶೋಷಂ ಚ ದಾರುಣಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 387)

ನೆಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು, ತಾವರೆದಂಟು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅರಳು, ಗೋಳಿಚಿಗುರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಜೇನಿನಿಂದ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ, ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ತೃಷ್ಣಾರೋಗವೂ ಕಠಿಣವಾದ ಬಾಯಿಬಣಗು ವಿಕೆಯೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

41. ಮಧುಕಂ ಜೀರಕಂ ಕುಷ್ಠಂ ಶುಂಠಿಸೈಂಧವಮಾಕ್ಷಿಕಮ್ |

ಮಧುಕಾದಿ ಲೇಹ. ಜಂಬೀರಸಿತಯಾ ಮಿಶ್ರಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ಯೃಷ್ಣಾನಿವಾರಣಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 187)

ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಜೀರಿಗೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಜೇನು, ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ತೃಷ್ಣೆಯು ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವದು.

42. ಕುಸ್ತುಂಬರೀನಾಗರಪರ್ಪಟಾನಾಂ ಜಂಬೂಪ್ರವಾಳಾಧ್ಯುಷಿತಂ ಚ

ಕುಸ್ತುಂಬರ್ಯಾದಿ ಪಾಧಃ (ಃಧಮ್) |

ಕಷಾಯದ ನೀರು ಪ್ರಾತಃ ಪಿಬೇತ್ಪುಷ್ಪರಸಪ್ರಗಾಢಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ವಿಜೇತುಂ ಯದಿ

ಚೇತ್ಪ್ರಯತ್ನಃ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 188)

ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂತ ಪ್ರಯತ್ನವಿದ್ದರೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ನೇರಳೆಚಿಗುರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ನೆನೆಸಿಟ್ಟು, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆ ನೀರನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

43. ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುರಸಗುಡೋದಕಸಿತೋಪಲಾದ್ಯೈಃ ಕ್ಷೌದ್ರಶೀಘ್ರಮಾಧ್ವೀಕೈಃ |

ಗಂಡೂಷಗಲು ವೃಕ್ಷಾಮೃತಮಾತುಲುಂಗೈರ್ಗಂಡೂಷಾಸ್ತುಲುಶೋಷಘ್ನಾಃ | (ಚ. 720)

ಹಾಲು, ಕಬ್ಬಿನರಸ, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ, ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದವು ಗಳಿಂದಲೂ, ಜೇನು, ಕಬ್ಬಿನರಸದ ಮಧ್ಯ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣಿನ ರಸ (ಮಧ್ಯ ಅಥವಾ ಕಷಾಯ), ಇವುಗಳಿಂದಲೂ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ ಹಣ್ಣಿನ ರಸ(ಅಥವಾ ಕಷಾಯ)ದಿಂದಲೂ, ಮಾದಕ ಹಣ್ಣಿನ ಕುಸುಮದ ರಸದಿಂದಲೂ, ಗಂಡೂಷಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ತಾಲುವಿನ ಬಣಗುವಿಕೆ ನಿಲ್ಲುವದು.

44. ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅರಳು, ಅರಳುಗುಂಡಿನ ಹಿಟ್ಟು, ಅಶೋಕ,

ಪೃಥಗೋಗೋ ಆಡುಸೋಗೆ, ಇವೆಹೂವು, ಎಲಕ್ಕಿ, ಕಬ್ಬು, ಕವಳಿಕಾಯಿ (ಕರಂಡೆಹುಳಿ),

ಕ್ರೌಠಧಗಲು ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಕಾಶದರ್ಭೆ, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ,

ಕುಶದರ್ಭೆ, ಕೊಡಸಿಗ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಳವಳಿಕೆ, ಖರ್ಜೂರ, ಗಂಡು

ದೂವೆ, ಗುಲುಗುಂಜಿ, ಗೋಪಿಚಂದನ, ಬಾಲಿ (ಕರಿಜಾಲಿ, ಗೊಬ್ಬಳಿ), ಜೇನು, ಜೈಷ್ಠ

ಮಧು, ತಾರೆ(ಶಾಂತಿ)ಕಾಯಿ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ತಾವರೆದಂಟು, ತಾವರೆದಳ, ದಾಳಿಂಬದ

ಹಣ್ಣು, ದೊಡ್ಡಿಹುಳಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ನಾಗಕೇಸರ, ನೀರು, ನೀಲದೂವೆ,

ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ವಜ್ಜೆಕರ್ಪೂರ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಪಲಾಶದಹೂವು, ಪಾದರಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು,

ಬಳ್ಳಿತುರಚಿ ಬೇರು, ಬಾಳೆಗಡ್ಡೆ, ಬಿದಿರುವು, ಬಿಳಿದೂವೆ, ಬೇಲದಹಣ್ಣು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮಾದಳಹಣ್ಣು, ಮುಂಜದರ್ಭೆ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ಮುಳ್ಳುಸವತೇಕಾಯಿ, ರಕ್ತಚಂದನ, ರಾಜಾದನ (ಮಲ. ಪಳಮುಣ್ಣಾಲ-ಹಾದರಿಮರ), ರೇಣಿಕೆಬೀಜ, ಲಾವಂಚ, ವಡುವಾರದ ಮರ (ವೇಲ್ಲಂತರ), ಶತಾವರಿ ಬೇರು, ಶಿವನ್ನಿ (ಕಾಶ್ಮೀರ) ಹಣ್ಣು, ಶಿವಮಲ್ಲಿಗಿಡ (ಮಲ. ಮಣಲಿ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸಕ್ಕರೆ, ಸಿಂದೂರಿ (ಭಂಗಾರಕಾಯಿ, ರಂಗುಮಾಲೆ, ಮಲ. ಕುಷ್ಟ ಮಂಜಳ), ಸಿಹಿಲಿಂಬೆ, ಸೀಯಾಳದ ನೀರು, ಸುರಸುರಿಕೆ (ಏಲಾವಾಲುಕ), ಹಾಲು, ಹಾಲುಬಳ್ಳಿ (ಸುಗಂಧಿ) ಬೇರು, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ ಬೇರು (ಮಲ. ವೆರುನ್ನುರುಮ್ಮ) ಮತ್ತು ಹೆಸರನ ಕಟ್ಟು.

45. ನಿದ್ರೆ, ಸ್ನಾನ, ಕೋದ್ರವ (ಹಾರಕ) ಧಾನ್ಯ, ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿ, ಪೇಯಾ-ವಿವೇಪೀ ಎಂಬ ಪದ್ಧತರ್ಗ ಗಂಜಿಗಳು, ಹುರಿದ ಹೆಸರುಬೇಳೆಯ, ಮಸೂರಧಾನ್ಯದ ಮತ್ತು ಕಡಲೆ ಬೇಳೆಯ ಕಟ್ಟುಗಳು, ಬಾಳೆಹೂವು, ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಬಜ್ಜಲ ಸೊಪ್ಪು (ಬಸಳೆ), ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣು, ದನದ ಹಾಲು, ಕಹಿವಸ್ತುಗಳು, ಸಿಹಿವಸ್ತುಗಳು, ಎಳೇ ತಾಳಿಕಾಯಿಯ ನೀರು, ತಣ್ಣೀರು ಮತ್ತು ತಂಪಾದ ಲೇವಗಳು.

46. ತೈಲಗಳು, ಅಂಜನ, ಬೆವರಿಸುವದು, ಹೊಗೆ ಸೇದುವದು, ಮೈದಣಿಕೆ, ನಸ್ಯ, ಪಿಪಿಲು, ದಂತಕಾಷ್ಠ, ಗುರು ಆಹಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಚೂಗರು, ಕಾರ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ತೀಕ್ಷ್ಣಪದಾರ್ಥ ಮತ್ತು ದೋಷವುಳ್ಳ (ಕಟ್ಟೆ) ನೀರು.

47. ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಜ್ವರ, ಮಧುಮೇಹ, ಅನ್ಯುಪಿತ್ತದ ಭೇದ, ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದೊಂದು ರೋಗವಲ್ಲ ಎಂಬದು ವಾಶ್ವಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರ ಮತವಾದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತೃಣ್ಣೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಿಧಾನಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುವ ದಿಲ್ಲ. “ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ಉಪಶಮನಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧವಾದ ನೀರನ್ನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು” ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಉಪದೇಶವು ಡಾಕ್ಟರ್ ಮೂರ್ ದೊರೆಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ಶಮನಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವದು ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದನ್ನು ತಣ್ಣಗಾಗಿ, ಬಿಸಿಯಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ದೋಷವಿಚಾರದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು, ಮತ್ತು ಶಿರೋಲೇಪ, ಗಂಡೂಪ, ಆರ್ದ್ರ ವಸ್ತ್ರಪರಿಸ್ಪರ್ಶ, ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಅನ್ಯ ಉಪಚಾರಗಳು ಸಹ ಅಗತ್ಯವಾಗಬಹುದು; ಎಂತ ಆಯುರ್ವೇದ ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವದು.

ಅಧ್ಯಾಯ XI.

ಅರುಚಿ (ಅರೋಚಕ, ಭಕ್ಷೋವಘಾತ, ಭಕ್ತದ್ವೇಷ, ಸಭಕ್ತಚ್ಛಂದ, ಅಭಕ್ತಚ್ಛಂದ)

Distaste, Disrelish, Anorexy.

1. ದೋಷೈಃ ಪೃಥಕ್ ಸಹ ಚ ಚಿತ್ತವಿವರ್ಯಯಾಚ್ಚ ಭಕ್ತಾಯನೇಷು ಹೃದಿ

ಚಾವತತೇ ಪ್ರಗಾಢಮ್ |

ಐದು ವಿಧವಾದ

ಅರುಚಿಯು

ನಿದಾನ

ನಾನೇ ರುಚಿಭವತಿ ತಂ ಭಿಷಜೋ ವಿಕಾರಂ ಭಕ್ಷೋವಘಾತಮಿಹ

ಪಂಚವಿಧಂ ವದಂತಿ || (ಸು. 877)

ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಪೃಥಕ್ ಮೂರು, ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಒಂದು, ಮನಸ್ಸಿನ ಕೆಡು ವಿಕೆಯಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಐದು ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ಆಹಾರ ಇಳಿದು ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಹಳವಾಗಿ ದೋಷ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಯಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆ ಐದು ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಂಡಿತರು 'ಭಕ್ಷೋವಘಾತ' (ಅನ್ನದ ವ್ಯಾಧಿ ಅಥವಾ ನಾಶ) ಎಂತ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾ ಮನಸ್ಸಿನ ಕೆಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "ಶೋಕಭಯಾತಿಲೋಭಕ್ರೋಧೈರ್ಮನೋಘಾತನಗ್ಧರೂಪೈಃ ||" ಎಂತ ಶರಕ (ಪು 759) — ಅಂದರೆ ಶೋಕ, ಭಯ, ಅತಿಯಾದ ಲೋಭ, ಅತಿಯಾದ ಸಿಟ್ಟು, ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಹ್ಯ ತರದ ಆಹಾರ, ವಾಸನೆ ಮತ್ತು ರೂಪ ಇವುಗಳಿಂದ —, ಮನಸ್ಸಂತಾಪದಿಂದ ಎಂತ ವಾ (ಪು 200) ದೋಷಗಳು ನಾಲಿಗೆಯನ್ನೂ ಹೃದಯವನ್ನೂ ಅಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಂತ ಸಹ ವಾ ಇಲ್ಲಿ 'ಹೃದಯ' ಎಂಬದು 'ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧಿಷ್ಠಾನ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ.

2. ಉಕ್ತಂ ಹಿ ವೃದ್ಧಭೋಜೀನ-

ಅರೋಚಕ, ಭಕ್ತ

ದ್ವೇಷ, ಅಭಕ್ತ

ಚ್ಛಂದ ಎಂಬವುಗಳ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ತು ಮುಖೇ ಚಾನ್ಮಂ ಜಂತೋರ್ನ ಸ್ವದತೇ ಮುಹುಃ |

ಅರೋಚಕಃ ಸ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಭಕ್ತದ್ವೇಷಮತಃ ಶೃಣು ||

ಚಿಂತಯಿತ್ವಾ ತು ಮನಸಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಶ್ರುತ್ವಾ 5 ಪಿ ಭೋಜನಮ್ |

ದ್ವೇಷಮಾಯಾತಿ ಯೋ ಜನ್ತುರ್ಭಕ್ತದ್ವೇಷಃ ಸ ಉಚ್ಯತೇ ||

ಯಸ್ಯ ನಾನ್ನೇ ಭವೇತ್ಚ ದ್ಧಾ ಸೋ 5 ಭಕ್ತಚ್ಛಂದ ಉಚ್ಯತೇ |

ಕುಪಿತಸ್ಯ ಭಯಾರ್ತಸ್ಯ ಯಶ್ಚ ಭಕ್ತನಿರೋಧಜಃ ||

(ಮಾ. ನಿ. ಮ. ವ್ಯಾ. 101)

ವೃದ್ಧಭೋಜರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೇನೆಂದರೆ,

ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ರುಚಿಸದೆ (ಮೆಚ್ಚದೆ) ಹೋಗುವಂಥಾದ್ದನ್ನು 'ಅರೋಚಕ' ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಣ್ಣುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನೆನಸಿ, ನೋಡಿ, ಅಥವಾ ಕೇಳಿಯೇ ಯಾವನಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅವನ ರೋಗವು 'ಭಕ್ತದ್ವೇಷ (ಅನ್ನದ್ವೇಷ)' ಎಂತ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾರಲ್ಲಿ ಕೋಪ ಗೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಭಯಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಒಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇಲ್ಲ ದಿರುತ್ತದೋ ಅವನಿಗೆ 'ಅಭಕ್ತಚ್ಛಂದ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿ ತೆಗೆದ ಭಾಗದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು 'ಚಿತ್ತಸಾರ ಸಂಗ್ರಹ', 'ಭಾವಪ್ರಕಾಶ' ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಪಾಠಾಂತರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರೋಗದವನಿಗೆ

‘ಸಭಕ್ತಭಂಡ’, ಎಂತ ಹೆಸರು ಎಂಬ ಹಾಗಿನ ಪಾರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ‘ಭಕ್ತಭಂಡ’ ಎಂದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ‘ಅನ್ನದ ಅಶಿ ಅಥವಾ ಇಚ್ಛೆ’ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಅದರಿಂದ ‘ಅಭಕ್ತಭಂಡ’ ಎಂದರೆ ‘ಅನ್ನದ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ ಅರುಚಿಯವ’ ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ‘ಸಭಕ್ತಭಂಡ’ ಎಂದರೆ ಅನ್ನದ ಇಚ್ಛೆ ಅಥವಾ ಹಸಿವೆಯಿದ್ದ ಊಟದಲ್ಲಿ ರುಚಿಸದದವ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು ಸಾರಾಂಶ ಕೋಪಗೊಂಡವನಿಗಾಗಲೀ, ಭಯಪಟ್ಟವನಿಗಾಗಲೀ, ಅನ್ನ ಬಿಟ್ಟವನಿಗಾಗಲೀ, ಹಸಿವೆಯು ಅಥವಾ ಬಾಯಿ ರುಚಿಯು, ಇತರ ರೋಗದಿಂದಾಗುವಂತೆ, ಕೆಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ; ಅಂದರೆ ಬಾಯಿ ಕುಟು, ಸ್ವಲ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಾರದ ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಅನ್ನದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇಲ್ಲದಿರುವದಕ್ಕೆ ಹೇತು ವಾದ ಮನೋವೈಕಲ್ಯದ ಪರಿಹಾರವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅಂಥವನು ಸರಿಯಾಗಿ ಊಟಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಆ ಆಗಂತು ಹೇತುವು ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅರುಚಿ ಪರಿಹಾರವಾಗಬಹುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ‘ಅರುಚಿ’ ಎಂಬ ದರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತದ್ವೇಷ ಮತ್ತು ಅಭಕ್ತತ್ವದ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ ಅಗ್ನಿಮಾಂಡ್ಯ ಅಥವಾ ಅಜೀರ್ಣ ಬೇರೆ

೩. ಹೃಚ್ಛೂಲಪೀಡನಯುತಂ ವಿರಸಾನನತ್ವಂ

ವಾತಜ ಅರುಚಿಯ ವಾತಾತ್ಮಕೇ ಭವತಿ ಲಿಂಗಮರೋಚಕೇ ತು || (ಸು. 877)
ಲಕ್ಷಣ ವಾತಜ ಅರೋಚಕದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿರುಚಿ ಕೆಟ್ಟಿರುವದರಿಂದಿಗೆ ಎದೆ ಶೂಲಿಯ ಪೀಡೆ ಕಾಣುವದು.

ಪರಾ ಹಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮು ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯ ಚೂಗರು ರುಚಿ ವಾತಜ ಅರುಚಿಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂತ ಚ (ಪು. 759)
‘ವಿರಸಾನನತ್ವಂ’ ಎಂದರೆ ಬಾಯಿ ಒಣಗಿರುವದು ಎಂತ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು

4. ಹೃದ್ವಾಹಚೋಷ್ಯಬಹುತಾ ಮುಖಿಕೃತಾ ಚ

ಪಿತ್ತಜ ಅರುಚಿಯ ಮೂರ್ಛಾ ಸತ್ಯದ್ ಭವತಿ ಪಿತ್ತಕೃತೇ ತಥೈವ || (ಸು. 877)
ಲಕ್ಷಣ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಉರಿ ಮತ್ತು ಹೀರಿದ ಹಾಗಿನ ವೇದನೆ ಬಹಳವಾಗಿರು ವದು, ಬಾಯಿ ಕಹಿಯಾಗಿರುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆ ಪಿತ್ತಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು.

ಪರಾ ಬಾಯಿಯು ಒಣಗಿ, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವದು ಮತ್ತು ರುಚಿಯು ಕಹಿ ಅಥವಾ ಹುಳಿಯಾಗಿರುವದು ಸಿತ್ತದಿಂದ ಎಂತ ಚ (ಪು. 759)

5. ಕಂಡೂಗುರುತ್ವಕಫಸಂಶ್ರವಸಾದತನ್ಮಾಃ

ಕಫಜ ಅರುಚಿಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತ್ಮಕೇ ಮಧುರಮಾಸ್ಯಮರೋಚಕೇ ತು || (ಸು. 877)
ಲಕ್ಷಣ ತುರಿಕೆ, ಭಾರ, ಕಫಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಜಡತ್ವ, ತಂದ್ರೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಸಿಹಿಯಾಗುವಿಕೆ, ಇವು ಕಫಜ ಅರುಚಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪರಾ ‘ಸಾದತನ್ಮಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ನುಂಗುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಲ್ಲದಿರುವದು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಹಾಗೆ ‘ಕಣಿಸಾದಾಃ’ ಎಂತ ಕೆಲವರು ಪಾರವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂತ ಸಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು. 677) ಬಾಯಿ ಉಪ್ಪು ಅಥವಾ ಸಿಹಿಯಾಗಿ, ಅಂಟಾಗಿ, ತೀತವಾಗಿ, ಭಾರವಾಗಿ, (ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗಿ) ಬದ್ಧವಾಗಿ, ಲೀಸ (ಅಗ್ರ) ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವದು ಕಫಜ ಅರುಚಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಚ (ಪು. 759)

6. ಸರ್ವಾತ್ಮಕೇ ಪವನಪಿತ್ತಕಫಾ ಬಹೂನಿ

ತ್ರಿದೋಷಜ ಅರುಚಿಲಕ್ಷಣ ರೂಪಾಣ್ಯಧಾಸ್ಯ ಹೃದಯೇ ಸಮುದೀರಯಂತಿ || (ಸು. 877)
ತ್ರಿದೋಷಜದಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳು ರೋಗಿಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ಆದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಪರಾ ತ್ರಿದೋಷಜ ಅರುಚಿಯೂ, ತ್ರಿದೋಷಜ ಹೃದೋಗ್ರವಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಾನ ಎಂತ ಸಿ. ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು. 677) ತ್ರಿದೋಷಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯ ರುಚಿಯು ಬಹು ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂತ ಚ (ಪು. 759)

7. ಸಂರಾಗಶೋಕಭಯವಿಪ್ಲವಚೇತಸಸ್ಸು

ಚಿತ್ತವಿಸರ್ಯಯುಜ್ಯ ಅರುಚಿಯು ಲಕ್ಷಣ ಚಿನ್ಮಾಕೃತೋ ಭವತಿ ಸೋ ಽಶುಚಿದರ್ಶನಾಚ್ಚ || (ಸು. 877)
 ಸಿಟ್ಟು (ಕಾಮ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಶೋಕ, ಭಯ, ಇವುಗಳಿಂದ
 ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಚಿಂತೆಯಿಂದಲೂ, (ಅಮೇಧ್ಯಾದಿ) ಅಶುಚಿ
 ವದಾರ್ಥಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದಲೂ ಅದು (ಅರೋಚಕವು) ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ.

ಪರಾ: ಈ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವು ಕೆಡುತ್ತದೋ, ಆ ದೋಷವು ಅರುಚಿಯು ಲಕ್ಷಣ
 ಗಳು ಆ ಹೇತುವಿನ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಎಂತ ವಾ. (ಪು 201) ಈ ವಿಧವೆ ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯು
 ರಸವು ಕೆಡದೆ ಸ್ವಾಧಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂತ ಚ (ಪು 759)

8. ಅರುಚೌ ಕವಲಗ್ರಹಾಃ ಧೂಮಾಃ ಸಮುಖಧಾವನಾಃ |

ಅರುಚಿಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನ ಮನೋಜ್ಞಮನ್ನಪಾನಂ ಚ ಹರ್ಷಣಾಶ್ಚ ಸನಾನಿ ಚ || (ಚ. 759)
 ವಸ್ತಿಃ ಸಮೀರಣೇ ಪಿತ್ತೇ ವಿರೇಕಂ ವಮನಂ ಕಫೇ |
 ಕುರ್ಯಾದ್ ಹೃದ್ಯಾನುಕೂಲಾನಿ ಹರ್ಷಣಂ ಚ ಮನೋಘ್ನಜೇ ||

(ಚ. 759—60)

ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಕವಲಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು, ಧೂಮಪಾನಗಳು, ಬಾಯಿಮುಕ್ಕುಳಿಸುವ
 ಯೋಗಗಳು, ಮನೋಹರವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ಹರ್ಷಿಸುವಿಕೆಗಳು, ಸಮಾಧಾನಮಾಡುವ
 ಉಪಾಯಗಳು ಸಹ, ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಚಾರಗಳು.

ವಾತದಲ್ಲಿ ವಸ್ತಿ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ಕಫದಲ್ಲಿ ವಮನ ಸಹ ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
 ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟು ಸಂಭವಿಸಿದ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾದ ಮತ್ತು ಬಯಕೆಯಾದ
 ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದಲ್ಲದೆ, ಹರ್ಷವನ್ನು (ಗೆಲುವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಮೂರು ದೋಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಅನುಪಾನದಿಂದ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ಸು (ಪು 878)
 ವಸ್ತಿ ಎಂಬದು ಅಸ್ಥಾವನ ವಸ್ತಿ ಮೃದುವಾದ ರೋಗವಿರೇಚನ ಸಹ ಹಿತ ಎಂತ ಸು (ಪು 879)

9. ಪಾನಾನಿ ಚ ವಿಚಿತ್ರಾಣಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣಿ ವಿವಿಧಾನಿ ಚ |

ಅನ್ನಪಾನಗಳ ವಿಧಾನ ಕರ್ಪೂರಾದಿಸುಗಂಧಿನಿ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಯಥಾವಿಧಿ || (ರ ರ. 360)
 ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಪಾನಕಗಳು, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು, ವಜ್ಜಿ
 ಕರ್ಪೂರ ಮುಂತಾದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು (ಅರುಚಿ ಪರಿ
 ಹಾರಕ್ಕಾಗಿ) ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

10. ಅರುಚೌ ಚ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಹಿತಾನ್ರಸಾನ್ |

ಅರುಚಿ ಶ್ವಾಸಕಾ ಗಂಡೂಷಂ ಕಾರಯೇತ್ಪ್ರವೃಂ ಪಶ್ಚಾದನ್ರಂ ಚ ಭೋಜಯೇತ್ ||
 ಸದ ಪಥ್ಯ ಮತ್ತು (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 178-179)
 ಗಂಡೂಷಕಾಲ

ಉಬ್ಬನ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಸಾರು
 ಮುಂತಾದ) ರಸಗಳನ್ನು ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ಮೊದಲಾಗಿ
 ರೋಗಿಗೆ ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಮರುಳಿ, ತೊಗರಿ ಅಥವಾ ಹೆಸರಿನ ಸಾರು ಮತ್ತು ಹಿಂಗು ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟು ಸೇರಿದ ಚಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ
 ಮೇಲೋಗರ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಹಿತ ಎಂತ ಪಾ (ಪು 155).

11. ಕುಷ್ಠಸೌವರ್ಚಲಾಜಾಜೀ ಶರ್ಕರಾ ಮರಿಚಂ ವಿಡಮ್ |

ದೋಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ
ವಾದ ಕವಲಗಳು

ಧಾತ್ರೈಲಾಪದ್ಯಕೋಶೀರಪಿಪ್ಪಲ್ಯುತ್ಪಲಚಂದ್ರನಮ್ ||

ಲೋದ್ರಂ ತೇಜೋವತೀ ವಧ್ಯಾ ತ್ರ್ಯೂಷಣಂ ಸಯವಾಗ್ರಬಮ್ |

ಅದ್ರಾಢಾಡಿಮನಿಯಾರ್ಸಾಶಾ ಜಾಜೀಶರ್ಕರಾಯುತಾಃ ||

ಸತ್ಪಲಮಾಕ್ಶಿಕಾಸ್ತೈತೇ ಚತ್ವಾರಃ ಕವಲಗ್ರಹಾಃ |

ಚತುರೋ ರೋಚಕಾನ್ ಹನ್ಯುರ್ವಾತಾದ್ಯೇಕಜಸರ್ವಬಾನ್ ||

(ಚ. 759)

ವಾತಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಜೀರಿಗೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಕಾಳು ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಬಿಡಾಲವಣ; ಪಿತ್ತಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಎಲಕ್ಕಿ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಲಾವಂಜ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸೈದಿಲೆ, ತ್ರೀಗಂಧ; ಕಫಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಲೋದ್ರ, ತೇಜೋವತೀ (ದೊಡ್ಡ ಕಂಗೊಂದಿ), ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಯವಕ್ಕಾರ; ತ್ರಿದೋಷಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಹಸಿ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಈ ನಾಲ್ಕು ಯೋಗಗಳ ಬೆಪ್ಪದಗಳನ್ನು ಎಳ್ಳಿಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡರೆ, ವಾತಾದಿದೋಷಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ (ಏಕದೋಷಜಗಳು 3, ತ್ರಿದೋಷಜ 1 ಹೀಗೆ) ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರೋಚಕಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

12. ವಾತೇ ವಚಾಮ್ಬುವಮನಂ ಕೃತವಾಸ್ವಿಜ್ಜ ಸ್ನೇಹೈಃ ಸುರಾಭರಧವೋಷ್ಣ-

ವಾತಾರುಚಿಗೆ
ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ

ಜಲೇನ ಚೂರ್ಣಮ್ | ಕೃಷ್ಣಾವಿಡಂಗಯವಭಸ್ಮಹರೇಣುಭಾಂಗೀರಾ-

ಸ್ಥೈಲಹಿಂಗುಲವಣೋತ್ತಮನಾಗರಾಣಾಮ್ |

(ಸು. 878)

ವಾತಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಬಜೆಯ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನಿಂದ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಗೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ವಾಯುವಿಳಗ, ಯವಕ್ಕಾರ, ರೇಣಿಕೆ ಬೀಜ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ಫಿಷ), ಅರತೆ (ರಾಸ್ಮಿಗಡ್ಡೆ), ಎಲಕ್ಕಿ, ಹಿಂಗು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ, ಕಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯಕೊಡಬೇಕು.

ಸರಾ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಮನಕ್ಕೆ ಮಾಯಿಫಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂತ ರ ರ (ಪು 360) ವಾ.ನು 'ರಾಸ್ವ' ಬದಲಾಗಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಗಳ ಬದಲಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 287)

13. ಪಿತ್ತೇ ಗುಡಾಂಬುಮಧುರೈವಮನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ

ಪಿತ್ತಾರುಚಿಗೆ
ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ

ಲೇಹಃ ಸಸೈನ್ಧವಸಿತಾಮಧುಸರ್ಪಿರಷ್ಟಃ ||

(ಸು. 878)

ಪಿತ್ತಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಹಿದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ;

ಮತ್ತು ಸೈಂಧವ

ಲವಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸುವದು ಹಿತ.

ಸರಾ 'ಲೇಹಃ' ಎಂಬ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಸ್ನೇಹಃ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಮೂಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಸ್ನೇಹಗಳೊಳಗೆ ವಾತಪಿತ್ತ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ (1ನೇ ಧಾಗದ XIX-59 ನೋಡಿ) ತುಪ್ಪವು ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಪಾನವು ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ (1ನೇ ಧಾಗದ XIX-48 ನೋಡಿ). ಆದ್ದರಿಂದ ವಾ.ನು ಇದು ಲೇಹಯೋಗ ಎಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ರ ರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ 'ಲೇಹ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಅವಲಂಬಿಸಿಯಿದೆ.

14. ನಿಮ್ಮ ಮೃವಾಮಿತತಃ ಕಫಜೇ ಽನುಪಾನಂ

ಕಫಜ ಅರುಚಿಗೆ ರಾಜದ್ರುಮಾಮ್ನು ಮಧುನಾ ತು ಸದೀವ್ಯಕಂ ಸ್ಯಾತ್ |
ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಚೂರ್ಣಂ ಯದುಕ್ತಮಧವಾ ಽನಿಲಜೇ ತದೇವ || (ಸು. 878)

ಕಫಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಕಹಿಬೇವಿನ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನಿಂದ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಿ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕಕ್ಕೆಮರದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಓಮದ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡಬೇಕು; ಅಥವಾ ವಾತಜ ಅರುಚಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನೇ ಕೊಡುವದು.

ಸರಾ ವಾಂತಿಯನಂತರ ಊಟ ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ರಾಜದ್ರುಮಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವದಾಗಿ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ.

15. ಸರ್ವೈಶ್ಚ ಸರ್ವಕೃತಮೇವಮುಪಕ್ರಮೇತ || (ಸು. 878)

ತ್ರಿದೋಷಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲ
ಚಿಕಿತ್ಸಾಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಯೋಗಗಳ ಕೂಡಿಕೆಯಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಕ್ರಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

16. ಇಚ್ಛಾಭಿಘಾತಭಯಶೋಕಹತೇ ಽನ್ತರಗೌ

ಅಗಂತು ವರ್ಗದ ಭಾವಾನಾ ಭವಾಯ ವಿತರೇತ್ಸಲು ಶಕ್ಯರೂಪಾನಾ |

ಅರುಚಿಗೆ ಉಪ ಅರ್ಥೇಷು ಚಾಪ್ಯಪಚಿತೇಷು ಪುನರ್ಭವಾಯ

ಚಾರ ಕ್ರಮ ಪೌರಾಣಿಕೈಃ ಶ್ರುತಿವದ್ಧರನುಮಾನಯೇತ್ತಮಾ ||

ದೈನ್ಯಂ ಗತೇ ಮನಸಿ ಬೋಧನಮತ್ರ ಶಸ್ತಂ

ಯದ್ಯುಕ್ತಿಯಂ ತದುವಸೇವ್ಯಮರೋಚಕೇ ತು || (ಸು. 879)

ಇಚ್ಛಾವೂರ್ತಿಗೆ ಭಗ ಉಂಟಾದದ್ದರಿಂದ, ಭಯದಿಂದ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ ಜರಾ ಗ್ನಿಯು ಕೆಟ್ಟು ಉಂಟಾದ ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ, ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸೌಖ್ಯವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಮತ್ತು ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅವನಿಗೆ ಪುರಾಣದ ವಚನಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕು. ಮನಸ್ಸು (ನೊಂದು) ದೀನವಾಗಿದ್ದದರಿಂದ ಅರುಚಿ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದಾದರೆ ಅವನಿಗೆ (ತಕ್ಕ ರೀತಿಯಿಂದ) ಬೋಧಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಯಾವದು ಯಾವದು ಪ್ರಿಯವೋ ಅದನ್ನು ಅವನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

17. ತ್ರೀಣ್ಯಾಷಣಾನಿ ರಜನೀತ್ರಿಫಲಾಯುತಾನಿ

ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣೈಕೃತಾನಿ ಯವಶೂಕವಿಮಿಶ್ರಿತಾನಿ |

ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವ ಕ್ಷೌದ್ರಾಯುತಾನಿ ವಿತರೇನ್ಮುಖಧಾವನಾರ್ಥ-

ವದಕ್ಕೆ ಔಷಧ ಮನ್ಯಾನಿ ತಿಕ್ತಕಟುಕಾನಿ ಚ ಭೇಷಜಾನಿ || (ಸು. 879)

ಗಳು

ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಅರಸಿನ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು, ಯವಕ್ಕಾರ

ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕಹಿ ಮತ್ತು ಕಾರ ರುಚಿಗಳುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು (ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ), ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು.

ವಿಟಚೂರ್ಣಮಧುಸಂಯುಕ್ತೋ ರಸೋ ದಾಡಿಮಸವ್ಯವಃ |

ಅಸಾಧ್ಯಮಪಿ ಸಂಹನ್ಯಾದರುಚಿಂ ವಕ್ತೃಧಾವಿತಃ || (ರ. ರ. 360)

ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸಕ್ಕೆ ಬಿಡಾಲವಣ ಮತ್ತು ಜೇನು ಬೆರಸಿ, ಅದರಿಂದ ಬಾಯಿ ತೊಳೆದರ, ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಅರುಚಿಯಾದರೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಪರಾ 'ಎಪಿ'ಚೂರ್ಣ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಎಡಂಗ' ಎಂತ ಪೂರಾಂತರವಿರುವಲ್ಲಿ ಬಿಡಾಲವಣದ ಬದಲಾಗಿ ವಾಯು ಎಳಂಗದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಮ್ಲಿಕಾಗುಡತೋಯಂ ಚ ತ್ವಗೇಲಾಮರಿಚಾನ್ವಿತಮ್ |

ಅಭಕ್ತಭನ್ನರೋಗೇಷು ಶಸ್ತಂ ಕವಲಧಾರಣಮ್ || (ರ. ರ. 361)

ಹುಣಸೆ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ಕದಡಿದ ನೀರಿಗೆ ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಎಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಕಾಳು ಮಣಸು, ಇವುಗಳ ವುಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಗಿ ಯುವದು 'ಅಭಕ್ತಭನ್ನ' ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಯವಕ್ಷಾರನ್ನು ಕರ್ಷಕಂ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ಗುಣೈರ್ಜಲೈಃ |

ಪಾದಶೇಷಂ ಹರೇತ್ಪ್ಲಾಧಂ ಶ್ಲೇಷ್ಠಘ್ನಂ ಮುಖಶುದ್ಧಕೃತ್ || (ರ. ರ. 361)

ಯವಕ್ಷಾರ ೧ ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ೮ ವಲ ನೀರಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿ ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯವು (ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವದರಿಂದ) ಕಫವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು.

ಕಪಿತ್ತಮಜ್ಜತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣಂ ಕ್ವಾದ್ರಸಿತಾಯುತಮ್ |

ಅರೋಚಕೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಸನ್ನಂ ಧಾರಯೇನ್ಮುಖೇ || (ರ. ರ. 362)

ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳನ್ನು, ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಎಲ್ಲಾ ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು ಹಿತ.

18 ಮುಸ್ತಾದ್ರಾಕ್ಷಾಮೃತಾಶುಂಠಿಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂ ಜಲೈಃ |

ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಸ ಕ್ವಾಧಯಿತ್ವಾ ಪಿಬೇದುಷ್ಣಮಾಸ್ಥವೃಶಸ್ಥಶಾನ್ತಯೇ | (ರ. ರ. 362)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ದ್ರಾಕ್ಷ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಬಾಯಿಯ ರುಚಿವಿಕಾರವು ಶಾಂತವಾಗುವದು.

ಚವಿಕಾಪಿವ್ವಲೀಮೂಲಮರೀಚಾಷಧಬೇರಕೈಃ |

ಸಬಿಲ್ವೈಃ ಕ್ವಧಿತಂ ವಾರಿ ಭಕ್ತದ್ವೇಷನಿವಾರಣಮ್ ||

(ವೈ ಸಾ. ಸಂ. 179)

ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಬೇರಿಗೆ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ(ದಪಾನ)ದಿಂದ ಅನ್ನದ್ವೇಷ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

19. ತಾಳೀಸಪತ್ರಂ ಮರಿಚಂ ನಾಗರಂ ಪಿವ್ವಲೀ ಶುಭಾ |

ತಾಳೀಸಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಯಧೂಲತ್ತರಂ ಭಾಗವೃದ್ಧ್ಯಾ ತ್ವಗೇಲೇ ಚಾರ್ಧಭಾಗಿಣೇ ||

ತದ್ರುಚ್ಯಂ ದೀಪನಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕಣಾಷ್ಟಗುಣಶರ್ಕರಮ್ |

ಕಾಸಶ್ವಾಸಾರುಚಿಭದ್ರಿಹಹೃತ್ಪಾಶ್ವಶೂಲಜಿತ್ ||

ಪಾಂಡುಜ್ವರಾತಿಸಾರಘ್ನಂ ಮೂಢವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ ||

(ಅ ಸಂ. II-153)

೧ ಪಾಲು ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ೨ ಪಾಲು ಕಾಳುಮೆಣಸು, ೩ ಪಾಲು ಶುಂಠಿ, ೪ ಪಾಲು ಹಿವ್ವಲಿ, ೫ ಪಾಲು ಬಿದಿರುಪು, ಅರ್ಧಭಾಗ ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಅರ್ಧಭಾಗ ಎಲಕ್ಕಿ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಹಿವ್ವಲಿಯ ಎಂಟು ಪಾಲಷ್ಟು (ಅಂದರೆ ೩೨ ಭಾಗ) ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಎದೆಶೂಲೆ, ಪಕ್ಕಗಳ ಶೂಲೆ, ಪಾಂಡು, ಜ್ವರಾತಿಸಾರ, ಸಹ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವವು; ಮತ್ತು ಮೂಢವಾದ ವಾತವು ಕ್ರಮಗತಿಗೆ ಬರುವದು. ಈ ಚೂರ್ಣವು ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ದೀಪನಕಾರಿ.

ಷರಾ 'ಶುಭಾ' ಎಂಬದು 'ಪಿಪ್ಪಲಿ'ಗೆ ವಿಶೇಷಣ ಎಂತ ತಿಳಿದು ಬಿದಿರುಪುನ್ನು ಈ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸದವರು ಇದ್ದಾರಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆದರೆ ೨೨ ದಲ್ಲಿ ಈ ಯೋಗವು ವಂಶಲೋಚನವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಯೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಪು. 69-70) ಅಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಪಾಕಮಾಡಿ, ಆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ತಾಳೀಸಾದಿಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಲಸಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಮೋದಕವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲೂ ಬಹುದು ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

20. ತುಲ್ಯಾರ್ದ್ರಕಾಂ ಗುಡತುಲಾ(ಂ) ವಿವಚೇತ್ರಿಜಾತ-

ಅರ್ಧಕಾದಿ ಲೇಹ

ವೈದ್ಯಪಾಂಚಜೀರಕವರಾಳಕದೀಪ್ಯಕಾಡ್ಯೈಃ |

ಸಂಚೂರ್ಣೈಃ ಪಲಮಿಶ್ರೈಃ ಪ್ರತಿವಾಸಕೈಸ್ತೈಃ

ಯುಕ್ತಾಂ(ಕ್ತಾ) ಗುಡಾರ್ದ್ರಮಧುನಾರುಚಿಶೋಫಹಾರೀ

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ 180)

೧ ತುಲೆ (೧೦೦ ಪಲ) ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ಶುಂಠೀರಸವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಪ್ರಕ್ಷೇಪ(ಮೇಲ್ಪುಡಿ)ವಾಗಿ ಎಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗವತ್ರೆ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಲವಂಗ, ಅಜಮೋದ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ, (ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ) ೫೦ ಪಲ ಜೀನನ್ನು ಕಲಸಿ, ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, (ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಅರುಚಿಯೂ, ಶೋಫವೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಷರಾ. ೨ನೇ ಚರಣದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಆದ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟೇ ಅರ್ಧ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ, 'ದೀಪ್ಯ ಕಾಡ್ಯೈಃ' ಎಂಬ ಪದ ಸರಿಯಾದ್ದಾದರೆ, 'ಅಜಮೋದ ಮುಂತಾದವು' ಎಂತಲೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ದೀಪನಕಾರಿ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ (ಗಂಧಮೆಣಸು, ಅಡಿಕೆ, ಮುಂತಾದ) ಅನ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸ ಬಹುದೆಂಬದು ಯೋಗಕರ್ತೃಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅನ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಾಸಕ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕವು ೧೦ ಪಲಕ್ಕೆ ಮಿಗದಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು

21. ಶೃಂಗವೇರರಸಂ ಜೈವ ಮಧುನಾ ಸಹ ಯೋಜಯೇತ್ |

ತುಂಠರಸದ

ಉಪಯೋಗ

ಅರುಚಿಶ್ಶಾಸಕಾಸಘ್ನಂ ಪ್ರತಿಶ್ಶಾಯಿಕಫಾಪಹಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 271)

ಹಸಿಶುಂಠಿರಸವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಪಯೋಗಿಸುವದ ರಿಂದ ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ ಮತ್ತು ಕಫದೋಷ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

22. ಭೋಜನಾಗ್ರೇ ಸದಾ ಪಥ್ಯಂ ಬಿಹ್ವಾಕಣ್ಯವಿಶೋಧನಮ್ |

ಲವಣಾರ್ದ್ರಕ

ಭಕ್ಷಣ.

ಅಗ್ನಿಸನೀಪನಂ ಹೃದ್ಯಂ ಲವಣಾರ್ದ್ರಕಫಕ್ಷಣಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 274)

ಊಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಸಿಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪನ್ನು (ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆದ ಚಟ್ಟಿಯನ್ನು) ತಿನ್ನುವದು ಯಾವಾಗಲೂ ಪಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂಥಾದ್ದು; ಅದರಿಂದ ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಂಠ ಚನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಒಳ್ಳೇ ಚುರುಕಾಗುವದು.

23. ದ್ವೇ ಪಲೇ ದಾಡಿಮಾದವ್ವಾ ಖಂಡಾದ್ವೈಷಾತ್ಪಲತ್ರಯಮ್ |
ದಾಡಿಮಾದಿ ತ್ರಿಸುಗಂಧಿ ವಲಂ ಜೈಕಂ ಚೂರ್ಣಮೇಕತ್ರ ಕಾರಯೇತ್ ||
ಚೂರ್ಣ ದೀಪನಂ ರೋಚನಂ ಹೃದ್ಯಂ ಪೀನಸಜ್ಜರಕಾಸವೆತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 275)

ದಾಳಿಂಬದ ಕಾಯಿ ೨ ವಲ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ೮ ವಲ, ತ್ರಿಕಟು ೩ ವಲ, ತ್ರಿಸುಗಂಧಿ ೧ ವಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವು ಅನ್ನದೀಪನಕಾರಿ, ರುಚಿಕರ, ಮನೋಹರ ಮತ್ತು ನೆಗೆಡಿಯನ್ನೂ, ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಷರಾ ಭಾ ಪ್ರದ ಪಾರದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಟು ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯು ೩ ವಲ (ಪು 382) ಒಣಗಿದ ದಾಳಿಂಬದ ಕಾಯಿ ಸಿಗದಲ್ಲಿ ದಾಳಿಂಬದ ಹಿಡನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಹುಳಿ-ಸಿಹಿ ಬೆರೆತಿರುವ ಜಾತಿಯ ದಾಳಿಂಬವು ಹುಳಿ ಅಥವಾ ಸಿಹಿ ಜಾತಿಯದಕ್ಕಿಂತ ಒಳ್ಳೆಯದು

24. ಲವಂಗಕಂಕೋಲಮುಶೀರಚನ್ನನಂ ನತಂ ಸನೀಲೋತ್ಪಲಕೃಷ್ಣಜೀರ-
ಲವಂಗಾದಿ ಏಲಾ ಸಕೃಷ್ಟಾಗುರುಭೃಂಗಕೇಸರಂ ಕಣಾ ಸವಿಶ್ವಾ ನಲದಂ ಸಹಾ-
ಚೂರ್ಣ ಮ್ಬುನಾ ||
ಕರ್ಪೂರಬಾತೀಫಲವಂಶರೋಚನಂ ಸಿತಾಷ್ಟಭಾಗಂ ಸಮಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಿ-
ತಮ್ |
ಸುರೋಚನಂ ತರ್ಪಣಮಗ್ನಿದೀಪನಂ ಬಲಪ್ರದಂ ವೃಷ್ಯತಮಂ ತ್ರಿದೋಷ-
ನುತ್ ||
ಉರೋವಿಬಂಧಂ ತಮಕಂ ಗಲಗ್ರಹಂ ಸಶ್ವಾಸಯಕ್ಷ್ಮಾಋಚಿಪೀನಸಂ ತಥಾ |
ಗ್ರಹಣ್ಯತೀಸಾರಮಧಾಸೃಜಃ ಕ್ಷಯಂ ಪ್ರಮೇಹರೋಗಂ ಚ ನಿಹನ್ತಿ
ಸತ್ತರಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 276)

ಲವಂಗ, ಬಾಲಮೆಣಸು, ಲಾವಂಜ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಗರ, ನೀಲತಾವರೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ಏಲಕ್ಕಿ, (ಕರೀ) ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ನಾಗಕೇಸರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ವಜ್ರಕರ್ಪೂರ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ಇವುಗಳ ನ್ನೇಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಳ್ಳೆ ಸಣ್ಣಗಾಢ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ೮ ಭಾಗ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಚೂರ್ಣವು ಒಳ್ಳೇ ರುಚಿಕರ, ತೃಪ್ತಿಕಾರಿ, ಅಗ್ನಿದೀಪನಕಾರಿ, ಬಲಕಾರಿ, ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಹರ; ಮತ್ತು ಎದೆ ಹಿಡಕೊಂಡದ್ದು, ತಮಕ ಶ್ವಾಸ, ಗಂಟಲು ಹಿಡಕೊಂಡದ್ದು, ಉಬ್ಬಸ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಪೀನಸ, ಗ್ರಹಣಿ, ಅತಿ ಸಾರ, ರಕ್ತಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಮೇಹ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೇಗನೇ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಪರಾ ಭಾ. ಪ್ರದ ಪಾರ ಪ್ರಕಾರ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಮಿಕ್ಕ ಬೀನಸುಗಳ ಚೂರ್ಣದ ತೂಕಕ್ಕೆ ಎಂడు ಪಾಲು ಸೇರಿ ಸತಕ್ಕದ್ದು (ಪು 382) ತಾನೆ ಲವಂಗಾದಿ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯು ಮಿಕ್ಕ ಚೂರ್ಣದ ಸಮ ಅರ್ಧ ಪಾಲು (ತಾ. 64), ಒಬ್ಬರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮಪಾಲು ಎಂತ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ ಇದೆಲ್ಲವು ಯಾವದು ಯಾವದರ ಅರ್ಧ ಎಂಬವರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯದ ಫಲ

25. ರಾಜಿಕಾಜೀರಕೌ ಭೃಷ್ಟೌ ಭೃಷ್ಟಂ ಹಿಂಗು ಸನಾಗರಮ್ |
ಮಜ್ಜಗಿಯ ಉಪ
ಯೋಗ. ಸೈನ್ಧವಂ ದಧಿ ಗೋಃ ಸರ್ವಂ ವಸ್ತ್ರಪೂತಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
ತಾವನ್ನಾತ್ರಂ ಕ್ಷಿಪೇತ್ಪತ್ರ ಯಥಾಸ್ಥಾದ್ರುಚಿರುತ್ತಮಾ |
ತಕ್ರಮೇತದ್ಭವೇತ್ಸದ್ಯೋ ರೋಚನಂ ವಹ್ನಿವರ್ಧನಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 382)

ಸಾಸಿವೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಹಿಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು, ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಸೈಂಧವಲವಣದ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ದನದ ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಮಾಡಿ, ಆ ದ್ರವಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ರುಚಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದನದ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು. ಈ ಮಜ್ಜೆಗೆಯ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಕೂಡಲೆ ರುಚಿಯುಂಟಾಗು ತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ

ಪರಾ ಸಾಸಿವೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸಹ ರುಚಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉಪಯೋಗಿ ಸುವದು ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಮುಂದಾಗಿ ಕಲಸಿ, ಅನಂತರ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಮಾಡುವದು ಸುಲಭವಾದೀತು

26. ಸಮ್ಯಗಾವರ್ತಿತಂ ದುಗ್ಧಂ ನಿಬದ್ಧಂ ದಧಿ ಮಾಹಿಷಮ್ |
ತಿಖರಣೀ ಎಂಬ
ಯೋಗದ ಉಪ
ಯೋಗ. ಏಕೇಕೃತ್ಯ ವರ್ಜೀ ಘೃಷ್ಟಂ ಶುಭ್ರಶರ್ಕರಯಾ ಸಮಮ್ ||
ಏಲಾಲವಂಗಕರ್ಪೂರಮರಿಚ್ಛಿಶ್ಚ ಸಮಸ್ತಿತಮ್ |
ನಾಮ್ನಾ ಶಿಖರಣೀ ಕುರ್ಯಾದ್ರುಚಿಂ ಸಕಲವಲ್ಲಭಾಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 382)

ಜನ್ಯಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಎಮ್ಮೆ ಮೊಸರು, ಸಮಪಾಲು ಶುಭ್ರ ವಾದ ಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೆರಸಿ, ಮಡಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಿಕ್ಕಿ ಶೋಧಿಸಿ, ಆ ದ್ರವಕ್ಕೆ ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗ, ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಶಿಖರಣೀ ಎಂಬದು (ಮಜ್ಜೆಗೆಯು) ಸಕಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು.

ಪರಾ ತಿಖರಣೀ ಅಥವಾ ರಸಾಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶವೇ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ —

ನೀರಿಲ್ಲದ ಹುಳಿ ಎಮ್ಮೆ ಮೊಸರು ೧ ಅಧಕ, ಶುಭ್ರವಾದ ಸಕ್ಕರೆ ೨ ಪ್ರಸ್ಥ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಶುಚಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಹಾಕಿ ೨ ಅಧಕ ಹಾಲನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಿಕ್ಕಿ ಹೊಸತಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆಯೊಳಗೆ ಶೋಧಿಸಿ ಇಳಿಸಬೇಕು, ಆ ಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಏಲಕ್ಕಿ ಕಾಳು, ಲವಂಗ, ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವು ಗಳನ್ನು (ಚೂರ್ಣಿಸಿ) ಬೆರಸಬೇಕು (ಪು 167) ಬರೇ ಮೊಸರನ್ನು (ಹಾಲು ಕೂಡಿಸದೆ) ಸಕ್ಕರೆ, ಜೀನು, ತುಪ್ಪ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕಡೆದ ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಮಿತ್ರಮಾಡಿದ್ದು ರಸಾಲಾ ಅಥವಾ ತಿಖರಾ ಎಂತ ಮ ನ (ಪು 125) ೩೨ ಪಲ ಮೊಸರು, ೮ ಪಲ ಸಕ್ಕರೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಅರ್ಧ ಪಲವಾದರೆ (ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಹುದು), ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ

ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿ (ಎರಡೂ ಕೂಡಿ), ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಅದರ ಅರ್ಧ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬೆರೆಸಿ ಬೆಳ್ಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತೋಧಿಸಿ, ಕರ್ಪೂರದ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಮಡಿಕೆಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದು ತುಂಬಣೀ ಎಂತ ಧ ನಿ (ಪು 302.)

27. ಯಮಾನೀತಿನ್ತಿಡಿಲಕಾವ್ವವೇತಸಾಷಧದಾಡಿಮಮ್ |

ಯಮಾನೀಬಾಣ್ಣವ
ಚೂರ್ಣ

ಕೃತ್ವಾ ಕೋಲಂ ಚ ಕರ್ಪಾಂಶಂ ಸಿತಾಯಾಶ್ಚ ಚತುಷ್ಟಲಮ್ |

ಧಾನ್ಯಸೌವರ್ಚಲಾಜಾಜೀವರಾಂಗಂ ಚಾರ್ಧಕಾರ್ಪಿಕಮ್ |

ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಂ ಶತಂ ಚೈಕಂ ದ್ವೇ ಶತೇ ಮರಿಚಸ್ಯ ಚ ||

ಚೂರ್ಣಮೇತತ್ ಪರಂ ರುಚ್ಯಂ ಗ್ರಾಹಿ ಹೃದ್ಯಂ ಹಿನ್ಸತ್ ಚ |

ವಿಬಂಧ ಕಾಸಹೃತ್ವಾಶ್ವಪ್ಲೀಹಾಶೋಗ್ರಹಣೀಗದಾನ್ | (ವಾ. 288)

ಓಮ, ಹುಣಸೆ ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲವೇತಸ, ಶುಂಠಿ, (ಹುಳಿ) ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ, ಬೊಗರೀ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಸಕ್ಕರೆ ೪ ಪಲ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಸೌವರ್ಚಲ (ಕರಿ) ಉಪ್ಪು, ಜೀರಿಗೆ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, (ಸಣ್ಣ) ಹಿಪ್ಪಲಿ ೧೦೦, ಮೆಣಸಿನಕಾಳು ೨೦೦, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವು ಉತ್ತಮವಾದ ರುಚಿಕರ, ಗ್ರಾಹಿ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂಥಾದ್ದು, ಮತ್ತು ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆನೋವು, ವಕ್ಕಗಳ ಶೂಲೆ. ಪ್ಲೀಹರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣೀ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಷಂ ಈ ಚೂರ್ಣದ ಯೋಗವು 'ಯಮಾನೀಬಾಣ್ಣವ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತಾದ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಓಪ್ಪಲಿ ೧೦ ತಾಣ, (ಅಂದರೆ ೨|| ಕರ್ಷ) ಮತ್ತು ಕಾಳು ಮೆಣಸು ೨|| ತಾಣ, ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು ಆ ಚೂರ್ಣವು ಪಾಂಡುರೋಗ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಶೋಷ, ಅತಿಸಾರ, ಅನಾಹ, ಮಂದಾಗ್ನಿ ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆಗೆ ಮತ್ತು ಗಂಟಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ಜಯಿಸುವ ದಂತ ಫಲಪ್ರಸುಯಲ್ಲ ಕಾಣುತ್ತದೆ

28. ಚಿತ್ತವಿವರ್ಯಯಜ ಅರುಚಿಯಲ್ಲದೆ ಇತರ ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹವು

ದೃಷ್ಟಫಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಮುಂದೆ 'ವಾಂತಿ' ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ-ಅ XV-ವೆನಿಸಲ್ಪಡುವದು) ಸಾಧಾ

ರಣವಾಗಿ ಬಹಳ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ದೋಷಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇರುವಲ್ಲಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಹಿಂದೆ IXನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 37ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ 'ಆನಂದಭೈರವಿ' ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಶುಂಠಿ ರಸದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಜೀರಿಗೆಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ-ಜೇನುಗಳನ್ನು ದೋಷವೆಚಾರದ ಮೇಲೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಡುವದರಿಂದ, ಆಮಾಶಯದ ಕೆಲಸವು ಕ್ರಮಪಟ್ಟು ರುಚಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅನ್ಯರೋಗಲಕ್ಷಣವಾದ ಅರುಚಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

29 ಆನೆಮುಂಗು, ಇಟ್ಟೀವು (ಸ್ಥಣೀಯಕ), ಉತ್ತರಣಿ, (ಬಿಳೀ) ಎಕ್ಕೆ ಹೂವು,

ವೃಥಗೋಗೋ
ಕ್ರಾಷಧಗಳು

ಏಲಕ್ಕಿ, ಒಣ ಅಡಿಕೆ, ಓಮ, ಕಕ್ಕೆ, ಕರಂಡೆಹುಳಿ (ಕವಳಿಕಾಯಿ), ಕರಿ

ಜೀರಿಗೆ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಹಿದರಸಿ (ಝರಸೀ), ಕಹಿಬೇವು, ಕಾಚು,

ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಕಿರಿ ಕರಂಡೆ (ಮುಣ್ಣೀ), ಕಿರು

ಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಖುರಾಸಾನಿ ಓಮ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೋಲಾಂಜನ, ಗಂಧ (ಬಾಲ)ಮೆಣಸು, ಗುಳ್ಳ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಜೀರಿಗೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತಾಳೀಸವತ್ರೆ, ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ, ದಾಳಿಂಬ, ದೊಡ್ಡ ಕಂಗೊಂದಿ (ತೇಜಸ್ವಿನೀ—ಮಲ. ಚರುಪುನ್ನರಿ), ನೆಕ್ಕಿ, ನೇರಳು, ಪದ್ಮಕ, ಪಾದರಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಪುಳಿಯಾರ್ಲ (ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚೆ), ಬಾವುಂಜಿ (ಮಲ. ಕಾಕೋಲರಿ), ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮರುಗ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಮಾದಳ, ಮಾವಿನ ಹೂವು, ಮುಡಿವಾಳ, ಲವಂಗ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣು, ಶುಂಠಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಸಿಹಿ ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣು, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರು, ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ (ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ?), ಸೇವು ಹಣ್ಣು, ಸ್ವಿಂಧವಲವಣ, ಹಸಿ ಶುಂಠಿ, ಹಿಂಗು ಪತ್ರಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ ಮತ್ತು ಹೊಮ್ಮುಗಳು (ಜಲಪಿಪ್ಪಲೀ).

30. ಗೋದಿ, ಹೆಸರು, ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಅರುವತ್ತು ದಿನಗಳ ಬೆಳಿಕೆಯ ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಸಹ್ಯವರ್ಗ ಕಾಡುಹಂದಿ-ಮೊಲ-ಆಡು-ಬಿಂಕೆಗಳ ಮಾಂಸಗಳು, ಕಾಶೀ (ಸಣ್ಣ) ಬೂದಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಬೆತ್ತದ ಚಿಗುರು, ಎಳೇ ಮೂಲಂಗಿ, ಬದನೆಕಾಯಿ, ನುಗ್ಗೆ ಕೋಡು, ಬಾಳೆ (ಹಣ್ಣು), ದಾಳಿಂಬ, ಪಡುವಲಕಾಯಿ, ಮಾದಳಹಣ್ಣು, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಎಳೆ ತಾಳಿಸೀಯಾಳ, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಸೂರಣದ ಗಡ್ಡೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು, ಮಾವಿನಹಣ್ಣು (ರಸಾಲಂ), ಲಾವಂಚ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರು (ನಲದಾಮ್ಬು), ಹುಳಿಸಿದ ಗಂಜಿ, ಮಧ್ಯ, ಮೊಸರು ಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಸಾಲಾ ಅಥವಾ ಶಿಖರಿಣೀ, ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಹಸಿ ಶುಂಠಿ, ಗಂಧಮೆಣಸು, ಖರ್ಜೂರ, ಪಕ್ವವಾದ ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಬೊಗರಿ ಹಣ್ಣು, ತಾಳಿ ತಿರುಳಿನೊಳಗಿನ ಬೆಂಡು, ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರ, ಸಕ್ಕರೆ, ಓಮ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿಂಗು, ಸಿಹಿ-ಹುಳಿ-ಕಹಿ ರಸಗಳು, ಮೈ ಉಜ್ಜಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಅನ್ನ ಪಾನಗಳು.

31. ಕೆಮ್ಮು-ತೇಗು-ಹಸಿವೆ-ನಿದ್ರೆ-ವಾಂತಿಗಳ ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅವಧ್ಯವರ್ಗ ಒಪ್ಪದ ಆಹಾರ, ರಕ್ತವಿಮೋಚನ, ಸಿಟ್ಟು, ಲೋಭ, ಭಯ, ಶೋಕ, ದುರ್ವಾಸನೆ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವದು (ಸೂರ್ಯಸೇವೆ).

32. ಅರುಚಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿವಾಂಧ್ಯ, ಜ್ವರ, ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಕರಣಾನ್ವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೋಗವನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಟಿಪ್ಪಣಿ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರುಚಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವದು ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ಎಂತ ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ, ಬಾಯಿ, ನಾಲಿಗೆ, ತಾಲು ಮತ್ತು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿರ್ವಾಡುಗಳು, ಅವುಗಳಿಗೂ ಮಿದುಳಿಗೂ ಮಧ್ಯ ತಂತಿಸರಿಗೆಗಳಂತೆ ಇರುವ ಮಿದುಳಿನ 1ನೇ, 5ನೇ, 9ನೇ ಜತೆ ನರಗಳು, ಮಿದುಳು, ರಸನಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು, ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಡೆಯದೆ ನಮಗೆ ರುಚಿ ಎಂಬ ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗಲಾರದು ಎಂಬದು ಉಪೋದ್ವಾತದ 3ನೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅದರ 17ನೇ, 21ನೇ ಮತ್ತು 22ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು, ಓದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾಗುವದು.

ಅಧ್ಯಾಯ XII.

ದಾಹ (ಉರಿ, ಸುಡುತ, ಜ್ವಾಲೆ)

Burning pain all over the body

1.

ದಾಹಾಃ ಸಪ್ತ ಮತಾಸ್ತಧಾ |

ದಾಹದ ಸಪ್ತವಿಧ

ರಕ್ತಪಿತ್ತಾತ್ತಧಾ ರಕ್ತಾತ್ಪ್ರಾಣಾಃ ಪಿತ್ತತಸ್ತಧಾ ||

ಧಾತುಕ್ಲಯಾನ್ಮರ್ಮಘಾತಾದ್ರಕ್ತವೂರ್ಣೋದರಾದಪಿ || (ಶಾ. 24)

1. ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದ (ಮದ್ಯಪಾನಜ), 2. ರಕ್ತದಿಂದ, 3 ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ, 4. ಪಿತ್ತದಿಂದ, 5. ಧಾತುಕ್ಲಯದಿಂದ, 6. ಮರ್ಮಘಾತದಿಂದ (ಮರ್ಮಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವದರಿಂದ), ಮತ್ತು 7. ರಕ್ತವೂರ್ಣೋದರದಿಂದ (ಉದರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ತುಂಬುವದರಿಂದ), ಹೀಗೆ ದಾಹಗಳು ಏಳು ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಾ ಮಾಧನಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 1ನೇ ದಾಹವು 'ಮದ್ಯಪಾನಜ' ಎಂತ ಹೇಳಿ ಸುಖತನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅದರ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ 'ರಕ್ತಪಿತ್ತಜ'ವನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಆ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳಿರುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಳಗಿನ 2ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಪರಾವನ್ನು ನೋಡಿ

2

ತ್ವಚಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ತು ಪಾನೋಪ್ತಾ ಪಿತ್ತರಕ್ತಾಭಿಮೂರ್ಚಿತಃ |

ಮದ್ಯಪಾನಜ

ದಾಹಂ ಪ್ರಕುರುತೇ ಘೋರಂ ಪಿತ್ತವತ್ತತ್ರ ಭೇಷಜಮಾ ||

ದಾಹದ ಸಂಖ್ಯಾಪ್ತಿ

(ಸು. 837-8)

ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅನಿಯು, ಪಿತ್ತರಕ್ತದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು, ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕರಿಸವಾದ ಉರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತದಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಈ ದಾಹಕ್ಕೆ ರಕ್ತದಲ್ಲಿಯ ಪಿತ್ತ ಕೆದರುವದು ಸನ್ನಿಕ್ಯಷ್ಟ ನಿಧಾನಪಾದ್ದರಿಂದ, ತಾನು ಅದನ್ನು ರಕ್ತ ಪಿತ್ತಜ ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಪಿತ್ತದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿಯು ಒಂದಾದ್ದರಿಂದ, ಪಿತ್ತ ಎನಾ ಉರಿಯುಂಟಾಗಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಜ, ರಕ್ತಜ ಉರಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗಣನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಈ ದಾಹವನ್ನು, ಧಾತುಕ್ಲಯಜ ಮೊದಲಾದವುಗಳಂತೆ, ಎವ್ರಕ್ಯಷ್ಟ ನಿಧಾನದ ಮೇಲೆ ಮದ್ಯಪಾನಜ ಎಂತ ತಿಳಿಯುವದೇ ಸರಿಯಾದ್ದಂತ ಇತರರು ತಿಳಿದಿರಬಹುದು 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿಯ ಪರಾ ನೋಡಿ

3.

ಕೃತ್ಸದೇಹಾನುಗಂ ರಕ್ತಮುದ್ರಿಕ್ತಂ ದಹತಿ ಧ್ರುವಮ್ |

ರಕ್ತಜ ದಾಹದ

ಸ ಉಷ್ಣತೇ ತೃಷ್ಣತೇ ಚ ತಾಮ್ರಾಭಸ್ರಾಮ್ರಲೋಚನಃ ||

ನಿಧಾನ

ಲೋಹಗನ್ಧಾಂಗವದನೋ ಮಹಿನೇವಾವಕೀರ್ಯುತೇ ||

(ಮಾ. ನಿ. 120)

ಇಡೀ ದೇಹವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಕ್ತವು ಕೆದರಿದಾಗ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಡುತ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಅವನಿಗೆ ಸೆಕೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಅವನು ತಾಮ್ರದ ಹಾಗೆ ಕೆಂಪಾಗುತ್ತಾನೆ; ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ತಾಮ್ರವರ್ಣವಾಗುತ್ತವೆ; ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಹದ ವಾಸನೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಬೆಂಕಿಮಧ್ಯ ಇದ್ದ ಹಾಗಿನ ಪೀಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

4. ತೃಷ್ಣಾ ನಿರೋಧಾದಬ್ಧತೌ ಕ್ಷೇಣೇ ತೇಜಃ ಸಮುದ್ಧತಮಾ |

ತೃಷ್ಣೋದ್ಭವ
ದಾಹದ ನಿವಾಹ.

ಸ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರಂ ದೇಹಂ ಪ್ರದಹೇನ್ಮನ್ನಚೇತಸಃ ||
ಸಂಶುಷ್ಕಗಲತಾಲೋಷ್ಣೋ ಜಿಹ್ವಾಂ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯ ವೇಪತೇ ||

(ಮಾ. ನಿ 120)

ಮಂದಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ತಡೆದರೆ, ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ ಜಲಧಾತು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ತೇಜೋಧಾತು ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅದು ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಸುಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅಂಧವನ ಗಂಟಲು, ತಾಲು ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಣಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅವನು ತನ್ನ ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಡುಗುತ್ತಾನೆ.

ಪರಾ 'ತೃಷ್ಣಾ'ವನ್ನು 'ಪಿತ್ತಜ'ದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ, 'ಕ್ಷತಜ' ಎಂಬದನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಚ ಸಾ ಸಂ (ಪು 299) ದಲ್ಲಿ ಗಣನಮಾಡಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

5. ಪಿತ್ತಜ್ವರಸಮಃ ಪಿತ್ತಾತ್ ಚಾಪ್ಯಸ್ಯ ವಿಧಿಃ ಸ್ಮೃತಃ || (ಮಾ. ನಿ 120)

ಪಿತ್ತಜ ದಾಹದ
ನಿವಾಹಾದಿ.

ಪಿತ್ತದಿಂದಂಟಾದ ದಾಹವು ಪಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ್ದು. ಅದರ ವಿಧಿಯನ್ನೇ ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

6. ಧಾತುಕ್ಷಯೋತ್ಥೋ ಯೋ ದಾಹಸ್ತೇನ ಮೂರ್ಛಾತ್ಪ್ರದರ್ಶಿತಃ |

ಧಾತುಕ್ಷಯಜ
ದಾಹದ ಲಕ್ಷಣ

ಕ್ಷಾಮಸ್ವರಃ ಕ್ರಿಯಾಹೀನಃ ಸ ಸೀದೇದ್ಭೃತಪೀಡಿತಃ (ಮಾ. ನಿ. 120)

ಧಾತುಕ್ಷಯಜ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದಾಹದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛೆ ಮತ್ತು ತೃಷೆಯ ಪೀಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಸ್ವರ ಕುಂದುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ರೋಗಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸಾಯುವನು.

7. ಮರ್ಮಘಾತಜೋ ಽಪ್ಯಸ್ತಿ ಸೋ ಽಸಾಧ್ಯಃ ಸಪ್ತಮೋ ಮತಃ ||

ಮರ್ಮಘಾತಜ
ದಾಹ

(ಮಾ. ನಿ. 120)

(ಶಿರಸ್ಸು, ಹೃದಯ, ವಸ್ತಿ ಮುಂತಾದ) ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವದರಿಂದಲೂ ದಾಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಏಳನೇ (ಶಾ.ನ ಪ್ರಕಾರ ೬ನೇ) ದಾದ ೮ ದಾಹವು ಅಸಾಧ್ಯ.

8. ಅಸೃಜಃ ಪೂರ್ಣಕೋಷ್ಯಸ್ಯ ದಾಹೋ ಽನ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಸುದುಸ್ತರಃ ||

ರಕ್ತಪೂರ್ಣೋದ
ರಜ ದಾಹ

(ಮಾ. ನಿ. 120)

(ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಹಾರಾದಿ ಕಾರಣಗಳಿಂದ) ರಕ್ತವು ಕೋಷ್ಠದೊಳಗೆ (ಸ್ಥಾನಾಂತ ರಗಳಲ್ಲಿ) ತುಂಬುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದಾಹವು ಇನ್ನೊಂದು, ಅದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು.

9. ಸಮಾನಃ ಸಂಕ್ರಮ್ಣೋ ರುಧಿರಮಪಿ ಪಿತ್ತಂ ತ್ವಚಿ ಗತಃ¹⁾ |

ದಾಹದ ಸಾಮಾನ್ಯ
ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣ
ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸಾ
ವಿಧಾನ.

ನರಸ್ಯಾಂಗೇ ದಾಹಂ ಜನಯತಿ ಸದಾ²⁾ ಘೋರಮಪಿ ಚ ||

ಕ್ಷಚಿದ್ಧನ್ತೋದ್ಭವೋ ಭವತಿ ಮನುಜೇ³⁾ ದಾಹಜನಿತೋ |
ಭವೇತ್ ತೀತಸ್ಯಾತ್ಮಿಃ ಶ್ವಸನಮಪಿ ವಾ ಶೋಷಮರತಿಃ ||

1) 'ಗತೇ',

2) 'ಭವತಿ ನಿತರಾಂ',

3) 'ಮನುಜಾಂ', ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟು.

ಪಿತ್ತಜ್ವರಸಮಾನಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಭಿಷಗ್ವರ! |

ಪಿತ್ತಜ್ವರವದಾರಭ್ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ದೋಷೋವಶಾನ್ತಯೇ || (ಹಾ. 215)

ಸಮಾನವಾಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೋವಗೊಂಡು ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ, ಮನುಷ್ಯನ ಅಂಗದಲ್ಲಿ (ಶರೀರದಲ್ಲಿ) ನಿರಂತರವಾದ ಮತ್ತು ಕಠಿಣವಾದ ಉರಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ದಾಹದಿಂದ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಕಡಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಶೀತದ ಪೀಡೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಸ ಅಥವಾ ಶೋಷ ಮತ್ತು ನಿರುಲಾಸ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ದಾಹದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅದರ ದೋಷಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಮುದ್ರಿತವಾದ ಹಾರೀತ ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ತಿವ್ವಿಕೋಳಿಲಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಾಕರಣಾತ್ಮಕಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿದೆ, ಅದರಲ್ಲಿಯ ವಚನಗಳನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯ ಕಂಡಮಟ್ಟಿಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿದೆ

ಮೇಲೆ 2ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡ ಸುಶ್ರುತನ ವಚನದಲ್ಲಿರುವ 'ತು ಪಾನೋಷ್ಠಾ' ಎಂಬದರ ಬದಲಾಗಿ 'ಸಮಾನೋಷ್ಠಾ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರವಿರುವದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗ್ಗೆ ಆ ವಚನವು ಮಧ್ಯಪಾನದ ದಾಹವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಕ್ತವಾದ್ದಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉರಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಆ ವಕ್ತವನ್ನು ಓದಿಕೊಂಡು ಹಾರೀತನು ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬರೆದದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ಉರಿಯು ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇತರ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಕೆಲ ವೇಳೆ ದೇಹದೊಳಗೆ ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು ಚರಕನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೆಸರು ಕಾನಿಸಿದ 40 ಪಿತ್ತವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಾಹ, ಅಂತರ್ದಾಹ, ಅಂಸದಾಹ, ತೃಗ್ಗಾಹ ಮತ್ತು ಮಾಂಸದಾಹಗಳಲ್ಲದೆ ದಾಹವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಪಿತ್ತದ ಆತ್ಮರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಷ್ಣತೆ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತವು ಶರೀರಾವಯವವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಾಹ ಎಂತ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪ ಕಾರಣಗಳೇ ದಾಹಕ್ಕೂ ಕಾರಣ ಎಂತಲೂ ಪಿತ್ತಶಾಂತಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ದಾಹವೂ ತಮನವಾಗುವದಂತಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಆಮ್ಲಪಿತ್ತ, ಮದಾತ್ಮಯ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ದಾಹಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಪ್ರಕೀಕಾರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ದಾಹವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರ್ದಾನಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುವದು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂತ ಎಣಿಸಿ ಚರಕನು ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಸುಶ್ರುತ ಮತ್ತು ವಾಗ್ಭಟ ಸಹ ದಾಹವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೋಗವನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ ಅದರ ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಾನಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡುವದು ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಚಿಕಿತ್ಸಕರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದಾಹವನ್ನು ಹೇಳುವ ಭೇದದ ಮೇಲೆ ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯುವದು ಉಪಯುಕ್ತ ಎಂತ ಅಲೋಚಿಸಿ, ಮಾಧವಕರಾದಿಗಳು ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬರೆಯಲು ತೊಡಗಿದರೆಂತ ಊಹಿಸಬಹುದು

ರೋಗಿಯು 'ಉರಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರೆ' ಎಂತ ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮೈಯು ಮುಟ್ಟುವಿಕೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ತಣ್ಣಗಾಗಿರುವದುಂಟು ಅದನ್ನೇ 'ಶೀತಪೀಡೆ' ಎಂತ ಹಾರೀತನು ದಾಹದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಬಂದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು

ಬೆಂಕಿಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಚರಿಸತಕ್ಕ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯನ್ನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರಿಸುವದಕ್ಕೆ ನೀರು ಹೇಗೆ ಅಗತ್ಯವೋ, ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಬಿಸಿಯನ್ನು ಮಿತವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವದಕ್ಕೆ ಜಲಧಾತು ಅಗತ್ಯ ಅದು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ್ಯೂ, ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಆ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉರಿಜ್ವಾಲೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅದು ತೃಷ್ಣಾಸಿರೋಧಜ ದಾಹ

10 ಸರ್ವ ಏವ ಎವಚ್ಯಾಸ್ತು ಶೀತಗಾತ್ರೇಷು ದೇಹಿನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 299)

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ

ರೋಗಿಯ ಶರೀರವು ಶೀತವಾಗಿ ಕಂಡರೆ, ಅವನ ದಾಹವು ಯಾವ

ವಿಧದ್ದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು. (ಅದು ಅಸಾಧ್ಯ.)

ಸರಾ ಓದಿನ 7ನೇ 8ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

11. ಕುಶಕಾಶೇಕ್ಷುಮೂಲಾನಾಮುಶೀರಂ ಘನವಾಲು(ಲ)ಕಾ |

ಕುಶಾದಿ ಕಷಾಯ ಕ್ಷೌಧಃ ಶರ್ಕರಯಾಯುಕ್ತಃ ಶೀತದಾಹಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ || (ಹಾ. 215)
ದರ್ಭೆ, ಕಾಶದರ್ಭೆ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬುಗಳ ಬೇರುಗಳು, ಲಾವಂಚ, ಭದ್ರ
ಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡು
ವದರಿಂದ ಶೀತಯುಕ್ತವಾದ ಉರಿಯು ಅಡಗುತ್ತದೆ.

12. ಪರ್ಪಟಃ ಸಫನೋಶೀರಃ ಕ್ವಧಿತಃ ಶರ್ಕರಾನ್ವಿತಃ |

ಸರ್ಪಟಾದಿ ಕಷಾಯ ಶೀತಪಾನಂ ನಿಹನ್ತ್ಯಾಶು ದಾಹ್ಯಂ ಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ನೃಣಾಮ್ ||
(ಹಾ. 215)

ಪರ್ಪಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಲಾವಂಚ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು
ತಣಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ದಾಹವೂ ಪಿತ್ತಜ್ವರವೂ ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾ
ಗುತ್ತವೆ.

13. ಪಟೀರಪರ್ಪಟೋಶೀರನೀರನೀರದನೀರಜೈಃ |

ಚಂದನಾದಿ ಕಷಾಯ ಮೃಣಾಲಮಿಸಿಧಾನ್ಯಾಕಪದ್ಮಕಾಮಲಕೈಃ ಕೃತಃ ||
ಅರ್ಧಶಿಷ್ಟಃ ಸಿತಾಶೀತಃ ಪೀತಃ ಕ್ಷೌದ್ರಸಮನ್ವಿತಃ |
ಕ್ಷೌಧೋ ವ್ಯವೋಹಯೇದ್ದಾಹಂ ನೃಣಾಂ ಚ ಪರಮೋಲ್ಪಣಮ್ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 398)

ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪರ್ಪಟಕ, ಲಾವಂಚ, ಮುಡಿವಾಳ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಮಲದ ದಂಟು,
ಕಮಲದ ಹೂವು, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಪದ್ಮಕ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಇವುಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು
ಪಾಲಷ್ಟು ನೀರಿಟ್ಟು, ಅರ್ಧಾಂಶ ಉಳಿಯುವಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು ತಣಿಸಿ,
ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ಮನುಷ್ಯರ ಅತಿಯಾಗಿ
ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ದಾಹವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

14. ಪಾಯಯೇತ್ಕಮಲಸತ್ಯಾಂಭಃ ಶರ್ಕರಾಂಭಃ ಪಯೋಽಪಿ ಚ |

ಪಾನವಶೇಷಗಳು ಕ್ಷೀರಮಿಕ್ಷುರಸಂ ಚಾಪಿ ಕಾರಯೇತ್ಪಿತ್ತಜ್ವಿಧಿಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 398)
ಕೂಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಕಮಲದ ಹೂವು ಹಾಕಿಟ್ಟು ನೀರನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರ
ನೀರನ್ನು, (ಶುದ್ಧ) ನೀರನ್ನು, ಹಾಲನ್ನು ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ರಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪಿತ್ತಶಮನಕರ
ವಾದ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

15. ಪರಿಸೇಕಾವಗಾಹೇಷು ವ್ಯಜನಾನಾಂ ಚ ಸೇವನೇ |

ತಾಪಾದ ನೀರಿನ ಶಸ್ಥತೇ ಶಿಶಿರಂ ತೋಯಂ ತೃಷ್ಣಾದಾಹೋವಶಾನ್ತಯೇ ||
ಉಪಯೋಗ. (ರ. ರ. 369)

ಪರಿಸೇಕ(ಧಾರೆ ಹಿಡಿಯುವದು ಮತ್ತು ಒದ್ದೆ ವಸ್ತುದಿಂದ ಒತ್ತಡ,
ಇವು)ಗಳಿಗೂ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕೂತು ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನಗಳಿಗೂ, ಬೀಸಣಿಗೆಗಳ ಸೇವನಕ್ಕೂ,

ಧಂಡಿಯಾದ ನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು, ತೃಷಿ ಮತ್ತು ಉರಿ ಉಪಶಾಂತಿಗೆ, ಪ್ರಶಸ್ತ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

16. ಸುಪ್ಪಾಢ್ವಾಹಾರ್ದಿತೋ ಽಮ್ನೋಜಕದಲೀದಲಸಂಸ್ತರೇ |

ಪರ್ಣಸಂಸ್ತರ.

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 297)

ದಾಹ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಕಮಲದ ಎಲೆಗಳ ಮತ್ತು ಬಾಳೆ ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಲಗತಕ್ಕದ್ದು.

17. ಛಾದಯೇತ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಂಗಮಾರಣಾಲಾರ್ಥವಾಸಸಾ ||

ಒದ್ದ ವಸ್ತ್ರದ
ಹೊದಿಕೆ

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 297)

ಉರಿ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನ ಸರ್ವಾಂಗವನ್ನು ಹುಳಿ ಗಂಜಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೋಯಿಸಿದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಬೇಕು.

18. ಹ್ರೀಬೇರವದ್ಮಕೋಶೀರಚಂದನಾಮ್ಬುಜವಾರಿಣಾ |

ಅವಗಾಹನ ಸ್ನಾನ

ಸಮ್ಮೂರ್ಣಮವಗಾಹೇತ ದ್ರೋಣೀಂ ದಾಹಾರ್ದಿತೋ ನರಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 398)

ಮುಡಿವಾಳ, ವದ್ಯಕ, ಲಾವಂಚ, ರಕ್ತಚಂದನ, ತಾವರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ, ತಣಿದ ನೀರನ್ನು ದೋಣಿ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಮರದ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಉರಿಯ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ಕೂತು ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು.

ಷರಾ 'ಚಂದನಾಮ್ಬುಜ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಚಂದನಕ್ಕೋಡ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ತಾವರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮಿಕ್ಕವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಸಾಕು, ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುದಿಸುವದು ಅಗತ್ಯ ಎಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೀರಿನ ದೋಷ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಕುದಿಸಿ ತಣಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದೇ ಲೇಸು

19. ಲಾಮಜ್ಜಕೇನ ಯುಕ್ತೇನ ಚಂದನೇನಾನುಲೇಪಯೇತ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 398)

ಚಂದನಾದಿ ಲೇಪ

ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನೂ ಲಾವಂಚವನ್ನೂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಅರೆದು, ಸರ್ವಾಂಗ ಲೇಪಿಸುವದು ಉರಿಶಾಂತಿಗೆ ಹಿತ.

ಷರಾ 'ಯುಕ್ತೇನ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಶುಕ್ತೇನ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು (ರ ರ 388). ಅಗ್ಗೆ ಲಾವಂಚವನ್ನೂ, ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನೂ ಶುಕ್ತದಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸುವದೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

20. ಜಮ್ಬಾವ್ರಪಲ್ಲವಾನ್ ನಿವ್ವಂ ಬೀಜಪೂರರಸೇನ ತು |

ಒದ್ದಾದಿ ಲೇಪ

ಪಿಷ್ಟಾಪ್ರಲೇಪನಂ ದಾಹೇ ಶೀಘ್ರಂ ಸುಖಮುಭೇದಿಸ್ತತಿ || (ಹಾ. 215)

ನೇರಳೆ, ಮಾವು ಮತ್ತು ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮಾದಳ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸುವದರಿಂದ, ಉರಿಯು ಬೇಗನೇ ಶಾಂತವಾಗಿ, ಸುಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

21. ಮಾತುಲುಂಗರಸಕ್ಪಾದ್ರಪ್ರಲೇವಾದ್ಧಾಹನಾಶನಮ್ ||

ಮಾದಳ ರಸದ
ಲೇಪ

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 298)

ಮಾದಳ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನೂ ಜೇನನ್ನೂ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಲೇಪಿಸುವದರಿಂದ ಉರಿಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

22. ಶ್ಲಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮಕೃತೋ ಲೇಪಶ್ಚ ನೈವ ಸ್ಯಾಪಿ ದಾಹನುತ್ ||

ಚಂದನ ಲೇಪ

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 297)

ಶ್ರೀಗಂಧ ಬಂದನ್ನೇ (ಕಾಯಿಸಿ ತಣಿಸಿದ ನೀರಿನಿಂದ) ತೇದಿ, ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಲೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಉರಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

23. ಉತ್ತಾನಸ್ಯ ಪ್ರಸುಪ್ತಸ್ಯ ನಾಭೇರುವರಿ ಧಾರಯೇತ್ |

ನೀರಿನ ಧಾರೆ

ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರಂ ತಥಾ ಹೃದ್ಯಂ ಧಾರಾಭಿಃ ಶೀತವಾರಿಣಃ ||

ವೂರಯೇತ್ಸತತಂ ಯತ್ನಾತ್ಮೇನ ಸೌಖ್ಯಂ ಸಮಶ್ರುತೇ || (ಹಾ. 215)

ರೋಗಿಯನ್ನು ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಮೇಲೆ ಹಿತವಾದ ಒಂದು ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರವನ್ನಿಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಶೀತವಾದ ನೀರಿನ ಧಾರೆಗಳನ್ನು ಬಿಡದೆ ಹಿಡಿದು ತುಂಬಿಸಬೇಕು ಅದರಿಂದ (ಉರಿ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ) ಅವನು ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

24. ಕ್ಷೀರೈಃ ಕ್ಷೀರಕಷಾಯೈಶ್ಚ ಸುಶೀತೈಶ್ಚ ನಾನೃತೈಃ |

ಒಳಗಿನ ಉರಿಗೆ
ಪರಿಹಾರ

ಅನ್ತರ್ದಾಹಂ ಪ್ರಶಮಯೇದೇತೈಶ್ಚಾನ್ಯೈಃ ಸುಶೀತಲೈಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 297)

ತಣ್ಣಗಾದ ಹಾಲುಗಳಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀಗಂಧ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತಣ್ಣಗಾದ ಹಾಲುಕಷಾಯಗಳಿಂದಲೂ, ಬೇರೆ ಒಳ್ಳೇ ತಂಪಾದ ಪಾನಗಳಿಂದಲೂ ಒಳಗಿನ ಉರಿಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಇದು ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧಾತುಕ್ಷಯಜ ದಾಹದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು

25. ಧಾತುಕ್ಷಯೋತ್ತೇ ಕುರ್ವೀತ ಕ್ಷೀರಮಾಂಸಾದಿಬೃಂಹಣಮ್ |

ಧಾತುಕ್ಷಯೋತ್ಸ
ದಾಹಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ
ಕಾರ.

ಕುಶಾದಿಶಾಲಿಪರ್ಣಿಭಿರ್ಬೀರ(ವ)ಕಾದ್ಯೇನ* ಸಾಧಿತಮ್ ||

ತೈಲಂ ಘೃತಂ ವಾ ದಾಹಘ್ನಂ ವಾತಪಿತ್ತವಿನಾಶನಮ್ || (ರ. ರ. 369)

ಧಾತುಕ್ಷಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ದಾಹದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಹಾಲು, ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಬೃಂಹಣವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ತೈಲಪಂಚಮೂಲಗಳ ಮತ್ತು ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದಲೂ, ಅಷ್ಟವರ್ಗದ (ಬೇವಕಾದಿ) ಕಲ್ಪದಿಂದಲೂ, ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಥವಾ ತೈಲವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ದಾಹ ಶಾಂತವಾಗುವದು; ಮತ್ತು ವಾತಪಿತ್ತದೋಷಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

* 'ಬೇವಕಾದ್ಯೇನ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಜೀವಕರ್ಷಫ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತ್ರ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 288) ಅದು ಸರಿಯಾದರೆ, ಅಷ್ಟವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜೀವಕ, ಶುಷಧಕ, ಎಂಬ ಎರಡನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕ ಅರಕ್ಕಿತ ಹೆಚ್ಚು ದಾಹಪರಿಹಾರಗುಣ ಉಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗಿದ್ದರೂ ಅಷ್ಟವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳು ಈಗ ದೊರೆಯದೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದೇ ವಾಡಿಕೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೇ ಜೀವಕರ್ಷಫಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ನೆಲಕುಂಬಳದ ಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ದಾಹಶಮನಮಾಡುವ ಗುಣ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ, ಆ ಗಡ್ಡೆಯನ್ನೇ ಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಒಳ್ಳೇದು.

26. ಚತುರ್ಗುಣೇ ಶತಾವರ್ಯಾ ವಾಸ(?ರಸೇ)ಕ್ಲೀರಂ ಚತುರ್ಗುಣಮ್ |
 ಸರ್ಪಿಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಬಲಾಜಾಬೇ ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಪೀವರೇ ನಿಶಾ ||
 ಕಾಕೋಲ್ಯಾ ಮಧು ಮೇದೇ ದ್ವೇ ಖುದ್ವೇ ದ್ವೇ ದೇವದಾರು ಚ |
 ಏಷಾಮಷ್ಟವಲ್ಕಿಃ ಕಲ್ಕೈಃ ಪಚೇತ್ಕಲ್ಯಾಣಕಂ ಮಹತ್ ||
 ಬೃಂಹಣೀಯಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಪರಂ ಪುಷ್ಟಿಕರಂ ಮತಮ್ |
 ಅರ್ದಿತಂ ಕರ್ಣಶೂಲಂ ಚ ನೇತ್ರರೋಗಂ ಸುಧಾರುಣಮ್ ||
 ದಾಹೋನ್ಮಾದಮಪಸ್ಮಾರಂ ವಾತರುಕ್(?ಗ್) ವಾತಶೋಣಿತಮ್ |
 ಉದಾವರ್ತಂ ಗುಲ್ಮರೋಗಂ ಹೃದ್ರುಜಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಮ್ ||
 ಮೂತ್ರಬಂಧೋಪದಂಶಂ ಚ ಗ್ರಹಣೀಮತಿದುಸ್ತರಾಮ್ |
 ಗುದಾಂಕುರಂ ಮಂದಮಗ್ನಿಂ ಶ್ವಾಸರುಗ್ವಿಷಮಜ್ವರಾ ||
 ಹಲೀಮಕಂ ತಥಾ ಶೂಲಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಸ್ತರಕ್ಷಯಮ್ |
 ಕಾಸಂ ಚೈವ ಸ್ವರಂ ಭಿನ್ನಂ ಭರ್ದಿಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಪ್ರಮೇಹಕಮ್ ||
 ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ರುಜಂ ಜಯೇತ್ ಶೀಘ್ರಂ ಕ್ಷಯರೋಗಂ ಸಕಾಮಲಮ್ |
 ಏಕಜಂ ದ್ವಂದ್ವಜಂ ಚೈವ ತಥ್ಯವ ಸಾನ್ನಿವಾತಿಕಮ್ ||
 ಸರ್ವರೋಗಂ ನಿಹಸ್ತ್ಯೇತತ್ ಮಹತ್ಕಲ್ಯಾಣಕಂ ಫೃತಮ್ ||

(ರ. ರ. 369-370)

ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಶತಾವರಿ ರಸ ೪ ಪ್ರಸ್ಥ, ಹಾಲು ೪ ಪ್ರಸ್ಥ, (ಕಲ್ಕಕ್ಕೆ) ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಜೀರಿಗೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಅರಸಿನ, ಕಾಕೋಲೀ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧು, ಮೇದಿ, ಮಹಾಮೇದಿ, ಖುದ್ವಿ, ವೃದ್ಧಿ, ದೇವದಾರ, ಇವುಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕ ೮ ಪಲ ವಾಗುವಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಕ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿ ಸಿದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ 'ಮಹತ್ಕಲ್ಯಾಣಕಫೃತ' ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಇದು ಬಲ ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು; ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಕರ ಅದರಿಂದ ಅರ್ದಿತವ್ಯಾಧಿ, ಕಿವಿಶೂಲೆ, ಕಂಠಿವಾದ ನೇತ್ರ ರೋಗ, ದಾಹ, ಉನ್ಮಾದ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ವಾತವ್ಯಾಧಿ, ವಾತಶೋಣಿತ, ಉದಾವರ್ತ, ಗುಲ್ಮ ರೋಗ, ಎದೆನೋವು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಮೂತ್ರಸಿಕ್ಕ್ಯ, ಉಪದಂಶ, ಅತಿಕಂಠಿವಾದ ಗ್ರಹಣೀ, ಅಸನದ ಮೊಳೆ, ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಉಬ್ಬಸ, ವಿಷಮಜ್ವರ, ಹಲೀಮಕ, ಶೂಲೆ, ರಕ್ತ ಪಿತ್ತ, ಸ್ವರಭಂಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವರಭೇದ, ವಾಂತಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಪ್ರಮೇಹ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ರೋಗ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಕಾಮಿಲೆ, ಇವುಗಳು ಬೇಗನೆ ವಾಸಿಯಾಗುವವು; ಮತ್ತು ವಾತಾದಿ ಒಂದೊಂದು ದೋಷದಿಂದ, ಅಥವಾ ದ್ವಂದ್ವದೋಷಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದ, ಉಂಟಾದ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಈ ಮಹತ್ಕಲ್ಯಾಣಕಫೃತವು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಪರಾ ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕುಡವಕ್ಕೆ ೮ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಸ್ಥ ಎಂದರೆ ೮ ಪಲ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹಿಂದಿನ VIIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 18ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ. ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೊಂದು ಫೃತದ ಯೋಗ 'ಸಹಸ್ರ ಯೋಗ' ಎಂಬ ಮಲಯಾಳ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

27. ಅಮಲಕ್ಯಾಶ್ಚ ಕುಡವಂ ಸುಸ್ಪಿನ್ನಂ ನಿಷ್ಕುಲೀಕೃತಮ್ |
 ಪ್ರಸ್ಥೇನ ವಯಸಃ ಪಿಷ್ಪಾ ಪಚೇತ್ ಪ್ರಸ್ಥೇ ಚ ಸರ್ಪಿಷಿ ||

ಅಮಲಕಾಧಿ
ಮಂಡ

ಪ್ರಸ್ಥಂ ದತ್ತಾ ಸಿತಾಯಾಶ್ಚ ವಾಸಾಪಲಚತುಷ್ಟಯಮ್ |
ಜೀರಕಂ ಮರಿಚಂ ಕೃಷ್ಣಾಂ ಚಾತುರ್ಜಾತಂ ಕ್ಷಿಪೇತ್ಪುನಃ ||
ಕರ್ಷಂ ದತ್ತಾ ತತಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಭಾಂಡೇ ಧೃತ್ವೋಪಭೋಜಯೇತ್ |
ದಾಹಂ ಸುದುರ್ಜಯಂ ಹಸ್ತಿ ಮೂರ್ಛಾಂ ಭರ್ದಿಂ ಚಿರೋತ್ಥಿತಾಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 298)

ನಾಲ್ಕು ಪಲ ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣನ್ನು ಸೆಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೆವರಿಸಿ ಬೀಜ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲಿ ನಿಂದ ಅರೆದು, ಅದಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಸಕ್ಕರೆ, ಮತ್ತು ೪ ಪಲ ಆಡುಸೋಗೆಎಲೆಗಳ ರಸ, ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಚಾತುರ್ಜಾತ, ಈ ಎಳು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಜೂರ್ಣ ಸಹ, ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಅಡಿಗೆಯನ್ನು ತುಪ್ಪ ಸವರಿದ ಬಾನಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು, (ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಸೇವಿಸ. ತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ದಾಹ, ಮೂರ್ಛೆ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವಾಂತಿ ನಾಶವಾಗುವವು.

28.

ತಂ ವಿಲಂಘ್ಯ ವಿಧಾನೇನ ಸಂಸೃಷ್ಟಾಹಾರಮಾಚರೇತ್ |

ರಕ್ತೋದ್ರೇಕದ
ದಾಹಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ
ಕ್ರಿಯೆ.

ಪ್ರಶಾಮ್ಯತ್ಯಧವಾ ದಾಹೋ ರಸೈಸ್ತುಷ್ಟಸ್ಯ ಜಾಂಗಳೈಃ ||

ಶಾಖಾಶ್ರಯಂ (?ಯೇ) ಯಥಾ ನ್ಯಾಯಂ ರೋಹಿಣೀಂ ವ್ಯಧಯೇಚ್ಛಿ -
ರಾಮ್ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 298)

ರಕ್ತೋದ್ರೇಕದಿಂದ ದಾಹ ಉಂಟಾದವನಿಗೆ ವಿಧಿವ್ರಕಾರ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಿದನಂತರ, ಶೋಧನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಅಧವಾ ಜಾಂಗಲವರ್ಗದ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಸಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉರಿಯು ಶಮನವಾಗುವದು. ದಾಹವು ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ (ರಕ್ತತುಂಬಿ) ಕೆಂಪಾದ ಶಿರೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಕೆಟ್ಟಿರುವ ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಕುರ, ಡಾವೆ, ಕೆಂಪು ವರ್ಣ, ಉರಿ, ಸಿಹಿತ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ಸು 50).

29.

ಅಸೃಜಾ ಪೂರ್ಣಕೋಷ್ಠಸ್ಯ ದಾಹೋ ಽನ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪುದುಸ್ತರಃ |

ರಕ್ತಪೂರ್ಣಕೋ
ಷ್ಠದ ದಾಹಕ್ಕೆ
ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ

ವಿಧಿಃ ಸದ್ಯೋವ್ರಗೇಯೋಕ್ತಸ್ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮೇವ ಚ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 299)

ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ತುಂಬಿಕೊಂಡಾಗ, ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದ ದಾಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣವೂ ಪ್ರತೀಕಾರವೂ ಸದ್ಯೋವ್ರಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಕೋಷ್ಠ ಎಂಬದರಲ್ಲಿ ಅಮಾಶಯ, ಅಗ್ನಾಶಯ, ವತ್ಸಾಶಯ, ಮೂತ್ರಾಶಯ, ರಕ್ತಾಶಯ, ಹೃದಯ ಉಂಡುಕ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಸು 386) ಬೆಟ್ಟ ತಾಗಿದ ಅಥವಾ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಅಂಗವು ಎಲುಬಿನ ಸಮೇತವಾಗಿ ದಾಹವಾಗುವದು, ಅಥವಾ ಶಿಕ್ತಾಶಯ ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಅಂಗದ ಚರ್ಮವು ಹೋಗಿ, ರಕ್ತ ಸುರಿಯದೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಆ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಉರಿ ಮತ್ತು ಬಿಸಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ತಾಂತಿಗೋಸ್ಕರ ಶೀತವಾದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಅಥವಾ ಶೀತಲವಾದ ಧಾರೆ ಅಥವಾ ಒತ್ತಡ ಕೊಡಬೇಕು, ಎಂತ ಸುತ್ತುತನು ಸದ್ಯೋವ್ರಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಸು 386-387)

30. ಅಂಬಟೆ ಹಣ್ಣು, ಅಗರುಬೀಟೆ (ಶಿಂಶಪಾ—ಮಲ. ಇರುವಳ್ಳ), ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಸ್ಯಾಫ್ರಾಗೋಕ ಉಡುಮರ (ಬಿಂಗಿನೀ), ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಕರಿತಿಗಡೆ, ಕಲ್ಲುನಾರು, ಕಾಡು ಹರಳು, ಕಾಶದರ್ಭೆ, ಕಾಶ್ಮರಿ (ಕುಮಳ)ಹಣ್ಣು, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಕುಂಟೆ ನೇರಳು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಗಂಡುದೂವೆ, ಗೋಳಿ, ಜಟಾಮಾಂಸ, ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ತಾವರೆಎಲೆ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ತಾವರೆದಂಟು, ತಾಳಿಸೀಯಾಳ, ದಂತಿ, ದಾಳಿಂಬ, ದೇವದಾರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೀಲದೂವೆ, ನೆಲಕುಂಬಳ, ಪಚ್ಚೆಕರ್ಪೂರ, ವದ್ಯಕ, ಪರೂಷಕ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಸಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡಿ (ಪಾರಾ), ಬಸುರಿಮರ, ಬಾಳೆ, ಬಳಿದೂವೆ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಬಿತ್ತ(ದ ಸೊಪ್ಪು ಅಥವಾ ಚಿಗುರು), ಬೊಗರಿ, ಮಾವಿನ ಬೀಜ, ಮುಂಬದರ್ಭೆ, ಮುಳ್ಳು ಸವತೆ, ಮೊರೆವೆ(ನೊರಂಟಿ), ಲಾವಂಜ, ಶಿಲಾರಸ, ಶಿವಮಲ್ಲಿ (ದೊಡ್ಡರೆಂಜಿ), ಶೃಂಗಾಟಕ (ನೀರನೆಗ್ಗಿಲು), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸುಲೇಮಾನಿ ಖರ್ಜೂರ, ಹಂಸವಾದಿ, ಹಾವಸೆ (ಶೈವಾಲ) ಮತ್ತು ಹುಳುಗಿಲಹುಲ್ಲು (ನಲ—ಸಾಲ. ನಾಂಜನವುಲ್ಲು)

31. ಶಾಲಿಗಳು, ಅರುಪತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಒತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಹೆಸರು, ಮಸೂರ ಸ್ಯಾವರ್ಗ (ಪಾಣಂಗಿ), ಕಡಲೆ, ಯವೆಗೋದಿ, ಅರಳುಗಂಜಿ, ಅರಳಿನ ಹಿಟ್ಟುಗಳು (ಲಾಜಕತ್ತವೆ:), ಸಕ್ಕರೆ, ನೂರಾವರ್ತಿ ತೊಳೆದ ಪೃಥ, ಹಾಲು, ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಒಂದಿಕ್ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಸವತೆಕಾಯಿ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು, ಸಿಹಿದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಪಡುವಲಕಾಯಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣು, ಕೋಡುಧಾನ್ಯ (ಶಿಂಜೀ), ತೊಂಡಕಾಯಿ, ಖರ್ಜೂರ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. ಕುಮದ್ರವ್ಯಗಳು, ಅಭ್ಯಂಗ, ಸ್ನಾನ, ಶೀತವಾದ ಧಾರೆ, ಶೀತವಾದ ಲೇಪ, ಶೀತವಾದ ನೀರು, ತಣ್ಣಗಿನ ಗಾಳಿ, ಸಿಹಿರಸ, ಪಾಂಗಲ ವರ್ಗದ ಮಾಂಸಗಳ ರಸಗಳು, ಚಂದ್ರಕಿರಣ, ಇತ್ಯಾದಿ.

32. ಎರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವಾನಗಳು, ಸಿಟ್ಟು, ವೇಗದ ತಡ, ಆನೆಕುದುರೆಗಳ ಸವಾರಿ, ಅನಾಥವರ್ಗ ವಾರಿನಡೆ, ಕ್ಷಾರಗಳು, ಪಿತ್ತಕರವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ದೇಹದಂಡನೆ, ಬಿಸಿಲು, ಮುಜ್ಜಿಗೆ, ತಾಂಬೂಲ, ಜೇನು, ಇಂಗು, ಮೈಥುನ, ಕಾರ, ಕಹಿ ಮತ್ತು ಬಿಸಿ (ಉಷ್ಣ)

ಸರ್ವ ಕೃಷಿ ರುಚಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪಞ್ಚಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕಾಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಕರ ಗುಣವೂ ಕಫಕರ ಗುಣವೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಂದನೇ ಗುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸೌಮ್ಯತ್ವವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಕೃಷಿಗಳು ದಾಹದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ, ಎರಡನೇ ಗುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ರೂಕ್ಷತ್ವವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಕೃಷಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಪಥ್ಯ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು (1ನೇ ಭಾಗದ IV 25-6 ನೋಡಿ) ಈ ಘೇದವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪಾಡದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದೊಂದಿಗೆ ವಾತಕಫಗಳ ಮಿಡೆಗಳು ಸೇರಿರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪಿತ್ತರಕ್ತ ದೋಷಗಳು ಬಲವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಮಧುರ-ತಿಕ್ತ-ಕಷಾಯ ರುಚಿಗಳುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳ ಉಪಯೋಗವಿಂದ, ವಾತದ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣುವಲ್ಲಿ ಸ್ವಗ್ಧಗುಣವುಳ್ಳ ಮಧುರಾಮ್ಲ ರುಚಿಗಳುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ 25ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಿಂದ, ಕಫದ ಲಕ್ಷಣ ತೋರುವಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ರುಚಿಯುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು 20ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಿಂದ, ವಾತಕಫಗಳಿರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ತೋರುವಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ 21ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಸಹ, ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು

33. ಡಾಕ್ಟರ ಮೂರರ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ (ಪು. 93) ಪಾದದಾಹದ ಕುರಿತು ಈ ಕೆಳಗಿನ
 ಪ್ರಕರಣಾನ್ವಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಮಾತುಗಳಿವೆ. “ಪಾದಗಳ ಅಡಿತಲಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅನುಖ
 ಕರವಾದ ಬಿಸಿ ಕಾಣುವದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲು
 ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕಷ್ಟಕರವಾದ ಉರಿಯುಂಟಾಗಿ, ನಿದ್ರೆ ಬಾರದೆ,
 ಆರೋಗ್ಯ ಕೆಡುವಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ವರೆಗೆ ಈ ಉರಿಯು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರಬಹುದು.
 ಅದು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ;
 ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರ, ಮಲದೋಷ, ವಾತ, ಅಧವಾ ‘ಬೆರಿಬೆರಿ’(ರಕ್ತ ಆರಿ
 ಉಂಟಾಗುವ ಶೋಫ)ಯ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಅದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ ನಿದಾನ ಗೊತ್ತಾಗ
 ಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ವಿಷಮುಚ್ಚರ ದೋಷದ ಶೇಷ ಎಂತಲೂ, ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಅದು
 ನರಸಂಬಂಧವಾದ ವಾತ(rheumatism)ದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತಲೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ರಕ್ತನಾಳ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಕಠಿಣವಾದ ವ್ಯಾಧಿ ಸಂಭವಿಸದ ಹಾಗೆ ಬೇಗನೆ ಅದಕ್ಕೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡ
 ತಕ್ಕದ್ದು”. ಸರ್ವಾಂಗ ದಾಹದ ಅಧವಾ ಇತರ ಅಂಗದಾಹಗಳ ನಿದಾನವಾಗಲಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ
 ಯಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಸಾಶ್ವಾತ್ಯ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

ಅಧ್ಯಾಯ XIII.

ಹೃದ್ರೋಗ. (Heart Disease.)

1. ವ್ಯಾಯಾಮತೀಕ್ಷ್ಣತೆವಿರೇಕವಸ್ತಿಚಿನ್ತಾಭಯತ್ರಾಸಮದಾತಿಚಾರಾಃ |
 ಹೃದ್ರೋಗದ ಭದ್ರೋಮಸನ್ನಾಥರಣಕರ್ಷಣಾನಿ ಹೃದ್ರೋಗಕರ್ತೃಣಿ ತಥಾಭಿಘಾತಃ ||
 ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿವಾಸ (ಚ. 748)

ವ್ಯಾಯಾಮ, ತೀಕ್ಷ್ಣಹಾರ, ಅತಿಯಾದ ವಿರೇಚನ-ವಸ್ತಿ-ಚಿಂತೆ-ಭಯ-ದಿಗಿಲುಗಳು, ಮದಾತ್ಮಯ, ವಾಂತಿ, ಆಮ, ವೇಗಗಳ ತಡೆ, (ಉಪವಾಸ, ಶುಷ್ಕ, ರೂಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪವಾದ ಭೋಜನ ಮುಂತಾದ) ಬ್ರಹ್ಮಸುವ ಕರ್ಮಗಳು ಮತ್ತು ಪೆಟ್ಟು, ಇವು ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃಗಳು.

ಪರಾ ಅಗ್ನಿ ಬಲ ಕಡಿಮೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ವಶವಾಗದ ರಸಕ್ಕೆ ಆಮ ಎನ್ನುವದು (ಚ ಸಾ ಸಂ. 446) ಸುಶ್ರುತನು ಹೇಳುವ ಕಾರಣಗಳೊಳಗೆ (ಸು. 815) ಉಷ್ಣ ಅನ್ನವು 'ತೀಕ್ಷ್ಣ'ದಲ್ಲಿ, ರೂಕ್ಷ ಅನ್ನವು 'ಕರ್ಷಣ'ಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧಾತನ, ಅಧ್ಯತನ, ಅರ್ಜೀರ್ಣಭೋಜನ ಮತ್ತು ಅಸಾತ್ಮಭೋಜನ ಎಂಬವು 'ಆಮ'ದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಯವೆ ಮೂ 8 ದಲ್ಲಿ (ಸು. 158) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಕಸಾಯ-ತಿಕ್ತ-ಕ್ರಮಗಳು ಸಹ ಕರ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದವು 'ಮದಾತಿಚಾರಾಃ' (ಮದಾತ್ಮಯ) ಎಂದರೆ ಕ್ರಮದಿಟ್ಟು ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವದು 'ಅತಿಯಾದ ದಾಂನದಿಗ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಅತಿಚಾರ' ಎಂಬದನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವದವನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸಲೂ ಬಹುದು

2. ವೈವರ್ಣ್ಯಮೂರ್ಛಾಜ್ವರಕಾಸಹಿಕೃಶ್ವಾಸಾನ್ಯವೈರಸ್ಯತ್ಯಪಾಃ |
 ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೋಹಾಃ |
 ಸಂಭವಿಸುವ ಉಪ ಭದಿಃ ಕಘೋತ್ಪ್ಲೇಶರುಜೋ 5 ರುಚಿಶ್ಚ ಹೃದ್ರೋಗಜಾಃ ಸ್ಯುವಿ-
 ದ್ರವಗಳು ವಿಧಾಸ್ತಧಾನ್ಯೇ || (ಚ. 748)

ವರ್ಣವಿಕಾರ, ಮೂರ್ಛೆ, ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಬಾಯಿ ರುಚಿ ವಿಕಾರವಾಗುವಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಹಳವಾದ ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆಗಳು, ವಾಂತಿ, ಕಘದ ವಾಕರಿ ಕೆಯ ಪೀಡೆ, ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ವಿವಿಧವಾದ ಬೇರೆ ಪೀಡೆಗಳು ಹೃದ್ರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

3. ದೂಷಯಿತ್ವಾ ರಸಂ ದೋಷಾ ಎಗುಣಾ ಹೃದಯಂ ಗತಾಃ |
 ಹೃದ್ರೋಗದ ಕುರ್ವಂತಿ ಹೃದಯೇ ಬಾಧಾಂ ಹೃದ್ರೋಗಂ ತಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ||
 ಸಂಖ್ಯಾಪ್ತ ಮತ್ತು ಚತುರ್ವಿಧಃ ಸ ದೋಷೈಶ್ಚ ವಂಚಮಃ ಕ್ರಿಮಿಫಸ್ತಧಾ || (ಸು. 816)
 ವಿಧಗಳು

ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು (ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳಿಂದ) ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿ, ರಸಧಾತುವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಬಾಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹೃದ್ರೋಗ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು (ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಘಜ, ಸನ್ನಿವಾತಜ, ಹೀಗೆ) ದೋಷಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು, ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಐದು ವಿಧ.

ಪರಾ ಈ ಸಂಚ ವಿಧ ಹೃದ್ರೋಗಗಳು ಗುಲ್ಮನಿಹಾತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವಂಥವು ಎಂತ ವಾ. (ಸು. 201)

4. ಶೋಕೋಪವಾಸವ್ಯಾಯಾಮಶುಷ್ಕರೂಕ್ಷಾಲ್ಪಭೋಜನೈಃ |
 ವಾಯುರಾವಿಶ್ಯ ಹೃದಯಂ ಜನಯತ್ಯುತ್ತಮಾಂ ರುಜಮ್ ||
 ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ವೇಪಥುರ್ವೇಷ್ಟನಂ ಸ್ತಮ್ಭಃ ಪ್ರಮೋಹಃ ಶೂನ್ಯತಾ ದ್ರವಃ |
 ಹೃದಿ ವಾತಾತುರೇ ರೂಪಂ ಬೇರ್ಣೇ ಚಾತ್ಯರ್ಥವೇದನಾ ||

(ಚ. 93)

ದುಃಖ, ಉಪವಾಸ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಶುಷ್ಕ ಅಥವಾ ರೂಕ್ಷ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪವಾದ ಭೋಜನಗಳು, ಈ ಹೇತುಗಳಿಂದ ವಾಯು (ಕೋಪಗೊಂಡು) ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಕಠಿಣವಾದ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ನಡುಕು, ಸುತ್ತು ಬಿಗಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು, ತಡೆ, ಬಹಳವಾದ ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಶೂನ್ಯವಾಗುವಿಕೆ, ಕುಣಿಯುವದು, ಮತ್ತು ಆಹಾರ ಬೇರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯು ಅತಿಯಾಗುವದು, ಇವು ವಾತಜಹೃದ್ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಸರಾ ಹೃದಯವನ್ನು ಎಳೆದು ಎತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗೆ, (ಸೂಜಿಯಿಂದ) ಚುಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ, (ಮುಂತಿನಿಂದ) ಕಡಿದ ಹಾಗೆ, (ಗರಗಸದಿಂದ) ಸೀಳಿದ ಹಾಗೆ, (ಕತ್ತಿಯಿಂದ) ಕಡಿದ ಹಾಗೆ, (ಕುರಾರಪಿಂದ) ಪುಡಿಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ, ಕಾಣುವ ವೇದನೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಸು. (ಪು 816) ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ದೈನ್ಯತೆ, ಶೋಕ, ಭಯ, ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದಿರುವಿಕೆ, ತ್ವಾಸದ ತಡೆ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಹ ಕಾಣುವವು ಎಂತ ವಾ. (ಪು. 201) 'ದ್ರವಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದರಃ' ಎಂತಲೂ, 'ಸ್ತಮ್ಭಃ' ಎಂತಲೂ ಪಾರಾಂಶರ ಇವೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗಲೂ ಹೃದಯದ ಗತಿ ಹೆಚ್ಚುವದು ಎಂತ ಅರ್ಥ

5. ಉಷ್ಣಾಮ್ಲವಣಿಕ್ಷಾರಕಟುಕಾಬೇರ್ಣಭೋಜನೈಃ |
 ಮಧ್ಯಕೋಧಾತವೈಶ್ಚಶ್ಚ ಹೃದಿ ಪಿತ್ತಂ ಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ ||
 ಹೃದ್ವಾಹಸ್ತಿಕ್ತತಾ ವಕ್ತ್ರೇ ಕ್ಲಮಃ ಪಿತ್ತಾಮ್ಲಕೋದ್ಗರಃ |
 ತೃಷ್ಣಾ ಮೂರ್ಛಾ ಭ್ರಮಃ ಸ್ವೇದಃ ಪಿತ್ತಹೃದ್ರೋಗಲಕ್ಷಣಮ್ ||

(ಚ. 93)

ಬಿಸಿಯಾದ, ಹುಳಿಯಾದ, ಉಷ್ಣಾದ, ಕ್ಷಾರಗುಣವುಳ್ಳ, ಕಾರವಾದ ಮತ್ತು ಅಬೇರ್ಣ ಕರವಾದ ಭೋಜನಗಳು, ಮಧ್ಯಪಾನ, (ಅತಿಯಾದ) ಸಿಟ್ಟು, ಬಿಸಿಲು, ಈ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ಬೇಗನೆ ಪ್ರಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಬಾಯಿ ಕಹಿಯಾಗುವದು, ಕ್ಲಮ, ಪಿತ್ತದ ಹುಳಿತೇಗು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛ, ತಲೆತಿರುಕು, ಬೆವರುವದು, ಇವು ಪಿತ್ತಜಹೃದ್ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ.

ಸರಾ ಡಾಯಿಯಿಂದ ಹೊಗೆ ಬರುವದು, ಮುಖ ಒಣಗುವದು, ಹೃದಯದೊಳಗೆ ಸೆಕೆ ಸಹ, ಪಿತ್ತಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂತ ಸು. (ಪು 816), ಆರಸಿನ ವರ್ಣ ಉಂಟಾಗುವದು ಮತ್ತು ಜ್ವರ, ಸಹ ಇದರ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು ಎಂತ ವಾ. (ಪು 201)

6. ಅತ್ಯಾದಾನಂ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧಮಚಿಂತನಮಚೇಷ್ಟನಮ್ |
 ನಿದ್ರಾಸುಖಂ ಚಾಭ್ಯಧಿಕಂ ಕಫಹೃದ್ರೋಗಲಕ್ಷಣಮ್* ||
 ಹೃದಯಂ ಕಫಹೃದ್ರೋಗೇ ಸುಪ್ತಂ ಸ್ತಿಮಿತಭಾರಿಕಮ್ |
 ತನ್ಮಾ ರುಚಿವರಿತಸ್ಯ ಭವತ್ಯಶ್ಮಾವೃತಂ ಯಥಾ ||

(ಚ. 93)

* 'ಕಾರಣಮ್' ಎಂತ ಪಾರಾಂಶರ ಉಂಟು

ಅತಿಯಾದ ಆಹಾರ, ಗುರುಭೋಜನ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ನಿದ್ರೆಸುಖ, ಕಫಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅದರಲ್ಲಿ ಎದೆಯು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಗೆ, ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ, ಭಾರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ, ಇರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ರೋಗಿಗೆ ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ತಂದ್ರೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವ ಕೆಮ್ಮು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಉಗುಳು, ಹೆಚ್ಚಾದಿ, ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಸಹ, ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ನಾ (ಪು 202), ಬಾಯಿ ಸಿಹಿ ಆಗುವದು ಸಹ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 816)

7

ಹೇತುಲಕ್ಷಣಸಂಗರ್ಭದುಚ್ಯತೇ ಸಾನಿಪಾತಿಕಃ |

ತ್ರಿದೋಷಜ ಮತ್ತು
ಕ್ರಿಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗ
ಗಳ ನಿವಾರಣೆ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ತ್ರಿದೋಷಜೇ ತು ಹೃದ್ರೋಗೇ ಯೋ ದುರಾತ್ಮಾ ನಿಷೇವತೇ ||

ತಿಲಕ್ಷಾರಗುಡಾದೀನಿ ಗ್ರಸ್ಥಿಸ್ತಸ್ಯೋಪಚಾಯತೇ |

ಮರ್ಮೈಕದೇಶೇ ಸಂಕ್ಷೇದಂ ರಸಶ್ಚಾಸ್ತೋಪಗಚ್ಛತಿ ||

ಸಂಕ್ಷೇದಾತ್ ಕ್ರಿಮಯಶ್ಚಾಸ್ಯ ಧವನ್ತ್ಯುಪಹತಾತ್ಮನಃ |

ಮರ್ಮೈಕದೇಶೇ ತೇ ಬಾತಾಃ ಸರ್ವಸ್ತೋ ಭಕ್ಷಯಂತಿ ಚ |

ತುದ್ಯಮಾನಂ ಸ್ವಹೃದಯಂ ಸೂಚೀಭಿರಿವ ಮನ್ಯತೇ |

ಛಿದ್ಯಮಾನಂ ಯಥಾ ಶಸ್ತ್ರೈರ್ಬಾಹ್ಯತಕಣ್ಣಾ ಮಹಾರುಜಮ್ ||

ಹೃದ್ರೋಗಂ ಕ್ರಿಮಿಜಂ ತ್ರೈತೈರ್ಲಿಂಗೈರ್ಬುದ್ಧ್ವಾ ಸುದಾರುಣಮ್ |

ತ್ವರೇತ ಜೇತುಂ ತಂ ವಿದ್ವಾನ್ ವಿಕಾರಂ ಶೀಘ್ರಕಾರಿಣಮ್ (ಚ. 94)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾತಾದಿಜ ಹೃದ್ರೋಗಗಳ ಹೇತುಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಹೃದ್ರೋಗವು ಸಾನಿಪಾತಿಕ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ತ್ರಿದೋಷಜ ಹೃದ್ರೋಗ ಉಂಟಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಯಾವ ದುರಾತ್ಮನು ಎಳ್ಳು, ಕ್ಷಾರ, ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನ ಹೃದಯದ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ರಸಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇದ (ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಆದ್ಯದ್ರವ) ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಕ್ಷೇದದಿಂದ ಹೃದಯದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿದು, ಆ ಪಾವಾತ್ಮನ ಹೃದಯವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತವೆ. ಆಗ ಅನಿಗೆ ತನ್ನ ಹೃದಯವು ಸೂಜಿಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕಡಿದ ಹಾಗಿನ ಮಹತ್ವಾದ ನೋವು, ತುರಿಕೆಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕ್ರಿಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಬಹು ಕಠಿಣ ಮತ್ತು ಶೀಘ್ರಕಾರಿ (ಬೇಗನೆ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ್ದು) ಆದ ಆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಜಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ ವಾಕರಿಕೆ, ಉಗುಳು, ಎದೆ ಹಾರುವದು, ಕಣ್ಣು ಕತ್ತರಿ, ಆರುಚಿ, ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪೂತ್ತಿದ ಕಪ್ಪು (ಶ್ವಾವ) ವರ್ಣವಾಗುವದು, ಶೋಷ, ಸಹ ಕ್ರಿಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂತ ಸು, (ಪು 816)

8.

ವಾತೋಪಸೃಷ್ಟೇ ಹೃದಯೇ ವಾಮಯೇತಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾತುರಮ್ |

ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ
ಉಪಕ್ರಮ

ದ್ವಿಪಂಚಮೂಲಕ್ವಾಧೇನ ಸಸ್ನೇಹಲವಣೇನ ತು ||

ಸಿವ್ವಲ್ಯೇಲಾವಚಾಹಿಂಗುಯವಭಸ್ಮಾನಿ ಸೈನ್ಧವಮ್ |

ಸೌವರ್ಚಲಮಧೋ ಶುಂಠೇಮಜಮೋದಾಂ ಚ ಚೂರ್ಣಿತಮ್ ||

ಫಲಧಾನ್ಯಾವ್ಯುಕ್ತೌಲತಧಧಿಮದ್ಯಾಸವಾದಿಭಿಃ |

ವಾಯುಯೇತ ವಿಶುದ್ಧಂ ಚ ಸ್ನೇಹೇವಾನ್ಯತಮೇನ ವಾ ||

ಭೋಜಯೇಜ್ಜೀರ್ಣಶಾಲ್ಯಸ್ಯಂ ಜಾಂಗಲೈಃ ಸಘೃತೈ ರಸೈಃ |

ವಾತಘ್ನಸಿದ್ಧಂ ತೈಲಂ ಚ ದದ್ಯಾದ್ವಸ್ತಿಂ ಪ್ರಮಾಣತಃ || (ಸು. 816)

ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಸ್ನೇಹನ ಮಾಡಿ, ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಸಮೇತವಾದ ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ (ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು) ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ದೇಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಬಜಿ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಯವಕ್ಕಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ಕರಿ ಉಪ್ಪು) ಮತ್ತು ಅಜಮೋದ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮುರ್ಗಿನ ಹುಳಿಯ ಸಾರು, ಹುಳಿ ಗಂಜಿನೀರು, ಹುರುಳಿಯ ಕಷಾಯ, ಮೊಸರು, ಮಧ್ಯ, ಆಸವ ಮುಂತಾದ ದ್ರವಗಳೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಸ್ನೇಹಗಳೊಳಗೆ ಒಂದರೊಂದಿಗೆ, ಕಲಸಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು; ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಹಳೇ ಶಾಲ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸಗಳ ರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಮತ್ತು ವಾತ ಹರವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೈಲವನ್ನು ಪಾನಕ್ಕೂ ವಸ್ತಿಗೂ ಪ್ರಮಾಣವರಿತು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ 'ಫಲ' ಎಂದರೆ ಮಾದಳ ಮುಂತಾದ ಫಲಗಳ ರಸ ಎಂತ ನಿನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಫಲ 822) ಅದರೆ 'ಫಲಾವ್ಯು' ಎಂತ ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿಗೆ ಹೆಸರು ಉಂಟು, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಹೃದ್ರೋಗ ಪರಿಹರಿಸುವ ಗುಣ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ 'ಮದ್ಯಾ ಸವಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ಯಾಸವಾದಿ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರವಿದೆ. 'ಮಧ್ಯಾಸವ' ಎಂದರೆ ಇಪ್ಪೆಕೂವಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಸವ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾತಹರ ಗುಣವಿಲ್ಲ.

ಚರಕನು ಕಫಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಮನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅನಂತರದ ಗ್ರಂಥಕಾರರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಚರ ಕನ ಮತವನ್ನು, ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಸುಶ್ರುತನ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಫಾನುಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯು ಅಬಲಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ವಮನ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಮನ ಸರ್ವದಾ ನಿಷಿಧ್ಧ. ಕೇಳಿದ 14ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

ಹೃದ್ರೋಗೇ ವಾತಜೇ ತೈಲಂ ಮಸ್ತುಸೌವೀರತಕ್ರಮತಃ |

ಪಿಬೇತ್ಸುಖೋಷ್ಣಂ ಸವಿಡಂ ಗುಲ್ಮಾನಾಹಾರ್ತಿಬಿಚ್ಛ ತತಃ ||

ತೈಲಂ ಚ ಲವಣೈಸ್ಸಿದ್ಧಂ ಸಮೂತ್ರಾಂಶಂ ತಥಾಗುಣಮ್ || (ವಾ. 292)

ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ತೈಲವನ್ನು (ಹುಳಿ)ಮೊಸರನೀರು, ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರು ಮತ್ತು ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಂದಿಗೆ, ವಿಶಾಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅದರಿಂದ ಗುಲ್ಮ-ಆನಾಹಗಳ ಪೀಡೆ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು. ಗೋಮೂತ್ರ ಮತ್ತು (ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರು ಮುಂತಾದ) ಹುಳಿ ದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ (ವಂಚ)ಲವಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೈಲ ಅದೇ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು.

ಷರಾ ಚರಕನು ವಿಶಾಲವಣದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲವಣವನ್ನು (ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು) ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ?ನೇ ಯೋಗದಲ್ಲಿ 'ಮೂತ್ರಾಂಶ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮೂತ್ರಾಂಶ' ಎಂತ ಚ. (ಫಲ 749) ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಹುಳಿ ದ್ರವಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಸಾಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

9. ಪುನರ್ನವಾಂ ದಾರು ಸವಂಚಮೂಲೇ(ಲಿಲಾಂ) ರಾಸ್ಮಾಂ ಯವಾನ್ ಬಿಲ್ವ-

ಕುಲತ್ಥಕೋಲಮ್ |

ಪುನರ್ನವಾದಿ

ತೈಲ

ಸಕ್ಕತ್ತಾ ಬಲೇ ತೇನ ವಿವಾಚ್ಯ ತೈಲಮಭ್ಯಂಗಪಾನೇ ಽನಿಲಹೃದ್ರೋ

ಽಯಮ್ (?ದಘ್ನಮ್) || (ಚ. 749)

ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ದೇವದಾರ, ವಂಜಮೂಲ, ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತಿ), ಯವೆಗೋದಿ, ಬಿಲ್ವ ವತ್ರಿ, ಹುರುಳಿ, ಬೊಗರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕವಾಡಿದ ತೈಲವು, ಅಭ್ಯಂಗನಕ್ಕೂ ಪಾನಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ, ನಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಷರಾ ಈ ತೈಲವನ್ನು ನಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ, ವಸ್ತಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾಗಿ ವಾ (ಪು 292) ಅವನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಒಂದೇ ಪಂಚಮೂಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

10. ಹರೀತಕೀನಾಗರಪುಷ್ಕರಾಹ್ಲೈವಯಃಕಯಸ್ಥಾಲವಣೈಶ್ಚ ಕಲ್ಪೈಃ |

ಹರಿತಕ್ಯಾದಿ
ಘೃತ

ಸಹಿಂಗುಭಿಃ ಸಾಧಿತಮಗ್ರ್ಯಸರ್ಪಿಗುಲ್ಮೇ ಸಹೃತ್ವಾಶ್ವಗದೇ

સંલોકૃત્તે || (અ. 749)

ಆಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಕಾಕೋಲಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿಂಗು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು ನಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗುಳ್ಳು, ಎದೆರೋಗ ಮತ್ತು ವಾರ್ತಕೂಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು

ಪರಾ 'ವಯು-ಕಾಯಸ್ಥಾ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂತ ಆ ದೀ (ಪು 581) ಆದರೆ ನಾನು ಈ ಯೋಗವನ್ನು ಬರೆಯುವಲ್ಲಿ ವಯಸ್ಥಾ, ಕಾಯಸ್ಥಾ ಎಂಬ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಕಾಯಸ್ಥಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕಾಕೋಲಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾಯಸ್ಥಾ ಎಂಬುದು ಅದಕ್ಕೂ, ಎರಡು ಹಾತಿ ಎಲಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೂ, ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ವಯಸ್ಥಾ ಎಂಬುದು ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಎಲಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಹೆಸರು ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಎಂಬ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಎಲಕ್ಕೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಎಲಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಚನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಲಭ್ಯವಿದ್ದಿರದೆ ಎಲಕ್ಕೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಎಲಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು ದ್ರವ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವದರಿಂದ ನೂರನ್ನು ಪಾಕಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಕಾರ ಸೇರಿಸಬೇಕು

11. సమస్తరాజ్యం ఫలపూరమూలం మహాషధం శత్రుభయం జ

ಪ್ರಚಾರಾಧಿ ಕಲ್ಪ.

कलत्रम् ।

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ವಿಲನ್ಸ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿ: ಸ್ವರ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದೊಳಗೆ ವಿಸ್ತಾರ -

ಕಾಘಾಃ || (ಚ. 719)

ವೃಷ್ಕರಮೂಲ, ಮಾದಕದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಕಚೋರ, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಯವಕ್ಕಾರ, ತುಪ್ಪ, ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಲ್ಮಗಳು ವಾತ ಹೃದ್ರೋಗವನ್ನೂ ವಿಕರ್ತಿಕಾ (ಕತ್ತರಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗಿನ) ಶೂಲೆಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವು.

ಪರಾ ಸೀರಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಮಾದಳದ ಹುಳಿ, ಹುಳಿಗಂಬಸೀರಿನ ಮುಂತಾದ) ಹುಳಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ
ವಾಸ ಪರ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಪು 292)

12. ಕ್ರಾಧಃ ಕೃತಃ ನೌಷ್ಠರಮಾತುಲುಂಗವಲಾಶಭೂತೀಕಶಬೀಸುರಾಹ್ವೈಃ |

ಪೌಷ್ಕರಾದಿ
ಕವಾಯ

ಸಶುಂಠ್ಯಜಾಜೀ ದ್ವಿವಚಾ ಯಮಾನೀ ಸಕ್ಷಾರ ಉಷ್ಣೋ ಅವಣಶ್ಚ

ಪೇಯಃ || (ಚ. 749)

పుష్కరమూల, మాదళద బేరు, వలాశ, సుబార డుల్లు (నల. నాన్మకపుల్లు), కఱియెర, దేవదార, శుంఠి, బేరిగి, బజి, బిళి బజి, ఓమ, యవ

ಕರ್ನಾ, ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

13. ಸ್ಯಾತ್ ತ್ರ್ಯಾಷಣಂ ದ್ವೇ ತ್ರಿಫಲೇ ಸವಾರೇ ನಿಧಿಗ್ಧಿಕಾಗೋಕ್ಷುರಕಾ
ಬಲೇ ದ್ವೇ |

ತ್ರ್ಯಾಷಣಾದಿ
ಘೃತ

ಋದ್ಧಿಸ್ತು ಟಿಸ್ತಾಮಲಕೀಸ್ವಗುಪ್ತಾ ಮೇದೇ ಮಧೂಕಂ ಮಧುಕಂ ಸ್ಥಿರಾ
ಚ ||

ಶತಾವರಿ ಜೀವಕವೃಶ್ನಿವರ್ಣ್ಯಾ ದ್ರವೈರಿಮೈರಕ್ಷಸಮೈಃ ಸುಪಿಷ್ಟೈಃ |
ಪ್ರಸ್ಥಂ ಘೃತಸ್ಯೇಹ ವಚೇದ್ವಿಧಿಜ್ಞಃ ಪ್ರಸ್ಥೇನ ದಧ್ನಸ್ತ್ವಧ ಮಾಹಿಷಸ್ಯ ||
ಮಾತ್ರಾಂ ಪಲಂ ಚಾರ್ಧಪಲಂ ಪಿಚುಂ ವಾ ಪ್ರಯೋಜಯೇನ್ಮಾಕ್ಷಿಕ
ಸಂಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ |

ಶ್ವಾಸೇ ಸಕಾಸೇ ತ್ವಧ ಪಾಣ್ಡುರೋಗೇ ಹಲೀಮಕೇ ಹೃದ್ರ ಹಣೀವ್ರ-
ದೋಷೇ || (ಚ. 719)

ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ವರೂಷಕಹಣ್ಣು, ಕಾಶ್ಮೀರಿ(ಶಿವನಿ)ಹಣ್ಣು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪಾಡಾವಳಿ
ಗಡ್ಡೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಹೆಗ್ಗಲ್ಲಂಗಡಲೆ(ಆನೆ
ಕಡೀರು)ಬೇರು, ಋದ್ಧಿ, ಸಣ್ಣ ಏಲಕ್ಕಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ನಾಯಿಸೊಣಗಿನ (ನಸುಗುನ್ನಿ) ಬೇರು,
ಮೇದೆ, ಮಹಾಮೇದೆ, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಶತಾವರಿಬೇರು,
ಜೀವಕ, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಚೂರ್ಣ
ಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಎಮ್ಮೆ ಮೊಸರು
ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ಹಿಂಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪದಿಂದ, ಒಂದು ಪಲ,
ಅರ್ಧ ಪಲ, ಅಥವಾ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಜೇನು ಸಹಿತವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬರುವ
ದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಹಲೀಮಕ, ಹೃದ್ರೋಗ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೋದೋಷ
ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಷರಾ ಎರಡನೇ ತ್ರಿಫಲೆಯಾದ ಸ್ಯಾದು ತ್ರಿಫಲೆ ಎಂಬದು ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಖರ್ಜೂರ ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬ ಎಂತಲೂ,
ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಖರ್ಜೂರ, ಶಿವನಿ ಹಣ್ಣು ಎಂತಲೂ ಪಕ್ಷಗಳಿವೆ (ಧ ನ 299) 2ನೇ ತ್ರಿಫಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರನ್ನು
ಸೇರಿಸಿ ಈ ಯೋಗವನ್ನು ಬರೆದಿರುವದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಅ ಸಂ. II-160)

14. ದೀಪ್ತೇ ಽಗ್ನೌ ಸದ್ರವಾಯಾಮೇ ಹೃದ್ರೋಗೇ ವಾತಿಕೇ ಹಿತಮ್ |

ಪಥ್ಯವಿಹಾರ

ಕ್ಷೀರಂ ದಧಿ ಗುಡಃ ಸರ್ಪಿಡಾದಕಾನೂಪಮಾಮಿಷಮ್ ||

ಏತಾಸ್ಯೇವ ಚ ವರ್ಜ್ಯಾನಿ ಹೃದ್ರೋಗೇಷು ಚತುರ್ಷಪಿ |

ಶೇಷೇಷು ಸ್ತಮ್ಭಾಚ್ಯಾಮಸಂಯುಕ್ತೇ ಽಪಿ ಚ ವಾತಿಕೇ ||

ಕಫಾನುಬ್ಧೇ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತು ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣಾಮಾಚರೇತ್ ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||

(ವಾ. 293)

ಹಾರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಕುಣಿಯುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸಳಿಯುವಿಕೆ ಇರುವ ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಲ್ಲ, ತುಪ್ಪ, ಆನೂಪಮಾಂಸ, ಮತ್ತು

ಜಲಚರ ಮಾಂಸ ಹಿತ; ಇವೇ ಇತರ ನಾಲ್ಕು ಹೃದ್ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವಬ್ಧತೆ, ಜಾಡ್ಯ ಅಥವಾ ಆಮ ಯುಕ್ತವಾದ ವಾತಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬೇಕಾದಂಥವು (ಅಹಿತ). ವಾತಿಕ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಫಾನುಬಂಧವಿದ್ದರೆ ರೂಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ದೋಷವಿಚಾರದಿಂದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲು-ತುಪ್ಪಗಳಿಗೆ ಈ ನಿರ್ವೇಧವು ತಗಲ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

15. ಬಲಾತ್ಯೈಲಂ ಸಹೃದ್ರೋಗಃ ಪಿಬೇದ್ವಾ ಸುಕುಮಾರಕಮ್ |

ಪಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಸ್ತ
ಸ್ನೇಹಗಳು

ಯಷ್ಪ್ಯಾಹ್ವಾಶತಸಾಕಂ ನಾ ಮಹಾಸ್ನೇಹಂ ತಥೋತ್ತಮಮ್ ||

ರಾಸ್ತಾಜೀವಕಜೀವನ್ವೀಬಲಾವ್ಯಾಘ್ರೀಪುನರ್ನವೈಃ |

ಭಾಂಗೀರ್ಸ್ಥಿರಾವಚಾವ್ರೋಷೈರ್ಮಹಾಸ್ನೇಹಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |

ದಧಿಸಾದಂ ತಥಾಮ್ಲೈಶ್ಚ ಲಾಭತಃ ಸ ನಿಷೇವಿತಃ |

ತರ್ಪಣೋ ಬೃಂಹಣೋ ಬಲೋ ವಾತಹೃದ್ರೋಗನಾಶನಃ || (ವಾ. 293)

ಹೃದ್ರೋಗವುಳ್ಳವನು (ವಾತವ್ಯಾಧಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಬಲಾತ್ಯೈಲವನಾ ಗಲಿ, (ವೃದ್ಧಿಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) 'ಸುಕುಮಾರ' ರಸಾಯನವನ್ನಾಗಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧುವಿನ ಶತಸಾಕವನ್ನಾಗಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. (ಮುಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿದಂತೆ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಮಹಾಸ್ನೇಹವು (ತುಪ್ಪ, ಮಜ್ಜೆ, ವಸೆ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಕೂಡಿದ ಚತುಃಸ್ನೇಹ) ಉತ್ತಮ ವಾದದ್ದು. ರಾಸ್ತಿಗಡ್ಡೆ, ಜೀವಕ, ಜೀವಂತಿಗಡ್ಡೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ (ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು), ಮೂಲೆಲೆಬೇರು, ಬಜಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಚತುಃಸ್ನೇಹವನ್ನು, ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಮೊಸರನ್ನೂ, ದೊರಕಿದ (ಮಾಡಕ ಹುಳಿ ಮುಂತಾದ) ಹುಳಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, (ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ತರ್ಪಣ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಪುಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಬಲ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ವಾತಜಹೃದ್ರೋಗ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಹುಳಿ ದ್ರವಗಳು ಒಟ್ಟುಸೇರಿ ಮಹಾ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು

16. ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ವಾತಹೃದ್ರೋಗೇ ಪಯೋ ವೈರಣ್ಣ ಸಾಧಿತಮ್ ||

ಹಾಲುಕಸಾಯ

(ವೈ. ಸಾ ಸಂ. 185)

ವಾತಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಹರಳು ಬೇರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲುಕಸಾಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

17. ದಶಮೂಲಬಲಾಮಹಾಷಧಾನಾಂ ಪ್ರಪಿಬೇದದ್ರಿಜತುಪ್ರಾ ಗಾಢಮಮ್ಘಃ |

ಶಿಲಾಜತುವಿನ
ಉಪಯೋಗ

ಪವನೋತ್ತರಹೃದ್ರೋಗರೋಗಶ್ವಸನೋರು (ರಃ) ಕ್ಷತಗುಲ್ಮಶೂಲತ-

ಪ್ತಃ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 186)

ದಶಮೂಲಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಜತುವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ವಾತದೋಷ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಹೃದ್ರೋಗ ಎಂಬ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಉರಃಕ್ಷತ ಮತ್ತು ಗುಲ್ಮದ ಶೂಲೆ, ಇವುಗಳ ಪೀಡೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

18. ಶ್ರೀವರ್ಣಮಧುಕಕ್ಷಾದ್ರಸಿತೋತ್ಪಲಜಲೈರ್ವಮೇತ್ |

ಪಿತ್ತಜ ಹೃದ್ರೋ
ಗಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ

ಪಿತ್ತೋವಸೃಷ್ಟೇ ಹೃದಯೇ ಸೇವೇತ ಮಧುರೈಃ ಶೃತಮ್ ||

ಘೃತಂ ಕಷಾಯಾಂಶ್ಲೋದ್ವಿಷ್ವಾನ್ ಪಿತ್ತಜ್ವರವಿನಾಶನಾನ್ |

ತೃಪ್ತಸ್ಯ ಚ ರಸೈರ್ಮುಖ್ಯೈರ್ಜಾರ್ಗಲೈಃ ಸಘೃತ್ಯೈರ್ಭಿಷಕ್ ||

ಸಕ್ಷಾದ್ರಂ ವಿತರೇದ್ವಸ್ತಿಂ ತೈಲಂ ಮಧುಕಸಾಧಿತಮ್ || (ಸು. 816-817)

ಪೈತ್ತಿಕಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಾಶ್ಮೀರ(ಶಿವನ್ನಿ), ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ನೈದಿಲೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ, ಜೀನು ಸಕ್ಕರೆ ಸಹಿತವಾಗಿ, ವಮನ ಬಿಡವಿ (ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ) ಕೊಟ್ಟು ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅನಂತರ ಸಿಹಿ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ಘೃತವನ್ನೂ, ಪಿತ್ತಜ್ವರಹರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಷಾಯಗಳನ್ನೂ, ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮುಖ್ಯವಾದ (ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ) ಜಾಂಗಲಮಾಂಸಗಳ ರಸಗಳಿಂದ ರೋಗಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿದನಂತರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನಿಂದ (ಅಂದರೆ ಅದರ ಕಷಾಯ-ಕಲ್ಕಗಳಿಂದ) ಪಾಕಮಾಡಿದ ತೈಲಕ್ಕೆ ಜೀನುಕೂಡಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರದ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ 'ಉತ್ಪಲ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಗುಡ ಎಂಬ ಪಾರಾಂತರವಿದೆ' (ಚ. ಸಾ ಸಂ. 448) ಆ ಪ್ರಕಾರ ನೈಫಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯೊಂದಿಗೆ ಬಿಲ್ಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

ಶೀತಾಃ ಪ್ರದೇಹಾಃ ಪರಿಷೇಚನಂ ಚ ತಥಾ ವಿರೇಕೋ ಹೃದಿ ಪಿತ್ತ-

ದುಷ್ಟೇ |

ದ್ರಾಕ್ಷಾಸಿತಾಕ್ಷಾದ್ರವರೂಷಕೈಃ ಸ್ವಾಚ್ಛುಧೈ ತು ಪಿತ್ತಾಪಹಮನ್-

ಪಾನಮ್ || (ಚ. 719)

ಪೈತ್ತಿಕಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಶೀತವಾದ ಲೇಪಗಳು, ಪರಿಷೇಚನ (ಚಿಮುಕಿಸುವದು, ಧಾರೆ ಹಿಡಿಯುವದು ಅಥವಾ ಒದ್ದೆವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಒತ್ತಡ), ಮತ್ತು ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೀನು, ಪರೂಷಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ ವಿರೇಚನ ಸಹ ಹಿತವಾಗುವವು. ದೇಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಕಳಗಿನ 27ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಉಪದೇಶ ನೋಡಿ

ಯಷ್ಠ್ಯಾಪ್ತಿ ಕಾತಿಕ್ತ ಕರೋಹಿಣೀಭ್ಯಾಂ ಕಲ್ಮಂ ಪಿಬೇಚ್ಛಾಪಿ ಸಿತಾಜಲೇನ |

ಕ್ಷತೇಷು ಸರ್ಪಿಂಷಿ ಹಿತಾನಿ ಸರ್ಪಿಗುಡಾಶ್ಚ ಯೇ ತಾನ್ ಪ್ರಸಮಾಕ್ಷ್ಯೈ

ಸಮ್ಯಕ್ ||

ದದ್ಯಾತ್ ಭಿಷಕ್ ಧನ್ವರಸಾಂಶ್ಚ ಗವ್ಯಕ್ಷೇರಾಶಿನಾಂ ಪಿತ್ತಹೃದಾಮ-

ಯೇಷು |

ತೈರೇವ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಮಂ ಪ್ರಯಾನ್ತಿ ಪಿತ್ತಾಮಯಾಃ ಶೋಣಿತ-

ಸಂತ್ರಯಾ ಯೇ || (ಚ. 749)

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಮತ್ತು ಕಟುಕರೋಹಿಣಿಯನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಕ್ಷತರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಘೃತಗಳು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿದ ಗುಡಗಳು ಹಿತವಾಗುತ್ತವೋ ಅವುಗಳನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಂಡವುಗಳನ್ನು), ಮತ್ತು ಜಾಂಗಲಮಾಂಸಗಳ ರಸಗಳನ್ನು ಪಿತ್ತಜಹೃದ್ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ

ಕೊಟ್ಟು, ಗೋಕ್ಷೀರದ ವಧ್ಯದಲ್ಲಿರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ರಕ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕೊಂಡಂಥ ಸರ್ವ ಪಿತ್ತರೋಗಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸಂಘಾ ಕೃತಕಾಢ್ಯ, ಪಿತ್ತಜ್ವರಕಾಢ್ಯ ಉಕ್ತವಾದ ಬಾಹ್ಯಪರಿಮಾರ್ಜನ, ಅಭ್ಯಂಗಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಬಳಗಿನ ಒಡ್ಡನ ಗಳು ಪಿತ್ತಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಿತ ಎಂತ ವಾ (ಪು 293)

19. ಅರ್ಬುನಸ್ಯ ತ್ವಚಾ ಸಿದ್ಧಂ ಕ್ಷೀರಂ ಯೋಜ್ಯಂ ಹೃದಾಮಯೇ |
ಹಾಲುಕಸಾಯ ಸಿತಯಾ ಪಂಚಮೂಲ್ಯಾ ವಾ ಬಲಯಾ ಮಧುಕೇನ ವಾ ||
ಗಳು (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 148)

ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿ ಮತ್ತಿಕೆತ್ತಿ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಅಥವಾ ಹ್ರಸ್ವಪಂಚ ಮೂಲಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಂಘಾ ಬಿಳಿ ಮತ್ತಿ ದೊರೆಯದಲ್ಲಿ ಬಣವಿನ (ಕಿಂಚುತ್ತುಯ) ಕೆತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

20. ಘೃತೇನ ದುಗ್ಧೇನ ಗುಡಾಂಭಸಾ ವಾ ಪಿಬನ್ತಿ ಚೂರ್ಣಂ ಕಕುಭಸ್ವಚೂರ್ಣ
ಮತ್ತಿಚೂರ್ಣ ಯೇ |
ಹೃದ್ರೋಗಜೀರ್ಣಜ್ವರರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಹತ್ತಾ ಭವೇಯುಶ್ಚರಜೀವಿನಸ್ತೇ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 148)

ಬಿಳಿ ಮತ್ತಿಕೆತ್ತಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಿಂದ, ಹಾಲಿನಿಂದ, ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ನೀರಿನಿಂದ ಯಾರು ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಹೃದ್ರೋಗ, ಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಇವುಗಳಿಂದ ನಿಮುಕ್ತರಾಗಿ ಚಿರಜೀವಿಗಳಾಗುವರು.

21. ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಬಲಾಶ್ರೇಯಸಿಶರ್ಕರಾಭಿಃ ಖರ್ಜೂರವೀರರ್ಷಭಕೋತ್ಪಲೈಶ್ಚ |
ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಘೃತ ಕಾಕೋಲಿಮೇದಾಯುಗಜೀವಕೈಶ್ಚ ಕ್ಷೀರೇ ಚ ಸಿದ್ಧಂ ಮಹಿಷೀಘೃತಂ-
ಸ್ಯಾತ್ (ಚ. 719)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಸಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ (ಅಗಳುತುಂ?), ಸಕ್ಕರೆ, ಖರ್ಜೂರ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಯುಷಭಕ, ನೈದಿಲೆಗಡ್ಡೆ, ಕಾಕೋಲಿ, ಮೇದೆ, ಮಹಾಮೇದೆ, ಜೀವಕ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ (ಎಮ್ಮೆ) ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಎಮ್ಮೆ ತುಪ್ಪವು ಪೈತ್ರಿಕ ಹೃದ್ರೋಗ ವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಸಂಘಾ 'ಶ್ರೇಯಸೀ' ಎಂದರೆ 'ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ ಎಂತ ಅ, ರಾಸ್ನಾ (ಅರಿತಿ) ಎಂತ ಅ ದೀಪಿಕಾ (ಪು 582), ಅದರ ಆವರಣ ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದವಲ್ಲ. 'ಶ್ರೇಯಸೀ' ತಬ್ಬವು ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ ('ಪಾರಾ') ಗೂ ಬರುತ್ತದೆ

22. ವಚಾನಿಂಬಕಸಾಯಾಭ್ಯಾಂ ವಾನ್ತಂ ಹೃದಿ ಕಘಾತ್ಯಕೇ |
ಕಘಹೃದ್ರೋಗ ಜೂರ್ಣಂನು ಪಾಯಯೇತೋಕ್ತಂ ವಾತಜೇ ಭೋಜನಯೇಚ್ಛ ತಮಾ |
ಗಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮ (ಸು. 817)

ಕಘಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಬಜಿ ಮತ್ತು ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದ ನೀರಿ ನಿಂದ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿ, ಆ ಮೇಲೆ ವಾತಜಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ) ಚೂರ್ಣ ವನ್ನು ಕುಡಿಯಕೊಟ್ಟು, (ಅದರೊಂದಿಗೆ) ಭೋಜನಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥ ವಾನ್ವಸ್ಥ ವಿಲಂಘಿತಸ್ಥ ಕ್ರಿಯಾ ಕಫಘ್ನೀ ಕಫಮರ್ಮರೋಗೇ |
ಕೌಲತ್ಥಧಾನ್ಯೈಶ್ಚ ರಸೈರ್ಯವಾನ್ಮೈಃ ಪಾನಾನಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾನಿ ಚ ಶರ್ಕ-

ರಾಣಿ || (ಚ. 750)

ಕಫಜಹ್ಯದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಸ್ವೇದನ, ವಮನ ಮತ್ತು ಲಂಘನಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕಫಹರವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದು; ಹುರುಳಿ ಮತ್ತು ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಸಾರುಗಳಿಂದ ಯವೆಗೋದಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವದು; ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪಾನಕಗಳನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡುವದು.

ಪರಾ ವಾಗ್ವಟನ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹುರುಳಿ ಕೂಡಿದ ಚಾಂಗಲಮಾಂಸದ ರಸ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, 'ಧಾನ್ಯೈಶ್ಚ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಟನ 'ಧನ್ಯೋಕ್ತ' ಎಂಬ ಪದ ಇಟ್ಟರೆ ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪಾನಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾ ನು ಮಧ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (ಪು 294) 'ಶರ್ಕರಾಣಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಶಂಕರಾಣಿ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಆರೋಗ್ಯಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

23 ಕೃಷ್ಣಾಶಬೀವುಷ್ಕರಮೂಲರಾಸ್ವಾವಚಾಭಯಾನಾಗರಚೂರ್ಣಕಂ ಚ |

(ಚ. 750)

ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಚೂರ್ಣ

ಹಿವ್ವಲಿ, ಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರೆತೆ), ಬಜೆ, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಕೊಡುವದು. (ಇದರಿಂದ ಕಫಜಹ್ಯದ್ರೋಗ ಪರಿಹಾರ.)

24. ಉದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಮಟಾರ್ಬುನಾಖ್ಯೇ ಪಲಾಶರೋಹಿತಕಟಾಧಿರೇ ಚ |

ಉದುಂಬರಾದಿ
ಲೇಹ ಕ್ವಾಧೇ ತ್ರಿವೃತತ್ಕ್ರೋಷಣಚೂರ್ಣಸಿದ್ಧೋ ಲೇಹಃ ಕಫಘ್ನೋ ಽತಿಶಿ-
ರಾಮ್ನುಯುಕ್ತಃ (ಚ. 750)

ಅತ್ತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಗೋಳಿ, ಬಿಳೇ ಮತ್ತಿ, ಪಲಾಶ, ಸ್ವಾಮಿಮರ (ಕೆಮ್ಮರ),* ಇವುಗಳ ಚಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಖದಿರ ತಿರುಳು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ತಿಗಡೆ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಲೇಹವನ್ನು, ಬಿಸಿನೀರಿನ ಅನುಪಾನದಿಂದ, ಕೊಡಲು ಕಫ ಹೃದ್ರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

*ಇದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯುಂಟು

25. ಶಿಲಾಜತುವಿನ ವಾ ಭುಷಗಪ್ರಮತ್ತಃ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ಕೃಷ್ಣವಧಾನ-

ದೃಷ್ಟಮ್ |

ಶಿಲಾಜತುವಿನ
ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯಕ
ರೀತಕೇಯ ಉಪ
ಯೋಗ

ಪ್ರಾಶತ್ಯಾ ತಥಾಗಸ್ತ್ಯಹರೀತಕೇ ಚ ರಸಾಯನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯಮಧಾಮಲ-
ಕಾಃ || (ಚ. 750)

ವೈದ್ಯನು ಶಿಲಾಜತುವನ್ನು ವಿಧಿ ಪ್ರಕಾರ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು (ಹಿಂದೆ 'ಕಾಸ' ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಅಗಸ್ತ್ಯಹರೀತಕೇ ರಸಾಯನವನ್ನು, ಬ್ರಾಹ್ಮೀರಸಾಯನವನ್ನು, ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಯ ರಸಾಯನವನ್ನು, ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ಶಿಲಾಜತುವಿನ ಪ್ರಯೋಗವು ರಸಾಯನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ 'ಪ್ರಾಶತ್ಯಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾತಃ' ಎಂತ ಪದವಿಟ್ಟು ಚ್ಯವನಪ್ರಾತ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಅ ದೀ 582).

26. ಸೂಕ್ಷ್ಮೈಲಾ ಮಾಗಧೀಮೂಲಂ ಪ್ರಲೀಧಂ ಸರ್ಪಿಷಾ ಸಹ |

ಸೂಕ್ಷ್ಮೈಲಾಡಿ
ಚೂರ್ಣ

ನಾಶಯತ್ಯಾಶು ಹೃದ್ರೋಗಂ ಗುಲ್ಮಾನಪಿ ವಿಶೇಷತಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 449)

ಸಣ್ಣ ಎಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲವನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ನೆಕ್ಕಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೃದ್ರೋಗ ಮತ್ತು ಗುಲ್ಮಗಳು ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

27. ತ್ರಿದೋಷಜೇ ಲಂಘನಮಾದಿತಃ ಸ್ಯಾತ್

ತ್ರಿದೋಷಜ
ಮತ್ತು ಕ್ರಮಜ
ಹೃದ್ರೋಗಗಳ
ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ

ಅನ್ನಂ ಚ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿತಂ ವಿಧೇಯಮ್ |

ಹೀನಾತಿಮಧ್ಯತ್ವಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಚೈವ

ಕಾರ್ಯಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ಕರ್ಮ ಶಸ್ತ್ರಮ್ ||

ಭುಕ್ತೇ ಽಧಿಕಂ ಜೀರ್ಯತಿ ಶೂಲಮಲ್ಪಂ

ಜೀರ್ಣೇ ಸ್ಥಿತಂ ಚೇತ್ ಸುರದಾರುಕುಷ್ಠಮ್ |

ಸತ್ಪಿಲ್ವಕಂ ದ್ವೇ ಲವಣೇ ವಿಡಂಗ-

ಮುಷ್ಣಾಂಬುನಾ ಸಾತಿವಿಷಂ ಪಿಬೇತ್ಸಃ ||

ಜೀರ್ಣೇ ಽಧಿಕೇ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನಂ ಸ್ಯಾತ್

ಫಲೈರ್ವಿರೇಚ್ಯೋ ಯದಿ ಜೀರ್ಯಮಾಣೇ |

ತ್ರಿಷ್ಟೇವ ಕಾಲೇಷ್ವಧಿಕೇ ತು ಶೂಲೇ

ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಹಿತಂ ಮೂಲವಿರೇಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಪ್ರಾಯೋ ಽನಿಲೋ ರುದ್ಧಗತಿಃ ಪ್ರಕುಷ್ಠ-

ತ್ಯಾಮಾಶಯೇ ಶೋಧನಮೇವ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಲಂಘನವಾಚನಂ ಚ

ಸರ್ವಂ ಕ್ರಿಮಿಘ್ನಂ ಕೃಮಿಹೃದ್ಗದೇ ಚ ||

(ಚ. 750)

ತ್ರಿದೋಷಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಲಂಘನಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ (ದೋಷದ ಲಕ್ಷ್ಯೆಯಿಂದ) ಹಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಕೋವಗೊಂಡ ದೋಷಗಳೊಳಗೆ ಹೀನಬಲವಾದದ್ದು ಯಾವದು? ಅತಿಬಲವಾದದ್ದು ಯಾವದು? ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯದು ಯಾವದು? ಎಂಬದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಮೂರು ದೋಷಗಳಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಉಂಡ ಕೂಡಲೇ ಹೆಚ್ಚು ಶೂಲೆಯಿದ್ದು, ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗುವಾಗ್ಗೆ ಶೂಲೆ ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಜೀರ್ಣದ ಕೆಲಸ ಮುಗಿದಾಗ್ಗೆ ಶೂಲೆ ನಿಂತುಹೋಗುವದು; ಇಂಥಾ ಶೂಲೆಯುಳ್ಳ ರೋಗಿಗೆ ದೇವದಾರ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ, ಲೋಧ್ರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ, ವಾಯುವಿಕಂಗ, ಅತಿಬಜಿ (ಅತಿವಿಡೆ), ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡುವದು; ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಶೂಲೆ ಅಧಿಕವಾಗುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನ(ಹರಳಿಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ್ದು)ವನ್ನು ಕೊಡುವದು; ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವದಾದರೆ, ಫಲರೂಪವಾದ (ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ತಾರೆ, ಹರಳುಬೀಜ ಮುಂತಾದ) ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡುವದು,

ಆ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶೂಲೆ ಅಧಿಕವಾಗುವದಾದರೆ, (ತಿಗಡೆ ಮುಂತಾದ) ಬೇರುಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿರೇಚನ ಕೊಡುವದು; ಸಹ ಹಿತವಾಗುವದು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವಿನ ಗತಿಗೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿ ಅದು ಕೋವಗೊಳ್ಳುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ ಶೋಧನವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಗೆಯೇ (ವಾತದ ಗತಿಯನ್ನು ಕ್ರಮವಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ) ಲಂಘನ-ಪಾಚನ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಸಹ ನಡಿಸಬೇಕು. ಕ್ರಿಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಹರವಾದ ಸರ್ವ(ಉಪಚಾರ)ವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಕ್ರಿಮಿಹೃದ್ರೋಗಿಣಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಭೋಜಯೇತ್ರಿತಿತಾದನಮ್ |

ದಧ್ನಾ ವಾ ವಲಲೋಪೇತಂ ತ್ರೈಹಂ ಪಶ್ಚಾದ್ವಿರೇಚಯೇತ್ ||

ಸುಗಂಧಿಭಿಃ ಸಲವಣ್ಯಯೋಗೈಃ ಸಾಜಾಜಿಶರ್ಕರೈಃ |

ವಿಡಂಗಗಾಢೈಃ ('ಢಂ)ಧಾನ್ಯಾಮ್ಲಂ ಪಾಯಯೇತಾವ್ಯನಸ್ತರಮ್ ||

ಹೃದಯಸ್ಥಾಃ ಪತನ್ತ್ಯೇವಮಧಸ್ತಾತ್ ಕ್ರಿಮಯೋ ನೃಣಾಮ್ |

ಯವಾನ್ಸಂ ವಿಶರೇಚ್ಚಾಸ್ಯ ಸವಿಡಂಗಮತಃ ಪರಮ್ || (ಸು. 817)

ಕ್ರಿಮಿಹೃದ್ರೋಗಿಯನ್ನು ಮೂರು ದಿನ ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ, ಅಥವಾ ಹುರಿದ ಎಳ್ಳಿನ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಮೊಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನದಿಂದ ಉಣ್ಣಿಸಿ, ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ವೈಧವಲವಣಯುಕ್ತವಾದ ವಿರೇಚನ ಯೋಗಗಳಿಗೆ, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಜೀರಿಗೆಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸಬೇಕು; ಅನಂತರ ಹುಳಿಸಿದ ಗಂಜಿನೀರನ್ನು, ವಾಯುವಿಳಂಗದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ, ಕುಡಿಸಬೇಕು; ಹೀಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಯವೆಗೋದಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು, ವಾಯುವಿಳಂಗದ ಚೂರ್ಣ ಸಹಿತವಾಗಿ, ಉಣ್ಣಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ 1 ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾ'ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಇರುವ ಪಾಠದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಮಾಂಸದ ಅನ್ನದೊಂದಿಗೇನೇ ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿಯನ್ನೂ, ಮೊಸರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ 'ವಿಡಂಗಗಾಢೈಃ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವಾಯುವಿಳಂಗವನ್ನು ವಿರೇಚನದ ಔಷಧವೊಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ, ಅನಂತರ ಬೇರೆ ಹುಳಿ ಗಂಜಿನೀರನ್ನು ಕೊಡುವದಂತೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಗಂಧಿಭಿಃ ಪ್ರಿಜಾತ (ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪತ್ರ ಮತ್ತು ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ) ಲವಣಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಗಗಳು ಮತ್ತು ಸುಗಂಧಿಯೋಗಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ೧ ಸಂ. ವ್ಯಾ (1) ತಿಗಡೆ, ತುಂಬ ಮತ್ತು ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಸಮಭಾಗ, ಬೇಯಿಸಿದ ಅಡಿಕೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗದ ತಿರುಳು, ಕಾಳುಮೆಣಸು ಮತ್ತು ದೇವದಾರ ಸೇರಿ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಸ್ವೈಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದು, (2) ತಿಗಡೆ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಕಾಲುಭಾಗ ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಲವಂಗಪತ್ರ ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೊಡುವದು (ಸುಖಶರೀರದವರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ವಿರೇಚನ), ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯವಿಕ್ಲದಲ್ಲಿ (ಸು 162 63) ಕಾಣುವ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಇವೆರಡೇ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು ಎಂತ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಅದರ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಸ್ವೈಧವಲವಣ, ತುಂಬ, ತಿಗಡೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದು, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯನ್ನು ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಸ್ವೈಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುವದು, ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಯೋಗಗಳು ಆ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಸಾರಾಂಶ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪದೇಶಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯೆ ಇಟ್ಟು, ಹೊಸದಾಗಿ ಯೋಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬದೇ ಸುತ್ತುತನ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

28. ಚೂರ್ಣಂ ಪುಷ್ಕರಜಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಮಾಕ್ಷಿಕೇಣ ಸಮಾಯುತಮ್ |

ಪಾಷ್ಕರ ಚೂರ್ಣ ಹೃಬ್ಧಲಿಶ್ವಾಸಕಾಸಘ್ನಂ ಕ್ಷಯಹಿಕ್ಮಾಸಿವಾರಣಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 450)

ಪುಷ್ಕರಮೂಲದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ಹೃದಯದ ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವವು.

29. ಹಿಂಗು ಸೌವರ್ಚಲಂ ವಿಶ್ವಂ ದಾಡಿಮಂ ಸಾಮ್ಲವೇತಸಮ್ |

ಹಿಂಗು ಪಂಚಕ ಚೂರ್ಣಂ ಮುಷ್ಣಾಂಬುನಾ ಪೇಯಂ ಶ್ವಾಸಹೃದ್ರೋಗಶಾಂತಯೇ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 450)

(ಹುರಿದ) ಇಂಗು, ಸೌವರ್ಚಲ (ಕರೀ) ಲವಣ, ಶುಂಠಿ, ದಾಳಿಂಬ, ಅಮ್ಲವೇತಸ (ಸಿಗದಲ್ಲಿ ಪುಳ್ಯಂಪುರುಚಿ-ಮಲ. ಪುಳಿಯಾರಲ), ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪಾನಮಾಡಲು, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಹೃದ್ರೋಗ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

30 ಹಿಂಗೂಗ್ರಗಂಧಾವಿಡುಪ್ತಕೃಷ್ಣಾಕುಷ್ಠಾಭಯಾಚಿತ್ರಕಯಾವಶೂಕಮ್ |

ಹಿಂಗೂಗ್ರಗಂಧಾವಿ ಚೂರ್ಣಂ ಪಿಬೇತ್ ಸಸೌವರ್ಚಲಪುಷ್ಕರಾಧ್ಯಂ ಯವಾಂಭಸಾ ಶೂಲಹೃದಾಮು-
ಯಘ್ನಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

(ಹುರಿದ) ಇಂಗು, ಬಜಿ, ಬಿಡಾಲವಣ, ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಸಿಪ್ಪೆ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಸೌವರ್ಚಲ (ಕರೀ) ಲವಣ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಯವೆಗೋದಿಯ ತಿಳಿ ಗಂಜಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು, ಶೂಲ ಮತ್ತು ಹೃದ್ರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

31. ದಶಮೂಲಕಸಾಯನ್ತು ಲವಣಕ್ಷಾರಯೋಜಿತಮ್ |

ದಶಮೂಲ ಕಸಾಯ ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಹೃದ್ರೋಗಂ ಗುಲ್ಮಶೂಲಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

ದಶಮೂಲಗಳ ಕಸಾಯಕ್ಕೆ ಸೈಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ಯವಕ್ಕಾರ ಕೂಡಿಸಿ ನೇಪಿಸಲು, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಶೂಲ, ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

32. ಹರಿತಕೀ ವಚಾ ರಾಸ್ನಾ ಪಿಪ್ಪಲೋ ವಿಶ್ವಘೇಷಜಮ್ |

ಶರೀ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ಚೂರ್ಣಂ ಹೃದ್ರೋಗನಾಶನಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಬಜಿ, ಅರತೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ. ಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವು ಹೃದ್ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು.

33. ಪುಟದಗ್ಧಂ ಹರಿಣಶೃಂಗಂ ಪಿಷ್ಪಂ ಗವ್ಯೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ಪಿಬತಃ |

ಶೃಂಗಭಸ್ಮ ಹೃತ್ಪ್ರವೃಶೂಲಮಚಿರಾದುಪೈತಿ ಶಾಂತಿಂ ಸುಕಷ್ಟಮಪಿ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

ಬೆಂಕಿಕೊಂಬನ್ನು ಪುಟಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ಸುಟ್ಟು, ಅರೆದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದನದ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಸೇವಿಸಲು, ಹೃದಯದ ಮತ್ತು ಬೆನ್ನಿನ ಶೂಲೆ, ಬಹು ಕಷ್ಟ ಜಾತಿದಾದರೂ, ಬೇಗನೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ತೃಂಗವನ್ನು ಲಿಂಬೆರಸದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹುಣಸೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ನೆನೆ ಇಟ್ಟು, ಬಿಸಿಸೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಅಗಸೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಅರೆದು ಕೊಳವೆ ಮಾಡಿ ಅದರೊಳಗೆ ಹಾಗೆ ತುದ್ದಮಾಡಿದ ತೃಂಗವನ್ನಿಟ್ಟು, ಅರ್ಧಗಜ ಪುಟವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ತುದ್ದ ಭಸ್ಮವಾಗುವದು (ವೃದ್ಧವೈದ್ಯ)

ತೃಂಗದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹೊಸ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ, ಮತ್ತೆನಿಂದ ಸಂದು ಬಂಧಮಾಡಿ, ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಅದಿಯಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಕೊಟ್ಟು ಸುಟ್ಟು, ಭಸ್ಮಮಾಡುವದಾಗಿ ರ ರ (ಪು 430)

34. ಗೋಧೂಮಕಕುಭಶ್ಲಣ್ಣಂ ಭಾಗಪಯೋ ಗವ್ಯಸರ್ಪಿಪಾ ವಕ್ವಮ್ |

ಗೋಧೂಮಾದಿ ಮಧುಶರ್ಕರಾಸಮೇತಂ ಶಮಯತಿ ಹೃದ್ರೋಗಮುದ್ಧತಂ ಪುಂಸಾಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

ಗೋದಿ ಮತ್ತು ಬೆಳೆ ಮತ್ತಿ ತೊಗಟಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದನದ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು, ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಲು, ಬಲಿತಿದ್ದ ಹೃದ್ರೋಗವು ಶಮನವಾಗುವದು.

35. ಮುಖ್ಯಂ ಶತಾರ್ಧಂ ತು ಹರಿತಕೀನಾಂ ಸೌವರ್ಚಲಸ್ಯಾಸಿ ಪಲದ್ವಯಂ ಚ |

ವಲ್ಲಭಘೃತ ಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ವಲ್ಲಭಕಂ ಹಿ ನಾಮ್ನಾ ಹೃತ್ಯಾಸಗುಲೋದರಮಾರುತ-
ಷ್ಣಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಐವತ್ತು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಗಳ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಆ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಲ ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ಕರೀ ಉಪ್ಪ)ವನ್ನೂ, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ (ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು), ಕಾಯಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ 'ವಲ್ಲಭ' ಎಂತ ಹೆಸರು. ಅದು ಹೃದ್ರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಗುಲ್ಮ, ಮತ್ತು ಉದರದಲ್ಲಿಯೆ ವಾಯುವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡುವದು.

ಪರಾ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲನ್ನು ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ 'ಶ್ರೀರವಲ್ಲಭ' ಘೃತವು ಅಪತಂತ್ರಕ ನ್ಯಾಧಿಗಿ ಸಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರಿಹಾರ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 451) ಈ ಎರಡು ಯೋಗಗಳು ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೃದ್ರೋಗದ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಆದರೆ ಕೆಲವರು 'ಹೃತ್ಯಾಸ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಹೃಲ್ಯಾಸ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ 'ಹೃಲ್ಯಾಸ' ಎಂದರೆ ಎದೆ ಹಾರುವದು ಅಥವಾ ಕುಣಿಯುವದು ಅಥವಾ ತ್ವಣಿ (4ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಎಂತ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಿಘಂಟುಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಅಲ್ಲ ರ ದಲ್ಲಿ (ಪು 467) ಕಾಣುವ 'ಹೃದ್ರೋಗ' ಎಂಬ ಪಾರವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

36. ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ಕಲ್ಮಂ(?) ಸ್ವರಸೇನ ಸಿದ್ಧಂ ಶಸ್ತಂ ಘೃತಂ ಸರ್ವಹೃದಾಮಯ-
ಷ್ಣಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 451)

ಅರ್ಜುನಘೃತ

ಬೆಳೆಮತ್ತಿತೊಗಟಿನ ಕಪಾಯ ಮತ್ತು ಕಲ್ಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಸರ್ವ ಹೃದ್ರೋಗಗಳ ನಾಶನಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

37. ಘೃತಂ ಬಲಾನಾಗಬಲಾರ್ಬುನಾಂಬು-

ಬಲಾದಿ ಘೃತ

ಸಿದ್ಧಂ ಸಯಷ್ಟೀಮಧುಕಲ್ಮಪಾದಮ್ |

ಹೃದ್ರೋಗಶೂಲಂ ಕ್ಷತರಕ್ತಪಿತ್ತ-

ಕಾಸಾನಿಲಾಸೃಕ್ ಶಮಯತ್ಯುದೀರ್ಣಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 151)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ (ಕಡೀರು)-ಬೀರು, ಅನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ-ಬೀರು, ಬಿಳೀಮುತ್ತಿ-ತೊಗಟು, ಇವು ಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, (ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ) ಕಾಲಂಶ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಲ್ಮದೊಂದಿಗೆ, ವಕ್ಷಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಹೃದ್ರೋಗವನ್ನೂ, ಶೂಲೆಯನ್ನೂ, ಕ್ಷತವನ್ನೂ, ರಕ್ತಪಿತ್ತವನ್ನೂ, ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ, ವಾತ ರಕ್ತವನ್ನೂ, ಕಠಿಣವಾಗಿದ್ದರೂ, ಶಮನಮಾಡುವದು.

38. ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ಮೂಲಂ ಚ ಚೂರ್ಣಮುಷ್ಣಾಂಬುನಾ ಪಿಬೇತ್ |

ಮಾದಳಬೀರಿನ
ಚೂರ್ಣ

ಮದ್ಯೇನ ವಾ ಜಯೇದ್ಗುಲ್ಮಂ ಹೃದ್ರೋಗಶೂಲಮಾತು ತತ್ ||

(ರ. ರ. 168)

ಮಾದಳಬೀರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಗುಲ್ಮ, ಹೃದ್ರೋಗ ಮತ್ತು ಎದೆಶೂಲೆ ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವವು.

39 ಭೃಷ್ಟಂ ಘೃಷ್ಟಂ ತೈಲಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಲಿಪ್ತಂ

ಸ್ಥಂಧವಶೇನ

ಸಿಂಧೂದ್ಧೂತಂ ಹೃದ್ವಜಾಯಾಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮ್ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 186)

ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಹುರಿದು, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅರೆದು, ಲೇಪಿಸುವದು ಹೃದ್ರೋಗದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ಸರ್ವಾ 'ಘೃಷ್ಟಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಘೃಷ್ಟಂ', 'ಪ್ರಲಿಪ್ತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಲಿಪ್ತಂ' ಮತ್ತು 'ಹೃದ್ವಜಾಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಹೃದ್ವಜಾಯ' ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥ ಇದೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

40. ಸೈಂಧವಂ ಸಯವಕ್ಷಾರಂ ಪೀತಂ ಕೋಷ್ಠೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ |

ಸೈಂಧವ-ಯವ
ಕ್ಷಾರಗಳ ಪಾನ

ಹೃದ್ರೋಗೋರಾಕ್ಷತಶ್ವಾಸಗುಲ್ಮಾನಿಲಕರಂ ಪರಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ 186)

ಸೈಂಧವಲವಣದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಯವಕ್ಷಾರ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಬಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪಾನಮಾಡುವದು ಹೃದ್ರೋಗ, ಉರಾಕ್ಷತ, ಶ್ವಾಸ, ಗುಲ್ಮ, ಮತ್ತು ವಾಯು, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು

41 ಹಿಂಗುಸೈಂಧವಶುಂಠೀನಾಂ ಚೂರ್ಣಂ ಶುಂಠ್ಯಂಬುನಾ ಪಿಬೇತ್ |

ಹಿಂಗ್ವಾದಿ ಚೂರ್ಣ

ಹೃತ್ವಾಶ್ವಾಸಾರ್ಥನಿಲಾನಾಹಗುಲ್ಮಪ್ಲೀಹೋದರಾಪಹಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 186)

(ಹುರಿದ) ಇಂಗು, ಸೈಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಶುಂಠಿ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ಹೃದಯದ ಪೀಡೆ, ಪಾಶ್ವದ ನೋವು, ವಾಯು, ಆನಾಹ, ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀಹೋದರ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

42. ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 15 ವರ್ಷ. ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು ವೇಗದಿಂದ, ಕೆಲವು ಮಂದವಾಗಿ ಬಡಿಯುತ್ತವೆ; ಒಂದೊಂದು ಲೋವ; ಪಿತ್ತ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸ್ಥಾನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಚ್ಯುತ; ಹೃದಯದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ಬೆರಳಿನಿಂದ ತಟ್ಟಿದರೆ ಒಳಗೆ ನೋವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಮೂತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು; ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಹಸಿವೆ ಸರಿ — ಬಲಾದಿಘೃತ ತೊಲೆ=(!)ರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೧೨ ದಿನ; ಅನಂತರ ಕಾಸೀಸಾದಿಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅರ್ಧಾಂಶ ಜೇನು ಮಿಶ್ರವಾದ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವೃದ್ಧಿಗೆ, ಇದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

ಸಾ ಡಾಕ್ಟರರು ಹೃದಯ ಸರಿ ಇಲ್ಲ ಎಂತ ಒಬ್ಬ ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಅವರು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಎದೆನೋವಿನಿಂದ ಸಂಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದರು ಅವರು ಈ ಬಲಾದಿಘೃತದ (37ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಸೇವನದಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ ಬೇರೆ ಅನೇಕರು ಸಹ ಈ ಘೃತದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ

(2) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 32 ವರ್ಷ. ಅಜೀರ್ಣ, ಅನಿದ್ರೆ, ಅತಿಹಸಿವೆ, ಎದೆಮಡತ, ಉಗುಳು. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಿರುವದು, ಸ್ವಪ್ನೇಂದ್ರಿಯ, ಮಲ ದಿನಕ್ಕೆ 2-3 ಸರ್ತಿ, ಹೊಟ್ಟೆ ಕೂಗುವದು, ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಮೈಯುರಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು 4 ತಿಂಗಳಿಂದ ಇವೆ; ವಾತ ಅಸ್ಥಿರ, ಪಿತ್ತ ಅಬಲಿ, ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ ಅಥವಾ ಸ್ತಬ್ಧ, ಕಫ ಸದಾ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ.—ಅಮೃತತರ್ಕರೆಯನ್ನು ೩ ಗ್ರೈನ್ ಪ್ರಕಾರ ತುಪ್ಪ-ಸಕ್ಕರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೮ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಎದೆಯುರಿ ಮತ್ತು ರಕ್ತಮಿಶ್ರ ಉಗುಳು ಪರಿಹಾರ ವಾದವು. — ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತಬಲ, ಕಫ ಅಬಲಿ. — ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ||, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು ತೊ. ||, ಆನೆಕಡೀರು-ಬೇರು ತೊ. ||. ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ-ಬೇರು ತೊ. ||, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾತಗಜಾಂಕುಶಮಾತ್ರೆ ೧ ರಂತೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೆಲವು ದಿನ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(3) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 22 ವರ್ಷ. ಎದೆನೋವು, ಎದೆಯುರಿ ಮತ್ತು ಅಶಕ್ತಿ, ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂ ಅಸ್ಥಿರ, ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸ್ತಬ್ಧ, ವಾತದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು, ಮಲ ಮತ್ತು ಹಸಿವೆ ಸರಿ. — ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ-ಬೇರು ತೊ. ||, ಆನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ-ಬೇರು ತೊ. ||, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ತೊ. |, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ೧ ರಂತೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ, ೭ ದಿನ, ಅನಂತರ ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ವಾ. ಗ. ೧ ರಂತೆ ೩ ದಿನ, ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(4) ಪ್ರಾಯ 25 ವರ್ಷ. ಎದೆಬಡಿತ, ಅತ್ತರ ಹತ್ತುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಸ, ರಕ್ತ ಕಡಿಮೆ, ಇಂದ್ರಿಯದ ಬಲ ಕಡಿಮೆಯಂತೆ, ಮಲ ಬದ್ಧತರ, ಪ್ರಕೃತ ನೆಗೆಡಿ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾಗಿದೆ; ನಾಡಿಗಳ ವೇಗ ಹೆಚ್ಚು, ವಾತ ಸದಾ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಮಲದ ವರ್ಣ ಕಪ್ಪು. — ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ-ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗೆ-ಬೇರು, ಹರಳು-ಬೇರು, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವು ತೊ. |-(3) ಪ್ರಕಾರ: ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಜ್ವರಭೈರವ ||, ವಾ. ಗ. ||ರಂತೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೩ ದಿನ, ಅನಂತರ ರಕ್ತವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾಸೀಸಾದಿಮಾತ್ರೆ ೧ ರಂತೆ ತುಪ್ಪ-ಸಕ್ಕರೆಗಳಲ್ಲಿ ೧೨ ಸರ್ತಿ (೬ ದಿನ), ಸೇವಿಸಿದ ರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಗಿದೆ.

43 ಅಜವೋದ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅರಗು, ಆಕಾಶಬಳ್ಳಿ (ನೆಲಮುಟ್ಟದ ಬಳ್ಳಿ), ಆಡುಸೋಗೆ, ಆನೆಮುಂಗು, ಉತ್ತರಣಿ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ, ಕಲ್ಲುಹೂವು (ಮಲ. ಕಲ್ಪಾಚಿ), ಕಿರಿಗುಳ್ಳ, ಖರ್ಜೂರ, ಗಣಿಕೆ (ಕಾಗೆ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ), ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಬೆಂಗಿನೀ (ಉಡಿಮರ), ತುಳಸಿ, ತ್ರಾಯ ಮಾಣಾ, ದಶಮೂಲಗಳು, ದಾಳಿಂಬ, ದೇವದಾರ, ದೊಡ್ಡ ದುಂಪರಾಸ್ಮಿ (ಕೋಲಾಂಜನ), ದೊಡ್ಡಿಹುಳಿ, ನೀರುಪಿವ್ವಲಿ (ಜಲಪಿವ್ವಲಿ-ಹೊಮ್ಮುಗುಳು?), ನೀರುಳ್ಳಿ, ನೆಗ್ಗಿಲುಮುಳ್ಳು, ನೆಲಮುಚ್ಚಳು (ಎತ್ತಿನ ನಾಲಿಗೆ ಗಿಡ), ಪಂಚಲವಣಗಳು, ಪನ್ನೀರುಗುಲಾಬು (ಶತಪತ್ರಿ), ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ (ಪಾರಾ), ಪಾದರಿಮರ, ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚೆ (ಮಲ. ಪುಳಿ ಯಾರಲ), ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಮಹಾಶತಾವರೀ, ಮಾದಳ, ಮುಡಿವಾಳ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ (ಪುನರ್ಪುಳಿ), ಯವಕ್ಕಾರ, ರಾಸ್ಮೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತಿ), ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲು (ಮಲ. ನಾನ್ಮಕಪುಲ್ಲು), ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ, ಹಿಂಗು, ಹಿಂಗುವತ್ರಿ (ಮಲ. ಕರಿಕ್ಕಾಯಂ) ಹುಲುಗಿಲು (ನಲ-ಮಲ. ನಾಂಬುಗಪುಲ್ಲು) ಮತ್ತು ಹಗ್ಗುರಟಿಗೆ (ಮಲ ಪೆರುನ್ಕುರುನ್ಬ, ಮೂರ್ವಾ)

44. ಬೆವರಿಸುವದು, ವಿರೇಚನ, ವಮನ, ಲಂಘನ, ವಸ್ತಿ, ಲೇಪಹಾಕುವದು, ಹಳೇ ಕೆಂಪು ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿಗಳು, ಜಾಂಗಲ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಾರುಗಳು, ಹೆಸರು ಸಾರು, ಹುರುಳಿಸಾರು, ವಡುವಲಕಾಯಿ, ಬಾಳಿಕಾಯಿ, ಹಳೇ ಕಗ್ಗಂಬಳ ಕಾಯಿ, ದಾಳಿಂಬ, ಹೊಸ ಮೂಲಂಗಿ, ಹರಳೆಣ್ಣೆ, ಆಕಾಶದ ನೀರು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲ, ಶುಂಠಿ, ಓಮ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಚಂಗಲಕೋಪ್ಪ, ಕೊತ್ತಂಬರಿ, ಕಾಳು ಮೆಣಸು, ಸೋಲೆ, ಶುಕ್ತ, ಹಸಿಶುಂಠಿ, ಜೀನು, ವಾರುಣೀ ಮದ್ಯದ ನೀರು (ವಾರುಣೀ ರಸ), ಕಸ್ತೂರಿ, ತ್ರೀಗಂಧ ಮತ್ತು ತಾಂಬೂಲ.

45 ಬಾಯಾರಿಕೆಯ, ವಾಂತಿಯ, ಮೂತ್ರದ, ವಾಯುಪಿನ, ಶುಕ್ರದ, ಕೆಮ್ಮಿನ, ತೇಗಿನ, ಶ್ರಮದ, ಶ್ವಾಸದ, ಮಲದ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣೀರಿನ ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದು, ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ವಿಂಧ್ಯಾಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ನದಿಗಳ ನೀರು, ಕುರಿಯ ಹಾಲು, ಕೆಟ್ಟ ನೀರು, ಚೂಗರುವದಾರ್ಥಗಳು, ವಿರುದ್ಧಾಹಾರವಿಹಾರ, ಬಿಸಿ-ಗುರು-ಕಪಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಹಳೇ ಸತ್ರಶಾಕ, ಕ್ಷಾರ, ಇವೈಹೂವು, ದಂತಕಾಷ್ಠದ ಉಪಯೋಗ ಮತ್ತು ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ.

46. ಹೃದಯದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ಥಾನ, ರೂಪ, ರಚನೆ, ಕೆಲಸ ಮುಂತಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಶ್ವಾತ್ಯರೀತ್ಯಾ 1ನೇ ಭಾಗದ II-126ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಕಾರಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಚಾರಗಳನ್ನೂ, ನಿರೂಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ರೇಯಿನೋಲ್ಡ್ಸ್ ಸಿಸ್ಟಂ ಆಫ್ ಮೆಡಿಸಿನ್ (A system of medicine by J. R. Reynolds) ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 814 ಪುಟಗಳ ಒಂದು ಇಡೀ ಪುಸ್ತಕವು ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪ

ಟ್ಟದೆ. ಇದರಿಂದ ಹೃದ್ರೋಗ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಎಷ್ಟು ಅಗಾಧ ಎಂಬದನ್ನು ಊಹಿಸ ಬಹುದು. ವಾಶ್ವಾತ್ಯ ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಹೃದ್ರೋಗದ ಪ್ರಧಾನ ವಿಭಾಗಗಳು ಯಾವ ವೆಂದರೆ —

(1) ಗರ್ಭದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹೃದಯದ ರಚನಾವಿಕಾರ (Malformation of the heart).

(2) ಹೃದಯವು ತನ್ನ ಸೈತಿಕ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವದು (Malposition or Displacement of the heart)

(3) ಇಡೀ ಹೃದಯವು ಸ್ಥೂಲವಾಗುವದು (Hypertrophy of the heart)

(4) ಇಡೀ ಹೃದಯವು ಕ್ಷಯಿಸುವದು ಅಥವಾ ಕೃಶವಾಗುವದು (Atrophy of the heart)

(5) ಹೃದಯದ ಹೊದಿಕೆಯು ಬಾಯುವದು (Pericarditis)

(6) ಹೃದಯದ ಹೊದಿಕೆಯ ಎರಡು ಪದರುಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವದು (Adherent Pericardium)

(7) ಹೃದಯದ ಹೊದಿಕೆಯ ಪದರುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬುವದು (Hydro-Pericardium)

(8) ಆ ಪದರುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವದು (Pneumo-Pericardium)

(9) ಆ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಮತ್ತು ವಾಯು ತುಂಬುವದು (Pneumo-Hydro-Pericardium).

(10) ಆ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವದು (Hæmo-Pericardium).

(11) ಹೃದಯದ ಗೋಡೆಗಳ ಹಾಗಿರುವ ಮಾಂಸವೇಷ್ವನಗಳು ಬಾಯುವದು (Carditis)

(12) ಹೃದಯದೊಳಗಿನ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳು ಬಾಯುವದು (Myo-carditis)

(13) ಹೃದಯದ ಹೊದಿಕೆಯ ಒಳಪದರಿನಲ್ಲಿ ಬಾವು (Endo-carditis)

(14) ಹೃದಯದ ಅಂಕಣಗಳ ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿ (Dilatation or Hypertrophy of the cavities).

(15) ಹೃದಯದ ಅಂಕಣಗಳ ದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕಕ್ಕೂ ಇರುವ ಮುಚ್ಚಳಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದರಲ್ಲಿಯಾದರೂ ತಡೆಯುಂಟಾಗುವದು (Stenosis), ಅಥವಾ ಅಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಕ್ತದ ಅಂಶ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವದು (Regurgitation).

(16) ಹೃದಯದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಳ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿ, ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಫೋಟಕ (ಗುಳ್ಳೆ ಹಾಗಿನ ಉಬ್ಬುವಿಕೆ — Aneurism of the heart).

(17) ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮೇದೋರೋಗ (Fatty Degeneration)

(18) ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕ್ಷಯದ ಮೊಳಿಕೆ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಡ್ಡೆ, (Tubercle), ಫರಂಗಿಹುಣ್ಣು (Syphilis), ದುಷ್ಪ್ರವಣ (Cancer), ಮುಂತಾದ ಅಧಿರೋಹಗಳು (ಮೊಸ ಬೆಳಕೆಗಳು — New growths)

(19) ಎದೆಯ ಕೋಲೆಲುಬಿನ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಅತಿ ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆ (Angina Pectoris).

(20) ಹೃದಯದ ಸ್ಫೋಟನ (ಒಡಯುವಿಕೆ—Rupture of the heart).

(21) ಎದೆಯ ಅಧಿಕಾರ (ಕೆಲಸ)ದಲ್ಲಿ ವೈತರಿಕಮಗಳು (Functional disorders of the heart)—(ಉಬ್ಬಸ, ನೋವು, ಆಯಾಸ, ತಲೆತಿರುಕು, ತಲೆನೋವು, ಮೂರ್ಛ, ಅತಿಬೆವರು, ಕೈಕಾಲುಗಳ ಕೂನೆಗಳಲ್ಲಿ ತಣಸು, ಕೋಪ, ಎದೆಯ ಕುಣಿತ (ತಲ್ಲಣ) ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳಂಥವು)

ಇವುಗಳು ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಪ್ರವಿಭಾಗಗಳು ಸೇರಿ, ಹೃದ್ರೋಗದ ವಿಧಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಐವತ್ತು ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರರು ಹೇಳುವದುಂಟು ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಅನೇಕ ವಿಕಾರಗಳು ಅನ್ಯ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕಂಥವು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬೇಕಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಕೆಲವು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಒಳಪಡತಕ್ಕವಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಕೆಲವು ವಿಕಾರಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದ ವಿದ್ಯಮಾನವು ಮರಣಾನಂತರ ಮೃತಶರೀರದ ಶೋಧನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ವಲ್ಲದೆ, ರೋಗಿಯ ಜೀವಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದವಲ್ಲ.

ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ವಾತದ ಕ್ಷಯ, ರಸದ ಕ್ಷಯ, ಒಜಸ್ಸಿನ ಕ್ಷಯ, ವಿದ್ರಧಿ, ಸ್ವಯಧು, ಗುಮ್ಫ, ಅವರಣರೋಗ, ವಾತರೋಗ, ಶೂಲೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಅವತಂತ್ರಕ, ರಸಗತದೋಷ, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ವಾತಿಕಜ್ವರ, ಕಾಮಜ್ವರ (ಸುಖಸನ್ನಿ), ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಹೃದ್ರೋಗ ಅಥವಾ ಹೃತ್ಪೀಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೃತ್ಪೀಡೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ.

ಯಾವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ವ್ಯಾಧಿಯ ರೂಪದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅದರ ಹೇತುವೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಹೃದ್ರೋಗದ ರೂಪಾಂತರಗಳು ಎಷ್ಟು ಇದ್ದರೂ ಹೇತು ಭೇದದ ಮೇಲೆ ಆ ರೋಗವು ಐದೇ ವಿಧ ಮತ್ತು ಆ ಐದು ವಿಧಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನಗಳಿಂದ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹೃದ್ರೋಗವು, ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡದ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾದಾಗ್ಯೂ, ಸಾಧ್ಯವರ್ಗದಾದರೆ ವಾಸಿಯಾಗುವದು ಎಂಬದು ಆಯುರ್ವೇದದ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ರೋಗದ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಯತ್ನಿಸುವದು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಕರಿಗೆ ಹಚ್ಚು ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಚೇತನಾಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಅನ್ಯರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಹೃದಯದ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡದೆ, ವೈದ್ಯರು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಲ್ಪ ತಪ್ಪಿತದ ದೆಸೆಯಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ಪರಿಹಾರವಿಲ್ಲದ ಮಹತ್ತಾದ ಕೆಡಕು ಅಥವಾ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂಬದನ್ನೂ, ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಗುಣವಿಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಅಭ್ಯಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆಂಬದನ್ನೂ, ಒಂದು ವಿಧದ ವಾತಿಕ ಹೃದಯರೋಗದಲ್ಲಿ ಪಧ್ಯವಾದ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದವು ಇತರ ಹೃದ್ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವಧ್ಯ (14ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಎಂಬ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ಆಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದ್ರೋಗದ ರೂಪಭೇದಗಳನ್ನು ಸಹ ನಮ್ಮ ಪಂಡಿತರು ತಿಳಿಯುವದು ಎಷ್ಟು

ಉಪಯುಕ್ತ ಎಂಬುದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೊಳೆಯದಿರಲಾರದು. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವ್ರಣಗಳು, ಮೇದಸ್ಸುಬಂಧವಾದ ಸ್ಥೋಟಕ, ವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಏಕಾರಗಳು, ಕ್ರಿಮಿದೋಷಗಳು, ಕಫವೃದ್ಧಿ, ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣವಿರುವಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಅಹಿತ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ.

ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕೇಳಿ, ಆ ಭೇದದ ಅಧಾರದಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿರುವ ಏಕಾರವನ್ನು ಊಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಟೆತೋಸ್ಕೋಪ್ (Stethoscope) ಎಂಬ ಉರಃಪರೀಕ್ಷಣ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಡಾಕ್ಟರ್‌ರು ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಉಪಯೋಗಿಸುವದುಂಟು. ಅದರ ಸಾರ್ಥಕಕ್ಕೆ ಹೃದಯದ ಸಹಜವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ರೂಪ, ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಿಚ್ಛಾನವೂ ಸ್ವಾನುಭವವೂ ಅಗತ್ಯ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂರು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾದ ಲೋಪಗಳು ಕಂಡರೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆ ಲಕ್ಷಣದೊಂದಿಗೆ ನಾಡಿಗಳು ಅತಿ ಬಲವಂತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅತಿ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಗಲಿಬಿಲಿ ಕಂಡರೆ, ಆ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಹೃದ್ರೋಗ ಇರಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಂಚವಿಧವಾದ ಹೃದ್ರೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೋ ಎಂಬದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೃದಯದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೋವು, ಕುಣಿಯುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ರೋಗಿಯು ಹೇಳುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ತನ್ನ ಎಡಕೈಯ ಎರಡು ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಬಲಕೈಯ ಎರಡು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಲಘುವಾಗಿ ತಟ್ಟಿದರೆ ಒಳಗೆ ನೋವಾಗುತ್ತದೋ ಎಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನೋಯುತ್ತದೆನ್ನುವದಾದರೆ ಒಳಗೆ ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವಾದ ಬಾವು, ವ್ರಣ ಮುಂತಾದ್ದು ಇರಬೇಕೆಂತ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಧ್ಯವಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಹೃದ್ರೋಗದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಅದರ ವಿಧವನ್ನೂ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಚಾರದಿಂದ ವೈದ್ಯನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೃದಯವು ಅಬಲಿಯಾಗಿದ್ದವನು ಕಾಫಿ, ಚಾ, ಕೊಕ್ಕೋ, ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು, ಮದ್ಯ, ತೀಕ್ಷ್ಣ ವಸ್ತುಗಳು ಮುಂತಾದ ಉತ್ತೇಜನಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಅಫೀಮು, ಉಮ್ಮತ್ತ, ಭಂಗಿ ಮುಂತಾದ ಹೃದಯದ ಗತಿಯನ್ನು ಮಂದಮಾಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸದಂತೆ ಉಪದೇಶಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಯಾಮ, ತ್ವರೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವದು, ಭಾರ ಹೊರುವದು, ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವದು ಮುಂತಾದ ಹೃದಯದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಶ್ರಮವನ್ನೂ ಅವನು ವರ್ಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಆಮಾಶಯವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ವಸಾವಹನವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಪೀಡೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಿತವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲದೆ, ವಾಯುಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭುಂಚಿಸಬಾರದು; ಮತ್ತು ಮಲ ಬದ್ಧವಾಗದ ಹಾಗೆ ಜಾಗ್ರತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಧ್ಯಾಯ XIV.

ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣ (ಉರೇಕ್ಷತ, Hemoptysis).

1 ಧನುಷಾಯಸ್ಥತೋ ತತ್ಕರ್ತೃ ಭಾರಮುದ್ವಹತೋ ಗುರುಮ್ |
 ವತತೋ ವಿಷಮೋಚ್ಛೇದ್ಯೋ ಯುಧ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಚಾಧಿಕೈಃ ||
 ವೃಷಂ ಹಯಂ ವಾ ಧಾವಂತಂ ದವ್ಯಂ ವಾನ್ಯಂ ಸಿಗೃಹ್ಣತಃ |
 ಲಲಾಕಾವ್ರಾಶ್ಚನಿರ್ಘಾತಾನ್ ಕ್ಷಿಪತೋ ಸಿಂಹತಃ ಪರಾನ್ ||
 ಅಧೀಯಮಾನಸ್ಯಾತ್ಯುಚ್ಛೈದ್ದೂರಂ ವಾ ವ್ರಜತೋ ದ್ರುತಮ್ |
 ಮಹಾನದೀಂ ವಾ ತರತೋ ಗಜೈರ್ವಾ ಸಹ ಧಾವತಃ ||
 ಸಹಸೋತ್ಪತತೋ ದೂರಂ ತೂರ್ಣಂ ಚಾತಿವ್ರನ್ಯತೈಃ |
 ತಥಾನ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಕೂರೈರ್ಭೃಶಮಭ್ಯಾಹತಸ್ಯ ವಾ ||
 ಎಕ್ಷತೇ ವಕ್ಷಸಿ ವ್ಯಾಧಿರ್ಬಲವಾನ್ ಸಮುದೀರ್ಯತೇ |
 ಸ್ತ್ರೀಷು ಚಾತಿವ್ರಸಕ್ತಸ್ಯ ರೂಕ್ಷಾಲ್ಪಪ್ರಮಿತಾಶಿನಃ ||
 ಉರೋ ನಿರುಚ್ಯತೇ ತಸ್ಯ ಭದ್ರತೇ ತಥ ವಿದಹ್ಯತೇ || (ಚ 622)

ಬಿಲ್ಲಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ಆಯಾಸಪಡುವದು, ಭಾರವಾದ ಹೂರೆಯನ್ನು ಹೊರುವದು, ಎತ್ತರವಾದ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಗಳಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವದು, ತನಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದು, ಓಡುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತನ್ನು, ಅಥವಾ ಕುದುರೆಯನ್ನು, ಅಥವಾ ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ (ಆನೆ, ಒಂಟೆ, ಮುಂತಾದ) ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸುವದು, ತಿಲೆಯನ್ನು, ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು, ಕಲ್ಲನ್ನು, ಅಥವಾ ಒಗೆಯುವ ಆಯುಧವನ್ನು ಎಸೆಯುವದು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೂಡುವದು, ಅತಿಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವದು, ದೂರದವರೆಗೆ ತ್ವರಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವದು, ಮಹಾನದಿಯನ್ನು ಈಸಿ ದಾಟುವದು, ಆನೆ ಗಳೊಂದಿಗೆ ಓಡುವದು, ಸಾಹಸದಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಹಾರುವದು, ಅತಿಯಾಗಿ ತ್ವರಿತದಿಂದ ನರ್ತನಮಾಡುವದು, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಕ್ರೂರವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಪೆಟ್ಟುತಾಗುವದು, ಇವುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆ (ಕ್ಷತ) ಉಂಟಾದರೆ, (ಉರೇಕ್ಷತ ಎಂಬ) ಬಲವಂತವಾದ ವ್ಯಾಧಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅತಿಯಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸಂಗಮಾಡಿದ, ಅಥವಾ ರೂಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಿರುವ, ಮನುಷ್ಯನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು, ಒಡಕು ಮತ್ತು ಉರಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಾ 'ವಿದಹ್ಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಿವಿಧ್ಯತೇ' (ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆ) ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು ಅದೇ ಸರಿಯಾದದ್ದು, ಉರಿ ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಎಂತ ಮ ವ್ಯಾ (ಫ 91) ಆದರೆ ಉರೇಕ್ಷತದಲ್ಲಿ ಎದೆ ಬಹಳ ಸುಡುತ್ತದೆ ಎಂತ ಸು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಫ 798) ಹಿಂದಿನ Vನೇ ಅ. ೨ನೇ ಸಂ ನೋಡಿ

2. ಪ್ರಪೀಡ್ಯತೇ ತತಃ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಶುಷ್ಯತ್ಯಂಗಂ ಪ್ರವೇಶತೇ |
 ಕ್ರಮಾದ್ವೀರ್ಯಂ ಬಲಂ ವರ್ಣೋ ರುಚಿರಗ್ನಿಶ್ಚ ಹೀಯತೇ ||

ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣದ
ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು
ಪೂರ್ವರೂಪ

ಚ್ಛರೋ ವ್ಯಧಾ ಮನೋದೈನ್ಯಂ ವಿಶಾಘೋಽಗ್ನಿವಧಸ್ತಧಾ |

ದುಷ್ಟಃ ಶ್ಯಾವಃ ಸದುರ್ಗಂಧಃ ಪೀತೋ ಎಗ್ರಧಿತೋ ಬಹುಃ ||

ಕಾಸಮಾನಸ್ಯ ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಸರಕ್ತಃ ಸಂಪ್ರವರ್ತತೇ |

ಸಕ್ಷತಃ ಕ್ಷೀಯತೇಽತ್ಯರ್ಥಂ ತಥಾ ಶುಕ್ರಾಜಸೋಃ ಕ್ಷಯಾತ್ ||

ಅವ್ಯಕ್ತಂ ಲಕ್ಷಣಂ ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವರೂಪಮಿತಿ ಸ್ಫುತಮ್ |

ಉರೋರುಕ್ ಶೋಣಿತಛದಿಃ ಕಾಸೋ ಮೈಶೇಷಕಃ ಕ್ಷತೇ |

ಕ್ಷೀಣೇ ಸರಕ್ತಮೂತ್ರತ್ವಂ ಪಾರ್ಶ್ವವೃಷ್ಣಕಟಿಗ್ರಹಃ (ಚ. 622-3)

ಉರಃಕ್ಷತದಿಂದ ವಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಪೀಡೆ, ದೇಹ ಬತ್ತುವದು, ನಡುಕು, ಕ್ರಮೇಣ ವೀರ್ಯ, ಬಲ, ವರ್ಣ, ರುಚಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಕ್ಷಯಿಸುವದು, ಚ್ಛರ, ವ್ಯಧ, ಮನಸ್ಸಿನ ದೀನತೆ (ನಿಸ್ತೂಕತೆ), ಮಲಭೇದಿ (ಸಡಲಿಕೆ), ಅಗ್ನಿನಾಶ, ಸಹ ಉಂಟಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಕೆಮ್ಮಿಸುವಾಗ್ಗೆ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ, ಕಪಿಶ ಅಥವಾ ಅರಸಿನ ವರ್ಣದ, ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಗಂಟುಕಟ್ಟಿ ಕೂಂಡಿರುವ ಮತ್ತು ರಕ್ತಯುಕ್ತವಾದ ಕಫ ಬಹಳ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶುಕ್ರದ ಮತ್ತು ಒಜಸ್ಸಿನ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಕ್ಷತವುಳ್ಳವನು ಅತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕ್ಷೀಣ ನಾಗುತ್ತಾನೆ). ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವದು ಅದರ ಪೂರ್ವರೂಪ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎದೆನೋವು, ರಕ್ತವಾಂತಿ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾದ ಕೆಮ್ಮು ಕ್ಷತದ (ವಿಶೇಷ) ಲಕ್ಷಣ. ಕ್ಷೀಣದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರವು ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವದು ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಡಿತ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು.

ಸರಾ ಚರಕನು ಶೋಷದಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಹಸದಿಂದ ಉರಃಕ್ಷತ ಉಂಟಾಗಿ, ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಶೋಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ ರೂಕ್ಷವಾದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಹಾರದಿಂದ ರಸಕ್ಷಯ, ಅತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಬಂಧೋ ಗದಿಂದ ಶುಕ್ರಕ್ಷಯ, ಉಂಟಾಗಿ ಆ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಶೋಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಶೋಷದ ನಾಲ್ಕು ಕಾರಣಗಳೊಳಗೆ ಸಾಹಸ ಮತ್ತು ಕ್ರಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳ ಕುರಿತು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಶುಕ್ರಕ್ಷಯದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಆಗಲಿ, ರಸಕ್ಷಯದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಆಗಲಿ, ಉರಃಕ್ಷತ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಶುಕ್ರಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಶುಕ್ರ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸ್ರವಿಸುತ್ತದೆಂತ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷಾಲ್ಪ ಅಶನಗಳಿಂದಲೂ ಅತಿವ್ಯವಾಯ ದಿಂದಲೂ ಉರಃಕ್ಷತ ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸುತ್ತುತನು ಉರಃಕ್ಷತದ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಅತಿಮೈಥುನ ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ, ಉಪಶಾಮದಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಶೋಷಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉರಃಕ್ಷತವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ, ಅದು ಶೋಷದ ಭೇದವಲ್ಲ, ಕ್ಷಯದಭೇದ, ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಧಾತುಭೇದದ ಮೇಲೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಧಾರಣ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಪಚಾರಮಾಡಬೇಕು, ಎಂತ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಚರಕನು ನಿವಾರಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶೋಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ರಾಜಯಕ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ 15 ಪುಟದ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನೂ, 'ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ' ಎಂಬ ತಿರೋನಾಮದಿಂದ 8 ಪುಟದ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನಲ್ಲದೆ, ಶೋಷಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ರಾಜಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯುವಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಗಳ ಬಲ ಮಾಂಸಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಮುಂದೆ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಈ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕತಕ್ಷೀಣ ರೋಗವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಯುಕ್ತರೋಗ ಬರುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ರೋಗ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಬೇಗನೇ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣವನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಚಿ ಸಾ. ಸಂದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ 'ಕ್ಷತಕ್ಷಯಾಧಿಕಾರ' ಎಂಬ ತಿರೋನಾಮ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಾದರೂ ಉರಃಕ್ಷತ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೂ, ಕ್ರಯಗಳಿಗೂ, ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ರಾಜಯಕ್ತದ ಸಮಸ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲವಾದರೆ, ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಚರಕನ ಮತ ಎಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಉರಃಕ್ಷತವಿಲ್ಲದೇನೇ ರಕ್ತವಾಂತಿ ಮತ್ತು ರಕ್ತಮಿಶ್ರವುಳ್ಳ ಕಫ ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕ್ಷತದ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾದ ಉಗುಳು, ಮತ್ತು ಕ್ಷಯಜ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ, ಹಸರು ಮತ್ತು ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪಿನ ಹಾಗಿನ ಕಫದ ಉಗುಳು, ಬರುತ್ತದೆಂತ ಒಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಳಗಿನ 28ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

3 ಅಲ್ಪಲಿಂಗಸ್ಯ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಃ ಸಾಧ್ಯೋ ಬಲವತೋ ನರ(ವಃ) |
 ಗತೇ ಸಂವತ್ಸರೇ ಯಾವ್ಯಃ ಸರ್ವಲಿಂಗಂತು ವರ್ಜಯೇತ್ || (ಚ. 623)
 ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರ ಚುರುಕಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಲವಂತನಾದ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ, ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿದ್ದರೆ, ರೋಗವು ಹೊಸತಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದು ಸಾಧ್ಯ. ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಅದು ಯಾವ್ಯ. ರೋಗದ ಸರ್ವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವ ರೋಗಿಯನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದೆ ಬಿಡಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಅಂಧಾದ್ದು ಅಸಾಧ್ಯ).

4. ಉರೋ ಮತ್ಸಾ ಕ್ಷತಂ ಲಾಕ್ಷಾಂ ಪಯಸಾ ಮಧುಸಂಯುತಾಮ್ |
 ಸದ್ಯ ಏವ ಪಿಬೇಜ್ಜೀರ್ಣೇ ವಯಸಾದ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಕರಮ್ ||
 ಕತದ ಸಂಧಾನ ಕರವಾದ ವಿಷಯ ವಿಚಾರಗಳು ಪಾರ್ಶ್ವವಸ್ತಿರುಜಶ್ಚಾಲ್ಪ ಪಿತ್ತಾಗ್ನಿಸ್ತಾಂ ಸುರಾಯುತಾಮ್ |
 ಭಿನ್ನವಿಟ್ಕಃ ಸಮುಸ್ತಾತಿವಿಷಾಂ ಪಾರಾಂ ಸವತ್ಸಕಾಮ್ ||
 ಲಾಕ್ಷಾಂ ಸರ್ಪಿರ್ಮಧೂಚ್ಚಿಷ್ಟಂ ಜೇವನೀಯಗಣಂ ಸಿತಾಮ್ |
 ತ್ವಕ್ಕ್ರೋರೀಸಮೃ(ಮ)ತಂ ಕ್ಷೀರೇ ಪಕ್ವಾ ದೀಪ್ತಾನಲಃ ಪಿಬೇತ್ |
 ಇಕ್ಷ್ವಾಲಿಕಬಿಸಗ್ರಸ್ಥಿವದ್ಯಕೇಶರಚಸ್ತನೈಃ |
 ಶೃತಂ ವಯೋ ಮಧುಯುತಂ ಸನ್ಧಾನಾರ್ಧಂ ಪಿಬೇತ್ ಕ್ಷತೀ ||
 (ಚ 623)

ಎದೆಯೊಳಗೆ ಕ್ಷತವಾಗಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೇ, ಕಡ್ಡಿಅರಗನ್ನು ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಜೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಜೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದು. ಅದು ಜೇರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಣ್ಣಬೇಕು. ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಸ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನೋವಿರುವ ರೋಗಿಯ ಪಿತ್ತವೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಲ್ಪವಾಗಿದ್ದರೆ, ಆ ಅರಗಿನ ಜೂರ್ಣವನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಮಲ ಒಡದದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ (ತೆಳ್ಳಗಾಗಿದ್ದರೆ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕ, ಇವುಗಳ ಜೂರ್ಣವನ್ನು ಅರಗಿನ ಜೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಅರಗು, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುಮೇಣ, ಜೇವನೀಯ ಗಣದ ಔಷಧಗಳು, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಗೋದಿಹಿಟ್ಟು, ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಕಾಶದರ್ಭೆ, ತಾವರೆದಂಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕ್ಷತ ರೋಗಿಯು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಗಾಯವು (ಒಡಕು) ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವದು.

ಪರಾ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಸಮೃತಂ' ಎಂಬದರ ಬದಲಾಗಿ 'ಸಮಿತಂ' ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟು 'ಸಮಿತ' ಎಂದರೆ ಗೋದಿಹಿಟ್ಟು ಎಂತ ಇಂದು ವ್ಯಾ. (ಅ ಸಂ II 130) 'ಸಮಿತ' ಎಂದರೆ ಗೋದಿಹಿಟ್ಟು 'ಸಮಿತ' ಶಬ್ದ ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. 'ಸಮೃತಂ' ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಗೋದಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮಿಕ್ಕವುಗಳನ್ನೇ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವದಂತ ಅರ್ಥವಾಗುವದು ಜೇವನೀಯಗಣದ ಎಲ್ಲಾ ಔಷಧಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕವೂ ಮಿಕ್ಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯೋಂದರ ತೂಕವೂ ಅರಗಿನ ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಗ್ರಾಫ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ಎಂತಲೇ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಅದರ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದಾದ್ದರಿಂದ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ತಪ್ರೀವೀ ಪಿಬೇತ್ತಿದ್ಧಂ ಲಾಕ್ಷಾರಸಪಯೋಘೃತೈಃ |
 ವರ್ಷಾಭೂತಕರಾಂಮುಸ್ತಶಾಲಿತಣ್ಣುಲಜಂ ರಜಃ ||
 ಲಾಕ್ಷಾರಚೂರ್ಣಂ ಸುಕೃತಂ ಕ್ಷುದ್ರಾಜ್ಞೇನ ಸಮನ್ವಿತಮ್ |
 ಸಕೃಲ್ಲಿಛಂ ಶಮಯತಿ ಶೋಷೋದ್ಭೂತಾಂ ನಮಿಂ ತಥಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 236)

ಪುನರ್ನವಿಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ ಚೂರ್ಣ ಶಾಲ್ಯಕೈವುಡಿ, ಇವು
 ಗಳನ್ನು, ಅರಗಿನ ಕಷಾಯ, ಹಾಲು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಬೇಯಿಸಿ (ಮಾಡಿದ ಹಾಲು-
 ಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಪಾಯಸವನ್ನು) ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ರಕ್ತದ ಉಗುಳು ವಾಸಿಯಾಗುವದು.
 ಹಾಗೆಯೇ, ಅರಗಿನ ಬಹು ನುಣ್ಣಾಗಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ
 ಕೊಂಡು, ಒಮ್ಮೆ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ರಕ್ತದ ಉಗುಳು ಮತ್ತು ಶೋಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ
 (ರಕ್ತ) ವಾಂತಿ ಶಮನವಾಗುವವು.

5.
 ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಉರಿ
 ಯುಳ್ಳ ಕ್ಷತಕ್ಕೆ
 ಉಪಚಾರ

ಯವಾನಾಂ ಚೂರ್ಣಮಾದಾಯ ಕ್ಷೀರಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಘ್ನಿತಮ್ |
 ಜ್ವರದಾಹೇ ಸಿತಾಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ರೂನ್ ವಾ ಸಯಸಾ ಪಿಬೇತ್ || (ಚ. 623)
 ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಉರಿಯುಳ್ಳ ಕ್ಷತದಲ್ಲಿ ಯವೆಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಹಾಲಿ
 ಸಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಥವಾ ಯವೆಗೋದಿಯ ಪುರಿದ
 ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು,
 ರೋಗಿಯು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

6.
 ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ನೋ
 ವಿರುವ ಕೆಮ್ಮಿಗೆ
 ಉಪಚಾರ

ಕಾಸೀ ಪರ್ವಾಸ್ಥಿಶೂಲೀ ಚ ಲಿಪ್ಯಾತ್ ಸಘೃತಮಾಕ್ಷಿಕಾಃ |
 ಮಧೂಕಮಧುಕದ್ರಾಕ್ಷಾತ್ಪಕ್ಷ್ಮೀರೀಪಿಪ್ಪಲೀಒಲಾಃ || (ಚ. 623)
 ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಗಂಟಲುಬುಗುಗಳ ನೋವುಳ್ಳವನು, ಇಷ್ಟೇ ಹೂವು,
 ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಬಿದಿರುವು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರನ
 ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು,
 ನೆಕ್ಕತಕ್ಕದ್ದು.

7.
 ಎಲಾವತ್ತತ್ತಜೋ
 ಎಲಾವಿ ಗುಟಿಕಾ

ಎಲಾವತ್ತತ್ತಜೋ 5ದರ್ಧಾಕ್ಷಾಃ ಸಿಪ್ಪಲ್ಯರ್ಧಪಲಂ ತಥಾ |
 ಸಿತಾಮಧುಕಖಜೂರಮೃದ್ವೀಕಾಶ್ಚ ಪಲೋನ್ರಿತಾಃ ||
 ಸಂಚೂರ್ಣಂ ಮಧುನಾ ಯುಕ್ತಾ ಗುಲಿಕಾಃ ಸಮೃಕ್ವಯೇತ್ |
 ಅಕ್ಷಮಾತ್ರಾಂ ತತಶ್ಚೈಕಾಂ ಭಕ್ಷಯೇನ್ನಾ ದಿನೇ ದಿನೇ ||
 ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಜ್ವರಂ ಹಿಕ್ಮಾಂ ಛರ್ದಿಂ ಮೂರ್ಛಾಂ ಮದಂ ಭ್ರಮಮ್ |
 ರಕ್ತನಿಷ್ಪೀವನಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಮರೋಚಕಮ್ ||
 ಶೋಷಸ್ವೀಹಾಢ್ಯವಾತಾಂಶ್ಚ ಸ್ವರಭೇದಂ ಕ್ಷತಂ ಕ್ಷಯಮ್ |
 ಗುಲಿಕಾ ತರ್ಪಣೇ ವೃಷ್ಯಾ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ || (ಚ. 623)

ಎಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಹೀನಿಯ ಎಲೆ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಇವು ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಹಿವ್ವಲಿ ಅರ್ಧ ವಲ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಖರ್ಜೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವು ಒಂದು ವಲ ಪ್ರಕಾರ, ಕೂಡಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಜೇನಿನಿಂದ ಕಾಲು ವಲ ತೂಕದ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪ್ರತಿ ದಿನ ಒಂದೊಂದು ಗುಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾರ ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಜ್ವರ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಚ್ಛ, ಮದ, ತಲೆತಿರುಕು, ರಕ್ತದ ಉಗುಳು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಕ್ರದ ಶೂಲೆ, ಅರುಚಿ, ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ಥೀಹ, ಅಧ್ಯವಾತ, ಸ್ವರಭೇದ, ಕ್ಷತ, ಕ್ಷಯ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾಗುವವು. ಈ ಗುಳಿಕೆಯು ತರ್ಪಣ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಯಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

೧ ರಕ್ತೇ ಸತಿವೃತ್ತೇ ದಕ್ಷಾಣ್ಣಂ ಯುಷ್ಮಸ್ಮೋಯೇನ ವಾ ಪಿಬೇತ್ |

ರಕ್ತಕಾಂಡವನಿಗೆ
ಉಪಚಾರ

ಚಟಕಾಂಡರಸಂ ವಾಪಿ ರಕ್ತಂ ವಾ ಭಾಗಜಾಂಗಲಮ್ || (ಚ. 621)

ರಕ್ತವು ಅತಿಯಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸಾರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ಗುಬ್ಬಿಮೊಟ್ಟೆಯ ರಸವನ್ನು, ಅಥವಾ ಅಡಿನ ರಕ್ತವನ್ನು, ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲ ಮೃಗಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು, ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಇಂಥ ರಕ್ತವು ಯಾವ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೊರಟುಬರುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ (ರಕ್ತಪಿತ್ತದಂತೆ) ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ವಾ (ಪು 272)

9. ಚೂರ್ಣಂ ಪುನರ್ನವಂ ರಕ್ತಶಾಲಿತಣ್ಣುಲಶರ್ಕರಮ್ |

ರಕ್ತದ ಉಗುಳಿಗೆ
ನಿವಾರಗಳು

ರಕ್ತಪ್ರೀವೀ ಪಿಬೇತ್ತಿದ್ದಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವಯೋಘೃತೈಃ ||

ಮಧೂಕಮಧುಕಕ್ಷೀರಸಿದ್ದಂ ವಾ ತಣ್ಣುಲೀಯಕಮ್ || (ಚ 621)

ರಕ್ತವನ್ನು ಉಗುಳುತ್ತಿರುವವನು ಪುನರ್ನವಿಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿಯನ್ನೂ, ದ್ರಾಕ್ಷರಸ ಮತ್ತು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಬೇಯಿಸಿ, ಅಥವಾ ಕೈಹರುವೆ(ಅಥವಾ ಮುಳ್ಳುಹರುವೆ)ಯ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧುವಿನ ಮತ್ತು ಇವೈಹೂವಿನ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬೇಯಿಸಿ, ಕುಡಿಯಬೇಕು.

10. ಒಲಾಶ್ವಗಂಧಾ ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ ಒಹುವತ್ರೀ ಪುನರ್ನವಾ |

ಕೃತಕ್ಷಯಕ್ಕೆ
ಒಲಾಶ್ವಗಂಧಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಪಯಸಾ ನಿತ್ಯಮಭ್ಯಸ್ಯತಾಃ ಶಮಯಂತಿ ಕ್ಷತಕ್ಷಯಮ್

(ಚಿ ಸಾ. ಸಂ. 236)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಕಾಶ್ಮೀರಿಹಣ್ಣು, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಕ್ಷತಕ್ಷಯವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂಥ 'ಒಹುವತ್ರೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಒಹುವತ್ರೀ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು (ಧಾ ಪ್ರ 370). 'ಒಹುವತ್ರೀ' ಎಂದರೆ ಉಪಮುಕ್ತೃತತಾಯಿ (ತತಾವಂಶ).

11. ಶರ್ಕರಾಂ ಯವಗೋಧೂಮಂ ಬೇವಕರ್ಷಭಕೌ ಮಧು |

ಯವಾದಿ ಚೂರ್ಣ
ಮತ್ತು ಮಾಂಸರಸ

ಶೃತಕ್ಷೀರಾನುಪಾನಂ ವಾ ಲಿಹ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೀಣಃ ಕ್ಷತಃ ಕೃಶಃ ||

ಕ್ರವ್ಯಾಪ್ತಿಶಿತನಿಯೂಹಂ ಘೃತಭೃಷ್ಟಂ ಪಿಬೇಜ್ಜ ಸಃ |

ಪಿಪ್ಪಲಿಕೃದ್ರಸಂಯುಕ್ತಂ ಮಾಂಸಶೋಣಿತವರ್ಧನಮ್ || (ವಾ. 272)

ಯವಗೋದಿ, ಗೋದಿ, ಬೇವಕ, ಋಷಭಕ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ, ಬೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಕ್ಷತನೂ, ಕ್ಷೀಣನೂ, ಕೃಶನೂ ಆದ ರೋಗಿಯು ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಮತ್ತು ಮಾಂಸಾಶಿ ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸದ ಸಾರನ್ನೂ, ತುಪ್ಪದಿಂದ ಒಗ್ಗರಿಸಿ, ಬೇನು ಮತ್ತು ಹಿವ್ವಲಿಫುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರಿಂದ ಅವನ ಮಾಂಸವೂ ರಕ್ತವೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರ್ವಾ ಈ ಯೋಗಗಳು ಸಹ ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥವು 'ಗೋಧೂಮಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕೌಪ್ತ' ಎಂತ ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ಚ 624) ಆ ವಾರ ಪ್ರಕಾರ ಗೋದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

12. ನ್ಯಗೋಧೋದುಮ್ಬರಾಶ್ವತ್ಥಪ್ಲಕ್ಷಶಾಲಪ್ರಿಯಂಗುಭಃ |
 ನ್ಯಗೋಧಾದಿ ತಾಲಮಸ್ತಕಜಮ್ಬೂತ್ವಕ್ಪಿಯಾಲೈಶ್ಚ ಸಪದ್ಮಕೈಃ ||
 ಸಾಶ್ವಕರ್ಣೈಃ ಶ್ವತಾತಾ ಕ್ಷೀರಾದ್ಧ (ದ)ದ್ರಾಚ್ಚಾಶ್ವತೇನ ಸರ್ಪಿಸಾ |
 ಶಾಲೋದನಂ ಕ್ಷತೋರಸ್ಯಃ ಕ್ಷೀಣಶುಕ್ರಶ್ಚ ಮಾನವಃ || (ಚ 624)

ಗೋಳಿ, ಅತ್ತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಬಸುರಿ, ಧೂಪದ ಮರ, ಇವುಗಳ ಚಕ್ಕೆಗಳು, ಪ್ರಿಯಂಗು, ತಾಳಿಯ ಎಳೆ ಕೊಂಬು, ನೇರಳೆಚಕ್ಕೆ, ಮೊರವೆ (ಮೊರಂಟಿ) ಬೀಜ, ಪದ್ಮಕ, ಅಸಿನಮರದ ಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯದಿಂದ ತೆಗೆದ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಶಲ್ಯಾನ್ನವನ್ನು ಉರಚ್ಚತನೂ, ಶುಕ್ರಕ್ಷೀಣನಾದವನೂ ಉಣ್ಣಬೇಕು

13. ಯಷ್ವಾಪ್ಪಾಹ್ವಾನಾಗಬಲಯೋಃ ಕ್ವಾಧೇ ಕ್ಷೀರಸಮಂ ಘೃತಮ್ |
 ಯಷ್ವಾಪ್ಪಾದಿ ವಯಸ್ಯಾಪಿವ್ವಲೀವಾಂತೀಕಲ್ಮಸಿದ್ಧಂ ಕ್ಷತೇ ಶುಭಮ್ || (ಚ. 624)
 ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಅನೇಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ, ಸಮಪಾಲು ಹಾಲು, ಮತ್ತು ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಬಿದಿರುಫು, ಈ ಮೂರು ಬೇನಸುಗಳ ಕಲ್ಮ, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ವಕ್ರಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಕ್ಷತರೋಗದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮ ಕರವಾಗುತ್ತದೆ.

14. ಕೋಲಲಾಕ್ಷಾರಸೇ ತದ್ವತ್ ಕ್ಷೀರಾಷ್ಟಗುಣಸಾಧಿತಮ್ |
 ಕೋಲಾದಿಘೃತ ಕಲ್ಕೈಃ ಕಟ್ಟವ್ಲದಾರ್ವೀತ್ವಗ್ವತ್ಸಕತ್ವಕ್ಫಲೈಃಘೃತಮ್ || (ಚ. 624)
 ಬೊಗರೇ ಚಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅರಗಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ, ಅದರ ಎಂಟು ಪಾಲು ಹಾಲು, ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯಂಗು, ಅಮ್ಲವೇತಸ (ಸುಕ್ಕೆಬೇರು), ಮರದರಸಿನದ ಚಕ್ಕೆ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಕೊಡಸಿಗಿನ ಚಕ್ಕೆ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಈ ಬೇನಸುಗಳ ಕಲ್ಮ ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು ಕ್ಷತರೋಗವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಸರ್ವಾ ಕಟ್ಟವ್ಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಟ್ಟಂಗ' ಎಂತ ವದವನ್ನಿಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಿಯಂಗು ಮತ್ತು ಅಮ್ಲವೇತಸ ಬಿಟ್ಟು ಅನೇಮುಂಗಿನ ಬೇರನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗುವದು. 'ದಾರ್ವೀತ್ವಕ್' ಎಂಬದನ್ನು ಒಂದೇ ಪದ ವನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸಿದರೆ ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ಬೇಡ 'ಫಲೈಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಲ್ಯೈಃ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು ಆಗ್ಗೆ ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲವಂಗಪತ್ರೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಾಗುತ್ತದೆ ಅನೇಮುಂಗು, ಮರದರಸಿನ, ಕೊಡಸಿಗಿನಚಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಲವಂಗಪತ್ರಿ, ಇವು ನಾಲ್ಕೇ ಕಲ್ಮಕ್ಕೆ ಎಂತ ಇಂ ವ್ಯಾ (ಅ ಸಂ II-182)

15. ಮಧುಕಾಷ್ಠಪಲಂ(ಲ)ದ್ರಾಕ್ಷಾಪ್ರಸ್ಥಕೃದ್ಧೇ ಘೃತಂ ಪಚೇತ್ |
 ಶಕ್ತುಪ್ರಯೋಗ ಸಿಪ್ಪಲೃಷ್ಪವಲೇ ಕಲ್ಕೇ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಿದ್ಧೇ ಚ ಶೀತಲೇ ||
 ಪೃಥಗೃಷ್ಪಪಲಂ ಕೃದ್ಧಂ(ದ್ರ)ಶರ್ಕರಾಭ್ಯಾಂ ವಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ |
 ಸಮಂ ಶಕ್ತು ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣೇ(ಣ) ರಕ್ತಗುಲ್ಮೇಷು ತದ್ಧಿತಮ್ || (ಚ. 625)

೮ ಪಲ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಮತ್ತು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಕಲ್ಪವಾಗಿ ೮ ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಘೃತವು ಆರಿದ ಮೇಲೆ, ಅದರೊಂದಿಗೆ ೮ ಪಲ ಜೇನು, ೮ ಪಲ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದು. ಈ ಸಕ್ಕರೆ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಕ್ತಗುಲ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಸಕ್ಕರೆ ಎಂದರೆ ಹುರಿದ ಯವೆಗೋವಿಯ ಚೂರ್ಣ ಎಂಬದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಭತ್ತವನ್ನು ಅರಳುಮಾಡುವಾಗ ಅರಳಾಗದೆ ಉಳಿದ ಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನೇ ಹುರಿದು ಮಾಡಿದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

- 16 ಧಾತ್ರೀಫಲವಿದಾರೀಕ್ಷುಜೀವನೀಯರಸಾದ್ ಘೃತಾತ್ |
 ಛಾಗಗೋಪಯಸೋತ್ಪ್ರವ ಸಪ್ತ ಪ್ರಸ್ಥಾನ ಪಚೇದ್ಧಿಷಕ್ ||
 ಸಿದ್ಧಶೀತೇ ಸಿತಾಕ್ಷಾದ್ರದ್ವಿಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಸಯೇತ್ತತಃ |
 ಯಕ್ಷ್ಮಾಪ್ರಸ್ಮಾರಪಿತ್ತಾಸೃಕ್ವಾಸವೋಹಕ್ಷಯಾವಹಮ್ ||
 ವಯಃಸ್ಥಾಪನಮಾಯುಷ್ಯಂ ಮಾಂಸಶುಕ್ರಬಲಪ್ರದಮ್ |
 ಘೃತನ್ನು ಪಿತ್ತೇ ಽಭ್ಯಧಿಕೇ ಲಿಹ್ಯಾದ್ವಾತೇ ಽಧಿಕೇ ಪಿಚೇತ್ ||
 ಲೀಡಂ ನಿರ್ವಾಪಯೇತ್ಪಿತ್ತಮಲ್ಪತ್ವಾದ್ಧನ್ತಿ ನಾನಿ(ನ)ಲಮ್ |
 ಆಕ್ರಮತ್ಯನಿಲಂ ಪೀತಮುಪ್ರಾಣಂ ನಿರುಗದ್ಧಿ ಚ ||
 ಕ್ಷಾಮಕ್ಷೀಣಕೃಶಾಗಾನಾಮೇತಾನ್ಯೇವ ಘೃತಾನಿ ಚ |
 ತ್ವಕ್ಷೀಣೀರರ್ಕರಾಲಾಜಚೂರ್ಣೈಃ ಪಾನಾನಿ* ಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಚ. 626)

ನೆಲ್ಲಿರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆಯ ರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಮೇದೆ, ಮಹಾಮೇದೆ, ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜೀವಂತಿ ಗಡ್ಡೆ, ಕಾಡುಉದ್ದು, ಕಾಡುಹೆಸರು, ಈ ಹತ್ತು ಬಗೆಗಳ ಕಷಾಯ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಆಡಿನ ಹಾಲು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ದನದ ಹಾಲು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಈ ೭ ಪ್ರಸ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ. ಪಾಕ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದು, ತಣಿದ ಮೇಲೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಜೇನು ಹಾಕಿ, ಕದಡಿ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಪಿತ್ತರಕ್ತ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೂರ್ಛ, ಕ್ಷಯ, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಈ ಘೃತದಿಂದ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವು ತಡೆಯಲ್ಪಡುವದು, ಆಯುಷ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು, ಮತ್ತು ಮಾಂಸ, ಶುಕ್ರ, ಬಲ, ಸಹ ಉಂಟಾಗುವವು. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಿತ್ತ ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು (ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು); ಮತ್ತು ವಾತ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು;

ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತವು ಶಾಂತವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಅಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವು (?ಅಗ್ನಿಯು) ನಾಶವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿದರೆ ವಾಯುವು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು ಮತ್ತು ಉಷ್ಣತೆ(ಅಗ್ನಿ)ಯು ತಡೆಯಲ್ಪಡುವದು (ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು). ಬಲಹೀನ, ಕ್ಷೀಣ, ಕೃಶ ವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದೇ ಘೃತವನ್ನು ಬಿಡಿರುಪ್ಪು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಅರಳಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಪಠಾ * 'ಸ್ತ್ರಾನಾಸಿ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು ಆಗ್ನಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ನೆಕ್ಕಿಸ ಅಥವಾ ತಿನ್ನಿಸಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಚೂರ್ಣ ಬೆರಸಿದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೀನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ತಿಂದು, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ, ಬಲ, ಪುಷ್ಟಿ ಸಹ ಬೇಗನೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ಅ ಸು II 134)

17. ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ನವಾಮಾಮಲಕೀಮಾತ್ಮಗುವ್ರಾಂ ಪುನರ್ನವಾಮ್ |

ದಾಕ್ಷಾದಿಸರ್ಪಿ
ಗುರ್ಧಕ (ಗುಳಿಗೆ)

ಶತಾವರೀಂ ವಿಧಾರೀಂ ಚ ಸಮಾಂಶಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ತಥಾ ||
ವೃಧಗ್ರತಪಲಾನ್ ಭಾಗಾನ್ ಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾ ಚ ನಾಗರಾತ್ |
ಯಷ್ಠ್ಯಾಹ್ವಸೌವರ್ಚಲಯೋದ್ವಿಪಲಂ ಮರಿಚಸ್ಯ ಚ ||
ಕ್ಷೀರತೈಲಘೃತಾನಾಂ ಚ ತ್ರ್ಯಾಥಕೇ ಶರ್ಕರಾಶತೇ |
ಕ್ಷುಧಿತೇ ತಾನಿ ಚೂರ್ಣಾನಿ ದತ್ತಾ ಬಿಲ್ವಸಮಾನ್ ಗುಡಾನ್ ||
ಕುರ್ಯಾತ್ ತಾನ್ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ಕ್ಷೀಣಃ ಕ್ಷತಶುಷ್ಕಶ್ಚ ಮಾನವಃ |
ತೇನ ಸದ್ಯೋ ರಸಾದೀನಾಂ ವೃದ್ಧ್ಯಾ ಪುಷ್ಟಿಂ ಸ ವಿಸ್ತತಿ ||

(ಚ. 627)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹೊಸ ನೆಲ್ಲಿ, ನಸುಗುನ್ನಿಬೀಜ (ನಾಯಿಸೋಣಗು), ಪುನರ್ನವಬೇರು, ಶತಾವರೀರು, ನೆಲಕುಂಬಗಳಡ್ಡೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹತ್ತು ಪಲ, ಶುಂಠಿ ೮ ಪಲ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ೧ ಪಲ, ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ (ಕರಿ ಉಪ್ಪು) ೧ ಪಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ೨ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಹಾಲು ೧ ಆಧಕ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ೧ ಆಧಕ, ತುಪ್ಪ ೧ ಆಧಕ, ಸಕ್ಕರೆ ೧೦೦ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕುದಿಸಿ, ಪಾಕ ಬಂದೊಡನೆ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅವುಗಳನ್ನು ಕ್ಷೀಣನೂ, ಕ್ಷತದಿಂದ ಒಣಗಿದ ಶರೀರದವನೂ, ಆದ ಮನುಷ್ಯನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಒಡನೆ ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

18. ವಸ್ತಿದೇಶೇ ಏಕುರ್ವಾಣೇ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಸಕ್ತಸ್ಯ ಮಾರುತೇ |

ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಸಕ್ತಿಯ
ಕ್ಷೀಣತೆಗೆ ಉಪ
ಚಾರ

ವಾತಘ್ನಾನ್ ಬೃಂಹಣಾನ್ ವೃಷ್ಯಾನ್ ಯೋಗಾಂಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜ-
ಯೇತ್ || (ಚ. 628)

ಅತಿಯಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡಿದವನಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ವಸ್ತಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ವಾತಹರವಾದ, ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಮತ್ತು
ವೃಷ್ಯ(ಶುಕ್ರ ವೃದ್ಧಿಕರ)ವಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಂಧವನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

19. ಶರ್ಕರಾಪಿವ್ವಲೀಚೂರ್ಣೈಃ ಸರ್ಪಿಸಾ ಮಾಕ್ಷಿಕೇಣ ವಾ (?ಚ) |

ಸಂಚಸಾರ
ಕ್ಷೀರಪಾನ

ಸಂಯುಕ್ತಂ ವಾ ಶೃತಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪಿಬೇತ್ ಕಾಸಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||

(ಚ. 628)

ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಿವ್ವಲಿಪುಡಿ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, (ಸ್ತ್ರೀಸಹವಾಸದ ದೋಷವುಳ್ಳವನು) ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಸರ್ಕಾ 'ಮಾಕ್ಷಿಕೇಣ ಚ' ಎಂತ ಇರುವ ಪಾಠ(ಅ ಸಂ II-136)ವೇ ಸರಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ 'ಮಾ' ಇರುವುದರಿಂದ ಹಾಲಿನ ಹದಿನಾರನೇ ಒಂದು ಅಂತ ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟೇ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಾಲುಕಸಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಹ ಕುಡಿಯಬಹುದೆಂತ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು

20. ಫಲಾಮ್ಲಂ ಸರ್ಪಿಸಾ ಭೃಷ್ಟಂ ವಿದಾರೀಕ್ಷುರಸೇ ಶೃತಮ್ |

ಫಲಾಮ್ಲಾಢಿ
ಸಾರು

ಸ್ತ್ರೀಷು ಕ್ಷೀಣಃ ಪಿಬೇದ್ಯೂಷಂ ಜೀವನಂ ಬೃಂಹಣಂ ಪರಮ್ ||

(ಚ. 628)

ಫಲಾಮ್ಲ, ನೆಲಕುಂಬಳದ ಗಡ್ಡೆಯ ರಸ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ (ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ್ದರಿ) ಸಾರನ್ನು, ತುಪ್ಪದಿಂದ ಒಗ್ಗಿಸಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದವನು ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅದು ಬದುಕಿಸುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮವಾದ ಬೃಂಹಣ (ಪುಷ್ಟಿಕರ ಯೋಗ).

ಸರ್ಕಾ 'ಫಲಾಮ್ಲ' ಎಂದರೆ 'ದಾಳಿಂಬ, ಹುಣಸೆ ಮುಂತಾದ ಫಲಗಳ ಹುಳಿ' ಎಂತ ಇಂ ವ್ಯಾ (ಅ ಸಂ II-136) ಅದರೆ 'ಫಲಾಮ್ಲ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧಿನ ಹುಳಿಗೂ ಉಂಟು

21. ಶಕ್ತೂನಾಂ ವಸ್ತ್ರಪೂತಾನಾಂ ಮನ್ಥಂ ಕ್ವಿದ್ರಘೃತಾನ್ವಿತಮ್ |

ಶಕ್ತುವಿನ ಮಂಥ

ಯಾವನ್ನಾ(ಯವಾನ್ನ) ಸಾತ್ಮೋ ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಃ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಃ ಪಿಬೇನ್ನರಃ ||

(ಚ. 628)

ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣನಾದ ಮನುಷ್ಯನು, ತನಗೆ ಯಾವೆಂದು ಅನ್ನ ಸಾತ್ಮ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಶಕ್ತುಗಳನ್ನು (ಹುರಿದ ಯವೆಗೋದಿ ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿ ಪುಡಿಗಳನ್ನು) ವಸ್ತ್ರ ಗಾಲಿತ ಮಾಡಿ, ಆ ನುಣ್ಣಗಿನ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ಮಂಥವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ಕಾ 'ಮಂಥ'ದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-28 ನೋಡಿ

22. ದೀಪ್ತೇ ಽಗ್ನೌ ವಿಧಿರೇಷಃ ಸ್ಯಾನ್ಮನ್ದೇ ದೀಪನಪಾಚನಃ |

ಮಲ ಸಡಿಲಾದ
ದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಯಕ್ಷ್ಮಿಕಾಂ ವಿಹಿತೋ ಗ್ರಾಹೀ ಭಿನ್ನೇ ಶಕ್ತೌ ಚೇಷ್ಯತೆ || (ಚ. 628)

ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದಾಗ ಈ (ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿದ ಬೃಂಹಣ)

ವಿಧಿಯು ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು. ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ದೀಪನ ಪಾಚನ

ಕರ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ಮಲವು ಒಡದಿದ್ದರೆ (ತೆಳ್ಳಗಾಗಿದ್ದರೆ) ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಗ್ರಾಹಿಗುಣವುಳ್ಳ ಯೋಗಗಳು (ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣರಿಗೂ) ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸರ್ಕಾ 'ಗ್ರಾಹಿ' ತಬ್ಬದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ III-8 (13) ನೋಡಿ.

23. ಪಲಿಕಂ ಸೈಂಧವಂ ಶುಂಠೀ ದ್ವೇ ಚ ಸೌವರ್ಚಲಾತ್ ಪಲೇ |
 ಸೈಂಧವಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಕುಡವಾಂಶಾನಿ ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಂ ದಾಡಿಮಂ ಪತ್ರಸಂ(ಮ)ರ್ಜಕಾತ್ ||
 ಏಕೈಕಂ ಮರಿಚಾಜಾಜ್ಯೋರ್ಧಾಸ್ತೃಕಾದ್ವೇ ಚತುರ್ಥಿಕೇ |
 ಶರ್ಕರಾಯಾಃ ಪಲಾಸ್ಯತ್ರ ದಶ ದ್ವೇ ಚ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||
 ಕೃತ್ವಾ ಚೂರ್ಣಮತೋ ಮಾತ್ರಾಮೃತಸಾನೇ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |
 ರೋಚನಂ ದೀವನಂ ಬಲ್ಯಂ ಪಾತ್ವ(ಶ್ವಾ)ರ್ತಿಶ್ವಾಸಕಾಸನುತ್ |

(ಚ. 628-629)

ಸೈಂಧವಲವಣ ೧ ಪಲ, ಶುಂಠಿ ೧ ಪಲ, ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ ೨ ಪಲ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ ೪ ಪಲ, ದಾಳಿಂಬ ೪ ಪಲ, ನಾಯಿತುಳಸಿ ಎಲೆ ೪ ಪಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು ೧ ಪಲ, ಬೇರಿಗೆ ೧ ಪಲ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ೨ ಪಲ, ಸಕ್ಕರೆ ೧೨ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಟ್ಪುಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ಅನ್ನಪಾನಗಳೊಂದಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ರುಚಿ, ಅಗ್ನಿದೀವನ, ಮತ್ತು ಬಲವಂತಗುವದಲ್ಲದೆ, ಶಾರ್ಫಶಾಲೆ, ಉಬ್ಬನ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ನಾಶವಾಗುವವು.

ಪಠಾ 'ಪತ್ರಸರ್ಜಕಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪತ್ರಮಾರ್ಜಕಂ' ಎಂತ ವಾ (ಪು 276)

24. ಏಕಾ ಷೋಡಶಿಕಾ ಧಾನ್ಯಾದ್ವಿ ದ್ವೇ ಚಚಾಚ್ಯಜಮೋದಯೋಃ |
 ಸಾಡವ ತಾಭ್ಯಾಂ ದಾಡಿಮವೃಕ್ಷಾಮ್ಲದ್ವಿದ್ವಿಃ ಸೌವರ್ಚಲಾತ್ ಪಲಮ್ ||
 ಶುಂಠ್ಯಾಃ ಕರ್ಷಂ ದಧಿತ್ಥಸ್ಯ ಮಧ್ಯಾತ್ ಪಂಚ ಪಲಾನಿ ಚ |
 ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಷೋಡಶವಲೇ ಶರ್ಕರಾಯಾ ವಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ ||
 ತಾಡವೋ ಽಯಂ ಪ್ರದೇಯಃ ಸ್ಯಾದನ್ನಪಾನೇಷು ಪೂರ್ವಮತ್ ||

(ಚ. 629)

ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ೧ ಕರ್ಷ, ಬೇರಿಗೆ ೨ ಕರ್ಷ, ಅಜಮೋದ ೨ ಕರ್ಷ, ದಾಳಿಂಬದ ಸಿಪ್ಪೆ ೮ ಕರ್ಷ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ ೮ ಕರ್ಷ, ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ ೧ ಪಲ, ಶುಂಠಿ ೧ ಕರ್ಷ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು ೫ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣಿಗೆ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ೧೬ ಪಲ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಆ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ 'ತಾಡವ' ಎಂಬ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅನ್ನ ಪಾನಗಳೊಂದಿಗೆ ಮೊದಲು (ಸೈಂಧವಾದಿ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ) ಹೇಳಿದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು— (ಅಂದರೆ ಮಿತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಸಿಗುವವು).

ಪಠಾ 'ಷೋಡಶಿಕಾ' ಎಂದರೆ ಪಲ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥ ಬರದಷ್ಟು ಆ ಷೀಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬರದ ಅರ್ಥ ಇಂ. ನ್ಯಾಕ್ಕೆ ಸರಿಯುಂಟು (ಅ. ಸಂ II-138)

25. ಪಿಪೀನ್ನಾಗಬಲಾಮೂಲಸ್ಯಾರ್ಧಕರ್ಷವಿವರ್ಧನಮ್ |
 ನಾಗಬಲಾದಿ ಕಲ್ಪಗಳು. ಪಲಂ ಕ್ಷೀರಯುತಂ ಮಾಸಂ ಕ್ಷೀರವೃತ್ತಿರನ್ನಭುಕ್ ||
 ಏಷಃ ಪ್ರಯೋಗಃ ಪುಷ್ಪಾಪ್ಯಯುರ್ಬಲಾರೋಗ್ಯಕರಃ ಪರಃ |
 ಮಂಡೂಕವಣ್ಯಾಃ ಕಲೋಃ ೨ಥ ಶುಂಠೀಮಧುಕಯೋಸ್ತಥಾ ||

(ಚ. 629)

ಅನೆಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಹಿಡಿದು, ದಿನಕ್ಕೆ ಅರ್ಧ

ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ೧ ವಲದ ವರೆಗೆ ಎರಿಸಿ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ವರ್ಯಂತ ಕುಡಿಯುತ್ತಾ, ಅನ್ನ ಉಣ್ಣದೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ವುಷ್ಟಿ, ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ, ಬಲ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯ ಉಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು. ಒಂದೆಲಗದ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುಗಳೆರಡರ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯೋಗವು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

26. ಯದ್ಯತ್ ಸನ್ನರ್ಪಣಂ ಶೀತಮವಿದಾಹಿ ಹಿತಂ ಲಘು |

ಪಘ್ಯಾನ್ನ
ಪಾನಗಳು

ಅನ್ನಪಾನಂ, ಸಿಂಹೇವ್ಯಂ ತತ್ ಕ್ಷುತಕ್ಷೀಣೈಃ ಸುಖಾರ್ಥಿಭಃ ||

ಯಚ್ಛೋಕ್ತಂ ಯಕ್ಷ್ಮೀಣಾಂ ಪಥ್ಯಂ ಕಾಸಿನಾಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಿನಾಮ್ |

ತಚ್ಚ ಕುರ್ಯಾದಪೇಕ್ಷ್ಯಾಗ್ನಿಂ ವ್ಯಾಧಿಂ ಸಾತ್ವ್ಯಬಲಾಂಸ್ತಥಾ |

ಉಪೇಕ್ಷಿತೋ ಭವೇತ್ ತಸ್ಮಿನ್ನನುಬನ್ಧೋ ಹಿ ಯಕ್ಷ್ಮಣಃ |

ಪ್ರಾಗೀವಾಗಮನಾತ್ಸಸ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ತಂ ತ್ವರಯಾ ಜಯೇತ್ || (ಚ. 629)

ಸಂತರ್ಪಣ(ತೃಪ್ತಿ ಕರ)ವಾದ, ಶೀತವಾದ, ವಿದಾಹಿಯಲ್ಲದ, ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಲಘು ವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು ಯಾವ ಯಾವವು ಇರುತ್ತವೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಸುಖವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕ್ಷುತಕ್ಷೀಣ ರೋಗಿಗಳು ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮಿನವರಿಗೂ, ರಕ್ತಪಿತ್ತವ್ಯಾಧಿಯವರಿಗೂ, ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದವರಿಗೂ ಯಾವ ಪಥ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ಅವರು ಅಗ್ನಿ ಬಲವನ್ನೂ, ದೇಹಬಲವನ್ನೂ, ಸಾತ್ವ್ಯ(ಹಿತ)ವನ್ನೂ, ವ್ಯಾಧಿಯ ಬಲವನ್ನೂ ಆಲೋಚಿಸಿ ಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಕ್ಷುತಕ್ಷೀಣರೋಗವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಿದರೆ ಅದರ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗವು ಬರುವದರೊಳಗಿನೇ ಈ ರೋಗವನ್ನು ತ್ವರೆಯಿಂದ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಂತಾಪನಾಂ ಸು ಕ್ಷುತಕ್ಷಯ ವರಿಹಾರಗಳೊಳಗೆ ಕೂಡಾಂಡ-ರಸಾಯನ, ವಶಿಸ್ತಹರಿತಕೀ-ರಸಾಯನ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ಯಹರಿತಕೀ-ರಸಾಯನವನ್ನು ಕಾಣಿಸಿದ್ದಾನೆ

27. (೧) ಪ್ರಾಯ ೩೨ ವರ್ಷ. ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತ, ನೆನಪು ಕಡಿಮೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ

ಹರಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವದು ಮತ್ತು ಕೂತಾಗ್ಗೆ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕೊಳಕೆ

ಹಾಕಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುವದು.—ಕಡೀರು ತೊ. ೧, ಆನೆಕಡೀರು ತೊ. ೧, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು ತೊ. ೧, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ತೊ. ೧, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು ತೊ. ೧, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ತೊ. ೧ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ೧ ತೊ. ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ||| ಕುಡುತೆ ದನದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ೩ ಕುಡುತೆ ನೀರು ಹೊಯಿದು, ಹಾಲುಕಸಾಯಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ, ತೊ. = ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ, ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರುವದು. ಇದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಗಿದೆ.

(೨) ಪ್ರಾಯ ೨೩ ವರ್ಷ. ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕಫದೊಂದಿಗೆ ರಕ್ತ ಹೋಗುವದು; ವಾತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಸ್ತಬ್ಧ — ಕಲ್ಲಂಗಡೆಬೇರು, ಆನೆಕಡೀರುಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು, ಅಡುಸೋಗೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು ಸಹ ತೊಲಿ || ಪ್ರಕಾರ, ಕಸಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ||, ಮ. ಜ್ಯ. || ರಂತೆ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ೪ ದಿನ—ಇದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಕಫ ಸಹ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿವೆ; ನಾಡಿ

ಗಳಲ್ಲಿ ಕಫದೋಷ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ.—ಕಲ್ಲಟ್ಟಿಯ (ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ) ಬೇರು ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿ ತುರಚನ ಬೇರು ಕೂಡಿಸಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಪ್ರಮಾಣ ತೊ. 1=ಗೆ ತಗ್ಗಿಸಿ, ಅದೇ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನು 4 ದಿನ.—ಗುಣವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವಗುಣವಿಲ್ಲ; ನಾಡಿಗಳು ಸರಿಬಲ, ಆದರೆ ಅಸ್ಥಿರ—ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕಸ್ಮಿಯಾದಿ ||, ಮ. ಚ್ಚ || ರಂತೆ 3 ದಿನ—ಗುಣ ಉಂಟು; ನಾಡಿಗಳು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ವಾತಬಲ, ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಲೋವ.—ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ೧೨ ದಿನ; ಹಾಲನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಗಿದೆ.

28. (ಉರಃ) ಕ್ಷತದ ರಕ್ತ ಹೊರಡುವದು ಎದೆಯಿಂದ, ಅಂದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ

ಪ್ರಕರಣಾನ್ವ
ಟಪ್ಪಣೀ

ಶ್ವಾಸಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಫಾಶಯದಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದು ರಕ್ತದ ನಾಳ ಅಥವಾ ಶಿರೆ ಒಡೆದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ರಕ್ತ ಬರುವದು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಉಗುಳಿಸೊಂದಿಗೆ ಲಾಂಛನ ಅಥವಾ ರೇಖಾರೂಪವಾಗಿ

ಕಾಣಬಹುದು, ಅಥವಾ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪವನ್ನು ತಾಳಬಹುದು. ಎರಡನೇ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲಪಿತ್ತದ ಅಥವಾ ರಕ್ತಪಿತ್ತದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಆಮಾಶಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಕ್ತ ಪ್ರವಾಹವು ಉರಃಕ್ಷತದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಭವ ಉಂಟು ಆದರೆ ಆಮಾಶಯದಿಂದ ರಕ್ತ ಹೊರಡುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ರೋಗಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕಟ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ರಕ್ತವು ವಾಂತಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ; ಅದಲ್ಲದೆ ಹೊರಗೆ ಬರುವ ರಕ್ತದ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ವರ್ಣ ಆಮಾಶಯದೊಳಗಿರುವ ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗವಶೇಷಗಳಿಂದ ಭೇದ ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಕ್ಷತದ ರಕ್ತವು ಕೆಮ್ಮಿನಂತೆಯೇ ಹೊರಗೆ ಬರುವಂಥಾದ್ದು; ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ರಕ್ತ ಹೊರಡುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ತುರಿಕೆಯುಂಟಾದ ಮತ್ತು ಎದೆ ಭಾರವಾದ, ಅಥವಾ ಒತ್ತಪಟ್ಟ, ಹಾಗಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಅದಲ್ಲದೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದ ರಕ್ತವು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶುಭ್ರ ಕೆಂಪಾಗಿ, ಕ್ರಮೇಣ, ಕಪ್ಪು ವರ್ಣದ್ದಾಗಿ ನೋರೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು ಇರುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಅದರ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪದೇಪದೇ ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟಾಗಿ ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಲಾಂಛನ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉರಃಕ್ಷತದ ಗಾಯವು ಹುಣ್ಣಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವದರಿಂದ, ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ವಾಸನೆ ಮತ್ತು ಕೀವು ಉಂಟಾಗುವವು. ರಕ್ತವು ಪ್ರವಾಹಿಸಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊರರೆ ರೋಗಿಯು ಬೇಗನೆ ಸಾಯುವನು. ಕೆಮ್ಮಾಗಲಿ, ವಾಂತಿಯಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಬಾಯಿಂದ ರಕ್ತಬರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಅದರೊಂದಿಗೆ ನೋರೆಯಾಗಲಿ ಕಫವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅದು ಹಲ್ಲುಗಳ (ನಿಜಿಯಿಂದ) ವಸಡಿನಿಂದ, ಅಥವಾ ಬಾಯಿಯ ಇತರ ಭಾಗದಿಂದ, ಹೊರಟಂಥಾದ್ದಾಗಿರಬೇಕೆಂತ ಊಹಿಸಿ, ತಕ್ಕ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಎದೆಯಿಂದಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವ ಅಂಗವಿಭಾಗದಿಂದ ರಕ್ತಬಂದಾಗ್ಯೂ, ಅದು ಉರಃಕ್ಷತದ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ.

ಶೋಷದಂತೆ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣವೂ ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯ. ವಾತವು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಕೆದರಿಸಿ, ಒಡಕನ್ನೂ ಕ್ಷಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಫವು ಕ್ಷಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಕ್ರಮೇಣ ಅದು ಸಹ ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ XV.

ವಾಂತಿ (ಭರ್ವಿ, ವಮಿ — Vomiting).

1. ದೋಷೈಃ ಪೃಥಕ್ ತ್ರಿಪ್ರಭವಾತ್ ಚ ಸೋ ದ್ವಿಷ್ಟಾರ್ಥಯೋಗಾದಪಿ ಪಂಚಮಾ ಸ್ಯಾತ್ || (ಚ. 714)

ವಾಂತಿಯ ವಿಧಗಳು.

ದೋಷಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಮತ್ತು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥವು ಸೇರಿ ನಾಲ್ಕು, ಅಸಹ್ಯವದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಘಟನದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವಂಥಾದ್ದು ಒಂದು, ಹೀಗೆ ವಾಂತಿ ಐದು ವಿಧ.

ಇದರ ಈ ಐದನೇದು ಆಗಂತು 2ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

2. ಬೀಭತ್ಸಜಾ ದೌಹೃದಾಮಜಾ ಚ ಯಾಸಾತ್ಮ್ಯತೋ ವಾ ಕ್ರಿಮಿಜಾ ಚ ಯಾ ಹಿ |

ಆಗಂತು ಭರ್ವಿಯ

ಭೇದ ಮತ್ತು
ದೋಷವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಇವು ಪಂಚಮಾ ತಾಶ್ಚ ವಿಭಾವಯೇತ್ಯು ದೋಷೋಚ್ಚ್ರಯೇಣೈವ ಯಥೋಕ್ತಮಾದೌ || (ಸು. 846)

ಹೇಸುವಿಕೆ(ಅಸಹ್ಯತೆ)ಯಿಂದ, ಬಸುರಿಯ ಬಯಕೆಯಿಂದ, ಆಮದಿಂದ, ಒಗ್ಗದ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ, ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ, ಉಂಟಾಗುವ ವಾಂತಿಗಳು ಐದನೇ ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು (ದೋಷಜ ವಾಂತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಿಂದ ಯಾವ ದೋಷಗಳು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿವೆ ಎಂಬದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಭೇದವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಇದರ ಚರಕನು ಆಗಂತು ಭರ್ವಿಯ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಬೀಭತ್ಸಜವನ್ನು ಮಾತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾರ್ಥಸಂಯೋಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ, ಮಿಕ್ಕವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ ಅವನ ಮತದಲ್ಲಿ ಆಮಜಾ ಮತ್ತು ಅಸಾತ್ಮ್ಯಜಾ ಭರ್ವಿಗಳು ತ್ರಿದೋಷಜದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು ಮತ್ತು ಮಿಕ್ಕವು ಅನ್ಯವಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೆಳಗಿನ 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

3. ಛಾದಯನ್ನಾನನಂ ವೇಗೈರ್ದಯನ್ಮಂಗಭಂಜನೈಃ |

ಭರ್ವಿ ತಬ್ಬದ ಓರು

ಕ್ರಿಮಿ ಮತ್ತು ಆ ರೋಗದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ

ನಿರುಚ್ಯತೇ ಭರ್ವಿರಿತಿ ದೋಷೋ ವಕ್ತ್ರಂ ಪ್ರಧಾವಿತಃ ||

ದೋಷಾನುದೀರಯನ್ ವೃದ್ಧಾನುದಾನೋ ವ್ಯಾನಸಂಗತಃ |

ಉದ್ಧರ್ವಮಾಗಚ್ಛತಿ ಭೃಶಂ ವಿರುದ್ಧಾಹಾರಸೇವಿನಾಮ್ || (ಸು. 845)

ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಅಂಗಗಳು ಮುರಿದ ಹಾಗಿನ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ದೋಷವು ವೇಗಗಳಿಂದ (ಆಮಾಶಯದಿಂದ) ಮುಖದ ಕಡೆಗೆ ಓಡಿಬರುವದು ಭರ್ವಿ, ಎಂತ ಅದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ—(‘ಛಾದನ’ ಮತ್ತು ‘ಅರ್ಧನ’ ಇರುವದರಿಂದ ಭರ್ವಿ). ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ದೋಷಗಳನ್ನು ವ್ಯಾನವಾಯುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಿತುಕೊಂಡ ಉದಾನವಾಯುವು ಕೆದರಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳವಾಗಿ (ಅಥವಾ ಬಹು ಸರ್ತಿ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇದರ ಎಲ್ಲಾ ವಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿಯ ಹಸ್ತಗಳು ಕೆಳಗೆ ಹೋಗುವವರ ಬದಲಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ ಕೆಳಗಿನ 12ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

4. ಹೃಲ್ಲಾಸೋದ್ಗಾರರೋಧಾ ಚ ಪ್ರಸೇಕೋ ಲವಣಸ್ತನುಃ |

ಭರ್ಧಿಯ ಪೂರ್ವ ರೂಪ ದ್ವೇಷೋಽನ್ವಪಾನೇ ಚ ಭೃಶಂ ವಮಾನಾಂ ಪೂರ್ವಲಕ್ಷಣಮ್ ||

(ಸು. 845)

ಎದೆಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಣ, ತೇಗು ಬಾರದಿರುವದು, ಬಾಯಿಯಿಂದ ಉಪ್ಪಾದ ಮತ್ತು ತೆಳ್ಳಗಾದ ಎಂಜಲು ಬರುವದು, ಅನ್ನಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದ್ವೇಷ, ಇವು ವಾಂತಿಗಳ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಷರಾ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಕಫ ಬರುವದು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನಾಕರಿಕೆ ಸಂಕಟ ಮತ್ತು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಅಸಂತೋಷ (ಅಥವಾ ದ್ವೇಷ) ವಾಂತಿಯ ಪೂರ್ವರೂಪ ಅದು ಚರಕನ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದದ್ದು

5. ವ್ಯಾಯಾಮತೀಕ್ಷ್ಣಾಷಧಶೋಕರೋಗಭಯೋಪವಾಸಾಧ್ಯತಿಕರ್ಪಿ-

ವಾತಭರ್ಧಿಯ
ಹೇತು ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ತಸ್ಯ |

ಕ್ರುದ್ಧೋ ಮಹಾಸ್ತ್ರೋತಸಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದೋಷಾನ್ ಸಮುತ್ಕ್ಲಿಶ್ಯ

ತದೂರ್ಧ್ವಮಸ್ಯನ್ ||

ಆಮಾಶಯೋದ್ರೇಕಕೃತಾಂ ಚ ಮರ್ಮ

ಪ್ರಪೀಡಯನ್ ಭರ್ಧಿಮುದೀರಯೇಚ್ಛ |

ಹೃತ್ಪ್ರಾಶ್ವರ್ಯಪೀಡಾಮುಖಶೋಷಮೂರ್ಧ್ವ-

ನಾಭ್ಯುತ್ಥಿಕಾಸಸ್ತರಭೇದತೋದ್ಯಃ ||

ಉದ್ಗಾರಶಬ್ದಪ್ರಬಲಂ ಸಫೇನಂ

ವಿಚ್ಛಿನ್ನಕೃಷ್ಣಂ ತನುಕಂ ಕಷಾಯಮ್ |

ಕೃಚ್ಛ್ರೇಣ ಚಾಲ್ಪಂ ಮಹತಾ ಚ ವೇಗೇ-

ನಾತೋಽನಿಲಾಚ್ಛರ್ಧಯತೀಕ ದುಃಖಮ್ |

(ಚ. 714)

ದೇಹದಂಡನೆ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧ, ಶೋಕ, ರೋಗ, ಭಯ, ಉಪವಾಸ, ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ಕೃಶನಾದವನ ಅನ್ನನಾಳದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವು ಕೋಪಗೊಂಡು, ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆದರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದೂಡುತ್ತಾ, ಹೃದಯವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ, ಆಮಾಶಯದ ಉದ್ರೇಕದಿಂದ ಮುಟ್ಟಾಗುವಂಥಾ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ವಾತಭರ್ಧಿಯಲ್ಲಿ, ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೀಡೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವದು, ತಲೆ ನೋವು, ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ನೋವು, ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ತರಭೇದ, ಚುಚ್ಚಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು, ಪ್ರಬಲವಾದ ತೇಗಿನ ಶಬ್ದ, ಮಹತ್ತಾದ ವೇಗದ ಪೀಡೆ, ಅಲ್ಪವಾಗಿಯೂ, ನೂರೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ತೆಳ್ಳಗಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಚೂಗರು ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಂತಿಯನ್ನು ತಡೆದು ತಡೆದು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡುವದು, ಸಂಕಟ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು.

ಷರಾ ಚಿನ್ನುನೋವು, ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾದಾಗ ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಶ್ರಮ ಸಹ ವಾತಫರ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು. (ಪು 846)

6. ಅರ್ಜೇಣಕಟ್ಟಮ್ಲವಿದಾಹ್ಯಶೀತೈರಾಮಾಶಯೇ ಪಿತ್ತಮುದೀರ್ಣ-

ಪಿತ್ತಭರ್ಧಿಯ
ಹೇತು ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ವೇಗಮ್ |

ರಸಾಯನೀಭಿರ್ವಿಸೃತಂ ಪ್ರಪೀಡ್ಯ ಮರ್ಮೋರ್ಧ್ವಮಾಗಮ್ಯ ವಮಿಂ

ಕರೋತಿ ||

ಮೂರ್ಛಾಪಿಸಾಸಾಮುಖಶೋಷಮೂರ್ಧತಾಲ್ಪಕ್ಷಿಸನ್ನಾಪತಮೋ

ಭ್ರಮಾರ್ತಃ |

ಪಿತ್ತಂ ಭೃಶೋಷಂ ಹರಿತಂ ಸತಿಕ್ತಂ ಧೂಮ್ರಂ ಚ ಪಿತ್ತೇನ ವಮೇತ್ಸ-

ದಾಹಮ್ || (ಚ. 714)

ಅಜೀರ್ಣ, ಕಾರ, ಹುಳಿ, ವಿದಾಹಿ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ವದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ಕೆದರಿದ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ರಸವಾಹಿ ಶಿರೆಗಳ ಪರಿಮುಖ ವಸರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಮರ್ಮ(ಹೃದಯ)ವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಿ, ವಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆ ಪಿತ್ತಜ ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ, ರೋಗಿಯು ಮೂರ್ಛೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಆರುವದು, ತಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ತಾಲುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉರಿ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ತಲೆತಿರುಕು, ಇವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾದ, ಹಸರಾದ, ಕಹಿಕೂಡಿದ, ಕವ್ವಿತ್ತಿದ ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಮತ್ತು ಉರಿಯುಳ್ಳ ಪಿತ್ತವನ್ನು ವಾಂತಿಮಾಡುವನು.

ಸರ್ವಾ ದಾಯಿ ಕಹಿ ಅಥವಾ ಕಾರ ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವದು, ವಾಂತಿ ಹುಳಿಯಾಗಿರುವದು, ಅದು ರಕ್ತವಿತ್ತ ಅರಸಿನ ವರ್ಣವಾಗಿರುವದು ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಸಹ ಪಿತ್ತಜ ಛೇದಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 846).

7.

ಸ್ನಿಗ್ಧಾತಿಗುವಾರ್ತಮವಿದಾಹಿಭೋಜ್ಯೈಃ

ಕಫಛೇದಯ

ಸ್ವಪ್ನಾದಿಭಿಶ್ಚೈವ ಕಫೋ ಽತಿವೃದ್ಧಃ |

ಹೇತು ಮತ್ತು

ಉರಃಶಿರೋಮರ್ಮರಸಾಯನೀಶ್ಚ

ಲಕ್ಷಣ

ಸರ್ವಾಃ ಸಮಾವೃತ್ಯ ವಮಿಂ ಕರೋತಿ ||

ತನ್ಮೂಲಸ್ಯಮಾಧುರ್ಯಕಫವ್ರಸೇಕ-

ಸನ್ನೋಷನಿದ್ರಾರುಚಿಗೌರವಾರ್ತಃ |

ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಘನಂ ಸ್ವಾದು ಕಫಂ ವಿಶುದ್ಧಂ

ಸಲೋಮಹಷೋಽಲ್ಪರುಜಂ ವಮೇತ್ತು || (ಚ. 714-715)

ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಅತಿಗುರು, ಹಸಿ ಮತ್ತು ವಿದಾಹಿಯಾದ ವದಾರ್ಥಗಳ ಭೋಜನಗಳಿಂದಲೂ, (ಹಗಲು) ನಿದ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೂ, ಕಫವು ಅತಿಯಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು, ಎದೆ, ತಲೆ, ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ರಸವಾಹಿ ಶಿರೆಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ತಡೆದು, ವಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆ ಕಫಜ ಛೇದಿಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ತಂದ್ರೆ, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿಯಾಗುವದು, ಕಫ ಸುರಿಯುವದು, ತೃಪ್ತಿ (ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿರುವದು), ನಿದ್ರೆ, ಅರುಚಿ, ಮೈಭಾರ, ಇವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ ಮತ್ತು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಕಫವನ್ನು, ರೋಮಾಂಚಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಸಂಕಟದಿಂದ, ವಾಂತಿಮಾಡುವನು.

ಸರ್ವಾ ವಾಂತಿಮಾಡಿದ್ದು ಬಿಳಿದಾಗಿ ಮತ್ತು ತಣ್ಣಗಾಗಿರುವದು, ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಲಿಕೆ (ಸಾಡ), ಸಹ ಕಫಜ ಛೇದಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 846)

8.

ಸಮಶ್ವತಃ ಸರ್ವರಸಾನ್ ಪ್ರಸಕ್ತ-

ತ್ರಿದೋಷಛೇದಯ

ಮಾಮವ್ರದೋಷತ್ವವಿವರ್ಯಯೈಶ್ಚ |

ಯ ಹೇತು,

ಸರ್ವೇ ಪ್ರಕೋಪಂ ಯುಗವತ್ಪ್ರಸನ್ನ-

ಲಕ್ಷಣ, ಮತ್ತು

ಶ್ವೇದಿಂ ತ್ರಿದೋಷಾಂ ಜನಯಂತಿ ದೋಷಾಃ ||

ಅಸಾಧ್ಯವಸ್ಥೆ

ಶೂಲಾವಿವಾಕಾರುಚಿದಾಹತ್ಯಾ -

ಶ್ವಾಸಪ್ರಮೋಹಪ್ರಬಲಾ ಪ್ರಸಕ್ತಮ್ |

ಭದ್ರಿಸ್ತ್ರೀದೋಷಾತ್ ಲವಣಾಮ್ನಿನೀಲ-

ಸಾನ್ನೋಷ್ಣ ರಕ್ತಂ ವಮತಾಂ ನೃಣಾಂ ಸ್ಯಾತ್ ||

ಎಟ್ಸ್ತೇದಮೂತ್ರಾಮ್ನವಹಾನಿ ವಾಯುಃ

ಸ್ತ್ರೋತಾಂಸಿ ಸಂರುದ್ಧ್ಯ ಯದೋರ್ಧ್ವಮೇತಿ |

ಉತ್ಸನ್ನದೋಷಸ್ಯ ತದಾಚಿತಂ ತಂ

ದೋಷಂ ಸಮುದ್ಧಯ ನರಸ್ಯ ಕೋಷಾತ್ ||

ವಿಣ್ಣೂತ್ರಯೋಸ್ತತ್ ಸಮವರ್ಣಗನ್ಧಂ

ತೃಟ್ಶ್ವಾಸಹಿಕಾರ್ತಿಯುತಂ ಪ್ರಸಕ್ತಮ್ |

ಪ್ರಚ್ಛದ್ಧಯೇದ್ವಷ್ಟಮಿಹಾತಿವೇಗಾತ್

ಭಯಾರ್ದಿತಶ್ಚಾಶು ವಿನಾಶಮೇತಿ ||

(ಚ. 715)

(ಮಧುರಾದಿ) ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳನ್ನು ಬಿಡದೆ ಭುಂಜಿಸುತ್ತಿರುವವನಲ್ಲಿ ಅಮದೋಷವು ಪ್ರಬಲವಾಗುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ವಿಪರೀತವಾದ ಋತುಭೇದಗಳಿಂದ, ವಾತಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋಷಗೊಂಡು ತ್ರಿದೋಷಜ ಭದ್ರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ನಿ ಶೂಲೆ, ಅಜೀರ್ಣ, ಅರುಚಿ, ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ, ಉಪ್ಪಾದ, ಹುಳಿಯಾದ, ನೀಲವರ್ಣದ, ದಪ್ಪವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ ಮತ್ತು ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ವಾಂತಿಯು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವದು. ಉದ್ರೇಕವಾದ ದೋಷಗಳೊಳಗೆ ವಾಯುವು ಮಲ-ಮೂತ್ರ-ಬೆವರು-ನೀರುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಶಿರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಡೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ, ಕೋಷದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ದೋಷವನ್ನು ಕೋಷದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದೂಡಿಕೊಂಡು, ಯಾವಾಗ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೋ, ಆಗ್ನಿ ಮನುಷ್ಯನು ಮಲಮೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸವಾದ ವಾಸನೆ ಮತ್ತು ವರ್ಣವುಳ್ಳ ದುಷ್ಟ ದೋಷವನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಅತಿವೇಗದಿಂದ ವಾಂತಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಭಯ, ಇವುಗಳ ನೀಡಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ಅಂಥಾ ರೋಗಿಯು ಬೇಗನೇ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಷರಾ ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ವಾಸನೆಯುಂಟಾಗುವದು ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರ ಮತ್ತು ಉಂಡುಕಗಳ ಅಧಿಕಾರ ಭಂಗದ ಸೂಚನೆ ಮೇಲೆ 3ನೇ 4ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳು ತ್ರಿದೋಷಜದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬ ಸಕ ಉಂಟಂತೆ (ಮ ವ್ಯಾ. 106) ಅದರಿ ಕೆಳಗಿನ 11ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

9. ದ್ವಿಷ್ಟಪ್ರತೀವಾಶುಚಿಪೂತ್ಯಮೇಧ್ಯ-

ಬೀಭತ್ಸಗನ್ಧಾಶನದರ್ಶನೈಶ್ಚ |

ದ್ವಿಷ್ಟಾರ್ಥಸಂ
ಯೋಗಜ ಭದ್ರ
ಲಕ್ಷಣ

ಯಶ್ಚದ್ಧಯೇತ್ತಪ್ರಮನಾ ಮನೋಘ್ನೈ

ದ್ವಿಷ್ಟಾರ್ಥಸಂಯೋಗಭವಾ ಮತಾ ಸಾ ||

(ಚ. 715)

ತನಗೆ ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ, ಅಹಿತವಾದ, ಅಶುಚಿಯಾದ, ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಮಲಿನವಾದ ಅಥವಾ ಅಸಹ್ಯವಾದ, ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಾಸನೆ, ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು ಅಥವಾ ತಿನ್ನುವುದು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸತಕ್ಕಂಥ ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮನಸ್ತಾವ ಉಂಟಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ ವಾಂತಿಯನ್ನು ದ್ವಿಪ್ರಾರ್ಥಸಂಯೋಗದಿಂದಂಟಾದದ್ದೆಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

10. ಶೂಲಹೃಲ್ಲಾಸಬಹುಲಾ ಕೃಮಿಚಾ ಚ ವಿಶೇಷತಃ |

ಕೃಮಿಹೃದ್ರೋಗತುಲೈನ ಲಕ್ಷಣೇನ ಚ ಲಕ್ಷಿತಾ || (ಸು. 846)

ಕ್ರಮಿಯಿಂದಂಟಾದ ಭದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಶೂಲೆಯೂ, ಎದೆಯ ತಲ್ಲಣವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೃಮಿಜ ಹೃದ್ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವವು.

ಸರ್ವಾ ಹೃಲ್ಲಾಸ ಎಂದರೆ ಥುಕ್ಕರಿಸುವುದು ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 649)

11. ಕ್ಷೀಣಸ್ಯ ಯಾ ಭದ್ರಿರತಿವ್ರವೃದ್ಧಾ ಸೋಪದ್ರವಾ ಶೋಣಿತವೂಯ-

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ

ಯುಕ್ತಾ |

ಸಚ್ಚಂದ್ರಿ ಕಂ (?ಕಾಂ) ತಾಂ ಪ್ರವದಂತ್ಯಸಾಧ್ಯಾಂ ಸಾಧ್ಯಾಂ ಚಿಕಿತ್ಸೇ-

ದನುವದ್ರವಾಂ ಚ || (ಚ. 715)

ಕ್ಷೀಣನಾದವನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ವಾಂತಿಯು ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು, ವಾಂತಿಮಾಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ ರಕ್ತ, ಕೀವು ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕಾಣುವದಾದರೆ, ಅಂಥಾ ವಾಂತಿಯು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಭದ್ರಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ ಮೇದಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳ ಜಡ್ಡು ಹೊರಗೆ ಬರುವಂಥಾದ್ದು ನವಿಲಿನ ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಚಂದ್ರಿಕೆಗಳ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂತ ಮಧುಕೋಶ ವ್ಯಾ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಪು 107). ಚಂದ್ರಿಕಾರವಾಗಿ ಮಿಂಚುವಂಥಾದ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೆಳಗಿನ 19ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

12. ಅಮಾಶಯೋತ್ಕ್ಲೇಶಭವಾ ಹಿ ಸರ್ವಾ-

ಶ್ಲೆಷ್ಮೋ ಮತಾ ಲಂಘನಮೇವ ತಸ್ಯಾತ್ |

ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಕ್ರಮ
ದ ಸಾಮಾನ್ಯ
ವಿಧಾನ

ಪ್ರಾಕೃತಾರಯೇನ್ನಾರುತಜಾಂ ವಿಮುಚ್ಯ

ಸಂಶೋಧನಂ ವಾ ಕಫಪಿತ್ತಹಾರಿ ||

ಚೂರ್ಣಾನಿ ಲಿಹ್ಯಾನ್ಮಧುನಾಭಯಾನಾಂ

ಹೃದ್ಯಾನಿ ವಾ ಯಾನಿ ವಿರೇಚನಾನಿ |

ಮಧ್ಯೈಃ ಪಯೋಭಿಶ್ಚ ಯುತಾನಿ ಯುಕ್ತಾನ್ಯ

ನಯನ್ತ್ಯಧೋ ದೋಷಮುದೀರ್ಣಮೂರ್ಧ್ವಮ್ ||

ವಲ್ಲಿಫಲಾದ್ಯೈರ್ವಮನಂ ಪಿಬೇದ್ವಾ

ಯೋ ದುರ್ಬಲಸ್ತಂ ಶಮನೈಶ್ಚಿಕಿತ್ಸೇತ್ |

ರಸೈರ್ಮನೋಜ್ಞೈರ್ಲಘುಭಿರ್ವಿಶುಷ್ಕೈ-

ರ್ಭಕ್ಷೈಃ ಸಭೋಜ್ಯೈರ್ವಿವಿಧೈಶ್ಚ ಪಾನೈಃ ||

(ಚ. 715)

ಎಲ್ಲಾ ಭದ್ರಿಗಳು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಪ್ರಕೋಪ ಉಂಟಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವದಂತೆ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರಾದ್ದರಿಂದ, ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಾತಜ ಛೇದಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲಂಘನವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಅಥವಾ ಕಫಪಿತ್ತಹರವಾದ ಶೋಧನಾಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. (ಅದರಿಂದ) ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ ವಿರೇಚನಾಷಧಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಹಾಲುಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೊಡುವದರಿಂದ, ಉದ್ದಮುಖವಾಗಿ ಎದ್ದಂಥ ದೋಷವು ಕೆಳಗೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವಲ್ಲಿಫಲ (ಕಹಿ ಹೀರೆಕಾಯಿ) ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಮನಾಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು ರೋಗಿಯು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ತಮನಕರವಾದ ಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ (ಮಾಂಸ)ರಸಗಳು, ಲಘುವಾದ ಒಣ (ದ್ರವರಹಿತವಾದ) ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅಶನಗಳು, ಮತ್ತು ವಿವಿಧವಾದ ಪಾನಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದಲೂ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ದೋಷಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಗೆ ಔಷಧ ಕೊಡುವದು ಹಿತವೆಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ರಂತಲೂ, ಅದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವಾಗಿ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂತಲೂ ಸು (ಪು 846) ವಿರೇಚನ ಔಷಧವನ್ನು ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ, ಹಣ್ಣುಗಳ ರಸಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೊಡಬಹುದೆಂತೆ ವಾ (ಪು 290) ಛೇದಿಯು ವಾತಜವಾದರೆ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯು ದುರ್ಬಲನಾದರೆ ಲಂಘನ ಶೋಧನ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸದೆ ತಮನಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಲಂಘನಾನಂತರ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಮನಕ್ರಮವನ್ನೇ ನಡಿಸುವದು ಲಂಘನವು ಎಲ್ಲಾ ಛೇದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವೆಂತಲ್ಲದೆ ವಾತಜದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯ ಎಂತ ಸು ನು ಹೇಳಿರುವದಿಲ್ಲ (ಪು 846)

ಯಥಾಸ್ವಂ ಚ ಕಸಾಯಾಣಿ ಜ್ವರಘ್ನಾನಿ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಸು. 847)

ಆಯಾ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಜ್ವರಹರಕಸಾಯಗಳನ್ನು (ಛೇದಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

13. ಹನ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೀರಘೃತಂ ಪೀತಂ ಛೇದಿಂ ವನನಸಂಭವಾಮ್ |

ವಾತಜಛೇದಿಂ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಮುದ್ರಾಮಲಕಯೂಷೋ ವಾ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠಃ ಸಸೈನ್ಧವಃ ||

ಯವಾಗೂಂ ಮಧುಮಿಶ್ರಾಂ ವಾ ಪಂಚಮೂಲೀಕೃತಾಂ ಪಿಬೇತ್ ||

(ಸು. 847)

ವಾತಛೇದಿಯು ಹಾಲು ಕೂಡಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು (ಅಥವಾ ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ತುಪ್ಪವನ್ನು) ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಹೆಸರುಬೇಳೆಗೆ ನೆಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಸಾರನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ನಾಶವಾಗುವದು; ಅಥವಾ ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಯವಾಗೂ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಬೇಕು.

ವಾತ್ರ ಹಿತಂ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನಮ್ ||

(ಚ. 847)

ವಾತಛೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿರೇಚನವು ಹಿತ.

ವಾತಾತ್ಮಜೇ ಹೃದ್ಗದಕಾಸಯುಕ್ತೋ
 ನರಃ ಪಿಬೇತ್ಸೈನ್ಧವವದ್ಘೃತನ್ನು |
 ಸಿದ್ಧಂ ತಥಾ ಧಾನ್ಯಕನಾಗರಾಭ್ಯಾಂ
 ದಧ್ನಾ ಚ ತೋಯೇನ ಚ ದಾಡಿಮಸ್ಯ ||
 ವೈಶೇಣ ಯುಕ್ತಾಂ ಲವಣೈಸ್ತ್ರಿಭಿಶ್ಚ
 ಘೃತಸ್ಯ ಮಾತ್ರಮಧವಾ ವಿದಧ್ಯಾತ್ |
 ಸ್ನಿಗ್ಧಾನಿ ಹೃದ್ರಾಸಿ ಚ ಭೋಜನಾನಿ
 ರಸೈಃ ಸಯುಷ್ಪದಧಿದಾಡಿಮಾಮ್ಲೈಃ ||

(ಚ. 715)

ವಾತಫರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಎದೆನೋವು ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಉಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿಯ ಕಲ್ಮದಿಂದ, ಮೊಸರು ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ಕಷಾಯ ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೈಂಧವ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟು ಮತ್ತು ತ್ರಿಲವಣ(ಸೈಂಧವ, ವಿಡಾಲ ವಣ, ಸೌವರ್ಚಲ)ಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರಸಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವರಿತು ಕುಡಿಯ ಬೇಕು, ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರಿಯವಾದ (ಬಗ್ಗುವ) ಭೋಜನಗಳನ್ನು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿ, ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸಾರುಗಳಿಂದ, ಹುಳಿಮೊಸರು ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ರಸ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಣ್ಣ ತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಸೈಂಧವ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವ ತುಪ್ಪವು ಕಿಂಚಿತ್ ಬಿಸಿಯಾಗಿರಬೇಕು, ಸಮ ಪಾಲು ನೀರು ಇರುವ ಪಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬಹುದು, ಮೊಸರು ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ರಸ ಕೂಡಿದ ಭೋಜನ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂತ ಸಹ ವಾ (ಸ್ವ 291)

ಆಮಲಕ್ಯಾ ರಸೇನಾಧ ಘೃಷ್ಟಂ ಚಸ್ತನಕಂ ಮಧು |

ಗುಟಿಕಾಮಲಮಾನೇನ ಲೇಹೋ ಹಂತಿ ವಮಿಂ ಧ್ರುವಮ್ ||

(ಹಾ. 204)

ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ನೆಲ್ಲಿರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣಿನ ಗಾತ್ರ ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ವಾಂತಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಸಗುಡಂ ದಾಡಿಮಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ವಧ್ಯಾ ವಾ ನಾಗರಗುಡಯುಕ್ತಾ |

ತ್ರಿವೃತಾ ನಾಗರಮಧವಾ ಗುಡೇನ ಯುಕ್ತಂ ನಮಿಂ ದಧತಿ ||

(ಹಾ. 204)

ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅನಿಲಿ ಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಲ್ಲದೊಡನೆ, ಅಥವಾ ತಿಗಡೆ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಲ್ಲದೊಡನೆ, ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಾಂತಿ ಪರಿಹಾರ.

14.

ಪಿತ್ತಾತ್ರಿಕಾಯಾಮನುಲೋಮನಾರ್ಥಂ

ಪಿತ್ತಫರ್ದಿಯ
 ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಿದಾರೀಕ್ಷುರಸೈಸ್ತ್ರಿವೃತಾಸ್ನಾತ್ |

ಕಫಾಶಯಸ್ತನ್ವತಿಮಾತ್ರವೃದ್ಧಂ

ಪಿತ್ತಂ ಹರೇತ್ಸ್ವಾದುಭಿರೂರ್ಧ್ವಮೇವ ||

ಶುದ್ಧಾಯ ಕಾಲೇ ಮಧುಶರ್ಕರಾಭ್ಯಾಂ
 ಲಾಜ್ಞಿಶ್ಚ ಮನ್ಥಂ ಯದಿ ವಾಪಿ ಪೇಯಾಮ್ |
 ಪ್ರದಾಪಯೇನ್ಮುಗ್ಧರಸೇನ ವಾಪಿ
 ಶಾಲೋದನಂ ಜಾಂಗಲಜೈ ರಸೈರ್ವಾ || (ಚ. 716)

ಪಿತ್ತಭದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಕ್ರಮವಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ (ಪಿತ್ತವನ್ನು ಅದರ ಸಹಜವಾದ ಕೆಳಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರುವದಕ್ಕಾಗಿ) ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆರಸ, ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ರಸ, ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ತಿಗಡೆಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಕಫಾಶಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ನಿಂತಂಥ ಪಿತ್ತವನ್ನು, ಸಿಹಿಯಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಊರ್ಧ್ವ ಮುಖದಿಂದಲೇ (ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿಯೇ) ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ದೇಹವು ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ (ರೋಗಿಗೆ) ತಕ್ಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಳಿನ ಮಂಧವನ್ನು ಅಥವಾ ಪೇಯಾ ಎಂಬ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಅಥವಾ ಹೆಸರುಬೇಳೆ ಸಾರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸಗಳ ರಸದಿಂದ ಶಾಲ್ಯನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಇಂತಿ ವಾಂತಿಗೆ ಸಿಹಿ ಮತ್ತು ಕಹಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾಗಿ ವಾ (ಪು 291) ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಕುಂಬಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ

ಪಿತೋಪಶಮನೀಯಾನಿ ಪಾನಾನಿ ಶಿಶಿರಾಣಿ ಚ |

ಕಷಾಯಾಣ್ಯುಪಯುಕ್ತಾನಿ ಘ್ನಿ ಪಿತ್ತಕೃತಾಂ ವಮಾಮ್ ||

(ಸು 847)

ಪಿತ್ತಶಮನಕರವಾದ ತಣ್ಣಗಿನ ಪಾನಗಳೂ ಕಷಾಯಗಳೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಭದ್ರಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು.

ಇಂತಿ 'ಪಾನಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಾಕ್ಯಾನಿ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಆಗ್ತಿ ಪಿತ್ತಶಮನದ ತೀತ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ, ಬೇರೆ ಪಾನಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿಲ್ಲ. ಪಿತ್ತಶಮನದ ಕಷಾಯ ಎಂದರೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರಶಮನ ಕಷಾಯ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು. 650)

ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸಂ ವಾಪಿ ಪಿಬೇತ್ಸುಶೀತಂ ಮೃದ್ಭೃಷ್ಣಲೋಷ್ಣಪ್ರಭವಂ ಜಲಂ

ವಾ |

ಜಂಬವ್ರಪ್ರಯೋಃ ಪಲ್ಲವಜಂ ಕಷಾಯಂ ಪಿಬೇತ್ಸುಶೀತಂ ಮಧು-

ಸಂಯುತಂ ವಾ ||

ನಿಶಿ ಸ್ಥಿತಂ ವಾರಿ ಸಮುದ್ಗಕೃಷ್ಟಂ ಸೋಶೀರಧಾನ್ಯಂ ಚಣಕೋದಕಂ

ವಾ || (ಚ. 716)

ದ್ರಾಕ್ಷೆರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದು, — ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ನೀರಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹನಿಸಿ, ಆ ನೀರನ್ನು ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದು, — ಅಥವಾ ನೇರಳೆ ಮತ್ತು ಮಾವಿನ ಕುಡಿಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು — ಅಥವಾ ಹೆಸರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಲಾವಂಚ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಡಲೆ ಸಹ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಕಾಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವದು — (ಈ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಪಿತ್ತಭದ್ರಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು).

ಇಂತಿ ಹೆಸರು-ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳ ನೀರು ಬೇರೆ, ಲಾವಂಚ-ಕೊತ್ತುಂಬರಿಗಳ ನೀರು ಬೇರೆ, ಕಡಲೆ ನೀರು ಬೇರೆ, ಹೀಗೆ ಮೂರು ಯೋಗಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂತ ಅ. ದೀ ಅದರೆ ಕಡಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಾಗಿ ವಾ (ಪು 291)

ಜಂಞಾಪ್ರಾಧಿ
ಕಷಾಯ

ಜಂಬಾಪ್ರಾಧಿವಲ್ಲವೋಶೀರವಟಶೃಂಗಾವರೋಹಜಃ |

ಕೃಷ್ಣಾಃ ಕ್ಷೌದ್ರಯುತಃ ಪೀತಃ ಶೀತೋ ವಾ ವಿನಿಯಚ್ಛತಿ ||

ಭದ್ರಿಂ ಚ್ಚರಮತೀಸಾರಂ ಮೂರ್ಛಾಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಚ ದುರ್ಜಯಾಮ್ |

(ವಾ. 291)

ನೇರಳೆಕುಡಿ, ಮಾವಿನ ಕುಡಿ, ಲಾವಂಜ, ಗೋಳಿಯ ಗೆಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಪಕ್ಷ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾಂತಿ, ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಮೂರ್ಛೆ, ಕಠಿಣವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಸಹ ನಿಲ್ಲುವವು.

ಸರ್ವಾ 'ವಟಶೃಂಗಾವರೋಹಜಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಟಾಶೃತ್ವಾಂಕುರೋದ್ಭವಃ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರವಿರುವಲ್ಲಿ ಗೋಳಿಯ ಮತ್ತು ಅಶ್ವತ್ಥ ಚಿಗುರುಗಳು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುವದು

ಚಂದ್ರನೇನಾಕ್ಷಮಾತ್ರೇಣ ಸಂಯೋಜ್ಯಾಮಲಕೀರಸಮ್ |

ಸಿಜೇನ್ಮಾಕ್ಷಕಸಂಯುಕ್ತಂ ಭದ್ರಿಸ್ತೇನ ನಿವಾರ್ಯತೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 279)

ಕಾಲು ಪಲ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೆಲ್ಲಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಭದ್ರಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾ. ಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಘೇದದಿಂದ ಈ ಯೋಗವು ವಾತಭದ್ರಿಗೆ ಉತ್ತವಾಗಿದೆ 13ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

ಚಂದ್ರನಂ ಚ ಮೃಣಾಲಂ ಚ ಬಾಲಕಂ ತಗರಂ ವೃಷಮ್ (?ಷಃ) |

ಸತಂಡುಲೋದಕಕ್ಷೌದ್ರಃ ಕಲ್ಮಃ ಸೀತೋ ವಮಿಂ ಜಯೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 279)

ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಾವರೆದಂಟು ಇರುವೇರಿದಂಟು, ತಗರ, ಅಡುಸೋಗೆಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಭದ್ರಿಯು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

ಸರ್ವಾ 'ವೃಷಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ನವಲಿನ ಬಾಲದ ಬೀದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗುವದು

ಕಷಾಯೋ ಭೃಷ್ಮಮುದ್ಗಸ್ಯ ಸಲಾಜಮಧುಶರ್ಕರಃ |

ಭದ್ರ್ಯತೀಸಾರತೃಟದಾಹಜ್ವರಘ್ನಃ ಸಂಪ್ರಕಾಶಿತಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 279)

ಹುರಿದ ಹೆಸರುಬೇಳೆ ಮತ್ತು ಅರಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾಂತಿ, ಅತಿಸಾರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಮತ್ತು ಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆಂತ ಕಂಡದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾಃ ಪರ್ವಟಜಃ ಪೀತಃ ಸಕ್ಷೌದ್ರಃ ಭದ್ರಿನಾಶನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 279)

ಪರ್ವಾಟಕದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜೇನು ಸಮೇತವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಭದ್ರಿ ನಾಶವಾಗುವದು.

ಗುಡೂಚ್ಯಾಪಿ
ಕಸಾಯ.

ಗುಡೂಚೀತ್ರಿಫಲಾನಿಂಬವಟೋಲ್ಯೈಃ ಕ್ವಥಿತಂ ಪಿಬೇತ್ |

ಕ್ವಾದ್ರಯುಕ್ತಂ ನಿಹನತ್ಯಾಶು ಭರ್ಧಿಂ ಪಿತ್ತಾಮ್ಲಸಂಭವಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 279)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಚಕ್ಕೆ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯವನ್ನು ಜೇನು ಸಮೇತವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತದ ಹುಳಿಯಿಂದ (ಅಮ್ಲ ಪಿತ್ತದಿಂದ) ಉಂಟಾದ ಭರ್ಧಿಯು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಸರ್ಪಿಕ್ವಾದ್ರಸಿತೋಪೇತಾನ್ ಲಾಜಶಕ್ತುನ್ ಪಿಬೇತ್ತಥಾ |

ಪಿತ್ತಭರ್ಧಿಶ್ಚ ತೇನಾಶು ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ಸುದುಸ್ತರಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 279)

ಅರಳಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು (ಶಕ್ತುವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ), ತುವು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮೇತವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಕರಿಣವಾದ ಪಿತ್ತಭರ್ಧಿಯು ಬೇಗನೆ ಶಾಂತವಾಗುವದು.

ವರ್ಪಟಂ ಸಗುಡಂ ಕ್ವಾಧಂ ಶೀತಲಂ ಪಾಯಯೇನ್ಮೃಣಾಮ್ |

ಹಸ್ತಿ ವಾಂತಿಂ ಮಹಾಘೋರಾಂ ಸಪಿತ್ತಾಂ ಭ್ರಮಸಂಯುತಾಮ್ ||

(ಹಾ. 204)

ಸರ್ಪಾಟಕದ ಕಸಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಮಹಾ ಘೋರವಾದ ಮತ್ತು ಭ್ರಮಯುಕ್ತವಾದ ಪಿತ್ತದ ವಾಂತಿಯು ನಾಶವಾಗುವದು

ಕಾಕೋಲೀ ಕಾಕಮಾಚೀ ಚ ಕ್ವಾಧಂ ಶರ್ಕರಯಾ ಯುತಮ್ |

ಲಾಜಾಶರ್ಕರ(?)ಸಂಯುಕ್ತಂ ಹಸ್ತಿ ಪಿತ್ತವಮಿಂ ನೃಣಾಮ್ ||

(ಹಾ. 204)

ಕಾಕೋಲಿ ಮತ್ತು ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯವನ್ನು, ಶರ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಅರಳಿನ ಹಿಟ್ಟು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತವಾಂತಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಸರಾ 'ಕ್ವಾಥ' ಶಬ್ದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿರುವದು ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ

ಮಾತುಲುಂಗರಸಶ್ಲ್ವವ ಪಥ್ಯಾಶರ್ಕರಯಾಯುತಃ |

ಹಸ್ತಿ ಕಾಸಂ ಪಿತ್ತಭವಂ ವಮಿಂ ಶೀಘ್ರಂ ನಿಯುಚ್ಛತಿ || (ಹಾ. 204)

ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು ಅಗೆಲೆಕಾಯಿಸಿವ್ವೆಯ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮೇತವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದುಂಟಾದ ಕಾಸ ಮತ್ತು ವಾಂತಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪಿತ್ತವಮಿಂ ಘೋರಾಂ ಸದಾಹಭ್ರಮದಾಯಿನೀಮ್ |

ತಸ್ಯಾರಗ್ಯಧಪತ್ರಾಣಿ ಮಧುಶರ್ಕರಯಾನ್ವಿತಮ್ ||

ಕ್ಷೀರಪಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ವಾ ಮುಸ್ತಾಶರ್ಕರಯಾನ್ವಿತಮ್ ||

(ಹಾ. 204)

ಉರಿ ಮತ್ತು ತಲೆತಿರುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಘೋರವಾದ ಪಿತ್ತಜವಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕಕ್ಕೆ ಮರದ ಎಲೆಗಳ ಹಾಲುಕಸಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನ

ಮಾಡಿಸುವದು, ಅಥವಾ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಹಾಲುಕಸಾಯವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮೇತವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದು, ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಬರೇ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಭದ್ರಿಯು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಹಾ 203) ಸಮ ಪಾಲು ನೀರಳ್ಳ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲು ಹಿಂದೆ ವಾತಭದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪಾನಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಶ್ವತ್ಥವಲ್ಲಲಂ ಶುಷ್ಕಂ ದಗ್ಧ್ವಾ ನಿರ್ವಾಪಿತಂ ಜಲೇ |

ತಜ್ಜಲಂ ಪಾನಮಾತ್ರೇಣ ಭದ್ರಿಂ ಜಯತಿ ದುಸ್ತರಾಮ್ || (ರ. ರ. 363)

ಅಶ್ವತ್ಥದ ತೊಗಟನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ, ಸುಟ್ಟು ಉರಿಯುವಾಗ್ಗೆ ನೀರಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಆ ನೀರನ್ನು (ಶೋಧಿಸಿ) ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದಲೇ ಕಠಿಣವಾದ ಭದ್ರಿಯು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

15

ಕಫಜಘರ್ಪ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಕಫಾತ್ರಿಕಾಯಾಂ ವಮನಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಸಪಿಪ್ಪಲೀಸರ್ಷಪನಿಂಬತೋಯೈಃ |

ಪಿಂಡೀತಕೈಃ ಸೈನ್ದವಸಂಪ್ರಯುಕ್ತೈರ್ವಮ್ಯಾಂ ಕಫಾಮಾಶಯಶೋಧ-

ನಾರ್ಥಮ್ || (ಚ. 716)

ಕಫಾತ್ರಿಕವಾದ ಭದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹಿವ್ವಲಿ, ಸಾಸಿವೆ, ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಂಕಾರಿಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಕಲಸಿ, ಕಫಾಶಯ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಶೋಧನಕ್ಕಾಗಿ, ವಾಂತಿಗೆ ಕೊಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಪರಾ ಬಲಹೀನನ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಯ ಬದಲಾಗಿ ಉಪವಾಸಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ವಾ (ಪು 291).

ಗೋಧೂಮಶಾಲೀನ್ ಸಯವಾನ್ ಪುರಾಣಾನ್

ಯೂಷ್ಮೈಃ ಪಟೂಲಾಮೃತಚಿತ್ರಕಾಣಾಮ್ |

ಪ್ರೋಷಸ್ಯ ನಿಂಬಸ್ಯ ಚ ತಕ್ರಸಿದ್ಧೈಃ

ಯೂರ್ಷ್ಯೈಃ ಫಲಾಮ್ಲೈಃ ಕಟುಭಿಷ್ಟಧಾದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 716)

(ವಮನಾನಂತರ) ಹಳೇ ಗೋದಿ, ಹಳೇ ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿ, ಅಥವಾ ಹಳೇ ಯವೆಯ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಡವಲು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಮೂಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾರುಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ತ್ರಿಕಟು, ಕಹಿಬೇವು ಮತ್ತು ಮಜ್ಜೆಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾರುಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಕಾರದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಳಿ (ಮಾದಳ ಮುಂತಾದ) ಹಣ್ಣುಗಳ ರಸಗಳಿಂದ, ಉಣ್ಣಬೇಕು.

ಲಿಹ್ಯಾತ್ಪ್ರದ್ಧೈವ ತ್ರಿಫಲಾವಿಡಂಗಚೂರ್ಣಂ ವಿಡಂಗಪ್ಲವಯೋ ರಸಂ ವಾ |

ಸಜಾಮ್ಬವಂ ವಾ ಬದರಸ್ಯ ಚೂರ್ಣಂ ಮುಸ್ತಾಯುತಾಂ ಕರ್ಕಟಸ್ಯ

ತ್ಯಂಗೀಮ್ ||

ದುರಾಲಭಾಂ ವಾ ಮಧುಸಂಪ್ರಯುಕ್ತಾಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ಪ್ರಫಘರ್ಪವಿನ್ಯ-

ಹಾರ್ಥಮ್ || (ಚ. 716)

ತ್ರಿಫಲೆ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿಳಂಗದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು; ಅಥವಾ ವಾಯುವಿಳಂಗ ಮತ್ತು ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತಗಳ ಕಸಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅಥವಾ ನೇರಳೆ ಮತ್ತು ಬೊಗರಿ ಹಣ್ಣುಗಳ (ಸಪ್ತೆಗಳ ಅಥವಾ ಬೀಜಗಳ

తిరుళిన) జూణంవన్నాగలి, భద్రముష్టి మత్తు కర్కటశృంగియ జూణంవన్నాగలి, బళ్ళితురజన బేరిన జూణంవన్నాగలి, జేనినల్లి కలసి నేక్కబేళు. ఇదరిందేల్ల కఫజభద్రయు నాశవాగువదు.

సరా 2నీ యోగగదాద వాయువిళంగ మత్తు శ్చేవర్తముశ్చగళన్న జూణి=సి జేనినల్లి నేక్కవదంత అ సం (II-158) ఆ 2నీ యోగగదల్లియు 1నీ యోగగదల్లియు జూణంకృ తుంయన్న కూడిసి శోభ్యబేళాగి ధా వ్ర (శ 384)

మనఃతీలాయాః ఫలపూరకస్య రస్యేః కపిత్థస్య చ పిష్టలీనామ్ |

క్షౌద్రేణ జూణం మురిచ్చేత్త యుక్తం లిఘన్ జయేచ్ఛద్-

ముదీణంవేగమ్ || (చ. 717)

మణితిలీ, హిప్పలి మత్తు కాళుమేణసు, ఇవుగళ జూణంవన్న మూదళ హణ్ణిన మత్తు బేలద హణ్ణిన రసగళల్లి కలసి, జేను కూడిసికొండు, నేక్కవదరింద కేదరి కొండ వేగవుళ్ళ వాంతియు జయివల్లుడువదు.

సరా మణితిలీ ముంతాద మూరు జనసుగళగి సమ పాలు అరళిన జూణంవన్న కూడిసిశోభ్య బేళింబ బేరొందు యోగ కాణుత్తదే (చ సా సం 282) మణితిలియు తాళకదంత విషవదార్థవాద్య రింద, అదన్న తున్నిమాడిశోభ్యదే. అథవా ప్రమాణవన్న మిక్కి, మత్తు అదరిందుంబాగబుదాద దోషశక్తి తక్కు వంహార తిళయదే, దోట్టిగి శోడదారదు అదర తుద్దిక్రమ బహు విధవాగి వర్ణివల్లుట్టిదే. అగర సోస్థిన రసదల్లి, అథవా తుంరి రసదల్లి, ఏళు సర్తి ధావనీమోడువదు ఒందు విధ ధా. వ్ర దల్లి అదన్న అదిన మూత్తదల్లి మూరు దిన దోలాయంత్రదల్లి బేయిసి, అనంతర ఏళు సర్తి అదిన పిత్రదింద ధావనీశోడబేళింత బరియల్లుట్టిదే తా ను దాగియో దేళిద్దానీ అదర గుధార్థ దిసిశి ఎంబ వ్యాబ్ధి యింద మణితిలియన్న జయంతిరసదింద అరేదు బిసిలినల్లి ఒణిగిసిదరి అదు తుద్దవాగుత్తదంబ వక్త లుంటిత కాణుత్తదే లింబిరసదిందాగలి, తుంరిరసదిందాగలి అరేదు, ఒణిగిసిదరి అదు తుద్దవాగుత్తదంబ వక్త వూ లుంటు ప్రమాణవన్న కురితు అధరతి (గులుగుంజయ ముక్కాలు పాలు) శోడబుకుదంత ఒందు గ్రంథదల్లి బరియల్లుట్టిద్దు కాణుత్తదే దనద పాలన్న, జేను కూడిసికొండు, మూరు దిన పాన మోడువదరింద మణితిలీ సేవనదింద లుంబాద ఏకారవ వరివారవాగువదు మణితిలియన్న దోలాయంత్రదింద స్వేదన మోడువల్లి అదన్న, దాళి ఎలియన్న సుత్తి, నాల్కు పదరుళ్ళ వస్త్రద తుండినల్లిట్టు, పోట్టణ కట్టిశోభ్యబేళింత ది. వ్యాబ్ధి (శ 252).

16. య్యేసా వృధక్ష్మేన మయా క్రియోక్తా తాం సన్నిపాతేఽపి

క్రిదోషజ వాంతి

గి జిక్త

సనిపాక్ష్య బుద్ధ్యాః |

దోషక్షత్వరోగాగ్నిబలాన్యవేక్ష్య ప్రయోజయేచ్ఛాస్త విద-

ప్రమత్తః || (చ. 717)

(వాతాదిజగళిగి) బేరే బేరియాగి యావ (ప్రతి) క్రియేయు దేళిల్లుట్టిదో, అద న్న సన్నిపాతదల్లి యూ దోష-మతు-రోగబల-అగ్నిబలగళిగి దృష్టి ఇత్తు, శాస్త్ర తిళి దంధ వేద్యను బుద్ధిజాతుయదించలూ, ఎజ్జరికియించలూ ప్రయోగిసతక్కద్దు.

పిష్త్వా ధాత్రిఫలం ద్రాక్షాం శర్కరాం చ వలీణాన్మితామ్ |

దత్త్వా మధువలం జ్యేవ కుడవం సలిలస్య చ |

వాససా గాలితం పీతం ద్విభాగం త్రిదోషజామ్ ||

(చి. సా. సం. 280-81)

ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣು ೧ ಪಲ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೧ ಪಲ, ಸಕ್ಕರೆ ೧ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಜೇನು ೧ ಪಲ, ನೀರು ೪ ಪಲ ಸಹ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅರೆದು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಗಾಳಿಸಿ, ಆ ರಸವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಲು ತ್ರಿದೋಷಜ ವಾಂತಿಯು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಮಸೂರಸಕ್ತವಃ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಮರ್ದಿತಾ ದಾಡಿಮಾಂಭಸಾ |

ಪೀತಾ ನಿವಾರಯತ್ಯಾಶು ಭರ್ದಿಂ ದೋಷತ್ರಯೋದ್ಭವಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 281)

ಚಾಣಂಗಿ (ಚನ್ನಂಗಿ) ಧಾನ್ಯದ ಹುರಿದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಜೇನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಲು, ತ್ರಿದೋಷಜ ಭರ್ದಿಯು ಬೇಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಫಲಸ್ಯ ಗುಡೂಚ್ಯಾ ವಾ ಕಷಾಯೋ ಮಧುಸಂಯುತಃ |

ಪೇಯಶ್ಚರ್ಧಿತ್ರಯೇ ಶೀತೋ ಮೂರ್ವಾ ವಾ ತಂಡುಲಾಮ್ನುನಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 281)

ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಹೆಗ್ಗುರುತಿಗೆ (ಪೆರುಂಕುರುಂಬ) ಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ, ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಭರ್ದಿಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು.

ಯುಕ್ತಾಮ್ಲವಣಾಃ ಪಿಷ್ಠಾಃ ಕುಸ್ತುಂಬುರ್ಯೋಽಧವಾ ಹಿತಾಃ |

ತಂಡುಲಾಂಬುಯುತಂ ಖಾದೇತ್ ಕಪಿತ್ಥಂ ತ್ರ್ಯೌಷಣೇನ ವಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 281)

ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಸ್ವೇಧವಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರಳನ್ನು ತ್ರಿಕಟುವಿನ ಸಮೇತ ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ತಿನ್ನುವದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಿದೋಷಜ ವಾಂತಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಎಲಾಪಿಚೂರ್ಣ ಏಲಾಲವಂಗಗಜಕೇರರಕೋಲಮುಜ -

ಅಾಜಾಪ್ರಿಯಂಗುಘನಚ್ಛನಪಿಪ್ಪಲೀನಾಮ್ |

ಚೂರ್ಣಂ ಸಿತಾಮಧುಯುತಂ ಮನುಜೋ ವಿಲಿಹ್ಯ

ಭರ್ದಿಂ ನಿಹಂತಿ ಕಫಮಾರುತಪಿತ್ತಚಾಂ ಚ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 281)

ಎಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗ, ನಾಗಕೇಸರ, ಬೊಗರಿಬೀಜದ ತಿರುಳು, ಅರಳು, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ, ನೆಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕಫವಾತಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಜಾತ್ಯಾರಸಃ ಕಪಿತ್ಥಸ್ಯ ಪಿಪ್ಪಲೀಮರಿಚಾನ್ವಿತಃ |

ಕ್ಷೌದ್ರೇಣ ಯುಕ್ತಃ ಶಮಯೇಲ್ಲೇಹೋಽಯಂ ಭರ್ದಿಮುಲ್ಬಣಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 282)

ನೆಲ್ಲಿರಸದಲ್ಲಿ ಬೇಲದಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳನ್ನು ಅರೆದು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಜೇನು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ಲೇಹವು ಉತ್ಕಟವಾದ ಭರ್ದಿಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವದು.

ಲಾಜಾಕಪಿತ್ತ ಮಧುಮಾಗಧಿಕೋಷಣಾನಾಂ

ಕೌದ್ರಾಭಯಾತ್ರಿ ಕಟುಧಾನ್ಯಕಜೀರಕಾಣಾಮ್ |

ಪಧ್ಯಾಪ್ಯತಾಮರಿಚಮಾಕ್ಷಿ ಕಪಿವ್ವಲೀನಾಂ

ಲೇಹಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸಕಲವಪ್ಯುರುಚಿವ್ರಶಾನ್ತ್ಯೈಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 281-82)

ಅರಳು, ಬೀಲದಹಣ್ಣು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ಸಕಲ ಛೇದಿಗಳು ಮತ್ತು ಅರುಚಿ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

ನಿಂಬಾಮೃಪಲ್ಲವಗವೇಧುಕಧಾನ್ಯಮೇವ

ಹ್ರೀಬೇರವಾರಿ ಮಧುನಾ ಪಿಬತೋ ಽಲ್ಪಮಲ್ಪಮ್ |

ಛೇದಿಃ ಪ್ರಯಾತಿ ಶಮನಂ ತ್ರಿಸುಗಂಧಿಯುಕ್ತಾ

ಲೀಧಾ ನಿಹಂತಿ ಮಧುನಾ ಸ(?ಸು)ದುರಾಲಭಾ ವಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 282)

ಕಹಿಬೇರಿನ ಚಿಗುರು, ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು, ಕಾವೀಕಲ್ಲು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇರುವೇರಿಡಂಟು, ಇವುಗಳ ನೀರನ್ನು (ಪಾನಕಷಾಯವನ್ನು), ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಲ್ಪ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಛೇದಿಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವೆ ಒಳ್ಳೆತುರಚನ ಬೇರಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಏಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿತಿಗಟು ಮತ್ತು ದಾಲ್ಚೀನಿಎಲೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ಛೇದಿಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಕಾವೀಕಲ್ಲನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರೆದು ಒಣಗಿಸಿ, ಅಥವಾ ತುಪ್ಪ ಸವರಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಜುರಿದು, ತುದ್ದಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಸೌವರ್ಚಲಮಜಾಜ್ಞಶ್ಚ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮರಿಚಾನಿ ಚ |

ಯುಕ್ತೋಽಯಂ ಮಧುನಾ ಲೇಹಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಛೇದಿನಿವಾರಣಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 282)

ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ಕರೀ ಉಪ್ಪು), ಜೀರಿಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು ಛೇದಿನಿವಾರಣಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು.

ಶರೀ ದಾರ್ವ್ಯಭಯಾ ಶುಂಠೀ ಮಾಗಧೀ ಘೃತಸಂಯುತಾ |

ಶುಂಠಿ ಚೂರ್ಣ. ಚೂರ್ಣಂ ತಕ್ರೇಣ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಹಂತಿ ಛೇದಿಂ ತ್ರಿದೋಷಜಾಮ್ ||

(ಹಾ. ಸಂ. 203)

ಕಚೋರ, ಮರದರಸಿನ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು. ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ತ್ರಿದೋಷಜ ವಾಂತಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪದ್ಮಕಾಮೃತನಿಮ್ನಾನಾಂ ಧಾನ್ಯಚಂದ್ರನಯೋಃ ವಚೇತ್ |
 ಪದ್ಮಕಾದಿ ಘೃತ ಕಲ್ಕೇ ಕ್ವಾಥೇ ಚ ಹವಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಭರ್ದಿನಿವಾರಣಮ್ ||
 ತೃಷ್ಣಾರುಚಿಪ್ರಶಮನಂ ದಾಹಜ್ವರಹರಂ ಪರಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 283)

ಪದ್ಮಕ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಕಹಿಬೇವು (ಪ್ರತಿಯೊಂದು ೪ ತೊಲೆ), ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕದಿಂದ ಲೂ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಗಂಧ (ಒಂದೊಂದು ಸೇರು), ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದಲೂ, ವಕ್ಷಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪದ ಪ್ರಸ್ಥವು ಭರ್ದಿನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ; ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ, ಅರುಚಿಯನ್ನೂ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ದಾಹ ಜ್ವರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು.

ಚಂದನಂ ಮಧುಕಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪೀತಂ ರುಧಿರವಾನ್ವಿಜಿತಂ || (ರ. ರ. 364)

ಶ್ರೀಗಂಧ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚರ್ಛಾವನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ (ಅಥವಾ ಅದರ ಹಾಲುಕಷಾಯವನ್ನು), ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ರಕ್ತವಾಂತಿಯು ನಿಲ್ಲುವದು.

ಬಿಲ್ವಧಾನ್ಯಕಬಲಾಮಹಾಷಧೈರ್ಲಾಜಮುದ್ಗಸಹಿತೈಶ್ಚೃತಂ ಜಲಮ್ |
 ಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ ಭರ್ದಿಮಾಶು ಪಿಬತಃ ಸಶರ್ಕರಂ ಹನ್ತಿ ವಾತಕಫಸಿತ್ತಜಾಮಪಿ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 182)

ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಬೇರು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು (ಕಡೀರು), ಶುರಿ, ಅರಳು' ಹೆಸರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಾಂತಿಯಾದರೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾರಾಮ್ನುಜೋತೀರಸುಗಂಧಿಬಿಲ್ವದ್ರಾಕ್ಷಾಯವಾನ್ಯೌಷಧಧನ್ಯಯಾಸೈಃ |
 ಪಾರಾದಿ ಕಷಾಯ ಕಪಿತ್ಥಲಾಜೈಃ ಸಲಿಲಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಸಕ್ತಮುದ್ಗಾರಮವಾಕರೋತಿ ||
 (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 183)

ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ತಾವರೆದಂಟು, ಲಾವಂಜ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಓಮ, ಶುರಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಅರಳು, ಇವುಗಳ ನೀರು (ಪಾನಕಷಾಯ) ನಿತ್ಯವಾದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡುತ್ತದೆಂಬದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

ಸರಾ 'ಸುಗಂಧ' ಎಂದರೆ 'ಸೂಗದೆ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರದದ್ದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

ಕಾರ್ಪಾಸಾಸ್ಥಿತ್ಯುಪೇಕ್ಷೃಷ್ಣಾಲಾಬಚರ್ಛಾಂ ಸಶರ್ಕರಮ್ |
 ಕಾರ್ಪಾಸಾಸ್ಥಿತ್ಯುಪೇಕ್ಷಾಂ ಲೇಹಯೇಚ್ಛದ್ವಿನ್ಯಾಶಾಯ ರಹಸ್ಯಮಿದಮುತ್ತಮಮ್ ||
 ಚರ್ಛಾಂ. ಅಭಿನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯತುಃ ಪಕ್ಷಸಂಖ್ಯಾಕ್ರಮೇಣ ತು ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 183)

ಹತ್ತಿಬೀಜದ ತಿರುಳು ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು, ಏಲಕ್ಕಿ ಎರಡು ಪಾಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೂರು ಪಾಲು, ಅರಳು ಆರು ಪಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ ಹದಿನೈದು ಪಾಲು, ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚರ್ಛಾವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದು ಭರ್ದಿಯ ನಾಶನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಎಂಬದು ರಹಸ್ಯ.

ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ

ತ್ರಿಂಶದ್ವಿಲಂ ವಿಲ್ವಮೂಲಂ ತತಃ ಕುಂಭೇ ಽಂಭಸಃ ಪಚೇತ್ |
 ಅಷ್ಟಭಾಗಾವಶೇಷೇ ಽಸ್ಮಿನ್ ಕಷಾಯೇಷು(?ಸು)ಪರಿಶೃತೇ ||
 ತ್ರಿಂಶದಾವ್ರಂ ಗುಡಂ ದತ್ತಾ ಸಮ್ಯಕ್ವಾಕೇ ಽವತಾರಯೇತ್ |
 ತ್ರಿವಲಂ ಶೃಂಗಿ(?ಗ)ಬೇರಸ್ಯ ಮರೀಚಸ್ಯ ಚತುಷ್ಟಲಮ್ ||
 ಪಿಪ್ಪಲಾಃ ಕುಡಬಾರ್ಧಂ ಚ ಚವಿಕಾಯಾಃ ಪ್ರಕುಂಚಕಮ್ |
 ಮುಷ್ಟಿಸ್ತಾಳೀಸವತ್ರಸ್ಯ ಮುಷ್ಟ್ಯರ್ಧಂ ಕೇಸರಸ್ಯ ಚ ||
 ದ್ವೇ ಪಲೇ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಾ ಚಿತ್ರಕಾಚ್ಚ ಪಲಂ ತಥಾ |
 ಪೃಥಕ್ತ್ರಿಜಾತಾತ್ಮಪಾಂಶಂ ಬೇರಕಾಚ್ಚ ಪಲ್ಲವಯಮ್ ||
 ಸಂಚೂರ್ಣ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಿಚರೇತ್ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪುಷ್ಪರಸಂ ಕ್ಷಿಪೇತ್ |
 ಏಷ ಬಿಲ್ವಾದಿಕೋ ಲೇಹಃ ಸರ್ವಭದ್ರಸಿವಾರಕಃ ||
 ಹೃದ್ರೋಗಕಾಮಿಲಾಸ್ಸುಲ್ಮಗ್ರಹಣ್ಯರುಚಿಪೀನಸಾನ್ |
 ಹಿಧಾಶ್ವಕಾಸಕ್ರಿಮಾನ್ ಶ್ವಾಸಸ್ತೀಹಾನಾಹಗಾಢಮಯಾನ್ ||
 ಅಶಾಂಸಿ ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಚ ಹನ್ಯಾಚ್ಛೇಘ್ರಂ ನ ಸಂಶಯಃ ||

(ವೈ. ಸಾ ಸಂ. 184)

ಮೂವತ್ತು ಪಲ ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಬೇರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ಒಂದು ಕುಂಭ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಉಳಿಯುವ ವರೆಗೆ ಕುದಿಸಿ, ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಪಲ ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಪಾಕ ಮಾಡಿ, ಸರಿಯಾದ ಪಾಕ ಬರುತ್ತಲೇ, ಒಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆರಸ ತಕ್ಕ ಚೂರ್ಣ ಯಾವದೆಂದರೆ. — ಶುಂಠಿ ೩ ಪಲ, ಬಿಳಿ ಕಾಳುಮೆಣಸು ೪ ಪಲ, ಹಿವ್ವಲಿ ೨ ಪಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು ೧ ಪಲ, ತಾಳೀಸವತ್ರಿ ೧ ಪಲ, ನಾಗಕೇಸರ ಅರ್ಧ ಪಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ೨ ಪಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು ೧ ಪಲ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿಎಲೆ, ಇವು ಮೂರೂ ಕಾಲು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಜೀರಿಗೆ ೨ ಪಲ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರ ಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆ ಪಾಕದೊಂದಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರಸಿ, ತಣೆದ ಮೇಲೆ ಹದಿನೈದು ಪಲ ಜೇನು ಹೊಯಿದು ಕಲಸಿ, (ಬಾನಿಯಲ್ಲಿ) ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಈ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ ಸರ್ವ ಭದ್ರಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು; ಮತ್ತು ಹೃದ್ರೋಗ, ಕಾಮಿಲೆ, ಗುಲ್ಮ, ಗ್ರಹಣೀ, ಆರುಚಿ, ಪೀನಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ರಿಮಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಆನಾಹ (ಹೊಟ್ಟೆ ಯುಬ್ಬರ), ಗಂಟಲರೋಗಗಳು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಸರಾ ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಯ ಬೇರಿನ ಒಳಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಉತ್ತಮ, ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ಒಳಗಿನ ಕಾಪ್ಪ ಸಹಿತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಮುಖ್ಯವಾದಂಥ ಮಾಂಸಭಾಗವಾದ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕಾಪ್ಪವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ತಪ್ಪು (1ನೇ ಭಾಗದ XIX-19 ನೋಡಿ) ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರನ್ನು ಒಂದು ರಾತ್ರಿಕಾಲ ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ, ಮಾರಣ ದಿನ ತೊಳೆದು, ಒಳಗಿನ ಕಾಪ್ಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟು, ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು

17. ಬೀಭತ್ಸಜಾಮಬೀಭತ್ಸೈರ್ಹೇತುಭಿಃ ಸಂಹರೇದ್ಯಮಿಮ್ |

ದೌಹ್ಯದೋತ್ಥಂ ವಮಿಂ ಹೃದ್ಯೈಃ ಕಾಂಕ್ಷೈತ್ಯೈರ್ವಸ್ತುಭಿರ್ಜಯೇತ್ ||

ಅಗಂತುಫರ್ವ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಲಂಘನೈರ್ವಮನೈರ್ವಾಪಿ ಸಾತ್ತ್ವೀರ್ವಾ ಸಾತ್ತ್ವ್ಯಸಂಭವಾಮ್ |
ಕೃಮಿಹೃದ್ರೋಗವಚ್ಚಾಪಿ ಸಾಧಯೇತ್ಕ್ರಮಿಜಾಂ ವಮಿಮ್ ||
ಯಥಾದೋಷಂ ಚ ವಿತರೇಚ್ಛಸ್ತಂ ವಿಧಿಮನಸ್ತರಮ್ |
ಪವನಸ್ಥೋ ಚಿರೋತ್ಥಾಸು ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ಛಿದ್ರಿಷು ಕ್ರಿಯಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 283)

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಹ್ಯತೆಯುಂಟಾಗಿ ಬಂದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಅಂಥಾ ಅಸಹ್ಯತೆ ಹೋಗುವ ಹಾಗಿನ (ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾತು, ನಂಬಿಸುವಿಕೆ, ಪುರಾಣದ ಕಥೆ, ಪ್ರೇಮ ಮುಂತಾದ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಬಸುರಿಯ ಬಯಕೆಯ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯ ವಾದ ಮತ್ತು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗದ ಆಹಾರಪಾನಗಳಿಂದ ಬಂದ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಲಂಘನಮಾಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಒಗ್ಗುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ಕೃಮಿಜ ವಾಂತಿಯನ್ನು ಕೃಮಿ ಹೃದ್ರೋಗದಂತೆ (ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ) ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಕೆದರಿದಂಥ ವಾತಾದಿ ದೋಷ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆಯಾ ದೋಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಹರವಾದ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವ ಅಸಹ್ಯವಟ್ಟು ಉಂಟಾದ್ದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದವುಗಳಿಂದ, ಬಯಕೆಯದಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಫಲ ಗಳಿಂದ, ಅಮೃದಕ್ಕೆ ಲಂಘನ ವಮನಗಳಿಂದ, ಅಸಾತ್ತ್ವ್ಯದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾತ್ತ್ವ್ಯಗಳಿಂದ, ಕೃಮಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕೃಮಿಹೃದ್ರೋಗದ ಹಾಗೆ ಸಾಧಿಸಿ, ಅನಂತರ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗಿನ ಪ್ರಶಸ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಸು (ಪು 847)

18.
ಅಮಜಫರ್ವ
ಲಕ್ಷಣ

ಆಮಜೇ ಶೂಲರೋಗಾತಿಃ ಪರ್ವಭೇದೋ ಭ್ರಮಃ ಕ್ಲಮಃ |
ಶೋಷಃ ಶಿರೋವ್ಯಥಾ ಕ್ಲೇದೋ ನೇತ್ರೇ ಗಂಭೀರಮಿಚ್ಛತಿ ||
ಖಲ್ವೀ ವಾ ಸಚೇತನಂ ವಾಪಿ ಅಜೀರ್ಣಾಚ್ಚಾಯತೇ ವಮಿಃ |
ಸಾಪಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಚ ರೂಕ್ಷಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಜಾಯತೇ ವಮಿಃ || (ಹಾ. 203)

(ಅಜೀರ್ಣದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಅಮಜಫರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಗಂಟು ಗಳಲ್ಲಿ ಒಡೆದ ಹಾಗಿನ ವೇದನೆ, ತಲೆತಿರುಕು, ಕ್ಲಮ, ಶೋಷ, ತಲೆನೋವು, (ಮೈ) ಒದ್ದೆಯಾ ಗಿರುವದು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿಬೀಳುವದು, ಖಲ್ವೀ ಎಂಬ ವಾತವ್ಯಾಧಿ, ಅಥವಾ ಸಂಜ್ಞಿತವ್ವು ವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಬಹುದು. ಆ ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ (ಬಿಡ್ಡುಳ್ಳದ್ದು), ರೂಕ್ಷ (ಬಿಡ್ಡಿ ಲ್ಲದ್ದು), ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ.

19.
ಅಮಜಫರ್ವ
ಯಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯ
ಲಕ್ಷಣ

ಗಂಭೀರನೇತ್ರೋ ವಮತೇ ವಿಡ್ವನ್ನೋ ವಾತಿಸಾರ್ಯತೇ |
ಗಾತ್ರೇ ಖಲ್ವೀಕರಂ ಶೂಲಂ ತಥಾ ಶೋಧಾತಿಮೂರ್ಛನಾ ||
ವಿಕಲಾಂಗೋ ಭ್ರಮಾರ್ತಶ್ಚ ಭ್ರಮಸ್ತಂ ಪಶ್ಯತೇ ಜಗತ್ |
ಶಿರೋ ಸ್ತರ್ಶ್ವವೇಪತೇ ಸತ್ಯಧಂ ಕರಪಾದೌ ಹಿಮೋಪಮೌ ||
ವಿತ್ಯೇಲಿಂಗೈಸ್ತು ಸಂಯುಕ್ತಾಂ ಛಿದ್ರಿಂ ದೂರೇ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ |
ಅಸಾಧ್ಯಾ ಸರ್ವಯೋಗೈಸ್ತು ಸಾಪ್ಯಜೀರ್ಣಾ ಸುಧೀಮತಾ ||

(ಹಾ. 203)

ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿಬಿದ್ದಿರುವದು, ವಾಂತಿ, ಮಲಬದ್ಧತೆ ಅಥವಾ ಅತಿಸಾರ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಖಲ್ಲೀವ್ಯಾಧಿಯ ಶೂಲೆ, ಊದು, ಅತಿಯಾಗಿ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುವದು, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ತಲೆತಿರುಕು, ಲೋಕವೇ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವದು, ತಲೆ ನೋವು, ಅತಿಯಾದ ನಡುಕು, ಕೈಕಾಲುಗಳು ಹಿಮದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭರ್ದಿಯನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ಅಂಥಾ ಅಜೀರ್ಣ(ಅಮ)ವು ಸರ್ವ ಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ಒಳ್ಳೇ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಿಂದಾದರೂ, ವಾಸಿಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

20. ಭುಂಜೀತ ಭುಂಜೀತ ಪಿಬೀಚ್ಚ ಭೂಯೋ ಲಿಹೇಚ್ಚ ಖಾದೇದ್ರಸಗನ್ಧ-
 ಭರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪವಸ್ತಿ |
 ಚಾರ ವಿಶೇಷ ಚಿರಪ್ರವೃತ್ತಾನಚಿರಪ್ರವೃತ್ತಾನುದ್ಗಾರದೋಪಾನಪಪಸ್ತುಕಾಮಂ(ಮಃ) ||
 (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 185)

ಹಳೇದಾಗಲಿ ಹೊಸದಾಗಲಿ ವಾಂತಿಯ ದೋಷಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಯುಕ್ತವಾದ ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧವುಳ್ಳ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಉಣ್ಣುತ್ತಾ, ಕುಡಿಯುತ್ತಾ, ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ, ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಇರತಕ್ಕದ್ದು, (ಅಂದರೆ ಸೇವಿಸಿದ ಆಹಾರಾದಿಗಳು ವಾಂತಿ ಯಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬದರಿಂದ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಬಾರದು).

ನ ಚೋಷ್ಟತೋಯವಾನಂ ಚ ನಾತಿಭೋಜನಮೇವ ಚ |

ನ ಧಾವನಂ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವರ್ಜಯೇದ್ವಮನಾರ್ದಿತೇ(ತಃ) || (ಪಾ. ಸಂ. 206)

ಭರ್ದಿರೋಗದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರಿನ ಪಾನ, ಅತಿಯಾದ ಭೋಜನ, (ಕ್ರಮವಾದ ಬಾಯಿ) ತೊಳೆಯುವಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬೇಕು.

21. ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಕಂ ಸರ್ಪಿಃ ಕಲ್ಯಾಣಕಮಧಾಪಿ ವಾ |
 ಭರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಶತಾವರೀಘೃತಂ ವಾಪಿ ತೃಷ್ಣಾಭರ್ದಿನಿವಾರಣಮ್ ||
 ಉಪಯುಕ್ತವಾದ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 281)
 ಕೆಲವು ಘೃತಗಳು

(ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಕಘೃತ, ಕಲ್ಯಾಣಕ ಘೃತ, ಅಥವಾ ಶತಾವರೀಘೃತ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ಭರ್ದಿಯನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಪರಾ ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಕಘೃತದ ಯೋಗ ಪು 368ರಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಯಾಣಕಘೃತದ ಯೋಗ ಪು 134ರಲ್ಲಿ, ಕಾಣುತ್ತದೆ ಶತಾವರೀಘೃತ ಎಂಬದು ರಕ್ತಪಿತ್ತೋಕ್ತ ಬೃಹತ್ಶತಾವರೀಘೃತವಾಗಿರಬೇಕು

22. ಕಾಸಶ್ವಾಸೌ ಜ್ವರಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಹಿಕ್ಯಾ ವೈಚಿತ್ಸ್ಯಮೇವ ಚ |

ಭರ್ದಿಯ ಉಪ ಹೃದ್ರೋಗಸ್ತಮಕಶ್ಚೈವ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಭರ್ದೇರುಪದ್ರವಾಃ ||

ದ್ರವಗಳು. (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 284)

ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಹೃದ್ರೋಗ, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಇವು ಭರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾದ ಉಪದ್ರವಗಳು ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

23. భద్ర్యుత్థితానాం చ చికిత్సితాత్ స్వా-

దీర్ఘకాలద
భద్రాగ మత్త
లువద్రవగళి
చికిత్స

జీకిత్సితం కాయమువద్రవాణామ్ |
అతిప్రవృత్తాసు విరేచనస్య కర్మాతియోగ్యోప్యహితం విధే-
యమ్ ||
వమిప్రసంగాత్ప్రవనోఽప్యవశ్యం ధాతుక్షయాద్వృద్ధిముష్టి
తస్మాత్ |
చిరప్రవృత్తాస్తనిలావహాని కాయాణ్యుపస్తమ్భనబృంహణాని |

(చ. 717)

భద్రయింద లుత్పన్నవాద లువద్రవగళికి ఆయా రోగికి లుక్తవాద చికిత్స
యన్న మాడతక్కద్దు. వమనగళి అతియాద సంగతియల్లి (వంశకర్మగళిళికి)
విరేచన అతియాద్దక్కి విధిసల్పట్ట కర్మవన్న మాడతక్కద్దు. వాంతి అతియాగి
ఆగువదరింద ధాతుక్షయవాగి వాయువు అవశ్యవాగి వృద్ధియాగుత్తదే. ఆద్దరింద
దీర్ఘకాలద వాంతిగళికి వాయుహరవాద స్తంభన-బృంహణ యోగిగళిన్న
ప్రయోగిసతక్కద్దు.

పరా వాంతికి శోబ్ధ ఔషధవు అతియాద్దక్కి యావ స్తంభన-బృంహణ యోగిగళి హేళల్పట్టవో, అవు
గళిన్న వాంతియల్లి ప్రయోగిసతక్కద్దు ఎంత వా (పు 292) ఆ స్తంభన బృంహణ యోగిగళి వమనాతి
యోగిగదల్లియూ విరేచనాతియోగిగదల్లియూ సామాన్యవాగి లువయుక్తవాదవు

24. అతిసారమూలఘ్న మాత్రేయన్నాగలి, ఆనందభృరివి మాత్రేయన్నాగలి జీని

వృశ్చఫల చికిత్స

నల్లి తేది నేక్కిసువదరింద సాధారణవాగి భది పరిహారవాగుత్తదే.
క్రిమిగళి కదరిరువల్లి, జీనినోదిగి నీరుళ్ళిరస అధవా హాగల
సోష్ఠిన రసవన్న అనుపానక్కి సేరిసిశోళ్ళివదరింద హేజ్జు ప్రయోజన సిక్కుత్తదే.
ఈ అధ్యాయదల్లిరువ లువదేశగళికి అనుగుణవాగి అవస్థావిశేషగళిల్లి యుక్త
వాద అనుపానవన్న కల్పసి అదే మాత్రేగళిన్న లువయోగిసబీకు. ఆమదోష
విరువల్లి ఆనందభృరివి విశేషవాగి లువయుక్తవాదద్దు.

25. అగరుబిటిమర (శింశిపా—మల. ఇరుప్పుళమరం), అజమోద, అణిలీ

వృశ్చగ్రోగో
క్తావధగళి

కాయ, అతివిడే, అమృతబళ్ళి, (భత్తద) అరళు, ఆడుసోగే,
లుత్తరణి, ఎలక్కి, ఒణతురి, ఓరేలేబీరు, కరిజీరిగే, కళకటత్పిగి,
కస్తూరి, కహిబేవు, కుంకుమకేసర, శోడసిగనబిజ (ఇంద్ర
జీవి), శోత్తుంబరి, మజూర, గణిశే (కాగిహణ్ణిన గిడ), బాపత్రి, జాయికాయ, బీరిగి, జీను, జ్యేష్ఠమధు, తారే(తాంతి)కాయ, తాళిసవత్రి, దాళింబ, దోడ్డి
కుళి, నాగకేసర, నాగపుష్పి, నేరళి, పజ్జి కర్పూర, పద్మక, పాదరిమర, పాడావళి
గడ్డే (పారా), పుల్లంపురుజే (మల. పుళియారల), బడేసోగిసి, బళ్ళితురజన బీరు, బావుంబి (మల. కాశోలరి), చిల్పవత్రి, బీలద హణ్ణు, బోగరి, (మట్ట) మణ్ణిన

ಹೆಂಟೆ, ಮಾದಳ, ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು, ಮಾವಿನಬೀಜ (ಗೊರಟು), ಮುಡಿವಾಳ, ಮೂವೆಲೆ ಬೇರು, ಲವಂಗ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸಕ್ಕರೆ, ಸಕ್ಕು, ಸಿಂಡೂರಿ (ಭಂಗಾರದಕಾಯಿ), ಸೀಯಾಳದ ನೀರು, ಸೀಲಿಂಬೆ, ಸುರಸುರಿಕೆ (ಏಲಾವಾಲುಕ), ಸೋಪಿ (ಉಪಕುಂಚೇ) ಹಾಲು, ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚುಬೇವು.

26. ವಿರೇಚನ, ವಮನ, ಲಂಘನ, ಸ್ನಾನ, ಮೈಯುಚ್ಚುವದು, ಅರಳುಗಂಜಿಯ ನೀರು, ಹಳೆಯವಾದ ಅವಫತ್ತು ದಿನಗಳ ಬೆಳಿಕೆಯ ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹೆಸರು, ಸಕ್ಕುವರ್ಗ ಬಟಾಣಿ, ಗೋದಿ, ಯವೆ, ಜೇನು, ಮೊಲ-ನವಿಲು-ತಿತ್ತಿರಿ-ಲಾವ ಮುಂತಾದ ಜಾಂಗಲ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ಮತ್ತು ನಾನಾ ರಸ-ಗಂಧ-ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಮಾಂಸರಸಗಳು, ಸಾರುಗಳು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ವಕ್ತವಾದ ಲಿಂಬೆಯ, ನೆಲ್ಲಿಯ, ಮಾವಿನ, ಬೊಗರಿಯ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಮತ್ತು ಬೇಲದ ಹಣ್ಣುಗಳು, ದಾಳಿಂಬ, ಮಾದಳ, ಬಾಯಿಕಾಯಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು, ಉಂಡ ಕೂಡಲೆ ಮುಖಕ್ಕೆ ತಣ್ಣೀರಿನ ಸೇಚನ (ಚಿಮಕಿಸುವದು), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ, ಮನೋಹರವಾದ ಪರಿಮಳದ ಲೇಪನಗಳು, ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪಗಳು-ಪಾನಗಳು ಮತ್ತು ಫಲಗಳು, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ ರೂಪ-ರಸ-ಗಂಧ-ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ (ಗಾನ ಮುಂತಾದದ್ದು).

27. ನಸ್ಯ, ವಸ್ತಿ, ಬೆವರಿಸುವದು, ಸ್ನೇಹವಾನ, ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ, ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಹಲ್ಲುಚ್ಚುವದು, ದ್ರವಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನ, ಅಸಹ್ಯತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವುಗಳ ಅಪಹ್ಯವರ್ಗ ದರ್ಶನ, ಭಯ, ರೇಗುವದು (ಉದ್ದೇಗ), ಬಸಿಯಾದ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಸಾತ್ವ್ಯ ವಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಗ್ಗದ ಮತ್ತು ತನಗೆ ವಿರೋಧವಾದ ಅನ್ನಗಳು, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಅವರೆ, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಸಣ್ಣ ಎಲಕ್ಕಿ, ಸಾಸಿವೆ, ದೇವದಾಳಿ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಅಂಜನ, ಹೀರೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಆಳಿಂಬೆ (ಲಾಂಬು).

28. ಛೇದಿಯು ಆಮಾಶಯ, ಕರುಳುಗಳು, ಮಿದುಳು, ಹೃದಯ, ಗರ್ಭ ಕೋಶ, ಅಂಡಗಳು, ಉಂಡುಕಗಳು, ನರಮಂಡಲ, ಮುಂತಾದ ಅಂಗ ಪ್ರಕರಣಾನ್ವಿತವಾಗಿ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜ್ವರ, ಎಷೂಚೇ, ವಿಷ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಸರ್ವಾಂಗಸಂಶ್ರುತವಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತೋರಬಹುದಾದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಾಧಿ ಅಲ್ಲ ಎಂಬದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರ ಮತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಂಥ ಅನ್ಯರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಛೇದಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪರಿಹಾರ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಬಹು ಕಡಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆಯುರ್ವೇದ ಸಹ ಮದಾತ್ಮಯ, ಪಾನವಿಭ್ರಮ, ಪಾನಹತ, ಕಫಜ-ಪೈತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ವಾತ ಪೈತ್ತಿಕ ಜ್ವರಗಳು, ಅಜೀರ್ಣ, ಎಷೂಚೇ, ತ್ರಿದೋಷಜ ಪಾಂಡು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಶೋಷ, ಪೈತ್ತಿಕ ಕಾಸ, ಕಫೋನ್ಮಾದ, ವಾತಿಕ ಅಪಸ್ಮಾರ, ಪೈತ್ತಿಕ ಆವರಣ ರೋಗ, ಊರುಸ್ತಮ್ಭ,

ಆಮವಾತ, ಆಮಶೂಲ, ಕಫಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮಶೂಲ, ಗುಲ್ಮ, ಅಶ್ಮರೀಶರ್ಕರಾ, ಕಫ ಪ್ರಮೇಹ, ಕಫಾತ್ಮಕಶೋಧ, ಅಸಾಧ್ಯಶ್ವಯಧು, ಅಸಾಧ್ಯಅಪಚೇ, ಅಸಾಧ್ಯವಿದ್ರಧಿ, ವ್ರಣ, ಉದರ್, ಉರ್ಧ್ವಗ ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತ, ವಾತವೈತ್ರಿಕ ವಿಸರ್ಪ, ವಿಸ್ಫೋಟ, ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವರೂಪವಾಗಿ, ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ, ಉಪಸರ್ಗವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಭದ್ರಿಯು ಕಾಣಬಹುದೆಂತ ಹೇಳಿ, ಆ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯುವಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಾಗ್ಗೆ ಭದ್ರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನನಾಳದ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಮಾಶಯದ, ನೈಜಿಕ ಗತಿಯು ವಿಪರೀತವಾಗಿ, ಅಂದರೆ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ವದಾರ್ಥಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದು, ಅಂಥಾ ಭದ್ರಿಯು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇತುಭೇದದ ಮೇಲೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವದರಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದರಿಂದ, ಭದ್ರಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಾಧಿಯಾಗಿ ನಿದಾನಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದವು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ XVI.

ಜ್ವರ. (Fever, Pyrexia.)

1. ಸ್ವೇದಾವರೋಧಃ ಸನ್ನಾಪಃ ಸರ್ವಾಂಗಗ್ರಹಣಂ ತಥಾ |

ಜ್ವರದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ವಿಕಾರಾ ಯುಗಪದ್ಯುಸ್ಥಿತ್ ಜ್ವರಃ ಸ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || (ಸು. 7:1-5)

ಬೆವರಿನ ತಡೆ, ಸನ್ನಾಪ (ವಿಶೇಷವಾದ ಬಿಸಿ), ಸರ್ವಾಂಗಗಳ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ (ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ), ಈ ವಿಕಾರಗಳು ಯಾವ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅದು ಜ್ವರ ಎಂತ ಕೀರ್ತಿಗೊಂಡಿದೆ.

ಇದರ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬೆವರಿನ ತಡೆ ಇಲ್ಲದಿರಬಹುದು ಈಗ 18ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

ಜ್ವರಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮಿಕಂ ಲಿಂಗಂ ಸನ್ನಾಪೋ ದೇಹಮಾನಸಃ || (ಚ. 149)

ಶರೀರದ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂತಾಪವು ಜ್ವರದ ನಿತ್ಯ ಲಕ್ಷಣ.

ವೈಚಿತ್ಯಮರತಿಗ್ಲಾಢಿರ್ಮನಸಸ್ತಾಪಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಚ ವೈಕೃತ್ಯಂ ದೇಹಸನ್ನಾಪಲಕ್ಷಣಮ್ || (ಚ. 149)

ಮನಸ್ಸಿನ ಗಲಿಬಿಲಿ (ಅಸಮಾಧಾನ), ಉಲ್ಲಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಯಾಸ, ಇವು ಮನಸ್ಸಿನ ತಾಪದ ಲಕ್ಷಣ; ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ) ವಿಕಾರ ಉಂಟಾಗುವುದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸಂತಾಪದ ಲಕ್ಷಣ.

ಇದರ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂತಾಪ, ದೇಹದ ಸಂತಾಪ, ಇವೆರಡೂ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ 'ಸಂತಾಪ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಬಹಳವಾದ ಬಿಸಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ, 'ಸಂಕಷ್ಟ ಅಥವಾ ಪೀಡೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು 'ಸರ್ವಾಂಗ ಗ್ರಹಣಂ' ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ನೇದನೆ ಎಂತ ಮ. ವ್ಯಾ (ಪು 23)

2. ಸಂಸೃಷ್ಟಾಃ ಸನ್ನಿವೃತ್ತಿಃ ಪೃಥಗ್ವಾ ಕುಸಿತಾ ಮಲಾಃ |

ಜ್ವರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ರಸಾಘ್ನಿಂ ಧಾತುಮಸ್ವೇತ್ಯ ಪಕ್ತಿಂ ಸ್ಥಾನಾನಿರಸ್ಯ ಚ ||

ಸ್ವೇನ ತೇನೋಷ್ಣಣಾ ಜೈವ ಕೃತ್ವಾ ದೇಹೋಷ್ಣಣೋ ಬಲಮ್ |

ಸ್ತ್ರೋತಾಂಸಿ ರುದ್ಧ್ವಾ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕೇವಲಂ ದೇಹಮುಲ್ಪಣಾಃ ||

ಸನ್ನಾಪಮಧಿಕಂ ದೇಹೇ ಜನಯಂತಿ ನರಾ(?)ಸ್ತದಾ |

ಭವತ್ಯುಷ್ಣಸರ್ವಾಂಗೋ ಜ್ವರಿತಸ್ವೇನ ಚೋಚ್ಛತೇ ||

ಸ್ತ್ರೋತಸಾಂ ಸನ್ನಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ಸ್ವೇದಂ ನಾ ನಾಧಿಗಚ್ಛತಿ || (ಚ 456-7)

ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ, ದ್ವಂದ್ವವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೋರವಾಗೊಂಡು, ರಸಧಾತುವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ವಚನಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅದರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಿ, ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಆ ಬಿಸಿಯಿಂದ ದೇಹದ ಬಿಸಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟು, ಇಡೀ ದೇಹವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಂತಾಪವನ್ನು (ಬಿಸಿಯನ್ನು) ಅಧಿಕಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆಗ ಮನುಷ್ಯನ ಸರ್ವಾಂಗವು ಅತಿ ಬಿಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರೋದಿಂದ ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಬೆವರು ಬರುವದಿಲ್ಲ.

3. ಆಲಸ್ಯಂ ನಯನೇ ಸಾಸ್ರೇ ಜ್ಯವೃಣಂ ಗೌರವಂ ಕ್ಲಮಃ |
ಜ್ವಲನಾತಪವಾಯ್ವಮ್ಭುಭಕ್ತಿಧ್ವೇಷಾವನಿಶ್ಚಿತಾ ||
ಜ್ವರದ ಪೂರ್ವ ರೂಪ ಅವಿಪಾಕಾಸ್ಯವೈರಸ್ಯಂ ಹಾನಿಶ್ಚ ಬಲವರ್ಣಯೋಃ |
ಶೀಲವೈಕೃತಮಲ್ಪಂ ಚ ಜ್ವರಲಕ್ಷಣಮಗ್ರಜಮ್ || (ಚ. 449)

ಆಲಸ್ಯ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬುವದು, ಆಕಳಿಕೆ, ಮೈಭಾರ, ಶ್ರಮ, ಬೆಂಕಿ-ಬಿಸಿಲು-ಗಾಳಿ-ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತವಲ್ಲದ ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಧ್ವೇಷ (ಒಮ್ಮೆ ಹಿತ ಒಮ್ಮೆ ಅಹಿತ ಕಾಣುವದು), ಅಜೀರ್ಣ, ಬಾಯಿರುಚಿ ಕೆಡುವದು, ಬಲವರ್ಣಗಳ ಹಾನಿ, ಶೀಲ(ಸ್ವಭಾವ)ದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ವಿಕಾರ, ಇವು ಜ್ವರದ ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಷರಾ ಮೈನೋವ, ರೋಮಾಂಚ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಉದ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಛಳಿ ಸಹ ಪೂರ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ವೆಂತಲೂ, ವಾತದಲ್ಲಿ ಆಕಳಿಕೆ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುರಿ, ಮತ್ತು ಕಫದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದ ರುಸಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ದೆಂತಲೂ ಸು (ಪು 756) ಮೈ ಬಗ್ಗುವಿಕೆ, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಹಿತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಹಿತ, ಹುಳಿ-ಕಾರ-ಉಷ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಸುಖ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬಾಲಕರಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ವೇಷ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಸಹ, ಪ್ರಾಗ್ಭೂತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವೆಂತ ವಾ (ಪು 186-187)

4. ದೋಷೈಃ ಪೃಥಕ್ ಮಸ್ತೈಶ್ಚ ದ್ವಂದ್ವೈರಾಗನ್ತುರೇವ ಚ |
ಜ್ವರದ ವಿಧಗಳು. ಅನೇಕಕಾರಣೋತ್ಪನ್ನಃ ಸ್ಮೃತಸ್ತ್ವವಿಧೋ ಜ್ವರಃ || (ಸು. 755)
ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಜ್ವರವು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಪೃಥಕ್ ಮೂರು, ದ್ವಂದ್ವಗಳಾಗಿ ಮೂರು, ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತ ಒಂದು, ಆಗನ್ತು ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಎಂಟು ವಿಧ ಎಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿವಿಧೋ ವಿಧಿಭೇದೇನ ಜ್ವರಃ ಕಾರೀರಮಾನಸಃ |
ಪುನಶ್ಚ ದ್ವಿವಿಧೋ ದೃಷ್ಟಃ ಸೌಮ್ಯಶ್ಚಾಗ್ನೇಯ ಏವ ಚ ||
ಅನ್ತರ್ವೇಗೋ ಬಹಿರ್ವೇಗೋ ದ್ವಿವಿಧಃ ಪುನರುಚ್ಯತೇ |
ಪ್ರಾಕೃತೋ ವೈಕೃತಶ್ಚೈವ ಸಾಧ್ಯಶ್ಚಾಸಾಧ್ಯ ಏವ ಚ ||
ಪುನಃ ಪಂಚವಿಧೋ ದೃಷ್ಟೋ ದೋಷಕಾಲಬಲಾಬಲಾತ್ |
ಸಂತತಃ ಸತತೋ ತನ್ಯೇದ್ಯುಸ್ತೃತೀಯಕಚತುರ್ಥಕೌ |
ಪುನರಾಶ್ರಯಭೇದೇನ ಧಾತುನಾಂ ಸಪ್ತಧಾ ಮತಃ |
ಭಿನ್ನಃ ಕಾರಣಭೇದೇನ ಪುನರಷ್ಟವಿಧೋ ಜ್ವರಃ || (ಚ. 449)

ಜ್ವರವು (ಚಿಕಿತ್ಸಾ)ವಿಧಿ ಭೇದದ ಮೇಲೆ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದದ್ದು, ಮನಸ್ಸೆಂಬಂಧವಾದದ್ದು ಎಂತ ಎರಡು ವಿಧ; ಉಷ್ಣಜ್ವರ, ಶೀತಜ್ವರ ಎಂತ ಪುನಃ ಎರಡು ವಿಧ; ಹೊರಜ್ವರ, ಒಳಜ್ವರ, ಎಂತ ಪುನಃ ಎರಡು ವಿಧ; (ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ) ಪ್ರಾಕೃತಜ್ವರ, ವೈಕೃತಜ್ವರ, ಎಂತ ಎರಡು ವಿಧ; ಸಾಧ್ಯ, ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ಎರಡು ವಿಧ; ಪುನಃ ದೋಷಕಾಲದ ಬಲಾಬಲದ ಮೇಲೆ ಸಂತತ, ಸತತ, ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಣ, ತೃತೀಯಕ, ಚತುರ್ಥಕ ಎಂತ ಐದು ವಿಧ; ಪುನಃ (ರಸಾದಿ) ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಾನದ ಭೇದದ ಮೇಲೆ ಎಳು ವಿಧ;

ಪುನಃ ಕಾರಣಗಳ (ದೋಷಗಳ) ಭೇದದ ಮೇಲೆ (ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ) ಎಂಟು ವಿಧ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಸರಾ ಸಾಮಾನ್ಯ, ನಿರಾಮ, ಎಂತ ಎರಡು ವಿಧ, ಎಂಬ ವಿಧಾಗ ಸಹ ಉಂಟಂತ ವಾ. (ಪು. 180)

5. ಶಾರೀರೋ ಜಾಯತೇ ಪೂರ್ವಂ ದೇಹೇ ಮನಸಿ ಮಾನಸಃ ||

ಶಾರೀರಮಾನಸ
ಭೇದ.

(ಚ. 419)

ಶಾರೀರಜ್ವರವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕಜ್ವರವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸುತ್ತದೆ.

6. ವಾತಪಿತ್ತಾತ್ಮಕಃ ಶೀತಮುಷ್ಣಂ ವಾತಕಫಾತ್ಮಕಃ |

ಉಷ್ಣಶೀತ ಭೇದ

ಇಚ್ಛತ್ಪ್ರಭಯಮೇತತ್ತು ಜ್ವರೋ ವ್ಯಾಮಿಶ್ರಲಕ್ಷಣಃ ||

ಯೋಗವಾಹಃ ಪರಂ ವಾಯುಃ ಸಂಯೋಗಾದುಭಯಾರ್ಧಕೃತ್ |

ದಾಹಕೃತ್ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಶೀತಕೃತ್ ಸೋಮಸಂಶ್ರಯಾತ್ || (ಚ. 449)

ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಶೀತದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ವಾತಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಿಶ್ರಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಯುವು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯೋಗವಾಹಿ (ಸಂಗಾತದವನ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕವ); ಅಗ್ನಿ(ಪಿತ್ತ)ಯೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದರೆ ಉರಿಯನ್ನೂ, ಸೋಮ(ಕಫ)ದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡರೆ ಶೀತವನ್ನೂ, ಹೀಗೆ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಆ ಎರಡು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

7. ಅನ್ತರ್ದಾಹೋ ಽಧಿಕಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಪ್ರಲಾಪಃ ಶ್ವಸನಂ ಭ್ರಮಃ |

ಅಂತರ್ವೇಗ ಬಹಿ
ವೇಗಗಳ ಭೇದ

ಸಂಧ್ಯಸ್ಥಿಶೂಲಮಸ್ವೇದೋ ದೋಷವಚೋಽವಿಗ್ರಹಃ ||

ಅನ್ತರ್ವೇಗಸ್ಯ ಲಿಂಗಾನಿ ಜ್ವರಸ್ಯೈತಾನಿ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ್ |

ಸನ್ತಾಪೋ ಽಭ್ಯಧಿಕೋ ಬಾಹ್ಯಸ್ತೃಷ್ಣಾದೀನಾಂ ಚ ಮಾರ್ದವಮ್ ||

ಬಹಿರ್ವೇಗಸ್ಯ ಲಿಂಗಾನಿ ಸುಖಸಾಧ್ಯತ್ವಮೇವ ಚ || (ಚ. 449-450)

(ಹೊರಗಿನದಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಅಧಿಕವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಜ್ವಾಲೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಹರಟುವದು, ಉಬ್ಬಸ, ತಲೆತಿರುಕು, ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋವು, ಬೆವರಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೋಷ ಮತ್ತು ಮಲ ಬದ್ಧವಾಗಿರುವದು, ಇವು ಅಂತರ್ವೇಗವುಳ್ಳ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು; (ಒಳಗಿನದಕ್ಕಿಂತ) ಹೊರಗೆ ಅಧಿಕವಾದ ಬಿಸಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ನೊಂದಲಾದವುಗಳು ಮೃದು ವಾಗಿರುವದು, ಮತ್ತು ಸುಖಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಇವು ಬಹಿರ್ವೇಗವುಳ್ಳ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

8. ಪ್ರಾಕೃತಃ ಸುಖಸಾಧ್ಯಸ್ತು ವಸಂತಶರದುಷ್ಕವಃ |

ಪ್ರಾಕೃತ ವೈಕೃತ
ಗಳ ಭೇದ

ಕಾಲವ್ರಕೃತಿಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಪ್ರಾಕೃತೋ ಜ್ವರಃ ||

ಉಷ್ಣಮುಷ್ಣೇನ ಸಂವೃದ್ಧಂ ಪಿತ್ತಂ ಶರದಿ ಕುಪ್ಯತಿ |

ಚಿತಃ ಶೀತೇ ಕಫಶ್ಚೈವಂ ವಸಂತೇ ಸಮುದೀರ್ಯತೇ || * * *

ಪ್ರಾಯೇಣಾನಿಲಜೋ ದುಃಖಃ ಕಾಲೇಷ್ವನ್ಯೇಷು ವೈಕೃತಃ || (ಚ. 450)

ಜ್ವರವು ಪ್ರಾಕೃತ ಎಂಬದು ಕಾಲಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ; ವಸಂತ ಮತ್ತು ಶರದೃತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಾಕೃತಜ್ವರವು ಸುಲಭವಾಗಿ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರವು ಮತ್ತು ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ (ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ) ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದಂಟಾಗುವ (ಪ್ರಾಕೃತ)ಜ್ವರವು ವಾಸಿನಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದವು. (ವರ್ಷಋತುವಿನ ಹುಳಿವಿವಾಕದಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಉಷ್ಣಸ್ವಭಾವದ ಪಿತ್ತವು ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ (ಬಿಸಿಲಿನ) ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ) ಕೂಡಿದಂಥ ಕಫವು ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಕೆದರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 1ನೇ ಛಾಂದ VIII, 9-10 ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನೂ, ಮುಂದೆ ಚಕ್ರಿತ್ಯಯನ್ನೂ (117ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ) ನೋಡಿ

9. ಬಲವತ್ಸ್ವಲ್ಪದೋಷೇಷು ಜ್ವರಃ ಸಾಧ್ಯೋ 5ನುಸದ್ರವಃ |
ಹೇತುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ಜಾತೋ ಬಲಿಭಿರ್ಬಹುಲಕ್ಷಣಃ ||
ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು
ಜ್ವರಃ ಪ್ರಾಣಾಂತಕೃದ್ವೃತ್ತ ಶೀಘ್ರವಿನ್ದ್ರಿಯನಾಶನಃ |
ಸವ್ರಾಹಾದ್ರಾ ದಶಾಹಾದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾಹಾತ್ಯಧೈವ ಚ ||
ಸವ್ರಲಾಪಭ್ರಮಶ್ವಾಸಃ ತೀಕ್ಷ್ಣೋ ಹನೃಜ್ವರೋ ನರಮ್ |
ಜ್ವರಃ ಕ್ಷೀಣಸ್ಯ ಶೂನಸ್ಯ ಗಂಭೀರೋ ದೈರ್ಘ್ಯರಾತ್ರಿಕಃ ||
ಅಸಾಧ್ಯೋ ಬಲವಾನ್ ಯಶ್ಚ ಕೇಶಸೀಮನ್ತಕೃಜ್ವರಃ ||

(ಚ. 450-51)

ರೋಗಿಗಳು ಬಲವಂತರಾಗಿಯೂ, ದೋಷಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿಯೂ, ಜ್ವರದೊಂದಿಗೆ ಉವದ್ರವಗಳು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳದೆಯೂ, ಇರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಸಾಧ್ಯ. ಅನೇಕ ಬಲವಂತವಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿ, ಬಹಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಜ್ವರವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವ ಜ್ವರವೂ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಂತ್ಯಮಾಡುವವು. ಪ್ರಲಾಪ, ಭ್ರಮ ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸವುಳ್ಳ ಕಠಿಣವಾದ ಜ್ವರವು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು (ವಾತದ್ದಾದರೆ) ಏಳು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ (ಪಿತ್ತದ್ದಾದರೆ) ಹತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ (ಕಫದ್ದಾದರೆ) ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಕೊಲ್ಲುವದು. ಕ್ಷೀಣನಾಗಿ, ಮೈಬಾತ(ಊದಿಕೊಂಡ)ವನಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬಿಡದೆ ಬರುವ ಗಂಭೀರವಾದ (ಅಂತರ್ವೇಗವುಳ್ಳ) ಜ್ವರವೂ, ತಲೆಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಬಕ್ತಲೆಯಂತೆ ವಿಭಾಗಮಾಡುವಂಥ ಬಲವಾದ ಜ್ವರವೂ, ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಪರಾ 10ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯ ಪರಾ ನೋಡಿ

10. ಜ್ವರಃ ಪಂಚವಿಧಃ ಪ್ರೋಕ್ಷೋ ಮಲಕಾಲಬಲಾಬಲಾತ್ |
ಪ್ರಾಯಶಃ ಸನ್ನಿಪಾತೇನ ಭೂಯಸಾ ತೂಪದಿಶ್ಯತೇ ||
ಸಂತತಾದಿ ಪಂಚ ವಿಧ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತತಃ ಸತತೋ 5ನೈರ್ದ್ಯುಸ್ತೃತೀಯಕಚತುರ್ಥಕಾ |
ಧಾತುಮೂತ್ರಶಕೃದ್ವಾಹಿಸ್ತ್ರೋತಸಾಂ ವ್ಯಾಪಿನೋ ಮಲಾಃ ||
ತಾಪಯನ್ತಸ್ತನುಂ ಸರ್ವಾಂ ತುಲ್ಯದೂಷ್ಯಾದಿವರ್ಧಿತಾಃ |
ಬಲಿನೋ ಗುರವಸ್ತಬ್ಧಾ ಎತೇಷೇಣ ರಸಾಶ್ರಿತಾಃ ||

ಸನ್ನತಂ ನಿಷ್ಟ ತಿದ್ವಂದ್ವಾ ಜ್ವರಂ ಕುರ್ಯುಃ ಸುದುಸ್ಸಹಮ್ |
 ಮಲಂ ಜ್ವರೋಷ್ಮಾ ಧಾತೂನ್ ವಾ ಸ ಶೀಘ್ರಂ ಕ್ಷಪಯೇತ್ತತಃ |
 ಸರ್ವಾಕಾರಂ ರಸಾದೀನಾಂ ಶುದ್ಧಾಃ ಸಶುದ್ಧಾಃ ಸಪಿ ವಾ ಕ್ರಮಾತ್ |
 ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಃ ಸಪ್ತದಶದ್ವಾದಶವಾಸರಾನ್ ||
 ಪ್ರಾಯೋಃ ಸನುಯಾತಿ ಮರ್ಯಾದಾಂ ವೋಕ್ತಾಯ ಚ ವಧಾಯ ಚ |
 ಇತ್ಯಗ್ನಿವೇಶಸ್ಯ ಮತಂ ಹಾರೀತಸ್ಯ ಪುನಃ ಸ್ಮೃತಿಃ |
 ದ್ವಿಗುಣಾ ಸಪ್ತಮಾ ಯಾವನ್ನವಮ್ಯೋಕ್ತಾದಶೀ ತಥಾ ||
 ಏವಾ ತ್ರಿದೋಷಮರ್ಯಾದಾ ವೋಕ್ತಾಯ ಚ ವಧಾಯ ಚ |
 ಶುದ್ಧೈಶುದ್ಧಾ ಜ್ವರಃ ಕಾಲಂ ದೀರ್ಘಮಪ್ಯನುವರ್ತತೇ || (ವಾ. 191)

ದೋಷಕಾಲದ ಬಲಾಬಲದ ಮೇಲೆ ಜ್ವರವು ಸಂತತ, ಸತತ, ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಯ, ತೃತೀಯಕ ಮತ್ತು ಚತುರ್ಥಕ ಎಂತ ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವು ಹೆಚ್ಚು ಪಕ್ಷ ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದ; ಆದರೆ ಯಾವ ದೋಷವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅದರ ಲಕ್ಷ್ಯೆಯಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ವಾತಾದಿ ಮೂರು) ದೋಷಗಳು (ರಸಾದಿ ಏಳು) ಧಾತುಗಳನ್ನೂ, ಮೂತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತು ಮಲವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಸೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ಕಾಯಿಸುತ್ತಾ, ದೂಷ್ಯಾದಿ(ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಮುಂತಾದವು)ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು, ಬಲವಂತವಾಗಿ, ಗುರುವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಮತ್ತು ಎದುರಿಲ್ಲದೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಸಧಾತುವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಸಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಹು ಕಷ್ಟವಾದ ಸಂತತ ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ಆ ಜ್ವರದ ಬಿಸಿಯು ಮಲವನ್ನು (ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು) ಆಗಲಿ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಆಗಲಿ ಬೇಗನೆ ಸರ್ವ ವಿಧದಿಂದ ಕೆಡಿಸುತ್ತದೆ ರಸಾದಿಗಳು (ವಾತಾದಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳು, ರಸಾದಿ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು, ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಈ ಹನ್ನೆರಡು ಆಶ್ರಯಗಳು) ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಜ್ವರದಿಂದ ವಿಮೋಚನ ಹೊಂದುವದಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ಅಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸುವದಕ್ಕೆ, ಅವಿಧಿಯಾಗಿ ವಾತದ್ವಾದರೆ ಏಳು ದಿನ, ಪಿತ್ತದ್ವಾದರೆ ಹತ್ತು ದಿನ, ಕಫದ್ವಾದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನ, ಬಹುವಕ್ಷ ಜ್ವರವು ಬಿಡದೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಗ್ನಿವೇಶನ ಮತ. ಹಾರೀತನ ಮತ ಪ್ರಕಾರ ಏಳು, ಒಂಭತ್ತು, ಹನ್ನೊಂದು, ಇವುಗಳ ಎರಡರಷ್ಟು (ಹದಿನಾಲ್ಕು, ಹದಿನೆಂಟು ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ದಿನಗಳ) ಕಾಲ ವಿಮೋಚನಕ್ಕಾಗಲಿ ವಧೆಗಾಗಲಿ ತ್ರಿದೋಷದ ಮೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ರಸಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ) ಕೆಲವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಕೆಲವು ಶುದ್ಧವಾಗದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ, ಜ್ವರವು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾ ಈ ವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಹಾರೀತನ ಮತ ಎಂಬ ಅಂಶ ಬಿಟ್ಟು, ಮಿಕ್ಕದೆಲ್ಲವು ಚರಕನ ಮತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಜ್ವರವು ಐದು ವಿಧ ಎಂತ ಹೇಳಿದರೆಂದ ಬಿಡದೆ ಬರುವ ಸ್ವಭಾವದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳು ಸಂತತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವಂತ ತೋರಿದರೂ, ಅದರ ಸಂಖ್ಯೆ, ಲಕ್ಷಣ, ಮುಂತಾದ ವರ್ಣನದಿಂದ (ದೋಷಕಾಲ ಬರಾಬರಾತ್) ಜ್ವರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ತೋರುವ ಜ್ವರ ವಿಶೇಷದ ವಿಧಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂತತವು ಒಂದನೇದಂತರೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ತಾರ್ಕಿಕಧರಾದಿ ಕಾರಾಂತರದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಷ್ಟುಜ್ವರವು ಐದು ವಿಧ, ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸಂತತ ಒಂದನೇದು, ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತವೆ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಿರಾಶೇವವಾದದ್ದಲ್ಲ, ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಇಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವದು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಚರಕನು ಸಂತತ ಜ್ವರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ, ಅಸಾಧ್ಯ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಲಾಪ, ಭ್ರಮೆ ಮತ್ತು ತ್ರಾಸಯುಕ್ತವಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಜ್ವರವು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಏಳು, ಹತ್ತು, ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವದಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಹಿಂದಿನ 9ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಈ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ ಸಾಧಾ

ರಣವಾದ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಚರಕನ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಏಳು, ಹತ್ತು, ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಜ್ವರವು ಬಿಡದೆ ಬಂದು, ವಾಸಿಯಾಗುವ ಲಕ್ಷಣ ಸಂತತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದರಿಂದ ಸಂತತ ಜ್ವರವು ಈಗ ಟೈಫೈಡ್ ಫಿವರ್ (typhoid fever) ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಹೇಳುವ ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯವಾದ ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರ ಎಂತಲೂ, ಅದು ಇತರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ದೋಷಜನ್ಯ ಜ್ವರಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದೆಂತಲೂ ಚರಕನು ತಿಳಿದಿದ್ದ ಎಂತ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಸುತ್ತುತನು ಏಳು, ಹತ್ತು, ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಯಾವ ಜ್ವರವು ಬಿಡದೆ ಪರಣಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೋ ಅದು ಸಂತತ ಜ್ವರ ಎಂತ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನಲ್ಲದೆ, ಆ ಅವಧಿಯೊಳಗೆ ಅದು ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೆಲೊಬಹುದೆಂತ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತ್ರಿದೋಷಜ ಜ್ವರಗಳ ವರ್ಣನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಏಳನೇ, ಹತ್ತುನೇ, ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡನೇ ದಿನದಲ್ಲಿ (ದಿನದೊಳಗೆ ಅಲ್ಲ) ಪುನಃ ಹೆಚ್ಚು ಘೋರವಾಗಿ, ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಟೈಫೈಡ್ ಜ್ವರವು ಸಾಧಾರಣವಾದ ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯ ಜ್ವರಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮತ್ತು ಸಂತತ ಜ್ವರ ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ರಸರಕ್ತಾತ್ಮಿತ ಏಕದೋಷಜನ್ಯಜ್ವರ ಎಂತ ಸುತ್ತುತನು ತಿಳಿದಿದ್ದನೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಈ ಸುತ್ತುತನ ಮತವನ್ನಾಧರಿಸಿ, ಸಂತತ ಜ್ವರವು ಏಕದೋಷಜವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ದುರ್ಬಲತೆಯು ಸ್ವಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅದು ಸುಖಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ಕೀರ್ತಿಸಿರಬೇಕೆಂದೆಂತ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿ ಸಂ. ವ್ಯಾ. 571) ಆದರೆ ಸಂತತಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳು ಧಾತ್ವಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂತಲೂ, ಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿ ಸಹ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕರವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಅದರಿಂದ ಆ ಜ್ವರವು ತೀಳುತ್ತಾಂ ಮತ್ತು ಸಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ್ದೆಂತಲೂ ಚನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಸಂತತಾದಿ ಐದು ವಿಧವಾದ ಜ್ವರವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ (ತ್ರಿದೋಷದ) ಲಕ್ಷಣ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಾಗ್ಯೂ, ಸನ್ನಿಹಿತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೋ ಅದೇ ಆ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂತಲೂ, ಋತುವಿನ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಯ, ದೋಷದ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಬಲಾಬಲದ ಮೇಲೂ, ಕರ್ಮವಿಕಾಕದಿಂದಲೂ, ಜ್ವರವು ಆಯಾ ಕಾಲಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ಅಂದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಜ್ವರ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತಲೂ, ಚರಕನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 452). ಹದಿಮೂರು ದಿನವಾದ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರಗಳ ವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಪರಮಾವಧಿಕಾಲವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (80ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸಂತತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನದು ಇರುವದಿಲ್ಲ ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೋಲುವ ವಿಷಮಜ್ವರ (malarial fever) ಉಂಟು, ಮತ್ತು ಇವೆರಡರ ಭೇದವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ರೋಗಿಯ ರಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಣುವಿಗಳ (germs) ಶೋಧನೆ ಅಗತ್ಯ, ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ (ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನು ನೋಡಿ) ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಲೋಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ರಸಧಾತುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಂತತ ಜ್ವರವು ವಿಷಮ (malaria) ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ, ಧಾತ್ವಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಮಾಡಿಕೊಂಡ ಜ್ವರವು ವಾಯಿದೆಜ್ವರ ಎಂತಲೂ, ತೋರುತ್ತದೆ

11. ಅಹೋರಾತ್ರೀ ಸತತಕೋ ದ್ವಾ ಕಾಲಾವನಮರ್ತತೇ |

ಸತತಾದಿ ಜ್ವರಗಳ ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಪಸ್ವ ಹೋರಾತ್ರಾದೇಕಕಾಲಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||
ಲಕ್ಷಣಭೇದ ತೃತೀಯಕಸ್ತೃತೀಯೇ 5ಫ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೇ 5ಫ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಕಃ ||

(ಸು. 759)

(ಜ್ವರ ಹಗಲು ಬಂದು ಬಿಟ್ಟು, ಪುನಃ ರಾತ್ರಿ ಬಂದು ಬಿಡುವ, ಅಥವಾ) ಒಂದು ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಬರುವ ಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ಸತತಕ' ಎಂತಲೂ, (ಹಗಲು ಪೂರಾ ಬಿಟ್ಟು ರಾತ್ರಿ, ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿ ಪೂರಾ ಬಿಟ್ಟು ಹಗಲು, ಹೀಗೆ) ಒಂದು ಹಗಲೂರಾತ್ರಿ ಕೂಡಿದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ತಿ ಬರುವ ಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಪ' ಎಂತಲೂ, ಮೂರನೇ ದಿನ (ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯೇ ಒಂದು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು) ಬರುವ ಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ತೃತೀಯಕ' ಎಂತಲೂ, ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೇ ದಿನ (ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯೇ ಎರಡು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು) ಬರುವ ಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ಚತುರ್ಥಕ' ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು.

12. ಕಫಸ್ಥಾನೇಷು ವಾ ದೋಷಸ್ತಿಸ್ಪನ್ ದ್ವಿತಿಚತುರ್ಷು ವಾ |

ವಿಷಮ ವಿವರೇ ವಿವರ್ಯಯಾಖ್ಯಾನ್ ಕುರುತೇ ವಿಷಮಾನ್ ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಧನಾನ್ ||
ಜ್ವರಗಳು.

(ಸು. 758)

ಕಫಸ್ಥಾನಗಳೊಳಗೆ (1ನೇ ಭಾಗದ V, 24-25 ನೋಡಿ) ಎರಡು, ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ರಲ್ಲಿ ದೋಷವು ನಿಂತು, ವಾಸಿಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ (ವಿವರೀತ) ಎಂಬ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಾ. ದೋಷವು ಕಫಸ್ಥಾನಗಳೊಳಗೆ ತಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಂಠಕ್ಕೆ, ಕಂಠದಿಂದ ಹೃದಯಕ್ಕೆ, ಹೃದಯದಿಂದ ಅಮಾಶ ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹಗಲೊಂತ್ರಾಕಾಲ ಬೇಕಾಗುವದರಿಂದ, ಹೃದಯದ ದೋಷವು ಅಮಾಶಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದಿನ, ಕಂಠದಲ್ಲಿಯ ದೋಷವು ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯ ದೋಷವು ಕಂಠಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತು, ಮಾರಣ ದಿನ ಪುನಃ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ದೋಷವು ಅಮಾಶಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ತ್ತದೆ, 'ಅ ದಿನ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಅದು ಮೂರನೇ ದಿನ ಅಮಾಶಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಜ್ವರ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಮೂರು ದಿನ ಜ್ವರ ತಪ್ಪದೆ ಬಂದು, ನಾಲ್ಕನೇ ದಿನ ಜ್ವರ ಇಲ್ಲದಿರುತ್ತದೆ ಇದು ಚಾತುರ್ಥಕ ವಿಷಯ. ಇದೇ ರೀತಿ ಮಧ್ಯ ಎರಡು ದಿನ ಜ್ವರ ಬಂದು, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಒಂದೊಂದು ದಿನ ಜ್ವರ ಎಲ್ಲದಿರುವದಂಟು. ಅದು ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ ವಿಷಯ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಒಂದು ಹಗಲು ಜ್ವರ ಬರುವದರ ಬದಲಾಗಿ ಇಡೀ ದಿನ ಜ್ವರ ಬಂದು, ಒಂದು ಅರ್ಧ ಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರ ಬಿಡುವದಂಟು ಅದು ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಠ ವಿಷಯ. ಅದರ ವಾಗ್ಗಟನ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ದಿನ ತಪ್ಪದೆ ಜ್ವರ ಬಂದು ಒಂದು ದಿನ ಬಿಡು ವಂಥಾದ್ದು ಚತುರ್ಥಕವಿಷಯ (ಪು 192) ಕೆಳಗಿನ 13ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ

13.

ಸಂತತಾದಿಜ್ವರ
ಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷ
ಸ್ಥಾನ.

ಸಂತತಂ ರಸರಕ್ತಸ್ಥಃ ಸೋ 5 ನೈದ್ಯುಃ ಪಿತೃತಾತ್ರಿತಃ |

ಮೇದೋಗತಸ್ತೃತೀಯೇ 5 ಷ್ಠಿ ತ್ವಸ್ಥಿ ಮಜ್ಜಗತಃ ಪುನಃ ||

ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಾತುರ್ಥಕಂ ಘೋರಮಸ್ತಕಂ ರೋಗಸಂಕರಮ್ |

ಕೇಚಿದ್ಧೃತಾಭಿಷಂಗೋತ್ಥಂ ಬ್ರುವತೇ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ || (ಸು. 759)

ರಸರಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತ ದೋಷವು 'ಸಂತತ' ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಮಾಂಸವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ದೋಷವು 'ಅನ್ಯೇದ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ಹೊಕ್ಕುಕೊಂಡ ದೋಷವು 'ತೃತೀ ಯಕ' ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಎಲುಬುಮಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ದೋಷವು ಕರಿಗಿವಾದ, ಬಹು ರೋಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ, ಮತ್ತು ಯಮರೂಪವಾದ 'ಚಾತುರ್ಥಕ' ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರು ವಿಷಮಜ್ವರವು ಭೂತದ ಆವೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದೆಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಾ ದೋಷವು ಸತತದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಧಾತುವನ್ನು, ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಮೇದೋವಾಹಿ ನಾದಿಗಳನ್ನು, ತ್ರ್ಯಾಹಿಕದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥಿಯನ್ನು, ಚಾತುರ್ಥಕದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಯನ್ನು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವದಾದರೂ, ರಕ್ತವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಅನ್ಯೇದ್ಯು ಷ್ಠವನ್ನು, ಮಾಂಸದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ತ್ರ್ಯಾಹಿಕವನ್ನು, ಮೇದಸ್ಸಿನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಚಾತುರ್ಥಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಂತ ಚ. (ಪು 451-452) ವಾಗ್ಗಟನು ಸುತ್ತುತನಂತೆ ಸತತದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವೂ, ಅನ್ಯೇದ್ಯು ಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವೂ, ತ್ರ್ಯಾಹಿಕದಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸೂ, ದೋಷಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಚಾತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸು, ಮಜ್ಜೆ, ಅಸ್ಥಿ, ಇವು ಮೂರರೊಳಗೆ ಒಂದು, ಮತ್ತು ಬೇರೆಯವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆ ಒಂದೇ, ದೋಷದ ಸ್ಥಾನ ಎಂತಲೂ, ಅಸ್ಥಿ ಮತ್ತು ಮಜ್ಜೆ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ದೋಷ ಇದ್ದಾಗ ಎರಡು ದಿನ ಬಿಡದೆ ಜ್ವರ ಬಂದು, ಅನಂತರ ಒಂದು ದಿನ ಬಿಡುವ ಲಕ್ಷಣ ವುಳ್ಳ ಚತುರ್ಥಕ-ವಿಷಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂತಲೂ, ಅದು (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ ಎಂತಲೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 192) ಎರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ ವಾದ ಚಾತುರ್ಥಕ-ವಿಷಯ ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂತ ಚರಕನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 452).

14.

ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ, ಚಾತು
ರ್ಥಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರ
ವೇಗಕ್ಕೂ ತಾಂತಿ
ಗೂ ಕಾರಣ.

ಅಧಿಶೇತೇ ಯಥಾ ಭೂಮಿಂ ಬೀಜಂ ಕಾಲೇ ಚ ರೋಹತಿ |

ಅಧಿಶೇತೇ ತಥಾ ಧಾತುಂ ದೋಷಃ ಕಾಲೇ ಚ ಕುವೃತಿ ||

ತೇ ವೃದ್ಧಿಂ ಒಲಕಾಲಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ಯ ದೋಷಾಸ್ತೃತೀಯಕಮ್ |

ಚತುರ್ಥಕಂ ಚ ಕುವನ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯನೀಕಂ ಬಲಕ್ಷಯಾತ್ ||

ಕೃತ್ವಾ ವೇಗಂ ಗತಬಲಾಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಸ್ಥಾನೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾಃ |

ಪುನರ್ವಿವೃದ್ಧಾಃ ಸ್ವೇ ಕಾಲೇ ಜ್ವರಯಸ್ತಿ ನರಂ ಮಲಾಃ || (ಚ. 452)

(ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ) ಬೀಜವು (ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಲವು ಬರುವ ವರೆಗೆ) ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಅಡಗಿದ್ದು ತನ್ನ (ಅನುಕೂಲದ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮೊಳೆಯುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದೋಷವು (ರಸಾದಿ) ಧಾತುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ನಿಂತು (ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋವಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆ ದೋಷಗಳು ತಮಗೆ ಬಲಕರವಾದ ಕಾಲ ಒದಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ತ್ರಾಸಿಕ, ಚಾತುರ್ಧಿಕ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಬಲವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಜ್ವರವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇಗವನ್ನು ಕಾಣಿಸಿ ಅದರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಬಲ ಕಳಕೊಂಡ ದೋಷಗಳು ಶ್ಲೇಷ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಪುನಃ ತಮ್ಮ ಕಾಲ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸಂ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವದರಿಂದ ಸಾಗರವು ಹ್ಯಾಗೆ ತುಳುಕುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ನಾತದಿಂದ ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ಜ್ವರಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ವೇಗ ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ ಮಹಾ ಸಮುದ್ರದ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಹೋಗಿ, ವೇಗ ನಿಂತಕೂಡಲೇ ಆ ನೀರು ಸಾಗರದೊಳಗೆ ಮೊದಲಿದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಪುನಃ ಹ್ಯಾಗೆ ಅಡಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದೋಷಗಳ ವೇಗಾರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೇ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗಿ ವೇಗಹಾನಿಯಾದಾಗ್ಗೆ ಜ್ವರವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ (ಸು 759-60) ಸುತ್ರತನ ಈ ವರ್ಣನವು ಬಿಟ್ಟುಬರುವ ಸತತಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ತ್ರಾಸಿಕ ಚಾತುರ್ಧಿಕ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟು ಅಲ್ಲ ತ್ರಾಸಿಕ ಚಾತುರ್ಧಿಕ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ವಾತದ ದೋಷವೇ ಅಧಿಕ (ಸು 758) ಓಂದೆ 12ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಮ ವಿಷರ್ಯಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಾತ್ರಿತ ಕಫಸ್ಥಾನ ಘೇದಗಳು ಸತತಾದಿ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಸಹ ಕಾರಣ ಎಂತ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

15. ಕಫಪಿತತ್ತಾತ್ರಿಕಗ್ರಾಹೀ ವೃಷಾದ್ವಾತಕಫಾತ್ಮಕಃ |

ತ್ರಾಸಿಕ ಚಾತುರ್ಧಿಕಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷನಿತ್ಯಯ

ವಾತಪಿತತ್ತಚ್ಛೇರೋಗ್ರಾಹೀ ತ್ರಿವಿಧಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತೀಯಕಃ ||

ಚತುರ್ಧಕೋ ದರ್ಶಯತಿ ಪ್ರಭಾವಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಜ್ವರಃ |

ಜಂಘಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ಲೆಷ್ಮಿಕಃ ಪೂರ್ವಂ ತಿರಸ್ತೋಽನಿಲಸಂಭವಃ || (ಚ. 452)

ಸೊಂಟದ ಸಡು(ತ್ರಿಕ)ವಿನಲ್ಲಿ ನೋವು ಕಾಣಿಸುವ ತ್ರಾಸಿಕ ಜ್ವರವು ಕಫಪಿತ್ತದಿಂದ, ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ನೋವು ಕಾಣಿಸುವ ಜ್ವರವು ವಾತಕಫದಿಂದ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು ಕಾಣಿಸುವ ಜ್ವರವು ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದ; ಹೀಗೆ ತ್ರಾಸಿಕಜ್ವರವು ಮೂರು ವಿಧ. ಚಾತುರ್ಧಿಕಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ನೋವು ಕಾಣಿಸುವಂಥಾದ್ದು ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ನೋವು ಕಾಣಿಸುವಂಥಾದ್ದು ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧ.

16. ಗುರುತ್ವಂ ಶೀತಮುದ್ರೇಗಃ ಸದನಂ ಭರ್ಧ್ಯರೋಚಕೌ |

ರಸಾದಿಧಾತುಗಳಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧ್ಯತೆ

ರಸಸ್ಥಿತೇ ಬಹಿಸ್ತಾವಃ ಸಾಂಗಮದೋಽ ವಿಜ್ಞಂಭಣಮ್ ||

ರಕ್ತೋತ್ಥಾ(?ತ್ಥಾ) ಪಿಡಕಾಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಸರತ್ತಂ ಸ್ಥೀವನಂ ಮುಹುಃ |

ದಾಹರಾಗಭ್ರಮಮದಾಃ ಪ್ರಲಾಪೋ ರಕ್ತಸಂಸ್ಥಿತೇ ||

ಅನ್ವರ್ಧಾಹೋಽಧಿಕಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಗ್ಲಾನಿಃ ಸಂಸೃಷ್ಟವಿಟ್ಟತಾ |

ದಾರ್ಗನ್ಧ್ಯಂ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಲೇಪೋ ಜ್ವರೇ ಮಾಂಸಸ್ಥಿತೇ ಭವೇತ್ ||

ಸ್ವೇದಸ್ವೀವ್ರಾ ಪಿಪಾಸಾ ಚ ಪ್ರಲಾಪಾರತ್ಯುಭೀಕ್ಷತಃ |
 ಸ್ವಗಂಧಾಸ್ಯಾಸಹತ್ವಂ ಚ ಮೇದಃಸ್ಥೇ ಗ್ಲಾನ್ಯರೋಚಕಾ ||
 ವಿರೇಕವಮನೇ ಚೋಭೇ ಸಾಸ್ಥಿಭೇದಂ ಪ್ರಕೂಜನಮ್ |
 ವಿಕ್ಷೇಪಣಂ ಚ ಗಾತ್ರಾಣಾಂ ಶ್ವಾಸಶ್ವಾಸೈಗತೇ ಜ್ವರೇ |
 ಹಿಕ್ಮಾ ಶ್ವಾಸಸ್ತಧಾ ಕಾಸಸ್ತಮಸಶ್ವಾತಿದರ್ಶನಮ್ |
 ಮರ್ಮಚ್ಛೇದೋ ಬಹಿಃ ಶೈತ್ಯಂ ದಾಹೋ ಽನ್ತಶ್ಚೈವ ಮಜ್ಜಗೇ |
 ಶುಕ್ರಸ್ಥಾನಗತೇ ಶುಕ್ರಮೋಕ್ಷಂ ಕೃತ್ವಾ ವಿನಾಶ್ಯ ಚ |
 ಪ್ರಾಣವಾಯ್ವಗ್ನಿಸೋಮೈಶ್ಚ ಸಾರ್ಧಂ ಗಚ್ಛತ್ಯಸೌ ವಿಘ್ನಃ ||
 ರಸರಕ್ತಾತ್ರಿತಃ ಸಾಧ್ಯೋ ಮೇದೋಮಾಂಸಗತಶ್ಚ ಯಃ |
 ಅಸ್ಥಿಮಜ್ಜಗತಃ ಕೃಚ್ಛಃ ಶುಕ್ರಸ್ಥೋ ನೈವ ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ ||

(ಚ. 452-453)

ದೇಹಭಾರ, ಚಳಿ, ಉದ್ದೇಗ (ಎದೆಯಿಂದ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವ ವೇಗ, ವಾಕರಿಕೆ*), ಬಳಲಿಕೆ (ಬೇಜಾರು), ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಹೊರಗೆ (ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ) ಸುಡತ, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅರತದ ನೋವು, ಮತ್ತು ಆಕಳಿಕೆ, ಇವು ರಸಧಾತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ರಕ್ತದಿಂದ ಹೊರಟ ಬೊಕ್ಕೈಗಳು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಪದೇಪದೇ ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾದ ಉಗುಳು, ಉರಿ, ಹಟ, ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ, ಮದ ಮತ್ತು ಹರಟುವಿಕೆ, ಇವು ರಕ್ತಧಾತುವಿನಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಒಳಗೆ ಉರಿ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಆಯಾಸ, ಸಡಿಲಾದ ಮಲ, (ಮೈಯಲ್ಲಿ) ದುರ್ವಾಸನೆ, ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಗೆಯುವದು, ಇವು ಮಾಂಸಧಾತುವಿನಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಬೆವರು, ಕರಿಣವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಹರಟುವಿಕೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸಂತೋಷ (ಉಲ್ಲಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ), ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸಿನ ವಾಸನೆ, ಸಹನಶಕ್ತಿ ಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಯಾಸ ಮತ್ತು ಅರುಚಿ, ಇವು ಮೇದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ಎರಡೂ ಇರುವದು, ಎಲುವಿನಲ್ಲಿ ಒಡೆದ ನೋವು, ಬಹಳವಾಗಿ ನರಳುವದು, ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಗೆಯುವದು, ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಇವು ಎಲುವಿನಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅತಿಯಾದ ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಿದ ನೋವು, ಹೊರಗೆ ತೀತವಾಗಿರುತ್ತಾ ಒಳಗೆ ಉರಿಯುವದು, ಇವು ಮಜ್ಜೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಶುಕ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ ಸುರಿದುಹೋಗಿ ಮತ್ತು ನಾಶವಾಗಿ, ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ವಾಯು-ಅಗ್ನಿ-ಸೋಮ (ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫ)ಗಳೊಂದಿಗೆ ಜೀವನು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ರಸ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದಸ್ಸು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಜ್ವರವು ಸಾಧ್ಯ; ಎಲುವು-ಮಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜ್ವರವು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ; ಶುಕ್ರದಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರವು ಎಂದೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಲ್ಲ.

*ಇದೇ ಅರ್ಥದ 'ಹೃದಯೋತ್ಕ್ಲೇಶಃ' ಎಂಬ ಪದ ಮೂ. ನ.ದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಪು 41)

ಪಠಾ: ಮಜ್ಜ-ಶುಕ್ರಗಳೆರಡೂ ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ವಾ (ಅ. ಸಂ. II-22).

17.

ವಾತಜ್ವರದ ನಿಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ರೂಕ್ಷಲಘುಶೀತವ್ಯಾಯಾಮ-ವಮನವಿರೇಚನಾಸ್ಥಾನ - ಶಿರೋವಿರೇಚ-
ನಾತಿಯೋಗ - ವೇಗಸನ್ನಾಹಣಾನಶನಾಭಿಘಾತವ್ಯವಾಯೋದ್ವೇಗ - ಶೋಕ
ಶೋಣಿತಾತಿಸೇಕಜಾಗರಣವಿಷಮಶರೀರನ್ಯಾಸೇಭ್ಯೋಽತಿವೇಗೇಭ್ಯೋ
ವಾಯುಃ ಪ್ರಕೋಪಮಾವದ್ಯತೇ | ಸ ಯದಾ ಪ್ರಕುಪಿತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯಾ

ಮಾಶಯಮುಷ್ಣಣಃ ಸ್ಥಾನಮುಷ್ಣಣಾ ಸಹ ಮಿಶ್ರೀಭೂತ ಆದ್ಯನಾಹಾರಪರಿಣಾಮಧಾತುಂ
ರಸನಾಮಾನಮಸ್ತವೇದ್ಯ(ಶ್ಚ) ರಸಸ್ವೇದವಹಾನಿ ಚ ಸ್ತೋತಾಂಃ ಚ ಪಿಥಾಯ ಅಗ್ನಿಂ ಉಪ
ಹತ್ಯ ಸಕ್ತಿಸ್ಥಾನಾದುಷ್ಮಾಣಂ ಬಹಿಃ ನಿರಸ್ಯ ಕೇವಲಂ ಶರೀರಮನುಸದ್ಯತೇ ತದಾ ಜ್ವರ
ಮುಘನಿರ್ವರ್ತಯತಿ | ತಸ್ಯೇವಾನಿ ಲಿಂಗಾನಿ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಥಾ, ವಿಷಮಾರಂಭವಿಸರ್ಗಿತ್ವ
ಮೂ(?ಮು)ಷ್ಣಣೋ ವೈಷಮ್ಯಂ ತೀವ್ರತನುಭಾವಾನವಸ್ಥಾನಾನಿ ಜ್ವರಸ್ಯ ಜರಣಾಂತೇ ದಿವ-
ಸಾಂತೇ ಘರ್ಮಾಂತೇ ವಾ ಜ್ವರಾಭ್ಯಾಗಮನಮಭಿವೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಜ್ವರಸ್ಯ ವಿಶೇಷೇಣ ವರುಷಾ-
ರುಣವರ್ಣತ್ವಂ ನಖನಯನವದನಮೂತ್ರಪುರೀಷತ್ವಚಾಮತ್ಯರ್ಥಂ ಕ್ಲಿ(?ಕ್ಲ)ಷ್ಟಿಭಾವಶ್ಚಾ
ನೇಕವಿಧೋಪಮಾಶ್ಚ ಚಲಾಚಲಾಶ್ಚ ವೇದನಾಃ ತೇಷಾಂ ತೇಷಾಮಂಗಾವಯವಾನಾಮ್
ತದ್ಯಥಾ ವಾದಯೋಃ ಸುವ್ರತಾ ಪಿಂಡಿಕಯೋರುದ್ವೇಷ್ಯನಂ ಜಾನುನೋಃ ಕೇವಲಾನಾಂ
ಚ ಸ್ಥಿನೀನಾಂ ವಿಶ್ಲೇಷಣಮೂರ್ಘೋಃ ಸಾದಃ ಕಟೀವಾರ್ತಪೃಷ್ಠಸ್ಥಂಧಬಾಹ್ಯಂಶೋರಸಾಂ
ಚ ಭಗ್ನರುಗ್ಲಮೃದಿತಮಧಿತಚಟಿತಾವಪೀಡಿತಾವತುನ್ನತ್ವಮಿವ ಹನ್ನೋರಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ವನಶ-
ಕರ್ಣಯೋಃ ಶಂಖಯೋರ್ನಿಸ್ತೋದಃ ಕಪಾಯಾಸ್ಯತ್ವಮಾಸ್ಯವೈರಸ್ಯಂ ವಾ ಮುಖತಾಲು-
ಕಂಠಶೋಷಃ ಪಿಪಾಸಾ ಹೃದಯಗ್ರಹಃ ಶುಷ್ಕಛರ್ದಿಃ ಶುಷ್ಕಕಾಸಃ ಕ್ಷವಧೂದ್ಗಾರವನಿಗ್ರ-
ಹೋಽನ್ನರಸಖೇದಃ ಪ್ರಸೇಕಾರೋಚಕಾವಿವಾಕಾಃ ವಿಸಾದವಿಜೃಂಭಾವಿನಾಮವೇವಧು-
ಶ್ರಮ-ಛ್ರಮ-ಪ್ರಲಾಪಜಾಗರಣಲೋಮಹರ್ಷದಂತಹರ್ಷಾಸ್ತಧೂಷಾಭಿಪ್ರಾಯತಾ ನಿದಾ-
ನೋಕ್ತಾನಾಮನುಪಚ(?ಶ)ಯೋ ವಿವರೇತೋಪಚ(?ಶ)ಯಶ್ಚೇತಿ ವಾತಜ್ವರಲಿಂಗಾನಿ ಸ್ಯುಃ ||

(ಚ. 203-204)

ರೂಕ್ಷ, ಲಘು ಮತ್ತು ಶೀತಗುಣವುಳ್ಳ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ವ್ಯಾಯಾಮ, ವಮನ, ವಿರೇ
ಚನ, ಆಸ್ಥಾನವಸ್ತಿ, ಶಿರೋವಿರೇಚನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದ
ರಿಂದಲೂ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳ ತಡೆ, ಉಪವಾಸ, ಗುದ್ಯಾಡುವದು, ಮೈಥುನ,
ರೇಗುಪಿಕೆ, ಶೋಕ, ಅತಿಯಾದ ರಕ್ತಸುರಿಯುಪಿಕೆ, ಜಾಗರಣ, ಶರೀರವನ್ನು ವಿಷಮವಾಗಿ
ಇಡುವದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ವಾಯುವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಳ್ಳು
ತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡ ಆ ವಾಯು ಯಾವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾನವಾದ ಆಮಾಶಯವನ್ನು
ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಕಲೆತುಕೊಂಡು, ಆಹಾರದ ಫಲಿತವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಧಾತು
ಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನೇದಾದ ರಸಧಾತುವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ರಸವನ್ನೂ ಬೆವರನ್ನೂ ಸಾಗಿ
ಸುವ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೊಂದಿಸಿ, ಬಿಸಿಯನ್ನು ಪಚನಸ್ಥಾನದಿಂದ
ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಿ, ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ್ಗೆ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗು
ತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೇಗೆಂದರೆ:—ಬಿಸಿಯು ವಿಷಮವಾಗಿ ಆರಂಭಿಸುವದು ಮತ್ತು
ಬಿಡುವದು, ವಿಷಮ ಸ್ವಭಾವ, ಜ್ವರದ ತೀವ್ರತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಘುತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಿತಿ
ಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಹಾರದ ಜೀರ್ಣದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಹಗಲಿನ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಉಷ್ಣ

ಕಾಲದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಜ್ವರಬರುವದು ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು, ಉಗುರು-ಕಣ್ಣು-ಮುಖ-ಮೂತ್ರ-ಮಲಗಳು ಮತ್ತು ಚರ್ಮ ನಾನಾವರ್ಣಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅರುಣ (ಕೆಂಪೊತ್ತಿದ ಕವು) ವರ್ಣವಾಗಿ ಇರುವದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗಿನ ಅಥವಾ ಕಡಿದ ಹಾಗಿನ ಸ್ಥಿತಿ*, ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧದ ಹೊಲುನೆಗಳುಳ್ಳ, ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಥವಾ ಚಲನೆ ಯಿಲ್ಲದ ವೇದನೆಗಳು (ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಆಯಾ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವದು, -ಅವು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮುಜುಮು, ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಗಿ, ಮೊಣಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗಲಿದ ಹಾಗಿನ ವೇದನೆ, ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿಬರುವಿಕೆ, ಸೊಂಟ-ಪಕ್ಕ-ಬೆನ್ನ-ಭುಜದ ಬುಡ-ತೋಳು-ಹೆಗಲು-ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಡೆದ, ಬೊಗ್ಗಿಸಿದ, ಹಿಸುಕಿದ, ಕಡಿದ, ಸಿಡಿಯುವ, ಹಿಂಡಿದ ಮತ್ತು ಚುಚ್ಚಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವುಗಳು, -ದವಡೆಗಳು ಒಳಗೆ ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವದು, ಕಿವಿಗಳೊಳಗೆ ಶಬ್ದ, ಕನ್ನೆಸಿಡಿತ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಚೂಗರಾಗುವದು ಅಥವಾ ರುಚಿ ತಿಳಿಯದಿರುವದು, ಬಾಯಿ-ತಾಲು-ಗಂಟಲುಗಳು ಒಣಗುವಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಎದೆ ಹಿಡೆಕೊಳ್ಳುವದು, ಒಣವಾಂತಿ, ಒಣಕೆಮ್ಮು, ಸೀನಾಗಲಿ ತೇಗಾಗಲಿ ಬಾರದಿರುವದು, ಅನ್ನದ ರಸದಿಂದ ಸಂಕಟವಾಗುವದು, ಬಾಯಿಯಿಂದ ಎಂಜಲು ಬರುತ್ತಿರುವದು, ಅರುಚಿ, ವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದುಃಖ, ಆಕಳಿಕೆ, ಶರೀರ ಬೊಗ್ಗಿರುವದು, ನಡುಕು, ಶ್ರಮ, ಭ್ರಮೆ, ಹರಟುವಿಕೆ, ನಿದ್ರೆಬಾರದಿರುವಿಕೆ, ರೋಮಾಂಚ, ಹಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮು, ಬಿಸಿಯಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆ, ನಿದಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಿಂದ ಉಪಶಮನವಾಗದಿರುವದು ಮತ್ತು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳಿಂದ ಜ್ವರ ಶಾಂತವಾಗುವದು; ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ವಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿರುವವು.

*ಇದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಮರಾಢಾಮಪ್ರವರ್ತನಂ' (ಮಲಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಗದಿರುವದು) ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣ ವಾ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 187).

18. ಉಷ್ಣಾಮ್ನಲವಣಕ್ವಾರಕಟುಕಾಜೇರ್ಣಭೋಜನೇಭ್ಯೋ ಽತಿಸೇವಿತೇಭ್ಯ ಸ್ವಧಾತಿತೀಕ್ವಾತವಾಗ್ನಿಸನ್ವಾಪ-ಶ್ರಮ-ಕ್ರೋಧ-ವಿಷಮಾಹಾರೇಭ್ಯಃ ಪಿತ್ತಂ ಪ್ರಕೋಪಮಾಪದ್ಯತೇ | ತದ್ಯಧಾ(?ದಾ) ಪ್ರಕುಪಿತಮಾಮಾಶಯಾದೇ ವೋಷ್ಣಾಣಮುಪಸಂಸ್ಪೃಜ್ಯಾದ್ಯಮಾಹಾರಪರಿಣಾಮಧಾತುಂ ರಸನಾಮಾ ನಮನ್ವಾವೇದ್ಯ(?ನವೇತ್ಯ) ರಸಸ್ವೇದವಹಾನಿ ಚ ಸ್ರೋತಾಂಸಿ ಪಿಥಾಯ ದ್ರವತ್ವಾದಗ್ನಿಮುಪಹತ್ಯ ಪಕ್ತಿಸ್ಥಾನಾದೂ(?ದು)ಷ್ಣಾಣಂ ಬಹಿದ್ವಾರಂ ನಿರಸ್ಯ ಪ್ರಪೀಡಯನ್ (?ತ) ಕೇವಲಂ ಶರೀರಮುಪ(?ಮನುಪ್ರ)ಪದ್ಯತೇ ತದಾಜ್ವರಮಭಿನಿರ್ವರ್ತಯತಿ | ತಸ್ಯೇ ಮಾನಿ ಲಿಂಗಾನಿ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಧಾ, ಯುಗಪದೇವ ಕೇವಲೇ ಶರೀರೇ ಜ್ವರಾಭ್ಯಾಗಮನಮಭಿ ವೃದ್ಧಿರ್ವಾ, ಭುಕ್ತಸ್ಯ ವಿಧಾಹಕಾಲೇ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿನೇ ಽರ್ಧರಾತ್ರೇ ಶರದಿ ವಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಕಟುಕಾಸ್ಯತಾ ಘ್ರಾಣಮುಖಕಂಠೋಷ್ಣತಾಲುಪಾಕಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಭ್ರಮೋ ಮದೋ ಮೂರ್ಛಾ ಪಿತ್ತಚ್ಛೇದನಮತೀಸಾರೋ ಽನ್ನದ್ವೇಷಃ ಸದನಂ ಸ್ವೇದಃ ಪ್ರಲಾಪೋ ರಕ್ತಕೋರಾಭಿನಿ ವ್ಯೃತ್ತಿಃ ಶರೀರೇ ಹರಿತಹಾರಿದ್ರತ್ವಂ ನಖನಯನವನಮೂತ್ರಪುರೀಷತ್ವಚಾಮತ್ಯರ್ಥಮುಷ್ಮ

ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಸಿದ್ಧಾ
ನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ
ಗಳು.

ಣಸ್ತೀವ್ರಭಾವೋ ಽತಿಮಾತ್ರಂ ದಾಹಃ ಶೀತಾಭಿಪ್ರಾಯತಾ ನಿದಾನೋಕ್ತಾನಾಮನುವಚಃ(?ಶ)
ಯೋ ವಿಪರೀತೋವಚಃ(ಶ)ಯಶ್ಚೇತಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರಲಿಂಗಾನಿ ಭವಂತಿ || (ಚ. 204)

ಬಿಸಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಛರ, ಕಾರ ಮತ್ತು ಅಜೀರ್ಣಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಭೋಜನ
ಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದಲೂ, ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿಲು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಸೆಕೆ
ಯಿಂದಲೂ, ಶ್ರಮ, ಸಿಟ್ಟು, ವಿಷಮವಾದ ಆಹಾರ, ಇವುಗಳಿಂದಲೂ, ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಕೋಪ
ಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಕೋಪಗೊಂಡ ಪಿತ್ತವು ಆಮಾಶಯದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೂಡಿ
ಕೊಂಡು, ಆಹಾರದ ಫಲಿತವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮದಾದ ರಸಧಾತುವಿ
ನೊಂದಿಗೆ ಹೊರಟು, ರಸವನ್ನೂ ಬೆವರನ್ನೂ ಸಾಗಿಸತಕ್ಕಂಥ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ,
ತನ್ನ ದ್ರವಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೊಂದಿಸಿ, ವಚನಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬಿಸಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಿ,
ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ಯಾವಾಗ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ್ನಿ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗು
ತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಂಡ ಆಹಾರವು ವಚನವಾಗುವ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶರೀರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
ಏಕಕಾಲದಲ್ಲೆಯೇ (ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ) ಜ್ವರಬರುವದು ಅಥವಾ ಅಭವ್ಯದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವದು,
ಬಾಯಿ ಕಪಿಯಾಗಿರುವದು, ಮೂಗು-ಬಾಯಿ-ಗಂಟಲು-ತುಟೆ-ತಾಲುಗಳು ಬೆಂದಿರುವದು,
ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಭ್ರಮೆ, ಮದ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ಪಿತ್ತವಾಂತಿ, ಅತಿಸಾರ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಆಯಾಸ,
ಬೆವರು, ಹರಟುವದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ದಡಿಕೆಗಳೇಳುವದು, ಉಗುರು-ಕಣ್ಣು-ಮುಖ-
ಮೂತ್ರ-ಮಲ-ಚರ್ಮಗಳು ಅತಿಯಾಗಿ ಹಸುರು ಅಥವಾ ಅರಸಿನವರ್ಣವಾಗುವದು, ತೀವ್ರ
ವಾದ ಮೈಬಿಸಿ, ಅತಿಯಾದ ಉರಿ, ಶೀತ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆ, ನಿದಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು
ಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಶಾಂತವಾಗದಿರುವದು, ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ
ಉಪಶಮನವಾಗುವದು, ಇವು ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸಹಾ ರಕ್ತ ಉಗುಳುವದು ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸದ ದುರ್ವಾಸನೆ ಸಹ ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂತ ವಾ (ಪು 187)

19. ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮಧುರಗುರುಶೀತ-ಪಿಚ್ಛಿಲಾಮ್ಲ-ಲವಣ-ದಿವಾಸ್ವಪ್ನ-ಹರ್ಷ(?ಪಾರ್)

ವ್ಯಾಯಾಮೇಭ್ಯೋ ಽತಿಸೇವಿತೇಭ್ಯಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಪ್ರಕೋಪಮಾವದ್ಯತೇ |

ಕಫಜ್ವರದ ಸಿದ್ಧಾನ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ
ಗಳು.

ಸ ಯದಾ ಪ್ರಕುಪಿತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯಾಮಾಶಯಮೂ(?ಮು)ಷ್ಮಣಾ ಸಹ ಮಿಶ್ರೀ

ಭೂತಮಾದ್ಯ(?ಭೂಯಾದ್ಯ)ಮಾಹಾರವರಿಣಾಮಧಾತುಂ ರಸನಾಮಾಸ

ಮಸ್ತವೇತ್ಯ ರಸಸ್ವೇದವಹಾನಿ ಚ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ ವಿಧಾಯಾಗ್ನಿಮುಪಹತ್ಯ

ವಕ್ತಿಸ್ಥಾನಾದೂ(?ದು)ಷ್ಮಾಣಂ ವಾ(?)ಬಹಿಃ ನಿರಸ್ಯ ಪ್ರಪೀಡಯನ್ ಕೇವಲಂ ಶರೀರಮುಪ

(?ಮನುಪ್ರ)ವದ್ಯತೇ ತದಾ ಜ್ವರಮಭಿನಿರ್ವರ್ತಯತಿ | ತಸ್ಯೇವಾನಿ ಲಿಂಗಾನಿ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಥಾ,

ಯುಗಪದೇವ ಕೇವಲೇ ಶರೀರೇ ಜ್ವರಾಭ್ಯಾಗಮನಮಭಿವ್ಯದ್ಧಿರ್ವಾ ಭುಕ್ತಮಾತ್ರೇ ಪೂರ್ವಾ

ಹ್ಯೇ ಪೂರ್ವರಾತ್ರೇ ವಸಂತಕಾಲೇ ವಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಗುರುಗಾತ್ರತ್ವಮನನ್ನಾಭಿಲಾಷಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಸೇ

ಕೋ ಮುಖಸ್ಯ ಚ ಮಾಧುರ್ಯಂ ಹೃಲ್ಲಾಸೋ ಹೃದಯೋಪಲೇಪಃ ಸ್ತಿಮಿರ(ತ)ತ್ವಂ ಛರ್ದಿ

ಮೃದ್ವಗ್ನಿತಾ ನಿದ್ರಾಯಾ ಆಧಿಕ್ಯಃ ಸ್ತಂಭಃ ತನ್ವಶ್ವಾಸಃ ಕಾಸಃ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಃ ಶೈತ್ಯಂ

ಶೈತ್ಯಂ ಚ ನಯನನಖವದನಮೂತ್ರಪುರೀಷತ್ವಚಾಮತ್ಯರ್ಥಂ ಶೀತಪಿಡಕಾ ಭೃಶಮಂಗೇಭ್ಯಃ

ಉತ್ತಿಷ್ಠತಿ(?) ನಿ ಉಷ್ಣಾಭಿಪ್ರಾಯತಾ ನಿದಾಸೋಕ್ತಾನಾಮನುವಚ(?)ಯೋ ವಿವರೀತೋಪಚ(?)ಯಶ್ಚೇತಿ ಶ್ಲೇಷಜ್ವರಲಿಂಗಾನಿ ಭವಂತಿ || (ಚ. 204—205)

ಜಿಡ್ಡುಳ್ಳ-ಸಿಹಿ-ಗುರು-ಶೀತ-ಬೊಂಪುಳ್ಳ-ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಹರ್ಷ, ದೇಹದಂಡನೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕಫವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡ ಕಫವು ಆಮಾಶಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಅಲ್ಲಿಯ ಬಿಸಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಿಶ್ರವಾಗಿ, ಆಹಾರದ ವಚನದಿಂದುತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಧಾತುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನೇ ದಾದ ರಸಧಾತುವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು, ರಸವನ್ನೂ ಬೆವರನ್ನೂ ಸಾಗಿಸತಕ್ಕಂಥ ಸ್ತ್ರೋತ ಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟು, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಪಚನಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬಿಸಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿ, ಯಾವಾಗ ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೋ, ಆಗ್ಗೆ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ:—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಂಡಕೂಡಲೇ, ಪೂರ್ವಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಇಡೀ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಜ್ವರಬರುವದು ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು, ಶರೀರ ಭಾರಕಾಣುವದು, ಅನ್ನದ ಅಭಿಲಾಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ಬಾಯಿಯಿಂದ ಎಂಜಲು ಸುರಿಯುವದು, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವದು, ಎದೆ ತಳ್ಳಣಿಸುವಿಕೆ (ಹೃಲ್ಲಾಸ), ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಪಲೇಪ, ಮೈ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವದು, ವಾಂತಿ, ಅಗ್ನಿ ಮಂದವಾಗಿರುವದು, ನಿದ್ರೆ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವದು, ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ತಂದ್ರೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ, ಶೈತ್ಯ, ಕಣ್ಣು-ಉಗುರು-ಮುಖ-ಮೂತ್ರ-ಮಲ-ಚರ್ಮಗಳು ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳಗಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಂಗಗಳಿಂದ ಶೀತವಾದ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ತುಂಬ ಏಳುವದು, ಬಿಸಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟತೆ, ನಿದಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಶಾಂತವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವದು, ಇವು ಕಫಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ಪಠಾ ಚಾಡ್ಯ, ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತತೆ, ಜ್ವರದ ವೇಗ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವದು, ಸಹ ಕಫಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ನಾ (ಪು 187)

20.

ದ್ವಂದ್ವಜ, ತ್ರಿದೋಷಜ ಜ್ವರಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಿರೂಪಣ.

ವಿಷಮಾಶನಾದನಶನಾದಸ್ಪೃಶ್ಯ ಅವರಿವರ್ತಾದೃತುವ್ಯಾಪತ್ತೇಃ ಅಸಾತ್ಮ್ಯಗನೋಪಘ್ರಾಣಾತ್ ವಿಷೋಪಹತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಉಪಯೋಗಾದ್ಗರೇ ಭ್ಯೋ ಗಿರೀಣಾಮುಪಶ್ಲೇಷಾತ್ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದವಮನವಿರೇಚನಾಸ್ಥಾವನಾನುವಾಸನಶಿರೋವಿರೇಚನಾನಾಂ ಅಯಧಾವತ್ಪ್ರಯೋಗಾತ್ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಚ ವಿಷಮಪ್ರಜನನಾತ್ ಪ್ರಜಾತಾನಾಂ ಚ ಮಿಥ್ಯೋಪಚಾರಾದ್ಯಧೋಕ್ತಾನಾಂ ಚ ಹೇತುನಾಂ ಮಿಶ್ರೀಭಾವಾದ್ಯಧಾನಿದಾನಂ ದ್ವಂದ್ವಾನಾಮಸ್ಯ ತಮಃ ಸರ್ವೇ ವಾ ತ್ರಯೋ ದೋಷಾ ಯುಗವತ್ಪ್ರಕೋಪಮಾವದ್ಯಂತೇ |

ತೇ ಪ್ರಕುಪಿತಾಸ್ತಯೈವಾನುಪೂರ್ವ್ಯಾ ಜ್ವರಮಭಿನಿರ್ವರ್ತಯಂತಿ | ತತ್ರ ಯಥೋಕ್ತಾನಾಂ ಜ್ವರಲಿಂಗಾನಾಂ ಮಿಶ್ರೀಭಾವವಿಶೇಷದರ್ಶನಾದ್ವ್ವಂದ್ವಿಕಮಸ್ಯತಮಂ ಜ್ವರಂ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿ ಕಂ ವಾ ವಿದ್ಯಾತ್ || (ಚ. 205)

ವಿಷಮವಾದ ಊಟದಿಂದ, ಊಟ ಮಾಡದಿರುವದರಿಂದ, ಅನ್ನ ಕರಗದಿರುವದರಿಂದ, ಋತುಗಳ ಕೆಡಕಿನಿಂದ, ಹಿತವಲ್ಲದ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಮೂಸುವದರಿಂದ, ವಿಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ

ನೀರಿನ ಉಪಯೋಗದಿಂದ, ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷಗಳಿಂದ, ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ, ಸ್ನೇಹನ-ಸ್ನೇಹನ-ವಮನ-ವಿರೇಚನ-ಆಸ್ಥಾವನ-ಅನುವಾಸನ-ಶಿರೋವಿರೇಚನಗಳನ್ನು (1ನೇ ಭಾಗ ನೋಡಿ) ಕ್ರಮತಃ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ, ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ವಿಷಮವಾದ ವ್ರಸವದಿಂದ ಮತ್ತು ಹೆತ್ತ ಬಾಣಂತಿಯರಿಗೆ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಉಪಚಾರಮಾಡುವದರಿಂದ, ಮತ್ತು ವಾತಾದಿ ಜ್ವರಗಳ ನಿವಾರಣೆಯಲ್ಲಿ (ಹಿಂದೆ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗುವದರಿಂದ, ದ್ವಂದ್ವಗಳೊಳಗೆಂದು (ವಾತಪಿತ್ತ, ವಾತಕಫ ಅಥವಾ ಪಿತ್ತಕಫ), ಅಥವಾ ಮೂರು ದೋಷಗಳೆಲ್ಲ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋವಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೋವಗೊಂಡ ದೋಷಗಳು ಅದೇ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ಗೆ ಮೊದಲು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ವರಲಕ್ಷಣಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಭೇದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಂದ್ವಗಳೊಳಗೆ ಒಂದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರ ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಪಠಾ ಈ ವರ್ಣನವು ರೋಗೋತ್ತಮಕ ಅಣುವೀವಿಗಳೇ ಕಾರಣವೆಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ, ಮಲೇರಿಯಾ, ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಜ್ವರಗಳ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಒಳಪಡಿಸುವಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ

21. ಶಿರೋರುಕ್ ಪರ್ವಣಾಂ ಭೇದೋ ದಾಹೋ ರೋಮ್ಲಾಂ ಪ್ರಹರ್ಷಣಮ್ |

ನಾತಪಿತ್ತ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಠಾಸ್ಥಶೋಷೋ ವಮಧುಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಮೂರ್ಚ್ಛಾ ಭ್ರಮೋ ಽರುಚಿಃ |
ಸ್ವಪ್ನನಾಶೋ ಽತಿವಾಗ್ ಜ್ಯವ್ವಾ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಾಕೃತಿಃ || (ಚ. 453)

ತಲೆನೋವು, ಗಂಟುಗಳ ಒಡೆತ, ಉರಿ, ರೋಮಾಂಚ, ಗಂಟಲು-ಬಾಯಿಗಳ ಬಣಗುವಿಕೆ, ವಾಂತಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ತಲೆತಿರುಕು. ಅರುಚಿ, ನಿದ್ರೆಇಲ್ಲದಿರುವದು, ಅತಿ ಮಾತು, ಆಕಳಿಕೆ, ಇವು ವಾತಪಿತ್ತ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪಠಾ ಆರತಿ (ಉಶ್ನಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಸಹ ಈ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ವಾ (ಸು 188).

22 ಶೀತಕೋ ಗೌರವಂ ತನ್ಮಾ ಸ್ತೈಮಿತ್ಯಂ ಪರ್ವಣಾಂ ರುಕ್ |

ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಶಿರೋಗ್ರಹಃ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಃ ಕಾಸಃ ಸ್ವೇದಾಪ್ರವರ್ತನಮ್ ||
ಸನ್ತಾಪೋ ಮಧ್ಯವೇಗಶ್ಚ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾಕೃತಿಃ || (ಚ. 453)

ಚಳಿ, ಮೈಭಾರ, ತಂದ್ರೆ, ಮೈ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಂಟುಗಳ ನೋವು, ತಲೆನೋವು, ನೆಗೆಡಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಬೆವರು ಬಾರದಿರುವದು, ಜ್ವರದ ವೇಗ ಮಧ್ಯಮವಾಗಿರುವದು, ಇವು ವಾತ ಕಫಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಪಠಾ 'ಸ್ವೇದಾಪ್ರವರ್ತನಮ್' ಎಂದರೆ 'ಬೆವರು ಬಾರದಿರುವದು' ಎಂಬ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆ ವೀ. ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯದೆ 'ಅದರೆ 'ಸ್ವೇದ-ಆ-ಪ್ರವರ್ತನಂ' ಎಂತ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಬೆವರು ಬರುವದು ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಸಹ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಮ ನ್ಯಾ 27) ಮುಲಬಧ್ಧತೆ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತರಿ, ಉಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆ ಸಹ, ಈ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ವಾ (ಸು 188)

23. ಮುಹುರ್ದಾಹೋ ಮುಹುಃ ಶೀತಂ ಸ್ವೇದಸ್ತಮ್ಬಾ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ |

ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಮೋಹಃ ಕಾಸೋ ಽರುಚಿಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಪ್ರವರ್ತನಮ್ ||
ಲಪ್ತಶ್ಚಾಸ್ತೃತಾ ತನ್ಮಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಜ್ವರಾಕೃತಿಃ || (ಚ. 453)

ಒಮ್ಮೆ ಉರಿ ಮತ್ತು ಒಮ್ಮೆ ಚಳಿ, ಒಮ್ಮೆ ಬೆವರುವದು ಮತ್ತು ಒಮ್ಮೆ ಬೆವರಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕಫ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಬಾಯಿಂದ ಬರುವದು, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಚ್ಚೆ, ಅಗ್ರ ಮತ್ತು ಕಹಿರುಚಿ, ಮತ್ತು ತನ್ಮೈ, ಇವು ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

24.

ಹದಿಮೂರು ವಿಧ
ವಾದ ಸನ್ನಿವಾತ
ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ
ಗಳು.

ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಸ್ಯೋದ್ಭವಂ ತ್ರಯೋದಶವಿಧಸ್ಯ ಹಿ |
ಪ್ರಾಕೃತ್ಯಾತ್ರಿಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷಣಂ ವೈ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ |
ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣೇ ವಿದ್ಯಾಲ್ಲಿಂಗಂ ಮನ್ದಕಫೇ ಜ್ವರೇ |
ಭ್ರಮಃ ಪಿಪಾಸಾ ದಾಹಶ್ಚ ಗೌರವಂ ಶಿರಸೋ ಽತಿರುಕ್ | (1)

ಶೈತ್ಯಂ ಕಾಸೋ ಽತಿರುಚಿಸ್ತನ್ಮಾತ್ರಾ ಪಿಪಾಸಾ ದಾಹರುಗ್ ವ್ಯಧಾ |
ವಾತಶ್ಲೇಷೋಲ್ಬಣೇ ವ್ಯಾಧಾ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಾವರೇ ವಿದುಃ | (2)

ಭರ್ದಿಃ ಶೈತ್ಯಂ ಮುಹುರ್ದಾಹಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಮೋಹೋ ಽಸ್ಥಿವೇದನಾ |
ಮನ್ದವಾತೇ ವ್ಯವಸ್ಥನೇ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಕಫೋಲ್ಬಣೇ || (3)

ಸಂಧ್ಯಸ್ಥಿತಿರಸಃ ಶೂಲಂ ಪ್ರಲಾಪೋ ಗೌರವಂ ಭ್ರಮಃ |
ವಾತೋಲ್ಬಣೇ ಸ್ಯಾದ್ ದ್ವೈನುಗೇ ತೃಷ್ಣಾ ಕಂಠಾಸ್ಪಶೋಷತಾ | (4)

ರಕ್ತವಿಣ್ವಾತ್ಪ್ರತಾ ದಾಹಃ ಸ್ವೇದಸ್ತೃಷ್ಣಲಸಂಕ್ಷಯಃ |
ಮೂರ್ಚ್ಚಾ ಚಾತಿ ತ್ರಿದೋಷೇ ಸ್ಯಾಲ್ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತೇ ಗರೀಯಸಿ || (5)

ಅಲಸ್ಯಾರುಚಿಹೃಲ್ಲಾಸದಾಹಸ್ತೃಷ್ಣಾವಮಿ(?ವಮ್ಯರತಿ)ಭ್ರಮೈಃ |
ಕಫೋಲ್ಬಣಂ ಸನ್ನಿವಾತಂ ತನ್ಮಾತ್ರಾ ಕಾಸೇನ ಚಾದಿಶೇತ್ | (6)

ಪ್ರತಿಶ್ಯಾ ಭರ್ದಿರಾಲಸ್ಯಂ ತನ್ಮಾರುಚ್ಯಗ್ನಿಮಾರ್ದವಮ್ |
ಹೀನವಾತೇ ಪಿತ್ತಮಧ್ಯೇ ಚಿಹ್ನಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ | (7)

ಹಾರಿದ್ರಮೂತ್ರನೇತ್ರತ್ವಂ ದಾಹಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಭ್ರಮೋ ಽರುಚಿಃ |
ಹೀನವಾತೇ ಮಧ್ಯಕಫೇ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ || (8)

ಶಿರೋರುಗ್ವೇಪಧುಃ ಶ್ವಾಸಃ ಪ್ರಲಾಪಶ್ಚರ್ಧ್ಯರೋಚಕಾಃ |
ಹೀನಪಿತ್ತೇ ಮಧ್ಯಕಫೇ ಲಿಂಗಂ ವಾತಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ || (9)

ಶೀತಕಂ ಗೌರವಂ ತನ್ಮಾತ್ರಾ ಪ್ರಲಾಪೋ ಽಸ್ಥಿಶಿರೋಽತಿರುಕ್ |
ಹೀನಪಿತ್ತೇ ವಾತಮಧ್ಯೇ ಲಿಂಗಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕೇ ವಿದುಃ || (10)

ಪರ್ವಭೇದೋ ಗ್ನಿಮಾನ್ದ್ಯಂ ಚ ತೃಷ್ಣಾ ದಾಹೋ ಽರುಚಿಭ್ರಮಃ |
ಕಫಹೀನೇ ವಾತಮಧ್ಯೇ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಾಧಿಕೇ ವಿದುಃ || (11)

ಶ್ವಾಸಕಾಸಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾ ಮುಖಶೋಷೋ ಽತಿಪಾರ್ಶ್ವರುಕ್ |
ಕಫಹೀನೇ ಪಿತ್ತಮಧ್ಯೇ ಲಿಂಗಂ ವಾತಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ || (12)

* * * ಕ್ಷಣೇ ದಾಹಃ ಕ್ಷಣೇಶೀತಮಸ್ಥಿಫನ್ನಿಶಿರೋರುಚಿಃ |
ಸಾಸ್ರಾವೇ ಕಲುಷೇ ರಕ್ತೇ ನಿಭುಗ್ನೇ ಚಾಪಿ ದರ್ಶನೇ
ಸಸ್ತನೌ ಸರುಚೌ ಕರ್ಣೌ ಕಂಠಃ ಶೂಕೈರಿವಾವೃತಃ |
ತನ್ಮಾತ್ರಾ ಮೋಹಃ ಪ್ರಲಾಪಶ್ಚ ಕಾಸಃ ಶ್ವಾಸೋ ಽರುಚಿಭ್ರಮಃ ||

ಪರಿದಗ್ಧಾ ಖರಸ್ವರ್ಶಾ ಜಿಹ್ವಾ ಸ್ಪ್ರಸ್ತಾಂಗತಾ ಪರಮ್ |
 ಸ್ಪ್ರಿವನಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಸ್ಯ ಕಫೇನೋನ್ನಿಶ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ||
 ಶಿರಸೋ ಲೋರನಂ ತೃಷ್ಣಾ ನಿದ್ರಾನಾಶೋ ಹೃದಿ ವ್ಯಧಾ |
 ಸ್ವೇದಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಣಾಂ ಚಿರಾದ್ಧರ್ಶನಮಲ್ಪಶಃ ||
 ಕೃಶತ್ವಂ ನಾತಿ ಗಾತ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರತತಂ ಕಣ್ಣುಕೂಜನಮ್ |
 ಕೋರಾನಾಂ ಶ್ಯಾವರಕ್ತಾನಾಂ ಮಣ್ಣಲಾನಾಂ ಚ ದರ್ಶನಮ್ ||
 ಮೂಕತ್ವಂ ಸ್ತೋತಸಾಂ ಪಾಕೋ ಗುರುತ್ವಮುದರಸ್ಯ ಚ |
 ಚಿರಾತ್ ಪಾಕಶ್ಚ ದೋಷಾಣಾಂ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಾಕೃತಿಃ || (13) (ಚ. 453-55)

ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳೊಳಗೆ,

(1) ವಾತಪಿತ್ತ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಫ ಮಂದವಾದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು —ಭ್ರಮೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಮೈಭಾರ, ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ತಲೆನೋವು

ಪರಾ ವಾತಪಿತ್ತ ಅಧಿಕವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಜ್ವರ, ಮದ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಸ್ವಪ್ನತನ್ಯ, ಹಿಡ್ಬೆಯುಬ್ಬರ, ಅರುಚಿ, ತಂದ್ರೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಭ್ರಮೆ, ಮತ್ತು ಆಯಾಸ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಂಭವಿಸುವವು ಈ ಜ್ವರದ ಹೆಸರು ವಿಘ್ನ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 32)

(2) ವಾತಕಫ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಿತ್ತ ಮಂದವಾದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು —ಚಳಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ತಂದ್ರೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಮೈನೋವು, ಮತ್ತು ಸಂಕಟ.

ಪರಾ ಕಫವಾತ ಅಧಿಕವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ತೀತ (ಚಳಿ) ಜ್ವರ, ಮೂರ್ಛೆ, ಸೀನು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವವು, ಶೂಲೆ, ಬೆವರವಿರುವಿಕೆ, ಬಿಕ್ಕಳು, ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ಉಂಟಾಗುವವು ಈ ಜ್ವರದ ಹೆಸರು 'ತೀಘ್ರಮಾರಿ' ಅದು ಅಸಾಧ್ಯ ಈ ಜ್ವರದವನು ಒಂದು ಹಗಲಾರಾತ್ರಿ ಬದುಕುವದಿಲ್ಲ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 32)

(3) ಪಿತ್ತಕಫ ಅಧಿಕವಾಗಿ ವಾತ ಮಂದವಾದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು —ವಾಂತಿ, ಒಮ್ಮೆ ಚಳಿ ಮತ್ತು ಒಮ್ಮೆ ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು.

ಪರಾ ಪಿತ್ತಕಫ ಅಧಿಕವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ, ಒಳಗೆ ಉರಿ ಮತ್ತು ಹೊರಗೆ ತೀತ, ಅಧಿಕವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಲ ವಕ್ರದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಗಂಟಲು ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವವು, ರಕ್ತವನ್ನೂ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಉಗುಳುವವು, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ನೋವು, ಮಲ ಸಡಿಲುವವು, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಳು, ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನತನ್ಯ ಉಂಟಾಗುವವು ಈ ಜ್ವರದ ಹೆಸರು 'ಫಲ್ಗು' (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 32)

(4) ವಾತ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಮಂದವಾದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು:—ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಗಂಟಲು ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ, ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಮೈಭಾರ, ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆ.

ಪರಾ ವಾತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಭ್ರಮೆ, ನಡುಕು, ವಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಆಕಳಿಕೆ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಚುಗರು ರುಚಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಂಭವಿಸುವವು ಈ ಜ್ವರದ ಹೆಸರು 'ವಿಷ್ಣೋರಕ' ಅದು ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದದ್ದು (ಚಿ ಸಾ. ಸಂ 32)

(5) ಪಿತ್ತ ಅಧಿಕವಾಗಿ ವಾತಕಫಗಳು ಮಂದವಾದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.—ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ, ಉರಿ, ಬೆವರು, ಬಲ ಬಹಳ ಕ್ಷಯಿಸುವವು, ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆ.

ಸರಾ ಪಿತೃಧಿಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರ, ಭ್ರಮೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು, ತರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವರ್ಣದ ಬಿಂದುಗಳು, ಚುಕ್ಕೆಗಳು ಮತ್ತು ತೀವ್ರವಾದ ಉರಿ, ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ 'ಆತುಕಾರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚಿ ಸಾ. ಸಂ. 32)

(6) ಕಫಾಧಿಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.—ಆಲಸ್ಯ, ಅರುಚಿ, ಹೃಲ್ಲಾಸ*, ಉರಿ, ವಾಂತಿ, ಉಲ್ಲಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಭ್ರಮೆ, ತಂದ್ರೆ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು.

*ಹೃಲ್ಲಾಸ ಅಂದರೆ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಕ್ಲೇಶ (ನಾಕರಿಕೆಯ ಸಂಕಟ) ಉಂಟಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಪ್ರಸೇಕ (ಬಾಯಿಯಿಂದ ನೀರು ಬರುವದು) ಎಂತ ಇಂ ನ್ಯಾ. (ಅ ಸಂ II-18), ಎದೆಯು ತಲ್ಲಣಿಸುವಿಕೆ ನಿಘಂಟುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹೃಲ್ಲಾಸಕ್ಕೆ 'ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದಿರುತ್ತವೆ.

ಸರಾ. ಜಾಡ್ಯ, ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆ ಬಿಡದಾಗ್ಯೂ ಗದಗದ ಮಾತು ಕಣ್ಣುಗಳು ಸ್ವಬ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿರುಚಿ ಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಫಾಧಿಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಮುನಿಗಳು 'ಕಂಪನ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 32)

(7) ವಾತ ಹೀನ, ಪಿತ್ತ ಮಧ್ಯಮ, ಕಫಾಧಿಕ, ಆದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು — ನೆಗಡಿ, ವಾಂತಿ, ಆಲಸ್ಯ, ತಂದ್ರೆ, ಅರುಚಿ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ.

ಸರಾ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೀನ-ಮಧ್ಯ-ಅಧಿಕವಾದಾಗ್ಗೆ ಆಯಾ ದೋಷಗಳ ಎಡೆಗಳು. ಅಲ್ಪವಾದ ಶೂಲೆ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿದಹಾಗಿನ ನೋವು, ನಡುವಿನಲ್ಲಿ (ಸೊಂಟದ ಹಿಂಬದಿ) ಉರಿ, ಸಂಕಟ, ಭ್ರಮೆ, ಬಹಳವಾದ ಆಯಾಸ, ತಲೆ-ವಸ್ತಿ-ಮುನ್ನೆ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪೀಡೆ, ನಿಶ್ಚೈತನ್ಯ, ಉಬ್ಬಸ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಕೆಮ್ಮು, ಜಾಡ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಕಾಣುವವು ಈ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ವೈದಾರಿಕಾ' ಎಂತ ಹೆಸರು. ಅದು ಬಹು ಕಠಿಣವಾದ್ದು, ಅದು ಉತ್ಪನ್ನವಾದೊಡನೆ ಅದನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡಬೇಕು ಆದರಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಬಹು ಕಠಿಣವಾದ ಮೊಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅದರಿಂದ ಬದುಕುವದು ಕಷ್ಟ, ಮೂರು ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಇದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದು ವೃಥಾ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 33)

(8) ವಾತ ಹೀನ, ಕಫ ಮಧ್ಯಮ, ಪಿತ್ತ ಅಧಿಕ, ಆಗಿರುವ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು — ಮೂತ್ರವ್ರಾ ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಅರಸಿನ ವರ್ಣವಾಗುವದು, ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಭ್ರಮೆ, ಮತ್ತು ಅರುಚಿ.

ಸರಾ ಹೀನ-ಪ್ರವೃದ್ಧ ಮಧ್ಯಗಳಾದ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳೇ ದೋಷ, ಬಲ ಮತ್ತು ಅತ್ರಯಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ ಎದೆ ಉರಿಯುತ್ತದೆ, ಯಕೃತ್-ಪ್ಲೀಹ-ಅಂತ್ರ ಫುಫ್ಫುಸಗಳು ಪಾಕವಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಉದ್ವಿಗ್ನಮುಖವಾಗಿಯೂ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿಯೂ ಅತಿಯಾಗಿ ಕೀವು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ 'ಯಾಮ್ಯಾ' ಎಂತ ಹೆಸರು (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 34)

(9) ಪಿತ್ತ ಹೀನ, ಕಫ ಮಧ್ಯಮ, ವಾತ ಅಧಿಕ, ಆದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. — ತಲೆನೋವು, ಮೈನಡುಕು, ಉಬ್ಬಸ, ಪ್ರಲಾಪ, ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಅರುಚಿ.

ಸರಾ ಪ್ರವೃದ್ಧ-ಹೀನ-ಮಧ್ಯಗಳಾದ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ದೋಷ-ಬಲ-ಅತ್ರಯಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅದೇ ರೋಗಗಳೇ ಉಂಟಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಆಯಾಸ, ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆ, ನಡುಕು, ಮೂರ್ಛೆ, ನಿರುಲ್ಲಾಸ ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಕಡೆಗೆ ಮಣ್ಣಾಸ್ಥಂಭ ಉಂಟಾಗಿ ಸಾಯುವದು ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಈ ಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ಕ್ರೂಕಾ' ಎಂತ ಹೆಸರು (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 34)

(10) ಪಿತ್ತ ಹೀನ, ವಾತ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಕಫ ಅಧಿಕ, ಆದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. — ಚಳಿ, ಮೈಭಾರ, ತಂದ್ರೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಯಾದ ನೋವು.

ಸರಾ ಮಧ್ಯ-ಹೀನ-ಅಧಿಕವಾದ ವಾತಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ ದೋಷ-ಬಲ-ಅತ್ರಯಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ರೋಗಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಒಳಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಉರಿ, ಮಾತಾದುವದಕ್ಕೆ ತತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ,

ಮುಖಮಂಡಲವು ಅರಗಿನ ಹಾಗೆ ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗುವದು, ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟು ಸ್ಥಳವಾಗ್ಯೂ ಕಫವು ಎದೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಿರುವದು, ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ನೆಟ್ಟಹಾಗಿನ ನೋವು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಗದಹಾಗಿನ ವೇದನೆ, ನಿಶ್ಚೈತನ್ಯ, ಉಬ್ಬಿಸ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಳು ದಿನೇ ದಿನೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು, ನಾಲಿಗೆಯು ಸುಟ್ಟು ಮೊರಗಾಗುವದು, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಸುಂಕುಗಳ ಹಾಗಿನ ಮುಳ್ಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಮಲಮುತ್ತಗಳ ವರ್ಷನ ಗೊತ್ತಾಗದಿರುವದು, ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ ಕೂಗುವದು, ಅತಿಯಾಗಿ ಕಫ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಬಾಯಿ, ತುಟಿ ಮತ್ತು ತಾಲು ಬಣಗುವದು, ತಂದ್ರೆ, ಅತಿಯಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯ ಪೀಡೆ, ಅಗ್ನಿನಾಶ, ಮುಖದ ಛಾಯೆ ಕೆಡುವದು, ನಿರುಲ್ಲಾಸ, ಯಾವಾಗಲೂ ಅಗದವುಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವದು, ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ಥಳದ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ರಕ್ತವನ್ನು ಗುಳುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು ಇದು 'ಕರ್ಣೋಷಿತ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅತಿ ಕಠಿಣವಾದ ಸನ್ನಿವಾತ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 33)

(11) ಕಫ ಹೀನ, ವಾತ ಮಧ್ಯಮ, ಪಿತ್ತ ಅಧಿಕ, ಆದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು — ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಡೆತ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಅರುಚಿ, ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆ

ಸರಾ ಮಧ್ಯ-ಪ್ರವೃದ್ಧ-ಹೀನ ಆದ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿವಾತ ಉಂಟಾಗ್ಯೂ, ಅದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳು ದೋಷಬಲಾಶ್ರಯಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಮೂರ್ಛ, ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭ, ತಲೆ ಬಿಗಿಯುವದು ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಭ್ರಮೆ, ತಂದ್ರೆ, ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು, (ಮೂಗು, ಬಾಯಿ ಮುಂತಾದ) ಭದ್ರಗಳಿಂದ ರಕ್ತ ಹೊರಸುವದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವದು, ಈ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಮೃತ್ಯು ಉಂಟಾಗುವದು ಈ ಸನ್ನಿವಾತಕ್ಕೆ ಮುನಿಗಳು 'ಪಾಕಲ' ಎಂತ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಭಾ ಪ್ರ 287)

(12) ಕಫ ಹೀನ, ಪಿತ್ತ ಮಧ್ಯಮ, ವಾತ ಅಧಿಕ, ಆದ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು — ಉಬ್ಬಿಸ ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ, ಬಾಯಿ ಬಣಗುವಿಕೆ, ಮತ್ತು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ನೋವು.

ಸರಾ ಪ್ರವೃದ್ಧ-ಮಧ್ಯ ಹೀನ ಆದ ವಾತ ಪಿತ್ತ-ಕವಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸನ್ನಿವಾತ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳೇ ದೋಷಬಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಆಯಾಸ, ಬಹಳವಾದ ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ನಡುಕು, ಮೂರ್ಛ, ಅತಿಯಾದ ಭ್ರಮೆ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುವವು 'ಸಮೋಷಿತ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಈ ಸನ್ನಿವಾತವು ಬಹು ಕಠಿಣವಾದ್ದು (ಭಾ ಪ್ರ 287)

(13) ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. — ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಉರಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಚಳಿ, ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತಲೆಯೊಳಗೆ ನೋವು, ಕಣ್ಣುಗಳು ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾ, ಕಲಂಕಿತವಾಗಿಯೂ, ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ, ಚಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವದು, ಕಿವಿಗಳೊಳಗೆ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ನೋವು, ಕಂಠವು ಸುಂಕುಗಳ ಹಾಗಿನ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು, ಕಣ್ಣುಕತ್ತಲೆ, ಪ್ರಲಾಪ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಅರುಚಿ, ಭ್ರಮೆ, ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಸುಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಮತ್ತು ಮೊರಗಾಗಿ ಇರುವದು, ಅಂಗಗಳು ಬಹಳ ಸಡಿಲಾಗಿರುವದು (ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದಿರುವದು), ಕಫಮಿಶ್ರವುಳ್ಳ ರಕ್ತಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಉಗಿಯುತ್ತಿರುವದು, ತಲೆಯನ್ನು ಅತಿಶ್ರದ್ಧೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೋವು, ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಬೆವರು, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಲ ಕಾಣುವದು, ಅತಿಯಲ್ಲದ ಶರೀರದ ಕೃಶತೆ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ನರಕುವದು, ಕೆಂಪಾದ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೊತ್ತಿದ ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಕೋರಗಳು ಮತ್ತು ಮಂಡಲಗಳು (ತುರಿಕೆಯುಳ್ಳ ದಡಿಕೆಗಳ ಭೇದಗಳು) ಕಾಣುವದು, ಮೂಕತ್ವ, ಸ್ಫೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಕ (ಬೆಂದ ಹುಣ್ಣು), ಹೊಟ್ಟೆ ಭಾರವಾಗುವದು, ಮತ್ತು ದೋಷಗಳು ವಿಳಂಬದಿಂದ ಪಾಕವಾಗುವದು.

ಪರಾ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಕೆದರಿ ಉಂಟಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಆ ಮೂರು ದೋಷಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಲಕ್ಷಣ ಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಾಣುವವು, ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಕರಣವಾದ್ದು, ಸಿಡಿಲು, ಬಿಂಕಿ, ತಸ್ತಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ್ದು, ಅಂಗಗಳೂ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಸ್ವಭಾವಾಗಿ, ಉಬ್ಬಿಸವೇ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಅದು ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳನಂತರ ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅವಹರಿಸುತ್ತದೆ; ಅಂಥಾ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂಢರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಅವನಿಗೆ ಆಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರ ಪೀಡೆ ಎಂತ, ಕೆಲವರು ದುರ್ಗೆಯೋ, ಯಕ್ಷಿಣಿಯೋ, ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರೋ, ಅವನನ್ನು ಬಿಡರಿಸಿದ್ದಾರೆಂತ, ಕೆಲವರು ಪಿತಾಚಿಗಳ, ಗುಹ್ಯಕರ, ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಬೇರೆ ಜೀವಿಗಳ ಪೆಟ್ಟು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಬಿದ್ದದಂತ, ಕೆಲವರು ಕುಲದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಅವನು ತಪ್ಪಿದರಿಂದ ಕುಲದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂತ, ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಅವನಿಗೆ ನವಗ್ರಹಗಳ ಪೀಡೆಯುಂಟಾಗಿದ ಎಂತ, ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಅವನಿಗೆ ಕೃತ್ತಿಮ ವಿಕಟಾಕಿದ್ವಾರಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ 'ಕೂಟಪಾಕಲ' ಎಂತ ವೈದ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾ ಪ್ರ 286-7)

25. ಕುಂಭೇಪಾಕಃ ಪೋರ್ಣುನಾವಃ ಪ್ರಲಾಪೀ ಹೃನ್ಮದಾರ್ಥೋ ದಣ್ಣ
ಸಾತೋ ಸ್ತಕಶ್ಚ |

ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ
ಕುಂಭೇಪಾಕಾದಿ
೧೬ ಭೇದಗಳು

ಏಣೀದಾಹಶ್ಚಾಧ ಹಾರಿದ್ರಸಂಜ್ಞೋ ಭೇದಾ ಎತೇ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಸ್ಯ ||
ಅಜಘೋಷಭೂತಹಾಸಾ ಯನ್ತ್ರಾಪೀಡಶ್ಚ ಸನ್ಯಾಸಃ |
ಸಂಶೋಷೀ ಚ ವಿಶೇಷಾಸ್ತಸ್ಯೈವೋಕ್ತಾಸ್ತಯೋದಶಾಸ್ಯತ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ 289)

1. ಕುಂಭೇಪಾಕ, 2. ಪೋರ್ಣುನಾವ, 3. ಪ್ರಲಾಪೀ, 4. ಅಂತರ್ದಾಹ, 5. ದಂಡ ವಾತ, 6. ಅಂತಕ, 7. ಏಣೀದಾಹ, 8. ಹಾರಿದ್ರ, 9. ಅಜಘೋಷ, 10. ಭೂತಹಾಸ, 11. ಯಂತ್ರಾಪೀಡ, 12. ಸನ್ಯಾಸ, ಮತ್ತು 13. ಸಂಶೋಷೀ, ಇವು ಅನ್ಯಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಹದಿಮೂರು ಭೇದಗಳು.

ಪರಾ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವರ್ಣನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಲೋಪಿಸಿಯದೆ ಆ ವರ್ಣನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ "ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲ ನಾರಾಯಣ ದೇವರೇ ವೃದ್ಧ, ಗಂಗೆಯ ನೀರೇ ಔಷಧ, ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ಏಕಕಾರಣನೂ ನಿತ್ಯನೂ ಆದ ಮೃತ್ಯುಂಜಯನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು" ಎಂತ ಉಂಟು ಇವುಗಳು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಪರಾದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ವಿಧ್ವ' ವೇದದಾ ವುಗಳು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಅಂತಿಮಾವಸ್ಥೆಯ ಭೇದಗಳಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಕುಂಭೇಪಾಕಾದಿ ಭೇದಗಳ ಲಕ್ಷಣ ವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ದೋಷಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ

26. ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈರ್ಯುಕ್ತಃ ಪ್ರದಾಹಃ ಸ್ಯಾತ್ತ್ರಿದೋಷಜಃ |

ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ
ರಕ್ತದೋಷ

ಸ ಚ ರಕ್ತೇನ ಸಂಯುಕ್ತೋ ಜ್ವರಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾನ್ನಿವಾತಿಕಃ |
ಸ ರಕ್ತೇನ ವಿನಾ ವಿಧಿ ಜ್ವರಂ ವೈ ಸಾನ್ನಿವಾತಿಕಮಾ |
ಕ್ವಾಢೈಃ ಪಚನಕೈರ್ದೋಷಾಃ ಪ್ರಶಮಂ ಯಾನ್ತಿ ಮಾನವೇ ||
ತಸ್ಯಾತ್ಮಶಮಿತೇ ದೋಷೇ ರಕ್ತಂ ನೈವ ವಿಲೀಯತ |
ತೇನೈವ ಜಾಯತೇ ಶೋಧಃ ಕರ್ಣಮೂಲೇ ತು ದಾರುಣಃ ||

(ಹಾ. 120)

ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಹಾ ಜ್ವರವು ತ್ರಿದೋಷಜ. ಆ ಜ್ವರವು ರಕ್ತದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ 'ಸನ್ನಿಪಾತ' ಎನ್ನುವರು. ರಕ್ತದೋಷ ಸೇರದ ವಿನಾ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಪಾಚನಕರವಾದ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ (ವಾ ತಾದಿ) ದೋಷಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ರಕ್ತದ ದೋಷ ಅಡಗುವದಿಲ್ಲ. ಆ ರಕ್ತದೋಷದಿಂದಲೇ ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕಠಿಣವಾದ ಬಾವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ: ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ರಕ್ತದೋಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವಾಗಿ ರಕ್ತವೋಕ್ಷಣಾದಿ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸಬೇಕಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಹಾ 120)

27: ಶೀತಾಂಗಸ್ತಿಮಲೋದ್ಭವಜ್ವರಗಣೇ ತನ್ವೀ ಪ್ರಲಾಪೀ ತತೋ

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ
ದಲ್ಲಿ ಶೀತಾಂಗಾದಿ
೧೫ ಘೋಷಗಳು

ರಕ್ತಪ್ರೀವಯಿತಾ ಚ ತತ್ರ ಗಣಿತಃ ಸಂಭುಗ್ನನೇತ್ರಸ್ತಧಾ |
ಸಾಭಿನ್ಯಾಸಕಚಿಹ್ವಕಶ್ಚ ಕಥಿತಃ ಪ್ರಾಕ್ಷಸ್ಥಿಗೋ ಽಧಾಂತಕೋ
ರುಗ್ಧಾಹಃ ಸಹಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ ಇಹ ದ್ವೌ ಕರ್ಣಕಂಠಗ್ರಹಾ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 288)

(1) ಶೀತಾಂಗ, (2) ತಂದ್ರೀ, (3) ಪ್ರಲಾಪಕ, (4) ರಕ್ತಪ್ರೀವೀ (5) ಸಂಭುಗ್ನನೇತ್ರ, (6) ಅಭಿನ್ಯಾಸಕ, (7) ಚಿಹ್ವಕ, (8) ಸಂಧಿಗ, (9) ಅಂತಕ, (10) ರುಗ್ಧಾಹ, (11) ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ, (12) ಕರ್ಣಗ್ರಹ (ಕರ್ಣಕ), (13) ಕಂಠಗ್ರಹ (ಕಂಠಕುಬ್ಜ), ಇವು ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರಗಳ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವು.

(೧) ಹಿಮಶಿಶಿರಶರೀರಃ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರೋ ಯಃ ಶ್ವಸನಕನನಹಿಕ್ಮಾಮೋಹಕಂಪ-

ಶೀತಾಂಗ ಲಕ್ಷಣ

ಪ್ರಲಾಪೈಃ |
ಕ್ಷಮಬಹುಕಫವಾತಾದಾಹವಮ್ಯಂಗಪೀಡಾಸ್ವರವಿಕೃತಿಭಿರಾರ್ತಃ ಶೀತ-
ಗಾತ್ರಃ ಸ ಉಕ್ತಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 288)

ಶರೀರವು ಹಿಮದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವುದು ಅಲ್ಲದೆ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಮೂರ್ಚ್ಚೆ, ನಡುಕು, ಪ್ರಲಾಪ, ಆಯಾಸ, ಬಹಳವಾದ ಕಫ, ವಾಯು, ಉರಿ, ವಾಂತಿ, ಮೈ ಸೋವು, ಸ್ವರವಿಕಾರಗಳ ಪೀಡೆ, ಸಹ ಶೀತಗಾತ್ರ (ಶೀತಾಂಗ) ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

(೨) ತಂದ್ರಾತೀವ ತತಸ್ತೃಪಾ ಽತಿಸರಣಂ ಶ್ವಾಸೋ ಽಧಿಕಃ ಕಾಸರುಕಾ ಸನ್ತ-

ತಂದ್ರಕದ ಲಕ್ಷಣ

ಪ್ರಾತಿತನುರ್ಗಲೇ ಶ್ವಯಧುನಾ ಸಾರ್ಧಂ ಚ ಕಂಡೂಕಫಃ | ಸುಶ್ಯಾಮಾ
ರಸನಾ ಕ್ಲಮಃ ಶ್ರವಣಯೋರ್ವಾಽಪ್ಯಂ ಚ ದಾಹಸ್ತಧಾ ಯತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ಸ
ಹಿ ತನ್ವಿಕೋ ನಿಗದಿತೋ ದೋಷತ್ರಯೋತ್ಥೋ ಜ್ವರಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ 288)

ಅತಿಯಾದ ತಂದ್ರೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಅತಿಸಾರ, ಬಹಳ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮಿನ ಬಾಧೆ, ಮೈ ಬಹಳ ಕಾಯುವುದು, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಬಾವು, ತುರಿಕೆ ಮತ್ತು ಕಫ, ನಾಲಿಗೆಯು ಬಹಳ ಕವ್ವು (ಅಥವಾ ಕವ್ವೊತ್ತಿದ ನೀಲ), ಆಯಾಸ, ಕಿವಿಮಂದತೆ, ಮತ್ತು ಉರಿ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅದು ತ್ರಿದೋಷದಿಂದಂಟಾದ 'ತಂದ್ರಿಕ' ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(೩) ಯತ್ರ ಜ್ವರೇ ಸಿಖಿಲದೋಷನಿತಾಂತರೋಷಬಾತೇ ಪ್ರಲಾಪಬಹುಲಾಃ

ಸಹಸೋತ್ಥಿತಾಶ್ಚ |

ಪ್ರಲಾಪಕದ
ಲಕ್ಷಣ

ಕವ್ವವ್ಯಥಾವತನದಾಹವಿಸಂಜ್ಞತಾಃ ಸ್ಯುರ್ನಾಮ್ನಾ ಪ್ರಲಾಪಕ ಇತಿ
ಪ್ರಥಿತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 288)

ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆದರಿ ಉಂಟಾದ ಯಾವ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಲಾಪಗಳು ಮತ್ತು ಒಡನೆ ಉಂಟಾದ ಮೈನಡುಕು, ವ್ಯಥೆ, ಕುಂದುವಿಕೆ, ಉರಿ, ಮತ್ತು ಎಚ್ಚರತಪ್ಪುವಿಕೆ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಲಾಪಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಷರಾ 'ಪತನಂ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿ ಎಂತ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಅದರ ಸಾಧಾರಣ ಅರ್ಥ "ಜೀಳುವಿಕೆ".

(೪) ನಿಷೀವೋ ರುಧಿರಸ್ಯ ರಕ್ತಸದೃಶಂ ಕೃಷ್ಣಂ ತನೌ ಮಂಡಲಂ
ಲೌಹಿತ್ಯಂ ನಯನೇ ತೃಷಾರುಜಿವಮಿಶ್ರಾಸಾತಿಸಾರಭ್ರಮಾಃ |
ರಕ್ತಸ್ಪೀನಿಯ
ಲಕ್ಷಣ
ಅಧ್ಮಾನಂ ಚ ವಿಸಂಜ್ಞತಾ ಚ ಪತನಂ ಹಿಕ್ವಾಂಗಪೀಡಾ ಭೃಶಂ
ರಕ್ತಸ್ಪೀನಿ ಸನ್ನಿವಾತಜನಿತೇ ಲಿಂಗಂ ಜ್ವರೇ ಬಾಯತೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 288-89)

ಶುದ್ಧರಕ್ತಸದೃಶವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಉಗುಳುವದು, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ವರ್ಣದ ಮಂಡಲಗಳು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಾಗಿರುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಅತಿಸಾರ, ಭ್ರಮೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಕುಂದುತ್ತಾ ಬರುವದು (ಅಥವಾ ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿ), ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಪೀಡೆ, ಇವು ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದಂಟಾಗುವ 'ರಕ್ತಸ್ಪೀನಿ' ಎಂಬ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

(೫) ಭೃಶಂ ನಯನವಕ್ರತಾ ಶ್ವಸನಕಾಸತನ್ವಾ ಭೃಶಂ
ಪ್ರಲಾಪಮದವೇಷಧುಃ ಶ್ರವಣಹಾನಿಮೋಹಸ್ತಧಾ |
ಭುಗ್ಗನೇತ್ರದ
ಲಕ್ಷಣ
ಪುರೋ ನಿಖಿಲದೋಷಜೇ ಭವತಿ ಯತ್ರ ಲಿಂಗಂ ಜ್ವರೇ
ಪುರಾತನಚಿಕಿತ್ಸಕೈಃ ಸ ಇಹ ಭುಗ್ಗನೇತ್ರೋ ಮತಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಹಳ ಓರೆಯಾಗಿರುವದು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ತಂದ್ರೆ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಲಾಪ, ಮದ, ನಡುಕು, ಕಿವಿಕೇಳಿಸದಿರುವದು, ಭ್ರಮೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮುಂದಾಗಿ ಯಾವ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ, ಅದನ್ನು ಪುರಾತನ ಚಿಕಿತ್ಸಕರು 'ಭುಗ್ಗನೇತ್ರ' ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

(೬) ದೋಷಾಸ್ತೀವ್ರತರಾ ಭವಂತಿ ಬಲಿನಃ ಸರ್ವೇ ಽಪಿ ಯತ್ರ ಜ್ವರೇ
ಮೋಹೋ ಽತೀವ ವಿಚೇಷ್ಟತಾ ವಿಕಲತಾ ಶ್ವಾಸೋ ಭೃಶಂ
ಅಭಿನ್ಯಾಸದ
ಲಕ್ಷಣ
ಮೂಕತಾ |

ದಾಹಶ್ಚಿಕ್ಷುನಮಾನನಂ ಚ ದಹನೋ ಮನ್ನೋ ಬಲಸ್ಯ ಕ್ಷಯಃ
ಸೋ ಽಭಿನ್ಯಾಸ ಇತಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತ ಇಹ ಪ್ರಾಜ್ಞೈರ್ಭಿಷಗ್ಃ

ಪುರಾ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಸರ್ವ ದೋಷಗಳು ಬಲವಂತವಾಗಿಯೂ, ಬಹಳ ತೀವ್ರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು, ಅತಿಯಾದ ಭ್ರಮೆ, ಅಂಗಚಲನವಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಮುಖದ ಕಲೆ ವಿಕಾರವಾಗುವದು, ಹೆಚ್ಚು ಉಬ್ಬಸ, ಮಾತಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಉರಿ, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಜಿಡ್ಡು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಬಲಕ್ಷಯ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು

ಯಾವ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅದನ್ನು ಪುರಾತನದ ಪ್ರಾಜ್ಞ ವೈದ್ಯರು 'ಅಭಿ ನ್ಯಾಸ' ಎಂತ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

(೮) ತ್ರಿದೋಷಜನಿತೇ ಜ್ವರೇ ಭವತಿ ಯತ್ರ ಬಿಹ್ವಾ ಭೃಶಂ

ಜ್ವರಾದ ಲಕ್ಷಣಂ ವೃತಾ ಕಠಿಣಕಂಟಕೈಸ್ತದನು ನಿರ್ಭರಂ ಮೂಕತಾ |

ಶ್ರುತಿಕ್ಷತಿಬಲಕ್ಷತಿಶ್ವಸನಕಾಸಸಂತಪ್ತಯಃ

ಪುರಾತನಭಷ್ಯಗ್ರಾಸ್ತಮಿಹ ಬಿಹ್ವಕಂ ಚಕ್ಷತೇ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಯಾವ ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಯು ಕಠಿಣವಾದ (ಗಟ್ಟಿಯಾದ) ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವದು, ಬಹಳವಾದ ಮೂಕತನ, ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದಿರುವದು, ಬಲಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಸಂತಾಪ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ವೈದ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರು 'ಬಿಹ್ವಕ' ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(೯) ವ್ಯಧಾತಿಶಯಿತಾ ಭವೇಚ್ಛ (?ಚ್ಛ)ಯಧುಸಂಯುತಾ ಸನ್ನಿಷು

ಸಂಧಿಗದ ಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಭೂತಕಫತಾ ಮುಖೇ ವಿಗತನಿದ್ರತಾ ಕಾಸರುಕ್ |

ಸಮಸ್ತಮಿತಿ ಕೀರ್ತಿತಂ ಭವತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಯತ್ರ ಜ್ವರೇ

ತ್ರಿದೋಷಜನಿತೇ ಬುಧೈಃ ಸ ಹಿ ನಿಗದ್ಯತೇ ಸನ್ನಿಗಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವು ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ನೋವು, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಕಫ, ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮಿನ ಬಾಧೆ, ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಜ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ, ಆ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರು 'ಸಂಧಿಗ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

(೧೦) ಯಸ್ತಿನ ಲಕ್ಷಣಮೇತದಸ್ತಿ ಸಕಲೈರ್ದೋಷೈರುದೀತೇ ಜ್ವರೇ

ಽಜಸ್ತಂ ಮೂರ್ಧವಿಧಾನನಂ ಸಕಸನಂ ಸರ್ವಾಂಗಪೀಡಾಧಿಕಾ |

ಹಿಕ್ಯಾಶ್ವಾಸಸದಾಹಮೋಹಸಹಿತಾ ದೇಹೇ ಽತಿಸನ್ನಪ್ತತಾ

ವೈಕಲ್ಯಂ ಚ ವೃಧಾ ವಚಾಂಸಿ ಮುನಿಭಿಃ ಸಂಕೀರ್ತಿತಃ ಸೋಽನ್ಯಕಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ತಲೆಯನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವದು, ಕೆಮ್ಮು, ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ನೋವು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಉರಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ಬಿಸಿ, (ಮುಖದ) ಕಲೆ ಕೆಟ್ಟಿರುವದು, ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ ಮಾತುಗಳು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಕೆದರುವಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಯಾವ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅದನ್ನು ಮುನಿಗಳು 'ಅಂತಕ' ಎಂತ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

(೧೧) ದಾಹೋ ಽಧಿಕೋ ಭವತಿ ಯತ್ರ ತೃಪಾ ಚ ತೀವ್ರಾ

ಶ್ವಾಸಪ್ರಲಾಪವಿರುಚಿಭ್ರಮಮೋಹಪೀಡಾಃ |

ರುಗ್ಧಾಹದ
ಲಕ್ಷಣಂ.

ಮನ್ಯಾಹನುಷ್ಯಧನಕಂಠರುಜಃ ಶ್ರಮಶ್ಚ

ರುಗ್ಧಾಹಸಂಜ್ಞ ಉದಿತಸ್ತ್ರಿಭವೋ ಜ್ವರೋ ಽಯಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಆಧಿಕವಾದ ಉರಿ, ತೀವ್ರವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಪ್ರಲಾಪ, ಅರುಚಿ, ಭ್ರಮೆ, ಮೂರ್ಛೆಯ ಪೀಡೆ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದವಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಠದಲ್ಲಿಯೂ ನೋವು, ಮತ್ತು ಶ್ರಮ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರಕ್ಕೆ 'ರುಗ್ಧಾಹ' ಎಂತ ಹೆಸರು.

(೧೧) ಗಾಯತಿ ನೃತ್ಯತಿ ಹಸತಿ ಪ್ರಲಪತಿ ವಿಕೃತಂ ನೀರೀಕ್ಷ್ಯತೇ ಮುಹ್ಯೇತ' |
ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮದ ಲಕ್ಷಣ ದಾಹವ್ಯಧಾಭಯಾರ್ತೋ ನರಸ್ತು ಚಿತ್ತಭ್ರಮೇ ಜರೇ ಭವತಿ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಹಾಡುವದು, ಕುಣಿಯುವದು, ನಗುವದು, ಹರಟುವದು, ವಿಕಾರವಾಗಿ ನೋಡುವದು, ಮೂರ್ಛೆ, ಉರಿಯ ಸಂಕಷ್ಟ, ಮತ್ತು ಭಯದ ಪೀಡೆ, ಇವು 'ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ' ಎಂಬ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

(೧೨) ದೋಷತ್ರಯೇಣ ಜನಿತಾ ಕಿಲ ಕರ್ಣಮೂಲೇ ತೀವ್ರಾ ಜ್ವರೇ ಭವತಿ ತು ಶ್ವಯಧುರ್ವ್ಯಧಾ ಚ |

ಕರ್ಣಗ್ರಹದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಠಗ್ರಹೋ ಬಧಿರತಾ ಶ್ವಸನಂ ಪ್ರಲಾಪಃ ಪ್ರಸ್ತೇದಮೋಹದಹನಾಪಿ ಚ ಕರ್ಣಿಕಾಪೋ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕರಿವಾದ ಬಾವು ಮತ್ತು ನೋವು, ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವದು, ಕಿವುಡತನ, ಉಬ್ಬಸ, ಪ್ರಲಾಪ, ವಿಶೇಷವಾದ ಬೆವರು, ಮೂರ್ಛೆ, ಮತ್ತು ಸುಡತ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು 'ಕರ್ಣಿಕಾ' ಎಂಬ ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

(೧೩) ಕಂಠಃ ಶೂಕಶತಾವರುದ್ಧವದತಿಶ್ವಾಸಃ ಪ್ರಲಾಪೋ ಽರುಚಿ ದಾರ್ಢೋ ದೇಹರುಜಾ ತೃಷಾಪಿ ಚ ಹನುಸ್ತಮ್ಭಃ ಪಿರೋತ್ತಿ-
ಕಂಠಕುಬ್ಜದ ಲಕ್ಷಣ ಸ್ತಧಾ |

ಮೋಹೋ ವೇಪಧುನಾ ಸಹೇತಿ ಸಕಲಂ ಲಿಂಗಂ ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರೇ ಯತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ಸ ಹಿ ಕಂಠಕುಬ್ಜ ಉದಿತಃ ಪ್ರಾಚ್ಯೈಶ್ಚಿಕಿತ್ವಾಬುದ್ಧಿಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸುಂಕು(ಭತ್ತದ ಮುಳ್ಳು)ಗಳು ಚುಚ್ಚಿ ಹಿಡಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವದು, ಅತಿಯಾದ ಉಬ್ಬಸ, ಪ್ರಲಾಪ, ಅರುಚಿ, ಉರಿ, ಮೈನೋವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ದವಡೆಗಳು ಸ್ಪರ್ಧವಾಗಿರುವದು, ತಲೆನೋವು, ಮೂರ್ಛೆ, ನಡುಕು, ಸಹ (ತ್ರಿದೋಷಗಳ) ಸಕಲ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಯಾವ ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ, ಅದು 'ಕಂಠಕುಬ್ಜ' ಎಂತ ವ್ಯಾಪಕ ವೈದ್ಯಜ್ಞರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

28. ಸನ್ನಿಗಸ್ತೇಷು ಸಾಧ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಸನ್ನಿ ಕಚ್ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಃ |

ತೀತಾಂಗಾದಿ ಹದಿಮೂರು ಸನ್ನಿ ಸಾತಗಳ ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧ್ಯತೆ

ಕರ್ಣಿಕೋ ಬಿಪ್ಪಕಃ ಕಂಠಕುಬ್ಜಃ ಪಂಚಾಪಿ ಕಷ್ಟಕಾಃ ||

ರುಗ್ಧಾಹಸ್ವತಿಕಷ್ಟೇನ ಸಂಸಾಧ್ಯಸ್ತೇಷು ಭಾಷಿತಃ |

ರಕ್ತಪ್ರೀವೀ ಭುಗ್ನನೇತ್ರಃ ತೀತಗಾತ್ರಃ ಪ್ರಲಾಪಕಃ ||

ಅಭಿನ್ಯಾಸೋ ಽನ್ತ ಕಚ್ಚಿತ್ತೇ ಷಡಸಾಧ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 289)

ಹದಿಮೂರು ಸನ್ನಿವಾತಗಳೊಳಗೆ ಸಂಧಿಗ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯು ಸಾಧ್ಯ, ತಂದ್ರಿಕ, ಚಿತ್ತ ಎಭ್ರಮ, ಕರ್ಣಿಕ, ಜಿಹ್ವಿಕ, ಕಂಠಕುಬ್ಜ, ಇವು ಐದು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಧ್ಯ, ರುಗ್ಧಾಹ ಎಂಬದು ಅತಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಧ್ಯ, ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ರಕ್ತಸ್ಥಿವಿ, ಭುಗ್ಗನೇತ್ರ, ಶೀತಗಾತ್ರ, ಪ್ರಲಾಸಕ, ಅಭಿನ್ಯಾಸ, ಅಂತಕ, ಎಂಬ ಆರು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

29. ದೋಷೇ ವಿವೃದ್ಧೇ ನಷ್ಟೇ ಽಗ್ನೌ ಸರ್ವಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಃ |

ಸನ್ನಿವಾತ ಜ್ವರದ
ಸಾಧ್ಯಸಾಧ್ಯತೆ
ಕುರಿತು ಹರಕ

ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರೋ ಽಸಾಧ್ಯಃ ಕೃಚ್ರಸಾಧ್ಯಸ್ತ್ವತೋ ಽನ್ಯಥಾ ||

(ಚ. 455)

ದೋಷಗಳು ಒಹಳ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅಗ್ನಿಯು ನಷ್ಟವಾಗಿ, ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆಯಾದರೆ, ಅಂಥಾ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರವು ಅಸಾಧ್ಯ. ಇತರ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಕ್ಷಣಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ 24ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ವಿವೃದ್ಧೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಂಬಿದ್ದೇ' ಎಂಬ ವದವನ್ನಿಟ್ಟು, 'ಮಲಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಮೂ ನ 32)

ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಸ್ಯಾನ್ವೇ ಕರ್ಣಮೂಲೇ ಸುದಾರುಣಃ |

ಶೋಧಃ ಸಂಜಾಯತೇ ತೇನ ಕಶ್ಠಿದೇವ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ

ರಕ್ತಾವಸೇಷಸ್ಯೇ ಶೀಘ್ರಂ ಸರ್ವಿಪ್ಪಾಸ್ತೈಶ್ಚ ತಂ ಜಯೇತ್ || (ಚ. 470)

ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಬಹು ಕನಿವಾದ ಬಾವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಮಾತ್ರ (ಅವರೂವವಾಗಿ) ಎಮೋಚನ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಬೇಗನೆ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಘೃತಪಾನಗಳಿಂದಲೂ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

30

ಸನ್ನಿಕೇ (ಗೇ) ವಾಸರಾಃ ಸಪ್ತ ಚಾನ್ತಕೇ ದಶವಾಸರಾಃ |

ಹದಿಮೂರು ಸನ್ನಿ
ವಾತಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ
ಎಮೋಚನಕ್ಕೆ
ಕಾಲಾವಧಿ

ರುಗ್ಧಾಹೇ ವಿಂಶತಿಶ್ಚಿತ್ತವಿಭಮೇ ಚೈಕವಿಂಶತಿ ||

ಶೀತಾಂಗೇ ವಕ್ಷಮೇಕಸ್ತು ತಾನ್ವಿಕೇ ಪಂಚವಿಂಶತಿ |

ವಿಜ್ಞೇಯಾ ವಾಸರಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಕಣ್ಣಿಕುಬ್ಜೇ ತ್ರಯೋದಶ ||

ಕರ್ಣಿಕೇ ಚ ತ್ರಯೋ ಮಾಸಾ ಭ(ಭು)ಗ್ಗನೇತ್ರೇ ದಿನಾಷ್ಟಕಮ್ |

ರಕ್ತಸ್ಥಿವಿ ದಶಾಹಾನಿ ಪ್ರಲಾಪೇ ಚ ಚತುರ್ದಶ |

ಜಿಹ್ವಿಕೇ ಷೋಡಶದಿನಾನ್ಯಭಿನ್ಯಾಸೇ ತು ವಕ್ಷಕಮ್ |

ಪರಮಾವಧಿತ್ಯೇವಂ ಸನ್ನಿವಾತವಿಮೋಚನೇ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 89)

ಸನ್ನಿವಾತ ವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಸಂಧಿಗ ಎಂಬ ಸನ್ನಿವಾತದಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿನ, ಅಂತಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದಿನ, ರುಗ್ಧಾಹದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನ, ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿನ, ಶೀತಾಂಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಕ್ಷ, ತಾಂದ್ರಿಕದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನ, ಕಂಠಕುಬ್ಜದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ದಿನ, ಕರ್ಣಿಕದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಿಂಗಳು, ಭುಗ್ಗನೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ದಿನ, ರಕ್ತಸ್ಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದಿನ, ಪ್ರಲಾವದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನ, ಜಿಹ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ದಿನ, ಮತ್ತು ಅಭಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಕ್ಷ, ಹೀಗೆ ಪರಮಾವಧಿಕಾಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

31. ಆಗನ್ನು ರಷ್ಪಮೋ ಯಸ್ತು ಸ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಶ್ಚ ತುರ್ವಧಃ |

ಆಗಂತುಜ್ವರದ
ಘಟಗಳು

ಅಭಿಘಾತಾಭಿಷಂಗಾಭ್ಯಾಮಭಿಚಾರಾಭಿಶಾವತಃ || (ಚ. 455)

ಜ್ವರವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೇದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಗಂತುಜ್ವರ ಎಂಬದು,

1. ಅಭಿಘಾತದಿಂದ, 2. ಅಭಿಷಂಗದಿಂದ. 3. ಅಭಿಚಾರದಿಂದ, 4. ಅಭಿಶಾವದಿಂದ, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

32. ಶಸ್ತ್ರಲೋಪ್ಪ ಕಶಾಕಾಷ್ಪಮುಷ್ಪೈರಕ್ಷಿತಲದ್ವಿಜೈಃ |

ಅಭಿಘಾತಜ್ವರದ
ನಿದಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ತದ್ವಿಧೈಶ್ಚ ಹತೇ ಗಾತ್ರೇ ಜ್ವರಃ ಸ್ವಾದಭಿಘಾತಜಃ ||

ತತ್ರಾಭಿಘಾತಜೋ ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಯೋ ರಕ್ತಂ ಪ್ರದೂಷಯನ್ |

ಸವ್ಯಧಾಶೋಧವೈವಣ್ಯಂ ಕರೋತಿ ಸರುಜಂ ಜ್ವರಮ್ || (ಚ. 455)

ಶಸ್ತ್ರ, ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ, ಕಶೆ, ದಂಟೆ, ಮುಷ್ಟಿ, ಕೈಮೋಣಗಂಟು, ಹಸ್ತ, ಹಲ್ಲು, ಇವುಗಳ ಮತ್ತು ಹಾಗಿನ ಬೇರೆಯವುಗಳ ಪೆಟ್ಟು ದೇಹಕ್ಕೆ ಬೀಳುವದರಿಂದ ಅಭಿಘಾತಜ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೆದರಿದ ವಾಯು, ಹೆಚ್ಚು ಪಕ್ಷ, ರಕ್ತವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆಡಿಸಿ, (ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ) ನೋವುಳ್ಳ ಬಾವನ್ನು, ವರ್ಣವಿಕಾರವನ್ನು ಮತ್ತು (ಸರ್ವಾಂಗ) ನೋವುಳ್ಳ ಜ್ವರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

33. ಕಾಮಶೋಕಭಯಕ್ರೋಧೈರಭಿಷಕ್ತಸ್ಯ ಯೋ ಜ್ವರಃ |

ಅಭಿಷಂಗಜ್ವರದ
ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ

ಸೋ ಽಭಿಷಂಗಜ್ವರೋ ಜ್ಞೇಯೋ ಯಶ್ಚ ಭೂತಾಭಿಷಂಗಜಃ |

ಕಾಮಶೋಕಭಯಾದ್ವಾಯುಃ ಕ್ರೋಧಾತ್ಪ್ರಿತ್ತಂ ತ್ರಯೋ ಮಲಾಃ |

ಭೂತಾಭಿಷಂಗಾತ್ ಕುಷ್ಯಂತಿ ಭೂತಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಾಃ ||

ಭೂತಾಧಿಕಾರೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ತದಸ್ಯ ವಿಧಲಕ್ಷಣಮ್ |

ವಿಷವೃಕ್ಷಾನಿಲವೃರ್ಶಾತ್ ತಥಾನ್ಯೈರ್ವಿಷಸಂಭವೈಃ ||

ಅಭಿಷಕ್ತಸ್ಯ ಚಾಪ್ಯಾಹುರ್ಜ್ವರಮೇಕೇ ಽಭಿಷಂಗಜಮ್ |

ಚಿಕಿತ್ಸಯಾ ವಿಷಘ್ನೈವ ಪ್ರಶಮಂ ಲಭತೇ ನರಃ || (ಚ. 455-6)

ಕಾಮ, ಶೋಕ, ಭಯ, ಕೋಪ, ಇವುಗಳ ಆವೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರವೂ, ಭೂತಗಳು ಹಿಡಿದು ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರವೂ, ಅಭಿಷಂಗ ಜ್ವರ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಾಮ-ಶೋಕ-ಭಯಗಳಿಂದ ವಾಯು, ಕೋಪದಿಂದ ಪಿತ್ತ, ಮತ್ತು ಭೂತಾವೇಶದಿಂದ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳು ಮೂರೂ, ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಹಿಂದೆ (ಉನ್ನಾದ ಅಧ್ಯಾಯದ) ಭೂತವ್ರತರಣದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟವಿಧವಾದ ಭೂತಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಭೂತಾಭಿಷಂಗಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಭೂತದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು. ವಿಷಜಾತಿಮರಗಳ ಗಾಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷಹೇತುಗಳಾದ ಅನ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು ಮೈಯೊಳಗೆ ಸೇರುವದರಿಂದ, ಸಂಭವಿಸುವ ಜ್ವರವು ಅಭಿಷಂಗಜ ಜ್ವರಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದ್ದಂತೆ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂಥ ಜ್ವರ ರೋಗಿಗೆ ವಿಷನಾಶನಕರವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದಲೇ ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಅಷ್ಟವಿಧ ಭೂತಗಳೆಂದರೆ ದೇವ, ಋಷಿ, ಪಿತೃ, ಗಂಧರ್ವ, ಯಕ್ಷ, ರಾಕ್ಷಸ, ಪಿಶಾಚ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ರಾಕ್ಷಸ ಎಂತ ಆರಕ ಸುತ್ತುತನು ಈ ಭೂತಗಳೊಳಗೆ ಋಷಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ಎಂಬವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಾಗ ಮತ್ತು ಅಸುರ ಎಂಬವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದಿನ 1ನೇ ಅದ್ವಾಯದ 5ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

34.

ಧ್ಯಾನನಿಶ್ಚಾಸಬಹುಲಂ ಲಿಂಗಂ ಕಾಮಜ್ವರೇ ಸ್ತೃತಮ್ |

ಶೋಕಜೇ ಬಾಷ್ಟಬಹುಲಂ ತ್ರಾಸಪ್ರಾಯಂ ಭಯಜ್ವರೇ ||

ಅಭಿಷಂಗಜ್ವರಗಳ
ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ
ಗಳು

ಕ್ರೋಧಜೇ ಬಹುಸಂರಂಭಂ ಭೂತಾವೇಶೇ ತ್ವಮಾನುಷಮ್ |

ಮೂರ್ಛಾವೋಹಮದಗ್ಲಾನಿಭೂಯಿಷ್ಠಂ ವಿಷಸಮ್ಭವೇ |

ಕೇಪಾಂಚಿದೇಪಾಂ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಸನ್ತಾಪೋ ಜಾಯತೇ ಪುರಃ |

ಪಶ್ಚಾತ್ತಲ್ಯಂತು ಕೇಪಾಂಚಿದೇಷು ಕಾಮಜ್ವರಾದಿಷು ||

ಕಾಮಾದಿಜಾನಾಮುದ್ವಿಷ್ಟಂ ಜ್ವರಾಣಾಂ ಯದ್ವಿಶೇಷಣಮ್ |

ಕಾಮಾದಿಜಾನಾಂ ರೋಗಾಣಾಮನ್ಯೇಪಾಮಪಿ ತತಾ ಸ್ತೃತಮ್

(ಚ. 456)

ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಬಹಳವಾಗಿ ಶ್ವಾಸವಿಡುವದು ಕಾಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಶೋಕದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಯುವದು, ಭಯಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೆದರುವಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವದು, ಕ್ರೋಧಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ರೇಗುವದು (ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುವದು), ಭೂತಾವೇಶದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲದ ಚರ್ಯೆ, ಮತ್ತು ವಿಷಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛ, ಭ್ರಮೆ, ಮದ ಮತ್ತು ಗ್ಲಾನಿ ಬಹಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತೋರುವದಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಅನಂತರ; ಮತ್ತು ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಮಜ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೈಕಾವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಮಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲೋ, ಅದು ಕಾಮಾದಿ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಬೇರೆ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

(ಅಭಿಷಂಗಾತ್) ಗ್ರಹೇಣಾಸ್ತಿಸ್ತಕಸ್ಮಾದ್ವಾಸರೋದನೇ |

ಓಷಧೀಗಸ್ಥಜೇ ಮೂರ್ಛಾ ಶಿರೋರುಗ್ಗ್ರೇಸಧುಃ ಕ್ಷವಃ |

ವಿಪಾನೂರ್ಛಾತಿಸಾರಾಸ್ಯಶ್ಯಾವತಾದಾಹಹೃದ್ಗದಾಃ |

ಕ್ರೋಧಾತ್ಯಮ್ಬುಃ ಶಿರೋರುಕ್ ಚ ಪ್ರಲಾಪೋ ಭಯಶೋಕಜೇ |

ಕಾಮಾದ್ಭ್ರಮೋ ರುಚಿರ್ದಾಹೋ ಹ್ರೀನಿದ್ರಾಧೀಧೃತಿಕ್ಷಯಃ |

ಗ್ರಹಾದೌ ಸನ್ನಿಪಾತಸ್ಯ ಭಯಾದೌ ಮರುತಸ್ತ್ರಯೇ |

ಕೋವಃ ಕೋಪೇ ಽಪಿ ಪಿತ್ತಸ್ಯ (ವಾ. 189)

ಅಭಿಷಂಗಜ್ವರಗಳೊಳಗೆ ಗ್ರಹಗಳ ಆವೇಶದಿಂದುಂಟಾದರಲ್ಲಿ ಅಕಾರಣವಾಗಿ ನಗುವದು ಮತ್ತು ಅಳುವದು, ಗಿಡಗಳ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛ, ತಲೆನೋವು, ನಡುಕು ಮತ್ತು ಸೀನು, ವಿಷಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛ, ಅತಿಸಾರ, ಮುಖ ಶ್ಯಾವ(ಕಪಿಶ)ವರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ, ಉರಿ ಮತ್ತು ಹೃದ್ರೋಗ, ಕ್ರೋಧಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಡುಕು ಮತ್ತು ತಲೆನೋವು, ಭಯದಿಂದಾಗಲಿ ಶೋಕದಿಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಾಪ (ಹರಟುವಿಕೆ), ಮತ್ತು ಕಾಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ

ದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆ, ಅರುಚಿ, ಉರಿ. ಮತ್ತು ನಾಚಿಕೆಯ, ನಿద್ರೆಯ, ಬುದ್ಧಿಯ ಮತ್ತು ಧೃತಿಯ ಕ್ಷಯ. ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಗ್ರಹ, ಓಷಧಿಗಂಧ, ವಿಷ, ಈ ಮೂರು ಹೇತುಗಳ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಪಾತದ (ಮೂರು ದೋಷಗಳ), ಭಯ, ಶೋಕ, ಮತ್ತು ಕಾಮ, ಈ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಮೂರು ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ವಾತದ, ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧಜದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದ, ಕೋಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಭೂತಾಭಿಷಂಗದಲ್ಲಿ ನಡುಕು ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಗ ಸಹ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಸು. 760)

35. ಅಭಿಚಾರಾಭಿಶಾಪಾಭ್ಯಾಂ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂ ಯಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ |
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರೋ ಘೋರಃ ಸ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಸುದುಃಸಹಃ ||
ಅಭಿಚಾರ ಮತ್ತು
ಅಭಿಶಾಪ ಜ್ವರ
ಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಲಿಂಗಂ ಯತಾ ತಸ್ಯ ತತ್ ಸ್ತೂತಮ್ |
ಚಿತ್ತೇನ್ದ್ರಿಯಶರೀರಾಣಾಮರ್ತಯೋ ಽನ್ಯಾಶ್ಚ ನೈಕಶಃ
ಪ್ರಯೋಗಸ್ವಾಭಿಚಾರಸ್ಯ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಶಾಪಸ್ಯ ಜೈವ ಹಿ |
ಸ್ವಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾನುಮಾನೇನ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಪ್ರಶಮೇನ ವಾ ||
ವೈವಿಧ್ಯಾದಭಿಚಾರಸ್ಯ ಶಾಪಸ್ಯ ಚ ತದಾತ್ಮಕೇ |
ಯಧಾಕರ್ಮಪ್ರಯೋಗೇಣ ಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪೃಥಗ್ವಿಧಮ್ ||

(ಚ. 45b)

ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರ ಮಂತ್ರವಾದ-ಕ್ರಮಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಶಾಪಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಯಾವ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅದು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಘೋರವಾದದ್ದು, ಮತ್ತು ಸಹಿಸಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದದ್ದು; ಅದರ ಲಕ್ಷಣ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾ ಲಕ್ಷಣವೇ ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾಿ, ಅದಲ್ಲದೆ ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಶರೀರಗಳ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ಪೀಡೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅಭಿಚಾರ ಮತ್ತು ಶಾಪ ವಿವಿಧವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಭೇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಇರುವದು. ಅ ಅಭಿಚಾರ ಮತ್ತು ಶಾಪದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಸ್ವತಃ ನೋಡಿ, ಅಥವಾ ಕೇಳಿ, ಅಥವಾ ಊಹಿಸಿ, ಅಥವಾ ಉಪಶಮನ ಯಾವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಗೊತ್ತುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸರಾ ಅಭಿಚಾರಿಕ-ಮಂತ್ರಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮುಂದಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಆ ಮೇಲೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ, ಶಾಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅದರನಂತರ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಎಳುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಭ್ರಮೆ, ಉರಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗಿ, ಜ್ವರವು ದಿನೇ ದಿನೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ವಾ (ಸು. 189-90)

36. ರೋಗಾಣಾಂ ಸಮುತ್ತಾ ನಾದ್ವಿದಾಹಾಗನ್ತು ತಸ್ತಥಾ |

ಜ್ವರೋ ಽವರಃ ಸಂಭವತಿ ತೈಸ್ತೈರನ್ಯೈಶ್ಚ ಹೇತುಭಿಃ ||

ದೋಷಾಣಾಂ ಸ ತು ಲಿಂಗಾನಿ ಕದಾಚಿನ್ನಾತಿವರ್ತತೇ || (ಸು. 760)

(ಬೇರೆ) ರೋಗಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ, ವಿಶೇಷವಾದ ಸುಡತದಿಂದ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಆಗಂತುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಆಯಾ ರೋಗದ ಹೇತುಗಳು ಅಥವಾ (ಜ್ವರಕರವಾದ) ಬೇರೆ ಹೇತುಗಳು ಬೇರೆ ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಆ ಜ್ವರವು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮಿಕ್ಕಿರುವದಿಲ್ಲ.

ಸರಾ 'ವಿದಾಹಾಗನ್ತುತಃ' ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯಧಿ ಮೊದಲಾದ ಅನ್ಯರೋಗಗಳ ಪಾಕದಿಂದ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿ ಘಾತದಿಂದ, ಅಂದರೆ ಅಪಕ್ವವಾದ ವಿದ್ಯಧಿಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವದು ಮುಂತಾದ ಅಗಂತುವಿನಿಂದ, ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 572) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ವರಜೀತುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಅಭಿಘಾತವಲ್ಲದೆ, ರೋಗೋತ್ಥಾನವನ್ನೂ, ಪ್ರಪಾಕ ವನ್ನೂ, ಹೆಂಗಸರ ಹೆಂಗಸಂಕಟ, ಮೊಲೆಹಾಲು ಉಂಟಾಗುವದು ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧವಾದ ಅಗಂತುವನ್ನೂ ಆ ಹೇತುಗಳೊಳಗೆ ಸು ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಪು 575) ಅಂಥಾ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ಜ್ವರಗಳ ನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪ್ರವಚನ ಉಂಟಾದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ವಾ ನು ದಾಹಾದಿ ಹೇತುಗಳ ಜ್ವರವನ್ನು ಅಭಿಘಾತಜದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಚ.ನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿಲಿನ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂತಾಪವು ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಹೇತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

37. ಸ್ವಸ್ಥನಾತ್ರಚ್ಯುತೇ ಚಾಗ್ನೌ ಪ್ರಾಯಶಸ್ವರುಣೇ ಜ್ವರೇ |

ಸಾಮಜ್ವರ-ನಿರಾ
ಮಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷ
ಣಗಳು

ಅರುಚಿಶ್ಚಾವಿವಾಕಶ್ಚ ಗುರುತ್ವಮುದರಸ್ಯ ಚ ||

ಹೃದಯಸ್ಯಾಪಿಶುದ್ಧಿಶ್ಚ ತನ್ಮಜ್ವರ ಚಾಲಸ್ಯಮೇವ ಚ |

ಜ್ವರೋ ವಿವರ್ಣಿ ಬಲವಾನ್ ದೋಷಾಣಾಮಪ್ರವರ್ತನಮ್ ||

ಶಾಲಾಪ್ರಸೇಕೋ ಹೃಲ್ಲಾಸೋ ಕ್ಷುನ್ನಾಶೋ ವಿಶದಂ ಮುಖಮ್ |

ಸ್ವಬ್ಧಸುಪ್ತಗುರುತ್ವಂ ಚ ಗಾತ್ರಾಣಾಂ ಬಹುಮೂತ್ರತಾ |

ನ ವಿಡಾಚೀರ್ಣಾ ನ ಚ ಗ್ಲಾನಿಜ್ವರಸ್ಯಾಮಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ |

* * * ಕ್ಷುತಾಕ್ಷಮತಾ ಲಘುತ್ವಂ ಚ ಗಾತ್ರಾಣಾಂ ಜ್ವರಮಾರ್ದವಮ್ ||

ದೋಷವ್ರವೃತ್ತಿರಪ್ಪಾಹೋ ನಿರಾಮಜ್ವರಲಕ್ಷಣಮ್ || (ಚ. 157)

ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತರುಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಆರುಚಿ, ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವದು, ಹೊಟ್ಟೆ ಭಾರವಾಗುವದು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮಷ, ತಂದ್ರ, ಅಲಸ್ಯ, ಜ್ವರ ಬಡದೆ ಬಲಸಂತವಾಗಿರುವದು, (ಮಲಸಂಬಂಧವಾದ) ದೋಷಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಯೆಲ್ಲದಿರುವದು, ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವದು, ಎದೆ ತಲ್ಲಣಿಸುವಿಕೆ, ಹಸಿವೆಯ ನಾರ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರ ಅವಯವಗಳು ಸ್ವಬ್ಧವಾಗಿಯೂ, ನಿಶ್ವಸಿದಂತೆ ನಿರ್ಜೀವವಾಗಿಯೂ, ಭಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಮೂತ್ರ, ಜೀರ್ಣವಾಗಿರದ ಮಲ, ದಣಿವು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣ ಗಳು ಕಾಣುವದರಿಂದ ಜ್ವರವು ಅಸುವಾಗಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. * * * ಅಲ್ಲವಾದ ಹಸಿವೆ, ದೇಹವು ಲಘುವಾಗಿ ಕಾಣುವದು, ಜ್ವರವು ಮೃದುವಾಗುವದು, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಎಂಟು ದಿನ, ಇವು ನಿರಾಮ (ಅಮವಿಲ್ಲದ) ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ.

ಸರಾ ಪರ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅತಿಮಾತು ಮತ್ತು ವಿವರವಿರುವಿಕೆ ಸಹ, ಅಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಸು (ಪು 702) 'ದೋಷಾಣಾಂ ಅವರ್ತನಮ್' ಎಂದರೆ ಮಲಬಂಧವಾದ ದೋಷಗಳು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿರುವದು ಎಂತ ಆ ದೀ 'ದೋಷಾಪ್ರವೃತ್ತಿ' ಎಂದರೆ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ ಈಚೆ ಮೂತ್ರ, ಬಿವರು ಮುಂತಾದ ಮಲಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವದು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಚಲನೆ ಸರಿಯಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂತ ತಿಳಿದರೆ, ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು ಸರಿಕಾಣಬಹುದು ಸುಶ್ರುತನು ಚರಕನ ನಿರಾಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಅಲ್ಲವಾದ ಹಸಿವು ಮತ್ತು ಎಂಟು ದಿನಗಳು ಎಂಬವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, -ಜ್ವರವು ಮೃದುವಾಗಿ, ದೇಹವು ಲಘುವಾಗಿ, ಮಲಗಳು ಹೊರಗೆ ಚಲಿ ಸುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ, ದೋಷವು ಪಕ್ವವಾಯಿತಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮತ್ತು ಅಗ್ಗೆ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಬರೆ ದಿದ್ದಾನೆ, ಮತ್ತು ಅದರನಂತರ ಅಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಏಳು ದಿನಗಳನಂತರ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ಕೆಲವರು ಅಲೋಚಿಸುತ್ತಾರೆ, ಹತ್ತು ದಿನಗಳನಂತರ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂತಲೂ, ಅಲ್ಪಕಾಲದ ಜ್ವರರೋಗಿಗಾದರೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ದೋಷವಾಕ ಉಂಟಾದ ಕೂಡಲೇ, ತಕ್ಕ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತಲೂ, ಅಮದೋಷವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಶೋಧನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ಜ್ವರವನ್ನು ಪುನಃ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶಮನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ವಿಸಮಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂತಲೂ, ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (56ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಇದರಿಂದ ಅಮಜ್ವರ ಎಂದರೆ ಶೋಷಣಾಕವಾಗದ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ವರವಲ್ಲ, ರಸದೋಷವುಳ್ಳ

ಜ್ವರ ಎಂತಲು, ಆ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಏಳು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಔಷಧ ಕೊಡಕೂಡದೆಂಬ ನಿಯಮವಲ್ಲದೆ, ಇತರ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯಾದರೂ ದೋಷಪಾಕದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಡಕೂಡಲೇ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತಲೂ, ಸುತ್ತುತನ ಮತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಅಧರಿಸಿಯೇ ಕಾಲಾಂತರದ ವಂದಿತರು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಐದನೇ ದಿನ, ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಏಳನೇ ದಿನ ಮತ್ತು ವಾತಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿನಗಳ ಅನಂತರ, ಔಷಧ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು (ಷಿ ಸಾ ಸಂ 25) ಚರಕಾಚಾರ್ಯನು ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡ ವಚನಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ 'ಸರ್ವಧಾತುಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ನಿಂತ ಮಲಗಳು (ದೋಷಗಳು) ಏಳು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಕ್ಷ್ಯವಾಗುವದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಂಟನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ನಿರಾಮ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂತ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 469) ಅದಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಪಾಕವಾಗಿ, ಬಿಸಿಯ ಮೃದುತ್ವವುಂಟಾಗದಿರುವದಿಂಟು, ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಲಂಘನ, ಅಲ್ಪಅತನ ಮುಂತಾದ ಉಕ್ತ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ನಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಉಪಶರಿಸಬೇಕು, ಎಂತ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ ಪುನಃ ಯಾವ ಜ್ವರಗಳು ಅಮವೃಥ್ಯ (ಸಾಮ)ವೋ, ಯಾವವು ಕಫಜವೋ ಮತ್ತು ಯಾವವು ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರಗಳೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಂಘನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಲಂಘನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಇದರಿಂದ ಚರಕನು ಉಕ್ತವಾದ ಅಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಏಳು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಔಷಧ ಕೊಡಕೂಡದೆಂಬುದು ತನ್ನ ಮತ ಎಂತ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರಾಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಎಂಟನೇ ದಿನವಾಗಿರುವದೊಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರಬೇಕು ಹೀಗೆ ಮತಭೇದವಿರಕೂಡದೆಂಬದರಿಂದ ಕೆಲವರು ದೋಷಪಾಕವುಂಟಾದಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾದರೂ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಸುತ್ತುತನ ವಚನವು ಅಮತ್ಸವ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿರದ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಪಾಚನ ಔಷಧ ಕೊಡುವ ವಿಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದೆಂತ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಸಾಮತೆಯು ದ್ವಿವಿಧ ಒಂದು ರವದ ಸಾಮತೆ, ಎರಡನೇದು ದೋಷದ ಸಾಮತೆ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಚನದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಒಂದನೇದಕ್ಕಿಂತ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು ದೋಷ ಸಾಮತೆಯುಳ್ಳ ಜ್ವರವೇ ತರುಣಜ್ವರ (ಮ ವ್ಯಾ 45-6) ಅದರಲ್ಲಿ ರಸಸಾಮತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ಆಹಾರದ ಮತ್ತು ಔಷಧದ ಸಿಯಮದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅದು 'ನಿರಾಮ' ಎಂತ ಘಾವಿಸದಾರದು ಎಂಬದು ಚರಕನ ಮತ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಸಪಾಕ ಎನಾ ದೋಷಪಾಕವಿಲ್ಲ, ದೋಷಪಾಕ ಎನಾ ಜ್ವರದ ಪಾಕ (ಉಪಶಮನ) ಇಲ್ಲ ಎಂತ ಫಾ ಪ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಾರ (ಪು. 267) ಚನ್ನಾಗಿ ಪಾಕವಾಗದೆ ಮತ್ತು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವೆ ಇರುವುದು ಗುರ್ಗಾಧವಳ್ಳ, ಬಜು ಎಚ್ಚಲವಾದ, ಸರ್ವಾಂಗಗಳಿಗೂ ಆಯಾಸ ಕೊಡತಕ್ಕ ರಸಕ್ಕೆ ಅಮ ಎನ್ನುವದು, ಅದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೋಷಕಗಳೂ, ದೂಷಕಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳೂ ಸಾಮಾ. ಎಂತ ಋಷಿ ವಂತರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂತ ಫಾ. ಪ್ರ (ಪು 254)

38. ಜ್ವರವೇಗೋ ಽಧಿಕಂ ತೈಷ್ಣ್ಯ ಪ್ರಲಾಮಃ ಶ್ವಸನಂ ಧ್ರಮಃ |

ಪಚನವಾಗುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿರುತ್ತೇಲ್ಲಾಶಃ ಪಚ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ || (ಪಾ. 190)

ಜ್ವರವೇಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಅಲ್ಪ ಸಲ್ಲದ ಮಾತು (ಪ್ರಲಾಮ), ಉಬ್ಬಸ. ಧ್ರಮೆ, ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ, ವಾಕರಿಕೆಸಂಕಟ, ಇವು

ಪಾಕವಾಗುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ.

ಪರಾ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಜ್ವರದ ತರುಣಾವಸ್ಥೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬೊದಲು ಕಾಣುವಂಥವು

39. ಆಸಪ್ತರಾತ್ರಾತ್ರರುಣಂ ಜ್ವರಮಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ |

ಜ್ವರದ ತರುಣ, ಮಧ್ಯ, ಜೀರ್ಣ, ನೃದಶಾಹಮಭಿವ್ಯಾಸ್ಯ ಮಧ್ಯಂ ಜೀರ್ಣಂ ತತಃ ಪರಮ್ ||

ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳು

(ಭಾ. ಪ್ರ. 258)

ಜ್ವರವು ಏಳು ದಿನಗಳ ಪರ್ಯಂತ ತರುಣ, ಅನಂತರ ಹಸ್ತೆರಡನೇ ದಿನದ ವರೆಗೆ ಮಧ್ಯ, ಹದಿಮೂರನೇ ದಿನದಿಂದ ಜೀರ್ಣ, ಎಂತ ಚ್ಚಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೋ ದ್ವಾದಶೇಭ್ಯೋ ದಿವಸೇಭ್ಯ ಊರ್ಧ್ವಂ ದೋಷತ್ರಯೇಭ್ಯೋ ದ್ವಿಗುಣೇಭ್ಯ ಊರ್ಧ್ವಮ್ | ನೃಣಾಂ ತನ್ ತಿಷ್ಠತಿ ಮನ್ದವೇಗೋ ಭಿಷ್ಣುರುಕ್ತೋ ಜ್ವರ ಏಷ ಜೀರ್ಣಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 311)

ಮನುಷ್ಯರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸಗಳನಂತರ, ತ್ರಿದೋಷ ಜ್ವರವಾದರೆ ಇವತ್ತೆ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳನಂತರ, ಯಾವ ಜ್ವರವು ಮಂದವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ವೈದ್ಯರು ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇದರ ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳನಂತರ ನಿಂತ ಜ್ವರವು ಜೀರ್ಣ ಎಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷ ಮೂರು ಹಪ್ಪೆ ಕಳೆದು, ಜ್ವರವು ಮಂದವಾಗಿದ್ದು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹದೋಷ ಉಂಟಾದಾಗ, ಜ್ವರವು ಜೀರ್ಣ ಎನ್ನುವದಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷ “ಜೀರ್ಣತಾಮವಿಪರ್ಯಾಸಾತ್ಪ್ರರಾತ್ರಂ ಚ ಲಂಘನಾತ್” ಎಂತ ವಾ. (ಪು 190), ಎಂದರೆ “ಅಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಹೋಗಿ ಪಕ್ಷಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿಂದ ಮತ್ತು ಏಳು ದಿನದ ಲಂಘನದಿಂದ ಜ್ವರವು ಜೀರ್ಣ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಏಳು ದಿನಗಳ ಕಾಲದೊಳಗೆ ಜ್ವರವು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಜೀರ್ಣವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಏಳು ದಿನಗಳನಂತರವೂ ಅಮಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ಅಡಗದಿದ್ದ ಜ್ವರವನ್ನು ಜೀರ್ಣ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಾರದು ಎಂತ ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕನಾಳಿ ಸುತ್ತುತನಾಗಲಿ ಕಾಲನಿಯಮದ ಮೇಲೆ ಜ್ವರದ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ್ದು ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಜ್ವರದ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಧರಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಅವಸ್ಥಾನುಸಾರ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದರೂ, ಆ ಭೇದಗಳುಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಕಾಲಗತಿಯು ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಅವರ ಮತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

40. ನವಜ್ವರೇ ದಿವಾಸ್ತಪ್ನಸ್ಮಾನಾಭ್ಯಂಗಾನ್ನಮೈಧುನಮ್ |

ತರಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ
ವಜ್ರಗಳು

ಕ್ರೋಧಸ್ವಪಾತವ್ಯಾಯಾಮಕಷಾಯಾಂಶ್ಚ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ ||

(ಚ. 457)

ಹೊಸ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಗಲುನಿದ್ರೆ, ಸ್ನಾನ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಅನ್ನ, ಮೈಧುನ, ಸಿಟ್ಟು, ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ, ಮೈದಂಡನೆ ಮತ್ತು (ಚೊಗರು ರುಚಿಯುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ) ಕಷಾಯ, ಇವುಗಳನ್ನು ರೋಗಿಯು ವರ್ಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಇದರ ಅನ್ನ ಎಂದರೆ ಆಹಾರ ಹೊಸ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷಪಾಕದ ಉದ್ದಿಕ್ತ ರೋಗಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗುರುವಾದ, ಉಷ್ಣವಾದ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಸ್ವೀಯಾದ ಮತ್ತು ಚೂಗರಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ (ಚ 461) ಲಂಘನದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೆ ಕೆಳಗಿನ 41ನೇ ಸಂಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿ ವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಗುರುವಾದ ಆಧವಾ ಅತಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ರೋಗಿಯು ಸೇವಿಸಬಾರದು (ಚ 469)

41 ಜ್ವರೇ ಲಂಘನಮೇವಾದಾವುವದಿಷ್ಟಮೃತೇ ಜ್ವರಾತ್ |

ಜ್ವರದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ
ಲಂಘನವಿಧಿ

ಕ್ಷಯಾನಿಲಭಯಕ್ರೋಧಕಾಮಶೋಕಶ್ರಮೋದ್ಭವಾತ್

ಲಂಘನೇನ ಕ್ಷಯಂ ನೀತೇ ದೋಷೇ ಸನ್ನಿಧಿಕ್ಷಿತೇ ಸನಲೇ |

ವಿಜ್ವರತ್ತಂ ಲಘುತ್ವಂ ಚ ಕ್ಷುಚ್ಛೈವಾಸ್ಯೋಪಜಾಯತೇ |

ಪ್ರಾಣಾವಿರೋಧಿನಾ ಜೈನಂ ಲಂಘನೇನೋಪಪಾದಯೇತ್ |

ಬಲಾಧಿಪ್ರಾಣಮಾರೋಗ್ಯಂ ಯದಧೋಽಯಂ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಃ ||

(ಚ. 457)

ಕ್ಷಯದಿಂದ, ವಾತದಿಂದ, ಭಯದಿಂದ, ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ, ಕಾಮದಿಂದ, ಶೋಕದಿಂದ, ಅಥವಾ ಶ್ರಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಎನಾ ಇತರ ಯಾವ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಲಂಘನವೇ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಲಂಘನದಿಂದ ದೋಷವು ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾದರೆ, ಜ್ವರವು ಹೋಗಿ, ರೋಗಿಗೆ ದೇಹವು ಲಘುವಾಗಿ, ಹಸಿವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದ ಉದ್ದೇಶವಾದ ಆರೋಗ್ಯವು ಬಲವನ್ನಾಧರಿಸಿರುವದರಿಂದ ಆ ಬಲಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ರೋಗಿಯಿಂದ ಲಂಘನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಹಳೇ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಕ್ಷತಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಲಂಘನವು ಏತವಲ್ಲ, ಅವುಗಳನ್ನು ಶಮನಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಶಮಿಸಬೇಕು ಎಂತ ಚ. (ಪು 469) ಲಂಘನವನ್ನು ರೋಗಿಯ ಬಲವನ್ನೂ ದೋಷವನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಸು (ಪು 374)

42. ಉರ್ಧ್ವಮಾರುತತ್ಯವ್ಣಾ ಕ್ಷುನ್ನುಖಶೋಷಶ್ರಮಾನ್ವಿತೈಃ |

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನ ಕಾರ್ಯಂ ಗರ್ಭಿಣೀವೃದ್ಧಬಾಲದುರ್ಬಲಭೀರುಛಿಃ || (ಸು. 374)
ಲಂಘನಾರ್ಥರಲ್ಲ ಉರ್ಧ್ವವಾಯು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಹಸಿವು, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಶ್ರಮ,
ದವರು ಈ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವರು, ಬಸುರಿಯರು, ಮುದುಕರು, ಬಾಲಕರು, ಬಲ

ಹೀನರು, ಮತ್ತು ಹೇಡಿಗಳು ಅವತರ್ಪಣವನ್ನು (ಲಂಘನವನ್ನು) ಮಾಡಬಾರದು.

ಪರಾ ಜ್ವರರೋಗದಲ್ಲಿ ಇಂಥವರಿಗೆ ಸಹ ಲಂಘನಮಾಡಿಸಬಾರದೆಂತ ಸು (ಪು 761) ಅವರಿಗಲ್ಲ (ಉಕ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ) ಶಮನಕರವಾದ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು ಎಂತ ಚ. (ಪು 469)

43. ಸೃಷ್ಟಮಾರುತವಿಣೂತ್ತಂ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸಾಸಹಂ ಲಘುಮ್ |

ಸರಿಯಾದ ಲಂಘನದ ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮೀನ್ದ್ರಿಯಂ ಕ್ಷಾಮಂ ಸರಂ ವಿದ್ಯಾತ್ಸುಲಂಘಿತಮ್ ||
(ಸು. 761)

ವಾಯು, ಮಲ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರ, ಇವುಗಳ ವಿಸರ್ಜನ, ಹಸಿವೆಯನ್ನೂ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ಸಹಿಸಲಾರದಿರುವಿಕೆ, (ದೇಹದ) ಲಘುತ್ವ, ಅಂತಃಕರಣದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಮತ್ತು ಅಶಕ್ತಿ (ಹೈರಾಣ), ಇವು ಸರಿಯಾಗಿ ಲಂಘನವಾದ್ದರ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಕ್ರಾಮತ್ವ ಬಿಟ್ಟು ಎದೆ, ತೇಗು, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ತುದ್ದವಾಗುವವು, ತಂದ್ರೆಯೂ ಕ್ಷಮವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವು, ಬೆವರು ಉಂಟಾಗುವವು ಮತ್ತು ಮಾಯಿರೂಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ಲಂಘನ ಸಾಕಾರದ್ದರ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಚ ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಪು 122)

44. ಬಲಕ್ಷಯಸೃಪಾಶೋಷಸ್ತನ್ದ್ರಾನಿದ್ರಾಭ್ರಮಕಮಾಃ |

ಅತಿಯಾದ ಲಂಘನದ ಲಕ್ಷಣ ಉಪದ್ರವಾಶ್ಚ ಶ್ವಾಸಾದ್ಯಾಃ ಸವ್ಯವಸ್ಥೈತಿಲಂಘನಾತ್ || (ಸು. 761)

ಬಲಹಾನಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ತಂದ್ರೆ, ನಿದ್ರೆಬಾರದಿರುವದು, ತಲೆತಿರುಕು, ಶ್ರಮವಟ್ಟಹಾಗಿನ ಆಯಾಸ, ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ನೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವಗಳು, ಅತಿಲಂಘನದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ.

ಪರಾ ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಡತ, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೆಳೆತ, ಕೆಮ್ಮು, ಹಸಿವೆಯ ನಾಶ, ಅರುಚಿ, ಕಣ್ಣುತಿವಿಗಳ ದುರ್ಬಲತೆ ಸದೇಹದೇ ಮನೋಭ್ರಾಂತಿ ಉರ್ಧ್ವವಾಯು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಹಾನಿ ಸಹ ಅತಿಲಂಘನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಚ. ಸಾ. ಸಂ (ಪು 15-16)

45. ಕಫೋತ್ಕ್ಲೇಶಃ ಸಹ್ಯಲ್ಲಾಸಃ ಪ್ರೀವನಂ ಚ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ |

ಒಣಲಂಘನದ ಲಕ್ಷಣ ಕಣ್ಣು(ಣ್ಣಾ)ಸ್ಯಹೃದಯಾಶುದ್ಧಿಸ್ತನ್ದ್ರಾ ಸ್ಯಾದ್ಧೀನಲಂಘನೇ
(ಭಾ. ಪ್ರ. 253)

ಕಫದವಾಕರಿಕೆ, ಎದೆತಲ್ಲಣಿಸುವಿಕೆ, ಪದೇ ಪದೇ ಉಗುಳುತ್ತಿರುವದು, ಕಂಠ, (ಬಾಯಿ), ಮತ್ತು ಹೃದಯ ಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಂದ್ರೆ ಸಹ ಲಂಘನ ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ್ಗೆ ಕಾಣುವವು.

46. ಸರ್ವಜ್ವರೇಷು ಸಪ್ತಾಹಂ ('ಸುಲಘು) ಮಾತ್ರಾವದ್ಭೋಜನಂ ಹಿತಮ್ |
ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ನಿಯಮ ವೇಗಾಪಾಯೇ ಽನ್ಯಥಾ ತದ್ಧಿ ಜ್ವರವೇಗಾಭಿವರ್ಧನಮ್ ||
ಜ್ವರಿತೋ ಹಿತಮಶ್ನೀಯಾದ್ಯದ್ಯಸ್ಯಸ್ಯಾರುಚಿರ್ಭವೇತ್ |
ಅನ್ನಕಾಲೇ ಹ್ಯಭುಂಜಾನಃ ಕ್ಷೀಯತೇ ಪ್ರಿಯತೇ ಽಥವಾ ||
ಗುರ್ವಭಿಷ್ಯನ್ನ('ಸ್ವ)ಕಾಲೇ ಚ ಜ್ವರೇ ನಾದ್ಯಾತ್ಕಥಂಚನ |
ನ ತು ತಸ್ಯಾಹಿತಂ ಭುಕ್ತಮಾಯುಷೇ ವಾ ಸುಖಾಯ ವಾ ||
(ಸು. 765)

ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರದ ವೇಗ ಇಳಿದಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಬಹು ಲಘುವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಿತವಾಗಿ (ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ) ಮಾಡುವದು ಹಿತ; ಯಾಕೆಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಭೋಜನದಿಂದ ಜ್ವರದ ವೇಗವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ವರರೋಗಿಯು, ಅರುಚಿ ಇದ್ದಾಗಲಾದರೂ, ಹಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಉಣ್ಣತಕ್ಕದ್ದು ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಣ್ಣದ ರೋಗಿಯು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಸಾಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಗುರುವಾದ ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಯನ್ನಕರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮತ್ತು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ಯಾಗಾದರೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. ಅಹಿತವಾದ್ದನ್ನು ಉಂಡರೆ, ಅದು ಅವನ ಆಯುಸ್ಸಿಗೂ ಅಲ್ಲ, ಸುಖಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲ.

ಸರ್ವಾ ಅಭಿಷ್ಯನ್ನಿ ಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ 1ನೇ ಭಾಗದ ಪು 73, ಸಂ 24 ನೋಡಿ 'ಸಪ್ತಾಹಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸುಲಘು' ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟು, 'ಸಪ್ತಾಹಂ ಮಾತ್ರವಲ್ಲವು ಸೋಜಯೇತಾ' ಎಂಬ ಪಾರ ನಿಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಎಂತ 2. ಸಂ ಪು (ಪು 577) 'ಸಪ್ತಾಹಂ' ಎಂಬ ಪಾರವನ್ನಿಟ್ಟು ಆ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕವು ವಿಷಮಜ್ವರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ದ್ವಂತ ಭಾ ಪ್ರದ ವ್ಯಾಪ್ತಾ (ಪು 268) ಅದು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಈ ವಚನದನಂತರ ವಿಷ ಮಜ್ವರದ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಬಂದದ್ದಕ್ಕೆ 2ನೇ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳ ವಿಷಯ ಅರ್ಜುಜ್ವರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ್ದಂತ 2. ಸಂ ನಾ ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯದ ಯವಾಗೂ ಗಂಭೀರತೆಯು ಘೋಷನದಲ್ಲ ಸೇರಿದ್ದಂತ ಎಣಿಸಬಹುದಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯ ಸರ್ವ ಜ್ವರಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ್ದಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು

47. ಲಂಘನಂ ಲಂಘನೀಯಸ್ತು ಕುರ್ಯ್ಯಾದ್ಭೋಷಾಸುರೂಪತಃ |
ಆಸನಕ್ಕೆ ಕಾಲಾ ವಧಿ ತ್ರಿರಾತ್ರಮೇಕರಾತ್ರಂ ವಾ 5 ಹೋರಾತ್ರಮಧವಾ ಜ್ವರೇ ||
(ಭಾ ಪ್ರ 252)

ಜ್ವರರೋಗಿಯು ಲಂಘನಕ್ಕರ್ಹನಾಗಿದ್ದರೆ ಮೂರು ರಾತ್ರಿ, ಒಂದು ರಾತ್ರಿ, ಅಥವಾ ಒಂದು ಹಗಲೂರಾತ್ರಿ ಕಾಲ, ದೋಷದ ಸ್ಥಿತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ, ಉಪವಾಸವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು

ಆಸದ್ಧಸ್ತಿಮಿತ್ಯೇದೋಷೈರ್ಯಾವಂತಂ ಕಾಲಮಾತುರಃ |

ಕುರ್ಯಾದನಶನಂ ತಾವತ್ತತಃ ಸಂಸರ್ಗಮಾಚರೇತ್ || (ಸು. 761)

ಜ್ವರರೋಗಿಯಲ್ಲಿ (ಆಮದ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಸ್ವಬ್ಧವಾದ ದೋಷಗಳ ಜಿಗಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಇರುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟರ ವರೆಗೆ ಅವನು ಆಹಾರವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು, ಅನಂತರ (ಗಂಜಿ ನೀರು ಮುಂತಾದ ಅಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಿ) ಅಪೂರ್ಣ ಲಂಘನವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು.

ಸರ್ವಾ ಶೋಷಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಲಂಘನದಿಂದ ದೋಷ ಪಾಚನವಾಗಿ ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಗ್ನಿ ಬೀವನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಆಹಾರದ ಇಚ್ಛೆಯೂ, ದಾಯಿರುಚಿಯೂ, ದೇಹದ ಲಘುತ್ವವೂ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ, ಎಂತ ಸುಶ್ರುತನೇ ಲಂಘನದ ಗುಣವರ್ಣನದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ ಇದನ್ನೂ, ಲಂಘನ ಸರಿಯಾದ್ದರೆ, ಅತಿಯಾದ್ದರೆ,

ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆಯಾದ್ದರ (ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ) ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಆರೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಲಂಘನಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಬೂದಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಜರಾಗ್ನಿಯು ಆಮದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ದೇಶದಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನವಾಗುವದಿಲ್ಲ ವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವು ಪಚನ(ನಿರಾಮ)ವಾಗುವ ವರೆಗೆ ಜ್ವರರೋಗಿಯು ಉಪವಾಸವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ವಾ (ವು 248-249) ಶುದ್ಧ ಉಪವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ತಡೆಯಬಾರದು

48. ಲಂಘನಂ ಸ್ವೇದನಂ ಕಾಲೋ ಯವಾಗ್ನಿಸ್ತಿಕ್ತಕೋ ರಸಃ |

ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ
ದೋಷಪಾಚನ
ಗಳು

ಪಾಚನಾನ್ಯವಿವಕ್ವಾನಾಂ ದೋಷಾಣಾಂ ತರುಣೇ ಜ್ವರೇ || (ಚ. 457)

ಉಪವಾಸ, ಬೆವರಿಸುವದು, ಕಾಲ, (ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂಥ ಔಷಧವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ) ಯವಾಗೂ ಗಂಜಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಹಿರಸ ತರುಣಜ್ವರ

ದಲ್ಲಿ ಅವಕ್ವವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪಾಚನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳು.

ಇವು ಇವುಗಳನ್ನು, ಅವಸ್ಥಾಭೇದವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಅಥವಾ ಕ್ರಮದಿಂದ, ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ವಾ 249)

49. ತೃಷ್ಯತೇ ಸಲಿಲಂ ಚೋಷ್ಣಂ ದದ್ಯಾದ್ವಾತಕಫಜ್ವರೇ |

ದಾಯಾರಿಕೆಗೆ
ಪಾಸಗಳು

ಮದ್ಯೋತ್ಥೇ ಪೈತ್ತಿಕೇ ವಾ ಽಥ ಶೀತಲಂ ತಿಕ್ತಕೈಃ ಶೃತಮ್ ||

ದೀವನಂ ಪಾಚನಂ ಜೈವ ಜ್ವರಘ್ನಮುಭಯಂ ಹಿ ತತಾ |

ಸ್ತ್ರೋತಸಾಂ ಶೋಧನಂ ಬಲ್ಯಂ ರುಚಿಸ್ವೇದಕರಂ ಶಿವಮ್ || (ಚ. 457)

ಬಾಯಾರಿದವನಿಗೆ ವಾತಕಫಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರನ್ನೂ, ಮಧ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಹಿಯಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿ, ತಣಿಸಿದ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನೂ, ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇವೆರಡೂ ಅಗ್ನಿದೀಪನಕಾರಿ. ಪಾಚನ ಕಾರಿ, ಜ್ವರಹರ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತಕ್ಕಂಥವು, ಬಲಕಾರಿ, ರುಚಿಯನ್ನೂ ಬೆವರನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥವು ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯಕರ.

ಇವು ದಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-30ರಲ್ಲಿ ಇದೆ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಅದ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ವಾತಕಫಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ತಷ್ಣೆರು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ದೋಷ ವೃದ್ಧಿಕರ (ವಾ 249)

50. ಉದ್ರಿಕ್ತಪಿತ್ತೇ ದವಧುದಾಹಮೋಹಾತಿಸಾರಿಣಿ |

ಸಡಂಕಷಾಯ
ನೀರಿನ ಉಪ
ಯೋಗ.

ವಿಷಮದ್ಯೋತ್ತಿತೇ ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣೇ ಽಸ್ರಪಿತ್ತಿಸಿ ||

ಘನಚಕ್ಷುರನಶುಣ್ಯಮ್ಬುಪರ್ವಟೋಶೀರಸಾಧಿತಮ್ |

ಶೀತಂ ತೇಭ್ಯೋ ಹಿತಂ ತೋಯಂ ಪಾಚನಂ ತೃಟ್ ('ಡಾ')ಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||

(ವಾ. 249)

ಪಿತ್ತ ಉದ್ರೇಕವಾದಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉರಿ, ಮೈಯುರಿ, ಮೂರ್ಛ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ಇರುವಲ್ಲಿ, ವಿಷದಿಂದಾಗಲಿ ಮಧ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ, ಉರೇಕ್ಷತದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದವನಿಗೆ ಮತ್ತು ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಿಗೆ. ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಒಣಶುರಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಲಾಮಂಚ, ಇವು ಆರು ಔಷಧ ಗಳನ್ನು (ಪ್ರಸ್ಥನೀರಿಗೆ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ) ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಯಿಸಿ, (ಅರ್ಧ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ) ಬತ್ತಿಸಿ, ತಣಿಸಿದ ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರು ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಅದು ಪಾಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಜ್ವರವನ್ನೂ ಬಾಯಾ ರಿಕೆಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದವರಿಗೆ ಬಿಸಿನೀರಾಗಲಿ, ಬಿಸಿಕಷಾಯವಾಗಲಿ ಹಿತವಲ್ಲ. ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ತರುಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಜೀರ್ಣಸಂಬಂಧವಾದ ಅಮ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಂಬದರಿಂದಲೂ, ಇತರ ತೀತ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಮತ್ತು ನೀರು ದೋಷಕಾರಕವಾಗದ ಹಾಗೂ, ಕಾರರುಚಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಶುಂಠಿ ಸೇರಿದಾಗ್ಯೂ, ಇದು ಕುಟಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಪಾನೀಯ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡದೆ ಮುಡಿವಾಳ ಅಥವಾ ಕಠಿಣಮುಡಿವಾಳದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಇರುವೇರಿ ದಂಟನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

51. ಉಷ್ಣಾ ಪಿತ್ತಾದೃಶೇ ನಾಸ್ತಿ ಜ್ವರೋ ನಾಸ್ತ್ಯುಷ್ಮಣಾ ವಿನಾ |

ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ ಪ್ರಧಾನತೆ ತಸ್ಮಾತ್ಪಿತ್ತವಿರುದ್ಧಾನಿ ತ್ಯಜೇತ್ಪಿತ್ತಾಧಿಕೇ 5ಧಿಕಮ್ || (ಸಾ. 249)

ಪಿತ್ತ ವಿನಾ ಬಿಸಿಯುಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಬಿಸಿ ವಿನಾ ಜ್ವರ ಇರುವದಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ(ಕೋವಕರ)ವಾದವುಗಳನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ದೋಷಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಪಿತ್ತವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು, ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ನಿತೇಷವಾಗಿ ಜ್ವರಖೇತರಲ್ಲಿ, ನಿವಾರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟವಾದ್ದು (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 35) ಇದು ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರದ ಏಕಮವಲ್ಲ.

52. ಕಫಪ್ರಧಾನಾಸುಕ್ತಿವ್ಯಾನ್ ದೋಷಾನಾಮಾಶಯಸ್ಥಿತಾನ್ |

ಬುದ್ಧ್ವಾ ಜ್ವರಕರಾನ್ ಕಾಲೇ ವಮ್ಯಾನ್ಯಾಂ ವಮನೈರ್ಹರೇತ್ ||

ವಮನದ ಪ್ರಯೋಗ ಅನುಪಸ್ಥಿತದೋಷಾಣಾಂ ವಮನಂ ತರುಣೇ ಜ್ವರೇ |

ಹೃದ್ರೋಗಂ ಶ್ವಾಸಮಾನಾಹಂ ಮೋಹಂ ಚ ಜನಯೇದ್ ಭೃಶಮ್ ||

ಸರ್ವದೇಹಾಸುಗಾಃ ಸಾಮಾ ಧಾತುಸ್ಥಾ ದುಃಖನಿರ್ಹರಾಃ |

ದೋಷಾಃ ಫಲೇಭ್ಯಃ ಆಮೇಭ್ಯಃ ಸ್ವರಸಾ ಇವ ಸಾತ್ಕರ್ಯಾಃ ||

(ಚ. 458)

ಜ್ವರಕರವಾದ ದೋಷಗಳು ಕಫಪ್ರಧಾನವಾಗಿ, ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು, ಸಡಿಲಿ, ಉಸ್ತುಖವಾಗಿ ಇವೆ ಎಂತ ತಿಳಿದು, ರೋಗಿಯು ವಮನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದರೆ, ಯುಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ವಮನಯೋಗಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಹೊರಗೆ ಬರುವದಕ್ಕೆ ತಯಾರಾಗಿರದ ದೋಷಗಳನ್ನು ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವದರಿಂದ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಉಬ್ಬಸ, ಆನಾಹ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವವು. ಅಮ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸರ್ವ ದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವದು, ಎಳೇ ಕಾಯಗಳಿಂದ ಸ್ವರಸಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಬಹು ಕಷ್ಟ ಮತ್ತು ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಂಭವವುಳ್ಳದ್ದು.

ಸರಾ ದೋಷವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ಉತ್ತೇಜಿತ (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಾಕರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಕಟ) ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ವಮನಮಾಡಿಸುವದೇ ಉತ್ತಮ, (ಅನತನವಲ್ಲ) ಎಂತ ಸು (ಪು 761) ದೋಷವು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಚರಿಸುತ್ತಾ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮತ್ತು ಕಫಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇರುವದಲ್ಲದೆ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕಟ, ಪಾಯಿಂದ ಎಂಜಲು ಅಥವಾ ನೀರು ಬರುವದು, ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಕೆಮ್ಮು, ವಿಷಾಚಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಡರೆ, ಆಗಲೇ ಉಂತವನಿಗುಂಟಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಾಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ರೋಗಿಯು ವಮನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದರೆ, ವಮನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ ಮತ್ತು ಅಂಥಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸದಿದ್ದರೆ ಉಬ್ಬಸ, ಅತಿಸಾರ, ಮೂರ್ಛೆ, ಹೃದ್ರೋಗ ಮತ್ತು ವಿಷಮಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ವಾ. (ಪು 248). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಮನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರು ಯಾರೆಂಬದು 1ನೇ ಭಾಗದ XXI-10ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ.

53.

ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ
ಗಂಜಗಳು ಪಡ್ಯ.

ವಮಿತಂ ಲಂಘಿತಂ ಕಾಲೇ ಯವಾಗೂಢಿರುಪಾಚರೇತ್ |
 ಯಥಾಸ್ತೌಷಧಸಿದ್ಧಾಭಿರ್ಮುಣ್ಣಿಪೂರ್ವಾಭಿರಾದಿತಃ ||
 ಯಾವಜ್ವರಮೃದೂಭಾವಾತ್ ಷಡಹಂ ವಾ ವಿಚಕ್ಷಣಃ |
 ತಸ್ಯಾಗ್ನಿದೀಪ್ಯತೇ ತಾಘಿಃ ಸಮಿದ್ಧಿರಿವ ವಾವಕಃ ||
 ತಾಶ್ಚ ಭೇಷಜಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಘುತ್ತಾಚ್ಚಾಗ್ನಿದೀಪನಾಃ |
 ವಾತಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಣಾಂ ದೋಷಾಣಾಂ ಚಾನುಲೋಮನಾಃ ||
 ಸ್ತೇದನಾಯ ದ್ರವಾಷ್ಟತ್ವಾದ್ರವತ್ವಾತ್ಪ್ರಶಾಂತಯೇ |
 ಆಹಾರಭಾವಾತ್ಪ್ರಾಣಾಯ ಸರತ್ವಾಲ್ಪಾಘವಾಯ ಚ |
 ಜ್ವರಘ್ನೋ ಜ್ವರಸಾತ್ಮ್ಯತ್ವಾತ್ಸತ್ತ್ವೇಯಾಫರಾದಿತಃ |
 ಜ್ವರಾನುವಚರೇದ್ಧೀಮಾಸೃತೇ ಮಧ್ಯಸಮುತ್ಥಿತಾತ್ || (ಚ 453)

ವಮನ ಮತ್ತು ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಆರಂಭದಿಂದ ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂಡ, ಪೇಯಾ, ವಿಲೇಪೀ, ಯವಾಗೂ ಎಂಬ ಚತುರ್ವಿಧವಾದ ಗಂಜಿಗಳನ್ನು, ಮಂಡವೇ ಆದಿಯಾಗಿ, (ಅಗ್ನಿಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು), ಯುಕ್ತ ಆಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು, ಜ್ವರವು ಮೃದುವಾಗುವ ತನಕ, ಅಥವಾ ಆರು ದಿನ, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವೈದ್ಯನು ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ಗಂಜಿಗಳಿಂದ ಆ ರೋಗಿಯ ಪಚನಾಗ್ನಿಯು, ಸಮಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಬೆಂಕಿಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಚುರುಕಾಗುತ್ತದೆ; ಆ ಗಂಜಿಗಳು, ಔಷಧಗಳು ಸೇರಿರುವ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ ಲಘುವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿದೀಪನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ವಾಯು-ಮೂತ್ರ-ಮಲಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ದೋಷಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾದ ಗತಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ; ದ್ರವತ್ವದಿಂದಲೂ ಬಿಸಿಯಿಂದಲೂ ಬೆವರುವಿಕೆಯನ್ನೂ, ದ್ರವತ್ವದಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ, ಆಹಾರದ್ರವ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣವನ್ನೂ, ಸರತ್ವಗುಣವುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ (ದೇಹದ) ಲಘುತ್ವವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ವರನಾಶನವನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರ ವಿನಾ ಇತರ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಆರಂಭದಿಂದ ಗಂಜಿಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವ ಗಂಜಿಗಳಿಗೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪಾನೀಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು (1ನೇ ಭಾಗದ XX-30ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಕಷಾಯಕ್ಕೂ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನಿಟ್ಟು, ಅಕ್ಕಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಂದು ಮುಗುಳ್ಳಕ್ಕೆ ಅದ ಕೂಡಲೇ, ಅದನ್ನು ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ, ಬೇಯಿಸಿ, ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸುವದು ಒಳ್ಳೇ ಕ್ರಮ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಶುದ್ಧ ಉಪವಾಸ (ಅನಶನ) ಮತ್ತು ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅನಂತರ ಮಂಡಾಂ ಗಂಜಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಆರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಮೃದುವಾಗದೆ ಕಠಿಣವಾಗಿಯೇ ನಿಂತರೆ, ಅನಂತರವೂ ಯವಾಗೂ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಗಂಜಿ ನಿಷಿಧ್ಧವಾದ ಸಂದರ್ಭ 54ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

54.

ಗಂಜಪಡ್ಯಕ್ಕೆ
ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು

ಮದಾತ್ಮಯೇ ಮಧ್ಯನಿತ್ಯೇ ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಪಿತ್ತಕಫಾಧಿಕೇ |
 ಊರ್ಧ್ವಗೇ ರಕ್ತಪಿತ್ತೇ ಚ ಯವಾಗೂರ (ನರ್)ಹಿತಾ ಜ್ವರೇ ||
 ತತ್ರ ತರ್ಪಣಮೇವಾಗ್ರೇ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ಶಾಜಶಕ್ತುಃ |
 ಜ್ವರಾವಹೈಃ ಫಲರಸೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಸಮಧುಶರ್ಕರಮ್ ||

ದ್ರಾಕ್ಷಾದಾಡಿಮುಖಜೂರಪಿಯಾಲ್ಕೈಃ ಸಪರೂಷಕೈಃ |
 ತರ್ಪಣಾರ್ಹೇಷು ಕರ್ತವ್ಯಂ ತರ್ಪಣಂ ಜ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಯೇ ||
 ತತಃ ಸಾತ್ತ್ವಬಲಾಪೇಕ್ಷೀ ಭೋಜಯೇದ್ವೀರ್ಣತರ್ಪಣಮ್ |
 ತನುನಾ ಮುದ್ಗಯೂಷೇಣ ಜಾಂಗಲಾನಾಂ ರಸೇನ ವಾ || (ಚ. 458)

ಮದಾತ್ಮಯದಲ್ಲಿ, ನಿತ್ಯ ಮಧ್ಯ ಸೇವಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ, ಕಫಪಿತ್ತಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉದ್ವರ್ಗತಿಯುಳ್ಳ ರಕ್ತಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ, ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಗಂಭೀಯ ಅಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರಹರವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳ ರಸಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅರಳಿನ ಹಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ, ಬೇಸು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ತರ್ಪಣವನ್ನೇ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ತರ್ಪಣಾರ್ಹರಾದ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಜ್ವರಶಾಂತಿಗಾಗಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಖಜೂರದ ಹಣ್ಣು, ಮೊರವೆಹಣ್ಣು, ವರೂಷಕದ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅನಂತರ ಆ ತರ್ಪಣ ಜೀರ್ಣವಾದರೆ, ರೋಗಿಗೆ ಯಾವದೂ ಹಿತ ಎಂಬ ದನ್ನೂ ಅವನ ಬಲವನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ತೆಳ್ಳಗಾದ ಹೆಸರು ಸಾರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸದ ರಸದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸಬಹುದು.

ಸರ್ವಾ ಹುಳಿಯಾದ ಅಥವಾ ಹುಳಿಯಿಲ್ಲದ ಸಾರುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲರಸಗಳಿಂದ, ಹಿತವಾದ ಹಾಗೆ, ಉಪಚರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಸು (ಪು 764) ಕಫವು ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತರೆ ಮತ್ತು ದಾಯಾರಿಕೆ, ನಾಂತ, ಮತ್ತು ಉರಿಯು ಎದೆ ಇದ್ದರೆ ಸಹ ಗಂಜಿ ಆಗದು ಎಂತ ವಾ (ಪು. 250) 'ದ್ರಾಕ್ಷಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಕ ಕೆಲವು ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

೧೨]

*ಪಾಚನಂ ಶಮನೀಯಂ ವಾ ಕಷಾಯಂ ಪಾಯಯೇತ್ತು ತಮಾ |

ಜ್ವರಿತಂ ಷಡಹೇ ತೀತೇ ಲಘುಸ್ತಪ್ರತಿಭೋಜಿತಮಾ* |

ಜ್ವರದ ಮಧ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರ

ಸ್ತಬ್ಧನೇ ನ ವಿಪಚ್ಛನೇ ಕುರ್ವನ್ತಿ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ |

ದೋಷಾ ಬದ್ಧಾಃ ಕಷಾಯೇಣ ಸ್ತವ್ಹಿತಾತ(ತ್ತ)ರುಣೇ ಜ್ವರೇ ||

ನ ತು ಕಲ್ಪನಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಕಷಾಯಃ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತೇ |

ಯಃ ಕಷಾಯಃ ಕಷಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸ ವರ್ಜ್ಯಸ್ತರುಣಜ್ವರೇ ||

ಯೂಷ್ಮರಮ್ಲೈರನಮ್ಲೈರ್ವಾ ಜಾಂಗವೈರ್ವಾ ರಸೈರ್ಹಿತೈಃ |

ದಶಾಹಂ ತಾವದಕ್ಷೀಯಾಲ್ಲಘ್ವಸ್ತಂ ಜ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಯೇ || (ಚ. 459)

*ಪ್ರಥಮಶ್ಲೋಕದ ಪ್ರಥಮಪರಣವಾಗಿ ಜ್ವಾನಾನಂದನ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ "ಪಾಚನೀಯಂ ತಮನೀಯಂ" ಮತ್ತು ಕಡೇ ಪರಣವಾಗಿ ಕಾಣುವ "ಲಘುಸ್ತಂ ಪ್ರತಿಭೋಜಯೇತ್" ಎಂಬ ಪಾಠದಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ವಾಗ್ಭಟನ ವಚನವು ಇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಇದೆ

ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಆರು ದಿನ ಕಳೆದಾಗೆ ಲಘುವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸಿ, ಪಾಚನಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ವಮನಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವಲ್ಲದೆ, ಪಚನ

ವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಅದರ ಸ್ತಂಭನ ಗುಣದ ದೆಸೆಯಿಂದ ದೋಷಗಳು ವಿಷಮಜ್ವರ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. (ಸ್ವರಸಾದಿ ಪಂಚ ಕಷಾಯ) ಕಲ್ಪನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕಷಾಯ ವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಕಷಾಯವು ಚೊಗರು ರುಚಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅದು ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆಯುವ ವರೆಗೆ ಜ್ವರಶಾಂತಿ ಗಾಗಿ ಲಘುವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು, ಹುಳಿರಸಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಹುಳಿ ಕೂಡದ ಸಾರುಗಳಿಂದಾ ಗಲಿ ಹಿತವಾದ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಂದಾಗಲಿ, (ರೋಗಿಯು) ಉಣ್ಣಬೇಕು.

ಸಂಘೋಷವು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಲಂಘನಾನಂತರ ಯವಾಗೂ(ಗಂಜ)ಗಳಿಂದ ದೋಷವು ಪಾಕವಾಗದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ, ಏಳು ದಿನಗಳನಂತರ ಅವನನ್ನು ಜ್ವರಹರನಾದ ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಬಾಯಾ ರಿಕೆ ಮತ್ತು ಅರುಚಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶನಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ಪಾಚನಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು ಎಂತ ಸು (ಪು 762) ಶುದ್ಧ ಉಪವಾಸ ಮತ್ತು ವೇಯಾದಿ ಗಂಜಗಳಿಂದ ಆರು ದಿನ ಉಪಚರಿಸಿ ಏಳನೇ ದಿನದಿಂದ, ದೋಷ ಪಾಚನವಾಗಿದ್ದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾಚನಕಷಾಯಗಳಿಂದ, ದೋಷ ವಶ್ಯವಾದ ಲಕ್ಷಣ ಕಂಡರೆ ತಮನಕಷಾಯಗಳಿಂದ, ರೋಗಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುದು ಮೇಲಿನ 3 ನ ವಚನದ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಜ್ವರಾರಂಭ ದಿನದಿಂದ ಆರು ದಿನ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಏಳನೇ ದಿನ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಎಂಟನೇ ದಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ಎಂತ ಆ ವೀ (ಪು 408) ಜ್ವರವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಂಟನೇ ದಿನ ನಿರಾಮ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂತ ಚರಕನು ಹೇಳಿರುವದಕ್ಕೂ (ಮೇಲಿನ 36ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ), ಮೇಲಿನ ಸುಶ್ರು ತನ ವಚನಕ್ಕೂ, ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದು. ಆದರೆ ಏಳನೇ ದಿನದಿಂದಲೇ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕೆಂಬ ವಶ್ಯವೂ ಉಂಟೆಂತ ವಾ (ಪು. 251) ಆರು ದಿನಗಳನಂತರ ಲಂಘನಾದಿ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ದೋಷಗಳು ವಶ್ಯವಾದಲ್ಲಿ, ಉಳಿದಿರಬಹುದಾದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಪಾಚನಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ತಮನಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ (ಅವಸ್ಥಾ ಭೇದದ ಮೇಲೆ) ಕೊಡುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತ ಎಂತ ವಾ (ಪು 251) ದೋಷಪಾಕವಾದ್ದನ್ನು ಜ್ವರವು ಮೃದುವಾಗಿ, ದೇಹವು ಲಘುವಾಗಿ, ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ ಸಂಯಾಗುವದರಿಂದ (36ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪರಾ ನೋಡಿ) ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆಮದೋಷವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಔಷಧನ ಔಷಧ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ತಮನ ಔಷಧ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಿಷಮಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಸು (ಪು 763) ಆಮದೋಷವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಹತ್ತನೇ ದಿನದಿಂದ ಸಹ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದು ಎಂತ ವಾ (ಪು 251) ಇದರಿಂದೆಲ್ಲ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ್ದೇನೆಂದರೆ, ದೋಷದ ಅಮತ್ವ ಏಳು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಲಂಘನದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾದಾಗ ರಸದ ಅಮತ್ವವು ಸುಶೇಷವಾಗಿ ಹೋಗದೆ ಅಲ್ಪ ನಾಗಿ ಇರಬಹುದು, ಆಗ ಪಾಚನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ರಸದ ಅಮತ್ವವು ಸಹ ಹೋಗಿ ಜ್ವರ ಉಳಿದರೆ ತಮನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಆಗ ಜ್ವರವು ಜೀರ್ಣ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ರಸದ ಅಮತ್ವವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿಯೇ ಸಂತರೆ ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ವರೆಗೂ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡದಾರದು ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಕೊಡಕೂಡದೆಂತ ಇದ್ದರೂ, ಗಂಜಗಳಿಗೆ, ಪಾನೀಯಕಷಾಯಗಳಿಗೆ, ತೋಧನಗಳಿಗೆ ವಗೈರೆ ಔಷಧಗಳ ಯೋಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಅದ್ದರಿಂದ ತರುಣ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಗಳೇ ನಿಷಿದ್ಧವಲ್ಲ, ಚೊಗರು ರುಚಿಯುಳ್ಳ ಕಷಾಯಗಳು ಮಾತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧ ಎಂತ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಚೊಗರು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಗುಣ ಉಂಟೆಂಬದ ರಿಂದ ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರಗಳ ತರುಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದಾರದು (ವಾ. 257) ಕೆಳಗಿನ 56ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

56. ಸಪ್ತರಾತ್ರಾತ್ವಂ ಕೇಚಿನ್ಮನ್ಯನ್ತೇ ದೇಯಮಾಷಧಮ್ |

ದಶರಾತ್ರಾತ್ವಂ ಕೇಚಿದ್ಧಾತವ್ಯಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಾಃ ||

ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಔಷ ಧಾರಂಭಕಾಲ

ಪೈತ್ತಿಕೇ ವಾ ಜ್ವರೇ ದೇಯಮಲ್ಪಫಲಸಮುತ್ಥಿತೇ |

ಅಚಿರಜ್ವರಿತಸ್ಯಾಪಿ ದೇಯಂ ಸ್ಯಾದ್ದೋಷವಾಕತಃ ||

ಭೇಷಜಂ ಹ್ಯಾಮದೋಷಸ್ಯ ಭೂಯೋ ಜ್ವಲಯತಿ ಜ್ವರಮ್ |

ತೋಧನಂ ಶಮನೀಯಂ ಕರೋತಿ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||

ಚ್ಯವಮಾನಂ ಜ್ವರೋಕ್ತ್ವಿಷ್ಟಮುಪೇಕ್ಷೇತ ಮಲಂ ಸದಾ |

ಅತಿಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಚ ಸಾಧಯೇದತಿಸಾರವತ್ ||

ಯದಾ ಕೋಷ್ಠಾನ್ಮುಗಾಃ ಪಕ್ವಾ ವಿಬದ್ಧಾಃ ಸ್ತ್ರೋತಸಾಂ ಮಲಾಃ |
 ಅಚಿರಜ್ವರಿತಸ್ಯಾಪಿ ತದಾ ದದ್ಯಾದ್ವಿರೇಚನಮ್ ||
 ಪಕ್ವೋ ಹ್ಯನಿರ್ಹೃತೋ ದೋಷೋ ದೇಹೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಮಹಾತ್ಮಯಮ್ |
 ವಿಷಮಂ ವಾ ಜ್ವರಂ ಕುರ್ಯಾದ್ವಲವ್ಯಾವದಮೇವ ಚ |
 ತಸ್ಯಾನ್ವಿರ್ಹರಣಂ ಕಾರ್ಯಂ ದೋಷಾಣಾಂ ವಮನಾದಿಭಿಃ ||
 (ಸು. 762-63)

ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಏಳು ರಾತ್ರಿಗಳು ಕಳೆದನಂತರ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಕೆಲವರು ತಿಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳನಂತರ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ಕೆಲವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಆದರೆ), ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಇತ್ತಲಾಗಿನ (ಏಳು ರಾತ್ರಿ ಕಳೆಯದ) ಜ್ವರರೋಗಿಗಾದರೂ ದೋಷಗಳು ಪಾಕವಾದ ನಂತರ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆಮದೋಷವುಳ್ಳ ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಶೋಧನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ಜ್ವರವು ಪುನಃ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಶಮನ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಏಷಮಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ವರದಿಂದ ಸಡಿಲ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮಲವನ್ನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಬಾರದು). ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ ಅತಿಯಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿಸಾರದಂತೆ ಉಪಚರಿಸಿ ವಾಸಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯ ಪಕ್ವವಾದ ಮಲಗಳು ಕೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ, ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದ (ಏಳು ದಿನ ಕಳೆಯದ) ಜ್ವರದವನಿಗಾದರೂ ವಿರೇಚನ (ಶೋಧನ) ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಪಕ್ವವಾದ ದೋಷವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯದಿದ್ದರೆ, ಅದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮಹಾಕಷ್ಟವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷಮಜ್ವರವನ್ನು ಮತ್ತು ಒಲಹಾನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ (ಅಂಥಾ) ದೋಷಗಳನ್ನು ವಮನ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು.

ತದಾ ಪಲ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಾಲ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು

ಜ್ವರದ ತರುಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಲಂಘನ, ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಕನ, ಅಂತಿಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಶಮನೋಪಧ, ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟು ಶೇಖರಿ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಸಾಧಾರಣ ವಿವಿಗ ಇದು ಅವನಾದ.

ಏಂದಿನ 55ನೇ ಸಂಪ್ರಿಯನ್ನು ಈಗ 57ನೇ ಸಂಪ್ರಿಯ ಅಡಿ ಬರೆದ ಪಠಾವನ್ನೂ ನೋಡಿ

57. ಪ್ರಾಕೃತಮ್ ವಮನಂ ಚಾಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಮಾಸ್ಥಾವನಂ ತಥಾ |
 ವಿರೇಚನಂ ತಥಾ ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಿರಸ್ಥ ವಿರೇಚನಮ್ ||
 ಅವಸ್ಥಾನುಸಾರ ವಿರೇಷ ಉಪಚಾರ ಗಳು
 ಕ್ರಮೇಣ ಬಲಿನೇ ದೇಯಂ ವಮನಂ ಶ್ಲೈಷ್ಠಿಕೇ ಜ್ವರೇ |
 ಪಿತ್ತಪ್ರಾಯೇ ವಿರೇಕಸ್ತು ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರತಿಧಿಲಾಶಯೇ ||
 ಸರುಜೇ ಽನಿಲಜೇ ಕಾರ್ಯಂ ಸೋದಾಹವರ್ತೇ ನಿರೂಹಣಮ್ |
 ಕಟೀವೃಷ್ಯಗೃಹಾರ್ತಸ್ಯ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇರಸುವಾಸನಮ್ ||
 ಶಿರೋಗೌರವತೂಲಘ್ನಮಿನ್ದ್ರಿಯಪ್ರತಿಭೋಧನಮ್ |
 ಕಫಾಭಿವನ್ನೇ ಶಿರಸಿ ಕಾರ್ಯಂ ಮೂರ್ಧ್ನವಿರೇಚನಮ್ |

ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಸಮಾಧ್ಯಾತಮುದರಂ ಸರುಜಂ ದಿಹೇತ್ |
 ದಾರುಹೈಮವತೀಕುಷ್ಠಶತಾಹ್ವಾಹಿಂಗುಸೈನ್ಧವೈಃ ||
 ಅಮ್ಲಪಿಷ್ಟೈಃ ಸುಖೋಷ್ಣೈಶ್ಚ ಪವನೇ ತೂರ್ಧ್ವಮಾಗತೇ |
 ರುದ್ಧಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಯ ಗುದೇ ವತ್ತಿಂ ನಿಧಾವಯೇತ್ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಯವಾನೀಚವ್ಯಸಾಧಿತಮ್ |
 ಪಾಯಯೇತ ಯವಾಗೂಂ ವಾ ಮಾರುತಾದ್ಯನುಲೋಮನೀಮ್ ||

(ಸು. 763)

(ಪಕ್ವವಾದ ದೋಷ ಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದ) ಜ್ವರರೋಗಿಗಳ ದೋಷನಿರ್ಹರಣ ಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮದ್ದು ವಮನ; ಆ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಆಸ್ಥಾಪನ-ವಿರೇಚನ-ಶಿರೋವಿರೇಚನಗಳನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಪಿತ್ತವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಆಶಯವು (ಪಕ್ವಾಶಯವು) ಸಡಿಲಾಗಿದ್ದರೆ, ವಿರೇಚನವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನೋವು ಮತ್ತು ಉದಾವರ್ತ ಇರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಹವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು; ಸ್ನೋಂಟ ಮತ್ತು ಬೆನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಂಕಟಪಡುವವನಿಗೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದು. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಫ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದು, ತಲೆಭಾರ ಮತ್ತು ಶೂಲೆ ಇರುವಲ್ಲಿ, ಶಿರೋವಿರೇಚನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವದು; ಅದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ದುರ್ಬಲನಾದ ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬರಿಕೊಂಡು ನೋವು ಉಂಟಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ದೇವದಾರ, ಬಜೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಹಿಂಗು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹುಳಿರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಮೇಲೆ ಲೇಪ ಹಾಕಬೇಕು. ವಾಯು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿರುವ ರೋಗಿಗೆ, ಆಸನದೊಳಗೆ ಬತ್ತಿಯನ್ನಿಡಬೇಕು, ಅಥವಾ, ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಓಮ, ಕಾಡು ಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ಈ ಶೋಧನಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜ್ವರದ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ದೋಷಗಳು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದರೆ ಆರು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಸಹ, ಎಂಟು ಎಂಬದು ಸುತ್ತುತನ ಮತ ಚರಕನು ಹತ್ತು ದಿನ ಕಳೆದನಂತರ (ಬೀರ್ಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ) ಕಫ-ಪಿತ್ತ-ವಾತ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಮನ-ವಿರೇಚನ-ವಸ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕೆಂತ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿ (ಪು 470), ಕಷಾಯ, ಫೈತಾಣ, ಹಾಲು, ಪಥ್ಯವಿಶೇಷ, ಈ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಜ್ವರವು ಯಾವಾಗ ತಮನವಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ, ಆಗ ರೋಗಿಯು ಬಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಂಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿರದಿದ್ದರೆ, ವಿರೇಚನರೂಪವಾದ ತಮನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ವಿಧಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಪು 459) ಜ್ವರದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದವನಿಗೆ ವಮನವಾಗಲಿ ವಿರೇಚನವಾಗಲಿ ಹಿತವಲ್ಲ, ಅಂಥವನಿಗೆ ಹಾಲು ಕೊಟ್ಟು, ಅಥವಾ ನಿರೂಹವಸ್ತಿಗಳಿಂದ, ದೋಷಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಯಬೇಕು ಪುರಾಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಫಪಿತ್ತಗಳು ಕ್ಷೀಣವಾಗಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವಾಗಿಯೂ, ಮಲಗಳು ಒಣಗಿ ಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಇದ್ದರೆ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಚ 460) ಶಿರೋವಿರೇಚನ ಸಹ ಬೀರ್ಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಚ 459-60).

58. ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಕಫೇ ಮನ್ದೇ ವಾತಪಿತ್ತೋತ್ತರೇ ಜ್ವರೇ |

ಫೈತಾಣ

ಪರಿವಕ್ತೇಷು ದೋಷೇಷು ಸರ್ಪಿಷ್ಠಾನಂ ಯಥಾಮೃತಮ್ ||

ನಿರ್ದಶಾಹಮಪಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾಕಫೋತ್ತರಮಲಂಘಿತಮ್ |

ನ ಸರ್ಪಿ ಪಾಯಯೇತ್ ವೈದ್ಯಃ ಕಷಾಯೈಸ್ತಮುಪಾಚರೇತ್ || (ಚ. 459)

ಜ್ವರಾರಂಭವಾಗಿ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದನಂತರ, ಕಫವು ಮಂದವಾಗಿ, ವಾತಪಿತ್ತಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದು, ದೋಷಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಘೃತಪಾನವು ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದಾಗ್ಯೂ, ರೋಗಿಗೆ ಲಂಘನ ಸಾಲದೆ ಕಫವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂತ ತಿಳಿದು, ವೈದ್ಯನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕುಡಿಸ ಬಾರದು; ಅಂಧವನಿಗೆ ಕಷಾಯಗಳಿಂದಲೇ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಸರಾ ಕಷಾಯಗಳಿಂದಲೂ, ವಮನಗಳಿಂದಲೂ, ಲಂಘನಗಳಿಂದಲೂ, ಲಘು ಭೋಜನಗಳಿಂದಲೂ, ಒಣಗಿ ದವನ ಜ್ವರಗಳು ಯಾವಾಗ ತಾಂತವಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ, ಅಗ್ಗಿ ಅವನಿಗೆ ಔಷಧದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೊಡುವದಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ (ಚ 463) ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಳಿಜ್ವರದ ವಿಷಯ ಎಂತಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಚನವು ಜ್ವರದ ಮಧ್ಯಾವಸ್ಥೆಯ ವಿಷಯ ಎಂತಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಎರೇಚನದಿಂದಲೂ ದೇಹ ತುಡ್ಡವಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಜ್ವರವು ತಾಂತವಾಗದಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತು ದೋಷಗಳ ಶೇಷದಿಂದ ರೋಗಿಯು ರೂಕ್ಷನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗುಣಮಾಡಬೇಕೆಂತಲೂ, ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ದೋಷಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸೇರುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ, ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳನಂತರ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧಯುಕ್ತವಾದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದೆಂತಲೂ ಸು (ಪು 763 64 ಮತ್ತು 778)

59. ಕೃಶೋ ಽಲ್ಪದೋಷೋ ದೀನಶ್ಚ ನರೋ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಾರ್ದಿತಃ |
ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗ
ವಿಬದ್ಧಃ ಸೃಷ್ಟದೋಷಶ್ಚ ರೂಕ್ಷಃ ಪಿತ್ತಾನಿಲಜ್ವರೀ ||
ಪಿಪಾಸಾರ್ತೃಃ ಸದಾಹೋ ವಾ ಪಯಸಾ ಸ ಸುಖೇ ಭವೇತ್ |
ತದೇವ ತು ಪಯಃ ಪೀತಂ ತರುಣೇ ಹನ್ತಿ ಮಾನವಮ್ || (ಸು. 764)

ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಜೀರ್ಣಜ್ವರದ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕೃತನೂ ಅಲ್ಪದೋಷವುಳ್ಳವನೂ ದೀನ(ಕಂಗೆಟ್ಟ)ನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಮತ್ತು ಪಿತ್ತವಾತಜ್ವರದಿಂದ ರೂಕ್ಷನೂ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಉರಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಪೀಡಿತನೂ, ಬದ್ಧ ಅಥವಾ ಸಡಿಲಾದ ಮಲವುಳ್ಳವನೂ, ಆಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಅಂಧವನು ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ಅದೇ ಹಾಲು ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಜ್ವರವು ನಿರಾಮವಾಗಿದ್ದು, ದೋಷಗಳೊಳಗೆ ಕಫ ಬಹಳ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ವಾತಪಿತ್ತಗಳೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಪ್ರಶಸ್ತ ಎಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ. (ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ) ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೋ, ತಣ್ಣಗಾಗಿಯೋ, ಅಥವಾ ಧಾರೋಷ್ಣ ಹಾಲನ್ನೋ, ಯಾವದು ಉಚಿತ ಎಂತ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ವಾ (ಪು 256)

60. ಅಭ್ಯಂಗಾಂಶ್ಚ ಪ್ರದೇಹಾಂಶ್ಚ ಸಸ್ತೇಪಾನ್ ಸಾವಗಾಹನಾನ್ |
ಅಭ್ಯಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ನಾನಗಳಿಗೆ ಕಾಲ.
ವಿಭಜ್ಯ ಶೀತೋಷ್ಣ ಕೃತಾನ್ ಕುರ್ಯ್ಯಜ್ಜೀರ್ಣಜ್ವರೇ ಭಿಷಕ್ ||
ತೈರಾಶು ಹಿ ಶಮಂ ಯಾತಿ ಬಹಿರ್ಮಾರ್ಗಗತೋ ಜ್ವರಃ |
ಲಭಂತೇ ಸುಖಮಂಗಾನಿ ಬಲಂ ವರ್ಣಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ || (ಚ. 460)

ಅಭ್ಯಂಗಗಳನ್ನೂ, ಲೇಪಗಳನ್ನೂ, ಸ್ನೇಹಗಳ ಮತ್ತು ಮುಳುಗುಸ್ನಾನಗಳ ಸಮೇತವಾಗಿ, ಜೀರ್ಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಶೀತಜ್ವರ, ಉಷ್ಣಜ್ವರ ಎಂಬ ಭೇದದ ಮೇಲೆ (ಬೇಕಾದ ಹಾಗಿ) ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ಶೀತ ವೀರ್ಯದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೋ ತಣ್ಣಗಾಗಿಯೋ, ವೈದ್ಯನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವುಗಳಿಂದ ಹೊರ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ

ನಿಂತ ಜ್ವರವು ಶಮನವಾಗುವದು, ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಸುಖವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಬಲವರ್ಣಗಳು ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವವು.

ಸರಾ ಜ್ವರವು ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಂತ ಒಳಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗಾದಿಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ.

61. ಧೂಪನಾಂಜನಯೋಗೈಶ್ಚ ಯಾನ್ತಿ ಬೇರ್ಣಜ್ವರಾಃ ಶಮಮ್ |

ಧೂಪ ಮತ್ತು ಅಂಜನಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ತ್ವಬ್ರಾತ್ರಶೇಷೋ(ಪಾ) ಯೇಷಾಂ ಚ ಭವತ್ಯಾಗನ್ತುರನ್ತಯಃ ||

(ಚ. 460)

ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದ ಬೇರ್ಣಜ್ವರಗಳು ಮತ್ತು ಯಾವವುಗಳಿಗೆ ಆಗಂತುವು ಸೇರಿಕೆಯಾಗಿವೆಯೋ ಅಂಥವು ಧೂಪನ ಮತ್ತು ಅಂಜನ ಯೋಗಗಳಿಂದ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಆಗಂತು ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭ್ಯಂಗಾದಿಗಳು ಸಹ ಹಿತ ಎಂತ ವಾ. (ಪು 258)

62. ವಿಕತಕ್ಲಮಸನ್ತಾಪಮವ್ಯಧಂ ವಿಮಲೇನ್ದ್ರಿಯಮ್ |

ಜ್ವರವಿಮೋಚನ ಲಕ್ಷಣ ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಕೃತಿಸತ್ವೇನ ವಿದ್ಯಾತ್ಪುರುಷಮುಜ್ವರಮ್ || (ಚ. 473)

ಆಯಾಸವೂ ಸಂತಾಪವೂ ವಿಮೋಚನವಾಗುವದು, ಸಂಕಟವಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವದು, ಸಹಜವಾದ ಬಲ ಕೊಡುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಜ್ವರವಿಲ್ಲ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಲಘುತ್ವಂ ಶಿರಸಃ ಸ್ವೇದೋ ಮುಖಮಾಪಾಣ್ಡು ಪಾಕಿ ಚ |

ಕ್ಷಮಧುಶ್ಚಾನ್ನಕಾಂಕ್ಷಾ ಚ ಜ್ವರಮುಕ್ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ | (ಸು. 778)

ತಲೆ ಹಗುರವಾಗುವದು, ಬೆವರು, ಮುಖವು ಹಣ್ಣಾಗಿ (ಬಾಡಿ) ಬಿಳುಪುತ್ತಿರುವದು, ಸೀನು ಮತ್ತು ಅನ್ನದ ಇಚ್ಛೆ, ಇವು ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟವನ ಲಕ್ಷಣ.

ಸರಾ ದೇಹ ಹಗುರವಾಗುವದು, ಮನೋವ್ಯಾಪಾರದ ಸಹಜ ಸ್ಥಿತಿ, ಅನ್ನದ ಆಶೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತುರಿಕೆ, ಇವು ಸಹ ಜ್ವರಬಿಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿದವಾಗಿ ವಾ (ಪು 192-3)

ಮೈದಿಸಿ ಸ್ವಸ್ಥಸ್ಥಿತಿಗೆ ಇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಜ್ವರವಿಮೋಚನ ಆಯಿತೆಂತ ತಿಳಿಯಬಾರದು

63. ಧಾತೂನ್ ಪ್ರಕ್ಷೋಭಯನ್ ದೋಷೋ ಮೋಕ್ಷಕಾಲೇ 5ವಲೀಯತೇ |

ಜ್ವರವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ತೇನ ವ್ಯಾಕುಲಚಿತ್ತಸ್ತು ಪ್ರಿಯಮಾಣ ಇವೇಹತೇ || (ಸು. 778)

ಜ್ವರಬಿಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೋಷವು (ರಸಾದಿ) ಧಾತುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಲುಗಿಸಿ ಅಡಗುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ, ರೋಗಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕುಲ ಉಂಟಾಗಿ ಸಾಯುವಂಥವನ ಹಾಗೆ ನಟಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸರಾ ನರಳುವದು, ನಾಂತಿ, ನಾಣಾ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ, ಉಬ್ಬಸ, ವರ್ಣವಿಕಾರ, ಅಂಗಗಳು ಬೆರುವದು, (ಅಂಗಗಳು) ನಡುಗುವದು, ಪದೇ ಪದೇ ಜ್ವರ ಅಡಗುವದು, ಪ್ರಲಾಪ, ಸರ್ವಾಂಗ ಉಷ್ಣವಾಗುವದು, ಅಂಗಗಳು ತೀತವಾಗುವದು, ಸಂಜ್ಞೆ ತಪ್ಪುವದು, ಜ್ವರವೇಗದ ಪೀಡೆ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡವನ ಹಾಗೆ ನೋಡುವದು, ಮಲವು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ, ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ, ಶಬ್ದಯುಕ್ತವಾಗಿ, ವೇಗದಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬಹುದೋಷವುಳ್ಳ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಬಲವಂತವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಸತಾಗಿ, ಇವರು ಜ್ವರವು, ಒಳ್ಳೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ದೋಷಗಳು ಪಾಕವಾಗಿ, ಬಿಡುವ ಸಂಭ

ಭೃಗುವಲ್ಲಿ, ಕಾಣುತ್ತವೆಂತ ಬುದಿವಂತನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಜ್ವರಗಳು ದೋಷದ ದೇಹದಿಂದ ಕಂಠವಾದ ವೇಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಶಾಂತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ವಿವೇಚನವು ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಚ (ಪು 473)

64. ಪರಿಷೇಕಾವಗಾಹಾಂಶ್ಚ ಸ್ನೇಹಾನ್ ಸಂಶೋಧನಾನಿ ಚ |

ಜ್ವರವಿಮೋಚನಾ
ನಂತರ ಮತ್ತು ಜ್ವರ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಗಿ
ಯ ಪರಾಂಬರಿಕೆ

ಸ್ನಾನಾಭ್ಯಂಗದಿವಾಸ್ವಪ್ನಶೀತವ್ಯಾಯಾಮಯೋಷಿತಃ ||

ನ ಭಜೇತ ಜ್ವರೋತ್ಪನ್ನೋ ಯಾವನ್ನೋ ಬಲವಾನ್ ಭವೇತ್ |

ತ್ಯಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಜ್ವರೇಣಾಶು ದುರ್ಬಲಸ್ಯಾಹಿತೈರ್ಜ್ವರಃ ||

ಪ್ರತ್ಯಾವನ್ನೋ ದಹೇದ್ದೇಹಂ ಶುಷ್ಕಂ ವೃಕ್ಷಮಿವಾನಲಃ |

ತಸ್ಯಾತ್ಮಾಯಃ ಪರಿಹಾರೋ ಜ್ವರಮುಕ್ತೇನ ಜನ್ತುನಾ ||

ಯಾವನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಃ ಸ್ಯಾದ್ಧೋಷತಃ ಪ್ರಾಣತಸ್ತಥಾ |

ಜ್ವರೇ ಪ್ರಮೋಹೋ ಭವತಿ ಸ್ವಪ್ನಿರವ್ಯವಚೇಷ್ಟಿತೈಃ ||

ನಿಷಣ್ಣಂ ಭೋಜಯೇತ್ಸ್ಯಾನ್ಯತ್ಪ್ರೋಚ್ಛಾರಾ ಚ ಕಾರಯೇತ್ |

ಅರೋಚಕೇ ಗಾತ್ರಸಾದೇ ವೈವರ್ಣ್ಯೇ ಽಂಗಮಲಾದಿಷು ||

ಶಾನ್ತಜ್ವರೋ ಽಪಿ ಶೋಧ್ಯಃ ಸ್ಯಾದನುಬಂಧಭಯಾನ್ನರಃ |

ನ ಜಾತು ತರ್ಪಯೇತ್ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಸಹಸಾ ಜ್ವರಕರ್ಮಿತಮ್ ||

ತೇನ ಸನ್ನೂಷಿತೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ಪುನರೇವ ಭವೇಜ್ಜ್ವರಃ || (ಸು. 765-766)

ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು (ಧಾರೆ), ನೀರಿನ(ಕಟಾಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವದು, ಸ್ನೇಹಗಳ ಉಪಯೋಗ, ಚನ್ನಾಗಿ ಶೋಧನ ಮಾಡಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳು, ಸ್ನಾನ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಹಗಲುನಿದ್ರೆ, ಶೀತೋಪಚಾರ, ದೇಹದಂಡನೆ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಇವುಗಳನ್ನು ಜ್ವರಮುಕ್ತನಾದ ವನು, (ಪುನಃ) ಬಲವಂತನಾಗುವತನಕ, ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು. ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆಯೂ ಬಲಹೀನನಾದ ರೋಗಿಗೆ ಅಹಿತ ಸೇವನಗಳಿಂದ ಮರುಕಳಿಸಿ ಒರುವ ಜ್ವರವು, ಒಣಗಿದ ಮರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸುಡುವಂತೆ, ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ವರದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಒಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವಸ್ಥಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ವರೆಗೆ ಪರಿಹಾರಗಳ ವಿಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಮೈದಣಿಕೆಗಳಿಂದ ಸಹ ಮೂರ್ಛೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ, ಉಣ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಲವಿಸರ್ಜನ ಮಾಡಿಸುವಾಗಲೂ, ರೋಗಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಜ್ವರ ಶಾಂತವಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಅರುಚಿ, ಮೈನೋವು, ಮತ್ತು ಅಂಗ-ಮಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವರ್ಣ, ಕಾಣುವದಾದರೆ, ಆ ರೋಗಿಗೆ ಅನುಬಂಧದ ಭಯಕ್ಕಾಗಿ (ಜ್ವರ ಪುನಃ ಬಾರದ ಹಾಗೆ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೋಗ ಹಿಂಬಾಲಿಸದ ಹಾಗೆ) ಶೋಧನವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರು ಜ್ವರದಿಂದ ಒಣಗಿದ ರೋಗಿಗೆ ಒಮ್ಮೆಯೇ ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ದೋಷ ಉಂಟಾಗಿ ಜ್ವರವು ಪುನಃ ಉಂಟಾಗುವದು.

ಪರಾ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ “ಶೀತತೋಯದಿವಾಸ್ವಪ್ನಶೀತವ್ಯಾಯಾಮಯೋಷಿತಃ” ಎಂತಲೂ, 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ “ಜ್ವರಮುಕ್ತೈರ್ವಿರಕ್ತವತ್” ಎಂತಲೂ, 4ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಪ್ರಥಮ ಚರಣವಾಗಿ “ನ ಜಾತು ಸ್ನಾ ಪದೇಶತ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ” ಎಂತಲೂ ಪಾಠಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಜ್ವರರೋಗಿಗಳಿಗೆ
ಪಠ್ಯವಾದ ಗಂಜಿ
ಯೋಗಗಳು

65.

ರಕ್ತಶಾಲಾಧಯಃ ಶಸ್ತ್ರಾಃ ಪುರಾಣಾಃ ಸಪ್ತಿಕೈಃ ಸಹ |
ಯವಾಗ್ನೋದನಲಾಜಾರ್ಥೇ ಜ್ವರಿತಾನಾಂ ಜ್ವರಾವಹಾಃ ||
ಅಮ್ಲಾಭಿಲಾಷೀ ತಾಮೇವ ದಾಡಿಮಾಮ್ಲಾಂ ಸನಾಗರಾಮ್ |
ಸೃಷ್ಟವಿಲ್ ಪೈತ್ತಿಕೋ ವಾಧ ತೀತಾಂ ಮಧುಯುತಾಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಲಾಜಪೇಯಾಂ ಸುಖಜರಾಂ ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಗರೈಃ ಶೃತಾಮ್ |
ಪಿಬೇಜ್ಜುರೀ ಜ್ವರಹರಾಂ ಕ್ಷುದ್ರಾನಲ್ಪಾಗ್ನಿರಾದಿತಃ ||
ಪೇಯಾಂ ವಾ ರಕ್ತಶಾಲೀನಾಂ ಪಾರ್ಶ್ವವಸ್ತಿಶಿರೋರುಚಿ |
ಶ್ವದಂಪ್ರಾಕಂಟಕಾರಿಭ್ಯಾಂ ಸಿದ್ಧಾಂ ಜ್ವರಹರಾಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಜ್ವರಾತಿಸಾರೀ ಪೇಯಾಂ ವಾ ಪಿಬೇತ್ ಸಾಮ್ಲಾಂ ಶೃತಾಂ ನರಃ |
ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣಿಬಲಾಬಿಲ್ವನಾಗರೋತ್ಪಲಧಾನ್ಯಕೈಃ ||
ಶೃತಾಂ ವಿದಾರೀಗನ್ಧಾದೈರ್ದೀಪನೀಂ ಸ್ವೇದನೀಂ ನರಃ |
ಕಾಸೀ ಶ್ವಾಸೀ ಚ ಹಿಕ್ಮೀ ಚ ಯವಾಗ್ನಿಂ ಜ್ವರಿತಃ ಪಿಬೇತ್ |
ವಿಬದ್ಧವರ್ಚಾಃ ಸಯವಾಃ(?)ವಾಂ ಪಿಪ್ಪಲಾಮಲಕೈಃ ಶೃತಾಮ್ |
ಸರ್ಪಿಷ್ಠತೀಂ ಪಿಬೇತ್ಪೇಯಾಂ ಜ್ವರೀ ದೋಷಾನುಲೋಮನೀಮ್ ||
ಕೋಷ್ಠೇ ವಿಬದ್ಧೇ ಸರುಚಿ ಪಿಬೇತ್ಪೇಯಾಂ ಶೃತಾಂ ಜ್ವರೀ |
ಮೃದ್ವೀಕಾಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚವ್ಯಾಮಲಕನಾಗರೈಃ ||
ಪಿಬೇತ್ಸಬಿಲ್ವಾಂ ಪೇಯಾಂ ವಾ ಜ್ವರೇ ಸವರಿಕರ್ತೃಕೇ |
ಬಲಾವೃಕ್ತಾಮ್ಲಕೋಲಾಮ್ಲಕಲತೀಧಾವನೀಶೃತಾಮ್ ||
ಅಸ್ತೇದನಿದ್ರಸ್ತೃಷ್ಣಾತ್ಮಕಃ ಪಿಬೇತ್ಪೇಯಾಂ ಸಶರ್ಕರಾಮ್ |
ನಾಗರಾಮಲಕೈಃ ಸಿದ್ಧಾಂ ಘೃತಭೃಷ್ಟಾಂ ಜ್ವರಾವಹಾಮ್ ||

(ಚ. 460-61)

ಅರುವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಭತ್ತಗಳು, ರಕ್ತಶಾಲಿಗಳು, ಮುಂತಾದ ಹಳೇ ಭತ್ತಗಳು ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಗಂಜಿ, ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಆರಳುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರಹರ ಗುಣವಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಹಸಿವೆ ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಕೂಡಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಜ್ವರಹರವಾದ, ಆರಳುಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಹುಳಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೇ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮಲ ಸಡಲಿರುವ ಪಿತ್ತಜ್ವರದವನು ಗಂಜಿಯನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಕೆಂಪು ಶಾಲ್ಯಾಕ್ಕೆಗಳಿಂದ, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು ಮತ್ತು ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ಕೂಡಿಸಿ, ತಯಾರಿಸಿದ ಜ್ವರಹರವಾದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ವಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ, ವಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಇರುವ ಜ್ವರರೋಗಿಯು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಜ್ವರಾತಿಸಾರವುಳ್ಳವನು ಓರಲಿಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿಬೇರು (ಕಡೀರು), ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ನೈದಿಲಿ ಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು (ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿ) ಹುಳಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. - ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು,

ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಜ್ವರರೋಗಿಯು ವಿದಾರಿಗಂಧಾದಿಗಂಧದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿದೀಪನಕರವಾದ ಮತ್ತು ಬೆವರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಮಲಬದ್ಧತೆಯುಳ್ಳ ಜ್ವರರೋಗಿಯು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ, (ಅಕ್ಕಿಯೊಂದಿಗೆ) ಯವಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ, ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ಕ್ರಮಗತಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಹೊಟ್ಟೆ ಬಿಗಿದು ನೋವು ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ ಜ್ವರರೋಗಿಯು ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ನೆಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು 'ಪರಿಕರ್ತೃಕೆ' (ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗಿನ) ವೇದನೆಯುಳ್ಳ ಜ್ವರರೋಗಿಯು ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿಬೇರು, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ಬೊಗರಿಹುಳಿ, ಓರೆಲಿಬೇರು, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಬೆವರದೆ, ನಿದ್ರೆಬಾರದೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ವರಹರವಾದ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳೊಳಗೆ 2ನೇದನ್ನು 3ನೇದಾಗಿ, 3ನೇದನ್ನು 2ನೇದಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದೇ ಸರಿಯಾದಂತೆ ಕಾಣುವದರಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥ ಬರಿದದೆ. "ಮೊದಲಾಗಿ ಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾದ ಅರಳಿನ ಗಂಜಿಯನ್ನು ತುಂಬ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿ, ಸ್ವಂಧವಲವನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಬೇಕಾದವನಿಗೆ ದಾಳಂಬದ ಹುಳಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು" ಎಂತ ವಾ. (ಸು. 250) ಕಫಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಲಂಘನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ವಿದಾರಿಗಂಧಾದಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸ್ತಪಂಚಮೂಲ ಎಂತ ಆ ದೀ. "ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಉಳ್ಳವನು ಪ್ರಸ್ತಪಂಚಮೂಲಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಂಜಿಯನ್ನೂ, ಕಫದ ಪೀಡೆಯಿದ್ದರೆ ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಯವಗೋಧಿಯ ಗಂಜಿಯನ್ನೂ, ಕುಡಿಯಬೇಕಾಗು" ವಾ (ಸು. 250) ಪರಿಕರ್ತೃಕೆಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗದಿಂದ ವಾಗ್ಗಟ್ಟನು ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ ಬೇರನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಂಜಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹಸಿಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳನ್ನೂ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಫದ ಪೀಡೆಯಿದ್ದಾಗ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಬಳ್ಳಿತುರತನ ಬೇರನ್ನೂ, ಉಂಝಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಋತುದ ಬಾಧೆ ಕಂಡಾಗ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ನೆಗ್ಗಲಿಯೊಂದಿಗೆ ಕವಿಕೆಹುಲ್ಲನ್ನೂ, ಅತಿಸಾರವಿದ್ದಾಗ ಶುಂಠಿ ನೆಗ್ಗಲಿ, ಬಳ್ಳಿತುರತ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರನ್ನೂ, ದೋಷಬಲಾಬಲದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಮಾಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ, ಕೂಡಿಸುವದರಿಂದ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆಂತ ಅನುಭವದಿಂದ ಕಂಡದೆ ಉಪೋವ್ಯಾತದ 29ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ ಔಷಧವೈದ್ಯಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕ, ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯವಾದರೆ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಮೃದುದ್ರವ್ಯಗಳಾದರೆ ಒಂದು ಪಲ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಾದರೆ ಅರ್ಧ ಪಲ ಎಂತ ವೃದ್ಧವೈದ್ಯವ್ಯವಹಾರ ಎಂಬ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ದಿನಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಗಂಜಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ, ಈ ಪ್ರಮಾಣದ ಅರ್ಧಾಂತ ಒಂದು ಸರ್ತಿಗೆ ಸಾಕು

ಲಘುನಾ ಪಂಚಮೂಲೇನ ಪಿಪ್ಪಲಾಘ್ರ ಸಹ ಧಾನ್ಯಯಾ |
ಮಹತ್ಯಾ ಪಂಚಮೂಲಾಘ್ರ ವ್ಯಾಘ್ರೇದುಸ್ಪರ್ಶಗೋಕ್ಷುರೈಃ ||
ಸಂಸಿದ್ಧಂ ಭಿಷಗಾಹಾರಂ ಪ್ರಯಂಜೀತ ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ |
ವಾತಪಿತ್ತೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತೇ ಕಫವಾತೇ ತ್ರಿದೋಷಜೇ ||
ವಾತೇ ವಾ ಸಕಫೇ ಪಿತ್ತೇ ಸಾಮೇ ವಾ ತರುಣೇ ಚರೇ |
ಯವಮಣ್ಡಂ ಪ್ರಶಂಸಂತಿ ಪಟೋಲಮಗಧಾನ್ವಿತಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ ಸಂ 16)
ಪಾಚನೋ ದೀಪನಃ ಸೋಷ್ಣೋ ಲಾಘವಣೋ ಯತಃ ಸ್ವೃತಃ |
ದಶಮೂಲಾದಿಸಿದ್ಧಃ ಸ ಸನ್ನಿವಾತಚ್ಚರೇ ಹಿತಃ ||
ಲಾಘೈರ್ವಾ ತಗ್ಗುಲೈರ್ಭೃಷ್ಟೈರ್ಲಾಘವಮಣ್ಡಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |
ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಹರೋ ಗ್ರಾಹೀ ಪಿಪಾಸಾಜ್ವರಜೆಸ್ತುತಃ || (ನಿ. ರ)

ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನೂ, ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನ್ನೂ, ಕಫವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನೂ, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು ಮತ್ತು ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಇವುಗಳನ್ನೂ, ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗಂಜಿ ಮೊದಲಾದ) ಆಹಾರವನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಕಹಿ ಪಡುವಲ ಬೇರು ಮತ್ತು ಹಿವ್ವಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಯವಗೋಧಿಯ ಗಂಜಿನೀರನ್ನು ವಾತ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಕಫಯುಕ್ತವಾದ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಅಮದೋಷವುಳ್ಳ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ವ್ರತಸ್ತವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ.). ಅರಳಿನ ಬಿಸಿ ಗಂಜಿ ನೀರು ದೀಪನ ಮತ್ತು ಪಾಚನ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ, ದಶಮೂಲಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಗಂಜಿ ನೀರು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅರಳಿ ನಿಂದಾಗಲಿ ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿಯು ಅರಳಿನ ಗಂಜಿ ಎಂತ ಕೀರ್ತಿಗೊಂಡದೆ; ಅದು ಕಫಪಿತ್ತಹರ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳ ಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ರ.)

ತಿಕ್ಷಣ ಪಿತ್ತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಃ ಕಟುಕಃ ಕಫೇ |

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಹರತ್ನೇ ಽಪಿ ಕಷಾಯಸ್ತು ನ ಶಸ್ತುತೇ ||

ನವಜ್ವರೇ (ವಾ. 251)

ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಹಿರಸವೂ, ಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾರರಸವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು. ಜೊಗರುರುಚಿಯು ಪಿತ್ತಕಫಹರಕ್ಕಾಗಿಯಾದರೂ ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ.

ಷರಾ ತು ಸ್ವವೂ ಜೇನೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತರುಣಜ್ವರಕ್ಕೆ, ಅತಿತ ಎಂತ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು

66.

ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಣಾನ್ ಸನ್ನಿಪತಿತಾನ್ ಬುದ್ಧ್ವಾ ತರತಮೈಃ ಸಮೈಃ |

ಜ್ವರಾನ್ ದೋಷಕ್ರಮಾಪೇಕ್ಷೀ ಯಥೋಕ್ತೈರಾಷದೈರ್ಬಯೇತ್ ||

ವರ್ಧನೇನೈಕದೋಷಸ್ಯ ಕ್ಷಪಣೇನೋಚ್ಚೈತಸ್ಯ ವಾ |

ಕಫಸ್ಥಾನಾನುಪೂರ್ವ್ಯಾ ವಾ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ ||

(ಚ. 170)

ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳ
ದೋಷಗಳಿಂದ
ಉಂಟಾದ ದ್ವಂದ್ವಜ
ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತ
ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ
ವಿಧಾನ

ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಬಲವಾಗಿರುವ ದ್ವಂದ್ವಜ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಸಮಬಲವಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರವನ್ನು, ಯಾವ ದೋಷಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಮತ್ತು ಯಾವ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಯಾವ ಕಾಲ ಅಥವಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ವಿಧಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು, ಉಕ್ತವಾದ ಔಷಧಗಳ ಕ್ರಮವಾದ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ದೋಷಗಳು ಹೀನ-ಮಧ್ಯ-ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳಲ್ಲಿ ಹೀನವಾದ ದೋಷವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ, ಅಥವಾ ಅಧಿಕವಾದ ದೋಷವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ, ಮತ್ತು ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಸಮಬಲವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಕಫಕ್ಕೆ (ಅನಂತರ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ, ಅದರನಂತರ ವಾತಕ್ಕೆ) ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಒಂದೆ ಉಪೋದ್ಧಾತದ 22ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ (ಪು 28) ದೋಷಗಳಿಗೂ ರಸಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಶತ್ರುತ್ವ-ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿಯಿದೆ. ಆ ಉಪನೀತ ಪ್ರಕಾರ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೀನ-ಮಧ್ಯಾಧಿಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಕಫಶಮನಕರವಾದ ಕಟು-ತಿಕ್ತಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ, ಅದರಿಂದಲೇ ವಾತದ ಹೀನತೆಯು ಶಮನವಾಗಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ದೋಷಗಳು ಹೀನಾಧಿಕ-ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ್ಗೆ ಹೀನವಾದ ವಾತದ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ತಿಕ್ತ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದರಿಂದಲೇ ಪಿತ್ತಾಧಿಕವು ಶಮನವಾಗಬೇಕು ಹೀಗಿನ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಮೇಲಿನ 2ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಉಪದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಬಲದ ತ್ರಿದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಕಫಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕೆಂದದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಸುತ್ತುತನ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುವಾದ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಕಫಾಧಿಕವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂತಿಮವಶ್ಯೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದ, ತ್ವಾಸದ ಚಲನೆಗೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗದ ಹಾಗೂ, ಶೃಕಾಲುಗಳು ಮುಂದಾಗಿ ಶರೀರವು ತಣ್ಣಗಾಗದ ಹಾಗೂ, ಕಫವನ್ನು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಶಮನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಸರಿಯಾದ್ದು ದ್ವಂದ್ವಜದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಂತವೋ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಿಸಬೇಕು (ಧಾ ಪ್ರ 291)

ಹೀನಸ್ಯ ವರ್ಧನಾದ್ಧಾನಿವೃದ್ಧಯೋರಿತಿ ನಿಶ್ಚಯಃ |

ಹಾಯನಾದತಿವೃದ್ಧಸ್ಯ ಹೀನಯೋವೃದ್ಧಿವಸ್ಥುವಃ ||

ತತಃ ಸಮತ್ತಂ ದೋಷಾಣಾಂ . . . (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 35)

ಹೀನವಾದ ದೋಷವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿದ್ದ ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ದೋಷಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಅತಿವೃದ್ಧಿಯಾದ ದೋಷವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಹೀನವಾಗಿದ್ದ ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ಸಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಪ್ರಿದೋಷೋಲ್ಬಣ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳು ಮೂರರಲ್ಲಿ ಮಂದವಾದ್ದು ಮಿಕ್ಕರೆಡಕ್ಕೆ ಹೀನವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದರೆ ಉಲ್ಬಣವಾದ ಎರಡು ದೋಷಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ, ಏಕದೋಷೋಲ್ಬಣ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳು ಮೂರರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಬಣವಾದ್ದಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕರೆಡು ಹೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿದರೆ ಹೀನವಾದೆರಡು ದೋಷಗಳು ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಹೀನ-ಮಧ್ಯಾಧಿಕವಾಗಿರುವ ದೋಷಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಆರು ಸನ್ನಿಪಾತಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ಹೀನವಾದ್ದನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಅಧಿಕವಾದ್ದನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿದರೆ ದೋಷಗಳು ಸಮವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಮೇಲಿನ ಉಪದೇಶದ ಅರ್ಥವಾಗಿರಲಾತ್ಮಕವೆ. ಕೆಲವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಚರಕನ ವಚನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಬಣವಾದ್ದರ ಕ್ರಮಣ ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಛ್ರಿತವಾದ ಎರಡು ದೋಷಗಳ ಕ್ಷಯ ಸಹ ಎಂತ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಯ ದೋಷವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಅಥವಾ ಕ್ಷಯಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದಿಲ್ಲದೆ ಚಿ ಸಾ ಸಂ. 2 ವಚನದಲ್ಲಿ ಅತಿವೃದ್ಧಿ ದೋಷದ ಹಾಯನ ಎಂತ ಇರುವದರಿಂದಲೂ, ಉಳಿದವರೆಂತೆ ಪ್ರವಚನದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ ವರ್ಧನದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ವೃದ್ಧಿದೋಷಗಳೆಂತೆ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದಲೂ, ಚರಕನು ಸಹ ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವದರಿಂದ ಎಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ, ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ್ದು ಅಥವಾ ಕ್ಷಯಿಸಬೇಕಾದ್ದು ಒಂದೇ ದೋಷ ಎಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿ ಸಾ ಸಂ. 2 ವಚನವು ಚರಕನ ಉಪದೇಶದ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೊರಟದ್ದು ಮತ್ತು ಅದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿರಬೇಕು ಆದರೆ ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಗುಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಂಥಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವ ಗುಣ ಇರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ, ಮಿಕ್ಕರೆಡನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಒಂದನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ, ಮಿಕ್ಕರೆಡನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಔಷಧಗಳು ಇವೆ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ, ಮಧುರದಿಂದ ಕಫವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ವಾತ ಪಿತ್ತಗಳ ಶಮನ, ತಿಕ್ತ-ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ವಾತವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಕಫಗಳ ಶಮನ, ಅಮ್ಲ ಲವಣಗಳಿಂದ ವಾತಶಮನ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಕಫಗಳ ವೃದ್ಧಿ, ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಈ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಹೀನ-ಮಧ್ಯ-ವೃದ್ಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸಮವಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬದೇ ಮೇಲಿನ ಉಪದೇಶಗಳ ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು

ಅಂಶಾಂಶಂ ಯತ್ರ ದೋಷಾಣಾಂ ವಿವೇಕ್ಯಂ ಸೈವ ಶಕ್ನುಯಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಂ ಸಾಧಾರಣೀಂ ತತ್ರ ವಿದಧೀತ ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ ||

ಲಂಘನಂ ವಾಲುಕಾಸ್ತೇದೋ ನಸ್ಯಂ ನಿಷ್ಕೀವನಂ ತಥಾ |
 ಅವಲೇಪಾಂಜನಂ ಚೈವ ಪ್ರಾಕೃತ್ಯೋಚ್ಯಂ ತ್ರಿದೋಷಜೇ ||
 ಕ್ರಿಯಾಭಿಷ್ಟುಲ್ಯರೂಪಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಸಾಂಕರ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ |
 ಭಿನ್ನರೂಪತಯಾ ತಾಸ್ತು ನ ಹಿ ಕುರ್ವಂತಿ ದೋಷಣಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 291)

(ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ) ದೋಷಗಳ ಅಂಶಾಂಶ ಭೇದಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಲ್ಲಿ, ವೈದ್ಯನು (ಮೂರಕ್ಕೂ) ಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ತ್ರಿದೋಷಜ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಲಂಘನ, ವಾಲುಕಾಸ್ತೇದ ಎಂಬ ಬೆವರಿಸುವ ಕ್ರಮ, ನಸ್ಯ, ಕಫವನ್ನು ಉಗುಳಿಸುವದು, ನೆಕ್ಕುವ ಮದ್ದು ಮತ್ತು ಅಂಜನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಸಮಾನಗುಣವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ನಡಿಸುವದು ಅಗತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ರೂಪಭೇದದಿಂದ ದೋಷ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಷರಾ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧದ ವೇಗ ಶಾಂತವಾಗದೆ, ಹೂಸ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಕೊಡದೆಂಬ ಸೂತ್ರವು ಈ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯಾಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ ಎಂಬದನ್ನು ಕಡೇ ಶ್ಲೋಕವು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ

67. ಪಾಕ್ಯಂ ಶೀತಕಷಾಯಂ ವಾ ಮುಸ್ತವರ್ವಟಕಂ ಪಿಬೇತ್ |

ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ
ಪಾಚನ ಕಷಾಯ

ಸನಾಗರಂ ವರ್ವಟಕಂ ಪಿಬೇದ್ವಾ ಸದುರಾಲಭಮ್ ||

ಕಿರಾತತಿಕ್ರಮಂ ಮುಸ್ತಂ ಗುಡೂಚೀವಶ್ಚಭೇಷಜಮ್ |

ಪಾಠಾಮುಶೀರಂ ಸೋದೀಚ್ಯಂ ಪಿಬೇದ್ವಾ ಜ್ವರಶಾಂತಯೇ ||

ಜ್ವರಘ್ನಾ ದೀಪನಾಶ್ಚೈತೇ ಕಷಾಯಾ ದೋಷವಾಚನಾಃ |

ತೃಷ್ಣಾರುಚಿಪ್ರಶಮನಾ ಮುಖವೈರಸ್ಯನಾಶನಾಃ || (ಚ. 462)

(1) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ವರ್ವಟಕ, (2) ಶುಂರಿ ಮತ್ತು ವರ್ವಟಕ, (3) ಪರ್ವಟಕ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, (4) ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಶುಂರಿ, ಅಥವಾ (5) ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಲಾಮಂಚ ಮತ್ತು ಮುಡಿವಾಳ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾಕಮಾಡಿಯಾಗಲಿ, ಶೀತವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಮಾಡಿ ಜ್ವರಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಮತ್ತು ದೋಷವಾಚನ ಉಂಟಾಗಿ, ಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಅರುಚಿಯೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯ ರಸವಿಕಾರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ. ಶೀತಕಷಾಯದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 1 ನೇ ಭಾಗದ XX-19 ನೋಡಿ.

ನಾಗರಂ ದೇವಕಾಷ್ಠಂ ಚ ಧಾನ್ಯಕಂ ಬೃಹತೀದ್ವಯಮ್ |

ದದ್ಯಾತ್ಪಾಚನಕಂ ಪೂರ್ವಂ ಜ್ವರಿತಾನಾಂ ಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 19)

ಶುಂರಿ, ದೇವದಾರ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜ್ವರರೋಗದವರಿಗೆ ಮುಂದಾಗಿ, ಪಾಚನವಾಗಿಯೂ ಜ್ವರಹರವಾಗಿಯೂ, ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

68. ಪಿಪ್ಪಲೀಸಾರಿವಾದ್ರಾಕ್ಷಾಶತಪುಷ್ಪಾಹರೇಣುಭಿಃ |
 ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ಸಗುಡೋ ಹನ್ಯಾಚ್ಛ್ವಸನಜಂ ಜ್ವರಮ್ ||
 ನಾತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾ
 ಯಾದಿ
 ಶೃತಶೀತಕಷಾಯಂ ವಾ ಗುಡೂಚ್ಯಾಃ ಪೇಯಮೇವ ತು |
 ಬಲಾದರ್ಭಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಣಾಂ ಕಷಾಯಂ ಪಾದಶೇಷಿತಮ್ ||
 ಶರ್ಕರಾಘೃತಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಿಬೇದ್ವಾತಜ್ವರಾವಹಮ್ |
 ಶತಪುಷ್ಪಾ ವಚಾ ಕುಷ್ಠಂ ದೇವದಾರುಹರೇಣುಕಾಃ ||
 ಕುಸ್ತುಂಬುರೂಣಿ ನಲದಂ ಮುಸ್ತಂ ಚೈವಾಶು ಸಾಧಯೇತ್ |
 ಕ್ಷಾದ್ರೇಣ ಸಿತಯಾ ಚಾಪಿ ಯುಕ್ತಃ ಕ್ವಾಧೋ ಽನಿಲಾತ್ಮಕೇ ||
 ದ್ರಾಕ್ಷಾಗುಡೂಚೀಕಾಶ್ಮರ್ಯತ್ರಾಯಮಾಣಾಃ ಸಸಾರಿವಾಃ |
 ನಿಕ್ವಾಧ್ಯ ಸಗುಡಂ ಕ್ವಾಧಂ ಪಿಬೇದ್ವಾತಕೃತೇ ಜ್ವರೇ ||
 ಗುಡೂಚ್ಯಾಃ ಸ್ವರಸೋ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ ಶತಾವರ್ಯಶ್ಚ ತತ್ಸಮಃ |
 ನಿಹನ್ಯಾತ್ಸಗುಡಃ ಪೀತಃ ಸದ್ಯೋ ಽನಿಲಕೃತಂ ಜ್ವರಮ್ ||
 ಘೃತಾಭ್ಯಂಗಸ್ತೇದಲೇಪಾನವಸ್ಥಾಸು ಚ ಯೋಜಯೇತ್ ||

(ಮು. 766-767)

(1) ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಸುಗಂಧಿಯ (ನಾಮದ) ಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸಬ್ಬಸಿಗಿಬೀಜ, ರೇಣುಕೆಬೀಜ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರ.

(2) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಅಥವಾ ಅದರ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

(3) ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ದರ್ಭೆಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ನಾತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರ.

(4) ಸಬ್ಬಸಿಗಿ, ಒಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ದೇವದಾರ, ರೇಣುಕೆಬೀಜ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಲಾಮಂಚ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡುವದು.

(5) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಾಶ್ಮೀರ (ಮಲ. ಕುಮಲ್), ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ನಾಮದ (ಸುಗಂಧಿ)ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಬೆಲ್ಲ ಸಮೇತವಾಗಿ, ನಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡುವದು.

(6) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ರಸವನ್ನೂ ಶತಾವರಿರಸವನ್ನೂ ಸಮಪಾಲು ಕೂಡಿಸಿ ಬೆಲ್ಲ ದೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾತಜ್ವರವು ಕೂಡಲೇ ನಾಶವಾಗುವದು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಅವಸ್ಥೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಘೃತಪಾನ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಬೆವರಿಸುವ ವಿಧಿ ಮತ್ತು ಲೇಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಪಾಠ: ಇವೆಲ್ಲ ದೋಷವಾಚನಾನಂತರ ಕೂಡತಕ್ಕ ಸಂಶಮನ ಕಷಾಯಗಳು. -

ಬಿಲ್ವಾದೇಃ ಪಂಚಮೂಲಸ್ಯ ಕ್ವಾಧಃ ಸ್ವಾದ್ವಾತಿಕಚ್ಚರೇ |
ಪಾಚನಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಗುಡೂಚೀವಿಶ್ವಜೋ ಽಧವಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 20)

(7) ಬಿಲ್ವಾದಿ (ಬೃಹತ್) ಪಂಚಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯ ಅಧವಾ ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ, ಶುಂರಿ ಮತ್ತು ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಾಚನಾಷಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕಿರಾತಾಬದ್ಧಾ ಮೃತೋದೀಚ್ಯಬೃಹತೀದ್ವಯಗೋಕ್ಷುರೈಃ |
ಸಸ್ಥಿರಾಕಲತೀವಿಶ್ವೈಃ ಕ್ವಾಧೋ ವಾತಜ್ವರಾಪಹಃ ||
ಪಂಚಮೂಲೀ ಬಲಾ-ರಾಸ್ನಾ-ಕುಲತ್ಥೈಃ ಸಹ ಪೌಷ್ಕರೈಃ |
ಪರ್ವಭೇದಂ ಶಿರಃಕಂಪಂ ನಿಹಂತಿ ಪವನಜ್ವರಮ್ ||
ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶಾರಿವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಒಲಾ ಚಾಂಶುಮತೀ ತಥಾ |
ಏಷೋ ಽಪಿ ಪರಮಃ ಸಿದ್ಧೋ ವಾತಜ್ವರವಿನಾಶನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 20)

(8) ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಲಾಮಂಚ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ (ಕಲ್ಲಂಟಿ) ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಶುಂರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ವಾತಜ್ವರಹರ.

(9) (ಮಹತ್) ಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಹುರುಳಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ವಾತಜ್ವರ, ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿಯ ಅಗಲಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು, ತಲೆನಡುಕು, ಸಹ ಪರಿಹಾರ.

(10) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನಾಮದ (ಸುಗಂಧಿ) ಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಮೂವೆಲೆ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಸಹ ವಾತಜ್ವರನಾಶನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

ಶರ್ಕರಾದಾಡಿಮಾಭ್ಯಾಂ ಚ ದ್ರಾಕ್ಷಾದಾಡಿಮಯೋಸ್ತಥಾ |
ವೈರಸ್ಯೇ ಧಾರಯೇತ್ಕಲ್ಪಂ ಗಂಡೂಷಂ ಚ ತಥಾ ಹಿತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 21)

(11) ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ, ಅಥವಾ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಅಥವಾ ಆ ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದ ರಸಗಳಿಂದ (ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ) ಗಂಡೂಷಮಾಡಿದರೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗಿರುವ ದೋಷ (ಅಥವಾ ರುಚಿಯ ವಿಕಾರ) ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು.

ದುರಾಲಭಾನಾಗರತಿಕ್ತಪಾರಾಶರೀವೃಷೈರಂಡಟಾಕಷಾಯಃ |
ಪೀತಃ ಸಶೂಲಂ ಶಮಯೇಜ್ಜ್ವರಂ ಚ ಸಶ್ವಾಸಕಾಸಂ ಪವನವ್ರಸೂತಮ್ ||
ಭೂನಿಂಬಮುಸ್ತಾಜಲಕಂಟಕಾರಿದ್ವಯಾಮೃತಾಗೋಕ್ಷುರನಾಗರಾ-
ಣಾಮ್ |

ಸಶಾಲಿವರ್ಣೇದ್ವಯಮೌಷ್ಕರಾಣಾಂ ಕ್ವಾಧಂ ಪಿಬೇದ್ವಾತಭವಜ್ವರಾತ್ತಃ ||

ಗುಡೂಚೀ ಸಾರಿವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಬಲಾ ಚಾಂಶುಮತೀ ತಥಾ |
 ಏಷೋ ಽಪಿ ಪರಮಃ ಸಿದ್ಧೋ ವಾತಜ್ವರವಿನಾಶನಃ ||
 ಗ್ರಂಥಿಕಂ ಸರ್ಪಟೋ ವಾಸಾ ಭಾರ್ಗೀ ಎಶ್ವಾ ಗುಡೂಚಿಕಾ |
 ಏಘಃ ಸುಸಾಧಿತಂ ತೋಯಂ ತೀವ್ರವಾತಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||
 ಅಮೃತಾ ನಾಗರಂ ಮುಸ್ತಾ ನಿಶಾಹ್ವಯಯವಾಸಕ್ಯಃ |
 ವಾತಜ್ವರೇ ಪ್ರದಾತವ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಯುಕ್ತಃ ಕಷಾಯಕಃ || (ನಿ ರ.)

(12) ಬಳ್ಳಿತುರಚನಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಚೋರ, ಆಡು ಸೋಗೆ, ಹರಳುಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಶೂಲೆ-ಕೆಮ್ಮು-ಉಬ್ಬಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ವಾತಜ್ವರ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

(13) ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇರುವೇರಿ (ಅಥವಾ ಮುಡಿವಾಳ), ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಶುಂಠಿ, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ವುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ವಾತಜ್ವರಸೀಡಿತನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

(14) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಸಹ ವಾತಜ್ವರನಾಶನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ

(15) ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಆಡುಸೋಗೆ, ನಿರ್ವಿಷದಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ತೀವ್ರವಾದ ವಾತಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(16) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರಸಿನ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹಿವ್ವಲೀಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ, ವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು

69. ಶ್ರೀವರ್ಣಚಂದ್ರನೋಶೀರಪರೂಷಕಮಧೂಕಜಃ |
 ಶರ್ಕರಾಮಧುರೋ ಹಸ್ತಿ ಕಷಾಯಃ ಪೈತ್ತಿಕಂ ಜ್ವರಮ್ ||
 ಪೀತಂ ಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಹನ್ಯಾತ್ಸಾರಿವಾದ್ಯಂ ಸಶರ್ಕರಮ್ |
 ಸಯಷ್ಟೀಮಧುಕಂ ಹನ್ಯಾತ್ಪ್ರಧೈವೋತ್ಪಲವೂರ್ವಕಮ್ ||
 ಶೃತಶೀತಕಷಾಯಂ ವಾ ಸೋತ್ಪಲಂ ಶರ್ಕರಾಯುತಮ್ |
 ಗುಡೂಚೀವದ್ಮರೋಧ್ರಾಣಾಂ ಸಾರಿವೋತ್ಪಲಯೋಸ್ತಥಾ ||
 ಶರ್ಕರಾಮಧುರಃ ಕ್ವಾಧಃ ಶೀತಃ ಪಿತ್ತಜ್ವರಾಪಹಃ |
 ದ್ರಾಕ್ಷಾರಗ್ವಧಯೋಶ್ವಾಪಿ ಕಾಶ್ಮರ್ಯಸ್ಯಾಧವಾ ಪುನಃ || (ಸು. 767)

(1) ಕಾಶ್ಮೀರ (ಮಲ. ಕುಮಲ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ಪರೂಷಕ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಸಿಹಿಯಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ್ವರ ನಾಶ.

(2) ಶಾರೀವಾದಿ ಗಣದ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯುವದ ರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ್ವರಪರಿಹಾರ.

(3) ಉತ್ಪಲಾದಿ ಗಣದ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ

ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಅವೃತಬಳ್ಳಿ, ತಾವರೆ, ಲೋಧ್ರ, ನೀಲತಾವರೆ, ಇವುಗಳ ತಣಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರನಾಶ.

(4) ಸುಗಂಧಿ (ನಾಮದ) ಬೇರು ಮತ್ತು ನೀಲತಾವರೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರವರಿಹಾರ.

(5) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಕ್ಕಿಮರನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಅಥವಾ ಕಾಶ್ಮೀರ (ಶಿವನಿ)ದ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಸೀಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ್ವರ ದೂರವಾಗುವದು.

ಕಲಿಂಗಂ ಕಟ್ಟಲಂ ಮುಸ್ತಂ ಪಾರಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ |
ವಕ್ತ್ರಂ ಸಶರ್ಕರಂ ಪೀತಂ ಪಾಚನಂ ಪೈತ್ರಿಕೇ ಜ್ವರೇ ||
ದುರಾಲಭಾ-ವರ್ಷಟಕ-ಪ್ರಿಯಂಗು-ಭೂನಿಂಬ - ವಾಸಾ - ಕಟುರೋಹಿಣೀ-
ನಾಮ್ |

ಜಲಂ ಪಿಬೇಚ್ಛರ್ಕರಯಾವಗಾಧಂ ತೃಷ್ಣಾಸ್ತಪಿತ್ತಜ್ವರದಾಹಯುಕ್ತಃ ||
ದ್ರಾಕ್ಷಾಭಯಾವರ್ಷಟಕಾಬ್ಧತಿಕ್ತಾಕ್ವಾಧಂ ಸಸಮ್ಯಾಕಫಲಂ ವಿದಧ್ಯಾತ್ |
ಪ್ರಲಾವಮೂರ್ಛಾಭ್ರಮದಾಹವೋಹತೃಷ್ಣಾಸ್ಥಿತೇ ಪಿತ್ತಭವೇ ಜ್ವರೇ ತು ||
ವಟೋಲಯವಧಾನ್ಯಾಕಮಧುಕಂ ಮಧುಸಂಯುತಮ್ |

ಹಸ್ತಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ದಾಹಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಚೈವ ಪ್ರಮಾಧಿನೀಮ್ ||
ಪಟೋಲಯವನೀಕ್ವಾಧೋ ಮಧುನಾ ಮಧುರೀಕೃತಃ |
ತೀವ್ರಪಿತ್ತಜ್ವರೋನ್ಮದೀ ಪಾನತೃಟ್ವಾ(?ನಾತ್ಮೃಡ್ವಾ)ಹನಾಶನಃ ||
ಗುಡೂಚ್ಯಾಮಲಕೈರ್ಯುಕ್ತಃ ಕೇವಲೋ ವಾಪಿ ವರ್ಷಟಃ |
ಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಹರೇತ್ಪೂರ್ಣಂ ದಾಹಶೋಷಭ್ರಮಾನ್ವಿತಮ್ ||

* * * ವಿಶ್ವಪರ್ಷಟಕೋಶೀರಘನಚಂದ್ರನಸಾಧಿತಮ್ |
ದದ್ಯಾತ್ಸುಶೀತಲಂ ವಾರಿ ತೃಟ್ವರ್ಧಿಜ್ವರದಾಹನುತ್ ||
ಗುಡೂಚೀ ಮುಸ್ತಧನ್ಯಾಕಂ ಮಧೂಕಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |
ತೃಷ್ಣಾಶೂಲಾರುಚಿಭದ್ರಪಿತ್ತಜ್ವರಹರೋ ಗಣಃ ||
ಕಿರಾತಾಮೃತಧಾನ್ಯಾಕಚಂದ್ರನೋಶೀರವರ್ಷಟಃ |
ಸವದ್ಮಕೈಃ ಕೃತಃ ಕ್ವಾಧೋ ಹಸ್ತಿ ಪಿತ್ತಭವಂ ಜ್ವರಮ್ ||
ದಾಹಹೃಲ್ಲಾಸಮರುಚಿಮುತ್ಕ್ಲೇಶವಮಧೂತ್ಕಘಾನ್ |

* * * ಚಂದ್ರನಂ ಮಧುಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ(?ರ್ದಾ) ಕಟುಕಾಂ(?ಕಾ) ಸದುರಾಲ-
ಭಾಮ್(?ಭಾ) ||

ಚಂದ್ರನಾದಿಗಣಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ಹನ್ಯಾದ್ವಾಹಜ್ವರಾರುಚಿಮ್ |
ಮುದ್ಗಾನಾಮಂಜಲೀಚೂರ್ಣಂ ಷಷ್ಟೀಮಧುಕಸಾಧಿತಮ್ ||
ಪಾಕ್ಯಂ ಶೀತಕಷಾಯಂ ವಾ ಪಿಬೇತ್ಪಿತ್ತಜ್ವರಾಪಹಮ್ |
ಪ್ರೀಬೇರಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಚಂದ್ರನಂ ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾ ||

ವೃಷೋಶೀರಯುತಃ ಕ್ವಾಧಃ ಶರ್ಕರಾಮಧುಸಂಯುತಃ |
 ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಜಯತ್ಯುಗ್ರಂ ತೃಷ್ಣಾದಾಹಜ್ವರಾವಹಃ ||
 ಭೂನಿಂಬಾತಿವಿಷಾ ಲೋಧ್ರಮುಸ್ತಕೇನ್ದ್ರಯವಾಮೃತಾಃ |
 ವಾಸಕಂ ನಾಗರಂ ಬಿಲ್ವಂ ಕಷಾಯೋ ಮಾಕ್ಷಿಕಾನ್ತಿತಃ ||
 ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಚ ವಿಡ್ಘೇದಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 21, 22, 23)

ಹ್ರೀಬೇರಚಂದ್ರನೋಶೀರಘನಪರ್ಪಟಸಾಧಿತಮ್ |
 ದದ್ಯಾತ್ಸುಶೀತಲಂ ವಾರಿ ತೃಟ್ ಭದ್ರಜ್ವರದಾಹನುತ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 278)
 ಛಿನ್ನಾಸಾರಃ ಸಿತಾಯುಕ್ತಃ ಪಿತ್ತಜ್ವರನಿಷೂದನಃ || (ನಿ. ರ.)

(6) ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ, ಕಿರುಶಿವೆನಿ (ಮಲ. ಚೆರುಕುಮಿಳ್), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪಾಡಾವಳಿ ಗಡ್ಡೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಾಚನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

(7) ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ವರ್ಪಾಟಕ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ನೆಲಬೇವು, ಆಡುನೋಗಿ, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣೀ, ಇವುಗಳ ಪಾನೀಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಬಾಯಾರಿಕೆ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಜ್ವರದ ಉರಿಯುಳ್ಳವನು, ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಬೇಕು.

(8) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ವರ್ಪಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಕಕ್ಕೆ ಮರನ ಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರಲಾಪ, ಮೂರ್ಛೆ, ಭ್ರಮೆ, ಉರಿ, ತಲೆತಿರುಕು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಈ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಕೊಡಬೇಕು.

(9) ಕಹಿವಡುವಲು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಉರಿ, ಬಲವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವವು.

(10) ಕಹಿವಡುವಲು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಸಿಹಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮತ್ತು ಉರಿ ನಾಶವಾಗುವವು.

(11) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ವರ್ಪಾಟಕ, ಇವುಗಳ, ಅಥವಾ ಬರೇ ವರ್ಪಾಟಕದ, ಕಷಾಯವು ಉರಿ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಭ್ರಮೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(12) ಶುಂರಿ, ವರ್ಪಾಟಕ, ಲಾಮಂಚ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರನ್ನು (ಪಾನೀಯ ಕಷಾಯವನ್ನು) ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಾಂತಿ, ಉರಿ, ಮತ್ತು ಜ್ವರ ನಾಶನ ಕ್ಯಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

(13) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಇವು ಪಿತ್ತಜ್ವರದವಾದ ಗಣ; ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಶೂಲೆ, ಅರುಚಿ ಮತ್ತು ವಾಂತಿ, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

(14) ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ (ಅಥವಾ ನೆಲಬೇವು), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಪದ್ಮಕ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಸೇವನದಿಂದ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಉರಿ, ಎದೆಯ ತಲ್ಲಣ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ವಾಕರಿಕೆ ಸಂಕಟ, ಕಫ ಬಾಯಿಂದ ಬರುವದು, ಇವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

(15) ಶ್ರೀಗಂಧ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವು ಚಂದನಾದಿ ಗಣ; ಇದರಿಂದ ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಅರುಚಿ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

(16) ಹೆಸರುಬೇಳೆಯ ಚೂರ್ಣ ಒಂದು ಪಲಕ್ಕೆ ಆರನೇ ಒಂದು ಅಂಶ (ಅರ್ಧ ತೊಲೆ) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಕ್ವ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಪಿತ್ತಜ್ವರಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

(17) ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಆಡು ಸೋಗೆ, ಲಾಮಂಚ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮೇತವಾಗಿ, ಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರವಾದ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಸಹ ತೊಲಗುವವು.

(18) ನೆಲಬೇವು, ಅತಿವಿಡೆ, ಲೋಧ್ರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡು ಸೋಗೆ, ಶುಂಠಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮಲದ ಸಡಿಲಿಕೆ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಜ್ವರ ಸಹ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವವು.

ಪರಾ ಅತಿವಿಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ ವಿಷವಿರುವದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತಗ್ಗಿಸಿ ಸೇರಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಅನು ಉಪವಿಷ, ಅದನ್ನು ಗೋಮಯದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ದೋಲಾಯಂತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬೇಯಿಸಿ, ತೊಳೆದು, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ಧ. ನಿ (ಪು 8)

(19) ಮುಡಿವಾಳ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಇವುಗಳ ನೀರನ್ನು (ಪಾನೀಯ ಕಷಾಯವನ್ನು), ಒಳ್ಳೆ ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ, ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವವು.

(20) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಸತ್ವವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಜ್ವರಪರಿಹಾರ.

ಪರಾ ಈ ಸತ್ವವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ 23ನೇ ಪುಟ ನೋಡಿ ಶುದ್ಧ ಸತ್ವದಿಂದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ೧-೨ ಹಣತೂಕ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕು

ಮಹಾದ್ರಾಕ್ಷಾಧಿ
ಕಷಾಯ.

ದ್ರಾಕ್ಷಾಚಂದನಪದ್ಮಾನಿ ಮುಸ್ತಾ ತಿಕ್ತಾ 5ಮೃತಾಪಿ ಚ |

ಧಾತ್ರೀ ಬಾಲಮುಶೀರಂ ಚ ಲೋಧ್ರೇನ್ದ್ರಯವಪರ್ಪಟಾಃ ||

ಪರೂಷಕಂ ಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚ ಯವಾಸೋ ವಾಸಕಸ್ತಧಾ |

ಮಧುಕಂ ಕುಲಕಂ ಚಾಪಿ ಕಿರಾತೋ ಧಾನ್ಯಕಂ ತಧಾ ||

ಏಷಾಂ ಕ್ವಾಥೋ ನಿಹನ್ಯೇವ ಜ್ವರಂ ಪಿತ್ತಸಮುತ್ಥಿತಮ್ |

ತೃಷ್ಣಾಂ ದಾಹಂ ಪ್ರಲಾಪಂ ಚ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಭ್ರಮಂ ಕ್ಲಮಮ್ ||

ಮೂರ್ಛಾಂ ಭದಿಂ ತಧಾ ಶೂಲಂ ಮುಖಶೋಷಮರೋಚಕಮ್ |

ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಹೃಲ್ಲಾಸಂ ನಾಶಯೇನ್ನೌತ್ರ ಸಂಶಯಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 278)

(21) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಾವರೆಹೂವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ, ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಮುಡಿವಾಳ, ಲಾಮಂಚ, ಲೋಧ್ರ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಪರೂಷಕ,

ಪ್ರಿಯಂಗು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಿರಾತ ಕಡ್ಡಿ (ಅಧವಾ ನೆಲಬೇವು), ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನೂ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಪ್ರಲಾಪ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಭ್ರಮೆ, ಆಯಾಸ, ಮೂರ್ಛೆ, ವಾಂತಿ, ಶೂಲೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಅರುಚಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಇವುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದ ರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಸಧ್ಯಾಂ ತೈಲಘೃತಕ್ಷಾದ್ವೈರ್ಲಿಹೇದ್ಧಾಹಜ್ವರಾಪಹಾಮ್ |

ಸಫ್ಯಾಲೇಹ. ಕಾಸಾಸ್ಯಕ್ ಪಿತ್ತವೀಸರ್ಪಶ್ವಾಸಾನ್ ಹಸ್ತಿ ವಮಾಸಪಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 23)

(22) ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಮತ್ತು ಜೇನು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಉರಿಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಕೆಮ್ಮು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ವಿಸರ್ಪ, ಉಬ್ಬಸ, ಮತ್ತು ಜ್ವರಲೆಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು.

ಕೇಸರಂ ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ಮಧುಸೈಂಧವಸಂಯುತಮ್ |

ಗಂಡೂಷಗಳು

ಶರ್ಕರಾದಾಡಿಮಾಭ್ಯಾಂ ವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾಖರ್ಜೂರಯೋಸ್ತಥಾ ||

ವೈರಸ್ಯೇ ಧಾರಯೇತ್ಕಲ್ಮಂ ಗಂಡೂಷಶ್ಚ ಯಥಾಹಿತಮ್ || (ಸು. 767)

(23) ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ (ಅಧವಾ ರುಚಿವಿಕಾರ) ಇರುವಲ್ಲಿ, ಮಾದಳದ ಕೇಸರ ವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಧವಾ ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ, ಸಕ್ಕರೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಖರ್ಜೂರ, ಇವುಗಳನ್ನು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಹಿತವಾದರೆ, (ಅವುಗಳ ರಸದಿಂದಲೂ, ಕಷಾಯ ದಿಂದಲೂ) ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು

ಹರಿತಕೀ ಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಲೋಧ್ರಮೇವ ಚ |

ದಾರ್ವೀ ಹರಿದ್ರಾ ತೇಜೋಹ್ವಾ ಸಕ್ಷಾದ್ರಾ ಮುಖಧಾವನೇ ||

ಎತೇನ ಕಟುಭಾವಾಂಜ್ ಮುಖರೋಗಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯತಿ |

ವಕ್ತ್ರಂ ವಿಶದತಾಮೇತಿ ಭಕ್ತಭಗ್ನಶ್ಚ ಜಾಯತೇ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 23)

(24) ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಲೋಧ್ರ, ಮರದರಸಿನ, ಅರಸಿನ, ತೇಜೋ ವತಿ (ಮೆಲ. ಚರುಪುನ್ನರಿ), ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾರವಿರುವದರಿಂದ ಬಾಯಿಯ ರೋಗಗಳು ಶಾಂತವಾಗಿ, ಬಾಯಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹಸಿವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪದ್ಮಕಂ ಮಧುಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಪುಣ್ಣರಿಕಮಧೋತ್ಪಲಮ್ |

ತಲಿಗ ಲೇಪ

ಯವಾನ್ ಭೃಷ್ಣಾನುಶೀರಾಣಿ ಸಮಂಗಾಂ ಕಾಶ್ಮೀರೀಫಲಮ್ ||

ಜಿಹ್ವಾ-ತಾಲು-ಗಲ-ಕೋಮಶೋಷೇ ಮೂರ್ಛಿ ಚ ದಾವಯೇತ್ ||

(ಸು. 767)

ಪದ್ಮಕ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಬಿಳಿತಾವರೆ, ನೀಲತಾವರೆ, ಹುರಿದ ಯವೆಧಾನ್ಯ, ಲಾಮಂಚ, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ (ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯುವ) ಗಿಡ, ಕಾಶ್ಮೀರ(ಶಿವನಿ)ಹಣ್ಣು

(ಮಲ. ಕುಮಳ), ಇವುಗಳ ಲೇವವನ್ನು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವದರಿಂದ ನಾಲಿಗೆ-ತಾಲು-ಕಂಠ-ಕೊಠ್ಠಿಮಗಳ ಒಣಗುವಿಕೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ: ಪಾರಾಂತರ ಪ್ರಕಾರ ಪದ್ಮಕಾದಿಗಳ ಚೋರ್ಣವನ್ನು (ಕುದಿಸಿದ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲ ಇಟ್ಟು, ಮಾರಣ ದಿನ ಆ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುದಿಯಲೂ ಬಹುದು; ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಕುದಿಯುವದರಿಂದ ಜ್ವರವೂ ಉರಿಯೂ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ 580)

ಪಾರಾಂತರಿಕ ಶೀತಂ ಮಧುಯುತಂ ತೋಯಮಾಕಣ್ಡದ್ವಾ ಪಿಸಾಸಿತಮ್ |
ತಣ್ಣೀರಿನ ಉಪ ವಾಮಯೇತ್ಪಾಯಯಿತ್ಯಾ ತು ತೇನ ತೃಷ್ಣಾ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ (ಸು. 767)
ಯೋಗ.

ಬಾಯಾರಿದವನಿಗೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಜೇನು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಗಂಟಲು ವರೆಗೆ ಕುಡಿಸಿ, ಕಾರಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೀರೈಃ ಕ್ಷೀರಿಕಷಾಯೈಶ್ಚ ಸುಶೀತೈಶ್ಚ ನನಾಯುತೈಃ |
ಅಂತ್ಯದರ್ಶಕೈಃ ಅನ್ತರ್ದಾಹೇ ವಿಧಾತವ್ಯಮೇತೈಶ್ಚಾನ್ಯೈಶ್ಚ ಶೀತಲೈಃ || (ಸು. 767)
ಅಂತರ್ದರ್ಶಕೈಃ ತೀತಲವಾದ ಯೋಗಗಳು ಒಳಗೆ ಉರಿ ಇರುವಲ್ಲಿ ಕರಿಸುಗಂಧಿಬೇರು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಒಳ್ಳೆ ತಣ್ಣಗಾದ ಹಾಲುಗಳಿಂದಲೂ, ಹಾಲುಮರಗಳ ಚಕ್ಕೆಗಳ ಕಷಾಯಗಳಿಂದಲೂ, ಬೇರೆ ಶೀತವೀರ್ಯದ (ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿ ಮುಂತಾದ) ಔಷಧಗಳ (ಸ್ವರ್ಶಕೈ) ಶೀತಲವಾದ ಕಷಾಯಗಳಿಂದಲೂ, (ಪಾನ-ಲೇವ-ಪರಿಷೇಕ-ಅವಗಾಹನ) ಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ: ಈ ವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೀತಲವಾದ ಯೋಗಗಳು ಹೊರಗಿನ ಪರಿಮಾರ್ಜನ(ಬರಸುವದು ಅಥವಾ ಒತ್ತುವದು)ಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯವಾದವೆಂತ ಕಾರ್ತಿಕಕುಂಡನು ಹೇಳುತ್ತಾನಾಗಿ ನಿ ಸಂ. ವ್ಯಾ (ಪು 580)ದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಜೊಗರು ಕಷಾಯಗಳು ಮತ್ತು ಹಾಲುಗಳು ಜೀರ್ಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಿಖ್ಧವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಉರಿತಮನಗುಣ ವ್ಯಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕುಡಿಯಕೊಡುವದರಿಂದ ಕೆಲವು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧಕ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರು ತಣ್ಣೀರಿನ ಅಥವಾ ನೀರ್ಗಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಡ ಕೊಡುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಕಷಾಯಗಳ ಒತ್ತಡ ಕೊಡುವದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಪರಿಷೇಕಾವಗಾಹನ ಮಾಡಿಸುವದರಿಂದಲೂ ಸುಖ ಕಾಣಬಹುದಾದಾಗ್ಯೂ, ಅಂಥಾ ಒತ್ತಡ ಮುಂತಾದ ಹೊರಗಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದಲೇ ಒಳಗಿನ ಉರಿಯು ಪರಿಹಾರವಾದೀತನ್ನು ವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆಂದರೆ

ರೋಗಿಯ ಮೈಬಿಸಿಯನ್ನು ಜಾಮುಕೊಮ್ಮೆ ಉಷ್ಣಪ್ರದರ್ಶಕವಿಡಿ(ಥರ್ಮೋಮೀಟರ್)ಯ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಬರುವಲ್ಲಿ, ಬಿಸಿಯು 102 ಡಿಗ್ರಿಯಷ್ಟು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕಿ ಇದೆ ಎಂತ ಕಂಡಾಗ್ಗೆ,

(a) 70 ಡಿಗ್ರಿಯಷ್ಟು ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕಟಾರದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯನ್ನು 10 ಅಥವಾ 15 ಮಿನಿಟುಗಳ ಕಾಲ ಇರಿಸಿ, ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು, ಮೈಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉಜ್ಜಿ ತೆಗೆದು, ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಮಲಗಿಸುವದು

(b) ಅಥವಾ ನೀರ್ಗಲ್ಲಿ(ice) ನಷ್ಟು ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೋಯಿಸಿ, ನೀರನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದು, ಆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ರೋಗಿಯ ಸುತ್ತ 10 ಅಥವಾ 15 ಮಿನಿಟಿನ ಕಾಲ ಹೊದಿಸುವದು

(c) ನೀರ್ಗಲ್ಲಿನ ಚೀಲವನ್ನು ರೋಗಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಲೆನೋವು ಇರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಇರಿಸುವದು ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗುತ್ತದೆ

ನೀರ್ಗಲ್ಲುಳ್ಳ ಚೀಲಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ, ಅಥವಾ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ, ತಕ್ಕಷ್ಟು ಕಾಲ ಇಡಬಹುದು

ಅಯುರ್ವೇದ ರೀತ್ಯಾ ಚಂದನದ (ಮೇಲಿನ ಎಫಿ ಪ್ರಕಾರ ಕರಿಸುಗಂಧಿ ಬೇರಿನ) ತೀತವಾದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಮೇಲವಾದ ಪಟ್ಟಿವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸುವದು, ತಣ್ಣಗಾದ ಕಮಲದ ಎಲೆಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸುವದು, ಹಿಮದ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿ ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯನ್ನಿರಿಸುವದು, ಇತ್ಯಾದಿ ಶೀತೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಏತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ, ಉರಿಯುಂಟಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ನದಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಿಖ್ಧ. ಕೆಳಗಿನ 94ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ. ಆದರೆ ರುಗ್ಗಾದ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಶೀತೋಪಚಾರ ಎಫಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 90ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ. ತಲೆಬಿಸಿ ಬಹಳವಾಗಾಗ್ಗೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ, ಕಚೋರಾದಿ ಚೋರ್ಣವನ್ನು ತಲೆಮೇಲೆ ಇಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ಮಲಯಾಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಯೋಗ ಹೇಗೆಂದರೆ.—

ಕಚೋರ, ಚಂಗಲಕೋರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇರುವೇರಿದಂಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಠಿ, ಕಲ್ಲಂಗ
 ಕಚೋರಾದಿ ಡಲೆಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಕುಂಕುಮಕೇಸರ, ಸಹಸ್ರವೇದಿ, ಶ್ರೀ
 ಚೂರ್ಣ ಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಲಾಮಂಚ, ಹುಣಸೆಂಬೆಯ ನಾರು, ಮಂಜಿಷ್ಠ,
 ದೇವದಾರ, ಅರಳು, ಕಲ್ಮಡ (ಶಿಲಾಜಿತು), ಕಂಡಿಬೆಣ್ಣೆ (ಮುರಾ), ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ವಜ್ರ
 ಕರ್ಪೂರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೊಲೆ
 ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ತಲೆಮೇಲೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಇಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಅಥವಾ ಅಮೃತ
 ಬಳ್ಳಿಯ ಎಲೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು, ಮುಚ್ಚುವದು. ಒಣಗಿದ ಕೂಡಲೇ ತೆಗೆದು ಪುನಃ ಪುನಃ
 ಇಡುತ್ತಾ ಬರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಜ್ವರ, ನೇತ್ರರೋಗ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ, ತಲೆನೋವು ಇತ್ಯಾದಿ
 ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

ಈ ಚೂರ್ಣ ದೊರೆಯದಾಗ್ಗೆ ಶ್ರೀಗಂಧ ಮತ್ತು ಬಜಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಲಿ
 ನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುದಿಸಿ ತಣಿಸಿ, ತಲೆಮೇಲೆ ಇಡಬಹುದು. ಮೊಲೆಹಾಲಿ
 ನಿಂದ ಇಡುವದಾದರೆ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಕುದಿಸುವದು ಬೇಡ.

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಬರೆದ 'ಕಚೋರಾದಿ' ಚೂರ್ಣದ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಮಂಚ
 ಮತ್ತು ಕರ್ಪೂರ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ, ಕಲ್ಪನಾರು, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ಅರತೆ (ರಾಸ್ಮೆಗಡ್ಡೆ),
 ಸುಗಂಧಿಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಚಂಚಲ, (ರಾಳ), ಕುಂದುರುಕ್ಕ (ಲೋಭಾನ), ರಕ್ತಬೋಳ,
 ಅಫೀಮು, ಕಾವಿಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಚೂರ್ಣಿಸಿ,
 ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ತಲೆಮೇಲೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇಡು
 ತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದಂಟಾದ ತಲೆನೋವು, ಜ್ವರ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ, ಹಿಡ್ಡು, ನೇತ್ರ
 ರೋಗ, ಪೀನಸ, ಕಫರೋಗ, ಕರ್ಣರೋಗ, ಸನ್ನಿಪಾತಗಳು, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಪರಾ ಶ್ರೀಗಂಧ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ನೀಲೇವೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹೆಗ್ಗುರುಟೆಗಿಡೀರು ಮತ್ತು ಅರಸಿನ, ಇವುಗಳನ್ನು ದಾಹ
 ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಂಗನದ ತೈಲಕ್ಕೂ, ಸರ್ವಾಂಗ ಲೇವ ಹಾಕುವದಕ್ಕೂ ತಲೆಲೋಕಕ್ಕೂ, ಪರಿಷೇಕ-ಅವಗಾಹನ-ಸ್ನಾನಗಳ
 ಕಸಾಯದ ಸ್ವೀಕಗೂ, ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಅ ಸಂ (ಪ 11-104)

70.

ಸಪ್ತಚೈದಂ ಗುಡೂಚೀಂ ಚ ನಿಮ್ಬಸುಧ್ನಿಂ(ಚಾ)ರ್ಜಕಮೇವ ಚ |

ಕ್ವಾಧಯಿತ್ತಾ ಪಿಬೀತ್ ಕ್ವಾಧಂ ಸಕ್ವಾದ್ರಂ ಕಫಜೇ ಜ್ವರೇ ||

ಕಟುತ್ರಿಕಂ ನಾಗಪುಷ್ಪಂ ಹರಿದ್ರಾ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |

ಕೌಟಜಂ ಚ ಫಲಂ ಹನ್ಯಾತ್ಸೇವ್ಯಮಾನಂ ಕಫಜ್ವರಮ್ ||

ಹರಿದ್ರಾಂ ಚಿತ್ರಕಂ ನಿಮ್ಬಮುಶೀರಾತಿವಷೇ ವಚಾಮ್ |

ಕುಷ್ಠಮಿನ್ದ್ರಿಯವಾನ್ ಮೂರ್ವಾಂ ವಟೋಲಂ ಚಾಪಿ ಸಾಧಿತಮ್

ಪಿಬೀನ್ಮರಿಚಸಂಯುಕ್ತಂ ಸಕ್ವಾದ್ರಂ ಕಫಜೇ ಜ್ವರೇ |

ಸಾರಿವಾತಿವಿಸಾಕುಷ್ಠಪುರಾಘ್ನೈಃ ಸದುರಾಲಭೈಃ ||

ಮುಸ್ತೇನ ಚ ಕೃಶಃ ಕ್ವಾಧಃ ಪೀತೋ ಹನ್ಯಾತ್ಕಫಜ್ವರಮ್ |

ಮುಸ್ತಂ ವೃಕ್ಷಕಬೀಜಾನಿ ತ್ರಿಫಲಾ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ||

ವರೂಷಕಾಣಿ ಚ ಕ್ವಾಧಃ ಕಫಜ್ವರವಿನಾಶನಃ || (ಸು. 767, 768)

ಕಫಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಫಾ
 ಯಾವಿ

ತ್ರಿಫಲಾ ತ್ರಿವೃತಾ ಮುಸ್ತಂ ಕಟುಕಂ ಸಕಲಿಂಗಕಮ್ |
 ಪಟೋಲಾರಗ್ವಧಂ ಚೈವ ರೋಹಿಣೀ ಚಿತ್ರಕಂ ಸಮಮ್ ||
 ಕ್ವಾಧಃ ಕ್ವಾದ್ರಿಯುತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಕಾಸಗಲಾಮಯೇ |
 ನಿವ್ವು ವಿಶ್ವಾವೃತಾ ಭೀರು ಶರೀ ಭೂನಿವ್ವುಪಾಷ್ಕರಮ್ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಬೃಹತೀ ಚೇತಿ ಕ್ವಾಧೋ ಹನ್ತಿ ಕಫಜ್ವರಮ್ | * * *
 ತ್ರಿಫಲಾ ಪಟೋಲವಾಸಾಞ್ನರುಹಾತಿಕ್ತರೋಹಿಣೀಷಡ್ಗುಸ್ಥಾ |
 ಮಧುನಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮತಮುತ್ಥೇ ದಶಮೂಲೀವಾಸಕಸ್ಯ ವಾ ಕ್ವಾಧಃ || * * *
 ಆಮಲಕ್ಯಾಭಯಾಕೃಷ್ಣಾ(?ವ್ಲಾಃ) ಚಿತ್ರಕಶ್ಚೇತ್ಯಯಂ ಗಣಃ |
 ಸರ್ವಜ್ವರಕಫಾತಂಕೇ ಭೇದೀ ದೀಪನಪಾಚನಃ ||
 ತಿಕ್ತಾನಿವ್ವು ವಿಷಾಪ್ಪೋಷಕಕ್ರಾಹ್ವಾಭಿಃ ಶೃತಂ ಜಲಮ್ |
 ಪಿಬೇತ್ಕಫಜ್ವರಂ ಘೋರಂ ಹನ್ತಿ ಕಾಸಸಮನ್ವಿತಮ್ ||
 ಸಿನ್ಧುವಾರದಲಕ್ವಾಧಂ ಕಣಾಡ್ಯಂ ಕಫಜೇ ಜ್ವರೇ |
 ಜಂಘಯೋಶ್ಚ ಬಲಕ್ಷೀಣೇ ಕರ್ಣೇ ಚ ಪಿಹಿತೇ ಪಿಬೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 23, 24)

ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾಞ್ನರುಹೋಪಕುಲ್ಯಾವಿಶ್ವಾಷಧೈಃ ಸಾಧಿತಮಮ್ನು ಪೀತಮ್ |
 ಹನ್ತಿ ಜ್ವರಶ್ವಾಸಬಲಾಸಕಾಸಶೂಲಾಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಂ ಜರರಾನಿಲಂ ಚ ||
 ಮರಿಚಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ನಾಗರಂ ಕಾರವೀ ಕಣಾ |
 ಚಿತ್ರಕಂ ಕಟ್ಟಲಂ ಕುಷ್ಠಂ ಸಸುಗನ್ನಿವಚಾ ಶಿವಾ ||
 ಕಂಟಕಾರೀ ಜಟಾ ಶೃಂಗೀ ಯವಾಸೀ ಪಿಚುಮನ್ದಕಃ |
 ಏಷಾಂ ಕ್ವಾಧೋ ಹರತ್ಯೇವ ಜ್ವರಂ ಸೋಪದ್ರವಂ ಕಫಾತ್ ||
 ಪಟೋಲತ್ರಿಫಲಾತಿಕ್ತಸರೀವಾಸಾಮೃತಾಭವಃ |
 ಕ್ವಾಧೋ ಮಧುಯುತಃ ಪೀತೋ ಹನ್ಯಾತ್ಕಫಕೃತಂ ಜ್ವರಮ್ ||
 ಭೂನಿವ್ವುನಿವ್ವು ಪಿಪ್ಪಲೈಃ ಸರೀ ಶುಂಠೀ ಶತಾವರೀ |
 ಗುಡೂಚೀ ಬೃಹತೀ ಚೇತಿ ಕ್ವಾಧೋ ಹನ್ಯಾತ್ಕಫಜ್ವರಮ್ ||
 ತ್ರಿಕಂಟಕಬಲಾವ್ಯಾಘ್ರೀಗುಡನಾಗರಸಾಧಿತಮ್ |
 ವರ್ಜೋಮೂತ್ರವಿಬಂಧಘ್ನಂ ಕಫಜ್ವರಹರಂ ವಯಃ ||
 ಕಂಟಕಾರ್ಯಮೃತಾದಾರುವೃಷವಿಶ್ವಾಸಮಾತ್ರಿತಃ |
 ಕ್ವಾಧಃ ಕಣರಜೋಯುಕ್ತಃ ಸದ್ಯಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಃ |
 ಮುಸ್ತಾ ದುರಾಲಭಾ ಶುಂಠೀ ಕ್ವಾಧಃ ಏಷಾಂ ಸಮಾಂಶಕಃ |

ಹನ್ತಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಂ ತೀವ್ರಂ ನಿಪೀತಃ ಪಥ್ಯಭೋಜನೇ || (ನಿ. ರ.)

(1) ಎಳೆಲೆಬಾಳೆ (ಹಾಲೆಮರ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಹಿಬೇವು, ರಾಮ(ನಾಯಿ)ತುಳಸಿ, ಇವುಗಳ ಕಪಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರಹರ.

ಸರಾ ಸ್ಫೂರ್ಜಕ ಎಂದರೆ ಕಾಡುಗೋರಲೆ ಅಕಾರದ ಮರುಗದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ ಎಂತ ಸಿ ಸಂ ವ್ಯಾ., ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅದು ತಿಂದುಕ(ಬಂದದ ಮರು)ದ ಹೆಸರು. 'ಸ್ಫೂರ್ಜಕ' ಎಂಬದೇ ಸರಿಯಾದ ಪಾರ ಎಂತ ಎಣಿಸುವ

ದಾದರೂ, ಅದರ ಬದಲಾಗಿ 'ಆರ್ಜಿ' (ರಾಮತುಳಸಿ)ವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಅದರಲ್ಲಿ ಕಫಹರಗುಣ ಮತ್ತು ತೀತಜ್ವರಹರಗುಣ ಇರುತ್ತವೆ.

(2) ತ್ರಿಕಟು, ನಾಗಸಂಪಿಗೆಯ ಹೂವು, ಅರಸಿನ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫಜ್ವರಹರ.

(3) ಅರಸಿನ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಹಿಬೇವು, ಲಾಮಂಚ, ಅತಿವಿಡೆ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ. ಪೆರುಕುರುಂಬ), ಕಹಿವಡುವಲು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಫಜ್ವರ ಪರಿಹಾರ.

ಸರಾ ಮೇಲೆ 89ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ 18ನೇ ಯೋಗದಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ

(4) ನಾಮದ(ಸುಗಂಧಿ)ಬೇರು, ಅತಿವಿಡೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, (ಶುದ್ಧ) ಗುಗ್ಗುಳ, ಬಳ್ಳಿ ತುರಚನ ಬೇರು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫಜ್ವರಹರ.

(5) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ (ಇಂದ್ರಜೀವಿ), ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪರೂಷಕ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಕಫಜ್ವರನಾಶ.

(6) ತ್ರಿಫಲೆ, ತಿಗಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಕ್ಕಿಮರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಸಮತೂಕದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಕಂಠರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು

ಸರಾ ಚಿತ್ರಮೂಲವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಈ ಕಷಾಯದಿಂದ ಭೇದಿಯಾಗಬಹುದು

(7) ಕಹಿಬೇವು, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶತಾವರಿ, ಕಚೋರ, ನೆಲಬೇವು, ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಕಫಜ್ವರವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

(8) ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಬಜಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದರೆ ಕಫಜ್ವರಪರಿಹಾರ.

(9) ದಶಮೂಲಗಳು ಮತ್ತು ಆಡುಸೋಗೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜೀನಿನೊಂದಿಗೆ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರಪರಿಹಾರ.

(10) ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, (ಶುದ್ಧ) ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಈ ಗಣವು ಸರ್ವ ವಿಧದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಫದ ಪೀಡೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದದ್ದು, ದೀಪನ-ಪಾಚನ ಗುಣ ವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಭೇದಿಮಾಡಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು

(11) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಅತಿವಿಡೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಕೂಡಿದ ಘೋರವಾದ ಕಫಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

(12) ಬಿಳೀನುಕ್ಕಿ ಎಲೆಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರ, ಕಾಲುಗಳ ಬಲಹೀನತೆ, ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡದ್ದು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

(13) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಫ, ಕೆಮ್ಮು, ಶೂಲೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡ ವಾಯು, ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

(14) ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಚಿತ್ರ ಮೂಲ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಕೋಲಾಂಜನ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಓಮ, ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಕಫಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

(15) ಕಹಿಪಡುವಲು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಆಡುಸೋಗಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಷರಾ 'ಸುಲ' ಅರ್ಥವಾ 'ತುಲ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಚೋರ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ ಕಚೋರಕ್ಕೆ ಜ್ವರಹರ ಗುಣ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುವನಿಲ್ಲ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, 'ಸುಲ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರ ಕಚೋರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರಾಗಿ ಧ ನಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

(16) ನೆಲಬೇವು, ಕಹಿಬೇವು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಶುಂಠಿ, ಶತಾವರಿ, ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫಜ್ವರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

(17) ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಇವುಗಳಿಂದ ವಕ್ಷಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವು ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಬದ್ಧತೆಯನ್ನೂ ಕಫಜ್ವರವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(18) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದೇವದಾರ, ಆಡುಸೋಗಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿವ್ವಲೀಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರವು ಕೂಡಲೆ ತೊಲಗುವದು.

(19) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ವಧ್ಯವಾದ ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ತೀವ್ರವಾದ ಕಫಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಕಟ್ಟಲಂ ಪೌಷ್ಕರಂ ಕೃಷ್ಣಾ ಶೃಂಗೀ ಚ ಮಧುನಾ ಸಹ |

ಚಾತುರ್ಥದ್ರಾವಣ ಶ್ವಾಸಕಾಸಜ್ವರಹರಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಲೇಹಃ ಕಫಾನ್ತಕೃತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 21)

ಕಿರುಶಿವನಿ (ಮಲ. ಕರಿಂಕುಮಲ), ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಇವುಗಳ ಜೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು, ಈ ಲೇಹವು ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಕಫ ಸಹ ನಾಶಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದು.

ಕಟ್ಟಲಂ ಪೌಷ್ಕರಂ ಶೃಂಗೀ ಮುಸ್ತಕಂ ಕಟುಕಂ ಶಖೀಮ್ |

ಸಮಸ್ರಾಸ್ಥೇಕಶೋ ವಾಪಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ ||

ಕಟ್ಟಲಾದ ಲೇಹ

ಆದ್ರಕಸ್ತರಸಕ್ಷಾದ್ರೈರ್ಲಿಹತ್ಯಾತ್ಮಫನಿನಾಶನಮ್ |

ಶೂಲಾನಿಲಾರುಚಿಚ್ಛದಿಕಾಸಶ್ವಾಸಕ್ಷಯಾವಹಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 24)

ಕಿರುಶಿವನಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿರಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಾಗಲಿ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ

ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಶುಂಠಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನುಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಲು ಕಫ, ಶೂಲೆ, ವಾಯು, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಕದ್ಲಿದ್ರೋವಕುಲ್ಯಾಸಂಯೋಗಃ ಶ್ವಾಸಕಾಸಜ್ವರಾಪಹಃ |

ಒಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣ

ಸ್ಲೇಹಾನಂ ಹನ್ತಿ ಹಿಕ್ಮಾಂ ಚ ಬಾಲಾನಾಂ ಚ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 25)

ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಸ್ಲೇಹವ್ಯಾಧಿ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು. ಈ ಲೇಹ ಬಾಲಕರಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು,

ಅಜಾಙ್ಕಾ(?ಜೇ) ಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತೋ ದಾಡಿಮಾಸ್ತರಸೇನ ತು |

ಕವಲ

ಕದುಷ್ಣೋ ಮಧುನಾ ಯುಕ್ತಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಕವಲಗ್ರಹಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 25)

ಜೇರಿಗೆಯ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ (ಸಮಪಾಲು) ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ (ಹುಳಿ) ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, (ಕುದಿಸಿ) ಅಲ್ಪ ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗ್ಗೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. (ಇದರಿಂದ ಕಫಜ್ವರಪರಿಹಾರ.)

71.

ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಕಿರಾತತಿಕ್ತಮಮೃತಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಾಮಲಕಂ ಶಬೇಮ್ |

ನೀರ್ವಾಧ್ಯ ವಾತಪಿತ್ತೋತ್ಥೇ ತಂ ಕ್ವಾಧಂ ಸಗುಡಂ ಪಿಬೇತ್ ||

ರಾಸನ್ನಾಪೃಷ್ಣೋತ್ಥಸ್ತಿಫಲಾರಾಜವೃಕ್ಷಫಲೈಃ ಸಹ |

ಕಪಾಯಃ ಸಾಧಿತಃ ಪೀತೋ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ || (ಸು. 769)

ವಿಶ್ವಾಮೃತಾಬ್ಜಭೂನಿವೈಃ ಪಂಚಮೂಲೀಸಮನ್ವಿತೈಃ |

ಕೃತಃ ಕಪಾಯೋ ಹನ್ತಾಶು ವಾತಪಿತ್ತೋತ್ತರಂ ಜ್ವರಮ್ ||

ಬಲಾಭಾಗ್ಯಮೃತೈರಂಡಚಂದನೋಶೀರವರ್ಷಟೈಃ |

ಉಪಕುಲ್ಯಾಬ್ಧಹ್ರೀಬೇರೈಃ ಕಪಾಯಂ ಚ ಪಿಬೇತ್ತತಃ ||

ವರ್ವಭೇದಲರಃಕಪ್ಪಂ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ |

ಗುಡೂಚೀ ವರ್ವಟಂ ಮುಸ್ತಂ ಕಿರಾತಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||

ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರೇ ದೇಯಂ ಪಂಚಭದ್ರಮಿದಂ ಶುಭಮ್ |

ನೀಲೋತ್ಪಲಮುಶೀರಾಣಿ ಬಲಾವದ್ಧಕಮೇವ ಚ ||

ಕಾಶ್ಮೀರಮಧುಕಂ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಮಧುಕಂ ಸಪರೂಷಕಮ್ |

ಪೇಯಃ ಶೀತಕಪಾಯೋ ಯಂ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಾಪಹಃ ||

ಸಪ್ರಲಾಪಂ ಸಮೋಹಂ ಚ ಶಮಯೇತ್ಪ್ರೈತ್ತಿಕಂ ಜ್ವರಮ್ |

ಆರಗ್ಯಧಫಲಂ ಮುಸ್ತಂ ಯಷ್ಟೀಮಧುಕಮೇವ ಚ ||

ಉಶೀರಮಭಯಾ ಚೈವ ಹರಿದ್ರಾ ದಾರುಸಾಹ್ವಯಾ |

ವಟೋಲಂ ಪಿಚುಮರ್ದಶ್ಚ ತಥಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ||

ವಿಭಿಃ ಸಿದ್ಧಃ ಕಪಾಯಃ ಸ್ಯಾದ್ವಾತಪಿತ್ತಭವೇ ಜ್ವರೇ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 26)

ದ್ರಾಕ್ಷಾಕಿರಾತಾಮೃತವಾಸಕಾಸಬೀಕ್ಷಾಧಂ ಪಿಬೇತ್ಪಿತ್ತಮರುಜ್ಜ್ವರಂ
ಹರೇತ್ ||

ದುರಾಲಭಾಮೃತಾ ಘನೋ ಜಲಂ ಚ ರೋಹಿಣೀರಜೋ |

ಜ್ವರಂ ಚ ವಾತಪಿತ್ತಜಂ ನಿಹನ್ತ್ಯಸೌ ಕಷಾಯಕಃ ||

ಭೂನಿಮ್ಬತಿಕ್ತಜಲಚಂದನಂ ಚ ಧಾನೇಯಪಥ್ಯಾದಶಮೂಲಸಂಘಾಃ |

ಹ್ರೀಬೇರವಿಶ್ವಾಕರಮರ್ದಕಾ ಚ ಏಷಾಂ ಶೃತಂ ಪಿತ್ತಮರುಜ್ಜ್ವರೇ-
ಷ್ವಮ್ ||

ಜಲಧಾನ್ಯಕಿರಾತಗುಡೂಚಿಕಾ ನಿಯಮನಂ ಕಟುಕೀ ಚ ಪಟೋಲಿಕಾ |

ಕ್ಷುಧಿಕಮೇಭಿರಿದಂ ತು ಜಲಂ ಹರೇತ್ಪವನಪಿತ್ತಭವಂ ಜ್ವರಮುನ್ನತಮ್ ||

(ನಿ. ರ.)

(1) ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಬಿಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು.

(2) ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡಿ (ಅರತೆ), ಆಡುಸೋಗೆ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಕ್ಕೆಮರದ ಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

(3) ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ವಾತಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲವನ್ನು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನತೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಸ್ತಪಂಚಮೂಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು

(4) ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹರಳುಬೇರು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಗಂಟುಗಳ ಒಡೆತ, ತಲೆನಡುಕು ಮತ್ತು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು

(5) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ್ದು, 'ಪಂಚಭದ್ರ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಶುಭಕರ.

(6) ನೀಲತಾವರೆ, ಲಾಮಂಚ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ವದ್ಮಕ, ಕಾಶ್ಮೀರಿ (ಶಿವನ್ನಿ), ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಪರೂಷಕ, ಇವುಗಳ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು; ಪ್ರಲಾಪ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಪಿತ್ತಜ್ವರ ಸಹ ಶಮನವಾಗುವದು.

(7) ಕಕ್ಕೆಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಲಾಮಂಚ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(8) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನವು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(9) ಒಳ್ಳೆತುರಚನ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರು ವೇರಿ), ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ ನಾಶ ವಾಗುವದು.

(10) ನೆಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಇರುವೇರಿ, ಶುಂಠಿ, ಕರಂಡೆಹುಳಿ (ಕವಳಿಕಾಯಿ), ಇವುಗಳ ಕಷಾ ಯವು ಪಿತ್ತವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು.

(11) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ನೆಲಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಉಗ್ರವಾದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿ ಹರಿಸುವದು.

ಮಧುಕಂ ಸಾರಿವಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಮಧುಕಂ ಚಂದ್ರನೋತ್ಪಲಮ್ |
ಮಧುಕಾದಿ ಓಮ ಕಾಶ್ಮೀರೀಫಲಕಂ ಲೋಧಂ ತ್ರಿಫಲಾ ವದ್ಯಕೇಸರಮ್ ||
ಪರೂಷಕಂ ಮೃಣಾಲಂ ಚ ಕ್ಷೇಪೇಶ್ವಂಚಾರ್ಣ್ಯ ವಾರಿಣಿ |
ನಿಶೋಷಿತಂ ಸಿತಾಕ್ಷಾದ್ರಲಾಜಯುಕ್ತಂ ತು ತತ್ತಿಬೇತ್ ||
ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ದಾಹಂ ತೃಷ್ಣಾಮೂರ್ಛಾರುಚಿಭ್ರಮಾನ್ |
ಶಮಯೇದ್ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚ ಬೇಮೂತಮಿವ ಮಾರುತಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 281)

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವ್ವೆಹೂವು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ನೈದಿಲೆ, ಕಾಶ್ಮೀರಿ (ಶಿವನ್ನಿ)ಫಲ, ಲೋಧ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಪರೂಷಕ, ತಾವರೆದಂಟು, ಇವುಗಳನ್ನು ಚಾರ್ಣ್ಯಮಾಡಿ, ರಾತ್ರಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿಟ್ಟು, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹಿಂಡಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಅರಳಿನ ವುಡಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಅರುಚಿ, ಭ್ರಮೆ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಸಹ, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಮೋಡಗಳು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಶಮನವಾಗುವವು.

ಇವು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬ ಎರಡು ಪಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅದರ ಚಾರ್ಣ್ಯವನ್ನು ಅರು ಪಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆ ಸುವದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ

ಕಫಪಿತ್ತಹರಾ ಮುದಗ್ನಃ ಕಾರವೇಲ್ಲಾದಯಸ್ತಧಾ |
ಪ್ರಾಯೇಣ ನ ತು ತೇ ದೇಯಾ ವಾತಪಿತ್ತೋದ್ಭವೇ ಜ್ವರೇ ||
ಶೂಲೋದಾವರ್ತವಿಷ್ಣವ್ವಜನಕಾಃ ಜ್ವರವರ್ಧನಾಃ |
ದಾಡಿಮಾಮಲಮುದಗ್ನಾಂ ಯೂಷಸ್ತ್ವನಿಲಪೈತ್ತಿಕೇ ||
ಮುದಗ್ನಮಲಕಯೂಷಸ್ತು ವಾತಪಿತ್ತಾತ್ಮಕೇ ಹಿತಃ
ಮಹಾದಾಹೇ ವಿಧಾತವ್ಯೋ ಯೂಷಃ ಚಣಕಸಂಭವಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 26)

ಹೆಸರು, ಹಾಗಲಕಾಯಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಕಫಪಿತ್ತಹರ-ಗುಣವುಳ್ಳವು; ಅವುಗಳನ್ನು ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕೊಡಬಾರದು. ಅವುಗಳನ್ನು ವಾತ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಜ್ವರ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಶೂಲೆ, ಉದಾವರ್ತ, ವಿಷ್ಣಂಭ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹೆಸರು

ಸಾರು ವಾತಪಿತ್ತರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗ್ಯೂ, ನೆಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೆಸರು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಾರು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು. ಮಹಾ ಉರಿ ಇರುವಲ್ಲಿ ಕಡಲೇಬೀಳೆಸಾರನ್ನು ಎಧಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ: ನೆಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹೆಸರಿನ ಸಾರು ಭೇದಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಪಿತ್ತವಾತಹರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿ ತಮನಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛೆ, ಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಮದವನ್ನು ವರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು (ಭಾ ಪ್ರ. 270)

72.

ಕಫವಾತಜ್ವರದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ರಾಜವೃಕ್ಷಾದಿವರ್ಗಸ್ಯ ಕಷಾಯಂ ಮಧುಸಂಯುತಮ್ |
ಕಫವಾತಜ್ವರಂ ಹನ್ಯಾಚ್ಛೇಘ್ರಂ ಕಾಲೇ ಽವಚಾರಿತಮ್ ||
ನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ಭಾರ್ಗೀಮಭಯಾಂ ಸುರದಾರು ಚ |
ವಚಾಂ ವರ್ವಟಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಭೂತೀಕಮಧ ಕಟ್ಟಲಮ್ ||
ನೀಕ್ಷಾಧ್ಯ ಕಫವಾತೋಽಥೇ ಕ್ಷೌದ್ರಹಿಂಗುಸಮನ್ವಿತಮ್ |
ಪಾತವ್ಯಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಘ್ನಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮೋತ್ತೇಕೇ ಗಲಗ್ರಹೇ ||
ಹಿಕ್ಮಾಸು ಕಂಠಶ್ಚಯಧೌ ಶೂಲೇ ಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವಜೇ || (ಸು. 768)
ಮುಸ್ತಾ ವರ್ವಟಕಂ ಶುಂಠೀ ಗುಡೂಚೀ ಸದುರಾಲಭಾ |
ಕಫವಾತಾರುಚಿಛಿದ್ರಿದಾಹಶೋಷಜ್ವರಾಪಹಃ ||
ಆರಗ್ಯಧಗ್ರ್ವಿ ಕಮುಸ್ತತಿಕ್ತಾಹರಿತಕೇಭಿಃ ಕೃಧಿತಃ ಕಷಾಯಃ |
ಸಾಮೇ ಸಶೂಲೇ ಕಫವಾತಯುಕ್ತೇ ಜ್ವರೇ ಹಿತೋ ದೀಪನಪಾಚನಶ್ಚ ||
ಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂ ಮುಸ್ತಾ ಗುಡೂಚೀ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |
ಚಾತುರ್ಭದ್ರಕಮಿತ್ಯಾಹುಃ ಪಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಮ್ ||
ನಿಂಬಾಮೃತಾ ವಿಶ್ವದಾರು ಕಟ್ಟಲಂ ಕಟುಕೀ ವಚಾ |
ಕಷಾಯಂ ಪಾಯಯೇದಾಶು ಪಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಮ್ ||
ಪರ್ವಭೇದಃ(?ದ) ಶಿರಃಶೂಲಕಾಸಾರೋಚಕಪೀಡಿತಮ್ |
ದಶಮೂಲೀರಸಃ ಪೀತಃ ಕಣಾಢ್ಯಶ್ಚ ಕಫಾನಿಲೇ ||
ಅವಿಪಾಕೇ ಽತಿನಿದ್ರಾಯಾಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮುಕ್ತಾಶ್ವಾಸಕಾಸಕೇ
(ಚಿ ಸಾ. ಸಂ 29, 30)

ಸಿಂಹೀಯವಾನೀಭಿನನ್ನಾನಾಂ ಕ್ವಾಧಶ್ಚ ಚಪಲಾಯುತಃ |
ಕಫವಾತಜ್ವರಶ್ವಾಸಶೂಲಪೀನಸಕಾಸಜಿತ್ ||
ಕ್ಷೌದ್ರಾಮೃತಾನಾಗರಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಯೈಃ ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ಕಫಮಾರು-
ತೋತ್ತರೇ |
ಸಶ್ವಾಸಕಾಸಾರುಚಿಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೇ ಜ್ವರೇ ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಭವೇ ಽಪಿ ಶಸ್ಯತೇ ||
ಭೂನಿಮ್ಬಮುಸ್ತಾ ಕಟುಕಾಗುಡೂಚೀದುರಾಲಭಾವರ್ವಟನಾಗರಾಖ್ಯಃ |
ಕ್ವಾಧೋ ಽನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮಹರೋ ವದಂತಿ ಸೂರ್ಯೋ ಯಥಾ ನಾಶಯತೇ
ಽನ್ಯಕಾರಮ್ ||

ಸ್ತೇದೋದ್ಗಮೇ ಭ್ರಷ್ಟಕುಲಿಫ ಚೂರ್ಣನಿಯಾರ್ತನಂ ಶಸ್ತ್ರಮಿತಿ ಬ್ರುವಂತಿ ||
 ಮರೀಚಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಶುಂಠಿಪಥ್ಯಾಲೋಧೃಶ್ಚ ಪುಷ್ಕರಮ್ |
 ಭೂನಿಮ್ಬಃ ಕಟುಕಾ ಕುಷ್ಠಂ ಕರ್ಷೂರೋ ಲಿಂಗಿಕಾ ಸಖೀ ||
 ಏತಾನಿ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ |
 ಏತದುದ್ಧೂಲನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸ್ತೋತೋವತ್ ಸ್ತೇದನಿರ್ಗಮೇ ||
 ಭೂನಿಮ್ಬಕಾರವೀತಿಕ್ತಾವಚಾಕಟ್ಟಲಜಂ (?ಚಾಃ) ರಜಃ (?ಚಾಃ) |
 ಏಷಾಮುದ್ಧೂಲನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸತತಂ ಸ್ತೇದಸಂಪ್ಲವೇ || (ನಿ. ರ.)

(1) ಆರಗ್ಯಧಾದಿ ವರ್ಗದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಕಫ ವಾತಜ್ವರವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವದು.

ಸರ್ವಾ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಬೇಕಾದಾಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

(2) ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ದೇವದಾರ, ಬಜೆ, ವರ್ವಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲು, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ವನ್ನು ವಾತಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಕಫ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವದು, ಗಂಟಲು ಹಿಡ ಕೊಂಡದ್ದು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು, ಕಂಠದ ಬಾವು, ಹೃದಯಶೂಲೆ, ವಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಸಹ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವವು.

ಸರ್ವಾ ಜೇನು ಕರ್ಷತೂಕ ಮತ್ತು ಹಿಂಗು ಮಾಷತೂಕ ಎಂತ ೨ ೨೦ ವ್ಯಾ (ಸು 581)

(3) ವರ್ವಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಕಫವಾತ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಉರಿ, ಶೋಷ ಮತ್ತು ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

(4) ಕಕ್ಕೆಮರ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಶೂಲೆಯಿರುವ ಆಮಯುಕ್ತವಾದ ಕಫವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತ; ಮತ್ತು ದೀವನ-ಪಾಚನ ಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

(5) ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ 'ಚಾತು ಚಾತುರ್ಭದ್ರಕ ಕಷಾಯ ಭದ್ರಕ' ಎಂತ ಹೆಸರು; ಅದು ವಾತಕಫಜ್ವರರವಾದ್ದು.

(6) ಕಹಿಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ದೇವದಾರ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಬಜೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಗಂಟುಗಳ ನೋವು, ತಲೆಶೂಲೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ಇವುಗಳ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳ ವಾತಕಫಜ್ವರದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಕುಡಿಸಬೇಕು.

(7) ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣಸಮೇತವಾಗಿ, ಪಾನಮಾಡುವ ದರಿಂದ ಕಫವಾತಜ್ವರ, ಅಜೀರ್ಣ, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ವಾರ್ಶ್ವನೋವು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು ಸಹ ತೊಲಗುವವು.

(8) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಓಮ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡಲು ಕಫವಾತಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಶೂಲೆ, ಪೀನಸ, ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ತೊಲಗುವವು.

(9) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫವಾತಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ಪಕ್ವಶೂಲಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು.

(10) ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ವರ್ಷಾಟಕ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು, ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಹೇಗೆ ಹೋಗಾಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ, ವಾತಕಫಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(11) ಅತಿಯಾದ ಬೆವರು ಹೊರಡುವಲ್ಲಿ ಹುರಿದ ಹುರುಳಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹರಡಿ
ಅಜವರಿಗೆ ಒರಸುವದು (ಅಥವಾ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಡಿಲಾಗಿ
ಕಟ್ಟಿ, ಆ ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಒರಸುವದು) ಪ್ರಶಸ್ತ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(12) ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಲೋಧ್ರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನೆಲ ಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಕಚೋರ, ಲಿಂಗತೊಂಡಿಬೇರು, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನುಣ್ಣಗಿನ ಚೂರ್ಣವಾಡಿ, ಅದರ ಧೂಳನ್ನು, ದಾರೆಂಟಾಗಿ ಬೆವರು ಬರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, (ರೋಮಕೂಪಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ಹಾಗೆ) ಹರಡುವದು ಮುಖ್ಯವಾದ್ದು.

(13) ನೆಲಬೇವು, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಬಜೆ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಧೂಳನ್ನು ಬಿಡದೆ ಬೆವರುತ್ತಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡುವದು ಉತ್ತಮ.

73.

ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಎಲಾವಟೋಲತ್ರಿಫಲಾಯಷ್ಠ್ಯಾಹ್ವಾನಾಂ ವೃಷಸ್ಯ ಚ |
ಕ್ವಾಧೋ ಮಧುಯುತಃ ಪೀತೋ ಹಸ್ತಿ ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರಮ್
ಕಟುಕಾವಿಜಯಾದ್ರಾಕ್ಷಾಮುಸ್ತಸರ್ಪಟಕೈಃ ಕೃತಃ |
ಕಷಾಯೋ ನಾಶಯೇತ್ಪೀತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಭವಂ ಜ್ವರಮ್ ||
ಭಾರ್ಗೀವಚಾಪರ್ಪಟಕಧಾನ್ಯಹಿಂಗ್ರಭಯಾಘನೈಃ |
ಕಾಶ್ಠರ್ಯನಾಗರೈಃ ಕ್ವಾಧಃ ಸಕ್ಷಾದ್ರಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಜೇ
ಶರ್ಕರಾಮಕ್ಷಮಾತ್ರಾಂ ತು ಕಟುಕಾಮುಷ್ಣವಾರಿಣಾ |
ಪೀತ್ವಾ ಜ್ವರಂ ಜಯೇಜ್ಜನ್ತಃ ಕಫಪಿತ್ತಸಮುದ್ಭವಮ್ ||

(ಸು. 768, 769)

ಗುಡೂಚೀನಿವ್ವಧನ್ಯಾಕಂ ಪದ್ಮಕಂ ಚಂದನಾನ್ವಿತಮ್ |
ತೃಷ್ಣಾದಾಹಜ್ವರಚ್ಛರ್ದಿಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾಪಹಃ || * * *
ಪಟೋಲಂ ಪಿಚುಮದ್ಗಜ್ಜ ತ್ರಿಫಲಾ ಮಧುಕಂ ಬಲಾ |
ಸಾಧಿತೋ ಯಂ ಕಷಾಯಶ್ಚ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಭವೇ ಜ್ವರೇ || * * *
ಪಟೋಲಂ ಚಂದನಂ ಮೂರ್ವಾ ತಿಕ್ತಾ ಪಾರಾಮೃತಾ ಗಣಃ |
ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾರುಚಿಭದ್ರಜ್ವರಕಂಡೂವಿಷಾವಹಃ || * * *
ತ್ರಿಫಲಾ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ಚ ಮೃದ್ವೀಕಾ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |
ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರೇ ಹ್ಯಾಸಾಂ ಕಷಾಯೋ ಹ್ಯನುಲೋಮನಃ |

ವತ್ಸಕಂ ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠಂ ಚ ನಾಗರಂ ಚಂದನಾಮೃತೇ |
 ಪಟೋಲಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ಚೈವ ಕ್ವಾಥೋ ಮಧುಸಮಾಯುತಃ ||
 ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಶೂಲಂ ದಾಹಂ ಹನ್ತ್ಯಂಘ್ರಿಪಾಣಿಷು | * * *
 ಯವಂ ವರ್ವಟಕಂ ಧಾನ್ಯಂ ಪಟೋಲಂ ನಿಮ್ಬಸಾಧಿತಮ್ ||
 ಪಿಬೇತ್ಸತರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಂ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಮ್ |
 ಅಮೃತೇನ್ದ್ರಯವಾರಿಷ್ಠಂ ಪಟೋಲಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ||
 ನಾಗರಂ ಚಂದನಂ ಮುಸ್ತಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುತಮ್ |
 ಅಮೃತಾಪ್ಪಕಮಿತ್ಯೇತತ್ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಮ್ ||
 ಕಫಪಿತ್ತವಮಿಕಂಡೂಜ್ವರವಿಸರ್ಪದಾಹನುತ್ |
 ಕಷಾಯಃ ಪರಿಪೀತಸ್ತು ಶೃಂಗವೇರಪಟೋಲಯೋಃ ||
 ಕಂಟಕಾರ್ಯಮೃತಾ ಭಾರ್ಗೀ ನಾಗರೇನ್ದ್ರಯವಾಸಕಮ್ |
 ಭೂನಿಮ್ಬಂ ಚಂದನಂ ಮುಸ್ತಂ ಪಟೋಲಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ||
 ಕಷಾಯಂ ಪಾಯಯೇದೇತತ್ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಮ್ |
 ದಾಹತ್ಯಪ್ಲಾರುಚಿಭದ್ರಿಕಾಸಹೃದ್ರೋಗಶೂಲನುತ್ || * * *
 ಭಾರ್ಗೀ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ಮುಸ್ತಕಂ ಕಂಟಕಾರಿಕಾ |
 ತ್ರಿಕಂಟಕಬೃಹತ್ಯಾ ಚ ಕರ್ಣಿನೀ('ಕಾ)ನಾಗರೈಃ ಶೃತಃ ||
 ಏಷ ಭಾರ್ಗ್ಯಾದಿಕೋ ನಾಮ್ನಾ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಃ |
 ಹೃಲ್ಲಾಸಾರೋಚಕಭದ್ರಿಕತ್ಯಪ್ಲಾರುಚಿವಿವಿಧನುತ್ ||
 ನಾಗರೇನ್ದ್ರಯವಂ ಮುಸ್ತಂ ಚಂದನಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |
 ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತಂ ಕಷಾಯಸ್ತು ಪಿಬೇನ್ನರಃ " |
 ಭ್ರಮಮೂರ್ಛಾರುಚಿಭದ್ರಿಕಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾವಹಃ('ಮ್) |
 ದ್ರಾಕ್ಷಾಶಮ್ಯಾಕಧಾನ್ಯಾಕಕಟುಕಾಮುಸ್ತಗ್ರನ್ಥಿಕಃ ||
 ಕ್ವಾಥೋ ಹನ್ತ್ಯಾದುದಾವರ್ತಶೂಲಂ ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರಮ್ |
 ಪಟೋಲಯವಧಾನ್ಯಾಕಮುದ್ಗಾ ಮಲಕಚಂದನಮ್ ||
 ಪೈತ್ತಿಕೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತೋತ್ಥೇ ಜ್ವರೇ ತೃಟ್ಛಭದ್ರಿದಾಹನುತ್ |
 ಸಪತ್ರಪುಷ್ಪವಾಸಾಯಾಃ ರಸಃ ಕ್ಷೌದ್ರಸಿತಾಯುತಃ ||
 ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಹಸ್ತಿ ಸಾಸೃಕ್ಷೈತಂ ಸಕಾಮಲಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 27, 28, 29)

(1) ಏಲಕ್ಕಿ, ಕಪಿವಡುವಲು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಅಡುಸೋಗಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಬೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರನಾಶ.

ಷರಾ 'ಎಲಾ' (ಏಲಕ್ಕಿ) ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಬಲಾ' (ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ) ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ

(2) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ವರ್ವಟಕ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನವು ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

(3) ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಬಜಿ, ವರ್ವಾಟಕ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶಿವನ್ನಿ (ಕಾಶ್ಮೀರಿ), ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವದು.

ಸರಾ ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಾಶವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು.

(4) ಒಂದು ಕರ್ಷ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ-ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಸಮಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಪಿತ್ತದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ವರವು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

(5) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ವದ್ದಕ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹೋಗಾಡಿಸುವದು.

(6) ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು.

(7) ಕಹಿಪಡುವಲು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ವಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಈ ಗಣವು ಪಿತ್ತಕಫ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಜ್ವರ, ತುರಿ ಮತ್ತು ವಿಷ ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

(8) ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಡಿಸುತ್ತದೆ.

(9) ಆಡುಸೋಗೆ, ವದ್ದಕಾಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಶೂಲೆ, ಕೈಕಾಲುಗಳ ಉರಿ, ಸಹ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

(10) ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ವರ್ವಾಟಕ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರ-ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

(11) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಶುಂಠಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, 'ಅಮೃತಾಷ್ಠಕ' ಎಂಬ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿವ್ವಲಿ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರ ವಾಸಿಯಾಗುವದು.

(12) ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಕಹಿಪಡುವಲು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಕಫಪಿತ್ತ, ವಾಂತಿ, ತುರಿ, ಜ್ವರ, ವಿಸರ್ಪ, ಮತ್ತು ಉರಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

(13) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ನೆಲಬೇವು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಿತ್ತಕಫಜ್ವರ, ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಅರುಚಿ, ವಾಂತಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಹೃದ್ರೋಗ, ಶೂಲೆ, ಇವುಗಳ ನಾಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

(14) నివిషద బేరు, పుష్కరమూల, భద్రముష్టి, కిరిగుళ్ళద బేరు, నేగ్గిల
భాంగ్యాది ముళ్ళు, గుళ్ళద బేరు, తావరేబిజద క్షోణ, శుంఠి, ఈభాంగ్యాది,
ఎంబి యల్లి తల్లెల, ఆరుజి, వాంతి, బాయారికే, లురి, మలబద్ధతే, సహ పరిహారవా
గుత్తవే.

(15) శుంఠి, ఇంద్రజీవి, భద్రముష్టి, శ్రీగంధ, కటుకరూహిణి, ఇవుగళ
కషాయవన్న, హిప్పలిచూర్ణం కూడిసికొండు, భ్రమే, మూర్ఖే, అరుజి, వాంతి,
పిత్తకఫజ్వర, ఇవుగళ పరిహారకాగి కుడియతక్కద్దు.

(16) ద్రాక్ష, కక్కుమర, క్షోత్తుంబరి, కటుకరూహిణి, భద్రముష్టి, హిప్పలి
మూల, ఇవుగళ కషాయవు కఫపిత్తజ్వరవన్నూ, లుదావర్తద శొలీయన్నూ, నాశ
మాడువదు.

(17) కహిపడువలు, ఇంద్రజీవి, క్షోత్తుంబరి, యేసరు, నేల్లి, శ్రీగంధ, ఇవు
గళ కషాయవు పిత్తద, అధవా కఫపిత్తద జ్వరదల్లి బాయారికే, వాంతి మత్తు
లురియన్న పరిహరిసువదు.

(18) ఎలీ మత్తు యువు సహితవాద ఆడుసోగియ స్తరసవన్న, సక్కరే మత్తు
బేరెను కూడిసికొండు, సేవిసిదరే, కఫపిత్తజ్వర, రక్తపిత్త మత్తు కామిలీ నాశ
వాగువవు.

74.

సామాన్యనాగి
సన్నిపాతజ్వరకే
కషాయాలగులు

బృహత్సా వత్సకం ముస్తం దేవదారు మహాషధమ్ |
కూలవల్లీ జ యోగేగో యం సన్నిపాతజ్వరావహః ||
శరీరే పుష్కరమూలం జ వ్యాసృజ్యే శృంగీ దురాలభా |
గుడూజీ నాగరం పారా కిరాతం కటురూహిణీ ||
ఏష శట్పాదికూల వర్గాః సన్నిపాతజ్వరావహః |
కాసహృద్గ్రహపాశ్వాత్తిశ్వాసతన్బాసు శస్త్యతే
బృహత్సా పుష్కరం భాగీరీ శరీరే శృంగీ దురాలభా |
వత్సకస్య జ బీజాని వజూలం కటురూహిణీ ||
బృహత్సాదిగర్గాః ప్రోక్తాః సన్నిపాతజ్వరావహః |
కాసాదిషు జ సర్వేషు దద్యాత్స్లోపద్రవేషు జ |

(జ. 462, 463)

దశమూలమిదం శ్వాససన్నిపాతజ్వరావహమ్ |
అవిపాకానిలశ్లేష్మతన్బాపాశ్వాత్తికాసనుత్ ||
పిష్పలిచూర్ణసంయుక్తం హృత్కంఠగ్రహనాశనమ్ |
దశమూలీ శరీరే శృంగీ పౌష్కరం సదురాలభమ్ ||

ಭಾರ್ಗೀ ಕುಟಜಬೀಜಂ ಚ ವಟೋಲಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |
ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಇತ್ಯೇಷಃ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಾವಹಃ ||

ಕಾಸಹೃದ್ಗ್ರಹಪಾರ್ಶ್ವತ್ರಿಶ್ವಸಹಿಕ್ಯಾವಮಾಹರಃ |
ದಶಮೂಲೀಕಷಾಯನ್ತು ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಕಣಾಯುತಮ್ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರೇ ದೇಯಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸತೃಪಾಂತೀ |

* * * ಶರೀ ಪುಷ್ಕರಮೂಲನ್ತು ಗುಡೂಚೀ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||

ತ್ರಿಕಂಟಕಂ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಸದುರಾಲಭಾ |
ವ್ಯಾಘ್ರೇ ವರ್ವಟಕಂ ರಾಸ್ನಾ ಭಯಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ,

ದೇವದಾರುವಚಾಭಾರ್ಗೀಸಮಭಾಗಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ |

ಏಷ ಶರ್ಯಾದಿಕೋ ವರ್ಗಃ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಾವಹಃ ||

ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ದಿವಾನಿದ್ರಾಂ ರಾತ್ರೌ ಜಾಗರಣಂ ತಥಾ |
ಮುಖಶೋಷಂ ತೃಪಾಂ ದಾಹಂ ತ್ರಿದೋಷಂ ಚ ನಿಯಚ್ಛತಿ ||

* * * ದಾರುನಾಗರಭೂನಿಂಬಧಾನ್ಯತಿಕ್ತಾಕಲಿಂಗಜ್ಯೇ |

ಗಜಾಹ್ವಾ ದಶಮೂಲಾಬ್ಧಿರ್ಮೃತ್ಯುಕಲ್ಪಂ ಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ ||

ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಇತ್ಯೇಷ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಾವಹಃ |

ಕಾಸಹೃದ್ಗ್ರಹಪಾರ್ಶ್ವತ್ರಿಶ್ವಸಹಿಕ್ಯಾವಮಾರ್ಹರೇತ್ |

ಗುಡೂಚೀ ಚಂದನಂ ಪದ್ಮನಾಗರೇನ್ದ್ರಯವಾಸಕಮ್ |

ಅಭಯಾರಗ್ವಧೋಶೀರವಾರಾ ಧಾನ್ಯಾಬ್ಧಿರೋಹಿಣೀ ||

ಕಷಾಯಂ ಪಾಯಯೇದೇತತ್ ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುತಮ್ |

ತನ್ದ್ರಾಕಾಸಜ್ವರಶ್ವಾಸಪಿಪಾಸಾದಾಹನಾಶನಃ ||

ವಿಣ್ಮೂತ್ರಾನಿಲವಿಷ್ಣಂಭತ್ರಿದೋಷಪ್ರಭವಸ್ಯ ಚ |

ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿಗಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಪಾಚನೋ ದೀಪನಃ ಪರಃ ||

ಅಮೃತಾದಶಮೂಲೀಭ್ಯಾಂ ಸಾಧಿತಂ ವಿಧಿವಜ್ಜಲಮ್ |

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಂ ಹನ್ಯಾತ್ರಯೋದಶವಿಧಂ ನೃಣಾಮ್ ||

* * * ತ್ರೂಷಣದಶಮೂಲಶುಣ್ಣೀ(?ಶರೀ)ಭಾರ್ಗೀಛಿನ್ನೋದ್ಭವೋದ್ಭವಃ ಕ್ವಾಧಃ |

ಪೀತಃ ಶಮಯತಿ ಸಹಸಾ ಜ್ವರಮುಗ್ರಂ ಸನ್ನಿಪಾತಾಖ್ಯಮ್ ||

* * * ಸಿಂಹಾಸ್ಯಪರ್ವಟಾರಿಷ್ಟಂ ಯಷ್ಟಿಧಾನ್ಯಕನಾಗರಮ್ |

ದಾರೂಗ್ರಗಂಧೇನ್ದ್ರಯವಾಃ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಗ್ರಸ್ಥಿಕಂ ತಥಾ ||

ಏಷಾಂ ಕಷಾಯಮಹನಿ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರೇ ಪಿಬೇತ್ |

ಶ್ವಾಸಾತಿಸಾರಕಾಸಘ್ನಂ ಶೂಲಾರುಚಿಹರಂ ಪರಮ್ ||

ಶುಂಠೀ - ದಾರು - ಶರೀ - ರಜೋಬೃಹತಿಕಾತಿಕ್ತಾ - ಕಿರಾತಾಮ್ಬುದಾನಂತಾ -
 ಭಿರ್ಜನಿತಃ ಕಸಾಯಕವರಃ ಕೃಷ್ಣಾಮಧುಭ್ಯಾಂ ಯುತಃ |
 ನಿಶೇಷಂ ತ್ರಿಕಯೋದ್ಭವಜ್ವರಹರೋ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಸ್ಯಾನ್ತಕೃತ್
 ಕಾಸಾರ್ವಿಷಮಾವಹೋ ನಿಗದಿತಃ ಶುಂಠ್ಯಾದಿಕಃ ಸೂರಿಭಿಃ ||
 ದಾರ್ವ್ಯಮ್ಬುದಾತಿಕ್ತಫಲತ್ರಿಕಂ ಚ ಕ್ಷುದ್ರಾ ವಟೋಲೀ ರಜನೀ
 ಸನಿಮ್ಬಾ |
 ಕ್ವಾಥಂ ವಿದಧ್ಯಾಜ್ವರಸನ್ನಿವಾತೇ ನಿಶ್ಚೇತನೇ ಪುಂಸಿ ವಿಬೋಧ-
 ನಾರ್ಧಮ್ ||
 ಗ್ರಸ್ಥಿನ್ವಜಾಮರಪುರಕೃಮಿಶತ್ರುಭಾಂಗೀ -
 ಭೃಂಗತ್ರಿಕಟುನಲಕಟುಲಪಾಷ್ಕರಾಣಾಮ್ |
 ರಾಸಾಭಯಾಬೃಹತಿಕಾದ್ರಯದೀವ್ಯಭೂತ-
 ಕೇತೀಕಿರಾತಕವಚಾಚವಿಕಾವೃಕೇಣಾಮ್ ||
 ಕ್ವಾಥೋ ಹನ್ಯಾತ್ಸನ್ನಿವಾತಾಸ್ಸಮಗ್ರಾನ್ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶಸ್ತೇದಶೈತ್ಯ-
 ಪ್ರಲಾಪಾನ್ |
 ಶೂಲಾಧ್ಮಾನಂ ವಿದ್ರಧಿಂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾತಾನ್ ವಾತವ್ಯಾಧೀನ್ ಸೂತಿಕಾನಾಂ ಚ
 ತದ್ವತ್ || (ನಿ. ರ.)

(1) ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ದೇವದಾರ, ಶುಂಠಿ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಯೋಗವು ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಹರವಾದ್ದು.

(2) ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ
 ಶಬ್ದಾದಿ ಕಸಾಯ. ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ವಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋ
 ಹಿಣಿ, ಈ 'ಶಬ್ದಾದಿ' ವರ್ಗವು ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಹರ, ಕಮ್ಮು, ಎದೆ ಹಿಡಿ
 ದದ್ದು, ವಕ್ಕದ ಶೂಲಿ, ಉಬ್ಬನ ಮತ್ತು ತಂದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು.

(3) ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಸಣ್ಣ
 ಕಚೋರ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕಹಿಪಡು
 ಬೃಹತ್ಯಾದಿ ಕಸಾಯ. ವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಈ ಬೃಹತ್ಯಾದಿ ಗಣವು ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಹರ
 ವಾದ್ದು; ಕೆಮ್ಮು ಮುಂತಾದ ಉಪದ್ರವಗಳುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ
 ಕೊಡಬಹುದಾದ್ದು.

(1) (ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲಗಳೂ-ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳೂ ಸೇರಿದ) ದಶಮೂಲಗಳ
 ಕಸಾಯವು ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಹರ, ಉಬ್ಬನ, ಅಜೀರ್ಣ, ವಾಯು, ಕಫ, ತಂದ್ರೆ, ಪಕ್ಕಗಳ
 ಶೂಲಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕಸಾಯವನ್ನು ಹಿವ್ವಲಿ ಚೂರ್ಣ
 ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎದೆ ಹಿಡಿದದ್ದು ಮತ್ತು ಗಂಟಲು ಕಟ್ಟಿದ್ದು ಸಹ ಪರಿಹಾರ
 ವಾಗುವವು.

(5) ದಶಮೂಲಗಳು, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಟುಕರೋ ಹಿಣಿ, ಈ 'ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ' (೧೮ ಬಗೆ) ಎಂಬ ಕಷಾಯವು ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆ ಹಿಡಕೊಂಡದ್ದು, ಪಕ್ಕದ ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಮತ್ತು ವಾಂತಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(6) ದಶಮೂಲಗಳು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

(7) ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ತ್ರಾಸ ಮಾಣಾ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ವರ್ಪಾಟಕ, ಬೃಹತ್ಪ್ರಾಶಾದಿ ಕಷಾಯ ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ದೇವದಾರ, ಬಜಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಈ ಶಲ್ಯಾದಿ ವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸಮತೋಕವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಹಗಲುನಿದ್ರೆ, ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣ, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

(8) ದೇವದಾರ, ಶುಂಠಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಈ (೧೮ ಬಗೆಗಳ) 'ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ' ಎಂಬ ಕಷಾಯದಿಂದ ಯಮನಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಜ್ವರವು ಜಯಿ ಸಲ್ಪಡುವದಲ್ಲದೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಎದೆ ಹಿಡಿದದ್ದು, ಪಕ್ಕದ ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ವಾಂತಿ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

(9) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಾವರೆದಂಟು, ಶುಂಠಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಕಕ್ಕೆಬೇರು, ಲಾಮಂಚ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷ ದಿಂದಂಟಾದ ತಂದ್ರೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಮಲ-ಮೂತ್ರ-ವಾಯು ಗಳ ತಡೆ, ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು. ಈ 'ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ' ಗಣವು ದೀಪನ-ಪಾಚನ ಮಾಡುವ ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

(10) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ದಶಮೂಲಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

(11) ತ್ರಿಕಟು, ದಶಮೂಲಗಳು, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಉಗ್ರವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರವು ಒಡನೆ ಶಾಂತವಾಗುವದು.

ಸರಾ 'ಶೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಶುಂಠಿ' ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವದು ತಪ್ಪಾಗಿರಬೇಕು ನಿ ರ.ದಲ್ಲಿ 'ಶೌ' ಎಂತ ಉಂಟು.

(12) ಆಡುಸೋಗೆ, ವರ್ಪಾಟಕ, ಕಹಿಬೇವು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ದೇವದಾರ, ಬಜಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು

ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಹೊತ್ತು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಉಬ್ಬಿಸ, ಅತಿಸಾರ, ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ಅರುಚಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

(13) ಶುಂಠಿ, ದೇವದಾರ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಒಳ್ಳೆತುರಚನ ಬೇರು, ಈ ಶುಂಠಾದಿ ಗಣದ ಔಷಧಗಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿಪುಡಿ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಸಕಲ ತ್ರಿದೋಷದಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳು ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ವಿಷಮುಜ್ವರ ಸಹ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಪಂಡಿತರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(14) ಮರದರಸಿನ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಹಿವಡುವಲು, ಅರಸಿನ, ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರತನ್ನಿದ ರೋಗಿಗೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

(15) ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ದೇವದಾರ, (ಶುದ್ಧ) ಗುಗ್ಗುಳ, ವಾಯುವಿಕಂಗ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಗರುಗ, ತ್ರಿಕಟು. ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುತಿವನಿ), ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ರಾಸ್ಮಿಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಓಮ, ಕರಿನೆಕ್ಕಿ, ನೆಲಬೇವು, ಒಜಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸಮಸ್ತ ಸನ್ನಿವಾತಗಳನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿವಿಕಾರ, ಅತಿಬೆವರು, ಶೈತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಲಾವಗಳನ್ನೂ, ಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಮತ್ತು ವಿದ್ರಧಿಗಳನ್ನೂ, ಕಫವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಬಾಣಂತಿಯ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

75 ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯೇ ತು ಶರ್ಮಾದಿರ್ಬೃಹತ್ಯಾದಿಃ ಕಫಾಧಿಕೇ |

ಎಕದೋಷೋಲ್ಬಣ
ಸನ್ನಿವಾತಗಳಿಗೆ
ಕಷಾಯಗಳು

ವಾತೋತ್ತರೇ ಸನ್ನಿವಾತೇ ಕಟ್ಟಲಾದಿಃ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 41)

ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಶರ್ಮಾದಿ, ಕಫಾಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಯಾದಿ, ವಾತಾಧಿಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದಿ, ವರ್ಗ(ದ ಔಷಧ

ಗಳ ಕಷಾಯ)ವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಶರ್ಮಾದಿ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ಯಾದಿ ಗಣಗಳ ವಿವರವು ಹಿಂದಣ 74ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಕಟ್ಟಲಾಬ್ಧವಚಾಪಾರಾಪುಷ್ಕರಾಬಾಚಿವರ್ಪಟ್ಟಿಃ |

ದೇವದಾರ್ವಾಭಯಾಶೃಂಗೀಕಣಾಭೂನಿಮ್ಬನಾಗರೈಃ ||

ಕಟ್ಟಲಾದಿ ಗಣ

ಭಾರ್ಗೀಕಲಂಗಕಟುಕಾಶರಿಕತ್ತ್ವಣಧಾನ್ಯಕೈಃ |

ಸಮಾಂಶೈಃ ಸಾಧಿತಃ ಕ್ವಾಥೋ ಹಿಂಗ್ವಾದ್ರ್ವಕರಸೈರ್ಯುತಃ ||

ಕರ್ಣಮೂಲೋದ್ಭವಂ ಶೋಧಂ ಹಸ್ತಿ ಮನ್ಯಾಗಲಾಶ್ರಯಮ್ |

ಕಫವಾತಜ್ವರಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಹಿಕ್ಮಾಂ ಹನುಗ್ರಹಮ್ ||

ದಶಮೂಲಯುತೋ ಹ್ಯೇಷ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ |

ಅಭಿನ್ಯಾಸಂ ಸಮಸ್ತಂ ಚ ಕಟ್ಟಲಾದಿನಿಯಚ್ಛತಿ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 41)

ಕಿರುತಿವನಿಬೇರು (ಕಟ್ಟಲ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಜಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ವರ್ಪಾಟಕ, ದೇವದಾರ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ನೆಲಬೇವು, ಶುಂಠಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೇರು (ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಜೀವಿ), ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲು (ಮಲ. ನಾನ್ಮುಕಪ್ಪುಲ್ಲು), ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹುರಿದ ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿರಸ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸುವದರಿಂದ ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಎದ್ದಂಥ, ಅಥವಾ (ಕುತ್ತಿ ಗೆಯ ಹಿಂಜಿ) ಮನೈಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಗಂಟಲನ್ನಾಗಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ, ಬಾವು ವಾಸಿಯಾಗುವದು; ಕಫಪಾತಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಹನುಗ್ರಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ದಶಮೂಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವು ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರವನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತದೆ; ಈ ಕಟ್ಟಲಾದಿಯು ಸಮಸ್ತವಾದ ಅಭಿನ್ಯಾಸವನ್ನು (ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಕೆದರಿಕೊಂಡ ಸನ್ನಿವಾತವಿಶೇಷ) ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಪಂಚಮೂಲಿಕಷಾಯಂ ತು ದದ್ಯಾದ್ವಾತೋಲ್ಬಣೇ ಜ್ವರೇ |

ಭೃಶೋಷ್ಣಂ ವಾ ಸುಖೋಷ್ಣಂ ವಾ ದೃವತ್ವಾ ದೋಷಬಲಾಬಲಮ್ ||

ವರೂಷಕಂ ಚ ತ್ರಿಫಲಾ ದೇವದಾರು ಚ ಕಟ್ಟಲಮ್ |

ಚಂದನಂ ಪದ್ಮಕಂ ಚೈವ ತಥಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ||

ಪೃಷ್ಟಿಪರ್ಣಿ ಶೃತಂ ತ್ರೇಭಿರುಷಿತಂ ಶೀತಲಂ ಜಲಮ್ |

ಪಿತ್ತೋತ್ತರೇ ನೃಣಾಮೇತನ್ನಿವಾತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ ||

ಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಗುಡೂಚೇ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |

ಪಾರೋದೀಚ್ಯಂ ಮೃಣಾಲಂ ಚ ಶೃತಂ ಪಿತ್ತಾಧಿಕೇ ಪಿಬೇತ್ ||

* * * ಬೃಹತ್ಯಾದಿಗಣಃ ಶಸ್ತ್ರಃ ಸನ್ನಿವಾತೇ ಕಘೋತ್ತರೇ |

ಶ್ವಾಸಾದಿಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಹಿತಃ ಸೋಪದ್ರವೇಷ್ವಪಿ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 297)

ವಾತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ (ಮಹತ್) ಪಂಚಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಆಗಲಿ, ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಆಗಲಿ, ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ ಈ ಪಂಚಮೂಲಗಳೊಂದಿಗೆ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ನಿ ರ.

ವರೂಷಕ, ತ್ರಿಫಲೆ, ದೇವದಾರ, ಕಿರುತಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಕಟು ಕರೋಹಿಣಿ, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ತಣಿಸಿ, ತಣ್ಣಗಾದ ಆ ನೀರನ್ನು ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾದ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಲಾಮಂಚ, ತಾವರೆ ದಂಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

(ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವ) ಬೃಹತ್ಯಾದಿ ಗಣವು ಕಫಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು; ಉಬ್ಬಸ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಲ್ಲಿ ಸಹ ಹಿತವಾದ್ದು.

76. ಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಗುಡೂಚೇ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |

ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣಿ
ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ
ಕಷಾಯಗಳು.

ಚಾತುರ್ಭದ್ರಕಮಿತ್ಯಾಹುರ್ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣೇ ಜ್ವರೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 297)

ಚಾತುರ್ಭದ್ರಕ ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು
ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು; ಅದಕ್ಕೆ ಚಾತುರ್ಭದ್ರಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇದರ ಈ ಕಷಾಯವು ಹಿಂದೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ

ವಾತಪಿತ್ತಹರಂ ವೃಷ್ಯಂ ಕನೀಯಃ ಪಂಚಮೂಲಕಮ್ |

ತತ್ತ್ವಾಧೋ ಮಧುನಾ ಹಸ್ತಿ ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣಂ ಜ್ವರಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲವು ವಾತಪಿತ್ತಹರ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಯಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು; ಅದರ ಕಷಾಯ
ವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ (ಸನ್ನಿಪಾತ)
ಜ್ವರವು ಸಾಯುವದು.

77. ವರ್ವಟಃ ಕಟ್ಟಲಂ ಕುಷ್ಠಮುಶೀರಂ ಚಂದನಂ ಜಲಮ್ |

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮೋಲ್ಬಣಿ
ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ
ಕಷಾಯ.

ನಾಗರಂ ಮುಸ್ತಕಂ ಶೃಂಗೀ ಪಿಪ್ಪಲೈಷಾಂ ಶೃತಂ ಹಿತಮ್ ||

ತೃಷ್ಣಾದಾಹಾಗ್ನಿಮಾನ್ದೋಷು ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮೋಲ್ಬಣೇ ಜ್ವರೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 297)

ವರ್ವಟಕ, ಕಿರುಶಿವನಿಬೇರು (ಕಟ್ಟಲ), ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಲಾಮಂಚ, ಶ್ರೀಗಂಧ,
ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವು
ಗಳ ಕಷಾಯವು ಪಿತ್ತಕಫಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಾಯಾರಿಕೆ-ಉರಿ-ಆಗ್ನಿ
ಮಾಂದ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತವಾದ್ದು.

78.

ಕ್ಷುದ್ರಾಮೃತಾನಾಗರವುಷ್ಕರಾಪ್ತಯೈಃ ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ಕಫಮಾರು-

ವಾತಕಫೋಲ್ಬಣಿ
ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ
ಕಷಾಯ

ತೋತ್ತರೇ |

ಸಶ್ವಾಸಕಾಸಾರುಚಿವಾರ್ಶ್ವರುಕ್ಮರೇ ಜ್ವರೇ ತ್ರಿದೋಷವ್ರಭವೇಽಪಿ ಶಸ್ತೃತೇ ||

(ಜಿ. ಸಾ. ಸಂ. 29)

ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು
ಕಫವಾತಾಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ, ಉಜ್ಜನ-ಕೆಮ್ಮು-ಅರುಚಿ-ವಾರ್ಶ್ವರೋಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ
ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಹ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು.

ಇದರ ಹಿಂದೆ ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಚಾತುರ್ಭದ್ರಕ ಕಷಾಯವು ನಿ. ರ.ದಲ್ಲಿ ವಾತಕಫೋಲ್ಬಣಕ್ಕೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಹರ ಗುಣವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರಬೇಕು.

ವಾತಕಫೋಲ್ಬಣ ಸನ್ನಿಪಾತವು ಆಸಾಧ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಭಾ. ಪ್ರ.ದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಬರೆಯಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ ಎಂತ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ (ಭಾ. ಪ್ರ. 297).

79.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ
ಅಸ್ವನಿಧ ಜ್ವರಕ್ಕೆ
ಕಷಾಯಗಳು

ಕೃದ್ರಾಮೃತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹ ನಾಗರೇಣ, ಸಪುಷ್ಕರಂ ಚೈವ ಕಿರಾತತಿಕ್ತಮ್ |
ಪಿಬೇತ್ಕಷಾಯಂ ತ್ವಧ ಪಂಚತಿಕ್ತಂ, ಜ್ವರಂ ನಿಹನ್ತ್ಯಷ್ಟವಿಧಂ ಸಮಸ್ತಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 28)

ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನೆಲಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವೂ 'ಪಂಚತಿಕ್ತ' ಕಷಾಯವೂ ಎಂಬುವಿಧವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ವರವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಸರಾ 'ಪಂಚತಿಕ್ತ' ಎಂದರೆ ಕಹಿಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅಡುಕೋಗಿ, ಕಹಿವಡುವಲು ಮತ್ತು ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು. (ಶಾ. ನಿ)

80.

ತ್ರಿದೋಷೋಲ್ಬಣ
ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ
ಯೋಗರಾಜ
ಕಷಾಯ.

ನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ಭಾಂಗೀರ್ ವದ್ಮಕಂ ರಕ್ತಚಂದನಮ್ |
ವಟೋಲಃ ಪಿಚುಮಂದಶ್ಚ ತ್ರಿಫಲಾ ಮಧುಕಂ ಬಲಾ ||
ಶರ್ಕರಾ ಕಟುಕಾ ಮುಸ್ತಂ ಗಜಾಹ್ವಾ ವ್ಯಾಧಿಘಾತಕಃ |
ಕಿರಾತಸ್ತಿಕ್ತಮಮೃತಾ ದಶಮೂಲೀ ನಿದ್ಧಿ ಕಾ ||
ಯೋಗರಾಜೋ ನಿಹನ್ತ್ಯೇಷ ಸನ್ನಿಪಾತಂ ತ್ರಿಕೋಲ್ಬಣಮ್ |
ಸನ್ನಿಪಾತಸಮುತ್ತಾನಂ ಮೃತ್ಯುಮವಶ್ಯಾಗತಂ ಜಯೇತ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 297)

ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ವದ್ಮಕಾಷ್ಟ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಸಕ್ಕರೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ಗಜಹಿವಲಿ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ನೆಲಬೇವು, ವರ್ಪಾಟಕ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿ, 'ಯೋಗರಾಜ' ಎಂಬ ಈ ಯೋಗದ ಕಷಾಯವು ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಕೆಡೆದಿರುವ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು; ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರರೂಪವಾಗಿ ಎದ್ದುಬಂದಂಥ ಮೃತ್ಯುವನ್ನಾದರೂ ಜಯಿಸುವದು.

ಸರಾ 'ತಿಕ್ತಂ' ಎಂದರೆ ನೆಲಬೇವೇ, ಅದನ್ನು ದುಬಾರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕು ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಾರ ಆದರೆ 'ತಿಕ್ತಂ' ಎಂದರೆ ವರ್ಪಾಟಕ ಎಂತ ನಿಘಂಟುಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. 'ನಿದ್ಧಿ ಕಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿಗೂ ಉಂಟು ಏಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರನ್ನು ದುಬಾರಿ ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

81.

ಶೀತಾಂಗ ಸನ್ನಿ
ಪಾತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಭಾಸ್ವನೂಲಂ ಬೇರಕವೈರೋಷಭಾಂಗೀರ್, ವ್ಯಾಘ್ರೇಶುಂಠೀಪುಷ್ಕರಂಗೋ-
ಜಲೇನ | ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ಯಃ ಶೀತಗಾತ್ರಾರ್ತಿಮೋಹ, ಶ್ವಾಸಶ್ಲೇಷ್ಮೋದ್ರೇಕ
ಕಾಸಾನ್ನಿಹನ್ತಿ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 298)

ಎಕ್ಕೆಬೇರು, ಜೇರಿಗೆ, ತ್ರಿಕಟು, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ಇವುಗಳನ್ನು, ಗೋಮೂತ್ರ ಕೂಡಿಸಿ, ಅರೆದು ಲೇಪಿಸುವದರಿಂದ ಶರೀರದ ಶೀತತೆ, ನೋವು, ಮೂರ್ಚೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಫೋದ್ರೇಕ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ವರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಉದ್ವರ್ತನ

ಕರ್ಕೋಟಿಕಾಕಂದರಜಃಕುಲತ್ಥಃ(ಇತ್ಥ), ಕೃಷ್ಣಾ ವಚಾಕಟ್ಟಲಕೃಷ್ಣ ಬೇರೈಃ |
ಕಿರಾತತಿಕ್ತಾನಲಕಟ್ಟಲಾಮ್ಬು, ಪಧ್ಯಾಭಿರುದ್ವರ್ತನಮುತ್ರ ಶಸ್ತ್ರಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 298)

ಮಥಾಗಲಗಡ್ಡೆಯ ಚೂರ್ಣ, ಹುರುಳಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಜಿ, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಕರಿ ಬೇರಿಗೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ, ಅಥವಾ ನೆಲಬೇವು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಇರುವೇರಿ (ಅಥವಾ ಮುಡಿವಾಳ), ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ, (ತಣ್ಣಗಿರುವ ಮೈಯನ್ನು) ಉಜ್ಜುವದು ಶೀತಾಂಗ ಸನ್ನಿವಾತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಷರಾ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಒಂದೇ ಯೋಗ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು, ಆಗ್ನಿ ಕಟ್ಟಲವನ್ನು ದುಪಾಂ ಯಾಗಿ ಸೇರಿಸುವದರ ಬದಲಾಗಿ ಎರಡನೇ 'ಕಟ್ಟಲ' ಅಥವಾ 'ಕಟ್ಟಲಾ'ಕ್ಕೆ ಗಂಧಮೆಣಸನ್ನು, ಅಥವಾ ಕಿರಿಗುಳ್ಳವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

82. ಕ್ಷುದ್ರಾತ್ರಾಮೃತಾಪೌಷ್ಕರನಾಗರಾಣಿ ಶೃತಾನಿ ಪೀತಾನಿ ಶಿವಾಯುತಾನಿ |
ತಂದ್ರಿಕೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಶುಂಠಿಕಣಾಗಸ್ತಿರಸೋಷಣಾನಿ ನಸ್ಯೇನ ತನ್ವಾ ವಿಜಯೋಲ್ಪಣಾನಿ ||
ಮರಿಚಕಚವಚಂವಚಾವಚಾರುಕ್ಪ್ರಮಿಹರನಾಗರಶರ್ವರಿಗವಾಕ್ಷಾಃ |
ಛಗಲಕಜಲಕಲ್ಕಿತಾ ನಿತಾಂತಂ ನಸಿ ನಿಹಿತಾ ನನು ತನ್ವಿಕಂ ಜಯಂತಿ ||
ತುರಂಗಲಾಲಾಲವಣೋತ್ತಮೇಸ್ವಮನಃಶಿಲಾಮಾಗಧಿಕಾಮಧೂನಿ |
ನಿಯೋಜಿತಾಸ್ತಂಕ್ಷಣಿ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಚ ತನ್ವಾಂ ಚ ನಿದ್ರಾಂ ಚ ನಿವಾರಯಂತಿ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 298)

ಕಷಾಯ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದು,

ನಸ್ಯಗಳು (1) ಬಿಳೀಕಾಳುಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಗಸೆರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ನಸ್ಯಮಾಡುವದು,

(2) ಬಿಳೀಕಾಳುಮೆಣಸು, ಮುಡಿವಾಳ, ಮರದರಸಿನ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಅರಸಿನ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕಬೇರು, ಇವುಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೂಗಿನೊಳಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಇಡುವದು,

ಈ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ತಂದ್ರೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಜನ ಸೈಂಧವಲಗ, ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವು ಗಳ ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕುದುರೆಯ ಜೊಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು, ಕಣ್ಣುಗಳೊಳಗೆ ಹಾಕುವದರಿಂದ (ಅಂಜನದಿಂದ) ತಂದ್ರೆಯೂ ಅತಿನಿದ್ರೆಯೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಕಷಾಯಗಳು ಭಾಂಗೀಗುಡೂಚೀಘನಕಂಟಕಾರಿಹರಿತಕೀಪೌಷ್ಕರನಾಗರಾಣಾಮ್ |
ಕೃತಃ ಕಷಾಯೋ ತ್ರಿದಿನಂ ನಿಸೀತೋ ಘೋರಂ ಜಯೇತ್ತನ್ವಿಕಸನ್ನಿ-
ವಾತಮ್ ||

ಅಮೃತಾವಶೋಲವಾಸಾವ್ಯೇಷಯುತಸ್ತನ್ವಿಕೇ ಕ್ವಾಥಃ || (ನಿ. ರ.)
ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ,

ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮೂರು ದಿನ ಪಾನಮಾಡಲು, ಘೋರವಾದ ತಂದ್ರಿಕೆ ಸನ್ನಿವಾತವು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಅಡುಸೋಗೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ತಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು.

83.

ಸತಗರವರತಿಕತ್ತಾರೇವತಾಮ್ಲೋದತಿಕತ್ತಾ

ಪ್ರಲಾಪಕದ
ಚಿಹ್ನೆ

ನಲದತುರಗಗನ್ನಾಭಾರತೀಹಾರಹೂರಾಃ |

ಮಲಯಜದಶಮೂಲೀ ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ ಸುವಕ್ಷಾಃ

ಪ್ರಲವನಮವಹನ್ಯುಃ ಪಾನತೋ ನಾತಿದೂರಾತ್ ||

ಸಾಂತ್ವನ್ನೈರಂಜನೈಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣುರ್ನಸ್ಯೈಸ್ತೀಮಿರಸೇವನೈಃ |

ಸರ್ವತೋ ಎಕೃತಂ ಚಿತ್ತಮಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಮಾನಯೇತ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 298)

(1) ತಗರ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಲಾಮಂಚ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಒಂದೆಲಗ (ತಿಮರಿ), ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ, ಇವುಗಳ (ಅಷ್ಟಾವಶೇಷ) ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪ್ರಲಾಪಕಸನ್ನಿಯು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುವದು.

(2) ಸಮಾಧಾನಕರವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಂಜನ-ನಸ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಬೆಳಕು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಾರಹೊಂದಿದ ಆ ರೋಗಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರಬೇಕು.

ಮುಸ್ತವಾರಿದಶಮೂಲನಾಗರಂ ಪರ್ವಟೋ ಮಲಯಜಂ ಧವತ್ವಚಃ |

ವಾಸಕಾ ಕೃತಸಮಾನಭಾಗಜಃ ಕ್ವಾಧ ಏವ ಹರತಿ ಪ್ರಲಾಪಕಮ್ ||

ತಗರತುರಗಗನ್ನಾ ಪರ್ವಟೀ ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ

ತ್ರಿದಶವಿಟಪಿತಿಕ್ತಾ ಭಾರತೀ ಭೂತಕೇಶೀ |

ಜಲಧರಕೃತಮಾಲಶ್ಚೇತಕೀಗೋಸ್ತನಿಭ್ಯಾಂ

ಸಹ ಹರತಿ ಕಷಾಯೋ ಮಂಕ್ಷು ಮಾನಾತ್ಪ್ರಲಾಪಮ್ ||

ಜಲಧರದಶಮೂಲಂ ವಾರಿಶುಂಠೀಸಮೇತಂ

ಮಲಯಜಕೃತಮಾಲಂ ವಾಸಕಂ ಪರ್ವಟಂ ಚ |

ಸಮಧರಣಧೃತಾಂಶಃ ಕ್ವಾಧ ಏಷ ಪ್ರಭಾತೇ

ಶಮಯತಿ ಸಮುದೀರ್ಣಂ ಪೀತಮಾತ್ರಃ ಪ್ರಲಾಪಮ್ || (ನಿ. ರ.)

(3) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಶುಂಠಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಡಿಂಡಿಗಮರನ ಚಕ್ಕಿ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ 'ಪ್ರಲಾಪಕ' ಸನ್ನಿವಾತವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

(4) ತಗರ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಶಂಖಪುಷ್ಪಿ, ದೇವದಾರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ,

ಒಂದೆಲಗ, ಜಟಾಮಾಂಸ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಕ್ಕೆಮರ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಪ್ರಲಾಪವು ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

(5) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಇರುವೇರಿ (ಅಥವಾ ಮುಡಿವಾಳ), ಶುಂರಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕಕ್ಕೆಮರ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಧರಣಿ (ಕಾಲುಕರ್ಷ) ಪ್ರಕಾರ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕೆದರಿಕೊಂಡಂಥ ಪ್ರಲಾಪವು ಶಾಂತವಾಗುವದು.

84. ರೋಹಿಷಧನ್ವಯವಾಸಕವಾಸಾಪರ್ವಟಗಂಧಲತಾಕಟುಕಾಭಿಃ |
ಶರ್ಕರಯಾ ಸಮಮೇಷ ಕಷಾಯಃ ಕ್ಷತಜಞ್ಞೀವಿನ ಉದ್ಯದುಪಾಯಃ ||
ಪದ್ಮಕಚ್ಚಂದನಪರ್ವಟಮುಸ್ತಂ ಜಾತೀಜೀವಕಚ್ಚಂದನವಾರಿ |
ಕ್ಲೇತಕನಿವ್ವಯುತಂ ಪರಿಪಕ್ವಂ ವಾರಿ ಭವೇದಿಹ ಶೋಣಿತಹಾರಿ ||
ಮಧುಕಮಧೂಕಪರೂಷಕಪಾಧಶ್ಚಂದನವಲ್ಲವದಾರುಸನಾಧಃ |
ಶ್ರೀಪರ್ಣಿಫಲಶೀತಕಷಾಯಃ ಸಸಿತ ಇಹ ಸ್ಯಾದಸ್ರಜಯಾಯ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 299)

(1) ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲ (ಮಲ ನಾನ್ಮುಕಪ್ಪುಲ್ಲ), ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮವಾಲಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನ ಮಾಡುವದು ಕ್ಷತದಿಂದಂಟಾದ ರಕ್ತದ ಉಗುಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಉಪಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

(2) ಪದ್ಮಕ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜೀವಕ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಉಗುಳುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದು.

(3) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಪರೂಷಕ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ದಾಲ್ಚೀನಿಎಲೆ, ದೇವದಾರ, ಕಾಶ್ಮೀರ(ಶಿವನಿ-ಮಲ. ಕುಮಲ್)ದ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳ ಶೀತ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ರಕ್ತ ನಿಲ್ಲುವದು.

ದೇಯಂ ದೂರ್ವಾರಸೈರ್ನಸ್ಯಂ ರಸೈರ್ದಾಡಿಮವುಷ್ಪಜೈಃ |
ಅಥವಾ ತ್ರಿಫಲಾದೂರ್ವಾಜಲಂ ರಕ್ತಹರಂ ಪರಮ್ ||
ಆಮ್ರಾಸ್ಥಿ ಚ ಪಲಾಂಡೂರ್ವಾ ನಾಸಿಕಾಚ್ಯುತರಕ್ತಪಿತಾ || (ನಿ. ರ.)

ದೂರ್ವೆಯ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ದಾಳಿಂಬದ ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ತ್ರಿಫಲೆಯನ್ನೂ ದೂರ್ವೆಯನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರೆದು ಹಿಂಡಿ ತೆಗದ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ರಕ್ತ ಹೊರಡುವಂಥಾದ್ದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ; ಅಥವಾ ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಗೊರಟಿನ ತಿರುಳನ್ನು ನೀರುಳ್ಳಿಯ ರಸದೊಂದಿಗೆ ತೇದಿ ಆ ರಸವನ್ನು ಮೂಗಿಸೊಳಗೆ ಬಿಡುವದರಿಂದ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬರುವ ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

85. ತುರಂಗಗನ್ಧಾಲವಣೋಗ್ರಗನ್ಧಾಮಧೂಕಸಾರೋಷಣಮಾಗಧೀಭಿಃ |

ಭುಗ್ನನೇತ್ರ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಬಸ್ತಾಮ್ಬುಶುಂಠೀಲಶುಶನಾಸ್ವಿತಾಭಿರ್ನಸ್ಯಂ ಕೃಶಂ ಭುಗ್ನದೃಶಂ

ಕರೋತಿ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 299)

ನಸ್ಯ

ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಜಿ, ಇಪ್ಪೆತಿರಳು, ಬಿಳೀಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ ಕಾಳನ್ನೂ ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ನಸ್ಯಮಾಡಲು, ಭುಗ್ನನೇತ್ರ ರೋಗವು ಕಡಿಮೆ

ಯಾಗುವದು.

ದಾರ್ವೀಪಟೋಲಫನಕಂಟಕಾರೀತಿಕ್ತಾನಿಶಾನಿಮ್ಬಫಲತ್ರಿಕಾಣಾಮ್ |

ಕ್ವಾಥೋ ನಿಯೋಜ್ಯೋ ಜ್ವರಸನ್ನಿವಾತೇ ವಿಭುಗ್ನನೇತ್ರೇ ಪ್ರತಿಬೋಧ-

ನಾಯ ||

ಯಷ್ಟೀಪಟೋಲಕಟುಕಾಫನನಿಮ್ಬಸುರಾಹ್ವಧಾವಸ್ಯಃ |

ಅಪಹರಂತಿ ಮೋಹಪಿತ್ತಂ ಜ್ವರಮುಗ್ರಂ ಸನ್ನಿವಾತೋತ್ಥಮ್ || (ನಿ. ರ.)

(1) ಮರದರಸಿನ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಅರಸಿನ, ಕಹಿಬೇವು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಭುಗ್ನ ನೇತ್ರ ಎಂಬ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

(2) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಹಿಬೇವು, ದೇವದಾರ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸನ್ನಿವಾತದಿಂದಂಟಾದ ಉಗ್ರವಾದ ಜ್ವರವನ್ನೂ ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಸರ್ವಾ ಇದೇ ಯೋಗವನ್ನು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಬದಲಾಗಿ ಹಿವ್ವಲಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಉಂಟು

86. ಶೃಂಗೀಭಾಂಗ್ಯುಭಯಾಬಾಜೀಕಣಾಭೂನಿಮ್ಬಪರ್ವಟಾಃ |

ದೇವದಾರುವಚಾಕುಷ್ಠಯಾಸಕಟ್ಟಲನಾಗರೈಃ ||

ಅಭಿನ್ಯಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಮುಸ್ತಧಾನ್ಯಾಕತಿಕ್ರೇನ್ದ್ರಯವಸಾರಾಹರೇಣುಭಿಃ |

ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೃಪಾಮಾರ್ಗಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ತೈಃ ||

ವಿಶಾಲಾರಗ್ವಧಾರಿಷ್ಟಶರೀವಾಕುಚಿಕಾಫಲೈಃ |

ವಿಡಂಗರಜನೀದಾರ್ವೀಯವಾನೀದ್ರಯಸಂಯುತೈಃ ||

ಸಮಾಂಶೈರ್ವಿಹಿತಃ ಕ್ವಾಥೋ ಹಿಂಗ್ರಾದ್ರ್ಯಕರಸಾನ್ವಿತಃ |

ಅಭಿನ್ಯಾಸಜ್ವರಂ ಘೋರಂ ಹಂತಿ ತನ್ಮಾಂ ಚ ತತ್ಕ್ಷಣಾತ್ ||

ಪ್ರಮೇ(ಮೋ)ಹಂ ಕರ್ಣಶೂಲಂ ಚ ಸನ್ನಿವಾತಾಂಸ್ತ್ರಯೋದಶ |

ಹಿಕ್ಕಾಂ ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಕಾಸಂ ಚ ತಥಾ ಸರ್ವಾಸುಪದ್ರವಾನ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 299)

(1) ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ನೆಲ
 ಕಪಾಯ ಯೋಗ ಬೇವು, ಪರ್ವಾಟಕ, ದೇವದಾರ, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ
 ಗಳು ಬೇರು, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುತಿವನಿ), ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕಟುಕ
 ತೃಂಗ್ಯಾದಿ ರೋಹಿಣಿ, ಇಂದ್ರಬೇವಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ರೇಣುಕೆಬೀಜ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ,
 ಉತ್ತರಣಿಬೇರು, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಬೇರು, ಕಕ್ಕೆಮರ, ಕಹಿಬೇವು,
 ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಬಾವುಂಜಿಬೀಜ (ಮಲ. ಕಾಕೋಲರಿ), ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಅರಸಿನ, ಮರದರ
 ಸಿನ, ಓಮ, ಅಜಮೋದ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಕಪಾ
 ಯವನ್ನು, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿರಸ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ
 ಘೋರವಾದ ಅಭಿನ್ಯಾಸಜ್ವರವೂ, ತಂದ್ರೆಯೂ ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಭ್ರಮೆ,
 ಕಿವಿಶೂಲೆ, ಹದಿಮೂರು ಸನ್ನಿವಾತಗಳು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಸರ್ವ ಉಪ
 ದ್ರವಗಳು ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಸಿಂಹೀವ್ಯಾಘ್ರೈರ್ಮೃತಾದ್ರಾಕ್ಷಾಅಜಾಜೇಸಕಟುತ್ರಿಕಮ್ |
 ಶೃಂಗೀವಿಡಂಗಂ ಚ ಸಮಂ ವಕ್ತಾಸ್ವಿ ವಿಶ್ರಾನ್ಯ ಸಾಧಯೇತ್ ||
 ಘೃತಾಕ್ತೈಸ್ತಂಡುಲೈರ್ಫಷ್ಠೈಃ ಪೇಯಾಮುಷ್ಣಾಂ ಜ್ವರೀ ಪಿಬೇತ್ |
 ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸೀ ಚ ಕಾಸೀ ಚ ತಥಾಭಿನ್ಯಾಸಪೀಡಿತಃ ||
 ವಿಬದ್ಧವಾತವಿಣ್ಮೂತ್ರೋ ವಾನಮಸ್ತಿನ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |
 ಬೃಹತೀ ವಾಷ್ಕರಂ ಭಾರ್ಗೀ ಸಟೀ ಶೃಂಗೀ ದುರಾಲಭಾ ||
 ಪಕ್ವಾಸ್ವಿ ಪಾನಂ ಪ್ರಶಂಸಂತಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ತೇನೋವಶಾವ್ಯತಿ |
 ಸುರಭಿಸಲಿಲಯುಕ್ತಃ ಸಿಂಹಿಕಾತ್ರೀಫಲಾಭ್ಯಾಂ
 ಪ್ರವರಲವಣಯಾಸೋ ವಿಶ್ವಪಾಪಾಣಭೇದೈಃ |
 ವವನರಿವುಜಟಾಭಿಃ ಸಂಯುತಃ ಕ್ವಾಧಿ ವಿಸಾಂ
 ಪ್ರತಿದಿನಮಪಿ ಪೀತೋ ಹನ್ತ್ಯಭಿನ್ಯಾಸಶೂಲಮ್ ||
 ಮಾತುಲುಂಗಾಶ್ವಫಿಧ್ವಿಲ್ವವ್ಯಾಘ್ರೇಪಾರಾರುಬೂಕಜಃ |
 ಕ್ವಾಧೋ ಲವಣಮೂತ್ರಾಡ್ವ್ಯೋಽಭಿನ್ಯಾಸಾನಾಹಶೂಲನುತ್ ||
 ಆದ್ರ್ಯಕಸ್ತರಸೋಪೇತಂ ಸಿನ್ಧೂತ್ಥಂ ಸಕಟುತ್ರಿಕಮ್ |
 ಪ್ರದೋಧಾಯ ಮುಖೇ ದದ್ಯಾನ್ನಸ್ಥಂ ವಾ ಮರಿಚೇನ ಚ || (ನಿ. ರ.)

(2) ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ತ್ರಿಕಟು,
 ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ
 ಕಪಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ, ಮಾಡಿದ
 ಗಂಜಿಯನ್ನು ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು; ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅಭಿ
 ನ್ಯಾಸಸನ್ನಿವಾತ, ಮತ್ತು ಮೂಲಮೂತ್ರಗಳ ಬದ್ಧತೆ, ಇವುಗಳ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಪಾನಕ್ಕೂ
 ಈ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಪಾಯದ ನೀರನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

(3) ಗುಳ್ಳೆದ ಬೇರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಕರ್ಕಟ ತೃಂಗಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು (ಅಭಿನ್ಯಾಸ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ) ಪಾನ ಮಾಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಇದರಿಂದ ಕಫ ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

(4) ಕಿರಿಗುಳ್ಳೆದ ಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಪಾಷಾಣಭೇದಿ, ಹರಳುಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸ್ವಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ಗೋಮೂತ್ರ ಕೂಡಿಸಿ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಪಾನಮಾಡಿಸಲು ಅಭಿನ್ಯಾಸವೂ ಶೂಲೆಯೂ ನಾಶವಾಗುವವು.

(5) ಮಾದಳಬೇರು, ಪಾಷಾಣಭೇದಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳೆದ ಬೇರು, ಪಾಡಾವಳಿ ಗಡ್ಡಿ, ಹರಳುಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸ್ವಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ಗೋಮೂತ್ರ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಲು ಅಭಿನ್ಯಾಸ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಶೂಲೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಅಭಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಸ್ವಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟು ಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಅಧವಾ ಕವಲ-ನಸ್ಯಗಳು. ಅರೆದು, ಅದನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಅಧವಾ ಬಿಳೇಕಾಳು ಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

87. ಕಿರಾತತಿಕ್ತಾಕುಲಕೃತ್ಯ ಲಿ(?ಲ)ಂಜಕಚೂರಕೃಷ್ಣಾಕಟುತೈಲಯುಕ್ತಃ |
ಜಪ್ತಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಅಮ್ಲದ್ರವಃ ಸಂತಮಯೇದ್ರಸಜ್ಞಾದೋಷಾನ್ ಸ್ತುತೋ ದಾಶರಥೀಯ-
ಧಾತ್ರ ||

ಶಾಲೂರವರ್ಣಮಾಲೂರಮೂಲಾಮಯಮಧುಪ್ಲತಾ |
ಶಂಖಕಪುಷ್ಪೀಸಹಿತಾ ಸೇವ್ಯಾ ವಾಚಾಂ ವಿಶುದ್ಧಯೇ ||
ಕ್ಷುದ್ರಾನಾಗರಪುಷ್ಕರಾಮೃತಲತಾಬ್ರಹ್ಮೀವಚಾಸುವ್ರತಾ-
ಭಾಂಗೀವಾಸಕಯಾಸತೋಯಸುರಸಾಕ್ವಾಧೋ ಜಯೇಜ್ಜಿಹ್ವಕಮ್ |
ವಿಶ್ವಾವರ್ಮವಿಭಾವರೀಯುಗವರಾವತ್ಸಾದನೀವಾರಿದ-
ವ್ಯಾಸ್ರೀನಿಂಬಪಟೋಲಪುಷ್ಕರಜಟಾರುಗ್ಧಾರುಭಿರ್ವಾ ಕೃತಃ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 299)

ನೆಲಬೇವು, ಆಕಳಕರೆ, ಕೋಲಾಂಜನ (ದುಂಪರಾಶ್ಮಿ), ಕಚೋರ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಮಾದಳ ಮೊದಲಾದ) ಹುಳಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಸಾಸುವೆ ಕಿರಾತಾದಿ ಕವಲ. ಎಣ್ಣೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಬಾಯೊಳಗೆ ಕವಲವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು, (ಈ ಕವಲವು) ರಾಮದೇವರು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳನ್ನು (ಪಾವಗಳನ್ನು) ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ, ನಾಲಿಗೆಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವದು.

ಒಂದೆಲಗ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಬೇರು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶಂಖಪುಷ್ಪೀ, ಇವುಗಳ ಅವಲೇಹ ಯೋಗ. ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಮಾತುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

(1) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಒಂದೆಲಗ, ಬಜಿ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗಿ, ಕಷಾಯ ಯೋಗ ಗಳು (ಮುಡಿವಾಳ ಅಥವಾ) ಇರುವೇರಿ, ತುಳಸಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಜಿಹ್ವಕ(ಸನ್ನಿಪಾತ)ವನ್ನು ಜಯಿಸುವದು.

(2) ಶುಂಠಿ, ವರ್ವಾಟಕ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಹಿಬೇವು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ದೇವದಾರ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಜಿಹ್ವಕಹರ.

ಉಗ್ರಾಸಿಂಹೇಯಾಸರಾಸ್ವಾಮೃತಾಹ್ವಾಶುಂಠಿಕಿತ್ತಾಶೃಂಗಿಕಾಪಾಷ್ಕ-

ರಾಣಾಮ್ |

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಭಾರ್ಗೀತಿಕ್ತವಾಸಾಸರೀನಾಂ ಕ್ವಾಧೋ ಹನ್ಯಾಜ್ಜಿಹ್ವಕಂ ಸನ್ನಿ-
ಪಾತಮ್ ||

ಸುರತರುಕಟುನಿಷ್ಟೈರಕ್ಷಪಥ್ಯಾವಟೋಲೀ, ರಜನಿಯುಗಲವಿಶ್ವಾಸಿಂಹಿಕಾ-
ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವೈಃ |

ಸಲಿಧರಗುಡೂಚೀವಾಸಕಂ ಸರ್ವಮೇಛಿಃ, ವ್ರತಮಯತಿ ಕಷಾಯೋ
ಜಿಹ್ವಕಂ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಮ್ || (ನಿ. ರ.)

(3) ಬಜಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ರಾಸೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಒಂದೆಲಗ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ನೆಲಬೇವು, ಆಡುಸೋಗಿ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಜಿಹ್ವಕಸನ್ನಿಪಾತವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು.

(4) ದೇವದಾರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಹಿಬೇವು, ಶಾಂತಿ(ತಾರೆ)ಕಾಯಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಶುಂಠಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ಜಿಹ್ವಕಸನ್ನಿ ಪಾತವನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡುತ್ತದೆ.

88. ಶರೀಸುರತರೂತ್ತಮಾಸ್ಥವಿರದಾರುರಾಸ್ವಾಃ ಸಮಾಃ

ಸನ್ನಿಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಸನಾಗರಸುಧಾನ್ವಿತಾಃ ಪಿಬ ಶತಾವರೀಸಂಯುತಾಃ |

ಮೃದುಜ್ವಲನವಾಚಿತಾಃ ಸಹ ಪುರೇಣ ಸನ್ನಿಗ್ರಹ-

ವ್ಯಧಾವಹೃತಯೇ ವ್ಯಧಾ ಶಿಶಿರಸೇವನಂ ಮಾಕೃಧಾಃ ||

ವಚಾಕವಚಕಚ್ಛರಾಸಹಚರಾಸ್ವಾಮೃತಾಭಂಗುರಾ-

ಸುರಾಹ್ವಸನಾಗರಾತರುಣದಾರುರಾಸ್ವಾಪುರಾಃ |

ವೈಷಾತರುಣಭೀರುಛಿಃ ಸಹ ಭವಂತಿ ಸನ್ನಿಗ್ರಹ-

ವ್ಯಧೋರುಜಡಿಮುಕ್ತಮಭ್ರಮಣಪಕ್ಷುಣಾತದ್ರುಹಃ ||

ಸುನಹಾಶುಂಧ್ಯಮೃತಾಃ ಶೃತಾ ಜಲೇ ಸಪುರಾಃ |

ಶಮಯಂತಿ ಸೇವಿತಾಃ ಸತತಂ ಸನ್ನಿಗತಂ ಸದಾಗತಿಮ್ ||

ಮುಸ್ತೈರಂಡ್ರವ್ರಾಣದಾಬಾಣದಾರು-

ಛಿನ್ನಾರಾಸ್ನಾಭೀರುಕಚೂರತಿಕ್ರಾಃ |

ವಾಸಾವಿಶ್ವಾವಂಚಮೂಲಾಶ್ವಗನ್ಧಾ

ಹನ್ಯುರ್ಮನ್ಯಾಸ್ತವ್ಭಸನ್ನಿಗ್ರಹಾತ್ರೀಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 299, 300)

(1) ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ದೇವದಾರ, ತ್ರಿಫಲೆ, ವೃದ್ಧದಾರು (ಚೀನಿಪಾವು), ರಾಸ್ತೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಲವುಮಕ್ಕಳತಾಯಿಬೇರು (ಶತಾವರಿ), ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು, (ಶುದ್ಧ) ಗುಗ್ಗುಳದ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಂಧಿಗ್ರಹ ವ್ಯಥೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುಡಿ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಶೀತೋಪಚಾರದ ಸೇವನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ. (ಕಷಾಯವನ್ನಾದರೂ ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೇ ಕುಡಿಯಬೇಕು.)

(2) ಬಜೆ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಬಿಳಿಗೋರಟೆ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅತಿ ವಿಡೆ, ದೇವದಾರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ವೃದ್ಧದಾರು (ಚೀನಿಪಾವು), ರಾಸ್ತೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), (ಶುದ್ಧ ಮಹಿಷಾಕ್ಷ) ಗುಗ್ಗುಳ, ಕಾಡುಹರಳುಬೇರು, ಹರಳುಬೇರು, ಹಲವುಮಕ್ಕಳತಾಯಿ(ಶತಾವರಿ)ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸಂಧಿಗ್ರಹಪೀಡೆ, ಊರುಸ್ತಂಭ, ಕ್ಲಮ, ಭ್ರಮೆ, ವಕ್ಷವಾತ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಸರ್ವಾ ಚೀನಿಪಾವಿನಲ್ಲಿ ಎಣ ಉಂಟೆಂಬದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದುಂಟು

(3) ರಾಸ್ತೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, (ಶುದ್ಧ ಮಹಿಷಾಕ್ಷ) ಗುಗ್ಗುಳದ ಪುಡಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಸಂಧಿಗಳೊಳಗಿನ ನಿತ್ಯವಾದ ವಾತವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

(4) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹರಳುಬೇರು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ನೀಲಗೋರಟೆಬೇರು, ದೇವದಾರ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ರಾಸ್ತೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಶತಾವರಿ, ಕಚೋರ, ಕಟುಕರೋಹಣಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಶುಂಠಿ, (ಬೃಹತ್) ವಂಚಮೂಲ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭವನ್ನೂ ಸಂಧಿಗ್ರಹಪೀಡೆಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

89. ಭಿಷಗ್ಗಿರಿತಿ ನಿರ್ಣೀತಂ ಸನ್ನಿಪಾತೇ ಂತಕಾಭಿಧೇ |

ಅಂತಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಭೇಷಜಂ ಜಾಹ್ನುವೀನೀರಂ ವೈದ್ಯೋ ಗೋವಿಂದ ಏವ ಹಿ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 300)

ಅಂತಕ ಎಂಬ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯ ನೀರು ಔಷಧ, ಶ್ರೀಗೋವಿಂದನೇ ವೈದ್ಯ ಎಂತ ಪಂಡಿತರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಅಂದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ದೊರಕಲಾರದು.)

ಪಥ್ಯಾವ್ಯಪಾರಗ್ವೃದ್ಧದಾರುತಿಕ್ರಾರಾಸ್ನಾಗುಡೂಚೀಗದಜಃ ಕಷಾಯಃ |

ಸೋಪದ್ರವಾಚ್ಛಾಸ್ತಕನಾಮಧೇಯಾಜ್ಜ ರಾನ್ವರಂ ಮೋಚಯತೀತಿ

ಚಿತ್ರಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಅಡುಸೋಗಿ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ದೇವದಾರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡ 'ಅಂತಕ' ಎಂಬ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಿಂದ ಜನರನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ವಿಚಿತ್ರ.

90. ಉಶೀರಚಂದ್ರನೋದೀಚ್ಯದ್ರಾಕ್ಷಾಮಲಕವರ್ಪಟೈಃ |

ರುಗ್ಧಾ ಚಿಕ್ಷು ಶೃತಂ ಶೀತಂ ಜಲಂ ದದ್ಯಾದ್ಧಾಹತ್ವತ್ವಜ್ವರಶಾಂತಯೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 300)

(1) ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ವರ್ಪಾಟಕ, ಇವುಗಳ ಪಾನೀಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಜ್ವರ ಸಹ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

ಜಲಧರಮಲಯಜನಾಗರಸಬಾಲಕೋಶೀರವರ್ಪಟೈಃ ಕ್ವಧಿತಮ್ |

ಯಃ ಪಿಪತಿ ಪಯಃ ಸುಶೀತಂ ಶಾಮ್ಯತಿ ರುಗ್ಧಾಹಕಸ್ತಸ್ಯ ||

ಅಭಯಾವರ್ಪಟಮುಸ್ತಾಕಟುಕೀಶಮ್ಯಾಕಗೋಸ್ತನೀಕೃತಧಃ |

ಪೀತಃ ಕರೋತಿ ನಾಶಂ ರುಗ್ಧಾಹರುಜೋ ನ ಸಂದೇಹಃ || (ನಿ. ರ.)

(2) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಶುಂಠಿ, ಲಾಮಂಚ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ವರ್ಪಾಟಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಯಾರು ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನ ರುಗ್ಧಾಹ ಸನ್ನಿವಾತವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

(3) ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ವರ್ಪಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ರುಗ್ಧಾಹ ವ್ಯಾಧಿಯು ನಾಶವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಸಸಿತೋ ನಿತಿ ವರ್ಯುಪಿತಃ ಪ್ರಾತರ್ಧಾನ್ಯಾಕತಂಡುಲಕ್ವಾಧಃ |

ಪೀತಃ ಶಮಯತ್ಯಚಿರಾದನ್ತದಾರ್ಹಂ ಜ್ವರಂ ಪೈತ್ತಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 300)

(4) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಪುಡಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ರಾತ್ರಿ ತಣಿಯಲಿಟ್ಟು, (ಮಾರಣೆ ದಿನ) ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುದಿಯಲು ಅಂತರ್ದಾಹವುಳ್ಳ ಪಿತ್ತಜ್ವರವು ಬೇಗನೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಥ್ಯಾಂ ತೈಲಘೃತಕ್ಲಾದ್ರೈರ್ಲಿಹ್ಯಾದ್ಧಾಹವಿನಾಶಿನೀಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 300)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ಉರಿ ನಿಲ್ಲುವದು.

ಷರಾ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ-ತುಪ್ಪ-ಜೇನುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತಿಲ್ಲ ಎಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಪ್ರಶಮಯತಿ ದಾಹಮಚಿರಾದ್ಧಾಧಿಯುಕ್ತಕೃನ್ದುಪಲ್ಲವೈರ್ಲೇಪಃ |

ಲೇಪೋ ಹಿಮಕರಮಲಯಜನಿವ್ವದಲೈಸ್ತಕ್ರಪಿಷ್ಟೈರ್ವಾ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 300)

ಸಣ್ಣಬೊಗರಿಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಲು, ಅಥವಾ ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಎಲೆ, ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಲು, ಉರಿಯು ಬೇಗನೆ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬದಲೀಪಲ್ಲವಲೇಪಃ ಶ್ರೀಖಣ್ಡಾರಿಷ್ಟಕೇನ ಸಂಯುಕ್ತಃ |

ದಾತವ್ಯಃ ಪಾದತಲಯೋಸ್ತ್ವರಯಾ ರುಗ್ಧಾಹಸನ್ನಿಪಾತಘ್ನಃ || (ನಿ. ರ)

ಬೊಗರಿಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು, ಶ್ರೀಗಂಧಾರಿಷ್ಟ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅರೆದು ಪಾದಗಳ ಅಡಿ ತಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಬೇಗನೆ ಲೇಪಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ರುಗ್ಧಾಹಸನ್ನಿಯು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಷರಾ 'ಶ್ರೀಗಂಧಾರಿಷ್ಟಕ' ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಗಂಧ ಮತ್ತು ಕಹಿಬೇವಿನ ಎಲೆ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗದು

ಉತ್ತಾನಸುಪ್ತಸ್ಯ ಗಭೀರತಾಮ್ರಕಾಂಸ್ಯಾದಿಪಾತ್ರೇ ನಿಹಿತೇ ಚ ನಾಭೌ |

ಶೀತಾಮ್ನುಧಾರಾ ಬಹುಲಾ ವತಸ್ತೀ ನಿಹನ್ತಿ ದಾಹಂ ತ್ವರಿತಂ ಜ್ವರಂ ಚ ||

(ಭಾ ಪ್ರ. 300)

ರೋಗಿಯನ್ನು ಅಂಗತವಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ, ಹೊಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಆಳವುಳ್ಳ ತಾಮ್ರ, ಕಂಚು ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನಿರಿಸಿ, ಅದರೊಳಗೆ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬೀಳಿಸುವದರಿಂದ ಉರಿಯೂ ಜ್ವರವೂ ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

ಕಾಂಜಿಕಾರ್ಧ್ರಪಟೇನಾವಗುಂರನಂ ದಾಹನಾಶನಮ್ |

ಅಥ ಗೋತಕ್ರಸಂಸ್ಥಿನ್ನಶೀತಲೀಕೃತವಾಸಸಾ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 300)

ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಒದ್ದೆಯಾದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಅಥವಾ ದನದ ಮಜ್ಜೆಗೆಯ ಸೆಕೆಯಿಂದ ಒದ್ದೆಮಾಡಿ (ಅಥವಾ ಕುದಿಯುವ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ) ತಣಿಸಿದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಹೊದಿಸುವದರಿಂದ ಉರಿನಾಶನ ಆಗುವದು.

ಷರಾ ಹಿಂದಿನ 69ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಮುಂದಿನ 114ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ನೋಡಿ

ದಾಹವನ್ಯೂರ್ಧಿತಂ ಕ್ಷಾಮಂ ನಿರನ್ತಂ ತೃಷ್ಣಯಾಸ್ತಿತಮ್ |

ಶರ್ಕರಾಮಧುಸಂಯುಕ್ತಂ ಪಾಯಯೇಲ್ಲಾ ಜತರ್ಪಣಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 301)

ಉರಿಯಿಂದಲೂ ವಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಪೀಡಿತನಾದ, ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿದ ರೋಗಿಗೆ ಅರಳಿನ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಸಬೇಕು.

91.

ಕಣೋಷಣೋಗ್ರಾಲವಣೋತ್ತಮಾನಿ ಕರಂಜಬೀಜಂ ಪ್ರಮದಾಮಲಾನಿ |

ಪಥ್ಯಾಕ್ಷಸಿದ್ಧಾರ್ಧಕಹಿಂಗುಶುಂಠೀಯುತಾನಿ ವಸ್ತಾಮ್ನುವಿಮಿಶ್ರಿತಾನಿ ||

ಪಿಷ್ಪಾ ಗುಟೀಯಂ ನಯನೇ ನಿಧೇಯಾ ಪ್ರಚೇತನೇ ತಿಪ್ರಧಿತಾನ್ವಿ-

ತಾರ್ಥಾ |

ಚಿತ್ರಭ್ರಮಾಯ ಸ್ತೃತಿಭೂತದೋಷಶಿರೋಽಕ್ಷಿ ರೋಗಭ್ರಮನಾಶಹೇತುಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 301)

ಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ.- ಅಂಜನ
ಯೋಗ

(1ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 38ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರಿಸಣಾದಿ ವಟಿಕದ ಯೋಗವೇ ಇದು, ಆದರೆ ನೆಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು ಮತ್ತು ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಎನ್ನುವವರ ಬದಲಾಗಿ 'ಪ್ರಮದಾಮಲಾಸಿ' ಎಂತ ಉಂಟು. 'ಪ್ರಮದಾ' ಎಂದರೆ 'ರೋಹಿಣಿ' ಮತ್ತು 'ಅಮಲ' ಎಂದರೆ 'ಅಮಲಕ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾಡಬಹುದು ಆದರೆ ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ ಬದಲಾಗಿ ಅರಸಿನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು)

ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಈ ಅಂಜನವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಫಲ; ಮೂರ್ಛೆ, ಭೂತದೋಷ, ಶಿರೋರೋಗ, ನೇತ್ರರೋಗ ಮತ್ತು ಭ್ರಮ, ಇವುಗಳ ನಾಶನಕ್ಕೆ ಹೇತು.

ಸಸ್ಯಯೋಗ. ಕುಮ್ಮೋದ್ಭವತರೋರಮ್ಬೋ ಗುಡವಿಶ್ವಕಣಾನ್ವಿತಮ್ |
ನಿಹಿತಂ ನಸಿ ನೂನಂ ಸ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ತಭ್ರಮವಿನಾಶನಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 301)

ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗಸೆಮರನ (ಸೊಪ್ಪಿನ ಅಥವಾ ಚಕ್ಕೆಯ) ರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಮೂಗಿನೊಳಗೆ ಇಡಲು, ಚಿತ್ತಭ್ರಮ ನಾಶವಾಗುವದು ನಿಶ್ಚಯ.

ಮುರಾಮೂರ್ಧಜಮೇಘಾಹ್ವಮಧೂಕಮಲಯೋದ್ಭವೈಃ |

ಮರುತ್ತರುಮಧೂನ್ಮಿಶ್ರೈಃ ಪುರವಾಣಿಜವಾಂಶುಭಿಃ ||

ಲೋಹಲಾಮಜ್ಜಕೈಲಾಭಿಧೂಪಚ್ಚಿತ್ತಭ್ರಮಾಪಹಃ |

ಗ್ರಹದೋಷಹರಃ ಶ್ರೀದಃ ಸೌಭಾಗ್ಯಕರ ಉತ್ತಮಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 301)

ಮುರೆ (ಅಂಗಾರಕನ ಗಿಡ? ಮಲ. ಕಂಡಿ ಬೆಣ್ಣೆ), ತಲೆಕೂದಲು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಪ್ಪೆ ತಿರುಳು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ದೇವದಾರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಗುಗ್ಗುಳ, ನಖ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಧೂಪ ಹಿಡಿಯಲು, ಚಿತ್ತಭ್ರಮ ಮತ್ತು ಗ್ರಹದೋಷ ಪರಿಹಾರ. ಈ ಧೂಪವು ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ.

ಮೃದ್ವೀಕಾಽಮರದಾರುಮತ್ಸ್ಯಶಕಲಾಮುಸ್ತಾ ಮಲಕ್ಕೋಽಮೃತಾ-

ಪಧ್ಯಾರೇವತರಾಮಸೇನಕರಜೋರಾಜೀಫಲೈಃ ಸಂಯುತಾಃ |

ಹನ್ಯುಶ್ಚಿತ್ತರುಜೋಽಧ ದರ್ದುರದಲಾಸಾರಾವಟೋಲೀಪಯಃ

ಪಧ್ಯಾವರ್ವಟರಾಜವೃಕ್ಷಕಟುಕಾಶಂಬೂಕಪುಷ್ಪೈಃ ಶೃತಾಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 301)

(1) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ದೇವದಾರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ನೆಲಬೀವು, ಪರ್ವಾಟಕ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಚಿತ್ತದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(2) ಒಂದೆಲಗ (ತಿಮರೆ), ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಕಕ್ಕಿಮರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಶಂಬುಪುಷ್ಪಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಚಿತ್ತದೋಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಬ್ರಾಹ್ಮೀವಚಾಭೀರುಫಲತ್ರಿಕೇಣ ತಿಕ್ತಾಬಲಾರಗ್ವಧತಿಕ್ತಕೇನ |

ನಿವ್ವಾಹ್ಯಕೋಶಾತಕಿಹಾರಹೂರಾದ್ವಿಪಂಚಮೂಲೀಭಿರಸೌ ಕಷಾಯಃ ||

ಪೀತೋ ಹಿ ಚಿತ್ತಭ್ರಮಸನ್ನಿವಾತಂ ನಿಹನ್ತಿ ರುಗ್ಧಾಹಮಸಿ ಪ್ರಭೂತಮ್ |
 ಪಧ್ಯಾಪರ್ಪಟಕಟುಕಾಮೃದ್ವೀಕಾದಾರುಜಲದಭೂನಿಮ್ಬಾಃ ||
 ಶಮ್ಯಾಕವಟೋಲಶಿವಾಕ್ವಾಧಶ್ಚಿತ್ತಭ್ರಮಂ ಹನ್ತಿ |
 ಹರಿತಕೀರ್ಪರ್ಪಟಹಾರಹೂರಾಶಂಭೂಕವುಷ್ಪೈಃ ಕಟುಕೀರ್ಪಯೋದ್ಯೈಃ ||
 ಶಮ್ಯಾಕದೇವಾಪ್ಪಯಭಾರತೀಭಿಶ್ಚಿತ್ತಭ್ರಮಂ ಹನ್ತಿ ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ||
 (ನಿ. ರ)

(3) ಒಂದೆಲಗ, ಬಜೆ, ಶತಾವರಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಕಕ್ಕೇಮರ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಕಹಿಹೀರೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ದಶಮೂಲಗಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಸನ್ನಿ ಮತ್ತು ರುಗ್ಧಾಹಸನ್ನಿ ಕರಿಣವಾಗಿದ್ದರೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

(4) ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ದೇವದಾರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕಕ್ಕೇಮರ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

(5) ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶಂಬವುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಕ್ಕೇಮರ, ದೇವದಾರ, ಒಂದೆಲಗ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಚಿತ್ತಭ್ರಮವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

92. ಪ್ರಲೇಪಸ್ತಮಸ್ತಂ ನಯತ್ಯನ್ತಮೇಕಃ ಸಮುದ್ರಿಕ್ತಶೋಧಂ ಚ ರಕ್ತಾವ-
 ಶೇಷಃ(?)ಸೇಕಃ |

ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಿ ಪಕ್ಷೇಚ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಾ ವ್ರಣತ್ವಂ ಗತೇ ಚೋಚಿತಾ ತಚ್ಚಿ-
 ಕಿತ್ತಾ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 301)

(ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ) ಲೇಪ ಒಂದೇ ಮೃತ್ಯುಸ್ವರೂಪವಾದ ಅದನ್ನು (ಕಿವಿಯ ಬುಡದ ಬಾವನ್ನು) ಅಡಗಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಬಹಳ ಬಾತುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಅದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು; ಅದು ಪಕ್ವವಾಗಿದ್ದರೆ, ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಿಗಿದು, ಕೀವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬಿಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ವ್ರಣದ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಬಂದರೆ, ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ನಿಶಾವಿಶಾಲಾಭಯಮಾಣಿಮನ್ಥದಾರ್ವೀಗುದೀಮೂಲಕೃತಃ ಪ್ರಲೇಪಃ |
 ಪ್ರಭಾಕರಕ್ಷೀರಯುತಃ ಪ್ರಭಾವಾದ್ವೈಸ್ತಃ ಸಮಸ್ತೋ ಽಪ್ಯಧ ಕರ್ಣಿ-
 ಕಾಘ್ನಃ ||

ಕುಲತ್ಥಃ ಕಟ್ಟಲಂ ಶುಂಠೀ ಕಾರವೀ ಚ ಸಮಾಂಶಕೈಃ |
 ಸುಖೋಷ್ಣೈರ್ಲೇಪನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಕರ್ಣಮೂಲೇ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ||
 ಗೌರಿಕಂ ಖಟಿನೀ ಶುಂಠೀ ಕಟ್ಟಲಾರಗ್ವದ್ಯೈಃ ಸಮೈಃ |
 ಉಷ್ಣೈಃ ಕಾಂಚಿಕಸಂಪಿಷ್ಟೈರ್ಲೇಪಃ ಕರ್ಣಕಮೂಲನುತ್ ||
 ಶಿಗ್ಗುರಾಜಿಕಯೋಃ ಕಲ್ಮಂ ಕರ್ಣಮೂಲೇ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ |
 ಕರ್ಣಮೂಲಭವಃ ಶೋಧಸ್ತೇನಲೇಪೇನ ಶಾಮ್ಯತಿ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 301, 302)

(1) ಅರಸಿನ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಮರದರಸಿನ, ಇಂಗಳ ಅೀಷಗಳು. ಮರನ ಬೇರು, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದನ್ನು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಎಕ್ಕೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಬಾವಿಗೆ ಲೇಪಿಸುವದರಿಂದ ಕರ್ಣಿಕೆಯು ನಾಶವಾಗುವದು.

(2) ಹುರುಳಿ, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಶುಂಠಿ, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಅರೆದು ಕುದಿಸಿ, ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ವದೇವದೇ ಕಿವಿಬುಡದ ಬಾವಿಗೆ ಲೇಪಿಸಬೇಕು.

(3) ಕಾವಿಕಲ್ಲು, ಬೇಡಿಮಣ್ಣು (ಅಥವಾ ವಿಲಾಯತಿ ಸುಣ್ಣ), ಶುಂಠಿ. ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಕಕ್ಕೆಮರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಹುಳಿ ಗಂಜಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಲೇಪಿಸಲು, ಕಿವಿಬುಡದ ಬಾವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

(4) ನುಗ್ಗೆಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಸಾಸುವೆಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಕಿವಿಯ ಬುಡಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸಲು, ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಬಾವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶಿಶಿರಜಲಪರಿಮೃದಿತಂ ಮರಿಚಕಣಾಜೇರಸಿಂಧುಜಂ ತ್ವರಿತಮ್ |

ನಸ್ಯಂಧಿಸೇವಿತಂ ನನು ಕರ್ಣಕರುಗ್ನಾಶಕೃದ್ಧದಿತಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 302)

ನಸ್ಯ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬೇರಿಗೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಬೇಗನೆ ನಸ್ಯಮಾಡಲು, ಕರ್ಣಿಕಾರೋಗವು ನಾಶವಾಗುವದು ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಭಾಂಗೀರ್ಜಯಾಪೌಷ್ಕರಕಂಟಕಾರೀಕಟುತ್ರಿಕೋಗ್ರಾಘನಕುಂಡಲೀಭಿಃ |

ಕುಲೀರಶೃಂಗೀಕಟುಕಾರಸಾಭಿಃ ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ಕಿಲ ಕರ್ಣಕಘ್ನಃ ||

ಕಷಾಯ ಯೋಗ
ಗಳು

ದಶಮೂಲಮತ್ಸ್ಯಶಕಲಾಚವಲಾತ್ರಿಫಲಾಮಹೌಷಧಿಕಿರಾತಯುತಮ್ |

ಮರಿಚಂ ಪರಿಕ್ಷಧಿತಮಾಶು ಬಲಾದಪಹಂತಿ ಕರ್ಣರುಜಃ ಸಕಲಾಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 302)

(1) ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ನರುವಲು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ತ್ರಿಕಟು, ಬಜೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕರ್ಣಿಕರೋಗವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

(2) ದಶಮೂಲಗಳು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಶುಂಠಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸಕಲ ಕರ್ಣಿಕರೋಗಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ತಾಶ್ವಗನ್ಧಾಘನಕಂಟಕಾರಿಭಾಂಗೀರ್ಜಯಾಪೌಷ್ಕರರೋಹಿಣೀನಾಮ್ |

ಕತ್ವಾಧಃ ಕೃತಃ ಶೃಂಗ್ಯಭಯಾಯುತಾನಾಂ ಪೀತೋ ಜಯೇತ್ಕರ್ಣಕಸನ್ನಿ-
ಪಾತಮ್ ||

ಮರಿಚದಶಮೂಲಮಗಧಾಫಲತ್ರಯನಿಶಾಮಹೌಷಧೀತಿಕ್ತಾ- |

ಭೂನಿಮ್ಬಸೈಸ್ಥವಯುತಃ ಕರ್ಣಕಹಂತಾ ಭವೇತ್ತ್ವಾಧಃ || (ನಿ. ರ.)

(3) ರಾಸ್ಮೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಬಜಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಕರ್ಣಕಸನ್ನಿವಾತವು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

(4) ಕಾಳುಮೆಣಸು, ದಶಮೂಲಗಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಅರಸಿನ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ನೆಲಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸ್ವೇದವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸಲು, ಕರ್ಣಕಸನ್ನಿವಾತವು ನಾಶವಾಗುವದು.

93. ಫಲತ್ರಿಕತ್ರೋಷಣಮುಸ್ತಕಟ್ಟೀಕಲಿಂಗಸಿಂಹಾನನಶರ್ವರೀಫಃ |

ಕಂಠಕುಬ್ಜ-ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಕ್ವಾಧಃ ಕೃತಃ ಕೃನ್ವತಿ ಕಂಠಕುಬ್ಜಂ ಕಂಠೀರವಃ ಕುಂಜರಮಾತು ತದ್ವತ್ ||
ಕಿರಾತಕಟುಕಾಕಣಾಕುಟಜಕಂಟಕಾರೀಶಬೀ-

ಕಲಿದ್ರುಕಿಲಿಮಾಭಯಾಕಟುಕಕಟ್ಟಲಾಂಭೋಧರೈಃ |

ವಿಷಾಮಲಕಪುಷ್ಕರಾನಲಕುಲೀರಶೃಂಗೀವೃಷೈಃ

ಮಹಾಪಧನಪೈರಯಂ ಜಯತಿ ಕಂಠಕುಬ್ಜಂ ಗಣಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 302)

(1) ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಅರಸಿನ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಂಠಕುಬ್ಜವನ್ನಿವಾತವನ್ನು, ಸಿಂಹವು ಆನೆ ಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ, ಬೇಗನೆ ನಾಶಮಾಡುವದು.

(2) ನೆಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಚೋರ, ಶಾಂತಿಕಾಯಿ, ದೇವದಾರ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಆಡು ಸೋಗೆ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ, ಈ ಗಣ(ದ ಕಷಾಯ)ವು ಕಂಠಕುಬ್ಜವನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಶೃಂಗೀವತ್ಸಕಚೇತಕೀಘನಸರೀಭೂನಿವ್ವಭಾರ್ಗೀನಿಶಾ-

ತಿಕ್ವಾಪುಷ್ಕರಚಿತ್ರಕೈಃ ಸಮರಿಜೈವ್ಯಾಘ್ರೀವೃಷಾಮಿತ್ರಿತೈಃ |

ಧಾತ್ರೀದಾರುವಿಭೀತಕೈಶ್ಚ ಚವಿಕಾವಿಶ್ವಾಕಣಾಕಟ್ಟಲೈಃ

ಪೀತಃ ಕೃನ್ವತಿ ಕಂಠಕುಬ್ಜಮಚಿರಾತ್ಕ್ರೋಷ್ಣಃ ಕಷಾಯಸ್ತ್ರಿಹ ||

(ನಿ. ರ.)

(3) ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕೊಡಸಿಗ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ನೆಲ ಬೇವು, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಅರಸಿನ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಾಳು ಮೆಣಸು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ದೇವದಾರ, ಶಾಂತಿ(ತಾರೆ)ಕಾಯಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಕಂಠಕುಬ್ಜವು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುವದು.

ಅಪನಯತಿ ಕಂಠಕುಬ್ಜಂ ಕೃಷ್ಣಾಪಾಮಾರ್ಗಯುಕ್ ನಸ್ಯಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ನಸ್ಯಯೋಗ

ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಣಿಬೇರನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ನಸ್ಯಮಾಡಲು, ಕಂಠ ಕುಬ್ಜವು ತೊಲಗುವದು.

94. ಸನ್ನಿಪಾತೇ ಕ್ಷುಧಾರ್ತಂ ಯೋ ಭೋಜಯೇತ್ಪ್ರತಿತಾದನಮ್ |

ಸ ಕಥಂ ಭಿಷಗಾಖ್ಯಾತಿಂ ಲಭೇನ್ನೂರ್ಧೋ ನರಾಧಮಃ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ
ಕೆಲವು ಸಮಮ
ವಿಶೇಷಗಳು

ಸನ್ನಿಪಾತೇ ತು ದಾಹಾರ್ತಂ ಯಃ ಸಿಂಚೇಚ್ಛೇತವಾರಿಣಾ |

ಆತುರಃ ಸ ಕಥಂ ಬೇವೇದ್ಭಿಷಗ್ವಾ ಸ ಕಥಂ ಭವೇತ್ ||

ಸನ್ನಿಪಾತೇನ ಮನುಜಂ ವಿಲಸಂತಸ್ತು ಯೋ ಘೃತಮ್ |

ವಾಯಯೇದ್ಭೋಜಯೇದ್ವಾಪಿ ತೌ ಚ ಸ್ಯಾತಾ*ಮುಖೌ ವಧಮ್ ||

ಸನ್ನಿಪಾತೇನ ತೃಷ್ಯಂತಂ ಪಾರ್ಶ್ವರುಕ್ತಾಲುಶೋಷಿಣಮ್ |

ಯಃ ಪಾಯಯೇಜ್ಜಲಂ ಶೀತಂ ಸ ಮೃತ್ಯುರ್ನರವಿಗ್ರಹಃ ||

ಸಮುದ್ರತರಣಂ ಹ್ಯೇತತ್ ವದಂತಿ ಭಿಷಗೀತ್ವರಾಃ |

ಮೃತ್ಯುನಾ ಸಹ ಯೋದ್ಧವ್ಯಂ ಸನ್ನಿಪಾತಂ ಚಿಕಿತ್ಸತಾ ||

* * * ಸರ್ವೇಷು ಸನ್ನಿಪಾತೇಷು ನ ಕ್ಷೌದ್ರಮವಚಾರಯೇತ್ |

ಶೀತೋಪಚಾರಂ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಸ್ಯಾಚ್ಛೀತಂ ಚಾತ್ರ ವಿರುಧ್ಯತೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 35-36, 38)

* ಈ ಪದವನ್ನಿಡಬೇಕಾದರೆ, ಆ ಚರಣವನ್ನು “ವಧ್ಯಾಸ್ಯಾತಾಮುಖೌ ಚತೇ” ಎಂತ ಓದಬೇಕಾದೀತು.

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಸಿದವನಿಗೆ ಯಾವನು ಮಾಂಸದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಇಕ್ಕಿಸು ತ್ತಾನೋ, ಅಂಥಾ ಮೂಢನಾದ ನರಾಧಮನು ವೈದ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆ ದಾನು? ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉರಿಯಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ (ಮೈಮೇಲೆ) ಯಾವನು ತಣ್ಣೀರು ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಹೇಗೆ ವೈದ್ಯನಾದಾನು? ಮತ್ತು ಆ ರೋಗಿಯು ಹೇಗೆ ಬದುಕಿಯಾನು? ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಯಾವನು ತುವ್ವ ವನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಥವಾ (ತುಪ್ಪದಿಂದ) ಉಣ್ಣಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವರಿಬ್ಬರು ವಧೆ ಯನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕವರು. ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ತಾಲು ಒಣಗಿದವನಿಗೆ, ಪಕ್ಕದ ಶೂಲೆ ಇರುವಾಗ್ಗೆ, ಯಾವನು ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ನರದೇಹ ವನ್ನು ಪಡೆದ ಮೃತ್ಯು (ಯಮ) ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವದೆಂದರೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟುವದು ಎಂತ ವೈದ್ಯಶಿರೋಮಣಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವಂಥವನು ಯಮನೆಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. * * * ಎಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿ ಪಾತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೇನನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬಾರದು; ಯಾಕೆಂದರೆ, ಜೇನು ಶೀತೋಪಚಾರ ಬೇಕಾದ್ದು (ಬಿಸಿಮಾಡದೆ ತಣ್ಣಗಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ್ದು) ಮತ್ತು ಶೀತ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಈ ವಿಧಗಳೆಲ್ಲ ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹದಮೂರು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವು ಅವು ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯನಾದ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಲಗಾನಾಗುವದಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷವಿಧ ಪ್ರಕಾರ ರುಗ್ಗಾಹ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ತೀತೋಪಚಾರ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಕಫಾಧಿಕ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿ ಯೋಗಾಂಗವಾಗಿ ಜೇನನ್ನು ಉಪಯೋಗಿ ಸುವದಕ್ಕಾಗಲಿ ಈ ನಿಷೇಧಗಳು ಬಾಧಿಸತಕ್ಕಂಥವಲ್ಲ.

95. ಆದ್ರಕಸ್ತರಸೋಪೇತಂ ಸೈನ್ದವಂ ಸಕಟುತ್ರಯಮ್ |

ಅಕಂಠಂ ಧಾರಯೇದಾಸ್ಯೇ ನಿಷ್ಪೀವೇಚ್ಚ ಪುನಃ ಪುನಃ ||

ಕವಲ ಯೋಗ
ಗಳು.

ತೇನಾಸ್ಯ ತಾಲುಕೋಷಾಂಶಮನ್ಯಾಪಾರ್ಶ್ವಶಿರೋಗಲಾತ್ |
ಲೀನೋ ಽಪ್ಯಾಕೃಷ್ಯತೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಲಾಘವಂ ಚಾಸ್ಯ ಜಾಯತೇ ||
ಪರ್ವಭೇದೋ ಜ್ವರೋ ಮೂರ್ಛಾ ನಿದ್ರಾಶ್ವಸಗಲಾಮಯಾಃ |
ಮುಖಾಕ್ಷಿಗಾರವಂ ಜಾಡ್ಯಂ ಕ್ಲೇಶಶ್ಚೈವೋವಶಾಮೃತಿ ||
ಸಕ್ಕದ್ವಿಸ್ತ್ರಿಚತುಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೋಷಬಲಾಬಲಮ್ |
ಏತದ್ಧಿ ಪರಮಂ ಪ್ರಾಹುರ್ಭೇಷಜಂ ಸನ್ನಿಪಾತಿನಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 37)

ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಶುಂಠಿರಸದಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿ, ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಗಂಟಲ ವರೆಗೆ ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, (ಹೊರಡುವ ಕಫವನ್ನು) ವದೇ ವದೇ ಉಗುಳಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ತಾಲು, ಕೋಷ್ಠ (ಎದೆ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆ), ಹೆಗಲಡಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿ, ವಕ್ರಗಳು, ತಲೆ, ಗಂಟಲು, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದಾದರೂ ಕಫವು ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ದೇಹ ಹಗುರವಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಸಂದುಗಳ ಒಡೆತ, ಜ್ವರ, ಮೂರ್ಛ, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಗಂಟಲ ರೋಗಗಳು, ಮುಖವೂ ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಭಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವದು, ಜಡತನ ಮತ್ತು ಸಂಕಟ ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು, ಎರಡು, ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಸರ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗದವರಿಗೆ ಇದು ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧ ಎಂತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

96. ಮಧೂಕಸಾರಸಿನ್ಧುತ್ಥವಚೋಷಣಕಣಾಃ ಸಮಾಃ |

ನಸ್ಯಯೋಗ

ಶ್ಲಕ್ಷಂ ಪಿಷ್ಪಾಂ ಮೃಸಾ ನಸ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಬೋಧನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 37)

ಇಪ್ಪೆತಿರುಳು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಜ್ಜೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ನೀರಿನಿಂದ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರದು ನಸ್ಯಮಾಡಲು, ಸಂಜ್ಞೆಯು ಚುರುಕಾಗುವದು.

97. ಮುರೀಚಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶುಂಠೀ ವಧ್ಯಾ ಲೋಧ್ರಂ ಸಪುಷ್ಕರಮ್ |

ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ
ಉದ್ದೂಲನ
ಯೋಗಗಳು

ಭೂನಿಮ್ನಕಟುಕಾಕುಷ್ಠಂ ಯವಾನೀ ಕಟ್ಟಲಂ ತಥಾ ||
ಏತಾನಿ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ |
ಪ್ರಸ್ತೇದೇ ಕಂಠರೋಧೇ ಚ ಸನ್ಧಿ ಮರ್ದನಮಿಷ್ಯತೇ ||
ಏತದುದ್ದೂಲನಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸನ್ನಿಪಾತಹರಂ ಪರಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 38)

(1) ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಲೋಧ್ರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನೆಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಣಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಓಮ, ಕಿರುಶಿವನಿ

ಮರಿಚಾದಿ.

(ಕಟ್ಟಲ), ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆನರುಬರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ (ಶರೀರದ ಮೇಲೆ) ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತೆಳ್ಳೆಗಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಚೆಲ್ಲುವದು ಮತ್ತು ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿ

ಯಲ್ಲಿ ಸಂದಿನ ಮೇಲೆ ತಿಕ್ಕುವದು ಒಳ್ಳೇದು. ಸನ್ನಿವಾತ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಈ ಉದ್ದೂಲನ ಯೋಗವು ಉತ್ತಮ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡದೆ.

ಸರಾ ತೆಳ್ಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ, ಆ ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೆರಸನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಒರಸುವದು ಒಳ್ಳೇದು.

ಭೂನಿಮ್ಬಃ ಕಾರವೀ ತಿಕ್ತಾ ವಚಾ ಕಟ್ಟಲಜಂ ರಜಃ |

ಉದ್ದೂಲನಂ ತ್ರಿದೋಷೋತ್ಥೇ ಹ್ಯಭಿಷ್ಯಂದಿನಿ ಚ ಜ್ವರೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 39)

(2) ನೆಲಬೇವು, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಬಜಿ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತ್ರಿದೋಷದಿಂದುಂಟಾದ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆವರುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ (ಶರೀರದ ಮೇಲೆ) ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಹಾರಿಸುವದು (ಹಿತ).

ಭೂನಿಂಬಾಡಿ
ಸನ್ನಿವಾತದಲ್ಲಿ
ನಾಲಿಗೆಗೆ
ಲೇಪಗಳು.

98.

ಯದಾ ಸ್ವಲ್ಪಾನಿಲಕಘಾ ತಾಲುಕ್ಲೋಮಗತಾ ಶ್ರಿತಾ |

ಕುರ್ಯಾತಾಮಧಿಕಂ ಶೋಷಂ ಚಿಹ್ವಾಯಾಃ ಖರತಾಂ ತಥಾ ||

ತದಾ ತಾಂ ಸ್ಫುಟಿತಾಂ ಚಿಹ್ವಾಮುಚ್ಛ್ರವ್ಯಾಂ ಮಧುಪಿಷ್ಪಯಾ |

ದ್ರಾಕ್ಷಯಾ ಸಾಜ್ಜಯಾ ಚಾಸ್ಯಂ ಲೇಪಯೇತ್ಸನ್ನಿವಾತಿನಃ ||

ಘರ್ಷೇಜ್ಜಿಹ್ವಾಂ ಜಡಾಂ ಸಿಂಧುತ್ಕ್ರೃಷಣೈಃ ಸಾಮ್ಲವೇತಸೈಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 38, 39)

ಯಾವಾಗ ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ತಾಲು ಮತ್ತು ಕ್ಲೋಮಗಳಲ್ಲಿಯ ವಾತಕಘಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿ (ಹೀನವಾಗಿ) ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ದೊರಗುಮಾಡುತ್ತವೋ, ಆಗ್ಗೆ ಹಾಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಮತ್ತು ಒಡೆದ ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಯೊಳಗೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಿ ಬೇಕು; ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆಯು ಜಡವಾಗಿದ್ದರೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಆಮ್ಲವೇತಸ(ದೊರಕದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಂಪುರಚಿ)ವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರೆದು, ಅದರಿಂದ ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ತಿಕ್ಕಬೇಕು.

99.

ಸ್ತಿಸ್ನಮಾಮಲಕಂ ಪಿಷ್ಪಾ ದ್ರಾಕ್ಷಯಾ ಸಹ ಸಂಸ್ಪರ್ಶೇತ್ |

ವಿಶ್ವಭೇಷಜಸಂಯುಕ್ತಂ ಮಧುನಾ ಸಹ ಲೇಹಯೇತ್ ||

ತೇನಾಸ್ಯ ಶಾಮ್ಯತೇ ಮೂರ್ಛಾ ಕಾಸಃ ಶ್ವಾಸಸ್ತಧೈವ ಚ |

ಅಷ್ಟಾಂಗಂ ಮಧುನಾ ಲಿಹ್ಯಾದಾದ್ರ್ಯಕಸ್ತರಸೇನ ವಾ ||

ಸಮೋಹಂ ದಾರುಣಂ ಹನ್ತಿ ತನ್ಮಾತ್ರಾ ಕಾಸಸಮನ್ವಿತಮ್ |

ಕಟ್ಟಲಂ ಪುಷ್ಕರಂ ಶೃಂಗೀ ವೈಶೇಷಂ ಯಾಸಶ್ಚ ಕಾರವೀ ||

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ಚೂರ್ಣೀಕೃತಂ ಚೈತನ್ಯಧುನಾ ಸಹ ಲೇಹಯೇತ್ |

ಏಸಾವಲೇಹಿಕಾ ಹನ್ತಿ ಸನ್ನಿವಾತಂ ಸುದಾರಣಮ್ ||

ಕಾಸಶ್ವಾಸಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ
ಅವಲೇಪಗಳು

ಹಿಕ್ಮಾಂ ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಕಾಸಂ ಚ ಕಂಠರೋಗಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ |
 ಏತದ್ಯೋಜ್ಯಂ ಕಫೋದ್ರೇಕೇ ಚೂರ್ಣಮಾದ್ರ್ವಕಜ್ಯೈ ರಸೈಃ ||
 ಊರ್ಧ್ವಜತ್ರಗದಘ್ನೇ ಯಾ ಸಾ ಸಾಯಮವಲೇಹಿಕಾ |
 ಅಧೋರೋಗಹರೀ ಯಾ ಸಾ ಭೋಜನಾತ್ಪ್ರಾಕೃಯುಜ್ಯತೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 38)

(1) ಹಬೆಯಿಂದ ಬೆವರಿಸಿದ ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣನ್ನೂ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯನ್ನೂ, ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಅರೆದು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಸಹ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

(2) ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುಶಿವನಿ), ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಕರಿಜೇರಿಗೆ, ಇವು ಎಂಟು ಬಗೆಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಜೇನು ನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸುವದು. ಇದರಿಂದ ಬಹು ಕಠಿಣವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಂಠರೋಗ ನಾಶವಾಗುವವು; ಕಫ ಕೆದರಿಕೊಂಡಾಗ್ಗೆ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಶುಂಠಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಅವಲೇಹವನ್ನು ಸಂಜೆಗೂ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದನ್ನು ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾಗಿಯೂ (ಬೆಳಿಗ್ಗೆ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆಯಾಗಲಿ, ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆಯಾಗಲಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ತಂದ್ರೆ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಕಠಿಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

100.

ಜೀರ್ಣಜ್ವರಕ್ಕೆ
 ಕಷಾಯ-ಮೋಗ
 ಗಳು

ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾನಾಗರಕಾಮೃತಾನಾಂ ಕ್ವಾಧಂ ಪಿಬೇನ್ನಿತ್ತಿತಪಿವ್ವಲೀಕಮ್ |
 ಜೀರ್ಣಜ್ವರಾರೋಚಕಕಾಸಶೂಲಶ್ವಾಸಾಗ್ನಿಮಾನ್ವ್ಯಾರ್ದಿತಪೀನಸೇಷು ||
 ಪಿವ್ವಲೀಮಧುಸಂಯುಕ್ತಃ ಕ್ವಾಧಶ್ಚಿನ್ನೋದ್ಭವೋದ್ಭವಃ |
 ಜೀರ್ಣಜ್ವರಕಫಧ್ವಂಸೀ ಪಂಚಮೂಲಕೃತೋ ಽಥವಾ ||
 ಅಮೃತಾಯಾಃ ಕಷಾಯಂತು ಶೀತಲೀಕೃತಮೂರಿತಮ್ |
 ಮಧುಪಾದಯುತಂ ಪೀತಂ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಹರಂ ಪರಮ್ ||
 ಪಿವ್ವಲೀಮಧುಸಮ್ಮಿಶ್ರಂ ಗುಡೂಚೇಸ್ತರಸಂ ಪಿಬೇತ್ |
 ಜೀರ್ಣಜ್ವರಕಫಸ್ಥಿಹಕಾಸಾರೋಚಕನಾಶನಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 312)

(1) ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿವ್ವಲೀ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಅರುಚಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬಸ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಅರ್ದಿತ, ಪೀನಸ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

(2) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಹಿವ್ವಲೀಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಮತ್ತು ಕಫ ಪರಿಹಾರ.

(3) (ಹ್ರಸ್ವ) ಪಂಚಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಅದೇ ಗುಣಗಳು ಸಿಕ್ಕುವವು.

(4) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಕಾಲಂಶ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡುವದು ಜೀರ್ಣಜ್ವರಸರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(5) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಸ್ವರಸವನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಹಳೇಜ್ವರ, ಕಫ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ದಿರಘ್ವಾ-
ದಶಾಂಗಕಷಾಯ

ದ್ರಾಕ್ಷಾ 5 ಮೃತಾ ಶಬೀ ಶೃಂಗೀ ಮುಸ್ತಕಂ ರಕ್ತಚಂದನಮ್ |
ನಾಗರಂ ಕಟುಕಾ ಪಾರಾ ಭೂನಿಮ್ಬಃ ಸದುರಾಲಭಃ ||
ಉಶೀರಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ವದ್ರಂ ಬಾಲಕಂ ಕಂಟಕಾರಿಕಾ |
ಪುಷ್ಕರಂ ಪಿಚುಮಸ್ತಂ ಚ ದಶಾಸ್ವಾಂಗಮಿದಂ ಸ್ತೃತಮ್ ||
ಜೀರ್ಣಜ್ವರಾರುಚಿಶ್ವಾಸಕಾಸಶ್ವಯಧುನಾಶನಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 312)

(6) ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಒಳ್ಳೆತುರಚನ ಬೇರು, ಲಾಮಂಚ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ತಾವರೆಹೂವು, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಹಿಬೇವು, ಈ ಅಸ್ವಾದಶಾಂಗ ಎಂಬ ೧೮ ಬಗೆ ಔಷಧಿಗಳ ಕಷಾಯವು ಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು ಬಾವು, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

101.

ಹಳೇಜ್ವರಕ್ಕೆ
ಜೀರ್ಣಯೋಗ
ಗಳು

ಜೀರ್ಣಜ್ವರೇ 5 ಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯೇ ಚ ಶಸ್ತುತೇ ಗುಡಪಿಪ್ಪಲೀ |
ಕಾಸಾಜೀರ್ಣಾರುಚಿಶ್ವಾಸಹೃತ್ವಾಂಡುಕೃಮಿರೋಗನುತ್ ||
ದ್ವಿಗುಣಃ ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಾದ್ಗುಡೋ 5 ತ್ರ ಭಿಷಜಾಂ ಮತಃ |
ಪಿಪ್ಪಲೀಮಧುಸಂಯುಕ್ತಾ ಮೇದಃಕಫವಿನಾಶಿನೀ ||
ಶ್ವಾಸಕಾಸಜ್ವರಹರೀ ಪಾಂಡುಪ್ಲೀಹೋದರಾವಹಾ |
ಅಮಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಪಥ್ಯಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಸೈನ್ಧವಂ ತಥಾ ||
ಚೂರ್ಣತೋ 5 ಯಂ ಗಣೋ ಜ್ವೇಯಃ ಸರ್ವಜ್ವರಹರಃ ಪರಃ |
ಭೇದೀ ರುಚಿಕರಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಹಂತಾ ದೀಪನಪಾಚನಃ ||
ತ್ರಿವೃದ್ಧ್ಯಾ ಪಂಚವೃದ್ಧ್ಯಾ ವಾ ಸಪ್ತವೃದ್ಧ್ಯಾ 5 ಥವಾ 5 ಪಿ ವಾ |
ಗವ್ಯಕ್ಶೀರೇಣ ಸಂಪಿಷ್ಠಾ ಪಿಬೇದ್ದಶದಿನಾಽನಿ ಹಿ ||
ತದೈವಾಪನಯೇದೇತಾ ಏವಂ ವಿಂತತಿ ವಾಸರಾನ್ |
ಪಿಬತಾಂ ಜ್ವರಶಾಂತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಂಡುರೋಗಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯತಿ ||
ಕಾಸಶ್ವಾಸೋ 5 ಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಂ ಚ ಕಫಾಧಿಕ್ಯಂ ಚ ನಶ್ಯತಿ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 312)

(1) ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅದರ ಎರಡು ಪಾಲಷ್ಟು ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಬರುವದು ಹಳೇ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತ; ಅದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಅಜೀರ್ಣ, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಪಾಂಡು, ಹೃದ್ರೋಗ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿರೋಗ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಗುಡಪಿಪ್ಪಲೀ
ಯೋಗ

(2) ಹಿವ್ವಲಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಮೇದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕಫ ಮಧುಪಿಷ್ಟಲೀ ನಾಶವಾಗಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಪಾಂಡು, ಪ್ಲೀಹೋದರ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

(3) ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಆಮಲಕ್ಕಾಡಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ) ಸೇವಿಸುವದು ಸರ್ವಜ್ವರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಇದು ಭೇದಿಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ರುಚಿಕರ, ಕಫಹರ ಮತ್ತು ದೀಪನ-ಪಾಚನಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಪ್ರಥಮದಿನ ಮೂರು, ಐದು ಅಥವಾ ಏಳು ಹಿವ್ವಲಿಗಳು, ೨ನೇ ದಿನದ ಲಾಗಾ ಯಿತು ೧೦ನೇ ದಿನದ ವರೆಗೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಅಷ್ಟೇ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯಾಗಿ (೩ರಿಂದ ವರ್ಧಮಾನ ಪಿಷ್ಟಲೀ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದರೆ ೨ನೇ ದಿನದಿಂದ ೬, ೯, ೧೨, ೧೫, ೧೮, ೨೧, ೨೪, ೨೭, ೩೦), ೧೧ನೇ ದಿನದಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ೧೦ ದಿನ (೩ರಿಂದ ೨೭, ೨೪, ೨೧ ಹೀಗೆ), ಈ ಮೇರೆಗೆ ೨೦ ದಿನ ಬಿಡದೆ ಹಿವ್ವಲಿಯನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ದನದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವುದರಿಂದ, ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡುರೋಗ ಶಾಂತವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಕಫಾಧಿಕ್ಯ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಪರಾ ಪಿಷ್ಟಲೀವರ್ಧಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ರೋಗಿಯು ಕ್ಷೀರಾನ್ನವಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಾಂಸರಸಾನ್ನವಹ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂತ ಸುಶ್ರುತನು ವಿಷಮಜ್ಜರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪು 770)

102. ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುಸ್ತನಂ ಮುಸ್ತಮುಶೀರಂ ಕಟುರೋಹಣೀ |

ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾಧಿಷ್ಠಿತ

ಕಲಿಂಗಕಸ್ತೂರಮಲಕೀ ಶಾರಿವಾತಿವಿಷಾ ಸ್ಥಿರಾ ||

ದ್ರಾಕ್ಷಾಮಲಕಬಿಲ್ವಾನಿ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ |

ಸಿದ್ಧಮೇತೈರ್ಘೃತಂ ಸದ್ಯೋ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಮಪೋಹತಿ ||

ಕ್ಷಯಂ ಕಾಸಂ ಶಿರಶೂಲಂ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಂ ಹಲೀಮಕಮ್ |

ಅಂಸಾಭಿತಾವಮಗ್ನಿಂ ಚ ವಿಷಮಂ ಸನ್ನಿಯಚ್ಛತಿ || (ಚ. 163)

ಹಿವ್ವಲಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಲಾಮಂಚ, ಕಟುಕರೋಹಣಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಸುಗಂಧಿ(ನಾಮದ)ಬೇರು, ಅತಿವಿಡೆ, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೇಬೇರು, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ವನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಬಿಡಿಸುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ತಲೆಶೂಲೆ, ಪಕ್ಕದ ಶೂಲೆ, ಹಲೀಮಕ, ಹೆಗಲುರಿ, ವಿಷಮವಾದ ಅಗ್ನಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ಕಲಿಂಗಮಸ್ತೂರಮಲಕೀ' ಎಂತ ಉಂಟು 'ಕಲಿಂಗಮ' ಎಂಬ ಪದ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. 'ಕಲಿಂಗಕಾಸ್ತೂರಮಲಕೀ' ಎಂತಲೂ 'ಕಲಿಂಗಮಸ್ತೂರಮಲಕೀ' ಎಂತಲೂ ಪಾರಾಂತರಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದರೂ ಔಷಧಗಳು ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಸು ನ ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ 'ನೆಲನೆಲ್ಲಿ' ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕಲಿಂಗಕಾಸ್ತೂರಮಲಕೀ' ಎಂಬದೇ ಸರಿಯಾದ ಪಾರವಾಗಿರಬೇಕು ಸು ನ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬದಲಾಗಿ ಗುಳ್ಳ ಕಾಣುವದಲ್ಲದೆ, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಮೂಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿವೆ (ಸು 770) ಔಷಧಸಮುದಾಯದ ೪ ಪಾಲಪ್ಪ ತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೪ ಪಾಲಪ್ಪ ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ತುಪ್ಪ ಕಾಯಿಸುವದಂತ ಚ ಸಾ ಸಂ. (ಪು 65)

103. ವಾಸಾಂ ಗುಡೂಚೀಂ ತ್ರಿಫಲಾಂ ತ್ರಾಯಮಾಣಾಂ ಯವಾಸಕಮ್ |
 ವಾಸಾದಿಘೃತ ವಕ್ತ್ವಾ ತೇನ ಕಷಾಯೇಣ ಪಯಸಾ ದ್ವಿಗುಣೇನ ಚ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಮುಷ್ಣಮೃದ್ವೀಕಾಚನ್ದನೋತ್ಪಲನಾಗರೈಃ |
 ಕಲ್ಮೀಕೃತೈಶ್ಚ ವಿಪಚೇತ್ ಘೃತಂ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||

(ಚ. 463, 464)

ಆಡುಸೋಗೆಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, (ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ) ೨ ಪಾಲು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ನೈದಿಲೆ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ, ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಹಳೇ ಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಸರ್ವ ಕಷಾಯ ಸಹ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೨ ಪಾಲು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತ ಚ. ಸಾ. ಸಂ. (ಸು 64)

104. ಗುಡೂಚೀತ್ರಿಫಲಾವಾಸಾತ್ರಾಯಮಾಣಾಯವಾಸಕೈಃ |
 ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿಘೃತ ಕ್ವಧಿತ್ವೈರ್ಧಿವತ್ಪಕ್ವಮೇತೈಃ ಕಲ್ಮೀಕೃತೈಃ ಸಮೈಃ ||
 ದ್ರಾಕ್ಷಾಕ್ಷಮಾಗಧಿಕಾಮ್ಲೋದನಾಗರೋತ್ಪಲಚನ್ದನೈಃ |
 ಪೀತಂ ಸರ್ಪಿಃ ಕ್ಷಯಶ್ವಾಸಕಾಸಾ(?ಸ)ಜೀರ್ಣಜ್ವರಾನ್ ಜಯೇತ್ ||

(ಸು. 770)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಆಡುಸೋಗೆಬೇರು, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿ, ಶುಂಠಿ, ನೈದಿಲೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದೊಂದಿಗೆ, ಏಧಿ ಪ್ರಕಾರ ಪಕ್ವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಘೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರಿಂದ ಕ್ಷಯ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಸಹ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವವು.

105. ಕಲಶೀಬೃಹತೀದ್ರಾಕ್ಷಾತ್ರಾಯನ್ತೀನಿವ್ವಗೋಕ್ಷುರೈಃ |
 ಕಲಶ್ಯಾದಿಘೃತ ಬಲಾವರ್ವಟಕಾಮ್ಲೋದಶಾಲವರ್ಣೀಯವಾಸಕೈಃ ||
 ಪಕ್ವಮುತ್ ಕ್ವಧಿತ್ವೈಃ ಸರ್ಪಿಃ ಕಲ್ಮೈರೇಭಿಃ ಸಮನ್ವಿತೈಃ |
 ಶರ್ಟೀತಾಮಲಕೀಭಾಗೀರ್ಮೇದಾಕತಕಪಾಷ್ಕರೈಃ ||
 ಕ್ಷೀರದ್ವಿಗುಣಸಂಯುಕ್ತಂ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಮಪೋಹತಿ |
 ಶಿರಃಪಾರ್ಶ್ವರುಜಾಕಾಸಕ್ಷಯಪ್ರಶಮನಂ ವರಮ್ || (ಸು. 770, 771)

ಹಿರಲೆಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಕಹಿಬೇವು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಪರ್ವಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿ, ಮೂಲೆಲೆಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಮೇದೆ, ಚಿಲ್ಲಬೀಜ, ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದೊಂದಿಗೆ, (ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ) ೨ ಭಾಗ ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಕ್ವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಘೃತವು ಹಳೆಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ತಲೆನೋವು, ವಕ್ರದನೋವು, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯ, ಇವುಗಳ ಶಮನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

106. ಪಟೋಲೀವರ್ವಟಾರಿಷ್ಟಗುಡೂಚೇತ್ರಿಫಲಾವೃಷ್ಟಿಃ |
 ಪಟೋಲಾದಿಘೃತ ಕಟುಕಾಮ್ಬುದಭೂನಿಮ್ಬಯಾಸಯಷ್ಟ್ಯಾಹ್ವಚಂದ್ರನೈಃ ||
 ದಾರ್ವೀಶಕ್ರಯವೋಶೀರತ್ರಯಮಾಣಾಕಣೋತ್ಪಲೈಃ |
 ಧಾತ್ರೀಭೃಂಗರಜೋಭೀರುಕಾಕಮಾಚೀರಸೈಫುತಮ್ ||
 ಸಿದ್ಧಮಾಶ್ವಪಚೀಕುಷ್ಠಜ್ವರಶುಕ್ರಾರ್ಜುನವ್ರಣಾನ್ |
 ಹನ್ಯಾನ್ನಯನವದನಕರ್ಣಜಾನ್ ಘ್ರಾಣಜಾನ್ ಗದಾನ್ || (ಸು. 771)

ಕಹಿಪಡುವಲು, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಕಹಿಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಮರ ದರಸಿನ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಲಾಮಂಚ, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಹಿವ್ವಲಿ, ನೈದಿಲೆ, ಇವುಗಳಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ), ನೆಲ್ಲಿ, ಗರುಗ, ಶತಾವರಿ, ಕಾಕೆಹಣ್ಣುಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು, ಇವುಗಳ ರಸದಿಂದಲೂ, ಪಕ್ಷಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಅವಚೀ (ಕುತ್ತಿಗೆರೋಗದ ಭೇದ), ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಶುಕ್ರ, ಅರ್ಜುನ (ನೇತ್ರರೋಗದ ಭೇದಗಳು), ವ್ರಣ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆ ಕಣ್ಣು-ಬಾಯಿ-ಕಿವಿ-ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಬೇಗನೆ ನಾಶ ಮಾಡುವದು.

107. ಮುಚ್ಯತೇ ಜ್ವರಿತಃ ಪೀತ್ತಾ ವಂಚಮೂಲಶೃತಂ ಪಯಃ |
 ಖಂಡಮೂಲೋತ್ಕ್ವಧಿತಂ ಜ್ವರಾತ್ ಸಪರಿಕರ್ತ್ರಿಕಾತ್ ||
 ಪಯೋ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಪೀತ್ತಾ ತದ್ವದ್ವಿಲ್ವಶಲಾಟುಭಿಃ |
 ತ್ರಿಕಂಟಕಬಲಾವ್ಯಾಘ್ರೇಗುಡನಾಗರಸಾಧಿತಮ್ ||
 ವಜ್ರೋಮೂತ್ರವಿಬನ್ಧಘ್ನಂ ಶೋಫಜ್ವರಹರಂ ಪಯಃ |
 ಸನಾಗರಂ ಸಮೃದ್ವೀಕಂ ಸಘೃತಕ್ವಾದ್ರಶರ್ಕರಮ್ ||
 ಶೃತಂ ಪಯಃ ಸಖಜೂರಂ ಪಿಪಾಸಾಜ್ವರನಾಶನಮ್ |
 ಚತುರ್ಗುಣೇನಾಂಘ್ರಸಾ ವಾ ಶೃತಂ ಜ್ವರಹರಂ ಪಯಃ ||
 ಧಾರೋಷ್ಣಂ ವಾ ಪಯಃ ಸದ್ಯೋ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಂ ಜಯೇತ್ |
 ಜೀರ್ಣಜ್ವರಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪಯಃ ಪ್ರಶಮನಂ ಪರಮ್ ||
 ಪೇಯಂ ತದುಷ್ಣಂ ಶೀತಂ ವಾ ಯಥಾಸ್ವಂ ಭೇಷಜೈಃ ಶೃತಮ್ ||
 (ಚ. 164, 465)

ಕಣಾಮಧುಕವೃದ್ವೀಕಾಬಲಾಚನ್ನಸಾರಿವಾ |
 ನಿಷ್ತ್ವಾಧ್ಯ ಪಯಸಾ ಪೀತಾಃ ಕ್ಷೀಣಜ್ವರವಿನಾಶನಾಃ || (ನಿ. ರ.)

(1) ವಂಚಮೂಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು (ಹಾಲುಕಷಾಯ ವನ್ನು) ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಜ್ವರವಿಮೋಚನೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

(2) ಹರಳುಬೇರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುದಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲಿನ ಪಾನದಿಂದ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಪರಿಕರ್ತ್ರಿಕೆ (ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು) ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವವು.

(3) ಬಿಲ್ವವೃತ್ತಿಯ ಎಳೆಕಾಯಿಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಹಾಲಿನ ಪಾನ ದಿಂದಲೂ ಜ್ವರ ವಿಮೋಚನವಾಗುತ್ತದೆ.

(4) ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಬಿಲ್ಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಹಾಲು ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಸಡಿಲಿಸುವದು ಮತ್ತು ಶೋಫೆಯನ್ನೂ ಜ್ವರವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

(5) ಶುಂಠಿ, ಖರ್ಜೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳ ಸೇರಿಕೆಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು (ತಣಿಸಿ), ಅದರಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು ರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವವು.

(6) ಬರೇ ಹಾಲಿಗೆ 4 ಪಾಲಷ್ಟು ನೀರು ಹೊಯಿದು, (ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವಂತೆ) ಬತ್ತಿಸಿ, ಆ ಹಾಲನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

(7) ಧಾರೋಷ್ಣ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರವು ಕೂಡಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವದು.

(8) ಎಲ್ಲಾ ಹಳೇ ಜ್ವರಗಳಿಗೂ ಹಾಲು ಉತ್ತಮವಾದ ಶಮನೌಷಧ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವಾದ ಔಷಧಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಷ್ಣಜ್ವರಕ್ಕೆ ತಣ್ಣಗಾಗಿಯೂ, ಶೀತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೂ ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

(9) ಹಿವ್ವಲಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಇವುಗಳ ಹಾಲುಕಷಾಯಗಳ ಪಾನವು ಜೀರ್ಣಜ್ವರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

108. ವಾತಪ್ರಧಾನಂ ಸರ್ಪಿರ್ಭಿರ್ವಸ್ತಿಭಿಃ ಸಾನುವಾಸನೈಃ |

ವಿಷಮಜ್ವರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧ

ಸ್ವಿಗ್ಧೋಷ್ಣೈರನುಪಾನ್ಯೈಶ್ಚ ಶಮಯೇದ್ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||

ವಿರೇಚನೇನ ವಯಸೌ ಸರ್ಪಿಪಾ ಸಂಸ್ಕೃತೇನ ಚ |

ವಿಷಮಂ ತಿಕ್ತಶೀತೈಶ್ಚ ಜ್ವರಂ ಪಿತ್ತೋತ್ತರಂ ಜಯೇತ್ ||

ವಮನಂ ಪಾಚನಂ ರೂಕ್ಷಮನ್ನಪಾನಂ ವಿಲಂಘನಮ್ |

ಕಷಾಯೋಷ್ಣಂ ಚ ವಿಷಮೇ ಜ್ವರೇ ಶಸ್ತಂ ಕಫೋತ್ತರೇ ||

(ಚ. 470-471)

ವಾತಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ವಿಷಮಜ್ವರವನ್ನು ಘೃತಗಳಿಂದ, ವಸ್ತಿಗಳಿಂದ, ಅನುವಾಸನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸ್ವಿಗ್ಧ (ಬಿಡ್ಡುಳ್ಳ)ವೂ ಉಷ್ಣವೂ ಆಗಿರುವ ಅನುಪಾನಗಳಿಂದ ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ವಿಷಮಜ್ವರವನ್ನು ವಿರೇಚನದಿಂದಲೂ, ಹಾಲಿನಿಂದಲೂ, ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಕಹಿ ಮತ್ತು ತಂಪು ಗುಣದ ಔಷಧಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ತುಪ್ಪದಿಂದಲೂ, ಕಹಿ ಮತ್ತು ಶೀತವೀರ್ಯದ ಕಷಾಯಾದಿ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದಲೂ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಕಫಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ವಿಷಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವಮನ, ಪಾಚನ ಕರವಾದ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷ ಗುಣವುಳ್ಳ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ಲಂಘನ ಮತ್ತು ಚೂಗರಾದ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವೀರ್ಯದ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಷರಾ: ಸಾಧಾರಣ ಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನವನ್ನು ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಎಟ್ಟು ನಡಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಷಾಯಾದಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ವಾ. (ಪು 259) ಇದೇ ಚರಕನ ಮತ, ಆದರೆ ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ ಚತುರ್ಥಕ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಭೂತಾದಿಗಳ ಬಾಧೆ ಇರುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಬಲಿ ಮಂಗಲಾದಿ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸಹ ನಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಆದರೆ ತೃತೀಯಕ ಚತುರ್ಥಕ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತ ಭಾ. ಪ್ರ (ಪು. 309) ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನಗಳೆಲ್ಲ ತ್ರ್ಯಾಹಿಕ-ಚತುರ್ಥಕಗಳಿಗೇನೇ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು ಎಂತ ಆ ದೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ.

109. ಕಲಿಂಗಕಾಃ ಪಟೋಲಸ್ಯ ಪತ್ರಂ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ |

ಪಟೋಲಂ ಶಾರಿವಾ ಮುಸ್ತಂ ಪಾರಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ||

ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ
ಕಷಾಯಾದಿಗಳು

ನಿಮ್ಮಃ ಪಟೋಲಸ್ತ್ರಿಫಲಾ ಮೃದ್ವೀಕಾ ಮುಸ್ತವತ್ಸಕಾಃ |

ಕಿರಾತತಿಕ್ತಮಮೃತಾ ಚಂದನಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ ||

ಗುಡೂಚ್ಯಾಮಲಕಂ ಮುಸ್ತಮರ್ಧಶ್ಲೋಕಸಮಾಪನಾಃ |

ಕಷಾಯಾಃ ಶಮಯನ್ತ್ಯಾಶು ಪಂಚ ಪಂಚವಿಧಾನಾ ಜ್ವರಾನ್ ||

ಸಂತತಂ ಸತತಾನ್ಯೈದ್ಯುಸ್ತ್ಯತೀಯಕಚತುರ್ಥಕಾನ್ || (ಚ. 462)

(1) ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕಹಿಪಡುವಲ ಎಲೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ; (2) ಕಹಿಪಡುವಲು, ಸುಗಂಧಿ(ನಾಮದ)ಬೇರು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ; (3) ಕಹಿ ಬೇವು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ತ್ರಿಫಲೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ; (4) ನೆಲಬೇವು, ವರ್ನಾಟಕ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಶುಂಠಿ; (5) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ; ಈ ಐದು ಕಷಾಯಗಳು (1) ಸಂತತ, (2) ಸತತ, (3) ಅನ್ಯೈದ್ಯುಷ್ಕ, (4) ತೃತೀಯಕ, (5) ಚತುರ್ಥಕ ಎಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳನ್ನು (ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ) ಬೇಗನೆ ಶಮನ ಮಾಡುವವು.

ಷರಾ: ಈ ಐದು ಯೋಗಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಐದು ವಿಧವಾದ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂತ ಭಾ. ಪ್ರ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ತ್ರಿಚತುರ್ಭಿಃ ವಚೇತ್ ಕ್ವಾಧಂ ಪಂಚಭಿರ್ವಾ ಸಮಸ್ತಿತೈಃ |

ಮಧುಕಸ್ಯ ಪಟೋಲಸ್ಯ ರೋಹಿಣ್ಯಾ ಮುಸ್ತಕಸ್ಯ ಚ ||

ಹರಿತಕಾಶ್ವಾಶ್ಚ ಸರ್ಪೋ ಯಂ ತ್ರಿವಿಧೋ ಯೋಗ ಇಷ್ಯತೇ ||

(ಮ. 770)

(1) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ;

(2) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ;

(3) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಸಿಪ್ಪೆ; ಹೀಗೆ ಐದು ಬಗೆಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಿಷಮಜ್ವರ ವರಿಹಾರ.

ಷರಾ ನಾಗ್ಗುಟದಲ್ಲಿ (ಪು 259) ೧ನೇ ಪಡುವಲು, ೨ನೇ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ೩ನೇ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ೪ನೇ ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿ, ೫ನೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಯೋಗವು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವು ಮೂರು ಮೂರು ಕಷಾಯಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಮೂರು ಬಗೆಗಳನ್ನಾ

ದರೂ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳನ್ನಾದರೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ವಿಧದ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂಬ ಮತ ಇರುತ್ತದಂತೆ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಸೇರಿದ ಮೂರನೇ ಕಷಾಯವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಭೇದಿಮಾಡಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು ಈ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಾಹಿಕ-ಚತುರ್ಥಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗವುಳ್ಳವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಯಷ್ಟೇ ದುರಾಲಭಾ ವಾಸಾ ತ್ರಿಫಲಾ ಬಾಲಕಾಮೃತಾ |

ಮುಸ್ತಾ ಕ್ವಾಧಃ ಸಿತಾಯುಕ್ತೋ ವಿಷಮಜ್ಜರನಾಶನಃ || (ನಿ. ರ.)

ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಸೇರಿಸಿ, ಕೊಡಲು ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು.

ಮುಸ್ತಾಕ್ಷು ದ್ರಾಮೃತಾಶುಂಠೀಧಾತ್ರೀಕ್ವಾಧಃ ಸಮಾಕ್ಷಿಕಃ |

ಪಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತೋ ವಿಷಮಜ್ಜರನಾಶನಃ ||

ಪುರಾಣವಿಷಮಜ್ಜರೇ ಕುಲಕನಿಮ್ಬಸಿಂಹೀನ್ದ್ರಜಾ-

ಮೃತಾಕೃತಕಷಾಯಕೋ ಮಧುಯುತೋ ವರೀವರ್ತತಿ || (ನಿ. ರ.)

(1) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಪಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಿಷಮಜ್ಜರ ನಾಶವಾಗುವದು

(2) ಕಹಿಸಡುವಲು. ಕಹಿಬೇವು, ಆಡುಸೋಗೆ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು ಹಳೇ ವಿಷಮಜ್ಜರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ.

ಸರಾ ೧ನೇ ಕಷಾಯವು ಕಫಪಿತ್ತ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ

ತ್ರಾಯನ್ವೀಕಟುಕಾನಂತಾಸಾರಿವಾಫಃ ಶೃತಂ ಜಲಮ್ |

ಸಸ್ತತಾದ್ಯೇ ಜ್ವರೇ ದೇಯಂ ವಾತಾದೀನಾಂ ನಿವೃತ್ತಯೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 49)

ತ್ರಾಯಮಾಣಾ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಸಂತತಾದಿ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು.

ಭಾಂಗೀರ್ವರ್ಪಟವಿಶ್ವವಾಸಕಕಣಾಭೂನಿಮ್ಬನಿಮ್ಬಾಮೃತಾ-

ಮುಸ್ತಾಧಾನ್ಯಕಛೇಷಜೈಶ್ವ ದಶಭಿರ್ನಿಘ್ನಾನ್ತಿ ಸರ್ವಜ್ವರಾನ್ |

ಜೀರ್ಣಾನ್ ಧಾತುಗತಾಂಸ್ತಧಾ ಚ ವಿಷಮಾನ್ ಸೋಪದ್ರವಾನ್ದಾರುಣಾನ್

ಕ್ವಾಧೋಽಯಂ ಯದಿ ಯುಗ್ಮವಾಸರಮಿದಂ ದದ್ಯಾದ್ಯಮಾದ್ರಕ್ಷಿತಾ ||

ಭಾಂಗ್ಯಬ್ಧವರ್ಪಟಕಧನ್ವಯವಾಸವಿಶ್ವಭೂನಿಮ್ಬಕುಷ್ಠಕಣಾಸಿಂಹ್ಯ-

ಮೃತಾಕಷಾಯಃ |

ಜೀರ್ಣಜ್ವರಂ ಸತತಸಸ್ತತಕಾ ನಿಹನ್ಯಾದನ್ಯೇದ್ಯುಕಂ(?)ಸಹತೃತೀಯ-

ಚತುರ್ಥಕಂ ಚ || (ನಿ. ರ.)

(1) ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಶುಂಠಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕಹಿ ಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಈ ಹತ್ತು ಬಗೆ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯವು ಹಳೇ ಜ್ವರಗಳು, ಧಾತುಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕ ಜ್ವರಗಳು, ವಿಷಮಜ್ವರಗಳು, ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಂಥ ಮತ್ತು ಕಠಿಣವಾದಂಥ ಜ್ವರಗಳು, ಮುಂತಾದ ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಎರಡು ದಿನ ಈ ಕಷಾಯವನ್ನು ಯಾರು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಯಮನ ದೆಸೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವನು.

(2) ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ನೆಲ ಬೇವು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಹಳೇ ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಸಂತತ, ಸತತ, ಅಸ್ಯೇದ್ಯಷ್ಟ, ತ್ರಾಸಹಿಕ, ಮತ್ತು ಚಾತುರ್ಧಿ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಕಾಲಾಜಾಜೇ ತು ಸಗುಡಾ ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶಿನೀ |
ಮಧುನಾ ಚಾಭಯಾ ಲೀಢಾ ಹನ್ತ್ಯಾಶು ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||
ಪೀತೋ ಮರಿಚಚೂರ್ಣೇನ ತುಲಸೀಪತ್ರಜೋ ರಸಃ |
ದ್ರೋಣವುಷ್ಟ್ರೀಭವೋ ವಾಪಿ ನಿಹನ್ತಿ ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ ||
ಕುಮಾರೀಮೂಲಂ ಕರ್ಷ್ಯಕಂ ಪೀತ್ವಾ ಕೋಷ್ಠಜಲ್ಮೈರ್ವಮೇತ್ |
ವಿಷಮನ್ತು ಜ್ವರಂ ಹನ್ತಿ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಗದಾನಪಿ ||
ಜೀರಕಂ ಗುಡಸಂಯುಕ್ತಂ ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಮ್ |
ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯಂ ಜಯೇಚ್ಛೇತಂ ವಾತರೋಗಹರಂ ಪರಮ್ || (ನಿ. ರ)

(1) ಕಠಿಣೀರಿಗೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸುವದು, (2) ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು, (3) ತುಳಸೀಎಲೆಯ ರಸವನ್ನು, ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯುವದು, (4) ಮತ್ತು ತುಂಬೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನು ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದು: ಈ ಪ್ರತಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. (5) ಒಂದು ಕರ್ಷತೂಕ ಲೋಳಿ ಸರದ ಬೇರನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಕುಡಿದು ವಾಂತಿಮಾಡುವದರಿಂದ ವಿಷಮಜ್ವರ ಮತ್ತು ಕಫವಾತರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. (6) ಜೀರಿಗೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಭಕ್ಷಿಸುವದು ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯವನ್ನೂ ಶೀತವನ್ನೂ ಜಯಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ವಾತರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು.

ಪಟೋಲೇನ್ದ್ರಯವಾನನ್ತಪಥ್ಯಾರಿಷ್ಟಾಮೃತಾಜಲಮ್ |
ಜ್ವರಂ ಸತತಕಂ ಪಾನಂ(ನೇ)ನಿಹನ್ತ್ಯಾಶು ಪ್ರಯೋಜಿತಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 50)

ಕಹಿಪಡುವಲು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕಹಿಬೇವು ಮತ್ತು ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸತತಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಇದೇ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ೭ ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧದೀಪನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಡುಸೋಗೆ ನೇರಿಸಿದ ಯೋಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಿ ರ.).

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಇವುಗಳ

ಜಲಂ ಜನ್ತುಃ ಪಿಬೇಚ್ಛೇಘ್ರಮನ್ಯೇದ್ಯುಜ್ವರಶಾಂತಯೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 309)

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಹಿವಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹೊತ್ತುಬಿಟ್ಟು ಬರುವ (ಅನ್ಯೇದ್ಯುಃ) ಜ್ವರದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಬೇಗನೆ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ವಟೋಲತ್ರಿಫಲಾನಿವ್ವದ್ರಾಕ್ಷಶಮ್ಯಾಕವಾಸಕೈಃ |

ಕ್ವಾಧಃ ಸಿತಾಮಧುಯತೋ ಜಯೇದೇಕಾಹಿಕಂ ಜ್ವರಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ಕಹಿವಡುವಲು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಹಿಬೇವು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಕ್ಕೆಮರ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾನಮಾಡಲು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ ಜ್ವರವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಸರಾ ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಣಕ್ಕೆನೇ ಏಕಾಹಿಕ ಎನ್ನುವದು.

ಉಶೀರಂ ಚಂದನಂ ಮುಸ್ತಂ ಗುಡೂಚೇ ಧಾನ್ಯನಾಗರಮ್ |

ಅಮ್ಭಸಾ ಕ್ವಧಿತಂ ಪೇಯಂ ಶರ್ಕರಾಮಧುಯೋಜಿತಮ್ ||

ಜ್ವರೇ ತೃತೀಯಕೇ ಪುಂಸಾಂ ತೃಷ್ಣಾದಾಹಸಮನ್ವಿತೇ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 309)

ಲಾಮಂಚ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿಯುಳ್ಳ ತ್ರೈಹಿಕ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಅವಾಮಾರ್ಗಜಟಾ ಕಟ್ಯಂ ಲೋಹಿತೈಃ ಸವೃತನ್ತುಭಿಃ |

ಬದ್ಧಾ ವಾರೇ ರವೇಸ್ತೂರ್ಣಂ ಜ್ವರಂ ಹನ್ತಿ ತೃತೀಯಕಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 309)

ಉತ್ತರಣಿಬೇರನ್ನು ಏಳು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಕೆಂಪು ನೂಲಿನಿಂದ ಭಾನುವಾರದಲ್ಲಿ ಸೊಂಟ ದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರೆ, ತ್ರೈಹಿಕ ಜ್ವರವು ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಸರಾ ಈ ಗುಣವು ಯಾವುದರ ಪ್ರಧಾನವಿಂದ ಸಿಗಬಹುದೆಂತ ಊಹಿಸುವದು ಕಷ್ಟ, ಆದರೆ ಈ ಮೂಲಿಕೆಯಿಂದ ಬಹಳ ಜನರಿಗೆ ತ್ರೈಹಿಕ-ಚಾತುರ್ಧಿಕ ಜ್ವರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗಿವೆ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಮುಸ್ತಾಪಾರಾಶಿವಾಕ್ವಾಧಶ್ಚಾತುರ್ಧಿಕಜ್ವರಾವಹಃ || (ನಿ. ರ.)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಚಾತುರ್ಧಿಕ ಜ್ವರಹರವಾದ್ದು.

ಸ್ಥಿರಾತಾಮಲಕೇದಾರುಶಿವಾವೃಷಮಹಾಷಧೈಃ |

ಸಿತಾಮಧುಯತಃ ಕ್ವಾಧಶ್ಚಾತುರ್ಧಿಕಹರಃ ಪರಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 309)

ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ದೇವದಾರ, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು ಚಾತುರ್ಥಿ ಜ್ವರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ.

ಷರಾ 'ನೆಲನೆಲ್ಲಿ' ಬದಲಾಗಿ 'ನೆಲ್ಲಿ' ಕೂಡಿಸಿ ಇದೇ ಯೋಗ ಚಾತುರ್ಥಿಜ್ವರಕ್ಕೆ ಬರೆದದ್ದು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಿ. ರ). ಈ ತದ್ವಿಲಾ ಅಲ್ಲದೆ, ಅಣೆಲೆಕಾಯಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚಾತುರ್ಥಿಜ್ವರಕ್ಕೆ ಯೋಗ ಬರೆದದ್ದು ಸಹ ಉಂಟು. ಮಲತೋಧನವಾಗಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಅಣೆಲೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಇತರ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಸೇರಿ ಸುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು.

ದುಗ್ಧೇನ ತ್ರಿಫಲಾ ಪೀತಾ ಹಸ್ತಿ ಚಾತುರ್ಥಿಕಂ ಜ್ವರಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ತ್ರಿಫಲೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಚಾತುರ್ಥಿ ಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಚ ಇರುವಲ್ಲಿ ಇದರೊಂದಿಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು

ಅಗ್ನಿವತ್ಸಸ್ಯ ರಸೇನ ನಸ್ಯಂ ನಿಹನ್ತಿ ಚಾತುರ್ಥಕಮುಗ್ರವೀರ್ಯಮ್ |

ಶಿರೇಷ್ಠಪುಷ್ಪಸ್ಯ ನಿಶಾದ್ವಯಸ್ಯ ಕಲ್ಕೇನ ವಾ ತದ್ ಘೃತಸಂಯುತೇನ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 309)

(1) ಅಗ್ನಿಸೋಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನು ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ಉಗ್ರವಾದ ಚಾತುರ್ಥಿಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. (2) ಬಾಗೆಮರನ ಹೂವು, ಅರಸಿನ ಮತ್ತು ಮರದರಸಿನ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ಅದೇ ಗುಣ ಸಿಕ್ಕುವದು.

ಷರಾ ಅಗ್ನಿಸತ್ವದ (ಎಲೆಯ) ರಸವನ್ನು ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಭ್ರಮೆ, ತಲೆನೋವು ಸಹ ವರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆಂತ ಹಾ (ಪು 125)

ಜ್ವರವೇಗಸ್ಯ ಕಾಲಂ ಚ ಚಿತ್ತಯನ್ ಜ್ವರ್ಯತೇ ತು ಯಃ |

ತಸ್ಯೇಷ್ಟೈರದ್ಭುತೈರ್ವಾಪಿ ವಿಷಯೈರ್ನಾಶಯೇತ್ ಸ್ಮೃತಿಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 53)

ಜ್ವರವೇಗದ ಕಾಲವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ್ಗೆ ಯಾರಿಗೆ ಜ್ವರ ಬರುತ್ತದೋ, ಅಂಥವನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅಥವಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಅದರ ನೆನಪನ್ನು ಮರಸಬೇಕು.

ಪಿಷ್ಠಾಪ್ತ ಶತಾವರೀಮೂಲಂ ಕೃಷ್ಣಗೋಪಯಸಾ ಪಿಬೇತ್ |

ಚಾತುರ್ಥಿಕಂ ಪ್ರಶಮಯೇದ್ಧೃಷ್ಟಮೇತದ್ವೈವೋಹತಿ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 114)

ಶತಾವರಿ(ಹಲವುಮೆಕ್ಕಳತಾಯಿ)ಬೇರನ್ನು ಕರೀ ದನದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಲು ಚಾತುರ್ಥಿಜ್ವರವು ಶಮನವಾಗುವದು. ಇದು ನೋಡಿದಂಥಾ ಪರಿಹಾರ.

ರವಿವಾರೇ ಶ್ವಶಾನೋತ್ಥಭೃಂಗಾಪಾಮಾರ್ಗಯೋಃ ಶಿಫಾ |

ಕರ್ಣಬದ್ಧಾ ಹರೇತ್ಪೂರ್ಣಂ ಘೋರಂ ಚಾತುರ್ಥಿಕಂ ಜ್ವರಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 115)

ಶ್ವಶಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಗರುಗನ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಣೆಯ ಬೇರುಗಳನ್ನು ತಂದು, ಆದಿತ್ಯ ವಾರ ದಿನ ಕಿವಿಗೆ ಕಟ್ಟಲು, ಭಯಂಕರವಾದ ಚಾತುರ್ಥಿಜ್ವರ ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ನಿರ್ಗುಣ್ಣ್ಯಾಸ್ತಹದೇವ್ಯಾಶ್ಚ ಹಸ್ತಬದ್ಧಂ ಶಿಫಾದ್ವಯಮ್ |

ಪ್ರಭಾತೇ ರವಿವಾರಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ವರವಿನಾಶನಮ್ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 115)

ಸುರಸಾಮೂಲಮಾಹೃತ್ಯ ಹಸ್ತೇ ಬದ್ಧಂ ಶುಭೇ ದಿನೇ |

ವೇಲಾಜ್ವರಾದಿಕಾನ್ ಹಸ್ತಿ ಭೂತಜ್ವರವಿನಾಶನಮ್ || (ಹಾ. 125)

(1) ಕರಿನುಕ್ಕಿಯ ಮತ್ತು ಸಹದೇವಿಯ ಎರಡು ಬೇರುಗಳನ್ನು ತಂದು, ಅದಿತ್ಯವಾರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟಲು, ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು.

(2) ತುಳಸೀಬೇರನ್ನು ತಂದು ಶುಭವಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟಲು, ಸಮಸ್ತ ಕಾಲ(ವಿಷಮ) ಜ್ವರ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಭೂತಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಪರಾ ಸಹದೇವಿಯ ಬೇರನ್ನು ರವಿವಾರ ದಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕಟ್ಟಲು ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಭೂತಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವದೆಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ವೈ. 51)

ಗುಂಜಾಮೂಲಂ ಕರ್ಣಬದ್ಧಂ ಸರ್ವಜ್ವರನಿವಾರಣಮ್ |

ಕಾಕಮಾಚೀಶಿಫಾ ಬದ್ಧಾ ಕರ್ಣೇ ರಾತ್ರಿಜ್ವರಾವಹಾ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 115)

(1) ಗುಲಗುಂಬೆಬೇರನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಕಟ್ಟಲು, ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳ ನಿವಾರಣವಾಗುವದು.

(2) ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ ಬೇರನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲ ಬರುವ ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವದು.

ಭೂತದ್ರುಮಸ್ಯ ಸ್ವರಸಃ ಪೀತಶ್ವಾತುರ್ಧಿಕಂ ಹರೇತ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 115)

ಚಳ್ಳಿ(ಮಣ್ಣಿಡಿಕೆ)ಮರನ (ಚಕ್ಕಿಯ) ಸ್ವರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು, ಚಾತುರ್ಧಿಜ್ವರ ವರಿಹಾರ.

ಪರಾ 'ಭೂತದ್ರುಮ' ಎಂಬದು 'ಹೆಮ್ಮರ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಾರ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಟ್ಟಂಗವಲ್ಗಸ್ವರಸನ ತೈಲಂ, ಪ್ರಭಾತಕಾಲೇ ಪಿಬಿತಾಂ ನರಾಣಾಮ್ |

ರಾಮೋ ಯಥಾ ರಾವಣಮುಗ್ರವೀರ್ಯಂ ತಥೈವ ಚಾತುರ್ಧಿಕಮಾಶು

ಹನ್ಯಾತ್ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 115)

ಅನೆಮುಂಗಿನ ಕೆತ್ತೆಯ ಸ್ವರಸದೊಂದಿಗೆ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಾರೆ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ಉಗ್ರವಾದ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ ರಾವಣನು ರಾಮನಿಂದ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಚಾತುರ್ಧಿಜ್ವರವು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುವದು.

ಸಿತವರ್ಷಾಭೂಮೂಲಂ ಪಯಸಾ ಪೀತಂ ಚ ಪೈತ್ತಿಕಂ ಜಯತಿ |

ಚಾತುರ್ಧಿಕಂ ಸುಚಿರಜಂ ತಾಮ್ನೋಲೇನೈವ ಭಕ್ಷಣಾದಧವಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 51)

ಬಿಳಿ ಪುನರ್ನವಿಯ ಬೇರನ್ನು ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನ ವಾದ ಬಹುಕಾಲದ ಚಾತುರ್ಧಿಜ್ವರವು ವರಿಹಾರವಾಗುವದು; ಅಧವಾ ಅದೇ ಗುಣ ಅದೇ ಬೇರನ್ನು ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯೊಂದಿಗೆ ತಿನ್ನುವದರಿಂದಲೂ ಸಿಗುವದು.

ಕೃಷ್ಣಾಮಲಕೀರಾಮಠದಾರ್ವೀವಚಾರಾಜಸರ್ವಪರಸೋನೈಃ |
ಛಾಗಲಮೂತ್ರಸುಪಿಷ್ಟೈರ್ನಸ್ಯಂ ತ್ರೇಕಾಹಿಕಾದಿಘ್ನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 51)

ಹಿವ್ವಲಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಹಿಂಗು, ಮರದರಸಿನ, ಬಜಿ, ಕರಿಸಾಸುವೆ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದ ಏಕಾಹಿಕ (ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ) ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವವು.

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶರ್ಕರಾ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಶೃತಂ ಕ್ಷೀರಂ ಘೃತಂ ನವಮ್ |
ಖಜೇನ ಮಧಿತಂ ಪೇಯಂ ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ.)
ಪಂಚಸಾರ.
ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾ ಸದೃಶಂ ಸರ್ಪಿಃ ಸರ್ಪಿಷೋ ದ್ವಿಗುಣಂ ಸಿತಾ |
ಸಿತಾಯಾ ದ್ವಿಗುಣಂ ಕ್ಷೌದ್ರಂ ಕ್ಷೌದ್ರಸ್ಯಾಷ್ಟಗುಣಂ ಪಯಃ ||
ಅಮುಂ ಹಿ ಪಂಚಸಾರಸ್ಯ ಕ್ರಮಂ ವಿದ್ಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ |
ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾಃ ಕರ್ಷಮಾರಭ್ಯ ವರ್ಧಯಿತ್ವಾ ಪಯೋವಧಿ ||
ಸರ್ವಮೇತತ್ ಪ್ರಮಧ್ಯಾಸ್ತಾತ್ಕೂಡವಂ ಚ ಪ್ರದಾಮಯೇತ್ ||
(ಮೈ. ಸಾ. ಸಂ. 112)

ಹಿವ್ವಲಿಚೂರ್ಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು, ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು, ಹೊಸತಾದ ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೆಟ್ಟುಗದಿಂದ ಕಡೆದು ಕುಡಿದರೆ, ವಿಷಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವದು. ಈ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಪಂಚಸಾರ ಎಂತ ಹೆಸರು. (ಇದು ಒಬ್ಬರ ಉಪದೇಶ.)

ಹಿವ್ವಲಿಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು ತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೨ ಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆ, ಸಕ್ಕರೆಗೆ ೨ ಪಾಲು ಜೇನು, ಜೇನಿಗೆ ೮ ಪಾಲು ಹಾಲು, ಇದನ್ನು ಪಂಚಸಾರದ ಕ್ರಮವೆಂದು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (ಇದು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಉಪದೇಶ.)

ಹಿವ್ವಲಿಯ ಒಂದು ಕರ್ಷ ತೂಕ ಹಿಡಿದು, ಹಾಲಿನ ವರೆಗೆ ಏರಿಸಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಡೆದು, ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಕುಡವ(೪ ಪಲ)ವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. (ಇದು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಉಪದೇಶ)

ಷರಾ. ಈ ಪಂಚಸಾರ ಎಂಬ ಯೋಗ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥಾದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅದು ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣ, ಕ್ಷಯ, ಉಬ್ಬಿಸ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದೆಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದರ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣಭೇದಗಳನ್ನು ಸುಶ್ರುತನು ಹೇಳಿರುವದಿಲ್ಲ (ಸು 773). ಮೇಲಿನ ಮೂರನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಯನ್ನು ಒಂದು ಕರ್ಷ ತೂಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಪಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಎಕ್ಕ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಏರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬದು ಉಪದೇಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಿವ್ವಲಿ-ತುಪ್ಪ-ಸಕ್ಕರೆ-ಜೇನು-ಹಾಲುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ 1-2-3-4-6 ಕರ್ಷ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಒಟ್ಟು ಒಂದು ಕುಡವ ಆಗುತ್ತದೆ

ರಸೋನಕಲ್ಮಂ ತಿಲತೈಲಮಿತ್ರಂ ಯೋ ಸ್ತಾತಿ ನಿತ್ಯಂ ವಿಷಮಜ್ವರಾರ್ತಃ |
ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಸೌ ವಿಷಮಜ್ವರೇಭ್ಯೋ ವಾತಾಮಯೈಶ್ಚಾಪ್ಯತಿಘೋರ-
ರೂಘೈಃ || (ಹಾ. 125)

ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಕಾಳುಗಳನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಯಾವ ವಿಷಮಜ್ಜರಿಯು ನಿತ್ಯದಲ್ಲು ತಿನ್ನುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳಿಂದಲೂ ಅತಿಘೋರರೂಪವಾದ ವಾತರೋಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಮೋಚನ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಪರಾ ಇಮ ಚರಕನ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾದ್ವು (ಪು 471) ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಬಿಳಿಗೆ ತನ್ನ ಬೇಕಂತ ಸು (ಪು 770)

ಸಜೀರಕಂ ಗುಡಂ ಭಕ್ಷೇತ್ ಸಗುಡಾಂ ವಾ ಹರೀತಕೀಮ್ |
 ಸಗುಡಾನ್ ವಾ ತಿಲಾನ್ ಭಕ್ಷೇತ್ ಜ್ವರೇ ಚ ವಿಷಮಾನುಗೇ ||
 ಸಗುಡಂ ತ್ರಿಫಲಾಕ್ವಾಧಂ ಭಕ್ಷಯೇದ್ವಾಗುಡಾದ್ರ್ವಕಮ್ |
 ಕ್ವಾಧೋ ಽಪಿ ವಿಷಮಾಣಾನ್ತು ಜ್ವರಾಣಾಂ ನಾಶಕಾರಕಃ ||
 ವಾಸಾಧಾತ್ರೀದಾರುಪಧ್ಯಾನಾಗರತ್ರಿಫಲಾಭವಃ |
 ಮಧುನಾ ಸಂಯುತಃ ಕ್ವಾಧಶ್ಚತುರ್ಧಕನಿವಾರಣಃ || (ಹಾ. 125)

ಜೀರಿಗೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಎಳ್ಳಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳಲ್ಲಿ ತಿನ್ನಬೇಕು. ತ್ರಿಫಲೆಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅಥವಾ ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ತಿನ್ನಬೇಕು; ಅಥವಾ ಶುಂಠಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು ಅಡುಸೋಗೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ದೇವದಾರ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಖಜೂರ ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರ (ಶಿವನ್ರಿ)ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಚಾತುರ್ಧಿಜ್ವರ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸಲಂಕಷಾ ನಿವ್ವವತ್ರಂ ವಚಾ ಕುಷ್ಠಂ ಹರೀತಕೀ |
 ಸರ್ಷಪಾಃ ಸಯವಾಃ ಸರ್ಪಿಧೂಪನಂ ಜ್ವರನಾಶನಮ್ ||
 ಯೇ ಧೂಮಾ ಧೂಪನಂ ಯಚ್ಚ ನಾವನಂ ಚಾಂಜನಂ ಚ ಯತ್ |
 ಮನೋವಿಕಾರೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಕಾರ್ಯಂ ತದ್ವಿಷಮಜ್ವರೇ ||
 (ಚ. 471, 472)

ಗುಗ್ಗುಳ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಸಾಸುವೆ, ಯವೆ ಗೋಧಿ, ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳ ಧೂಪ ಕೊಡುವದರಿಂದ ವಿಷಮಜ್ಜರನಾಶ. ಮನೋವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೊಗೆಗಳು, ಧೂಪಗಳು, ನಸ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅಂಜನಗಳು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಷಮಜ್ಜರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

110. ಗವ್ಯಂ ದಧಿ ಚ ಮೂತ್ರಂ ಚ ಕ್ಷೀರಂ ಸರ್ಪಿಃ ಶಕ್ಯದ್ರಸಃ |
 ಸಮಭಾಗಾನಿ ಪಾಚ್ಯಾನಿ ಕಲ್ಪಾಂಶ್ಚೈತಾನ್ ಸಮಾವಪೇತ್ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಹರಿದ್ರೇ ದ್ವೇ ವಿಷಾಂ ವಚಾಮ್ |

ಸಂಚಗವ್ಯಫಲೃತ.

ವಿಡಂಗಂ ತ್ರ್ಯೂಷಣಂ ಚವ್ಯಂ ಸುರದಾರು ತಥೈವ ಚ ||

ಪಂಚಗವ್ಯಮಿದಂ ಪಾನಾದ್ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಮ್ || (ಸು. 772)

ದನದ ಮೊಸರು-ಮೂತ್ರ-ಹಾಲು-ತುಪ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಸಗಣೆಯ ರಸ, ಇವೈದನ್ನು ಸಮ ಭಾಗ ಕೂಡಿಸಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಅತಿವಿಡೆ, ಬಜೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ತ್ರಿಕಟು, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ದೇವದಾರ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಪಾಕ ಮಾಡಿದ ಪಂಚಗವ್ಯ ಎಂಬ ಘೃತದ ಪಾನದಿಂದ ವಿಷಮಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

111. ಪಂಚಕೋಲ್ಕೈಃ ಸಸಿನ್ದೂತ್ಥೈಃ ಪಲಿಕೈಃ ಪಯಸಾ ಸಮಮ್ |

ಕ್ಷೀರಪಟ್ಟಲಘೃತ ಸರ್ಪಿಃ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಶೃತಂ ಸ್ಲೀಹವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 65)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುರಿ, ಸ್ತಂಧವ ಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲು, (೪ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು ಸಹ) ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು ಸ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ ಮತ್ತು ವಿಷಮಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಸರಾ ಸ್ತಂಧವಲವಣ ಬಿಟ್ಟು ಯವಕ್ಕಾರ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಲವನ್ನುತ್ತಾರಂತಲೂ, ಅದರಿಂದ ಗುಲ್ಮ, ಜ್ವರ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಪೀಠವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣಿ, ಪಾಂಡು, ಸೀನಸ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ, ಹಾವು, ಉರ್ಧ್ವವಾಯು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆಂತಲೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ವೈ. ಸಾ ಸಂ. 117) ಹಿಂದೆ ಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಕುಲತ್ಥಪಟ್ಟಲಘೃತ'ದ ಯೋಗ ನೋಡಿ.

112. ವೃಷಾನಿಮ್ಬಾಮೃತಾವ್ಯಾಘ್ರೀಪಟೋಲಾನಾಂ ಶೃತೇನ ಚ |

ಪಂಚತಿಕ್ತಘೃತ ಕಲ್ಪೇನ ವಕ್ತ್ರಂ ಸರ್ಪಿಸ್ತು ನಿಹನ್ಯಾದ್ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ ||

ಪಾಂಡುಂ ಕುಷ್ಠಂ ವಿಸರ್ಪಂ ಚ ಕ್ರಿಮಿನಶೌರ್ಷಿ ನಾಶಯೇತ್ ||

(ಶಾ. 91)

ಆಡುನೋಗೆ, ಕಹಿಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದಲೂ, ಕಲ್ಪದಿಂದಲೂ, ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ವಿಷಮಜ್ವರಗಳನ್ನೂ, ಪಾಂಡು, ಕುಷ್ಠ, ವಿಸರ್ಪ, ಕ್ರಿಮಿಗಳು, ಅರ್ಶಸ್ಸುಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಸರಾ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೨ ಪಾಲು ಕಷಾಯ-ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ೪ ಪಾಲು ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಕ್ಷೋಡಿಸುವದು

113. ಅಮೃತತ್ರಿಫಲಾಪಟೋಲಯಾಸೈಃ ಸಪಯಸ್ಕಂ ವಿಧಿವತ್ ಘೃತಂ ವಿಪಕ್ವಮ್ |

ಅಮೃತಾಘೃತ ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಕ್ಷಯಗುಲ್ಮಾರುಚಿಕಾಮಲಾವಹಾರಿ ||

(ನಿ. ರ.)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವುಗಳಿಂದ (ಕಷಾಯ ಕಲ್ಪಗಳಿಂದ), ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ, ವಿಧಿ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು; ಕ್ಷಯ, ಗುಲ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಕಾಮಿರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

114.

ಉರಿಶೀತಜ್ವರಗಳ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಅಭ್ಯಂಗಾಂಶ್ಚ ಪ್ರದೇಹಾಂಶ್ಚ ಪರಿಷೇಕಾಂಶ್ಚ ಕಾರಯೇತ್ |
ಯಥಾಭಿಲಾಷಂ ಶೀತೋಷ್ಣಂ ವಿಭಜ್ಯ ದ್ವಿವಿಧಂ ಜ್ವರಮ್ || (ಚ. 466)
ಕಫವಾತೋತ್ಥಯೋಶ್ಚಾಪಿ ಜ್ವರಯೋಃ ಶೀತಪೀಡಿತಮ್ |
ದಿಹ್ಯಾದುಷ್ಣೇನ ವರ್ಗೇಣ ಪರಶ್ಚೋಷ್ಣೋ ವಿಧಿಹಿತಃ ||
ಸಿಂಚೇತ್ ಕೋಷ್ಠೈರಾರನಾಲಶುಕ್ತಗೋಮೂತ್ರಮಸ್ತುಭಿಃ |
ದಿಹ್ಯಾತ್ಪಲಾಶೈರಥವಾ ಸುರಸಾರ್ಜಕಶಿಗ್ರುಜೈಃ ||
ಕ್ವಾರತೈಲೇನ ಚಾಭ್ಯಂಗಃ ಸಶುಕ್ತೇನ ವಿಧೀಯತೇ |
ಪಾನಮಾರಗ್ವಧಾದೇಶ್ಚ ಕ್ವಧಿತಸ್ಯ ವಿಶೇಷತಃ ||
ಅವಗಾಹಃ ಸುಖೋಷ್ಣಶ್ಚ ವಾತಘ್ನಕ್ವಾಧಸಂಯುತಃ |
ಜಿತ್ತಾ ಶೀತಂ ಕ್ರಮೈರೇಭಿಃ ಸುಖೋಷ್ಣಜಲಸೇಚಿತಮ್ ||
ಪ್ರವೇಶ್ಯೋರ್ಣಿಕಕಾರ್ಪಾಸಕಾಶೇಯಾಮ್ಬರಸಂವೃತಮ್ |
ಶಾಯಯೇದ್ವ್ಯಾನದೇಹಂ ಚ ಕಾಲಾಗುರುವಿಭೂಷಿತಮ್ ||
(ಸು. 774, 775)

ದಾಹಾಭಿಭೂತೇ ತು ವಿಧಿಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಧಾಹವಿನಾಶನಮ್ |
ಮಧುಘಾಣಿತಯುಕ್ತೇನ ನಿಮ್ಬಪತ್ರಪ್ಪಸಾ ೨ ಪಿ ವಾ ||
ದಾಹಜ್ವರಾರ್ತಂ ಮತಿಮಾನ್ ವಾಮಯೇತ್ಕ್ವಿಪ್ರಮೇವ ಚ |
ಶತಧಾತಫೃತಾಫ್ಯಕ್ತಂ ದಿಹ್ಯಾದ್ವಾ ಯವಶಕ್ತುಭಿಃ ||
ಕೋಲಾಮಲಕಸಂಯುಕ್ತೈಃ ಶೂಕಧಾನ್ಯಾಮ್ಬಸಂಯುತೈಃ |
ಅಮ್ಲಪಿಷ್ಟೈಃ ಸುಶೀತೈಶ್ಚ ಫೇಣಿಲಾವಲ್ಲವೈಸ್ತಥಾ |
ಅಮ್ಲಪಿಷ್ಟೈಸ್ತು ಶೀತೈರ್ವಾ ಪಲಾಶತರುಜೈರ್ದಿಹೇತ್ |
ಬದರೀವಲ್ಲವೋತ್ಥೇನ ಫೇಣೇನಾರಿಷ್ಟಕಸ್ಯ ಚ |
ಲಿಪ್ತೇ ೨ಂಗೇ ದಾಹತೃಣೂರ್ಣಾ ಸರ್ವಧೃವ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ||

* * * ಸ್ಯಗ್ರೋಧಾದಿರ್ಗಣೋ ಯಸ್ತು ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿಶ್ಚ ಯೋ ಗಣಃ |
ಉತ್ಪಲಾದಿರ್ಗಣೋ ಯಸ್ತು ಪಿಷ್ಟೈರ್ವಾ ತೈಃ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||
ತತ್ಪ್ರಸಾಯಾಮ್ಬಸಂಸಿದ್ಧಾಃ ಸ್ನೇಹಾಶ್ಚಾಭ್ಯಂಗಜನೇ ಹಿತಾಃ |
ತೇಷಾಂ ಶೀತಕಷಾಯೇ ವಾ ದಾಹಾರ್ತಮವಗಾಹಯೇತ್ ||
ದಾಹವೇಗೇ ತ್ವತಿಕ್ರಾಂತೇ ತಸ್ಮಾದುದ್ಭೃತ್ಯ ಮಾನವಮ್ |
ಪರಿಸಿಚ್ಯಾಮ್ನುಭಿಃ ಶೀತೈಃ ಪ್ರಲಿಂಪೇಚ್ಚ ನೈವದಿಭಿಃ || (ಸು. 775-6)

ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉರಿಜ್ವರ, ಶೀತಜ್ವರ ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ (ಉರಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಶೀತವಾದ ಮತ್ತು ಶೀತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಉಷ್ಣವಾದ) ಅಭ್ಯಂಗಗಳನ್ನೂ, ಲೇಪಗಳನ್ನೂ, ಪರಿ ಷೇಕಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಕಫವಾತಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಶೀತದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, (ಅವನ ಮೈಗೆ) ಉಷ್ಣವರ್ಗದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು; ಮತ್ತು (ದೋಷ

ವಿಚಾರದಿಂದ) ಹಿತವಾದ ಉಷ್ಣವಿಧಿಯು ಅವನಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು. ಹುಳಿಗಂಜಿಯ ನೀರು, ಶುಕ್ತ, ಗೋಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಮೊಸರ ನೀರು, ಇವುಗಳಿಂದ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಸೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು (ಅಂದರೆ ಆ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಚಿಮಕಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಧಾರೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕು; ಮತ್ತೆಗಿನ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡನ್ನು ಆ ದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಅದರಿಂದ ಒತ್ತಡ ಕೊಟ್ಟರೂ ಆದೀತು); ಅಥವಾ ಪಲಾಶದ, ತುಳಸಿಯ, ಕಾಡುತುಳಸಿಯ ಅಥವಾ ನುಗ್ಗೆಯ ಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು (ಆ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ) ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಬೇಕು. ಕ್ಷಾರ ಮತ್ತು ಶುಕ್ತ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೈಲದಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆರಗ್ರಧಾದಿ ವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನವನ್ನೂ, ವಾತಹರವಾದ ಕಷಾಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಅವಗಾಹವನ್ನೂ (ಅಂದರೆ ಆ ಕಷಾಯದ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಮರದ ದೊಡ್ಡ ಮರಿಗೆಯಲ್ಲಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇಹವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ) ವಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಶೀತವನ್ನು ಗೆದ್ದ ಮೇಲೆ, ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ನೀರಿನ ಸೇಚನಮಾಡಿ, ಒಳಗೆ ಕರತಂದು (ಅಂದರೆ ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಮೈ ತೊಳೆದು ಒರಸಿ, ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ಇಲ್ಲದ ಕೋಣೆಗೆ ಕರತಂದು), ಕೃಷ್ಣಾಗರುಗಂಧವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ, ಉಣ್ಣೆಯ, ಹತ್ತಿಯ, ಅಥವಾ ವಜ್ರೆಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದಿಸಿ, ಬಳಲಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸಬೇಕು.

ರೋಗಿಗೆ ಉರಿಯ ಪೀಡೆಯಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಉರಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (ಹೇಗೆಂದರೆ), ಕಹಿಬೇವಿನ ಎಲೆ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರಿಗೆ ಜೇನು ಮತ್ತು ರವೆಬಿಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಅದನ್ನು ದಾಹಜ್ವರದ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕುಡಿಸಿ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಬೇಗನೆ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಸೂರಾವರ್ತಿ ತೊಳೆದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ, ಹುರಿದ ಯವೆಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು, ಬೊಗರಿ ಎಲೆ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ, ಶೂಕಧಾನ್ಯದ ಹುಳಿಸಿದ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಲೇಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಬಸಳೆ (ಬಚ್ಚಲುಸೊಪ್ಪಿನಬಳ್ಳಿಯ) ಕುಡಿಯನ್ನು ಹುಳಿರಸದಿಂದ ಅರೆದು ಒಳ್ಳೇ ತಣ್ಣಗಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಅಥವಾ ಪಲಾಶದ ಕುಡಿಯನ್ನು ಹುಳಿರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಲೇಪಿಸಬೇಕು. ಬೊಗರಿ ಚಿಗುರುಗಳ ಮತ್ತು ಕಹಿಬೇವಿನ ಚಿಗುರುಗಳ ರಸದ ನೊರೆಯನ್ನು ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಲೇಪಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಸಹ ಶಮನವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ಗಣ, ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿಗಣ, ಉತ್ಪಲಾದಿಗಣ, ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಅರೆದು (ಉರಿಶಾಂತಿಗಾಗಿ) ಲೇಪಿಸಬೇಕು, ಅವುಗಳ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ, ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿದ ಸ್ನೇಹಗಳು ಅಭ್ಯಂಜನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದವುಗಳು; ಅಥವಾ ಆ ಔಷಧಗಳ ಶೀತಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಉರಿಪೀಡಿತನಾದ ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೂತುಕೊಳ್ಳಿಸಬೇಕು; ಮತ್ತು ಉರಿಯ ವೇಗ ಕಳೆದ ಕೂಡಲೆ, ಆ ಕಷಾಯದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೆಗೆದು, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಚಿಮಕಿಸಿ, (ದೇಹವನ್ನು ಒರಸಿ) ಶೀತಗುಣವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಗಂಧಾದಿಗಳ ಲೇಪವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು.

ಪರಾ ಶೀತವರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಲೇಪವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಲ್ಲಿ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣಾಗಾ ಅರಿಯಬೇಕು ಎಂತ ವಾ (ಪು 258) ಆಗ್ನಿ ಆ ಲೇಪವು ರೋಮಕೂಪಗಳ ದ್ವಾರವನ್ನು ತಡೆದು ಬಿಸಿಯನ್ನು ಎರಿಸುತ್ತದೆ.

ಉರಿಜ್ವರಕ್ಕೆ ತಯಾರಿಸುವ ಲೇಪವು ಅತಿನುಣ್ಣುಗಾಗದಾರದು ಎಂತ ವಾಗ್ಭಟ (ಪು 258). ರುಗ್ಧಾಹ ಸನ್ನಿಹಿತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ ತಣ್ಣೀರಿನ ಧಾರೆಯ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉರಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಡಿಸುವದು ಹಿತ (90ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ).

115. ದಾಡಿಮಂ ಬದರಂ ಲೋಧಂ ಕಪಿತ್ತಂ ಬೀಜವೂರಕಮ್ |

ತಿರೋಲೇಪನಗಳು. ಪಿಷ್ಟಾ ಮೂರ್ಛಿ ಪ್ರಲೇವೋ ಽಯಂ ಪಿಪಾಸಾದಾಹನಾಶನಃ ||

ಕಾಲೀಯಬದರಾನನ್ತಾಯಷ್ಟಿಚಂದ್ರನಕಾಂಜಿಕೈಃ |

ಸಫುತ್ಯೈಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛಿರೋಲೇಪಸ್ತೃಷ್ಣಾದಾಹವಿನಾಶನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 57)

ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಬೊಗರಿಹಣ್ಣು, ಲೋಧ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಲೇಪ ಹಾಕಲು, ಉರಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆ ನಾಶ ವಾಗುವವು.

ಹರಿಚಂದನ (ಕುಂಕುಮಾಗರು), ಬೊಗರಿಹಣ್ಣು, ದೂರ್ವೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ, ತಲೆಮೇಲೆ ಲೇಪಿಸಲು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಉರಿಯೂ ನಾಶವಾಗುವವು.

ವಿದಾರೀ ದಾಡಿಮಂ ಲೋಧಂ ಕಪಿತ್ತಂ ಬೀಜವೂರಕಮ್ |

ವಿಭಿಃ ಪ್ರದಿವ್ಯಾನೂರ್ಧಾನಂ ತೃಟ್ವಾ (ದ್ವಿ)ಹಾರ್ತಸ್ಯ ದೇಹಿನಃ ||

ಕರವೀರಸ್ಯ ಪತ್ರಾಣಿ ಚಂದ್ರನಂ ಶಾರಿವಾಸ್ತಿಲಾಃ |

ತೃಷ್ಣಾದಾಹೇ ತಿರೋಲೇಪಃ ಆರನಾಲೇನ ಪೇಷಿತಃ || (ರ. ರ 231)

ನೆಲಕುಂಬಗಳಿಗಡ್ಡೆ, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣು, ಲೋಧ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಲೇಪ ಹಚ್ಚಲು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿ ಶಾಂತ ವಾಗುವವು. ಕಣಿಗಲ ಎಲೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಎಳ್ಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಹುಳಿಗಂಜಿ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ತಲೆಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಲು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿ ಶಾಂತವಾಗುವವು.

116. ಜ್ವರೇ ರಸಸ್ಥೇ ವಮನಮುವವಾಸಂ ಚ ಕಾರಯೇತ್ |

ಸೇಕಪ್ರದೇಹೌ ರಕ್ತಸ್ಥೇ ತಥಾ ಸಂಶಮನಾನಿ ಚ ||

ರಸಾದಿಧಾತುಗತ

ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವಿರೇಚನಂ ಸೋಪವಾಸಂ ಮಾಂಸಮೇದಸ್ಥಿತೇ ಹಿತಮ್ |

ಅಸ್ಥಿ ಮಜ್ಜಗತೇ ದೇಯಾ ನಿರೂಹಾಃ ಸಾನುವಾಸನಾಃ || (ಚ. 472)

ರಸಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವಾಂತಿಯನ್ನೂ ಲಂಘನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ರಕ್ತ ದಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಸೇಕ(ಧಾರೆ ಅಥವಾ ಒತ್ತಡ)ಗಳು, ಲೇಪಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಶಮನ ಯೋಗಗಳು ಹಿತ. ಜ್ವರವು ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೇದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಾಗ್ಗೆ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿ ಸುವದೂ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿಸುವದೂ ಹಿತ. ಎಲುಬಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಮಜ್ಜೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಜ್ವರವು ನಿಂತಿರುವಲ್ಲಿ ನಿರೂಹವಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಅನುವಾಸನವಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಾ ಮೇದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜ್ವರವಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಮೇದೋಹರವಾದ, ಎಲುಬಿನಲ್ಲಿ ಜ್ವರವಿರುವಾಗ್ಗೆ ವಾತಹರವಾದ, ವಸ್ತಿ ಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು, ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಉದ್ದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿಯೂ, ಮಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶುಕ್ರ

ದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ವರ ನಿಂತರೆ ಮರಣ ಉಂಟಾಗುವದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ. ವೆಂತಲೂ ಚಿ ಸಾ. ಸಂ (ಪು 59). ಜ್ವರವು ಎಲುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆಯೂ ರೋಗಿಯು ಬದುಕುವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಮತ (ನಿ ರ). ರಕ್ತವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ ಸಹ ಹಿತ ಎಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ಪು 59)

ಕಟುಕಾರೋಹಿಣೀ ಮುಸ್ತಾ ಪಿವ್ವಲೀಮೂಲಮೇವ ಚ |

ಹರಿತಕೀ ಚ ತತ್ತೋಯಮಾಮಾಶಯಗತೇ ಜ್ವರೇ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 59)

ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಶಿವನ್ನಿ (ಕಾಶ್ಮೀರಿ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜ್ವರವರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದು.

ಗಾಯತ್ರೀ ತ್ರಿಫಲಾ ನಿಮ್ಬಪಟೋಲೀವಾಸಕಾಮೃತಾ |

ಕ್ವಾಥೋ ಮಧುಘೃತಾಭ್ಯಾಂ ಚ ರಕ್ತದೋಷೇ ಸತಿಶಸ್ಯತೇ || (ನಿ. ರ.)

ಕಾಚಿನ ತಿರುಳು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಹಿಬೇವು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸುವದು ರಕ್ತ ದೋಷದಲ್ಲಿ (ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ) ಬಹಳ ಪ್ರಶಸ್ತ.

117. ವರ್ಷಾಶರದ್ವಸನ್ನೇಷು ವಾತಾಧ್ಯೈಃ ಪ್ರಾಕೃತಃ ಕ್ರಮಾತ್ |

ಪ್ರಾಕೃತಜ್ವರಕ್ಕೆ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವೈಕೃತೋ ಸನ್ಯಃ ಸದುಚಾರ್ಥಃ ಪ್ರಾಕೃತಶ್ಚಾನಿಲೋದ್ಭವಃ
ವರ್ಷಾಸು ಮಾರುತೋ ದುಷ್ಟಃ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾನ್ವಿತೋ ಜ್ವರಮ್ |

ಕುರ್ಯಾತ್ಪಿತ್ತಂ ಚ ಶರದಿ ತಸ್ಯ ಚಾನುಬಲಃ ಕಫಃ ||

ತತ್ರೈಕೃತ್ಯಾ ವಿಸರ್ಗಾಚ್ಚ ತತ್ರ ನಾನಶನಾದ್ಭಯಮ್ |

ಕಫೋ ವಸನ್ನೇ ತಮಪಿ ವಾತಪಿತ್ತಂ ಭವೇದನು |

ಕಾಲೇ ಯಥಾಸ್ವಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿವೃದ್ಧಿರೇವ ಚ |

ನಿದಾನೋಕ್ತಾನುವಶಯೇ ವಿವರೀತೋಪಶಾಯಿತಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 59, 60)

ವರ್ಷಾಶುಕುವಿನಲ್ಲಿ ವಾತ, ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ, ವಸಂತಶುಕುವಿನಲ್ಲಿ ಕಫ, ಕೇದರಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಜ್ವರವು ಪ್ರಾಕೃತ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ್ದು ವೈಕೃತ ವೈಕೃತ ಜ್ವರವೂ, ವಾತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಕೃತ ಜ್ವರವೂ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗತಕ್ಕವು. ವರ್ಷಾಶುಕುವಿನಲ್ಲಿ ವಾತವು ಕೆಟ್ಟು, ಪಿತ್ತಕಫಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ಕೋವಗೊಂಡು, ಕಫದ ಸಹಾಯದಿಂದ, ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅವುಗಳ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ (ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಾದ್ದರಿಂದಲೂ), (ಸೂರ್ಯನ) ವಿಸರ್ಗಕಾಲ(ದಕ್ಷಿಣಾಯಣ)ವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಆ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಭಯವಿಲ್ಲ. ವಸಂತಶುಕುವಿನಲ್ಲಿ ಕಫವು ಕೋವಗೊಂಡು, ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ಸಹಾಯ ವಡೆದು, ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು ಆಯಾ ದೋಷದ ಸ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಯಾ ಜ್ವರದ ನಿದಾನ

ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಗುಣ ಕಾಣದೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಜ್ವರವು ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

118. ಶಾಪಾಭಿಚಾರಾದ್ಭೂತಾನಾಮಭಿಷಂಗಾಚ್ಚ ಯೋ ಜ್ವರಃ |
 ಅಭಿಶಾಪಃ ಮುಂ ದೈವವ್ಯವಾಶ್ರಯಂ ತತ್ರ ಸರ್ವಮೌಷಧವಿಷ್ಯತೇ || (ಚ. 472)
 ತಾದ ಅಗಂತು ಅಭಿಶಾಪಾಭಿಚಾರೋತ್ಥಾ ಜ್ವರೌ ಹೋಮಾದಿನಾ ಜಯೇತ್ |
 ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ದಾನಸ್ತಸ್ಯಯನಾತಿಥ್ಯೈರುತ್ಪತ್ತಗ್ರಹಪೀಡಜೌ || (ಸು. 774)
 ವಿಧಾನ. ಭೂತವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ಧಿಷ್ಟೈರ್ಬನ್ಧನಾಽವೇಶನತಾಡನೈಃ |
 ಜಯೇದ್ಭೂತಾಭಿಷಂಗೋತ್ಥಂ ವಿಚ್ಛೇದನಾದ್ಯೈಶ್ಚ ಮಾನಸಮ್ ||
 (ಸು. 774)

ಶಾವಗಳ, ಮಂತ್ರವಾದದ ಮತ್ತು ಭೂತಗಳ ಆವೇಶದ ಫಲವಾಗಿ ಯಾವ ಜ್ವರವು ಬರುತ್ತದೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ದೈವಾಶ್ರಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಬಲಿ, ಹರಿಕೆ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಜಪ, ದಾನ ಮುಂತಾದವು ಎಂತ ವಾ.—ಪು. 324) ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ವ್ರತಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶಾವದ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರವಾದದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಉತ್ಪಾತ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳ ಪೀಡೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ದಾನ, ಸ್ತಸ್ಯಯನ, ಅತಿಥಿಪೂಜೆಗಳಿಂದಲೂ, ಭೂತಾವೇಶದ ಜ್ವರವನ್ನು ಭೂತವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ (ಬಲಿಮಂತ್ರಾದಿಗಳ ಅಂಗಗಳಾದ) ಬಂಧ (ನೂಲು ಅಥವಾ ಮಣಿ ಕಟ್ಟುವದು ಮುಂತಾದ್ದು), ಆವೇಶಮಾಡಿಸುವದು (ಮಂತ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸಾಸಿವೆಕಾಳು ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ಹೊಡೆಯುವದು ಎಂತ ನಿ. ಸಂ. ವ್ಯಾ.), ಹೊಡೆಯುವದು, ಈ ಕ್ರಮಗಳಿಂದಲೂ, ಮನೋವ್ಯಥೆಯಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರವನ್ನು (ಮನಃಶಾಂತಿಕರವಾದ) ವಿಶೇಷ ಚ್ಛಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ಮುಂತಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

119. ಮಧೂಕಸಾರಮರಿಚಂ ಸೈನ್ಧವಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವಚಾ |
 ಭೂತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಂಚ್ಛಾಪ್ರಬೋಧನಂ ನಸ್ಯಂ ದೇಯಂ ಭೂತಜ್ವರೇ ಸದಾ || (ನಿ. ರ.)
 ನಸ್ಯಯೋಗಗಳು ಇಪ್ಪೆಮರದ ತಿರಳು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಜಿ,
 ಮತ್ತು ಮೂಲಿಕೆ ಇವುಗಳ ಚರ್ಛಾಪ್ರವಣವನ್ನು ಭೂತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ
 ಯಾವಾಗಲೂ ನಸ್ಯಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಕುರ್ಯಾದ್ಭೂತಜ್ವರೇ ನಸ್ಯಂ ವೈಶ್ಯೇಷಾಷ್ಟತುಳಸೀದಲ್ಯೈಃ || (ನಿ. ರ.)

ತ್ರಿಕಟುವಿನ ಚರ್ಛಾಪ್ರ ಮತ್ತು ಎಂಟು ತುಳಸಿ ಎಲೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ಭೂತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಸಹದೇವಾಯಾ ಮೂಲಂ ವಿಧಿನಾ ಕಂಠೇ ನಿಬದ್ಧಮಪಹರತಿ |

ವಿಕದ್ವಿತ್ರಿಚತುರ್ಭಿದಿವಸೈರ್ಭೂತಜ್ವರಂ ಪುಂಸಾಮ್ || (ನಿ. ರ.)

ಸಹದೇವಿಯ ಬೇರನ್ನು ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ, ೧, ೨, ೩, ೪ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತಜ್ವರವು ತೊಲಗುವದು.

120. ಅಭಿಘಾತಜ್ವರೋ ನಶ್ಯೇತ್ಪಾನಾಭ್ಯಂಗೇನ ಸರ್ಪಿಷಃ |

ಅಭಿಘಾತಜ್ವರ,
ಕ್ಷತಜ್ವರ ಮತ್ತು
ವ್ರಣಜ್ವರಗಳಿಗೆ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ರಕ್ತಾವಸೇಕೈರ್ಮದ್ಯೈಶ್ಚ ಸಾತ್ವೈಕ್ಯಮಾಂಸರಸೋದನೈಃ ||

ಸಾನಾಹೋ ಮಧ್ಯಸಾತ್ತ್ಯಾನಾಂ ಮದಿರಾರಸಭೋಜನೈಃ |

ಕ್ಷತಾನಾಂ ವ್ರಣಿತಾನಾಂ ಚ ಕ್ಷತವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸಯಾ || (ಚ. 472)

ಅಭಿಘಾತಜ್ವರೇ ಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಿಯಾಮುಷ್ಣವಿವರ್ಜಿತಾಮ್ |

ಕಷಾಯಮಧುರಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂ ಯಥಾದೋಷಮಧಾಪಿ ವಾ || (ಸು. 774)

ಪೆಟ್ಟಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರವು (ಯುಕ್ತವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ (ದೇಹಕ್ಕೆ) ಹೆಚ್ಚುವದರಿಂದಲೂ, (ರಕ್ತ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ) ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯುವದರಿಂದಲೂ, ಸಾತ್ವೈಕ್ಯವಾದ ಮಧ್ಯಪಾನದಿಂದಲೂ, ಮಾಂಸರಸ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನಗಳಿಂದಲೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ರೋಗಿಗೆ ಮಧ್ಯವು ಸಾತ್ವೈಕ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಮಾಂಸದ ರಸದೊಂದಿಗೆ (ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ) ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಭೋಜನಮಾಡುವದರಿಂದ ಜ್ವರವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತರೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತು ವ್ರಣದಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ವ್ರಣರೋಗದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಜ್ವರವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿಘಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣವಲ್ಲದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ (ಕಫಕ್ಕೆ) ಚೂಗರು, (ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ) ಸಿಹಿ, (ವಾತಕ್ಕೆ) ಸ್ನಿಗ್ಧಗುಣವುಳ್ಳ ಉಪಚಾರವನ್ನು ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಇವೆರಡು ಉಷ್ಣವು ವಾತಕ್ಕೆ ವ್ಯಥೆನಾದರೂ ಅಭಿಘಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಕ್ತವು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂಬದರಿಂದ ಉಷ್ಣವಲ್ಲದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮುಂದಿನ 125ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

121. ಆಶ್ವಸೇನೇಷ್ವಲಾಭೇನ ವಾಯೋಃ ಪ್ರಶಮನೇನ ಚ |

ಕಾಮಶೋಕಾದಿಜ್ವರಗಳ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಹರ್ಷಣೈಶ್ಚ ಶಮಂ ಯಾನ್ತಿ ಕಾಮಶೋಕಭಯಜ್ವರಾಃ ||

ಕಾಮೈರರ್ಥ್ಯಮರ್ನೋಜ್ಞೈಶ್ಚ ಪಿತ್ತಘ್ನೈಶ್ಚಾಪ್ಯುಪಕ್ರಮೈಃ |

ಸದ್ವಾಕ್ಯೈಃ ಶಾನ್ಯೈಃ ಹ್ಯಾಶು ಜ್ವರಃ ಕ್ರೋಧಸಮುತ್ಥಿತಃ |

ಕಾಮಾತ್ಪ್ರೋಧಜ್ವರೋ ನಾಶಂ ಕ್ರೋಧಾತ್ಕಾಮಸಮುದ್ಭವಃ |

ಯಾತಿ ತಾಭ್ಯಾಮುಭಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಭಯಶೋಕಸಮುತ್ಥಿತಃ ||

(ಚ. 172, 473)

ಸಮಾಧಾನಕರವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯ ಪೂರ್ತಿಯಿಂದ, ವಾಯುವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುವದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಹರ್ಷವನ್ನಂಟುಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಾಮ-ಶೋಕ-ಭಯಗಳಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಕ್ರೋಧದಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರವು ಮನೋಹರವಾದ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಉಪಕ್ರಮಗಳಿಂದಲೂ, ಒಳ್ಳೇ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೂ, ಬೇಗನೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರೋಧದಿಂದ

ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರವು ಕಾಮದಿಂದ, ಕಾಮದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ವರವು ಕ್ರೋಧದಿಂದ, ಭಯ ಶೋಕಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರವು ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳೆರಡರಿಂದ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಯದಿ ವರ್ಯುಷಿತಂ ಧಾನ್ಯಸಲಿಲಂ ಸಿತಯಾ ಸಹ |

ವ್ರಭಾತಸಮಯೇ ಪೀತಮನ್ವದಾರ್ಥಂ ವಿನಾಶಯೇತ್ || (ನಿ. ರ.)

ಕಾಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನ್ನು ರಾತ್ರಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ, ಮಾರಣೆ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆ ನೀರನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಒಳಗಿನ ಜ್ವಾಲೆಯು ನಾಶವಾಗುವದು.

122. ತರುಣಜ್ವರಮಧ್ಯೇ ತು ಯುವತೀಸಂಗಮೇನ ಚ |

ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದ(ಸುಖ)
ಸನ್ನಿಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಜಾಯತೇ ದಾರುಣೋ ದೋಷೋ ಹ್ಯಂಸವೈಕಲ್ಯಕಂಪತಾ ||

ವಕ್ರೇಣ್ಯಂತರೇ ಚ ಸನ್ತಾಪಃ ಪ್ರಲಾಪೋತ್ಥಾಪನಂ ಭ್ರಮಃ |

ಪಾಣಿಪಾದತಲೇ ಶೃತ್ಯಂ ದೋಷಃ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮಾತ್ ಸ್ಮೃತಃ ||

ಪುತ್ರಜೀವಸ್ಯ ಮಜ್ಜಾಂ ಚ ಮಹಾಕನ್ಧಂ ಚ ಜೀರಕಮ್ |

ಪಿಷ್ಪಾ ಕ್ಷೀರೇಣ ಪಾತವ್ಯಂ ದೋಷಂ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಜಂ ಹರೇತ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ 97, 98)

ತರುಣಜ್ವರಕಾಲದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವದರಿಂದ, ಕರಿನವಾದ ದೋಷವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಹೆಗಲಲ್ಲಿ ಬಲಹೀನತೆ, ನಡುಕು, ಎದೆಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೋವು, ಪ್ರಲಾಪ, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಎಳುವದು, ಭ್ರಮೆ, ಹಸ್ತಪಾದಗಳ ಒಳತಟ್ಟು ಪೀತವಾಗಿರುವದು, ಇವು ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂದಂಟಾದ ದೋಷದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಪುತ್ರಜೀವಮಣಿಯ ತಿರಳು, ಕೆಂಪು ನೀರುಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿ ನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಲು, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂದಂಟಾದ ದೋಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

123. ಜ್ವರಸ್ವಂತಾಪದಾಹಶ್ಚ ನಾಡೀಕುಟಿಲವೇಗತಾ |

ವಿಷಮದೋಷದ
(ಸನ್ನಿ ಯ) ಲಕ್ಷಣ
ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಅಂತರ್ದಾಹೋ ಮದೋ ಮೂರ್ಛಾ ದೋಷೇ ವಿಷಮ ಸಂಜ್ಞಿಕೇ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 99)

ಜ್ವರ, ಸಂಕಟ, ಉರಿ, ಒಳಗೆ ಉರಿ, ಮದ, ಮೂರ್ಛೆ, ನಾಡಿಗಳು ವಕ್ರವಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿರುವದು, ಇವು ವಿಷಮ ಎಂಬ ದೋಷದಲ್ಲಿ (ಸನ್ನಿಯಲ್ಲಿ) ಕಾಣುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು

ಆರ್ಕಪುಷ್ಪಂ ದ್ರೋಣಪುಷ್ಪಂ ಶಿಗ್ರುಪುಷ್ಪಂ ಚ ಜೀರಕಮ್ |

ಛಿಕಿತ್ಸೆ ಧಾನ್ಯಕಂ ನಾಗರಂ ಕೋಲಾಂ ಮರಿಚಂ ಲಶುನಂ ಘನಾ (?ನಂ) ||

ಕೋ(?ಕು)ಷ್ಠಂ ಕುನಿಂಬರಾಸಾಂ ಚ ಪಿಷ್ಪಾ ಕೋಷ್ಣೇನ ವಾರಿಣಾ |

ಪಿಬೇದ್ವಿಷಮದೋಷಘ್ನಂ ಶಿಗ್ರುಮೂಲರಸೇನ ವಾ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 100)

ಎಕ್ಕೊಹೂವು, ತುಂಬೆಹೂವು, ನುಗ್ಗೆಹೂವು, ಜೀರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಕಾಳು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ನೆಲಬೇವು, ರಾಸ್ಮೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದಾಗಲಿ, ನುಗ್ಗೆಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಿಂದಾಗಲಿ ಅರೆದು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕುಡಿಸುವದರಿಂದ ವಿಷಮದೋಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಷರಾ: 'ಘನಾ' ಎಂತ ಪದವಿಟ್ಟು 'ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. 'ಘನಾ' ಎಂದರೆ ಕಾಡು ಉದ್ದಿಸ ಗಡ

124.

ದಿನೇ ದ್ವಿ-ತ್ರಿ-ಚತುರ್ವಾರಂ ಮುಹುರ್ತ್ಯತಂ ಮುಹುರ್ಜ್ವರಃ |

ವಿಷಮ ತೀತ
ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ
ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ದಾಹೋ ಮೋಹಶ್ರೀರೋರುಕ್ವಜಿಹ್ವಾಕರಿನಕಣ್ವಿಕಾ |

ಲಕ್ಷಣ. ದೋಷೇ ವಿಷಮಶೀತಾಶ್ಫೇ ಭವಂತೀತಿ ಜಗುರ್ಬುಧಾಃ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 101)

ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಸರ್ತಿ ಒಮ್ಮೆ ಭಳಿ, ಒಮ್ಮೆ ಜ್ವರ, ಹೀಗೆ ಪದೇಪದೇ ಬರುವದು, ಉರಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ತಲೆನೋವು, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳು ಏಳುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಷಮಶೀತ ಎಂಬ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಾರ್ಬೇಷ್ಟಾಕಟುಕಾಕಟುತ್ರಯಮಿಸೀಭೂನಿವ್ವರಾಸ್ತಾಭಯಾ |

ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಧಾನ್ಯಾಕಂ ಲತುನಂ ಲವಂಗರಜನೀ ಕುಷ್ಠಂ ಚಜೀರದ್ವಯಮ್ ||

ಏಲಾದೀಷ್ಯಕಶಿಗ್ರಮೂಲತುಲಸೀ ನಿರ್ಗುಣ್ಣಿವತ್ತಂ ವೃಕೇ |

ಪಿಷ್ಟೈಶ್ಚತುರಸಾದ್ರವೇಣ ಪಿಪತಃ ಶೀತಂ ಹರೇದ್ರಕ್ರಗಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 101)

ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಗೆ (ಕಿರುಕಡಸಿಗೆ), ಕಟುಕರೋಹಣಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಸಬ್ಬಸಿಗೆಜೀಜ, ನೆಲ ಬೇವು, ರಾಸ್ಮೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಕಾಳು, ಲವಂಗ, ಅರಸಿನ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಓಮ, ನುಗ್ಗೆಬೇರು, ತುಳಸಿ ಎಲೆ, ನೆಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ತುಳಸೀ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ವಿಷಮಶೀತವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಷರಾ ಇವೆರಡೂ ಸನ್ನಿಪಾತವಿಶೇಷಗಳೆಂತ ವರ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಓದಿನ 5ನೇ 18ನೇ 23ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ವಿಷಮಶೀತದಲ್ಲಿ ವಿತ್ತವು ಕಫದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮತ್ತು ವಿಷಮದೋಷದಲ್ಲಿ ವಿತ್ತವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವಾಯುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತವೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು

ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಡೇ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡೆ

125. ಶ್ರಮಕ್ಷಯೇ ಚ ಭುಂಜೇತ ಘೃತಾಭ್ಯಕ್ತೋ ರಸಾದನಮ್ ||

(ಸು. 771)

ಶ್ರಮಾದಿಹೇತುಜ
ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವೃಥಬಂಧಶ್ರಮಾತ್ಯಧ್ವಭಂಗಭ್ರಂಶಸಮುದ್ಧವಾನ್ ||

ಜ್ವರಾನುಪಾಚರೇತ್ಪರ್ವಂ ಸುಸ್ವಗ್ಧಕ್ಷೀರಭೋಜನೈಃ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 48)

ಅಧ್ಯಶ್ರಾನ್ತೇಷು ವಾಘ್ನಂಗಂ ದಿವಾ ನಿಶ್ರಾಂ ಚ ಕಾರಯೇತ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 304)

ಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ, (ಧಾತು) ಕ್ಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ರೋಗಿಯು ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಂಗನಮಾಡಿ, ಮಾಂಸರಸದಿಂದ ಉಣ್ಣಬೇಕು.

ಸರಾ 'ಘೃತಾಘೃತಂ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು ಆಗ್ಗೆ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಂಸರಸದಿಂದ ಉಣ್ಣಬೇಕು ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಭ್ಯಂಗನದ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರಮಕ್ಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವೇ ಪ್ರಧಾನದೋಷವಾದ್ದರಿಂದ ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತವುಳ್ಳ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬದು ಸರಿಯಾದ್ದು. ಅನಂತರದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಸ್ವಿಗ್ಧ ಕ್ಷೀರಘೋಷನ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಚುಚ್ಚಿದ್ಧು, ಕಟ್ಟಿದ್ಧು, ಶ್ರಮ, ಅತಿಯಾದ ದಾರಿನಡಿಕೆ, ಮುರಿದದ್ದು ಮತ್ತು ಬಿದ್ದದ್ದು, ಇವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ಒಳ್ಳೇ ಸ್ವಿಗ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕೂಡಿದ ಘೋಷನಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ 'ಸುಸ್ವಿಗ್ಧ ಕ್ಷೀರಘೋಷನೈ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷೀರಮಾಂಸರಸೌದನೈ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಗ್ಗೆ ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಹಾಲಿನಿಂದಲೂ ಮಾಂಸರಸದಿಂದಲೂ ಉಪಚರಿಸಬೇಕೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾರಿನಡಿಕೆಯಿಂದ ಸೋತವರ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗನ ಮಾಡಿಸಿ, ಹಗಲುನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿ ಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರಾ ಹಿಂಪಿನ 120ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

126. ಔಷಧಿಗಗ್ಧವಿಷಜೌ ವಿಷಪಿತ್ತಪ್ರಸಾಧನೈಃ |

ಗಂಧವಿಷಜ ಜ್ವರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಜಯೇತ್ಕಷಾಯಂ ಚ ಹಿತಂ ಸರ್ವಗಗ್ಧಕೃತಂ ತಥಾ || (ಸು. 774)

ಚಾತುರ್ಜಾತಕಕರ್ಪೂರಂ ಕಂಕೋಲಾಗುರುಕುಂಕುಮಮ್ |

ಲವಂಗಸಹಿತಂ ಚೈವ ಸರ್ವಗಗ್ಧಂ ವಿನಿರ್ದಿಶೇತ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 304)

(ವಿಷವೃಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ) ಔಷಧಿಗಳ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ವಿಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ವಿಷವನ್ನೂ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಮತ್ತು ಸರ್ವಗಂಧದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವು ಹಿತವಾಗುವದು.

ಸರ್ವಗಂಧ ಎಂಬದು ಚಾತುರ್ಜಾತ, ಕರ್ಪೂರ, ಗಂಧಮೇಣಸು (ಬಾಲಮೇಣಸು), ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಕುಂಕುಮಕೇಸರ, ಲವಂಗ, ಇವುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಚಾತುರ್ಜಾತ ಎಂದರೆ ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರ ಮತ್ತು ಲವಂಗವತ್ತಿ (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿಎಲೆ).

127. ಮದ್ಯಾಜೀರ್ಣಂ ಸಮಾಲೋಕ್ಯ ವಾಮಯೇಚ್ಛಾರ್ಕರೋದಕೈಃ |

ಮದ್ಯೋದ್ಭವ ಪಿತ್ತಜ್ವರೋಪಚಾರೇಣ ಮದ್ಯಜ್ವರಮುಪಾಚರೇತ್ ||

ಮದ್ಯಪಾನಜ್ವರಸ್ಯಾದೌ ಲಂಘನಂ ನೈವ ಕಾರಯೇತ್ || (ನಿ. ರ.)

ಮದ್ಯ ಜೀರ್ಣವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂತ ಕಂಡರೆ ಸಕ್ಕರೆನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಮದ್ಯಜ್ವರವನ್ನು ಪಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಮದ್ಯಜ್ವರದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಲಂಘನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಲೇಬಾರದು.

128. ವಿಸರ್ಪೇಣ ಜ್ವರೋ ಯಶ್ಚ ಯಶ್ಚ ವಿಸ್ಫೋಟಕಜ್ವರಃ |

ಇತರ ಜ್ವರಗಳ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ತತ್ರಾದೌ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪಾನಂ ಕಫಪಿತ್ತೋತ್ತರೇ ಭವೇತ್ ||

ನಿವ್ವದಾರುಕಷಾಯಂ ವಾ ಹಿತಂ ಸೌಮನಸಂ ತಥಾ |

* * * ರೋಗೋತ್ತಾ ನಪ್ರಕೋಪಾಭ್ಯಾಂ ಯೋ ಜ್ವರೋ ಜಾಯತೇ ನೃಣಾಮ್ ||

ಶಮಯೇತ್ಪಾಚಯೇದ್ವಾಪಿ ಯಥಾಯೋಗೈಶ್ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ |

ಸ್ತ್ರೀಣಾಮಪ್ಯಪ್ರಜಾತಾನಾಂ ಪ್ರಜಾತಾನಾಂ ತಥಾ ಽಹಿತ್ಯಃ ||

ಸ್ತನ್ಯಾವತರಣೇ ಜೈವ ಜ್ವರೋ ದೋಷೈಃ ಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ |

ತಸ್ಯ ಪ್ರಶಮನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಯಥಾದೋಷವಿಧಾನತಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 48)

ವಿಸರ್ಪ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಸ್ಫೋಟಕ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಫಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಯಾವ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಫೃತಪಾನ ಮಾಡಿಸುವದು, ಅಥವಾ ಕಹಿ ಬೇವು ಮತ್ತು ದೇವದಾರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ, ಅಥವಾ ಹೊಂಗೆಬೇರಿನ (ಅಥವಾ ಚಕ್ಕೆಯ) ಕಷಾಯ (ಪಾನಮಾಡುವದು) ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುವಾಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಪಾಚನವಿಧಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಶಮನವಿಧಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೆರದೆ ಕಷ್ಟವಡುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಸೂತಿಯನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಅಪಧ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಮೊಲೆಹಾಲು ಆಗುವಾಗ್ಗೆ ದೋಷಗಳ ಕೋಪದಿಂದ ಜ್ವರ ಉಂಟಾಗುವದುಂಟು. ಅದರ ಶಮನವನ್ನು ಆಯಾ ದೋಷಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

129. ಪಟೋಲಮುಸ್ತಾಮೃತವಲ್ಲಿವಾಸಕಂ ಸನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಕಿರಾತತಿಕ್ತ-

ಕಮ್ |

ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನಿಂದ
ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರಕ್ಕೆ
ಕಷಾಯಾದಿಗಳು.

ಕಷಾಯಮೇಷಾಂ ಮಧುನಾ ಪಿಬೇನ್ನರೋ ನಿವಾರಯೇದ್ವರ್ಜಲದೋಷ-
ಮುಲ್ಮಣಮ್ ||

ಅರುಚಿಮನಲಮಾಂಧ್ಯಂ ಪೀನಸಶ್ವಾಸಕಾಸಾ-

ನುದರಮುದಕದೋಷಾನಾಶು ಹನ್ಯಾದಶೇಷಾನ್ |

ಜನಯತಿ ತನುಕಾಂತಿಂ ಚಿತ್ತನೆತ್ರಪ್ರಸಾದಂ

ಪಲಪರಿಮಿತಶುಂಠೀಕ್ಲ್ವಾದ್ರಸಿದ್ಧಃ ಕಷಾಯಃ ||

ಕಿರಾತತಿಕ್ರಾತ್ರಿವೃದಂಬುಪಿವ್ವಲೀವಿಡಂಗವಿಶ್ವಾಕುಟುರೋಪಿಣೀರಜಃ |

ನಿಹನ್ತಿ ಲೀಧಂ ಮಧುನಾ ಽತಿಸತ್ತರಂ ಸುದುಸ್ತರಂ ದುರ್ಜಲದೋಷಜಂ
ಜ್ವರಮ್ ||

ಭೋಜನಾಗ್ರೇ ನರೈರ್ಭುಕ್ತಂ ಶುಂಠ್ಯಜಾಜ್ಞಭಯೋತ್ಥಿತಮ್ |

ನಾನಾದೇಶಸಮುದ್ಭೂತಂ ವಾರಿದೋಷಮಪೋಹತಿ ||

ಹರಿತಕೀ ನಿಮ್ಬಪತ್ರಂ ನಾಗರಂ ಸೈನ್ಧವೋ ಽನಲಃ |

ಏಷಾಂ ಚೂರ್ಣಂ ಸದಾ ಖಾದೇದ್ವಜ್ರಜ್ವರಶಾನ್ತಯೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 312, 313)

(1) ಕಹಿವಡುವಲು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಪಡೋಲಾದಿ ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ (ಅಥವಾ ನೆಲಬೇವು), ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಠಿಣವಾದ ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನ ದೋಷವು ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

(2) ಒಂದು ಪಲ ಶುಂಠಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅರುಚಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ನೆಗಡಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಉದರ ವ್ಯಾಧಿ, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ನೀರಿನ ದೋಷಗಳು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುವಲ್ಲದೆ, ಅದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

(3) ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ (ಅಥವಾ ನೆಲಬೇವು), ತಿಗಡೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಹಿವ್ವಲಿ, ವಾಯು ಕಿರಾತಾದಿ ವಿಳಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು, ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನ ದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬಹು ಕಠಿಣವಾದ ಜ್ವರವು ಅತಿಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

(4) ಶುಂಠಿ, ಬೇರಿಗೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ತುಂಬಾದಿ ಕಲಸಿ, ಊಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲು ಉಣ್ಣಲು, ನಾನಾ ದೇಶದ ಜೂರ್ಣ ನೀರಿನ ದೋಷವು ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವದು.

(5) ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಎಲೆ, ಶುಂಠಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹರಿತಕಾಞ್ವಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನಿಂದಂಟಾದ ಜ್ವರವು ಶಾಂತವಾಗುವದು.

130. ಅಸಂಜಾತಬಲೋ ಯಸ್ತು ಜ್ವರಮುಕ್ತೋ ನಿಷೇವತೇ |

ವರ್ಜ್ಯಮೇತನ್ನವಸ್ತಸ್ಯ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ಜ್ವರಃ ||

ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದ
ಜ್ವರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ದುರ್ಹೃತೇಷು ಚ ದೋಷೇಷು ಯಸ್ಯ ವಾ ವಿನಿವರ್ತತೇ |

ಸ್ವಲ್ಪೇನಾಷ್ಯಪಚಾರೇಣ ತಸ್ಯ ವ್ಯಾವರ್ತತೇ ಪುನಃ ||

ಚಿರಕಾಲವರಿಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ದುರ್ಬಲಂ ದೀನಚೇತಸಮ್ |

ಅಚಿರೇಣೈವ ಕಾಲೇನ ಸ ಹನ್ತಿ ಪುನರಾಗತಃ ||

ಅಥವಾಪಿ ಪರೀವಾಕಂ ಧಾತುಷ್ವೇವ ಕ್ರಮಾನ್ಮಲಾಃ |

ಯಾನ್ತಿ ಜ್ವರಮಕುರ್ವಂತಸ್ತೇ ತಥಾಷ್ಯಪಕುರ್ವತೇ ||

ದೀನತಾಂ ಸ್ವಯಂಧುಂ ಗ್ಲಾನಿಂ ಪಾಂಡುತಾಂ ನಾನ್ವಕಾಮತಾಮ್ |

ಕಂಡೂರುತ್ಪ್ಲೇರಪಿಡಕಾಃ ಕುರ್ವಂತ್ಯಗ್ನಿಂ ಚ ತೇ ವ್ಯದುಮ್ ||

ಏವಮನ್ಯೇ ಽಪಿ ಚ ಗದಾ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಮನೈ ಪುನರ್ಗತಾಃ |
 ಅನಿರ್ಘಾತೇನ ದೋಷಾಣಾಮಲ್ಪೈರಪ್ಯಹಿತ್ಯೈರ್ವಿಣಾಮ್ ||
 ನಿವೃತ್ತೇ ಽಪಿ ಜ್ವರೇ ತಸ್ಮಾದ್ಭೃಗಾವಸ್ಥಂ ಯಥಾಬಲಮ್ |
 ಯಥಾಪ್ರಾಣಂ ಹರೇದ್ಧೋಷಂ ಪ್ರಯೋಗೈರ್ವಾ ಶಮಂ ನಯೇತ್ ||
 ಮೃದುಭಿಃ ಶೋಧನೈಃ ಶುದ್ಧಿಯಾರ್ಪನಾ ವಸ್ತಯೋ ಹಿತಾಃ |
 ಹಿತಾಶ್ಚ ಲಘುವೋ ಯೂಷಾ ಜಾಂಗಲಾಮಿಷಜಾ ರಸಾಃ ||
 ಅಭ್ಯಂಗೋದ್ವರ್ತನಸ್ಯಾನಧೂಪನಾಭ್ಯಂಜನಾನಿ ಚ |
 ಹಿತಾನಿ ಪುನರಾವೃತ್ತೇ ಜ್ವರೇ ತಿಕ್ತಘೃತಾನಿ ಚ ||
 ಗುರ್ವ್ಯಭಿಷ್ಯಂದ್ (? ನ್ಧ್ಯ) ಸಾತ್ತ್ವಾನಾಂ ಭೋಜನಾತ್ಪುನರಾಗತೇ |
 ಲಂಘನೋಷ್ಣೋಪಚಾರಾದಿಃ ಕ್ರಮಃ ಕಾರ್ಯಶ್ಚ ಪೂರ್ವವತ್ ||
 ಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂ ತಿಕ್ತಾ ಮುಸ್ತಂ ಪರ್ಪಟಕೋ ಽಮೃತಾ |
 ಘ್ನಿ ಪೀತಾನಿ ಚಾಭ್ಯಾಸಾತ್ಪುನರಾವರ್ತಕಂ ಜ್ವರಮ್ |

(ಚ. 473, 474)

ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಬಲ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ, (ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಪಾನ, ಮೈಧುನ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಸ್ನಾನ, ಅತಿಯಾದ ಊಟ, ಮುಂತಾದ) ವರ್ಜ್ಯವೆಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳನ್ನು ಯಾವಾತನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ಜ್ವರವು ಹೊಸತಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ದೋಷಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ತೆಗೆಯಲ್ಪಡದಿರುವಾಗ ಯಾರಿಗೆ ಜ್ವರವು ಬಿಡುತ್ತದೋ, ಅವನಿಗೆ ಬಹು ಅಲ್ಪವಾದ ಅಪಚಾರದಿಂದ ಸಹ ಜ್ವರವು ಮರುಕಳಿಸಿ ಪುನಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದ ಜ್ವರವು ಒಹುಕಾಲದ ಪೀಡೆದೆಸೆಯಿಂದ ನೊಂದು, ದುರ್ಬಲನೂ ಮನೋಬಲ ಕುಂದಿದವನೂ ಆದ ಆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದೊಳಗೆ ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ದೋಷಗಳು ಜ್ವರವನ್ನೊಂಟುಮಾಡದೆನೇ (ರಸಾದಿ) ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪರಿಪಾಕ ಹೊಂದುವವು; ಹಾಗಾದರೂ ಅವು ಕೆಡುಕನ್ನೊಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಶೈತನ್ಯ, ಶೋಫ, ಗ್ಲಾನಿ, ಪಾಂಡು, ಅನ್ನದಿಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತುರಿ, ಉತ್ಕ್ರೋಶ ಎಂಬ ದಡಿಕೆವ್ಯಾಧಿ (LIನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ), ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಹೀಗೆಯೆ ಬೇರೆ ವಾಸಿಯಾದಂಥ ರೋಗಗಳು ಸಹ, ದೋಷಗಳು ನಾಶವಾಗದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಅಹಿತ ಸೇವನದಿಂದ ಪುನಃ ಜನರಲ್ಲಿ ಮರುಕಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ವರ ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಉಳಿದ ದೋಷವನ್ನು ಅವಸ್ಥೆ, ದೋಷದ ಬಲ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯ ಶಕ್ತಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು ಅಥವಾ ಅದರ ಶಮನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೃದುವಾದ ಶೋಧನಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಯಾವನರೂಪವಾದ ವಸ್ತಿಗಳು (Iನೇ ಭಾಗದ XXII-9 ನೋಡಿ) ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಲಘುವಾದ ಸಾರುಗಳು, ಜಾಂಗಲಮಾಂಸದ ರಸಗಳು, ಅಭ್ಯಂಗ, ಮೈತಿಕ್ಯು ವಕ್ರಮ, ಸ್ನಾನ, ಹೊಗೆ ಕೊಡುವದು, ಅಂಜನಗಳು, ಮತ್ತು ಕಹಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪಗಳು ಸಹ ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದವು. ಗುರುವಾದ ಅಭಿ

శ్మంద గుణవుళ్ళ మత్తు సాత్త్వికవల్లద ఆహారగళన్ను ఊణ్ణువదరింద మరుకళసి బంద జ్వరదల్లి వోదలినంతి లంఘన, ఊష్ణ వాద ఊపజార, ముంతాద క్రమవన్ను నడిసతక్కద్దు. కిరాతకడ్డి (అధవా నేలదీవు), కటుకరొహిణి, భద్రముష్టి, పర్వాటక, అమృతబళ్ళి, ఇవుగళ(కషాయ అధవా తుప్పవ)న్ను అభ్యాసవాగి వాన మాడువదరింద మరుకళసి బంద జ్వరవు నాశవాగువదు.

తిక్తోతిరబలాధాన్యపర్వటామ్నోధర్మైః కృతః |
కృతాః పునః సమాయాతం జ్వరం తీర్ణం నివారయేత్ ||
గుడూఞ్చాధనికారిష్టవద్మకేర రక్తజందనమ్ |
గుడూఞ్చాదిగణః కృతాః సర్వజ్వరహరః పరః |
దిలపనోర దాహకృలన్తృష్ణాభిర్ద్యురూచిం జయేత్ || (ని. ర.)

(౧) కటుకరొహిణి, లామంజ, కల్లంగడలేబీరు, కేంతుంబరి, పర్వాటక, భద్రముష్టి, ఇవుగళ కషాయవు మరుకళసి బంద జ్వరవన్ను బేగనీ నివారిసువదు.

(౨) అమృతబళ్ళి, కేంతుంబరి, కుంబీలు, వద్మక, రక్తజందన, ఈ గుడూఞ్చాది గణద కషాయవు సర్వ జ్వరగళన్ను పరిహరిసువదక్కే ఊత్తమవాద్దు, ఊరి, ఎదీయ తల్లణ, బాయారొకీ, వాంతి మత్తు అరుచి, ఇవుగళన్నూ జయిసువదు; మత్తు దిలపనకారి.

131.

జ్వరొకవద్రవగళ
చికిత్స

భద్రమూఞ్చార్జపివాసాదినవిరొధాజ్జ్వరస్య తు |
ఊపద్రవాన్ జయేత్తాపి ప్రత్యనికేన హేతునా ||
విశేషమవరం చాత్ర తృణోపద్రవనాశనమ్ |
మధుకం రజని ముష్కం దాడిమం చామ్లవేతసమ్ |
అంజనం తిన్దిడికం చ నలదం వత్తముత్తలమ్ |
త్వచం వ్యాఘ్రనఖం జ్యేవ మాతులుంగరసోర మధు |
దిహ్యాదేభిజ్వరారోగ్య మధుశుక్తయుత్యై తిరః |
తిరోఽభితాపసమ్నోహవమిహిక్యాప్రవేపథున్ ||
ప్రదేహోర నాశయత్యేష జ్వరితానాముపద్రవాన్ |
మధుకమధ హ్రిబేరముత్తలాని మధులికామ్ ||
లిథా(గిద్దా) చూర్ణాని మధునా సర్పిషా చ జయేద్దమమ్ |
కఫప్రసేకాశ్చక్రిత్తహిక్మాశ్చాసాంజ్జ దారుణాన్ ||
లిహన్ జ్వరాత్తస్త్రిఫలం పిప్పలిం చ సమాక్లికామ్ |
శాసే రత్నసే చ మధునా సర్పిషా స సుఖి భవేత్ ||
ఎదారి దాడిమం లోలఘం దాధిత్తం బిజ్జపూరకమ్ |
ఎభిః ప్రదిహ్యాన్మూర్ధానం తృణాహార్య దేహిణః ||

ದಾಡಿಮುಸ್ಯ ಸಿತಾಯಾಶ್ಚ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಮಲಕಯೋಸ್ತಧಾ |
 ಪೂರಸ್ಯೇ ಧಾರಯೇತ್ಕಲ್ಮಂ ಗಂಡೂಷಂ ಚ ಯಥಾಹಿತಮ್ ||
 ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷು ರಸಮಾಧ್ವೀಕಸರ್ಪಿಸ್ತೈಲೋಷ್ಣವಾರಿಭಿಃ |
 ತೂನ್ಯೇ ಮೂರ್ಧ್ನಿಹಿತಂ ನಸ್ಯಂ ಜೀವನೀಯಶೃತಂ ಪೃತಮ್ ||
 ಚೂರ್ಣತತ್ರಿಫಲಾಶ್ಯಾಮಾತೃವೃತ್ತಿವ್ವಲಿಸಂಯುತಃ |
 ಸಕ್ಷಾದ್ರಃ ಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತೋ ಎರೇಕಸ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||
 ವಕ್ಷೇ ಪಿತ್ತಜ್ವರೇ ರಕ್ತೇ ಚೋರ್ಧ್ವಗೇ ವೇವಧೌ ತಥಾ |
 ಕಫವಾತೋತ್ಥಯೋರೇವಂ ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗೈರ್ವಿಶೋಧಯೇತ್ ||
 ಹೃತದೋಷೋ ಭ್ರಮಾರ್ತಸ್ತು ಲಿಹ್ಯಾತಾ ಕ್ಷಾದ್ರಸಿತಾಭಯಾಃ ||

(ಸು. 776-7)

ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮುಂತಾದ ಜ್ವರದ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು, ಜ್ವರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ವಿರೋಧಕರವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಹಾರ ಮಾಡಿ, ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (1ನೇ ಭಾಗದ XIX-27 ನೋಡಿ). ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥ ಇತರ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸೋಣಾಗುತ್ತದೆ:—

ಜ್ವೇಷ್ಮಮಧು, ಅರಸಿನ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ದಾಳಿಂಬ, ಅಮ್ಲವೇತಸ (ನಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ ಪುಳಿಯಾ ತಲೆಯುಂ ಮುಂ ರಲ್-ಫುಲ್ಲಂಪುರಚೆ), ರಸಾಂಜನ, ಹುಣಿಸೆ (ಎಲೆಯ ನಾರು), ಲಾಮಂಚ ತಾಡುಕ್ಕೆ ತರೋ (ಜಟಾಮಾಂಸೀ ಎಂತ ಅ.), ದಾಲ್ಚೀನಿಎಲೆ, ನೀಲತಾವರೆ (ಅಥವಾ ನೈದಿಲೆ), ದೊಡ್ಡ ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಸಖ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಳ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಜೀನು ಮತ್ತು ಮಧುಶುಕ್ತ ಕೂಡಿಸಿ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಲೇಪಿಸಲು, ತಲೆಯ ಜ್ವಾಲೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ವಾಂತಿ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ನಡುಕು, ಜ್ವರರೋಗಿಗಳ ಈ ಉಪದ್ರವಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಾ 'ಮಧುಶುಕ್ತ' ಎಂದರೆ ಲಿಂಬೇರಸ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿ ಹುಳಿಸಿದ ನೀರು

ಇಷ್ಟೆಹೂವು, ಲಾಮಂಚ, ನೈದಿಲೆ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ. ಪೆರುನ್ಕುರುನ್ಬ; ಜ್ವೇಷ್ಮಮಧು ಎಂತ ಅ.), ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಜೀನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ವಾಂತಿ, ಕಠಿನವಾದ ಕಫಸುರಿಯುವಿಕೆ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಇವುಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಕೆಮ್ಮುಉಬ್ಬಸ
 ಗಳಿಗೆ ತ್ರಿಫಲಾವಿ
 ಚೂರ್ಣ.

ಜ್ವರರೋಗಿಯು ತ್ರಿಫಲೆ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಜೀನು-ತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ಉಬ್ಬಸ ಸಹ, ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಸೌಖ್ಯವಾಗುವದು.

ಬಾಯಾರಿಕೆ
 ಮತ್ತು ಉರಿಗೆ
 ತರೋಲೀಸ

ನೆಲಕುಂಬಳದ ಗಡ್ಡೆ, ದಾಳಿಂಬ, ಲೋಧ್ರ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಮಾಡಳ ಹಣ್ಣು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಲೇಪ ಹಾಕಲು ಬಾಯಾ ರಿಕೆ ಮತ್ತು ಉರಿಯ ನೀಡೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ದಾಳಿಂಬ, ಸಕ್ಕರೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ, ಹಾಗೆಯೇ ಹಾಲು, ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು, ಜೇನು, ತುಪ್ಪ, ತೈಲ, ಅರುಚಿಗೆ ಬಿಸಿನೀರು, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದು (ದೋಷವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ಹಿತವೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಗಂಡೂಷ ಮಾಡುವದರಿಂದ, ಬಾಯಿಯ ರುಚಿವಿಕಾರವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಇಂತ ಜ್ವರ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರುಚಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ. ಜ್ವರ ಬಿಡದ ವನಾರು ಸರಿಯಾಗದು.

ತಲೆಯು ಖಾಲಿಯಾಗಿ ಕಂಡಾಗ್ಗೆ, ಜೀವನೀಯವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ನಸ್ಯಮಾಡುವದು ಹಿತ.

ತ್ರಿಫಲೆ, ಕಂಪುತಿಗಡ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಉದ್ದರ್ಭಗತ ಕೃತ್ಯ ಮತ್ತು ನಡುಕಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವದು ಪಕ್ಷವಾದ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಉದ್ದರ್ಭಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ್ಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಫವಾತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಡುಕು ಇರುವಾಗ್ಗೆ (ಯುಕ್ತವಾದ) ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಹಾಗೆಯೇ ಶೋಧನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಇಂತ 'ಶ್ಯಾಮ್' ಎಂದರೆ 'ವೃದ್ಧದಾರು' (ಚೀನಪಾವು) ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ

ತಲೆತಿರುಕಿಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ತಲೆತಿರುಕಿನ ಪೀಡಯುಳ್ಳವನು ಅನಿಲಿಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಬೇಕು.

ಆದ್ರ್ವಕಸ್ಯ ರಸೈರ್ನಸ್ಯಂ ಮೂರ್ಚ್ಚಾಯಾಮಾಚರೇನ್ನರಃ |

ಅಂಜನಂ ಚ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಮಧುಸಿಂಧುಶಿಲೋಷಣೈಃ

ಶೀತಾವ್ವಸಾಂ ರಕ್ತಿಸೇಕಃ ಸುರಭಿಧೂಪಃ ಸುಗಂಧಿಪುಷ್ಪಂ ಚ |

ಮೃದುತಾಲವೃಂತವಾತಃ ಕೋಮಲಕದಲೀದಲಸ್ಪರ್ಶಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ 314)

ಹಸಿಶುಂಠಿಯ ರಸದಿಂದ ನಸ್ಯಮಾಡಿಸುವದು, ಸ್ವೇಧವಲವಣ, ಹಿವ್ವಲಿ ಮತ್ತು ಪಚ್ಚೆ ಕರ್ಪೂರ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಂಜನ ಹಾಕುವದು, ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚಿಮಕಿಸುವದು (ಅಥವಾ ಆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮತ್ತು ಮೃದುವಾದ ವಸ್ತ್ರದ ಛಿದ್ರಿಯನ್ನು ಅದ್ದಿ ಅದರಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಪೂರವಾಗಿ ಧಾರೆಹಿಡಿಯುವದು), ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಧೂಪ ಕೊಡುವದು, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಪುಷ್ಪದ ವಾಸನೆ ಕೊಡುವದು, ಮೃದುವಾಗಿ ಬೀಸಣಿಗೆಯಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕುವದು, ಎಳೆ ಬಾಳೆಎಲೆಯಿಂದ (ಹಣೆಯನ್ನು) ಲಘುವಾಗಿ ಒತ್ತುವದು, ಈ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಇಂತ ಅನಂದಭೈರವಮಾತ್ರಿಯನ್ನು ಎಳ್ಳದೆಲೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದಿ, ಅದನ್ನು ಕಣ್ಣುಗಳ ಕೆಳಗಿನ ರೆವೆಗಳೊಳಗೆ ಹಚ್ಚಲು ಎಚ್ಚರ ಉಂಟಾಗುವದು. ಅದರೆ ಈ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಅ. III-48ನೆಯ ಅಡಿ ಪರಾ(ಪು 177)ದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರ್ಚ್ಚೆಯ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಭೇದಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಅರುಚೌ ತು ಶೃಂಗವೇರಜರಪಕ್ಯೈಃ ಸೋಷ್ಣೈಃ ಸಸಿನ್ಧುಜೈಃ ಕವಲಃ |
ಸಿಂಧೂತ್ಥಮಾತುಲುಂಗೀಫಲಕೇಸರಧಾರಣಂ ವಕ್ತ್ರೇ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 314)

ಅರುಚಿಗೆ ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಬಾಯಿಮುಕ್ಕುಳಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಕುಸುಮವನ್ನೂ ಸ್ವೈಂಧವಲವಣವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದಲೂ, ಅರುಚಿ ಪರಿಹಾರ.

ವಾಂತಿಗೆ ಕ್ವಾಥೋ ಗುಡೂಚ್ಯಾಃ ಸಮಧುಃ ಸುಶೀತಃ |
ಪೀತಃ ಪ್ರಶಾಂತಿಂ ವಮನಸ್ಯ ಕುರ್ಯಾತ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 314)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಣಿಸಿ, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾಸಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾಂತಿಯು ಶಮನವಾಗುವದು.

ಶೀತಂ ವಯಃ ಕ್ವಾದ್ರಯುತಂ ನಿಪೀತಮಾಕಂರಮಾಶ್ವೇವ ತದುದ್ರಮೇಚ್ಛ
ತರ್ಷಂ ಮಹಾಂತಂ ಶಮಯೇದ್ಧಿ ವಕ್ತ್ರೇ ಧೃತ್ವಾ ಽಥವಾ ಕ್ವಾದ್ರವಲಗ್ರಾ-
ಲಾಚಾನ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 314)

ತಣ್ಣೀರಿಗೆ ಜೀನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಗಂಟಲವರೆಗೆ ಕುಡಿದು ಬೇಗನೆ ವಾಂತಿ ಮಾಡುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಗೋಳಿಮರದ ಚಿಗುರನ್ನೂ ಅರಳಿನ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಜೀನಿನೊಂದಿಗೆ ಆರೆದು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ, ಮಹತ್ತಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಶಮನವಾಗುವದು.

ಲಂಘನಮೇಕಂ ಮುಕ್ತಾ ನಾನ್ಯದಸ್ತೀಹ ಭೇಷಜಂ ಬಲಿನಃ |
ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳಿಗೆ ಸಮುದೀರ್ಣದೋಷನಿವಾರ್ಯಂ ಶಮಯತಿ ತತ್ಪ್ರಾಜಯೇದಪಿ ಚ ||
ವತ್ಸಾದನೀವತ್ಸಕವಾರಿವಾಹವಿಶ್ವಮ್ಭರಾನಿವ್ವವಿಷಾಃ ಸವಿಶ್ವಾಃ |
ಜ್ವರೇ ಽತಿಸಾರಂ ತ್ವರಿತಂ ಜಯನ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಮೃತಾವತ್ಸಕವಾರಿವಾಹಾಃ ||
ಪಾರಾಮೃತಾವರ್ವಟಮುಸ್ತವಿಶ್ವಕಿರಾತತಿಕ್ರೇಷ್ಟಯವಾನ್ ವಿಪಾಚ್ಯ |
ಪಿಬನ್ ಹರತ್ಯೇವ ಹಠೇನ ಸರ್ವಾನ್ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಾನ್ಸಪಿ ದುರ್ನಿವಾ-
ರಾನ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 314)

ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ ಲಂಘನ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಔಷಧವಿಲ್ಲ; ಆ ಲಂಘನವು ಕೆದರಿಕೊಂಡಂಥಾ ದೋಷಸಮೂಹವನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಅದರ ಪಚನ ಸಹ ಮಾಡುವದು.

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊಡಸಿಗಿನ ಚಕ್ಕೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕಹಿಬೇವು, ಅತಿವಿಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ, ಅಥವಾ ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊಡಸಿಗಿನ ಚಕ್ಕೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ, ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಜಯಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ವರ್ಷಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ನೆಲಬೇವು, ಇಂದ್ರಹೇವಿ, ಇವು

ಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ವಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಸಕಲ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳನ್ನು, ಅವು ಜಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದಂಥವುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಸರ್ವ ಮುಂದಿನ XVIIIನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ

ಮುಲಬದ್ಧ 41
 ವಿಡಾಗ್ರಹೇ ವಾತಜಿತ್ಯಮ್ ಕುರ್ಯಾದತ್ರಾನುಲೋಮನಮ್ |
 ಮುಲಂ ಪ್ರವರ್ತಯೇದಾಶು ತೀಕ್ಷ್ಣಾಭಃ ಫಲವರ್ತಿಭಃ ||
 ಪಥ್ಯಾರಗ್ವಧತಿಕೃತ್ರಿವೃದಾಮಲಕೈಃ ಶೃತಂ ತೋಯಮ್ |
 ಬೀರ್ಣಜ್ವರೇ ವಿಬಂಧೇ ದದ್ಯಾದಾಶ್ವೇವ ವಿದ್ಯಹಃ ಶಾಮ್ಯೇತ್ ||
 (ಭಾ. ಪ್ರ. 314)

ಮುಲ ಬದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ವಾತವನ್ನು ಬಯಸಿ ಅದನ್ನು ಕ್ರಮಗತಿಗೆ ತರತಕ್ಕಂಥಾ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಫಲವರ್ತಿಗಳಿಂದ ಮುಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅನಿಲಿಕಾಯಿ, ಕಕ್ಕಮರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ತಿಗಡೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮುಲಬದ್ಧತೆಯುಳ್ಳ ಬೀರ್ಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಮುಲಬದ್ಧತೆಯು ಬೇಗನೆ ಶಮನವಾಗುವದು.

ಸರ್ವ ಗುದಬ್ಧಾರೋಗಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಒಳಗೆ ಹೊಗಿಸುವ ನುಣ್ಣುಗಾಢ, ರೋಗಿಯ ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಮತ್ತು ಮುಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬತ್ತಿಗೆ 'ಫಲವರ್ತಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭಾ. ಪ್ರ. 223)

ನೀರೇಣ ಸಿಂಧೂತ್ಪರಜೋ ತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ನಸ್ಯೇನ ನೂನಂ ವಿನಿಹನ್ತಿ
 ಹಿಕ್ಕಾಮ್ |
 ಶುಂಠೀ ಹರಾದ್ವಾ ಸಿತಯಾ ಸಮೇತಾ ಧೂಪೋ ತಥವಾ ಹಿಂಗುಸಮುದ್ಧ-
 ವಶ್ಚ (ಭಾ. ಪ್ರ. 311)

ಸೈಂಧವಲವಣದ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಶುಂಠಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆಯೊಂದಿಗೆ ನಸ್ಯಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ, ಹಿಂಗಿನ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದಲೂ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಸೇ ಕಣಾ ಕಣಾಮೂಲಂ ಕಲಿಂಗದ್ವುಫಲಂ ರಜಃ |
 ಕಮ್ಮಿಗೆ ಸವಿಶ್ವಭೇಷಜಂ ಲಿಹ್ಯಾನ್ನಧುನಾ ವಾ ವೃಷಾದ್ರಸಮ್ ||
 ಪುಷ್ಕರಮೂಲಕಟುತ್ರಿಕಶೃಂಗೀಕಟ್ಟಲಯಾಸಕಕಾರವಿಕಾಭಃ |
 ಮಧುಲುಲತಾಭಿರಯಂ ಖಲು ಲೇಹಃ ಕಾಸರಿಪುಃ ಕಫರೋಗಹರಶ್ಚ ||
 (ಭಾ. ಪ್ರ. 314, 315)

(ಜ್ವರರೋಗಿಗೆ) ಕೆಮ್ಮು ಇದ್ದಾಗ ಅವನು ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ವರ್ವಾಟಕ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಅಥವಾ ಅಡುಸೋಗಿಯ (ಎಲೆಗಳ) ರಸವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಬೇಕು.

ಆಷ್ಠಾಂಗಚಾರ್ಯ. ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತ್ರಿಕಟು, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕಿರುಶಿವನಿ (ಕಟ್ಟಲ), ಬಳ್ಳಿ, ತುರಚನ ಬೇರು, ಕರಿಬೇರಿಗೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದ ರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ಕಫರೋಗ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಪರಾ 'ಅಷ್ಠಾಂಗ' ಎಂಬ ಈ ಲೇಖದಿಂದ ಕುರಿತವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತ, ಮೂರ್ಚ್ಛ, ಉಬ್ಬಕ, ಕೆಮ್ಮು, ತಂದ್ರೆ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಗಂಟಲು ಹಿಡಿದದ್ದು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವಂತೆಲೂ, ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಶುಂಠಕದಿಂದ ನೆಕ್ಕಿಸ ಬಹುದಂತಲೂ, ಉಷ್ಣವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತೇನು ಬಿಟ್ಟು ಶುಂಠಕದಿಂದಲೇ ಕೊಡಬೇ ಕೆಂತಲೂ ರ ರ (ಪು 235)

ವಿಭೇತಕತ್ವಕಾ ಮರಿಚಂ ಲವಂಗಂ ಸರ್ವೈಃ ಸಮಾನಂ ಖದಿರಸ್ಯ ಸಾರಮ್ |

ಬಬ್ಬಿಲಜಕೃತ್ವಾಧಕೃತಾ ವಟೀ ಯಾ ಮುಖಸ್ಥಿತಾ ಕಾಸಹರೀ ಕ್ಷಣೇನ ||
(ನಿ. ರ)

ತಾರೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಲವಂಗ, ಇವು ಮೂರು ಸಮಾನತ (ಹಿಂದೊಂದು ಪಾಲು), ಕಾಚು ಮೂರು ಪಾಲು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜಾಲಿಮರನ ಚಕ್ಕೆ ಮು ಕಸಾಯದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ವಟಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ವಟಕವನ್ನು ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೆಮ್ಮು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಉಣ್ಣಾಲಿಗೆ ದಾಹಾಧಿಕಾರೇ ಲಿಖಿತಂ ದಾಹೇ ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಿಕಿತ್ತಮ್ |

ಪರಂ ಜ್ವರೇ ವಿರುದ್ಧಂ ಯನ್ನೋಚಿತಂ ತಚ್ಚಿಕಿತ್ತಮ್ | (ಭಾ. ಪ್ರ. 315)

'ದಾಹ (ಉರಿ)' ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಉರಿಚ್ಛಾಲೆಗೂ ನಡಿಸುವದು ಉತ್ತಮ. (ಆದರೆ) ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಜ್ವರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವೋ ಆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಉಚಿತವಲ್ಲ.

ಅನಿಹಗ ಗುಡಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಸ್ಯ ಜಲೇನಾಲೋಡಿತಂ ಪಿಬೇತ್ |

ಚಿರಾದಪಿ ಚ ಸನ್ನಷ್ಟಾಂ ನಿದ್ರಾಮಾಪ್ನೋತಿ ಮಾನವಃ || (ನಿ. ರ)

ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲದ ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಕದಡಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ ನಿದ್ರೆ ಬಾರದಿದ್ದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನಿದ್ರೆಯು ಬರುವದು.

132. ಬಲಾಂ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಂ ಬೃಹತೀಂ ಕಲಸೀಂ ಧಾವನೀಂ ಸ್ಥಿರಾಮ್ |

ಬಲಾನಿಘೃತ

ನಿವ್ವಂ ವರ್ಪಟಕಂ ಮುಸ್ತಂ ತ್ರಾಯಮಾಣಾಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ ||

ಕೃತ್ತಾ ಕಸಾಯಂ ಪೇಷ್ಯಾರ್ಥೇ ದದ್ಯಾತ್ತಾಮಲಕೀಂ ಶಬೀಮ್ |

ದ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ಮೇದಾಮಾಮಲಕಾನಿ ಚ ||

ಘೃತಂ ವಯಶ್ಚ ತಸ್ತಿದ್ಧಂ ಸರ್ಪಿಜ್ವರಹರಂ ಪರಮ್ |

ಕ್ಷಯಕಾಸಶಿರಃಶೂಲಪಾಶ್ವಶೂಲಾಂಸತಾಪನುತಃ || (ಚ. 161)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗುಳ್ಳದಬೇರು, ಓರಲೆಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಮೂವೆಲೆ ಬೇರು, ಕಹಿಬೇವು, ವರ್ಪಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಇವು ಗಳ ಕಸಾಯದಿಂದಲೂ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ, ಸಣ್ಣಕಜೋರ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಮೇದೆ, ನೆಲ್ಲಿ ಚಟ್ಟು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕದಿಂದಲೂ, ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಜ್ವರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ

ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು; ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ತಲೆಶೂಲೆ, ಪಕ್ಕದ ಶೂಲೆ, ಹೆಗಲಡಿಯ ಉರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

ಸರಾ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಹಾಲನ್ನೂ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಾಲು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂತಲೂ, ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯಸಮುದಾಯದ ಎಂಬ ಪಾಲು ಸೇರು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಚ ಸಾ ಸಂ (ಪು 66) ಅಷ್ಟವಶೇಷ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಾಲು ಇರಬೇಕೆಂತಾದರೆ, ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಾಲು ಇರಬೇಕೆಂತಾಯಿತು

133. ಮಂಜಿಷ್ಠಾತಿವಿಷಾ ಪಧ್ಯಾ ವಚಾ ನಾಗರರೋಹಿಣೀ |

ಮಂಜಿಷ್ಠಾತಿವಿಷಾ

ದೇವದಾರು ಹರಿದ್ರಾ ಚ ದ್ರೋಣೇ ಽಪಾಮ್ನಾಲಿಕಾನ್ ಪಚೇತ್ ||

ಕ್ವಾಥೇ ಽಸ್ಮಿನ್ ಸಾಧಯೇತ್ಪಿಷ್ಟೈರ್ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಪಿಚೂನ್ಮಿತ್ತೈಃ |

ಶೃಂಗವೇರಕಣಾಹಿಂಗುದ್ವಿಕ್ವಾರವಟುಪಂಚಕೈಃ ||

ತತ್ಕೃಷ್ಣಾವೃತಸರ್ವೈಕಜ್ವರಿಣಾಮಮೃತೋಪಮಮ್ |

ಒಧ್ವ (ಬ್ರಧ್ವ) ಹಿಧ್ಮಾರುಚಿಶ್ವಾಸಪಾಂಡುರೋಗವಿಕಾರಿಣಾಮ್ ||

ಮಲಗ್ರಹಪ್ರಮೇಹಾರ್ಶಃಪ್ಲೀಹಾಪಸ್ಕಾರಶೋಷಿಣಾಮ್ |

ಉದಾವರ್ತಪರೀತಾನಾಂ ಮನ್ದಾಗ್ನಿಕೃಮಿಕುಪ್ಪಿನಾವತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 66, 67)

ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಅತಿವಿಡೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಬಜಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ದೇವದಾರ, ಅರಸಿನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುಡಿಮಾಡಿ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತುವ ವರೆಗೆ ಕುದಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹೊಯಿದು, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಹಿಂಗು, ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಪಂಚಲವಣಿಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಲು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಆ ಜೂರ್ಣವನ್ನು ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಕಫಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ತ್ರಿದೋಷಜ ಅಥವಾ ಏಕದೋಷಜ ಜ್ವರದವರಿಗೂ, ಬ್ರಧ್ವ ಅಥವಾ ವೃಧ್ವ ಎಂಬ ತೊಡೆಸಂದಿನ ಬಾವು, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಿಸ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಪ್ರಮೇಹ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಅವಸ್ಕಾರ, ಶೋಷ, ಉದಾವರ್ತ, ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಕೃಮಿರೋಗ, ಕುಷ್ಠ, ಈ ರೋಗಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೂ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ್ದು.

134. ಪಟೋಲಂ ಶಾರಿವಾ ಮುಸ್ತಾ ಮಧುಕಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |

ಅಷ್ಟಮಂಗಲಘೃತ

ಉಶೀರಂ ಚಂದನಂ ಚೈವ ಪಿಪ್ಪಲೀ ತೈತ್ಯತಂ ಘೃತಮ್ ||

ಸರ್ವಜ್ವರಹರಂ ಪೋಕ್ತಂ ರಕ್ತೋಷ್ಣಂ ಪುಷ್ಪವರ್ಧನಮ್ |

ಅಷ್ಟಮಂಗಲಕಂ ನಾಮ ಘೃತಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪೂಜಿತಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 117)

ಕಹಿಸಡುವಲು, ಸುಗಂಧಿಬೀರು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಲಾಮಂಚ, ತ್ರೀಗಂಧ, ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಪರಿ

ಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಗ್ರಹವೀಡೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ದೇಹದ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂಥಾದ್ದು. 'ಅಷ್ಟಮಂಗಳ' ಎಂಬ ಈ ಘೃತವು ಸರ್ವತ್ರ ಪೂಜಿತವಾದ್ದು.

135. ಪಂಚಕೋಲಯವಕ್ಶಾರಷಟ್ಟಲೇನ ವಚೇದ್ಭೃತಮ್ |
ಪ್ರಸ್ಥಾನ್ವಿತಂ ಸಮವಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಸಾಂ ತದ್ವಿಶೋಧನಮ್ ||
ಪಟ್ಟಲಘೃತ ಗುಲ್ಮಜ್ವರೋದರಸ್ಥೀಹಗ್ರಹಣೀಪಾಂಡುಪೀನಸಾನ್ |
ಶ್ವಾಸಕಾಸಾಗ್ನಿಸಾದಾರ್ಶೇ(?ಶಃ) ಶ್ವಯಧೂಧ್ವಾನಿಲಾನ್ ಜಯೇತ್ |
(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 117)

ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಕಾಡುಮೇಣಸಿನ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದು ವಲದಂತೆ ೬ ವಲ ಔಷಧಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪ, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಹಾಲು, (೪ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು), ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು; ಮತ್ತು ಗುಲ್ಮ, ಜ್ವರ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಸ್ಥೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣಿ, ಪಾಂಡು, ಪೀನಸ, ಉಜ್ವಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಡ್ಯ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಶ್ವಯಧು, ಉರ್ಧ್ವವಾಯು, ಇವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವದು.

136. ಲಾಕ್ಷಾರಸಮಂ ತೈಲಂ ತೈಲಾನ್ಯಸ್ತು ಚತುರ್ಗುಣಮ್ |
ಅಶ್ವಗಂಧಾನಿಶಾದಾರುಕಾನೀಕುಷ್ಠಾಬ್ಜಚಂದ್ರನೈಃ ||
ಲಾಕ್ಷಾತಿತ್ಯಲ ಸಮೂರ್ವಾರೋಹಣೀರಾಸ್ನಾಶತಾಹ್ವಾಮಧುಕೈಃ ಸಮೈಃ |
ಸಿದ್ಧಂ ಲಾಕ್ಷಾದಿಕಂ ನಾಮ ತೈಲಮಭ್ಯಂಜನಾದಿನಾ ||
ಸರ್ವಜ್ವರಕ್ಷಯೋನ್ಮಾದಸರ್ವಾವಸ್ಥಾರವಾತನುತ್ |
ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಭೂತಘ್ನಂ ಗರ್ಭಿಣೀನಾಂ ವ್ರಶಸ್ಯತೇ |
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 68)

ತೈಲಕ್ಕೆ ಸಮಮಾಲು ಕಡ್ಡಿ ಆರಗಿನ ರಸ, ಅದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲಷ್ಪ ಮೊಸರಿನ ನೀರು, (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಅರಸಿನ, ದೇವದಾರ, ರೇಣಿಕೆಬೀಜ, ಜಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹೆಗ್ಗುರುಬೆಗೆಬೇರು (ಮಲ. ಪೆರುಂಕುರುಂಬ), ಕಟುಕರೋಹಣಿ, ರಾಸೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತಿ), ಸಬ್ಬಸಿಕೆಬೀಜ (ಸತಾಪೆ), ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತವಾಗಿ (ಒಟ್ಟು ತೈಲಕ್ಕೆ ಕಾಲಂಶವಾಗುವಷ್ಟು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ ಸಹ, ಕಲಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ 'ಲಾಕ್ಷಾದಿ' ಎಂಬ ತೈಲವನ್ನು ಅಭ್ಯಂಜನ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ವರ, ಕ್ಷಯ, ಉನ್ಮಾದ, ಸರ್ವ ಅವಸ್ಥಾರ, ವಾತ, ಯಕ್ಷ-ರಾಕ್ಷಸ-ಭೂತಗಳ ಪೀಡೆ, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಈ ತೈಲವು ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ವ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ಸಹಾ ಬೇರೊಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಈ ತೈಲದ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಲವಂಗವಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಲ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಈ ತೈಲವು ಉಬ್ಬಿಸದವರಿಗೆ ಹಿತವಾದ್ದು ಕಲ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೀರಿಗೆಯನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಇದೇ ಯೋಗವನ್ನು 'ಕಾನ್ತ್ಯಾತಿತ್ಯಲ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಿಸದದ್ದು ಸಹ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ 120)

ಕಡ್ಡಿ ಅರಗನ್ನು ತೊಳೆದು ಪುಡಿಮಾಡಿ, ಸಮಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ನೆನೆಯಲಿಟ್ಟು, ಮೂರನೆ ದಿನ ಹಿಂದಿ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಸಾಧಾರಣವಿಧವಾಗಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, 'ಲಾಕ್ವಾರಸ'ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಕಷಾಯ ಮಾಡುವದಾದರೆ, ಅರಗು ಕರಗಿ ಪಾತ್ರದ ಅಡಿಗೆ ಹಿಡಿಯದಂತೆ ಅದರ ಪುಡಿಯನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕುವದು ಒಳ್ಳೆಯದು

ಮೊಸರಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವದಕ್ಕೆ, ಮೊಸರನ್ನು ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಾಕಿ, ಒಸರುವ ನೀರನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಿಡುವದು, ಅಥವಾ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಳವಳಿ ಮತ್ತು ಅಗಲ ಬಾಯಿಯ ಪಾತ್ರದ ಬಾಯಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಕಟ್ಟಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಮೊಸರನ್ನು ಹೊಯಿಡುವದು

137.

ಲಾಕ್ವೋಶೀರಾಪಿ
ತೈಲ

ಲಾಕ್ವೋಶೀರಬಲಾಕ್ವಾಧೇ ಜಲೇ ದ್ವಿಪ್ರಸ್ಥಮಸ್ತುಕೇ |
ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣಿ ವಿಷದ್ವನ್ನಾ ದ್ವೇ ಹರಿದ್ರೇ ಶತಾವರೀ ||
ಜೀವಕರ್ಷಭಕಾ ರಾಸ್ನಾ ಸರಲಂ ದೇವದಾರು ಚ |
ಮುಸ್ತಾ ವಿದಾರೀ ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ವಾಲಕಾಗರುವತ್ಸಕಮ್ ||
ಕುಷ್ಣಲೋಹಿತಯಷ್ಟೀಂ ಚ ಮಧುಕಂ ದ್ವೇ ಚ ಶಾರಿಬಮ್ |
ಅನನ್ತಾಮಲಕಾಮೂರ್ವಾಮಯೂರಶಿಶಿರದ್ವಯಮ್ ||
ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಕಣಾಕಾಸ್ತ್ರೀತಿಕ್ತಾಶ್ಯೋನಾಕದೀಪ್ಯಕಮ್ |
ಪಾರಾಂ ಭಂಗೀಂ ಚ ಸಂಪೇಷಿ (ಪಿಷ್ಯ) ತೈಲಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
ತತೋ ಮನ್ನಾಗ್ನಿನಾ ಪಕ್ವಂ ತೈಲಮಭ್ಯಂಜನಾದಿನಾ |
ಜೀರ್ಣಜ್ವರಕ್ಷಯೋನ್ಮಾದಶ್ಚ ಸಾಪಸ್ಮಾರಪಾಪ್ಕಚಿತಾ ||
ಬಲಪುಷ್ಪ್ಯಧಿನಾಂ ನೃಪಾಣಾಂ ಗರ್ಭಿಣೀನಾಂ ಚ ಶಸ್ತ್ರತೇ ||
(ಸಹಸ್ರಯೋಗ)

ಅರಗು, ಲಾಮಂಚ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ೨ ಪ್ರಸ್ಥ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಮೊಸರಿನ ನೀರು ೨ ಪ್ರಸ್ಥ, (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ಓರೆಲೆಬೇರು, ಅತಿವಿಡೆ, ವಿಡೆ*, ಅರಸಿನ, ಮರದರ ಸಿನ, ಶತಾವರಿಬೇರು, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ರಾಸ್ನಾಗಡ್ಡೆ (ಅರತಿ), ಸರಳದೇವದಾರ, ತುಪ್ಪ ದೇವದಾರ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಇರುವೇರಿ (ಅಥವಾ ಮುಡಿವಾಳ), ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಯ, ವತಂಗಚಕ್ಕೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಬಿಳೇಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಕರೀಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಹೆಗ್ಗುರುಟೆಗಿಬೇರು, ಬಿಳೇಉತ್ತರಣಿಬೇರು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ರೇಣಿಕೆ ಬೀಜ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಆನೆಮುಂಗು, ಓಮ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಜೋರ್ಣವನ್ನು ದ್ರವಗಳೊಳಗೊಂದರಿಂದ ಅರೆದು, ಆ ಕಲ್ಮ ಸಹ ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ, ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಾಕಮಾಡಿದ ತೈಲವನ್ನು ಅಭ್ಯಂಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಕ್ಷಯ, ಉನ್ಮಾದ, ಉಬ್ಬಸ, ಅವಸ್ಥಾರೋಗ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಈ ತೈಲವು ಬಲಪುಷ್ಪಿಯುಂಟಾಗಬೇಕಾದವರಿಗೂ ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

* ಇದು ಅತಿವಿಡೆಯಂತೆ ಒಳಗೆ ಬಹು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತು ಹಿಟ್ಟುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿರುವ ಗಡೆ; ಅದರ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಹಿರಸ ಎಲ್ಲ; ಅತಿವಿಡೆಯ ಹಾಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಉರುಟು ಆಗಿರುತ್ತದೆ

138.

ಬಲಾತ್ಸಗಂಧಾಧಿ
ತ್ವೈಲ

ಬಲಾತ್ಸಗನ್ಧಲಾಕ್ಷಾಣಾಂ ಕ್ವಾಧೇ ಪಾದಾವಶೇಷಿತೇ |
 ತೈಲಪ್ರಸ್ಥಂ ಪಚೇದ್ಧೀಮಾನ್ ದಧಿಮನ್ಥಂ (ಸ್ತು) ಚತುರ್ಗುಣೈಃ ||
 ರಾಸ್ತಾಚನ್ದನಮಂಜಿಷ್ಠಾದೂರ್ವಾಮಧುಕಚೋರಕೈಃ |
 ಶಾರಿಬೋಶೀರಜಲದಕುಷ್ಠಾಗರುಸುರದ್ರುಮೈಃ ||
 ಹರಿದ್ರಾ ಕುಮುದಕಾನ್ವೀಶತಾಹ್ವಾಪದ್ಯಕೇಸರೈಃ |
 ಕಲ್ಮೀರೇಭಿಸ್ಸುಸಂಯುಕ್ತಾ ಕಾರ್ಷಕೈಶ್ಚ ಸುಪೇಷಿತೈಃ ||
 ಶನೈರ್ಮೃದ್ವಗ್ನಿನಾ ಪಕ್ತ್ವಾ ಗಾಲಯೇದ್ಭಜನೇ ಶುಭೇ |
 ಪ್ರಶಸ್ತೇ ತಿಧಿನಕ್ಷತ್ರೇ ತತ್ತ್ವೈಲಂ ತ್ರೀಲಯೇನ್ನರಃ ||
 ತೇನ ಸರ್ವಜ್ವರೋನ್ಮಾದಕ್ಷಯಕಾಸಾದಯೋ ಗದಾಃ |
 ನಶ್ಯಂತಿ ವಿವಿಧಾಶ್ಚೈವ ವಾತರೋಗಾ ನ ಸಂಶಯಃ |
 ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ನಿರ್ಮಿತಂ ತೈಲಮೇತತ್ ಪುಷ್ಪಿಕರಂ ಪರಮ್ |

(ಸಹಸ್ರಯೋಗ 19)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಅರಗು, ಇವುಗಳ ಪಾದಾವಶೇಷ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ (೧೬ ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ ಔಷಧಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು, ೧ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿ ಸಿದ್ಧ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ), ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ, ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ಮೊಸರಿನ ನೀರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಅರತೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ದೂರ್ವ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಚೋರಕ, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರು (ನನ್ನೂರಿ), ಲಾಮಂಜ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅಗ್ನಿಗಂಧ, ದೇವದಾರ, ಅರಸಿನ, ನೈದಿಲೆ, ರೇಣಿಕೆಬೀಜ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕರ್ಷ (|| ತೊಲೆ) ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅರೆದು (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ಬೆರೆಸಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಾಯಿಸಿ, ಪಾಕಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಶೋಧಿಸಿ, ಶುಭ್ರವಾದ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತೈಲವನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ತಿಧಿನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (ಪಾನಾಭ್ಯಂಜನಾದಿಗಳಿಗೆ) ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳು, ಉನ್ಮಾದ, ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಮತ್ತು ನಾನಾ ವಿಧದ ವಾತರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ತೈಲವು ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು.

139.

ಸಹದೇವ್ಯಾಧಿ ತೈಲ.

ಸಹದೇವ್ಯಕೃತುಲಸೀಚಿಂಚಾಪತ್ರರಸಾಧಕೇ |
 ಕಾಂಜಿಕಸ್ಯಾಧಕಂ ದತ್ತಾ ತೈಲಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ ||
 ಮುಸ್ತಾಶ್ವಗನ್ಧಾರಜನೀಮಧೂಕೋಶೀರಚನ್ದನೈಃ |
 ತಿಕ್ತಾಮೃತಾಗ್ನಿಮರಿಚೈರ್ದಾರ್ವೀಮಿಸಿಮಹಾಷಧೈಃ ||
 ಪಿಪ್ಪಲಯಾಃ ಕಲ್ಮಿಷೈಸ್ಸಿದ್ಧಂ ತೈಲಮಭ್ಯಂಜನಂ ಜಯೇತ್ |
 ಸೂತಿಕಾಬಾಲವೃದ್ಧಾ ನಾಂ ಗರ್ಭಿಣೀನಾಂ ಚ ಶಸ್ತುತೇ ||
 ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಭೂತಘ್ನಂ ಪಿಶಾಚಾನಾಂ ನಿವಾರಣೇ |
 ತೈಲಾನಾಮುತ್ತಮಮಿದಂ ಶೀತಿಕಾನಾಶನಂ ಪರಮ್ ||
 ಸಸ್ತತಾದಿಜ್ವರಂ ಹನ್ಯಾದ್ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಮ್ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 125-6)

ಸಹದೇವಿಸಮೂಲದ ರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಎಳ್ಳೆಎಲೆರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ತುಳಸೀಎಲೆರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಹುಣಸೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರು ೪ ಪ್ರಸ್ಥ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಇವುಗಳನ್ನೂ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಅರಸಿನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಲಾಮಂಚ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕಟು ಕರೋಹಿಣಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಮರದರಸಿನ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆಬೀಜ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ(ನ್ನು ಸಮತೂಕವಾಗಿ, ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣದ) ಕಲ್ಮವನ್ನೂ, ಬೆರಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ತೈಲವು ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ವಾದದ್ದು; ಬಾಣಂತಿಯರಿಗೆ, ಬಾಲಕರಿಗೆ, ಮುದುಕರಿಗೆ, ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಸಹ ಪ್ರಶಸ್ತ ವಾದದ್ದು, ಯಕ್ಷ-ರಾಕ್ಷಸ-ಭೂತ-ಪಿಶಾಚಗಳ ಬಾಧೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವದಕ್ಕೆ ತೈಲಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಉತ್ತಮ; ಚಳಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಮತ್ತು ಸಂತತಾದಿ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

140. ರಾಸ್ತಾಚಂದ್ರನಕುಷ್ಠನಾಗರಮಸೀಯಷ್ಟ್ಯಬ್ದಕೃಷ್ಣಾಬಲಾ-

ರಾಸ್ತಾ ಸಿ ತೈಲ

ಲಾಕ್ಷಾಸೈಂಧವಶಾರಿಬಾಮಧುರಸಾದೇವದ್ರ್ಯಮೈರ್ಘ್ಯತಕ್ರೇಃ |

ಸೋಸೀರಾಂಬುಧಿಫೇನರೋಹಿಣಿಜಲ್ಪಿಸ್ತೈಲಂ ಪಚೇತ್ ಷಡ್ಗುಣೇ

ತಕ್ರೇ ತತ್ ಶಮಯೇಜ್ಜ್ವರೋಷ್ಣಸಕಲಂ ಶೀತಾದಿದಾಹಾಂತಕಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 127)

ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡೆಬೇರು (ಅದರ ಸಿಪ್ಪೆ), ಅರಗು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆಬೇರು, ದೇವದಾರ, ಶಾಂತಿಕಾಯಿ(ತಾರೆ)ಸಿಪ್ಪೆ, ಲಾಮಂಚ, ಕಡಲನಾಲಿಗೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇರುವೇರಿದಂಟು (ಅಥವಾ ಮುಡಿವಾಳ), ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣದಿಂದ (ಅದಕ್ಕೆ ೪ ಪಾಲು) ತೈಲವನ್ನು, ಅದರ ೬ ಪಾಲು ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ, ಕಾಯಿಸಬೇಕು. ಈ ತೈಲವು ಶೀತಜ್ವರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಉರಿಜ್ವರದ ವರೆಗಿನ ಸಕಲ ಜ್ವರಪ್ರಕೋಪಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವದು.

141 ತ್ರಿಫಲಾ ರಜನೀಯುಗ್ಮಂ ಕಂಟಕಾರೀಯುಗಂ ಶರೀ |

ಸುಧರ್ಶನ
ಚೂರ್ಣ.

ತ್ರಿಕಟು ಗ್ರಂಥಿಕಂ ಮೂರ್ವಾ ಗುಡೂಚೀ ಧನ್ವಯಾಸಕಃ ||

ಕಟುಕಾ ಪರ್ಪಟೋ ಮುಸ್ತಂ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ಚ ವಾಲಕಮ್ |

ನಿಂಬಃ ಪುಷ್ಕರಮೂಲಂ ಚ ಮಧುಯಷ್ಟೀ ಚ ವಾಸಕಃ ||

ಯವಾನೀಂದ್ರಯವೋ ಭಾಂಗೀರ್ ಶಿಗ್ರುಬೀಜಂ ಸುರಾಷ್ಟ್ರಚಾ |

ವಚಾತ್ವಕ್ಷದ್ಧಕೋಶೀರಚಂದ್ರನಾತಿವಿಸಾಬಲಾಃ ||

ಶಾಲಿಪರ್ಣೀ ವೃಷ್ಟಿಪರ್ಣೀ ವಿಡಂಗಂ ತಗರಂ ತಥಾ |

ಚಿತ್ರಕಂ ದೇವಕಾಷ್ಠಂ ಚ ಚವ್ಯಂ ಪತ್ರಂ ಪಟೋಲಜಮ್

ಜೀವಕರ್ಷಭಕಾ ಚೈವ ಲವಂಗಂ ವಂಶಲೋಚನಮ್ |

ಪುಂಡರೀಕಂ ಚ ಕಾಕೋಲೀ ವತ್ರಕಂ ಜಾತಿವತ್ರಕಮ್ ||

ತಾಲೀಸಪತ್ರಮೇತಾನಿ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ |
 ಅರ್ಧಾಂಶಂ ಸರ್ವಚೂರ್ಣಸ್ಯ ಕಿರಾತಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ಸುಧೀಃ ||
 ಏತತ್ಸುಧರ್ಶನಂ ನಾಮ ಚೂರ್ಣಂ ದೋಷತ್ರಯಾವಹಮ್ |
 ಜ್ವರಾಂಶ್ಚ ನಿಖಿಲಾನ್ ಹನ್ತಿ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ ||
 ದೋಷಜಾಗನ್ಮುಕಾಂಶ್ಚಾಪಿ ಧಾತುಸ್ಥಾನ್ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ |
 ಸನ್ನಿವಾತೋದ್ಭವಾಂಶ್ಚಾಪಿ ಮಾನಸಾನಪಿ ನಾಶಯೇತ್ ||
 ತೀತಾದೀನಪಿ ದಾಹಾದೀನ್ಮೇಹಂ ತನ್ವಾಂ ಭ್ರಮಂ ತೃಷಾಮ್ |
 ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಚ ಪಾಂಡುಂ ಚ ಹೃದ್ರೋಗಂ ಕಾಮಲಾಮಪಿ ||
 ತ್ರಿಕವೃಷ್ಣಕಟೀಜಾನುವಾರ್ತೃಶೂಲಂ ನಿವಾರಯೇತ್ |
 ತೀತಾಮ್ಬುನಾ ಪಿಬೇದೇತತ್ಸರ್ವಜ್ವರನಿವೃತ್ತಯೇ ||
 ಸುಧರ್ಶನಂ ಯಥಾ ಚಕ್ರಂ ದಾನವಾನಾಂ ವಿನಾಶನಮ್ |
 ತಥಾ ಜ್ವರಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚೂರ್ಣಮೇತತ್ಪ್ರಣಾಶನಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ 262, 263)

ತ್ರಿಫಲೆ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ತ್ರಿಕಟು, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆಯ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಥವಾ ಇರುವೇರಿ), ಕಹಿ ಬೇವಿನ ಚಕ್ಕೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಆಡುಸೋಗೆಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಓಮ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ನುಗ್ಗೆಬೀಜ, ಗೋಪೀಚಂದನ (ಅಥವಾ ಪಟಿಕಾರದ ಅರಳು), ಬಜಿ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ವದ್ನಕಾಸ್ಯ, ಲಾಮಂಜ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಅತಿವಿಡೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ತಗರ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ದೇವದಾರ, ಕಾಡು ಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಹಿಪಡುವಲ ಎಲೆ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಲವಂಗ, ಬಿದಿರುಫ್ಲು, ತಾವರೆ ಹೂವು, ಕಾಕೋಲಿ, ದಾಲ್ಚೀನಿಎಲೆ, ಜಾವತ್ರೆ, ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಾಂಶ ನೆಲಬೇವಿನ (ಅಥವಾ ಕಿರಾತ ಕಡ್ಡಿಯ) ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಈ 'ಸುಧರ್ಶನ' ಎಂಬ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ತ್ರಿದೋಷ ಪರಿಹಾರ ಆಗುವದು, ಸಮಸ್ತ ಜ್ವರಗಳು ನಾಶವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ, ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳೆದುಂಟಾದ ಜ್ವರಗಳು, ಆಗಂತು ಜ್ವರಗಳು, ಧಾತುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿಂತು ಕೊಂಡ ಜ್ವರಗಳು, ವಿಷಮಜ್ವರಗಳು, ಸನ್ನಿವಾತಜ್ವರಗಳು, (ಕಾಮಶೋಕಾದಿ) ಮಾನಸಿಕ ಜ್ವರಗಳು, ತೀತಾದಿ ಜ್ವರಗಳು, ದಾಹಾದಿ ಜ್ವರಗಳು, ಮೇಹ, ತಂದ್ರೆ, ಭ್ರಮೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಪಾಂಡು, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕಾಮಿಲೆ, ಬೆನ್ನ ಕೋಲೆಲುಬಿನ ಬುಡದ ಶೂಲೆ, ಬೆನ್ನ ಶೂಲೆ, ಸೊಂಟದ ಶೂಲೆ, ಕಾಲ ಮೊಣಗಂಟಿನ ಶೂಲೆ, ವಕ್ರದ ಶೂಲೆ, ಇವುಗಳ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವದು; ಸರ್ವಜ್ವರನಿವೃತ್ತಿಗೂ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಕೊಡುವದು. ಎಷ್ಟೊವಿನ ಸುಧರ್ಶನ ಚಕ್ರವು ದಾನವರಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಾಶಕರವೋ ಹಾಗೆ, ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳಿಗೂ ಈ ಚೂರ್ಣವು ನಾಶಕರವಾದ್ದು.

ಷರಾ 'ಪತಂ ಪಟೋಲಜಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಕ್ಯಾಪಟೋಲಜಂ' (ಅಂದರೆ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಕಹಿಪಡುವಲು) ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಸುರಾಷ್ಟ್ರಜಾ' ದೊರಕದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಟಿಕಾರದ ಅರಳನ್ನು ಹಾಕದೇಕಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ 'ಸುರಾಷ್ಟ್ರಕಂ' ಎಂದರೆ ಪಟಿಕಾರ ಎಂತಲೂ, ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು 'ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಕಂ' ಎಂತ ಪಾಠವಿಟ್ಟು, ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರಾಗಿಯೂ ದೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಪು 182) ಪಟಿಕಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಾಗಿ, ಅದನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಅರಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

142. ರಸೋ ಗಂಧೋ ವಿಷಂ ಶುಂಠಿ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಮರಿಚಾನಿ ಚ |

ನವಜ್ವರಹರ
ಮಾತ್ರ

ಪಥ್ಯಾ ವಿಭೀತಕಂ ಧಾತ್ರೀ ದನ್ತೀಬೀಜಂ ಚ ಶೋಧಿತಮ್

ಚೂರ್ಣಮೇಷಾಂ ಸಮಾಂಶಾನಾಂ ದ್ರೋಣಪುಷ್ಪೀರಸೈಃ ಪುಟೀತ್ |

ವಟೀಂ ಮಾಷನಿಭಾಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಧಕ್ಕಯೇನ್ನೂತನೇ ಜ್ವರೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 265)

ಶುದ್ಧ ಪಾದರಸ, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ, ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಬಿಳೇ ಕಾಳು ಮೊಸು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ಶಾಂತಿ(ತಾರೆ)ಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಶುದ್ಧ ಜೇವಾಳದ ಬೀಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಂಬೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ನುಣ್ಣುಗಾಗುವ ತನಕ (ನಾಲ್ಕು ಚಾಮಕಾಲ) ಅರೆದು, ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನ ಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಗಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು (ಹೊತ್ತಿಗೆ ೧ ರಂತೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶುಂಠಿರಸದಲ್ಲಿ ತೇದಿ) ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವದು.

ಷರಾ ಹಿಂದೆ 'ಕಾಶ' ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಪು 310) ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಜ್ವರಘ್ನಿವ' ಮಾತ್ರೆಯ ಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

143. ಸೂತಂ ಗಂಧಂ ವಿಷಂ ತುಲ್ಯಂ ಧೂರ್ತಬೀಜಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಸಮಮ್ |

ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ
ಮಾತ್ರ

ತಚ್ಚೂರ್ಣದ್ವಿಗುಣಂ ವೈಶೇಷಂ ಚೂರ್ಣಂ ಗುಂಚಾದ್ವಯಂ ಹಿತಮ್

ಜಮ್ಬೀರಕಸ್ಯ ಮಜ್ಜಾಭಿರಾರ್ದ್ರಕಸ್ಯ ರಸೈರ್ಯುತಮ್ |

ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶೋ ನಾಮ ಜ್ವರಾಣಾಂ ಮೂಲಕೃತ್ಸನಃ ||

ಏಕಾಹಿಕಂ ದ್ವಾಹಿಕಂ ಚ ತೃತೀಯಕಚತುರ್ಥಕಾ |

ರಸೋ ದತ್ತೋ ಽನುಪಾನೇನ ಜ್ವರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ವ್ಯವೋಹತಿ ||

(ರ ಚಿ. 80)

(ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಪಾದರಸ, ಗಂಧಕ ಮತ್ತು ವತ್ಸನಾಭಿ, ಇವು ಸಮತೂಕ, ಇವು ಮೂರರ ಒಟ್ಟು ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಮತೂಕ ಶುದ್ಧ ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜ, ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಾಲಷ್ಟು ತ್ರಿಕಟು ಚೂರ್ಣ (ಅಂದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ೧, ೧, ೧, ೩, ೪, ೪, ೪=೧೮), ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಎರಡು ಗುಲುಗುಂಜೇ ತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ನಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಬೆಂಡಿನೊಂದಿಗೆ, ಶುಂಠಿರಸ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದು ಹಿತ. ಈ ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ ಎಂಬ ರಸವು ಜ್ವರಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಕಡಿದುಬಿಡುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಏಕಾಹಿಕ, ದ್ವಾಹಿಕ, ತೃತೀಯಕ, ಚತುರ್ಥಕ, ಎಂಬ ವಿಷಮಜ್ವರಗಳು ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಈ ರಸವನ್ನು ಚೂರ್ಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರ ಬದಲಾಗಿ ಲಿಂಬಿಹಣ್ಣಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ (೪ ಜಾಮು) ಮರ್ದಿಸಿ, ಗುಲುಗುಂಜಿಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಮಾಡಿ, ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಗಾಳಿ ತಾಗದಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡರೆ, ಮಾತ್ರಗಳು ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೂ ಒಳ್ಳೆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವವು ಮತ್ತು ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಶುಂಠರಸದೊಂದಿಗೆ ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಹಾಗಿ ಇದೆ (ವೈ ಸಾ ಸಂ. 101) ಶಃ (ಶ್ಲ 123)ನ ಪಾರಪ್ರಕಾರ ತ್ರಿಕಟುಬದಲಾಗಿ "ಹೇಮಾಹ್ವಾ" (ಅರಸಿನ ಉಮ್ಮತ್ತ)ವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಾಗುತ್ತದೆ ಆ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲ ತ್ರಿಕಟು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಾತೆ ಯನ್ನೇ ನಾನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬಂದದ್ದು, ಅದು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗಿ ಕಂಡದೆ

144. ಹಿಂಗುಲಂ ಚ ವಿಷಂ ವ್ರೋಷಂ ಟಂಕಣಂ ಗನ್ನಕಂ ಸಮಮ್ |
 ಅನಂದಭೈರವಿ ಮಾತ್ರ ಜಂಬೀರಸ್ಯ ರಸೇನೈವ ಮದ್ಯಾದ್ಯಾಮಚತುಷ್ಟಯಮ್ ||
 ಕಾಸಶ್ವಾಸೇ ಽಪ್ಯತೀಸಾರೇ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಮಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಕೇ |
 ಆಸ್ಯರೋಗೇ ಪ್ರಮೇಹೇ ಚ ಸರ್ಪವೃತ್ತಿಕದಷ್ಟಕೇ ||
 ಗುಂಜಾಮಾತ್ರಂ ಪ್ರದಾತವ್ಯೋ ರಸೋ ಹ್ಯಾನಂದಭೈರವಃ ||
 (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 107)

(ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ) ಇಂಗಳೀಕ, (ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿ, ತ್ರಿಕಟು. ಟಂಕಣಕಾರದ ಅರಳು, (ಶುದ್ಧ) ಗಂಧಕ, ಇವು ೭ ಬಗೆಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಲಿಂಬಿಹಣ್ಣಿನ ರಸ ದಿಂದಲೇ ನಾಲ್ಕು ಜಾಮು ಅರೆದು, ಗುಲುಗುಂಜಿಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಂದೊಂದು ಮಾತ್ರೆಯಂತೆ (ಅನುಪಾನ ವಿಶೇಷದಿಂದ) ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬರ, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಆಸ್ಯ(ಬಾಯಿ)ರೋಗ, ಪ್ರಮೇಹ, ಸರ್ಪ ಕಚ್ಚಿದ ವಿಷ, ಚೀಳು ಕಡಿದ ವಿಷ, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಇದು ಅನಂದಭೈರವಿ ಎಂಬ ಮಾತ್ರೆಯೆ.

ಪರಾ ಸರ್ಪನ ವಿಷ ಏರಿ ಮೂರ್ಛಾಯುಂಟಾದಾಗ್ಗೆ, ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಗೀರಿ, ಆ ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಲಿಂಬಿರಸದಿಂದ ತೇದಿ ಲೇಪಿಸುವದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಉಂಟು ಗಂಧಕದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲವಂಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮತಾಂತರ ಉಂಟು (ಹಿಂದಿನ 380ನೇ ಪುಟ ನೋಡಿ) ಈ ಗ್ರಂಥದ ದೃಷ್ಟವಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂದ ಭೈರವಿ ಮಾತ್ರೆಯು ಹಾಗೆ ಲವಂಗ ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಕೆಲವರು ಇವೆರಡನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಆರು ಬಗೆಗಳಿಂದಲೇ ಮಾತ್ರೆಯ ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದು ಪಡಾನಂದಭೈರವಿ ಆ ಆರು ಬಗೆ ಗಳೊಳಗೆ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರೆಯ ಪಂಜಾನಂದಭೈರವಿ ಸಪ್ತಾನಂದಭೈರವಿಯನ್ನು ಅನುಪಾನಭೇದ ದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಾದಿಕೆ ಉಂಟು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಮಾತ್ರೆಯನ್ನೂ ಕಷ್ಟ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಕೆಂಪು ಮಾತ್ರೆಯ ಎಂಬದು ಅನಂದಭೈರವಿ ಕಷ್ಟ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ವದು ಸನ್ನಿಪಾತಭೈರವಿ. ಅದರ ಯೋಗ ಹೇಗೆಂದರೆ —

ಶುದ್ಧ ಪಾದರಸ, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಈ ಆರು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಅನಂದಭೈರವಿಯಂತೆ ಲಿಂಬಿ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು ಗುಂಜಾಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂದಭೈರವಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಸನ್ನಿಪಾತಭೈರವಿ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಕೊಡುವದು ಈ ಮಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಧಕದೊಂದಿಗೆ ಸಂಯೋಗವಾಗದೆ ಉಳಿದ ಮಾತ್ರೆಯ ಪಾದರಸಂ ಅಶವರಿಬಹುದೆಂಬದರಿಂದ, ಮಾತ್ರಗಳು ಒಣಗಿದ ಕೂಡಲೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ವತ್ಸ ನಾಭಿಯ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಉಪದೇಶ ಉಂಟು. ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ತೆಳ್ಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ, ಕೆಂಡ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರದೊಳಗೆ ವತ್ಸನಾಭಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಚಲ್ಲುತ್ತಾ, ಅದರ ಹೊಗೆ ಮಾತ್ರಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ಹಾಗೆ ಮಾತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯುವದು ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಭೈರವಿ ಮಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲ ವನ್ನು ಬಿಗಿಯುವ ಗುಣವಿಲ್ಲ.

145. ಮರಿಚೋಗ್ರಾಕುಷ್ಮಮುಷ್ಠೈಃ ಸರ್ವೈರೇವ ಸಮಂ ವಿಷಮ್ |
 ಪಿಷ್ವಾ ಚಾರ್ದ್ರರಸೇ ಕುರ್ಯಾದ್ವಟಿಕಾ ರಕ್ತಿಕಾಮಿತಾಃ |
 ಅಗ್ನಿಕುಮಾರ
 ರಸ
 ಆಮಜ್ವರೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಶುಂಠ್ಯಾ ಚ ಮಧುಪಿಷ್ಪಯಾ |
 ಆದ್ರ್ವಕಸ್ಯ ರಸೇನಾಪಿ ನಿರ್ಗುಂಡ್ಯಾಶ್ಚ ಕಫಜ್ವರೇ
 ಪೀನಸೇ ಚ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯೇ ಹ್ಯಾದ್ರ್ವಕಸ್ಯ ಚ ವಾರಿಣಾ |
 ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯೇ ಲವಂಗೇನ ದಶಮೂಲಶ್ಯಾ ಚ ಶೋಧಕೇ ||
 ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಸಹ ಶುಂಠ್ಯಾ ಚ ದಶಮೂಲಶ್ಯಾ 5ತಿಸಾರಕೇ |
 ಸಾಮೇ ಚ ಧಾನ್ಯಶುಂಠೀಭ್ಯಾಂ ಪಕ್ಷೇ ಸಕುಟಿಜಂ ಮಧು ||
 ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಾರಂಭೇ ಪಿಪ್ಪಲಾದ್ರ್ವಕವಾರಿಣಾ |
 ಕಂಟಕಾರ್ಯಾ ರಸೈಃ ಕಾಸೇ ಶ್ವಾಸೇ ತೈಲಗುಡಾನ್ವಿತಮ್ ||
 ಪೀತಶ್ಚ ವಟೀದ್ವಯಂ ರೋಗೀ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಂ ಸಮುವಗಚ್ಛತಿ |
 ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ರೋಗಾಣಾಮಾಮದೋಷಪ್ರಶಾಂತಯೇ ||
 ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಕರೋ ನಾಮ್ನಾ ವಿಖ್ಯಾತೋಽಗ್ನಿಕುಮಾರಕಃ ||

(ರಸರಾಜಸುಂದರ).

ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಬಜಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವು ಸಮಪಾಲು, ಶುದ್ಧ ವತ್ತನಾಫಿ 4 ಪಾಲು, ಈ ಮೇರೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹಸಿ ಶುಂಠೀರಸ ದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಗುಲುಗುಂಜಿಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು, ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಆಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ವಿನ ಚೂರ್ಣ(ಅಥವಾ ಕಷಾಯ)ದೊಂದಿಗೆ, ಅನಂತರ ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆ, ಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕರಿನೆಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ, ಪೀನಸದಲ್ಲಿಯೂ ನೆಗಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲವಂಗದ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ (ಅಥವಾ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ), ಶೋಧದಲ್ಲಿ ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ, ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ದಶಮೂಲ ಗಳ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ, ಆಮಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿಯ ಕಷಾಯ ದೊಂದಿಗೆ, ವಕ್ವಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಕೊಡುಗನ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ಜೀನಿನೊಂದಿಗೆ, ಸನ್ನಿ ಪಾತಜ್ವರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿರಸ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ, ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ, ಉಬ್ಬಸದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು, ರೋಗಿಯು ಸ್ವಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಮದೋಷವನ್ನು ಶಾಂತ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳ 'ಅಗ್ನಿಕುಮಾರ' ಎಂಬ ಹೆಸ ರಿನ ಈ ಮಾತ್ರೆಯು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸರಾ ವತ್ತನಾಫಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮಾತ್ರೆಯಲ್ಲ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧಾಂಶದಷ್ಟು ವತ್ತನಾಫಿ ಇರುವದರಿಂದ, ತೂಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಾನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಸರ್ತಿ ಕೊಡುವದು, ವಿಶೇಷ ವಾಗಿ ಹಾಲಿನ ಪಕ್ಕವಿಲ್ಲದಿರುವಲ್ಲಿ, ಒಳ್ಳೆದಲ್ಲ ಈ ಯೋಗವು ಧನ್ಯಂತರಿ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದ(ಪು. 86)ಲ್ಲಿಯೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವ ಪರಾಶರದ್ವತಗಳನ್ನು ಸರಿವಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನ ಸಿರುದೆ

146. ಹಿಂಗುಲಂ ಚ ವಿಷಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಟಂಕಣಂ ಮಾಗಧೀತಿಘಾ |

ಸಂಚೂರ್ಣ ಭಾವಯೇತ್ರೇಧಾ ಸುರಸಾರ್ಧಕಹೇಮುಭಿಃ ||

ತ್ರಿಭುವನಕೀರ್ತಿ
ರಸ.

ರಸೋ ಭುವನಕೀರ್ತಿಃ ಸ ಗುಂಜೈಕಾರ್ಧ್ರದ್ರವೇಣ ವೈ |

ಸರ್ವಜ್ವರಾನ್ನಿಹನ್ಯಾಚ್ಚ ಸನ್ನಿಪಾತಾಂಸ್ತಯೋದಶ | (ನಿ. ರ.)

(ಶುದ್ಧ) ಇಂಗಳೀಕ, (ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಟಂಕಣಕಾರ(ದ ಅರಳು), ಹಿವ್ವಲಿ ಮೂಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಕರಿತುಳಸಿಯ ರಸ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಸಿಶುಂಠಿಯ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ, (ಕರಿ) ಉವ್ವತ್ತದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರೆದು, ಗುಲುಗುಂಜಿಪ್ರಮಾಣದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿ ಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಂದೊಂದು ಮಾತ್ರೆಯಂತೆ ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು, ಸರ್ವಜ್ವರ ಗಳೂ, ಹದಿಮೂರು ಸನ್ನಿಪಾತಗಳೂ, ನಾಶವಾಗುವವು. ಈ ಮಾತ್ರೆಯ ಹೆಸರು 'ಭುವನ ಕೀರ್ತಿ.'

ಷರಾ 2ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವಾಗಿ "ಸರ್ವಜ್ವರವಿನಾಶಂ ಚ ಸನ್ನಿಪಾತಾಂಸ್ತಯೋದಶ" ಎಂತ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ರುವದನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿದೆ.

147. ಹಿಂಗುಲಂ ಚ ವಿಷಂ ಟಂಕಂ ಜಾತೀ ಕೋಷಫಲಂ ತಥಾ |

ಮರಿಚಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಜೈವ ಕಸ್ತೂರೀ ಚ ಸಮಾಂತಿಕಾ ||

ಸ್ವಲ್ಪಕಸ್ತೂರಿ
ಮಾತ್ರ

ರಕ್ತಿದ್ರವಯಂ ತತಃ ಖಾದೇತ್ಸನ್ನಿಪಾತೇ ಸುದಾರುಣೀ | (ಧ. 86-87)

(ಶುದ್ಧ) ಇಂಗಳೀಕ, (ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿ, ಟಂಕಣಕಾರ(ದ ಅರಳು), ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಬಾಲಮೇಣಸು (ಗಂಧಮೇಣಸು), ಬಿಳೇ ಕಾಳುಮೇಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಎರಡು ಗುಲುಗುಂಜಿಪ್ರಮಾಣದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಷರಾ 'ಜಾತೀಕೋಷಫಲಂ' ಎಂದರೆ 'ಜಾವತ್ತೆ ಮತ್ತು ಜಾಯಿಕಾಯಿ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅರೆಯುವದಕ್ಕೆ ರಸವಾಗಲಿ, ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅನುಪಾನವಾಗಲಿ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ. ಚೂರ್ಣವಾಗಿಯೇ ಸೇವಿಸಬಹುದೆಂಬದು ಯೋಗಕರ್ತೃಗಳ ಮತವಾಗಿರಬಹುದು. ಒಬ್ಬರು ಭಾಷಾಂತರ ಕಾರರು ಯೋಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ ಅರೆದು ಮಾತ್ರ ಕಟ್ಟಬೇಕಾಗಿ ಬರದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸೇರಿನಕ್ಕಿಂತ ದತಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯವು ಅರೆಯುವದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೇದು. ಸೇವಿಸುವದಕ್ಕೆ ದ್ರವವನ್ನು ದೋಷಬಲಾಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸಹ ಶುಂಠಿರಸದಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ಪುಡಿಯನ್ನೋ ಜೇನನ್ನೋ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡಬಹುದು.

148. ಭಸ್ಮಷೋಡಶನಿಷ್ಕಂ ಸ್ಯಾದಾರಣ್ಯೋಪಲಕೋದ್ಭವಮ್ |

ನಿಷ್ಕತ್ರಯಂ ಚ ಮರಿಚಂ ವಿಷಂ ನಿಷ್ಕಂ ಚ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಭಸ್ಮೇಶ್ವರ ರಸ

ಅಯಂ ಭಸ್ಮೇಶ್ವರೋ ನಾಮ್ನಾ ಸನ್ನಿಪಾತನಿಕ್ಯಂತನಃ |

ಸಂಚಗುಂಜಾಮಿತಂ ಭಕ್ತ್ಯೇದಾರ್ಧಕಸ್ಯ ರಸೇನ ಚ ||

(ರ. ಚಿ., ರ. ರ. 91)

ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಗೋಮಯದ ಹೆಂಟೆಗಳನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ ತಂದು, ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಭಸ್ಮ ೧೬ ನಿಷ್ಕ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣ ೩ ನಿಷ್ಕ, (ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿಯ ಚೂರ್ಣ ೧ ನಿಷ್ಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ (ಅರೆದು) ಬೆರೆಸುವದು. ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ೫ ಗುಲುಗುಂಚಿತೂಕಕ್ಕೆ ಮೀರದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ಶುಂಠಿಯ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು, ಸನ್ನಿ ಪಾತ ನಾಶವಾಗುವದು. ಈ ರಸದ ಹೆಸರು ಭಸ್ಮೇಶ್ವರ.

ಷರಾ ಧಾ ಪ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ನಿ ರದಲ್ಲಿಯೂ 'ನಿಷ್ಕತ್ರಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ನಿಷ್ಕಮಾತ್ರಂ' ಎಂತಲೂ, 'ಪಂಚಗುಂಜಾ ಮಿತಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಎಕಗುಂಜಾಮಿತಂ' ಎಂತಲೂ ಪಾಠಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೇ ಒಂದು ಅಂಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ ರಸದ ಒಂದು ಗುಂಜಾತೂಕ ಪ್ರಮಾಣ ಸಾಕಾಗದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮೇಣಸನ್ನು ೩ ನಿಷ್ಕ ಕೂಡಿಸಿದರೆ, ರಸದಲ್ಲಿ ನಾಭಿಯ ಅಂಶ ಇಪ್ಪತ್ತನೇ ಒಂದು ಧಾಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಿನ ರಸದಿಂದ ೩೩ ಗುಲುಗುಂಜತೂಕ ಒಮ್ಮೆ ಕೊಡಬಹುದು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣ ೫ ಗುಲುಗುಂಜತೂಕ ಎಂಬದು ತಪ್ಪಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಳುಮೆಣಸನ್ನು ಮೂರು ನಿಷ್ಕತೂಕ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪಕ್ಷವೇ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

149. ವಿಷಂ ಭಾಗದ್ವಯಂ ದಗ್ಧಂ ಕವರ್ಧಂ ಪಂಚಭಾಗಕಮ್ |
ಮರಿಚಂ ನಾಗರಂ ಚೈವ ಚೂರ್ಣಂ ವಸ್ತ್ರೇಣ ಶೋಧಯೇತ್ ||
ದುರ್ಜಲಜೇತಾ ರಸ ಆದ್ರ್ವಕಸ್ಥ್ಯ ರಸೇನಾಸ್ಯ ಕುರ್ಯಾನ್ಮುದ್ಗನಿಭಾಂ ವಟೀಮ್ |
ವಾರಿಣಾ ವಟಿಕಾಯುಗ್ಮಂ ಪ್ರಾತಃ ಸಾಯಂ ಚ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ||
ಅಯಂ ರಸೋ ಜ್ವರೇ ಯೋಜ್ಯಃ ಸಾಮೇ ದುರ್ಜಲಜೇತಪಿ ಚ |
ಅಜೇರ್ಣಾಧ್ಮಾನವಿಷ್ವಮ್ಭೂಶೂಲೇಷು ಶ್ವಾಸಕಾಸಯೋಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 313)

(ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿ ೨ ಭಾಗ, ಕವರ್ಧೆಯ ಭಸ್ಮ ೫ ಭಾಗ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು ೧ ಭಾಗ, ಶುಂಠಿ ೧ ಭಾಗ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತಮಾಡಿ, ಶುಂಠಿರಸದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಹೆಸರುಕಾಳುಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಎರಡು ಮಾತ್ರೆ ಪ್ರಕಾರ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆಯೂ, ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ತೇದಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. (ಅಥವಾ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಂದು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು) ಈ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸಾಮಜ್ಜರ, ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ವರ, ಅಜೇರ್ಣ, ಹೊಪ್ಪೆಯುಬ್ಬರ, ವಿಷ್ವಂಭ, ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ 'ನಾಗರಂ ಚೈವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ನವಭಾಗಂ ಚ' ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದು ಸರಿಯಾದ್ದಾದರೆ, ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾಳುಮೆಣಸನ್ನು ೪ ಭಾಗ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ನಿ ರ) ಆ ಯೋಗದ ಮಾತ್ರೆಯು 'ಅಮೃತಾದಿವಟೀ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಧಾ ಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಮೃತವರಾಟಕಮುಚ್ಛಿದ್ರಿ ಪಂಚನವಭಾಗಯೋಜಿತ್ವ ರಚಿತಾ |

ವಟಿಕಾ ಮುದ್ಗಸಮಾನಾ ಕಫತ್ರಿದೋಷಾಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಹರೇ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 295)

ಅದರ ಫಲಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದು ಕಫ, ತ್ರಿದೋಷ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ 'ಅಮೃತಾದಿವಟೀ'ಯಲ್ಲಿ ವತ್ಸನಾಭಿಯ ಮತ್ತು ಕವರ್ಧೆ ಭಸ್ಮದ ಪ್ರಧಾನ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಕವಡೆಗಳನ್ನು ಹುಳಿಗಂಜನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಲಿಂಬೆರಸದಲ್ಲಿ ಒಂಕು ಜಾಮಕಾಲ ದೋಲಾಯಂತ್ರದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬೇಯಿಸಿದರೆ, ಅವುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಶುದ್ಧವಾದ ಕವಡೆಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಕಂಡಗಳ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಊದಿದರೆ, ಅವು ಅರಳುತ್ತವೆ. ಆಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ತೆಗೆದು, ತಣದ ಮೇಲೆ ಅರೆದು, ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಗಾಳಿಸಿದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಭಸ್ಮವು ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದು.

150. (1) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 25 ವರ್ಷ. ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟು 15 ದಿನ ಆಯಿತು; ಅನಿದ್ರೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಕೈಕಾಲು ಬತ್ತುವಿಕೆ; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಕಫ ಅಬಲಿ.—ತುಳಸೀರಸ, ಆಡುಸೋಗೆಎಲೆ ರಸ, ಜೇನು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರ. ೧೦ರಂತೆ ೬ ದಿನ, ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ, ಸೇವಿಸಿದ ರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(2) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 40 ವರ್ಷ. 10 ದಿನಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿ ದಿವಸ ನಡುಕು ಉಂಟಾಗಿ, ಜ್ವರ ಒಂದು ಬಿಡುವದು, ಕೆಮ್ಮು ಉಂಟು, ಮಲಮೂತ್ರ ಸರಿ — ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊಲೆ ||, ಕಹಿ ಬೇವಿನ ಚಕ್ಕೆ ತೊ. |, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧೦ರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ೬ ಹೊತ್ತು, ಅನಂತರ ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಬರೇ ಕಷಾಯ ೬ ಹೊತ್ತು. ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರ ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಜ್ವರ ಬರಲಿಲ್ಲ.

(3) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 32 ವರ್ಷ. 12 ದಿನಗಳಿಂದ ಜ್ವರ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸೆಕೆ, ಮಲ ಬದ್ಧತೆ, ತಲೆಸಿಡಿತ, ಅನಿದ್ರೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಬೆವರುವದಿಲ್ಲ. — ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಲಾಮಂಜ, ಆಡುಸೋಗೆ (ಎಲೆ ಅಥವಾ ಬೇರು), ಹರಳುಬೇರು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ತೊ. | = ೧೦ರಂತೆ, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಜ್ವರ. ೧೦ರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ೧೦ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದ ರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಕ್ಷೇಮ.

(4) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 44 ವರ್ಷ. ೩ ದಿನಗಳಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ, ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಚಳಿ; ವಾತಪಿತ್ತನಾಡಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ. — ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ೧, ಬಿಳೇ ಕಾಳು ಮೆಣಸು ತೊ. ||, ರ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧೦ರಂತೆ ೬ ಸರ್ತಿ; ಅನಂತರ ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಆ. ೧೦ರಂತೆ ೪ ಸರ್ತಿ. ೩ನೇ ದಿನವೇ ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟಿದೆ; ೫ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೇಮ.

(5) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 44 ವರ್ಷ. ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟು ೮ ದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಅವಧ್ಯದಿಂದ ಪುನಃ ಬಂದ ವಿಷಮಜ್ವರ, ತಲೆಬಡಿತ, ಕೆಮ್ಮು, ಚಳಿ, ಜ್ವರ ಬಿಡುವಾಗ್ಗೆ ಬೆವರು ಬರುತ್ತದೆ. — ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಸಹ ತೊ. || ಪ್ರಕಾರ, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧೦ರಂತೆ ೬ ಸರ್ತಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು; ಅನಂತರ ಆ. ೧೦ರಂತೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ೪ ಸರ್ತಿ. ೨ನೇ ದಿನವೇ ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟಿದೆ.

(6) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 38 ವರ್ಷ. ೫, ೬ ದಿನಗಳಿಂದ ಜ್ವರ, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಅತಿ ಸಾರ, ಹೊಟ್ಟೆತೂಲೆ, ನಿದ್ರೆ ರಾತ್ರಿ ೮ ಸರ್ತಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಗಿದೆ. — ಬಿಲ್ಲುಪತ್ರೆಬೇರು ತೊ.

೧, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ತೊ. ೧, ಶುಂಠಿ ತೊ. ||, ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ ತೊ. ||, ರ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ
 ಆ. ೧ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೮ ದಿನ.—ಇದರಿಂದ ಮಲ ಕ್ರಮವಟ್ಟಿತು. ಜ್ವರ ಬಿಡ
 ಲಿಲ್ಲ. ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು ಮತ್ತು ಅನಿದ್ರೆ ಉಂಟಾಯಿತು—ಶುಂಠಿ ತೊ. | ಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿಸಿ, ಅಮೃತ
 ಬಳ್ಳಿ ತೊ. | ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ಮ. ಜ್ವ. ೧ರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ,
 ೪ ದಿನ.—ಇದರಿಂದ ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟುಬರುವದಾಯಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಉಂಟು—ಬಿಲ್ವಪತ್ರ
 ಬೇರನ್ನೂ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ತೊ. ||ಗೆ ತಗ್ಗಿಸಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ||ಗೆ ಏರಿಸಿ,
 ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ತೊ. || ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧ರಂತೆ ೩ ದಿನ.—ಜ್ವರ
 ಕಾಲ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಮೂತ್ರ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಉರಿ—
 ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಬಿಟ್ಟು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ೧ಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿ, ಅದೇ ಮಾತ್ರ ೪
 ದಿನ.—ಈ ಕಷಾಯ ಆರಂಭದ ದಿನವೇ ಜ್ವರ ನಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಆರಂಭದಿಂದ
 ಸುಮಾರು ೨೪ ದಿನ ಜ್ವರವಿತ್ತು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯರೀತ್ಯಾ ಇದು ವಾಯಿದೆ (ಟ್ಯಾಫೈಡ್)
 ಜ್ವರ.

(7) ರೋಗಿಗೆ 45 ವರ್ಷ ಪ್ರಾಯ ೫ ದಿನಗಳಿಂದ ಜ್ವರ ಬಿಡದೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಎದೆ
 ನೋವು, ತಲೆಬಡಿತ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಮ್ಮು, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸರಿಯಿಲ್ಲ; ವಾತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ,
 ಪಿತ್ತಕಫಗಳು ಅಬಲ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರ—ಆಡುಸೋಗೆಎಲೆಗಳ ರಸ ೧|| ಡ್ರಾಂ, ತುಳಸಿರಸ
 ೧ ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧ರಂತೆ, ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ, ನಾಲ್ಕು ಸರ್ತಿ—ಮಾರಣೆ ದಿನದಿಂದ
 ಜ್ವರವಿಲ್ಲ, ಎದೆನೋವು ಕಡಿಮೆ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ತಲೆಬಡಿತ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಂಟು; ವಾತ ಅಸ್ಥಿರ,
 ಪಿತ್ತ ಅಬಲ, ಕಫ ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಅಬಲ—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ೧, ಶುಂಠಿ ತೊ. |,
 ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ತೊ. |, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ತೊ. ||, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಮಾತ್ರ ೪ ಸರ್ತಿ,
 ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ.—ಕ್ಷೇಮ.

(8) ರೋಗಿಗೆ 27 ವರ್ಷ. ೫ ತಿಂಗಳಿಂದ ಚಳಿಜ್ವರ, ಮಧ್ಯ ೨ ತಿಂಗಳು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತಂತೆ,
 ೪ ದಿನ ಜ್ವರ ನಿತ್ಯ ಬಂದು, ಅನಂತರ ಕೆಲವು ದಿನ ಬಿಡುತ್ತದೆ; ಬೊಂಬಾಯಿಯ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ
 ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಗುಣವಾಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ; ವಾತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಲ, ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ,
 ಕಫವೂ ಹಾಗೆಯೇ, ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು—ಆಡುಸೋಗೆಎಲೆಗಳ ರಸ, ಶುಂಠಿ
 ರಸ, ತುಳಸಿರಸ, ಜೇನು ಸಹ ೧ ಡ್ರಾಂ. ಪ್ರಕಾರ, ಇದರಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ೧|| ರಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨
 ಸರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ ೩ ದಿನ—ಜ್ವರದ ತೀವ್ರತೆ ದಿನೇ ದಿನೇ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದದೆ. ನಾಡಿ
 ಗಳೊಳಗೆ ವಾತಕಫಗಳು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಲಿ, ಪಿತ್ತ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಬಲ.—ಅದೇ ರೀತಿ ಇನ್ನು ೬ ಸರ್ತಿ,
 ೨ ಚಿಮಿಟಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ—ಜ್ವರವಿಲ್ಲದೆ ೫ ದಿನವಾಯಿತು. ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಕಫ ಮಾತ್ರ
 ಕೆಲವು ಸರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾರುತ್ತದೆ.—‘ಆಮಲಕ ಖಂಡ’ ತೊ. | ರಂತೆ ೬ ಸರ್ತಿ—ಸೌಖ್ಯ.
 ಆದರೆ ಔಷಧ ಬಿಟ್ಟು ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಾಗ್ಗೆ ಜ್ವರ ಪುನಃ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು.
 ಆಗ್ಗೆ ವಾತನಾಡಿ ಸ್ಥಾನ ಬಿಟ್ಟು, ಪಿತ್ತನಾಡಿ ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇತ್ತು.—ತುಳಸಿರಸ ೨ ಡ್ರಾಂ,
 ಶುಂಠಿರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಆಡುಸೋಗೆಎಲೆರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು ೧ ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಮ.
 ಜ್ವ. ೨ರಂತೆ ೪ ಸರ್ತಿಗೆ—ಕ್ಷೇಮ.

(9) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 48 ವರ್ಷ. 4 ತಿಂಗಳಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ವಿಷಮಜ್ವರ ಬಂದು

ಬಿಡುವದು, ಕ್ವಿನೀನ ಸೇವನದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ, ಶರೀರ ಸ್ಥೂಲ, ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಕಫವು ಸಿತ್ತದ ಕಡೆ ಸ್ವಾನಚ್ಯುತ, ಮೈ ಬೆವರುತ್ತಿರುವದು ಒಹಳ, ಮಲ ದಿನಕ್ಕೆ 2-3 ಸರ್ತಿ-ಘೋಟಾಚೂಳಿಮಾತ್ರ ೧ನ್ನು ಹಾಲು-ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು, ಭೇದಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಬಿಲ್ವಾದಿಲೇಹವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಗೆ ತೊ. 1=(ಆರಾಣೆ ತೂಕ)ರಂತೆ ೩೪ ದಿನ ಕೊಟ್ಟದ ರಿಂದ ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತು.

ಶುದ್ಧ ಪಾದರಸ ತೊ. ||, ಶುದ್ಧ ವತ್ಸನಾಭಿ ತೊ. ||, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ ತೊ. ||, ಶುದ್ಧ ತಾಳಕ ತೊ. ||, ಟಂಕಣಕಾರದ ಅರಳು ತೊ. ||, ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣ ತೊ. ೧||, ತ್ರಿಫಲೆಚೂರ್ಣ ೧||, ಶುದ್ಧ ಜೇಪಾಳದ ಬೀಜ ತೊ. ೩||, ಯೋಗ. ಇವುಗಳನ್ನು ಗರುಗದ ರಸದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಜಾಮ ಅರೆದು, ಸುಣ್ಣಗಾಡ ಮೇಲೆ ಗುಲುಗುಂಜಿಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಬಾಟ್ಲಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಸೀಯಾಳದ ನೀರಿನಿಂದ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೇಪಾಳದ ಬೀಜವನ್ನು ಮಿಕ್ಕ ೧೧ ಬಗೆಗಳ ತೂಕಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ತೊ. ೫|| ಕೂಡಿಸುವ ಕ್ರಮವು ಸಹ ಉಂಟು. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಭೇದಿ ಮಾಡಿಸುವ ಅಗತ್ಯ ವಿರುವ ಉದರರೋಗ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಅರ್ಧಾಂಶ ಜೇಪಾಳ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಪಾದರಸ, ವತ್ಸನಾಭಿ, ಮತ್ತು ಗಂಧಕ ಶೋಧಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿಯಿದೆ.

ತಾಳಕದ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡದೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವದ ರಿಂದ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮತದವರು ಇದ್ದಾರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ತಾಳಕದ ಶುದ್ಧ ತಾಳಕದಲ್ಲಿ ೬೦ ಶತಾಂಶದಷ್ಟು ಪಾಪಾಣಿ (Arsenic) ಎಂಬ ತೀಕ್ಷ್ಣ ವಿಷವಿರಬಹುದೆಂತ ಕಾಣುವದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಅದನ್ನು ಹುಡುಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಪದರುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ, ಆ ಕಟ್ಟನ್ನು ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯ ಬಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉದ್ದವಿರುವ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಸರಿಗೆಗೆ, ಆ ಕಟ್ಟು ಮಡಿಕೆಯ ಬುಡಕ್ಕೆ ತಗಲದೆ ಮಧ್ಯ ಜೋತಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉದ್ದದ ದಾರದಿಂದ ಬಿಗಿದು, ಆ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಮಡಿಕೆಯ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇಟ್ಟು, ಡೋಲಾಯಂತ್ರದ ವಿಧಾನದಿಂದ ಬೂದಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಯನ್ನು ಬೆವರಿಸಿ ತೆಗೆದ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಸುಣ್ಣದ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಎಳ್ಳಿನ ಬೂದಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಬೆವರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅದು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಧ. ನಿ. 315).

ಎಳ್ಳಿನ ಬೂದಿಯ ನೀರೆಂದರೆ: ಎಳ್ಳಿನ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಸಮೂಲವಾಗಿ ಕಿತ್ತು, ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ, ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಒಣಗಿಸಿ, ಸುಟ್ಟು, ಮಾಡಿದ ಬೂದಿಗೆ ಅದರ ಅಳತೆಗೆ ಆರು ಪಾಲು ನೀರು ಹೊಯಿದು ಕಡಡಿ, ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ, ಆ ನೀರನ್ನು ಒಂದು ರಾತ್ರಿಕಾಲ ಹನಿಯಲಿಕ್ಕಿಟ್ಟು, ಮಾರಣೆ ದಿನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲಿನ ತಿಳೀ ನೀರು.

ಸುಣ್ಣದ ನೀರು ಎಂದರೆ: ನಾಲ್ಕು ತೊಲೆ ಸುಟ್ಟ ಸುಣ್ಣದಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಚಿಪ್ಪಿಗೆ ಎರಡು

ಕೃತ್ರಿ ನೀರು ಹೊಯಿದು, ಸೌಟಿನಿಂದ ಮಗಚಿ, ಸುಣ್ಣ ಕರಗಿದ ಮೇಲೆ ಹನಿಯಲಿಕ್ಕಿಟ್ಟು, ಹನಿದ ಮೇಲೆ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲಿನ ತಿಳೀ ನೀರು.

ತಾಳಕವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ದ್ರವಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತ್ರಿಫಲೆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಜಾಮಕಾಲ ಬೆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಸುಣ್ಣದ ನೀರಿನ ಬದಲಾಗಿ ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಣ್ಣ ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರ ಕೂಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದುಂಟು.

ಪಾದರಸಕ್ಕೆ ಏಳು ಪಾಲಷ್ಟೇ ಜೇವಾಳವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರೆಯು ಬಹು ಸೌಮ್ಯ; ಬಹುಸಿತ್ತವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕಟ ಕಾಣಬಹುದಾದರೂ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವ ಸಂಕಟವನ್ನಾದರೂ ಉಂಟುಮಾಡದೆ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಿಡದೆ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಕೊಡಬಹುದು. ಮಲಸಂಚಯವಿಲ್ಲದಾಗ್ಗೆ ವಿರೇಚನವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ನಿತ್ಯದ ಮಲ ಮಾತ್ರ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮೈಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಬಂದಿದ್ದ ಒಬ್ಬಳು ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಆರು ದಿನ ಬಿಡದೆ ಬೆಳಿಗ್ಗಿನ ಹೊತ್ತು ಈ ಮಾತ್ರೆಯ ಕೊಟ್ಟದರಿಂದ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಮಾತ್ರೆಯ ಉಪಯೋಗದಿಂದ “ಸೂತಕ ಸನ್ನಿ, ಯಕವು, ಶೂಲೆ, ಕರಿಣವಾದ ಜ್ವರ, ಶೋಫೆ, ಯಕೃತಸ್ಥಿಹದ ಶೋಫೆ, ಧನುರ್ವಾಯು, ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು, ಕಾಸ, ಶ್ವಾಸ, ಉಷ್ಣ ಸನ್ನಿ, ತಲೆನೋವು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಶಮನವಾಗುವವು” ಎಂತ ಮೈಸೂರು ಪಂಡಿತ ಮರಿಶೆಟ್ಟಿಯವರ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(10) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ ೬೦ ವರ್ಷ, ಹೆಂಗಸು. ಐದಾರು ದಿನಗಳಿಂದ ಜ್ವರ, ಮೈ ಬೆವರಿದರೂ ಜ್ವರ ಬಿಡುವದಿಲ್ಲ, ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರದ ಉರಿ ಬಹಳವಿತ್ತಂತೆ, ಈಗ ಪದೇ ಪದೇ ಅರ್ಧ ಕುಡ್ಡಿಯಾಗುವಷ್ಟು ಮೂತ್ರ ಹೋಗುತ್ತದೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಉಂಟು, ಮಲ ಬದ್ಧ; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತವು ಪಿತ್ತದ ಕಡೆ ಸ್ಥಾನಜ್ಯುತ, ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ತಲೆಯಿಲ್ಲ, ಕಫ ಅಬಲಿ.— ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿರಸ || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಜ್ವರಭೈರವ ಗರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ೬ ಸರ್ತಿ, ದಿನಕ್ಕೆ ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ, ಗಂಜಿಗೆ ಕದಿಕೆಹುಲ್ಲು, ಹಸಿಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು.— ನಿನ್ನೆ ಮತ್ತು ಈ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮೈ ಬಿಸಿ 98.3°, ಅವರಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ 101.2° ವರೆಗೆ ಏರಿ, ರಾತ್ರಿ 8 ಘಂಟೆ ವರೆಗೆ ಅಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ, ನಿನ್ನೆ ಮಲ ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಹೋಗಿದೆ; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ದೋಷ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ, ಕಫ ಸ್ವಲ್ಪ ಪಿತ್ತದ ಕಡೆ ಸ್ಥಾನಜ್ಯುತ—ಅದೇ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. ಗರಂತೆ ೬ ಸರ್ತಿಗೆ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ; ಗಂಜಿಗೆ ಹಸಿ ಶುಂಠಿ ತೋ. |, ಕದಿಕೆಹುಲ್ಲು ತೋ.=, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು ತೋ.=— ನಿನ್ನೆಯಿಂದ ಮೈಬಿಸಿ ಇಲ್ಲ, ಬಾಯಿ ಸೀ ಕಾಣುತ್ತದಂತೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ನೆಗಡಿ ಉಂಟು, ಹಸಿವು ಉಂಟು—ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ರಸ ಗ ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿ ರಸ ಗ ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಅದೇ ಮಾತ್ರೆಯ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ೬ ಸರ್ತಿ; ಗಂಜಿಗೆ ಕದಿಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ೨ ಬಗೆ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವದು—ಜ್ವರವಿಲ್ಲ, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹುಣ್ಣು ಉಂಟು, ರುಚಿ ಸಹಿತರ, ಎಂಜಲು ಮೇಣದ ಹಾಗೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತಪಿತ್ತ ಸ್ವಬ್ಧತರ, ಕಫಕ್ಕೆ ತಲೆ ಇಲ್ಲ, ಮಲ ಸರಿ—ಹಾಲು | ಕುಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಸೂರ್ಯಾದಿ ಗರಂತೆ, ಸಕ್ಕರೆ | ಡ್ರಾಂ ಮತ್ತು ಜೇನು | ಡ್ರಾಂ ಸೇರಿಸಿ, ೮ ಸರ್ತಿಗೆ.—ಜ್ವರವಿಲ್ಲ, ಬಾಯಿ

ರುಚಿ ಇನ್ನೂ ಸಿಹಿತರ ಉಂಟಂತೆ, ಮಾಯಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.—ಗುಗ್ಗುಲವಟಿಕ ಗರಂತೆ ಹಾಲು | ಕುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ, ಜೇನು | ಡ್ರಾಂ ಕೂಡಿಸಿ, ೪ ದಿನ (೮ ಸರ್ತಿ) ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮ.

151.

ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅರಗು, ಅಶ್ವತ್ಥದ ಚಕ್ಕೆ, ಆಡುಸೋಗಿ, ಅಲದ ಹಣ್ಣೆಲೆ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಇಟ್ಟೀವು (ಸ್ಥಾಣೇಯಕ), ಇಪ್ಪೆಹೂವು, ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜ, ಎತ್ತುನಾಲಿಗೆಗಿಡ (ನೇಲಮುಜ್ಜಳ), ಒಂದೆಲಗ, ಓಮ, ಓರೆಲೆ, ಕಕ್ಕೆಮರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕರಿಜೇರಿಗೆ, ಕರಿನೆಕ್ಕಿ, ಕರ್ಕಟ ಶೃಂಗಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಕಹಿಪಡುವಲು, ಕಹಿಬೇವು, ಕಾಕಜಂಘ, ಕಾಚಿನಮರ, ಕಾಚಿಹುಲ್ಲ (ಮಜ್ಜಿಗೆಹುಲ್ಲ), ಕಾಡುಉದ್ದಿನ ಬೇರು, ಕಾಡುಹೆಸರಿನ ಬೇರು, ಕಾಶ್ಮೀರ (ಶಿವನ್ನಿ), ಕಿರಾತಕಡ್ಡಿ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಖರ್ಜೂರ, ಗಂಡು ದೂರ್ವ, ಗಾಂಧಾರಿಗಿಡ (ಕುಕುಂದರ), ಗುಲುಗುಂಜಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಗೇರುಕಾಯಿ, ಗೋರೋಚನ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಚೋರಕ, ಜೇರಿಗೆ, ತುಳಸಿ (ಎರಡು ಜಾತಿ), ದಡ್ಡಾಲ, ದಶಮೂಲಗಳು, ದಾಳಿಂಬ, ದೇವದಾರ, ದೇವದಾಳಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ನಖ, ನಳಿಕಾ (ಮಲ. ವೆಳವುಲ್ಲ), ನಾಗಕೇಸರ, ನಿರ್ವಿಷದ ಬೇರು, ನೀರುನೆಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಚೀನಾಮಲಕ), ನೆಲಬೇವು, ನೆಲ್ಲಿ, ನೈದಿಲೆ, ವರೂಷಕ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚಿ (ಮಲ. ಪುಳಿಯಾರಲ್), ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು, ಬಾವುಂಜಿಬೀಜ (ಮಲ. ಕಾಕೋಲರಿ), ಬಿದಿರುಪು, ಬಿದಿರೆಲೆ, ಬಿಳಿ ತಿಗಡೆ, ಬೂದಿಕುಂಬಳ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ಭೂನಾಗ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಮರದರಸಿನ, ಮಿಶ್ರೇಯಾ (ಬಡೆಸೋಪಿ—ಮಲ. ಕಾಟ್ಟುಶತ ಕುಪ್ಪ), ಮುಂಡುಕಳ್ಳಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಮುರಾ (ಅಂಗಾರಕನಗಿಡ), ಮೂವೆಲೆ, ಮೆಂತೆ, ಮೋರಟೆಹಣ್ಣು, ರಕ್ತಚಂದನ, ರಾಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಲವಂಗವತ್ತೆ (ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ), ಲಾಮಂಚ, ಲೋಧ್ರ, ಲೋಭಾನ (ಮಲ. ಕುಂದುರುಕ್ಕಂ), ಲೋಳಿಸರ, ಎಷ್ಟುಕ್ರಾಂತಿ, ಶತಾವರಿ, ಶರಪುಂಖ (ಕಾಟು ನೀಲಿ), ಶಾಂತಿ(ತಾರೆ)ಕಾಯಿ, ಶಿಲಾರಸ, ಶಿವನಾಭಿಬಳ್ಳಿ ಬೇರು (ನಾಕುಲೀ), ಶುಂಠಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಸಹದೇವಿ, ಸೀಯಾಳ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು (ಎರಡು ಜಾತಿ), ಸೋಪಿ (ಉವಕುಂಚಿಕಾ), ಸ್ವುಕ್ತಾ (ಮಲ. ಚೋನಕಪುಲ್ಲ), ಹರಳು ಬೇರು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ಮತ್ತು ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆಬೇರು (ಮಲ. ಪೆರುಂಕುರುಂಬ).

152.

ತರುಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ:—ವಾಚನಕರವಾದ ಲಂಘನ, ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸುವದು, ಬೆವರಿಸುವದು, ಯವಾಗೂ (ಗಂಜಿಯ ಭೇದ), ಕಹಿ ಮತ್ತು ಕಾರ ರಸಗಳು (ಕೆಳಗೆ ನವಜ್ವರಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಅಪಥ್ಯವಿಧಿ ನೋಡಿ).

ಪಥ್ಯಪಥ್ಯ.

ಮಧ್ಯಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ:—೬೦ ದಿನಗಳ ಬೆಳಿಕೆಯ ಹಳೇ ಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿ, ಹಳೇ ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿ, ಎಳೇ ಗುಳ್ಳ, ನುಗ್ಗೆಕೋಡು, ಹಾಗಲಕಾಯಿ, ಪಡುವಲಕಾಯಿ, ಹೀರೆಕಾಯಿ, ಹರುವೆಸೊಪ್ಪ, ಹೆಸರಿನ-ಮಸೂರದ (ಚನ್ನಂಗಿ ಧಾನ್ಯದ)-ಕಡಲೆಯ-ಹುರುಳಿಯ-ಮಕುಷ್ಠ (ಮಡಿಕೆ) ಧಾನ್ಯದ ಸಾರುಗಳು, ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು, ಜೀವಂತಿಸೊಪ್ಪು, ಮತ್ತು ದ್ರಾಕ್ಷೆ-ದಾಳಿಂಬ-ಬೇಲಗಳ ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳು.

ಹಳೇಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ:—ವಿರೇಚನ, ವಮನ, ಅಂಜನ, ನಸ್ಯ, ಧೂಮಪಾನ, ಅನುವಾ

ಸನವಸ್ತಿ, ಸಿರೆ ಚುಚ್ಚಿ ರಕ್ತತೆಗೆಯುವದು, ಸಂಶಮನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಸೇಕ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ, ತಣ್ಣಗಿನ ಉಪಚಾರ, ಜಿಂಕೆ-ವೊಲ-ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮಾಂಸಗಳು, ದನದ ಹಾಲು, ಆಡಿನ ಹಾಲು, ದನದ ತುಪ್ಪ, ಆಡಿನ ತುಪ್ಪ, ಹರಳೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಶ್ರೀಗಂಧ.

ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅವಧ್ಯ.—ಸ್ನಾನ, ವಿರೇಚನ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಚೊಗರು ರಸ, ದೇಹದಂಡನ, ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ, ಹಗಲುನಿದ್ರೆ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ಬೇಳೆಗಳು, ಮಾಂಸಗಳು, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಮದ್ಯ, ಸಿಹಿಯಾದ ಮತ್ತು ಗುರುವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು, ಅನ್ನ, ಬಿರುಗಾಳಿ, ಸಂಚಾರ, ಕೋಪ, ಗಂಧ-ಪುಷ್ಪ ವೊದಲಾದ ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯಗಳು, ತಾಂಬೂಲ, ಬೆಲ್ಲ, ಎಣ್ಣೆಗಳು, ಸ್ತ್ರೀದರ್ಶನ, ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ಪರ್ಶನ, ಚಿಂತೆ, ಮತ್ತು ಶೋಕ. ಕಹಿ-ಹುಳಿ-ಖಾರ ರಸಗಳು ಸಹ ಅವಧ್ಯ ಎಂತ ಒಂದು ವಕ್ಷ.

ಇಲ್ಲಿ ಒರೆದ ಪಥ್ಯಾವಧ್ಯವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಯದೊಳಗಣ ವಿಶೇಷ ಉಪದೇಶಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮನ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

153. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಡಾಕ್ಟರರ ಅನುಭವದಿಂದ ಸಾರವತ್ತಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಒರೆಯೋಣಾಗುತ್ತದೆ

ಜ್ವರದ ಏರು-ಇಳಿಕೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧಗಳಿವೆ:—

(i) ಬಿಡದೆ ಬರುವಂಥಾದ್ದು, (continuous), ಇದರಲ್ಲಿ, ಆರೋಗ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ ಸಂಜೆಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೆಳಿಗ್ಗಿನದಕ್ಕಿಂತ $1\frac{1}{2}$ ಡಿಗ್ರಿಗೆ ಮಿಕ್ಕದಷ್ಟು **ಉತ್ತಮವಾದ** ಮಾತ್ರ ಬಿಸಿ ಏರುತ್ತದಷ್ಟು.

(ii) ಇಳಿ ಇರುವ ಜ್ವರ, (remittent), ಇದರಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯು ಸಂಜೆಯದಕ್ಕಿಂತ $1\frac{1}{2}$ ಡಿಗ್ರಿಗೆ ಮಿಕ್ಕಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತದೆ, 2-3 ಡಿಗ್ರಿ ಇಳಿಯಬಹುದು; ಆದರೆ ಆರೋಗ್ಯಸ್ಥಿತಿಯ ಬಿಸಿಗೆ ಮಿಕ್ಕಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತು (iii) ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ಜ್ವರ, (intermittent), ಇದರಲ್ಲಿ ಮೈಬಿಸಿಯು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆರೋಗ್ಯಸ್ಥಿತಿಯದಷ್ಟೇ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದು, ಸಂಜೆಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ 2, 3 ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಡಿಗ್ರಿ ಏರುತ್ತದೆ.

ಹೇಳು ಭೇದದ ಮೇಲೆಯೂ ಜ್ವರವನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು —

(i) ಸರ್ವಾಂಗವ್ಯಾಪಿಯಾದ, ಎಷದ ಅಥವಾ ಎಷಬೇವಿಗಳ ಸೋಂಕಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ರೋಗಗಳು.

(ii) ಯಾವದಾದರೊಂದು ಅಂಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವಿದಾಹವುಳ್ಳ ಶೋಧ, ಪಿಟಕಾದಿಗಳು ಉದ್ಭವಿಸಿ, ತತ್ಸಂಬಂಧ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರಗಳು.

ಮತ್ತು (iii) ನರಮಂಡಲದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ರೋಗದ ದೇಯಿಂದ, ಅಥವಾ ನರಮಂಡಲದ ಅಧಿಕಾರಭಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟು, ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರಗಳು.

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಣುಜೀವಿಗಳು (Bacteria) ಅಥವಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜೀವಿಗಳು (micro-organisms) ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶಿರಾದಿಗಳ ಜಾಲಗಳಲ್ಲಿ (tissues) ತಮ್ಮ ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ, ಅವುಗಳ ವಿಷದ ಬಾಧೆಯು

ಮಿದುಳಿಗೆ ತಟ್ಟುವದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಒಂದನೇ ವಿಧದ ಸೋಂಕಿನ ಜ್ವರಗಳು ಸಂಭವಿಸುವದೆಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕೆಲವು ವನಸ್ಪತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯರ ದೇಹದ ಬಿಸಿಯು ಹೆಚ್ಚುವದುಂಟು.

ಜ್ವರದ ವೇಗದ ಕಾಲವು ಕೆಲವು ತಾಸುಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ತಿಂಗಳುಗಳ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ವಾಯಿದೆಜ್ವರಗಳು (typhoid), ವಿಷಮಜ್ವರಗಳು (malarial), ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ(tuberculosis)ದ ಜ್ವರ, ವಿಷಮಪಾಂಡು(pernicious anaemia)ವಿನ ಜ್ವರ, ಮುಂತಾದವು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವು. ಜ್ವರವು ಅನ್ಯ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ರೋಗವಲ್ಲ.

ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅಪಾಯ ಸಂಭವಿಸುವದಕ್ಕೆ, (1) ವಿಷಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ನರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆಯಿಂದ ರೋಗಿಯ ಅಂಗಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಿಂತುಹೋಗುವದಾಗಲಿ, (2) ಮೈಬಿಸಿ ಅತಿಯಾಗುವದಾಗಲಿ, (3) ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಪಾರ ನಿಂತುಹೋಗುವದಾಗಲಿ, (4) ಶ್ವಾಸಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ವೈಷಮ್ಯವಾಗಲಿ, ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಯಿದೆಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಅಣುಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಾತಿಗಳಿವೆ — (1) ಬಿಸಿಲ್ಲಸ್ ಟ್ಯಾಫೋಸಸ್ (Bacillus typhosus), (2) ಬಿಸಿಲ್ಲಸ್ ಪರ-ಟ್ಯಾಫೋಸಸ್-ಎ. (Paratyphosus-A), (3) ಬಿಸಿಲ್ಲಸ್ ಪರ-ಟ್ಯಾಫೋಸಸ್-ಬಿ. (Paratyphosus-B.) ಇವುಗಳ ವಿಷದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಾಸ್ತ್ರದ ಒಳಗಿನ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತ್ವಯಧುಗಳು ಸಂಭವಿಸಿ, ಪಾಕವಾಗಿ ಹುಣ್ಣಾಗುವದು ವಾಯಿದೆಜ್ವರದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದು ಹಪ್ಪೆಯ ಅನಂತರ ಮೂರನೇ ಹಪ್ಪೆ ದಾಟುವವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮತ್ತು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಲಾಬಿಕೆಂಪು ವರ್ಣದ, ಮುಖವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಅಡಗುವ ಸ್ವಭಾವದ ದಡಿಕೆಗಳು ಎಳುತ್ತಿರುವದು ವಾಯಿದೆಜ್ವರದ ಎರಡನೇ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಒಮ್ಮೆ ಎದ್ದ ದಡಿಕೆಗಳು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಂತೆ ಅಡಗುತ್ತವೆ. ಈ ದಡಿಕೆಗಳು ಎಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೆ ೨೦-೩೦ರ ವರೆಗೆ ಇರಬಹುದು. ೧೦-೨೦ ಶತಾಂಶದಷ್ಟು ರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದಡಿಕೆಗಳು ಎಳುವದೇ ಇಲ್ಲ.

೨ನೇ, ೩ನೇ ಜಾತಿ ವಾಯಿದೆಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದಡಿಕೆಗಳ ಕೆಂಪು ವರ್ಣವೂ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಇರುತ್ತವೆ, ಸ್ನೇಹ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು ಸಹ ಹೆಚ್ಚು. ಆದರೆ ಮೈಬಿಸಿಯು ೧೦೦ ರಿಂದ ೧೦೨ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇರುತ್ತದಷ್ಟೆ, ೧೦೩ ಡಿಗ್ರಿಯನ್ನು ಮಿಕ್ಕುವದು ಅಪರೂಪ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ಜ್ವರಗಳು ೧ನೇ ವಿಧದ ವಾಯಿದೆಜ್ವರಕ್ಕಿಂತ ಸೌಮ್ಯ. ಅವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ೧೦೦ ರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ೧—೩ ಮಂದಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ.

೧ನೇ ವಿಧದ ವಾಯಿದೆಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೈಬಿಸಿಯು ಬೆಳಗಿನದಕ್ಕಿಂತ ಎರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಏರಿ, ಮಾರಣ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಒಂದು ಡಿಗ್ರಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಹೆಚ್ಚು ಆ ದಿನ ಸಂಜೆ, ಹೀಗೆ ೪, ೫ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಏರುತ್ತಾ, ೧೦೩ ಅಥವಾ ೧೦೪ ಡಿಗ್ರಿಗೆ ಏರಿ ಮೇಲೆ, ೧೦ನೇ-೧೪ನೇ ದಿನದ ವರೆಗೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೧೦೨ರಿಂದ ೧೦೩, ಸಂಜೆಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ೧೦೩-೧೦೪, (104½) ಹೀಗೆ ತಗ್ಗುತ್ತಾ ಏರುತ್ತಾ ಇರುವದು. ಇತರ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಹಾಗೆ ಈ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೈಬಿಸಿಯ ಏರಿಕೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿ ನಾಡಿಯ ಸಂಖ್ಯೆಯು

ಹೆಚ್ಚುವದಿಲ್ಲ. ೧೦೨ ಅಥವಾ ೧೦೩ ಡಿಗ್ರಿಯಷ್ಟು ಜ್ವರವಿರುವಾಗ್ಗೆ ನಾಡಿಯ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮಿನಿಟಿಗೆ ಎಂಭತ್ತೇ ಇರಬಹುದು; ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ೧೦೦ಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕದಿರಬಹುದು. ಇತರ ಎರಡು ವಿಧದ ವಾಯಿದೆಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಕಡಿಮೆ; ಮಿನಿಟಿಗೆ ೫೦ರಷ್ಟು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದು.

ಕ್ಷುದ್ರಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶ್ವಯಧುಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ೧೦ನೇ ದಿನ, ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ, ಹುಣ್ಣಾಗಲಾರಂಭಿಸುತ್ತವೆ; ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಹಪ್ಪೆಯ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಯುವದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಹುಣ್ಣು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕೊರೆದು ಕ್ಷುದ್ರಾಸ್ತ್ರದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ (ಆವರಣದಲ್ಲಿ) ರಂಧ್ರ ಉಂಟಾದರೆ, ರೋಗಿಯು ಬದುಕಲಾರನು. ಲಘುವಾದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ವಯಧುಗಳು ಹುಣ್ಣಾಗದೇನೇ ಮಾಯಬಹುದು.

ವಾಯಿದೆಜ್ವರವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೂರು ಹಪ್ಪೆಕಾಲ ಇರುತ್ತದೆ; ಆ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಸರ್ತಿ ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದು ಅಷ್ಟೇ ಕಾಲ ಇರುವದುಂಟು. ಅದು ಸೌಮ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯದಾದರೆ, ಬಿಸಿಯ ಪರಮಾವಧಿ ಏರಿಕೆ ೧೦ನೇ ದಿನದಿಂದ ೧೪ನೇ ದಿನದ ವರೆಗೆ; ಅದರನಂತರ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ಬೇಗ ಬೇಗನೇ, ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೆಲ್ಲಗಾಗಿ, ಬಿಸಿ ಇಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕೈದು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಬಿಸಿಯು ೯೯° ಅಥವಾ ೯೮°ಗೆ ತಗ್ಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಸಂಜೆ ಬಿಸಿಯು ೧೦೨° ಅಥವಾ ೧೦೧°ರಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬಹುದು. ಅದರನಂತರ, ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿನ ಅದು ಬಿಟ್ಟುಬರುವ ಸ್ವಭಾವದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಜ್ವರವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು, ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ೧೦೧° ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಬಿಸಿ ಇರುತ್ತದೆ ಆ ಮೇಲೆ ಸಂಜೆಯ ಜ್ವರ ಸಹ ಒಡನೆ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಜ್ವರವು ಕಠಿಣ ಸ್ವಭಾವದ್ದಾಗಿ, ಬಲವಂತವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ೧೦ನೇ ಅಥವಾ ೧೨ನೇ ದಿನದನಂತರ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸಬಹುದು; ಆದರೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದೆ ಕಠಿಣವಾದ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇದ್ದ ಜ್ವರರೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಸಿದ್ಧನಾದಿಂದ ಇಳಿದು, ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ವಾಸಿಯಾಗುವದುಂಟು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದನೇ ಹಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಎರಡನೇ ಹಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯು ೧೦೩ ಡಿಗ್ರಿಗೆ ಮಿಕ್ಕದಿರುವದು ಒಳ್ಳೇ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಎಣಿಸಬಹುದು. ಎರಡನೇ ಹಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯು ೧೦೪° ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಏರಿ ಇರುವಲ್ಲಿ, ಭಯ ಹೆಚ್ಚು ಹತ್ತನೇ ದಿನದೊಳಗಾಗಿ ಸಹ ರೋಗಿಯು ಸಾಯುವದುಂಟು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಷ್ಟು ಭೇದಗಳು ಬೇರೆ ಯಾವ ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಒಬ್ಬರು ಡಾಕ್ಟರರು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ ವಾಯಿದೆಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಣುಜೀವಿಗಳು ಒಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅಂಟುವದು ರೋಗಿಗಳ ಮಲದ ಪರಿಮುಖವಾಗಿ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಾಯಿದೆಜ್ವರದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಇರಬೇಕು. ಮೈ ಅದರದ ಹಾಗೆ ಜಾಗ್ರತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಹಾರದ ನಿಯಮವೂ ಅಗತ್ಯ. ಸೌಮ್ಯ ಸ್ವಭಾವದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಔಷಧಗಳ ಅಗತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ; ಕಠಿಣ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ವರವನ್ನು ಇಳಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಮಿಶ್ರಣ ಮುಂತಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರಿಂದ ಜ್ವರವು, ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಯಲ್ಲದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಬಿಡಲಾರದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ರೋಗಿಗೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಖ ಉಂಟಾಗುವದೇ ಮೊದಲಾದ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವದು ಕೆಲವು ಸಾರಿ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯಂತ ನಿಶ್ಚೈತನ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿಯೂ, ಹೃದಯದ ಕೆಲಸ ನಿಲ್ಲುವ ಭಯವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಮುಖ್ಯ. ಮೃದುವಾದ ಗಟ್ಟಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಹಾರವನ್ನು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ತಣ್ಣೀರಿನ ಅಥವಾ ನೀರ್ಗಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಡ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ (69ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿ) ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ನಡೆಸಬೇಕು. ತಣ್ಣೀರಿನ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸುವದು ಮತ್ತಷ್ಟು ಒಳ್ಳೇ ದಾದರೂ, ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಅತಿಸಾರ, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಮುಂತಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ೨೪ ತಾಸುಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಲವಿಸರ್ಜನದ ಸರ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕಕ್ಕೆ ಮಾರದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಆಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಲಬದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು-ಮೂರು ದಿನ ಮಲ ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸದೆ ಬಿಡುವದರಿಂದ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಜ್ವರ ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ, ತ್ರಾಣ ಕೂಡುತ್ತಾ ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಭೇದಿ ಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಜ್ವರಾರಂಭದಿಂದ ಮೂರು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಅವನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವದು ಅವರೂಪ ಜ್ವರ ಕಠಿಣವಾದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಅವನ ನೈಜಿಕ ಶರೀರಬಲ ಮತ್ತು ಮನೋಬಲ ಪುನಃ ಕೂಡಿಬರುವದಕ್ಕೆ ಐದಾರು ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ ಬೇಕಾಗಬಹುದು.

(ಮಲೇರಿಯಾ) ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಣುಜೀವಿಗಳು ತ್ರಿವಿಧ ಎಂತ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಣುಜೀವಿಗಳ ಪ್ರಧಮಾವಸ್ಥೆಯ ಬೆಳಕು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನುಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುವದು ಆ ನುಸಿಗಳೇ. ಅವುಗಳ ಪರಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಈ ಜ್ವರಗಳು ಒಬ್ಬ ರಿಂದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಂಟುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಅಣುಜೀವಿಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತಮ್ಮ ಸಂತಾನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ, ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರದ ಹಾಗಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಮಜ್ವರ ಒಂದು ಉಂಟು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಹು ದಿನ ರೋಗಿಯ ಮೈಬಿಸಿ ಎರಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತದೆ, ತಗ್ಗುವದು ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ. ಆ ಜ್ವರದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು, ಕ್ರಿಸ್ತನಿನಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಾಹಸೇನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಮೈಬಿಸಿಯು ಬೇಗನೆ ಇಳಿಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ವಾಯಿದೆಜ್ವರ ಎಂತ ನೆನಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿದರೆ, ಒಂದೆರಡು ಹಪ್ಪೆ ವರೆಗೂ ಜ್ವರ ಇಳಿಯದೆ, ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವದು, ಪ್ರಲಾಪ ಮುಂತಾದ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳು ಉಂಟಾಗಿ, ಮರಣ ಸಂಭವಿಸಬಹುದು. ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ ವಿಷಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೈಬಿಸಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಸ್ಥಿತಿದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಿದ್ದು, ಮೈ ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಬೆವರುತ್ತಾ, ರೋಗಿಯು ನಿಶ್ಚೇತನನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ಉಂಟಾಗಿ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಮಲದೊಂದಿಗೆ ಆಗಲಿ, ರಕ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮೈ ಬಿಸಿ ಲಲ ಡಿಗ್ರಿಯಷ್ಟು ತಗ್ಗುವದುಂಟು. ಇಂಥಾ ರೋಗಿಯು ಕ್ರಿಸ್ತನಿನ ಉಪಯೋಗದಿಂದಲೂ ಬದುಕುವದು ದುರ್ಲಭ. ಇನ್ನೊಂದು

ವಿಧದ ವಿಷಮಜ್ಜರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಒಡನೆ ಕಂಠವಾದ ತಲೆನೋವು, ತಲೆತಿರುಕು, ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆಯ ಅಮಲು, ಉಂಟಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಬೋಧ ತಪ್ಪುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಅಪಸ್ಮಾರದ ಹಾಗಿನ ಚೇಷ್ಟಾವಿಕಾರಗಳು ಕಾಣುವವು, ಅಥವಾ ಪ್ರಲಾಪ ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ; ಮೈ ಬಿಸಿ ಬಹಳ ಏರದಿರಬಹುದು, ಅಥವಾ ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ೧೧೦° ವರೆಗೆ ಏರಿರಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲ ವಿಷಮತ್ಯಾಹಿಕ ಜ್ವರದ ಭೇದಗಳೆಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಫಲವಾದ ಔಷಧ ಕ್ರಿಸಿನೇ ಅದನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ೧೦-೧೫ ಗ್ರೇನ್ ಪ್ರಕಾರ ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಸರ್ತಿ ಕೊಡಬಹುದು.

ವಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯ ವುಸ್ತುಕಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಮೇಲಣ ವಿವರಗಳನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ಪಂಡಿತರು ತಿಳಿದಿರುವುದು ಒಳ್ಳೆದು.

ಅಧ್ಯಾಯ XVII.

ಅತಿಸಾರ (Diarrhoea and Dysentery).

1. ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇತು ಗುವರ್ತಿಸ್ಥಿಗ್ಧರೂಕ್ಷೋಷ್ಣದ್ರವಸ್ಥೂಲಾತಿಶೀತಲೈಃ |
 ವಿರುದ್ಧಾಧ್ಯಶನಾಜೇರ್ಣೈರಸಾತ್ಮೈಶ್ಚಾಪಿ ಭೋಜನೈಃ ||
 ಸ್ನೇಹಾದ್ವೈರತಿಯುಕ್ತೈಶ್ಚ ಮಿಧ್ಯಾಯುಕ್ತೈರ್ವಿಷಾದ್ವಯಾತ್ |
 ಶೋಕಾದ್ವಾಸ್ವಾಮ್ಬುಮದ್ಯಾತಿಪಾನಾತ್ಸಾತ್ಮ್ಯರ್ತುಪರ್ಯಯಾತ್ ||
 ಜಲಾಭಿರಮಣೈರ್ವೇಗವಿಘಾತೈಃ ಕೃಮಿದೋಷತಃ |
 ನೃಣಾಂ ಭವತ್ಯತೀಸಾರೋ ಲಕ್ಷಣಂ ತಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯತೇ || (ಸು. 779)

ಗುರು-ಅತಿಸ್ಥಿಗ್ಧ-ಅತಿರೂಕ್ಷ-ಅತ್ಯುಷ್ಣ-ಅತಿದ್ರವ-ಅತಿಸ್ಥೂಲ (ಮುದ್ದೆಯಾದ), ಅತಿಶೀತ, ಈ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದಲೂ, ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಸಾತ್ಮ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಜೀರ್ಣಕರವಾದ ಭೋಜನಗಳಿಂದಲೂ, ಮೊದಲಿನ ದಿನ ಉಂಡದ್ದು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿದ್ದಾಗ ಉಣ್ಣುವದರಿಂದಲೂ, ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು (ಸ್ವೇದ-ವಮನ-ವಿರೇಚನ-ಅನುಪಾನ-ನಿರೂಹಗಳನ್ನು ಸಹ) ಅತಿಯಾಗಿ, ಅಥವಾ ಕ್ರಮತಃ, ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ವಿಷದಿಂದಲೂ, ಭಯದಿಂದಲೂ, ದುಃಖದಿಂದಲೂ, ಕೆಟ್ಟ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ, ಮದ್ಯವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಋತುನಿಯಮಕ್ಕೂ ವ್ಯತಿಕ್ರಮವಾಗುವದರಿಂದಲೂ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಿನೋದಿಸುವದರಿಂದಲೂ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದರಿಂದಲೂ, ಕೃಮಿದೋಷದಿಂದಲೂ, ಜನರಿಗೆ ಅತಿಸಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು (ಮುಂದೆ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

2. ಅತಿಸಾರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಸಂತಮ್ಯಾಪಾಂ ಧಾತುರನ್ತಃ ಕೃಶಾನುಂ ವಚೋಮಿಶ್ರೋ ಮಾರುತೇನ ಪ್ರಣುನಃ |
 ವೃದ್ಧೋ ಽತೀವಾಧಃ ಸರಶೈವ ಯಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾಘ್ರಂ ಘೋರಂ ತಂ ತ್ವತೀ-
 ಸಾರಮಾಹುಃ || (ಸು 779)

ದೇಹದೊಳಗಿನ ಜಲಧಾತುವು ವಾಯುವಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂದಮಾಡಿ, ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು, ಮಲದೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತುಕೊಂಡು, ಅತಿಯಾಗಿ ಕೆಳಗಿನೇ ಹೋಗುವದರಿಂದ, ಘೋರವಾದ ಆ ರೋಗಕ್ಕೆ 'ಅತಿಸಾರ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸರಾ ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವನಿಗೆ ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ರೂಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದಲೂ, ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮದ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಉದಾವರ್ತರೋಗದ ವೇಗದಿಂದಲೂ, ವಾಯುವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ಪಚನಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಬೆವರನ್ನೂ ಮೂತ್ರವನ್ನೂ ಮಲಾಶಯಕ್ಕೆ ಒಯಿದು, ಅವುಗಳಿಂದ ಮಲವನ್ನು ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಿ, ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು ಇದು ವಾತಾತಿಸಾರ. ಪತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯವನಿಗೆ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಪಾಕ, ಕ್ಷಾರ, ಉಷ್ಣ, ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣ ಆದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಹರದಿದ ಬೆಂಕಿ, ಬಿಸಿಲಿನ ಅತಿಯಾದ ತಾಪ, ಬಿಸಿಗಾಳಿ, ಇವುಗಳು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೊಡೆಯುವದರಿಂದಲೂ, ಬಹಳವಾದ ಸಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಕಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ, ಪತ್ತವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು, ತನ್ನ ದ್ರವಗುಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಮಲಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಲವನ್ನು

ತನ್ನ ಉಷ್ಣತ್ವದಿಂದಲೂ, ದ್ರವತ್ವದಿಂದಲೂ, ಸರತ್ವದಿಂದಲೂ ಒಡೆದು, ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಇದು ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರ ಕಫವೃಕ್ಷತೆಯವನ್ನಲ್ಲಿ ಗುರು, ಸಿಹಿ, ತೀತ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ, ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಸುತ್ತಾ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿಯೂ, ಹಗಲುನಿಶ್ಯ ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ, ಜಡನಾಗಿಯೂ ಇರುವದರಿಂದ, ಕಫವು ಕೋಪಗೊಂಡು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಗುರು, ಮಧುರ, ತೀತ, ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಸದಿಲಿ ಇಳಿದು, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಮಲಾತಯಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಅಲ್ಲಿರುವ ಮಲವನ್ನು ತನ್ನ ಅವ್ಯ (ನೀರುಳ್ಳ) ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೆಡಿಸಿ, ನೀರುಮಾಡಿ, ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಇದು ಕಫಾತಿಸಾರ (ಚ 556, 557)

3. ಏಕೈಕಶಃ ಸರ್ವಶಕ್ತ್ಯಾಪಿ ದೋಷೈಃ ಶೋಕೇನಾನ್ಯಃ ಷಟ್ ಆಮೇನ

ಚೋಕ್ತಃ |

ಅತಿಸಾರದ
ವಿಧಗಳು

ಕೇಚಿತ್ರಾಹುರ್ನೈಕರೂಪಪ್ರಕಾರಂ ನೈವೇತ್ಯೇವಂ ಕಾಶಿರಾಜಸ್ತ್ವಪೋ-
ಚತ್ ||

ದೋಷಾವಸ್ಥಾಸ್ತಸ್ಯ ನೈಕಪ್ರಕಾರಾಃ ಕಾಲೇ ಕಾಲೇ ವ್ಯಾಧಿತಸ್ಯೋದ್ಧ-
ವಂತಿ || (ಸು. 779)

ವಾತಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ ಪೃಥಕ್ ಮೂರು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಒಂದು, ಶೋಕದಿಂದ ಒಂದು, ಆಮದಿಂದ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಅತಿಸಾರವು ೬ ವಿಧ. ಅತಿಸಾರದ ರೂಪದ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಬಹಳ ಇವೆ ಎಂತ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂತಲೂ, ದೋಷಗಳ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರ ಇರದೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉದ್ಭವಿಸುವದರಿಂದ, ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬಹು ರೂಪವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಎಂತಲೂ ಧನ್ವಂತರಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಷರಾ ಚರಕನ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಮಜ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೇರಿರುವದಿಲ್ಲ, ಅದರ ಬದಲಾಗಿ 'ಭಯ'ದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರವು ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಭಯದ ಅತಿಸಾರವು ಸುತ್ತುತನ ವಾತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶೋಕಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುತ್ತದೆ ಜ್ವರದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಅತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮು-ಸಿರಾಮು (ಅಥವಾ ಪಕ್ವ) ಎಂಬ ಭೇದ ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತ, ಆದರೆ ಸುತ್ತುತನ ಅಮಾತಿಸಾರ ಎಂಬ ವಿಭಾಗವು ಅದಲ್ಲ, ಉಂಡದ್ದು ಜೀರ್ಣವಾಗದದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು ಕೆಳಗೆ 12ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ ಹಾಗೆಯೇ 'ಪ್ರವಾಹಿಕಾ' ಎಂಬದು ಚರಕನ ಪ್ರಕಾರ ಕಫಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದು, ಸುತ್ತುತನು ಅದನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಾಧಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ ಹೇತುವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚರಕನ ವಿಭಾಗವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಂಡರೂ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸುತ್ತುತನ ವಿಭಾಗವು ಪ್ರಯೋಜನಕರದಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ಭೇದಗಳನ್ನು ವಾಚಕರ ಗೋಚರಕ್ಕೆ ತರುವದು ಒಳ್ಳೆಯದೆಂತ ಅಲೋಚಿಸಿ, ಸುತ್ತುತನ ಪಟ್ಟಿನ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಹ ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ ವಾಗ್ಬಟನು ಚರಕನ ಮತವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮಾಧವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸುತ್ತುತನನ್ನು ಆಧರಿಸಿವೆ

4. ಹೃನ್ನಾಭಿಪಾಯೂದರಕುಕ್ಷಿತೋದಗಾತ್ರವಸಾದಾನಿಲಸನ್ನಿರೋಧಾಃ |

ವಿಟ್ಟಂಗ ಆಧ್ಯಾಸಮಧಾವಿಪಾಕೋ ಭವಿಷ್ಯತ್ಸಸ್ಯ ಪುರಃಸರಾಣಿ ||

ಪೂರ್ವರೂಪ

(ಸು. 779, 780)

ಎದೆ, ಹೊಕ್ಕಳು, ಆಸನ, ಕೆಳಹೊಟ್ಟೆ, ಮೇಲನ ಹೊಟ್ಟೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬಳಲಿಕೆ (ಸೇದುವಿಕೆ), ವಾಯು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಅಜೀರ್ಣ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬರಲಿಕ್ಕಿರುವ ಅತಿಸಾರದ ಪೂರ್ವರೂಪಗಳು.

5. ವಾತಾತ್ಮಕಂ ವಿಬದ್ಧಮಲ್ಪಾಲ್ಪಂ ಸಶಬ್ದಂ ಸಶೂಲಪಿಚ್ಛಾಪರಿಕರ್ತ್ರಿಕಂ ಹೃಷ್ಯರೋಮಾ ವಿನಿಶ್ಚಯನ್ ಶುಷ್ಕಮುಖಃ ಕಟ್ಯೂರುತ್ತಿಕಜಾನುಪುಷ್ಯ-
ವಾತ್ಸರ್ಯಶೂಲೀ ಭೃಷ್ಯಗುದೋ ಮುಹುರ್ಮುಹುರ್ವಿಗ್ರಧಿತಮುಪವೇಶ್ಯತೇ
ಪುರೀಷಂ ವಾತಾತ್ತಮಾಹುಃ ಅನುಗ್ರಂಧಮಿತ್ಯೇಕೇ ವಾತಾನುಗ್ರಂಥಿತ-
ವರ್ಚಸ್ವಾತ್ || (ಚ. 557)

ವಾತದಿಂದ ಸಕ್ತವಾದ ಮಲವು ಬದ್ಧವಾಗಿ (ತಡೆದು ತಡೆದು), ಅಲ್ಪಾಲ್ಪವಾಗಿ, ಶಬ್ದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆಯೊಡನೆ, ಗಂಟುಗಂಟಾಗಿ, ಗಂಜಿನೀರಿನ ಹಾಗಿನ ದ್ರವದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಸದೇಸದೇ ಹೋಗುವದು, ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗಿನ ನೋವು ಕಾಣುವದು; ಸೊಂಟ, ತೊಡೆ, ಕೂಟ, ಕಾಲಿನ ಮೊಣಗಂಟು, ಜಿನ್ನು, ಮತ್ತು ಪಾತ್ಸರ್ಯಗಳು, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಉಂಟಾಗುವದು; ರೋಗಿಯು ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೋಮಾಂಶವುಳ್ಳ ವನಾಗಿಯೂ, ಬಾಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಉಬ್ಬಸ ಬಿಡುತ್ತಿರುವದು; ಮತ್ತು ಆಸನವು ಹೊರಗೆ ಬರುವದು, ಇವು ವಾತಜ ವಕ್ರಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ವಾಯುವಿನ ಬಲದಿಂದ ಮಲವು ಗಂಟುಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂಬದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ 'ಅನುಗ್ರಂಧ' ಎನ್ನುವರು.

6. ತಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ ಹರಿದ್ರಹರಿತನೀಲಕೃಷ್ಣ ಪಿತ್ತೋಪಹಿತಮತಿದುರ್ಗನ್ಧಮತಿ-
ಸಾರ್ಯತೇ ಪುರೀಷಂ ತೃಷ್ಣಾದಾಹಸ್ವೇದಮೂರ್ಛಾರ್ತೂಲವ್ರಧ್ನಸನ್ತಾಪ-
ಪಾಕಪರಿತ ಇತಿ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಃ || (ಚ. 557)

ಅರಸಿನ, ಹಸುರು, ನೀಲ, (ಅಥವಾ) ಕಪ್ಪು ವರ್ಣದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ, ಅತಿ ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಮಲ ಅತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಬೆವರು, ಮೂರ್ಛೆ, ಶೂಲೆ, ತೊಡೆಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಗೆಳಲೆ, (ಆಸನವು) ಬೆಂದುಕೊಂಡಿರುವದು ಮತ್ತು ಜ್ವಾಲೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವದು.

7. ತಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಶ್ವೇತಂ ಪಿಚ್ಛಿಲಂ ತನ್ತುಮದಾಮಂ ಗುರು
ದುರ್ಗನ್ಧಶ್ಲೇಷೋಪಹಿತಮನುಬದ್ಧ ಶೂಲಮಲ್ಪಾಲ್ಪಮುಘೇಕ್ಷಮತಿಸಾ-
ರ್ಯತೇ ಸಪ್ರವಾಹಿಕಂ ಗುರೂದರಗುದವಸ್ತಿವಂಕ್ಷಣೋದ್ದೇಶಃ ಕೃತಾ-
ಪಕೃತಸಂಗೋ ಭವತಿ ಸಲೋಮಹರ್ಷಃ ಸೋತ್ಕ್ಲೇಶಃ ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ-
ಪರಿತಃ ಸಾದನೋಽನ್ವದ್ವೇಷೀ ಚೇತಿ ಶ್ಲೇಷಾತ್ತಾತಿಸಾರಃ || (ಚ 557)

ಜಿಡ್ಡುಳ್ಳ, ಬೆಳ್ಳಗಾದ, ಪಿಚ್ಛಿಲವಾದ (ಗಂಜಿನೀರಿನ ಹಾಗೆ ದ್ರವದ ದ್ರವವಾದ), ಎಳೆಯುಳ್ಳ, ಅಮವಾದ, ಭಾರವುಳ್ಳ, ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಕಫಕೂಡಿದ, ಮಲವು ಶೂಲೆಯ ಅನುಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಅಲ್ಪಾಲ್ಪವಾಗಿ, ವದೇ ಸದೇ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ (ಬಿಕ್ಕುವಿಕೆ) ಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಸ್ರವಿಸುವದು; ಹೊಟ್ಟೆ, ಆಸನ, ಮೂತ್ರಾಶಯ, ತೊಡೆಸಂದುಗಳ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ, ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರ ಕಾಣುವದು; ಮಲವು ಒಮ್ಮೆ ಬದ್ಧ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸಡಿಲು ಆಗಿರುವದು;

ರೋಮಾಂಚ, ವಾಕರಿಕೆ, ನಿದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ, ಬಳಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಆನ್ನದ್ವೇಷ; ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಕಘಾತಿಸಾರ.

ಸರಾ ವಾ ನು 'ಕೃತೈಷ್ಯಕೃತಸಂಕ್ಷಲಿ' ಎಂಬ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಅದು 'ಕೃತಾವ್ಯಕೃತಸಂಗ', ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಪಾರಾಂತರವೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಮಲ ಹೋದ್ದು ಗೊತ್ತಾಗದಿರುವದು' ಎಂತ ಅರ್ಥ. (ಆ. ದೀ.) ಪ್ರವಾಹಿಯ ವರ್ಣನಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಿನ 14ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಾಲ್ಪವಾಗಿ ಪದೇ ಪದೇ ಮಲ ಹೋಗುವ ಲಕ್ಷಣ ವಾತಾತಿಸಾರಕ್ಕೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತು ವಾತದ ತಡೆ, ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಮಲದ ಗುರುತ್ವ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಅದರೆ ಪ್ರವಾಹಿಯ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಘವಾತವೇ ಪ್ರಧಾನ ಹೇತು ಎಂತ ಸು, ಅಂಥಾ ಪ್ರವಾಹಿಯು ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಆಡಗುವ ಹಾಗೆ ಲಕ್ಷಣ ನಿರ್ವಿಪ್ಪವಾಗಿದೆ. ಸು ನು ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಘಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ, ಪ್ರವಾಹಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಅದಾಗ್ಯೂ "ವೇಗಾಶಂಕೀ ಸ್ವಪ್ನವಿಚ್ಛೋ ಯಿ ಭೂಯಃ" ಅಂದರೆ "ಮಲವಿರರ್ಜನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಪುನಃ ಮಲದ ವೇಗ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತಯ" ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಆತನು ಕಘಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ

೪. ಅತಿಶೀತಸ್ಥಿಗ್ಧ ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣ ಗುರುಖರಕರಿನವಿಷಮವಿರುದ್ಧಾ ಸಾತ್ಯಭೋ-

ಕ್ರಿದೋಪಾತಿಸಾ ಜನಾತ್ ಅಭೋಜನಾತ್ ಕಾಲಾತೀತಭೋಜನಾದ್ ಯತ್ತಿಂಚಿದಭ್ಯವ-
ರದ ನಿಜಾನ ಮತ್ತು ಹರಣಾದ್ ದುಷ್ಟಮದ್ಯಪಾನೀಯಪಾನಾತ್ ಅತಿಮದ್ಯಪಾನಾತ್ ಅಸಂ-
ಲಕ್ಷಣ ಶೋಧನಾತ್ ಪ್ರತಿಕರ್ಮಣಾಂ ವಿಷಮಗಮನಾತ್ ಅನುಸಚಾರಾಜ್ವಲ-

ನಾದಿತ್ಯಪವನಸಲಲಾತಿಸೇವನಾತ್ ಅಸ್ತಪ್ನಾತ್ ಅತಿಸ್ತಪ್ನಾದ್ವೇಗವಿಧಾರಣಾದೃತುವಿವರ್ಯ-
ಯಾತ್ ಅಯಧಾಬಲಮಾರಮ್ಭಾದ್ಧಯಶೋಕಚಿತ್ತೋದ್ವೇಗಾತಿಯೋಗಾತ್ ಕ್ರಿಮಿಶೋಷ
ಜ್ವರಾಶೋವಿಕಾರಾಂತಿಕರ್ತನಾದ್ವಾ ವಿಪನ್ನಾಗ್ನೇಸ್ತ್ರಯೋ ದೋಷಾಃ ಪ್ರಕುಪಿತಾ ಭೂಯ
ವಿವಾಗ್ನಿಮುಪಹತ್ಯ ವಕ್ವಾಶಯಮನುಪ್ರವಿತ್ಯ ಅತೀಸಾರಂ ಸರ್ವದೋಷಲಿಂಗಂ ಜನಯನ್ತಿ ||

ಅಪಿ ಚ ಶೋಣಿತಾದೀನ್ ಧಾತೂನತಿಪ್ರದುಷ್ಪಾನ್ ದೂಷಯನ್ತೋ ಧಾತುದೋಷ-
ಸ್ವಭಾವಕೃತಾನತೀಸಾರವರ್ಣಾನುಪದರ್ಶಯನ್ತಿ | ತತ್ರ ಶೋಣಿತಾದಿಷು ಧಾತುಷು ಅತಿ-
ಪ್ರದುಷ್ಟೇಷು ಹಾರಿದ್ರಹರಿತನೀಲವಾಂಜಿಷ್ಯವಾಂಸಧಾವನಸನ್ನಿಕಾಶಂ ರಕ್ತಂ ಕೃಷ್ಣಂ
ಶ್ವೇತಂ ವರಾಹಮೇದಃಸದೃಶಮನುಬದ್ಧವೇದನಮವೇದನಂ ವಾ ಸಮಾಸವ್ಯತ್ಯಾಸಾದುವ-
ವೇಶ್ಯತೇ ಶಕೃದ್ ಗ್ರಾಹಿತಮಾಮಂ ಸಕೃತ್ ಸಕೃದಪಿ ವಕ್ವಮನತಿಕ್ಷೀಣವಾಂಸಶೋಣಿತ-
ಬಲೋ ಮನ್ವಾಗ್ನಿವಿಹತಮುಖರಸಸ್ತಾದೃಶಮಾತುರಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಧ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ||

(ಚ. 558)

ಶೀತ-ಸ್ಥಿಗ್ಧ-ರೂಕ್ಷ-ಉಷ್ಣ-ಗುರು-ಖರ-ಕರಿನ, ಈ ಗುಣಗಳು ಅತಿಯಾಗಿರುವ, ವಿಷಮ ವಾದ, (ಸಂಯೋಗ) ವಿರುದ್ಧವಾದ, (ಅಥವಾ) ಸಾತ್ಯವಲ್ಲದ ಭೋಜನದಿಂದ, ಉಪ ವಾಸದಿಂದ, ಕಾಲದಾಟಿ ಉಟಮಾಡುವದರಿಂದ, (ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸಿಕ್ಕಿದ) ಯಾವದನ್ನಾ ದರೂ ತಿನ್ನುವದರಿಂದ, ಕೆಟ್ಟ ಮದ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಪಾನೀಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ಮದ್ಯವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ಶೋಧನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದರಿಂದ, ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು ವಿಷಮವಾಗುವದರಿಂದ, (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ) ತಕ್ಕ ಉಪಚಾರವಿಲ್ಲದಿರು ವದರಿಂದ, ಬೆಂಕಿ-ಸೂರ್ಯ-ಗಾಳಿ-ನೀರುಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ, ಜಾಗ ರಣದಿಂದ, ಅತಿನಿದ್ರೆಯಿಂದ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ) ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದರಿಂದ, ಋತು ಗಳ ಕೆಡಕಿನಿಂದ, ಒಲಕ್ಕೆ ವಿಾರಿ ಸಾಹಸ ಮಾಡುವದರಿಂದ, ಅತಿಯಾದ ಭಯ, ದುಃಖ, ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಳವಳ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ, ಕ್ರಿಮಿ-ಕ್ಷಯ-ಜ್ವರ-ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ

దేసేయింద అధవా అతిక్ష్ణిణతేయింద, కేట్టంధ అగ్నిబలవృళ్ళవనల్లి మూరు దోష గళూ క్షోణవగొండు, అగ్నియన్న మత్తష్ట కేడిసి, పక్వాశయవన్న హేక్కు, సవ (త్రి)దోషగళ లక్ష్ణణగళుళ్ళంధా అతిసారవన్నంటుమాడుత్తవే.

మత్తు అతియాగి దోషహొందిద రక్త మొదలదాద ధాతుగళన్న ఇన్నష్ట కేడి సుత్తా, అంధా ధాతుగళ మత్తు దోషగళ స్వభావగుణదింద హుట్టువ వణ గళన్న అతిసారదల్లి కాణీసుత్తవే. ఆగ్గి, రక్తాది ధాతుగళు అతియాగి కేట్టల్లి, అరసిన, హసురు, నిల, మంబిష్టద హాగిన కేంపు, మాంస తొళద నిరిన వణద హాగిన, రక్తకేంపు, కప్ప, బిళి, వణదాగ్గి, హందియ మేదస్సిగి సద్ధత వాగి, వేదనేయక్తవాగి అధవా వేదనే ఇల్లద, ఈ లక్ష్ణణగళు బేరేయాగి అధవా ఒట్టుగి ఇరువ మలవు ఒమ్మే క్షోణిక్షోణి, ఒమ్మే అనువాగి, ఒమ్మే పక్తవాగి హేగిగుత్తదే; రోగియు మాంసదల్లియు, రక్తదల్లియు, బలదల్లియు, అతియల్ల దష్ట క్షిణివాగిరుత్తనే; అగ్నియు మందవాగిరుత్తదే; మత్తు ముబద రస (కలీ) కేట్టు ఇరుత్తదే. అంధా రోగియున్న (ముందే హేళువ అసాధ్య లక్ష్ణణగళిల్లవా దరే) సుఖపడిసువదు కష్టసాధ్యవేంత తిళియతక్కుద్దు.

పరా: త్రిదోషజదల్లి మూరు దోషగళ లక్ష్ణణగళూ సేంరుత్తవే ఎంత వా, బాలకరల్లియు వృద్ధ రల్లియు ఇదు అసాధ్య ఎంత సు. (పు 780)

9. విభివర్ణ్యోరతిసాయమాణం సోషవద్రవమాతురమసాధ్యోఽయ-
అసాధ్య లక్షణ మితి ప్రత్యాజక్షిేత| తద్ధధా: -కృధశోణితోభం యశ్చప్తిండోష-
మం మాంసోదకసన్నికాశం దధిఫ్యతమజ్జత్వేలవసాక్షిరవేతవా-
రాభమతినిలమతిరక్తమతిశృణ్ణ ముదకమినాజ్ఞం పునర్మేళకాభమతిస్సిగ్ధం ఘరిత-
నిలకషాయవణం కర్బురమానిలం తన్నమదామం జంద్రకేషపగతమతికూణప-
పూతిపూయగంధమామమత్స్యగంధమక్ష్మికాక్రాంతం క్షధితబహుధాతుద్రవమల్పపు-
రిషమపురిషం వాతిసాయమాణం తృష్ణాదాహజ్వరభ్రమతమకఠిక్వాశ్వాసాను-
బంధమతివేదనమవేదనం వా స్రస్తవక్తగుదం పతితగుదబలిం ముక్తనాలమతి-
క్షిణబలమాంసశోణితం సవపాశ్వాస్థిశలినిమరొజకాతిప్రలాపసమ్మోహ-
పరితం సహసోషరతవికారమతిసారిణమచికిత్స్యం విద్యాదితి || (జ. 558)

ముందే హేళువ వణగళుళ్ళ మలప్రవృత్తియన్న మాడువ మత్తు టపద్రవ యుక్తనాద అతిసారరోగియన్న వాసిమాడువదు అసాధ్యవేంత హేళతక్కుద్దు. అదు హేగిందరే:—

కషాయద అధవా రక్తద హాగిన, యశ్చప్తిండక్తే సద్ధతవాద (కప్టోత్తిద కేంపు వణద), మాంస తొళద నిరిన హాగిన, మోసరు-తుప్త-మజ్జ-త్వేల-వసే-హాలు-వేతవారగళ హాగి కాణువ, అతినిల, అతికేంపు, అధవా అతి కప్ప వణద, నిరినంతే స్వజ్ఞవాద, పునః మేళకద హాగిన (నవలిన బాలద

ಕಣ್ಣುಗಳ ಹಾಗೆ ಕವೈತ್ತಿದ ನೀಲವರ್ಣದ), ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಹಸುರು, ನೀಲ, (ಅಥವಾ) ಕಪಾಯ ವರ್ಣದ, ನಾನಾ ವರ್ಣದ, ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ, ಎಳೆಯಿರುವ, ಅಮವಾದ, ನವಿಲಿನ ಬಾಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಉಗುರಗಳುಳ್ಳ, ಅತಿಯಾದ ಹೆಣದ ದುರ್ವಾಸನೆ ಅಥವಾ ಕೀವಿನ ವಾಸನೆ ಇರುವ, ಹಸಿ ವಿನಾಸಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ನೋಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹು ಧಾತುಗಳ ದ್ರವಯುಕ್ತವಾದ, ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಮಲವುಳ್ಳ, ಅಥವಾ ಮಲವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅತಿಸಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವಂಥಾ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಭ್ರಮೆ, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬುಸ, ಈ ಉಪದ್ರವಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಂಥ, ಅತಿಯಾದ ವೇದನೆಯುಳ್ಳ, ಅಥವಾ ವೇದನೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಗುದವು ಬಿಂದು ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿದ, ಗುದದ ಸುಳಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಂಥಾ, (ಗುದದ) ನಾಲ ಸಡಿಲಾದ, ಒಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಮಾಂಸದಲ್ಲಿಯೂ, ರಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ಕ್ಷೀಣನಾದ, ಸರ್ವ ಪಕ್ಷಗಳ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶೂಲೆ ಇರುವ, ಅರುಚಿ-ಅತಿಹರಟು ಏಕೆ-ಮೂರ್ಛೆಗಳ ಬಾಧೆಯುಳ್ಳ, ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಸರ್ತಿ (ಫಕ್ತನೆ) ವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಬಿಡು ಗಡೆ ಹೊಂದಿದ, ಅತಿಸಾರರೋಗಿಯು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅಯೋಗ್ಯನೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪಠಾ ಸುತ್ರತನ ವರಣವ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಉಂಟು ಉಪಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೇನು, ಮಸ್ತಕದ ಮಜ್ಜೆ, ಸೌವಿ ರಾಂಜನ, ಕೆಸರು ಸಹ ಮೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ತೀತವಾದ ಅಥವಾ ಉಷ್ಣವಾದ ಮಲ, ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವದು, ಸಹ ದುರ್ಬಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಗುದವು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳದಿರುವದು, ಅಥವಾ ಬಿಂದು ಅದರ (ಉಷ್ಮಾ) ಬಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿರುವದು, ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವದು, ರೋಗಿಯು ಕ್ಷೀಣನಾಗಿರುವದು ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವದು ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರರೋಗಿಯನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು ಎಂತ ಸಹ ಸು (ಪು 781)

10. ತೈಸ್ತ್ಯಭಾವೈಃ ಶೋಚತೋ ಽಲ್ಪಾಶನಸ್ಯ |
 ಶೋಕಜ ಅತಿಶಯ ಬದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ಬಾಷ್ಪೋ(ವಿಷ್ಣು)ವೇಗಃ ಪಕ್ತಿಮಾವಿಧ್ಯ ಜನೋಃ ||
 ಕೋಷ್ಠಂ ಗತ್ವಾ ಕ್ಷೋಭಯನ್ ಯಸ್ಯ* ರಕ್ತಂ |
 ತಚ್ಚಾಧಸ್ತಾತ್ ಕಾಕನನ್ದೀಪ್ರಕಾಶಮ್ ||
 ವರ್ಜೋಮಿಶ್ರಂ ನಿವುರೀಷಂ ಸಗಂಧಂ |
 ನಿರ್ಗಂಧಂ ವಾ ಸಾಯ್ಯತೇ ತೇನ ಕೋಷ್ಠಾತ್ ||
 ಶೋಕೋತ್ಪನ್ನೋ ದುಶ್ಚಿಕಿತ್ಸ್ನೋ ಽತಿಮಾತ್ರಮ್ |
 ರೋಗೋ ವೈದ್ಯೈಃ ಕಷ್ಟ ಏಷ ಪ್ರದಿಷ್ಟಃ || (ಸು. 780-81)

* 'ಕ್ಷೋಭಯತ್ಯಸ್ಯ' ಎಂತ ಇರಬೇಕಾದ್ದು

ಆಯಾ ಭಾವಗಳಿಂದ ಶೋಚಿಸುತ್ತಾ ಸಾಕಷ್ಟು ಉಣ್ಣದವನಲ್ಲಿ ಅವಿಯ (ಅವಿರೂಪ ವಾದ ಪಿತ್ತದ) ವೇಗವು ಅವನ ಪಚನಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ಕೋಷ್ಠವನ್ನು (ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು) ಹೊಕ್ಕು, ಅಲ್ಲಿಯ ರಕ್ತವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವದರಿಂದ, ಆ ರಕ್ತವು ಗುಲುಗುಂಚೀವರ್ಣವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಮಲಮಿಶ್ರವಾಗಿಯೋ, ಮಲವಿಲ್ಲದೆಯೋ, ವಾಸನೆಯುಕ್ತವಾಗಿಯೋ, ವಾಸನೆ ಯಿಲ್ಲದೆಯೋ, ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. (ಈ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ) ಶೋಕಜನ್ಯ ವಾದ ಅತಿಸಾರವು, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅತಿ ಪ್ರಯಾಸ ಕೊಡುವಂಥಾದ್ದಾದ್ದರಿಂದ, ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯ ರೋಗ ಎಂತ ವೈದ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಾಃ ಭಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವಾತವು ಸ್ಥಿತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಲವನ್ನು ನೀರು ಮಾಡಿ, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ವೇಗದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಆ ಅತಿಸಾರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಾತಸ್ಥಿತಿ ಅತಿಸಾರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಎಂತ ವಾ. (ಪು 212) ಕೆಳಗಿನ 11ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

11. ಆಗನ್ನೂ ದ್ವಾವತೀಸಾರೌ ಮಾನಸೌ ಭಯಶೋಕಜೌ |

ಭಯಜ ಅತಿಸಾ
ರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ,
ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು
ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ.

ತತ್ತಯೋರ್ಲಕ್ಷಣಂ ವಾಯೋರ್ಯದತೀಸಾರಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ಮಾರುತೋ ಭಯಶೋಕಾಭ್ಯಾಂ ಶೀಘ್ರಂ ಹಿ ಪರಿಕುಪ್ಯತಿ |

ತಯೋಃ ಕ್ರಿಯಾ ವಾತಹರಾ ಹರ್ಷಣಾಶ್ಚಾಸನಾನಿ ಚ ||

(ಚ. 559)

ಭಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಶೋಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅತಿಸಾರಗಳೆರಡು ಆಗಂತು (ಹೊರ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು): ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು. ವಾತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಅವೆರಡರ ಲಕ್ಷಣಗಳು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಭಯದಿಂದಲೂ ಶೋಕದಿಂದಲೂ ವಾಯು ಬೇಗನೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ವಾತಹರವಾದ ಔಷಧಗಳು ಮತ್ತು (ಶೋಕಜದಲ್ಲಿ) ಹರ್ಷಣ ಮತ್ತು (ಭಯಜದಲ್ಲಿ) ಧೈರ್ಯಪಡಿಸುವದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

12. ಆಮಾಜೇರ್ಣ್ಯಃ ಪ್ರದ್ರುತಾಃ ಕ್ಷೋಭಯಸ್ತಃ

ಅಮಜ ಅತಿಸಾ
ರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ಕೋಷ್ಠಂ ದೋಷಾಃ ಸಂಪ್ರದುಷ್ಠಾಃ ಸಭಕ್ತಮ್ |

ನಾನಾವರ್ಣಂ ನೈಕಶಃ ಸಾರಯನ್ತಿ

ಕೃಚ್ಛಾಙ್ಗಾ ನೈಃ ಸ್ವಮೇನಂ ವದನ್ತಿ ||

(ಸು. 781)

ಮನುಷ್ಯನು ಉಂಡದ್ದು ಜೀರ್ಣವಾಗದೆ ಉಳಿದದ್ದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡು, ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಸಂಚರಿಸಿ, ಅವನ ಕೋಷ್ಠವನ್ನು ಕದರಿಸಿ, ಅನ್ನದೊಂದಿಗೆ ಅದನ್ನು (ಆಮ ವನ್ನು) ನಾನಾ ವರ್ಣವಾಗಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊರಗೆ, ಬಹು ಸರ್ತಿಯಿಂದ, ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಆರನೆಯ (ಆಮಜ) ಅತಿಸಾರ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪರಾ 'ಆಮಾಜೇರ್ಣ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅನ್ನಾಜೇರ್ಣ್ಯಃ' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅರ್ಥ ಒಂದೇ 'ಕಷ್ಟ ದಿಂದ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತೂಲಯುಕ್ತವಾಗಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು. ಹಿಂದಿನ 8ನೇ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ 13ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪರಾ ನೋಡಿ

13. ಸಂಸೃಷ್ಟಮೇಫದೋಷೈಸ್ತು ಸ್ಥಸ್ತಮಪ್ಸವಸೀದತಿ |

ಅಮ-ಪಕ್ವ ಎಂಬ
ಭೇದ.

ಪುರೀಷಂ ಭೃಶದುರ್ಗದ್ಧಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಚಾಮಸಂಚ್ಛಿತಮ್ ||

ಏತಾನ್ಯೇವ ತು ಲಿಂಗಾನಿ ವಿಪರೀತಾನಿ ಯಸ್ಯತು |

ಲಾಘವಂ ಚ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪಕ್ವಂ ವಿನಿರ್ದಿಶೀತ್ || (ಸು. 781)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಮಲವು ಹೆಚ್ಚು ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಕಡಿಮೆ ನೀರಾಗಿದ್ದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದರೆ, ಅದು 'ಅಮ' ಎಂತಲೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮತ್ತು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹಗುರ ಕಂಡರೆ, ಅದು 'ಪಕ್ವ' ಎಂತಲೂ, ನಿಶ್ಚಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ವರಾ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಮಲವು ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವದು, ರಕ್ತವಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬ ಭೇದವಲ್ಲದೆ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ, ಸಾಮದಲ್ಲಿ ಮಲವು ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವದು ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಸ್ವಪಿಸುವದು ಮೂತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆತೂರಿ ಇರತ್ತವೆ; ಅದರ ಕಛಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತದೆ, ಎಂತ ಸಹ ವಾ. (ಪು. 212). ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯು ಬದ್ಧವಾಗಿ, ಮಲವು ಬಿಡುಬಿಡು, ದ್ರವವಾಗಿ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ ವಿಸರ್ಜನವಾಗುವದು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ವಾಯು ಬಿಗಿದು, ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಶೂಲೆಯೊಂದಿಗೆ, ಅದ್ವವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವದು, ಮತ್ತು ಮಲದ ನೀರು ಹಸಿ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಹರಡಿ, ಅರಿಹೋಗುವದು ಸಹ ವಾತಿಕ ಅಮಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಎಂತ ಚ (ಪು 557). 'ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಿಚ್ಛಿಲಂ', (ಅಂದರೆ ಗಂಟೆ ನೀರಿನ ಹಾಗೆ ದ್ರವದ ದ್ರವವಾದ), ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು.

ಸುತ್ತುತನ ವಚನದಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಲಕ್ಷುತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಕಛಾತಿಸಾರವಲ್ಲದ್ದು ಎಂತ ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ಹೇಳಿಕೆ

14. ವಾಯುಃ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಸಿಚಿತಂ ಬಲಾಸಂ

ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಸಂ
ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣ
ಮತ್ತು ಭೇದ
ನುದತ್ಯಧಸ್ತಾದಹಿತಶನಸ್ಯ |
ಪ್ರವಾಹಮಾಣಸ್ಯ ಮುಹುರ್ಮಲಾಕ್ತಂ
ಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ ತಾಂ ಪ್ರವದಂತಿ ತಜ್ಞಾಃ ||
ಪ್ರವಾಹಿಕಾ ವಾತಕೃತಾ ಸಶೂಲಾ, ಪಿತ್ತಾತ್ಮದಾಹಾ ಸಕಫಾ ಕಫಾಚ್ಚ |
ಸಶೋಣಿತಾಃ ಶೋಣಿತಸಮ್ಭವಾಸ್ತು, ತಾಃ ಸ್ನೇಹರೂಕ್ಷವ್ರಥವಾ
ಮತಾಸ್ತು ||
ತಾಸಾಮತೀಸಾರವದಾದಿಶೇಚ್ಚ, ಲಿಂಗಂ ಕ್ರಮಂ ಚಾಮವಿವಕ್ಷತಾಂಚ ||
(ಸು. 791)

ಅಹಿತವಾದ ಅಶನವನ್ನು ಮಾಡುವಂಥವನಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಅತಿಯಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು, (ಕರುಳುಗಳಲ್ಲಿ) ಸುಗ್ರಹವಾದ ಕಫವನ್ನು ಮಲದ ಲಾಂಛನದೊಂದಿಗೆ ವದೇ ವದೇ, ರೋಗಿಯು ಬಿಕ್ಕಿದ ಹಾಗೆ, ಕೆಳಗೆ (ಗುದದ್ವಾರವಾಗಿ ಹೊರಗೆ) ತಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ (ಅರೋಗಕ್ಕೆ) ಒಲ್ಲವರು ಪ್ರವಾಹಿಕೆ (ಬಿಕ್ಕುವಿಕೆಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರ, ಆಮಶಂಕೆ, Dysentery) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ವಾತಜವಾದಾಗ್ಗೆ ಶೂಲೆಯೂ, ಪಿತ್ತಜವಾದಾಗ್ಗೆ ಉರಿಯೂ, (ಆಸನದಲ್ಲಿ), ಕಫಜವಾದಾಗ್ಗೆ ಕಫವೂ, ರಕ್ತಜವಾದಾಗ್ಗೆ ರಕ್ತವೂ, (ಪ್ರಾವದೊಂದಿಗೆ) ಕಾಣುವದು ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಸ್ನೇಹಗಳ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು ಎಂತ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಅವುಗಳ (ಇತರ) ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಆಮ-ವಕ್ಷ ಎಂಬ ಭೇದ ಸಹ ಅತಿಸಾರದಂತೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹರಾ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಉರಿ, ರಕ್ತಕೋಷದಿಂದ ರಕ್ತಸ್ತಾವ ಸಹ ಕಂಡಾಗ್ಗೆ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಕಫವಾತಗಳೊಳಗೆ ಕಫವು ಬಿಡುಬಿಡು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಮತ್ತು ವಾತವು ರೂಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವದು ಎಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ತಿಳಿಸಿತೆಯಿಂದ ಪಿತ್ತಜಾ, ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ರಕ್ತಜಾ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮ ವ್ಯಾ. (ಪು 57).

'ಪ್ರವಾಹಿಕಾ' ಎಂದರೆ ಗ್ರಹಣೀರೋಗ ಎಂತ ಅಮರ ಹೇಳುತ್ತದೆಂಬದರಿಂದ ತಬ್ಬಕಲ್ಪದ್ವಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣೀರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆಯು 'ಪ್ರವಾಹಿಕಾ' ಶಬ್ದದ ಕೆಳಗೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಗೆ ವಿಸೂಚಿ ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ' ಎಲ್ಲನ್ನೂ ದಿಕ್ಷನೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರವಾಹಿಕಾ' ಎಂಬದು diarrhoea (ಅತಿಸಾರ) ಎಂತ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ 'ಪ್ರವಾಹ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಾರ್ಥ 'ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ಹೊರಗೆ ಸಾಗುವದು' ಎಂಬದು. ಇದಕ್ಕೆ

ಸರಿಯಾಗಿ 'ಪ್ರವಾಹಿಕಾ' ಎನ್ನಬೇಕಾದಲ್ಲಿ 'ಸಿರ್ವಾಹಿಕಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಚಿ ಸಾ ಸಂ. ದ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ "ತಯಾ ಪ್ರವಾಹಿತೇ ದೋಷೇ ಪ್ರತಾಮೃತ್ಯುದರಾ ಮಯಃ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ (ಪು 559) ಎಂದರೆ, 'ಅದರಿಂದ (ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯಿಂದ) ದೋಷವು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ' 'ಪ್ರವಾಹಿಕೆಗೆ' (ಎನ್ರೋಸೀ, 'ಅನ್ರೋಸ್ಟಿ', 'ಸಿತ್ತಾರಕಾ', ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಸಹ ಇವೆ ಎಂತ ಮ. ವ್ಯಾ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಪು 56). ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಧಾತುಗಳು, ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಫ ಮಾತ್ರ, ಸ್ತವಿಸ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಭೇದ ಎಂತ ಅದೇ ಮ. ವ್ಯಾ ವೈದ್ಯ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗಣ ವರ್ಣನ ಇದೆ:-

ಸೃತೇ ವಿಶ್ವಫರಕ್ಲೇ ತು ವಾಯುನಾ ವಿಚ್ಛಿವರ್ಚತಮ್ |

ಪ್ರವಾಹಿಕೇತಿ ತತಃ ಪ್ರಾತಃ ಯತ್ಪೇನಾಮ್ಘಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||

(ಪು 226-7)

ಅಂದರೆ, "ವಾಯುವಿಂದ ಮಲ-ಕಫ-ರಕ್ತ ಸಹ ಹೊರಟಲ್ಲಿ ಮಲಹೊರತಾದ ಬರೇ ನೊರೆ-ನೀರು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವ್ಯಾಧಿಯು 'ಪ್ರವಾಹಿಕಾ' ಎಂತ ಬ್ಯಾತಿಗೊಂಡದೆ ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಸೀರುಕೊಂಬೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಎಂತ ವ್ಯಾಜ್ಞ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡರೆ, 'ಪ್ರವಾಹಿಕೆ' ಎಂಬುದು ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿ ಎಂಬದನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂದೇಹ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರವಾಹಿಕೆ ಎಂಬುದು ಬಿಕ್ಕುವಿಕೆಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರ, ಅಮತಂಕೆ ಎಂತ ಸಿಕ್ತೆಯಿಸಬೇಕು ಮಲ ಬರುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಎರರ್ಚನಕ್ಕೆ ಕೂತು, ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಬಿಕ್ಕುತ್ತಾ, ವೇದನೆವಡುತ್ತಾ, ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಸಿಂಬಳದ ಹಾಗಿನ ಅವನ ಅಥವಾ ಕಫ ಬರೇದಾಗಿ, ಅಥವಾ ಮಲದ ಸೀರು, ರಕ್ತ ಮುಂತಾದ್ದರ ಲಾಂಛನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಹೋಗುವನು (Straining and tenesmus) ಅಮತಂಕೆಯ (Dysentery) ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಬರೇ ಅತಿಸಾರ (Diarrhoea)ದಲ್ಲಿ ಆ ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂತ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಘೋಷಿಸುವ ಸುತ್ತಿನ ಉಪದೇಶವು ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಉಂಟು ಅಮತಂಕೆಯ ಅರಂಭದ ಎರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬರೇ ಅತಿಸಾರವೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ, ಅಮತಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರೇ ಅತಿಸಾರಾನಂತರ ಕವ ಹೋಗುವುದೇ ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಚರಕನು ಕಫಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಒಂದೆಂತ ಬರೆದದ್ದಾಗಿರಬಹುದು ಅಮತಂಕೆ ಮತ್ತು ಬರೇ ಅತಿಸಾರ, ಇವುಗಳೊಳಗಿನ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕ. ಅಮತಂಕೆ ಅರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಅದು ವಿಫಲವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಮಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ತನ್ನಂತೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮಲವನ್ನು ಕಟಿಸಿದಾರದು ಮತ್ತು ಮಲ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೋ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯನ್ನೋ ಕೊಟ್ಟು ದೋಷವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು ಎನ್ನುವದು ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರದಲ್ಲಿ-ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗುದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದೆ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿರುವ (Rectum and descending colon) ಧಾಗದಲ್ಲಿ-ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ತೋತ್ರನ ಕಫಾವರಣದಲ್ಲಿ ಹುಣ್ಣು ಇರುವುದು ಅಮತಂಕೆಯ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಆ ವಿಶೇಷದ ದೆಸೆಯಿಂದಲೇ ಅಮತಂಕೆಯ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೈಕಾಣ ಕಾಣುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚರಕನು ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯನ್ನು ಕಫಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.

15. ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರೀ ಯಸ್ವೇತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಂ ಮುಕ್ತ್ವಾ ಸಿಂಹೇವತೇ |

ರಕ್ತಾತಿಸಾರದ
ಸಿದಾನ ಮತ್ತು
ಲಕ್ಷಣ

ಪಿತ್ತಲಾನ್ಯಸ್ತನುಪಾನಾನಿ ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತಂ ಮಹಾಬಲಮ್ ||

ಕುರ್ಯಾದ್ರಕ್ತಾತಿಸಾರಸ್ತು ರಕ್ತಮಾತು ಪ್ರದೂಷಯತ್ |

ತೃಷ್ಣಾಂ ಶೂಲಂ ವಿದಾಹಂ ಚ ಗುದವಾಕಂ ಚ ದಾರುಣಮ್ ||

(ಚ 561)

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಗೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಯಾವನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಮಹಾಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಬೇಗನೆ ರಕ್ತವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ರಕ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಶೂಲೆ, ವಿಶೇಷವಾದ ಉರಿ, ಮತ್ತು ಕರಿಣವಾದ ಆಸನದ ಬೇಯುವಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು.

ಪಾಠ್ಯಾಚ್ಚರ ಸಹ ರಕ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೊಂಡು ಎಂತ ಮ. (ಪು. 789)

16. ಶರೀರಿಣಾಮತೀಸಾರಃ ಸಮ್ಪೂತೋ ಯೇನ ಕೇನಚಿತ್ |
 ದೋಷಾಣಾಮೇವ ಲಿಂಗಾನಿ ಕದಾಚಿನ್ನಾತಿವತ್ಸರೇ ||
 ಇತರ ಅತಿಸಾರ
 ಗಳು ಸ್ವೇಹಾಬೇರ್ಣನಿಮಿತ್ತಸ್ತು ಬಹುಶೂಲವ್ರವಾಹಿಕಃ |
 ವಿಸೂಚಿಕಾನಿಮಿತ್ತಸ್ತು ಚಾನೈರ್ಯೋಽಬೇರ್ಣನಿಮಿತ್ತಜಃ ||
 ವಿಪಾಶಃಕೃಮಿಸಮ್ಪೂತೋ ಯಥಾಸ್ತಂ ದೋಷಲಕ್ಷಣಃ ||
 (ಸು. 781, 782)

ಜನರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರವಾದರೂ (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಗಳ
 ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಮಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. ಪಾಸಮಾಡಿದ ಸ್ನೇಹವು ಬೇರ್ಣ
 ವಾಗದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಹಳ ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಹಿಕೆ ಇರುವ ಅತಿಸಾರ, ವಿಷೂ
 ಚಿಕೆನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರ, ಅಬೇರ್ಣನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರ, ವಿಷದಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರ,
 ಅಶ್ವಸ್ತು ರೋಗದಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರ, ಕೃಮಿಯಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
 ಯಾವದಕ್ಕೆ ಯಾವ (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಗಳು ಕಾರಣಗಳೋ ಆ ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು
 ಆ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು.

ಸರ್ವಾ ವಾತನಿತ್ಯಪಿತ್ತಕಫ-ಕಫವಾತ ಎಂಬ ಮೂರು ಅತಿಸಾರಗಳು ಬೇರೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೊ
 ಳಗೆ ಆಯಾ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲದೆ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇಲ್ಲದರಿಂದ, "ಪ್ರಕೃತಿಸಮಸಮ
 ವಾಯು" ನ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭೇದಗಳಾಗಿ ಅತಿಸಾರವಿಧಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾನಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ. ದ್ವಂದ್ವದೋಷ
 ಗಳಿಂದ 'ವಿಕೃತಿ-ವಿಷಮ-ಸಮವಾಯು' ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡರೆ ಮಾತ್ರ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ಕಾನಿಸುವದು
 ಕ್ರಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ

17. ಆಮ-ಪಕ್ವಕ್ರಮಂ ಪಿತ್ತಾ ನಾತಿಸಾರೇ ಕ್ರಿಯಾ ಯತಃ |
 ಅತಃ ಸರ್ವಾತಿಸಾರಾಸ್ತು ಜ್ವೇಯಾಃ ವಕ್ವಾಮಲಕ್ಷಣೈಃ || (ಸು. 782)
 ದೋಷಾಃ ಸನ್ನಿಚಿತಾ ಯಸ್ಯ ವಿದಗ್ಧಾಹಾರಮೂರ್ಚ್ಛಿತಾಃ |
 ಅತಿಸಾರಾಯ ಕಲ್ಪಂತೇ ಭೂಯಸ್ತಾನಾಂ ಸಂಪ್ರವರ್ತಯೇತ್ ||
 ನ ತು ಸಂಗ್ರಹಣಂ ದೇಯಂ ಪೂರ್ವಮಾಮಾತಿಸಾರಿಣೇ |
 ಎಒಧ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಾಗ್ಗೋಷಾ ಜನಯನ್ತ್ಯಾಮಯಾನ್ ಒಹೂನ್ ||
 ದಂಡಕಾಲಸಕಾಧ್ಯಾನಗ್ರಹಣ್ಯಶೋಗದಾಂ ಸ್ವಧಾ |
 ಶೋಧಪಾಂಡ್ಯಮಯಸ್ಪೇಷಕುಷ್ಪಗುಲ್ಮೋದರಜ್ವರಾನ್ ||
 ತಸ್ಯಾದುಪೇಕ್ಷೇತೋತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟಾನ್ ವರ್ತಮಾನಾನ್ ಸ್ವಯಂ ಮಲಾನ್ |
 ಕೃಚ್ಛಂ ವಾ ವಹತಾನ್ ದದ್ಯಾದಭಯಾಂ ಸಂಪ್ರವರ್ತಿನೀಮ್ ||
 ತಯಾ ಪ್ರವಾಹಿತೇ ದೋಷೇ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತ್ಯುದರಾಮಯಃ |
 ಜಾಯತೇ ದೇಹಲಘುತಾ ಜರರಾಗ್ನಿಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ ||
 ಪ್ರಮಥ್ಯಾಂ ಮಥ್ಯದೋಷಾಣಾಂ ದದ್ಯಾದ್ಧೀಪನಪಾಚನೀಮ್ |
 ಲಂಘನಂ ಚಾಲ್ಪದೋಷಾಣಾಂ ಪ್ರಶಸ್ತಮತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||

(ಚ. 559)

ಯೋ ತ್ರಿಧ್ರವಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಚ ಪುರೀಷಮತಿಸಾರ್ಯತೇ |

ತಸ್ಯಾದೌ ವಮನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಂಘನವಾಚನಮ್ ||

(ಸು. 782)

ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಆಮವೋ, ವಕ್ತವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು ಇಲ್ಲ ವಾದ್ದರಿಂದ, ಎಲ್ಲಾ ಅತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಇದು ಆಮ, ಇದು ವಕ್ತ ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಚನವಾಗದ ಆಹಾರಗಳಿಂದ ಕೆದರಿಕೊಂಡ ದೋಷಗಳು ಯಾವನಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುತ್ತವೋ, ಅವನಲ್ಲಿ ಅವು ಅತಿಸಾರ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ದೋಷಗಳು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸರಿ ಯಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವ ಹಾಗಿನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲದೆ, ಆಮಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಔಷಧಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ದೋಷಗಳು ಮುಂದಾಗಿ ಬದ್ಧಿಸ(ಬಿಗಿಯ)ಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಅವು ದಂಡಕ, ಅಲ ಸಕ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಗ್ರಹಣಿ, ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಜಾಕು, ಪಾಂಡು, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಕುಪ್ಪ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಜರ ಮುಂತಾದ ಒಹು ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಡಿಲಾಗಿ ತನ್ನಂತೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮಲಗಳನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತವಾದರೆ, ಅವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅಣಿಲೆಕಾಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅದರಿಂದ ದೋಷವು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಾಧಿಯು ಶಾಂತವಾಗು ತ್ತದೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಲಘುತ್ವ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಣ ವಚನಾಗ್ನಿಯು ವೃದ್ಧಿ ಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ದೋಷವು ಮಧ್ಯತರದ್ದಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ದೀವನ-ವಾಚನಕರವಾದ ಪ್ರಮಥ್ಯೆಯನ್ನು (ಮುಂದಿನ 18ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ದೋಷವು ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಲಂಘನವು ಅತಿಸಾರರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅತಿನೀರಾಗಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಯಾರಲ್ಲಿ ಮಲವು ಅತಿಯಾಗಿ ಸ್ವಪ ನುತ್ತದೋ, ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಲಂಘನವಾಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಅತಿಸಾರದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಕಂಡಕೂಡಲೇ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಅನಂತರ ವಾಚನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳೊಂದಿಗೆ ತಯಾರಿಸಿದ ಯವಾಗೂಂಟ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮವು ಹಿತ ಎಂತಲೂ, ತೂಲಿ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆ ಯುಬ್ಬರ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಂಧವಲವಣಿ ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಾಂತಿ ಮಾಡಿ ಸಿದ ಮೇಲೆ ಲಂಘನವಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಉಪಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತಲೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಮನಾನಂತರ ಲಘುವಾದ ಭೋಜನ ಕೊಡಬೇಕೆಂತಲೂ, ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಬದ್ಧವಾಗಿ, ಅಥವಾ ತೂಲಿಯೊಡನೆ, ಯಾರಿಗೆ ಅತಿಸಾರವಾಗುತ್ತದೋ ಅವ ನಿಗೆ ಅಣಿಲೆಕಾಯ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸುಮೇಷ್ಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಸು (ಪು 782) ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಲಂಘನವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಔಷಧವಿಲ್ಲ, ಅದರಿಂದಲೇ ಕೆದರಿ ದಂಥ ದೋಷವಸಮೂಹವು ವಚನವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಭಾ ಪ್ರ (ಪು 317) ಅತಿಸಾರವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಮಾಶಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಕೆಟ್ಟು ಸಂಘವಿಸುಮಂಥಾದ್ದಾದ್ದರಿಂದ, ವಾತಜ ಅತಿ ಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಹ, ಮೊದಲಾಗಿ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸುವವು ಹಿತವ ಗುತ್ತದೆ (ನಾ. 320)

ಅಮಾಶಂ(ಪ್ರವಾಹಿ)ಯ ಆರಂಭಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಗುದಮೊಳಗೆ ಹಿಡಿದು ಸಂತಿದ್ದ ಮಲವು ಸದಲಿ ಹೊರಗೆ ಹೋ ಗುವ ಹಾಗೆ, ರೋಗಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಚಾಚಮಾಚುಷ್ಟು ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅನ್ನೇ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಒಂದು ಚಮಚ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಯಕೊಟ್ಟು, ಗಂಟೆಯ ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವವಾರದ ಪಥ್ಯದಲಿ ಒಂದೆರಡು ದಿನ ಇರಿಸಿದರೆ, ಅದರಿಂದಲೇ ಅವನ ರೋಗ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆನೋವು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಒಡನೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

18. ಪಿಪ್ಪಲೀ ನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಂ ಭೂತೀಕಮಭಯಾ ವಚಾ |

ಹ್ರೀಬೇರಂ ಭದ್ರಮುಸ್ತಾನಿ ಬಿಲ್ವಂ ನಾಗರಧಾನ್ಯಕಮ್ ||

ಮಧ್ಯದೋಷದ
ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣೇ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚ ಸಮಾಂಶಾ ಕಂಟಕಾರಿಕಾ |

ತಿಸ್ರಃ ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ವಿಹಿತಾಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೇಷ್ಟತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||

ವಚಾಪ್ರತಿವಿಷಾಭ್ಯಾಂ ವಾ ಮುಸ್ತಪರ್ಪಟಕೇನ ವಾ |

ಹ್ರೀಬೇರಶ್ಯಂಗಬೇರಾಭ್ಯಾಂ ವಕ್ತ್ರಂ ವಾ ಸಾಯಯೇಜ್ಜಲಮ್ ||

(ಚ. 559.)

(1) ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಮಜ್ಜಿಗೆಹುಲ್ಲು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಬಜ್ಜಿ;
(2) ಲಾಮಂಚ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ, ಶುಂಠಿ, ಮತ್ತು ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, (3) ಓರೆಲೆಬೇರು, ನೆಗಲಿಮುಳ್ಳು, ಇವೆರಡರ ಸಮಾಂಶ ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು; ಇವು ಮೂರು ಅತಿಸಾರರೋಗಿಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರಮಥ್ಯಗಳು. ಒಬ್ಬ ಮತ್ತು ಅತಿವಿಡೆ, ಅಥವಾ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪರ್ಪಟಕ, ಅಥವಾ ಲಾಮಂಚ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದ ನೀರನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ 'ಪ್ರಮಥ್ಯಾ' ತಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ವೈದ್ಯತಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಥ್ಯಾ' ಎಂಬದು 'ಪಾಚನ ದೀಪನ ಕಷಾಯ' ಎಂಬ ತರ್ಥದಲಿ ಎಂತ ವೃದ್ಧಪರಂಪರೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಎಂತ ಆ ದೀ (ಪು. 434). ವಾ ನ ಆಪ್ತಾಂಗ ಸಂಖತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಥ್ಯಯೋಗಗಳು ಮೂರರೋಗಿ 1ನೇ 2ನೇಯವು ಕಾಣುತ್ತವೆ ಆ ಯೋಗಗಳ ವಿಷಧಿಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕೂಡಿಸುವುದೇಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲದೆ, ಆ ಯೋಗಗಳು ಪ್ರಮಥ್ಯಗಳು ಎಂತ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸಂ. ನಲ್ಲಿ ಆ ಪರಮ ವರ್ಗಗಳ ವಿಷಧಿಗಳ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಪರಮ ಪ್ರಮಥ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವು ಎಂತಲೂ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂ. ವಾ. ಯು ಪ್ರಮಥ್ಯಯ ಉಪಯೋಗವು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಅಲ್ಲಿ 1ನೇ ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ಯೋಗವನ್ನಾಗಲಿ 2ನೇ ಹ್ರೀಬೇರಾದಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂತ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಚರಕನು ಹೇಳಿದ 3ನೇ ಪ್ರಮಥ್ಯಯು ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ (ಶ. ಸಂ II 191-192) ಈ ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲ. ವಾ ನ ವಚನವಿಂದ ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ಎಂಬದು ಮೋಲ, ಅಥವಾ ಅಂಟಲಿ ವಿಷಧಿಗಳನ್ನು ಸುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿದಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಾಕಷ್ಟು ಬತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಚೂರ್ಣದ ಅಂಶವಾದ ಮತ್ತು ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರೆತೆಯಾಗುವಂತೆ ಸಟ್ಟುಗೊಂಡ ಕಡೆದು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಬೇಕಾದ ವಿಷಧವೇ ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ಎಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಮಥ್ಯಯು ಮೇಗ ಜೀರ್ಣವಾಗದು ಎಂಬುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಲಂಘನಮಾಡಬೇಕೆಂತ ವಾ ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು.

19. ದೇವದಾರುವಚಾಮುಸ್ತಾನಾಗರಾತಿವಿಷಾಭಯಾಃ |

ಕಲಿಂಗಾತಿವಿಷಾ ಹಿಂಗು ಸೌವರ್ಚಲವಚಾಭಯಾಃ ||

ಕಫನಾಶಕಮು
ಪಾಚನಯೋಗ
ಗಳು

ಅಭಯಾಧಾನ್ಯಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಬಾಲಕಂ ಬಿಲ್ವಮೇವ ಚ |

ಮುಸ್ತಂ ಪರ್ಪಟಕಂ ಶುಂಠೀವಚಾಸಾತಿವಿಷಾಭಯಾಃ ||

ಅಭಯಾತಿವಿಷಾಹಿಂಗುವಚಾಸೌವರ್ಚಲಂ ತಥಾ |

ಚಿತ್ರಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ವಚಾಕಟುಕರೋಹಿಣೀ |

ಪಾರಾವತ್ಸಕಜೀಜಾನಿ ಹರೀತಕ್ಯೋ ಮಹಾಷಧಮ್ |

ಮೂರ್ವಾ ನಿರ್ದಹನೀ ಪಾರಾ ತ್ರ್ಯೂಷಣಂ ಗುಹಿಪ್ಪಲೀ |

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಾ ಭದ್ರದಾರು ಶತಾಹ್ವಾ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |

ಏಲಾ ಸಾವರಕಂ ಕುಷ್ಠಂ ಹರಿದ್ರೇ ಕೌಟಜಾ ಯವಾಃ ||

ಮೇಷತ್ಯಂಗೀ ತ್ವಗೇಲೆ ಚ ಕೃಮಿಘ್ನಂ ವೃಕ್ಷಕಾಣಿ ಚ |
 ವೃಕ್ಷಾದಿನೀ ವೀರತರುರ್ಭೃಹತ್ಯೌ ದ್ವೇ ಸಹೇ ತಥಾ ||
 ಏರಂಡತ್ವಕ್ಷ ತೈನ್ದುಕೀ ದಾಡಿಮಾ ಕೌಟಜೇ ಶಮಾ |
 ಸಾರಾ ತೇಜೋವತೀ ಮುಸ್ತಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕೌಟಜಂ ಫಲಮಾ ||
 ಪಟೋಲದೀವ್ಯಕೋ ಬಿಲ್ವಂ ಹರಿದ್ರೇ ದೇವದಾರು ಚ |
 ವಿಡಂಗಮಭಯಾ ಸಾರಾ ಶೃಂಗವೇರಂ ಘನಂ ವಚಾ ||
 ವಚಾ ವತ್ಸಕಬೀಜಾನಿ ಸೈನ್ಧವಂ ಕಟುರೋಹಿಣೀ |
 ಹಿಂಗುವತ್ಸಕಬೀಜಾನಿ ವಚಾ ಬಿಲ್ವಶಲಾಟು ಚ ||
 ನಾಗರಾತಿವಿಷಾ ಮುಸ್ತಂ ಪಿಪ್ಪಲೋ ವಾತ್ಸಕಂ ಫಲಮಾ |
 ಮಹಾಷಧಂ ಪ್ರತಿವಿಷಾ ಮುಸ್ತಂ ಚೇತ್ಯಾಮಸಾಚನಾಃ ||
 ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ವಿಶತಿಯೋಗಾಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವಹಿತಾಸ್ತೀಮೇ ||

(ಸು. 783.)

(1) ದೇವದಾರ, ಬಜೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ,—

(2) ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಅತಿವಿಡೆ, (ಹುರಿದ) ಇಂಗು, ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ, ಒಜೆ, ಅಣಿಲೆ
 ಕಾಯಿ;—

(3) ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆ;—

(4) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ವರ್ವಾಟಕ, ಶುಂಠಿ, ಒಜೆ, ಅತಿವಿಡೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ;—

(5) ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅತಿವಿಡೆ, (ಹುರಿದ) ಇಂಗು, ಒಜೆ, ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ;—

(6) ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಒಜೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ;—

(7) ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ,—

(8) ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆಬೇರು (ಮಲ. ಪೆರುಕುರುಂಬ) ೨ ಪಾಲು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ತ್ರಿಕಟು.

ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ;—

(9) ಬಿಳೇಸಾಸುವೆ, ದೇವದಾರ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ;—

(10) ಎಲಕ್ಕಿ, (ಸಾಒರ) ಲೋಫ್ರ, ಚಂಗಲಕ್ಕೋಪ್ಪ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಇಂದ್ರ
 ಜೀವಿ;—

(11) ಮೇಷತ್ಯಂಗಿ, ಲವಂಗಪಚ್ಚಿ, ಎಲಕ್ಕಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ,—

(12) ನೆಲಕುಂಬಳಗಡ್ಡೆ, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಾಡು
 ಉದ್ದಿನ ಬೇರು, ಕಾಡುಹೆಸರಿನ ಬೇರು;—

(13) ಹರಳಚಕ್ಕಿ, ಬಂದದ ಮರನ ಚಕ್ಕಿ, ದಾಳಿಂಬದ ಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಕೊಡಸಿಗನ
 ಮರನ ಚಕ್ಕಿ, ಶಮಿಚಕ್ಕಿ,—

(14) ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ತೇಜೋವತಿ (ಮಲ. ಚರುಫುನ್ನರಿ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ,
 ಇಂದ್ರಜೀವಿ;—

(15) ಕಹಿವಡುವಲು, ಓಮ, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಬೇರು, ಅರಸಿನ ಮರದರಸಿನ, ದೇವದಾರ;—

(16) ವಾಯುವಿಕಂ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಜಿ;—

(17) ಬಜಿ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ;—

(18) (ಹುರಿದ) ಇಂಗು, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಒಜಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಎಳೆಕಾಯಿ;—

(19) ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ;—

(20) ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ;—

ಇವು ಇವೃತ್ತು ಅಮಪಾಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಯೋಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ

ಕರಾ ಈ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇರುವುದರಿಂದ, ಅಮತಂಕೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅವು ಹಿತವಾಗುವ, ಕಫಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜಿಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಇದರಂತರದ ಸಂಸ್ಥೆ ನೋಡಿ

ಐದನೇ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ೫ ಬಗೆಗಳಿಗೆ ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಿದರೆ, ಪಾಚನ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅಮಾತಿಸಾರವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಅದು ಆದರಿಂದ ಗುಣವಾಗ ದಿದ್ದರೆ, ನೀರಿ ನೂರು ಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ ಗುಣವಾಗದು ಎಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ಪು 78) ಎರಡನೇ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕಲಿಂಗಾವಿ - ಬಗೆಗಳ ಜರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶೂಲಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಮಲಬದ್ಧತೆ ಸಹ ಹೋಗಿ, ವೀಪನಪಾಚನ ಉಂಟಾಗುವವು ಎಂತ ಚಿ ಸಾ ಸಂ (ಪು. 79) ತನೇ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಹಸೇ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ 'ಸಿದ್ಧಹಸ' ಎಂತ ಪಾಠ ಇಟ್ಟು ಚಿತ್ರಮೂಲ ಎಂತ ನಿ ಸಂ ವ್ಯಾ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ಸಿದ್ಧಹಸ' ಎಂದರೆ ಗೇರುಕಾಯಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಅಲ್ಲ 'ಸಿದ್ಧಹಸೇ' ಎಂಬದು ಮೂರ್ವಾಳ್ತೇನೇ ಮೂರ್ವಾ' ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಎರಡು ಕಾರಣಿಗಿ ಪಾಕಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಗೇರುಕಾಯಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಾದರೆ ಅದನ್ನು ತುದ್ರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ೧೨ನೇ ಯೋಗದಲ್ಲಿಯ 'ವೃಕ್ಷಾದಸೇ' ಎಂಬದೂ ಅಶೋಕ, ವೀರತರು' ಎಂದರೆ 'ತರು', ೧೩ನೇ ಯೋಗದ 'ತೇಜೋವತೀ'ಯು 'ಕಾಕಮರ್ದಿನಿಕಾ', ಎಂತ ಸಹ ಅದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅವಾರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿ

20. ತಿವ್ವೋ ಯಃ ಸಫಿರೋ ವಾಪಿ ವಾತಸಿತ್ತಾತ್ಮಕಶ್ಚ ಯಃ |

ಅಮಪಾಚನವಿಧಿಗೆ ಕ್ಷೀಣಧಾತುಬಲಶ್ಚಾಪಿ ಒಹುದೋಷೋಽತಿವಿಸ್ಪ್ರತಃ ||

ಆರ್ತರೋದಯ ಆವೋಽಪಿ ಸ್ತಮ್ಭನೀಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಚನಾನ್ತರಗಂ ಪ್ರಜೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 77)

ಬಾಲಕ ಅಥವಾ ಮುದುಕ, ವಾತಸಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯವ, ಧಾತು ಮತ್ತು ಬಲ ಕ್ಷೀಣ ವಾದವ, ಒಹು ದೋಷಗಳುಳ್ಳವ, ಅತಿಯಾಗಿ ಅತಿಸಾರವಾದವ, ಇವರ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮವನ್ನಾದರೂ ಸ್ತಮ್ಭನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲದೆ, ಪಾಚನ ಮಾಡಿಸಿದರ ಮರಣ ಉಂಟಾಗುವದು.

21. ಯುಕ್ತೇಽನ್ನಕಾಲೇ ಕ್ಷುತಕ್ವಾಮಂ ಲಘೂನ್ಯನ್ನಾನಿ ಘೋಜಯೇತ್ |

ತಥಾ ಸ ಶೀಘ್ರಮಾಪ್ನೋತಿ ರುಚಿಮನ್ನಿಬಲಂ ಬಲಮ್ ||

ತಕ್ರೇಣಾವನ್ನಸೋಮೇನ ಯವಾಗ್ವಾ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ |

ಸುರಯಾ ಮಧುನಾ ಚಾದೌ ಯಥಾಸಾತ್ಯಮುಪಾಚರೇತ್ ||

ಯವಾಗ್ರಾಭಿರ್ವಿಲೇಪೀಭಃ ಖಡ್ವೆಯೂಷ್ಮರಸೋದನೈಃ |

ದೀಪನಗ್ರಾಹಿಸಂಯುಕ್ತೈಃ ಕ್ರಮಶ್ಚ ಸ್ಯಾದತಃ ಪರಮ್ |

ಶಾಲಿವರ್ಣೇಂ ಪೃಶ್ನಿವರ್ಣೇಂ ಬೃಹತೀಂ ಕಣ್ವಕಾರಿಕಾಮ್ |

ಬಲಾಂ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಂ ಬಿಲ್ವಾನಿ ಪಾರಾಂ ನಾಗರಧಾನ್ಯಕಮ್ ||

ಶಬೀಂ ಪಲಾಶಂ ಹಸುಪಾಂ ವಚಾಂ ಜೀರಕಪಿಪ್ಪಲೀಮ್ |
ಯವಾನೀಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀಮ್ ||
ವೃಕ್ಷಾಂ ದಾಡಿಮಾಂ ಚ ಸಹಿಂಗುವಿದಸೈನ್ಧವಮ್ |
ಪ್ರಯೋಜಯೇದನ್ನಪಾನೇ ವಿಧಿನಾ ಸೂಪಕಲ್ಪಿತಮ್ ||
ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಣಹರೋ ಹ್ಯೇಷ ಗಣೋ ದೀಪನವಾಚನಃ |
ಗ್ರಾಹೀ ಬಲೋ ರೋಚನಶ್ಚ ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ಸ್ತೋತಿಸಾರಿಣಾಮ್ || (ಚ. 560)

(ಲಂಘನಾದಿ ಅದ್ಯ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ) ಹಸಿವೆಯುಂಟಾಗಿ ಒಳಲಿದವನಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಉಣ್ಣುವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಲಘುವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಣ್ಣಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬೇಗನೆ ರುಚಿ, ಅಗ್ನಿಬಲ ಮತ್ತು ಬಲ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವನಿಗೆ ಮುಂದಾಗಿ (ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ) ಮಜಿಗೆ (ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿದ ಮಜಿಗೆ ಎಂತ ಅ. ಸಂ. II-192), ಹುಳಿ ಗಂಜಿನೀರು, ಯವಾಗೂಗಂಜಿಯ ನೀರು, ಅಥವಾ ಕಳ್ಳ ಮತ್ತು ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಮಧ್ಯ, ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದು ಅವನಿಗೆ ಒಗ್ಗುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಚಾರಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅನಂತರ ದೀಪನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯವಾಗೂಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ವಿಲೇಪಿಗಳಿಂದ (ಇವೆರಡು ಗಂಜಿಬೇದಗಳು), ಮತ್ತು ಆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಖಡಗಳು (ಪಳಿದುಗಳು), ಸಾರುಗಳು, ಮಾಂಸರಸಗಳು, ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಉಪಚರಿಸುವದು ಕ್ರಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೂವೆಲೆ ಬೇರು, ಹಿರಲೆಬೇರು ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಎಳೆ ಕಾಯಿಗಳು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಸಣ್ಣ ಕಚೋರ, ಪಲಾತದ ಬೇರು, ಹಬುಷ (ಹಬ್ಬೆ), ಬಜೆ, ಬೇರಿಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿಮ ಹಿವ್ವಲಿ ಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ, ಇಂಗು, ವಿಡಾಲ ವಣ, ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ತೋವೆ (ಸೂಪ) ಮಾಡಿ ಅನ್ನವಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಗಣವು ವಾತಕಫಪರವಾದ್ದು, ದೀಪನಪಾಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು, ಗ್ರಾಹೀ (ಮಲ ಕಟ್ಟಿಸುವಂಥಾದ್ದು), ಒಲಕಾರಿ ಮತ್ತು ರುಚಿಕರ; ಅದರಿಂದ ಅದು ಅತಿಸಾರರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು.

ಪರಾ ಖಡ(ಪಳಿದು)ದ ವರ್ಗನಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ 22ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

ಘೋಷನಕ್ಕೆ ವೇದಬಲ ಕೂಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯವಾಗೂತರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಔಷಧ ಹೇಳಲ್ಪಡದ್ದರಿಂದ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಮಜಿಗೆ ವೇದಬಲವ ಹುಳಿ ದ್ರವಗಳೊಳಗಿಂದನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಯೇ ಕೂಡಬೇಕಾದ್ದು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು ತೋವೆಯು ತಳ್ಳುಗಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಾಗ್ಯೂ ಕುಡಿಯಲಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಶಾಲಪರ್ಯಾದಿಗಣದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಪಾನೀಯಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಕ್ಕೂ, ತೋವೆಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಅದಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆ ಯವಾಗೂತದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿವರ ಗ್ರಾಹಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣವಾಗಿ ಶಾಲಪರ್ಯಾದಿಗಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಗಣದ ಔಷಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಾಗಿ, ಅಥವಾ ದೋಷಾದಿ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ, ಗಂಜಿ, ಸಾರು, ತೋವೆ, ಪಳಿದು, ಮಾಂಸರಸ, ಮುಂತಾದ ಕಲ್ಪನಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ತಕ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಉಟದನಂತರ ದಾಯಾರಿಕೆಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂಬ ಇಂ ವ್ಯಾಯ (ಅ. ಸಂ. II-182) ಮೂಲವಚನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

22. ಮುದ್ರಯೂಷರಸಂ ತಕ್ರಂ ಧಾನ್ಯಜೀರಕಸಂಯುತಮ್ |
 ಖಡಯೂಷಮಿತಿ ಪೋಕ್ತಂ ಸೈನ್ಧವೇನ ಸಮನ್ವಿತಮ್ ||
 ಅಗ್ನಿಸಂದೀಪನಂ ಪೋಕ್ತಂ ಗ್ರಹಣೀದೋಷನಾಶನಮ್ |
 ಅರೋಚಕೇ ಜ್ವರೇ ಜೈವ ಶ್ರೇಷ್ಠಮೇತತ್ಪ್ರವಾಹಿಕೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 76)

ಹೆಸರಿನ ಸಾರಿನ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಳಿದ್ಯಕ್ಕೆ ಖಡಯೂಷ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜುರುಕುಮಾಡಿ, ಗ್ರಹಣೀದೋಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ; ಅರುಚಿ, ಜ್ವರ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ.

23. ಪಯಸ್ಕೃತ್ವಾಧ್ಯ ಮುಸ್ತಾನಾಂ ಎಂತಿಂ ತ್ರಿಗುಣಾವುಸಿ |
 ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿ ಕ್ಷೀರಾವಶಿಷ್ಟಂ ತತ್ತೀತಂ ಹನ್ತ್ವಾಮಂ ಶೂಲಮೇವ ಚ || (ಸು. 781)
 ಇಪ್ಪತ್ತು ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿಗಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಮೂರು ಪಾಲಷ್ಟು ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ, ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವಂತೆ, ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲುಕಸಾಯವು ಅಮ ವನ್ನೂ, ಶೂಲೆಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಪಂ. 3 ಸಾ ಸಂ ದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಿತ್ತಾನುಬಂಧವು ಆಮದ ಪಾಕನಗೋಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿ ಎಕ್ಕೆ ಹಾಲು 6 ಪಲ, ನೀರು ೧೨ ಪಲ ಕೂಡಿಸುವದು.

24. ನಿವೃತ್ತೇಷ್ಟಾಮಶೂಲೇಷು ಯಸ್ಯ ಸ ಪ್ರಗುಣೋಽನಿಲಃ |
 ಸ್ತೋಕಂ ಸ್ತೋಕಂ ರುಪಾಮಚ್ಚ ಸಶೂಲಂ ಯೋ ತಿಸಾರಯತೇ ||
 ವಕ್ರಾಕಸಾರದ ಶೂಲಗೆ ಘೃತದ ಉಪಯೋಗ ಸಕ್ಕಾರಲವಾಕ್ಯಯುಕ್ತಂ ಮನ್ವಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಪಿಬೇದಾ ಘೃತಮ್ |
 ಕ್ಷೀರ(ಕ್ವಾ)ರನಾಗರಚಾಂಗೀರೀಕೋಲದಧ್ಯವ್ಲ ಸಾಧಿತಮ್ ||
 ಸರ್ಪಿರಚಂ ಪಿಬೇದ್ವಾಪಿ ಶೂಲಾತಿಸಾರಶಾಂತಯೇ || (ಸು. 784)

ಅಮಶೂಲಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ವಾಯುವು ಸರಿಯಾಗದೆ, ಶೂಲೆ ಮತ್ತು ನೋವಿನೊಂದಿಗೆ ಅಲ್ಪಾಲ್ಪವಾಗಿ ಯಾವನಿಗೆ ಅತಿಸಾರವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಂಥಾ ಮಂದಾಗ್ನಿ ಯುಳ್ಳ ರೋಗಿಗೆ ಯವಕ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಕೂಡಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಅಥವಾ ಯವ ಕ್ವಾರ, ಶುಂಠಿ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆ, ಬೊಗರಿಹಣ್ಣು, ಮೊಸರಿನ ಹುಳಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಸುವಳೆಕು, ಅಥವಾ, ಶೂಲೆಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರ ಶಾಂತವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ ಕುಡಿಸುವದು.

ಪಂ. ೨ನೇ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ವಾರ (ಯವಕ್ಕಾರ, ಬೇಳೆ, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಯವಕ್ಕಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಪಡೀಕಾಗಿ ಚಿ. ಸಾ ಸಂ (ಪು 70-80) 'ಕ್ಷೀರ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಇಟ್ಟರೆ, ೧ನೇ ಯೋಗದ ಕ್ವಾರಲವಾಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ೨ನೇ ಯೋಗದ ನಾಗರಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಒಂದೇ ತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಕಾಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹುಳಿಗಳು ಕೂಡಿದ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವದು ಅಸಂಭವವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ 29ನೇ ಸಂಪೆ ನೋಡಿ

25.

ಪೈತ್ರಿಕ ಅಮಪಾ
ಚನಕ್ಕೆ ಯೋಗ
ಗಳು.

ನಿಖಿಲೋ ವಿಧಿರುಕ್ಮೋಽಯಂ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಣೋಪಶಾಂತಯೇ |
ತೀಕ್ಞೋಷ್ಣವರ್ಜ್ಯಮೇನನ್ನು ವಿದಧ್ಯಾಪ್ತಿತ್ತಜೇ ಭಿಷಕ್ ||
ಯಥೋಕ್ತಮುಪವಾಸಾಂತೇ ಯವಾಗೂಶ್ಚ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ |
ಬಲಯೋರಂತುಮತ್ಯಾಂ ಚ ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾಬೃಹತೀಷು ಚ ||
ಶತಾವರ್ಯಾಂ ಚ ಸಂಸಿದ್ಧಾಃ ಸುಶೀತಾ ಮಧುಸಂಯುತಾಃ |
ಮುದ್ಗಾದಿಷು ಚ ಯೂಷಾಃ ಸ್ಯಾದೀಪನೈಃ(೧ಶ್ಚ) ಸುಸಂಸ್ಕೃತಾಃ ||
ಮೃದುಭಿದೀಪನೈಃ ಸ್ತೈರ್ದ್ರವೈಃ ಸ್ಯಾದಾಮಸಾಚನಮ್ |
ಹರಿದ್ರಾತಿವಿಸಾಪಾರಾವತ್ಪ್ರಬೀಜರಸಾಂಜನಮ್ ||
ರಸಾಂಜನಂ ಹರಿದ್ರೇ ದ್ವೇ ಬೀಜಾನಿ ಕುಟುಜಸ್ಯ ಚ |
ಪಾರಾ ಗುಡೂಚೇ ಭೂನಿಮ್ನಸ್ತಥೈವ ಕಟುರೋಹಿಣೀ ||
ಏತೈಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥನಿರ್ದಿಷ್ಟೈಃ ಕ್ವಾಧಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪಿತ್ತಪಾಚನಾಃ ||

(ಸು. 781, 785)

ಈ ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಧಿ ಪೂರಾ ವಾತಕಫಗಳ ಶಾಂತಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ್ದು. ಪೈತ್ರಿಕ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಞೋಷ್ಣ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದೇ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ವೈದ್ಯನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿಬೇರು, ಅನೆ ಕಲ್ಲಂಗಡಲಿಬೇರು, ಮತ್ತು ಮೂವಲಿಬೇರು, ಅಥವಾ ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಮತ್ತು ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಅಥವಾ ಶತಾವರಿಬೇರು, (ಅಥವಾ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ) ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಯವಾಗೂಂಜಿಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಡುವದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೆಸರುಬೇಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಾರುಗಳನ್ನು ದೀಪನಕರವಾದ (ಇದೇ) ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕೊಡುವದು. ಮೃದುವಾಗಿ ದೀಪನಕರವಾದ ಮತ್ತು ಕಹಿಯಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಅಮ ಪಾಚನವಾಗಬೇಕು. (೧) ಅರಸಿನ, ಅತಿವಿಡೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇಂದ್ರ ಬೇವಿ, ರಸಾಂಜನ; (೨) ರಸಾಂಜನ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಇಂದ್ರಬೇವಿ, (೩) ಪಾಡಾವಳಿ ಗಡ್ಡೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಈ ಮೂರು ಕಷಾಯಯೋಗಗಳು ಪಿತ್ತ(ಅತಿಸಾರ)ವನ್ನು ಪಾಚನಮಾಡುವಂಥವು.

ಪರಾ ೩ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಚರಣಕ್ಕೆ 'ದ್ರವೈರೇತೈಃ ಸುಸಂಸ್ಕೃತಾಃ' ಎಂಬದು ಪಾಠಾಂತರ

ದಲೋತ್ಥಃ ಸ್ವರಸಃ ಪೇಯೋ ಹಿಜ್ಜಲಸ್ಯ ಸಮಾಕ್ಷೇಕಃ |

ಜಯತ್ಯಾಮಮತೀಸಾರಂ ಕ್ವಾಧೋ ವಾ ಕುಟುಜಶ್ಚ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 79)

ಸಮುದ್ರಫಲ(?)ದ ಮರನ ಎಲೆಗಳ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯ ವನ್ನಾಗಲಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಅಮಾತಿಸಾರವು ಶಾಂತವಾಗುವದು.

ಪರಾ: ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ನಿಧಾನ, ಉಪಶಯ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಅಮಯುಕ್ತವಾದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅದಕ್ಕೆ ಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಲಂಘನ ಪಾಡನ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಉಪಶಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದು ಎಂತ ಚ. (ಪು 862)

26. ಏರಂಡರಸಸಂಪಿಷ್ಟಂ ಪಕ್ವಮಾಮಂ ಚ ನಾಗರಮ್ |

ಅಮಾತಿಸಾರದ
ತೂಲಿಗೆ ಪ್ರತಿ
ಕ್ರಿಯೆ

ಅಮಾತಿಸಾರಶೂಲಘ್ನಂ ದೀಪನಂ ಪಾಚನಂ ತಥಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 78)

ಹಸೀ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಪುಟಕ್ಕಿಟ್ಟು ಪಕ್ವಮಾಡಿ, ಹರಳುಬೀರಿನ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಆರೆದು ಪಾಸಮಾಡಲು, ಅಮಾತಿಸಾರದ ಶೂಲೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು ಮತ್ತು ದೀಪನ-ಪಾಚನ ಉಂಟಾಗುವದು.

ಚಿತ್ರಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ವಚಾ ಕಟುಕರೋಹಣೀ |

ಪಾರಾ ವತ್ಸಕಬೀಜಾಢಿ ಹರಿತಕ್ಯೋ ಮಹಾಷಧಮ್ ||

ಏತದಾಮಸಮುತ್ತಾನಮತೀಸಾರಂ ಸವೇದನಮ್ |

ಕಫಾತ್ಮಕಂ ಸಸಿತ್ತಂ ಚ ಸವಾತಂ ಹನ್ತಿ ವೈ ಧ್ರುವಮ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 78)

ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಬಜಿ, ಕಟುಕರೋಹಣಿ, ಪಾಡಾಸಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಈ ಔಷಧಗಳ ಯೋಗವು ವೇದನೆಯುಳ್ಳ ಕಫಾತ್ಮಕವಾದ ಅಮಾತಿಸಾರವನ್ನು, ವಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಕೂಡಿರುವಂಥಾದ್ದಾದಾಗ್ಯೂ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸಂಘ ಈ ಯೋಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕಷಾಯವಾಗಿ, ಕಲ್ಪವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಲೇಹವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

ಧಾನ್ಯನಾಗರಮುಸ್ತಂ ಚ ಬಾಲಕಂ ಬಿಲ್ವಮೇವ ಚ |

ಅಮಶೂಲವಿಬಂಧಘ್ನಂ ಪಾಚನಂ ವಹ್ನಿದೀಪನಮ್ ||

ಪಿತ್ತೇ ಧಾನ್ಯಚತುಷ್ಟಂ ಚ ಶುಂಠೀತ್ಯಾಗಾದ್ಯದನ್ತಿ ಹಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 78)

ಕೊತ್ತಂಬಿ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವವತ್ತಿಯ ಎಳೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಅಮದ ಶೂಲೆಯನ್ನೂ, ಬದ್ಧತೆಯನ್ನೂ, ನಾಶಮಾಡುವದು, ಪಾಚನಕಾರಿ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪನವನ್ನಂಟುಮಾಡುವದು ವೈತ್ರಿಕ ಅಮಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಘ ಈ ಯೋಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಗಂಜಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

27. ಅಭಯಾ ನಾಗರಂ ಮುಸ್ತಂ ಗುಡೇನ ಸಹ ಯೋಜಿತಮ್ |

ಚತುಃಪಮ್
ಗುಟಿಕಾ

ಚತುಃಪಮೇಯಂ ಗುಟಿಕಾ ತ್ರಿದೋಷಘ್ನಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ ||

ಅಮಾತಿಸಾರಮಾನಾಹಂ ಸವಿಬಸ್ಥಂ ವಿಸೂಚಿಕಾಮ್ |

ಕೃಮಿನಾಶರೋಚಕಂ ಹನ್ಯಾಪ್ಪೀಪಯತ್ಯಾಶು ಚಾನಲಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 79)

ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಸಹ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು, ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಬೆಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮೂರು ಬಗೆಗಳನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣ

ಮಾಡಿ, ಆ ಚೋರ್ಣವನ್ನು ಆ ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದು. ಇದು ತ್ರಿದೋಷಹರವಾದ್ದಂತೆ ಕೀರ್ತಿಗೊಂಡದೆ; ಆಮಾತಿಸಾರ, ಆನಾಹ, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಎಸೂಚಿಕೆ, ಕೃಮಿ, ಅರುಚಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು; ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ಚುರುಕುಮಾಡುತ್ತದೆ.

28. ಗುದನಿಸರಣೇ ಶೂಲೇ ಪಾನಮಮ್ಲಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಃ |

ಗುದ ಹೊರಗೆ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ನಿರಾಮಾಣಾಮಧವಾಪ್ಯನುವಾಸನಮ್ || (ಚ. 561)
ಬಂದದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ ಆಸನ ಹೊರಗೆ ಬಂದ ಶೂಲೆಗೆ, ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಮಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲ
ಕ್ರಮ. ದಿದ್ದರೆ, ಹುಳಿರಸಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸುವದು, ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ಅನುವಾಸನ ಮಾಡಿಸುವದು ಸಹ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸರ್ಪಿಷಾ ಹುಳಿರಸಗಳು ಎಂದರೆ ಚಾಂಗೇರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ರಸಗಳು (29ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ) ಈ ಘೃತವನ್ನು ಗುದಕ್ಕೆ ತೊಡೆಯುವದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು 31ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

29. ಚಾಂಗೇರೀಕೋಲದಧ್ಯಮ್ನನಾಗರಕ್ಷಾರಸಂಯುತಮ್ |

ಘೃತಮುತ್ ಕೃಧಿಕಂ ಪೇಯಂ ಗುದಭ್ರಂಶರುಜಾಪಹಮ್ || (ಚ. 561)
ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚೆಯ (ಮ.ಲ. ಪುಳಿಯಾರಲ) ರಸ, (ಹುಳಿ) ಬೊಗರಿರಸ,
ಚಾಂಗೇರೀಘೃತ. ಮೊಸರಿನ ಹುಳಿನೀರು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಂರಿ ಮತ್ತು ಯವಕ್ಷಾರ(ದ ಕಲ್ಮ)
ದೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಗುದಭ್ರಂಶವ್ಯಾಧಿಯು ತೊ
ಲಗುವದು.

ಸರ್ಪಿಷಾ ಬೊಗರಿರಸನ ರಸವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟ ಬೊಗರಿರಸನ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಕಸಾಯವನ್ನು, ಅದೂ ಇಲ್ಲದಾಗಿದ್ದರೆ ಬೊಗರಿಮರನ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಸಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಹುಳಿ ದ್ರವಗಳು ಮೂರು ಸೇರಿ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು ಎಂತ ಇಂ ವ್ಯಾ (ಅ. ಸಂ II-194)

30. ಸಚವ್ಯಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಸವ್ಯೋಷವಿಡಾ ದಾಡಿಮಮ್ |

ಪೇಯಮಮ್ಲಂ ಘೃತಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸಧಾನ್ಯಾಜಾಚಿತ್ರಕಮ್ || (ಚ. 561)
ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಚವ್ಯಾದಿಘೃತ.

ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ತ್ರಿಕಟು, ವಿಡಲವಣ, ದಾಳಿಂಬದ ಸಿಪ್ಪೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜೇರಿಗೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳಿಂದ (ಕಲ್ಮ), ಹುಳಿರಸಗಳೊಂದಿಗೆ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವನ್ನು (ಪ್ರಮಾಣ) ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪಾನಮಾಡುವದು (ಅದರಿಂದ ಗುದಭ್ರಂಶ ಪರಿಹಾರ).

ಸರ್ಪಿಷಾ ಹುಳಿರಸಗಳೆಂದರೆ ಚಾಂಗೇರೀ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ರಸಗಳು (ಹಿಂದಿನ 29ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ).

31. ದಶಮೂಲೋಪಸಿದ್ಧಂ ವಾ ಸಪ್ತಮನುವಾಸನಮ್ |

ಶತಾಹ್ವಾಶಟಿಬಿಲ್ವೈರ್ವಾ ವಚಯಾ ಚಿತ್ರಕೇಣ ವಾ ||
ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಸ್ವೇದನಾನುಪಾ ಸಸಯೋಗಗಳು
ಸ್ತಬ್ಧಭ್ರಷ್ಟಗುದೇ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ನೇಹಸ್ತೇದಾ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |
ಸುಸ್ಪಿನ್ನಂ ಚ ಮೃದುಭೂತಂ ಪಿಚುನಾ ಸಂಪ್ರವೇಶಯೇತ್ ||
(ಚ. 561)

ಬಜಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇದು ವೈದ್ಯರಿಂದ ವಾತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ (ಚೂರ್ಣ ಅಥವಾ ಕಷಾಯವಾಗಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಯೋಗಗಳೊಳಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು.

ಪೂತಿಕಂ ಮಾಗಧೀ ಶುಂಠೀ ಬಲಾ ಧಾನ್ಯಂ ಹರಿತಕೀ |

ವಕ್ತ್ವಾಮ್ಬುನಾ ಪಿಬೇತ್ಸಾಯಂ ವಾತಾತಿಸಾರಶಾನ್ತಯೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 82)

ಮುಳ್ಳು (ಬಿಳಿ) ಹೊಂಗೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಅಣಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ವಾತಾತಿಸಾರದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಸಂಜೆಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಮಂಗಾಧಾತಕೀವಿಶ್ವಾಬಿಲ್ವಗ್ರಾಸ್ಥಿ ಕಮುಸ್ತಕೈಃ |

ವಕ್ತ್ವಮಮ್ಘಃ ಪ್ರಶಮಯೇದ್ವಾತಾತೀಸಾರಮುಲ್ಪಣಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 213)

ಮುಟ್ಟಿದರೆಮುನಿವ (ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ), ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಶುಂಠಿ, ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ ಕಾಯಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಕಠಿಣವಾದ ವಾತಾತಿಸಾರವು ಶಾಂತವಾಗುವದು.

ವತ್ಸಕದೀಪ್ಯಕನಾಗರಪಾರಾಬಿಲ್ವಬಲಾಚವಲಾಪರಿವಕ್ತ್ವಮ್ |

ತೋಯಮಿದಂ ಹಿ ಸದಾಗತಿಜಾತಮಾಶ್ವತಿಸಾರವಿಕಾರಮುದಸ್ಯೇತ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 213)

ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಓಮ, ಶುಂಠಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ವಾತದಿಂದುಂಟಾದ ಅತಿಸಾರರೋಗವನ್ನು ಬೇಗನೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವದು.

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರವಿಹಿತಂ ಕರ್ಮ ವಾತೇ ಽಪಿ ಶಸ್ಥಿತೇ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 213)

ಕಫಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ವಾತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ವಾತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಮಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯು ಕಫಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ್ದಂತೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೊಲೆ, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಗುದ್ಬ್ರಂತ, ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಧಪ್ರಕಾರ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

35. ಮುಸ್ತಂ ಕುಟಜಬೀಜಾನಿ ಭೂನಿಮ್ಬಂ ಸರಸಾಂಜನಮ್ |

(ವಕ್ತ್ವ) ಪಿತ್ತಾತಿ
ಸಾರಚಿಕಿತ್ಸೆ

ದಾರ್ವೀ ದುರಾಲಭಾ ಬಿಲ್ವಂ ಬಾಲಕಂ ರಕ್ತಚಂದನಮ್ ||

ಚಂದನಂ ಬಾಲಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಭೂನಿಮ್ಬಂ ಸದುರಾಲಭಮ್ |

ಮೃಣಾಲಂ ಚಂದನಂ ಲೋಧ್ರಂ ನಾಗರಂ ನೀಲಮುತ್ಪಲಮ್ ||

ಪಾರಾ ಮುಸ್ತಂ ಹರಿದ್ರೇ ದ್ವೇ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕೌಟಜಂ ಫಲಮ್ |

ಫಲತ್ವಚಂ ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಶೃಂಗವೇರಘೃತೇ ವಚಾ ||

ಷಡೇತೇ ಽಭಿಹಿತಾ ಯೋಗಾಃ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರನಾಶನಾಃ || (ಸು. 785)

- (1) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ನೆಲಬೇವು, ರಸಾಂಜನ;
 - (2) ಮರದರಸಿನ, ಬಳ್ಳಿತುರಚ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ರಕ್ತಚಂದನ;
 - (3) ಶ್ರೀಗಂಧ, ಮುಡಿವಾಳ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಬಳ್ಳಿತುರಚ;
 - (4) ತಾವರೆದಂಟು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ನೀಲತಾವರಿ;
 - (5) ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ;
 - (6) ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಬಜ್ಜಿ, ಶುಪ್ಪ;
- ಈ ಆರು ಯೋಗಗಳು ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರನಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾಗಿವೆ.

ಬಿಲ್ವಶಕ್ರಯವಾಮ್ನೋದಬಾಲಕಾತಿವಿಷಾಕೃತಃ |

ಕಷಾಯೋ ಹನ್ಯತೀಸಾರಂ ಸಾಮಂ ಪಿತ್ತಸಮುದ್ಭವಮ್ ||

(ಸು. 785)

ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಅತಿವಿಡೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಅಮಯುಕ್ತವಾದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಧುಕೋತ್ಪಲಬಿಲ್ವಾಮೃಪ್ರೀವೇರೋಶೀರನಾಗರೈಃ |

ಕೃತಃ ಕ್ವಾಧೋ ಮಧುಯುತಃ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರನಾಶನಃ || (ಸು. 785)

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ನೈದಿಲೆ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಗೊರಟು (ಅಥವಾ ಕೆತ್ತೆ), ಮುಡಿವಾಳ, ಅಮಂಚ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಷೌದ್ರಾತಿವಿಷಂ ಪಿಷ್ಪಾಪ್ಪ ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಫಲತ್ವಚಮ್ |

ಪಿಬೇತ್ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಘ್ನಂ ತಂಡುಲೋದಕಸಂಯುತಮ್ || (ಚ. 562)

ಅತಿವಿಡೆ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

* * * ಬಿಲ್ವಂ ದಾರುಹರಿದ್ರಾಂ ಚ ತ್ವಕ್ಪ್ರೀಬೀರಂ ದುರಾಲಭಾಮ್ |

* * * ತಿಲಾ ಮೋಚರಸೋ ಲೋಧ್ರಂ ಸಮಂಗಾ ಕಮಲೋತ್ಪಲಮ್ |

ಉತ್ಪಲಂ ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪಂ ದಾಡಿಮುಕ್ತಕ್ ಮಹಾಷಧಮ್ |

ಕಟ್ಟಲಂ ನಾಗರಂ ಪಾರಾಂ ಜಂಬ್ವಾವ್ರಾಸ್ಥಿದುರಾಲಭಾಃ ||

ಯೋಗಾಃ ಷಡೇತೇ ಸಕ್ಷೌದ್ರಾಸ್ತಂಡುಲೋದಕಸಂಯುತಾಃ |

ಪೇಯಾಃ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಘ್ನಾಃ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೇನ ನಿರ್ದರ್ಶಿತಾಃ ||

(ಚ. 562-3)

- (1), (3)ನೇ ಯೋಗಗಳು ಸುಶ್ರುತನ ಆರು ಯೋಗಗಳೊಳಗೆ ೧, ೪ನೇಯವು;
- (2) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಮರದರಸಿನ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು;
- (4) ಎಳ್ಳು, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಲೋಧ್ರ, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ (ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ), ತಾವರೆ ಮತ್ತು ನೈದಿಲೆ;
- (5) ನೈದಿಲೆ, ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪ, ದಾಳಿಂಬದ ಸಿಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ;

(6) ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುತಿವನಿ), ಶುಂಠಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೇರಳೆಚಕ್ಕ, ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಗೊರಟು ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಬೇರು;

ಈ ೬ ಯೋಗಗಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ನಾಶವಾಗುವದು.

ಯದಾ ಪಕ್ವೋಽಪ್ಯತೀಸಾರಃ ಸರತ್ಯೇವ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ |
 ಗ್ರಹಣ್ಯಾ ಮಾದರ್ವಾಜ್ಞನೋಸ್ತತ್ರ ಸಂಸ್ತಂಭನಂ ಹಿತಮ್ ||
 ಸಮಂಗಾ ಧಾತಕೀವುಷ್ಣಂ ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಲೋಧ್ರಮುಸ್ತಕಮ್ |
 ಶಾಲ್ಮಲೀವೇಷ್ವಕಂ ಲೋಧ್ರಂ ವೃಕ್ಷದಾಡಿಮಯೋಸ್ತಚ್ಚ ||
 ಆಮ್ರಾಸ್ಥಿಮಧ್ಯಂ ಲೋಧ್ರಂ ಚ ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಂ ಪ್ರಿಯಂಗವಃ |
 ಮಧುಕಂ ಶೃಂಗವೇರಂ ಚ ದೀರ್ಘವೃತ್ತಗೇವ ಚ ||
 ಚತ್ತಾರ ಏತೇ ಯೋಗಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪಕ್ವಾತೀಸಾರನಾಶನಾಃ |
 ಉಕ್ತಾ ಯ ಉಪಯೋಜ್ಯಾಸ್ತೇ ಸಕ್ಷಾದ್ರಾಸ್ತಂಧುಲಾಮ್ಬನಾ ||
 ಮೌಸ್ತಂ ಕಷಾಯಮೇಕಂ ವಾ ಪೇಯಂ ಮಧುಸಮಾಯುತಮ್ ||

(ಸು. 785, 786)

ಅತಿಸಾರವು ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಗ್ರಹಣಿಯ ದುರ್ಬಲತೆಯಿಂದ ವದೇ ಪದೇ ಅತಿಸಾರವಾಗುತ್ತಾ ಇರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ತಂಭನಕರವಾದ ಯೋಗಗಳು ಹಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

(1) ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಧಾತಕೀವುಷ್ಣ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಲೋಧ್ರ ಮತ್ತು ಭದ್ರಮುಷ್ಠಿ;

(2) ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಲೋಧ್ರ, ಕೊಡಸಿಗನ ಕೆತ್ತೆ ಮತ್ತು ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ,

(3) ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಗೊರಟಿನ ತಿರಳು, ಲೋಧ್ರ, ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿಯ ತಿರಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯಂಗು;

(4) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಅನೆಮುಂಗಿನ ಕೆತ್ತೆ;

ಈ ನಾಲ್ಕು ಯೋಗಗಳು ಪಕ್ವಾತಿಸಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಥವಾ ಭದ್ರಮುಷ್ಠಿ ಒಂದರದೇ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು.

36. ತೃಷ್ಣತಸ್ತು ಮುಸ್ತಪರ್ವಟಕೋತಿರಶಾರಿವಾಚನ್ವನಕಿರಾತತಿಕ್ತಕೋದೀ-

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಯು ಜ್ಯವಾರಿಭಿರುವಚಾರಃ || (ಚ. 562)

ಬಾಯಾರಿಕೆಗೆ (ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಗೆ) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟಾದಾಗ್ಗೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಠಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಲಾಮಂಚ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ನೆಲಬೇವು, ಮುಡಿವಾಳ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಉಪಚರಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ಪಾನನ ಕಷಾಯದ ಕ್ರಮ 1ನೇ ಭಾಗದ XX-30ರಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಲಾಮಂಚ ೨೨ ಕಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉಂ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಗಂಟಗೆ ಅವೆರಡನ್ನೂ ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂತ ಚ ಸಾ. ಸಂ. (ಪು 86)

37. ಲಂಘಿತಸ್ಯ ಚಾಹಾರಕಾಲೇ ಬಲಾತಿಬಲಾ-ಸೂರ್ಯ-ಶಾಲವರ್ಣಿ-ವೃತ್ತಿ-
 ಪರ್ಣಿ-ಬೃಹತೀ - ಕಂಟಕಾರಿಕಾ-ಶತಾವರೀ-ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ-ನಿಯೂಹಸಂ
 ಯುಕ್ತೇನ ಯಧಾಸಾತ್ಯಂ ಯವಾಗೂಮಂಡಾದಿನಾ ತರ್ಪಣಾದಿನಾ ವಾ
 ಕ್ರಮೇಣೋಪಚಾರಃ || ಮುದಗಮಸೂರಹರೇಣಮಕುಷ್ಠಕಯುಷ್ಣಿವರ್ವಾ
 ಈಷದವ್ಲೈರನವ್ಲೈವರ್ವಾ ಕ್ರಮಶೋಽಗ್ನಿಂ ಸಂಧುಕ್ಸಯೇತ್ ||
 (ಚ. 562)

(ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ) ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಡೀರು(ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ) ಬೇರು, ಅನಕಡೀರುಬೇರು, ಕಾಡುಹೆಸರುಬೇರು, ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಒರೆಲೆಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಶತಾವರಿಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಯವಾಗೂಗಂಜೆಯ ನೀರು, ಮಂಡ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು, ಅಥವಾ ತರ್ಪಣ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು, ಸಾತ್ಯ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ. ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊಟ್ಟು, ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಥವಾ (ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ) ಹೆಸರು, ಮಸೂರ (ಚನ್ನಂಗಿ), ಒಟಾಣಿ, ಮಕುಷ್ಠಕಧಾಸ್ಯ, ಇವುಗಳ ಸಾರುಗಳನ್ನು, ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸದೆ, ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು, ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡಬೇಕು.

ಪಠಾ 'ತರ್ಪಣ' ಎಂದರೆ ಗಂಜಿ, ಒಟ್ಟು, ಸಾರು, ಮೂಸರಸ ಮುಂತಾದ ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಆಹಾರ

ಅನುಬಂಧತ್ರೇ ತು ತಸ್ಯ ದೀಪನೀಯಪಾಚನೀಯೋಪಶಮನೀಯಸಂಗ್ರ-
 ಹಣೀಯಾನ್ ಯೋಗಾನ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇದಿತಿ || (ಚ. 562)

ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ) ಲಂಘನಾದಿ ಉಪಚಾರ ನಡೆಸಿದನಂತರವೂ ರೋಗವು ವಾಸಿಯಾಗದೆ ಉಳಿದರೆ, ರೋಗಿಗೆ (ಓದೆ 35ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ) ದೀಪನಕರ, ಪಾಚನಕರ, ಉಪಶಮನಕರ. ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಣಕರ, ಗುಣವುಳ್ಳ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

38. ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರೋ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಸಮುಪಶಾಮ್ಯತಿ |
 ಆಜಕ್ಷೀರಪ್ರಯೋಗೇಣ ಬಲಂ ವರ್ಣಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ ||
 ಬಹುದೋಷಸ್ಯ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಃ ಸಪ್ರಾಣಸ್ಯ ನ ತಿಷ್ಠತಿ |
 ಪೈತ್ತಿಕೋ ಯದ್ಯತಿಸಾರಃ ಪಯಸಾ ತಂ ವಿರೇಚಯೇತ್ ||
 ಪಲಾಶಫಲನಿಯೂಹಂ ಪಯಸಾ ಪಾಯಯೇತ ತಮ್ |
 ತತೋಽನುಪಾಯಯೇತ್ಕ್ಲೇಷ್ಣಂ ಕ್ಷೀರಮೇವ ಯಥಾಬಲಮ್ ||
 ಪ್ರವಾಹಿತೇ ತೇನ ಮಲೇ ಪ್ರಶಾಮ್ಯತ್ಪ್ರದರಾಮಯಃ |
 ಪಲಾಶವತ್ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ವಾ ತ್ರಾಯಮಾಣಾ ವಿಶೋಧಿನಿ || (ಚ. 563)

ರೋಗಿಯ ಜರಾಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದಿನ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರ ಬೇಗನೆ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಬಲವೂ ವರ್ಣವೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು.

ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿ, ಅವನ ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿ ಮತ್ತು ದೋಷಗಳು ಬಹಳ ವಾಗಿ, ಇರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು (ಲಂಘನಾದಿ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ) ನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ಹಾಲಿನಿಂದ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಪಲಾಶದ ಬೀಜದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಸಿ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಹಾಲನ್ನೇ, ಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಸಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ಮಲವು ಹೊರಗೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅವನ ಉದರದೊಳಗಿನ ವ್ಯಾಧಿಯು ಪ್ರಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ಪಲಾಶದಂತೆ ವಿಶೋಧನ ಗುಣವುಳ್ಳ ತ್ರಾಯಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಪರಾ ತ್ರಾಯಮಾಣ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ದ್ರಾಕ್ಷಿಯನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಕೂದರಸಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ ತ್ರಾಯಮಾಣವು ಹಿಮಾಲಯಾದಿ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಜಾತಿ ಗಿಡ ಎಂತ ನಾ ನಿ (ಪು. 851)

39. ಛಾಗಂ ತತ್ರ ಪಯಃ ಶಸ್ತಂ ಶೀತಂ ಸಮಧುಶರ್ಕರಮ್ |

ರಕ್ತಾತಿಸಾರ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಪಾನಾರ್ಥೇ ವ್ಯಂಜನಾರ್ಥೇ ಚ ಗುದ್ರಪ್ರಕ್ಷಾಲನಂ ತಥಾ ||

ಭೋಜನಂ ರಕ್ತಶಾಲೀನಾಂ ಪಯಸಾ ತೇನ ಭೋಜಯೇತ್ |

ರಸೈಃ ಪಾರಾವತಾದೀನಾಂ ಘೃತಭೃಷ್ಟೈಃ ಸಶರ್ಕರೈಃ ||

ಶಶಪಕ್ಷಿಮೃಗಾಣಾಂ ಚ ಶೀತಾನಾಂ ವನಚಾರಿಣಾಮ್ |

ರಸೈರನಮೈಃ ಸಘೃತೈರ್ಭೋಜಯೇತ್ತಂ ಸಶರ್ಕರೈಃ ||

* * * ನೀಲೋತ್ತಲಂ ಮೋಚರಸೋ ಸಮಂಗಾ ಪದ್ಯಕೇಸರಮ್ |

ಅಜಾಕ್ಷೀರಯುತಂ ದದ್ಯಾಜ್ಜೀರ್ಣೇ ಚ ವಯಸಾದನಮ್ ||

ದುರ್ಬಲಂ ಸಾಯಯಿತ್ವಾ ವಾ ತಸ್ಯೈವೋಪರಿ ಭೋಜಯೇತ್ |

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ನವನೀತಂ ವಾ ದದ್ಯಾತ್ಸಮಧುಶರ್ಕರಮ್ ||

ಪ್ರಾತ್ಯಕ್ಷೀರೋತ್ತಿತಂ ಸರ್ಪಿಃ ಕಪಿಜಲರಸಾಶನಃ |

ತ್ರೈಪಾದಾರೋಗ್ಯಮಾಪ್ನೋತಿ ವಯಸಾ ಕ್ಷೀರಭುಕ್ತಧಾ ||

ಪೀತ್ವಾ ಶತಾವರಿಕಲ್ಪಂ ವಯಸಾ ಕ್ಷೀರಭುಜಯೇತ್ |

ರಕ್ತಾತಿಸಾರಂ ಪೀತ್ವಾ ವಾ ತಥಾ ಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ನರಃ || (ಚ. 561)

ರಕ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಆಡಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ತಣಿಸಿ, ಜೀನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದಕ್ಕೂ, ಊಟಕ್ಕೂ, ಆಸನವನ್ನು ತೊಳೆಯುವದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಂಪು ಶಾಲ್ಯಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಆ ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಣ್ಣಬೇಕು. (ಅಥವಾ) ಪಾರಿವಾಳ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಒಗ್ಗರಿಸಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಅಥವಾ ವನಚಾರಿಗಳಾದ ಮತ್ತು ಶೀತವೀರ್ಯವುಳ್ಳ ಮೊಲ-ಪಕ್ಷಿ-ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸಗಳಿಂದ, ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸದೆ, ಮಾಡಿದ ರಸಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಭೋಜನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ನೀಲತಾವರೆ, ಬೂದುಗದ ಮೇಣ, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪ (ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ), ತಾವರೆ ಕೇಸರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಿ, ಅದು ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ

ಹಾಲಿನಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸಬೇಕು; ಅಥವಾ ರೋಗಿಯು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿದ ಮೇಲಿಗೇನೇ ಉಣ್ಣಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ (ಆದಿನ) ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು. (ಆದಿನ) ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಬಿಳೀ ತಿತ್ತಿರಿಸಕ್ಕಿಯ ಮಾಂಸರಸ ಮತ್ತು ಹಾಲಿನಿಂದ, ಅಥವಾ ಹಾಲಿನಿಂದಲೇ, ಉಣ್ಣುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಮೂರು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಆರೋಗ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶತಾವರಿಬೇರಿನ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಹಾಲು ಕೂಡಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿ, ಅಥವಾ ಶತಾವರಿ ಕಲ್ಕದಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ಹಾಲನ್ನ ಉಣ್ಣುತ್ತಾ ಬರುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಾತಿಸಾರವು ವಾಸಿಯಾಗುವದು.

ಷಂ ಬಳಿ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಮಾಂಸರಸದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಜೇನನ್ನು ವರ್ತೋಗಿಸಬಹುದಾಗಿ ಆ ದೀ (ಪು 537).

ಕಲ್ಮಸ್ತಿಲಾನಾಂ ಕೃಷ್ಣಾನಾಂ ಶರ್ಕರಾವಂಚಭಾಗಿಕಃ |

ಆಜೀನ ವಯಸಾ ಪೀತಃ ಸದ್ಯೋ ರಕ್ತಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ || (ಚ. 565)

ಕರೀ ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ, ಅದರ ಐದು ಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ, ಆದಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕಡಡಿ ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಾತಿಸಾರವು ಕೂಡಲೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಪೀತ್ವಾ ಸಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಂ ಚಂದನಂ ತಂಡುಲಾಮ್ಬಸಾ |

ದಾಹತೃಷ್ಣಾಪ್ರಮೇಹೇಘ್ನೋ ರಕ್ತಸ್ರಾವಾದ್ವಿಮುಚ್ಯತೇ || (ಚ. 565)

ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉರಿ-ಬಾಯಾರಿಕೆ-ಪ್ರಮೇಹಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ತಸ್ರಾವದಿಂದಲೂ ವಿಮೋಚನೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ರಕ್ತಂ ವಿಟ್ಟಹಿತಂ ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾದ್ವಾ ಯೋ ಽತಿಸಾರ್ಯತೇ |

ಶತಾವರಿಘೃತಂ ತಸ್ಯ ಲೇಹಾರ್ಧಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಶರ್ಕರಾರ್ಧಾಂಶಿಕಂ ಲೀಢಂ ನವನೀತಂ ನವೋದ್ಧೃತಮ್ |

ಕ್ಷೌದ್ರಪಾದಂ ಜಯೇಚ್ಛೇಘ್ರಂ ತಂ ವಿಕಾರಂ ಹಿತಾಶಿನಃ ||

ಸ್ಯಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಶುಂಗಾನಾವೋಢ್ಯ ವಾಸಯೇತ್ |

ಅಹೋರಾತ್ರಂ ಜಲೇ ತಪ್ತೇ ಘೃತಂ ತೇನಾಂಭಸಾ ವಚೇತ್ ||

ತದರ್ಧಂ ಶರ್ಕರಾಯುಕ್ತಂ ಲಿಹ್ಯಾತ್ಸಕ್ಷೌದ್ರಪಾದಿಕಮ್ |

ಅಥೋ ವಾ ಯದಿ ವಾಪ್ಯೂರ್ಧ್ವಂ ಯಸ್ಯ ರಕ್ತಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||

ಯಷ್ಟೇವಂ ದುರ್ಬಲೋ ಮೋಹಾಪ್ತಿತ್ತಲಾನ್ಯೇವ ಸೇವತೇ |

ಶೀಘ್ರಂ ವಿಪದ್ಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಬಲೀಪಾಕಂ ಸುದಾರುಣಮ್ || (ಚ. 566)

ಮಲಸಹಿತವಾಗಿ, ಮಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ, ಅಥವಾ ಮಲಾನಂತರ ಯಾವನಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಸುರಿದು ಹೋಗುತ್ತದೋ, ಅವನಿಗೆ ಶತಾವರಿಘೃತವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ, ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು. ಹೊಸತಾಗಿ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು, ಅರ್ಧ ಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲು ಪಾಲು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕಿ, ಪಧ್ಯದ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಕಾರವು ಬೇಗನೆ ತೊಲಗುವದು.

ಗೋಳಿ, ಅತ್ತಿ, ಅತ್ತಕ್ಕ, ಇವುಗಳ ಕುಡಿಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ, ಕುದಿಸಿದಂಥಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಗಲೂರಾತ್ರೆ ನೆನೆಯಿಟ್ಟು, ಆ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ಅರ್ಧಾಂಶ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಂಶ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಯಾವನಲ್ಲಿ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಯಾಗಲಿ ಉದ್ಧ್ರಮುಖವಾಗಿಯಾಗಲಿ ರಕ್ತಪ್ರವರ್ತನೆ ಆಗುತ್ತದೋ, ಅವನು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಹಾಗೆ ರಕ್ತಹೋಗಿ ದುರ್ಬಲನಾದ ಯಾವ ರೋಗಿಯು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ, ಗುದದ ಸುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಣವಾದ ಪಾಕ (ಜೆಂದಸ್ಥಿತಿ) ಉಂಟಾಗಿ, ಬೇಗನೆ ವಿಪತ್ತು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 1 ನೇ ಛಾಂದ II-77 ನೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಗುದದ ಸುಳಿಗಳ ವರ್ಣನವಿದೆ

ಯೋ ರಕ್ತಂ ಶಕ್ಯತಃ ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾದ್ವಾ ಪ್ರತಿಸಾರ್ಯತೇ |
ಸ ಪಲ್ಲವೈರ್ವಟಾದೀನಾಂ ಸಸರ್ಪಿಃ ಸಾಧಿತಂ ಪಯಃ ||
ಪಿಬೇತ್ಸಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಮಧವಾಪ್ಯಭಿಮಧ್ಯ ತತ್ |
ನವನೀತಮಧೋ ಲಿಹ್ಯಾತ್ಸಕ್ತಂ ಚಾನುಪಿಬೇತ್ತತಃ || (ಸು. 789)

ಮಲದ ಹಿಂದಾಗಲಿ ಮುಂದಾಗಲಿ ರಕ್ತವನ್ನು ಯಾರು ಸ್ರವಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಗೋಳಿ ಮುಂತಾದ ಹಾಲುಮರಗಳ ಕುಡಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು (ಹಾಲು ಕಷಾಯವನ್ನು), ಜೇನು, ಸಕ್ಕರೆ, ಮತ್ತು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಆ ಹಾಲನ್ನು ಕಡೆದು ಬಂದ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು (ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು) ನೆಕ್ಕಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಕುಡಿಗಳು ಅರ್ಧಪಲ, ಹಾಲು ೪ ಪಲ, ನೀರು ೧೬ ಪಲ, ಕೂಡಿಸಿ, ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವವರೆಗೆ ಬತ್ತಿಸುವದು ಎಂತ ನಿ. ಸಂ ವ್ಯಾ. (ಪು 599)

ಮಧುಕಂ ಶರ್ಕರಾಂ ಲೋಧ್ರಂ ಪಯಸ್ಯಾಮಧ ಸಾರಿವಾಮ್ |
ಪಿಬೇಚ್ಛಗೇನ ವಯಸಾ ಸಕ್ಷೌದ್ರಾಂ ರಕ್ತನಾಶಿಸೀಮ್ || (ಸು. 790)

ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಸಕ್ಕರೆ, ಲೋಧ್ರ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ರಕ್ತ ಸ್ರಾವವು ನಿಲ್ಲುವದು.

ಪರಾ 'ಪಯಸ್ಯಾ' ಎಂದರೆ 'ಆರ್ಕಷಸ್ಪೇ' ಎಂತ ನಿ. ಸಂ ವ್ಯಾ. (ಪು 599) 'ಆರ್ಕಷಸ್ಪೇ' ಎಂಬದು ತಿರೋಣಿ, ತಿರಿಕಾಳ ಎಂತ ಕೆಲವರು, ಸಿಂಧುನದಿಯ ಸಮಾಪದ ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಔಷಧದ ಗಿಡ ಎಂತ ನಾ. ನಿ (ಪು 217)

ದ್ರವೇ ಸರಕ್ತೇ ಸ್ರವತಿ ಬಾಲಬಿಲ್ವಂ ಸಘಾಣಿತಮ್ |
ಸಕ್ಷೌದ್ರತೈಂ ಪ್ರಾಗೇವ ಲಿಹ್ಯಾದಾಶು ಹಿತಂ ಹಿ ತತ್ || (ಸು. 790)

ಮಲವು ರಕ್ತಕೂಡಿಕೊಂಡು ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ, ಎಳೇ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಅರೆದು, ರವೆಬಿಲ್ವ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಬೇಗನೆ ನೆಕ್ಕಬೇಕು; ಅದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಕ್ತವಿಡ್ವೇಷಬಹುಲಂ ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಯೋಽತಿಸಾರ್ಯತೇ |

ವಿಡಂಗತ್ರಿಫಲಾಕೃಷ್ಣಾಕಷಾಯೈಶ್ಚಂ ವಿರೇಚಯೇತ್ ||

ಅಧವೈರಂಡಸಿದ್ಧೇನ ವಯಸಾ ಕೇವಲೇನ ವಾ |

ಯವಾಗೂರ್ವಿರೇತ್ತಸ್ಯ ವಾತಘ್ನೀರ್ದೀಪನೈಃ ಕೃತಾಃ || (ಸು. 790)

ಬಹು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಮಲವನ್ನೂ ಅತಿಸಾರಮಾಡುವ ರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗೆ ವಾಯುವಿಳಂಗ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಅಥವಾ ಹರಳುಗಿಡದ ಬೇರಿನೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಕೊಟ್ಟು, ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು; (ಅನಂತರ) ವಾತಹರವಾಗಿಯೂ, ದೀಪನಕರವಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ತಯಾರಿಸಿದ ಯವಾಗೂಗಂಜಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಪರಾ 'ರಕ್ತವಿಡ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಕ್ತವಿಡ್' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು, ಆಗ್ನೆ, ಮಲಬದ್ಧವಾಗಿ ಬಹಳ ದೋಷ ಅತಿಸಾರವಾಗುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಧಾತಕೃತಿವಿಪಾಂಶ್ಲೋದಚಿಂಚಾಂಘ್ರ್ಯರಳುವತ್ಸಕಮ್ |

ಸಾಮ್ರಾಸ್ಥಿಶಾಲ್ಮಲೀವೃಂತಂ ರಕ್ತಾತೀಸಾರಭೇಷಜಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 222)

ಧಾತಕೀ, ಅತಿವಿಡ್, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಹುಣಸೆಬೇರು, ಆನೆಮುಂಗಿನ ಚಕ್ಕೆ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕೆ, ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಗೊರಟಿನ ತಿರಳು, ಬೂರುಗದ ಎಲೆಗಳ ಕಡ್ಡಿ, ಇವು(ಗಳ ಕಷಾಯ) ರಕ್ತಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಔಷಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಗೋದುಗ್ಧಂ ನವನೀತಂ ಚ ಮಧುನಾ ಸಿತಯಾ ಸಹ |

ಲೀಢಂ ರಕ್ತಾತಿಸಾರೇ ತು ಗ್ರಾಹಕಂ ಪರಮಂ ಮತಮ್ ||

ದನದ ಹಾಲು, ಬೆಣ್ಣೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು ರಕ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಗ್ರಾಹಕ (ಗ್ರಾಹಿ, ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸತಕ್ಕಂಥಾ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು) ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಧನ್ವನಾಗರಮುಸ್ತಾ ಚ ಬಾಲಕಂ ಬಾಲಬಿಲ್ವಕಮ್ |

ಒಲಾ ನಾಗರಬಲಾ ಚೇತಿ ಕ್ವಾಥೋ ರಕ್ತಾತಿಸಾರಿಣಾಮ್ || (ಹಾ. 131)

ಬಳ್ಳಿತುರಚನ ಜೇರು, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಎಳೇ ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಕಾಯಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ(ಕಡೀರು)ಬೇರು ಮತ್ತು ಅನೇಕಡೀರುಬೇರು, ಈ ಕಷಾಯಯೋಗವು ರಕ್ತಾತಿಸಾರದವರಿಗೆ ಹಿತವಾದ್ದು.

40. ಗುದಪಾಕಸ್ತು ಪಿತ್ತೇನ ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಹಿತಾಶಿನಃ |

ತತ್ರ ಪಿತ್ತಹರಾಃ ಸೇಕಾಸ್ತತ್ಪಿಡ್ಧಾಶ್ಚಾನುವಾಸನಾಃ || (ಸು. 789)

ಗುದಪಾಕಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಅಹಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಅತಿಸಾರರೋಗಿಗೆ ಪಿತ್ತ

ದಿಂದಂಟಾಗುವ ಗುದಪಾಕ(ಆಸನ ಬಿಂದುಹೋಗುವದ)ಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಧಾರೆಗಳು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಹರವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಘೃತಗಳಿಂದ ಅನುವಾಸನವಸ್ತಿಗಳು ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ

ಗುದೋ ಬಹುಭಿರುತ್ಥಾನ್ಯೈರ್ಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತೇನ ಪಚ್ಯತೇ |
 ಸೇಚಯೇತ್ತಂ ಸುತೀತೇನ ಪಟೋಲಮಧುಕಾಮ್ಬುನಾ ||
 ಪಂಚವಲ್ಕಮಧೂಕಾನಾಂ ರಸೈರಿಕ್ಷುರಸೈರ್ಘೃತೈಃ |
 ಛಾಗೈರ್ಗವ್ಯೈಃ ಪಯೋಭಿರ್ವಾ ಶರ್ಕರಾಕ್ಷಾದ್ರಸಂಯುತೈಃ ||
 ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾನಾಂ ಕಲ್ಪೈರ್ವಾ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಕೈಃ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ |
 ಏಷಾಂ ವಾ ಸುಕೃತೈಶ್ಚಾರ್ಣ್ಯಸ್ತಂ ಗುದಂ ಪ್ರತಿಸಾರಯೇತ್ ||
 ಧಾತಕೀಲೋಧ್ರಚೂರ್ಣೈರ್ವಾ ಸಮಾಂಶೈಃ ಪ್ರತಿಸಾರಯೇತ್ |
 ತಥಾ ತತ್ರ ಸ್ರವತ್ಯಸ್ತಂ ಗುದಂ ತೈಃ ಪ್ರತಿಸಾರಿತಮ್ ||
 ವಕ್ತೃತಾ ಪ್ರಶಮಂ ಯಾತಿ ವೇದನಾ ಚೋಪಶಾಮ್ಯತಿ |
 ಯಥೋಕ್ತೈಃ ಸೇಚನೈಃ ಶೀತೈಃ ಶೋಣಿತೇ ನಿಃಸ್ರವತ್ಯಪಿ ||
 ಗುದವಂಕ್ಷಣಕಟ್ಯೂರು ಸೇಚಯೇದ್ಧೃತಭಾವಿತಮ್ |
 ಚಂದನಾದ್ಯೇನ ತೈಲೇನ ಶತಧಾತೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ||
 ಕಾರ್ಪಾಸಸಹಯೋಗೇನ ಸೇಚಯೇದ್ಗುದವಂಕ್ಷಣಾ || (ಚ. 565)

ಬಹಳ ಸರ್ತಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯಾದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಗುದವು ಪಿತ್ತದಿಂದ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಹಿಪಡುವಲು ಮತ್ತು ಜ್ವೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಷಾಯದ ನೀರಿನಿಂದ ಬಹು ಶೀತವಾಗಿ ಧಾರೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಐದು (ಹಾಲು)ಮರಗಳ ಚಕ್ಕೆಗಳು (ಗೋಳಿ ಮುಂತಾದವು) ಮತ್ತು ಇಪ್ಪೆಮರನ ತಿರಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಕಬ್ಬುಗಳ ಹಾಲುಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ತುಪ್ಪಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಡಿನ ಅಥವಾ ದನದ ಹಾಲುಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಗುದವನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿ ತೊಳೆಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧಗಳನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನುಣ್ಣುಗಾಗಿ ಅರೆದ ಕಲ್ಕಗಳನ್ನು ಗುದಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಇದೇ ಔಷಧಗಳ ನುಣ್ಣುಗಿನ ಚೂರ್ಣಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ ಮತ್ತು ಲೋಧ್ರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಗುದವನ್ನು ಸಾರಿಸಬೇಕು; ಹೀಗೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಸಾರಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗುದದಿಂದ (ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ) ರಕ್ತವು ಸ್ರವಿಸಿ ಹೋಗಿ, ಬಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನೋವು ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ರಕ್ತ ಸ್ರವಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗುದಕ್ಕೂ, ತೊಡೆ ಸಂದುಗಳಿಗೂ, ಸೊಂಟಕ್ಕೂ, ತೊಡೆಗಳಿಗೂ, ತುಪ್ಪ ಸವರಿಕೊಂಡು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತಣ್ಣಗಿನ ಧಾರೆಯ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸೇಚನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಚಂದನಾದಿ ತೈಲವನ್ನಾಗಲಿ, ನೂರಾವರ್ತಿ ತೊಳೆದ ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲಿ, ಗುದಕ್ಕೂ (ಸುತ್ತಲಿನ) ತೊಡೆ ಸಂದಿಗೂ ಹತ್ತಿಯಿಂದ (ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಹಿಂಡುವದರಿಂದ) ಸೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು.

41. ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರೇ ಪ್ರಥಮಂ ಹಿತಂ ಲಂಘನಪಾಚನಮ್ |

ಯೋಜ್ಯಶ್ಚಾಮಾತಿಸಾರಘ್ನೋ ಯಥೋಕ್ತೋ ದೀಪನೋ ಗಣಃ ||

ಕಫಾತಿಸಾರದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಲಂಘಿತಸ್ಯಾನುವೃದ್ಧ್ಯಾಂ ಚ ಕೃತಾಯಾಂ ನ ನಿವರ್ತತೇ |
ಕಫಜೋ ಯದ್ಯತಿಸಾರಃ ಕಫಘ್ನಿಸ್ತಮುವಾಚರೇತ್ ||
ಬಿಲ್ವಕರ್ಕೋಟಕಾಮುಸ್ತಮಭಯಾ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |
ವಚಾ ವಿಡಂಗಂ ಭೂತೀಕಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ದೇವದಾರು ಚ ||
ಕುಷ್ಠಂ ಸಾತಿವಿಸಾ ಪಾರಾ ಚವ್ಯಂ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ |
ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ ||
ಯೋಗಾನ್ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವಿಹಿತಾಂಶ್ಚತುರಸ್ತಾನ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |
ಶೃತಾನ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರೇಷು ಕಾಯಾಗ್ನಿಬಲವರ್ಧನಾನ್ ||
ಅಜಾಜೀಂ ಸಸಿತಾಂ ಪಾಠಾಂ ನಾಗರಂ ಮರಿಚಾನಿ ಚ |

ಧಾತಕೀದ್ವಿಗುಣಂ ದದ್ಯಾನ್ಮಾತುಲಂಗಳರಸಾಪ್ಲತಮ್ || (ಚ. 566-7)

ಕಫಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಲಂಘನ-ಪಾಚನ-ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವುದು ಹಿತವಾಗು ತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅಮಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೀಪನ ಗುಣದ ಔಷಧಗಳ ಗಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋ ಗಿಸಬೇಕು. ಲಂಘನ ಮತ್ತು ಅದರನಂತರದ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ನಡಿಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಕಫಾತಿ ಸಾರವು ನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಫನಾಶನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಉಪಚಾರಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು:

(1) ಬಿಲ್ವಪತ್ರ(ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಬೇರು), ಮಥಾಗಲಗಡ್ಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ;

(2) ಬಜಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲ (ಮಲ. ನಾನ್ಮುಕವುಲ್ಲ), ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ದೇವದಾರ;

(3) ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅತಿವಿಡೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ,

(4) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ;

ಈ ನಾಲ್ಕು ಯೋಗಗಳ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಕಫಾತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋ ಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವುಗಳಿಂದ ದೇಹದ ಬಲವೂ, ಅಗ್ನಿಬಲವೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

(5) ಜೀರಿಗೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶ ವಾಗಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ ಎರಡು ಪಾಲು, ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಹುಳಿ) ಮಾದಳ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡಬೇಕು.

ಸರಾ 'ಸಸಿತಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಸಿತಾಂ' ಎಂತ ಪಾಠವಿಟ್ಟು, ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸು ವದುಂಟೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಧಾತಕೀ ನಾಗರಂ ಬಿಲ್ವಂ ಲೋಧಂ ಪದ್ಮಸ್ಯ ಕೇಸರಮ್ |
ಜಂಬೂತ್ವಕ್ ನಾಗರಂ ಧಾನ್ಯಂ ಪಾರಾ ಮೋಚರಸಂ ಬಲಾ ||
ಸಮಂಗಾ ಧಾತಕೀ ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಂ ಜಂಬ್ವಾಮ್ರಯೋಸ್ತ್ವಚಾ |
ಕಪಿತಥಾನಿ ವಿಡಂಗಾನಿ ನಾಗರಂ ಮರಿಚಾನಿ ಚ ||
ಚಾಂಗೇರೀಕೋಲತಕ್ರವ್ಲಾಂಶ್ಚತುರಸ್ತಾನ್ ಕಫಾಶುರೇ |
ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವಿಹಿತಾನ್ದದ್ಯಾತ್ಸನ್ನೇಹಲವಣಾನ್ ಖಡಾನ್ || (ಚ. 567)

(1) ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಶುಂಠಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ(ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಬೇರು), ಲೋಧ್ರ ಮತ್ತು ತಾನರೆಕುಸುಮ;

(2) ನೇರಳೆಕೆತ್ತೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು;

(3) ನಾಚಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿಯ ತಿರಳು, ನೇರಳೆಕೆತ್ತೆ ಮತ್ತು ಮಾವಿನ ಕೆತ್ತೆ;

(4) ಬೇಲದ ಕಾಯಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಮತ್ತು ಕಾಳುಮೇಣಸು;

ಈ ನಾಲ್ಕು ಯೋಗಗಳ ಔಷಧಗಳಿಂದ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆ(ಮಲ ಪುಳಿಯಾರಲ)ಹುಳಿ, ಬೊಗರೇಹುಳಿ, ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆ, ಉಪ್ಪು, ಎಳ್ಳಣ್ಣೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಮಾಡಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ (ಪಳಿದ್ಯ ಅಥವಾ) ತಂಬುಳಿಗಳನ್ನು ಕಫಾತಿಸಾರರೋಗಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಭ್ರಷ್ಟಂ ಪಧ್ಯಾಕುಬೇರಾಕ್ಷಿ ಶುಂಠೀಕೈಡರ್ಯದೀವ್ಯಕಮ್ |

ಚೂರ್ಣಿತಂ ಪಂಚಚೂರ್ಣಂ ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಶ್ವಂ ದೀವನಂ ವರಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 215)

ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಗಜ್ಜಿಗದ ಕಾಯಿಯ ತಿರಳು, ಶುಂಠಿ, ಕರಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಓಮ, ಇವು ಐದು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, (ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ) ಸೇವಿಸಲು ಕಫಾತಿಸಾರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು; ಅದು ಅಗ್ನಿದೀಪನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

42.

ಕಟ್ಟಾದಿಭೀರಸ್ಯಃ ಕ್ರುದ್ಧೈಃ(ದ್ವಿ) ಪ್ರವೃದ್ಧಾ ಪಿತ್ತವಾರುತಾ |

ವಾತಪಿತ್ತಾತಿಶಾ
ರದ ನಿವಾಸವತ್ತ್ವ
ಲಕ್ಷಣ

ವ್ಯಾಸಾದ್ಯ ಗ್ರಹಣೀಂ ನೃಣಾಂತೀಸಾರಕರೌ ಸ್ಮೃತೌ ||

ಸಶಬ್ದಂ ಫೇನಿಲಂ ರೂಕ್ಷಂ ಕಷಾಯೋದಕಸನ್ನಿಧಮ್ |

ಪಕ್ವಾ ಮ್ಲರಸವರ್ಣಾಭಂ ಹರಿದ್ರಾಪ್ರತಿಮಂ ಘನಮ್ ||

ವಿಣ್ಮೂತ್ರಕೃಷ್ಣಂ ಸೃಜತಿ ಸಶೂಲಂ ದಾಹಪಾಕವಾನ್ |

ವಿದ್ಯಾತ್ತದ್ವಿಹಶೋಷಾಂತಂ ವಾತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 95)

ಕಾರ ಮುಂತಾದ (ವಾತಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಕರವಾದ) ರಸಗಳ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಆತಿ ಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಕೋಪಗೊಂಡಂಥ ಪಿತ್ತವಾಯುಗಳು ಗ್ರಹಣೆಯನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆ ವಾತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಶಬ್ದದೊಡನೆ, ನೊರೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡ, ಬಿಡ್ಡಿಲ್ಲದ, ಕಷಾಯದ ನೀರಿನ ಹಾಗಿನ, ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ರಸದ ವರ್ಣದ, ಅರಸಿನದ ವರ್ಣದ, (ಅಥವಾ) ಕಪ್ಪಾದ ಮತ್ತು ಭಾರವುಳ್ಳ ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು, ಶೂಲೆಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಮತ್ತು ಉರಿ ಮತ್ತು ಪಾಕವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ದಾಹರೋಗ ಮತ್ತು ಶೋಷರೋಗ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಾ ಅತಿಸಾರ ಅತಿಯಾಗಿ ವಾಯು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಪಿತ್ತದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಜಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಅ ಸಂ II-197).

43. ಲಘುನಾ ಪಂಚಮೂಲೇನ ಪಿಪ್ಪಲಾಃ ಸಹ ಧಾನ್ಯಯಾ |
 ಆಹಾರೋ ಭಿಷಜಾ ಯೋಜ್ಯಾಃ ಸರ್ವದಾ ಹಿತಮಿಚ್ಛತಾ ||
 ನಾತಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರಘ್ನಂ ಪಿಬೇತ್ತಂಡುಲವಾರಿಣಾ ||
 ಕಲಿಂಗಕಂ ವಚಾ ಮುಸ್ತಂ ದಾರು ಸಾತಿವಿಷಾ ಸಮಮ್ |
 ಕಲ್ಮಂ ತಂಡುಲತೋಯೇನ ಪಿಬೇತ್ಪಿತ್ತಾನಿಲಾಮಯಾ ||
 ಫೇನಿಲಂ ಬಹುಶೋ ರಕ್ತಂ ಸಕಲಂ ವೇದನಾನ್ವಿತಮ್ |
 ವಿವಿಧಂ ಸಾರ್ಯಮಾಣಂಚ(ಶ್ಲ) ನಾತಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರಿಣಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 95, 96)

ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ (ಯವಾಗೂಗಂಜಿ ಮುಂತಾದ) ಆಹಾರವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ರೋಗಿಯ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವ ವೈದ್ಯನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (೧) ಕಿರುತಿವನಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಲೋಧ್ರ, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾತಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರವು ನಾಶವಾಗುವದು (೨) ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಬಜಿ, ಭದ್ರ ಮುಷ್ಟಿ, ದೇವದಾರ, ಅತಿವಿಡೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ ನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತವಾತರೋಗವು ಮತ್ತು ನೊರೆಯುಕ್ತವಾಗಿ ರಕ್ತವನ್ನೇ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ, ನೋವಿನೊಂದಿಗೆ, ಬಹಳ ಸರ್ತಿ ವಿಸರ್ಜನ ಮಾಡುವ ನಾತಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರವು ವಾಸಿಯಾಗುವವು.

44 ಕಟ್ಟವ್ವಲವಣಸ್ನಿಗ್ಧಗುರುಮಿಷ್ಠೋವಸೇವನಾತ್ |
 ಕಫಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರದ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತೇ ಪ್ರಕುಪಿತೇ ವಹ್ನಿಂ ಸಂಘಾಧ್ಯ ದೇಹಿನಾಮ್ ||
 ಸಿದ್ಧಾನ ಮತ್ತು ಕಪಾಯಸ್ತಂ (ಸಾರಯತೋ) ದ್ರವಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಮನ್ದವೇಗಂ ಸವೇದ-
 ಲಕ್ಷಣ ನಮ್ |

ಘನಂ ಶಾಲ್ಮಲಿ-ಪಿಚ್ಛಾಫಂ ಪದ್ಮವತ್ರನಿಧಂ ಕ್ವಚಿತ್ ||
 ಪಿಚ್ಛಲಂ ಶಂಖವರ್ಣಾಫಂ ರಕ್ತಬಿಂದುಭಿರಾಚಿತಮ್ |
 ಕ್ಷುತ್ಪ್ರಾಣೇ ಚಾತಿಬಹುಲೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರಿಣಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 96)

ಕಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಗುರು, ಸಹಿ, ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು (ಅತಿಯಾಗಿ) ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಕಫಪಿತ್ತಗಳು ಪ್ರಕೋವಗೊಂಡು, ಜನರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಡಗಿಸಿ, ತೆಳ್ಳಗಾದ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಮಂದವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ, ನೋವು ಸಹಿತವಾದ, ಗುರುವಾದ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣದ ಹಾಗಿನ, ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ಎಲೆಗೆ ಸದೃಶವಾದ ವರ್ಣದ, ಪಿಚ್ಚಿಲವಾದ (ಉಕ್ಕುತೆಳಿನೀರಿನ ಹಾಗಿನ), ಶಂಖದ ಹಾಗಿನ (ಬೆಳ್ಳಗಿನ) ವರ್ಣದ, ರಕ್ತದ ಬಿಂದುಗಳುಳ್ಳ, ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಈ ಕಫಪಿತ್ತಾತಿ ಸಾರದ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹಸಿವೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಅತಿಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವವು.

45. ಶಾಲಿವರ್ಣಬಲಾಬಿಲ್ವೈಃ ಪೃಥಕ್ಪರ್ಣಿ ಚ ಸಾಧಿತಾ |
 ದಾಡಿನಾಮ್ಲಯುತಾ ಪೇಯಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||
 ಕಫಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
 ಕುಟಜಾತಿವಿಷಾ ಮುಸ್ತಂ ಹರಿದ್ರಾ ಪರ್ಣಿನೀದ್ರಯಮ್ |
 ಸಕ್ಷೌದ್ರಶರ್ಕರಂ ಶಸ್ತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||
 ಮುಸ್ತಾ ಸಾತಿವಿಷಾ ಮೂರ್ವಾ ವಚಾ ಚ ಕುಟಜೈಃ ಸಮಾಃ |
 ಏಷಾಂ ಕಷಾಯಃ ಸಕ್ಷೌದ್ರಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಹೃತ್ ||
 ಮುಸ್ತಂ ಹರಿದ್ರೇ ಮಧುಕಂ ವೃಶ್ಚಿಪರ್ಣಿ ಸವೃಕ್ಷಕಮ್ |
 ಮಧುಯುಕ್ತಂ ನಿಹನ್ತ್ಯಾಶು ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಸಮುದ್ಭವಮ್ ||
 *** ಪಾರಾ ವತ್ಸಕಬೀಜಾನಿ ಚಿತ್ರಕಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |
 ಪಿಬೇನ್ನೀಕ್ವಾಧ್ಯಾ ಚೂರ್ಣಾನಿ ಕೃತ್ವಾ ಚೋಷ್ಣೇನ ವಾರಿಣಾ ||
 ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿಸಾರಘ್ನಂ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಶೂಲನುದ್ಧಿತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 96)

(1) ಮೂವೆಲೆಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಬಿಲ್ವವೃತ್ತೇಬೇರು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು ಕಫಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾದ್ದು.

(2) ಕೊಡಸಿಗನ ಕೆತ್ತೆ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರಸಿನ, ಕಾಡುಹೆಸರಿನ ಬೇರು, ಕಾಡುಉದ್ದಿನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದು ಕಫಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತ.

(3) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಹೆಗ್ಗುರಟೆಗೆ (ಮಲ ಪೆರುಂಕುರುಂಬ), ಬಜೆ, ಇವುಗಳ ನಾಲ್ಕುಕ್ಕೈ ಸಮಪಾಲು ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು

ಪರಾ 'ಕುಟಜೈಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕುಟಜಃ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಐದು ಬಗೆಗಳು ಸಮ ತೂಕ ಎಂತ ಅರ್ಥವಾಗುವದು. ಕಫವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬಹುದು

(4) ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅರಸಿನ, ಮರದರಸಿನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಓರೆಲೆಬೇರು, ಕೊಡಸಿಗನ ಕೆತ್ತೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಕಫ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರವು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

(5) ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನೊಂದಿಗಾಗಲಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತ ಕಫಾತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವದು; ಅದು ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತ; ಮತ್ತು ಶೂಲಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದು.

46.

ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿ ಸಾರದ ನಿರಾಸ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ.

ರಸೈಃ ಸ್ವಾದುಕಟುಪ್ರಾಯೈರುಭೌ ವಾತಕಫೌ ನೃಣಾಮ್ |
ಕುರುತಸ್ತಾವತೀಸಾರಂ ಕ್ರುದ್ಧೌ ವಹ್ನಿಂ ನಿರಸ್ಯ ಚ ||
ದ್ರವಂ ಸಫೇನಂ ಪುರೀಷಂ ತತ್ಪ್ರಾಣ್ಯಮಾಮಗ್ನಿಂ ಕಮ್ |
ಸಶಬ್ದಂ ವೇದನಾವಂತಂ ನ ಚಾಮಂ ಪರಿವಚ್ಯತೇ ||
ನಿತ್ಯಂ ಗುಡಗುಡಾಯಂತಂ ತನ್ವಾ ಮೂರ್ಛಾಭ್ರಮಕ್ಲಮೈಃ |
ಪ್ರಸಕ್ತಂ ಸನ್ನಿಹಟ್ಟೋರುಜಾನುವೃಷ್ಟಾಸ್ಥಿತೂನಃ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 97)

ಸಿಹಿರಸ ಮತ್ತು ಕಾರರಸ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಾತಕಫಗಳು ಕೋವಗೊಂಡು ಜನರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೋಂದಿಸಿ, ಅತಿಸಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ನಿ ನೀರಾದ ಮತ್ತು ಸಮಪಾಲು ನೊರೆಯುಳ್ಳ ಮಲ ಆಮವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಮತ್ತು ವೇದನೆಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ತವಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆಮವು ವಚನವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಗುಡುಗುಡು ಶಬ್ದ, ತಂದ್ರೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಭ್ರಮೆ, ಆಯಾಸ ಮತ್ತು ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿಯೂ, ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾಲ ಮೊಣಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಡದ ಶೂಲೆ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವವು.

47.

ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿ ಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಧಾನ್ಯಪಂಚಕಸಂಸಿದ್ಧೋ ಧಾನ್ಯವಿಶ್ವಕೃತೋಽಧವಾ |
ಆಹಾರೋ ಭಿಷಜಾ ಯೋಜ್ಯೋ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿ ಸಾರಿಣಾಮ್ ||
ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿ ಸಾರೇಷು ಕಷಾಯಂ ಪಾಚನಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಚಿತ್ರಕಾತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಂ ಬಾಲಬಿಲ್ವಂ ಸನಾಗರಮ್ |
ವತ್ಸಕತ್ವಕ್ಪಲಂ ವಧ್ಯಾ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿ ಸಾರನುತ್ ||
ಪೂತಿ ದಾರು ತ್ವಚಂ ಲೋಧ್ರಂ ಕಟ್ಟಂಗಮಧ ನಾಗರಮ್ |
ದಾಡಿಮಾವ್ಲಯುತಂ ದದ್ಯಾದ್ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಿ ಸಾರಿಣಾಮ್ ||
ವಾತಾತಿ ಸಾರೇ ಯಜ್ಞೋಕ್ತಂ ಪಾಚನಂ ಗ್ರಾಹಿ ಭೇಷಜಮ್ |
ತದತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಯುಂಜೇತ ಸಪಿತ್ತಕಫಮಾರುತೇ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 97)

ಕಫವಾತಾತಿ ಸಾರದಲ್ಲಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವ ಪತ್ರೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳನ್ನು, ಅಧವಾ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿಯನ್ನು, ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದ) ಆಹಾರವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ವೈದ್ಯನು ಕೊಡಿಸಬೇಕು.

(1) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಎಳೆ ಕಾಯಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಾತಿ ಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಚನಕ್ಕಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಇದರ ಹಿಂಗನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ (೧ ಗುಂಜಾತೂಕಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕದ) ಸೇರಿಸಬೇಕು

(2) ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಎಳೆ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳಿಂದ (ಕಷಾಯ ಅಧವಾ ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ) ವಾತಕಫಾತಿ ಸಾರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

(3) ಸಂಬಾರಹುಲ್ಲ (ಮಲ. ನಾನ್ಮುಕವುಲ್ಲ), ದೇವದಾರ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ಲೋಧ, ಆನೆಮುಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ(ಕಪಾಯ ಅಥವಾ ಚೂರ್ಣವ)ನ್ನು, ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿ, ವಾತಕಫಾತಿಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

ವಾತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಔಷಧಗಳೊಳಗೆ ಪಾಚನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಿ ಗುಣಗಳು ಕೃಂಧವುಗಳನ್ನು ವಾತಕಫಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಿತ್ತಯುಕ್ತವಾದ ವಾತಕಫಾತಿಸಾರ (ತ್ರಿದೋಷಜ)ದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಹಿಂದಿನ 21 ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

48.

ಸನ್ನಿಪಾತಾತಿ
ಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಸ್ವೇ ಸ್ಥಾನೇ ಮಾರುತೋವಶ್ಯಂ ವರ್ಧತೇ ಕಫಸಂಕ್ಷಯೇ |
ಸ ವೃದ್ಧಃ ಸಹಸಾ ಹನ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ತಂ ತ್ವರಯಾ ಜಯೇತ್ ||
ವಾತಸ್ಯಾನುಜಯೇತ್ಪಿತ್ತಂ ಪಿತ್ತಸ್ಯಾನುಜಯೇತ್ಕಫಮ್ |
ತ್ರಯಾಣಾಂ ವಾ ಜಯೇತ್ಸರ್ವಂ ಯೋ ಭವೇದ್ಬಲವತ್ತಮಃ ||

(ಚ. 568)

ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಕಫ ಕ್ಷಯವಾದ ಹಾಗೆ ವಾತವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿ) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾದ ವಾತದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಒಡನೆ ಮರಣ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ವಾತವನ್ನು ತ್ವರೆಯಿಂದ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ವಾತದ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಪಿತ್ತವನ್ನು, ಪಿತ್ತದ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಫವನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಮೂರು ದೋಷಗಳೊಳಗೆ ಯಾವದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲವುಂಟಾಗಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಸಮಬಲವಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಎಫಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಾಗಿ ಕಫಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ, ವಾತವನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ಜಯಿಸಬೇಕು ಎಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮುಂದಿನ ವಚನದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪರಾವನ್ನು ನೋಡಿ

ಸಮವಾಯೇ ತು ದೋಷಾಣಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಪಿತ್ತಮುಪಾಚರೇತ್ |

ಜ್ವರೇ ಚೈವಾತಿಸಾರೇ ಚ ಸರ್ವತ್ರಾನ್ಯತ್ರ ಮಾರುತಮ್ || (ಸು. 791)

ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಗ್ಗೆ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಬೇರೆ ಸರ್ವತ್ರ (ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ವಾತಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಮಾತಯದಲ್ಲಯ ಪಿತ್ತದ ಕೆಲಸ ಕೆಟ್ಟಿರುವದೇ ಪ್ರಧಾನ ದೋಷವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ಸು ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಅತಿಸಾರವು (ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ) ಬಹುವಾಗಿ, ವಾತವು ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದರೆ, ಕೂಡಲೆ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ, ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಚ. ನ ಮತವು ಸು. ನ ವಚನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಚ. ನ ವಾತದೋಷದಲ್ಲಿ ಅತಕ್ತಿ (ನರಗದ ದುರ್ಬಲತೆ) ಅಡಗಿಯದೆ ಪಕ್ಷಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಅತಕ್ತಿ ಅತಿಯಾಗದಂತೆ ಮುಂಜಾಗ್ರತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬದು ಸರಿಯಾದ್ದು. ಅನ್ನಿಯನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸದೆ ಅತಿಸಾರ ಪರಿಹಾರವಾಗದೆಂಬ ಸು ನ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ನಿರಾಕ್ಷೇಪವಾದ್ದು. ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂತಲ್ಲದೆ, ಪಿತ್ತವನ್ನು ತಮನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ಸು. ಹೇಳಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮಲ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವದು ಪಕ್ಷಾತಿಯಾದಲ್ಲಿ, ಆ ಪಕ್ಷಾತಿಯವು ವಾತಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನ, ಮತ್ತು ಮಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡದೆ, ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವದು ವಾಯು, ಈ ವಿಚಾರದಿಂದ, ಇತರ ದೋಷಗಳು ವಾತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಂತವಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರತು, ಸಮಬಲ ದೋಷಗಳೊಳಗೆ ವಾತವನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ ಜಯಿಸಬೇಕೆಂತ ಚ ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶಾಲಿವರ್ಣಿ ವೃತ್ತಿವರ್ಣಿ ಬೃಹತೀ ಕಂಟಕಾರಿಕಾ |
ಬಲಾಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಬಿಲ್ವಾನಿ ಪಾರಾ ನಾಗರಧಾನ್ಯಕಮ್ ||
ಎತದಾಹಾರಸಂಯೋಗೇ ಹಿತಂ ಸರ್ವಾತಿಸಾರಿಣಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 88)

ಮೂವೆಲೆ, ಓರೆಲೆ, ಗುಳ್ಳೆ, ಕಿರಿಗುಳ್ಳೆ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಇವುಗಳ ಬೇರುಗಳು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳು ಸರ್ವ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ (ತ್ರಿದೋಷಜ) ಅತಿಸಾರರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ (ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ) ಸೇರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದವು.

ವಂಚಮೂಲೀಬಲಾಬಿಲ್ವಗುಡೂಚೀಮುಸ್ತನಾಗರೈಃ |
ಪಾರಾಭೂನಿಮ್ಬಬರ್ಹಿಷ್ವಕುಟಜಶ್ವಕೈಃ ಶೃತಮ್ ||
ಸರ್ವಜಂ ಹಸ್ತ್ಯತೀಸಾರಂ ಜ್ವರಂ ಚಾಪಿ ತಥಾ ವಮಿಮ್ |
ಸಶೂಲೋವದ್ರವಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಚಾಪಿ ಸುದುಸ್ತರಮ್ ||
ವಂಚಮೂಲೀ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯಃ(?) ನ್ಯಾತ್?) ಪಿತ್ತೇ ಯೋಜ್ಯಾ ಕನೀಯಸೀ |
ವಾತೇ ಪುನರ್ಬಲಾಸೇ ಚ ಸಾ ಯೋಜ್ಯಾ ಮಹತೀ ಮತಾ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 322)

ವಂಚಮೂಲಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಬೇರು (ಅಥವಾ ಎಳೆ ಕಾಯಿ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊಡಸಿಗನಕೆತ್ತೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ತ್ರಿದೋಷಾತಿಸಾರ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಶೂಲೆಯ ಉಪದ್ರವ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಠಿಣವಾದ ಕೆಮ್ಮುಸಹ, ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ವಂಚಮೂಲ ಎಂದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಿತ್ತದ ದೋಷವೇ ಅಧಿಕವಾದಾಗ್ಗೆ, ಹ್ರಸ್ವವಂಚಮೂಲವನ್ನೂ, ವಾತ ವಾಗಲಿ ಕಫವಾಗಲಿ ಅಧಿಕ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾದಾಗ್ಗೆ ಬೃಹತ್ವಂಚಮೂಲವನ್ನೂ, ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಕಟ್ಟಂಗಮೋಚಾಹ್ವಘನಾಮ್ಬಜಿಲ್ಲೈಃ ಸಸಾರಿವಾವತ್ಸಕನಾಗರೈಶ್ಚ |
ಜಲಂ ಶೃತಂ ಸರ್ವಭವಂ ನರಾಣಾಂ ನಿಹಸ್ತ್ಯತೀಸಾರಮಸಕ್ತಃ(?)ಹ್ಯು)

ವೇಗಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 89)

ಆನೆಮುಂಗು, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಸುಗಂಧಿ ಬೇರು, ಕೊಡಸಿಗ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಹಿಸಲಾರದ ವೇಗವುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಕ್ಷ ದಾರುಹರಿದ್ರಾಯಾಃ ಕುಟಜಸ್ಯ ಫಲಾನಿ ಚ |
ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶೃಂಗವೇರಂ ಚ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ||
ಷಡ್ಧಿರೇತೈರ್ಘೃತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಪೇಯಾಮುಂಡಾವಚಾರಿತಮ್ |

ಅತೀಸಾರಂ ಜಯೇಚ್ಛೇಘ್ರಂ ತ್ರಿದೋಷಮಪಿ ದಾರುಣಮ್ || (ಚ. 564-65)

ಮರದರಸಿನದ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವು ಆರು ಬಗೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪೇಯಾ ಮತ್ತು ಮುಂಡ ಎಂಬ ಗಂಜಿ

ಗಳೊಂದಿಗೆ (1ನೇ ಭಾಗದ XIV-4 ನೋಡಿ) ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಅತಿಸಾರವು, ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕಠಿಣವಾಗಿದ್ದರೂ, ಬೇಗನೆ ವಾಸಿಯಾಗುವದು.

ದಾರ್ವೀಬಿಲ್ವಕಣಾದ್ರಾಕ್ಷಾಕಟುಕೇನ್ದ್ರಯವೈರ್ಘ್ಯತಮ್ |

ಸಾಧಿತಂ ಹನ್ತ್ಯತೀಸಾರಂ ವಾತಸಿತ್ತಕಫಾತ್ಮಕಮ್ || (ಸು. 786)

ಮರದರಸಿನ, ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಕಾಯಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪವು ತ್ರಿದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಮುಂದಿನ 54ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

49. ನ ಶಾಸ್ತ್ರೀಮಾಯಾತಿ ವಿಲಂಘನೈರ್ಯಾ ಯೋಗೈರುದೀರ್ಣಾ ಯದಿ
ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ತಾಂ ಕ್ಷೀರಮೇವಾಶು ಶೃತಂ ನಿಹನ್ತಿ ತೈಲಂ ತಿಲಾಃ ಪಿಚ್ಛಿಲವಸ್ತ್ರಯಶ್ಚ ||
(ಸು. 791)

ಬೆಳೆದಂಥಾ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಲಂಘನಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಪಾಚನಕರವಾದ ಯೋಗಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಯಾವಾಗ ಶಾಂತವಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ, ಆಗ್ಗೆ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲಿನಿಂದಲೇ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ, ಎಳ್ಳನ್ನೂ, ಪಿಚ್ಛಿಲವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಧಾರೋಷ್ಠ ಹಾಲು ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯ ಎಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು 794)

‘ಪಿಚ್ಛಿಲ’ ಎಂದರೆ ನೆಲಕುಂಬಳ (ಪಾರಾಂತರ ಪ್ರಕಾರ ಮೊಗರಿ), ಅನೇಕಲ್ಲಂಗಡಲಿ, ಚಳ್ಳೆ (ಮಣ್ಣಿಡಿಕೆ), ಬೂರುಗ, ತಡಸಲು, ಇವುಗಳ ಚಗುರುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಜೇನು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ್ದು ಕಾಡುಹಂದಿ, ಕೋಣ, ಕುರಿ, ಬೆಕ್ಕು, ಕರಿ ಚಿಂಕೆ (ಕೃಷ್ಣಮೃಗ), ಕೋಳಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಆಗಲೇ ತೆಗೆದ ರಕ್ತವನ್ನು ಅಥವಾ ಅಂಡವನ್ನು ಸಿಚ್ಛಿಲವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಸು. 585).

ಕೂಡಿಗಳು ೩ ಪಲ, ಹಾಲು ೨೪ ಪಲ, ನೀರು ಹಾಲಿನ ೪ ಪಾಲು, ಕೂಡಿಸಿ ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವಷ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಿ ಬತ್ತಿಸಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯ ೨೪ ಪಲ, ಜೇನು ೪ ಪಲ, ರಕ್ತ ೪ ಪಲ, ಸೇರಿ ಆಗುವ ೩೨ ಪಲ ಪಿಚ್ಛಿಲವಸ್ತ್ರಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಎಂತ ನಿ. ಸಂ ವ್ಯಾ (ಪು 444)

ಕಲ್ಮಃ ಸ್ಯಾದ್ಬಲಬಿಲ್ವಾನಾಂ ತಿಲಕಲ್ಮಶ್ಚ ತತ್ಸಮಃ |

ದಧ್ನಃ ಸರೋ 5 ಮ್ಲಸ್ನೇಹಾದ್ಯಃ ಖಡೋ ಹನ್ಯಾತ್ರಪಾಹಿಕಾಮ್ ||

(ಚ. 560)

ಎಳ್ಳೆ ಬಿಲ್ವವತ್ರಿಕಾಯಿಯ ಕಲ್ಮ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಪಾಲು ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಮ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆ, ಹುಳಿ, ಸ್ನೇಹ (ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪ) ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಖಡವು (ಪಳೆದ್ಯ ಅಥವಾ ತಂಬುಳಿ) ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಷರಾ ‘ಖಡಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಸದ್ಯಃ’ ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ ‘ಸದ್ಯಃ’ ಎಂದರೆ ‘ಕೂಡಲೇ’

ತೈಲಂ ಸರ್ವರ್ದಧಿಕ್ಷೌದ್ರಂ ಸಿತಾ ವಿಶ್ವಂ ಸಫಾಣಿತಮ್ |

ಸರ್ವಮಾಲೋಡ್ಯ ಪಾತವ್ಯಂ ಸದ್ಯೋ ನಿರ್ವಾಹಿಕಾಂ ಜಯೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 100)

ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಮೊಸರು, ಜೇನು, ಸಕ್ಕರೆ, ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣ, ರವೆಬೆಲ್ಲ, ಇವುಗಳ ನ್ನೇಲ್ಲ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಕೂಡಲೆ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

ಬಾಲಬಿಲ್ಲಂ ಗುಡಂ ತೈಲಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |

ಲಿಹ್ಯಾದ್ವಾತೇ ಪ್ರತಿಹತೇ ಸಶೂಲಃ ಸವ್ರವಾಹಿಕಃ || (ಚ. 567)

ಎಳೇ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ, ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಅರೆದು ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಶೂಲಿಗೂ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಗೂ ಕಾರಣವಾದ ವಾತಗತಿಯ ತಡೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಬಿಲ್ವಪೇಶೀ ಗುಡಂ ಲೋಧ್ರಂ ತೈಲಂ ಮರಿಚಯೋಜಿತಮ್ |

ಲೀಧ್ರಾ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಕ್ರಾಂತಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಸುಖಮನಾಘ್ನಯಾತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 100)

ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಎಳೇ ಕಾಯಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಲೋಧ್ರದ ಚೂರ್ಣ, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಅರೆದು, ನೆಕ್ಕಲು ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನು ಜೇಗನೆ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

ಸಯಸಾ ಪಿಪ್ಪಲೀಕಲ್ಮಃ ಪೀತೋ ವಾ ಮರಿಚೋದ್ಭವಃ |

ತ್ರೈಹಾನ್ಸಿರ್ವಾಹಿಕಾಂ ಹನ್ತಿ ಚಿರಕಾಲಾನುಬನ್ದಿನೀಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 100)

ಹಿಪ್ಪಲಿಕಲ್ಮವನ್ನು, ಅಥವಾ ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಕಲ್ಮವನ್ನು, ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಮೂರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಧ್ನಾ ಸಸಾರೇಣ ಸಮಾಕ್ಷಿ ಕೇಣ ಭುಂಜೀತ ನಿಸಾರಕಪೀಡಿತಸ್ತು |

ಸುತಪ್ತಕುಪ್ಯುಕ್ವಧಿತೇನ ವಾಪಿ ಕ್ಷೀರೇಣ ಶೀತೇನ ಮಧುವ್ನತೇನ ||

ಶೂಲಾದಿ-ತೋ ವ್ಯೋಷವಿದಾರಿಗನ್ತಾಸಿದ್ಧೇನ ದುಗ್ಧೇನ ಹಿತಾಯ

ಭೋಜ್ಯಃ |

ವಾತಘ್ನಸಂಗ್ರಾಹಕದೀಪನೀಯೈಃ ಕೃತಾನ್ರಸಾಂಶ್ಚಾಪ್ಯವಭೋಜಯೇ-

ಚ್ಛ || (ಸು. 792)

ಮಲವಿಲ್ಲದ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಕೆನಸಮೇತವಾದ ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಣ್ಣಬೇಕು, ಅಥವಾ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಅದರಿಂದ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಣ್ಣತಕ್ಕದ್ದು. ಶೂಲೆಯ ಪೀಡೆಯುಳ್ಳವನು ತ್ರಿಕಟು ಮತ್ತು ಮೂವೆಲೆಬೇರುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಲುಕಷಾಯದಿಂದ ಭೋಜನ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ವಾತಹರವಾದ, ಸಂಗ್ರಾಹಕಗುಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ದೀಪನಕರವಾದ ದೇವಧಗಳೊಂದಿಗೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾಂಸ) ರಸಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ. 'ವಿದಾರಿಗನ್ತಾ' ಎಂತ ಇರುವದು 'ವಿದಾರಿಗನ್ತಾ ದಿಗಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎಂತ ನ. ಸಂ. ವ್ಯಾ. (ಪು 801) 'ರಸಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಷಡಾನ್' ಎಂತ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟು. 'ಷಡ' ಅಥವಾ ಋಷಿ ಎಂದರೆ ಪಳವ್ಯ ಅಥವಾ ಮುಜ್ಜಗ

ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ತಂಬುಳಿ 'ಕುಷ್ಕ' ಎಂದರೆ ಭಂಗಾರ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಲೋಹ ಎಂತ ಅಮರಕೋಶ ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬರೆದು, ಕೆಲವರು 'ಕುಷ್ಕ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕೂರ್ವ' ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟು ಬಿಲ್ಲೇ ರಂಗವಲ್ಲಿಕಲ್ಲು ಎಂತ ಅರ್ಥ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂತ ನೆ ಸಂ ವ್ಯಾ ಹೇಳುತ್ತದಾದರೂ, ಬೆಳ್ಳಿಗೇನೇ 'ಕುಷ್ಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟೆಂತ ಧ ನೆ (ಪು. 206)ನಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿಯು ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಗುಣಕರವಾದ್ದೆಂತ ಅದರ ಗುಣವಾದುದಿಂದ ತೋರು ತದೆ ಹೀಗಿರುತ್ತಾ ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಭಂಗಾರ ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವ ಲೋಹವಾದರೂ ಹಿತಕರ ಎಂತ ಸುಕ್ರುತ ಹೇಳಿ ಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ.

ಮಧುರಾಷಧಸಿದ್ಧಂ ಚ ಹಿತಂ ತಸ್ಯಾನುವಾಸನಮ್ |

ರಾತ್ರಾವಹನಿ ವಾ ನಿತ್ಯಂ ರುಜಾತ್ಕ್ರೋ ಯೋ ಭವೇನ್ನರಃ ||

ಯಥಾ ಯಥಾ ಸತ್ಪೇಃ ಸ್ಯಾದ್ರಾತ್ರಾಶಾಸ್ತ್ರಧಾ ತಥಾ |

ಪ್ರಶಾನ್ತೇ ಮಾರುತೇ ವಾಪಿ ಶಾನ್ತಿಂ ಯಾತಿ ಪ್ರವಾಹಿಕಾ ||

ತಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರವಾಹಿಕಾರೋಗೇ ಮಾರುತಂ ಶಮಯೇದ್ವಿಷಕ್ || (ಸು. 793)

ಯಾರಿಗೆ ನೋವು ಬಿಡದೆ ಪೀಡಿಸುತ್ತದೋ, ಅವನಿಗೆ ಮಧುರವರ್ಗದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುವಾಸನವಸ್ತಿಯನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸುವದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹಾಗೆ ಅನುವಾಸನ ಮುಖಾಂತರ) ಅವನಿಗೆ ತೈಲ ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ ವಾತವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತಾ ಬರುವದು; ಮತ್ತು ವಾಯುವು ಶಾಂತ ವಾಗುತ್ತಲೆ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹಿಕರೋಗದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು ವಾತವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂಬದು ಸಾಧಾರಣ ವಿಧಿಗೆ ಅವಕಾಶ

ಲಘೂನಿ ಪಥ್ಯಾನ್ಯಥ ದೀಪನಾನಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನಿ ಭೋಜ್ಯಾನ್ಯದರಾಮಯೇಷು |

ಹಿತಾಯ ನಿತ್ಯಂ ವಿತರೇದ್ಧಿ ಭೋಜ್ಯಂ (?) ಯೋಗಾಂಶ್ಚ ತಾಂಸ್ರಾನ್

ಭಿಷಗವ್ರಮುತ್ಕಃ || (ಸು. 794)

ಸರ್ವಾ 'ಒ ಭೋಜ್ಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಿಭಜ್ಯ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರವಿರುವದೇ ಸರಿಯಾದ್ದೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಉದರವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ (ಅತಿಸಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯಲ್ಲಿ) ಲಘುವಾದ, ಪಥ್ಯವಾದ, ದೀಪನಕರವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಆಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದೇ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಔಷಧ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ಯಾವದು ಹಿತ ಎಂಬದನ್ನು ಅವಸ್ಥಾಭೇದದ ವಿಚಾರದ ಮೇಲೆ ವೈದ್ಯನು ನಿರ್ಧರಿಸಿ, ಆಯಾ ಆಹಾರಗಳನ್ನೂ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

50. ತೃಷ್ಣಾಪನಯನೀ ಲಘ್ವೀ ದೀಪನೀ ವಸ್ತಿಶೋಧನೀ |

ಉಪವ್ರಗಗಳ ಜ್ವರೇ ಚೈವಾತಿಸಾರೇ ಚ ಯವಾಗೂ ಸರ್ವದಾ ಹಿತಾ ||

ಮತ್ತು ಅನ್ಯ ಅತಿ ಸಾರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನ.

ರೌಕ್ಷ್ಣ್ಯಜ್ವರೇ ಕ್ರಿಯಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ರೂಕ್ಷಾ ಸ್ನೇಹನಿಮಿತ್ತಜೇ |

ಭಯಜೇ ಸಾಂಸ್ಪರ್ಶನಾಪೂರ್ವಾ ಶೋಕಜೇ ಶೋಕನಾಶನೇ ||

ವಿಷಾರ್ತಕ್ರಿಮಿಸಮ್ಭೂತೇ ಹಿತಾ ಚೋಭಯಶರ್ಮದಾ |

ಛಿದ್ರಮೂರ್ಛಾತೃಡಾದ್ಯಾಂಶ್ಚ ಸಾಧಯೇದವಿರೋಧತಃ || (ಸು. 794)

ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಲಘು, ದೀಪನಕಾರಿ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಕಾರಿ ಯಾದ ಯವಾಗೂಗಂಜಿಯು ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿತ.

ರೂಕ್ಷತೆಯಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂಶಂಕ್ರಿಯೆ, ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹವು ಕಾರಣವಾದ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷಗುಣದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಹಿತವಾದ್ದು. ಭಯದಿಂದಂಟಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಭಯವನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಶೋಕದಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಆ ಶೋಕವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಉಪಾಯ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿಷದಿಂದ ಮತ್ತು ಅರ್ಶಸ್ಸಿನ ಕ್ರಿಮಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸುಖಕರವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಹಿತವಾದ್ದು. ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ಜಾಯಾರಿಕೆ, ಮುಂತಾದ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು, ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗದ ರೀತಿಯಿಂದ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿ, ವಾಸಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಶರ್ಕರಾಧಾತಕೀಲೋದ್ಭಿಃ ಪಾರಾರಲುಕಪಿಪ್ಪಲೀ |
 ಸಮಂಗಾಭಿಮೋಚರಸಪದ್ಮಕೇಸರಸಂಯುತೈಃ ||
 ಕಲ್ಯಾಣಕಾವಲೇಹ ಅರ್ಶಪ್ರಭಾವಕೃಮಜಂ ವಿರುದ್ಧವಾನಾನ್ನದೋಷಸಮ್ನೂತಮ್ |
 ಅತಿಸಾರಭಯಂ ಶಮಯತಿ ಲೇಹಃ ಕಲ್ಯಾಣಕೋ ನಾಮ್ನಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 99)

ಸಕ್ಕರೆ, ಧಾತಕೀವುಷ್ಟ, ಲೋಧ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಆನೆಮುಂಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನಾಚಿಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಇವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಲೇಹವು ಅರ್ಶಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದುತ್ತನ್ನವಾದ ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ದೋಷದಿಂದಾಗಲಿ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರದ ಭಯವನ್ನು ಶಾಂತಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಕಲ್ಯಾಣಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಲೇಹ.

51. ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಂ ಸಮಧುಕಂ ಶರ್ಕರಾಕ್ಷೌದ್ರಸಂಯುತಮ್ |
 ರಕ್ತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ತಣ್ಣಲಾಮ್ಬುಯುತೋ ಯೋಗಃ ಪಿತ್ತರಕ್ತೋತ್ಥಿತಂ ಜಯೇತ್ ||
 (ಸು. 790)

ಬಿಲ್ಲ ಪತ್ರಕಾಯಿಯ ತಿರಳು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

52. ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿನಿಃಪುರೀಷೋ ಯಃ ಸಾಯತೇ ಫೇನಿಲಂ ಶಕೃತ್ |
 ಸ ಪಿಬೇತ್ಫಾಣಿತಂ ಶುಂಠೀದಧಿತೈಲಪಯೋಘೃತಮ್ || (ಸು. 790)
 ಸಶೂಲಾಂ ಕ್ಷೇಣವರ್ಚಾ ಯೋ ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿರತಿಸಾಯತೇ |
 ಸ ಪಿಬೇದ್ವೀಪನೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ಪಿಃ ಸಂಗ್ರಾಹಕೈಃ ಸಹ || (ಸು. 791)

(1) ಮಲವಿಲ್ಲದೆ ನೊರೆಯುಕ್ತವಾದ ಕಶ್ಮಲವನ್ನು ಅತಿಸಾರಮಾಡುವವನಿಗೆ, ಅವನ ಅಗ್ನಿ ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣ, ಮೊಸರು, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಹಾಲು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ರವೆಬಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು.

(2) ಮಲ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ (ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ), ಶೂಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಯಾವನು ಅತಿಸಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ದೀಪನಕರವಾದ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಾಹಕವಾದ (ಗ್ರಾಹಿಗುಣವುಳ್ಳ) ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಪಾಠ: ಹಿಂದೆ 48ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾರಕ ಪ್ರವಾಹಿಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನೋಡಿರಿ

ಬಲಾಬಿಲ್ಪಶೃತಂ ಕ್ಷೀರಂ ಗುಡತೈಲಾನುಯೋಜಿತಮ್ |

ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಂ ಪಾಯಯೇತ್ಪ್ರಾತಃ ಸುಖದಂ ವರ್ಚಸಃ ಕ್ಷಯೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 101)

ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲಿಗೆ, ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಬೆರೆಸಿ, ಅದನ್ನು, ಅಗ್ನಿ ಚುರುಕುಳ್ಳವನಿಗೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕುಡಿಸುವದರಿಂದ ಪುರೀಷಕ್ಷಯ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಸುಖವುಂಟಾಗುವದು.

53. ಆಮ್ರಾಸ್ಥಿಮಧ್ಯಮಾಲೂರಫಲಕ್ವಾಧಃ ಸಮಾಕ್ಷಿಕಃ |

ಭರ್ದಿಯುಕ್ತ ಅತಿ
ಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಶರ್ಕರಾಸಹಿತೋ ಹನ್ಯಾಚ್ಛರ್ಧ್ಯತೀಸಾರಮುಲ್ಮಣಮ್ ||

ಕಷಾಯೋ ಭೃಷ್ಟಮುದ್ಗಸ್ಯ ಸಲಾಜಮಧುಶರ್ಕರಃ |

ನಿಹನ್ಯಾಚ್ಛರ್ಧ್ಯತೀಸಾರಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ದಾಹಂ ಜ್ವರಂ ಭ್ರಮಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 324)

(1) ಮಾವಿನಹಣ್ಣಿನ ಗೊರಟಿನ ತಿರಳು, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯೊಂದಿಗೆ, ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕಠಿಣವಾದ ವಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರ ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

(2) ಹುರಿದ ಹೆಸರಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಅರಳಿನ ಪುಡಿ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯೊಂದಿಗೆ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಭ್ರಮೆ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಪಟೋಲಯವಧಾನ್ಯಾಕಕ್ವಾಧಃ ಪೇಯಃ ಸುತೀತಲಃ |

ಶರ್ಕರಾಮಧುಸಂಯುಕ್ತಃ ಭರ್ಧ್ಯತೀಸಾರನಾಶನಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 98)

ಕಹಿಸಡುವಲು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅತಿ ಸಾರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಮ್ಬಾಸ್ತಮೃಪಲ್ಲವೋಶೀರವಟಶುಂಗಾವರೋಹಕಮ್ |

ರಸಃ ಕ್ವಾಧೋ ಽಧವಾ ಚೂರ್ಣಂ ಕ್ಷೌದ್ರೇಣ ಸಹ ಯೋಜಿತಮ್ ||

ಭರ್ದಿಜ್ವರಮತೀಸಾರಂ ಮೂಚ್ಛಾಂ ತೃಷ್ಣಾಂ ಚ ದುರ್ಜಯಾಮ್ |

ನಿಯುಚ್ಛತ್ಯಚಿರಾದ್ರಕ್ತಚ್ಯುತಿಂ ವಾ ಽನೇಕದೇಶುಕಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 98)

ನೆರಳೆಕುಡಿ, ಮಾವಿನ ಕುಡಿ, ಲಾಮಂಚ, ಗೋಳೀ ಚಿಗುರು ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿ (ಕೊಂಬೆ ಗಳಿಂದ ಇಳಿದ ಬೇರು), ಇವುಗಳ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಾಂತಿ, ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಮೂರ್ಛೆ, ತಡೆಯ ಲಾರದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಬೇಗನೆ ವಾಸಿಯಾಗುವವು.

54. ವಿಡಂಗಾತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಂ ದಾರುಪಾರಾಕಲಿಂಗಕಮ್ |

ಶೋಧಾತಿಸಾರದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಮರಿಚೇನ ಸಮಾಯುಕ್ತಂ ಶೋಧಾತೀಸಾರನಾಶನಮ್ ||

ಕಿರಾತಾಬ್ಧಾಮೃತೋದೀಚ್ಯಮುಸ್ತಚ್ಚಂದ್ರನಧಾನ್ಯಕೈಃ |

ಶೋಧಾತಿಸಾರಹೃಲ್ಲಾಸತ್ಯುಟ್ಟಾ(?ಡ್ಡಾ)ಹಜ್ಜರನಾಶನಃ ||

ವಿಶ್ವಾಷಧಸ್ಯ ಗರ್ಭೇಣ ದಶಮೂಲಜಲೇ ಶೃತಮ್ |

ಘೃತಂ ನಿಹನ್ಯತೀಸಾರಂ ಗ್ರಹಣೀಂ ಪಾಂಡುಕಾಮಲಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 98)

(1) ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ದೇವದಾರ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇಂದ್ರ ಜೀವಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವು(ಗಳ ಚೂರ್ಣ, ಅಥವಾ ಕಷಾಯ) ಶೋಧೆಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

(2) ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಶೋಧೆಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಜ್ವರ, ಇವು ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಷರಾ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಎರಡು ಸರ್ತಿ ಕಾಣುವದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಸೂತ್ರ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ಪಾಲು ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು

(3) ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿಯ ಕಲ್ಮಡಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು (ಶೋಧೆಯುಕ್ತವಾದ) ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣಿ, ಪಾಂಡು, ಕಾಮಿಲೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾ ಡುತ್ತದೆ.

55. ಸಮಂಗಾತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಂ ಹ್ರೀಬೇರಂ ವಿಶ್ವಧಾತು(?ತ)ಕೇ |

ಸರ್ವಾತಿಸಾರ
ಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಕುಟಜತ್ವಕ್ಫಲಂ ಬಿಲ್ವಂ ಕ್ವಾಧಃ ಸರ್ವಾತಿಸಾರನುತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 89)

ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಶುಂಠಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಕೊಡಸಿಗನ ಕೆತ್ತಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸರ್ವಾತಿಸಾರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ ಎಂಬದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತ್ರಿದೋಷಜ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ.

ವಲಮಂಕೋಟಮೂಲಸ್ಯ ಪಾರಾದಾವೈರ್ಯೋತ್ತ ಪೇಷಯೇತ್ |

ಅಂಕೋಟವಟೀ

ಯಷ್ಟ್ಯಾಮ್ಬುನಾಕ್ಷಮಾತ್ರಸ್ಯ ವಟೀ ಸರ್ವಾತಿಸಾರಹಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 89)

೧ ವಲ ಅಂಕೋಲೆಬೇರು, ೧ ವಲ ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ೧ ವಲ ಮರದರಸಿನದ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಗಜ್ಜಿಗದ ಗಾತ್ರದ ವಟಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಸರ್ತಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ವಟಕದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತಿಸಾರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಷರಾ ಅಂಕೋಲಾದಿ ಮೂರು ಬಗೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು, ವಟಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಒಂದೊಂದು ವಟಕದಂತೆ ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಕೊಡಲು, ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜ, ದ್ವಂದ್ವಜ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತಜ ಅತಿಸಾರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು ಎಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಯೋಗ (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 94)

ಅಂಕೋಟಮೂಲಂ ತಕ್ರೇಣ ಹೃತೀಸಾರಹರಂ ಪರಮ್ |

ಮಾಹಿಷೇಣ ತು ತಕ್ರೇಣ ಪಾರಾವತ್ರಂ ತಥೈವ ಚ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 89-90)

ಅಂಕೋಲೆಬೇರನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಪಾಡಾವಳಿಯ ಎಲೆಯನ್ನು ಎಮ್ಮೆಯ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಂದಿಗೆ, ಅರೆದು ಪಾನಮಾಡುವದು ಅತಿಸಾರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ.

ಕುಟಜತ್ವಕ್ಫಲಂ ಮುಸ್ತಂ ಕ್ವಾಧಯಿತ್ವಾ ಜಲಂ ಪಿಚೇತ |

ಅತಿಸಾರಂ ಜಯತ್ಯಾಶು ಶರ್ಕರಾಮಧುಸಂಯುತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 90)

ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು ಮತ್ತು ಫಲ (ಇಂದ್ರಜೇವಿ), ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು, ಜೀನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮೇತ, ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಜಯಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಭೀತಕಫಲಂ ದಗ್ಧಂ ಹನ್ಯಾಲ್ಲವಣಸಂಯುತಮ್ |

ಮಹಾನ್ತಮಪ್ಯತೀಸಾರಂ ಚಕ್ರಪಾಣಿರಿವಾಽಸುರಾನ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 90)

ತಾರೇ(ಶಾಂತಿ)ಕಾಯಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸ್ತಂಧವಲವಣದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ, ಅಸುರರು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಅತಿಸಾರವು ಮಹತ್ತಾದದ್ದಾದರೂ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡುವದು.

ಕಟ್ಟಂಗತ್ವಕ್ ಘೃತಯುತಾ ಸ್ತೇದಿತಾ ಸಲಿಲೋಷ್ಣಣಾ |

ಸಕ್ಷಾದ್ರಾ ಹನ್ತ್ಯತೀಸಾರಂ ಬಲವಂತಮುವದ್ರವಮ್ ||

ಏವಂ ಜಂಬ್ವಜಿನಂ ಚೈವ ರಂಭಾವುಷ್ಣಂ ಚ ಯೋಜಿತಮ್ |

ಮಧುನಾ ಸಿತಯಾ ಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವಾತೀಸಾರಸೂದನಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 224, 225)

(ಹಸಿ) ಆನೆಮುಂಗಿನ ತೊಗಟನ್ನು (ಫುಡಿಮಾಡಿ), ತುವ್ವ ಕೂಡಿಸಿ, ನೀರಿನ ಸೆಕೆಯಮೇಲೆ ಇರಿಸಿ ಬೆವರಿಸಿ, ಜೀನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅರೆದು, ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಬಲವಂತವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ನೇರಳೆಯ ತೊಗಟನ್ನೂ ಬಾಳೆಯ ಹೂವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಬೆವರಿಸಿ, ಜೀನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅರೆದು, ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವದು.

ವಟಪ್ರರೋಹಂ ಸಂಪೇಷ್ಯ ಶ್ಲಕ್ಷಂ ತಂಡುಲವಾರಿಣಾ |

ತಂ ಪಿಬೇತ್ತಕ್ರಸಂಯುಕ್ತಮತಿಸಾರಪರಂ ಪರಮ್ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 90)

ಗೋಳಿಯ ಚಿಗುರನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ ನೊಂದಿಗೆ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು, ಮಜ್ಜೆಗೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಾಸಮಾಡುವದು ಅತಿಸಾರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ.

ಅವೇದನಂ ಸುಸಂವಕ್ತಂ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಃ ಸುಚಿರೋತ್ಥಿತಮ್ |

ಪ್ರೋಣಾಕ (ಆನ
ಮುಂಗನ) ಪುಟ
ಪಾಕ

ನಾನಾವರ್ಣಮತಿಸಾರಂ ಪುಟಪಾಕೈರುಪಾಚರೇತ್ ||

ತ್ವಕ್ಷಿಂಡಂ ದೀರ್ಘವೃಂತಸ್ಯ ಪದ್ಮಕೇಸರಸಂಯುತಮ್ |

ಕಾಶ್ಮೀರೀಪದ್ಮಪತ್ಮೈಶ್ವರವೇಷ್ಠ್ಯ ಸೂತ್ರೇಣ ತಂ ದೃಢಮ್ ||

ಮೃದಾವಲಿಪ್ತಂ ಸುಕೃತಮಂಗಾರೇಷ್ವವಕೂಲಯೇತ್ |

ಸ್ತಿಸ್ನಮುದ್ಧೃತ್ಯ ನಿಷ್ಪೀಡ್ಯ ರಸಮಾದಾಯ ತಂ ತತಃ ||

ಶೀತಂ ಮಧುಯುತಂ ಕೃತ್ವಾ ಪಾಯಯೇತೋದರಾಮಯೇ ||

(ಸು. 786)

ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೇ ಪಕ್ವವಾದ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ನೋವಿಲ್ಲದೆ ನಾನಾ ವರ್ಣ ವಾಗಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ರೋಗಿಗೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಪುಟಪಾಕ ಗಳಿಂದ ಉಪಚಾರ ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆನೆಮುಂಗಿನ (ಹಸಿ) ತೊಗಟನ್ನು, ತಾವರೆಕೇಸರ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅರೆದು ಮುದ್ದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಾಶ್ಮೀರದ (ಶಿವನ್ವಿಯ) ಮತ್ತು ತಾವರೆಯ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಆ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಹಗ್ಗದಿಂದ ಒಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿ ಪರಿಷ್ಕಾರಮಾಡಿ, ಕೆಂಡದೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು ಸುಟ್ಟು, ಅದು ಬೆಂದ ಮೇಲೆ, ಕೆಂಡದೊಳಗಿಂದ ತೆಗೆದು, ಆವರಣವನ್ನು ಒಡೆದು, ಒಳಗಿನ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನು ತಣಿಸಿ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕುಡಿಸಲು ಹೊಟ್ಟೆರೋಗ(ಅತಿಸಾರ)ಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ತತ್ಕಾಲಾಕೃಷ್ಣಕುಟಜತ್ವಚಂ ತಂಡುಲವಾರಿಣಾ |

ಕುಟಜಪುಟಪಾಕ

ಪಿಷ್ಠಾ ಚತುಃಪಲಮಿತಾಂ ಜಂಬೂಪತ್ರೇಣ ವೇಷ್ಟಿತಾಮ್ ||

ಸೂತ್ರೇಣ ಬಧ್ವಾ ಗೋಧೂಮಪಿಷ್ಟೇನ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಾಮ್ |

ಲಿಪ್ತಾಂ ಚ ಘನಸಂಕೇನ ನಿರ್ದಹೇದ್ಗೋಮಯಾಗ್ನಿನಾ ||

ಅಂಗಾರವರ್ಣಾಂ ಚ ಮೃದಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಹ್ನೇಃ ಸಮುದ್ದರೇತ್ |

ತತೋ ರಸಂ ಸಮಾದಾಯ ಶೀತಂ ಕ್ಷೌದ್ರಯುತಂ ಪಿಬೇತ್ ||

ಉಕ್ಷಃ ಕೃಷ್ಣಾತಿಪುತ್ರೇಣ ಪುಟಪಾಕಸ್ತು ಕಾಟಜಃ |

ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾನತಿಸಾರಾನ್ರಕ್ತಜಾನ್ ಸುಚಿರೋತ್ಥಿತಾನ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 322)

ಆಗಲೇ ತೆಗೆದ ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪಲದಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಮುದ್ದೆಮಾಡಿ, ಆ ಮುದ್ದೆಗೆ ನೇರಳೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಮುಚ್ಚಿ, ಹಗ್ಗ ದಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ, ಗೋದಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ಸುತ್ತಲು ಹಚ್ಚಿ, (ಅದು ಒಳಗಿದ ಮೇಲೆ) ಹೊರಗಿ ನಿಂದ ದಪ್ಪವಾದ ಕೆಸರುಮಣ್ಣನ್ನು ಲೇಪಿಸಿ, ಕುರುಳಿನ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡುವದು. ಮಣ್ಣಿನ

ಲೇಪವು ಕವ್ವಾದ ಕೂಡಲೆ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಬಿಂಕಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು, ಪುಟವನ್ನು ಒಡೆದು, ಒಳಗಿನ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ, ರಸ ತೆಗೆಯುವದು. ಆ ರಸವನ್ನು, ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸುವದು. ಕೃಷ್ಣಾತ್ತಿಮುನಿಗಳ ಪುತ್ರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಈ ಕೊಡಸಿ ಗನ ಪುಟಪಾಕವು ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಸರ್ವ ರಕ್ತಜ ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವದು.

ಶುಂಠೀಮಲ್ಪಘೃತಾನ್ವಿತಾಂ ಪರಿವೃತಾಂ ಗೋಧೂಮಪಿಷ್ಟೈಸ್ತತಃ
ಶುಂಠಿಪುಟಪಾಕ ಸದ್ಯೋ ಗೋಮಯವೇಷ್ಟಿತಾನ್ತು ಏವಚೇನ್ಮನ್ದಗ್ನಿನಾ ಚಾತುರಃ |
ಶೀತೀಕೃತ್ಯ ಸಿತಾಸಮಾಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಭಕ್ಷೇನ್ನರಃ ಪಧ್ಯಧುಕಾ
ಸಪೂರ್ವದ್ರವಸಂಯುತಾನಸಿ ಜಯೇದ್ವೀರ್ಘಾತಿಸಾರಾಮಯಾನ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 91)

(ಹಸಿ) ಶುಂಠಿಯನ್ನು, ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಶುಷ್ಕ ಸವರಿ, ಗೋದಿಹಿಟ್ಟಿನ ಕೊಳವೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿ, ಹೊರಗಿನಿಂದ ಗೋಮಯವನ್ನು ಮೆತ್ತಿ, ಕೂಡಲೆ ಆ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಮಂದಾ ಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದು ಸುಡಬೇಕು. (ಗೋಮಯದ ಆವರಣ ಸುಟ್ಟಕೂಡಲೇ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು) ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಒಡೆದು, ಒಳಗಿನ ಶುಂಠಿಯನ್ನು (ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದು, ಅರೆದು) ಸಮಾಂಶ ಸಕ್ಕರೆಯೊಂದಿಗೆ, ರೋಗಿಯು ಪ್ರತಿ ದಿನ ತಿಂದು, ಪಧ್ಯದಿಂದ ಉಣ್ಣುತ್ತಾ ಬರಲು, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅತಿಸಾರಗಳು, ಸರ್ವ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಗವ್ಯೇನ ತಕ್ರೇಣ ಸಹಸ್ರ(ಹಾವ)ಪೇಷ್ಯ ನ್ಯಗ್ರೋಧವಾದಃ ಪರಿಪೀಯ-
ಮಾಸಃ |

ನಪೂರ್ವದ್ರವಂ ಹಸ್ತ್ಯತಿಸಾರಮಾಶು ಯಥಾ ತಮಿಸ್ರಾಣಿ ಸಿತಾಂಶು-
ಮಾಲೀ || (ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 223, 24)

ಗೋಳಿಯ (ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಇಳಿದ) ಬೇರನ್ನು ದನದ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು, ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಬರುವದರಿಂದ ಹೊಸತಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಅತಿಸಾರವು, ಚಂದ್ರೋದಯದಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸದಾಫಲಭವಂ ಕ್ಷೀರಂ ಸತ್ಯಲಂ ಪ್ರಪಿಬೇನ್ನರಃ |

ಸರ್ವಾತಿಸಾರಶಮನಂ ಗ್ರಹಣೇನಾಶನಂ ಪರಮ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 225)

ಅತ್ತಿಮರದ ಹಾಲನ್ನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡುವದು ಸರ್ವಾತಿಸಾರಗಳ ಶಮನಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣೆಯ ನಾಶನಕ್ಕೂ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು.

ತಿಗ್ರಮೂಲೋಷಣಾಜಾಜಿ(ಜೇನು) ಪಿಬೇತ್ಪಿಷ್ಠಾ ಸುಖಾಮ್ಭುನಾ |

ಆಜೇನ ದಧ್ನಾ ಲಿಹ್ಯಾದ್ವಾ ಅತೀಸಾರನಿವೃತ್ತಯೇ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 228)

ಸುಗ್ರೀವನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಖವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಅಡಿನ ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ, ಅತಿ ಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವದು.

ಕುಟಜಪ್ರಕೃತ್ಯ (ಕೃ)ಲಶತಂ ಕಷಾಯಮುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ |
 ಕುಟಜಾವಲೇಹ ವಸ್ತ್ರಪೂತಂ ಪುನಃ ಕ್ವಾಧ್ಯಂ ಯದಾ ಲೇಹತ್ವಮಾಗತಮ್ ||
 ಭಲ್ಲಾತಕಂ ವಿಡಂಗಾನಿ ತ್ರಿಫಲಾ ತ್ರಿಕಟು ತಥಾ |
 ರಸಾಂಜನಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಚ ಕುಟಜಸ್ಯ ಫಲಾನಿ ಚ ||
 ವಚಾ ಸಾತಿವಿಪಾ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾರಾ ಮೋಚರಸಸ್ತಥಾ |
 ಬಾಲಕಂ ಚ ಸಮಂಗಾ ಚ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತು ಪಲಂ ಪಲಮ್ ||
 ತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಂ ಗುಡಸ್ಯಾಧ ಚೂರ್ಣೈಕೈಶ್ಚ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ |
 ಮಧುನಃ ಕುಡವಂ ದತ್ತಾ ಘೃತಸ್ಯ ಕುಡವಂ ತಥಾ ||
 ಏಷ ಲೇಹಸ್ತು ಶಮಯೇದರ್ಶೋ ರಕ್ತಸಮುದ್ಭವಮ್ |
 ವಾತಿಕಂ ಪೈತ್ತಿಕಂ ಚೈವ ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಂ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕಮ್ ||
 ಯೇ ಚ ದುರ್ನಾಮಜಾ ರೋಗಾಸ್ತಾಂಸ್ತು ಸರ್ವಾನ್ ವ್ಯವೋಹತಿ |
 ರಕ್ತಪಿತ್ತಮತೀಸಾರಂ ಪಾಂಡುರೋಗಮರೋಚಕಮ್ ||
 ಗ್ರಹಣೀವಾರ್ದವಂ ಕಾರ್ಶ್ಯಂ ಶ್ವಯಧುಂ ಕಾಮಲಾಮಸಿ |
 ಅನುಪಾನೇ ಚ ತಂ ದದ್ಯಾದ್ಧಿ ತಕ್ರಂ ಘೃತಂ ಪಯಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 92)

೧೦೦ ಪಲ ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟನ್ನು ಜಜ್ಜಿ (೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು ೪ ಪ್ರಸ್ಥ) ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ, ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ, ೫೦ ಪಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಪುನಃ ಕುದಿಸಿ, ಲೇಹದ ಪಾಕ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ೫ ಪಲ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ, ಸರಿಯಾದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ತಣಿದ ಮೇಲೆ ೪ ಪಲ ಜೀನನ್ನು ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು. ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಗೇರುಕಾಯಿಸಿಪ್ಪೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ತ್ರಿಫಲೆ, ತ್ರಿಕಟು, ರಸಾಂಜನ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಬಜಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಬಿಲ್ವವತ್ಸೆಯ ಎಳೇ ಕಾಯಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಮುಡಿವಾಳ, ನಾಚಿಕೆನೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕೂಡಿ ಸುವದು. ಈ ಲೇಹವು ರಕ್ತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಾತಿಕ, ಪೈತ್ತಿಕ, ಕಫಜ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತಿಕ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸರ್ವ ರೋಗಗಳು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಅತಿಸಾರ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಅರುಚಿ, ಗ್ರಹಣೀಯ ಮಂದತೆ, ದೇಹದ ಕೃಶತೆ, ಶೋಫ, ಕಾಮಿಲೆ, ಇವು ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅನುಪಾನಕ್ಕೆ ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಇವುಗಳನ್ನು (ದೋಷ ನೋಡಿಕೊಂಡು) ಉಪಯೋಗಿಸುವದು.

ಷಠ ಗೇರುಕಾಯಿಯ ತೈಲ ತಗಲಿದ ಬಾಯಿಯೊಳಗಿನ ನಾಲಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಾಗುವದಾದ್ದ ರಿಂದ, ಗೇರುಕಾಯಿಯ ಕಷಾಯ ಪಾನಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಬಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಸವರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂತ ಎಧಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗೇರುಕಾಯಿ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ತುಪ್ಪವು ಸೇರುವದ

ರಿಂಢಲೂ, ಆ ಭಯವಿಲ್ಲ. ಗೇರುಕಾಯಿಗಳೊಳಗೆ ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಂಥವುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿಯಿಂದ ತಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಅವು ನಿರ್ವಿಷವಾಗುತ್ತವೆಂತಲೂ, ಧನ್ಯಸ್ತರಿ ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗೇರುಕಾಯಿಯನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ದ್ರವವನ್ನು ಚಲ್ಲಿ, ಕಾಯಿಯನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು, ಒಣಗಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಅದರ ಶಕ್ತಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹಾಲುತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಲ್ಲಿಂತೂ ಗೇರುಕಾಯಿಯ ದೋಷ ಕಾಣಲಾರದು ಅನುಪಾನದ ಹಾಲು, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಮುಂತಾದವು ಅಡಿನದು ಆಗಬೇಕೆಂತ ತಾ (ಪು 84)

ದಾರ್ವೀ ಸಲಾಕ್ಷಾ ಕಟುಕಾ ಸವಿಶ್ವಾ ತ್ವಕ್ಕೌಟಜಾಃ(?ಜಾ) ಶಕ್ತಯವಃ

ಸಪ್ತಾಂಗಘೃತ

ಸಕೃಷ್ಟಃ |

ವಿಭಿರ್ವಿಪಕ್ವಂ ಘೃತಮಾಶು ಹಸ್ತಿ ಮಂಡೇನ ಪೀತಂ ಸಕಲಾತಿಸಾರಮ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 95)

ಮರದರಸಿನ, ಕಡ್ಡಿಅರಗು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಶುಂಠಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಇಂದ್ರ ಜೀವಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಈ ಏಳು ಬಗೆ ಬಿಷಧಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು, ಮಂಡ (ಗಂಜಿ ವಿಶೇಷ) ದೊಂದಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಸಕಲ ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಜಾತೀಫಲಂ ತ್ರಿದಶಪುಷ್ಪಸಮನ್ವಿತೇನ

ಜೇರಂ ಚ ಟಂಕಣಯುತಂ ಚರಕೈಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ |

ಲವಂಗ ಚತುಃಸಮ
ಚೂರ್ಣ

ಚೂರ್ಣಾಢಿ ಮಾಕ್ಷಿಕಸಿತಾಸಹಿತಾಢಿ ಲೀಡ್ವಾ

ಸಾಮಾತಿಸಾರಮಖಿಲಂ ಗುರು ಹಸ್ತಿ ಶೂಲಮ್ || (ರ. ರ. 255)

ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಜೇರಿಗೆ, ಬಿಳಿಗಾರ (ಟಂಕಣದ ಅರಳು), ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮ ಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಆಮಾತಿಸಾರ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಅತಿಸಾರಗಳು ಮತ್ತು ಬಲ ವಾದ ಶೂಲೆ ನರಿಹಾರವಾಗುವವು.

ಹಿಂಗುಲಂ ಮರಿಚಂ ಗಂಧಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಟಂಕಣಂ ವಿಷಮ್ |

ಕನಕಸುಂದರ ರಸ

ಕನಕಸ್ಯ ಚ ಬೀಜಾಢಿ ಸಮಾಂಶಂ ವಿಜಯಾದ್ರವೈಃ ||

ಮರ್ದಯೇದ್ವ್ಯಮಮಾತ್ರನ್ನು ಚಣಮಾತ್ರಾ ವಟೀ ಕೃತಾ |

ಭಕ್ಷಣಾದ್ಧ್ರಹಣೀಂ ಹಸ್ತಿ ರಸಃ ಕನಕಸುಂದರಃ ||

ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯಂ ಜ್ವರಂ ತೀವ್ರಮತೀಸಾರಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ |

ದಧ್ಯನ್ನಂ ದಾಪಯೇತ್ಪಥ್ಯಂ ಮಹಾತಕ್ರೌದನಂ ಚರೇತ್ ||

(ರಸೇಂದ್ರ ಚಿಂತಾಮಣಿ 97-98)

(ಶುದ್ಧ) ಇಂಗಳೀಕ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, (ಶುದ್ಧ) ಗಂಧಕ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಟಂಕಣ ಕಾರ(ದ ಅರಳು), (ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿ, (ಶುದ್ಧ) ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೀಜ, ಇವು ಏಳು ಬಗೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಜಾಮ ಕಾಲ ಅರೆದು, ನುಣ್ಣುಗಾದ ಮೇಲೆ ಕಡಲೆಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, (ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿ ಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು) ಒಂದೊಂದು ಮಾತ್ರೆಯಂತೆ (ಅನುಪಾನಭೇದದಿಂದ) ಸೇವಿಸಲು, ಗ್ರಹಣೆ,

ಅಗ್ನಿನಾಂಧ್ಯ, ಜ್ವರ, ಕಠಿಣವಾದ ಅತಿಸಾರ, ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು. ಮೊಸರಿನಿಂದ ಅಥವಾ ದನದ ಮಜಿಗೆಯಿಂದ ಪಧ್ಯ ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಮಾತ್ರೆಯು 'ಕನಕಸುಂದರ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪಥ್ಯವು ಗ್ರಹಣೀ-ಅತಿಸಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯುಕ್ತವಾದ್ದಲ್ಲದೆ, ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ತಾದಲ್ಲಿ (ಪು 131) ಕಾಣುವ ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ರಸ ಬೇರೆ

ಜಾತಿಪಿಪ್ಪಲ್ಯಫೇನಂ ಚ ವಿಜಯಾಚೂರ್ಣಸಂಯುತಮ್ |

ರತಿಲೀಲಾ ರಸ.

*ಲವಂಗಂ ಧೂರ್ತಬೀಜಂ ಚ ತೃಟಿ ವಾರಿಧಿಶೋಕಕಮ್ ||

ಸಾಮ್ಯಾಂಶಂ ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ಪಲ್ವೇ ಯಾಮೈಕಂ ವಿಜಯಾದ್ರವ್ಯೈಃ |

ಸಮ್ಮರ್ಯ ಪಟಿಕಾನ್ ಕೃತ್ವಾ ಗುಂಜಾಮಾ(ಗಾ)ತ್ರಪ್ರಮಾಣತಃ ||

ರತಿಲೀಲಾರಸಃ ಸೋ ಯಂ ದ್ವಿಗುಂಜಂತು ಮಧುಪ್ಲುತಮ್ |

ಖಾದಯೇದ್ಗ್ರಹಣೀರೋಗಮತಿಸಾರಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

(ವ್ಯ. ಸಾ. ಸಂ. 218)

* ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ವರಾಳಂ' ಎಂತ ಪದವಿಟ್ಟು 'ಲವಂಗ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆದಿದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ

ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, (ಶುದ್ಧ) ಅಫೀಮು, (ಶುದ್ಧ) ಭಂಗಿಚೂರ್ಣ, ಲವಂಗ, (ಶುದ್ಧ) ಉಮ್ಮತ್ತದಬೀಜ, ಎಲಕ್ಕ, ಸಮುದ್ರಶೋಕಿಬೀಜ, ಇವು ಲ ಬಗೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಕಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಜಾಮ ಕಾಲ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು, ನುಣ್ಣಾಗಾದ ಮೇಲೆ, ಗುಲುಗುಂಜಿಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, (ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು) ಎರಡು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಾರ ಬೇಸಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ ನೆಕ್ಕಲು, ಗ್ರಹಣಿ ರೋಗ, ಅತಿಸಾರ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು. ಇದು 'ರತಿಲೀಲಾರಸ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಾತ್ರ.

ಪರಾ ಕನಕಸುಂದರ ಮತ್ತು ರತಿಲೀಲಾ ಎಂಬ ಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಮಲು ಪರ್ವಾರ್ಥಗಳಾದ ಭಂಗಿ ಮತ್ತು ಅಫೀಮಿನ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಅಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಈ ಮಾತ್ರೆಯು ಉಬ್ಬರ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗವುಳ್ಳದ್ದು

ಹಿಂದೆ 286ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅತಿಸಾರಮೂಲಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ, ಮತ್ತು 330ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಅನಂದಭೈರವಿ ಮಾತ್ರ, ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೀ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ 'ವಿಷೂಚೀ' ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತ್ರಗಳು ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಹ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತವೆ ಅನುವಾನದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಭೇದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಭಂಗಿಯು ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅ XIX 17 ನೋಡಿ ಇತರ ವಿಷವಸ್ತುಗಳ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮಗಳು ಹಿಂದೆ ವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

೦6.

ಯಸ್ಯೋಚ್ಚಾರಂ ವಿನಾ ಮೂತ್ರಂ ಸಮ್ಯಗ್ವಾಯುಶ್ಚ ಗಚ್ಛತಿ |

ದೀಪ್ರಾಗ್ನೇರ್ಲಘುಕೋಷ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಿತಸ್ತಸ್ಯೋದರಾಮಯಃ || (ಸು. 794)

ಅತಿಸಾರವಿಮೋ

ಚನದ ಲಕ್ಷಣ

ಯಾವನಿಗೆ ಮಲವಿನಾ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೋಗು

ತ್ತವೋ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಚುರುಕಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಲಘುವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಂಧವನ

ಹೊಟ್ಟೆರೋಗವು (ಅತಿಸಾರವು) ನಿಂತಿತು (ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು).

ಕರ್ಮಜಾ ವ್ಯಾಧಯಃ ಕೇಚಿದ್ದೋಷಜಾಃ ಸಂತಿ ಚಾವರೇ |

ಕರ್ಮದೋಷೋದ್ಭವಾಶ್ಚಾನ್ಯೇ ಕರ್ಮಜಾನ್ವೇಷ್ಯಹೇತುಕಾಃ ||

ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ
ಕರ್ಮಜ ದೋಷಜ
ಭೇದಗಳು.

ನಶ್ಯನ್ತಿ ತ್ವಕ್ರಿಯಾಭಿಷ್ಠೇ ಕ್ರಿಯಾಭಿಃ ಕರ್ಮಸಂಕ್ಷಯೇ |
ಶಾಮ್ಯನ್ತಿ ದೋಷಸಂಭೂತಾ ದೋಷಸಂಕ್ಷಯಹೇತುಭಿಃ ||
ತೇಷಾಮಲ್ಪನಿದಾನಾ ಯೇ ಪ್ರತಿಕಷ್ಟಾ ಭವನ್ತಿ ಚ |
ಮೃದವಾ(?ವೋ) ಬಹುದೋಷಾ ವಾ ಕರ್ಮದೋಷೋದ್ಭವಾಸ್ತು ತೇ ||
ಕರ್ಮದೋಷಕ್ಷಯಕೃತಾ ತೇಷಾಂ ಸಿದ್ಧಿರ್ವಿಧೀಯತೇ || (ಸು. 794)

ಕೆಲವು ರೋಗಗಳು ದುಷ್ಟಕರ್ಮದ ಫಲವಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವು ರೋಗಗಳು ವಾತಾದಿ ದೋಷಪ್ರಕೋಪದ ಫಲವಾಗಿಯೂ, ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ದೋಷ, ಇವೆರಡರಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುವವಾಗಿಯೂ, ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಕರ್ಮಜ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುಗಳು ಇರುವದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಅವು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮ ಕ್ಷಯವಾದ ಕೂಡಲೇ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲದೇನೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ದೋಷಜ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ದೋಷಪರಿಹಾರ ಕರವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ, ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅಲ್ಪನಿದಾನವುಳ್ಳವಾಗಿದ್ದು ವಾಸಿಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೋ, ಅಥವಾ ಬಹು ದೋಷ ಗಳುಳ್ಳವಾಗಿದ್ದು ಮೃದುವಾಗುತ್ತವೋ ಅವು ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ದೋಷ, ಇವೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಂಥವು ಎಂತ ತಿಳಿಯಬೇಕು; ಅವುಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕಾದರೆ (ದುಷ್ಟ) ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸತಕ್ಕಂಥಾ (ಪುಣ್ಯ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮತ್ತು (ವಾತಾದಿ) ದೋಷಕ್ಷಯಕರ ವಾದ ಕರ್ಮ(ಔಷಧ)ಗಳನ್ನು ನಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

57. (1) ಪ್ರಾಯ ೧೯ ವರ್ಷ. ಹಳೇ ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ೬ ತಿಂಗಳಿಂದ ಉಂಟು, ಹೃಷ್ಣಪಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಈಗ ದಿನಕ್ಕೆ ೪-೫ ಸರ್ತಿ ರಕ್ತಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಮಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ, ಹಸಿವೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಿರುಚಿ ಸರಿ. — ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ತೊ. ೧, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಬೇರು ತೊ. ||, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧ರಂತೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ೬ ದಿನ, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ — ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ೨ ಸರ್ತಿಗೆ ತಗ್ಗಿದೆ. — ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಇನ್ನು ೪ ದಿನ — ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ದಿನ ೧ರ ಒಂದೇ ಸರ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತದಾದಾಗ್ಯೂ, ಮಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಲಾಂಛನ ಇನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ; ನಾಡಿಗಳು ಕ್ಷೀಣ, ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕಡಿಮೆ ಯಾಗಿದೆ — ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು ತೊ. ||, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ತೊ. ||, ಸುಗಂಧಿಬೇರಿನ ಒಳಸಿಪ್ಪೆ ತೊ. ||, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಬೇರು ತೊ. ||, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧, ಕಸ್ತೂ ರ್ಯಾರ್ದಿ ೧, ರಂತೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ೧೨ ದಿನ — ರಕ್ತದ ಲಾಂಛನ ಇನ್ನೂ ಉಂಟು. — ಕಷಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಬಿಲ್ವ. ತೊ. | ಕೈ ತಗ್ಗಿಸಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ತೊ. |. ಕೂಡಿಸಿ, ಅತಿ. ೧ರಂತೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ೬ ದಿನ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತು.

(2) ಪ್ರಾಯ ೭ ವರ್ಷ. ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ೩ ಸರ್ತಿ ವಾಂತಿ, ಈ ಹೊತ್ತು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿಯೂ, ತೆಳ್ಳಗಾಗಿಯೂ ಅತಿಸಾರ; ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು — ನೀರುಳ್ಳಿ ರಸ | ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿರಸ | ಡ್ರಾಂ, ಜೇನು | ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಅತಿ. || ರಂತೆ—೩-೪ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(3) ಪ್ರಾಯ ೧೮ ವರ್ಷ. ಅಜೀರ್ತಿಯ ಅತಿಸಾರ—ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹರಳೆಣ್ಣೆ ೧ ಡ್ರಾಂ ಕಾಯು ಸಿದ ಹಾಲಿನೊಂದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಸಂಜೆಗೆ ೮. ೧ನ್ನು ಜೀರಿಗೆ ಕಪಾಯದಲ್ಲಿ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಕೊಟ್ಟದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(4) ಪ್ರಾಯ ೬೬ ವರ್ಷ. ನಿನ್ನೆಯಿಂದ ಅತಿಸಾರ; ಪಿತ್ತ-ಕಫ ನಾಡಿಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ವಾತ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಲ—೮. |||, ಅತಿ. ||ರಂತೆ, ಶುಂಠರಸ ಮತ್ತು ಜೀನಿನಲ್ಲಿ, ೨ ಸರ್ತಿ ಕೊಟ್ಟದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(5) ಪ್ರಾಯ ೨೦ ವರ್ಷ. ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಿಂದ ಅತಿಸಾರ, ಅಜೀರ್ತಿದು—ಶುಂಠಿ ವಟಕ ೨ನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

ಒಂದು ಕಂಚಿಹಣ್ಣನ್ನೂ ೪ ತೊಲೆ ಹಸಿಶುಂಠಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಪುಟಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬೇಯಿಸಿ, ತಣಿದ ಮೇಲೆ, ಶುಂಠಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನೂ, ಹಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಬೀಜಗಳನ್ನೂ, ತೆಗೆದು ಬಿಟ್ಟು, ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಹಚ್ಚಿ, ಅವುಗಳನ್ನೂ

ಶುಂಠಿವಟಕದ
ಕ್ರಮ

೪ ತೊಲೆ ಹುರಿದ ಜೀರಿಗೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನೂ, ೨ ತೊಲೆ ಸೈಂಧವಲವಣ ವನ್ನೂ, ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು, ಗಜ್ಜಿಗದ ಗಾತ್ರ ವಟಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಗಾಳಿ ತಾಗದಂತೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ವಟಕಗಳೊಳಗೆ ೧-೨ನ್ನು ಬಿಸಿನೀರನ್ನೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ, ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಅಜೀರ್ತಿ, ಅತಿಸಾರ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ವಾಂತಿ, ಕ್ರಿಮಿಉಪದ್ರವ, ಮುಂತಾದವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು.

(6) ಪ್ರಾಯ ೨೦ ವರ್ಷ. ೨೦ ದಿನಗಳಿಂದ ಅತಿಸಾರ; ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು; ಈಗ ನಾನಾ ವರ್ಣವಾಗಿ ಹಗಲು ೪ ಸರ್ತಿ, ರಾತ್ರಿ ೪ ಸರ್ತಿ ಮಲ ಹೋಗುತ್ತದೆ.—ಸುಟ್ಟ ನೀರುಳ್ಳಿಯ ರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಜೀನು ೧ ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ೮. |||, ಅತಿ. |||ರಂತೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಕೊಟ್ಟದರಿಂದ ಮಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಟ್ಟಿಯಾಯಿತು ಮತ್ತು ಒಂದು ಹುಳ ಹೋಯಿತು—೮ ಮೇಲೆ ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ತೊ. ೧, ಹುರಿದ ಓಮ ತೊ. ||, ರ ಕಪಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧ರಂತೆ ೬ ಸರ್ತಿ ಸೇವಿಸಿದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮವಾಯಿತು.

(7) ಪ್ರಾಯ ೧೬ ವರ್ಷ. ನಿನ್ನೆಯಿಂದ ಅತಿಸಾರ ಉಂಡಮೇಲೆ, ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ; ಪಿತ್ತ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಕಫ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಹಾಗೆಯೇ ಮತ್ತು ಕ್ಷೀಣ—ಶುಂಠರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಜೀನು || ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ೮. ೧ರಂತೆ, ೨ ಚಿಮಿಟೆ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ, ೪ ಸರ್ತಿ—ನಾಡಿಗಳು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಆದರೆ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ತಲೆಯಿಲ್ಲ, ಕಫ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿಯೇ ಉಂಟು, ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಇಲ್ಲ; ಅತಿಸಾರ ಕಡಿಮೆ—ಅದೇ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧ರಂತೆ ೬ ಸರ್ತಿ. ಇದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(8) ಪ್ರಾಯ ೫೦ ವರ್ಷ. ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಂದ ಅತಿಸಾರ, ಹಗಲು ೫ ಸರ್ತಿ, ರಾತ್ರಿ ಒಮ್ಮೆ ಹೋಗುವುದು; ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ; ಸಂಜೆಗೆ ಮೈಕಾವು—ಸುಟ್ಟ ನೀರುಳ್ಳಿಯ ರಸ ೧ ಡ್ರಾಂ, ಜೀನು | ಡ್ರಾಂ, ನಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧ರಂತೆ ೪ ಸರ್ತಿ ಕೊಟ್ಟದರಿಂದ ಶೂಲೆ ಕಡಿಮೆ, ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಮಲ ನಿಂತಿದೆ; ಸಂಜೆಗೆ ಚಳಿ ಉಂಟಾಗಿ ಮೈಕಾಯುತ್ತದೆ—ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ತೊ. ||, ಬಿಲ್ವ

వత్తేబీరు తో. ||ర కషాయద అర్ధదల్లి కర్పూరాది గరంతే, జీను క్షోడిసి, ల సర్తి. ఇదరింద క్షేమ.

(9) ప్రాయ ౨౭ వర్ష. రక్తాతిసార; రాత్రి ల సర్తి అగిదే; ఘోట్టితూలీ టుంటు—సుట్ట నీరుళ్ళియ రస ౨ డ్రాం, జీను ౧ డ్రాం, ఇదరల్లి అతి. గరంతే ౬ సర్తి. క్షేమ.

(10) టుపూరిద్వాతద 13నే వుట నోడిరి.

58. అగళుతుంరి (వాడావళిగడ్డే), అజమోద, అతివిడే, అఫీము, ఆడిన మోసరు, ఆనీబేల (బేళవల టణ్ణు), ఆనీముంగిన కేత్తే (తొగటు), ఇంద్రజీవి (కొడసిగన బిజు), ఎళ్ళణ్ణీ, ఓరేబీబేరు, కరిబీరిగి, కహిబీవిస చిగురు, కాళు, కాడుకేసరిస బీరు, కొడ సిగన కేత్తే, కొళవళికబిజు, బజూర, గజహిప్పలి, గజ్జిగద కాయ, గేరుమరన మేణ, జాయికాయ, బీరిగి, జీను, తేగిన టువు, దాళింబద టణ్ణీన తొగటు, దొడ్డ కరిబీరిగి అధవా నోసి (టవకుంబి), ధాతకికుసుమ, నాచికినోప్పిన గిడద బీరు, నేలగుళ్ళ(బిళి)ద బీరు, నేలనేల్లి, నేరళియ కేత్తే, వాదరిమరద బీరు, బడేనోసి, బళితురచిగిడద బీరు, బాళిమోతి, బిల్వపత్తే (బీరు అధవా ఎళి కాయ), బూరుగద మేణ, భంగి, భద్రముష్టి, మంబిష్ట, మయూరశిఖ, మాచికి (అగ్రద)కాయ, మావిస చిగురు, మావిస బిజు (గోరటు), మావిస టువు, ముడివాళ, మువేలీబీరు, రాళ (సర్జరస), లవంగ, లోడ్ర, శతావరియ బీరు, శాఖోట (మట్టిమర), శుంరి, సబ్బసిగి, సుగంధి(నామద)బీరు, టంసవాది, టాలుమరగళ (ఆల, అత్తత్త, అత్తి, బసురి మత్తు టువరసి. మల. కల్లాల;) కేత్తే గళు, హిప్పలి మత్తు టుణసబిజు.

59. వమన, లంఘన, నిద్రే, అవ్మత్తు దినగళ బిళికియ టళి అక్కియ సఖ్యవగ్గ అన్న, విలేసి (గంజభేద), అరళిస గంజియ నీరు (మండ), తొగరియ నారు, చన్నంగి(మనూరి)బిళిసారు, మల అధవా బింకియ మాంసద రస. సణ్ణ జాతియ మినుగళు, ఎళ్ళణ్ణీ, ఆడిన తుప్ప మత్తు టాలు, దనద మోసరు మత్తు మజ్జిగి, ఆడిన టాలినింద, దనద టాలినింద అధవా మోసరి నింద, తేగిద బిణ్ణీ, టోస బాళిటువు, టోస (ఎళి) బాళికాయ, జీను, నేరళి టణ్ణు, కాడుతుంరి (మకాద్రుకం), లింబిఠణ్ణు, న్నేదిలియ గడ్డ, బీలద టణ్ణు, రింజియ టణ్ణు, బిల్వపత్తేకాయ, దాళింబ (సిహి మత్తు టుళి), పుల్లంపురజి, (మల పుళియారల), బీరిగి, కొత్తుంబరి, అల్లా జిగిగురసగళు, దిలపనకర మత్తు లఘు ఆద అన్నపానగళు, పడువలకాయ మత్తు కరిబీవు.

60.

ಅಪಘ್ನವರ್ಗ

ಬೆವರಿಸುವದು, ಅಂಜನ ಹಾಕುವದು, ರಕ್ತ ತೆಗೆಯುವದು, ನೀರು ಕುಡಿಯುವದು, ಸ್ನಾನ, ಮೈಥುನ, ಜಾಗರಣ, ಹೊಗೆ ಸೇದುವದು, ನಸ್ಯ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಸಕಲ ವೇಗಗಳ ತಡೆ, ರೂಕ್ಷದ್ರವ್ಯಗಳು, ಸಾತ್ತ್ಯವಲ್ಲದ ಊಟ, ಏರುದ್ದಾನ್ತ, ಗೋದಿ, ಉದ್ದು, ಯವೆಗೋದಿ, ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪ (ವಾಸ್ತುಕ), ಕಾಗೆ ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡದ (ಗಣಿಕೆಯ) ಸೊಪ್ಪ, ಅವರೆ, ಗಡ್ಡೆಗಳು, ನುಗ್ಗೆ, ಅಡಿಕೆ, ಒಂದಿಕ್ಕುಂಬಳ, ತೊಂಡೆ, ಬೊಗರಿಹಣ್ಣು, ಗುರುವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ಎಳ್ಳದೆಲೆ, ಕಬ್ಬು, ಬೆಲ್ಲ, ಮಧ್ಯ, ಬಸಳೆ(ಬಚ್ಚಲು)ಸೊಪ್ಪ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು, ಅಮ್ಲವೇತಸದ ಫಲ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ನೆಲ್ಲಿ, ಮೊಸರಿನ ನೀರು, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಸ್ನೇಹನಕ್ರಮ, ಕಸೂರಿ, ಎಲ್ಲಾ ಸೊಪ್ಪಗಳು, ಕ್ಷಾರ, ಪುನರ್ನವಿ, ಮುಳ್ಳುಸವುತೆಕಾಯಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಎಳ್ಳು ಮತ್ತು ಸೋರೆಕಾಯಿ.

ಅಧ್ಯಾಯ XVIII.

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ (Fever complicated with diarrhoea or dysentery)

1. ಯುಗವಜ್ಜಾಯತೇ ಯಸ್ಯ ಜ್ವರಶ್ಚೈವಾತಿಸಾರಕಃ |
ಜ್ವರಾತಿಸಾರೋ ಘೋರೋ ಽಸೌ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯೋ ಮನೀಷಿಣಾಮ್ ||

ಜ್ವರಾತಿಸಾರದ
ಲಕ್ಷಣ

(ಹಾ. 130)

ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ಯಾರಿಗೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೋ, ಅವನ ರೋಗವು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ. ಅದು ಕಠಿಣವಾದ್ದು ಮತ್ತು ಪಂಡಿತರಿಗೆ ವಾಸಿಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾದ್ದು.

2. ಜ್ವರಾತಿಸಾರಯೋರುಕ್ತಂ ನಿದಾನಂ ಯತ್ಪ್ರೃಥಕ್ ವೃಧಕ್ |

ನಿದಾನ.

ತಸ್ಮಾಜ್ಜ್ವರಾತಿಸಾರಸ್ಯ ನಿದಾನಂ ನೋದಿತಂ ಪುನಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 326)

ಜ್ವರಕ್ಕೂ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ನಿದಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ, ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಪುನಃ ನಿದಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ.—(ಅಂದರೆ ಜ್ವರದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಅತಿಸಾರ ಉಂಟಾಗುವಂಥಾದ್ದು.)

ನ ಪಿತ್ತೇನ ವಿನಾ ಸೋ ಽಪಿ ಜಾಯತೇ ಶೃಣು ಪುತ್ರಕ | (ಹಾ. 130)

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಸಹ ಪಿತ್ತ ವಿನಾ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಸರಾ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಏತವು ಪ್ರಧಾನದೋಷವೋ, ಹಾಗೆ ಜ್ವರಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಏತ ಪ್ರಧಾನ

“ವೈತ್ರಿಕ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಏತ್ತದಿಂದಂಟಾದ ಅತಿಸಾರ, ಹಾಗೆಯೇ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ಸಂಭವಿಸಿ, ದೋಷವೂ ದೂಷ್ಯವೂ ಸಮಭಾವವಾಗಿದ್ದದ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಎಂತ ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ” ಎಂಬ ರ (ಪು 150)ದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನವು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ ಈ ಪ್ರಕರಣಾಂತ ಟಿಪ್ಪಣಿ ನೋಡಿ

3. ಜ್ವರಾತಿಸಾರಯೋರುಕ್ತಂ ಭೇಷಜಂ ಯತ್ಪ್ರೃಥಕ್ ವೃಧಕ್ |

ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ

ನ ತನ್ಮಿತಿತಯೋಃ ಕಾರ್ಯಮನ್ಯೋನ್ಯಂ ವರ್ಧಯೇದ್ಯತಃ ||

ಅತಸ್ತಾ ಪ್ರತಿಕುರ್ವೀತ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಚಿಕಿತ್ಸೈಃ |

ಲಂಘನಮೇಕಂ ಮುಕ್ತಾಸ್ತ ಸಚಾನ್ಯದನ್ವೀಹ ಭೇಷಜಂ ಬಲಿನಃ ||

ಸಮುದೀರ್ಣದೋಷನಿವಾರಯಂ ತತ್ಪಾಚಯೇತ್ತಥಾ ಶಮಯೇತ್ |

ಲಂಘನಮುಭಯೋರುಕ್ತಂ ಮಿಲಿತೇ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಶೇಷತಸ್ತದನು ||

ಉತ್ಪಲಷಷ್ಪಕಸಿದ್ಧಂ ಲಾಜಮಂಡಾದಿಕಂ ಸಕಲಮ್ |

ವೃಷ್ಣಪರ್ಣಿಬಲಾಬಿಲ್ವಧನಿಕಾನಾಗರೋತ್ಪಲೈಃ ||

ಜ್ವರಾತಿಸಾರಯೋರ್ವಾಪಿ ಪಿಬೇತ್ಸಾವ್ಲಂ ಶೃತಂ ನರಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 326-27)

ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧವನ್ನಾಗಲಿ, ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧವನ್ನಾಗಲಿ, ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಬಾರದು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವು ಪರಸ್ಪರ ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕಂಥವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ರೋಗಿಯು ಬಲವಂತನಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಲಂಘನ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಬೇರೆ ಔಷಧ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಲಂಘನವು ಕೆದರಿದಂಥಾ ದೋಷವಮೂಹವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಪಾಚನದಿಂದ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಲಂಘನವು ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅವೆರಡು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ 'ಉತ್ತಲಪಷ್ಪಕ' ಎಂಬ (ಮುಂದೆ ವರ್ಣಿಸುವ) ಔಷಧಯೋಗದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರಳಿನ ಗಂಜಿಯು ನೀರು ಮುಂತಾದ ಸಕಲ(ಪದ್ಯ)ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಓರೆಲೆಬೇರು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ (ಬೇರು ಅಥವಾ ಎಳೆಕಾಯಿ), ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ನೀಲತಾವರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಸಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಗಂಜಿಯನ್ನು, (ದಾಳಿಂಬದ) ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಜ್ವರದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಾಗಲಿ ರೋಗಿಯು ಕುಡಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು.

ಉತ್ತಲಪಷ್ಪಕ
ಯೋಗ

ಪರಾ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜ್ವರಹರನಾದ್ದಲ್ಲ ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ, ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ, ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರಹರವಾದ್ದು ಸ್ತಂಭನಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ, ಜ್ವರವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ (ರ ರ 250) ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ 'ಅನುಲೋಮನಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಜ್ವರಹರ, ಗ್ರಾಹಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಅತಿಸಾರಹರ ಇವೆರಡು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧವನ್ನು ಅವೆರಡು ರೋಗಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು' ಎಂತ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಧಾ ಪ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ 327) ಜ್ವರವಾಗಲಿ, ಅತಿಸಾರವಾಗಲಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಮ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದು ಉಂಟಾಗುವದಾದ್ದರಿಂದ, ಲಂಘನದಿಂದ ಆ ಆಮ ಪಚನವಾಗಿ ಸೌಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ರ ರ 250)

ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಎಳೆ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಮಿಕ್ಕ ಐದು ಬಗೆಗಳ ತೂರ್ಣವನ್ನು, ಕುಟುಯುಕ್ತರವ ಮಕ್ಕಗೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅರೆದು, ಅರಳಿನ ಮಂಡದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ತಣ್ಣಗಾಗಿ ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರವು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಹಾ. (ಪು 130)

ಜ್ವರದೊಂದಿಗೆ ಅತಿಸಾರವಿರುವಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಪರ್ಕಾದ (ಉತ್ತಲಪಷ್ಪಕ) ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪೇಯ ಎಂಬ ಗಂಜಿಯನ್ನು, ಹುಳಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ರೋಗಿಯು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂತ ಚ (ಪು. 460)

4. ನಾಗರಾತಿವಿಪಾಕಮುಸ್ತಾಮೃತಾಭೂನಿಮ್ಬವತ್ಸಕೈಃ |

ನಾಗರಾತಿ
ಕಸಾಯ

ಕ್ವಾಧಃ ಸರ್ವಜ್ವರಾನ್ ಹನ್ತಿ ಚಾತಿಸಾರಂ ಸುದಾಮಣಮ್

(ಭಾ. ಪ್ರ. 327)

ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲಬೇವು, ಕೊಡಸಿಗನಕೆತ್ತಿ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯವು ಸರ್ವ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ, ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ.

5. ಕಣಾಕರಿಕಣಾಲಾಜಕ್ವಾಧೋ ಮಧುಂತಾಯುತಃ |

ಕಣಾದಿ ಕಸಾಯ

ಪೀತೋ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಸ್ಯ ತೃಷ್ಣಾಮಾಕು ವಿನಾಶಯೇತ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 327)

ಹಿವ್ವಲಿ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಅರಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಸಮೇತವಾಗಿ, ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರದ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುವದು.

6. ಗುಡೂಚ್ಯತಿವಿಷಾಧಾನ್ಯಶುಂಠೀಬಿಲ್ವಾಬ್ಜಬಾಲಕೈಃ |
ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ ಪಾಠಾಭೂನಿವ್ವು ಕುಟಜಚಂದ್ರನೋಶೀರವರ್ವಟೈಃ ||
ಪಿಬೇತ್ಕಷಾಯಂ ಸಕ್ಷೌದ್ರಂ ಜ್ವರಾತಿಸಾರನಾಶನಮ್ |
ಹೃಲ್ಲಾ ಸಾರುಚಿತ್ಯಡ್‌ದಾಹವಮಾನಾಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 327)

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ, ಪರ್ಪಾಟಕ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಹೃಲ್ಲಾಸ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ ಮತ್ತು ವಾಂತಿ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವವು.

ಸರ್ವಾ 'ಪರ್ವಟೈಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪದ್ಮಕೈಃ' (ಪದ್ಮಕಾಪ್ಪ) ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಉಂಟು

7. ಬಿಲ್ವಬಾಲಕಭೂನಿವ್ವುಗುಡೂಚೀಮುಸ್ತವತ್ಸಕೈಃ |
ಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ ಕಷಾಯಃ ಪಾಚನಃ ಶೋಧಜ್ವರಾತಿಸಾರನಾಶನಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 327)
ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ನೆಲಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಪಾಚನಕಾರಿ ಮತ್ತು ಶೋಧವನ್ನೂ ಜ್ವರಾತಿಸಾರವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು.

8. ನಾಗರಾತಿವಿಷಾಬಿಲ್ವಗುಡೂಚೀಮುಸ್ತವತ್ಸಕೈಃ |
ನಾಗರಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಷಾಯ ಕಷಾಯಃ ಪಾಚನಃ ಶೋಧಜ್ವರಾತೀಸಾರನಾಶನಃ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 327)
ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಬಿಲ್ವವತ್ರಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಪಾಚನಕರ ಮತ್ತು ಶೋಧ-ಜ್ವರ-ಅತಿಸಾರಗಳ ನಾಶನಕಾರಿ.

9. ದಶಮೂಲೀಕಷಾಯೇಣ ವಿಶ್ವಮಕ್ಷಸಮಂ ಪಿಬೇತ್ |
ದಶಮೂಲಾದಿ ಕಷಾಯ ಜ್ವರೇ ಚೈವಾತಿಸಾರೇ ಚ ಸಶೋಧೇ ಗ್ರಹಣೇಗದೇ || (ಧ. 102)
ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಎರಡು ವರಹತೂಕ ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಲಸಿ, ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಶೋಧ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೇರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವಾ 'ವಿಶ್ವಾಮಕ್ಷಸಮಾಂ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ (ಭಾ. ಪ್ರ. 327). "ವಿಶ್ವಾ" ಎಂದರೆ ಅತಿವಿಡೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಎಪವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗ್ಯೂ, ಅದು ತೀವ್ರತೆಯುಳ್ಳ ಔಷಧ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವೈದ್ಯದ ಅನುಭವವುಳ್ಳವರೊಳಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅದರ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ 30 ಗ್ರಾಂ (30 ಗುಲಗುಂಜೀತೂಕ)ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಡಲು ಹೇಳುವದಿಲ್ಲ. ದೋಷಾಯಾತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ದನದ ಸಗಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಶುಧ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅತಿವಿಡೆಯನ್ನು ಉಪ

ಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂತ ಉಪದೇಶ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಧ ನ. 8) ಹಾಗೆ ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಅತಿವಿಡೆಯದ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾದರೂ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ (ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ವರೆಹ ತೂಕದಷ್ಟು) ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿ, ಕ್ರಮೇಣ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಏರಿಸು ವದು ಒಳ್ಳೆಯದು ಅದು ಜ್ವರಕ್ಕೂ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

10. ಪಾರೇನ್ದ್ರಿಯವಭೂನಿಮ್ಬಮುಸ್ತಪರ್ವಟಕಾಮೃತಾ |

ಪಾರಾದಿ ಕಷಾಯ ಜಯತ್ಯಾಮಮತೀಸಾರಂ ಜ್ವರಂ ಚ ಸಮಹಾಷಧಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 103)

ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ನೆಲಬೇವು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಪರ್ವಟಕ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಆಮಾತಿಸಾರವನ್ನೂ ಜ್ವರವನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಪರಾ ಹಾ ನು ಈ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರೆದು, ಅದರ ಕಷಾಯದಿಂದ ತೀವ್ರವಾದ ಬರೇ ಆಮಾ ತಿಸಾರ ಮತ್ತು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂತ ಡೇಳಿಪ್ಪಾನಿ (ಪು 130).

11. ಹ್ರೀಬೇರಾತಿವಿಸಾಮುಸ್ತಂ ಬಿಲ್ವನಾಗರಧಾನ್ಯಕಮ್ |

ಹ್ರೀಬೇರಾದಿ ಕಷಾಯ ಪಿಬೇತ್ಪಿಚ್ಛಾವಿಬನ್ಧಘ್ನಂ ಶೂಲದೋಷಾಮಪಾಚನಮ್ ||

ಸರಕ್ತಂ ಹನ್ತ್ಯತೀಸಾರಂ ಸಜ್ವರಂ ವಾಧ ವಿಜ್ವರಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 104)

ಮುಡಿವಾಳ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಶೂಲೆಯುಳ್ಳ ಆಮದೋಷವು ವಚನವಾಗುತ್ತದೆ, ಗಂಜಿನೀರಿನ ಹಾಗಿನ ಮಲ, ಮಲಬದ್ಧತೆ, ರಕ್ತಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರ, ಜ್ವರವಿದ್ದದ್ದಾಗಲಿ, ಜ್ವರವಿಲ್ಲ ದ್ದಾಗಲಿ, ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

12. ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಫಲಂ ದಾರು ರೋಹಿಣೀ ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ |

ವತ್ಸಕಾದಿ ಮತ್ತು ಶ್ವದಂಷ್ಟಾದಿ ಕಷಾಯಗಳು. ಶ್ವದಂಷ್ಟಾದಿ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಧಾನ್ಯಂ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾರಾ ಯವಾನಿಕಾ ||

ದ್ವಾವೇತಾ ಸಿದ್ಧಯೋಗೌ ತಾ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೇನಾಭಿಭಾಷಿತಾ |

ಜ್ವರಾತಿಸಾರಶಮನೌ ವಿಶೇಷಾದ್ವಾಹನಾಶನೌ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 104)

(1) ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ದೇವದಾರ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಮತ್ತು ಗಜ ಪಿಪ್ಪಲಿ;

(2) ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಮತ್ತು ಓಮ; ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಗಳು ಜ್ವರಾತಿಸಾರವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವಂಥವು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉರಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕಂಥವು. ಇವೆರಡೂ ಸಿದ್ಧಯೋಗಗಳು.

13. ಉತೀರಂ ಬಾಲಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ವಿಶ್ವಮೇವ ಚ |

ಉತೀರಾದಿ ಕಷಾಯ ಸಮಂಗಾ ಧಾತಕೇ ಲೋಧ್ರಂ ಬಿಲ್ವಂ ದೀಪನಪಾಚನಮ್ ||

ಹನ್ತ್ಯರೋಚಕಪಿಚ್ಛಾಮಂ ವಿವಿಧಂ ಸಾತಿವೇದನಮ್ |

ಸಶೋಣಿತಮತೀಸಾರಂ ಸಜ್ವರಂ ವಾಧ ವಿಜ್ವರಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 104)

ಲಾಮಂಚ, ಮುಡಿವಾಳ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೀರು, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಲೋಧದ ಚಕ್ಕೆ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ದೀಪನ-ಪಾಚನ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು; ಅರುಚಿ, ಗಂಜಿನೀರಿನ ಹಾಗಿನ ಮಲ ಹೋಗುವ ಅಮು, ಅತಿಯಾದ ವೇದನೆಯುಳ್ಳ, ರಕ್ತಮಿಶ್ರವುಳ್ಳ, ಜ್ವರಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಜ್ವರವಿಲ್ಲದ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

14. ಮುಸ್ತಕಾತಿವಿಷಾಶುಂಠೀವತ್ಸಕಾಭಯತಿಕ್ತಕೈಃ |

ಮುಸ್ತಕಾದಿ
ಕಷಾಯ

ಸರ್ವಾತಿಸಾರಹೃಲ್ಲಾಸ ಸರ್ವಶೋಫಜ್ವರಾಪಹಃ || (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 105)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ನೆಲಬೇವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸರ್ವ ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನೂ, ಹೃಲ್ಲಾಸ ವನ್ನೂ, ಸರ್ವ ಶೋಫವನ್ನೂ, ಜ್ವರವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು.

15. ಕಲಿಂಗಾತಿವಿಷಾಶುಂಠೀಕಿರಾತಾಮ್ಬಯವಾಸಕಮ್ |

ಕಲಿಂಗಾದಿ
ಕಷಾಯ

ಜ್ವರಾತಿಸಾರಸಂತಾಪಂ ನಾಶಯೇದವಿಕಲ್ಪಿ(?ಲ್ಪ)ತಃ || (ಧ. 100)

ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಶುಂಠಿ, ನೆಲಬೇವು, ಮುಡಿವಾಳ, ಬಳ್ಳಿತುರ ಚಿಯ ಬೀರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಜ್ವರಾತಿಸಾರದ ಸಂಕಷ್ಟವನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ನಾಶಮಾಡುವದು.

16. ಘನಜಲಪಾರಾತಿವಿಷಾವಧ್ಯೋತ್ಪಲಧಾನ್ಯರೋಹಿಣೀವಿಶ್ವೈಃ |

ಘನಾದಿ ಕಷಾಯ.

ಸೇನ್ದ್ರಯವೈಃ ಕೃತಮಮ್ಭಃಸಾತೀಸಾರಂ ಜ್ವರಂ ಜಯತಿ || (ಧ. 100)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಅತಿವಿಡೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ನೀಲತಾವರೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಅತಿ ಸಾರಸಹಿತವಾದ ಜ್ವರವನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತದೆ.

17. ಮುಸ್ತಕವಿಶ್ವಾತಿವಿಷಾಪಾರಾಭೂನಿಮ್ಬವತ್ಸಕೈಃ ಕ್ವಾಧಃ |

ಮುಸ್ತಕವಿಶ್ವಾದಿ
ಕಷಾಯ.

ಮಕರಂದಗರ್ಭಯುಕ್ತೋ ಜ್ವರಾತಿಸಾರೌ ಜಯೇತ್ ಘೋರೌ ||

(ಧ. 100)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಕೊಡಸಿ ಗನ ತೊಗಟು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಜೇನು ಬೆರಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಘೋರವಾದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಗಳು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವವು.

18. ನಾಗರಾಮೃತಭೂನಿಮ್ಬಬಿಲ್ವಬಾಲಕವತ್ಸಕೈಃ |

ನಾಗರಾಮೃತಾದಿ
ಕಸಾಯ.

ಸಮುಸ್ತಾತಿವಿಷೋಶೀರೈರ್ಜ್ವರಾತೀಸಾರಹೃಜ್ಜಲಮ್ || (ಧ. 100)

ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲಬೇವು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊಡಸಿ
ಗನ ತೊಗಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಲಾಮಂಚ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯವು
ಜ್ವರಾತಿಸಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾದ್ದು.

ಸರಾ 'ದಾಲಕ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಮಲಕ್' (ನೆಲ್ಲಿತಟ್ಟು) ಎಂತ ಹಾರಾಂತರ ಉಂಟು

19. ಪಂಚಮೂಲೀಬಲಾಬಿಲ್ವಗುಡೂಚೀಮುಸ್ತನಾಗರೈಃ |

ಪಂಚಮೂಲಾದಿ
ಕಸಾಯ

ಪಾರಾಧೂನಿವೃಪ್ರೀದೇರಕುಟಜತ್ವಕ್ಫಲೈಃ ಶೃತಮ್ ||

ಹಸ್ತಿ ಸರ್ವಾನತೀಸಾರಾನ್ ಜ್ವರದೋಷಂ ವಮಿಂ ತಥಾ |

ಸಶೂಲೋವದ್ರವಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಹನ್ಯಾತ್ ಸುದಾರುಣಮ್ ||

(ಧ. 100)

ಪಂಚಮೂಲಗಳು, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ,
ಶುಂಠಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ನೆಲಬೇವು, ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಇಂದ್ರ
ಜೇವಿ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಸರ್ವ ಅತಿಸಾರಗಳು, ಜ್ವರದೋಷ, ವಾಂತಿ,
ಶೂಲೆಯ ಉಪದ್ರವವುಳ್ಳ ಉಜ್ಜಸ ಮತ್ತು ಬಹು ಕಠಿನವಾದ ಕೆಮ್ಮು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಪಂಚಮೂಲವನ್ನು ಮತ್ತು ವಾತಕಪಾಧಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಪಂಚಮೂಲವನ್ನು ಉಪ
ಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಪಾ 131)

20. ಉಶೀರಂ ಧಾನ್ಯಕಂ ಮುಸ್ತಂ ಸಬಿಲ್ವಂ ಬಾಲಕಂ ಬಲಾ |

ಉಶೀರಧಾನ್ಯಕಾದಿ
ಕಸಾಯ

ತಥಾ ಚ ಧಾತಕೀವುಷ್ಣಂ ಕಸಾಯಸ್ಯ ವ್ರಶಸ್ಯತೇ ||

ಜ್ವರಾತಿಸಾರಶಮನಂ ಸಶೋಣಿತಂ ಸಪೈತ್ರಿಕಮ್ |

ನಿಹಸ್ತಿ ಶೋಫಂ ಸಕಲಂ ರುಚಿಪ್ರದಂ ವಿಪಾಚನಮ್ || (ಹಾ. 131)

ಲಾಮಂಚ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಬೇರು,
ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯದಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದು ರಕ್ತ
ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಪೈತ್ರಿಕವಾದದ್ದು ಸಹ ಸಕಲ ಶೋಫವನ್ನು ಅದು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ;
ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆ ಪಾಚನಕಾರಿ.

21. ಉತ್ಪಲಂ ದಾಡಿಮತ್ಸಕ್ಷ ಪದ್ಮಕೇಸರಮೇವ ಚ |

ಉತ್ಪಲಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಪೀತಂ ತಣ್ಣುಲತೋಯೇನ ಜ್ವರಾತೀಸಾರನಾಶನಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 327)

ನೀಲತಾವರೆ, ದಾಳಿಂಬದ ಹಣ್ಣಿನ ತೊಗಟು, ತಾವರೆಕೇಸರ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು
ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ (ಅರೆದು) ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವದು.

22. ಸಮಂಗಾ ಧಾತಕೇವುಷ್ಣಂ ಕೇಸರಂ ನೀಲಮುತ್ಪಲಮ್ |
ತಣ್ಣುಲೋದಕಸಂಯುಕ್ತಂ ಜ್ವರಾತಿಸಾರನಾಶನಮ್ ||

ಸಮಂಗಾದಿ
ಚೂರ್ಣ.

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 104)

ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಧಾತಕೇಕುಸುಮ, ನಾಗಕೇಸರ, ಮತ್ತು ನೀಲತಾವರೆ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ (ಅರೆದು) ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವದು.

23. ವೈಶೋಷಂ ವತ್ಸಕಬೀಜಂ ಚ ನಿವ್ವಭೂನಿವ್ವಮಾರ್ಕವಮ್ |
ಚಿತ್ರಕಂ ರೋಹಿಣೀಂ ಪಾರಾಂ ದಾರ್ವೇಮತಿವಿಷಾಂ ವಚಾಮ್ ||

ವೈಶೋಷಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಶ್ಲಕ್ಷಂ ಚೂರ್ಣೇಕೃತಂ ಸರ್ವಂ ತತ್ಪುಲಾಂ ವತ್ಸಕತ್ವಚಮ್ |
ಸರ್ವಮೇಕತ್ರ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಪ್ರಪಿಬೇತ್ತಣ್ಣುಲಾಮ್ನುನಾ |
ಸಕ್ಷಾದ್ರಂ ವಾ ಪಿಬೇದೇತತ್ಪಾಚನಂ ಗ್ರಾಹಿದೀಪನಮ್ |
ತೃಷ್ಣಾರುಚಿಪ್ರಶಮನಂ ಜ್ವರಾತಿಸಾರನಾಶನಮ್ ||
ಕಾಮಲಾಗ್ರಹಣೇದೋಷಾನ್ ಗುಲ್ಮಂ ಪ್ಲೀಹಾನಮೇವ ಚ |
ಪ್ರಮೇಹಂ ಪಾಣ್ಡುರೋಗಂ ಚ ಶ್ವಯಧುಂ ಚಾವಕರ್ಷತಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 105)

ತ್ರಿಕಟು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕಹಿಬೇವು, ನೆಲಬೇವು, ಗರುಗ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಮರದರಸಿನ, ಅತಿವಿಡೆ, ಬಜಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕುಟ್ಟಿ ನುಣ್ಣಾಗಿನ (ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ) ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮತೂಕ ಕೊಡಿಸಿಗನ ತೊಗಟಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲವನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೆರಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, (ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅಥವಾ ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಈ ಚೂರ್ಣವು ಗ್ರಾಹಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಪಾಚನಕಾರಿ, ದೀಪನಕಾರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ಅರುಚಿಯನ್ನೂ ಶಮನ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು, ಜ್ವರಾತಿಸಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕಾಮಿಲೆ, ಗ್ರಹಣೆ, ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಪ್ರಮೇಹ, ಪಾಂಡುರೋಗ ಮತ್ತು ಶೋಫೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 'ವಚಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸಮಾಂ' ಎಂತ ಪಾರಾಂತರ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಧ 100) ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಬಜಿಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಬಜಿಗೆ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಹರಗುಣ ಎತ್ತೀಪವಾಗಿ ರಾ ನಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಧ ನಿ. 70)

24. ಪಾರಾ ಮ(?ಹ್ಯು)ತಿವಿಷಾ ನಿವ್ವ(?ಮ್ಬುಃ) ಸಮಂಗಾ ಚಂದನಂ ಜಲಮ್ |
ಧಾತಕೇ ಮುಸ್ತಭೂನಿವ್ವಜಟಾಮಾಂಸೇ ಸನಾಗರಮ್(?ರಾ)

ಪಾರಾದಿಘೃತ

ದಾರ್ವೇ ಚ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |
ಸಜ್ಜರೇ ಸ್ನಿಗ್ಧತೀಸಾರೇ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಪಾಣ್ಡುರೋಗಿಣಿ ||
ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರೇ ಗುದಸ್ತ್ರಾವೇ ವಿಷೂಚ್ಯಾಮಲಸೇ ಹಿತಃ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 105-6)

ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಅತಿವಿಡೆ, ಕಹಿಬೇವು, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡದ ಬೇರು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಮುಡಿವಾಳ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ನೆಲಬೇವು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಶುಂಠಿ, ಮರದರಸಿನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ (ಒಂದು ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಜೂರ್ಣದ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನು (4 ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ) ಕಾಯಿಸಿ, (ಶೋಧಿಸಿ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಸೇವಿಸುವದು. ಈ ಘೃತವು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ, ಗುದಸ್ತ್ರಾವ, ಎಷೂಚೀ, ಮತ್ತು ಅಲಸ, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು.

25. ಕಲಿಂಗಬಿಲ್ವಜಮ್ಬಾ ಮೃಕಪಿತ್ತಂ ಸರಸಾಂಜನಮ್ |

ಕಲಿಂಗಾದಿ ವಟಕ

ಲಾಕ್ಷಾಹರಿದ್ರೇ ಹ್ರೀಬೇರಂ ಕಟ್ಟಲಂ ಶುಕನಾಸಿಕಾಮ್ |

ಲೋಧ್ರಂ ಮೋಚರಸಂ ಶಂಖಂ ಧಾತಕೀಂ ವಟಶುಂಗಕಮ್ |

ಪಿಷ್ಪಾ ತಣ್ಣುಲತೋಯೇನ ವಟಕಾನಕ್ಷ ಸಮ್ಮಿತಾನ್ ||

ಛಾಯಾಶುಷ್ಕಾನ್ ಪಿಚ್ಚೇಚ್ಛೇಘ್ರಂ ಜ್ವರಾತೀಸಾರಶಾನ್ತಯೇ |

ರಕ್ತಪ್ರಸಾದನಾಶ್ಚೈತೇ ಶೂಲಾತೀಸಾರನಾಶನಾಃ || (ಧ. 101)

ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಬಿಲ್ವಸಕ್ತಿಕಾಯಿ, ನೇರಳೆಬೀಜದ ತಿರಳು, ಮಾವಿನ ಗೊರಟಿನ ತಿರಳು, ಬೇಲದಹಣ್ಣಿನ ತಿರಳು, ರಸಾಂಜನ, ಅರಗು, ಅರಸಿನ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕಟ್ಟಲ (ಕಿರುತಿವನಿ ಮಲ. ಚೆರುಕುಮಳ), ಆನೆಮುಂಗು, ಲೋಧ್ರ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಶಂಖಭಸ್ಮ, ಧಾತಕೀ ಕುಸುಮ, ಗೋಳಿಯ ಚಿಗುರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ತಾರೆಕಾಯಿ (ಅಥವಾ ಕರ್ಷ) ಪ್ರಮಾಣದ ವಟಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, (ಒಂದೊಂದು ಗುಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರಿನ ಅನುಪಾನದಿಂದ) ಬೇಗನೆ (ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ದಲ್ಲಿ) ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಅದರಿಂದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ, ರಕ್ತ ಶುದ್ಧವಾಗು ತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶೂಲೆಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾರಾ ಶೀಘ್ರಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾತಃ' ಎಂತ ಇರುವ ಪಾಠ(ಇ ಸಾ ಸಂ 105)ವೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ 'ರಕ್ತಪ್ರಸಾದನಾಶ್ಚೈತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ರಕ್ತಪಿತ್ತಜ್ವರಾನ್' 'ಅಥವಾ 'ರಕ್ತಪಿತ್ತಜ್ವರಾವಹಃ' ಎಂತ ಇರುವ ಪಾಠಪ್ರಕಾರ ರಕ್ತಪಿತ್ತದ ಜ್ವರಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ 'ಕಲಿಂಗ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಟ್ಟಲಂ' ಎಂತ ಇರುವ ಪಾಠ ತಪ್ಪಾಗಿರಬೇಕು ಆನೆಮುಂಗು ಮುಂದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ

ಸಣ್ಣ ಶಂಖಗಳನ್ನು ಹುಳಿಕಲಗಚ್ಚಿಯಿಂದ, ಅಥವಾ ಲಿಂಬೆಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ, ಅಥವಾ ಹುಣಸೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂದ ಒಂದು ಜಾಮಕಾಲ ದೋಲಾಯಂತ್ರರೀತ್ಯಾ ಬೆರೆಸಿ, ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಊದುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಅವು ಅರಳುತ್ತವೆ ಅನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿ ಮೇಲಿಂದ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಅರೆದು, ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತ ಮಾಡಿದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು ವದು. ಒಂದೆ 682ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಕವಚಭಸ್ಮದ ಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ

26. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ 3ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂತ ಚರಕನಾಗಲಿ, ಸುಶ್ರುತನಾಗಲಿ, ವಾಗ್ಭಟನಾಗಲಿ, ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದು ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ವಂಗಸೇನ ಪ್ರಭೃತಿ ಅವರ್ಗಚೀನ ಗ್ರಂಥಕಾರರೊಳಗೆ ಕೆಲವರು ಜ್ವರಪ್ರಕರಣದ ಕೊನೆ

ಪ್ರಕರಣಾನ್ತ
ಬಿಪ್ಲವಃ.

ಯಲ್ಲಿ, ಬೇರೆಯವರು ಅತಿಸಾರಪ್ರಕರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕೆಂತ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಎಂಬದು ಶಾ.ನ ರೋಗಗಣನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ; ಅದು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯಾಧಿ ಅಲ್ಲ, ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಗಳೆರಡು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಾಣುವಂಥಾದ್ದು. ಅವು ನಿದಾನವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಒಂದರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಉಂಟಾಗಿರಬಹುದು. ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಒಂದಾಗಿ ಅತಿಸಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ; ಹಾಗೆಯೇ ಪಿತ್ತಾತಿಸಾರದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆ ಜ್ವರ ಒಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ ಇನ್ನೊಂದರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ, ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಅಗತ್ಯವಲ್ಲ; ಪ್ರಧಾನವ್ಯಾಧಿ ಉಪಶಮನವಾಗುವಾಗ್ಗೆ ಅದೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿಯೇ ಬಲವಂತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರ ಅತಿಯಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿಸಾರದಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂತ ಸುಶ್ರುತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ, ಎರಡು ವ್ಯಾಧಿಗಳಿರುವಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವದಾದರೆ, ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬದು ಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ಮಲಪ್ರವರ್ತನಕ್ಕೆ ಅತಿಸಾರದಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸುಶ್ರುತನ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ, ಅಂಥಾ ಮಲವನ್ನು ಪಾಚನಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಿಸಬೇಕೆಂತ ವಾಗ್ಭಟನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ; ಸ್ತಂಭನಗುಣದ ಔಷಧಗಳು ಜ್ವರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ಎಂಬದರಿಂದ.

ಸ್ತಂಭನಗುಣ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವದು ಜೊಗರುರುಚಿಯುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ. ಅಂಥಾ ದ್ರವ್ಯಗಳು ತರುಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೇವಲ ನಿಷಿದ್ಧ ಎಂತ ಚರಕ ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಅವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜ್ವರದ ಯಾವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಹಿತವಲ್ಲ. ಜೀರ್ಣಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸಹ ಬಹುದೋಷಗಳುಳ್ಳವರಿಗೆ ಶೋಧನಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ಚರಕ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಮದ (ಅಜೀರ್ಣದ) ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣುವವರೆಗೆ ಲಂಘನ-ಪಾಚನಗಳು ಜ್ವರಕ್ಕಾಗಲಿ ಅತಿಸಾರಕ್ಕಾಗಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಪ್ರತೀಕಾರ; ಅನಂತರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅನುಲೋಮನಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳು ಜ್ವರಕ್ಕೆ, ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭನಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳು ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದವು. ಇವೆರಡು ವರ್ಗಗಳ ಔಷಧಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಾಹಿ ಗುಣವುಳ್ಳ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಅಹಿತವಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಅನುಲೋಮನಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಲವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಡಿಲಿಸದ, ಅಥವಾ ಆ ಎರಡು ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತೆಗೆದು, ಅಥವಾ ಯೋಜಿಸಿ, ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಬಹು ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ್ದು. ಬರೇ ಪಾಚನಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಎರಡು ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬದರಿಂದ ಪಿತ್ತದ ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಪಧ್ಯವನ್ನು ಚರಕನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮಜಿಗೆ, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಜ್ವರವಿರುವಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು.

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಔಷಧಗಳು ದೋಷಭೇದದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಪಿತ್ತಕಫಹರವಾಗಿ, ಅಂದರೆ ಪಿತ್ತಶಮನ ಮತ್ತು ಆಮಪಾಚನ ಮಾಡುವಂಥವಾಗಿ ಇರುವದಲ್ಲದೆ, ಗ್ರಾಹಿಗುಣವುಳ್ಳವು. ಅವು ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಅಕ್ರಮಕ್ಕೂ ಉಪಯುಕ್ತ ವಾದವಾದರೂ, ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಶ್ವಾಸನಾಳದಲ್ಲಿ ಶ್ವಯಧುವಿನ ಪಾಕ ಇರಬಹುದಾದಾಗ್ಗೆ, ಕಣಾದಿ ಅಧವಾ ದಶಮೂಲಾದಿ ಕಷಾಯದ ಮತ್ತು ವೈಷಾದಿ ಚೂರ್ಣದ ಹಾಗಿನ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಔಷಧಗಳನ್ನು, ವೈಶ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದ ವಿನಾ, ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು.

ಅಧ್ಯಾಯ XIX.

ಗ್ರಹಣೀರೋಗ (Lientery, Disorder of the Intestinal Digestion, Chronic Diarrhoea).

ಷರಾ' ಈ ರೋಗದ ಹೆಸರನ್ನು 'ರಿಕ್ಟೆಟ್ಸ್' (Rickets) ಎಂತ ಒಬ್ಬರು ಗ್ರಂಥಕಾರರು, 'ಸ್ಪ್ರಿ' (sprue) ಎಂತ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು, ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಗ್ರಹಣೀಯ ಅವೇರಡೂ ಅಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂಬದು ಕೆಳಗಿನ 1ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿವರಣದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು.

1. ಯದನ್ನಂ ದೇಹಧಾತ್ವೋಜೋಬಲವರ್ಣಾದಿವೋಷಕಮ್ |
ಗ್ರಹಣೀಯ ವರ್ಣನ ತತ್ರಾಗ್ನಿಹೇತುರಾಹಾರಾನ್ನ ಹ್ಯವಕ್ವಾದ್ರಸಾದಯಃ ||
ಅನ್ನಮಾದಾನಕರ್ಮಾ ತು ಪ್ರಾಣಃ ಕೋಷ್ಠಂ ಪ್ರಕರ್ಷತಿ |
ತದ್ವೈಘ್ನಿನ್ಯಸಂಘಾತಂ ಸ್ನೇಹೇನ ಮೃದುತಾಂ ಗತಮ್ ||
ಸಮಾನೇನಾವಧೂತೋ ಽಗ್ನಿರುದಯ್ಯುಃ ಪವನೇನ ತು |
ಕಾಲೇ ಭುಕ್ತಂ ಸಮಂ ಸಮ್ಯಕ್ ವಚತ್ಯಾಯುರ್ವಿವೃದ್ಧಯೇ ||
ಏವಂ ರಸಮಲಾಯುಷ್ಣಮಾಶಯಸ್ಥಮಧಃಸ್ಥಿತಃ |
ಪಚತ್ಯಗ್ನಿಯಧಾ ಸ್ಥಾಲಯೋದನಾಯಾಮ್ಬುತಣ್ಣಲಮ್ ||
(ಚ. 655)
- ಅಗ್ನ್ಯಧಿಪ್ತಾನಮನ್ನಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಾತ್ ಗ್ರಹಣೀ ಮತಾ |
ನಾಭೇರುಪರಿ ಸಾ ಹ್ಯಗ್ನಿಬಲೋಪಸ್ತಮ್ಭವ್ಯಂಹಿತಾ ||
ಅಪಕ್ವಂ ಧಾರಯತ್ಯನ್ನಂ ಪಕ್ವಂ ಸೃಜತಿ ಪಾರ್ಶ್ವತಃ |
ದುರ್ಬಲಾಗ್ನೈಬಲಾದ್ ದುಷ್ಪಾದಾಮಮೇವ ವಿಮುಂಚತಿ || (ಚ. 659)
- ದುರ್ಬಲೋ ವಿದಹತ್ಯನ್ನಂ ತದ್ವ್ಯಾತ್ಯೂರ್ಧ್ವಮಧೋ ಽಪಿ ವಾ |
ಅಧಶ್ಚ ಪಕ್ವಮಾಮಂ ವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಹಣೀಗಡಃ ||
ಉಚ್ಯತೇ ಸರ್ವಮೇವಾನ್ನಂ ಪ್ರಾಯೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ವಿದಹ್ಯತೇ |
ಅತಿಸೃಷ್ಟಂ ವಿಬದ್ಧಂ ವಾ ದ್ರವಂ ತದುಪವೇಶ್ಯತೇ ||
ತೃಷ್ಣಾರೋಚಕವೈರಸ್ಯಪ್ರಸೇಕತಮಕಾನ್ವಿತಃ |
ಶೂನವಾದಕರಃ ಸಾಸ್ಥಿವರ್ವರುಕ್ ಭರ್ಧನಂ ಜ್ವರಃ ||
ಲೋಹಾಮಗನ್ನಿ ಸ್ತಿಕತ್ತಾಂ ಉದ್ಗಾರಶ್ಚಾಸ್ಯ ಜಾಯತೇ || (ಚ. 658-59)

ಆಹಾರವು ದೇಹದ ಧಾತು-ಒಜಸ್ಸು-ಬಲ-ವರ್ಣ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೇತು ಅಗ್ನಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಪಕ್ವವಾಗದ ಆಹಾರದಿಂದ (ಅ ಪೋಷಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ) ರಸಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣ ವಾಯು ಆಹಾರವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ದ್ರವಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಹಾರವು ಒಡೆದು, ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಮೃದುವಾದ ಮೇಲೆ, ಸಮಾನವಾಯುವಿನ ಬೀಸುವಿಕೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಚುರುಕಾಗಿ, ಯುಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಡಂಥಾ ಸಮವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ

ವಚನಮಾಡಿ, ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ, ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿಯು ಬೇಯಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವೋವಾದಿಯಲ್ಲಿ, ಆಮಾಶ ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ರಸವಾಗಿಯೂ ಮಲವಾಗಿಯೂ ವಿಂಗಡಿಸುವದ ಕ್ಯಾಗಿ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ವಚನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವ (ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ) ಶಕ್ತಿ ಇರುವದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೀ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನಾಭಿಯ ಮೇಲ್ಕಡೆ ಇರುವ ಆ ಗ್ರಹಣೀಯು ಅಗ್ನಿಬಲ ಎಂಬ ಜೀವಾಧಾರದಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಗೊಂಡು, ವಕ್ರವಾಗದ ಆಹಾರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪಕ್ವವಾದ್ದನ್ನು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕೆಟ್ಟು ಬಲಹೀನವಾದರೆ ಅದೂ ಅಬಲಿಯಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ವಚನಮಾಡದೇನೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತದೆ. ದುರ್ಬಲವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹಾರವನ್ನು ಕ್ರಮ ತಪ್ಪಿ ವಚನಮಾಡುತ್ತದೆ; ಆ ಆಹಾರವು ಮೇಲಕ್ಕಾಗಲಿ (ವಾಂತಿಯಾಗಿ ಆಗಲಿ) ಕೆಳ ಕ್ಯಾಗಲಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ವಕ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅಪಕ್ವವಾಗಿಯಾಗಲಿ (ಒಮ್ಮೆ ವಕ್ರ ವಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ ಅವಕ್ರವಾಗಿ, ಕೆಲವು ಅಂಶ ಪಕ್ವ, ಕೆಲವು ಅಂಶ ಅವಕ್ರವಾಗಿ) ಕೆಳಗೆ ಹೋಗು ವಂಧಾದ್ದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣೀರೋಗ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಎಲ್ಲಾ ಆಹಾರವು ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ವಚನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿಸಡಿಲಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಒದ್ದವಾಗಿ ಯಾಗಲಿ, ನೀರಾಗಿ ಮಲ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ರೋಗಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಆರುಚಿ, ಬಾಯಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರ, ಬಾಯಿಯಿಂದ ನೀರು ಬರುವದು, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಊದು, ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೋವು, ವಾಂತಿ, ಜ್ವರ, ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಥವಾ ಆಮದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕಹಿ-ಹುಳಿ ತೇಗು, ಈ ವಿಕಾರಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಪರಾ 1ನೇ ಭಾಗದ 11-120ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿಯ ಪರಾವನ್ನು ನೋಡಿ

ಅತಿಸಾರರೋಗದ ದಶೆಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅತಿಸಾರ ನಿಂತಮೇಲಾಗಲಿ, ಅಗ್ನಿ ಬಲವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಹಾಗಿ ಅಹಿತವಾದ (ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯಕರವಾದ) ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೀಯು ಕೆಟ್ಟು, ಗ್ರಹಣೀರೋಗ ಉಂಟಾ ಗುವದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸುಕ್ರುತನು ಅತಿಸಾರ ಆಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣೀರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ೧೪ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪರಕಸಂಖತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ೪೫ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆಧ್ಯಾಯ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಲ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ತೆಳ್ಳಗಾಗಿಯೂ ಅತಿಯಾಗಿಯೂ ಹೋಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅತಿಸಾರಕ್ಕೂ, ಗ್ರಹಣೀರೋಗಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದರೂ, ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಸಾಕಲ್ಪವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸದೆ ಅಸ್ವಸ್ಥಮಾಡು ವದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೀರೋಗ ಉಂಟಾಗಬಹುದೆಂಬದು ನಿಜವಾದರೂ, ಗ್ರಹಣೀರೋಗವು ಅಗ್ನಾತ್ಯತೆಯ ಮೇದೋಜೀರಕ ರಸವೂ ಪಿತ್ತಾತ್ಯತೆಯಿಂದ ಪಿತ್ತನಾಳದ್ವಾರವಾಗಿ ಬರುವ ರಸವೂ ಪಕ್ವಾತ್ಯತೆಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವ, ಮತ್ತು ಪಾಚಕಾನ್ವಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಾದ, ಗ್ರಹಣೀ ಎಂಬ ಕ್ಷುದ್ರಾತ್ರದ ಅದಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಸರ್ವಾಂಗಸಂಪ್ರಿತ ವ್ಯಾಧಿಗಳೂ ಆಗಿರುವದಾದ ಅತಿಸಾರವ್ಯಾಧಿಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಮಾಶಯಕ್ಕೂ ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಬೆಂಕಿಕೊಂಡ ತತ್ವಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವೋ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತವಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕುವದರಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಬೆಳೆಯುವದು ಮತ್ತು ಅತಿ ಗುರುವಾದ, ಹಸಿಯಾದ, ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಜೀರಿ ಇಂಥವನ್ನೂ ಹಾಕುವದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಇಂಥನಾಳದ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವದರಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿ ನೋವಿಹೋಗುವದು ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಹೀಗಿನ ಸಂಬಂಧ ಗ್ರಹಣೀಗೂ ಆಹಾರಕ್ಕೂ ಇರುವಂಥಾದ್ದು.

ಪರಾರ್ಥಗಳು ಸಂಯೋಗ ವಿಮೋಗವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂತ ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿಯಿದೆ — 1ನೇ ಭಾಗದ V-18ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪರಾ ನೋಡಿ—ಅಂಥಾ ಸಂಯೋಗ-ವಿಮೋಗ ಗಳು ಆರಂಭವಾಗುವದಕ್ಕೂ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಬಿಸಿ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ,

“ಗ್ರಹಣ್ಯಾ ಬಲಮ್ಗುಹ್ಯ ಸ ಚಾಪಿ ಗ್ರಹಣೀತ್ರಿತಃ |

ತಸ್ಮಾತ್ ಸಂಹೂಪಿತೇ ವಹ್ನೌ ಗ್ರಹಣೀ ಸಂಪ್ರದಮೃತಃ ||

(ಸು. 795)

“ಗ್ರಹಣೀಗೆ ಬಲ ಅಗ್ನಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಲ ಗ್ರಹಣೀ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆಟ್ಟರೆ, ಗ್ರಹಣೀಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆಡುತ್ತದೆ” ಎಂತ ಸುಸ್ಮೃತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

ಈ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಗ್ರಹಣಿಗೂ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೂ ಇರುವ ಭೇದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು ರಿಕ್ಲೆಬ್ಸ್ ಎಂಬದು ಎಂಬುದುಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಳಿಯದೆ ಮೃದುವಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಅದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ರೋಗ. ಅದು ಮಗುವಿನ ಜನನ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಇರಬಹುದು. ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬದು ಪಿತ್ತಾತ್ರೆಯದ ದ್ರವ ಸಾಕಷ್ಟು ಸೇರದರಿಂದ ಮಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ಅತಿಸಾರ ಅದು ಬೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ಹೊಸತಾಗಿ ಹೋಗಿ ವಾಸಿಸುವದು, ಮಳೆಗಾಲದ ಆರಂಭ, ಮುಂತಾದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಹೇತುಗಳಿಂದ, ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ, ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ್ದು ಮಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ಲಕ್ಷಣ ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುತ್ತದಾದರೂ, ‘ಸ್ಯೂ’ ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯೇ ಗ್ರಹಣೀರೋಗವಲ್ಲ.

2. ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ತಸ್ಯೇದಂ ತೃಷ್ಣಾಲಸ್ಯಂ ಒಲಕ್ಷಯಃ |

ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿದಾಹೋ ಽನ್ನಸ್ಯ ಪಾಕಶ್ಚ ಚಿರಾತ್ ಕಾಯಸ್ಯ ಗೌರವಮ್

(ಚ. 659)

ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಆಲಸ್ಯ, ಬಲದ ಕುಂದುವಿಕೆ, ವಿಕಾರವಾದ ವಿಳಂಬದಿಂದ ಅನ್ನವಚನ ಜೀರ್ಣ, ದೇಹಭಾರ, ಇವು ಗ್ರಹಣಿಯ ಪೂರ್ವರೂಪ.

3. ವಾತಾಪ್ತಿತ್ತಾತ್ಕಫಾತ್ಸರ್ವಾದ್ಗ್ರಹಣೀದೋಷ ಉಚ್ಯತೇ || (ಚ. 659)

ಗ್ರಹಣಿಭೇದಗಳು ವಾತದಿಂದ, ಪಿತ್ತದಿಂದ, ಕಫದಿಂದ, ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ, ಹೀಗೆ ಗ್ರಹಣೀರೋಗ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

4. ಕಟುತಿಕ್ತಕಷಾಯಾತಿರೂಕ್ಷತೀತಲಭೋಜನೈಃ |

ವಾತಗ್ರಹಣಿಯ
ನಿದಾನ ಮತ್ತ
ರೂಪ

ಪ್ರಮಿತಾನಶನಾತ್ಯಧ್ವವೇಗನಿಗ್ರಹಮೈಧುನೈಃ ||

ಕರೋತಿ ಕುಪಿತೋ ಮನ್ದಮಗ್ನಿಂ ಸಂಘಾದ್ಯ ಮಾರುತಃ |

ತಸ್ಯಾನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ದುಃಖಂ ಶುಕ್ತಪಾಕಂ ಖರಾಂಗತಾ ||

ಕಂಠಾಸ್ಥಶೋಷಃ ಕ್ಷುತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾ ತಿಮಿರಂ ಕರ್ಣಯೋಃ ಸ್ತನಃ |

ಪಾಶ್ವೋರುವಂಕ್ಷಣಗ್ರೀವಾರುಜೋ ಽಭೀಕ್ಷಂ ವಿಸೂಚಿಕಾ |

ಹೃಪೀಡಾ ಕಾರ್ಶ್ಯದಾರ್ಬಲ್ಯಂ ವೈರಸ್ಯಂ ಪರಿಕರ್ತಿಕಾ |

ಗೃದ್ಧಿಃ ಸರ್ವರಸಾನಾಂ ಚ ಮನಸಃ ಸದನಂ ತಥಾ ||

ಜೀರ್ಣೇ ಜೀರ್ಯತಿ ಚಾಧ್ಮಾನಂ ಭುಕ್ತೇ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಮುಪೈತಿ ಚ |

ಸವಾತಗುಲ್ಮಹೃದ್ರೋಗಫ್ಲೇಹಾಶಂಕೇ ಚ ಮಾನವಃ ||

ಚಿರಾದ್ಧುಃಖಂ ದ್ರವಂ ಶುಷ್ಕಂ ತನ್ವಾಮಂ ಶಬ್ದಘೇನವತ್ |

ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೃಜೇದ್ವರ್ಚ(ರ್ಚಃ) ಕಾಸಶ್ವಾಸಾನ್ವಿತೋ ಽನಿಲಾತ್ ||

(ಚ. 659)

ಕಾರ, ಕಹಿ, ಚೋಗರು, ಅತಿರೂಕ್ಷ. ಅತಿತೀತಲ, ಈ ಗುಣವುಳ್ಳ ಆಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದಲೂ, ಉಪವಾಸದಿಂದಲೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ದಾರಿ ನಡೆಯುವದರಿಂದಲೂ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ) ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದ

ರಿಂದಲೂ, ಮೈಥುನದಿಂದಲೂ, ವಾತವು ಕೋವಗೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಮಂದ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂಥವನಿಗೆ ಅನ್ನವು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ತದ ಹಾಗಿನ ಆಹಾರಪಾಕ, ದೊರಗಾದ ಅಂಗಗಳು, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಒಣಗುವಿಕೆ, ಹಸಿವೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ದೃಷ್ಟಿಮಂದತೆ, ಕಿವಿಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವರ, ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತೊಡೆಸಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪದೇಪದೇ ನೋವು, ಎಸೂಚಿಕೆ ಎಂಬ ಶೂಲೆ, ಎದೆನೋವು, ಕೃಶತೆ, ದುರ್ಬಲತೆ, ರುಚಿಕೆಡುವದು, ಪರಿಕರ್ತೃಕಾ (ಕತ್ತರಿಸಿದ ಹಾಗಿನ) ಶೂಲೆ, ಷಡ್ರಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಶೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಉಂಡ ಅನ್ನ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಉಂಡಕೂಡಲೆ ಸುಖಕಾಣುವದು, ವಾತಗುಲ್ಮ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಈ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗಿವೆಯೋ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ, ವಿಳಂಬದಿಂದ, ಕಷ್ಟವಾಗಿ, ಒಣಗಿದ, (ಅಥವಾ) ದ್ರವವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಆಮವುಳ್ಳ, ನೊರೆಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಕೂಡಿದ ಮಲ ಪುನಃಪುನಃ ಹೋಗುವದು, ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಾತಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವಂಥವು.

ಪರಾ ನಾಲ್ಕು ಅಗ್ನಿಗಳೊಳಗೆ ಸಮಾನ್ಯ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಅಕ್ಕಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಿಷಮಾಗ್ನಿ ಎಂಬವು ಗ್ರಹಣೇ ದೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ (ಚ 660)

೧. ಕಟ್ಟಜೀರ್ಣವಿರಾಹ್ಯಮ್ಲಕ್ಷಾರಾದ್ಯೈಃ ಪಿತ್ತಮುಲ್ಬಣಮ್ |
 ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೆಯ ಅಗ್ನಿಮಾವಸ್ಥಾವಯದ್ಧಸ್ತಿ ಜಲಂ ತಪ್ತಮಿವಾನಲಮ್ ||
 ಸೋಽಜೀರ್ಣಂ ನೀಲಪೀತಾಭಂ ಪೀತಾಭಃ ಸಾರ್ಯತೇ ದ್ರವಮ್ |
 ರೂಪ ಪೂತ್ಯಮ್ಲೋದ್ಗರಹೃತ್ಕಂಠದಾಹಾರುಚಿತೃಷಾರ್ದಿತಃ || (ಚ. 659)

ಕಾರ, ಅಜೀರ್ಣಕರ, ಉರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಕ್ಷಾರ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಕೆದರಿಕೊಂಡ ಪಿತ್ತವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ, ಅದನ್ನು, ಕಾದ ನೀರು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ನೊಂದಿಸುವಂತೆ, ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆಗ್ನಿ ರೋಗಿಯು ನೀಲ ಮತ್ತು ಅರಸಿನವರ್ಣದ, ತೆಳುವಾದ ಮತ್ತು ಅಜೀರ್ಣದ ಮಲವನ್ನು ವಿಸರ್ಜನಮಾಡುವನು, ಅವನ ದೇಹವು ಅರಸಿನ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವದು, ದುರ್ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಯಾದ ತೇಗು, ಎದೆ-ಕಂಠಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಇವುಗಳ ಪೀಡೆ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವದು.

6. ಗುರ್ವತಿಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತಾನ್ನಭೋಜನಾದತಿಭೋಜನಾತ್ |
 ಕಫಗ್ರಹಣೆಯ ಭುಕ್ತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಚ ಸ್ತವತ್ಸಾಧ್ಯನ್ಯಗ್ನಿಂ ಕುಪಿತಃ ಕಫಃ
 ಸಿವಾನ ಮತ್ತು ತಸ್ಯಾನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ದುಃಖಂ ಹೃಲ್ಲಾಸಭರ್ಧ್ಯರೋಚಕಾಃ |
 ರೂಪ ಆಸ್ಯೋಪದೇಹಮಾಧುರ್ಯಕಾಸಪ್ಪೀವನಪೀನಸಾಃ ||
 ಹೃದಯಂ ಮನ್ಯತೇ ಸ್ತಾನ್ಮನಮುದರಂ ಸ್ತಿಮಿತಂ ಗುರು |
 ದುಷ್ಟೋ ಮಧುರ ಉದ್ಗಾರಃ ಸದನಂ ಸ್ತ್ರೀಷ್ವಹರ್ಷಣಮ್ ||
 ಭಿನ್ನಾ ಮಶ್ಲೇಷ್ವಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಗುರುವರ್ಚಾಪ್ರವರ್ತನಮ್ |
 ಅಕೃಶಸ್ಯಾಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಮಾಲಸ್ಯಂ ಚ ಕಫಾತ್ಮಕೇ || (ಚ. 660)

ಗುರುವಾದ, ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಅಥವಾ ಅತಿಶೀತವಾದ ಅನ್ನದ ಭೋಜನದಿಂದಲೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ಉಣ್ಣುವದರಿಂದಲೂ, ಉಂಡಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆಗೈಯುವದರಿಂದಲೂ, ಕಫವು ಕೋವಗೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆಗ್ನೆ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೃಲ್ಲಾಸ, ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರ ಮತ್ತು ಸಿಹಿರುಚಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಗುಳುವಿಕೆ, ನೆಗಡಿ, ಎದೆ ಗಟ್ಟಿಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವದು, ಹೊಟ್ಟೆ ಭಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತುಳುಕುವದು, ಸಿಹಿಯಾದ ಕೆಟ್ಟ ತೇಗು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವಿಲ್ಲದಿರೋಣ, ಆಮ ಮತ್ತು ಕಫ ಮಿಶ್ರವುಳ್ಳ, ಒಡೆದ ಮತ್ತು ಭಾರವುಳ್ಳ ಮಲದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ದೇಹ ಬತ್ತದೇನೇ ಆಶಕ್ತಿ, ಆಲಸ್ಯ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಫಾತ್ಮಕವಾದ ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು.

ಪಠಾ 'ತೀತಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತೀತಾದಿ' ಎಂಬ ಪಾರಾಂತರವಿರುವದೇ ಸರಿಯಾದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಯಾಕೆಂದರೆ, ಸಿಹಿ, ಪಿಚ್ಚಿಲಿ, ಮುಂತಾದ ಕಫವೃದ್ಧಿಕರವಾದ ಬೇರೆ ಭೋಜನಗಳಿಂದಲೂ ಕಫವು ಕೋವಗೊಳ್ಳಬಹುದು.

7. ವೃಧಗ್ರಾತಾದಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಹೇತುಲಿಂಗಸಮಾಗಮೇ |

ತ್ರಿದೋಷಗ್ರಹಣೀ ತ್ರಿದೋಷಂ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ | (ಚ 660)
ಯ ಸಿದ್ಧಾನ ಮತ್ತು ವಾತಾದಿಗ್ರಹಣೀರೋಗಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿದ್ಧಾನ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವಾಗ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೋ, ಆಗ್ನೆ ಅದು ತ್ರಿದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ 'ಗ್ರಹಣೀರೋಗ' ಎಂತ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು.

8. ಅನ್ತಕೂಜನಮಾಲಸ್ಯಂ ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಸದನಂ ತಥಾ |

ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀ. ದ್ರವಂ ಶೀತಂ ಘನಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಸಕಟೀವೇದನಂ ಶಕೃತ್ ||
ಆಮಂ ಬಹು ಸಪೈಚ್ಛಿಲ್ಯಂ ಸಶಬ್ದಂ ಮಂದವೇದನಮ್ |
ವಕ್ಷಾನ್ಮಾಸಾದ್ವಶಾಹಾದ್ವಾ ನಿತ್ಯಂ ವಾಘ್ನಧ ಮುಂಚತಿ .
ದಿವಾ ಪ್ರಕೋಪೋ ಭವತಿ ರಾತ್ರೌ ಶಾಂತಿಂ ಪ್ರಜೇಚ್ಛ ಸಾ |
ದುರ್ವಿಜ್ಞೇಯಾ ದುಶ್ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಚಿರಕಾಲಾನುಬದ್ಧಿನೀ ||
ಸಾ ಭವೇದಾಮವಾತೇನ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀ ಮತಾ || (ಮಾ. ನಿ. 50)

ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಕೂಗು, ಆಲಸ್ಯ, ಬಲಹೀನತೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ನೋವು, ತೆಳ್ಳ ಗಾಡ, ಶೀತವಾದ, ಭಾರವುಳ್ಳ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ, ಅಪಕ್ವವಾದ, ಬಹಳವಾದ ಮತ್ತು ಬೊಂವುಳ್ಳ ಮಲವನ್ನು, ಅಲ್ಪವಾದ ನೋವು ಮತ್ತು ಶಬ್ದಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಪಕ್ಷಬಿಟ್ಟು, ತಿಂಗಳು ಬಿಟ್ಟು, ಹತ್ತುದಿನ ಬಿಟ್ಟು, ಅಥವಾ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡುವದು, ಮತ್ತು ಹಗಲು ಕಾಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಂತವಾಗುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ, ತಿಳಿಯಲು ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಹಿಡಿದು ಪೀಡಿಸುವ, ವ್ಯಾಧಿಗೆ 'ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಹಣೀ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆಮವಾತದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವದು.

9. ವರ್ಷಯೇದ್ವ ಹಣೀರೋಗಾತ್ ಕ್ಷೀಯಮಾಣಬಲಾನಲಮ್ ||

ಅಸಾಧ್ಯಲಕ್ಷಣ.

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 234)

ಗ್ರಹಣೀರೋಗದಿಂದ ದಿನೇ ದಿನೇ ಬಲವೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಾ ಬರುವ ರೋಗಿಯನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದೆ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ ಅಸಾಧ್ಯ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಅಸಾಧ್ಯ ಗ್ರಹಣೀರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವವು ಎಂತ ಮೂ ನಿ.
(ಪು 61)

10. ಗ್ರಹಣೀಮಾತ್ರಿತಂ ದೋಷಂ ವಿದಗ್ಧಾಹಾರಮೂರ್ಚಿತಮ್ |
ಸವಿಷ್ಟಮ್ಭವ್ರಸೇಕಾರ್ತಿವಿದಾಹಾರುಚಿಗೌರವಮ್ ||
ಆಮಗ್ರಹಣಿಯ
ಃಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನ
ಆಮಲಿಂಗಾಸ್ತಿತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸುಖೋಷ್ಣೇನಾಮ್ಬುನೋದ್ಧರೇತ್ |
ಫಲಾನಾಂ ವಾ ಕಷಾಯೇಣ ಪಿಪ್ಪಲೀಸರ್ಷಪೈಸ್ತಧಾ ||
ಲೀನಂ ಪಕ್ವಾಶಯಥಂ ವಾಪ್ಯಾಮಂ ಸ್ರಾವ್ಯಂ ಸದೀಪನ್ಯೇ |
ಶರೀರಾನುಗತೇ ಸಾಮೇ ರಸೇ ಲಂಘನಪಾಚನಮ್ |
ವಿಶುದ್ಧಾ ಮಾಶಯಾಯಾಸ್ಮೈ ಪಂಚಕೋಲಾದಿಭಿಯುತಮ್ ||
ದದ್ಯಾತ್ಪ್ರೇಯಾದಿ ಲಘುನ್ನಂ ಪುನರ್ಯೋಗಾಂಶ್ಚ ದೀಪನಾನ್ ||

(ಚ. 660)

ಗ್ರಹಣೀಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡ ದೋಷವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಚನಮಾಡಲ್ಪಡದ (ಜೀರ್ಣವಾಗದ) ಆಹಾರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೆದರಿ, ಮಲಮೂತ್ರ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಬಾಯಿಯಿಂದ ನೀರು ಸ್ರವಿಸುವದು, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ಉರಿ, ಅರುಚಿ, ಮೈಭಾರ, (ಈ) ಆಮದ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ರೋಗಿಗೆ ಸುಖವಾದ ಬಿಸಿಯುಳ್ಳ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಫಲಗಳ (ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ) ಕಷಾಯವನ್ನು, ಅಥವಾ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಸಾಸುವೆಗಳ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ, ಆ ದೋಷವನ್ನು ವಾಂತಿಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಆಮದೋಷವು ಪಕ್ವಾಶಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ದೀಪನಕರವಾದ ವಿರೇಚನಯೋಗಗಳಿಂದ ಝಾಡಿಸಬೇಕು; ಆಮದ ರಸವು ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಲಂಘನ-ಪಾಚನಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಆಮಾಶಯವು ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಗೆ ಪಂಚ ಕೋಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪೇಯಾ (ಗಂಜಿವಿಶೇಷ) ಮುಂತಾದ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪುನಃ ದೀಪನಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಷರಾ 'ಸಾಮ', 'ಸಿರಾಮ', ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ಅತಿಸಾರ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದಿಂದ ತಿಳಿದು, ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಉಪದೇಶ ಪ್ರಕಾರ ಅಮವನ್ನು ಪಾಚನಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಚಿ ಸಾ ಸಂ 107). ಅಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ಸಾಮದ ಮಲವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸಿರಾಮದ್ದು ತೇಲುತ್ತದೆ (ಚ 662)

ಯಥಾದೋಷೋಚ್ಚಯಸ್ತಸ್ಯ ವಿಶುದ್ಧಸ್ಯ ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ |

ಪೇಯಾದಿಂ ವಿತರೇತ್ಸಮ್ಯಗ್ದೀಪನೀಯೋಪಸಂಭೃತಮ್

ತತಃ ಪಾಚನಸಂಗ್ರಹದೀಪನೀಯಗಣತ್ರಯಮ್ |

ಪಿಬೇತ್ಪ್ರಾತಃ ಸುರಾರಿಷ್ಟಸ್ನೇಹಮೂತ್ರಸುಖಾಮ್ಬುಘಿ ||

ತಕ್ರೇಣ ವಾಧ ತಕ್ರಂ ವಾ ಕೇವಲಂ ಹಿತಮುಚ್ಯತೇ |

ಕ್ರಿಮಿಗುಲೋದರಾಶೋಫ್ಘೀ ಕ್ರಿಯಾಶ್ಚಾತ್ರಾವಚಾರಯೇತ್ ||

* * * ಸರ್ವಧಾ ದೀಪನಂ ಸರ್ವಂ ಗ್ರಹಣೀರೋಗಿಣಾಂ ಹಿತಮ್ |

ಜ್ವರಾದೀನವಿರೋಧಾಚ್ಚ ಸಾಧಯೇತ್ ಸ್ವಶ್ಚಿಕಿತ್ಸಿತೈಃ || (ಸು. 796)

ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ದೋಷಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮ(ವಾತಕ್ಕೆ ನಿರೂಪವಸ್ತಿ, ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿರೇಚನ, ಕಫಕ್ಕೆ ವಮನ)ಗಳಿಂದ ಶೋಧನಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ದೀಪನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪೇಯಾ (ಗಂಜಿವಿಶೇಷ) ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ಮೇಲೆ ಪಾಚನವರ್ಗ, ಸಂಗ್ರಾಹಿವರ್ಗ, ದೀಪನವರ್ಗ, ಈ ಮೂರು ಗಣಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಔಷಧಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಧ್ಯ, ಅರಿಷ್ಟ, ಸ್ನೇಹ, ಮೂತ್ರ, ಸುಖವಾದ ಬಿಸಿನೀರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಇವುಗಳೊಳಗೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಕುಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅಥವಾ ಬರೇ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಹಿತ ಎಂತ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಇವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಸಹ ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ನಡಿಸಬೇಕು. ಗ್ರಹಣೀರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ದೀಪನಕರವಾದ್ದೆಲ್ಲ ಹಿತವು. ಜ್ವರ ಮುಂತಾದ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು, ಗ್ರಹಣೀರೋಗಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ, ಆಯಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸಿ, ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವ ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಾಚನ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಂಘನಪಾಚನಗಳು ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀಪನ ನಡಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ವೈ ಸಾ. ಸಂ 234). ಅಂಬಸ್ತ್ರಾದಿಯು ಸಂಗ್ರಾಹಿವರ್ಗ, ಹರಿದ್ರಾದಿ ಪಾಚನವರ್ಗ, ಮತ್ತು ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ ದೀಪನವರ್ಗ ಎಂತ ನ ಸಂ ನ್ಯಾ (ಪು 601) ಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗಲೂ ವಾತಾದಿದೋಷವಿಚಾರ ಆಗತಕ್ಕ

11. ಶುಂಠೀಸಮುಸ್ತಾತಿವಿಸಾಂ ಗುಡೂಚೀಂ ಪಿಬೇತ್ಸಮಾಂತಾಂ ಕ್ವಧಿತಂ

ಬಲೇನ |

ಆಮಪಾಚನಕ್ಕೆ
ಕಷಾಯಾದಿ
ಯೋಗಗಳು.

ಮನ್ಥಾನಲತ್ವೇ ಸತತಾಮತಾಯಾಮಾಮಾನುಬಂಧೇ ಗ್ರಹಣೀಗದೇ ಚ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 108)

ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಿಡದೆ ಹಿಡಕೊಂಡಿರುವ ಆಮತ್ಸ(ಅಜೀರ್ತಿ)ದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಮಯುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಹಣೀರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ನಾಗರಾತಿವಿಸಾಮುಸ್ತಕ್ಪಾಧಃ ಸ್ವಾದಾಮಪಾಚನಃ |

ಮುಸ್ತಾಂತಕಲ್ಮಃ ಪಥ್ಯಾ ವಾ ನಾಗರಂ ಚೋಷ್ಣವಾರಿಣಾ || (ಚ. 662)

ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಅವುಗಳ ಕಲ್ಮವನ್ನು, ಅಥವಾ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಅಥವಾ ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು, ಬಿಸಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಆಗಲಿ, ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಆಮಪಾಚನ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ದ್ವೌ ಕ್ವಾರೌ ಲವಣಾನಿ ಚ |

ಚಿತ್ರಕಾದಿ ಗುಳಿಗೆ
ಪ್ರೋಷಂ ಹಿಂಗ್ರಜಮೋದಾಂ ಚ ಚಪ್ಪಂ ಚೈಕತ್ರ ಚೂರ್ಣಯೇತಾ ||
ಗುಟಿಕಾ ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಥ ದಾಡಿಮಸ್ತು ರಸೇನ ವಾ |

ಕೃತಾ ವಿಪಾಚಯನ್ತ್ಯಾಮಂ ದೀಪಯನ್ತ್ಯಾಶು ಚಾನಲಮ್ ||

(ಚ. 662)

ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಎರಡು ಕ್ವಾರಗಳು (ಸೌವರ್ಚಲ ಮತ್ತು ಯವ), ಐದು ಲವಣಗಳು, ತ್ರಿಕಟಿ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಅಜಮೋದ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ

ಒಟ್ಟಾಗಿ ಜೂರ್ಣಿ, (ಹುಳಿ) ಮಾದಳಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದಾಗಲಿ (ಹುಳಿ) ವಾಳಿಂಬದ ರಸದಿಂದಾಗಲಿ ಅರೆದುಮಾಡಿದ ಗುಳಿಗೆಗಳು ಆಮವನ್ನು ಒಳ್ಳೆದಾಗಿ ಪಾಚನಮಾಡಿ, ಬೇಗನೆ ಅಗ್ನಿದೀಪನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸರಾ ಐದು ಲವಣಗಳಿಂದರೆ, ಕಾಚ, ಸ್ತಂಭವ, ಸಾಮುದ್ರ, ವಿಡ, ಸೌವರ್ಣ (೨ : ೨) ಪ. ೨ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಚದ ಬದಲಾಗಿ 'ರೋಮಕ' ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪ 306)

12.

ವಾತಗ್ರಹಣೀ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತು ಪರಪಕ್ಷಾಮಂ ಮಾರುತಗ್ರಹಣೀಗದಮ್ |
ದೀಪನೀಯಯುತಂ ಸರ್ಪಿಃ ಪಾಯಯೇತಾಲ್ಪ ಶೋ ಭುಷಕ್ |
ಕಿಂಚಿತ್ಸನ್ನಕ್ಷತ್ರೇ ತ್ವಗ್ನೌ ಸಕ್ತವಿಣ್ಣೂತ್ರಮಾರುತಮ್ |
ದ್ವಿತ್ರೀಣ್ಯಹಾನಿ ಸಸ್ತೇಹಂ ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಕ್ತಂ ಸಿರೂಹಯೇತ್ |
ತತಃ ಪರಣ್ಣತ್ಯೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ತೈಲಕೇನ ವಾ |
ಸಕ್ತಾರೇಣಾನಿಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಸ್ತಸ್ತದೋಷಂ ವಿರೇಚಯೇತ್ |
ಶುದ್ಧಂ ರೂಕ್ಷಾಶಯಂ ಬದ್ಧವರ್ಚಸಂ ಚಾನುವಾಸಯೇತ್ |
ದೀಪನೀಯಾಮ್ಲ ವಾತಘ್ನಿಸಿದ್ಧತೈಲೇನ ಮಾತ್ರಯಾ |
ನಿರೂಢಶ್ಚ ವಿರಿಕ್ತಶ್ಚ ಸಮ್ಯಕ್ ಚೈವಾನುವಾಸಿತಃ |
ಲಘುಸ್ತನ್ನಪ್ರತಿಪಂಧುಕ್ತಃ ಸರ್ಪಿರಭ್ಯಾಸಯೇತ್ಪುನಃ | (ಚ. 660-661)

ವೃದ್ಧ್ಯಸು ಆಮ ಪಕ್ಷವಾಯಿತಂತ ತಿಳಿದಮೇಲೆ, ವಾತಗ್ರಹಣೀಯಲ್ಲಿ ದೀಪನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಘೃತವನ್ನು ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಅಗ್ನಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚುರುಕಾದ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಲಮೂತ್ರವಾಯುಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಅವನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಜನ ಮಾಡಿಸಿ, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಸಿರೂಹವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ಎರಡು ಮೂರು ದಿನ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ಸಿರೂಹವಸ್ತ್ರಿಯಿಂದ ವಾಯು ಶಾಂತನಾಗಿ ದೋಷವು ಸಡಿಲಾದ ಮೇಲೆ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನಾಗಲಿ, (ವಿರೇಚನ ಔಷಧಗಳು ಸೇರಿದ) ಘೃತ ಅಥವಾ ತೈಲವನ್ನಾಗಲಿ, ಕ್ಷಾರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು, ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಶೋಧನ ಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪಕ್ಷಾಶಯವು ಒಣಗಿ ಮಲ ಬದ್ಧವಾದರೆ, ದೀಪನಕರವಾದ ಮತ್ತು ವಾತನಾಶಕವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ ಹುಳಿರಸಗಳಿಂದಲೂ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೈಲದಿಂದ, ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ಅನುವಾಸನವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ನಿರೂಹವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನೂ ವಿರೇಚನವನ್ನೂ ಅನುವಾಸನವನ್ನೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದನಂತರ, ಲಘುವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪುನಃ ಘೃತದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಮಜ್ಜೆಗಳನ್ನು
ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ನಿಧಾನ

ವಾತೇ ಸ್ವಪ್ನಂ ಸೈನ್ಧವೋಪೇತಂ ಪಿತ್ತೇ ಸ್ವಾದ್ವಪ್ಲಶರ್ಕರಮ್ |
ಪಿಬೇತ್ತಕ್ರಂ ಕಫೇ ಚಾಪಿ ಕ್ಷಾರತ್ರಿಕಟುಸಂಯುತಮ್ ||
ಹಿಂಗುಚೀರಯುತಂ ಘೋಲಂ ಸೈನ್ಧವೇನಾವಧೂಲಿತಮ್ |
ಗ್ರಹಣ್ಯಶೋಫ ಸತಿಸಾರಘ್ನಂ ಭವೇದ್ರೂತಹರಂ ಪರಮ್ ||
ರೋಚನಂ ಪುಷ್ಟಿದಂ ಬಲ್ಯಂ ಬಸ್ತಿಶೂಲವಿನಾಶನಮ್ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 330)

ವಾತದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯು ಹುಳಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಂಧವಲವಣಿ ವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಸಿಹಿಯುಕ್ತವಾದ ಹುಳಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಫದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಂದಿಗೆ ಯವ ಕ್ಷಾರ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕಟುವಿನ ಚೂರ್ಣ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕೆನೆ (ಬಾವೆ) ತೆಗೆಯದೆ ಮತ್ತು ನೀರು ಕೂಡಿಸದೆ ಕಡೆದ 'ಘೋಲ' ಎಂಬ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು, ಹುರಿದ ಇಂಗು, ಜೀರಿಗೆ, ಇವು ಗಳ ನುಣ್ಣುಗಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಸ್ಥಂಧವಲವಣದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಿ ಸುವದರಿಂದ ಗ್ರಹಣೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಅತಿಸಾರ, ಮೂತ್ರಾಶಯದ ಶೂಲೆ, ಇವುಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು; ಅದು ವಾತಹರಗುಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ರುಚಿಕರ, ಪುಷ್ಪಿಕರ, ಮತ್ತು ಬಲಕರ.

ಪರಾ ಹಸಿಮಜ್ಜೆಗೆಯ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಫ ನಾಶವಾದರೂ ಕಂದದಲ್ಲಿ ಕಫವುಂಟಾಗಿ, ಪೀನಸ-ಶ್ವಾಸ-ಕಾಸಾದಿ ರೋಗಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ, ಅದ್ದರಿಂದ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಭಾ ಪ್ರ 930)

ಪಿಪ್ಪಲಾದಿ
ಚೂರ್ಣ

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಬೃಹತೀ ವ್ಯಾಘ್ರೀ ಯವಕ್ಷಾರಕಲಿಂಗಕಾಃ |
ಚಿತ್ರಕಂ ಶಾರಿವಾ ಪಾರಾ ಶಟೀ ಲವಣಪಂಚಕಮ್ ||
ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಪಾಯಯೇದ್ದಧ್ವಾ ಸುರಯೋಷ್ಣಾಂ ಮೃಸಾ ಽಪಿ ವಾ |
ಮಾರುತಗ್ರಹಣೇದೋಷೇ ಶಮನಂ ವರಮಂ ಮತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 108)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಯವಕ್ಷಾರ, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ (ಇಂದ್ರ ಜೀವಿ), ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಸುಗಂಧಿಬೇರಿನ ಒಳಸಿಪ್ಪೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಸಣ್ಣಕಚೋರ ಮತ್ತು ಪಂಚಲವಣಗಳು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆಯಾಗಲಿ, ಹೆಂಡದೊಂದಿಗೆ ಯಾಗಲಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆಯಾಗಲಿ ಪಾನಮಾಡಿಸುವದು ವಾತಗ್ರಹಣೇದೋಷದ ಶಮ ನಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ್ದು ಎಂತ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಾ ಚರಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಯೋಗವು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಶಟೀಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಉಂಟು, ಮತ್ತು ಅದರ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಕೋಷ್ಠವಾತ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆಂತ ಚೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪ್ರ 663)

ತ್ರ್ಯೂಷಣತ್ರಿಫಲಾಕಲ್ಕೇ ಬಿಲ್ವಮಾತ್ರೇ ಗುಡಾತ್ಪಲೇ !
ತತ್ತ್ಯೂಷಣಾದಿಘೃತ ಸರ್ಪಿಷೋ ಽಷ್ಟಪಲಂ ಪಕ್ವಾನ್ವ ಮೂತ್ರಾಂ ಮನ್ನಾನಲಃ ಪಿವೇತ್ ||

(ಚ. 661)

ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಇವು (ಅರ್ಧ ತೊಲೆ ಪ್ರಕಾರ) ಒಂದು ಪಲ, ಬೆಲ್ಲ ಒಂದು ಪಲ, ತುಪ್ಪ ಲ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯವುಳ್ಳವನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪರಾ: ದ್ರವ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ೩೨ ಪಲ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡುವದು

ಹಿಂಗ್ರಸ್ತಕ
ಚೂರ್ಣ

ಯವಾನೀವೈೋಷಸಿನೂತ್ಥಜೇರಕದ್ವಯಹಿಂಗುಜಮ್ |
ಆದ್ಯಗ್ರಾಸಾಶಿತಂ ಸಾಚ್ಯಂ ಚೂರ್ಣಂ ವಾತನುದಗ್ನಿಕೃತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 108)

ಓಮು, ತ್ರಿಕಟು, ಸ್ಥಂಧವಲವಣ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ. (ಹುರಿದ)

ಇಂಗು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಕವಲದೊಂದಿಗೆ, ತುಪ್ಪ ಸಮೇತವಾಗಿ, ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾತ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಅಗ್ನಿ ಉಂಟಾಗುವದು.

ಪಠಾ X X ನಂ ಅಧ್ಯಾಯದ 22ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ

ಧಾನ್ಯಬಿಲ್ವಬಲಾಶುಂಠಿತಾಲವರ್ಣೀಶೃತಂ ಜಲಮ್ |
ಫಾನ್ಯಕಾದಿ ಕಷಾಯ ಸ್ನಾಂದ್ರಾತಗ್ರಹಣೀದೋಷೇ ಸಾನಾಹಂ ಸಪರಿಗ್ರಹೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 109)

ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಕಾಯಿ (ಅಥವಾ ಬೇರು), ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಬಡಲಸೋಸಿ, ಇವುಗಳ ಕಸಾಯವು ಆನಾಹಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ವಾತಗ್ರಹಣೀದೋಷದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು.

ಘೃತಂ ನಾಗರಕಲ್ಮೇನ ಸಿದ್ಧಂ ವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ |
ಗ್ರಹಣೀಪಾಂಡುರೋಗಘ್ನಂ ಪ್ಲೀಹಕಾಸಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||
ಶಿಶ್ನಾಷ್ಠಧನ್ಯ ಗರ್ಭಣಿ ದಶಮೂಲಜಲೇ ಶೃತಮ್ |
ಘೃತಂ ಸಿಹಸ್ನಾಚ್ಚೈಯಧುಂ ಗ್ರಹಣೀಂ ಸಾಮವಾತಜಾಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 111)

ಶುಂಠಿಯ ಕಲ್ಮದಿಂದ (ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ) ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ವಾತದ ಗತಿಯು ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುವದು ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣಿ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಶುಂಠಿಕಲ್ಮದಿಂದ ದಶಮೂಲಗಳ ಕಸಾಯದಲ್ಲಿ ಪಾಕ ಮಾಡಿದ ಘೃತವು ಶೋಫಯನ್ನೂ ಅಮವುಳ್ಳ ವಾತಗ್ರಹಣಿಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

ನಾಗರಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ |
ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಧಾನ್ಯಂ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾರಾ ಯವಾಸಿಕಾ ||
ಚಾಂಗೀರೇಸ್ವರಸೇ ಸರ್ಪಿಃ ಕಲ್ಮೇರೇತ್ಯೈರ್ವಪಾಚಯೇತಾ |
ಚತುರ್ಗುಣೇನ ದಧ್ನಾ ಚ ತದ್ಘೃತಂ ಕಫವಾತನುತಾ ||
ಅಶಾಂಸಿ ಗ್ರಹಣೀದೋಷಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಮ್ |
ಗುದಭ್ರಂಶಾರ್ತ್ವಮಾನಾಹಮೇತತ್ಸರ್ಪಿರ್ವ್ಯಪೋಹತಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 111)

ಶುಂಠಿ, ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಹಿಮ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆ(ಪುಳಿಯೂರ್)ಯ ರಸದಲ್ಲಿ, ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಮೊಸರು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪವು ಕಫವಾತವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಅರ್ಶಸ್ಸುಗಳು, ಗ್ರಹಣೀದೋಷ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ, ಗುದಭ್ರಂಶದ ಪೀಡೆ, ಆನಾಹ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಪಠಾ ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆಯ ರಸ ಸಹ ೪ ಪಾಲು ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂತ (ರ. ರ. 270)

ಯಮಾನ್ಯಾಮಲಕೇ ಪಥ್ಯಾ ಮರಿಚಂ ತ್ರಿಪಲಾಂತಿಕಮ್ |
 ತಕ್ರಾಂಷ್ಠ ಲವಣಾನಿ ಪಲಾಂಶಾನಿ ವಂಚ ಚೈಕತ್ರ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ತಕ್ರಕಂಸಾಸುತಂ ಜಾತಂ ತಕ್ರಾರಿಷ್ಟಂ ಪಿಬೇನ್ನರಃ |
 ದೀಪನಂ ಶೋಧಗುಲ್ಮಾರ್ಶಕ್ರಿಮಿಮೇಹೋದರಾವಹಮ್ ||

(ಚ. 6೧4)

ಓಮ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಮೂರು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಐದು ಲವಣಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಒಂದು ಅಥಕ (ಅಗಲೇ ಕಡೆದ ಸಿಹಿ) ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಕದಡಿ, (ಗಡಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹೂಯಿದು, ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿ ಆರು ದಿನ ಇಟ್ಟು) ಹುಳಿಸಿದ ತಕ್ರಾರಿಷ್ಟವನ್ನು (ಪ್ರಮಾಣವರಿತು) ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಉಂಟಾಗುವದು, ಶೋಫ, ಗುಲ್ಮ, ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಕ್ರಿಮಿ, ಪ್ರಮೇಹ, ಮತ್ತು ಉದರವ್ಯಾಧಿ ತೊಲಗುವವು.

ಪಠಾ ಮಜ್ಜೆಗ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ ಕಂಸ (ಅರ್ಶಕ) ಎಸರೆ 128 ವಲ (ಪು ನಾ. II-290)

13. ಸ್ತಸ್ಥಾನಗತಮುಕ್ತಿಶ್ವಮಗ್ನಿಸಿರ್ವಾಪಕಂ ಭಷಕಾ |
 ಪಿತ್ತಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ವಿರೇಕೇಣ ಸಿರ್ಹರೇದ್ವಮನೇನ ವಾ ||
 ಅವಿದಾಹಿಭರನ್ನೈಶ್ಚ ಲಘುಭಸ್ತಿಕ್ತಸಂಯುತೈಃ |
 ಜಾಂಗಲಾನಾಂ ರಸೈರ್ಯೂಷೈರ್ಮುರ್ದಾದೀನಾಂ ಪಿಡ್ಯರಪಿ |
 ದಾಹಿಮಾಷ್ಟೈಃ ಸಸರ್ಪಿಷ್ಠೈರ್ದೀಪನಗ್ರಾಹಿಸಂಯುತೈಃ |
 ತಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ದೀಪಯೇಚ್ಛಾಣೈಃ ಸರ್ಪಿರ್ಭಿರ್ವಾ ಸತಿಕ್ರಕೈಃ |

(ಚ. 664)

ಕೆದರಿ ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯಾದ ಪಿತ್ತವು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೋಂದಿಸುವ ದನ್ನು ತಿಳಿದು, ವೈದ್ಯನು ಆ ಪಿತ್ತವನ್ನು ವಿರೇಚನದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು, ಅಥವಾ (ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿದ್ದರೆ) ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿ ತೆಗೆದುಬಿಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ವಿದಾಹಿಯಲ್ಲದ, ಲಘುವಾದ ಮತ್ತು ಕಹಿರಸ ಯುಕ್ತವಾದ (ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದ) ಆಹಾರಗಳನ್ನು, ಜಾಂಗಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನೂ ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಾರುಗಳನ್ನೂ ಪಳಿದ್ದಗಳನ್ನೂ ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ದೀಪನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು, ಅಥವಾ (ಅದೇ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ) ಕಹಿದ್ರವ್ಯಗಳ ಸೇರಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು, ಕೊಟ್ಟು ಆ ರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಪಠಾ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಜೀನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದು ಅಥವಾ ಬಿಸಿಸಿರಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವದು

ರಸಾಂಜನಮತಿವಿಪಾ ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಫಲತ್ವಚಮ್ |
 ನಾಗರಂ ಧಾತಕೇ ಜೈವ ಸಕ್ಲಾದ್ರಂ ತಂಡುಲಾಮ್ಲುನಾ ||
 ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀದೋಷಾಶೋರಕ್ತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರನುತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 111-112)

ರಸಾಂಜನ, ಅತಿವಿಡೆ, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ ಮತ್ತು ತೊಗಟು, ಶುಂಠಿ, ಧಾತಕೀ ಕುಸುಮ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ *ನೊಂದಿಗೆ, ಜೇನು ಸಮೇತವಾಗಿ, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀದೋಷ, ಅರ್ಶಸ್ಸು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವವು.

* - ಪಲ ಅಕ್ಕಿ ಕಡಿಗೆ ೮ ಪಲ ನೀರು ಹಾಕಿ ತಿಕ್ಕಿ ಶೋಷಿಸಿದ ನೀರು (ಚ ಸಾ ಸಂ 112)

ಪಾಂಡಿ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ಚೂರ್ಣ ಸಾರಾವತ್ಸಕಬೀಜಾಸಿ ಚಿತ್ರಕಂ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್ |
ಪಿಪ್ಪಲಿಪ್ಪಾಪ್ಪಾಧ್ಯ ಚೂರ್ಣಾಸಿ ಕೃತ್ತಾ ಚೋಷ್ಣೇನ ವಾರಿಣಾ ||
ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಣಾಭ್ಯಾ ತಾನಾಂ ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಶೂಲನುದ್ವಿತಮ್ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 112)

ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು, ಅಥವಾ ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿ ಸೀರಿಸೊಂದಿಗೆ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ದೋಷ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಗ್ರಹಣೀಯಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು, ಅದರಿಂದ ಶೂಲಿ ವರಿಹಾರವಾಗಿ ಹಿತವಾಗುವದು.

ನಾಗರಾತಿಂಷೇ ಮುಸ್ತಂ ಧಾತಕೀಂ ಸರಸಾಂಜನಮ್ |
ಽತ್ಸಕತ್ವತ್ವಲಂ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾರಾಂ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀಮ್ ||
ಸಿಜೇತ್ಸಮಾಂಶಂ ತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ಸಕ್ಷಾದ್ರಂ ತಂಡುಲಾಂಬುನಾ |
ಪೃತ್ತಿಕೇ ಗ್ರಹಣೀದೋಷೇ ರಕ್ತಂ ಯಚ್ಚೋಷವೇಶ್ಯತೇ ||
ಅರ್ಶಾಂಸಿ ಚ ಗುದೇ ಶೂಲಂ ಜಯೇಚ್ಛೈವ ಪ್ರವಾಹಿಕಾಮ್ |
ನಾಗರಾದ್ಯಮಿದಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕೃತ್ವಾತ್ರೇಯೇಣ ಪೂಚಿತಮ್ ||
(ಚ. 665)

ಶುಂಠಿ ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ರಸಾಂಜನ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ೮ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಕ್ಕಚ್ಚಿ ನೊಂದಿಗೆ, ಜೇನು ಕೊಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀದೋಷ, ರಕ್ತಬಿರತ ಮಲ ಅರ್ಶಸ್ಸುಗಳು, ಆಸನದ ಶೂಲಿ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ ಸಹ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಈ ನಾಗರಾದಿ ಚೂರ್ಣವು ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯರಿಂದ ಮುನ್ನಿನಲ್ಲು ಟ್ಟಂಧಾದ್ಧ.

ಘೋಸಿವ್ವಂ ಕಟುಕಂ ವೈಶೇಷಂ ಮುಸ್ತಮಿನ್ದ್ರಯವಾನ್ಮಮಾನ್ |
ದ್ವಿ ಚಿತ್ರಕಾದ್ವತ್ಸಕತ್ವಗ್ನಾಗಾನ್ ಷೋಡಶ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
ಗುಡಶೀತಾಮ್ಬುನಾ ಪೀತಂ ಗ್ರಹಣೀದೋಷಗುಲ್ಮನುತ್ |
ಕಾಮಲಾಜ್ವರಪಾಂಡುತ್ಪಮೇಹಾರುಚ್ಯತಿಸಾರನುತ್ ||
(ಚ. 665)

ನಿಲಬೇವು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವು ಸರೀತೂಕ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ೨ ಭಾಗ, ಕೊಡಸಿಗನ ತೊಗಟು ೧೩ ಭಾಗ, ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ. ೮ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಣ್ಣಗಾದ ಬಿಲ್ಲದ ನೀರಿನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ,

ಗ್ರಹಣೀದೋಷ, ಗುಲ್ಮ, ಕಾಮಿಲೆ, ಜ್ವರ, ಪಾಂಡು, ಮೇಹ, ಅರುಚಿ, ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಷರಾ ಬಿಲ್ಲದ ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಸಿಹಿ ಬರುವಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲವನ್ನು ಕದಡಿದ್ದು ಬಿಲ್ಲದ ಗುಡಾಂಬು ಕ್ರಮ ನೀರು ಎಂತ ಚ ಸಾ ಸಂ (ಸು 112) ತೂಕದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಎಂಟನೇ ಒಂದಂಶ ಬಿಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ದರೆ ಸಾಕು

ಪಾರಾಬಿಲ್ವಾನಲವ್ಯೋಷಬಮ್ಬುದಾಡಿಸುಧಾತಕೀ |
 ಪಾರಾದಿಚೂಣಃ ಕಟುಕಾತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಾದಾರ್ವಿಭೂನಿಮ್ನವತ್ಸಕ್ತೈಃ ||
 ಸರ್ವೈರೇತೈಃ ಸಮಂ ಚೂರ್ಣಂ ಕೌಟಜಂ ತಂಡುಲಾಮ್ಬುಸೌ |
 ಸಕ್ಷೌದ್ರಂ ಚ ಪಿಬೇಚ್ಛರ್ದಿಜ್ವರಾತಿಸಾರಶೂಲವಾನ್ ||
 ತೃಡ್ವಾಹಗ್ರಹಣೀದೋಷಾರೋಚಕಾನಲಸಾದಚಿತ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ 112)

ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬಲ್ವವತ್ರಿಕಾಯಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ತ್ರಿಕಟು, ನೇರಳೆಮರಸ ತೊಗಟು, ದಾಳಿಂಬದ ಹೀಚು, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮರದರ ಸಿನ, ನೆಲಬೇವು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಸಾಲಾಗಿ, ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ಸರೀ ಪಾಲು ಕೊಡಿಸಿಗನ ತೊಗಟು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಅಕ್ಕಚ್ಚಿನೊಂದಿಗೆ ಆ ಚೂರ್ಣ ವನ್ನು, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ, ವಾಂತಿ, ಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಶೂಲೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಉರಿ, ಗ್ರಹಣೀದೋಷ, ಅರುಚಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಸಹ ವಾಸಿಯಾಗುವವು

ಚಂದನಂ ಪದ್ಮಕೋಶೀರಂ ಪಾರಾಂ ಮೂರ್ವಾಂ ಕುಟನ್ನಟಮಾ |
 ಚಂದನಾಬಸ್ಯತ ಷಡ್ಗನ್ಧಾಶರಿವಾಸ್ಥೋತಾಸಪ್ತವರ್ಣಾಟರೂಷಕಾನ್ ||
 ವಚೋಲೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥವಟಪ್ಲಕ್ಷ ಕಸೇತನಾನ್ |
 ಕಟುಕಾರೋಹಿಣೀಂ ಮುಸ್ತಂ ಸಿವ್ವಂ ಚ ದ್ವಿಪಲಾಂತಿಕಮಾ ||
 ದ್ರೋಣೇ ಸಪಾಂ ಸಾಧಯೇತ್ಪಾದಶೇಷೇ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಘೃತಾತ್ಪಚೇತಾ |
 ಕಿರಾತತಿಕ್ರೇಸ್ತ್ರಯವೇರಾಮಾಗಧಿಕೋತ್ಪಲೈಃ ||
 ಕಲ್ಪೈರಕ್ಷಸಮೈಃ ಪೇಯಂ ತತ್ತ್ರಿತ್ತಗ್ರಹಣೀಗದೇ |
 ತಿಕ್ತಕಂ ಯದ್ಭೂತಂ ಚೋಕ್ಷಂ ಕಾಷ್ಠಿಕೇ ತಚ್ಚ ದಾಪಯೇತ್ ||

(ಚ. 664, 665)

ಶ್ರೀಗಂಧ, ಪದ್ಮಕ, ಲಾಮಂಚ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಹಗ್ಗುರುಟಿಗೆಬೇರು (ಮಲ ಪೆರಂ ಕುರುಂಬ), ಆನೆಮುಂಗು, ಬಜಿ, ಕರೀ ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಬಿಳೀ ಸುಗಂಧಿಬೇರು, ಎಳೆಬಾಳೆ (ಹಾಲೆ)ಯ ಕೆತ್ತಿ, ಆಡುಸೋಗೆಬೇರು, ಕಹಿವಡುವಲು, ಅತ್ತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಗೋಳಿ, ಬಸುರಿ, ಕಿರುಗೋಳಿ, ಈ ಐದು ಮರಗಳ ಚಕ್ಕಗಳು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕಹಿಬೇವಿನ ಕೆತ್ತಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ೨ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿ, ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು, ೪ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹೊಯಿದು, (ಕಲ್ಮವಾಗಿ) ನೆಲಬೇವು, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಓರೆಲೆ, ಹಿವುಲಿ, ನೀಲತಾವರೆ (ಅಥವಾ ನೈದಿಲೆ), ಇವುಗಳನ್ನು ೧ ಕರ್ಷ

ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಕಲಸಿ, ಪಾಕಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ
ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣೀರೋಗದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು. ಕುಷ್ಠರೋಗಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ತಿಕ್ತ
ಘೃತವನ್ನು ಸಹ ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬಹುದು.

14. ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮದುಷ್ಟಾಯಾಂ ವಮಿತಸ್ಯ ಯಥಾವಿಧಿ |

ಶ್ಲೇಷ್ಮಗ್ರಹಣೀಯ
ಚಕ್ರ

ಕಟ್ಟವುಲವಣಕ್ಕಾರ್ಪಿಸ್ತಿಕ್ಯಶ್ಚಾಗ್ನಿಂ ವಿವರ್ಧಯೇತ್ | (ಚ. 666)

ಕಫದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ವಾಂತಿ
ಮಾಡಿಸಿ, ಕಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಹಿ ಮತ್ತು ಕ್ಷಾರಗಳ ಉಪಯೋಗ
ದಿಂದ ರೋಗಿಯ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕು.

ವರಾ ಉಪ್ಪು-ಕ್ಷಾರ-ಹುಳಿವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಗೂ, ವಿಸರ್ಧಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವದು (ಆ ಸಂ. II-202)

ಶುಂಠಿ ಮುಸ್ತಂ ವಿಡಂಗಂ ಚ ಸುರಾತಕ್ರೋಷ್ಣವಾರಿಣಾ |

ಸುಂಠ್ಯಾಚಾರ್ಣ

ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಂ ಗ್ರಹಣೀದೋಷಂ ಪೀತಂ ಹಸ್ತ್ಯಾಗ್ನಿವರ್ಧನಮ್

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 114)

ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಹೆಂಡದೊಂದಿಗೆ,
ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಂದಿಗೆ. (ಅಥವಾ) ಬಿಸಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ (ಕಲಸಿ) ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕಫಗ್ರಹಣೀ
ದೋಷ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು

ದ್ರೋಣಂ ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಾಣಾಂ ವಿಡಂಗಾನಾಂ ತತೋಽರ್ಧಃ |

ಮಧ್ಯಾಸವ

ಚಿತ್ರಕಸ್ಯ ತತೋಽರ್ಧಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಥಾ ಭಲ್ಲಾತಕಾಢಕಮ್ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾತ್ರಿವಲಂ ಜೈವ ತ್ರಿದ್ರೋಣೇಽಪಾಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |

ದ್ರೋಣಶೇಷೇ ತು ತಚ್ಚೀತಂ ಮಧ್ವರ್ಧಾಧಕಸಂಯುತಮ್ |

ಏಲಾಮೃಣಾಲಾಗುರುಭಿಶ್ಚನ್ನನೇನ ಚ ರೂಪಿತೇ |

ಕುಂಭೇ ಮಾಸಸ್ಥಿತಂ ಚಾತಮಾಸವಂ ತಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್

ಗ್ರಹಣೀ ದೀವಯತ್ಯೇಷ ಬೃಂಹಣಃ ಕಫಪಿತ್ತಜಿತ |

ಶೋಧಂ ಕುಷ್ಠಂ ಕಿಲಾಸಂ ಚ ಪ್ರಮೇಹಾಂಶ್ಚ ಪ್ರಣಾಶಯೇತ್

(ಚ. 666)

ಇಪ್ಪೆಹೂವು ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ, ವಾಯುವಿಳಂಗ ೮ ಪ್ರಸ್ಥ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ೪ ಪ್ರಸ್ಥ, (ಶುದ್ಧ) ಗೇರು
ಕಾಯಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ (ಚಟ್ಟು) ೪ ಪ್ರಸ್ಥ, ಮಂಜಿಷ್ಠ ೩ ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂರು ದ್ರೋಣ
(೪೮ ಪ್ರಸ್ಥ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ, ೧ ದ್ರೋಣಕ್ಕೆ ಬತ್ತುತ್ತಲೇ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ,
ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ೨ ಪ್ರಸ್ಥ ಜೇನನ್ನು ಬೆರಸಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ತಾವರೆದಂಟು, ಅಗಲುಗಂಧ ಮತ್ತು
ಚಂದನ, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣವನ್ನು (ನೀರಿಸಿಂದರೆದು) ಒಂದು (ಮಣ್ಣಿನ) ಬಾನೆಯೊಳಗೆ
ಲೇಪಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹೊಯಿದು, ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿ, ಒಂದು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಇರಿಸಿ
ದ್ದಲ್ಲಿ, ಅದು ಆಸವ ಆಗುವದು, ಆದನ್ನು (ವ್ರಮಾಣವರಿತು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ

ಗ್ರಹಣೀಯ (ಅಗ್ನಿಯ) ದೀಪನ ಉಂಟಾಗುವದು, ಕಫಪಿತ್ತ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು, ಮತ್ತು ಶೋಫ, ಕುಷ್ಠ, ಕಿಲಾಸ (ಬಿಳೀಕುಷ್ಠ), ಪ್ರಮೇಹ, ಈ ರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. ಈ ಆಸವವು ಪುಷ್ಪಿಕರ.

ಪರಾ ಮಂಜಿಷ್ಠವನ್ನು ೨ ಪಲ ಕೂಡಿಸುವದಾಗಿ ವಾ. (ಪು. 333)

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಸ್ವರಸಂ ಶ್ರುತಮರ್ಧಕ್ಕಯಾಕೃತಮ್ |
 ಲಘುಮಥ್ನಸಪ್. ಕ್ಷೌದ್ರಪಾದಯುತಂ ಶೀತಂ ಪೂರ್ವವತ್ಸನ್ನಿಧಾವಯೇತ್ |
 ತಂ ಪಿಬನ್ ಗ್ರಹಣೀದೋಷಾನ್ ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾನ್ ಹಿತಾಶನಃ ||

(ಚ. 666, 667)

ಇವೈಹೂವಿನ ಸ್ವರಸವನ್ನು ಅರ್ಧಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ, ಅದು ತಣಿದ ಮೇಲೆ ಕಾಲಂತ ಬೇಸು ಕೂಡಿಸಿ, ಹಿಂದಿನ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ (ವಿಲಾಧಿಯ ಲೇಪಯುಕ್ತವಾದ ಬಾನೆಯಿಲ್ಲ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ವರೆಗೆ) ಇರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಉಂಟಾಗುವ ಆಸವವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ, ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಲು, ಸರ್ವ ಗ್ರಹಣೀದೋಷಗಳು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವವು.

ಪರಾ ಸ್ವರಸ ಸಿಕ್ತದಾಗ್ಗೆ ಒಣಗಿದ ಹೂವಿನ ಕರಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು

ದ್ರಾಕ್ಷೇಕ್ಷು-
 ಖರ್ಜೂರಗಫ
 ಆಸವ

ತದ್ವದ್ರಾಕ್ಷೇಕ್ಷುಖರ್ಜೂರಸ್ವರಸಾನಾಸುತಾನ್ ಪಿಬೇತ್ | (ಚ. 667)
 ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆರಸ, ಕಞ್ಚಿನ ರಸ, ಖರ್ಜೂರದ ರಸ, ಇವುಗಳ ಆಸವಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸಂಚಾರವ

ಪ್ರಾಸ್ಥಿಕಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಂ ಪಿಪ್ಪಾ ಗುಡಂ ಮಧ್ಯಂ ವಿಭೇತಕಾತ್ |
 ಉದಕಪ್ರಸ್ಥಸಂಯುಕ್ತಂ ಯವಪಲ್ಲೇ ನಿಧಾವಯೇತ್ ||
 ತಸ್ಮಾತ್ಪಲಂ ಸುಜಾತಾತ್ಪು ಸಲಿಲಾಂಜಲಿಸಂಯುತಮ್ |
 ಪಿಬೇತ್ಪಿಂಡಾಸವೋ ಹ್ಯೇಷ ರೋಗಾನೀಕವಿನಾಶನಃ ||
 ಸ್ವಸ್ಥೋ ತಪ್ತೇನಂ ಪಿಬೇನ್ಮಾಸಂ ನರಃ ಸಿದ್ಧಂ ರಸಾಯನಮ್ |
 ಇಚ್ಛಂಸ್ತೇಪಾಮನುತ್ಪತ್ತಿಂ ರೋಗಾಗಾಣಾಂ ಯೇ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

(ಚ. 667, 668)

೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಪಿಪ್ಪಲಿಪುಡಿ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಬೆಲ್ಲ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ಶಾಂತಿಕಾಯಿಯೊಳಗಿನ ತಿರುಳಿನ ಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅರೆದು, (ಗಡಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ) ಯವೆಯ (ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಭತ್ತದ) ರಾಶಿಯೊಳಗೆ ಹುಗಿದಿಡಬೇಕು (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಹುಗಿದಿಟ್ಟು, ಆಸವಮಾಡಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು). ಆ ಆಸವದಿಂದ ೧ ಪಲವನ್ನು ೧ ಕುಡತೆ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಸಿ, ಪಾನಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಪಿಂಡಾಸವವು ರೋಗಸಮೂಹವನ್ನೇ ನಾಶ ಮಾಡುವದು. ಈ ರಸಾಯನವನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿರುವವನಾದರೂ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳು (ಗ್ರಹಣಿ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಆನಾಹ, ಕಫಹೃದ್ರೋಗ, ಪಾಂಡು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ) ಹುಟ್ಟಬಾರದೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

మధ్వరిష్ఠ

సవే పిష్టలిమధ్వక్త్రే కలసే గురుధూపితే |
మధ్వధకం జలసమం చూర్ణానిమాని దావయేత్ ||
కుడవాద్ధం విడంగానాం పిష్టల్యాః కుడవం తథా |
చతుర్థకాంతాన్ త్వక్క్లియార్ః కేశరం మరిచాని చ ||
త్వగేలావత్రకరటిక్రముకాతివిషాఘనమా |
హరేణ్ద్రేను(కణ్వలు)కతేబిణ్ద్రాపిష్టలిమూలచిక్రకాన్ ||
కర్పికాంతాన్ స్థితం మాసమత లూర్ధ్వం ప్రయోజయేత్ |
సున్దం సన్ద్రేపయత్కగ్నిం కరోతి విషమం సమమ్ ||
హృత్వాండుగ్రహణీరోగకృష్ణార్కశ్చయధుజ్వరాన్ |
వాతశ్లేష్మామయంశ్చాన్యన్ మధ్వరిష్ఠ్యే వ్యవోహతి

(చ. 668)

పిష్టలిమధ్వ మత్తు జీనన్న కలసి హేస గడిగేయోళగే లేపిసి. అగిలుగంధద ధూవకేలెట్టు, ఆ గడిగేయోళగి గ ఆధక జీనను, గ ఆధక నిరు హేయిదు, ముందే హేళువ చూర్ణాగళన్న అదరొందిగే కలసి, అదర బాయియన్న ముజ్జి, కట్టి, ధాన్య రాతీయోళగి గ తింగళ వయంత ఇట్టనంతర, ఆ అరిష్టవన్న పానమాడువదరింద నుందవాగిద్ద అగ్నియు చురుకాగువదు; విషమవాగిద్ద అగ్నియు సమవాగువదు ఈ మధ్వరిష్టవ వృద్ధ్రేగ, వాండు, గ్రహణీరొగ, కుష్ఠ, మూలవ్యాధి, శోఢ, జ్వర మత్తు బేరే వాతకఫగళిందుంటాద రొగగళన్న పరిహరిసువదు. చూర్ణా ద్రవ్యగళు — వాయువిళంగ అర్థ కుడవ, పిష్టలి గ కుడవ, బిదిరువు, నాగ క్కాసర మత్తు కాళుమేగుమ గ పల ప్రకార, లవంగవట్టి, ఏలక్కి, చాల్డినినిలీ, సణ్ణకజొర లొంధద వట్టి, అతివిడే, భద్రముష్టి, రేణికేబిజ, సురసురికే, భవంగ బిజ (మల.చరువున్ను), పిష్టలిమూల, చిక్రమూల, ఇవు గ కర్ష ప్రకార, తేగేదు క్కొండు చూర్ణిసి సేరిసువదు.

నాం 'హరేణ్ద్రేనుక' ఎంబల 'హరేణ్ద్రేలుక' ఎంత బురు వారవిష్టు క్కొండద్దు కాగుత్తద. ఆ నా సందర్బి "హరేణ్ద్రేలేత" ఎంత కాగుత్తద (పు 110)

పిష్టలిమూలాది
చూర్ణ, వృత్త
మూలకాదు

సమూలాం పిష్టలిం క్షారా ద్వా వంశ లవణాని చ |
మాతులుంగాభయారాన్నాశటిమరిచనాగరమ్ ||
కృత్వా సమాంశం తజ్జూర్ణం పిబేత్ప్రతః సుఖామ్బునా |
శ్లేష్మికే గ్రహణీదోషే బలవర్ణాగ్నివర్ధనమ్ ||
ఏత్యేరేవాషధ్యః సిద్ధం సర్పిః పేయం సమారుతే |
గాల్మికే షట్పలం ప్లోక్తం భల్లాతకఘృతం చ యత్ ||

(చ. 668)

ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ. ಎರಡು ಕ್ಷಾರಗಳು, ಐದು ಲವಣಗಳು, ಮಾದಳ*, ಅಣಿಲೆ ಕಾಯಿ, ರಾಸ್ಮೈಗಡ್ಡೆ (ಅರತೆ), ಸಣ್ಣಕಚೋರ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶ ವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನುಣ್ಣಗಿನ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಪ್ರತಿ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸುಖವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಬರಲು, ಕಫಗ್ರಹಣೀದೋಷವು ಪರಿಹಾರ ವಾಗುವದು, ಬಲ, ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು. ವಾತಕೂಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಈ ಔಷಧಗಳಿಂದಲೇ ಘೃತವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು, ಅಥವಾ ಗುಲ್ಮರೋಗದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಷಟ್ಪಲಘೃತವನ್ನಾಗಲಿ, ಭಲ್ಲಾತಕಘೃತವನ್ನಾಗಲಿ ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

* ಮಾದಳದ ಹೂವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಸರದಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾಹಿಗುಣ ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ್ಯೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಂಕ್ರ ಹಿಸುವದು ಕಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ. ಅದರ ಬೇರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಕೆಲವರು ಅದರ ಎಲಿಗಳ ನಾರನ್ನೂ, ಕೆಲವರು ಚಿಗುರುಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆಂತ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ತ್ರಿಫಲಾಂ ಕಟಫಲಂ ಚವ್ಯಂ ಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಮಯೋರಬಃ |
 ರೋಹಿಣೀಂ ಕಟುಕಾಂ ಮುಸ್ತಂ ಕುಷ್ಠಂ ಪಾರಾಂ ಚ ಹಿಂಗು ಚ ||
 ಮಧುಕಂ ಮುಷ್ಕಕಯವಕ್ಷಾರೌ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ವಚಾಮ್ |
 ವಿಡಂಗಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಂ ನಿವ್ವಚಿತ್ರಕಾ |
 ಮೂರ್ವಾಜಮೋದೇನ್ದ್ರಯವಾನ್ ಗುಡೂಚೀಂ ದೇವದಾರು ಚ |
 ಕಾರ್ಪಿಕಂ ಲವಣಲನಾಂ ಚ ಪಂಚಾನಾಂ ಪಲಿಕಾನ್ ವೃಧಕ್ ||
 ಭಾಗಾನ್ ದಕ್ಷಿ ತ್ರಿಕುಡವೇ ಘೃತತೈಲೇನ ಸೂರ್ಜಿತಾನ್ |
 ಅನ್ನರ್ಧೂಮಂ ಶಸ್ತ್ರದೃಗ್ಧ್ವಾ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣಿತಲಂ ಪಿಪೇತ್ ||
 ಸರ್ಪಿಪಾ ಕಫವಾತಾಶೋಗ್ರಹಣೀಪಾಂಡುರೋಗವಾನ್ |
 ಸ್ಲೀಹಮೂತ್ರಗ್ರಹಶ್ವಾಸಹಿಕ್ವಾಕಾಸಕ್ರಿಮಿಚ್ಛರಾನ್ ||
 ಶೋಷಾತಿಸಾರೌ ಶ್ವಯಧುಂ ಪ್ರಮೇಹಾನಾಹಹೃದ್ಗ್ರಹಾನ್ |
 ಹನೃತ್ಸರ್ವವಿಷಂ ಚೈವ ಕ್ಷಾರೋ ಽಗ್ನಿಜನನೋ ವರಃ ||
 ಬೀರ್ಣ್ಯ(ಗೇರ್)ರಸ್ಮೈರ್ವಾ ಮಧುರೈರನ್ನಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಯಸಾಪಿ ನಾ |

(ಚ. 670)

ತ್ರಿಫಲೆ, ದದ್ವಾಲದ ಚಕ್ಲೆ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿಯ ತಿರಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ದೂಳು, ನೇರಳೆಕೆತ್ತೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಹಿಂಗು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಮಗ್ಗಾರ್ತಿಚಕ್ಲೆ, ಯವಕ್ಷಾರ, ತ್ರಿಕಟು, ಬಜಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರ, ಕಹಿಬೇವಿನ ನಾರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ (ಮಲ ಪೆರುಂಕುರುಂಬ), ಅಜವೋದ, ಇಂದ್ರಬೇವಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದೇವದಾರ, ಇವು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ಪಂಚ ಲವಣಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣ ವನ್ನು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ (ಒಂದೂವರೆ ಕುಡತೆ ಪ್ರಕಾರ) ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಮೂರು ಕುಡತೆ ಮೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ, ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಲೆ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು (ಮೊಸರಿನ ನೀರು ಆರಿ (ಕರಟುವ ಲಕ್ಷಣವಾದ) ಹೊಗೆ ಹೊರಡಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೆ), ಹೊಗೆ

ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿ, ಮೆಲ್ಲನೆ ಸುಟ್ಟು, ಬಿಸಿಯಾರಿದ ಮೇಲೆ ಅರೆದು ಪುಡಿಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ಕ್ಷಾರವನ್ನು, ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ, ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಬರಲು, ಕಫವಾತ, ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಗ್ರಹಣಿ, ಪಾಂಡು, ಪ್ಲೀಹ ವ್ಯಾಧಿ, ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಕೆಮ್ಮು, ಕೃಮಿ, ಜ್ವರ, ಕ್ಷಯ, ಅತಿಸಾರ, ಶೋಫ, ಪ್ರಮೇಹ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಎದೆ ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವದು, ಮತ್ತು ಸರ್ವ ವಿಷಗಳು ವರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಈ ಕ್ಷಾರವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ಔಷಧ ಜೀರ್ಣವಾದಾಗ್ಗೆ (ಹಸಿವು ಉಂಟಾದಾಗ್ಗೆ) ರೋಗಿಯು ಸಿಹಿಯಾದ ರಸಗಳಿಂದ ಆಧವಾ ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಣ್ಣತಕ್ಕದ್ದು.

ಸರ್ವಾ 'ಅಯೋರಜ್ಞಿ' ಎಂದರೆ 'ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಸ್ಮ' ಎಂತ ಅರ್ಥ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಚರಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಭಸ್ಮಕ್ರಮ ಇದ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಲ್ಲದೆ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪಂಚಲವಣಗಳೂ, ಕ್ಷಾರಗಳು ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇರುವದರಿಂದ, ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಅರವಿಂದ ಉಚ್ಚ ತೆಗೆದ ನುಣ್ಣಗಿನ ತೋರ್ಪವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂತ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವವನಕ್ಕೆ ಅರ್ಜ್ಜುನವಿಲ್ಲ.

15

ತ್ರಿಮೇಷಜ
ಗ್ರಹಣೀಚಿಕಿತ್ಸೆ

ತ್ರಿದೋಷೇ ವಿಧಿವದ್ವೈದ್ಯಕೇ ಪಂಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕಾರಯೇತ್ |
ಘೃತಕ್ಷಾರಾಸವಾರಿಷ್ಠಾನ್ ದದ್ಯಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗ್ನಿವಂದನಾನ್ ||
ಕ್ರಿಯಾ ಯಾ ಚಾನಿಲಾದೀನಾಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಗ್ರಹಣೀ ಪ್ರತಿ |
ವ್ಯತ್ಯಾಸಾತ್ತಾಂ ಸಮಸ್ತಾಂ ಚ ಕುರ್ಯಾದ್ವೋಷವಿಶೇಷವಿತ್ |
ಸ್ನೇಹನಂ ಸ್ತೇದನಂ ಶುದ್ಧಿಲಂಘನಂ ದೀಪನಂ ಚ ಯತ್ |
ಚೂರ್ಣಾನ್ ಲವಣಕ್ಷಾರಮಧ್ವರಿಷ್ಠಸುರಾಸವಾಃ ||
ಸಂವಿಧಾಸ್ತಕ್ರಯೋಗಾಶ್ಚ ದೀಪನಾನಾಂ ಚ ಸರ್ವಿಷಾಮ್ |
ಗ್ರಹಣೀರೋಗಿಣಿಃ ಸೇವ್ಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಂ ಚಾವಸ್ಥಿಕೇಂ ಶೃಣು |
ಪ್ರೀವನಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕೇ ರೂಕ್ಷಂ ದೀಪನಂ ತಿಕ್ತಸಂಯುತಮ್ |
ಸಕೃದ್ರೂಕ್ಷಂ ಸಕತ್ಸಿಗ್ಧಂ ಕೃಶೇ ಬಹುಕಫೇ ಹಿತಮ್ |
ವರೀಕ್ಷಾಯಾಮಂ ಶರೀರಸ್ಯ ದೀಪನಂ ಸ್ನೇಹಸಂಯುತಮ್ |
ದೀಪನಂ ಬಹುಪಿತ್ತಸ್ಯ ತಿಕ್ತಂ ಮಧುರಸಂಯುತಮ್ |
ಬಹುಪಾತಸ್ಯ ತು ಸ್ನೇಹಲವಣಾವ್ಲಯುತಂ ಹಿತಮ್

(ಚ. 670, 671)

ತ್ರಿದೋಷಜಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲ ವೈದ್ಯನು (ವಮನ-ನಿರೋಚನ-ಅನುವಾಸನ-ನಿರೂಹಣ-ನಸ್ಯ ಎಂಬ) ಪಂಚಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ರೋಗಿಯ ಬಲವನ್ನೂ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು) ವಿಧಿಪ್ರಕಾರ ಮಾಡಿಸಿದನಂತರ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕ ತುಪ್ಪ-ಕ್ಷಾರ-ಆಸವ-ಅರಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಮತ್ತು ವಾತಾದಿದೋಷಭೇದದ ಮೇಲೆ ಗ್ರಹಣೀರೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೇ ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಬಿರಿಸಿ ನಡಿ ಸತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ನೇಹನ, ಸ್ತೇದನ, ಶೋಧನ, ಲಂಘನ, ಮತ್ತು ದೀಪನ ಗುಣವುಳ್ಳ ಚೂರ್ಣಗಳು, ಉಪ್ಪು, ಕ್ಷಾರ, ಮಧ್ವರಿಷ್ಠ, ಮಧ್ಯ, ಆಸವ, ದೀಪನಕರವಾದ ಘೃತಗಳ ಯೋಗ

ಗಳು ಮತ್ತು ನಾಸಾ ತಕ್ರಯೋಗಗಳು (ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಉಪಯೋಗಕ್ರಮಗಳು), ಇವುಗಳ ನ್ನೇಲ್ಲ ಗ್ರಹಣೀರೋಗಗಳು ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ನಡಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ:— ಕಫ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಕಫ ಉಗುಳಿಸುವ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಕಹಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರೂಕ್ಷಗುಣವುಳ್ಳ ದೀಪನಯೋಗಗಳು; ಕಫ ಬಹಳವಾಗಿರುವ ರೋಗಿಯು ಕೃಶನಾಗಿದ್ದರೆ ಒಮ್ಮೆ ರೂಕ್ಷ, ಒಮ್ಮೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ; ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಮವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ದೀಪನ; ಪಿತ್ತವು ಬಹಳವಾದಾಗ್ಗೆ ಸಿಹಿಕೂಡಿದ ಕಹಿಯಾದ ದೀಪನ; ವಾತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸ್ನೇಹ, ಉಪ್ಪು, ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಕೂಡಿದ ದೀಪನ (ಹುಳಿ-ಉಪ್ಪು ಕೂಡಿದ ಸ್ನೇಹ ಎಂತ ವಾ. 314); ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡಿಸುವದು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶತಾವರಿ ಚಂದ್ರನಪದ್ಧತೋತ್ಪಲಂ ಪ್ರಿಯಂಗುಪಾರಾಸುಗಧಾಸ್ಥಿರಾಘಃ |
ಶತಾವರ್ಯಾದಿ ಫುತ ಬಿಲ್ವಾಜಮೋದಾತಿವಿಪಾ ಸಮಂಗಾ ಜೇವಂತಿವಕ್ಷೀನ್ದ್ರಯವೈಃ ಸುಪಿಷ್ಟೈಃ
ಘೃತಂ ಕಷಾಯೇ ತು ಕಲಿಂಗಕಾನಾಂ ವಕ್ತ್ರಂ ನಿಹನ್ಯಾದ್ರಹಣೀಂ ತ್ರಿದೋಷಾವಂ |
ಸಿತ್ತಾತಿಸಾರಂ ರುಧಿರವ್ರವಾಹಂ ತಥಾರ್ತಸೋ ದೋಷಸಮೂಹಬಂಧವಂ ||
(ಚಿ. ಸಾ ಸಂ 118)

ಶತಾವರಿ, ತ್ರೀಗಂಧ, ಪದ್ಮಕ, ನೀಲತಾವರೆ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೂನೆಲೆ, ಬಿಲ್ವ, ಅಜಮೋದ, ಅತಿವಿಡೆ, ನಾಚಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ, ಜೇವಂತಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಕಲ್ಮಡೊಂದಿಗೆ ಇಂದ್ರಜೀವಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಘೃತವು ತ್ರಿದೋಷವುಳ್ಳ ಗ್ರಹಣಿಯನ್ನೂ, ಸಿತ್ತಾತಿಸಾರ, ರಕ್ತವ್ರವಾಹ, ಅಶಸ್ಸಿನ ದೋಷಗಳ ಸನ್ನಿವಾತ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಮುಸ್ತಕಾಽಪಿ ಚೂರ್ಣ ಮುಸ್ತಕಾತಿವಿಪಾಬಿಲ್ವಕಾಟಬಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಿತಮ್ |
ಮಧುನಾ ಚ ಸಮಾಲೀಢಂ ಗ್ರಹಣೀಂ ಸರ್ವಜಾಂ ಜಯೇತ್ |
(ಭಾ. ಪ್ರ. 331)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ತ್ರಿದೋಷಜ ಗ್ರಹಣಿಯು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವದು.

ಬಿಲ್ವಾಽಪಿ ಶಕ್ರಯವಜಾಲಕಮೋಚಸಿದ್ಧಂ -
ನಿಲ್ವಾಽಪಿ ಶಕ್ರಯವಜಾಲಕಮೋಚಸಿದ್ಧಂ ಮಾಜಂ ವಯಃ ಪಿಬತಿ ಯೋ ದಿವಸತ್ರಯಂ ನಾ |
ಸೋ ತತಿಪ್ರವೃದ್ಧಚಿರಜಂ ಗ್ರಹಣೀವಿಕಾರಂ
ಸಾನುಂ ಸಶೋಣಿತಮಸಾಧ್ಯಮಪಿ ಕ್ಷಿಣೋತಿ || (ಭಾ. ಪ್ರ. 331)

ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ (ಮಲ. ಇಲವಿನೆಪತ್ರ), ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಡಿನ ಹಾಲನ್ನು ಮೂರು ದಿನ ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಹು ಕಾಲದಿಂದ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಹಣೀರೋಗವು, ಅದು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ, ನಾಶವಾಗುವದು.

16. ಮಸೂರಯೂಷಃ ಸಂಪೀತಃ ಕ್ವಾಧೂ ನಾಗರಬಿಲ್ವಜಃ |

ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀಂ ಹಸ್ತಿ ತಕ್ರೇಣ ಭೃಹತೀ ತಥಾ ||

ವಿಶ್ವಾಜಾಜೀಬಿಲ್ವಪೇಶೀಕಲ್ಪಸಿದ್ಧಂ ಘೃತಂ ಹರೇತಾ |

ಮಸೂರಸ್ಯ ಕಷಾಯೇಣ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀಗದಮ್ ||

(ಚಿ ಸಾ ಸಂ 119)

ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆಯ ಸಾರು, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಯ ಕಷಾಯ, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಚೂರ್ಣ ಕಲಸಿದ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಇವುಗಳ ಪಾನದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀರೋಗವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಯ ಚಿಗುರು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಚನ್ನಂಗಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪದ ಸೇವನದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀರೋಗವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಲವಂಗಾಂ
ಚೂರ್ಣ

ಲವಂಗಾತಿವಿಮಾ ಮುಸ್ತಂ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾರಾಧ ಶಾಲ್ಮಲೇ |

ಜೀರಕಂ ಧಾತಕೀಪುಷ್ಪಂ ಲೋಧ್ರೇನ್ದ್ರಯವಜಾಲಕಮ್ ||

ಧಾನ್ಯಕಂ ಸರ್ಜಕಂ(?)ಕಃ ಶೃಂಗೀ ಪಿಪ್ಪಲೀ ವಿಶ್ವಭೇಷಜಮ್

ಸಮಂಗಾ ಯಾವಶೂಕಂ ಚ ಸ್ಪೃಷ್ಟವಂ ಸರಸಾಂಜನಮ್ |

ಸಮಭಾಗಾಸಿ ಚೈತಾಸಿ ಭಕ್ಷಯೇತ್ತಾತ್ರಾತರುತ್ತಿತಿ |

ಶಮಯೇದಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಂ ಚ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀಗದಮ್ ||

ನಾನಾವರ್ಣಮತೀಸಾರಂ ಸಶೋಧಂ ಪಾಂಡುಕಾಮಲಮ್ |

ಪಾತಮಷ್ಟೀಲಕಾಂ ಹಸ್ತಿ ಕುಷ್ಠಂ ಕೋಷ್ಠಗತಂ ಜ್ವರಮ್ || (ಧ 125)

ಲವಂಗ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಕಾಯಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬೂರುಗ, ಜೀರಿಗೆ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಲೋಧ್ರ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ರಾಳ, ಕರ್ಕಟ ಶೃಂಗ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ನಾಚಿಕೆಸೊಸಿನ ಗಿಡ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ರಸಾಂಜನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದಕೂಡಲೆ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀರೋಗ, ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಅತಿಸಾರ, ಶೋಫೆಯುಳ್ಳ ಪಾಂಡು ಮತ್ತು ಕಾಮಿಲೆ, ವಾತ, ಅಷ್ಟೀಲಕ, ಕುಷ್ಠ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯ ಜ್ವರ, ಇವೆಲ್ಲ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಕಂಠ ಬಿಸ್ತೀರು, ಮಧ್ಯ, ಅಕ್ಕಡ್ಡು, ಜೇನು, ಮಜಿಗೆ ಮುಂತಾದ, ದೋಷಶಕ್ತಿ ಅವಸ್ಥೆಗೂ ತಕ್ಕ, ಅನುಪಾನವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು.

ಮೃತಸಂಜೀವನ
ಚೂರ್ಣ.

ನಾಗರಾತಿವಿಪಾ ಮುಸ್ತದೇವದಾರುಕಣಾ ವಚಾ |

ಯವಾನೀ ವಾಲಕೋ ಧಾನ್ಯಂ ಕುಟಜಸ್ಯ ತ್ವಚಾಭಯಾ ||

ಧಾತಕೀನ್ದ್ರಿಯವಂ ಬಿಲ್ವಂ ಪಾರಾ ಮೋಚರಸಂ ಸಮಮಾ |

ಚೂರ್ಣಂ ಸಮಧುನಾ ಲೇಹ್ಯಮನುಪಾನಂ ಸುಖಾವಹಮಾ ||

(ಧ. 125)

ಶಂಠಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ದೇವದಾರ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಒಜೆ, ಓಮ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕಿ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಇಂದ್ರಜೇವಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಕಾಯಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಬೂರುಗದ ಮೇಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ, ನೆಕ್ಕಿ, ಸುಖಕರವಾದ ಅನುಪಾನವನ್ನುವಯೋಗಿಸುವದು (ಅದರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀರೋಗವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ).

17. ಆಮ್ರಾತಕಾಮೃಜಮ್ಬುತ್ಥೇ ಕಷಾಯೇ ಸಾದಶೇಷಿತೇ |

ಶಾಲಿಸಿದ್ಧಾಂ ಯವಾಗೂಂ ತು ಭುಕ್ತ್ವಾಕುಕ್ತ್ವಾನುಯಂ ಜಯೇತ್ |

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 121)

ಗ್ರಹಣಿಗೆ ಸಾ
ಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಅಂಬಿಕೆತ್ತೆ, ಮಾವಿನ ಕೆತ್ತೆ, ಮತ್ತು ನೇರಳೆಕೆತ್ತೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಶಾಲ್ಯಾಕ್ಕೆ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಯವಾಗೂಂಗೆಂಬಿಯನ್ನು ಉಣ್ಣುವದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯ ರೋಗಗಳು ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವವು.

ಪರಾ ಶೋಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆತ್ತೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಉಂಡೂರಿ ಅತಿಸಾರಾದಿ ರೋಗಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು ನೇರಳೆಗಿಂತ ಮಾವು, ಮಾವುಗಿಂತ ಅಂಬಿಕೆ, ಉಷ್ಣವೆಂತ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು ಗಂಜಿಗೆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಕುಡಿಯುವ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ (1ನೇ ಘಾಗದ XX-30) ಕ್ರಮದಂತೆ ಔಷಧಕ್ಕೆ ೬೪ ಪಾಲು ನೀರನ್ನು ಎಷ್ಟರ ಸಾಕು ಅದನ್ನು ಕಾಲಂಶಕ್ಕೆ ಬತ್ತಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮುಗುಳುಕು ಅನ್ನವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ತಿನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದರೆ, ಗಂಜಿಯು ಪಾನಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗುವದು ಅಂಥಾ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧವನ್ನು ಜಜ್ಜಿ, ಮಡಿಯಾದ ವಸ್ತುವ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ, ಹಾಕುವ ಪದ್ಧತಿ ಒಳ್ಳೆಯದು.

ಬಾಲಬಿಲ್ವಬಲಾಶುಂಠೀಧಾತಕೀಮುಸ್ತಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ |

ಕಷಾಯೈಃ ಸಾಧಿತಾ ಹಸ್ತಿ ಯವಾಗೂರ್ಗ್ರಹಣೀಗದಮಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 121)

ಬಾಲಬಿಲ್ವದಿ
ಗಂಜಿ

ಬಿಲ್ವಪತ್ರಮಿಡಿ, ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ(ಕಡಿರು)ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಧಾತಕೀ ಕುಸುಮ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಯವಾಗೂಂಗೆಂಬಿಯು ಗ್ರಹಣೀರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪರಾ 'ಕಷಾಯೈಃ' ಎಂತ ಬಹುವಕ್ಷನವಿರುವದರಿಂದ ಬಿಲ್ವ ಮೊದಲಾದ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ, ಅಥವಾ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂತ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶರವುಂಖಕಷಾಯೇಣ ಶಾರ್ಬೇಷ್ಟಕೃಧಿತೇನ ವಾ |
ಶೀತಮಕ್ಷಮಿತಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುಕ್ತಾದೌ ಗ್ರಹಣೀಂ ಹರೇತ್ ||

(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 235)

ಸರ್ವಾ ಪೀತಂ' ಎಂಬದಕ್ಕೆ ಮೂಲದಲ್ಲ 'ಪಿಬೇತ್' ಎಂತ ಇದೆ.

ಕಾಲು ಪಲದಷ್ಟು ಶುಂಠೀಚೂರ್ಣವನ್ನು ಶರವುಂಖದ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡಹೊಂಗೆಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ, ಊಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಲು ಗ್ರಹಣೀಯು ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು.

ಪುನರ್ನವಾವೇಲ್ಲ ಜವಾಣವುಂಖಾವಿಶ್ವಾಗ್ನಿಪಧ್ಯಾಚಿರದಿಲ್ಲದಿಲ್ಲೆಃ |
ಕೃತಃ ಕಷಾಯಃ ಶಮಯೇದಶೇಷಾನ್ ದುರ್ನಾಮಗುಲ್ಮಗ್ರಹಣೀ
ವಿಕಾರಾನ್ (ವೈ. ಚೇ. ದೀ. 16)

ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಶರವುಂಖ (ಕೊಗ್ಗಿ, ಕಾಡುನೀಲಿ) ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಹೊಂಗೆ(ನಾಯಿಪಲ್ಲಿ)ಬೇರು, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಪಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೀರೋಗಗಳು ಶಾಂತವಾಗುವವು.

ಜಾತೀಫಲಲವಂಗೈಲಾಪತ್ರಪ್ಪಜ್ವಾಗಕೇಶರೈಃ |
ಕರ್ಪೂರಚಂದನತಿಲಕ್ತಕ್ಲ್ಯುರೀತಗರಾಮಲೈಃ ||
ತಾಲೀಸಪಿಪ್ಪಲೀಪಧ್ಯಾಸ್ಥೂಲಜೀರಕಚಿತ್ರಕೈಃ |
ಶುಂಠೀನಿಡಂಗಮರಿಚೈಃ ಸಮಭಾಗಂ ವಿಚೂರ್ಣಿತೈಃ ||
ಯಾವಸ್ತ್ರೇತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದದ್ಯಾಧ್ವಂಗಾಂ ಚ ತಾವತೀಮ್ |
ಸರ್ವಚೂರ್ಣಸಮಂ ಕೃತ್ವಾ ಪದೇಯಾ ಶುಭ್ರಶರ್ಕರಾ |
ಕರ್ಷಮಾತ್ರಮಿದಂ ಖಾದೇನ್ಮಧುನಾ ಪ್ಲಾವಿತಂ ಜನಃ |
ನಾಶಯೇದ್ಗ್ರಹಣೀಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕ್ಷಯಂ ಕಾಸಮರೋಚಕಮ್ ||
(ಭಾ. ಪ್ರ. 331)

ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಎಲಕ್ಕಿ, ದಾಲ್ಚೀಸಿಎಲೆ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ನಾಗಕೇಸರ, ಪಚ್ಚಿಕರ್ಪೂರ, ತ್ರೀಗಂಧ, ಎಳ್ಳು, ಬಿದಿರುಪ್ಪ. ತಗರ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಸೋಪಿ (ದೊಡ್ಡ ಕರಿಜೀರಿಗೆ), ಚಿತ್ರಮೂಲ. ಶುಂಠಿ, ವಾಯುವಿಕೆಂಗ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಇವು ಸಮಭಾಗ, ಇವುಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಮ ಭಂಗಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದ ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ಸರೀ ಮಾಲು ಬಿಳೀಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ, ಜೀನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ, ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣಿ, ಉಬ್ಬಿಸ, ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಮತ್ತು ಅರುಚಿ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಸರ್ವಾ ಜಾಲಿಮರನ ಚಕ್ರೆಯ ಕಷಾಯಮೂಃ, ಆ ಕಷಾಯದ ಗಡಿಗೆಯ ಜಾಯಿಯನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ಫಂಗಿಯ ಶುದ್ಧ ಮುಚ್ಚಿ, ಸುತ್ತು ಬಿಗಿದು, ಆ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಫಂಗಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ, ಬೇರೊಂದು ಪಾತ್ರವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಬೆವರಿಸುವದು ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಫಂಗಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಮುಳುಗಿಸಿಟ್ಟು, ಮಾರಣ್ಣ ದಿನ ಪುನಃ ಒಣಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಕಾಲಂಶ

ಭಂಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು, ದೇಹವ್ರಕ್ಕತಿ ತಿಳಿದು, ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಕಫವಾತದ ನೆಗಡಿಗಳು ಸಹ ಬೇಗನೆ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ತಾ. (ಪು 65) ದೊಡ್ಡ ಚಾತಿಯ ಕರಿಜೀರಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವದಿಲ್ಲ. 'ಷ್ಕೂಲಜೀರಕ' ಎಂದರೆ ಬಿಳೀ ಜೀರಿಗೆ ಎಂತ ಗೊ. ವಿಂ (ಪು 187)

ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಕ
ಗುಡ

ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರಕಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ |
ಧಾನ್ಯಕಂ ಚ ವಿಡಂಗಾನಿ ಯವಾನೀ ಮರಿಚಾನಿ ಚ ||
ತ್ರಿಫಲಾ ಚಾಜಮೋದಾ ಚ ಸೀಲಿನೀ ಜೀರಕಂ ತಥಾ |
ಸೌವರ್ಚಲಂ ಸೈನ್ಧವಂ ಚ ಸಾಮುದ್ರಂ ರುಚಕಂ ವಿಡಮಾ |
ಆರಗ್ವಧಶ್ಚ ತ್ರೈಕೃತಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಲಾ ಚೋವಕುಂಚಿಕಾ |
ನಾಗರೇಣ್ಧ್ರ ಯವಾಶ್ಚೈವ ಷಡ್ವಿಂಶತ್ಯೇಕಕಾರ್ಷಿಕಮಾ ||
ವೃದ್ಧೀಕಾಯಾಃ ಪ್ರಧಾನಾಯಾ ದದ್ಯಾತ್ಪಲಚತುಷ್ಟಯಮಾ |
ತ್ರಿವೃತಾಯಾಃ ಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾ ಗುಡಸ್ಸಾರ್ಧಂ ತುಲಾಂ ತಥಾ ||
ತಿಲತೈಲವಲಾನ್ಯಷ್ಟಾವಾಮಲಕ್ಯಾ ರಸಸ್ಯ ತು |
ಪ್ರಸ್ಥತ್ರಯಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ಶನೈರ್ವೃದ್ಧ್ಯಗ್ನಿನಾ ಪಚೇತ್ |
ಔದುಂಬರಂ ಚಾಮಲಕಂ ಬಾದರಂ ವಾ ಯಥಾ ಫಲಮಾ |
ತಾವನ್ನಾತ್ರಂ ಪ್ರಯುಂಜೇತ ಭಿಷಕ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಯಥಾ ಒಲಮಾ ||
ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಗ್ರಹಣೀರೋಗಾನ್ ಪ್ರಮೇಹಾಂಶ್ಚ ಕಂಶತಿಮಾ |
ಉರೋಘಾತಂ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಂ ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ವಹ್ನಿಸಂಕ್ಷಯಮಾ |
ಜ್ವರಾನಸಿ ಹರೇತ್ಸರ್ವಾನ್ ಕುರ್ಯಾತ್ಪಾಸ್ತಿಂ ಮತಿಂ ಸ್ವರಮಾ |
ಪಾಂಡುರೋಗಾನ್ ಜವಾದ್ಧಸ್ತಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚ ವಿಡ್ಗಹಮಾ ||
ಧಾತುಕ್ಷೀಣೋ ವಯುಕ್ಷೀಣಃ ಕ್ಷೀಣಃ ಸ್ತ್ರೀಭಿಃ ಕ್ಷಯಾ ತಥಾ |
ತೇಭ್ಯೋ ಹಿತಶ್ಚ ಸರ್ವಭ್ಯೋ ವನ್ಧ್ಯಾನಾಂ ಚೈವ ಪುತ್ರದಮಾ |
ರೂಪಾದಾಯಂ ಸ್ವರಾದಾಯಂ ಮೇಧಾಮಾವಹತಿ ಸ್ಥಿರಾಮಾ |
ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಕಂ ನಾಮ ರಸಾಯನಮನುತ್ತಮಮಾ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 125)

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಹಿಮ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಅಜಮೋದ, ಸೀಲಿಗಿಡದ ಬೇರು, ಬೇರಿಗೆ, ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ (ಕರಿ ಉಪ್ಪು), ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸಮುದ್ರಉಪ್ಪು, ಔದ್ಧಿಲವಣ, ವಿಡಲವಣ, ಕಕ್ಕಮರ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ದೊಡ್ಡ ಲವಂಗದ ಎಲೆ (ದಾಲ್ಚೀನಿ ಎಲೆ), ಸಣ್ಣ ಎಲಕ್ಕಿ (ಮಲ ಚಿಟ್ಟೀಲಂ), ಸೋಪಿ (ದೊಡ್ಡ ಕುಂಬೇರಿಗೆ), ಶುಂಠಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಇವು ೨೬ ಬಗೆಗಳನ್ನು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ (ಕೆಸ್ಟಿಸ್) ದ್ರಾಕ್ಷೆ ೪ ಪಲವನ್ನು ಅರೆದು ಕೂಡಿಸಿದ ನಂತರ, ೮ ಪಲ ತಿಗಡೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ೫೦ ಪಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ೮ ಪಲ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ, ೩ ಪ್ರಸ್ಥ ನೆಲ್ಲಿರಸವನ್ನೂ ಕಲಸಿ, ಸಣ್ಣ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಾಕಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದರಿಂದ ಅತ್ತಿಹಣ್ಣಿನಷ್ಟು, ನೆಲ್ಲಿಹಣ್ಣಿನಷ್ಟು, ಅಥವಾ ಬೊಗರಿಹಣ್ಣಿನಷ್ಟು, ರೋಗಿಯ ಬಲವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ವೈದ್ಯನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಸರ್ವ ಗ್ರಹಣೀ

ರೋಗಗಳು, ಇವು ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರವೇಹಗಳು, ಉರೇಕ್ಷತ, ನೆಗಡಿ, ದುರ್ಬಲತೆ, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂಡ್ಯ, ಸರ್ವಜ್ವರಗಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು; ಕಾಂತಿ, ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ ಉಂಟಾಗುವವು; ಪಾಂಡುರೋಗಗಳು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಮಲಬದ್ಧತೆ ಬೇಗನೆ ವಾಸಿಯಾಗುವವು; ಧಾತುಕ್ಷೀಣನಾದವ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದವ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದವ, ಕ್ಷಯ ರೋಗಿ, ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅದು ಹಿತವಾದ್ದು; ಬಂಜೆಯರಿಗೆ ಅದರ ಸೇವನದಿಂದ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ; ಅದು ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಉದಾರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು; ಮತ್ತು (ಮಿದುಳಿನ) ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಿರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ 'ಮಹಾ ಕಲ್ಯಾಣಕ' ಎಂಬ ಗುಡವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಸಾಯನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮುಸ್ತಾಜಾಂಗೀಂ
ಘೃತ

ಮುಸ್ತಾಕಸಾಯಕಂನೇ ಚ ಶಾರ್ಙ್ಗ(ಶಾರ್ಙ್ಗ)ರೀಸ್ವರಸೇನ ಚ |
ಕಲ್ಪಿತೈರ್ಧಾತುಕೀಪುಷ್ಪವರಾಳಗದಚಂದ್ರನೈಃ ||
ಪಿಪ್ಪಲ್ಯತಿವಿಷಾಲೋಧ್ರಚವ್ಯಚಿತ್ರಕವತ್ಸಕೈಃ |
ದಾರ್ವೀಸುರದ್ರುಸಾರಾ(ಪಾರಾ)ಮ್ಪುಬಿಲ್ವೋತ್ಪಲಮಹಾಷಧೈಃ ||
ಸರ್ಪಿರ್ಗವ್ಯಂ ಪಚೋದ್ಧನ್ತಿ ಗ್ರಹಣೀಂ ತತ್ಪ್ರವಾಹಿಕಾಮ್ |
ಚಿರೋತ್ಥಿತಮತೀಸಾರಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂ(ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕಂ ಚ) ಸಶೋಣಿತಮ್ |
(ವೈ. ಸಾ. ಸಂ. 244-5)

ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿಯ (೬೪ ಪಲಕ್ಕೆ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ) ಕಸಾಯ ೪ ಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆ(ಮಲ. ಪುಳಿಯಾರಲ)ರಸ ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಧಾತುಕೀಕುಸುಮ, ಲವಂಗ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅತಿವಿಡೆ, ಲೋಧ್ರ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕೊಡಸಿಗನ ಚಕ್ಕೆ, ಮರದರಸಿನ, ದೇವದಾರ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ, ನೀಲತಾವರೆ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ(ನ್ನು ೧ ಕರ್ಷ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ) ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಪದಿಂದ, ದನದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಘೃತದ ಸೇವನದಿಂದ ಗ್ರಹಣಿ, ಅಮಶಂಕೆ, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಕಫಾತಿಸಾರ ಮತ್ತು ರಕ್ತಮಿಶ್ರ ಅತಿಸಾರ ಸಹ ನಾಶವಾಗುವವು.

ಸಾರಾ 'ಸುರದ್ರುಸಾರ' ಎಂಬ ಪಾರವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ವೈ ಸಾ ಸಂ ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯುವವರು 'ಸುರದ್ರುಪಾರಾ' ಎಂತ ಓದಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಕಪಿತಾಘೃತ
ಚೂರ್ಣ

ಯವಾನೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಾತುರ್ಬಾರ್ತಕನಾಗರೈಃ |
ಮುರೀಚಾಗ್ನಿಜಲಾಜಾಬೇಧಾನ್ಯಸೌವರ್ಚಲೈಃ ಸಮೈಃ ||
ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಧಾತುಕೀಕೃಷ್ಣಾಬಿಲ್ವದಾಡಿಮದೀಪ್ಯಕೈಃ |
ತ್ರಿಗುಣೈಃ ಷಡ್ಗುಣಿಸ್ತೈಃ ಕಪಿತಾಘೃತಗುಣೈಃ ಕೃತಃ
ಚೂರ್ಣೋಽತಿಸಾರಗ್ರಹಣೀಕ್ಷಯಗುಲ್ಮೋದರಾಮಯಾನ್ |
ಕಾಸಶ್ಚ ಸಾಗ್ನಿಸಾದಾರ್ಶಪೀನಸಾರೋಚಕಾನ್ ಜಯೇತ್ ||

(ವಾ. 328)

ಓಮ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ (ದಾಲ್ಚೀನಿಎಲೆ), ಲವಂಗವಟ್ಟಿ, ನಾಗ ಕೇಸರ, ಶುಂಠಿ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮುಡಿವಾಳ, ಜೀರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಸೌವರ್ಜಲವಣ, ಇವು ಸಮಮಾಲು, ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಕಾಯಿ, ದಾಳಿಂಬ (ಎಳೆಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ), ಅಜಮೋದ, ಇವು ಮೂರು ಭಾಗ ಪ್ರಕಾರ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರಳು ೮ ಪಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ ೬ ಪಾಲು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವು ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣಿ, ಕ್ಷಯ, ಗುಲ್ಮ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಅಕ್ರಮಗಳು, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸೀನಸ, ಅರುಚಿ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದು.

ಪರಾ ಮೂರು ಪಾಲುಗಳ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ವೈಕ್ಯಾಮ್ಲಾದಿ ೬ ಬಗೆಗಳ ಒಟ್ಟು ತೂಕ ೧೫ ಭಾಗಗಳ ೬ ಭಾಗ, ಎಂದರೆ ೧೦೫ ಭಾಗ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣಿನ ೮ ಭಾಗಗಳ ೬ ಭಾಗ, ಎಂದರೆ ೪೮ ಭಾಗ, ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸ ಬೇಕೆಂಬ ಬೇರೊಂದು ಪಕ್ಷ ಉಂಟೆಂತಲೂ ಅ . ವೈದ್ಯಸಾರಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಬರೆದವರು ವೈಕ್ಯಾಮ್ಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ೬ ಪಾಲಿನ ೬ ಭಾಗ, ಅಂದರೆ ೧೮ ಭಾಗ, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯ ೮ ಪಾಲು, ಎಂದರೆ ೧೪೪ ಪಾಲು, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು ಎಂತ ಹೇಳಿ, ಯವಾನ್ಯಾದಿ ೧೬ ಭಾಗಗಳ ೬ ಪಾಲು, ಎಂದರ್ಥ ಪಾಲು, ವೈಕ್ಯಾಮ್ಲಾದಿ ೬ ಬಗೆಗಳು, ಎಂದರೆ ೧೧೧ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ೬|| ಭಾಗ, ಸಕ್ಕರೆ ೧೧೬ ಭಾಗ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು ೬೫೧ ಭಾಗ, ಆಗ ಸೇಕೆಂಬ ಪಕ್ಷವಿರುತ್ತದೆಂತ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ . ಈ ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥಗಳಿಲ್ಲ ಮೂಲವಲ್ಲ ಎದೆ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

ಇದೇ ಯೋಗವು ಭಾಷಾಭೇದದಿಂದ ತಾ ದಲ್ಲಿ (ಪು 63) ಕಾಣುತ್ತದೆ . ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಬೇಲ ೮, ಸಕ್ಕರೆ ೬, ವೈಕ್ಯಾಮ್ಲಾದಿ ೬ ಬಗೆಗಳು ಸೇರಿ ೧೮, ಯವಾನ್ಯಾದಿ ೧೬ ಬಗೆಗಳು ಸೇರಿ ೧೬, ಓಲೆಗೆ ಒಟ್ಟು ೪೫ ಭಾಗಗಳೆಂತ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪ್ಪು, ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಪೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುವದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ 'ಖಾಂಡವ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆಂತ ದೀ (ಪು 186) ಹೇಳುತ್ತದೆ . ಅಲ್ಲಿ ವೈಕ್ಯಾಮ್ಲಾದಿ ಸ್ನಾನದಲ್ಲಿ ಹುಣಿಸೆಹುಳಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ . ದಾಳಿಂಬ ಎಂದರೆ ಹುಳಿದಾಳಿಂಬ ಎಂತ ದೀ

'ಉದರಾಮಯಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಗಜಾಮಯಾನ್' (ಕಂಠರೋಗಗಳು) ಎಂಬ ಪಾರವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಕರ್ಷೋನ್ಮಿತ ತುಗಾಕ್ಷೀರೇ ಚಾತುರ್ಬಾತಂ ದ್ವಿಕಾರ್ಷಿಕಮ್ |

ಯವಾನೀಧಾನ್ಯಕಾಜಾಬೇಗ್ರಸ್ಥಿವೈಷಂ ಪಲಾಂತಕಮ್ ||

ಪಲಾನಿ ದಾಡಿಮಾದಷ್ಟಾ ಸಿತಾಯಾಶ್ಚೈಕತಃ ಕೃತಃ |

ಗುಣೈಃ ಕಪಿತಾಷ್ಟಕವಚ್ಛೋಣೀಯಂ ದಾಡಿನಾಷ್ಟಕಃ ||

ಭೋಜ್ಯೋ ವಾತಾತಿಸಾರೋಕ್ತೈರ್ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಖಲಾದಿಭಿಃ |

(ವಾ. 328)

ಬೃಹದ್ದಾಡಿ
ಮಾಷ್ಟಕ ಚೂರ್ಣ.

ಬಿದಿರುಪ್ಪು ೧ ಕರ್ಷ, ಚಾತುರ್ಬಾತ ೪ ಬಗೆಗಳು ಕೂಡಿ ೨ ಕರ್ಷ, ಓಮ ೧ ಪಲ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ೧ ಪಲ, ಜೀರಿಗೆ ೧ ಪಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ೧ ಪಲ, ತ್ರಿಕಟು ೩ ಸೇರಿ ೧ ಪಲ, ದಾಳಿಂಬ ೮ ಪಲ, ಸಕ್ಕರೆ ೮ ಪಲ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ 'ದಾಡಿನಾಷ್ಟಕ' ಎಂತ ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ 'ಕಪಿತಾಷ್ಟಕ'ದ ಗುಣಗಳೇ ಇರುತ್ತವೆ . ಅದನ್ನು ವಾತಾತಿಸಾರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾರ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ 'ಖಲ' (ಪಳಿದು) ಮುಂತಾದವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

18. (1) ಪ್ರಾಯ 12 ವರ್ಷ. ೨-೩ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ದಿನಕ್ಕೆ ೪-೬ ಸರ್ತಿ ಮಲ ದೃಷ್ಟಪಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಪ್ರವತ್ತಿ, ಆಸನ ಹೊರಗೆ ಬರುವದು, ಅಜೀರ್ತಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆ. — ಬೊಗರಿಕೆತ್ತಿ ತೊ. ೧, ಶುಂಠಿ ತೊ. 1, ಹುರಿದ ಜೀರಿಗೆ ತೊ. 1, ಇವುಗಳ

ಕಷಾಯದ ಕಾಲಂಶದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ||, ಪ್ರಕಾರ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಗುಣ.

(2) ಪ್ರಾಯ 55 ವರ್ಷ ೫-೬ ತಿಂಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಣೆ, ಈಗ ದಿನಕ್ಕೆ ೧೦-೧೫ ಸರ್ತಿ ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಮಲ ಹೋಗುತ್ತದೆ.—ಹುರಿದ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಹುರಿದ ಜೀರಿಗೆ, ಹುರಿದ ಓಮ, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಬೇರು, ಸಹ ತೊ. || ರಂತೆ, ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕ. ೧ರಂತೆ ೬ ದಿನ. —ಮಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸರಿಯಾದರೂ ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ, ಹಸಿವೆ ಕಡಿಮೆ. —ಅದೇ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅ. ||, ಅತಿ. || ರಂತೆ ೩ ದಿನ.—ಇದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮ.

(3) ಪ್ರಾಯ 65 ವರ್ಷ. ದಿನಕ್ಕೆ ೨-೨ ಸರ್ತಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಗೊಬ್ಬುಮಾದರಿ ಯಾಗಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಮಲದಲ್ಲಿ ಹೊಳಪು ಉಂಟಂತೆ, ಅಶಕ್ತಿ, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ರೋಗ; ನಾಡಿಗೆಳೊಳಗೆ ವಾತ ಬಲಿ, ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆ ಇಲ್ಲ, ಪಿತ್ತ ಸದಾ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೋಷ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಉಂಟು.—ನೇರಳೆಕೆತ್ತೆ ತೊ. ೧೦ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧ ದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧ರಂತೆ, ಜೇನು | ಡ್ರಾಂ ಕೂಡಿಸಿ, ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುಡಿಯುವದು. ಹೀಗೆ ೧೨ ದಿನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷೇಮಪಾಯಿತು.

19. ಅಂಕೋಲೆ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಅಫೀಮು, ಕರಿಬೇವು, ಕಾಚಲವಣ, ಕಾಡುಮೆಣ ಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಡುಹೆಸರ ಬೇರು, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಕೊಡಸಿಗ, ಕೊತ್ತುಂ
ವೃಧಗೋರೋ
ಕ್ತಸಧಗಳು
ಬರಿ, ಗೇರುಕಾಯಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಟಂಕಣಕಾರ, ದೊಡ್ಡ (ಹುಚ್ಚು) ಬೇವು, ನೇರಳೆ, ಸಲಾಹದ ಚಕ್ಕ, ಪಾಡಾ ವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಪುನರ್ನವಿಬೇರು, ಪುಲ್ಲಂಪುರಜೆ (ಮಲ. ಪುಳಿಯಾರಲಾ), ಬಿಲ್ವವತ್ರೆ (ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಬೇರು), ಭಂಗಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ (ಸಣ್ಣ), ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಮಹಾಶತಾವರಿ (ಉರ್ಧ್ವಮುಖದ ಮುಳ್ಳುಳ್ಳದ್ದು), ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ (ಹುಣಸೆಹುಳಿ ಎಂತ ಕೆಲವರ ಮತ, ವೈಕ್ಯವಲ್ಲ), ಯವಕ್ಕಾರ, ಬಿಡಲವಣ, ಶರಪುಂಬದ (ಕಾಡುನೀಲಿ) ಬೇರು, ಶುಂಠಿ, ಸಮುದ್ರಉಪ್ಪು, ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ (ಕರಿಲುಪ್ಪು), ಹಜ್ಜಿ (ಹಬುಷಾ, ಇದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕರಂಡೆ ಬೇರನ್ನು ಕೆಲವರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ), ಹಿಂಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲ, ಮತ್ತು ಹೊಂಗೆ (ನಾಯಿಪಲ್ಲಿ).

20. ನಿದ್ರೆ, ವಮನ, ಲಂಘನ, ಹಳೇ ಶಾಲ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ಹಳೇ ೬೦ ದಿನಗಳ ಬೆಳಿಕೆಯ
ಸಕ್ಕವರ್ಗ
ಅಕ್ಕಿಗಳು, ಅರಳುಗಂಜಿ, ಚನ್ನಂಗಿಯ, ತೊಗರಿಯ, ಅಥವಾ ಹೆಸರಿನ ಸಾರು, ಕೆನೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದ ದನದ ಮೊಸರು, ದನದ ಅಥವಾ ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಆಡಿನ ತುಪ್ಪ-ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮೊಸರು, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಹೆಂಡ, ಜೇನು, ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಸಿಹಿ ದಾಳಿಂಬಗಳು, ಬಾಳೆಹೂವು, ಬಾಳೆಕಾಯಿ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಎಳ್ಳೆ ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಕಾಯಿ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಜೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನೇರಳೆಹಣ್ಣು, ಲಾವ-ಮೊಲ-ಬಿಂಕೆ-

ತಿತ್ತಿರಿಗಳ ಮಾಂಸಗಳ ಸಾರುಗಳು, ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ವಾಸುಗಳು, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಜೊಗರು ಪದಾರ್ಥಗಳು.

21. ರಕ್ತ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ, ಜಾಗರ, ನೀರು ಕುಡಿಯುವದು, ಸ್ನಾನ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ವೇಗ
 ಅಪಹ್ಯವರ್ಗ ಗಳ ತಡೆ, ನಸ್ಯ, ಅಂಜನ, ಬೆವರಿಸುವಿಕೆ, ಹೊಗೆ ಸೇದುವದು, ಶ್ರಮ,
 ವಿರುದ್ಧಾಶನ, ಬಿಸಿಲು, ಗೋದಿ, ಅವರೆ, ಕಲಾಯಧಾನ್ಯ, ಉದ್ದು, ಯವೆ
 ಗೋದಿ, ಹಸಿ ಶುಂಠಿ, ಮಜ್ಜೆಗೆಹುಲ್ಲು, ಅಲಸಂಡೆ, ಬಜ್ಜಲ (ಬಸಳೆ)ಸೊಪ್ಪು, ಗಣಿಕೆ(ಕಾಗೆ
 ಹಣ್ಣಿನ ಗಿಡ), ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಸೋರೆಕಾಯಿ, ನುಗ್ಗೆಕೋಡು, ಗಡ್ಡೆಗಳು, ಎಳ್ಳದೆಲೆ,
 ಕಬ್ಬು, ಬೊಗರಿಹಣ್ಣು, ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು, ಸೌತೆಕಾಯಿ, ಅಡಿಕೆ, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಧಾನ್ಯಾವ್ಲ,
 ಯವೆಯ ಹುಳಿಗಂಜೆ ನೀರು, ಅಕ್ಕಿಯ ಹುಳಿಗಂಜೆನೀರು, ಹಾಲು, ಬೆಲ್ಲ, ಮೊಸರನೀರು,
 ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಪುನರ್ನವಿ, ಬಿದಿರಮೊಳಿಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ಪತ್ರಶಾಕಗಳು(ಸೊಪ್ಪುಗಳು), ಗೋ
 ಮೂತ್ರ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಕ್ಷಾರ, ಸರಗುಣವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು
 ರಸ, ಗುರುವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ರೊಟ್ಟಿಗಳು.

ಅಧ್ಯಾಯ XX.

ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಾಽಜೀರ್ಣ.

a. ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ (Anorexy, Weak appetite)

1. ಮನ್ದಸ್ತ್ರೀಕ್ಮೋಽಥ ವಿಷಮಃ ಸಮಶ್ಚೇತಿ ಚತುರ್ವಿಧಃ |

ಜಠರಾಗ್ನಿಭೇದ
ಗಳು

ಕಫಪಿತ್ತಾಽನಿಲಾಧಿಕೃತ್ಯಾತ್ಮವ್ಯಾಜ್ವರರೋಽನಲಃ || (ಮಾ. ನಿ. 69)

ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಮಂದ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ವಿಷಮ ಮತ್ತು ಸಮ ಎಂತ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಕಫಾಧಿಕೃತ್ಯವು ಮಂದಾಗ್ನಿಗೆ, ಪಿತ್ತಾಧಿಕೃತ್ಯವು ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಗೆ, ವಾತಾಧಿಕೃತ್ಯವು ವಿಷಮಾಗ್ನಿಗೆ, ಮತ್ತು ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಸಮವಾಗಿ (ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ)ರುವದು ಸಮಾಗ್ನಿಗೆ, ಹೇತುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

2. ವಿಷಮೋ ವಾತಜಾನ್ ರೋಗಾನ್ ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಪಿತ್ತನಿಮಿತ್ತಜಾನ್ |

ಅಗ್ನಿದೋಷಗಳ
ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಕರೋತ್ಯಗ್ನಿಸ್ತಥಾ ಮನ್ದೋ ವಿಕಾರಾನ್ ಕಫಸಂಭವಾನ್ ||

ಸಮಾ ಸಮಾಗ್ನೇರಶಿತಾ ಮಾತ್ರಾ ಸಮ್ಯಗ್ವಿವಚ್ಯತೇ |

ಸ್ವಲ್ಪಾಪಿ ನೈವ ಮನ್ದಾಗ್ನೇರ್ವಿಷಮಾಗ್ನೇಸ್ತು ದೇಹಿನಃ ||

ಕದಾಚಿತ್ವಚ್ಯತೇ ಸಮ್ಯಕ್ಕದಾಚಿನ್ನ ವಿವಚ್ಯತೇ |

ಮಾತ್ರಾತಿಮಾತ್ರಾಪ್ಯಶಿತಾ ಸುಖಂ ಯಸ್ಯ ವಿವಚ್ಯತೇ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿರಿತಿ ತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ಸಮಾಗ್ನಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಉಚ್ಯತೇ ||

(ಮಾ. ನಿ. 69)

ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯಿಂದ ವಾತಜರೋಗಗಳೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪೃತ್ವಿಕರೋಗಗಳೂ, ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಕಫಜರೋಗಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಸಮಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಂಡ ಉಚಿತವಾದ ಆಹಾರವು ಚನ್ನಾಗಿ ವಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿ ಮಂದವಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಉಂಡಾಗ್ಯೂ ಅದು ವಚನವಾಗುವದೇ ಇಲ್ಲ. ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯವನು ಉಂಡದ್ದು ಕೆಲವು ಸಮಯ ಚನ್ನಾಗಿ ವಚನವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸಮಯ ಚನ್ನಾಗಿ ವಚನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅತಿಯಾಗಿಯಾಗಲಿ ಉಂಡದ್ದು ಯಾರಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ವಚನವಾಗುತ್ತದೋ, ಅವನು ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಸಮಾಗ್ನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಷರಾ ಮಂದಾಗ್ನಿಯ ದೇಯಿಂದ ವಾಂತಿ, ಜಡತನ, ಉಗುಳು, ತಲೆಧಾರ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಧಾರ, ಮತ್ತು ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯ ದೇಯಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಉಣಾವರ್ತ, ಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆಧಾರ, ಅವತಂಕೆ, ಅತಿಸಾರ, ಮತ್ತು ಕರುಳು ಕೂಗುವಿಕೆ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂತ ಧಾ ಪ್ರ (ಪು 343)

3. సమాగ్నిం రక్షయేన్మిత్యవన్నపానేనస్మర్తుః |
 అగ్నిదోషగళ చిత్తాపధాన మన్నాగ్నిం కటుతిక్త్యైశ్చ కషాయవమస్మర్తుః ||
 తిక్తాగ్నిం మధురస్మిగ్ధైః ఏరేకగురుతితల్యైః |
 స్నేహామ్లవణాద్యైశ్చ విషమాగ్నిముపాచరేత్ ||

(చి. సా. సం. 169)

సమవాగిరువ అగ్నియన్ను నిత్యదల్లు (సకాలదల్లి) హితవాద అన్నపానగళింబ
 ఊరువలగళింద రక్షిసతక్యద్దు. మందవాద అగ్నియన్ను కార మత్తు కఠిద్రవ్య
 గళింద తయారిస్పట్ట హితవాద కషాయగళిందలూ, వమనగళిందలూ జురుకు
 మాడబేక. తిక్తావాద అగ్నియుల్లవనిగి సిహియాద, స్మిగ్ధవాద, గురువాద, మత్తు
 తణ్ణగిన కషాయ మత్తు ఏరేజనగళింద, మత్తు విషమాగ్నియవనిగి స్నేహ,
 యళి, ఊపు ముంతాదవుగళింద, ఊపజార మాడతక్యద్దు.

4. అన్నం మండం పిబేదుష్ణం హింకుసావర్జలాన్వితమ్ |
 గంజగి యోగ గళ విషమోఽపి సమస్తేన మన్మో దిల్ప్యేత పావకః ||
 సుతణ్ణులానాం వ్రశ్యతద్వయం శ తదర్థముద్గః కటుకత్రయం
 చ |

కుస్తుమ్మరుస్మిన్దవహింకుత్పేలేభిశ్చ సర్వేః క్రియతే చ మణ్డః ||
 క్షుద్బిద్బిధనో వస్తివిశోధనశ్చ ప్రాణప్రదః శోణితవర్ధనశ్చ |
 జ్వరావహారి కఫపిత్తఘ్నా వాయుం జయేదష్టగుణో హి
 మణ్డః || (చి. సా. సం. 169-70)

(1) (కురిద) హింగిన వుడి మత్తు కరి(సావర్జల)ఊప్సన్ను కుడిసిద
 బిసిమండ(గంజినిరు)వన్ను ఆహారవాగి కుడియబేక; అదరింద విషమవాద
 అగ్నియు సమవాగుత్తదే మత్తు మందవాద అగ్నియు జురుకాగుత్తదే.

(2) ఒళ్ళే (బిర్జిక్కే సులభవాద) అక్కి ౪ పల, యేరుబేళి ౨ పల, కుడిసి
 తయారిసిద మండవన్ను, ఎళ్ళిణ్ణయల్లి కురిద కేుత్తుంబరి మత్తు హింగిన వుడి
 గళిణ్ణు, స్మింధవలవణవన్ను, త్రికటువిన జాణివన్ను (తక్కన్ను) బిరిసికేండు,
 పానమాడువదరింద యివే జురుకాగువదు, ముత్త ధారాళవాగి యేగువదు,
 బల ఊంటాగువదు, రక్త వృద్ధియాగుత్తదే, జ్వర పరిహారవాగుత్తదే, కఫఘ్న
 పిత్తఘ్న నాశవాగుత్తదే, మత్తు వాయు జయిస్పడుత్తదే, యిగి ఈ మండదల్లి
 ఎంటు గుణగళివే.

5. యేతేభిః భక్ష్యమాణా నాగరేణ గుడేన వా |
 అజీర్ణాయామ లుపయోగ స్యేన్ద్రోమహితా వాఽపి సాత్యేనాగ్నిదిలపని ||

(చి. సా. సం. 170)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಚಾರ್ಣವನ್ನು, (ಹಸಿ) ಶುಂಠಿಯೊಂದಿಗೆ, ಬೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಸ್ವಂಧವಲವಣದೊಂದಿಗೆ (ಕಫ-ಪಿತ್ತ-ವಾತ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ), ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ತಿನ್ನು ವದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

6. ಸಿನ್ದೂತಫಹಿಂಗುತ್ರಿಫಲಾಯವಾನೀವೈಷ್ಯೇಷೈರ್ಗುಡಾಂಶೈರ್ಗುಡಕಾನ್ವಕು-

ಯಾರ್ತ್ |

ಸ್ವಂಧವಾಹಿ
ಚಾರ್ಣ

ತೈರ್ಭಕ್ಷ್ಯತೈಸ್ತೃಪ್ತಿಮವಾ(ನಾ)ಪ್ನುನನ್ನಾ ಭುಂಜೀತ ಮನ್ದಾಗ್ನಿರಪಿ
ಪ್ರಭೂತಮ್ | (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 170)

ಸ್ವಂಧವಲವಣ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ತ್ರಿಫಲೆ, ಓಮ, ತ್ರಿಕಟು, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಾಂಶ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ, ಮನುಷ್ಯನು, ಮಂದಾಗ್ನಿಯವನಾದರೂ, ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಣ್ಣುವನು.

7. ಏಡಂಗಭಲ್ಲತಕಚಿತ್ರಕಾಮೃತಾ(?) ಸನಾಗರಾ(?) ತುಲ್ಯಗುಡೇನ

ಸರ್ಪಿಷಾ |

ಏಡಂಗಾಹಿ ಲೇಪ

ಲಿಹಂತಿ ಯೇ ಮನ್ದಹುತಾಶನಾ ಸರಾ ಭವಂತಿ ತೇ ಬಾಡವತುಲ್ಯವಕ್ಷಯಃ ||
(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 170)

ವಾಯುವಿಳಂಗ, (ಶುದ್ಧ) ಗೇರುಕಾಯಿ, (ಶುದ್ಧ) ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮವಾಲು ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ನೆಕ್ಕಲು, ಮಂದಾ ಗ್ನಿಯವರ ಜಠರಾಗ್ನಿಗಳು ಬಡವಾಗ್ನಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗುತ್ತವೆ.

8. ಶುಂಠೀಚಾರ್ಣಸಮಾಯುಕ್ತಂ ಯವಕ್ಷಾರಂ ಸಮಾಲಿಹೇತ್ |

ಶುಂಠೀಚಾರ್ಣ

ಸರ್ಪಿಷಾ ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ ತತೋ ವಹ್ನಿವ್ರದೀಪನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 170)

ಶುಂಠೀಚಾರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಯವಕ್ಷಾರವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದ ಕೂಡಲೆ ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

9. ವಿಜಯಾ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಶುಂಠೀ ತ್ರಿಸಮಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಮ್ |

ತ್ರಿಸಮಚಾರ್ಣ

ಅಗ್ನಿಸ್ಥೀವನಂ ನೃಣಾಂ ತೃಟ್‌ದೋಷಮಯನಾಶನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 170)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣಗಳು ಮೂರು ಸಮವಾಗಿ ಕೂಡಿ ದ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಸಮ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅದರ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಜುರುಕಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಯ ದೋಷದ ಪೀಡೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಾ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ, ಈ ಮೂರರ ಯೋಗಕ್ಕೆ 'ತ್ರಿಸಮ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂತ ರಾಜ ನಿಘಂಟು (ಫ. 419)

10.

ಕಾರಣವಿಶೇಷ
ಗಳಿಂದಂಟಾದ
ಮಂದಾಗ್ನಿಯ ಚಿಕಿ
ತ್ಸಾಪಿಧಾನ

ಉಪವಾಸಾದಿಮನ್ದಾಗ್ನಿಯವಾಗೂಃ ಪಿಬೇದ್ವೈತಮ್ |
ರೌಕ್ಷೇ ಮನ್ದೇ ಪಿಬೇತ್ಸರ್ಪಿಃ ತೈಲಂ ವಾ ದೀಪಸೈರ್ಯುತಮ್ ||
ಚೂರ್ಣಾರಿಷ್ಟಾಸವೈರ್ಮನ್ದಮಭಿಸ್ತೇಹಾದುವಾಚರೇತ್ |
ಭಿನ್ನೇ ಗುದೋವಲೇಪಾಸ್ತು ಮಲೇ ತೈಲಸುರಾಸವಾಃ ||
ಉದಾರ್ವತರ್ತೇ ತು ಮನ್ದಾಗ್ನೌ ನಿರೂಹಾಃ ಸಾನುವಾಸನಾಃ |
ವ್ಯಾಧಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮನ್ದಾಗ್ನೌ ಸರ್ಪಿರೇವಾಗ್ನಿದೀಪನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 171)

ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಯವಾಗೂ ಎಂಬ ಗಂಜಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ರೂಕ್ಷವದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೀಪನಕರವಾದ ಔಷಧಗಳ ಸೇರಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ತೈಲವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಉಂಟಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಚೂರ್ಣ-ಅರಿಷ್ಟ-ಆಸವಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. ಮಲ ಒಡೆದಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತೈಲ-ಹೆಂಡ-ಆಸವಗಳನ್ನೂ, ಗುದಕ್ಕೆ ಲೇಪಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ಉದಾರ್ವತರೋಗದ ಮಂದಾಗ್ನಿಗೆ ನಿರೂಹ-ಮತ್ತು ಅನುವಾಸನ-ವಸ್ತಿಗಳು ಹಿತ. (ಬೇರೆ) ವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನ ಮಂದಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವ ದಕ್ಕೂ (ತಕ್ಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ತುಪ್ಪವೇ ಹಿತವಾದ್ದು.

11.

ಹಿಂಗ್ರಾದಿಚೂರ್ಣ

ಹಿಂಗುವೈಶೇಷವೋದಾದ್ವಿಜರಣಲವಣಂ ಪ್ರಾಗ್ಭಜೇತ್ಸಾಚ್ಚಭಕ್ತಂ |
ಕುರ್ಯಾಜ್ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನಂ ಜ್ವಲನಮನಿಲಜಂ ಗುಲ್ಮಮೇತನ್ನಿಹನ್ತಿ ||

(ವೈ. ಜೀ. ದೀ. 78)

(ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ತ್ರಿಕಟು, ಅಜಮೋದ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಊಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನೊಂದಿಗೆ ಭುಂಜಿಸಲು, ಅಗ್ನಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧವಾಗುವದು. ಈ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ವಾತದ ಗುಲ್ಮ ಸಹ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

12.

ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಾದಿ
ಚೂರ್ಣ.

ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಾಮ್ಲಾಗ್ನಿಪಥ್ಯಾತ್ರಿಕಟುವಟುಬಿಡಂ ಜನ್ತುಜಿಜ್ಜೀರಯುಗ್ಮಂ |
ದೀವ್ಯಃ ಸೌವರ್ಚಲಂ ಚಾಚಲಮಪಿ ಸಕಲಂ ಭಸ್ಮಸಾಚ್ಚ ಕರೀತಿ ||

(ವೈ. ಜೀ. ದೀ. 78)

ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ (ಅಥವಾ ಹುಣಸೆಹುಳಿ), ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ ಓಮ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ಹಿಂದಿನ ಹಿಂಗ್ರಾದಿಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಹೇಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ) ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅದು ಪರ್ವತವನ್ನಾದರೂ ಭಸ್ಮಮಾಡುವದು (ಅಗ್ನಿಯು ಒಳ್ಳೆ ಚುರಕಾಗುವದು).

b. ಅಜೀರ್ಣ (Indigestion, Dyspepsia).

13. ಆಮಂ ವಿದಗ್ಧಂ ವಿಷ್ವಬ್ಧಂ ಕಫಸಿತ್ತಾನಿಶ್ಚಿಸ್ತಿಭಿಃ |

ಅಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ
ಫಲದಗಳು

ಅಜೀರ್ಣಂ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛನ್ನಿ ಚತುರ್ಥಂ ರಸಶೇಷತಃ || (ಸು. 239)

ಕಫದಿಂದ ಆಮಾಜೀರ್ಣ, ಪಿತ್ತದಿಂದ ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣ, ವಾತದಿಂದ ವಿಷ್ವಬ್ಧಾಜೀರ್ಣ, ಹೀಗೆ ಅಜೀರ್ಣ ಮೂರು ವಿಧ. ಕೆಲವರ ಮತದಲ್ಲಿ ರಸಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಜೀರ್ಣ ಬೇರೆ, ೪ನೇದು, ಇದೆ.

ಸಂ ಪ್ರಥಮ ಮೂರು ಅಜೀರ್ಣಗಳು ಉಂಡ ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗದೆ ಉಳಿಯುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂಥವು, ನಾಲ್ಕನೇದು ಆಹಾರಪಾಕದಿಂದ ರಸ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮೇಲೆ ಅದು ಧಾತ್ಯಂತರವಾಗದೆ ಉಳಿದುದರಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವಂಥಾದ್ದು, ಇದು ವಿಷಾಜೀರ್ಣ ಎಂತ ತಾ (1ನೇ ಭಾಗದ VII-6 ನೋಡಿ). ಒಂದು ದಿನ ಉಳಿದು ಮರುದಿನ ಪಾಕವಾಗುವದೊಂದು, ಪ್ರತಿದಿನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಪಾಕ ಆಗುವವರೆಗಿನ ಅಜೀರ್ಣ ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಎರಡು ಅಜೀರ್ಣಗಳಿವೆ ಎಂತ ಕೆಲವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಮಾ ಸಿ 70) ಅವು ರೋಗಗಳಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಸುಶ್ರುತನ ಅಜೀರ್ಣವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು

14.

ಅಜೀರ್ಣದ ಸಿಹನ
ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ

ಅತ್ಯಮ್ಬುಪಾನಾದ್ವಿಷಮಾಶನಾದ್ವಾ ಸನ್ನಾಧರಣಾತ್ಸತ್ವವೈವರ್ಯಯಾಚ್ಚ |
ಕಾಲೇ ಽಪಿ ಸಾತ್ತ್ವ್ಯಂ ಲಘು ಚಾಪಿ ಭುಕ್ತಮನ್ಯಂ ನ ಪಾಕಂ ಭಜತೇ
ಸರಸ್ಯ ||

ಈಷಾರ್ಘ್ಯಭಯಕ್ರೋಧಸರಿಕ್ಷತೇನ ಲುಬ್ಧೇನ ರುಗ್ಧೈಸ್ಯನಿಪೀಡಿತೇನ |
ವೃದ್ಧೇಷಯುಕ್ತೇನ ಚ ಸೇವ್ಯಮಾನಮನ್ಯಂ ನ ಸಮ್ಯಕ್ಪರಿಣಾಮಮೇತಿ ||
ಮಾಧುರ್ಯವನ್ಯಂ ಗತಮಾಮಸಂಚ್ಛಂ ವಿದಗ್ಧಸಂಚ್ಛಂ ಗತಮಮ್ಬು
ಭಾವಮ್ |

ಕಿಂಚಿದ್ವಿವಕ್ತಂ ಭೃತತೋದಶೂಲಂ ವಿಷ್ವಬ್ಧಮಾಬದ್ಧವಿರುದ್ಧವಾತಮ್ ||
ಉದ್ಗಾರಶುದ್ಧಾವಪಿ ಭುಕ್ತಕಾಂಕ್ಷಾ ನ ಜಾಯತೇ ಹೃದ್ಯರುತಾ ಚ ಯಸ್ಯ |
ರಸಾನಶೇಷೇಣ ತು ಸಪ್ರಸೇಕಂ ಚತುರ್ಥಮೇತತ್ಪ್ರವದನ್ತ್ಯಜೀರ್ಣಮ್ ||
(ಸು. 239)

ಆತಿಯಾಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವದರಿಂದ, ವಿಷಮವಾದ ಭೋಜನ ಮಾಡುವದರಿಂದ, (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವದರಿಂದ, ಅಧವಾ ನಿದ್ರೆಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮತಪ್ಪುವದರಿಂದ (ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣ ಹಗಳು ನಿದ್ರೆ ಮುಂತಾದ್ದು), ಮನುಷ್ಯರು ತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ತ್ವ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಲಘುವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ್ಗೆ ಸಹ, ಆಹಾರವು ಪಾಕವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಹಾಗೆಯೇ ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು, ಭಯ, ಸಿಟ್ಟು, ಲೋಭ, ಇವುಗಳಿಗಾಧೀನನಾದ, ರೋಗದ ಹೈರಾಣದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾದ ದ್ವೇಷ ಉಂಟಾಗಿರುವ, ಮನುಷ್ಯನು ಉಣ್ಣುವ ಆಹಾರವು ಚನ್ನಾಗಿ ಪಾಕವಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಸಿಹಿ ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದ ಆಹಾರಕ್ಕೆ 'ಆಮ', ಅಲ್ಪವಾದ ಪಾಕ ಉಂಟಾಗಿ ಹುಳಿ ಭಾವವನ್ನು (ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು) ಹೊಂದಿದ ಆಹಾರಕ್ಕೆ 'ವಿದಗ್ಧ', ವಾತವು ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆ, ಬಹಳವಾಗಿ ಬಿಗಿದಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚು ನೋವೂ ಶೂಲೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ವಬ್ಧ, ಎನ್ನುವ

ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತೇಗು ಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಹಾರದ ಇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎದೆಭಾರ, ಮತ್ತು ಬಾಯಿಯಿಂದ ನೀರು ಬರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಅಜೀರ್ಣವು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಾದ 'ರಸಶೇಷ'ದಿಂದಂಟಾದಂಥಾದ್ದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಷರಾ 'ಎಷಮಾಶನ'ದ ವಿವರಣೆ 1ನೇ ಭಾಗದ X-26 ನೋಡಿ.

ಅನಾತ್ಮವನ್ತಃ ಪಶುವದ್ಭುಂಜತೇ ಯೇ ಽಪ್ರಮಾಣತಃ |

ರೋಗಾನೀಕಸ್ಯ ತೇ ಮೂಲಮಜೀರ್ಣಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ಹಿ ||

(ಮಾ. ನ. 72)

ಪಶುಗಳಂತೆ ಧೃತಿಯಿಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಮಾಣ ತಪ್ಪಿ, ಯಾರು ಉಣ್ಣುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ರೋಗಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಜೀರ್ಣವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ಲಾನಿಗಾರವಮಾಟೋಪಂ ಭ್ರಮೋ ಮಾರುತಮೂಢತಾ |

ವಿಬಂಧೋಽತಿವ್ರವೃತ್ತಿರ್ವಾ ಸಾಮಾನ್ಯಾಜೀರ್ಣಲಕ್ಷಣಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 171)

ತತ್ತಾಮೇ ಗುರುತೋತ್ಕ್ಲೇಶಃ ಶೋಧೋ ಗಂಡಾಕ್ಷಿ ಕೂಟಗಃ |

ಉದ್ಗಾರಶ್ಚ ಯಥಾಭುಕ್ತಮವಿದಗ್ಧಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ||

ವಿದಗ್ಧೇ ಭ್ರಮತೃಣೂಚರ್ಪಾಃ ಪಿತ್ತಾಚ್ಚ ವಿವಿಧಾ ರುಜಃ |

ಉದ್ಗಾರಶ್ಚ ಸಧೂಮಾಮ್ಲಃ ಸ್ತೇದೋ ದಾಹಶ್ಚ ಜಾಯತೇ ||

ವಿಷ್ವಜ್ಞೇ ಶೂಲಮಾಧ್ಯಾನಂ ವಿವಿಧಾ ವಾತವೇದನಾಃ |

ಮಲವಾತಾಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಸ್ತಮ್ಭೋ ಮೋಹಾಂಗಪೀಡನಮ್ ||

ರಸಶೇಷೇ ಽನ್ವವಿದ್ವೇಷೋ ಹೃದಯಾಶುದ್ಧಿಗಾರವೇ ||

(ಮಾ. ನಿ. 71-72)

ಆಯಾಸ, ದೇಹಭಾರ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ, ತಲೆತಿರುಕು, ವಾಯುವಿನ ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ಮಲದ ಬದ್ಧತೆ ಅಥವಾ ಅತಿಯಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಜೀರ್ಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಆಮಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮೈಭಾರ, ವಾಂತಿ ಬರುವ ಹಾಗಿನ ಸಂಕಟ, ಕಫೋಲ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶೋಫೆ (ಊದು), ಉಂಡಂತೆ ತೇಗು ಬರುವದು ಮತ್ತು ಅದು ಅಜೀರ್ಣ ದ್ದಾಗಿರುವದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಪಿತ್ತದಿಂದ ನಾನಾ ವಿಧದ ಸಂಕಟಗಳು, ಹೊಗೆಯುಳ್ಳ ಹುಳಿತೇಗು, ಬೆವರು, ಮತ್ತು ಉರಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ವಜ್ಞಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ವಾತದ ನಾನಾ ವಿಧದ ವೇದನೆಗಳು, ಮಲ ಮತ್ತು ವಾಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಜಡತ್ವ, ಭ್ರಮೆ ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪೀಡೆ ಸಂಭವಿಸುವವು. ರಸಶೇಷದ ಅಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವಾದ ದ್ವೇಷ, ಎದೆಯ ಅಶುದ್ಧತೆ ಮತ್ತು ಮೈಭಾರ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

15.

ಅರ್ಜುನ
ಉಪದ್ರವಗಳು

ಮೂರ್ಛಾ ಪ್ರಲಾಪೋ ವಮಠುಃ ಪ್ರಸೇಕಃ ಸದನಂ ಭ್ರಮಃ |
ಉಪದ್ರವಾ ಭವನ್ತ್ಯೇತೇ ಮರಣಂ ಚಾಪ್ಯರ್ಜುನತಃ || (ಸು. 239)
ಮೂರ್ಛೆ, ಅಸಂಬದ್ಧಮಾತು, (ಪ್ರಲಾಪ), ವಾಂತಿ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ
ಜೊಲ್ಲು, ಆಯಾಸ, ಭ್ರಮೆ, ಈ ಉಪದ್ರವಗಳು ಮತ್ತು ಮರಣ ಸಹ
ಅರ್ಜುನರಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

16.

ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾ
ವಿಧಾನ

ತತ್ರಾಮೇ ಲಂಘನಂ ಕಾರ್ಯಂ ವಿದಗ್ಧೇ ವಮನಂ ಹಿತಮ್ |
ವಿಷ್ವಭೇ ಸ್ವೇದನಂ ಪಥ್ಯಂ ರಸಶೇಷೇ ಶಯಾತ ಚ || (ಸು. 239)
ಆಮಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಲಂಘನವೂ, ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ವಮನವೂ,
ವಿಷ್ವಬ್ಧಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಬೆವರಿಸುವುದೂ (ಕಾವುಕೊಡುವುದು), ರಸಶೇಷ
ದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿಸುವುದೂ ಹಿತ.

ಇದರಲ್ಲಿ ವಮನ ಮತ್ತು ವಿದಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಲಂಘನ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಪಾಠಾಂತರ ಉಂಟೆಂತ
ಕಾಣುತ್ತದೆ ಆಮವು ಕಫಜನ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ವಮನ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಬೇಕು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಿದಗ್ಧಕ್ಕೆ ವಮನ
ಹಿತವಲ್ಲ. ಆ ವಿದಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ಪಾಠಾಂತರ ಸಮಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ 17ನೇ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿ.

ವಾಮಯೇದಾತು ತಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಷ್ಣೋನ ಲವಣಾಮ್ಬುನಾ |
ಕಾರ್ಯಂ ಚಾನಶನಂ ತಾವದ್ಯಾವನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಭಜೇತ್ ||
ಲಘುಕಾಯಮತಶ್ಚೈನಂ ಲಂಘನೈಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ |
ಯಾವನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ಯಾದ್ವೋಷತಃ ಪ್ರಾಣತಸ್ತಥಾ || (ಸು. 239)

ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ (ಅರ್ಜುನರೋಗಿಗೆ) ಉಪ್ಪು ಕೂಡಿಸಿದ ಜಿಪಿನೀರನ್ನು (ವಾಂತಿ
ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ) ಬೇಗನೆ ಕೊಟ್ಟು ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಮತ್ತು (ಲಂಘನ ಮಾಡ
ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ) ಅವನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವ ವರೆಗೆ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಈ
ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಅವನ ದೇಹವು ಲಘುವಾದ ಮೇಲೆ, ಅವನು ದೋಷವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ
ಬಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವತನಕ (ದಶವಿಧವಾದ) ಲಂಘನಗಳಿಂದ
ಅವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಇದರಲ್ಲಿ ಲಂಘನದ ವಿವರಣೆಗೆ 1ನೇ ಭಾಗದ XIX-38 ನೋಡಿ

17.

ಆಮಾಜೀರ್ಣದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವಚಾಲವಣತೋಯೇನ ವಾಸ್ತಿರಾಮೇ ಪ್ರಶಸ್ತೇ |
ಧಾನ್ಯನಾಗರಸಿದ್ಧಂ ವಾ ತೋಯಂ ದದ್ಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||
ಆಮಾಜೀರ್ಣಪ್ರಶಮನಂ ಶೂಲಘ್ನಂ ವಸ್ತಿಶೋಧನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 172)

ಆಮಾಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಬಜೆಯ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ಕೂಡಿಸಿದ (ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ)
ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಅಥವಾ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ
ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯು ಅವನಿಗೆ ಕುಡಿಯಕೊಡಬೇಕು; ಅದರಿಂದ
ಆಮಾಜೀರ್ಣ ಶಮನವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ. ಶೂಲೆಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ವಸ್ತಿಶೋಧನ
ವಾಗುತ್ತದೆ (ಮೂತ್ರ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ).

18.

ವಿದಗ್ಧಾಚಾರ್ಜ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಅನ್ನಂ ವಿದಗ್ಧಂ ಹಿ ನರಸ್ಯ ಶೀಘ್ರಂ ಶೀತಾಮ್ಬುನಾ ವೈ ಪರಿಪಾಕಮೇತಿ |
ತದ್ಧ್ಯಸ್ಯ ಶೈತ್ಯೇನ ನಿಹಂತಿ ಪಿತ್ತಮಾಕ್ಲೇದಿಭಾವಾಚ್ಚ ನಯತ್ಯಧಸ್ತಾತ್ ||
ವಿದಹ್ಯತೇ ಯಸ್ಯ ತು ಭುಕ್ತಮಾತ್ರೇ ದಹ್ಯೇತ ಹೃತ್ಕಂಠಗಲಂ ಚ ಯಸ್ಯ |
ದ್ರಾಕ್ಷಾಭಯಾಂ ಮಾಕ್ಷಿಕಸಂಪ್ರಯುಕ್ತಾಂ ಲೀಢ್ಯಾಭಯಾಂ ವಾ ಸ
ಸುಖಂ ಲಭೇತ || (ಸು. 240)

ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿದಗ್ಧವಾದ ಆಹಾರವು ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ಬೇಗನೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಸರಿಯಾದ ಪಾಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ; ಯಾಕೆಂದರೆ, ಅದು ತನ್ನ ಶೀತ ಗುಣದಿಂದ ಅವನ ಪಿತ್ತವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಒದ್ದೆಮಾಡುವ (ನೆನೆಸುವ) ಗುಣದಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಸಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾರಲ್ಲಿ ಅನ್ನವು ಉಂಡಕೂಡಲೆ ವಿದಗ್ಧವಾಗಿ, ಎದೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕಂಠದಲ್ಲಿಯೂ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿಯೂ ಉರಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ, ಅಂಥವನು ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಆರೆದು, ಅಥವಾ ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣ ಒಂದನ್ನೇ, ಜೇನಿನೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ, ನೆಕ್ಕುವದರಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

19.

ವಿಷ್ವಬ್ಧ-ರಸಶೇಷಾ
ಚಾರ್ಜಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ವಿಷ್ವಬ್ಧೇ ಸ್ವೇದನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಪೇಯಂ ವಾ ಲವಣೋದಕಮ್ |
ರಸಶೇಷೇ ದಿವಾಸ್ವಪ್ನಂ ಲಂಘನಂ ವಾತವರ್ಜನಮ್ |
ಆಲಿಪ್ಯ ಜರಂ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿಂಗೂತ್ರೋಷಣಸ್ತ್ಯಂಧವೈ |
ದಿವಾಸ್ವಪ್ನಂ ಪ್ರಕುರ್ವೀತ ಸರ್ವಾಚೀರ್ಣಪ್ರಣಾಶನಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 172)

ವಿಷ್ವಬ್ಧದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯನ್ನು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು) ಬೆವರಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಉಪ್ಪುನೀರನ್ನು (ಬಿಸಿಯಾಗಿ) ಕುಡಿಸಬೇಕು. ರಸಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹಗಲುನಿದ್ರೆ, ಲಂಘನ, ಮತ್ತು ಗಾಳಿಯನ್ನು ವರ್ಜ್ಯಮಾಡುವದು ಹಿತ. ಹಿಂಗು, ತ್ರಿಕಟು, ಸ್ವಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಆರೆದು ಬಿಸಿಮಾಡಿ) ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಅಚೀರ್ಣಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು.

20.

ಅಚೀರ್ಣಗಳಿಗೆ
ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಪಥ್ಯಾಪಿವ್ವಲೀಸಂಯುಕ್ತಂ ಚೂರ್ಣಂ ಸೌವರ್ಚಲಂ ಪಿಬೇತ್ |
ಮಸ್ತುನೋಷ್ಣೋದಕೇನಾಥ ಮತ್ಪ್ರಾ ದೋಷಗತಿಂ ಭಷಕ್ ||
ಚತುರ್ವಿಧಮಚೀರ್ಣಂ ಚ ಮನ್ದಾನಲಮಧಾರುಚಿಮ್ |
ಆಧ್ಯಾತನಂ ವಾತಗುಲ್ಮಂ ಚ ಶೂಲಂ ಚಾಶು ನಿಯುಚ್ಛತಿ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 172)

ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಕರಿಉಪ್ಪು(ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣವ)ನ್ನು ವೈದ್ಯನು, ದೋಷಗತಿಯನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು, ಮೊಸರಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಕದಡಿ, ಪಾನಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ, ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅಚೀರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಅರುಚಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ವಾತಗುಲ್ಮ, ಶೂಲೆ ಸಹ ಬೇಗನೆ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುತ್ತವೆ.

21. ಭವೇದಜೀರ್ಣಂ ಪ್ರತಿ ಯಸ್ಯ ಶಂಕಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ಯ ಜನ್ಮೋರ್ಬಲಿನೋಽನ್ವ-
ಕಾಲೇ |

ಸ್ನೇಹಾಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಪ್ರಾತಃ ಸ ಶುನೀಮಭಯಾಮಶಂಕೋ ಭುಂಜೀತ ಸಂಪ್ರಾಶ್ಯ ಹಿತಂ
ಹಿತಾರ್ಥೇ || (ಸು. 240)

ಹಿತಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದು ತನಗೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ
ಅಜೀರ್ಣ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಕಂಡರೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಂರಿ ಮತ್ತು
ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತಿಂದು ಹಿತವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು, ನಿಸಂದೇಹವಾಗಿ, ಮಾಡ
ಬಹುದು.

22. ತ್ರಿಕಟುಕಮಜಮೋದಾ ಸೃಷ್ಟವಂ ಜೀರಕೇ ದ್ವೇ
ಸಮಧರಣಧೃತಾನಾಮಷ್ಟಮೋ ಹಿಂಗುಭಾಗಃ |

ಹಿಂಗುಸ್ವಕ
ಚೂರ್ಣ

ಪ್ರಥಮಕವಲಭುಕ್ತಂ ಸರ್ಪಿಸಾ ಚೂರ್ಣಮೇತತ್

ಜನಯತಿ ಜರರಾಗ್ನಿಂ ವಾತರೋಗಾಂಶ್ಚ ಹಸ್ತಿ | (ಭಾ. ಪ್ರ. 346)

ತ್ರಿಕಟು, ಅಜಮೋದ, ಸೃಷ್ಟವಲವಣ, ಜೀರಿಗೆ, ಕಂಜೀರಿಗೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು
೧ ಶಾಣ (ಕಾಲುಕರ್ಪ) ತೂಕ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು ಶಾಣದ ಎಂಟನೇ ಒಂದು ಭಾಗ, ಈ
ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ೮ ಜೀನಸುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪಾನ್ನದೊಂದಿಗೆ
ಕಲಸಿ, ಊಟದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಣ್ಣುವದರಿಂದ ಜರರಾಗ್ನಿಯುಂಟಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ವಾತ
ರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು.

23. ಹಿಂಗುಭಾಗೋ ಭವೇದೇಕೋ ವಚಾ ಚ ದ್ವಿಗುಣಾ ಭವೇತ್ |

ಅಗ್ನಿಮುಖ
ಚೂರ್ಣ

ಪಿಪ್ಪಲೀ ತ್ರಿಗುಣಾ ದೇಯಾ ಶೃಂಗವೇರಂ ಚತುರ್ಗುಣಮಾ ||

ಯವಾಸಿಕಾ ಪಂಚಗುಣಾ ಷಡ್ಗುಣಾ ಚ ಹರಿತಕೀ |

ಚಿತ್ರಕಂ ಸಪ್ತಗುಣಿತಂ ಕುಷ್ಠಂ ಚಾಷ್ಟಗುಣಂ ಭವೇತ್

ಏತದ್ವಾತಹರಂ ಚೂರ್ಣಂ ಪೀತಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ |

ಪಿಪ್ಲೇದ್ಧಧ್ವಾ ಮಸ್ತುನಾ ವಾ ಸುರಯಾ ಕೋಷ್ಠವಾರಿಣಾ ||

ಅಂಗಾಸಿ ಯಸ್ಯ ಶೀರ್ಯಂತಿ ಏಷಂ ವಾ ಯೇನ ಭಕ್ಷಿತಮಾ |

ಸೋದಾವರ್ತಮಜೀರ್ಣಂ ಚ ಸ್ವೀಹಾನಮುದರಂ ಜಯೇತ್ ||

ಅಶೋಹರೋ ದೀವನಶ್ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಘ್ನೋ ಗುಲ್ಮನಾಶನಃ |

ಚೂರ್ಣೋ ಹ್ಯಗ್ನಿಮುಖೋ ನಾಮ್ನಾ ನ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರತಿಹಸ್ಯತೇ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 173. 174)

ಪರಾ ೪ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಉತ್ತರಾರ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಅದರ ಕೊನೆಯು 'ಜಯೇತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತಥಾ'
ಎಂತಲೂ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಇದೆ

(ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು ೧ ಭಾಗ, ಬಜೆ ೨ ಭಾಗ, ಹಿವ್ವಲ ೩ ಭಾಗ, ಶುಂರಿ ೪ ಭಾಗ,
ಹಿಮ ೫ ಭಾಗ, ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ ೬ ಭಾಗ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ೭ ಭಾಗ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ ೮ ಭಾಗ,

ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು (ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ) ಮೊಸರನೀರಿನೊಂದಿಗೆ, ಮೊಸರನೊಂದಿಗೆ, ಮಧ್ಯ ದೊಂದಿಗೆ, ಅಥವಾ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ, ಕಲಸಿ ಪಾನಮಾಡುವದರಿಂದ ವಾತ, ಉದಾವರ್ತ, ಅಜೀರ್ಣ, ಪ್ಲೀಹ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಅಂಗಗಳ ಬತ್ತು ವಿಕೆ, ವಿಷಸೇವನದ ದೋಷ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವವು. ಇದು ಅಗ್ನಿದೀವನಕಾರಿ, ಕಫ ಹರ. 'ಅಗ್ನಿಮುಖ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈ ವ್ರತಸ್ತವಾದ ಚೂರ್ಣವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿರರ್ಥಕ ವಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಪರಾ. ರ. ರ ದ ಪಾರ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಕ್ಷಯ, ಸಹ ಇದರಿಂದ ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ

24. ಸಾಮುದ್ರಲವಣಂ ಕಾರ್ಯಮಷ್ಟಕರ್ಷಮಿತಂ ಬುದ್ಧೈಃ |
 ಭಾಸ್ವರಲವಣ ಸೌವರ್ಚಲಂ ಪಂಚಕರ್ಷಂ ವಿಡಸ್ಥೈಃ ವಧಾನ್ಯಕಮ್ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ವತ್ರಕಂ ಕೃಷ್ಣಜೀರಕಮ್ |
 ತಾಲೀಸಂ ಕೇಸರಂ ಚವ್ಯಮಮ್ಲವೇತಸಕಂ ತಥಾ ||
 ದ್ವಿಕರ್ಷಮಾತ್ರಾಣ್ಯೇತಾನಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕಾರಯೇದ್ಬುಧಃ |
 ಮರಿಚಂ ಜೀರಕಂ ವಿಶ್ವಮೇಕೈಕಂ ಕರ್ಷಮಾತ್ರಕಮ್ ||
 ದಾಡಿಮಂ ಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುಃಕರ್ಷಂ ತ್ರಗೇಲಾ ಚಾರ್ಧಕರ್ಷಿಕಾ |
 ಏತಚ್ಚೋರ್ಣೈಕೃತಂ ಸರ್ವಂ ಲವಣಂ ಭಾಸ್ವರಾಭಿಧಮ್ ||
 ಭಕ್ಷಯೇಚ್ಛಾಣಮಾನಂತು ತಕ್ರಮಸ್ತುಕಕಾಂಜಿಕೈಃ |
 ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಭವಂ ಗುಲ್ಮಂ ಪ್ಲೀಹಾನಮುದರಂ ಕ್ಷಯಮ್ ||
 ಅಶಾಂಸಿ ಗ್ರಹಣೀಂ ಕುಷ್ಠಂ ವಿಬಂಧಂ ಚ ಭಗದ್ವರಮ್ |
 ಶೂಲಂ ಶೋಫಂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಾಮದೋಷಾಂಶ್ಚಾಪಿ ಹೃದ್ರುಜಮ್ ||
 ಅಶ್ವೀಂ ಶರ್ಕರಾಂ ಚಾಪಿ ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಕ್ರಿಮಾಸಪಿ |
 ಮನ್ಶಾಗ್ನಿಂ ನಾಶಯೇದೇತದ್ವೀವನಂ ಪಾಚನಂ ಪರಮ್ ||
 ಹಿತಾಯ ಸರ್ವಲೋಕಾನಾಂ ಭಾಸ್ವರೇಣ ವಿನಿಮಿತಮ್ |
 ಹನತ್ಯಾತ್ಸರ್ವಾಣ್ಯಜೀರ್ಣಾನಿ ಭುಕ್ತಮಾತ್ರಮಸಂಶಯಮ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 347)

ಸಾಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು ೨ ಪಲ, ಕರಿಉಪ್ಪು (ಸೌವರ್ಚಲ) ೧೧ ಪಲ, ಬಿಡಲವಣ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ, ದಾಲ್ಚೀನಿಲೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ, ತಾಲೀ ಸವತ್ರೆ, ನಾಗಕೇಸರ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೀರು, ಅಮ್ಲವೇತಸ (ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಂಪುರಚೆ), ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ || ಪಲ, ಬಿಳೀ ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ, ಶುಂಠಿ, ಇವು ಮೂರು | ಪಲ ಪ್ರಕಾರ, ದಾಳಿಂಬ ೧ ಪಲ, ಲವಂಗವಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಎಲಕ್ಕಿ ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ 'ಭಾಸ್ವರಲವಣ' ಎಂತ ಹೆಸರು. ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಂದು ಶಾಣ (ಕಾಲು ಕರ್ಷ)ತೂಕ ಪ್ರಕಾರ ಮಜಿಗೆ, ಮೊಸರನೀರು, ಅಥವಾ ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ, ಕಫವಾತದಿಂದುಂಟಾದ ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಉದರರೋಗ, ಕ್ಷಯ, ಅರ್ಶಸ್ಸುಗಳು, ಗುಣಿ, ಕುಷ್ಠ, ಮಲಬದತಿ, ಭಗಂದರ, ಶೂಲೆ, ಶೋಫ, ಉಬ್ಬಿಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಆಮದೋಷ,

ಎದೆನೋವು, ಅತ್ತರಿ, ಶರ್ಕರಾಮೇಹ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕ್ರಿಮಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಇವು ನಾಶವಾಗುವವು. ಇದು ದೀವನಕ್ಕೂ, ಪಾಚನಕ್ಕೂ ಉತ್ತಮ. ಇದನ್ನು ಸರ್ವ ಜನರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಸ್ಕರನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು. ಇದನ್ನು ತಿಂದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವ ಅಜೀರ್ಣಗಳು ನಾಶವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಸರ್ವ ದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜ ೪ ಕರ್ಷ ಕೂಡಿಸದೇಕೆಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಲ್ಲಿ ದಾಳಿಂಬದ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬೀಜದ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು. ಇದೇ ಯೋಗವು ತಾಯಲ್ಲಿ (ಪು 70) ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಚಿ ಸಾ ಸಂದಲ್ಲಿ (ಪು 174), ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಚವ್ಯ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

25. ಸ್ವಿಂಧವಸಮೂಲಮಗಧಾಚವ್ಯಾನಲನಾಗರಂ ಪಧ್ಯಾ |

ವಡವಾನಲ
ಚೂರ್ಣ

ಕ್ರಮವೃದ್ಧಮಗ್ನಿವೃದ್ಧಾ ವಡವಾನಲನಾಮ ಚೂರ್ಣಂ ಸ್ಯಾತ್ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 347)

ಸ್ವಿಂಧವಲವಣ ೧ ಭಾಗ, ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ ೨ ಭಾಗ, ಹಿವ್ವಲಿ ೩ ಭಾಗ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು ೪ ಭಾಗ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ೫ ಭಾಗ, ಶುಂಠಿ ೬ ಭಾಗ, ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ೭ ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವು ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು. ಇದಕ್ಕೆ 'ವಡವಾನಲ ಚೂರ್ಣ' ಎಂತ ಹೆಸರು.

ಸರ್ವ ಈ ಯೋಗ ಸಹ ತಾಲ್ಲಿ (ಪು 68) ಇರುವಂಥಾದ್ದು ಕ್ರಮವೃದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ದುಬಾರಿ ಎಂತ ಗೂ ದೀ (ಪು 191)

26. ಪಿಪ್ಪಲೃತಿವಿವಾ ಹಿಂಗು ನಾಗರೇಂದ್ರಯವಾ ವಚಾ |

ವೃಷದ್ವಾದಶಕ
ಚೂರ್ಣ

ಪಾಠಾಜಮೋದಕಟುಕಾ ವೃಷಸೌವರ್ಚಲಾಭಯಾಃ ||

ವೃಷದ್ವಾದಶಕಂ ಚೂರ್ಣಮಜೀರ್ಣಾನಾಹಗುಲ್ಮನುತ್ |

ಭಗಂದ್ರಶ್ವಾಸಕಾಸಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾರ್ಸಾಂ ಹಿತಮ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 176)

ಹಿವ್ವಲಿ, ಅತಿವಿಡೆ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಇಂದ್ರಜೀವಿ, ಬಜಿ, ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಅಜಮೋದ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಕರಿಲುಪ್ಪ (ಸೌವರ್ಚಲ), ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ, ಈ ೧೨ ಬಗೆಗಳ ವೃಷದ್ವಾದಶಕ ಎಂಬ ಚೂರ್ಣವು ಅಜೀರ್ಣ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಗುಲ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ, ಭಗಂದ್ರ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತವಾದ್ದು.

27. ಸ್ನುಹ್ಯರ್ಕಚಿತ್ರಕೈರಂಡವರುಣಂ ಸಪ್ತನರ್ನವಮ್ |

ಸ್ನುಹ್ಯನರ್ಕಾರ್

ತಿಲಾಪಾಮಾರ್ಗಕದಲೀಪಲಾಶಂ ತ್ವಿಡೀ ತಥಾ ||

ಗೃಹೀತ್ವಾ ಜ್ವಾಲಯೇದೇತತ್ಪ್ರಸ್ಥಂ ಭಸ್ಮಾಖಿಲಂ ಯಥಾ |

ಜಲಾಧಕೇ ವಿಪಕ್ವವ್ಯಂ ಯಾವತ್ನಾದಾವಶೇಷಿತಮ್ ||

ಸುಪ್ರಸನ್ನಂ ವಿನಿಸ್ರಾಪ್ಯ ಲವಣಪ್ರಸ್ಥಸಂಯುತಮ್ |

ಪಕ್ವಂ ನಿಧೂಮಕುಶಿನಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣೀಕೃತಂ ಪುನಃ ||

ಯವಾನೀಬೇರಕವ್ಯೋಷಸ್ಥೂಲಬೇರಕಹಿಂಗುಭಃ |
 ಶೀತೋದಕೇನ ತಚ್ಚರ್ಜಣಂ ಪಿಬೇತ್ಪ್ರಾತರ್ಮಾತ್ರಯಾ ||
 ತಸ್ಮಿನ್ ಬೇರ್ಣೇ 5 ನ್ನಮಶ್ವೀಯಾದ್ಯೂಷ್ಯಜ್ಞಾಂಗಲಙ್ಕೈ ರಸೈಃ |
 ಈಷದಮ್ಲೈಃ ಸಲವಣೈಃ ಸುಖೋಷ್ಣೈರ್ವಹ್ನಿದೀಪನೈಃ ||
 ಏತೇನಾಗ್ನಿರ್ವದಧೇತ ಬಲವಾರೋಗ್ಯಮೇವ ಚ |
 ತತ್ರಾನುಪಾನಂ ಶಸ್ತಂ ಹಿ ತಕ್ರಂ ವಾ ಭೋಜನೇ ಹಿತಮ್ ||
 ಮನ್ಶಾಗ್ನೋವಿಕಾರೇಷು ವಾತಶ್ಲೇಷಾಮಯೇಷು ಚ |
 ಸರ್ವಾಂಗಶೋಧರೋಗೇಷು ಶೂಲಗುಲ್ಮೋದರೇಷು ಚ |
 ಅಶ್ಮಯಾಂ ಶರ್ಕರಾಯಾಂ ಚ ವಿಣ್ಮೂತ್ರಾನಿಲರೋಗಿಷು ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 347)

ಜಡೆ(ಬೊಂತೆ)ಕಳ್ಳಿ, ಎಕ್ಕೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹರಳುಗಿಡ, ವರುಣ (ನೀರ್ಮಾದಳ, ಹೊಳೆ ನೆಕ್ಕಿ), ಪುನರ್ನವಿ, ಎಳ್ಳು, ಉತ್ತರಣೆ, ಬಾಳೆ, ವಲಾಶ, ಹುಣಸೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ, ೧೬ ಪಲ ಭಸ್ಮ ಸಿಕ್ಕುವಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಸುಟ್ಟು, ಆ ಬೂದಿಯನ್ನು ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಕುದಿಸಿ, ೧ ಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬತ್ತುತ್ತಲೆ ಒಲೆ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ, ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ ಹನಿಸಿ, ಮೇಲಿನ ತಿಳಿನೀರನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಉಪ್ಪನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದ ಬೆಂಕಿ ಯಿಂದ ಅದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವತನಕ ಕುದಿಸಿ, ಆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕ್ಷಾರವನ್ನು (ಒಣಗಿಸಿ) ಪುನಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು, ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ, ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ, ಹಿಮ, ಜೇರಿಗೆ, ತ್ರಿಕಟು, ದೊಡ್ಡ (ಕರಿ)ಜೇರಿಗೆ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅದು ಜೇರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಅನ್ನವನ್ನು, ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪನಕರವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಸಾರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸರಸಗಳೊಂದಿಗೆ, ಉಣ್ಣ ತಕ್ಕದ್ದು; ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದಲ್ಲದೆ, ಬಲ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಅಥವಾ ಭೋಜನದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವದು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಈ ಕ್ಷಾರವು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ವಿಕಾರಗಳು, ಕಫವಾತರೋಗಗಳು, ಸರ್ವಾಂಗ ಶೋಭೆಯುಳ್ಳ ರೋಗಗಳು, ಶೂಲೆ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಅಶ್ಮರಿ, ಶರ್ಕರಾವೇಹ, ಮಲ ಮೂತ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಾತರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದ್ದು.

28. ಮರಿಚಂ ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ನಾಗರಂ ಪಿಪ್ಪಲೀ ತಥಾ |
 ಭಲ್ಲಾತಕಂ ಯವಾನೀಂ(?ನೀ) ಚ ಎಡಂಗಂ ಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ ||
 ಹಿಂಗು ಸೌವರ್ಚಲಂ ಜೈವ ಎಡಸೈನ್ದ್ರವಚ್ಯಕಮ್ |
 ಸಾಮುದ್ರಂ ಚ ಯವಕ್ಷಾರಂ ಚಿತ್ರಕೋ ವಚಯಾ ಸಹ ||
 ಏತೈರರ್ಧಪರ್ಶ್ವಭಾಗೈರ್ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ವಿಪಾಚಯೇತ್ |
 ದಶಮೂಲರಸೇ ಸಿದ್ಧಂ ಪಯಸಾ ದ್ವಿಗುಣೇನ ಚ ||

ಮೂಲಚಂದಿ ಘೃತ

ಮನ್ಶಾಗ್ನೀನಾಂ ಹಿತಂ ಸಿದ್ಧಂ ಗ್ರಹಣೀದೋಷನಾಶನಮ್ |
 ವಿಷ್ಣುಮಾಮದಾರ್ಬಲ್ಯಂ ಪ್ರೀಹಾನಮಪಕರ್ಷತಿ ||
 ಕಾಸಂ ಶ್ವಾಸಂ ಕ್ಷಯಂ ಚಾಪಿ ದುರ್ನಾಮ ಸಭಗಂದರಮ್ |
 ಕಫಜಾನ್ ಹಸ್ತಿ ರೋಗಾಂಶ್ಚ ವಾತಜಾನ್ ಕೃಮಿಸಮ್ಭವಾನ್ ||
 ತಾನ್ಸರ್ವಾನ್ಶ್ವಾಶಯತ್ಯಾಶು ಶುಷ್ಕಂ ದಾವಾನಲೋ ಯಥಾ ||

(ಚಿ ಸಾ ಸಂ. 177, 178)

ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, (ಶುದ್ಧ) ಗೇರುಕಾಯಿ, ಓಮ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಹಿಂಗು, ಕರಿಗುಪ್ಪ (ಸೌವರ್ಚಲ), ಬಿಡಲವಣ, ಸೈಂಧವ ಲವಣ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಸಮುದ್ರಲುಪ್ಪ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಒಜಿ, ಇವು ಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅರ್ಧ ಪಲ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ, ದಶಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯ ೨ ಪ್ರಸ್ಥ, ಹಾಲು ೨ ಪ್ರಸ್ಥ ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ತುಪ್ಪವು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಪಿತ್ತವಾದ್ದೆಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ; ಗ್ರಹಣೀ ದೋಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ; ವಿಷ್ಣುಭ, ಆಮದೋಷ, ಬಲಹೀನತೆ, ಪ್ರೀಹವ್ಯಾಧಿ, ಇವು ಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸುತ್ತದೆ; ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಕ್ಷಯ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಭಗಂದರ, ಕಫದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ರೋಗಗಳು, ವಾತದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು, ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಈ ಘೃತವು, ಕಾಡಕಿಚ್ಚು ಒಣಗಿದ ಕಾಡನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಬೇಗನೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

29. ಧಾನ್ಯಜೀರಕಸಂಸ್ಥಂ ಘೃತಮಗ್ನಿವರ್ಧನಮ್ |

ಧಾನ್ಯಜೀರಕ ರೋಚನಂ ದೋಷಶಮನಂ ಭರ್ಧಿದಾಹವಿನಾಶನಮ್ ||

ಘೃತ

(ಚಿ ಸಾ. ಸಂ 178)

ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆಯಿಂದ ಪಾಕಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವದು, ರುಚಿಕರ, ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವದು, ಮತ್ತು ವಾಂತಿಯನ್ನೂ ಉರಿಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಇದಾ ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆಯ ಅನ್ಯವಶೇಷ ಕಸಾಯ ಮತ್ತು ಕಲ್ಕದಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವದು

30. ಧಾನ್ಯಕಘ್ನ ತು ಶುದ್ಧಸ್ಯ ಚತುಃಷಷ್ಟಿಪಲಾನಿ ಚ |

ಜಲದ್ರೋಣೀ ವಿವಕ್ತೃಷ್ಯಂ ಯಾವತ್ಪಾದಾವಶೇಷಿತಮ್ ||

ಧಾನ್ಯಕಘ್ನತ.

ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ವಚಿಂತ್ರೇನ ಶನೈರ್ವೃದ್ಧಗ್ನಿನಾ ಭಿಷಕ್ |

ಜೀರಕಘ್ನ ಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾ ಕಲ್ಕೀಕೃತ್ಯ ನಿಧಾಪಯೇತ್ ||

ಅಗ್ನಿಸ್ಥಿರನಂ ಹೃದ್ಯಂ ಪಿಬೇಚ್ಛೇಷ್ಮನಿಬರ್ಹಣಮ್ |

ಆಮಶೂಲಂ ಗುದೇ ಶೂಲಂ ಶೂಲಂ ವಂಕ್ಷಣಯೋನಿಜಮ್ ||

ಆಮವಾತಮುದಾವರ್ತಮರ್ಶರೋಗಾಂಶ್ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

(ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 178, 179)

ಶುದ್ಧವಾದ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ೬೪ ಪಲಕ್ಕೆ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿಟ್ಟು ೪ ಪ್ರಸ್ಥ ಕಸಾಯ ಮಾಡಿ, (ಶೋಧಿಸಿದ) ಆ ಕಸಾಯಕ್ಕೆ ೧ ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ೮ ಪಲ ಜೀರಿಗೆಯ ಚೂರ್ಣದ ಕಲ್ಮವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಾಯಿಸಿ, ಶೋಧಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚುರುಕುಮಾಡತಕ್ಕ, ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಕಫಹರವಾದ, ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಆಮಶೂಲೆ, ಗುದಶೂಲೆ, ತೊಡಸಂದುಗಳ ಶೂಲೆ, ಯೋನಿಶೂಲೆ, ಆಮವಾತ, ಉದಾ ವರ್ತ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾಶಮಾಡುವದು.

31. ದ್ವೇ ಪಂಚಮೂಲೇ ತ್ರಿಫಲಾಂ ತ್ರಿವೃನ್ಮೂಲಂ ಶತಾವರೀಮ್ |
 ಕ್ಷಾರಗುಡ ದನ್ವೀಂ ಚಿತ್ರಕಮಾಸ್ಥೋತಾಂ ರಾಸ್ತಾಂ ಮಾತಾಂ ಸುಧಾಂ ಶರೀಮ್ ||
 ವೃಥಗ್ಧಶವಲಾನ್ ಭಾಗಾನ್ ದಗ್ಧಾಸ್ತು ಭಸ್ಮ ಸಮಾಹರೇತ್ |
 ತ್ರಿಸಪ್ತಕೃತ್ವಸ್ತದ್ಭಸ್ಮ ಜಲದ್ರೋಣೇನ ಗಾಲಯೇತ್ ||
 ತದ್ದ್ರೋಣಂ ಸಾಧಯೇದಗ್ನ್ಯಾ ಚತುರ್ಭಾಗಾವತೇಪಿತಮ್ |
 ತತೋ ಗುಡತುಲಾಂ ದತ್ತಾ ಸಾಧಯೇನ್ಮೃದುನಾಗ್ನಿನಾ
 ಸಿದ್ಧಂ ಗುಡಸ್ತು ಏಚ್ಛಾಯ ಚೂರ್ಣಾನೀವಾನಿ ದಾಪಯೇತ್ |
 ವೃಶ್ಚಿಕಾಲೀಂ ದ್ವಿಕಾಕೋಲ್ಯಾ ಯವಕ್ಷಾರಂ ಸಮಾವೇತ್ ||
 ಏತತ್ಪಂಚವಲಾನ್ ಭಾಗಾನ್ ಪೃಥಕ್ಪಂಚ ವಲಾನಿ ಚ |
 ಹರಿತಕೀಂ ತ್ರಿಕಟುಕಂ ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಂ ಚಿತ್ರಕಂ ವಚಾಮ್
 ಹಿಂಗ್ವಮ್ನವೇತಸಾಭ್ಯಾಂ ಚ ದ್ವೇ ಪಲೇ ತತ್ರ ದಾಪಯೇತ್ |
 ಅಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಾಂ ಗುಟಿಕಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಖಾದೇದ್ಭಾಧಾಬಲಮ್
 ಅಜೀರ್ಣಂ ಬರಯತ್ಕೇಷ ಜೀರ್ಣಂ ಸನ್ನಿವಯತ್ಕಪಿ |
 ಭುಕ್ತಂ ಮುಕ್ತಂ ಚ ಜೀರ್ಯೈತ ವಾಂಡುತ್ಪಮವಕರ್ಷತಿ
 ಪ್ಲೀಹಾರ್ಶಃಶ್ವಯಧುಂ ಚೈವ ಶ್ಲೇಷ್ಮಕಾಸಮರೋಚಕಮ್ |
 ಮನ್ನಾಗ್ನಿವಿಷಮಾಗ್ನಿನಾಂ ಕಫೇ ಕಂಠೋರಸಿ ಸ್ಥಿತೇ ||
 ಕುಷ್ಠಾನಿ ಚ ಪ್ರಮೇಹಾಂಶ್ಚ ಗುಲ್ಮಂ ಚಾಶು ವ್ಯಪೋಹತಿ |
 ಖ್ಯಾತಃ ಕ್ಷಾರಗುಡೋ ಹ್ಯೇಷ ರೋಗಗ್ರಸ್ತೇ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
 (ಚಿ. ಸಾ. ಸಂ. 181)

ದಶಮೂಲಗಳು, ತ್ರಿಫಲೆ, ತಿಗಡೆ, ಶತಾವರಿ, ದಂತಿಬೇರು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶಂಖವುಷ್ಪದ ಬೇರು, ರಾಶ್ಮಿ (ಅರತೆ), ಪಾಡಾವಳಿಗಡ್ಡೆ, ಜಡೆಕಳ್ಳಿ, ಕಚೋರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೧೦ ಪಲ ದಂತೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸುಟ್ಟು ಭಸ್ಮಮಾಡಿ, ಆ ಭಸ್ಮಕ್ಕೆ ೧೬ ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು ಹೊಯಿದು ಕಲಸಿ, (ವಸ್ತ್ರದಿಂದ) ೨೧ ಸರ್ತಿ ಗಾಳಿಸಿ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನೀರು ಒಂದು ದ್ರೋಣವನ್ನು ಕಾಲುಭಾಗ ಉಳಿಯುವಷ್ಟರತನಕ ಕುದಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಪಲ ಹಳೇ ಬಿಲ್ಲವನ್ನು ಕದಡಿ, ಸಣ್ಣ ಉರಿಯಿಂದ ಪಾಕಮಾಡುವದು. ಬಿಲ್ಲವು ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜೇಳುಬಾಲದ ಗಿಡ (ಮಲ. ತೇಲ್ ಕಡೆ), ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಸೇರಿ ೫ ಪಲ,

ಅಣಿರೆಕಾಯಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಸ್ವರ್ಣಕಾಕ್ಷಾರ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬಜಿ, ಇವು ಐದೈದು ವಲ ಪ್ರಕಾರ, (ಹುರಿದ) ಹಿಂಗು ಮತ್ತು ಅಮ್ಲವೇತನ (ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಂಪುರಜೆ), ಇವು (ಎರಡು ಸೇರಿ) ಎರಡು ವಲ, ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೂರ್ಣವನ್ನು ಕಲಸಿ, (ಸ್ವಲ್ಪ ತಣಿದ ಮೇಲೆ) ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ದೇಹಬಲ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ತಿನ್ನಬೇಕು. ಅದು ಬೇರ್ಣವಾಗದೆ ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ಕರಗಿಸುವದಲ್ಲದೆ, ಬೇರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚುರುಕು ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಉಂಡದ್ದನ್ನೂ ಮಲವನ್ನೂ ಬೇರ್ಣಮಾಡುವದು; ಪಾಂಡುರೋಗ, ಸ್ಲೀಹ, ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಶೋಫ, ಕಫದ ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ಅಗ್ನಿವಾಂದ್ಯ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂತ ಕಫ, ಕುಷ್ಠಗಳು, ಪ್ರಮೇಹಗಳು, ಗುಲ್ಮ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಾರಗುಣ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಔಷಧವನ್ನು ರೋಗಾಧೀನರಾದವರಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

32. ಪಾರದಾಂಶ್ಯತಲವಂಗಗಂಧಕಂ ಭಾಗಯುಗ್ಮಮರಿಚೇನ ಮಿಶ್ರಿತಮ್ |

ತತ್ರ ಜಾತಿಫಲಮರ್ಧಭಾಗಿಕಂ ತಿನ್ದಿಡೀಫಲರಸೇನ ಮರ್ದಿತಮ್ ||

ರಾಮಬಾಣ ರಸ

ವಜ್ರವಾನ್ದ್ಯದಶವಕ್ತ್ರನಾಶನೋ ರಾಮಬಾಣ ಇತಿ ವಿಶ್ರುತೋ ರಸಃ |

ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣಿಕುಂಭಕರ್ಣಕಮಾಮವಾತಖರದೂಷಣಂ ಜಯೇತ್ ||

ದೀಯತೇ ತು ಮರಿಚಾನುಪಾನತಃ ಸದ್ಯ ಏವ ಜರರಾಗ್ನಿದೀವನಃ |

ರೋಚನಃ ಕಫಕುಲಾಸ್ತಕಾರಕಃ ಶ್ವಾಸಕಾಸವಮಿಜಸ್ತುನಾಶನಃ ||

(ಭಾ. ಪ್ರ. 348-49)

(ಶುದ್ಧ) ಪಾದರಸ, (ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭ, ಲವಂಗ, (ಶುದ್ಧ) ಗಂಧಕ, (ಇವು ನಾಲ್ಕು) ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ, ಬಿಳೇ ಕಾಳುಮೆಣಸು ೨ ಭಾಗ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ || ಭಾಗ, ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹುಣಸೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ಮಾತ್ರಮಾಡಿ (ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ)ಟ್ಟುಕೊಂಡು, (ಅನುಪಾನಭೇದದಿಂದ) ಕೊಡುವದು. 'ರಾಮಬಾಣ' ಎಂತ ಖ್ಯಾತಿಗೊಂಡ ಈ ಮಾತ್ರೆಯು ಅಗ್ನಿವಾಂದ್ಯ ಎಂಬ ರಾವಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ; ಅದಲ್ಲದೆ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನೂ, ಅಮವಾತ ಎಂಬ ಖರದೂಷಣರನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ (ಕಪಾಯದ) ಅನುಪಾನದಿಂದ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಜರರಾಗ್ನಿಯು ಕೂಡಲೆ ದೀವನವಾಗುತ್ತದೆ, ರುಚಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಕಫದ ಕುಲವನ್ನು ಅದು ಅಂತ್ಯಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ವಾಂತಿ, ಕೃಮಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಧ(ಸು 157)ಯಲ್ಲಿ "ಮರಿಚಾನುಪಾನತಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ -ಚಣಿಕಾನುಪಾನತಃ" ಎಂತ ಪಾರವಿಟ್ಟು. ಕಡಲೆಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಅರ್ಥ ಬರೆದದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಯೋಗಪ್ರಕಾರ ಮಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿಮೂರನೇ ಎರಡು ಅಂತದಷ್ಟು ಪಾದರಸ ಇರುವದರಿಂದ, ಕರ್ನೇಂದ್ರ ಚನ್ನಾಮಣಿ (೫. ೮ 107) ಹೇಳುವಂತೆ ಉದ್ದಿನ ಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತ್ರೆಯು ರಸಾಯನಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಂತ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿದೃಷ್ಟಿಗೆ ಎಳೆದರೆ ಮತ್ತು ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿನ ಸಮೇತ ಧುಕ್ಕುಸಬೇಕಾಗಿಯೂ, ತುಂಬಿಸದೊಂದಿಗೆ ಕಫದ ನಾಶಕ್ಕೆ, ಕಂಠಕ್ಕೆಯೂ ರಸದೊಂದಿಗೆ ವಾತನಂ

ಹಾರಕ್ಕೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೆ ಪಿತ್ತತಮನಕ್ಕೆ, ಅಡುಸೋಗೆಯ ರಸದಿಂದ ತ್ರಿದೋಷವರಿಹಾರಕ್ಕೆ, ಶುಂಠು ಮತ್ತು ಅಣಿಲೆಕಾಯಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಂಧವಲಣ ಕೂಡಿಸಿ, ಉದರವ್ಯಾಧಿಗಿ, ಪುನರ್ನವಿಜೀರಿನ ಕಷಾಯದಿಂದ ಪಾಂಡುರವಿ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಶೋಫೆಗೆ, ಸಹ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಯೂ ಉಪದೇಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶ’ ಮಾತ್ರೆಯ ಔಷಧಗಳನ್ನೇ ಗುಬುಗುಂಚಿಸುತ್ತಿರುವ ರಸದಿಂದ ಅರಿದ ಮಾತ್ರೆಯೂ, ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ ಸರ್ವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ್ದಂತೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೀವಾಳಬೀಜ ಸೇರಿದ, ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯೂ, ಇದೇ ‘ರಾಮದಾಣ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿರುವದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

33. ಏಕೈಕಂ ವಿಷಸೂತಂ ಚ ಜಾತಿರೀಟಂಕಂ ದ್ವಿಕಂ ದ್ವಿಕಮ್ |
 ಕೃಷ್ಣಾತ್ರಿಕಂ ವಿಶ್ವಪಟ್ಟಂ ದಗ್ಧಂ ಕವರ್ಧಕಂ ತಥಾ ||
 ಮಹೋದಧಿ ಮೂತ್ರ
 ದೇವಪುಷ್ಪಂ ಬಾಣಮಿತಂ ಸರ್ವಂ ಸಮ್ಯದ್ಯು ಯತ್ನತಃ |
 ಮಹೋದಧೀ (ಧಿ)ವಟೀ ನಾಮ್ನಾ ಸಷ್ಟಮಗ್ನಿಂ ಪ್ರದೀವಯೇತ್ ||
 ರ. ಚಿ. (ರ. ರ. 108)

(ಶುದ್ಧ) ವತ್ಸನಾಭಿ ಮತ್ತು (ಶುದ್ಧ) ಪಾದರಸ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಟಂಕಣ ಎರಡೆರಡು ಭಾಗ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ೩ ಭಾಗ, ಶುಂಠಿ ೬ ಭಾಗ, ಕವಡೆಧಸ್ತು ೬ ಭಾಗ, ಲವಂಗ ೫ ಭಾಗ, ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಆ ಔಷಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟು ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಮಹೋದಧಿ ಎಂಬ ಮಾತ್ರೆಯು ಸಷ್ಟವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿ ಸುವದು.

ಸರಾ ಕವಡೆಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಸ್ಮಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ಹಿಂದಿನ XVIನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 149ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅರೆಯುವದಕ್ಕೆ ರಸವಾಗಲಿ, ಅದರ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಿ, ಅದನ್ನು ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ, ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜೇಫಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ. ಯೋಗದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಲಿಂಬಿಕವನ್ನಿನ ರಸದಿಂದ ಅರೆದು, ಗುಂಜಾ ಗಾತ್ರದ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ನೆಲಲ್ಲಿ ಬಣಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಒಂದೆರಡು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಶುಂಠಿರಸ, ಬೇರಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯ ಕಷಾಯ, ಮುಂತಾದ ಅನುಪಾನಭೇದದಿಂದ ಕೊಡಬಹುದು.

34. (1) ರೋಗಿಯ ಪ್ರಾಯ 21 ವರ್ಷ. ಅಜೀರ್ತಿ, ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು ಮತ್ತು ಅಶಕ್ತಿ, ಪಿತ್ತಕಫನಾಡಿಗಳು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಬಲಿಯಾಗಿವೆ. — ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಬೇರು ತೊ. ೧, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊಲೆ. ೧, ಶುಂಠಿ ತೊ. ||, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ. ೧ ಗಂಠೆ, ಜೇನು ಕೂಡಿಸಿ, ೨ ದಿನ ಕೊಟ್ಟದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಹುಣ್ಣು ವಾಸಿಯಾದವು.

(2) ಪ್ರಾಯ 22 ವರ್ಷ. ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸರಿ ಇಲ್ಲ, ಅಶಕ್ತಿ, ಕೂತರೆ ಎಳಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಸ; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ವಾತ ಬಲವಂತ, ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳು ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ, ವೇಗ ಕೆಲ ಸಮಯ ಹೆಚ್ಚು, ಕೆಲ ಸಮಯ ಕಡಿಮೆ. — ಕಡೀರು(ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆ)ಬೇರು ತೊ. ||, ಆನೆಕಡೀರು ತೊ. ||, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ತೊ. ||, ತುಪ್ಪದೇವದಾರ ತೊ. |, ಶುಂಠಿ ತೊ. |, ಬಿಲ್ವವತ್ರೆಬೇರು ತೊ. |, ಅಡುಸೋಗೆಯ ಹಸೀ ಎಲೆ ತೊ. ||. ಕಷಾಯದ

ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾ. ಗ. ೧೦೦ತೆ, ಜೇನು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರವುಡಿ ಕೂಡಿಸಿ, ೭ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೂತು ಏಳುವಾಗ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮು ಉಂಟಾಗುವ ಲಕ್ಷಣ ಬಂದಲ್ಲದೆ, ಮಿಕ್ಕವುಗಳೆಲ್ಲ ವಾಸಿಯಾದವು; ನಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಪಿತ್ತದಕ್ಕಿಂತ ಕಫದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು. — ಕಾಸೀಸಾದಿ ಮಾತ್ರ ೧೦೦ತೆ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ. — ೭ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕಫನಾಡಿ ಸರಿ ಆಯಿತು, ವಾತ ಕುಪಿತ-ಪಿತ್ತ ಬೊಗ್ಗುತ್ತದೆ. — ಕಸ್ತೂರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರ ೧೦೦ತೆ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಕೆಲವು ದಿನ ಸೇವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತು.

(3) ಪ್ರಾಯ 19 ವರ್ಷ. ಅರ್ಜೇತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಅತಿಸಾರ, ೩-೪ ದಿನಗಳಿಂದ. — ಶುಂಠಿ ವಟಕ ೨೦೦ತೆ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಎರಡೇ ಸರ್ತಿ ಸೇವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೌಖ್ಯ.

(4) ಪ್ರಾಯ 17 ವರ್ಷ. ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮಲಬದ್ಧತೆ; ನಾಡಿಗಳು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರ, ವಾತ-ಪಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೆಚ್ಚು. — ಶತಾವರಿಸ || ಡ್ರಾಂ, ಶುಂಠಿರಸ | ಡ್ರಾಂ, ಇದರಲ್ಲಿ ಮ. ಜ್ವ. |||೦ತೆ ೮ ದಿನ ಸೇವಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಶಕ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದದ್ದಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪರಿಹಾರವಾದವು — ಕೂಷ್ಮಾಂಡರಸಾಯನ ೧ ಡ್ರಾಂ ಪ್ರಕಾರ ದಿನಕ್ಕೆ ೨ ಸರ್ತಿ ಸೇವಿಸಿ, ಅನುವಾನವಾಗಿ | ಕುಡ್ಡೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವದು. — ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ ಸೌಖ್ಯ ವಾಯಿತು.

(5) ಪ್ರಾಯ ೨1 ವರ್ಷ. ೨ ತಿಂಗಳಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಾಭಿಯ ಕೆಳಗೆ, ಉಂಡು ೨ ಘಂಟೆವರೆಗೆ, ಶೂಲೆ; ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಲಿಯಾದಾಗ ಶೂಲೆ ಇಲ್ಲ; ಮಲಮೂತ್ರ ಸರಿ; ನಾಡಿಗಳು ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ವಾತ-ಪಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ, ಕಫ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಧವಾ ಸ್ಥಾನಚ್ಯುತ. — ಅತಿ. ೧೦೦ತೆ ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ತೇದಿ ನೆಕ್ಕುವದು ಉಂಡ ಮೇಲೆ. — ೫ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ (೧೦ ಸರ್ತಿಗಳ ಔಷಧ ಸೇವನದಿಂದ) ಸೌಖ್ಯವಾಯಿತು.

35. ಅಡಿಕೆ, ಅತಿವಿಡ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಆನೆಮುಂಗು, ಉಮ್ಮತ್ತ, ಎಕ್ಕೆಹೂವು, ಓಮ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬೇರು, ಕಾಶ್ಮೀರಿ, ಕಿತ್ತಳೆ ಹಣ್ಣು, ಕಿರಿಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಕೊಡಸಿಗನ ಬೀಜ (ಇಂದ್ರಬೇವಿ), ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಖುರಾಸಾನಿಹಮ, ಗಜಹಿವ್ವಲಿ, ಗೇರುಕಾಯಿ, ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ, ಚಿತ್ರ ಮೂಲ, ಬೆಂಕಣಕಾರ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ತೇಜೋವತಿ (ಮಲ. ಚೆರುವುನ್ನರಿ), ದಂತಿ(ಎರಡು ಎಧದ)ಬೇರು, ದಾಳಿಂಬದ ಹುಳಿ, ದೊಡ್ಡಿಹುಳಿ, ನರುಮಲಬೇರು, ನಿರ್ವಿಷದ (ಭಾಂಗೀರ್) ಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲಮುಳ್ಳು, ಪುಲ್ಲಂಪುರಜೆ (ಮಲ. ಪುಳಿಯಾರಲ್), ಬಿಡಲವಣ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ಭಂಗಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ, ಮಾದಕಹುಳಿ, ಮುಡಿವಾಳ (ಅಧವಾ ಇರುವೇರಿದಂಟು), ಮುರ್ಗಿನಹುಳಿ, ರೇಣುಕೆಬೀಜ, ಲವಂಗ, ವರುಣ (?ನಿರ್ಮಾಡಳ, ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ), ಶುಂಠಿ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆಬೀಜ, ಸ್ಥಂಧವಲವಣ, ಸೋಪಿ, ಹಿಂಗು ಮತ್ತು ಹಿವ್ವಲಿಮೂಲ. (ಅತಿಸಾರಪರಿಹಾರಕವಾದ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೀರೋಗಹರವಾದ ಬೇರೆ ಔಷಧಗಳು ಸಹ ಎಂತ ಶತಶ್ಲೋಕಿ-ಪು. 11.)

36. ಕಫದಿಂದಂಟಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ವಮನ, ಪೈತ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾದ
 ಎರೇಚನ, ನಾತಿಕದಲ್ಲಿ ಬೆವರಿಸುವದು, (ಕೆಳಗೆ ಬೆದವುಗಳೊಳಗೆ) ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ
 ಹಿತವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಾಯಾಮಗಳು, ದೀವನಕಾರಿ
 ವಹ್ಯವರ್ಗ ಗಳು, ಲಘುವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ಬಹುಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಹೆಸರುಬೇಳೆ ಮತ್ತು
 ಕೆಂಪು ಶಾಲ್ಯಾಕ್ಯಗಳು, ವಿಲೇಪಿ (ಗಂಜಿ ವಿಶೇಷ), ಅರಳಿನ ಗಂಜಿಯ ನೀರು, ಹೆಸರುಬೇಳೆಯ
 ತಿಳೀಸಾರು, ಹೆಂಡ, ಬಿಂಕೆ-ನವಿಲು-ಮೊಲ-ಲಾವವಕ್ಷಿಗಳ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮೀನು
 ಗಳ ಮಾಂಸ, ಬೆತ್ತದ ಕುಡಿ, ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪ, ಎಳೆ ಮೂಲಂಗಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಹಳೇ ಬೂದಿ
 ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಹೊಸ (ಎಳೆ) ಬಾಳೆಕಾಯಿ, ನುಗ್ಗೆಕೋಡು, ಪಡುವಲಕಾಯಿ, ಬದನೆ
 ಕಾಯಿ, ಕರಿಬೇವು, ಮಧಾಗಲಕಾಯಿ, ಹಾಗಲಕಾಯಿ, ಗುಳ್ಳದಕಾಯಿ, ಕಲ್ಲು(ಕಾಡು)
 ಶುರಿ, ಕಾಗೆಹಣ್ಣಿನಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು (ಗಣಿಕೆ), ಪುಲ್ಲಂಪುರಚ (ಮಲ ಪುಳಿಯಾರಲ), ನೆಲ್ಲಿ
 ಹಣ್ಣು, (ಹುಳಿ) ಮಾದಳಹಣ್ಣು, (ಹುಳಿ) ದಾಳಿಂಬ, ಯವೆಗೋಧಿ, ಪರ್ವಾಟಕ, ಅವ್ವ
 ವೇತಸ, ದೊಡ್ಡಿಹುಳಿ, ಕಿತ್ತಳೆಹಣ್ಣು, ಜೇನು, ಬೆಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಮಜಿಗೆ, ಸಾವೀರ (ಹುಳಿಸಿದ
 ಗಂಜಿನೀರು), ಅಕ್ಕಚ್ಚು (ಅಕ್ಕಿತೊಳೆದ ನೀರು), ಧಾನ್ಯದಹುಳಿ, ಸಾಸುವೆಣ್ಣೆ, ಹಿಂಗು,
 ಶುರಿ-ಉಪ್ಪಿನ ಚಟ್ಟಿ, ಓಮ, ಕಾಳುಮೆಣಸು, ಮೆಂತೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಜೀರಿಗೆ, ನೊಸರು,
 ಎಳ್ಳದೆಲೆ (ತಾಂಬೂಲ), ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರು, ಕಾರರಸ ಮತ್ತು ಕಹಿರಸ.

37. ಎರೇಚನ, ಮಲ-ಮೂತ್ರ-ಪಾಯುಗಳ ವೇಗದ ತಡೆ, ಅತಿಯಾದ ಭೋಜನ,
 ಉಂಡದ್ದು ಜೀರ್ಣವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಉಣ್ಣುವದು, ಜಾಗರಣೆ, ವಿಷ
 ಅವಹ್ಯವರ್ಗ ಮವಾದ ಊಟ, ರಕ್ತ ತೆಗೆಯುವದು, ಶಿಂಬೀ (ಕೋಡುಳ್ಳ) ಧಾನ್ಯ,
 ಮೀನು, ಮಾಂಸ, ಬಸಳಿ(ಬಜ್ಜಲ)ಸೊಪ್ಪು, ನೀರು ಕುಡಿಯುವದು, ಹಿಟ್ಟಿನ ಆಹಾರ,
 ಜಂಬುನೇರಳೆಹಣ್ಣು, ಎಲ್ಲಾ ಗಡ್ಡೆಗಳು, ಹಾಲು, ತಾಳಿಕೊಂಬು, ಎಳೆ ತಾಳಿಕಾಯಿ, ಸ್ನೇಹನ
 ಕ್ರಮ, ದೋಷವುಳ್ಳ ನೀರು, (ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗ) ಎರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ಸಾತ್ತ್ಯ
 ವಲ್ಲದ ಅನ್ನಪಾನಗಳು, ವಿಷ್ವಂಭಕರವಾದ ಮತ್ತು ಗುರುವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು.

38. “ಗ್ರಹಣೆಗೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳಪಿತ್ತವೇ ಬಲ; ಅಗ್ನಿಗೂ ಗ್ರಹಣೆಗೂ ಯೋಗ
 ಕ್ಷೇಮ ಒಂದೇ; ಗ್ರಹಣೆಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂಥಾದ್ದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ
 ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಆ ಗ್ರಹಣೆಯು ಶರೀರವನ್ನು ಬದುಕಿಸುತ್ತದೆ.”
 ಪ್ರಕರಣಾನ್ತ
 ಟಿಪ್ಪಣಿ (ಅ. ಸಂ. I-319). “ಅಗ್ನಿಯು ಕೆಟ್ಟರೆ ಗ್ರಹಣೆಯು ಕೆಡುತ್ತದೆ”
 (ಹಿಂದಿನ XIXನೇ ಅ.ದ 1ನೇ ಸಂ. ಯಡಿ ಪರಾ ನೋಡಿ). “ಅನ್ನಾ
 ವಹ ಸ್ತೋತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ಪಂಕ್ತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತರೆ, ವಿದಾಹಿಕರವಲ್ಲದ ಆಹಾರ ಸಹ
 ವಿದಗ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ” (ಸು. 239). “ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೊಂದಿಸುವ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಣೆಯು
 ಕೆಡುತ್ತದೆ” (ಸು. 795). “ಮಂದ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ವಿಷಮ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಚಾರಗಳು ಗ್ರಹ
 ಣೆಯ ದೋಷಗಳೇ” (ವಾ. 213). ಹೀಗೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೆ

ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಗ್ರಹಣೆ, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಜೀರ್ಣ ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಯತ್ನಿಸುವಲ್ಲಿ ಗಲಿ ಬಿಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ 1ನೇ ಭಾಗದ II-117, 118, 119ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆ 119ನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಡಿಯ ಪರಾದಲ್ಲಿಯೂ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಹಾರಪಾಕದ ರೀತಿಯನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕ.

ಆಹಾರದಲ್ಲಿಯ ಸಾರ-ಕಿಟ್ಟಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ, ಸಾರವು ರಸಾದಿ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳೊಳಗೆ ಸೇರಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ದೇಹದೊಳಗೆ ನಡೆಯುವ ಪರಿವರ್ತನಗಳಿಗೆ ಪಾಕ ಎನ್ನುವುದು. ಆ ಪಾಕವಿಶೇಷಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅಗ್ನಿ(ಬಿಸಿ)ಯು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಬಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ವೃಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪಿತ್ತದ ತೇಜೋಗುಣವು ಮುಖ್ಯ. ಆ ಪರಿವರ್ತನಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯದ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಸಾರವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಗವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ನಿಂತರೆ, ನಾನಾ ರೂಪದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಧಿಸಮೂಹಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ಪಾಕಗಳೊಳಗೆ (ಮೊದಲನೇ ದಾದ) ಆಹಾರದ ಪಾಕವೇ ಅಧಿಕ(ಶ್ರೇಷ್ಠ)ವಾದ್ದು (ಚ. 657). ಅದಕ್ಕೆ ಜೀರ್ಣ ಎನ್ನುವುದು; ಅದು ಅನ್ನನಾಳದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂಥಾದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಅಜೀರ್ಣ, ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ರೋಗಗಳು. ಆ ಆಹಾರಪಾಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನನಾಳದ ಒಂದು ವಿಭಾಗವಾದ ಗ್ರಹಣೀಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪರಿವರ್ತನವು ಮುಖ್ಯವಾದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತರಗ್ನಿಯ ಅಧಿವ್ಯಾಸ (ಮನೆ) ಗ್ರಹಣೀ ಎಂತ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಗ್ರಹಣೀಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಪಾಕವು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ಆಗದೆ, ಮಲ ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ರೋಗಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣೆ ಎನ್ನುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿರೋಗ. ಆಹಾರವು ಗ್ರಹಣೀ ಎಂಬ ಅಂಗವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ತಲುಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅನ್ನನಾಳದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಅಧವಾ ಗ್ರಹಣೀಯನ್ನು ದಾಟಿದನಂತರ ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿ, ನಡೆಯತಕ್ಕ ಪರಿವರ್ತನಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯದ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ ಮಲ ತೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು. ಅದು ಗ್ರಹಣೀರೋಗವಲ್ಲ. ಪಾಕಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ಆಹಾರವನ್ನು ಗ್ರಹಣೀಯು ಪಾಕಮಾಡದೇನೇ ಕೆಳಗೆ ಬಿಡುವುದು ಗ್ರಹಣೀಯ ದೋಷವಲ್ಲ. ಅಂಥಾ ದ್ದಕ್ಕೆ ಅಜೀರ್ಣ ಅಧವಾ ಅಜೀರ್ಣ ಎನ್ನುವುದು. ಜೀರ್ಣ(ಅಂದರೆ ಪಚನ)ಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಮುಖ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜೀರ್ಣಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಯ ದೋಷವೇ ಕಾರಣ ಎನ್ನಬಹುದಾದರೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕೃತ್ವಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸಹ ಆಹಾರದ ದೋಷ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅಜೀರ್ಣ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಹಾರದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗುರು-ಲಘು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆಯಷ್ಟೆ. ಲಘುವಾದವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳವು. ಮತ್ತು ಗುರುಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂದಮಾಡುವಂಥವು. ಅಂಥಾ ಗುರುಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಾದರೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಬಲಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕದ ಹಾಗೆ, ಮಿತವಾಗಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಾಧಕ ಬರುವದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಜೀರ್ಣ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. (ಕ್ರಮ ತಪ್ಪಿ ಅಥವಾ ಮಿತಿಯಿರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಜೀರ್ಣಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದಾದ ಪಾಚನದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಈ

ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡೋಣಾಗುತ್ತದೆ.) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಕೆಲ ವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಂದವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಚುರುಕಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ; ಎಲ್ಲ ರಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಏಕರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಅಂಥಾ ಮಂದಾಗ್ನಿಯಾಗಲಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಯಾಗಲಿ ರೋಗವೆಂತ ಎಣಿಸಲಿಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ದೀಪನಗಳು, ಕೆಲವು ಪಾಚನಗಳು, ಮತ್ತು ಕೆಲವು ದೀಪನ-ಪಾಚನಗಳು, ಇವೆ. ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀಪನಕಾರಿಗಳು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಪಾಚನಕಾರಿಗಳು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಾಜೀರ್ಣಗಳೆರಡೂ ಇರುವಲ್ಲಿ ದೀಪನ-ಪಾಚನಕಾರಿಗಳು ಉಪಯುಕ್ತವಾದವು. ಅಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷ್ಪಬ್ಧ, ಮತ್ತು ರಸಶೇಷ ಎಂಬದು ಸಹ, ಪ್ರಾಯಶಃ ಆಹಾರವು ಗ್ರಹಣೀಯನ್ನು ದಾಟಿ ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿರುವಾಗ್ಗೆ ನಡೆಯ ತಕ್ಕ ಪಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು. ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವಾಯು ಕೋಪಗೊಂಡು ವಿಷ್ಪಬ್ಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರಸಶೇಷದಲ್ಲಿ ತೇಗು ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ದೋಷವು ಗ್ರಹಣೀಗಿಂತ ಕೆಳಗೆ ಇರುವದು ಕಾರಣವಾಗಿರ ಬೇಕು.

ಎಲ್ಲಾ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಠಿಣವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥಾ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಕ್ಕೆ ಆಯಾ ವ್ಯಾಧ್ಯುಕ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿ ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯರೋಗದ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲದ, ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಿತಿದಲ್ಲದ ಮತ್ತು ತ್ರಿವಿಧ ಗ್ರಹಣೀರೋಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿದಾನಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯ ದಲ್ಲಿಯ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಚಾರಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಆಹಾರದೊಂದಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕ ಹುಳಿರಸವು (gastric juice) ಸಿತ್ತದ ದುರ್ಬಲತೆಯಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ, ಆಹಾರಪಾಕದ ಪ್ರಥಮಾವಸ್ಥೆಯಾದ ಮಧುರರಸವು ಪರಿ ವರ್ತವಾಗದೆ ನಿಂತು ಉಂಟಾಗುವ ಅಜೀರ್ಣವು ಆಮಾಜೀರ್ಣ, ಸಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದ ಫಲ ವಾಗಿ ಆ ಹುಳಿರಸವು ಅತಿಯಾಗಿ ಸ್ರವಿಸುವ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾದ ಆಹಾರದ ಪರಿವರ್ತ ನಕ್ಕೆ ಆತಂಕವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಅಜೀರ್ಣವು ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣ, ಮತ್ತು ಕಣಿಯದಲ್ಲಿ (1ನೇ ಭಾಗದ II-138 ನೋಡಿ) ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವ ಕಾರರಸವು ಆಹಾರರಸದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ನನಾಳ ದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗ್ರಹಣೀಯಲ್ಲಿ, ಕೂಡುವದು ಅತಿಯಾದ್ದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಆಹಾರ ದೋಷದಿಂದ, ಆಮ-ಪಕ್ಷಾಶಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನವಾಯು ಕೋಪಗೊಂಡು ಕ್ರಮವಾದ ವಚನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಜೀರ್ಣಗಳು ವಿಷ್ಪಬ್ಧಾಜೀರ್ಣ ಮತ್ತು ರಸಶೇಷಾಜೀರ್ಣ.

ಅಮ್ಲಸಿತ್ತವು ದುಷ್ಟವಾದ ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಿತ್ತ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ರೋಗಗಳೊಳಗೆ ಒಂದೆಂತ ಜ. ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಪು. 658). ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹ ಅದು ಅಜೀರ್ಣ (Dyspepsia)ದ ಒಂದು ಭೇದವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಸಾಧಾರಣ ವಾದ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಾಜೀರ್ಣಗಳಿಗೂ ಅಮ್ಲಸಿತ್ತಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ ದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಭೇದವಿರುವದರಿಂದ, ಅಮ್ಲಸಿತ್ತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವ ವಾಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚು.

ಅರ್ಜುನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ.

ಅರ್ಜುನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷ	ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರ (ಪಾಚನ) ದ್ರವ್ಯ	ಅರ್ಜುನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷ	ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರ (ಪಾಚನ) ದ್ರವ್ಯ
ಅಕ್ಕಿಗಳು —	ಹಾಲಿನ ನೀರು	ನವಿಲಿನ ಮಾಂಸ —	ಪಾರಿವಾಳದ ಮಾಂಸಕ್ಕೆ
ಅತ್ತಿಹಣ್ಣು —	ತಣ್ಣೀರು		ಎದುರು ಬರೆದದ್ದೇ
ಅವಲಕ್ಕಿ —	ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಓಮ	ನೀರಿನ ಅಜೀರ್ಣ —	ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಭಂಗಾರ
ಅಶ್ವತ್ಥದ ಹಣ್ಣು —	ತಣ್ಣೀರು		ವನ್ನು ಎಳೆ ಸರ್ತಿ ಕಾ
ಅಮೆಯ ಮಾಂಸ —	ಯವಕ್ಕಾರ		ಯಿಸಿ ಅದ್ದಿದ ನೀರು,
ಇಪ್ಪೆಹಣ್ಣು —	ಕಹಿಬೆವಿನ ಬೀಜವನ್ನು		ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ ಯುಕ್ತ
	ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ		ವಾದ ಜೀನು ವಿಶೇಷ
	ಮಜ್ಜೆ ಗಯಿಲ್ದೆ ಕುಡಿ		ವಾಗಿ
	ಯುವದು	ಪಡುವಲಕಾಯಿ —	ಮುಳ್ಳು (ಅಥವಾ ಕೈ) ಹ
ಈಚಲ ಹಣ್ಣು —	" "		ರವೆಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು
ಉದ್ದು —	ಉಮ್ಮತ್ತದ ಫಲ		ಸಾಸುವೆಸೊಪ್ಪು
ಉಪ್ಪು —	ಅಕ್ಕಿಚ್ಚಿನ ನೀರು	ಪರೂಷಕ —	ಇಪ್ಪೆಹಣ್ಣಿನ ಎದುರು ಬರೆ
ಉಷ್ಣ —	ಶೀತ		ದದ್ದೇ
ಎಮ್ಮೆಮಾಜಿಗೆ —	ಸ್ಯಂಧವಲವಣ	ಪಾಯಸ —	ಹೆಸರುಸಾರುಗಳು
ಎಮ್ಮೆಮೊಸರು —	ರಂಪಿಭಸ್ಮ	ಪಾರಿವಾಳದ ಮಾಂಸ —	ಕಾಶದರ್ಭೆಯ ಬೇರನ್ನು
ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ —	ಹುಳಿಗಂಜಿನೀರು		ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕು
ಕೆಂಗು (ನವಣೆ ಧಾನ್ಯ) —	ಮೊಸರನೀರು		ಡಿಯುವದು
ಕಳ್ಳೆಕಾಯಿ —	ಇಪ್ಪೆಹಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗ	ಬಟಾಣಿ —	ಉಮ್ಮತ್ತದ ಫಲ.
	ಬರೆದದ್ದು	ಬದನೆ —	ಪಡುವಲಕಾಯಿ ಎದುರು
ಕಡಲೆ —	ಉಮ್ಮತ್ತದ ಫಲ		ಬರೆದದ್ದೇ
ಕಬ್ಬು —	ಶುಂಠಿಕ	ಬಸಲೆ (ಬಚ್ಚಲಸೊಪ್ಪು) —	" "
ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ —	ಶುಂಠಿ	ಬಸುರಿಹಣ್ಣು —	ಹಳೇ ನೀರು
ಕೃಶರಾ (ಕಿಚಿಡಿ) —	ಸ್ಯಂಧವಲವಣ	ಬಾಳೆಹಣ್ಣು —	ತುಪ್ಪ
ಕರ್ಪೂರಗಳು —	ಹುಳಿಗಳು	ಬಿದಿರ ಮೊಳಕೆ —	ಪಡುವಲಕಾಯಿ ಎದುರು
ಖರ್ಜೂರ —	ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ		ಬರೆದದ್ದೇ
ಗೊಣಸು (ಅಲುಕ) —	ಅಕ್ಕಿಚ್ಚು	ಬಿಲ್ವಪತ್ರಕಾಯಿ —	ಇಪ್ಪೆಹಣ್ಣಿನ ಎದುರು ಬರೆ
ಗೋಧಿ —	ಉಮ್ಮತ್ತದ ಫಲ		ದದ್ದೇ
ಗೋದಿರೊಟ್ಟಿ (ಕರಿದ) —	ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ	ಬಿಳೇ ಸಕ್ಕರೆ —	ಭದ್ರಮುಷ್ಟಿ
ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪು —	ಖದಿರೆತಿರುಳಿನ ಕಷಾಯ	ಬಿಳೇಸಾಸುವೆಸೊಪ್ಪು —	ಖದಿರೆತಿರುಳಿನ ಕಷಾಯ
ತಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ಬೀಜ —	ಅಕ್ಕಿ (ತಂಡುಲ)	ಬೇಲದಹಣ್ಣು —	ಇಪ್ಪೆಹಣ್ಣಿನ ಎದುರು ಬರೆ
ತುಪ್ಪ —	ದೊಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದ ಹುಳಿ		ದದ್ದೇ
ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ —	ಅಕ್ಕಿ (ತಂಡುಲ)	ಬೇಳೆಧಾನ್ಯ (ವೈದಲ) —	(ಹುಳಿ) ಗಂಜಿನೀರು
ದನದ ಮಜ್ಜೆಗೆ —	ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಮಂಡ	ಮಂಡಿಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯ —	ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ
	(ಗಂಜಿನೀರು)	ಮಾಂಸ —	ಮಾವಿನ ಬೀಜ

ಅರ್ಜುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷ.	ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರ (ಪಾಡನ) ದ್ರವ್ಯ	ಅರ್ಜುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾದ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷ	ತಕ್ಕ ಪರಿಹಾರ (ಪಾಡನ) ದ್ರವ್ಯ
ಮಾವಿನಹಣ್ಣು — ಮೀನಿನ ಮಾಂಸ — ಮೀನು (ಕೆಂಡದಲ್ಲಿ ಕಾ ಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) — ಮೂಲಂಗಿ — ಮೊರವೆಬೀಜ — ರಸಾಲ — ಲಡ್ಡು ಅಥವಾ ಲಾಡು — ಶಾಕಗಳು (ಪಲ್ಯಕಾಯ) — ಶೀತ — ಷಷ್ಠಿಕ ಅಕ್ಕಿ — ಸವತೆಕಾಯಿ —	ಹಾಲು ಹುಳಿಗಂಜನೀರು ಮತ್ತು ಮಾವಿನ ಬೀಜ ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಎಲೆ (ಹಣ್ಣುಗದ) ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ 'ಪಡುವಲಕಾಯಿ' ಎಂದು ರಿಗೆ ಬರೆದದ್ದೇ ಅಣಿಲೆಕಾಯಿ ತ್ರಿಕಟು ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ ಎಳ್ಳಿನ ದಂಟುಗಳ ಕ್ಷಾರ ಉಷ್ಣ ಮೊಸರನೀರು ಗೋಧಿ	ಸಾಮೆ ಅಕ್ಕಿ — ಸೂರಣ ಗಡ್ಡೆ — ಸೋರೆಕಾಯಿ — ಹಲಸಿನಹಣ್ಣು * — ಹಸಿಶುಂರಿ — ಹಳೇ ಮಧ್ಯ — ಹಾಗಲಕಾಯಿ — ಹಾಲು — ಹಿಟ್ಟಿನ ಅನ್ನ — ಹುರುಳಿ — ಹೆಸರು —	ಮೊಸರನೀರು ಬೆಲ್ಲ 'ಪಡುವಲಕಾಯಿ' ಎಂದು ರು ಬರೆದದ್ದೇ ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ತುಪ್ಪ ಕಾವಿಕಲ್ಪ (ಗೈರಿತ), ಚಂದನ 'ಪಡುವಲಕಾಯಿ' ಎಂದು ರು ಬರೆದದ್ದೇ ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಣ್ಣೆರು ಮೊಸರನೀರು, ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಉಮ್ಮತ್ತದ ಫಲ (ಭಾ ಪ್ರ. 350-51)

* ಇದಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿಪರಿಹಾರ ಎಂತ ಊರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲಿ 'ಫಲಂ ಕಷ್ಟಲಸಂಭವಮ್' ಎಂತ ಉಂಟು 'ಕಂದಲ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಶುಂಠಿಗೂ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ, 'ಕಂದಲದ' ಫಲ ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದಾಳಿಹಣ್ಣಂತಲೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಸಕಲಗುಣಯುತಾಯುರ್ವೇದಸಾರಸ್ಯ ಭಾಗೇ |

ಭುವನಗಣವಿಭಕ್ತೇ ಪೂರ್ವಖಣ್ಡೋ ದ್ವಿತೀಯೇ ||

ನಿಖಲನರವರಾಣಾಂ ಸತ್ತ್ವಬುದ್ಧಿಪ್ರಭಾಸಾಮ್ |

ಹೃದಯಕಮಲವಾಸಾಯಾಚ್ಯುತಾಯಾರ್ಪಿತೋಽಯಮ್ ||

ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೇ ಭಾಗದ ಮೂರು ಖಂಡಗಳೊಳಗೆ ಪೂರ್ವಖಂಡವಾದ ಇದು ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಭೆ ಯುಳ್ಳವರಾದ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ನಾಶರಹಿತನಾದ ಪರ ಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಆಯುರ್ವೇದಸಾರ ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ-ಪೂರ್ವಖಂಡದ ವಿಷಯಗಳ ಅಕಾರಾದಿ ಸೂಚೀಪತ್ರ.

ಅ	ಸಂ	ಪುಟ	ಅ	ಸಂ	ಪುಟ		
ಅಂಕೋಬವಟಿ-ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ	XVII	50	613	ಅಬಿಚಾರ' ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	53	452
ಅಂಜನಾದಿ' ದ್ರವ್ಯಗಣ'...	ಉ ಪ 1	19	72	ಅಭಿವ್ಯಾಸ' ಸನ್ನಿ ಪಾತಜ್ವರದ			
ಅಂತಕ' ಸನ್ನಿ ಪಾತಜ್ವರದ				ಲಕ್ಷಣ	XVI	27 (6)	446
ಲಕ್ಷಣ	XVI	27 (9)	447	ಅಭಿಶಾಪಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	35	452
ಅಕ್ಕುತ್ಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ				ಅಭಿಪಂಗ' ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	34	451
ಕ್ರಮ.	XIX	13	645	ಅಭಿಪಂಗ ಜ್ವರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ	XVI	33	450
ಅಗಸ್ಯಹರಿತಕ' ರಸಾ				ಅಮೃತಖಿಂಜೂರಾದಿಕ್ರಮ	I	52	143
ಯನ-ಕಾಸದಲ್ಲ	VIII	18	280	ಅಮೃತಖಿಂಜೂರ ಸತ್ಯ ತಗ್ಗಿ			
ಅಗ್ನಿಕುಮಾರರಸ' ..	XVI	14	559	ಯುವಕ್ರಮ	V	57	233
ಅಗ್ನಿ (ಜರದ) ಸ್ತೇದಗಳು	XX	1	661	ಅಮೃತಾದಿಘೃತ- ವಿಷಮಜ್ಜ			
ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ-ಅರ್ಜುನ' ಪ್ರ				ರಾಯಗಿ'ಗೆ	XVI	113	512
ಕರಣ	XX	1-38	661-68	ಅಮೃತಾದಿಘೃತ- ಶೋಧ			
ಅಗ್ನಿ ಮುಖಿ' ತೋರ್ಣ-ಅ				ದಲ್ಲ	V	51	224
ಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ ಬರ್ಣದಲ್ಲ	XX	23	669	ಅಮೃತಾಸ್ತಕ ಕಾಯ-			
ಅಗ್ನಿ ರಸ'ದ ಯೋಗ-ತೋ				ಕಪಸಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ	XVI	73	492
ಸದಲ್ಲ.	V	49	223	(ಉ ಪ)			
ಅಜಮೋದಾಬಿ ತೋರ್ಣ -				ಅಮೃತಾಬಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ	I	22	73
ಸ್ವರ ಸ್ತೇದದಲ್ಲ.	IX	16	322	ಅರಗಿನ ಉಪಯೋಗ-ಕ್ರತ.			
ಅಜೋಗ' ಪ್ರಕರಣ	XX	12-38	663-682	ದಲ್ಲ ..	XIV	4	395
	(b)			ಅರಗಿನ ಉಪಯೋಗ--ರಕ್ತ			
ಅಜೋಗ ಸ್ತೇದ	XX	13	665	ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ	V	47	222
ಅಜೀರ್ಣಕರ ದ್ರವ್ಯೋಪಗ				ಅರಗಿ ಪ್ರಕರಣ	XI	1-32	352-362
ಲಗಿ ರಕ್ತ ಮುಹಾರ (ಪಾ				ಅರಗಿಯ ಸ್ತೇದಗಳು-ರೋ			
ತನ) ದ್ರವ್ಯಗಣ ಪಟ.	XX	38	680	ಸದಲ್ಲ	V	10	206
ಅಜಿಕೆಯವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕಾರ	III	37	173	ಅರಗಿಯಲ್ಲ ಮಾಯತೋ			
ಅಗ್ನಿಲಿಕಾಯಿಯ ವರಕ್ಕೆ	VIII	18	281	ಯವದಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯಗಳು	XI	17	356
ಅತತ್ವಾನಿಸಿಸೇಶ'ದ ವಿಮಾ				ಅರಗಿಯಲ್ಲ ಮುಖಿಯ			
ನಾಯಿ ..	II	32	158	ಸ್ವ ತಯಾರಿಸುವಕ್ರಮ	XI	25	360
ಅತಿಸ್ರವ- ಸಿದ್ಧಿ' ಸೋ				ಅರೋಚಕ-ಅರಗಿ' ಸೋ			
ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಉಪಚಾರದ ವಿ				ಷಿ			
ಧಾನ-ರಾಯಕ್ಷಯದಲ್ಲ	V	36	216	ಅರೋಚಕದ ಲಕ್ಷಣ	XI	2	352
ಅತಿಸಾರದಲ್ಲ ಲವಗದಸಿಸೇಫ	XVII	33	591	ಅರ್ಕಾಂ' ದ್ರವ್ಯಗಣ	(ಉ ಪ)		
ಅತಿಸಾರ ಪರಿಹಾರಯೋಗಗ				I	7	68	
ಳು-ರಾಯಕ್ಷಯದಲ್ಲ	V	37	217	ಆರ್ಜುನ ಘೃತ- ಹೃದ್ರೋಗ			
ಅತಿಸಾರ' ಪ್ರಕರಣ	XVII	1-60	572-613	ದಲ್ಲ ..	XIII	36	386
ಅತಿಸಾರಮೂಲಘ್ನಿ'ಮೂತ್ರ				ಅಶ್ವಗಂಧರಸಾಯನ-ಶೋ			
ಯ ಯೋಗ...	VII	37	266	ಸದಲ್ಲ	V	53	227
ಅನ್ನ ಘೇದಿಯ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮ	I	52	144	ಅಶ್ವಗಂಧಾಬಿ ಘೃತ- ಕಾಸ			
ಅಪಸ್ಮಾರ' ಪ್ರಕರಣ	II	1-36	145-181	ದಲ್ಲ ..	VIII	79	306
ಅಭಿಮಾನ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮ	VII	37	267	ಅಶ್ವಗಂಧಾಬಿ ಪೃತ-ಶೋಷ			
ಅಭಿಕ್ರತ್ಯಂದ' - ಅರಗಿ				ದಲ್ಲ ..	V	54	228
ಸೋಷ				ಅಶ್ವಗಂಧಾಬಿ ತೋರ್ಣ-ಸ್ವ			
ಅಭಿಕ್ರತ್ಯಂದ'ದ ಲಕ್ಷಣ	XI	2	352	ರೋಷದಲ್ಲ	IX	33	327

ಅ	ಆ	ಸಂ	ಪು	ಇ	ಉ	ಊ	ಋ	ಌ
ಅಶ್ವಗಂಧಾಬಲಾಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ತೈಲ—ಶ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ...	VII	36	965	ಇಂಗುಳಿಕದಿಂದ ರಸ ತೆಗೆ ಯುವಕ್ರಮ ...	I	52	139	
ಅಶ್ವಗಂಧಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಧಗಳು — ಶೋಷದಲ್ಲಿ	V	42	220	ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮನ ಸ್ಸಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ...	ಉ ಪ 3	21	100	
ಅಷ್ಟಮಂಗಲ' ಘೃತ—ಜ್ವರ ದಲ್ಲಿ ...	XVI	134	551	ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನದ ಛೇದಗ ಳಿಗೆ ಕಾರಣ ...		22	100	
ಅಷ್ಟಾಂಗಲವಣಿ— ಪಾನಾ ಶ್ಯಯದಲ್ಲಿ ...	IV	24	192	ಇಕ್ಷ್ವಾಸವ—ಗೃಹಣಿಯಲ್ಲಿ	XIX	14	618	
ಅಷ್ಟಾಂಗಾವಲೇಹ' (ಕಟ್ಟ ಲಾದಿ)—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ...	XVI	99	517	ಉ				
ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಕಷಾಯ (ದಶಮೂಲಾದಿ)—ಜ್ವರ ದಲ್ಲಿ ...	XVI	74	496	ಉಗ್ರಾಪಿ ಕಷಾಯ—ಜ್ವರ ದಲ್ಲಿ ...	XVI	87	507	
ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಕಷಾಯ (ದಾರ್ವಾದಿ)—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	74	496	ಉತ್ಪಲವಪ್ಪಕ' ಯೋಗ— ಜ್ವರಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ...	XVIII	3	625	
ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗ ಕಷಾಯ (ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ)—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	100	519	ಉತ್ಪಲಾದಿ' ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	25	74	
				ಉನ್ಮಾದ' ಪ್ರಕರಣ ...	I	1-55	113-147	
				ಉಪೇಕ್ಷಾತ ...		1-32	1-110	
				ಉಪ್ಪು ಸಿದ್ಧ—ಆತಿಸಾರದಲ್ಲಿ	XVII	33	591	
				ಉಪ್ಪು' ಪ್ರಕರಣ ...	VII	1-41	253-272	
				ಉಮೃತ್ತದ ಮದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ ಕಾರ ...	III	36	173	
				ಉಮೃತ್ತೋಷದ ಶುಷ್ಕಕ್ರಮ	V	57	233	
				ಉರಗತ — ಕೃತಕಗಣ' ನೋಡಿ				
				ಉರಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಿರೋಧಿಪ ಗಳು ...	XVI	11	535	
				ಉರಿ—ವಾಹ' ನೋಡಿ				
				ಉರಿತಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	114	533	
				ಉಪೇಕ್ಷಾರೋಗ—ಶೋಷ ದಲ್ಲಿ ...	V	35	216	
				ಊ				
				ಊಷಾಕಾದಿ' ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	17	71	
				ಋ				
				ಋಲಾದಿ ಗುಟಿಕಾ—ಕೃತಕಗಣ' ದಲ್ಲಿ ...	XIV	7	396	
				ಋಲಾದಿ ಜೋಗ—ವಾಂತಿ ಯಲ್ಲಿ ...	XV	16	417	
				ಋಲಾದಿ' ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉ ಪ 1	11	69	
				ಋಲಾದಿ ಮನಸ್ಸುತ—ಶೋ ಷದಲ್ಲಿ ...	V	43	220	
				ಌ				
				ಌದ್ದೆ ವಸ್ತ್ರದ ಹಾಸುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹೊದಿಕೆ—ಭಾ ಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ...	X	38	349	
				ಯ				
				ಯಗುಳಿಕದ ಶುಷ್ಕಕ್ರಮ ...	V	57	233	

ಬಿ	ಲಿ	ಸಂ	ಪು	ಕೆ	ಲಿ	ಸಂ	ಪು
ಒಡ್ಡು ವಸ್ತ್ರದ ಹೂದಿಕೆ-ದಾ ಹದಲ್ಲಿ	XII	17	367	ಕಲಶಾಭಿಷ್ಠಾತ-ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕಲಂಕಾದಿ ವಿಕೃತಿ... ..	XVI	105	521
ಜಿ				ಕಲಾಂಕಿಕಾವಲೇಹ- ಅತಿ ಸಾರದಲ್ಲಿ	XVIII	25	631
ದೀಪಧಗ ಪಟ್ಟಿ (ಸೂಜಿ ಮತ್ತು ಉಪಯುಕ್ತ)... ..	೫	28	47	ಕಲಾಂಕಿಕಾವಲೇಹ- ಸ್ವರ ಘಟದಲ್ಲಿ	XVII	50	611
ದೀಪಧಗ ಪ್ರಮಾಣ-ಅನು ಪಾನಾದಿಗಳ ವಿಚಾರ ...	"	30	53	ಕಲಾಂಕಿಸ್ಥಾತ	IX	35	328
ದೀಪಧಗಲ್ಲಿ (ಕಾರರೂಪಿ ಯ) ವಿಶೇಷಗುಣ ...	"	23	30	ಕನಡಿಯ ಶುಭಿ ಮತ್ತು ಭಸ್ಮ ಕ್ರಮ	I	48	174
ದೀಪಧಯೋಗಗಳ ಕಾರಿಕೆ ದೀಪಧಸೇವನಕಾಲ ಮತ್ತು ಪಠ್ಯದ ವಿವರ ...	"	25	35	ಕಸ್ಮರಮಾತ್ರ (ಸ್ವಲ್ಪ)- ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	149	562
ದೀಪಧಾಂಕಗಳಿಗೆ ಆತಂಕ ಒತ, ಅತಿಯಾತ ಮತ್ತು ಶ್ವೇತ	"	29	51	ಕಸ್ಮರಯೋಗಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಯೋಗ	XVI	147	560
	"	27	36	ಕಸ್ಮರಯೋಗಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಯೋಗ	V	57	232
ಕ				ಕಾಕಮಾಂಸ-ಪೃತ- ಸ್ವರ ಘಟದಲ್ಲಿ	IX	96	325
ಕಾಯಕವಚಮಾಲಿ	ಉಪ 1	35	77	ಕಾಕೋಲಾಹಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ ಕಾಮರೂಪಿಯ ಜ್ವರಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	121	538
ಕಾಯಕಾರಿಸ್ಥಾತ - ಕೆಮ್ಮು ನಲ್ಲಿ	VIII	81	308	ಕಾರರೂಪಿಯ ದೀಪಧಗಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಗುಣ	೫	23	30
" - ಸ್ವರಸೇವದಲ್ಲಿ	IX	29	326	ಕಾರಿಕೆ (ದೀಪಧಯೋಗಗಳ) ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	"	25	35
ಕಂಟಕಾಂ (ಒಬ್ಬತಾ) ಸ್ಥಿ ತ-ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ	VIII	82	308	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	XV	16	419
ಕಂಟಕಾಯಾದಿ ಕಠಾಯ -ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ	VIII	28	269	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	VIII	1-88	273-317
ಕಂಠಕುಳಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	27 (13)	448	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	VIII	68	302
ಕಂಠಭಾದಿಯೋಗ- ಶೇಷ ದಲ್ಲಿ	V	44	221	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	I	52	142
ಕಂಠಲಾಹಿ ಕಠಾಯ-ಕೆಮ್ಮು ನಲ್ಲಿ	VIII	37	291	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	I	52	143
ಕಂಠಲಾಹಿ ಗಣದ ಕಠಾಯ - ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	75	497	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	XVII	55	615
ಕಂಠಲಾಹಿ ಲೇಹ- ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕನಕಕುಂಡರಿ ರಸ	XVI	70	484	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	XVII	55	617
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	XVII	55	618	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	VII	34	264
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	XIX	17	657	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	VII	30	262
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	ಉಪ 1	7	109	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	VII	31	263
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	V	48	222	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	V	55	229
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	V	49	224	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	V	52	225
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	27 (14)	448	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	XIII	23	382
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	VII	37	267	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	VIII	1-88	273-317
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	VII	37	267	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	V	52	225
ಕಂಠಲಾಹಿ ಸನ್ನಿಹಿತ ಜ್ವರ ದ ಲಕ್ಷಣ	XVII	56	620	ಕಾರ್ಪಾಸಸ್ಥಾಯಿ ಜ್ವರ- ಮಾಂಸಿಯಲ್ಲಿ	X	34	348

ಜ	ಅ	ಸಂ	ಪು	ತೆ	ಅ	ಸಂ	ಪು
ಜ್ವರ(ತ್ರಮಾದಿಜ)ಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	125	540	‘ತ್ರಿವೃತಾದಿ’ ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉ ಪ 1	37	78
ಜ್ವರೋಪದ್ರವಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	131	545	‘ತ್ರಿಸಮಚೂರ್ಣ’ ಯೋಗ—			
ಜ್ವಾರಿ—‘ದಾಹ’ ನೋಡಿ				ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ...	XX	9	663
ಟ				ತತ್ತ್ವೋಪಕಾದಿ ಘೃತ—ಹೃ			
				ದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ...	XIII	13	378
ಬೆಂಕಣಕಾರದ ಶುದ್ಧೀಕೃತ	V	57	233	ತತ್ತ್ವೋಪಕಾದಿವಹಕದ ಯೋ			
				ಗ ...	I	38	129
ಠ				ತೃಗೇರಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಸ್ವರ			
‘ತಂದ್ರಿಕ್’ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ				ಘೇದದಲ್ಲಿ ..	IX	23	324
ಲಕ್ಷಣ ...	XVI	27 (2)	445	ತೃಗೇರಾದಿ ಲೇಹ—ಕೆಮ್ಮಿ			
ತಂದ್ರಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ...	III	47	175	ನಲ್ಲಿ ...	VIII	31	290
ತಂದ್ರಿಗೆ ಜೇತುನಾದ ದೋಷ	III	14	167	ದ			
ತಂದ್ರೆಯ ಲಕ್ಷಣ ...	III	16	168	‘ದಶಮೂಲ’ ಬದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	33	76
‘ತಕ್ರಾಂಪ್ಪ’—ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ	XIX	12	644	ದಶಮೂಲಾದಿ ಕಸಾಯ—			
ತಮಕತ್ವಾಸದ ಭೇದಗಳು	VII	6	254	ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ...	XVI	92	513
	VII	8	255	ದಶಮೂಲಾದಿ ಸ್ವತ—ಉ			
ತಾಲಿಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣ—ಸ್ವರ				ನ್ಯಾದದಲ್ಲಿ ...	I	52	145
ಘೇದದಲ್ಲಿ ...	IX	30	326	ವಾಚಿಮಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಅರು			
ತಾರಿ (ತಾಂತ್ರಿ)ಕಾಯಿಯ				ಚಿಯಲ್ಲಿ ..	XI	23	359
ಮದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ...	III	40	174	‘ವಾಚಿಮಾಷ್ಟಕ’ ಚೂರ್ಣ			
ತಾಳಕದ ಶುದ್ಧೀಕೃತ ...	XVI	150	564	(ಬೃಹತ್)-ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ	XIX	17	658
ತಾಳಿಸಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಅರು				‘ವಾಪ’ ಪ್ರಕರಣ ...	XII	1-33	381-372
ಚಿಯಲ್ಲಿ ...	XI	19	357	ವಿವಾ ಮೃತಾದಿ ಚೂರ್ಣ			
ತಾಳಿಸಾದಿ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು				ಯೋಗ ...	೧	32	62
ಗುಳಿಗೆ — ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ				ದುರಾಲಘದ ಚೂರ್ಣ—ವಾಂ			
ದಲ್ಲಿ ...	V	39	218	ತಿಯಲ್ಲಿ ...	XV	15	41
ತುಷ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರ				ದುರಾಲಘಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಕೆ			
ಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನೆಕ್ಕುವವರಲ್ಲಿ				ನಲ್ಲಿ ...	VIII	16	279
ಗುಣಭೇದ ...	VIII	58	298	ದುರ್ಜಲಜೀತಾರ್ಕ ...	XVI	149	561
ತುಷ್ಪ(ಹಳೇ)ದ ವರ್ಣ				ದೋಷಗಳ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿಗಳ			
ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ ...	I	19	135	ವಿಧ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣ ...	೧	16	21
ತುಷ್ಪ(ಹಾಲು ಕಸಾಯದ				ದೋಷಗಳಿಗೂ ರಸಗಳಿಗೂ			
ಹೊಸ)ಗಳ ಉಪಯೋಗ				ಪರಸ್ಪರ ವಿತ್ರೇಷ-ತತ್ತ್ವ	ಉ	22	29
—ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ...	V	26	213	ದ್ರವ್ಯ(ಅದ್ರ್ವ-ತುಷ್ಪ)ಗಳ			
ತೂಕದಲ್ಲಿ ಅದ್ರ್ವ—				ಕಾಡವಾದಿ ಪರಿಮಾಣದ			
ತುಷ್ಪ ದ್ರವ್ಯಘೇದ—				ಲ್ಲಿ ಘೇದ ..	VIII	18	281
‘ದ್ರವ್ಯ’ ನೋಡಿ				‘ದ್ರವ್ಯಸಂಗ್ರಹ(ದ್ರವ್ಯಗಣ			
‘ತೃಣಸಂಚಮೂಲ’ ಎಂಬ				ಉ) ...	ಉ ಪ 1	1-37	65-78
ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉ ಪ 1	36	77	ಪ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಕಸಾಯ—ಮೂ			
ತೃಹಾ } ‘ಬಾಯಿರಿಕೆ’				ರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ...	III	27	171
ತೃಷ್ಟಾ } ನೋಡಿ				ಪ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಘೃತ—ರಾಜಯ			
‘ತೃಪ್ತಾದಿ’ ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉ ಪ 1	30	75	ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ...	V	50	224
‘ತ್ರಿಕಟು’ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	28	75	ಪ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಘೃತ—ಹೃದ್ಯೋಗ			
‘ತ್ರಿಫಲ’ ”	ಉ ಪ 1	27	74	ದಲ್ಲಿ ...	XIII	21	381
ತ್ರಿಫಲಾದಿಕಾರ — ಗ್ರಹಣೆ				ಪ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ರಸಾಯನ—ಕೆ			
ಯಲ್ಲಿ ...	XIX	14	650	ಮ್ತಿನಲ್ಲಿ ...	VIII	61	299
‘ತ್ರಿಭುವನಕೀರ್ತಿ’ ರಸ ...	XVI	146	560	ಪ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ಲೇಹ—ಕೆಮ್ಮಿ			
				ನಲ್ಲಿ ...	VIII	30	290

ಪ	ಲ	ಸಂ	ಪು	ನ	ಲ	ಸಂ	ಪು
ಪ್ರಾಕೃತ ಸಂಸ್ಕೃತ— ಕೃತಕೃಗದಲ್ಲಿ	XIV	17	400	ನಿಜ (ಅತಿ)ಗೆ ಪರಿಹಾರ ...	III	47	175
ಪ್ರಾಕೃತ—ವಿಜ್ಞಾನರಾಸ				ನಿಜಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೋಷ	III	14	167
ವ—ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ...	XIX	14	648	ನಿಜಿಯ ಲಕ್ಷಣ ...	III	18	168
				ನಿರಾಮ ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ ...	XVI	37	153
				ನೀರನ್ನು ಯಾವ ಲೋಗದಲ್ಲಿ			
				ಯಾವ ರೀತಿ ಕೊಡಬೇ			
ಭಾತಗತಪ್ರಕರಣ ಚಕ್ರ	XVI	116	535	ಕೆಂಬದು ...	X	27	344
ಭಾತ ಮಲವಿಗಣ ಕೃಯ—				ನೀರಿನ (ತಂಪಾದ) ಭಾರಿ	XII	15	366
ವೃದ್ಧಿ-ದುಪ್ಪತ ಚ್ಚನ	ಲ	20	27	ಬಾಹದಲ್ಲಿ ...		23	368
ವಾತ್ಸರ್ಯ ಘೃತ—ಕೃತಕೃ	XIV	16	399	ಸ್ವಗ್ನಿಧಾಂ ಕೀರಘೃತ—			
ಗದಲ್ಲಿ ...				ಕೃತಕೃಗದಲ್ಲಿ ...	XIV	12	398
ವಾತ್ಸರ್ಯ ತೈಲದ ಯೋಗ	I	52	145	ಸ್ವಗ್ನಿಧಾಂ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಲ ಪ 1	23	73
ವಾಸ್ತಕ ಘೃತ—ಅಗ್ನಿಮಾಂ							
ವ್ಯರ್ಜ್ಯದಲ್ಲಿ	XX	30	673				
ಘನೋಷಕಘೃತ — ಅಗ್ನಿ							
ಮಾಂವ್ಯಾಂಗಳಲ್ಲಿ	XX	29	673	ಪಂಚತಕ್ರ ಘೃತ—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	112	532
ಘಂಸಕ ಕೃತೃತಿಯು	IV	27	193	ಪಂಚಗವ್ಯ ಘೃತ—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	110	531
ಘಂಸಕದ ಲಕ್ಷಣ	IV	14	186	ಪಂಚಸಾರಕ್ಕಿಂ—ಕೃತಕೃ			
				ಣದಲ್ಲಿ ...	XIV	19	401
				ಪಂಚಸಾರಿಯೋಗ—ಜ್ವರ			
				ದಲ್ಲಿ ...	XVI	109	530
ಸರಗಲ್ಲೆಯ ಸ್ವಗಣಗಳು ಅ				ಪಟೀಲಾಯ ಕಪಾಯ—ಚಂ			
ಯವೋದದ ವಾಯು				ದನಾಯ ಕಪಾಯ ನೋ			
ಶೇಗಗಳೇ	ಲ ಪ 3	23	101	ಡಿ			
ಸರಮಂದದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾ				ಪಟೀಲಾಯ ಗಣ—ಜ್ವರದ			
ವಾತಕ್ಕಾ ಘೇದ	ಲ ಪ 3	23	104	ಲ್ಲಿ ...	XVI	73	492
ಸರಮಂದವನ್ನು ಅಯು				ಪಟೀಲಾಯ ಘೃತ—ಜ್ವರದ			
ವೇದವು ವರ್ಣಿಸಿರುವ				ಲ್ಲಿ ...	XVI	106	522
ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ	ಲ ಪ 3	24	102	ಪಟೀಲಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಲ ಪ 1	15	71
ನವಜ್ವರವರ ಮಾತ್ರ	XVI	142	557	ಪತ್ರಾಯ ಘೃತ—ಸ್ವರಘೇದ			
ನಾಗುಲಾಯ ಗಳ ಕಲ್ಪಗಳು				ದಲ್ಲಿ ...	IX	32	327
— ಕೆಮ್ಮಿಲ್ಲ	XIII	62	299	ಪಪ್ಪಾಪ್ಪ ...	V	56	230
ನಾಗುಲಾಯಗಳ ಕಲ್ಪಗಳು				ಪಪ್ಪಾಪ್ಪ ...			
— ಕೃತಕೃಗದಲ್ಲಿ	XIV	25	402	ಪಪ್ಪಾಪ್ಪ ಘೃತ—ವಾಂತಿ			
ನಾಗರಾಯ ಹೂರ್ಣ—ಕೆಮ್ಮಿ				ಯಲ್ಲಿ ...	XV	16	419
ಲ್ಲ	XIII	39	292	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ	IV	10	185
ನಾಗರಾಯ ಹೂರ್ಣ—ಗ್ರಹ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ಣಿಯಲ್ಲಿ ...	XIX	13	645	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ನಾಟಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ಎದಾನ	ಲ	14	18	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ನಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ಕಾಲುನ ಘೇದಗಳು	ಲ	15	19	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ	XVIII	24	630
ನಾಟಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸ್ಥಾನ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ಘೇದವಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ಜನ	ಲ	19	25	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ	XIX	13	646
ನಾಯಕೆಮ್ಮು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪೆ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ಕೆಮ್ಮು	VIII	88	315	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ನಿಧಿಗೃಹದ ಲೋದ—ಸ್ವರಘೇ				ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			
ದದಲ್ಲಿ	IX	27	325	ಪರಮದ ಲಕ್ಷಣ			

ಸ	ಲ	ಸಂ	ಪು	ಬ	ಲ	ಸಂ	ಪು
ಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ಮಯ ಪ್ರಕರಣ... IV 1-37 180-186				ಬಲಾತ್ಪ್ರಗಂಧಾದಿ ತೈಲ - ಜ್ವರದಲ್ಲಿ...	XVI	138	554
ವಿಂಚಾಸಮ - ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ... XIX 14 648				ಬಲಾತ್ಪ್ರಯಾಸ ಹಾಲುಕಪಾಯ - ರಾಜಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ...	V	45	221
ವಿತ್ತಸಂಶಮನ ಲೇಪಧರ್ಮಗಳು ಸ 2 6 109				ಬಾಯಾರಿಕೆ ಪ್ರಕರಣ... X 1-47 383-351			
ನೋಡಿ				ಬಾಯಾರಿದವನು ಸೀರಿಲ್ಲದೆ ಬದುಕಲಾರ...	X	26	346
ಸುಸ್ಥಲೀಮೂಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ - ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ... XIX 14 619				ಬೆಕ್ಕುಟ್ಟು ಪ್ರಕರಣ... VI 1-39 237-252			
ಸುಸ್ಥಲಾದಿ ಘೃತ - ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ... VIII 14 278				ಬೆಕ್ಕುಕೆ - ಬೆಕ್ಕುಟ್ಟು ನೋಡಿ			
ಸುಸ್ಥಲಾದಿ ಘೃತ - ಜ್ವರದಲ್ಲಿ... XVI 102 520				ಬಿಲ್ಲಾದಿ ಕಪಾಯ - ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ... XV 16 419			
ಸುಸ್ಥಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ - ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ... XIX 12 642				ಬಿಲ್ಲಾದಿ ಲೇಪ - ವಾಂತಿಯಲ್ಲಿ... XV 16 420			
ಸುಸ್ಥಲಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ... ಉ ಸ 1 10 69				ಬಿಹತ್ತಾಗೇರಿ ಘೃತ - ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ... XIX 12 643			
ಸುಸ್ಥಲಾದಿ ಲೇಪ - ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ... VIII 56 246				ಬಿಹತ್ತಾಂಜಿಕಾರಿ ಘೃತ - ಕಂಪಿಕಾರಿ ಘೃತ ನೋಡಿ			
ಪುನರ್ನವಾದಿ ತೈಲ - ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ... XIII 9 376				ಬಿಹತ್ತಾಂಜಿಕಾರಿ - ಮಹತ್ವಾಂಜಿಕಾರಿ ನೋಡಿ			
ಪುನರ್ನವಾದಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ... XVII 52 611				ಬಿಹತ್ತಾದಿ ಗಣದ ಕಪಾಯ - ಬಿಹತ್ತಾದಲ್ಲಿ... XVI 74 490			
ಪೌಷ್ಕರ ಚೂರ್ಣ - ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ... XIII 28 384				ಬಿಹತ್ತಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ... ಉ ಸ 1 11 71			
ಪ್ರತಮಕದ ಲಕ್ಷಣ - ಉಬ್ಬರದಲ್ಲಿ... VII 7 264				ಬಿಹತ್ತಾದಿ ಮಾಪಕ - ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ... XIX 17 658			
ಪ್ರತಿಸಿಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು... ಉ ಸ 2 1-51 79-87				ಬಿಲ್ಲದ ಸೀರನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕ್ರಮ... XIX 13 646			
ಪ್ರವಾಹಕ ಸನ್ನಿವಾಚ್ಚರದ ಲಕ್ಷಣ... XVI 27 (3) 440				ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಕ - ಉನ್ನಾದದಲ್ಲಿ... I 46 133			
ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ... XVII 49 608				ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಕ - ಲಘುಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಕ ನೋಡಿ			
ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯ ಸಂಸ್ಥಾನ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಛೇದ... XVII 14 579				ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಚಾಪ ಚೂರ್ಣ - ಸ್ವರೋದದಲ್ಲಿ... IX 34 327			
ನಿರ್ಯೋಗಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ... ಉ ಸ 1 21 72							
ಫ				ಭ			
ಫಲಾಮೃದಿಯಾಸ - ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣದಲ್ಲಿ... XIV 20 401				ಭಂಗಿಯ ಶುದ್ಧಿ... XIX 17 655			
ಬ				ಭಕ್ತದ್ವೇಷದ ಲಕ್ಷಣ... XI 2 352			
ಬಡವಾನಲಿ ಚೂರ್ಣ - ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯದಲ್ಲಿ... XX 25 671				ಆರುಚಿ ನೋಡಿ			
ಬಲಾದಿ ಕಪಾಯ - ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ... VIII 26 289				ಭಕ್ತೋಪಶಾಂತ - ಆರುಚಿ ನೋಡಿ			
ಬಲಾದಿಘೃತ - ಜ್ವರದಲ್ಲಿ... XVI 132 550				ಭವೈಶ್ವರಸ - ಜ್ವರದಲ್ಲಿ... XVI 148 560			
ಬಲಾದಿಘೃತ - ರಾಜಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ... V 32 215				ಭಾಂಗಾರ್ಥದ ಕಪಾಯ - ಜ್ವರದಲ್ಲಿ... XVI 92 513			
ಬಲಾದಿಘೃತ - ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ... XIII 37 387				ಭಾಸ್ಕರಲವಣಿ - ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ... XX 24 670			
ಬಲಾತ್ಪ್ರಗಂಧಾದಿ ಚೂರ್ಣ - ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣದಲ್ಲಿ... XIV 10 397							

ಭ	ಲ	ಸಂ	ಪು	ಮ	ಲ	ಸಂ	ಪು
ಭುಗ್ಗುಸೇತು ಸನ್ನಿ ಪಾಠ ಪುರ ದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	27 (5)	446	ಮಧುಕಾಂಡ ಹೂಗಾಂ - ಕ ತಪ್ಪಣದಲ್ಲ	XIV	6	396
ಭೂಸಿಂಹಾದಿ ಹೂರ್ಣ - ಗ್ರ ಹಣಿಯಲ್ಲಿ	XIX	13	645	ಮಧುಕಾಂಡ ಲೇಖ - ನಾ ಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ	X	41	350
ಭೃಂಗರಾಜ ತೈಲ - ಉಬ್ಬ ದಲ್ಲ	VII	35	265	ಮಧುಕಾಂಡ ಬಹು - ಪುರದಲ್ಲಿ ಮಧುಪುಷ್ಪ - ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿ	XVI	71	487
ಭೃಂಗರಾಜಾದ್ಯ ಫಲಿತ - ಸ್ವರ ಘಟದಲ್ಲಿ	IX	31	326	ಮಧುಪುಷ್ಪ - ಗ್ರಹಣಿಯಲ್ಲಿ (ಅಭು) - ಗ್ರಹಣಿ	XIX	14	647
ಭೃಗುಹರಿತಕಾ - ಲೇಖ - ಕ ಬುನಲ್ಲ	VIII	19	283	ಯಲ್ಲಿ	XIX	14	648
ಭೃಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣವಾದ ಬೋ ಪ	III	14	167	ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೃದಯವು ಆಬ ಪಾನ ಎನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಕಾ ರಣ	ಉ ಪ 3	26	104
ಭೃಮುಕ್ತಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	III	44-46	175	ಮರಿಚಾಯ ಗುಣಿಗೆ - ಕೆಮ್ಮ ನಲ್ಲ	VIII	78	306
ಭೃಮುರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ	III	15	168	ಮರಿಚಾಯ ಪುತ - ಅಗ್ನಿಮೂ ಪಾಯರ್ಗದಲ್ಲಿ	XX	28	672
ಮ				ಮರಿಚಾಯ ಹೂಗಾಂ - ಕೆಮ್ಮ ನಲ್ಲ	VIII	77	305
ಮಂಜುಪಾದಿ ಫಲಿತ - ಪುರ ದಲ್ಲ	XVI	133	551	ಮರುಕಳಿಸಿ ಬಂದ ಪುರಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	130	543
ಮಂಜುಗೇಯನ್ನು ಉಪಯೋ ಗಿಸುವ ವಿಧ - ಗ್ರಹಣಿ ಯಲ್ಲಿ	XIX	12	644	ಮಹತ್ವ ಲ್ಲಾಭಿ ಫಲಿತ - ವಾ ಹದಲ್ಲಿ	XII	26	369
ಮಂಜುಗೇಯನ್ನು ತಯಾರಿಸು ವ ಕ್ರಮ - ಆಚಾರಿಯಲ್ಲಿ	XI	25	360	ಮಹತ್ವಂಕಮೂಲ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯ ಗಾಂ	ಉ ಪ 1	35	76
ಮಂಜಿಲೆಯ ಹೂಗೆ - ಕೆಮ್ಮ ನಲ್ಲ	VIII	74	304	ಮಹಾಕಳಾಂ ಗುಡ - ಗ್ರ ಹಣಿಯಲ್ಲಿ	XIX	17	658
ಮಂತ್ರಹೂಗದ ಲೇಖ - ಕೆಮ್ಮನಲ್ಲ	VIII	76	305	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	XVI	143	557
ಮಂತ್ರಹೂಗ - ಹೃದ್ರೋಗ ದಲ್ಲಿ	XIII	20	384	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	XVI	69	478
ಮಂದದ ಸೇದಿಗಳ ಮತ್ತ ಲಕ್ಷಣ	III	13	166	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	XIII	15	379
ಮಂದ - ಮೂರ್ಛಾ - ಸಹಾಸ ಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಾತು ನು ದಾತೃಯ - ಹಾತಾತೃ ಯ ನೋಟ -	III	12	165	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	XX	33	676
ಮದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕವಾದವು	IV	20	189	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	V	57	234
ಮದ್ಯದ ಗುಣ ದೋಷಗಳು	IV	1	180	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	VI	36	251
ಮದ್ಯದ ಬದಲಾಗಿ ಹಾಲಿನ ಉಪಯೋಗ - ಪಾಪಾತೃ ಯದಲ್ಲಿ	IV	9	184	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	ಉ ಪ 1	9	68
ಮದ್ಯದ ಮದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕಾರ ಮದ್ಯದ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಶೇಷ ಗುಣ	IV	19	188	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	XIX	17	657
ಮದ್ಯಪಾನ (ಮತವಾದ) ದ ಗುಣ	IV	2	181	ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	X	37	349
				ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	ಉ ಪ 1	26	74
				ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	X	28	347
				ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ ಮಹಾವ್ಯಾಧಾಂಕುರ ಮಾತ್ರ	III	14	167

ಮ	ಅ	ಸಂ	ಪು	ಲ	ಅ	ಸಂ	ಪು
ಮೂರ್ಛೆ ಪ್ರಕರಣ ...	III	1-52	162-179	ಲವಣದ ನಿರ್ದೇಶ-ಅತಿಸಾರ			
ಮೃತಸಂಜೀವನ ಚೂರ್ಣ				ದಲ್ಲಿ ...	XVII	33	501
ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ...	XIX	16	654	ಲಾಕ್ಷಾದಿ ತೈಲ-ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	136	552
ಮೊಲೆಹಾಲಿನ ತುಪ್ಪ (ಪ್ರಸ್ತು				ಲಾಕ್ಷಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉಪ 1	31	75
ಸ್ವಿಧೃತೃತ) - ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ				ಲಾಕ್ಷೋದೀರಾದಿ ತೈಲ-ಜ್ವರ			
ಲ್ಲಿ ...	VI	38	249	ರದಲ್ಲಿ ...	XVI	137	553
ಯ				ವ			
ಯಮಾನಿಬಾಣಿವೆ ಚೂರ್ಣ - ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ...	XI	25	361	ವಚಾವಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉಪ 1	12(a)	70
ಯವ್ಯಾಹ್ವಾದಿ ಘೃತ-ಕ್ಷತ				ವಚವಾನಲ ಚೂರ್ಣ -			
ಕ್ಷೀಣದಲ್ಲಿ ...	XIV	13	398	ವಚಾನಲ ನಿರ್ದೇಶ			
ಯೋಗರಾಜ ಕಷಾಯ-ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	80	500	ವಚನಾಭಯ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮ			
				ತ್ತು ರುದ್ಧಿಕ್ರಮ	I	52	138
				ವಮನ-ವಾಂತಿ ನಿರ್ದೇಶ			
				ವಮನ ಏರೇತನಗಳರಹಸ್ಯ			
				ಮೂರ್ಛಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ			
				ಸಂಗ್ರಹ	ಉಪ 4	3	107
				ವಮನಾಶಫಗಳ ಸಂಗ್ರಹ	ಉಪ 4	1	106
				ವರೂವಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉಪ 1	3	66
				ವರ್ಧನಾನುಸರಣಿ - ಚೂರ್ಣ			
				ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	101	520
				ವಲ್ಗುಭೃತ-ತೃದ್ರೋಗ			
				ದಲ್ಲಿ	XIII	35	386
				ವಲ್ಗುನಿರ್ದೇಶ			
				ವಲ್ಗುಗಣ	ಉಪ 1	34	76
				ವಲ್ಗುನಿರ್ದೇಶ ರಸಾಯನ			
				-ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ	VIII	20	284
				ವಾಂತಿ (ಫರ್ಟಿ)ರೂಗದ ಉ			
				ಪದ್ರವ್ಯಗಳು	XV	22	122
				ವಾಂತಿ (ಫರ್ಟಿ) ವಮನ ಪ್ರಕ			
				ರಣ	XV	1-28	10, 122
				ವಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ			
				ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVII	53	612
				ವಾತಗಜಾಂಕುಶ ಮಾತ್ರ			
				ಯ ಯೋಗ	I	52	112
				ವಾತಸಂವಮನಾಶಫಗಳ ವ			
				ರ್ಗ	ಉಪ 4	5	108
				ವಾತಾರ ಮಾತ್ರೆಯ ನಿರ್ದೇ			
				ಗ	I	52	138
				ವಾರಾಹ ಕಾಯ-ಉಪ್ಪು			
				ಸದಲ್ಲಿ	VII	17	258
				ವಾಸಾಳಿಪ್ರಾಂಡಕಾ ವಲಿ			
				ಹ-ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ	VIII	64	300
				ವಾಸಾದಿ ಘೃತ-ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	103	521
				ವಾಸಾವಲಿಹ-ಉಪ್ಪು ಸದಲ್ಲಿ	VII	33	263
				ವಿಹ್ನುಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ	IV	27	193
				ವಿಹ್ನುಯದ ಲಕ್ಷಣ	IV	14	186

ಪ	ಲ	ಸಂ	ಪು	ತ	ಲ	ಸಂ	ಪು
ವಿಷಂಗಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಕೆಮ್ಮಿ				ಶರಾವಿ ಚೂರ್ಣ—ವಾಂಕಿ			
ನಲ್ಲ VIII	15	279		ಯಲ್ಲ XV	16	418	
ವಿದಾರಿಗನ್ನಾಡಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	1	65	ಶತಾವರಿ—ವೃನರ್ವವಾದಿ			
ವಿಶೇಷನೌಷಧಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹ	ಉ ಪ 4	2	106	ಫೃತ—ಪಾನಾತ್ರಯ			
ವಿಶ್ವಾವರ್ಮಾಪಿ ಕಪಾಯ—				ದಲ್ಲ IV	34	196	
ಜ್ವರದಲ್ಲ XVI	87	506		ಶತಾವರ್ಮಾಪಿ ಫೃತ—ಗ್ರ			
ವಸಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಅಮೃತಾ				ಹಣಿಯಲ್ಲ XIX	15	652	
ಪಿ ಸ್ಯುತ XVI	113	532		ಶರ್ಕರಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಕೆಮ್ಮಿ			
ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಕಪಾಯಾ				ನಲ್ಲ VIII	29	289	
ದಿಗಳು XVI	109	524		ಶಾಂಕಾಯಿಯ ಮುದಕ್ಕೆ			
ವಸಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಕ್ಷೀರಪಶ್ಚಿ				ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ III	40	174	
ಲಿ ಫೃತ XVI	111	532		ವಿವಿಧವೇ ಎಂಬುದು ಗೆಯ			
ವಸಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಪಂಚಗವ್ಯ				ಯೋಗ XI	26	360	
ಫೃತ XVI	110	531		ವಿಶೇಷವು ಸಸ್ಯಾಂಜನ ಯೋ			
ವಿಷಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಪಂಚತಿ				ಗ—ಉನ್ಯಾದದಲ್ಲಿ	I	39	130
ಕ್ರೈ ಸ್ಯುತ XVI	112	532		ವಿಶೇಷವೇ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಕರ್ತಾರಾ			
ವಸಮಜ್ವರಗಳಿಗೆ ಪಂಚಸಾ				ಚೂರ್ಣ—ಜ್ವರದಲ್ಲ	XVI	69	481
ರ ಯೋಗ XVI	109	530		ವಿಶೇಷವೇ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಕರ್ತಾರಾ			
ವಿಷಮ ಜ್ವರಪದ ಸನಿಯ				ರಿಕೆಯಲ್ಲ X	28	347	
ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	123	539	ವಿಶೇಷವೇ—ಜ್ವರದಲ್ಲ	XVI	69	479
ವಸಮವಿಷಯಾತ್ಮಕವಾದ	XVI	12	431	ವಿಶೇಷವೇ ಯೋಗಗಳ			
ವಿಷಮವಿಷಯಾತ್ಮಕವಾದ				ಜ್ವರದಲ್ಲ XVI	115	535	
ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ XVI	121	540		ವಿಶೇಷವೇ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಕರ್ತಾರಾ			
ವಿಷಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	4	66	ಗ್ರಹ ಉ ಪ 4	4	107	
ವಿಷಯವಾದ ಮುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ				ವಿಶೇಷವೇ ಉನ್ಯಾದ	XIII	17	379
ಕ್ಷೇಪ III	38	173		—ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ		25	380
ವೈಷದ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ—				ವಿಶೇಷವೇ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಕರ್ತಾರಾ			
ಅಗ್ನಿ ಮಾಂಸಾಚಾರ್ಯದ				ಲಕ್ಷ್ಯ XVI	77(1)	445	
ಪ್ಲಿ XX	26	671		ಶುಭಿ ಪುಟಪಾಕ—ಆತಿಸಾರ			
ವ್ಯುತ್ಪಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	11	71	ದಲ್ಲ XVII	55	616	
ವೈಶ್ಯನೇಶ್ವರ—ಅಗ್ನಿ				ಶುಭಿ ಪುಟಪಾಕ ಯೋಗ	XVII	57	621
ಮಾಂಸಾಚಾರ್ಯದಲ್ಲ	XX	27	671	ಶುಭಿ ಪುಟಪಾಕ ಕಪಾಯ—ಜ್ವರ			
ವ್ಯುತ್ಪಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ				ದಲ್ಲ XVI	74	497	
ವೈಷದ್ಯದಲ್ಲ XVII	56	620		ಶುಭಿ ಪುಟಪಾಕ ಕಪಾಯ—ಜ್ವರ			
ವೈಷದ್ಯದಲ್ಲ XVIII	23	630		ಗರ್ಭ—ಕೆಮ್ಮಿ ನಲ್ಲ VIII	80	308	
ಶರಾವಿ ಚೂರ್ಣ—ಜ್ವರಾ				ಶೃಂಗವ ಶುಭಿ ಮತ್ತು ಭಸ್ಮ			
ತಿಸಾರದಲ್ಲಿ XVIII	23	630		ಕ್ರಮ XIII	33	386	
				ಶೃಂಗಭಸ್ಮ—ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ			
				ದಲ್ಲ XIII	33	385	
				ಶೃಂಗೀಕೃತವಾದ ಯೋ			
				ರ್ಣ—ಉ ಸದಲ್ಯ VII	22	259	
				ಶೃಂಗಾಯ ಕಪಾಯ—ಜ್ವರ			
				ದಲ್ಲ XVI	86	505	
				ಶೋಧಿತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ XVII	54	613	
				ಶೋಧ—ಶುಭಿ ಯೋಗ			
				ನೋಡಿ			
ಶರಾವಿ (ಪ್ರಯತ್ನ) ಕಪಾಯ	ಉ ಪ 1	13	70	ಶರಾವಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	13	70
—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ XVI	74	496		ಶರಾವಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ	XVII	55	615

ಕ	ಲ	ಸಂ	ಪು	ಕ	ಲ	ಸಂ	ಪು
ತ್ರೀಗಂಧದ ನೀರು—ಜಾಯ್ತೆ ರಕೆಯಲ್ಲಿ	IX	35	348	ಸಭಕ್ತಚಂದ್ರ—ಅರುಚಿ ನೋಡಿ ಸದದೇವ್ಯಾದಿ ತೈಲ—ಜ್ವರದ ಲ್ಲಿ	XVI	139	554
ತ್ವಾಸ—ಉಬ್ಬಿಸು—ನೋಡಿ				ಸಾಂಕ್ರಾಂತಿಕ ರೋಗಗಳು ಸಾಮ ನಿರಾಮ ಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷಣೋದಗಗಳು ...	II	31	158
ಫ				ಸಾರಸ್ವತ—ಚೂರ್ಣ—ಉ ನ್ಯಾದದಲ್ಲಿ	XVI	37	453
ಪಟ್ಟಲ (ಕ್ಷೀರ) ಸ್ಪೃತ—ಜ್ವರ ರದಲ್ಲಿ	XVI	111	532	ವಾರಿವಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಸಾಲಸಾರಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು	I	44	132
ಪಟ್ಟಲಸ್ಪೃತ—ಜ್ವರದಲ್ಲಿ	XVI	135	532	ಸಿಂಹವರಾದಿ ಚೂರ್ಣ— ರಾಜಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ ...	ಉ ಪ. 1	18	72
ಪಡಂಗ ಕಹಾಯ—ಜ್ವರ ದಲ್ಲಿ	XVI	50	458	ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ ಯೋಗ— ಉನ್ಯಾದದಲ್ಲಿ ...	"	5	67
ಪಡಂಗಯುಗ್ಮದ ಕ್ರಮ— ರಾಜಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ ...	V	19	210	ಸುಖಸನ್ನಿಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ...	V	98	214
ಪಾಡವದ ಯೋಗ—ಕೃತ ಕ್ಷೀಣದಲ್ಲಿ	XIV	24	402	ಸುಮತ—ದಾಹ—ನೋಡಿ ಸುಮತ—ದಾಹ—ನೋಡಿ ದಲ್ಲ	I	40	130
ಪ				ಸುರತವಾಸು ಕಹಾಯ—ಜ್ವರ ರದಲ್ಲಿ	XVI	122	539
ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀಚಿಕೆ ...	XIX	16	653	ಸುರಸಾಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಸೈನ್ಯವಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಕೃತ ಕ್ಷೀಣದಲ್ಲಿ ...	XVI	141	555
ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಹಣೀಲಕ್ಷಣ ...	XIX	8	638	ಸೈನ್ಯವಾದಿ ಚೂರ್ಣ—ಅಗ್ನಿ ಮಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ...	XVI	87	507
ಸಂತಪ್ಪರದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮ ತ್ತು ನಿಶೇಷಲಕ್ಷಣ ...	XVI	10	429	ಸಾವರ್ಜನೀಯ ಪೃಷ್ಠ—ಉ ಭೃಸದಲ್ಲಿ	XX	6	663
ಸಂತಪ್ತ ಶ್ವಾಸದ ಘೇದ ಸಂಧಿಕ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	VII	8	255	ಸ್ವಾಸದಲ್ಲಿ	VII	32	263
ಸಂತಪ್ತ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ	XVI	27 (8)	447	ಸ್ವಾಸದ ಫೃತದ ಉಪ ಯೋಗ	VI	28	249
ಸಂತಪ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಸಂತೋಷನ " " "	ಉ ಪ. 4, 5, 7	108-109		ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ ಸನ್ನಿಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ...	XVI	122	539
ಸಂತೋಷನ " " "	"	1-4	106-108	ಸ್ವಾಯಮಂಡಲದ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅನುಕಾರ ...	ಉ ಪ. 3	1-26	88-103
ಸತತಾದಿ ಜ್ವರಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಘೇದಗಳು ...	XVI	11	431	ಸ್ವರಭಂಗ—ಸ್ವರಘೇದ ನೋಡಿ ಸ್ವರಘೇದದ ಘೇದಗಳು— ರಾಜಯುಕ್ತದಲ್ಲಿ ...	V	9	205
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಕುಂಭೀ ಪಾಕಾದಿ " ವಿಧ ...	XVI	25	444	ಸ್ವರಘೇದ ಪ್ರಕರಣ ...	IX	1-41	316-332
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಭೇದದಿಂದ ೧೩ ವಿಧ ...	XVI	24	440	ಸ್ವರಸಾದ—ಸ್ವರಘೇದ ನೋಡಿ ಸ್ವರಾಮಯ—ಸ್ವರಘೇದ ನೋಡಿ			
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ತೀತಾಂ ಗಾದಿ ೧೩ ಘೇದಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಲ ಕ್ಷಣ	XVI	97	445	ಸ್ವರೋಪಪಾತ—ಸ್ವರಘೇ ದ ನೋಡಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಸ್ಮೂರಿ ಮಾತ್ರ—ಜ್ವರ ದಲ್ಲಿ	XVI	147	560
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರವಿ ಮಾತ್ರ ಯ ಯೋಗ	XVI	144	558				
ಸನ್ನಿ(ವಿಷಮ ದೋಷದ) ಯ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿ ತ್ಸೆ	XVI	123	539				
ಸನ್ನಿ(ಸುಖ)ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆ	XVI	122	539				
ಸನ್ಯಾಸದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ...	III	48	176				
ಸನ್ಯಾಸದ ಲಕ್ಷಣ ...	III	19	168				
ಸಪ್ತಾಂಗಸ್ಥಿತ—ಅತಿಕಾರ ದಲ್ಲಿ	XVII	55	618				

ಪ	ಅ	ಸಂ	ಪ	ಪ	ಅ	ಸಂ	ಪ
ಪರಿದ್ರಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ ...	ಉ ಪ	1 12 (b)	70	ಹಿಂಗುವಂಶಕ ಚೂರ್ಣ—			
ಸಂತಕ್ಯಾದಿ ಘೃತ-ಹೃ				ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ .	XIII	29	385
ದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ...	XIII	10	377	ಹಿಂಗಾಗ್ರಗನ್ಧಾಟ ಚೂರ್ಣ			
ಸಂತಕ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ-ಹೃ				—ಹೃದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ .	XIII	30	385
ದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ ...	XIII	32	385	ಹಿಂಗಾಪ್ಯಕ್ ತೋರ್ಣ—ಅ			
ಹಂತಕ್ಯಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	27	74	ಬೀರ್ಣದಲ್ಲಿ .	XX	22	669
ಪಳೇ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಚೂರ್ಣಯೋ				ಹಿಂಗಾಪ್ಯಕ್ ತೋರ್ಣ—ಗ			
ಗಗಳು ...	XVI	101	519	ಪನೆಯಲ್ಲಿ ..	XIX	12	642
ಪಳೇ ತುಪ್ಪದ ವರ್ಣನ ಮ				ಹಿಂಗಾಪ್ಯ ತೋರ್ಣ—ಅಗ್ನಿ			
ತ್ತು ಮಹತ್ವ ..	I	49	135	ಸೂಂದ್ರದಲ್ಲಿ..	XX	11	664
ಹಾಲನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿ				ಹಿಂಗಾಪ್ಯ ತೋರ್ಣ —ಹೃ			
ಒಮ್ಮೆ ತೀತವಾಗಿ ಕೊಡು				ದ್ರೋಗದಲ್ಲಿ	XIII	41	387
ವ ಕ್ರಮ — ವಿಕೃಟೈ				ಪರಾಕ್ರಾಂತಿ ತುಪ್ಪ .	I	52	144
ನಲ್ಲಿ . . .	VI	27	249	ಹೃದ್ರೋಗದ ಉಪದ್ರವಗಳು	XIII	2	373
ಹಾಲುಕಪಾಯಗಳ ಹೊಸ				ಹೃದ್ರೋಗ ಪ್ರಕರಣ	XIII	1-46	373-392
ಮಜ್ಜೆಗಳ ಉಪಯೋಗ				ಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸಿದ ಒಂದು			
— ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ .	V	26	213	ದ್ರವ್ಯಗಣ	ಉ ಪ 1	32	76

